

พงษาวดารยุทธศิลปะ

เป็นหนังสือแสดงวิธีจัดกองทัพบก
และวิธีใช้กองทัพทำการศึกในสมัยต่าง ๆ
และของชาติต่าง ๆ

นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ
กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๑

๒๐๐๐ ฉบับ

ในพระพุทธศักราช ๒๔๕๙

แจ้งความ

หนังสือพงษาวดารยุทธศิลป์นี้ นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถได้ทรงเรียบเรียงขึ้น นับว่าเป็นสิ่งเฉพาะพระองค์ จึงได้ขอจตุเบียรมีกรรมสิทธิ์ไว้ตามพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ พ.ศ. ๒๔๔๔ นั้นแล้ว

เพราะฉะนั้น ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดลอกคัดหรือพิมพ์จำหน่ายและขายสมุดหนังสือเรื่องนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นอันขาด

นายพันเอก พระศรีณรงศ์วิไชย

เจ้ากรมตำรวจทหารบก

ที่ว่าการกรมตำรวจทหารบก

วันที่ ๑ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

คำอุทิศ

๑

ตามแบบของชาวยุโรปมีอยู่ว่า เมื่อผู้หนึ่งผู้ใดเรียบเรียงสมุดหนังสือหรือตำรับตำราอันใดขึ้นสำหรับพิมพ์จำหน่าย มักประกาศอุทิศสมุดนั้นให้แก่บุคคลที่เป็นที่นับถือรักใคร่ของผู้ที่เรียบเรียง เป็นวิธีโฆษณาความรู้จักระลึกบุญคุณหรือความผูกพันรักใคร่นั่นอย่าง ๑

ตั้งแต่เริ่มแรกที่ข้าพเจ้าจะลงมือเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ก็ได้มีความตั้งใจไว้ว่าจะประกาศอุทิศถวายแด่จอมพลพระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ที่ข้าพเจ้าถือว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก ได้เป็นผู้ค้นเคยสนิทสนมรักใคร่กันมาแต่ยังเยาว์ เป็นผู้แนะนำหนทางการศึกษาของข้าพเจ้าในยุโรป ครั้นเสร็จการศึกษาข้าพเจ้าได้กลับเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณในกองทัพบกสยาม ก็ได้เป็นผู้ทรงปกครองบังคับบัญชา ทรงสั่งสอนชี้แจงให้ทราบทางการ ให้รู้จักหนักเบา ให้รู้จักปฏิบัติตนในทางที่ชอบ ให้รู้จักใช้ความคิด ให้รู้จักดำเนินการ นับว่าเป็นตัวอาจารย์ที่อบรมปลูกฝังเป็นลำดับมา จนข้าพเจ้าสามารถรับราชการในตำแหน่งอันสูงอยู่ได้ฉะบัดนี้ พระคุณของพระองค์ท่านล้วนพันหาที่เปรียบมิได้

แต่การเรียบเรียงสมุดเล่มนี้ชักช้ามาก เพราะเรื่องนั้นก็ยาว ทั้งข้าพเจ้าก็มีราชการสะสมมากอยู่ หาเวลาว่างสำหรับแต่งหนังสือได้ยาก กับเมื่อเขียนเสร็จแล้วก็จะตรวจแก้กว่าจะทานกว่าจะพิมพ์ก็ต้องการเวลานานเหมือนกัน เพราะฉะนั้นได้มาพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มต่อเมื่อ จอมพลพระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้สิ้นพระชนม์ล่วงลับไปแล้ว

การที่พระองค์ท่านได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น ทำให้เป็นที่โศรกเศร้าอาลัยในใจข้าพเจ้าเพียงใดไม่พึงต้องกล่าว แต่ยังทำให้ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะบำเพ็ญ

การกุศลเพื่ออุทิศถวายตามแบบแผนประเพณีของไทยผู้เป็นพุทธศาสนิกชน ก็การ
กุศลนั้นข้าพเจ้าผู้เลื่อมใสเต็มทีในพระพุทธศาสนาถือว่า ไม่จำเป็นจะต้องเอาเงินไป
สร้างวัดหรือเอาสิ่งของไปถวายสงฆ์จึงจะเรียกว่าทำบุญ ข้าพเจ้าถือว่าเมื่อทำการใด ๆ
ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก ทำด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนและด้วยทุนทรัพย์
ของตนแล้ว การนั้นเรียกว่าเป็นกุศลต้องตามด้วยพุทธบัญญัติเหมือนกัน ก็การ
เรียบเรียงสมุดหนังสือซึ่งจะสามารถให้ความรู้แก่ผู้อ่าน นับว่าเป็นการทำประโยชน์
ให้แก่ชนจำนวนมาก ข้าพเจ้าจึงถือว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงสมุดเล่มนี้ขึ้นด้วย
น้ำพักน้ำแรงของตนทั้งได้พิมพ์จำหน่ายด้วยทุนทรัพย์ของตนเองนั้น เป็นการกุศล
อันดีอย่าง ๑ ขออุทิศส่วนกุศลนี้ถวายแด่จอมพลพระเจ้าพี่ยาเชอกรมหลวงนคร
ไชยศรีสุรเดช ผู้เป็นอาจารย์และมีบุญคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างเหลือล้น พันที่จะ
หากำมาพรรณนาให้เพียงพอได้

ดำหนักปารุสกะวัน กรุงเทพ ฯ

พุทธศักราช ๒๔๕๕

จกโพธิ์

สารบัญหนังสือ

หน้า

คำนำ

ภาค ๑	ว่าด้วยยุทธศิลปะของชาติโบราณ	๑
ภาค ๒	ว่าด้วยยุทธศิลปะของชาติคลาสสิก	๑๑
มาตรา ๑	ยุทธศิลปะของชาติกรีก	๑๑
ตอนที่ ๑	สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย	๑๖
ตอนที่ ๒	สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองอาเธน	๑๕
ตอนที่ ๓	การรบของชาวกรีกในอาเซียย่อม	๑๕
ตอนที่ ๔	สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองเซบาเอ	๒๓
ตอนที่ ๕	การสงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียอาเล็กซานเดอร์มหาราช	๒๗
มาตรา ๒	ว่าด้วยยุทธศิลปะของชาติโรมัน	๕๐
ตอนที่ ๖	คำชี้แจงเรื่องประเทศโรมัน	๕๐
ตอนที่ ๗	ว่าด้วยการทหารของชาติโรมัน	๕๔
ตอนที่ ๘	สงครามระหว่างชาวโรมันกับชาวคาร์ธาโก	๕๑
ตอนที่ ๙	สงครามระหว่างประเทศโรมันกับประเทศมาเซโดเนีย	๑๒๕
ตอนที่ ๑๐	ว่าด้วยวิธีกระทำสงครามของชาวโรมันในยุคยูลิวเซียซาร์	๑๓๓
ตอนที่ ๑๑	ว่าด้วยการเสื่อมทรามในทางทหารครั้งสมัยอิมเปราเตอร์ ปกครองประเทศโรมัน	๑๕๓
มาตรา ๓	สรุปความในวิธีกระทำสงครามของชาติคลาสสิก	๒๐๗
ภาค ๓	ว่าด้วยยุทธศิลปะของชาติใหม่	๒๑๓
คำนำสำหรับภาคนี้		๒๑๓

มาตรา ๔ สมัยแต่กำเนิดของชาติใหม่จนถึงปลายร้อยปี

ที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราช

๒๑๓

มาตรา ๕ สมัยตั้งแต่เสร็จการสงครามครูเสดจนถึงยุคก๊อสตาฟ

อาโด้ลฟ์

๒๒๔

ตอนที่ ๑๒ สมัยการทรุดโทรมแห่งรเบียบเฟวคาลิสมุส

๒๒๔

ตอนที่ ๑๓ ว่าด้วยกำเนิดของป็น

๒๔๑

ตอนที่ ๑๔ สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

๒๔๕

มาตรา ๖ ยุคก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์

๒๖๔

ตอนที่ ๑๕ รเบียบการทหารของก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์

๒๖๔

ตอนที่ ๑๖ สงคราม ๓๐ ปีตอนที่ก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

๒๗๔

มาตรา ๗ ยุคหลุยส์ที่ ๑๔

๓๐๕

ตอนที่ ๑๗ รเบียบการทหารในยุคลหลุยส์ที่ ๑๔

๓๐๕

ตอนที่ ๑๘ การทัพของทูเรนน์ปี พ.ศ. ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

๓๒๒

ตอนที่ ๑๙ การทัพของเจ้าออยเจนปีพ.ศ. ๒๒๔๕

๓๔๓

มาตรา ๘ ยุคเปเตอร์มหาราช

๓๕๓

มาตรา ๙ ยุคฟรีดริชมหาราช

๓๕๐

ตอนที่ ๒๐ รเบียบการทหารในยุคฟรีดริชมหาราช

๓๕๐

ตอนที่ ๒๑ สงคราม ๗ ปีเฉพาะปีที่ ๑ (พ. ศ. ๒๓๑๐)

๔๒๖

มาตรา ๑๐ สมัยเปลี่ยนแปลงในตอนต้นร้อยปีที่ ๒๔ แห่งพุทธศักราช

๔๕๕

ตอนที่ ๒๒ รเบียบการทหารในสมัยเปลี่ยนแปลง

๔๕๕

ตอนที่ ๒๓ การทัพของโบนาปาร์ตในประเทศอิตาลีปี พ. ศ. ๒๓๓๕-๒๓๔๐

๔๗๓

	หน้า
ตอนที่ ๒๔ การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๓	๕๑๐
<u>มาตรา ๑๑ การทหารของชาวรัสเซียในยุคพระราชินีเยคาเทรีนา</u>	๕๓๔
ตอนที่ ๒๕ รบ备บการทหารรัสเซียในยุคพระราชินีเยคาเทรีนา	๕๓๕
ตอนที่ ๒๖ การทัพของซุวอรร็อฟในประเทศโปแลนด์ พ.ศ. ๒๓๓๗	๕๔๘
ตอนที่ ๒๗ การทัพของซุวอรร็อฟในอิตาลี พ.ศ. ๒๓๔๒	๕๕๖
<u>มาตรา ๑๒ ยุคนโปเลียน</u>	๕๗๕
ตอนที่ ๒๘ รบ备บการทหารในยุคนโปเลียน	๕๗๕
ตอนที่ ๒๙ การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ในยุทธบริเวณเยอรมัน	๖๐๓
ตอนที่ ๓๐ การทัพปี ๒๓๔๙-๒๓๕๐ ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์	๖๓๐
ตอนที่ ๓๑ การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ในประเทศออสเตรีย	๖๖๑
ตอนที่ ๓๒ การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล	๖๘๘
ตอนที่ ๓๓ การทัพในประเทศรัสเซียปี พ.ศ. ๒๓๕๕	๗๑๐
ตอนที่ ๓๔ การทัพในประเทศซัคโซเนียปี พ.ศ. ๒๓๕๖	๗๔๕
ตอนที่ ๓๕ การทัพในประเทศฝรั่งเศสปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖	๗๘๓
ตอนที่ ๓๖ การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๘	๘๒๔
คำสั่ง	๘๕๕

สารบัญแผนที่และภาพ

หน้า

ขบวนการแห่งกองทหารอหิปัตและเปอร์เซีย

๖

การรบที่มาระโชน

๑๗

ขบวนการของเซโนโฟนตีอัส

๒๒

การรบที่เลวกัศระ

๒๔

ทางที่อาเล็กซานเดอร์ได้ยกทัพไป

๓๒

การรบที่แม่น้ำกรานีโคส

๓๕

การรบที่อิสซุส

๓๘

การรบที่เกากาเมลา

๔๓

การรบที่เกากาเมลา

๔๔

ภาพปิลุม

๖๕

ภาพเครื่องขัดหิน

๗๐

ภาพโรลุส (เครื่องกีดขวางข้าศึก)

๗๐

แถวเลงโอนจัดเป็นฟาลังชนิกที่ ๑

๗๓

แถวเลงโอนจัดเป็นมานิปูลชนิกที่ ๑

๗๔

แถวเลงโอนจัดเป็นมานิปูลชนิกที่ ๒

๗๖

เลงโอนจัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๑

๘๐

เลงโอนจัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๒

๘๑

เลงโอนจัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๓

๘๒

เลงโอนจัดแถวเป็นฟาลังชนิกที่ ๒

๘๓

แถวฟาลังชนิกที่ ๑

๘๕

	หน้า
แถมมานิปลชนิดที่ ๑	๘๕
แถมมานิปลชนิดที่ ๒	๘๖
แถมโคฮอร์ตตะชนิดที่ ๑	๘๗
แถมโคฮอร์ตตะชนิดที่ ๒	๘๗
การรบที่แม่น้ำเทรบเบีย	๑๐๓
การรบที่ทะเลสาปตราเซียน	๑๑๑
การรบที่คัณนาเอ	๑๑๓
การรบที่ซามา	๑๒๔
การรบที่เขาคีโนสเซฟาตาเอ	๑๓๒
การรบที่เมืองปีคินา	๑๓๓
การรบที่แม่น้ำเอสส์	๑๔๕
รูปสแดงทางเดินทัพของเซซาร์ในกัลเลียปีที่ ๒	๑๔๑
รูปสแดงการเดินทัพของเซซาร์เมื่อไปตีเกาะบริเตน	๑๔๖
รูปสแดงที่ตั้งเลงไอนของเซซาร์ก่อนสงครามปีที่ ๕	๑๔๗
รูปสแดงการเดินทัพของเซซาร์ในกัลเลียปีที่ ๗	๑๖๔
เมืองอาเลเซีย	๑๖๘
รูปการล้อมเมืองอาเลเซีย	๑๗๐
รูปสแดงการรบระหว่างเซซาร์กับปอมเปอัสในประเทศกรีก	๑๗๗
กองทัพปอมเปอัส	๑๗๙
การรบที่ฟาร์ซาโลส	๑๘๑
การสงครามที่อเล็กซานเดรีย	๑๘๕

แผนผังเมืองอาเล็กซานเดรียครั้งเซซาร์ปราบชาวอิหิปต์เป็นขบถ	๑๘๖
การสงครามในอาฟริกา	๑๙๐
แผนที่สนามยุทธที่ไลป์ซิก	๑๙๑
แผนที่แสดงการสงครามตั้งแต่ พ. ศ. ๒๒๑๗ ถึง พ. ศ. ๒๒๑๘	๓๓๑
แผนที่สนามยุทธเมืองซินส์ไฮม์ วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๑๗	๓๓๓
แผนที่แสดงการสงครามครั้งเจ้าออยเจน (ชาวอย) พ. ศ. ๒๒๔๘-๕	๓๔๕
แผนที่สนามยุทธที่ไตร์โน วันที่ ๗ กันยายน พ. ศ. ๒๒๔๘-๕	๓๕๓
แผนที่แสดงการสงครามข้างฝ่ายเหนือประเทศรัสเซียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๔๓ ถึง ๒๒๔๖	๓๖๒
แผนที่สนามยุทธตำบลเลสนอยวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๕๑	๓๗๗
แผนที่แสดงการเดินทางไปเมืองโปลตาวา	๓๘๑
แผนที่สนามยุทธตำบลเมืองโปลตาวาเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๕๒	๓๘๒
ระเบียบขบวนทหารยุคฟรีดริชมหาราช	๔๐๓
แผนที่แสดงการสงคราม พ.ศ. ๒๓๐๐	๔๒๘
แผนที่สนามยุทธที่รอสส์บาซ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๐	๔๔๘
แผนที่สนามยุทธที่ล้อยเซ็น เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๐๐	๔๕๔
แผนที่แสดงการทัพในประเทศอิตาลี พ.ศ. ๒๓๔๒	๕๕๓
แผนที่แสดงการรบแม่น้ำติโดเน่และเทรียเมื่อวันที่ ๑๗, ๑๘ และ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒	๕๖๕
แผนที่แสดงประเทศสเปนและปอร์ตุกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐-๒๓๕๗	๖๕๐
แผนที่แสดงการรบที่บูสซาโค	๗๐๑
แผนที่แสดงการรบ พ.ศ. ๒๓๕๓	๗๐๓

คำนำ

พงษาวดารยุทธศิลป์ะ เป็นตำหรับที่สแดงให้เห็นว่า วิธีกระทำสงครามที่ใช้กัน
ในโลกนี้ ได้เปลี่ยนแปลงอย่างใดบ้าง แต่ครั้งเก่าแก่หลายพันปีมาจนใกล้ปัจจุบัน
ขออย่าให้ผู้อ่านหรือเรียนเข้าใจผิดไปว่า จะอธิบายพงษาวดารของการรบหรือการ
สงคราม ที่เคยมีมาครั้ง ๆ ในโลกนี้ให้ตลอด มีความประสงค์เพียงจะอธิบาย
วิธีเตรียมและกระทำการสงครามในสมัยต่าง ๆ คือ รบเบียดจังกองทัพนั้นทำอย่างไร
ยุทธศาสตร์เป็นอย่างไร ยุทธวิธีเป็นอย่างไร อาวุธที่ใช้เป็นอย่างไร เท่านั้น

ประโยชน์ในการเรียนรู้พงษาวดารยุทธศิลป์ะนี้ คือเราสามารถจะตรวจตาม
พงษาวดารนี้ได้ว่า ยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีหรือการจัดกองทัพอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเรา
จะคิดจัดขึ้นใหม่ หรือที่จัดทำมาแล้วจะถูกหรือผิด วิธีที่เราคิดทำ คงเป็นสิ่งที่
ผู้อื่นเคยทำมาแล้วในปางก่อนโดยมาก เพราะในโลกนี้ความคิดที่นับว่าคิดขึ้นใหม่นั้น
ที่จริงมักจะซ้ำกับความคิดเดิมโดยมาก หากเราไม่รู้เท่านั้น จนมีภาสิตฝรั่ง
กล่าวว่า “ไม่มีสิ่งใดใหม่ใต้พระจันทร์ดวงนี้” หมายความว่าความคิดที่นับว่าใหม่
ในโลกนี้นั้น มักมีผู้คิดมาก่อนแล้วทั้งสิ้น ก็ความคิดที่คิดมาแต่ก่อนนั้น ไม่ใช่
แต่ได้คิดเท่านั้น ได้ใช้ความคิดนั้นทดลองดูแล้วทั้งสิ้น เช่นความคิดในการทำ
สงครามเป็นต้น เมื่อได้คิดอย่างใดแล้วก็ได้ทดลองใช้ ในการสงครามจริง ๆ ถ้า
ความคิดดี ความคิดนั้นก็นำมาซึ่งชัยชนะนะ ถ้าความคิดนั้นไม่ดีก็นำมาซึ่งความ
ปราชัย เหตุฉะนั้น เมื่อเราเรียนรู้พงษาวดารเสียให้ถ่องแท้ เราก็สามารถจะเอาความ
คิดที่คิดขึ้นใหม่เทียบกับของเก่าที่มีอยู่แล้วหลีกเลี่ยงที่ไม่ดี ดำเนินสู่ทางดีได้ดังนี้

แต่การที่จะอธิบายถึงวิธีกระทำสงคราม ที่เปลี่ยนแปลงมาอย่างใดบ้างนั้น
ถ้าจะอธิบายถึงวิธีของชาติต่าง ๆ ทุกชาติทั่วโลก ก็เป็นการเหลือบ่ากว่าแรง งวเวิ้ง

ไม่เป็นการจำเป็นด้วย เหตุว่าแท้จริงชาติทุกชาติไม่ได้มีวิถีกระทำสงครามต่างกันหมด
หาได้ วิธีที่ใหม่ที่แปลกมักออกจากชาติใดชาติหนึ่ง ที่มีอำนาจมากในสมัย
ใดสมัยหนึ่ง แล้วชาติอื่นๆ ก็เอาอย่าง ใช้วิธีนั้นตามกันทั่วไป เพราะฉะนั้นข้อ
สำคัญจะต้องแบ่งเวลาที่โลก ได้ดำเนินมาแล้วนั้น ออกเป็นภาคเป็นสมัย ซึ่งให้
เห็นว่าชาติใดมีอำนาจมากในสมัยใด แล้วและอธิบายวิถีกระทำสงครามของชาตินั้น

อาจมีผู้สงสัยว่า ทำไมความคิดที่ดีที่ผู้อื่นควรเอาอย่างในทางวิถีกระทำสงคราม
นั้น จะต้องออกจากชาติที่มีอำนาจมากเสมอหรือ ความจริงเป็นเช่นนั้น เพราะ
ว่าในการที่ชาติใดประเทศใดจะมีอำนาจมากนั้น ก็ต้องอาศัยความคิดในการ
สงครามที่ดีที่พิเศษจนรบชนะชาติอื่นๆ แล้วจึงเรียกว่ามีอำนาจไม่ใช่หรือ การที่เรียก
ว่ามีอำนาจนั้นแปลว่าอะไร แปลว่ามีกำลังมากจนชนะแล้วจึงได้มีอำนาจ อำนาจ
ไม่ได้เกิดจากสิ่งอื่นนอกจากการรบชนะเลย ฉะนั้นการรบและกำลังทหารเท่านั้นจะทำ
ให้มีอำนาจได้ การอย่างอื่นไม่ทำให้มีอำนาจเป็นอันขาด จะหาตัวอย่างสักเท่า
ใด ๆ ก็ได้

การที่จะแบ่งเวลาที่โลกดำเนินเป็นภาคเป็นสมัยนั้น สมควรแบ่งออกเป็น
๓ สมัย สมัยที่ ๑ นั้น นับตั้งแต่ก่อนพุทธศักราชเริ่มต้นตั้งหมื่นปี มาจนถึงเวลา
ก่อนพุทธศักราชเริ่มต้นประมาณ ๘๐๐ หรือ ๕๐๐ ปี ในสมัยนี้ชาติที่นับว่ามีอำนาจใน
โลก คือชาติอาซีเรีย ชาติบาบิโลเนีย ชาติเปอร์เซีย ชาติอียิปต์ (ชาติ
อาซีเรียและชาติบาบิโลเนียนั้น มีดินแดนอยู่ในทวีปเอเชียตะวันตกที่เป็นเขตรัฐของ
ประเทศตุรกีในทวีปเอเชียตะวันตกนี้ ชาติเปอร์เซียนี้มีดินแดนอยู่ที่ประเทศเปอร์เซีย
เดี๋ยวนี้ และกินไปถึงภูมิภาคที่เรียกว่าตุรกีสถาน อาฟกานิสถานด้วย ชาติ
อียิปต์มีดินแดน อยู่ที่ประเทศอียิปต์เดี๋ยวนี้)

กับชาติแขกที่อยู่ในประเทศอินเดียและชาติจีน ก็เริ่มต้นมีอำนาจในครั้งนั้น
เหมือนกัน แต่มีอำนาจล่วงเลยมาในภายหลังอีก นาน

สมัยที่ ๒ นั้น นับเริ่มตั้งแต่เวลาก่อนพุทธศักราชเริ่มต้น ๘๐๐ หรือ ๕๐๐ ปี
มาจนถึงพุทธศักราชประมาณ ๑๐๐๐ ปีหรือ ๑๑๐๐ ปี ในระหว่างนี้ชาติกรีกมีความเจริญ

ขึ้นเป็นลำดับจนมีอำนาจมาก ทำสงครามกับชาติที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปราบปราม
ชาติเหล่านั้นให้มีอำนาจตกต่ำไป กลายเป็นชาติกรีกมีอำนาจยิ่งในโลก

ในสมัยนี้เอง ชาติโรมันมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับเหมือนกัน และได้รับ
พ่วงกับชาติกรีก ชาติกรีกแพ้ กลายเป็นอำนาจไปตกอยู่กับชาติโรมัน

สมัยที่ ๓ นั้น นับแต่พุทธศักราชได้ ๑๐๐๐ ปี หรือ ๑๑๐๐ ปี ในขณะนั้นชาติ
ใหม่ซึ่งปรากฏว่าได้อพยพครอบครว้มาจากประเทศอินเดียเป็นลำดับมา แต่หลายร้อยปี
มาแล้ว ไปตั้งภูมิลำเนาในทวีปยุโรปทิศเหนือเรียกรวมกันว่าชาติเยอรมัน ได้ต่อสู้
สู้กับชาติโรมันช้านานจนชาติโรมันปราไชยพ่ายแพ้ ถึงเสียเมืองและสาบสูญกระจัด
กระจายไป และแต่นั้นมาชาติเยอรมันก็เกิดเป็นชาติที่มีอำนาจมากในโลกขึ้น แต่
ชาติเยอรมันนี้ได้แตกต่างกันออกไปตั้งปะปนกับชาวเมืองที่อยู่ในยุโรปแต่เดิมแล้ว เลย
กลายเป็นชาติต่างๆ เช่นชาติฝรั่งเศส ชาติสเปน ชาติสเวเดน ชาตินอร์เว ชาติอังกฤษ
กับชาติอื่นๆ ที่อยู่ในทวีปยุโรปภาคตะวันตกณบัดนี้

กับมีชาติอีกชาติหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ออกจากชาติเยอรมัน เป็นชาติต่างหากแต่มา
จากประเทศอินเดียเหมือนกัน เรียกว่าพวกสลาฟซึ่งมาตั้งอยู่ในทวีปยุโรปข้างทิศ
ตะวันออก มีชาติรัสเซียเป็นประธาน

ชาติต่าง ๆ ทั้ง ๒ พวกได้เริ่มมีอำนาจมาเป็นลำดับ จนบัดนี้ยังนับว่าชาติยุโรป
๒ จำพวกนี้มีอำนาจที่สุดในโลก

เพื่อที่จะอธิบายวิธีการทำสงครามของชาติที่มีอำนาจในสมัยทั้ง ๓ นี้ ก็เป็นการ
จำเป็นที่จะต้องแบ่งพงษาวดารออกเป็น ๓ ภาค ตามสมัยที่กล่าวมาแล้ว

ภาคที่ ๑ ว่าด้วยวิธีการทำสงครามของชาติอาซีเรีย ชาติบาบิโลเนีย ชาติ
เปอร์เซีย ชาติอียิปต์ ซึ่งควรเรียกว่าชาติโบราณ เพราะมีอำนาจในปางก่อน
อันลึกซึ้งนั้น

ภาคที่ ๒ ว่าด้วยวิธีการทำสงครามของชาติกรีกและชาติโรมัน ชาติทั้ง ๒ นี้
ชาวยุโรปเรียกกันว่าพวกคลาสสิก หมายความว่าชาติที่จะดูเป็นตัวอย่างได้ เพราะว่า
ทราบความถึงเรื่องชาตินี้ตลอด ตั้งแต่เริ่มแรกเกิดมีมาจนถึงลงท้ายละลาบสูญหายไป

คนทั้งหลายสามารถจะพิจารณาโดยละเอียดว่า เหตุใดชาติ ๒ ชาตินี้จึงมีความเจริญ แล้วเหตุใดจึงมีความเสื่อมทรามจนอันตระธานสูญหาย อาจนำเอาตัวอย่างนั้นมาเป็นแบบจัดการบำรุงชาติบ้านเมืองให้เจริญและป้องกันมิให้เสื่อมถอย คือแก้ไขทางไม่ดีที่ทำให้ชาติ ๒ ชาติเสื่อมนั้นเสีย ชาติโบราณนั้นไม่มีใครทราบว่า เริ่มต้นเป็นอย่างไร เหตุใดจึงเจริญ มาทราบเอาเมื่อเจริญแล้วและเมื่อเสื่อม จึงเอาเป็นตัวอย่างไม่ได้ ชาติใหม่นั้นเล่าได้ทราบแต่เริ่มต้นจริง แต่ชาติเหล่านี้ยังมีหายนะสูญไป นับว่ายังไม่หมดชีวิต เพราะฉะนั้นจะเอาเป็นตัวอย่างให้บริบูรณ์หาได้ไม่

ตามที่ชาวยุโรปเรียกชาติกรีกและโรมันว่าพวกคลาสสิกนั้นเราจะเรียกตาม เพื่อเป็นการสะดวกพูดง่าย ขอให้ผู้อ่านและเรียนพึงจำไว้

ภาคที่ ๓ ว่าด้วยวิธีการทำสงครามของชาติเยอรมันและชาติยุโรปต่างๆ ที่แยกออกจากชาตินั้นและชาติสลาฟด้วย ซึ่งมีอำนาจนับต่อจากชาติโรมันมาจนปัจจุบันนี้ นั้น เรียกว่าชาติใหม่ เพราะเป็นชาติที่ยังมีอำนาจอยู่จนบัดนี้

เมื่อท่านทั้งหลายได้อ่านคำนำนี้มาจนถึงเพียงนี้ คงจะทักว่าไม่ได้กล่าวถึงประเทศสยามเลยจนคำเดียว ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง แต่การที่เป็นเช่นนั้น เพราะเหตุว่า ประเทศเรายังมิได้มีอำนาจใหญ่ในโลกเลยจนสักครั้งเดียว การที่เป็นเช่นนั้นเป็นที่น่าเสียใจแต่เป็นความจริงจะแก้ไขมิได้ จะแก้ไขได้ก็แต่ในภายหน้าโดยที่เรทั้งหลายจะพากันบำรุงบ้านเมืองของเราให้มีความเจริญยิ่งขึ้น จนมีอำนาจแผ่ไพศาลไปในนานาประเทศ ถ้าเช่นนั้นชื่อของประเทศเรากงโด่งดังในพงษาวดารของโลกภายหน้า และคงจะมีผู้พิจารณาและอธิบายวิธีการทำสงครามของเรา เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นได้บ้างเหมือนกัน อีกประการหนึ่งวิธีการทำสงครามของเรานั้น ตามที่เป็นมาแล้วเราชอบใช้ตามตัวอย่างชาติอื่น เช่นตามอย่างชาวอินเดียเป็นต้น และมาในบัดนี้ก็เอาอย่างฝรั่งอยู่

ถึงประเทศญี่ปุ่นซึ่งบัดนี้มีผู้นับถือเป็นอันมาก ก็ไม่กล่าวถึงในสมุดเล่มนี้เลย เพราะว่ชาติญี่ปุ่นไม่ได้มีอำนาจมากแต่ก่อนมา พึ่งจะมีขึ้น และไม่ได้มีวิธีการทำสงครามที่เป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นอะไร เพราะญี่ปุ่นได้เอาอย่างจีนตลอดมา แล้วมาในตอน

หลังนั้นเอาอย่างฝรั่ง ถึงแม้ว่าในการที่ยืนได้รับพระยศเชี่ยนมีชื่อเสียงโด่งดังใน
เร็ว ๆ นั้น ก็ไม่ได้แสดงความคิดอย่างใดอันแปลกปละเลย คงใช้ทำตามความ
คิดฝรั่งทั้งสิ้น

ผู้อ่านหรือเรียนพงษาวดารนี้อาจทักท้วงว่าในส่วนประเทศสยามนั้น ถึงแม้จะ
มิได้มีอำนาจมากในโลกก็จริง แต่ก็ยังเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของเรา และได้ทำ
การสงครามรบพุ่งชิงไชยมามากอยู่ ชาวไทยย่อมอยากรู้ว่าเคยใช้วิธีรบมาแต่เดิม
อย่างใดบ้าง ผู้เรียบเรียงพงษาวดารนี้ก็เป็นไทย ควรจะพูดถึงอยู่นั่นเอง ความ
ข้อนี้ผู้เรียบเรียงเห็นด้วยทุกประการ แต่ขอรับสารภาพว่า ไม่สามารถจะนำวิธีรบ
ของไทยเราแต่ปางก่อนมากล่าว เพราะไม่มีความรู้ในทางนั้นเลย และไม่ทราบว่าจะ
ไปค้นคว้ามาจากไหนด้วย เพราะยังไม่ปรากฏว่ามีนักปราชญ์ผู้ใดได้ค้นคว้าและ
เรียบเรียงไว้

ผู้เรียบเรียงสมุดเล่มนี้ไม่ได้ตั้งใจจะอวดว่าตนเป็นนักปราชญ์ เป็นแต่ผู้เก็บ
เอาความที่นักปราชญ์ต่าง ๆ เขารวบรวมไว้แล้ว มาเล่าให้เพื่อนนายทหารและเพื่อนชาว
สยามด้วยกันทราบไว้บ้างเท่านั้น เพราะฉะนั้นในส่วนวิธีรบของไทยในปางก่อน ถ้า
มีนักปราชญ์ผู้ใดเก็บรวบรวมมาตกแต่งเป็นพงษาวดารขึ้นได้แล้ว บขอ ผู้เรียบเรียงสมุด
เล่มนี้ จะมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง.

ภาค ๑

ว่าด้วยยุทธศิลป์ปะของชาติโบราณ

พงษาวดารของชาติโบราณต่าง ๆ นั้น ในชั้นเดิมไม่มีใครทราบเรื่องราวมากนัก เพราะชาติเหล่านั้นได้อันตรธานสูญหายไปเสียแล้ว หรือที่เหลืออยู่ก็ตกต่ำเป็นข้าผู้อื่น เช่นอียิปต์ หรือที่คงตัวอยู่ได้ก็เสื่อมทรามไม่มีความเจริญเช่นเปอร์เซีย เป็นต้น ไม่มีใครจะรวบรวมเก็บเรื่องราวไว้เล่าสู่กันฟังต่อมาได้ ภายหลังฝรั่งพวกที่รักของเก่าและชอบค้นคว้าหาเรื่องราวเก่าต่าง ๆ ได้ไปขุดค้นหาของใต้ดินใต้ทราย จึงพบเรื่องราวที่จารึกไว้ตามศิลาต่าง ๆ (เช่นแผ่นศิลาจารึกที่เมืองสุโขทัยของเรา) จึงค่อยทราบเรื่องราวมากขึ้นเป็นลำดับ

อีกประการหนึ่ง พวกกรีกก็ได้จดจำพงษาวดารของพวกเหล่านั้นตามที่ตนทราบ เพราะกรีกได้ต่อสู้กับพวกเหล่านั้น ดังกล่าวไว้แล้วในคำนำ แต่เรื่องราวที่พวกกรีกจดเป็นเรื่องในตอนท้าย คือเวลาที่พวกชาติโบราณเหล่านั้นเริ่มจะเสื่อมเสียแล้ว เพราะฉะนั้นการที่เราถึงชาติเหล่านั้น รู้ถึงเหตุการณ์ที่เป็นไปในเวลาเสื่อม ไม่ใช่เวลาที่กำลังจะเจริญหรือเจริญเต็มที่ ถึงกระนั้นก็ดี ถ้าเราพิจารณาดูในจดหมายเหตุเรื่องชาติโบราณที่ผู้ค้นคว้าหาขึ้นในภายหลังนั้น เราอาจเห็นได้ว่าชาติเหล่านั้นได้ถึงซึ่งความเจริญอย่างสูงมาก คือรัฐบาลมีอำนาจแข็งแรง พลเมืองทั้งปวงแบ่งออกเป็นพวก ๆ แน่นนอน พวกที่เป็นทหารก็ทำแต่การทหาร ที่เป็นคนค้าขายก็ค้าขายโดยฉเพาะ ทำนาก็ทำนาโดยฉเพาะ แปลว่ามีคนมีความสามารถดีในทางกรต่าง ๆ มาก ฝรั่งพร้อมไม่ต้องสับไปสับมา มีเมืองอันใหญ่โตซึ่งได้ป้องกันโดยแข็งแรง คือมีป้อมกำแพงหอรบล้อมรอบตั้ง ๓ ชั้น ๔ ชั้น แล้วมีกองทัพอันใหญ่ซึ่งเดินทัพไปทำสงครามในดินแดนที่ไกลเดินได้นาน ๆ สิ่งทีกล่าวนี้นี้ทำให้เห็นได้ว่า ชาติเก่าแก่ต้องเป็นชาติที่มีความเจริญมาก จึงจะทำการอันใหญ่โตดังนั้นได้

เมื่อชาติเหล่านั้นสาบสูญไปแล้ว ชาติจีนได้รับเอาวิธีจัดการบ้านเมืองและวิธีจัดการทหาร ทั้งยุทธศาสตร์และยุทธวิธีมากระทำเอาอย่าง และชาติมองโกลซึ่งมาตีจีนได้รับเอาไปอีกชั้นหนึ่ง จนเอาไปให้รบพุ่งกับชาวยุโรป ที่ประเทศรัสเซียได้ทั้งประเทศ (พุทธศักราช ๑๙๐๐ ปีเศษ)

ยุทธศิลป์

ในการที่จะอธิบายถึงวิธีการทำการสงคราม ของพวกชาติโบราณเหล่านี้ ถ้าจะกล่าวให้ละเอียดก็เป็นการยาก เพราะไม่ทราบเหตุการณ์พอ ที่จะไม่สู้มีประโยชน์ และจะเป็นการเปลืองเวลาเปล่าด้วย เหตุฉะนั้นจะอธิบายสรุปความเป็นแต่เพียงให้ทราบว่า วิธีการทำสงครามของชาติเหล่านี้เป็นอย่างไร และให้เห็นว่าชาติของเขาก็เจริญมากอยู่ ในเวลาที่ล่วงมาแล้วตั้ง ๔ พัน ๕ พันปี

วิธีจัดกองทัพ ทหารนั้นในชั้นต้นไม่ได้ใช้เกณฑ์ ใช้วิธีแบ่งพลเมืองเป็นพวก ๆ คือ พวกค้าขาย พวกทำนา พวกพระ แปลว่ามีการอย่างใดที่ต้องทำก็มีพวกสำหรับทำการนั้นเป็นพวก ๆ มีพวกหนึ่งเป็นทหารแล้วไม่ทำการอื่นนอกจากการทหาร ทั้งลูกหลานที่เกิดมาเท่าใดก็เป็นทหารทั้งสิ้น และลูกผู้หญิงก็มีได้แต่งงานกับพวกอื่นนอกจากทหาร วิธีแบ่งเป็นพวกนี้ใช้ในอินเดียเหมือนกัน เช่นพราหมณ์ย่อมเป็นพวกหนึ่งต่างหาก ลูกหลานเป็นพราหมณ์ตลอด ทั้งไม่ปะปนกับพวกอื่นๆ พวกทหารในอินเดียเรียกว่าพวกขัตติยะเป็นทหารหมด และวิธีนี้ย่อมมาใช้ในเมืองเราด้วย คือวิธีเกณฑ์ลูกหมูนั่นมาจากวิธีนี้เอง ไม่ใช่วิธีอื่นเลย แต่คนในชั้นโน้นเป็นทหารจริง ยินดีในการเป็นทหาร ไม่ใช่ต้องบังคับอย่างลูกหมูของเรา เพราะฉะนั้นการจัดกองทัพนับว่าง่าย เพราะหากคนเป็นทหารได้ง่ายพร้อมอยู่แล้ว จึงสามารถจัดกองทัพให้มีจำนวนทหารมากๆ เช่นในประเทศอียิปต์ครั้งนั้น มีทหารถึง ๔ แสน ๕ แสนคน

ใช้แต่เท่านั้น ถ้าถึงเวลาที่มีศึกสำคัญการใช้วิธีเกณฑ์ผู้ชายหมดทั้งเมืองเป็นทหารก็มีบ่อย ๆ

ต่อมาภายหลัง การแบ่งพลเมืองเป็นพวกเป็นเหล่าตามการทำนั้นเสื่อมทรามไป การบรรจุทหารประจำกองทัพก็ต้องเปลี่ยนไปใหม่ ใช้วิธีแบ่งพลเมืองออกเป็นหมู่สำหรับกำหนดในการที่จะเกณฑ์ทหาร พวกแซกยิว (Jew) ใช้แบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่ แล้วกำหนดว่าหมู่ ๑ ต้องส่งทหารมาเท่านั้นคน ในประเทศบาบิโลเนีย อาซีเรีย และลิเดีย ใช้วิธีแบ่งพลเมืองออกเป็นหมู่ละหมื่นคน มีนายปกครอง ในหมื่นนั้นแบ่งออกเป็นหมู่เล็ก มีจำนวนคนหมู่ละพัน ในพันแบ่งออกเป็นหมู่ละร้อย ในร้อยแบ่งออกเป็น

ของชาติโบราณ

หมู่ละสิบ มีนายเป็นผู้ปกครองรับผิดชอบเป็นชั้นลงไป แล้วจัดการส่งคนมาเป็นทหาร คือ รัฐบาลกำหนดให้หมู่บ้านส่งทหารเท่าที่คน นายหมู่บ้านส่งนายหมู่บ้าน และต่อกันลงไปเป็นลำดับ

กองทัพนั้นเลากแบ่งเป็นกองละหมื่น กองหมื่นแบ่งเป็นกองพัน กองพันแบ่งเป็นกองร้อย กองร้อยแบ่งเป็นหมวด ๑๐ คนดังนี้

ต่อมาภายหลังเมื่อชาติโบราณเสื่อมทรามลงเป็นลำดับ การเกณฑ์ทหารไม่มีใครเรียบร้อย จนถึงต้องใช้ทหารจ้าง คือจ้างคนเข้าเป็นทหารตามบุญตามกรรม วิธีใช้คนจ้างนี้ได้ ใช้ในชาติโพนีเซียก่อน (พวกโพนีเซียนั้นอยู่ที่ชายทะเลของประเทศออสเตรเลีย) ต่อมาพวกอียิปต์ และที่หลังพวกเปอร์เซียก็ใช้วิธีจ้างทหารนี้เหมือนกัน การที่ชาติเหล่านี้ต้องใช้วิธีจ้างทหารนั้น เห็นได้ว่าถึงซึ่งความเสื่อมทราม แปลว่าไม่มีคนที่รักบ้านเมืองพอ ที่จะยินดีต่อสู้กับข้าศึกสำหรับป้องกันบ้านเมือง จึงต้องใช้วิธีเอาเงินล่อ

ยุทธศาสตร์ ชาติโบราณคงจะมีความรู้ในยุทธศาสตร์อย่างสูง เพราะตามพงศาวดารปรากฏว่า มีเจ้าแผ่นดินอียิปต์ชื่อรามเซส และเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียชื่อกามบีสเป็นต้น ได้ยกโยธาทัพไปทำสงครามแก่ชาติใกล้เคียง และกองทัพมีจำนวนตั้งล้านคน การที่จะยกทัพใหญ่เช่นนั้นไปได้โดยเรียบร้อย และมีชัยชนะแก่ข้าศึกนั้น ผู้นำทัพต้องมีความรู้ในทางยุทธศาสตร์ดียิ่ง จึงจะกระทำสำเร็จไปได้ ส่วนวิธีรบต่าง ๆ คือการรวมทหารทั้งหมดเข้าต่อสู้กันในสนามรบ การล้อมเมืองตีเมือง ยกทัพบุกทัพเรือพร้อมกันช่วยกัน ตีทางส่งเสบียงของข้าศึก วิธีเหล่านี้ ชาติโบราณได้ ใช้และกระทำมาแล้วทั้งสิ้น

ยุทธวิธี ในสมัยนั้นอาวุธฟันแทงย่อมเป็นอาวุธสำคัญ เพราะอาวุธยิงยังไม่เจริญและใช้ไม่ได้ดี เหตุฉะนั้นพวกชาติโบราณนับว่าทหารม้าเป็นเหล่าสำคัญกว่าเหล่าอื่นหมด (เพราะในการใช้อาวุธฟันแทงทหารม้าย่อมดีกว่าเหล่าอื่น) และตั้งใจจัดทหารเหล่านี้น่ากว่าเหล่าอื่นหมด กระษัตริย์และผู้มีตระกูลต้องเป็นทหารม้าทั้งสิ้น

ยุทธศิลป์

เพื่อที่จะกระทำให้ข้าศึกอ่อนเพลียสทกสท้านในต้นมือ (นำที่ของปืนใหญ่ใน
บัดนี้) ในสมัยนั้นใช้รถ ๒ ล้อ (เหมือนราชมรรคาของเรายังที่อาจเห็นได้เมื่อโขน
เล่นเรื่องรามเกียรติ์ และมีพระรามทรงรถนั้น) มีม้าเทียม ๒ ม้า ๔ ม้า หรือ ๘ ม้าก็มี
หรือบางที่ใช้หอกคอยที่เลื่อนได้เทียมพ่อ ๘ พ่อ หรือใช้ช้างก็มี การที่ใช้ช้างหรือ
สิ่งที่กล่าวมาแล้วนั้น คือ ขับวิ่งเข้าไปในแถวทหารของข้าศึก ให้ข้าศึกแตกแถว
รวนเรและตื่นตกใจ เห็นได้ทั้งสงครามม้าและทหารเดินเท้าเข้าตลุมบอน

ส่วนชาวอินเดียนั้นทราบว่าใช้พลซึ่งจุดไปตกในหมู่ข้าศึก และลูกพลุนนั้นเป็น
ดินระเบิดไประเบิดแตกออกอีกด้วย (คล้ายปืนใหญ่เป็นอันมากไม่ใช่หรือ และ
ขอให้สังเกตว่าใช้ ๕ พันปีมาแล้ว)

ทหารเดินเท้า นั้น เป็นเหล่าที่มีจำนวนมากที่สุด (เหมือนใช้อยู่เดี๋ยวนี้)
ทหารเดินเท้าแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด เรียกว่าชนิดหน้ากองอย่าง ๑ แต่งตัวสวมเกราะ
เหล็กเต็มตัวถือดาบยาวหรือหอก ชนิดกลางอย่าง ๑ สวมเกราะอย่างเบาสำหรับวิ่ง
เดินได้เร็ว เพื่อใช้เข้าตลุมบอนพร้อมกับทหารม้า ถือหอกอย่างเบาสำหรับซัดไป
ยังข้าศึกไม่ใช่วิ่งเข้าไปแทง ชนิดเบาอีกอย่าง ๑ ไม่สวมเกราะและใช้อาวุธยิง คือ ธนู

ระเบียบการเดินทัพการพักนั้น จัด" จัดโดยเรียบร้อยและแข็งแรงไม่ยุ่งเหยิงเลย
และในเวลาเดินหรือพักนั้น น จัดหมู่คอยเหตุออกไปคอยระวังสืบเหตุการณ์ทางฝ่าย
ข้าศึก มีหมวดคอยเหตุตามข้างหลังสำหรับหนุนอีกชั้นหนึ่งด้วย และมีหมู่ลาด
ตระเวนทหารม้า ไปสืบการในทางไกล

ขบวนรบจัดดังต่อไปนี้ :-

ทหารเดินเท้าชนิดเบา กับรถ ตั้งแถวอยู่หน้าที่สุด จัดเป็นแถวขยาย ถัดลงมา
ข้างหลังมีทหารเดินเท้าชนิดหนักและชนิดกลาง ยืนเป็นแถวชิดและซับซ้อนกันหลาย
ชั้นเป็นแนวลึกมาก และในแนวนั้น ถ้าทหารที่รวมกันเป็นกองทัพนั้น ต่างชาติ
ต่างภาษา ก็จัดให้เข้าอยู่รวมกันเป็นพวก ๆ ไม่ให้ปะปนกัน

ทหารม้า นั้น จัดแถวเป็นแนวชิดและลึกอย่างทีกล่าวมาแล้ว และอยู่ทาง
ปีก ๒ ข้างทหารราบ ในแนวเดียวกัน

ของชาติโบราณ

แนวทหารเดินเท่ากับทหารม้าที่กล่าวมาแล้วนั้น บางทีก็จัดให้มีหลายแนวซ้อน
ต่อกันลงมาไม่ใช่แนวเดียว กับบางที่มีกอง ๑ ต่างหากสำหรับเป็นกองหนุนใหญ่
ขบวนรบนั้นตั้งใจจัดให้ยาวกว่าขบวนรบของข้าศึกเสมอ เพื่อสะดวกในการ
ตลบปัด

วิธีรบ เมื่อกองทัพเข้าปะทะกันแล้วนั้น เริ่มต้นทหารเดินเท้าชนิดเบาวิ่ง
ด้วยธนูก่อน แล้ววิ่งเข้าชนแนวข้าศึก เพื่อให้แนวข้าศึกแตกและระส่ำระสาย
ถ้าเห็นว่าแนวข้าศึกแตกกระจายตรงไหน ทหารเดินเท้าชนิดหนักก็เข้าตลบ
บ่อนที่ตรงนั้น และทหารเดินเท้าชนิดเบาซัดหินหรือหอกข้ามศีรษะทหารของตนไป
ยังข้าศึกที่อยู่ข้างหลัง ทหารม้าเข้าตีปัดทั้ง ๒ ข้าง และเลยโอบปัดไปตีตลบหลังด้วย
เวลารบกันนั้นใช้เป้าแตรตีกลองโกลาหล กองทหารบางกองมีธงไชย ซึ่งมัก
มีรูปสัตว์ต่าง ๆ เขียนไว้

ถ้ากองทัพฝ่ายใดชนะแล้ว ย่อมไล่ติดตามข้าศึกไปไม่หยุดยั้ง และได้เลย
จนออกนอกสนามรบไป ตามตีให้ย่อยยับจนได้

อีกประการหนึ่ง ในเวลาตั้งจัดขบวนรบในสนามรบนั้น ใช้วิธีทำเครื่องขัดขวาง
ต่าง ๆ ตั้งไว้นำขบวนรบ เพื่อให้ข้าศึกติดขัดเข้ามาได้ โดยยาก

เพื่อที่จะให้ทราบวิธีรบของชาติโบราณโดยชัดเจน สมควรจะนำตัวอย่างมา
เล่าสักเรื่องหนึ่ง คือการรบที่ทิมวรา (เมืองเก่าอยู่ในประเทศอาเซียบอมเดียน
และสาบสูญไปเสียแล้ว) เมื่อปีที่ ๑ แห่งพุทธศักราช ในการรบครั้งนี้ เจ้า
แผ่นดินเปอร์เซียซื้อศึกร์ ยกกองทัพมีจำนวนแสนเก้าหมื่นหกพันคน ไปรบและตี
กองทัพของเกรส เจ้าเมืองลิเดีย (อยู่ในประเทศอาเซียบอมเดียนเหมือนกัน)
ซึ่งมีจำนวนสี่แสนสองหมื่นแตกกระจาย

เมื่อก่อนที่จะยกทัพไปนั้น เจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย สั่งให้เอาสเบียงไปใน
กองพาหะนะสำหรับใช้ ๒๐ วัน กับให้จัดเครื่องยา เครื่องมือสำหรับซ่อมแซม
ถนนหนทางไปให้พร้อม ทั้งเครื่องมือเครื่องอาไหล่สำหรับซ่อมแซมอาวุธและเกวียน
ต่าง ๆ กับไม้สำหรับไม้แบ่งที่หมุนด้วยมืออีกด้วย

ยุทธศิลป์

ในขบวนเดินทัพนั้น ทหารม้าเดินนำและจัดส่งหมู่ลาดตระเวนไปสืบข่าว ถัด
มาให้กองพาหะนะเดินมีทหารราบเดินล้อมรอบ เพื่อป้องกันรักษาโดยแข็งแรง ใน
ขบวนทหารราบกับพาหะนะนี้ พาหะนะสำหรับกองใด ทหารราบกองนั้นก็เดินอยู่กับ
กองพาหะนะสำหรับตนนั้น และผู้บังคับกองพาหะนะเดินกับผู้บังคับกองทหารด้วยกัน
เพราะฉะนั้นทหารย่อมรักษาสิ่งของ ๆ ตนเองโดยเฉพา คชะ เป็นที่มั่นใจว่าคงพยายาม
รักษาดีที่สุด และไม่มีการยุ่งเหยิงอย่างใดเลย และจะหยิบใช้เมื่อใดก็ได้ทันทีเสมอ
ครั้นยกทัพไปจนใกล้กองทัพของข้าศึกแล้ว ได้หยุดขบวนทัพและเริ่มจัด

ขบวนรบ ในขณะที่กำลังจัดขบวนรบนี้ ส่งหมู่ลาดตระเวนออกไปข้างหน้า เพื่อสืบข่าว
ข้าศึกและจับทหารข้าศึกมาเป็นเชลย เพื่อซักเอาความ

อีกประการหนึ่ง แต่ในเวลาที่กำลังยกทัพมานั้น เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียได้
ส่งขุนนางที่ปฤกษาสุนิตของตนผู้หนึ่ง ไปยังกองทัพข้าศึกทำเป็นท้าวหน้จากเจ้า
แผ่นดินเปอร์เซีย เพราะทนความกดขี่ไม่ได้ จึงไปสมัคอยู่กับเจ้าเมืองดีเดียวที่เป็น
ข้าศึกของเปอร์เซียนั้น ครั้นกองทัพเปอร์เซียยกมาถึงแล้ว อาร์สปีขุนนางที่ปฤกษา
สุนิตที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็หนีกลับมายังกองทัพเปอร์เซียและชี้แจงว่า กองทัพของ
เจ้าเมืองดีเดีย้นั้น ทั้งทหารม้าและทหารราบจัดเป็นแนวซ้อนติดกัน ๓๐ แถว แต่
มีกองทหารอหิปัตต์กอง ๑ (รับจ้างมาช่วยเจ้าเมืองดีเดียว) จัดเป็นแนวมีทหารซ้อน
กัน ๑๐๐ แถว และแนวขบวนรบของกองทัพดีเดีย้นั้น ยาวถึง ๗ กิโลเมตร

จำนวนทหารของกองทัพดีเดีย มีทหารม้าหกหมื่น ทหารราบสามแสน
หกหมื่น (เป็นทหารอหิปัตต์แสนสองหมื่น) และกองทัพนั้นจัดเป็นแนวยาวยืดแนว
เดียว ข้างหน้ามีรถตั้งเตรียมไว้ และทางปีกนั้นมีทหารม้า ส่วนทหารราบอยู่กลาง
ทหารอหิปัตต์มีโล่หุ้มตลอดแต่เท้าถึงศีรษะ ถือหอกและดาบสั้น ทหารราบนอก
จากนั้นถือหอกและโล่

กองทัพของเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย มีจำนวนน้อยกว่ากองทัพข้าศึกครั้งหนึ่ง
คือ มีทหารม้าสามหมื่นหกพัน ทหารราบแสนหกหมื่น ที่เป็นชาวเปอร์เซียแท้ ใน
กองทัพนั้นเพียงเจ็ดหมื่นเท่านั้น คือทหารม้าหมื่นหนึ่ง ทหารราบชนิดเบาสองหมื่น

กอนโทรป

กอนโทรป
กอนโทรป

กอนโทรป
กอนโทรป

กอนโทรป
กอนโทรป

กอนโทรป
กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

กอนโทรป

ของชาติโบราณ

ทหารราบชนิดหนักสองหมื่นสามพันเกราะและถือดาบ และอีกสองหมื่นถือขวานสองคมและธนู กับในกองทัพนี้มีรถ ๓๐๐ คัน มีทหารประจำรถถือธนู หอกและดาบ รถละ ๔ คน มีหอคอยสูง ๕,๔๕ ม เทียมพ่อ ๘ พ่อ และมีทหารยิงธนูประจำหอคอยนั้นหอละ ๒๐ คน กับทั้งยังมีธนูอีก ๖๐๐ และมีเครื่องยิงอย่างเก่าไปอีกด้วย (เครื่องยิงอย่างเก่านั้น เป็นเครื่องที่ชักก้อนหินใหญ่ไปได้ไกล ๆ ใช้แทนปืนใหญ่ ขนาดใหญ่ และใช้สำหรับทำลายกำแพง)

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียสั่งว่า ในเวลาที่จะจัดขบวนรบนั้น ให้จัดเป็นแนวซึ่งมีทหารยืนซ้อนกันเพียง ๑๒ แถวเท่านั้น ตามที่เคยมาแต่เดิมนั้นเคยจัด ๒๔ แถว เพราะฉะนั้น จึงมีนายพันผู้หนึ่งทักท้วงขึ้น เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจึงตอบว่า “เจ้านักวางแผนทหารที่มีแถวซ้อนกันลึกจนทหารไม่สามารถจะต่อสู้กับข้าศึกได้พร้อมกันทุก ๆ คนนั้น จะมีประโยชน์แก่ฝ่ายตน และจะทำอันตรายแก่ฝ่ายข้าศึกได้มากจริงหรือ เราอยากให้ทหารอหิปัตต์ของข้าศึกนั้น จัดแถวให้ทหารซ้อนกันยิ่งกว่าร้อยละ ให้ซ้อนกันตั้งหมื่นชั้น ถ้าเช่นนั้นเราก็คงจะได้ต่อสู้กับจำนวนทหารที่น้อยลงอีก ส่วนทหารของเรานั้นเล่า เราสั่งให้ตั้งแถวซ้อนกันแต่ร้อยละ ทหารของเราจะสามารถเข้าต่อสู้กับข้าศึกได้ทุกคนพร้อมกัน”

(เพื่อที่จะอธิบายข้อความนี้ ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง ผู้เรียบเรียงขอชี้แจงว่า ทหารที่ยืนซ้อน ๆ กันมาก ๆ นั้น คนที่อยู่ข้างหลังย่อมจะไม่สามารถต่อสู้กับข้าศึกได้ เพราะคนที่อยู่หน้าบังคนอยู่หลัง จะใช้อาวุธหาได้ไม่ ต้องรอให้คนข้างหน้าล้มตายหรือกระจ่ายไปแล้ว คนข้างหลังจึงจะได้ต่อสู้กับข้าศึก เป็นต้นว่าถ้าเราจัดตอนหมวดเข้าตลุมบอนกับข้าศึก ตอนนำเท่านั้นจะสามารถใช้อาวุธฟันแทงข้าศึกในชั้นต้น ตอนรอง ๆ ลงมาทำอะไรไม่ได้เพราะตอนนำบังอยู่ ต่อตอนนำล้มตายกระจ่ายไปแล้ว ตอนรองลงมาจึงจะใช้อาวุธได้ แปลว่าในกองทหารที่จัดเป็นตอนหมวดเข้าตลุมบอนนั้น ทหารมิได้ใช้อาวุธพร้อมกันทั้งกอง ใช้ได้ที่ละตอนเท่านั้น)

ขบวนรบของกองทัพเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจัดดังนี้ —

ทหารราบจัดเป็น ๔ แนว แนวที่ ๑ ทหารราบชนิดหนัก แนวที่ ๒ ทหารราบ

ยุทธศิลป์ปะ

ชนิกกลาง พวกขัดหอกแนวที่ ๓ ทหารราบชนิดเบายังธนูแนวที่ ๔ นั้น เลือก
ทหารที่ดีที่สุด ที่ทราบว่ามีความกล้าหาญเข้มแข็ง จัดเป็นกองหนุนใหญ่และให้มี
อำนาจฆ่าทหารที่อยู่แนวข้างนำถ้ำทหารเหล่านั้นถอย ทหารม้านั้นแบ่งกันอยู่ทางปีก
ทั้ง ๒ ข้าง รถนั้นจัดให้อยู่หน้าทหารราบ ๑๐๐ รถ และให้ตั้งเป็นเส้นได้ฉากกับแนว
รบอยู่ทางปีกอีกข้างละ ๑๐๐ รถ สำหรับป้องกันปีก หลังแนวทหารราบนั้นตั้งหอก
คอยเลือน หลังแนวหอกคอยตั้งเกวียนพาหะนะต่าง ๆ ข้างหลังแนวพาหะนะนั้นตั้ง
กองหนุนพิเศษไว้ทางปีก ทั้ง ๒ ข้างมีจำนวนทหารกองละพันคน กับทางปีกซ้าย
ยังมีกองทหารขี้อูฐอยู่อีก มีจำนวนอูฐ ๖๐๐ อูฐ อูฐ ๑ มีคนถือธนู ๒ คน

ครั้นเมื่อกองทัพทั้ง ๒ ได้จัดขบวนเสร็จแล้ว จึงต่างเดินเข้าไปหากัน
ครั้นเมื่อเข้าใกล้ถึงระยะที่จะรบกันได้แล้ว เจ้าเมืองลีเดียเห็นว่า ขบวนรบของตน
ยาวกว่าขบวนรบของฝ่ายข้าศึก จึงสั่งให้กองทหารที่อยู่ทางปีกเข้าโอบปีกข้าศึกทั้ง
๒ ข้าง

ฝ่ายเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเมื่อเห็นดังนี้ จึงส่งไปยังนายทหารที่บังคับกองหนุน
พิเศษนั้นว่า ให้รอนกองโอบปีกของพวกลีเดียขึ้นเดินเลยปีกเข้ามาแล้ว จึงให้
ส่งกองทหารอูฐเข้าประจันบาน เพื่อให้ข้าศึกระส่ำระสาย แล้วจึงพาทหารกองของ
ตนเข้าตีปีกข้าศึกอีกชั้นหนึ่ง

สั่งต่อผู้บังคับทหารราบในแนวหน้าว่า ให้หยุดต้านทานข้าศึกไว้เป็นสามาร
ต่อเมื่อใดเจ้าแผ่นดินเองได้นำทหารโอบไปตีทางหลังข้าศึกได้แล้ว ให้ทหารราบ
แนวหน้าถลุมบอนเข้าไปทางหน้า ข้าศึกคงจะพ่ายแพ้เป็นแน่

เมื่อเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย ได้ออกคำสั่งและตรวจทหารตลอดแนวแล้วจึงไป
ยังกองทหารม้าปีกขวา และคอยนำกองทหารม้านั้นเอง

ขณะนั้นเจ้าเมืองลีเดีย เห็นว่ากองทหารของตนที่อยู่ในตอนกลางนั้นเดินเร็ว
ไป กองทหารทางปีกหาทันจะเข้าโอบปีกไม่ กองทหารตอนกลางจะไปถึงข้าศึกก่อน
ซึ่งผิดกับความประสงค์ จึงสั่งให้ทหารตอนกลางหยุด

ของชาติโบราณ

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเห็นข้าศึกถึงเด ก็นำกองทหารม้าที่ตนบังคับวิ่งเข้าตลุม บอนปีกซ้ายของข้าศึก มีทหารราบ ๑ กองตามไปด้วย ทหารพวกนี้เดียวทางปีกซ้าย นั้นทนต้านทานมิได้ก็แตกกระจาย

ผู้บังคับกองหนุนพิเศษทางปีกซ้ายของกองทัพเปอร์เซีย ก็ออกตีปีกขวา กองทัพนี้เดียวเหมือนกัน ส่งออฐออกไปก่อน ทหารม้าก็เลยต้อนออฐ ก็กระจัด กระจายไป แล้วซากรถของฝ่ายเปอร์เซียที่ตั้งอยู่ทางปีกซ้ายนั้น ก็ขับเข้าตลุมบอน ข้าศึกเหมือนกัน ปีกขวาของข้าศึกก็แตกกระจายไป

ขณะนั้นผู้บังคับทหารราบ ๓ แนวที่ด้านกลาง ยกกองทหารออกประจันบาน กับกองทัพเดียวตอนกลาง รถของพวกนี้เลยถอยหนี พวกเปอร์เซียก็ติดต่อไปถึง พวกอหิปัตต์ต่อสู้กันเป็นสามารภ ผู้บังคับทหารเปอร์เซียตีทหารอหิปัตต์หาแตกไม่ ต้องถอยมายังแนวหอคอย ทหารอหิปัตต์ก็รุกติดตามมา

ทันใดนั้นทหารที่อยู่บนหอคอยก็ยิงธนูไปยังทหารอหิปัตต์เป็นอันมาก ข้างแนว ที่ ๔ ของฝ่ายเปอร์เซียก็บังคับให้แนวข้างหน้าที่เดิมถอยลงมานั้นกลับหันไปต่อสู้กับ ข้าศึก อีก ชัดหอกและยิงธนูโดยแข็งแรง

ในเวลาที่กำลังต่อสู้กันขลุมนั้น เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียนำทหารม้าของตน ที่ได้รับกับปีกซ้ายของข้าศึกนั้น วิ่งเลยเข้าไปตีทางหลังของกองทหารอหิปัตต์ กอง ทหารอหิปัตต์ก็ต้องสู้ทั้งทางหน้าทางหลังขึ้น แต่ก็ยังต่อสู้อยู่เป็นสามารภ

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียขึ้นไปบนหอคอยหอ ๑ แลดูในสนามรบ เห็นทหาร ของฝ่ายเดียววิ่งหนีกระจัดกระจายทั้งสิ้น เหลือแต่พวกอหิปัตต์พวกเดียวซึ่งกองทัพ เปอร์เซียล้อมไว้รอบแล้ว จึงพูดจาวางกล่าวกับพวกอหิปัตต์นี้ให้ทั้งพวกเดียวเสียเถิด ให้มาเข้ากับพวกเปอร์เซีย พวกอหิปัตต์ตกลงตาม เลยกลับมาเข้ากับเจ้าแผ่นดิน เปอร์เซีย เป็นอันการรบจบลง พวกเดียวพ่ายแพ้ยับเยิน แต่กองทัพเปอร์เซีย ก็บอบช้ำมาก จนหาได้ไล่ติดตามติดต่อไปไม่

เมื่อเราพิจารณาดูวิธีรบที่เป็นไปในคราวต่อสู้กันที่ทิมวรานนี้ ย่อมจะเห็นได้ ว่าแม่ทัพนายกองในกาลโบราณนั้น เข้าใจดำเนินวิธีรบดีนักหนา

ยุทธศิลป์ของชาติโบราณ

เมื่อเราพิจารณาเหตุการณ์ในกองทัพของเจ้าเมืองลีเดีย เราย่อมจะเห็นว่า กองทัพนั้นมีจำนวนทหารมากถึงสี่แสนเศษ ยังสามารถยกเดินมาโดยเรียบร้อย และมารวมกันหมดได้ ในสนามรบแห่งเดียว หาได้กระจัดกระจายแยกย้ายกันไม่ ต้องนับว่าแม่ทัพทราบวิชายุทธศาสตร์ โดยแม่นยำ และวิชายุทธศาสตร์ของชาวลีเดียนี้ ก็เจริญมากอยู่จึงได้อำนวยความสะดวกเดินทัพได้เรียบร้อย

ส่วนในทางยุทธวิธีเล่า เราก็เห็นได้ว่าทหารในกองทัพลีเดียซึ่งจัดเป็นแนว อันยืดยาวนั้น ยังสามารถรุกเข้ามาหาข้าศึกและทำการโอบปีกโดยเรียบร้อย แลว มิได้แตก และการที่พ่ายแพ้ นั้น ก็เป็นเพราะกองทัพฝ่ายเปอร์เซียเข้มแข็งยิ่งนัก เท่านั้น

ในส่วนกองทัพข้างเปอร์เซีย เราจะต้องเห็นได้ว่าได้จัดการทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ต้นจนปลายมือ โดยใช้ความคิดอย่างสุขุมยิ่ง

ในเวลาเดินทัพจัดขบวนได้อย่างไรใครก็ต้องรู้สึกทั้งสิ้น เกือบจะนับว่าไม่มี ที่บกพร่องเลย

ครั้นเมื่อมาถึงสนามรบแล้ว ก็ได้จัดขบวนรบโดยใช้ความคิดอย่างลึกซึ้งดียิ่ง ได้จัดให้มีกองหนุนถึง ๓ กองซึ่งเป็นความคิดสำคัญ และทัพเฉพาะแม่ทัพที่มีความ รอบรู้มากแล้ว จึงจะคิดออกเสมอ เสียแต่ไปแยกกันเป็น ๓ กอง ถ้ารวมกัน เป็นกองเดียวจะดีกว่า ทั้งการรบก็ทำโดยแข็งแรงตลอด

ต้องขอให้เข้าใจว่า การรบที่มิวรานนี้เป็นไปในสมัยที่ชาติโบราณเริ่มเสื่อม ทรามแล้ว ไม่ใช่ในเวลาที่ยิ่งเรืองเต็มที่เลย เพราะฉะนั้นเราอาจคิดเห็นได้ว่า ในเวลาที่ชาติโบราณรุ่งเรืองเต็มที่นั้น วิธีกระทำสงครามคงดียิ่งกว่านี้ เพราะวิธี กระทำสงครามนั้น ย่อมดีหรือเลวพร้อมกับความเจริญ และความเสื่อมทรามของ บ้านเมืองเสมอ

ภาค ๒

ว่าด้วยยุทธศิลป์ของพวกคลาสสิก

มาตรา ๑

ยุทธศิลป์ของชาติกรีก

เมื่อกล่าวถึงยุทธศิลป์ของชาติกรีกนี้ เราสามารถจะพิจารณาความได้โดย
ละเอียด เพราะพงษาวดารของชาติกรีกนี้มีผู้จดจำไว้แต่ต้นมือ และนักปราชญ์ได้
ค้นคว้าและนำมาแปลไว้เป็นภาษาต่าง ๆ จนชาวยุโรปสามารถรู้พงษาวดารของชาติกรีก
ได้ทั่วถึงกัน

การทหารของชาติกรีกในชั้นต้น แต่แรกชาติกรีกเริ่มตั้งบ้านเมืองขึ้นนั้น คิด
ต่อกับทางการปกครองเป็นอันมาก ในทางปกครองขณะนั้น คนที่อยู่ในประเทศ
กรีกแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ประเภทที่ ๑ เรียกว่าพลเมือง (citizen) ประเภท
ที่ ๒ เรียกว่าลูกจ้าง ประเภทที่ ๓ เรียกว่าทาส (คือนับว่าพวกที่เป็นไทยแก่ตน
เท่านั้น เป็นพลเมือง ส่วนลูกจ้างนั้น ก็คือพวกที่รับจ้างทำการของพลเมือง ทาส
ก็คือทาสของพลเมือง คือเป็นคนของพลเมืองโดยเฉพาะ ไม่ใช่คนของแผ่นดิน
พลเมืองในที่นี้หมายความว่า เจ้าของแผ่นดิน เพราะในขณะนั้นไม่มีเจ้าแผ่นดิน
พลเมืองเป็นเจ้าของแผ่นดินรวมกัน และการงานของแผ่นดินนั้นมีที่ประชุมปรึกษา
กันจัดการ)

เมื่อมีการศึกเกิดขึ้น บรรดาคนทั้งปวงก็ออกรบหมด ที่เป็นไปได้เช่นนั้น
เพราะว่าในขณะนั้น การรบย่อมเป็นไปในประเทศกรีกนั้นเอง คือชาติกรีกแยก
ย้ายกันตั้งเป็นพวกเป็นเหล่าอยู่ต่างเมืองกัน และเมืองหนึ่ง ๆ ก็เป็นอิสระภาพแก่ตน
หาได้รวมกันเป็นประเทศอยู่ในบังคับผู้หนึ่งผู้ใดไม่ การที่รบนั้นก็รบกันเอง เมือง
ต่อเมืองเป็นพื้น ภายหลังเมื่อชาติกรีกแผ่อำนาจกว้างออกไป และต้องไปทำสงคราม
ในที่อื่น ๆ นอกประเทศกรีกโดยแท้แล้ว วิธีจัดกองทัพก็เปลี่ยนแปลงไปมาก และ
ห่างจากระเบียบการปกครองท้องถิ่นออกไป เกิดมีวิธีจัดกองทัพเป็นต่างหากขึ้น

ยุทธศิลป์

ในขั้นต้นเมื่อคนในเมืองออกรบทั้งหมดนั้น คนชั้นพลเมืองออกรบเองและ
ออกเงินในทางรบนั้น เพื่อป้องกันบ้านเกิดเมืองนอนของตนโดยความเต็มใจ เพราะ
ตนเป็นเจ้าของแผ่นดิน ก็ย่อมต้องป้องกันแผ่นดิน ซึ่งแปลว่าป้องกันทรัพย์สินสมบัติ
ของตนเองนั้น ลูกจ้างนั้นบางที่ออกรบเองเหมือนกัน แต่โดยมากมักออกแต่เงิน
สำหรับค่าใช้สอยในการรบเท่านั้น ตามที่ผู้จ้างจะกะเกณฑ์หรือทำสัญญากันไว้ว่าให้
ออกเท่าใด และแล้วแต่เหตุที่ทำให้ต้องรบกันนั้น เป็นประโยชน์แก่ลูกจ้างหรือไม่
หาใช่ออกรบเองเสมอ เพราะอยู่ใต้บังคับของพลเมืองโดยสัทธาต พลเมืองย่อมบังคับ
ให้ออกรบ

ชาติกรีกนั้น ในขั้นต้นใช้เงินรบโดยมาก เพราะภูมิประเทศในประเทศ
กรีกเป็นเขา ขากที่จะใช้พาหนะอย่างใด

ต่อมาในกาลภายหลังจึงได้เกิดมีทหารม้าขึ้น เมื่อชาติกรีกออกรบในที่อื่น ๆ
ซึ่งเป็น ระยะทางไกล ๆ

ตามที่ว่ามาแล้วนั้นจึงเห็นได้ว่า ในขั้นต้นชาติกรีกใช้ทหารเหล่าเดียว คือ
ทหารเดินเท้าซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ ทหารราบชนิดหนัก และทหารราบชนิด
เบา ทหารราบชนิดหนักนั้น ภาษากรีกเรียกว่าโกป्लीตัส สรรวมหมวดเหล็กเกราะเหล็ก
ที่ตัว และมีเกราะปิดที่ขาด้วย มีดั่งทำด้วยหนังแต่หุ้มเหล็ก มีดาบสั้นและหอก
ยาวประมาณ ๒,๔๔ — ๓,๐๕ ม. ในกองทหารชนิดหนักนี้ มีแต่คนชั้นพลเมืองเข้าประจำ

ทหารราบชนิดเบานั้น ใช้เกณฑ์ในพวกทาสไม่สวมเกราะ และถืออาวุธยิง
คือ ธนูชนิดต่าง ๆ และเหน็บมีดด้วย

ในขั้นต้นขบวนรบนั้นจัด ดังนี้ —

พวกทหารชนิดโกป्लीตัส จัดเรียงกันเป็นแถวเดียว และพวกทาสคือ
ทหารราบชนิดเบาขึ้นข้างหลัง ทาสของใครก็ขึ้นหลังนายของตน แถวที่จัดดังนี้
ภาษากรีกเรียกว่า ฟาลัง กองทัพทั้งกองทัพก็จัดเป็นฟาลังเดียว ไม่แบ่งเป็น
กองเล็กน้อยอีกต่อไปเลย

ครั้นถึงเวลารบเมื่อประทะกับข้าศึกแล้ว พวกโกป्लीตัสก็รุกเข้าไปหาข้าศึก

ของชาติกรีก

เป็นแถวกันเข้าไป ตรงเข้าตัดข้าศึก ขยายระยะออกให้ห่างเป็นแถวขยาย แล้วใช้ดาบต่อสู้กับข้าศึก ต่างคนต่างสู้กันตัวต่อตัว ส่วนพวกทาสนั้น เดินตามหลังนายเข้าไป แล้วยิงธนูข้ามศีรษะนายไปยังข้าศึก ถ้าข้าศึกแพ้ พวกทาสก็ได้ติดตามใช้มีดแทงให้ยับเยิน บางคนจัดการหาบหามพวกของตนที่ถูกบาดเจ็บเจ็บป่วย บางคนก็ไปปล้นค่ายของข้าศึกที่แพ้ และทิ้งค่ายไปแล้วนั้น

ครั้นเมื่อชาวกรีกได้ทำสงครามกับชาวเปอร์เซียแล้ว วิธีใช้ทาสไปขึ้นในแนวรบนั้น เป็นอันเลิกไม่ใช่ แต่ถึงก่อนหน้านั้นก็ดี ชาวกรีกซึ่งเรียกว่า พวกสปาร์ตา (อยู่เมืองสปาร์ตา ซึ่งยังมีอยู่ในประเทศกรีกจนบัดนี้) ไม่ใช่ทาส ออกรบเหมือนกัน ส่วนหน้าที่ทหารราบชนิดเบา ใช้ชายหนุ่ม ซึ่งมีเครื่องสาตราวุธเหมือนพวกโกลีตีสันนั้นกระทำแทน นับว่าเบา เพราะคนหนุ่มย่อมจะวิ่งไปมาได้ว่องไวกว่า แต่ก็ได้แปลว่าเท่ากับไม่มีทหารราบชนิดเบา เพราะพวกชายหนุ่มนี้ ก็พวกโกลีตีสันนั่นเอง คงใช้เข้ารบตลุมบอนเสียโดยมาก ไม่ได้ใช้อาวุธยิง

ฟาลังของพวกสปาร์ตานี้ ไม่จัดแถวเดี่ยวอย่างว่ามาแล้ว ใช้จัดพวกโกลีตีสันขึ้นเป็น ๘ แถว เพราะฉะนั้นในเวลารบไม่ใช่ต่างคนต่างรบดังว่ามาแล้วแต่ก่อน ย่อมช่วยกันรบ เพราะฉะนั้นเกิดมีวิธีควบคุมทหารในสนามรบขึ้นเป็นครั้งแรก

ครั้นต่อมาพากันรู้สึกว่าการที่ใช้ทหารราบชนิดหนัก ซึ่งใช้วิธีตลุมบอนแต่อย่างเดียวเป็นที่ตั้งนั้น ไม่เป็นการสะดวกพอ เกิดต้องการเติมทหารชนิดเบาที่จะใช้อาวุธยิงนั้น เพราะการยิงข้าศึกเสียก่อนให้อ่อนเพลีย แล้วจึงเข้าตลุมบอนนั้น เป็นการสะดวกกว่ามาก

พวกเมืองอาเธน (เมืองอาเธนยังมีอยู่ในประเทศกรีกจนบัดนี้เป็นเมืองหลวงราชสำนักของเจ้าแผ่นดินกรีกในขณะนี้) เป็นผู้ใช้วิธีนี้ก่อน แต่พวกเมืองอื่น ๆ ยังมิได้ทำตาม ต่อเกิดมีการรบขึ้นครั้งหนึ่งที่ทำให้เห็นประโยชน์ของการยิงนั้นชัดเจนแล้วจึงมีผู้อื่นทำตาม

การรบที่ทำให้เห็นประโยชน์การยิงนั้น ก็อรัมกันที่เกาะสฟักเทเรีย (พุทธศักราช ๑๑๘) ครั้นนั้นพวกเมืองอาเธนไปล้อมเมืองปีโลส ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของ

ยุทธศิลป์ปะ

สปาร์ตาม พวกสปาร์ตาดังรับอยู่ที่เกาะสฟักเทเรีย ซึ่งตั้งอยู่ท่าช่องเข้าอ่าวท่าเรือของเมืองปีโลสนั้น ครั้นเมื่อพวกอาเชนได้ทหารหนุนเพิ่มเติมมา ก็ได้ไปล้อมกองทหารที่อยู่ในเกาะนั้น และตั้งล้อมอยู่ถึง ๕๒ วันแล้ว พวกสปาร์ตาก็หาขอมแพ้มิ พวกอาเชนจึงตกลงใจที่จะขึ้นต่อสู้ยึดเอาเกาะนั้นโดยแรงทหาร กองทหารที่อยู่เกาะนั้นมีจำนวนโพลีตัส ๔๒๐ คน เวลากลางคืนพวกอาเชนยกกองทหารมีจำนวนโพลีตัส ๔๐๐ คน ขึ้นบนเกาะมาพวกกองรักษาด่านที่อยู่รักษาริมฝั่งชายทะเลนั้นเสียสิ้น และเวลารุ่งเช้าส่งทหารล้อมขึ้นบนเกาะอีก ๔๐๐ คน แล้วก็เดินไปยังที่ซึ่งกองทหารฝ่ายสปาร์ตาดังอยู่ พอประทะกันแล้ว พวกอาเชนก็ให้ทหารยิงธนูออกจัดขบวนล้อมพวกสปาร์ตารอบ แล้วยิงธนูเข้าไปยังข้าศึกเป็นอันมาก ครั้นพวกสปาร์ตาวิ่งเข้าตลุมบอนทางด้านใดทหารที่อยู่ด้านนั้นก็ถอยหนี แต่ทางด้านอื่นรุกและยิงตัดปีก และยิงทางหลังอย่างร้ายแรง พวกสปาร์ตาเห็นคเห่น้อย ทั้งถูกธนูเจ็บป่วยล้มตายมาก จึงถอยหนีไปยังบ้อมสนามแห่งหนึ่งที่ปลายเกาะ พวกอาเชนก็ตามยิงเรื่อยไปในเวลาถอย ทั้งเมื่อถอยไปถึงบ้อมสนามแล้ว พวกอาเชนก็ล้อมรอบพวกสปาร์ตาเห็นเสียที่ไม่มีทางเอาตัวรอดได้ ก็ขอมแพ้มิ ขอมเป็นขเลยศึกเป็นจำนวนทหาร ๒๕๒ คน อีก ๑๑๔ คนนั้นตายในสนามรบทั้งสิ้น

ส่วนพวกอาเชนเสียทหารน้อยที่สุด เพราะไม่ได้ใช้ทหารราบชนิดหนักเข้าตลุมบอนเลย เป็นแต่ใช้ทหารยิงอยู่ห่าง ๆ เท่านั้น

การรบที่เกาะสฟักเทเรียที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการรบอย่างเล็กน้อย แต่มีผลสำคัญสำหรับการทหารของชาติกรีก เพราะเป็นครั้งแรกที่พวกสปาร์ตา ที่นับว่าเป็นทหารดีที่สุดในขณะนั้น ได้พ่ายแพ้ต่อข้าศึก

ตั้งแต่นั้นมา กองทหารพวกโพลีตัส ต้องมีทหารราบชนิดเบาไปด้วยในการรบเสมอ และมีจำนวนมากขึ้นทุกที่เป็นลำดับ กองทหารชนิดนี้ มักใช้คนจ้ำเป็นพื้น

ต่อมาภายหลัง ชาวกรีกเกิดคลายความรักในการสงคราม เพราะฉะนั้นถึงสำหรับกองทหารโพลีตัสก็ต้องใช้คนจ้ำโดยมาก แล้วเกิดบุคคลชนิด ๑ ซึ่ง

ของชาวกรีก

หากินโดยทางจ้างคนเข้าเป็นทหาร รวมกันเข้าเป็นกอง ๆ แล้วพากันไปเที่ยวรับจ้างทำสงคราม ตามแต่ใครจะจ้าง ผู้ที่หากินในทางรบเช่นนั้น ได้คิดเปลี่ยนแปลงวิธีรบไปต่าง ๆ ตามแต่เห็นทางใดสะดวก เครื่องศาสตราอาวุธก็เปลี่ยนแปลงไปเหมือนกัน พวกโกปลิตั้นนั้น ลดเกราะต่าง ๆ ให้เบาลง และให้มีหอกที่ยาวขึ้นอีก สำหรับเมื่อจัดแถวฟาลังเป็น ๘ แถวหรือกว่านั้น แล้วปลายหอกของคนที่อยู่ในแถวที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ อาจยื่นออกไปเท่ากับปลายหอกของแถวที่ ๑ ได้ และแทงเข้าลึกได้ทั้ง ๔ แถวพร้อมกัน

ต่อมามีบุคคลที่คุมกองทหารไปรับจ้างรบนั้นผู้ ๑ ได้คิดจัดทหารใหม่ คือให้มีทหารชนิดกลาง เรียกนามว่า เปลดัสส์ ซึ่งอาจใช้วิธีรบชิดแถวเพื่อเข้าตลุมบอนนั้นก็ได้ หรือขยายแถวเพื่อใช้อาวุธยิงนั้นก็ได้ (เหมือนทหารราบบัดนี้) พวกเปลดัสส์นั้น มีหมวกเหล็ก เสื้อหนังอย่างหนา และมีเกราะอย่างเบาที่ขา อาวุธนั้นใช้ดาบสั้นกับธนู

ต่อนั้นมีชาวกรีกชื่อเซโนโฟนคิอัส และเอเปมินนดัส ทั้งในที่สุดเจ้าแผ่นดินประเทศมาเซโดเนีย ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีและยุทธศาสตร์ให้เจริญยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

เพื่อที่จะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงนี้ ให้เห็นเหตุผลได้ชัดเจน จำเป็นที่จะต้องพิจารณาสงคราม ที่ชาวกรีกได้กระทำไปในระหว่างเวลา ๑๗๕ ปี คือตั้งแต่พุทธศักราชปีที่ ๔๖ จนถึงพุทธศักราชปีที่ ๒๒๑ สงครามสำคัญในระหว่างนี้คือ :-

- ๑) สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย
- ๒) สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองอาเธน
- ๓) การรบของชาวกรีกในอาเซียย่อย
- ๔) สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองเซบาเอ
- ๕) การรบของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย อาเล็กซานเดอร์

สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย

ในการที่จะเกิดมีสงครามขึ้นกับชาวเปอร์เซียนั้น คือชาวกรีกออกไปทำการค้าขายต่าง ๆ ในทวีปเอเชียที่ติดต่อกับประเทศกรีก คือในดินแดนที่เรียกว่าเอเชียย่อย เดียวนี้เป็นพื้น และเพื่อสะดวกในการค้าขายชาวกรีกก็ออกไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนเหล่านั้น และเมื่อมีคนค้าขายมากขึ้นเป็นลำดับ ก็เลยตั้งรวมกันเป็นเมือง ๆ ขึ้นหลายเมือง ฝ่ายชาวเปอร์เซียมีจำนวนมากอยู่ในดินแดนทวีปเอเชียทิศตะวันตก ทั้งทำการค้าขายมากมาแต่ชั้นเดิมแล้ว เมื่อมีชาวกรีกออกมามากเช่นนั้น ก็เกิดเป็นการแย่งชิงกันขึ้น และถึงกับทำสงครามต่อกัน และเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียชื่อดาร์อุส ตกลงใจที่จะไปตีเอาเมืองกรีกเสียทีเดียว จะได้ไม่มีเสี้ยนศัตรูรบกวนได้ต่อไป

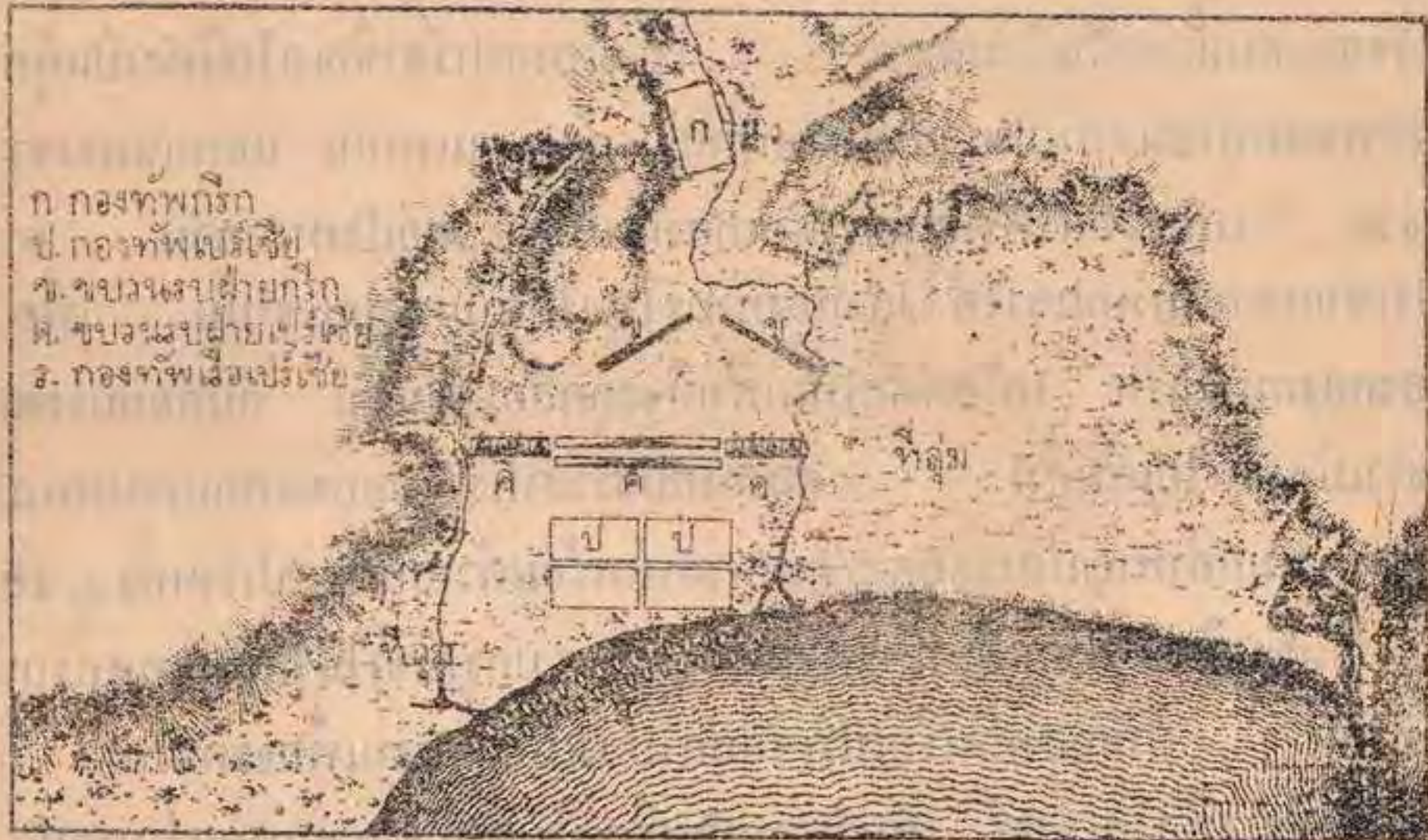
ในปีพุทธศักราช ๔๗ ได้ให้แม่ทัพชื่อมารโดเนียยกทัพมาครั้ง ๑ แล้ว แต่ทำการไม่สำเร็จ เพราะว่าเรือที่บรรทุกกองทัพ เพื่อจะข้ามมาประเทศกรีกนั้นถูกพายุ กระทำแตกหักทำลายเสียหมด

ครั้นในปีพุทธศักราช ๔๘ เจ้าแผ่นดินเองยกทัพใหญ่ลงเรือข้ามไปยังประเทศกรีก ไปจอดที่ตรงเมืองมาระโธเนเหนือเมืองอาเธนหน่อยหนึ่ง เพื่อจะยกกองทัพขึ้นจากเรือที่ตรงนั้น พวกอาเธนกับพวกเมืองปลาตาเอ (อยู่ในประเทศกรีกเหมือนกัน) รวมกัน ๑ หมื่น ได้ยกไปรบกองทัพเปอร์เซีย และไปตั้งทัพอยู่บนเนินเขาตรงที่กองทัพเรือเปอร์เซียจอดอยู่นั้น

ฝ่ายเปอร์เซียก็จัดทหารขึ้นรบ เป็นจำนวนทหารราบ ๑ แสน ทหารม้า ๑ หมื่น ภูมิประเทศที่กองทัพเปอร์เซียขึ้นบกนั้นเป็นที่ต่ำและทางลึก ๒ ข้างมีลำน้ำเล็ก ๆ กันอยู่ และที่ข้างลำน้ำเป็นที่ลุ่ม ที่เช่นนั้นทำให้ป้องกันปีกได้ง่ายก็จริง แต่ทำให้กองทัพเปอร์เซียซึ่งมีจำนวนมากนั้น ขยายกำลังออกเต็มที่ไม่ได้ ต้องจัดซ้อนกันมาก มีดีอาเคสแม่ทัพฝ่ายกรีกเห็นได้ที ก็จัดขบวนรบของตน และสั่งให้วิ่งเข้าไปยังข้าศึกโดยทันที ฝ่ายชาวเปอร์เซียไม่ได้นึกได้เห็นว่า ข้าศึกจะกล้าออกตีได้ ดังนั้น เห็นชาวกรีกวิ่งเข้ามาก็มีความสับสนตกใจเพราะไม่ทันรู้ตัว และยังเป็นเวลา กำลังจัดการ

ชนจากเรืออยู่ด้วย ชาวกรีกตรงเข้าต่อสู้ด้วยแข็งแรง ชาวเปอร์เซียถูกชาวกรีกตี
 ข้างหน้า ทั้งถูกแม่นำกันอยู่ ๒ ข้าง ไม่ทราบจะยับยั้งขยายไปทางไหนเลยแตกถอยลงเรือ
 เสียทหารล้มตายถึง ๖ พัน ๔ ร้อย คน ชาวกรีกเสียทหารเพียง ๑ ร้อย ๒ คนเท่านั้น

การรบและสงคราม

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

ประเทศกรีกได้พินอันตรายไปครั้งหนึ่ง ในการที่กรีกชนะครั้งนั้นเพราะว่าได้รบ
 เข้าต่อสู้เสียในขั้นแรก ในเวลาที่ข้าศึกยังชนจากเรือไม่พร้อมเพรียง ทั้งมิได้
 คาดหมายว่าจะถูกตีด้วย อีกประการหนึ่งชาวกรีกได้รู้สึกดีว่า ภูมิประเทศในที่นั้น
 เป็นประโยชน์แก่ตน คือแก่กองทัพขนาดเล็ก และขัดข้องแก่ฝ่ายเปอร์เซีย ซึ่ง
 เป็นกองทัพขนาดใหญ่ จึงรบตีเสียในที่นั้นไม่รอให้ต้องถอยไปรบที่อื่น

ครั้นต่อมาอีก ๑๐ ปี เจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย ชื่อเซอร์เชสเป็นโอรสของดาร์อุส
 ตกลงใจที่จะยกกองทัพไปตีประเทศกรีกใหม่ ได้จัดการรวบรวมพลอยู่ถึง ๔ ปี และ
 เพื่อที่จะไม่ให้ต้องยกทัพทางเรือซึ่งเป็นอันตรายมา ๒ ครั้งแล้วนั้น ได้ยกทัพอ้อมไป
 ยังช่องทะเลดาร์เดเนลล์สเดียนที่ในขณะนั้นเรียกว่าเฮลเลสปอนต์ ทำสะพานใหญ่
 ยาว ๒ สะพานสำหรับกองทัพข้ามช่องทะเลนั้น แล้วเดินอ้อมมาตามชายทะเลมายัง

สงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย

ประเทศกรีก มีกองทัพเรือตามมาตามชายทะเลเพื่อป้องกันด้วย กองทัพเปอร์เซีย
ครั้งนั้น กล่าวกันว่ามีความทหารถึง ๒ ล้าน ๓ แสนคนเศษ

ครั้งนั้นเดินกองทัพเลียบชายทะเลมาจนถึงตำบลหนึ่ง เรียกว่าเธร์โมปิล ซึ่งเป็น
ช่องแคบตรงเขตรแดนระหว่างประเทศกรีกกับประเทศเซซซาเลีย (ช่องแคบนี้มีเขาใหญ่
อยู่ข้าง ๑ ทเลข้าง ๑ เป็นช่องแคบสำคัญอย่างยิ่ง) พบกองทหารกรีกมีจำนวน ๘ พัน
ตั้งขวางช่องแคบนั้นอยู่ในบ้อมสนาม เจ้าเมืองสปาร์ตาชื่อเลโอนิดัสเป็นผู้ควบคุม
ในกองทัพของเลโอนิดัสมีชาวสปาร์ตาแท้อยู่ ๓ ร้อย คนเท่านั้น นอกนั้นเป็นชาวเมือง
อื่นมาช่วย เลโอนิดัสได้ต่อสู้ต้านทานกองทัพเปอร์เซียอยู่เป็นหลายวัน ภายหลัง
ฝ่ายเปอร์เซียหาหนทางบนเขาได้จึงส่งกองทหารโอบไปตามทางบนเขานั้น เพื่อไปทาง
หลังของกองทหารกรีก เลโอนิดัสเห็นเสียที่จะถูกล้อมเช่นนั้น ก็ปล่อยบรรดาทหาร
ที่เป็นชาวเมืองอื่นไปเสียสิ้น ตนเองกับชาวสปาร์ตาต่อสู้กับกองทัพเปอร์เซีย
เพื่อแสดงความกล้าหาญและเสียชีวิตในสนามรบพร้อมด้วยทหารสปาร์ตาทั้ง ๓ ร้อย คน

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเดินทัพได้ต่อไป บุกรุกเข้าไปในประเทศกรีกทำลาย
บ้านเมืองต่าง ๆ ฝ่ายกองทัพเรือเปอร์เซียยกไปยังเมืองอาเธนเพื่อจะตีเมือง แม่ทัพ
เรือฝ่ายกรีกชื่อเอมิสโตเคลีส เห็นว่ากองทัพเรือเปอร์เซียมีจำนวนมากกว่ามากนัก จึง
คิดใช้วิธีอย่างที่มีดีอาเคสเคยทำแล้วทางบก คือเลือกที่ ๆ แคบ ให้กองทัพเรือ
เปอร์เซียขยายตัวไม่ได้เต็มที่ ให้รบได้แต่เรือที่อยู่แนวหน้าแนวเดียว ฝ่ายกรีก
ก็เลยชนะในการรบทางเรือที่อาเธนอีกครั้งหนึ่ง

อีกไม่ช้านักเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย ยกทัพกลับไปเมืองของตน ทั้งแม่ทัพ
ชื่อมาร์โดนีออสกับทหาร ๓ แสนคนไว้ในประเทศกรีก ในพุทธศักราชปีที่ ๖๓ กองทัพ
เปอร์เซียกับกองทัพกรีกได้ต่อสู้กันที่เมืองปลาตาเอ กองทัพกรีกนั้นมีทหารจาก
ทุก ๆ เมืองรวมกันมีจำนวนแสนหมื่นคน คือทหารราบชนิดหนัก ๓ หมื่น ๘ พัน
ชนิดเบา ๗ หมื่นพัน ๓ ร้อย ทหารม้าชาวกรีกไม่มีเลย กองทัพเปอร์เซียพ่ายแพ้
ในครั้งนั้น และเลยล่าทัพกลับไป

ต่อ่นั้นมา ชาวกรีกกับเปอร์เซียได้ทำสงครามต่อกันตลอดไปอีก ๓๐ ปีเศษ
ชาวกรีกยกตามไปในทวีปเอเชีย

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองอาเชน

การที่ชาวกรีกได้รับกับชาวเปอร์เซียครั้งนี้ ทำให้รู้สึกความสามารถของตนยิ่งขึ้น และได้เรียนรู้วิธีรบของชาวเปอร์เซีย ซึ่งในสมัยนั้นเจริญดีแล้ว และนำมาแก้ไขใช้เป็นประโยชน์แก่ตนเป็นอันมาก

ตอนที่ ๒

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองอาเชน

สงครามนี้เกิดขึ้นโดยที่เมืองอาเชนกับเมืองสปาร์ตาแย่งกันเป็นใหญ่ คือชาวกรีกในเวลานั้นมิได้รวบรวมกันเป็นประเทศเดียวเช่นบัดนี้ ได้แยกกันออกเป็นเมืองๆ เมืองหนึ่งมีอิสรภาพอยู่แก่ตนเอง อย่างเดียวกับประเทศสยามของเรานี้ ในครั้งโบราณก็หาได้รวบรวมกันเป็นประเทศเดียวไม่ แบ่งเป็นเมืองต่างๆ มีสุโขทัย เชียงราย สุพรรณ ลโว (ลพบุรี) ดังนี้ เป็นต้น ต่างมีกระษัตริย์ปกครองอยู่ในเมืองนั้นต่างหากกัน แต่ว่าเมืองต่างๆ ในประเทศกรีกแม้ต่างเป็นอิสรภาพนั้นก็ดี ก็ย่อมยกเมืองใดเมืองหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้า เพราะมีกำลังมาก หรือมีบุคคลที่เชี่ยวชาญในวิชาการต่างๆ มาก และการที่จะเป็นหัวหน้านั้น บางทีก็แย่งกันจนถึงทำสงครามต่อกัน เมืองอาเชนกับเมืองสปาร์ตาเป็นเมืองที่แข็งแรงมากกว่าเมืองอื่น จึงแย่งกันเป็นหัวหน้าอยู่เนืองๆ ในระหว่างเวลาดังแต่พุทธศักราช ๑๑๑ ปี ถึงพุทธศักราช ๑๒๘ ปี เมืองทั้ง ๒ นี้ได้รับกัน และในเวลาสงครามครั้งนี้ไม่มีการต่อสู้ซึ่งจะเป็นตัวอย่างในวิธีกระทำสงครามได้ มีแต่การล้อมเมืองและการรบอย่างเล็กน้อย เท่านั้น กล่าวในที่นี้ก็เพราะเป็นสงครามของชาวกรีกครั้ง ๑ ที่ยืดยาวนานเวลามากควรทราบไว้ว่ามีเพื่อว่าถ้าอยากจะรู้เรื่องละเอียดก็จะได้ค้นคว้าหาได้ในหนังสืออื่นต่อไป

ตอนที่ ๓

การรบของชาวกรีกในอาเซียย่อม

ในปีพุทธศักราช ๑๒๕ คีร์ อนุชาของเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย ซึ่งมีตำแหน่งเป็นข้าหลวงต่างประเทศองค์ปกครองอาเซียย่อม ที่เวลานั้นขึ้นอยู่แก่ประเทศเปอร์เซียเป็นขบถคิดจะแย่งราชสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียแทนเซซุส คีร์รวบรวมกองทัพ

การรบของชาวกรีก

ขนาดใหญ่ และได้อ้างชาวกรีกไปในกองทัพนั้นด้วยหมื่นคน กองทัพนั้นยกไปยังเมืองบาบิโลเนียซึ่งเวลานั้นเป็นเมืองหลวงของเปอร์เซีย (แท้จริงบาบิโลเนียเคยเป็นเมืองหลวงของประเทศหนึ่งต่างหาก เรียกตามเมืองหลวงว่า ประเทศบาบิโลเนีย เราได้กล่าวถึงชาติบาบิโลเนียในภาค ๑ นั้นแล้ว แต่ประเทศบาบิโลเนียนี้ ตกเป็นข้าเปอร์เซีย เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจึงยกเมืองหลวงมาตั้งอยู่ที่บาบิโลเนีย)

กองทัพของคีร์ได้ต่อสู้กับกองทัพของพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียที่ตำบลกุนักซ์ใกล้บาบิโลเนีย และกองทัพคีร์จวนจะได้ชัยชนะอยู่แล้ว แต่พื่อนคีร์ถูกอาวุธถึงแก่ความตายในสนามรบ พวกทหารในกองทัพก็เลวท้อใจ หนีหายกระจัดกระจายไปหมด เหลือแต่ชาวกรีกหมื่นคนนั้น จะต่อสู้ต่อไปก็หาประโยชน์มิได้ จำเป็นต้องพากันถอยทัพกลับบ้านเมือง ในการที่ชาวกรีกถอยกลับบ้านเมืองครั้งนั้นเป็นการยากลำบากมาก เพราะตกเข้าไปอยู่ในกลางดินแดนของข้าศึกทั้งไปช่วยผู้ที่เป็นขบถด้วย เจ้าแผ่นดินย่อมขุ่นเคืองมากอยากทำลายเสียสิ้น เพราะฉะนั้นคอยกันทางทางเดินของชาวกรีก ๆ ต้องรบพลาตเดินพลาตตลอดมา

ในเวลาถอยนี้ชาวกรีกไม่มีแม่ทัพ เพราะคีร์ซึ่งเป็นผู้จ้งไปนั้นถึงแก่ความตายเสียแล้ว พวกทหารกรีกจึงพร้อมใจกันเลือกพัน แล้วตั้งให้ทหารกรีกคน ๑ ชื่อ เซโนโฟนติออส ซึ่งเป็นผู้มีวิชาและเป็นผู้เขียนจดหมายเหตุถึงการที่ไปรบครั้งนั้นขึ้นเป็นแม่ทัพ เซโนโฟนติออส ได้จัดการถอยโดยเรียบร้อยอย่างยิ่ง ทั้งได้จัดเนื้อความที่เป็นไปอย่างใดแต่ตั้งไว้เป็นพงษาวดารเองด้วย จดหมายเหตุฉบับนี้ยังเป็นที่ล้าลืออยู่ในหมู่ผู้มีวิชาจนบัดนี้

ในการที่ถอยทัพจากเมืองบาบิโลเนียกลับไปประเทศกรีกนั้น ชาวกรีกก็ถอยไปยังประเทศกรูเซีย (อังกฤษเรียกว่าอาร์เมเนีย) อยู่ที่เขาคาซุสในประเทศรัสเซียเดี๋ยวนี้ เพราะถ้าจะตัดทางตรงไปในเอเชียย่อมก็เป็นการยาก ต้องเดินผ่านดินแดนข้าศึกตลอด เมื่อถึงประเทศกรูเซียแล้ว ก็จะเดินต่อไปถึงเมืองตราเปซนต์ ซึ่งชาวกรีกที่ทำการค้าขายได้มาตั้งกันที่ชายทะเลดำ เป็นเมืองกรีกเมือง ๑ ในขั้นต้น แต่

ในอาเชี่ยน

ในการเดินนี้ต้องข้ามแม่น้ำใหญ่ที่มีนามว่า "แม่น้ำเสือ" (ภาษาอังกฤษไทเกอร์) การข้ามแม่น้ำใหญ่เป็นการลำบาก เพราะฉะนั้นกองทหารกรีกได้เดินตามลำน้ำไปจนถึงต้นแม่น้ำ แล้วจึงข้าม และข้ามโดยสะดวกไม่มีใครรบกวน ต่อนั้นไปเมื่อกองทัพเดินในที่ราบ กองทหารจัดขบวนเป็นรูป ๔ เหลี่ยม ภายในรูป ๔ เหลี่ยมนั้นให้กองสรรพการเดิน เพื่อมิให้มีอันตราย เมื่อเดินในที่ที่มีเขาสูงต่ำซับซ้อน กองทหารจัดแถวเป็นตอนอย่างเราจัดขบวนเดินทางบัดนี้ เวลาหยุดพักใช้พักแรมตามหมู่บ้านเสมอ ใช้พักแรมในสนามแต่ในระยะที่ไม่มีหมู่บ้านเท่านั้น เมื่อจำเป็นจะต้องข้ามแม่น้ำซึ่งมีข้าศึกคอยกั้นทางอยู่แล้ว ชาวกรีกใช้วิธีเหมือนที่ใช้อยู่บัดนี้ คือจัดการล่อลวงให้ข้าศึกนึกว่าจะข้ามที่ใดที่หนึ่ง แล้วไปข้ามเสียในแห่งอื่น เวลาข้ามจัดกองล่วงหน้าข้ามไปได้ข้าศึกทางฝั่งตรงกันข้าม เพื่อยึดฝั่งโน้นแล้วจึงทำสะพานสำหรับกองทัพทั้งกองทัพข้ามต่อไป เมื่อจวนจะถึงดินแดนประเทศกรูเซีย ต้องข้ามเขาซับซ้อนมาก เซโนโฟนติอุสก็ใช้วิธียึดเขาที่สูงที่สุดเสียก่อนข้าศึก ข้าศึกก็ทำอันตรายมิได้ถนัด หรือรบยึดช่องแคบเสียโดยเร็ว ข้าศึกไม่ทันกันทาง ชาวกรีกเดินผ่านช่องแคบได้โดยสะดวก

ครั้ง เมื่อ ชาวกรีก เดินไป ถึง เขตแดน ประเทศ กรูเซีย เข้า ชาวกรูเซียยกทหารออกตั้งเรียงรายตามแนวเขา เพื่อยกั้นทางมิให้ชาวกรีกเดินผ่านไปได้ เป็นการจำเป็นที่จะต้องต่อสู้กัน ชาวกรีกก็จัดขบวนรบขึ้นทันที และจัดเป็นฟาลังแนวยาวยึดตามธรรมเนียมของชาวกรีกในเวลานั้น เซโนโฟนติอุสแม่ทัพจึงชี้แจงว่าไม่ควรจะจัดขบวนรบเป็นแนวยาวติดกันเช่นนั้น จะเดินลำบากรบลำบาก ให้แบ่งกองทัพออกเป็นกองย่อยๆ กองทุกกองจัดแถวตอนเดินไปในแนวเสมอกัน คือตอนที่อยู่นำได้ระดับกัน เว้นระยะเคียงระหว่างกองว่างไว้ตามสมควร เซโนโฟนติอุสอธิบายความว่า ถ้าจัดขบวนรบเป็นแนวยาวติดกันแล้ว พอออกเดินไปแนวนั้นก็จะขาดเอง ยังไม่ทันจะประทะกับข้าศึก เพราะภูมิประเทศไม่เสมอกัน บางแห่งเดินสะดวก บางแห่งต้องปีนห้วยปีนเขาเดินไม่สะดวก แถวก็ต้องแตกอยู่เอง พวกทหารที่ตั้งใจจะรบในแนวติดกัน พอเห็นแนวแตก ใจก็จะเสียเสียแล้ว ส่วนข้าศึกนั้นเล่ามีกำลัง

การรบของชาวกรีกในอาเซียม

มากอาจตีแถวเราแตกโดยง่าย เมื่อแถวแตกลง กองทัพก็อาจเลี้ยวเข้าเพี้ยทั้งกองทัพได้ ถ้าหากเราจะจัดกองทัพเป็นแถวตอนเดินต่อกันไปทั้งกองทัพ ขบวนก็จะยืดยาวและเข้าศึกก็จะโอบป้อมง่าย และเข้าตีข้างตลอดไป จึงเห็นควรว่าเราจะจัดแถวแบ่งกองทัพเป็นกองย่อยๆ หลายๆ กอง กองเหล่านี้ต่างคนต่างเดินเว้นระยะระหว่างกองตามแต่สะดวก ให้กองต่างๆ กองเลือกทางเดินที่สะดวกได้ ส่วนข้าศึกนั้นเล่าที่จะเดินเข้ามาในแนวของเรา ในระหว่างกอง ๒ กองนั้นก็ควรจะยกอยู่ เพราะเราอาจตีกระหนาบทั้ง ๒ ข้างได้ จะโอบป้อมหรือก็ยากเพราะแนวเราข้อมจะยาวกว่าข้าศึกด้วย เราจัดระยะห่างกันออกไป ในการที่ข้าศึกจะทำลายกองของเราทุกๆ กองนั้นก็ยากอยู่ เพราะถ้ารวมเข้าตีกองใดแต่กองเดียว กองของเราอื่นๆ ก็ยกมาช่วยได้ พอกองของเรากองเดียวชนบนยอดเขาที่สูงที่สุดได้เสียแล้ว ข้าศึกก็ป็นอันพ่ายแพ้ เพราะทำอะไรเราไม่ได้เสียแล้ว ตามคำชี้แจงของเซโนโฟนดีอูลส์ ผู้อ่านอาจเห็นได้ว่าเซโนโฟนดีอูลส์ดำเนินความคิดตามตำรายุทธวิธีที่ใช้กันอยู่บัดนี้โดยละเอียด

ชาวกรีกได้ฟังคำชี้แจงของแม่ทัพแล้ว ก็ทำตามโดยความยินดี แบ่งกองทัพออกเป็น ๘๐ โลโฮส(ภาษากรีกแปลว่ากองร้อย) ในโลโฮส ๑ มีทหารยืนเรียงต่อกันจากขวาไปซ้าย ๘ คน ยืนซ้อนหลังกัน ๑๒ แถว รวมทหาร ๙๖ คน กับจัดให้ทหารราบชนิดเบาที่ถือธนูรวมกันเป็นกองพันพิเศษ ๓ กองพัน กองพัน ๑ มีทหาร ๖ ร้อยคน กองพัน ๑ อยู่หน้าแนวโลโฮสตรงกลาง อีก ๒ กองพันอยู่ทางปีก ๒ ข้าง

กองพันทหารธนู

กองพัน

=====

ทหารธนู

กองพัน

ทหารธนู

แนวโลโฮส ๘๐ กอง

ขบวนรบของเซโนโฟนดีอูลส์

เมื่อจัดขบวนรบเสร็จแล้ว กองทหารที่อยู่ทางปีกออกเดินไปก่อน ฝ่ายชาวกรูเซียเห็นข้าศึกยกมาก็คิดตีปีก และยืดแนวออกจนแนวขาดตรงกลาง กองทัพ

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองเฮบาเอ

ทหารถือนูที่อยู่ข้างหน้าเห็นแนวรบข้าศึกขาดตอนลง ก็วิ่งผ่ากลางเข้าไปทันที และ
ชนับร้อยคนเขาสูงหลายยอด ชาวกรูเซียเสียที่ตั้งตัวไม่ติด ชาวกรีกเดินต่อไปได้
โดยสะดวก จนถึงเมืองตราเปซุสตัน เดินเป็นระยะทางประมาณ ๖,๐๐๐ กิโลเมตร
ในเวลา ๑ ปีกับ ๓ เดือน

วิธีเดินทัพและจัดขบวนรบของเฮโนโฟนตอนนี้ เกิดเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับ
ชาวกรีกทั่วไป ทำให้วิชายุทธวิธีเจริญยิ่งขึ้นมาก ทั้งทำให้ชาวกรีกรู้สึกความ
เสื่อมทรามของประเทศเปอร์เซีย รู้สึกกำลังของตนขึ้น ซึ่งทำให้มีการรบกับชาว
เปอร์เซียต่อไปอีกเป็นอันมากดังจะได้กล่าวต่อไป

ตอนที่ ๔

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองเฮบาเอ

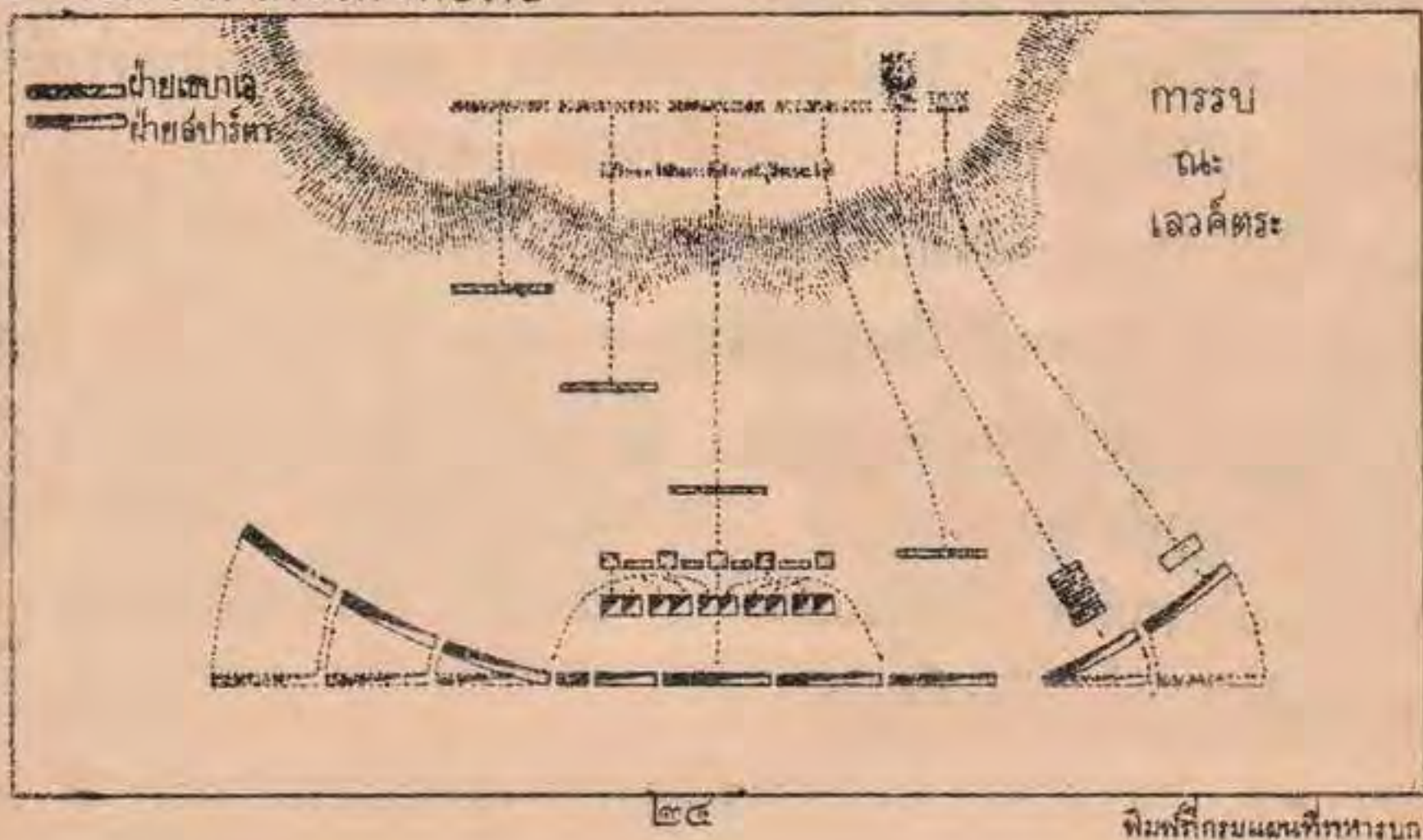
ตามที่กล่าวไว้แล้วว่า เมืองต่างๆ ในประเทศกรีกมักแย่งกันเป็นใหญ่เป็น
หัวหน้า ในระหว่างตั้งแต่พุทธศักราชปี ๑๖๔ ถึงปี ๑๘๐ เมืองสปาร์ตากับเมืองเฮบาเอ
ได้ทำสงครามซึ่งกันและกัน เพื่อแย่งกันเป็นใหญ่ ในขณะนั้นเมืองสปาร์ตาก็กำลัง
อ่อนทรุดโทรมลง เพราะได้ต่อสู้กับชาวเปอร์เซียอยู่ถึง ๑๒ ปี และพวกสปาร์ตาเสีย
ที่แก่ชาวเปอร์เซียด้วย เพราะฉะนั้นพวกชาวเมืองเฮบาเอเห็นได้ที ควรยกตนขึ้น
เป็นใหญ่ได้ จึงรวบรวมจัดกองทัพโดยแข็งแรง มีทหารอันเข้มแข็ง ๒ นายชื่อ
เปโลปีดัสกับ เอเปมินนดัส เป็นผู้ฝึกหัดและเป็นแม่ทัพด้วย แล้วและยกไป
ทำสงครามกับเมืองสปาร์ตา ได้ต่อสู้กันอยู่ถึง ๑๖ ปี ในการสงครามคราวนี้เป็นครั้งแรก
ที่ชาติกรีกได้ใช้ทหารม้า และใช้วิธีจัดขบวนรบรูปขึ้นบรรดาเป็นของแปลก
ใหม่ขึ้น นับว่าเป็นสมัยที่วิชายุทธวิธีของชาติเจริญยิ่งขึ้นเป็นอันมาก

ในระหว่างสงครามได้มีการรบที่ตำบลเลวคัสตระ เมื่อปีพุทธศักราช ๑๗๑ ใน
การรบครั้งนี้ แม่ทัพฝ่ายชาวเมืองเฮบาเอ ชื่อเอเปมินนดัสได้คิดวิธีใช้ทหารและนำ
ทหารเข้าต่อสู้กับข้าศึกโดยสุขุมลึกซึ้ง เป็นกลยุทธ์อย่างดี ซึ่งบรรดานักปราชญ์
ทหารทั้งปวงยังมีความพิศวงกันอยู่จนบัดนี้ จะได้นำมาแล้วเพื่อเป็นที่เห็นชัดว่าวิธีรบ
ของชาติกรีกในขณะนั้นเจริญเพียงใด

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตา

ตำบลเลวคัตระนั้น อยู่ใกล้เมืองเซบาเอเป็นระยะเดินทางครึ่งวัน กองทัพพวกสปาร์ตามีจำนวนทหารราบ ๑ หมื่น ทหารม้าอย่างเลว ๑ พัน ได้ยกมาตั้งอยู่ที่ตำบลนั้น กองทัพพวกเซบาเอมีจำนวนทหารราบชนิดหนัก ๖ พัน ทหารม้า ๑ พัน ๕ ร้อย เอเปมินนดัสเป็นผู้บังคับบัญชา ได้ยกออกมาต่อสู้ มีน้ำที่จะต้องเข้าตักน้ำซึ่งมีกำลังมากกว่า และซึ่งมีชื่อเสียงว่าไม่แพ้ใครเลยอยู่ด้วยในสมันั้น

การรบดำเนินไปดังนี้ เอเปมินนดัสได้ตกลงใจว่าจะไม่เข้าตีกองทัพข้าศึกพร้อมกันหมดทั้งแนว คิ่ววิธีจัดรวมกำลังของตนให้มากอยู่ทางปีกซ้ายของตนใช้กำลังที่มากนั้นเข้าถาโถมตีกองทหารที่นับว่าดีที่สุดในกองทัพสปาร์ตา คือฟาลังทหารสปาร์ตาแท้ ที่ตั้งอยู่ทางปีกขวา ส่วนปีกขวาของตนให้ตั้งอยู่คงที่ต้านทานข้าศึกไว้ ตอนกลางให้ยกตามปีกซ้ายออกไป แต่คงอยู่ข้างหลังสำหรับช่วยปีกซ้าย คือจัดขบวนรบรูปคันบรโตจากปีกซ้ายมาหาปีกขวา เพื่อที่จะทำวิธีที่คิดนี้ให้สำเร็จ เอเปมินนดัสได้จัดกองทหารที่อยู่ทางปีกซ้ายของตนให้มากกำลังมาก คือจัดฟาลังพิเศษมีทหารยืนเรียงกันในแนวหน้า ๓๒ คน แล้วยืนซ้อนกันข้างหลังเป็น ๔๔ แถว (คือจัดเป็นรูปแถวตอน) ส่วนทางตอนกลางและทางปีกขวาจัดทหารเป็นฟาลังซึ่งมีทหารซ้อนกัน ๘ แถวเท่านั้น กับมีกองทหารพิเศษ ล้วนเป็นผู้แก่ลวกกล้า และเป็นทหารที่ไวใจได้ ๓ ร้อยคน จัดให้ตั้งอยู่ปีกซ้ายป้องกันกองใหญ่ขึ้นอีกที่หนึ่ง ทหารม้านั้นจัดให้อยู่หน้าแนวทหารราบ เพราะแม่ทัพฝ่ายสปาร์ตาได้จัดให้ทหารม้าของตนที่เลวมาตั้งอยู่หน้าทหารราบ ดังนั้นเป็นโอกาสดีที่ทหารม้าฝ่ายเซบาเอซึ่งได้ฝึกหัดเรียบร้อยดีจะเข้าทำลายได้โดยง่าย

กับพวกเมืองเซบาเอ

ในวันก่อนที่จะรบกันนั้น เป็นวันนักขัตฤกษ์ เพราะฉะนั้นทหารสปาร์ตาได้
เลี้ยงดูกัน วันรุ่งขึ้นคือวันที่รบกัน แม่ทัพฝ่ายสปาร์ตาจึงไม่ได้คิดจะรบ เพราะ
ในวันวานทหารเลี้ยงดูกันจนดี คงยังไม่มีกำลังพร้อมมูลบริบูรณ์แท้ แต่กองทัพ
ทั้ง ๒ ก็ได้ตั้งจัดขบวนรบขึ้นประจันหน้ากันอยู่ เอเปมินนดัสเห็นเป็นท่วงที่ดี แกล้ง
สั่งให้ทหารของตนเดินกลับไปค่าย ทำเป็นท้าวไม่อยากจะรบ ทหารสปาร์ตาเห็นดัง
นั้นก็ยินดี ต่างพากันออกจากแถวไปมากคน ทันใดนั้นทหารม้าฝ่ายเซบาเอ ก็วิ่งเข้า
โจมตีประจันบานทหารม้าฝ่ายสปาร์ตา ทหารม้าฝ่ายสปาร์ตาไม่ทันรู้ตัวก็แตกกระจาย
และเวลาถอยก็ตลุดตลายุพาแนวทหารราบลงไปด้วย ทำให้แนวทหารราบแตกกระจุก
กระจุยไม่เป็นระเบียบ กองใหญ่ทางปีกซ้ายของพวกเซบาเอ และกองทหารคนสนิท
๓๐๐ คน ก็วิ่งออกไปโจมตีข้าศึกโดยทันควัน ฟาลังงาฝ่ายสปาร์ตาหาทันรวบรวม
กำลังและจัดระเบียบให้เรียบร้อยไม่ ถูกกองใหญ่เข้าตีทางหน้า กองทหารคนสนิทเข้า
ตีทางปีกและโอบปีกตีหลัง ไม่ทันนักฝ่ายสปาร์ตาก็ต้องถอย แม่ทัพสปาร์ตาถึงแก่
ความตายในสนามรบ กองทหารเซบาเอที่ชนะ ก็เลยตีฟาลังงาสปาร์ตาอื่นๆ ต่อไปอีก
ตีทางปีกไปตลอดแนวทีเดียว กองทหารพวกเซบาเอซึ่งอยู่ตอนกลาง ซึ่งเดินตามกอง
ปีกซ้ายมาด้วยนี้ ก็เข้าตีแนวข้าศึกทางหน้าเหมือนกัน ตอนกลางและปีกซ้ายของ
กองทัพสปาร์ตาเลยถอยหนีทันทีที่ไม่ต่อสู้ ทหารม้าฝ่ายเซบาเอไล่ติดตามตีต่อไป

พวกสปาร์ตาเสียชีวิตทหารตายรวมหมด ๑,๕๐๐ คน และเสียแม่ทัพด้วย จึง
บอกขอหยุดรบ ว่าจะฝังศพทหารที่ตาย แต่ก็แปลว่ายอมแพ้แน่นอน ภายหลัง
พวกสปาร์ตาเถียงว่าเอเปมินนดัสชนะด้วยการโกงหลอกลวงเท่านั้น ไม่ได้ชนะด้วย
ฝีมือรบแท้ แต่คนทั้งปวงในประเทศกรีกเวลานั้นยอมรับว่าเอเปมินนดัสชนะจริงทั้ง
นั้น และเมืองเซบาเอได้เป็นใหญ่เป็นหัวนำในประเทศกรีกไปคราวหนึ่ง

เมื่อเราพิจารณาการรบที่ดาบเลวคัธระนั้นแล้ว คงจะเห็นได้ว่าเอเปมินนดัส
ได้ดำเนินวิธีรบโดยเรียบร้อย ตีต่อเนื่องกันตลอดแต่ต้นจนปลาย ถูกต้องตาม
ยุทธวิธีแท้ทุกอย่าง

สงครามระหว่างพวกเมืองสปาร์ตากับพวกเมืองเฮบาเอ

๑) ในขั้นต้นเตรียมการที่จะเข้าตีให้ได้ไชยชนะ คือรวมกำลังให้มากในทางที่จะเข้าตี จัดขบวนรับให้เหมาะสม หลอกลวงข้าศึกทำเป็นว่าจะไม่รบ เพื่อให้ข้าศึกเผลอไม่รู้ตัว ส่งทหารม้าเข้าไล่ทหารม้าข้าศึกซึ่งขวางหน้าอยู่

๒) เวลาเข้าตีให้เข้าตีโดยแข็งแรง ตีทั้งทางหน้าทางปีก และโอบตีหลังด้วย คือทำการตีหน้าตีปีกตีหลังพร้อมกัน

๓) การติดตามตีให้ทหารม้าออกไปติดตามตีข้าศึกที่ถอยหนี

ใช้แต่เท่านั้นถ้าเราพิจารณาดูความคิดของแม่ทัพแล้ว คงเห็นได้ว่าคิดโดยสุขุมตลอด เพราะตามยุทธวิธีนั้นมีหลักสำคัญอยู่ ๒ ประการคือ

ก) เตรียมการที่จะเข้าตีให้รอบคอบที่สุด เพื่อให้การเข้าตีนั้นเป็นไปโดยสะดวกที่สุด

ข) ดำเนินการรบให้ต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามแผนที่คิดไว้ไม่ให้กองทหารต่างกองต่างรบตามบุญตามกรรม

หลักสำคัญทั้ง ๒ นี้ เอเปมินนดัสได้ทำตามโดยถูกต้อง

อีกประการหนึ่งการรบครั้งนี้ ทำให้เห็นหลักของยุทธวิธีอีกอย่าง ๑ คือรวมกำลังให้มากในเฉพาะด้านที่จะเอาไชยชนะ ยกกำลังที่รวมนั้นเข้าตีในเวลาที่เหมาะสม ข้าศึกแพ้ในตำบลที่เขาค้นแล้ว ก็เลยแพ้ตลอดทั้งกองทัพด้วย

เอเปมินนดัสมีกำลังน้อยกว่าข้าศึก ถ้ากล่าวถึงกองทัพต่อกองทัพ แต่เอเปมินนดัสดำเนินการรบจัดขบวนรบดี จนกลายเป็นมีกำลังมากกว่าข้าศึกในด้านที่จะเข้าตีได้ เลยได้ไชยชนะ

ก่อนนั้นมาเมื่อปีพุทธศักราช ๑๘๐ มีการรบกันที่ตำบลมันตีเนซ เอเปมินนดัสยังใช้วิธีรบเพิ่มเติมเจริญยิ่งขึ้นอีก คือให้ทหารม้าของตนกับทหารราบชนิดเบา รวมกันยกไปตีกองทหารม้าของฝ่ายสปาร์ตาที่อยู่ทางปีก ตีแตกและขับไล่ไปแล้วกลับมาตีปีกและหลังของแนวทหารราบข้าศึก ช่วยทหารราบของตน คือเริ่มการใช้ทหารม้ากับทหารราบอุดหนุนซึ่งกันและกัน ที่ยังไม่มีชาวกรีกคนใดใช้เลย

ต่อไปภายหลังอาเล็กซานเดอร์เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียได้จำวิธีของเอเปมินนดัสนี้ไปใช้ และคิดเพิ่มเติมจนพิศดารยิ่งขึ้นเป็นอันมาก

การสงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

ตั้งแต่เอเปมินนดัสได้แสดงตัวอย่างให้แล้ว
 กอง ๆ เข้าสนามรบโดยที่ผู้นำทัพวางแผนและสั่งการ
 ต่อสู้กันตัวต่อตัวอย่างที่ชาวกรีกเคยใช้อยู่แต่ก่อน
 จึงเกิดเป็นสิ่งที่สำคัญขึ้นแต่นั้นมา

ตอนที่ ๕

การสงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียอาเล็กซานเดอร์มหาราช

ประเทศมาเซโดเนียนั้น อยู่เหนือประเทศกรีซ ชาวเมืองเป็นชาติมาเซโด
เนียชาติ ๑ ต่างหากกับชาติกรีก แต่ในสมัยที่กล่าวนี้ ชาวกรีกได้ไปตั้งทำมาหา
กินมากในประเทศนั้น ทั้งชาวมาเซโดเนียจดจำวิชาความรู้ของชาวกรีกไปใช้ทั้งสิ้น
จนกระทั่งภาษาที่ใช้ภาษากรีกเป็นภาษาราชการและในการวิชาความรู้ต่าง ๆ เพราะฉะนั้น
ประเทศมาเซโดเนียควรนับว่าเป็นเมืองกรีกได้เมือง ๑

ในประเทศมาเซโดเนียมีเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่พลเมืองเป็นเจ้าของแผ่นดิน
 อย่างในเมืองกรีกต่าง ๆ และในสมัยที่กล่าวถึงนี้เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียซื้อฟลิปป
 บำรุงกองทัพและการทหารเจริญขึ้นจนมีกำลังมาก ได้ยกทัพไปตีเมืองกรีกต่าง ๆ
 ชาวกรีกแพ้ราบคาบ จนยกเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย เป็น หัวหน้า และเป็นใหญ่ใน ประเทศ
 ของตน อย่างเมืองอาเธน เมืองสปาร์ตาเคยเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าตั้งได้เล่ามาแล้วนั้น
 ประเทศมาเซโดเนียจึงรวมเข้ากับเมืองกรีกต่าง ๆ นับว่าเป็นประเทศอันหนึ่งอันเดียวกัน

ฟิลลิปเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ได้คิดวิธีจัดทหารอย่างใหม่แปลกปลาดกับ
วิธีที่เข้ามาแล้วในประเทศกรีก คือจัดให้มีทหารประจำการ ซึ่งเกณฑ์จากพล
เมืองประเทศมาเซโดเนีย และถึงในเวลาสงบศึกก็มีอยู่เสมอ และจัดการฝึกหัด
แข็งแรง ในเวลาสงครามพวกเมืองขึ้นและเมืองที่เป็นไมตรีสนิท ส่งกองทหาร
มาช่วยอีกด้วย และถ้าทหารยังไม่พอ ก็จ้างเพิ่มเติมอีก

กองทหารในพวกประจำการที่นับว่าดีที่สุดในนั้น คือ :-

๑) กองทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมีทหารม้าสรวมเกราะ (คาทาพรักต์และเกแตร) เป็นจำนวน ๑๕ อีโอส (อีโอสแปลว่ากองร้อยเพราะในอีโอส ๑

การสงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

มีม้า ๑๕๐ หรือ ๒๕๐ ม้า) นั้พวก ๑ กับทหารราบชนิดหนัก (เปเซเตอร์) ซึ่งใช้
เกณฑ์ลูกขุนนางเข้าประจำนั้นอีกพวก ๑

๒) ทหารกีปาสปีสต์ เป็นทหารราบชนิดกลาง อย่างที่ชาวกรีกเรียกว่า
เปลดัสต์ แต่ไม่ได้ถือธนู ถือหอกแทน พวกทหารเหล่านี้สำหรับใช้วิ่งตามทหาร
ม้าเข้าไปตลบบอน คือพอทหารม้าเข้าประจำบนแถวเข้าศึกแตกตรงไหน พวก
ทหารกีปาสปีสต์ก็แทรกแทรกเข้าไปตลบบอนตรงนั้น

นอกจากทหารที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีทหารอื่น ๆ อีก คือ :-

๑) ทหารราบชนิดหนัก จัดเป็น ๖ ฟาลัง ฟาลัง ๑ มีทหาร ๔ พัน ๕๖ คน
ทหารเหล่านี้ ถือหอกยาว ๓.๓๒ เมตร กับถือดาบและดั่งอย่างยาว

๒) ทหารราบชนิดเบา สำหรับใช้อาวุธยิง ใช้คนจำพวกจนที่สุดใน
ประเทศมาเซโดเนียเข้าเป็นทหารเหล่านี้ หรือใช้ทหารที่เกณฑ์จากเมืองขึ้น

๓) ทหารม้าชนิดหนัก ในพวกทหารม้าชนิดหนักนี้ บางคนถือหอก
ยาว ๓.๓๒ เมตรนั้นด้วย

๔) ทหารม้าชนิดกลาง รบได้ทั้งบนหลังม้าและเดินดิน

๕) ทหารม้าชนิดเบา ใช้ธนู ถืออาวุธยิง

กองทัพมาเซโดเนียที่มีประจำการอยู่เสมอเวลานั้น เป็นจำนวนประมาณ ๓ หมื่นคน
คือทหารราบชนิดหนัก ๑๖,๓๘๔ ทหารราบชนิดกลาง ๘,๑๕๒ ทหารม้า ๔,๐๕๖
มีนายทหาร ๑,๓๒๘ นาย ตามที่วามันเห็นได้ว่า ในกองทัพนี้มีทหารราบ ๖ ส่วน
ในเจ็ด ($\frac{6}{7}$) ทหารม้า ๑ ส่วนในเจ็ด ($\frac{1}{7}$)

ทหารราบชนิดหนักนั้น เวลาเตรียมรบย่อมาจัดเป็น ๑๖ แถวซ้อนกัน ส่วน
เล็กที่สุดของกองทหารที่มีนายควบคุมเวลานั้น เรียกว่าซินตั๊กมา คือทหารยืนเรียง
กันจากขวาไปซ้าย ๑๖ คนแล้วซ้อนกัน ๑๖ ชั้น รวมทหาร ๒๕๖ คน ซินตั๊กมา ๒
กองรวมกัน เรียกว่าเป็นตาโกชีอาร์ฮียา ตาโกชีอาร์ฮียา ๒ กอง เรียกว่า
ฮิลียาร์ฮียา (ทหารเรียงกัน ๖๔ คนและซ้อนกัน ๑๖ แถวรวมทหาร ๑,๐๒๔ คน)

ฮิลียาร์ฮียานี้ คือกองพัน และกำลังก็คล้ายกับกองพันอัตราศึกในสมัยนี้
ฮิลียาร์ฮียา ๓ กองรวมกันเป็นตั๊กซิส คือกรมซึ่งมีผู้บังคับการรับผิดชอบโดยลำพัง

ตักชีส ๕ กอง ๖ กองหรือ ๘ กองรวมกันเป็นฟาลัง ๑ ในขั้นต้นตักชีสมืออยู่ ๖ ซึ่งเท่ากับจำนวนเมืองในประเทศมาเซโดเนีย แปลว่ากรม ๑ ใช้ทหารจากเมือง ๆ ๑ อย่าง เช่นเราใช้อยู่เดี๋ยวนี้ เป็นต้นว่ากรมทหารบกราบที่ ๔ ใช้คนเมืองราชบุรี กรมทหารบกราบที่ ๑๔ ใช้คนเมืองเพชรบุรีดังนี้

แต่ในเวลาจัดขบวนรบนั้นตักชีสไม่นับเป็นส่วนสำคัญ ใช้คนในตักชีสต่างกันไปกันได้ เพราะฉะนั้นตักชีสเป็นส่วนแบ่งสำหรับใช้ในการเกณฑ์ทหารเท่านั้น

เวลาจัดขบวนรบใช้ส่วนแบ่งดังนี้ ฮีลียาร์ฮียา ๒ กองรวมกันเป็น เมราร์ฮียา (๒,๐๔๔) เมราร์ฮียา ๒ กองรวมกันเป็นฟาลังเล็ก หรืออีกในยหนึ่งเรียกว่าฟาลังฮียา (๔,๐๘๖)

เวลาจัดขบวนรบ ฟาลังเล็กอยู่ด้วยกันทั้งกองเสมอไม่แยกเลยเป็นอันขาด ถ้าจัดฟาลังเล็กขึ้นเคียงกัน เว้นระยะในระหว่างกัน ๑๔.๖๓ เมตร เรียกนามรวมว่าดีฟาลังฮียา

ถ้าจัดดีฟาลังฮียาเรียงเคียงกันเข้า เว้นระยะระหว่างกัน ๒๕.๒๖ เมตร เรียกนามรวมกันว่าฟาลังใหญ่ มีทหารรวมหมด ๑๖,๓๘๔ คน

ทหารพวก กิปาสปิสต์ คือ ทหารราบชนิดกลางนั้น จัดแถวอย่างเดียวกัน แต่ไม่ซ้อนกัน ๑๖ ชั้น ซ้อนกันเพียง ๘ ชั้นเท่านั้น

ทหารราบชนิดเบา อยู่ในความควบคุมของผู้บังคับฟาลัง แต่จัดแถวอยู่ข้างหน้า และจัดแถวขยาย กำหนดว่าทหาร ๒๕๖ คน ยืนเรียงกันเป็นระยะยาว ๓๔๕ ก้าว คือ ระยะห่างกัน ๑ ก้าวครึ่ง

ทหารม้าชนิดหนักและชนิดกลางนั้นจัดเป็นอีโลส ๘ ร อีโลส ๑ มีทหารเรียงกัน ๑๖ คน และซ้อนกัน ๔ ชั้น (ทหาร ๖๔ คน) อีโลส ๘ กอง รวมกันเป็นกิปปาร์ฮียา (๕๑๒ คน) กิปปาร์ฮียา ๘ กอง รวมกันเป็นสปีสตัคมะ (๔,๐๘๖ คน)

ขบวนรบกองประสมของกองทัพมาเซโดเนีย จัดดังต่อไปนี้—

แนวฟาลัง ทหารราบชนิดหนักอยู่กลาง ทหารราบชนิดกลางทหารรักษาพระองค์และทหารม้าอยู่ปีกขวา ทหารราบชนิดเบาและทหารม้าของพวกเมืองขึ้นและเมือง

การสงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

ที่เป็นไมตรีอยู่ปีกซ้าย ทหารราบทหารม้าชนิดเบาขยายแถวอยู่นำข้างและอยู่ทางปีกขวาอีกข้าง ในการรบบางครั้งบางครั้ง มีทหารชนิดเบากองย่อมน ๆ อยู่ในแนวที่ ๒ ข้างหลังปีกทั้ง ๒ ข้าง แล้วมีทหารพวกหนึ่งอยู่กับกองสรรพภาระและอยู่ที่ค่ายเพื่อป้องกันกองสรรพภาระและค่ายนั้น

ในเวลาที่จะรบกับข้าศึกนั้น กองทัพมาเซโดเนีย ใช้วิธีเดินขบวนเป็นชั้นบรรได คือพอจัดขบวนรบตั้งมาแล้วพร้อมเสร็จ ปีกขวาซึ่งมีทหารม้าและทหารราบชนิดกลาง และทหารชนิดเบาบ้างบางครั้ง ซึ่งเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ควบคุมและนำไปเองนั้น ออกเดินไปก่อน แล้วฟาลังทหารราบชนิดหนักจึงออกเดินตามไปลดเป็นชั้นบรรไดจากขวาไปซ้าย แล้วปีกซ้ายเดินหลังที่สุด ลดเป็นชั้นบรรไดในตอนของตนเหมือนกัน กองที่อยู่หน้าเป็นผู้เข้าตี ทหารม้าชนิด คาทาพรัคต์เข้าประจันบานให้แถวข้าศึกแตก เมื่อแถวข้าศึกแตกแล้วทหารราบชนิดกลาง(กีปาสปีสต์) จู่โจมเข้าไปตรงช่องที่แถวแตก ไล่ฟันข้าศึกให้ยับเยิน ถ้าข้าศึกแตกถอยหนี ทหารม้าชนิดเบาออกไล่ติดตามตีให้แตกกระจัดกระจาย ส่วนทหารม้าชนิดเกแตรนั้นเป็นกองหนุนอยู่ในมือของแม่ทัพ สำหรับป้องกันแก้ไขกลยุทธ์ของข้าศึกซึ่งจะมีขึ้น ขณะนี้ฟาลังทหารราบชนิดหนักเดินตามกองนำไป และถ้าข้าศึกเสียที่แต่ยังไม่ยอมแพ้ ก็เข้าต่อสู้กับข้าศึกช่วยปีกขวาที่เข้าตีก่อน ถ้าปีกขวาที่ไปนำเสียที่ข้าศึก ฟาลังทหารราบก็ตั้งรับต้านทานข้าศึกไว้ ให้ทหารในปีกขวากลายลงไปรวบรวมกำลังกันใหม่ข้างหลังแนวของตนได้ ทหารที่อยู่ทางปีกซ้ายและทหารในแนวที่ ๒ นั้น สำหรับป้องกันมิให้ข้าศึกตีข้างและโอบตีหลังขบวนรบได้

ตามที่ว่ามานั้นพึงเห็นได้ว่า ยุทธวิธีของกองทัพมาเซโดเนีย นั้น ก็คือยุทธวิธีของเอเปมินนดัสนั่นเอง แต่คิดเพิ่มเติมให้ดียิ่งขึ้นอีก เพราะกองทัพมีกำลังมากกว่ากองทัพของเอเปมินนดัส

กองนำของกองทัพมาเซโดเนีย ซึ่งมีทหาร ๓ เหล่า ๔ เหล่ารวมกันนั้น ก็คล้ายกับกองนำของเอเปมินนดัส ฟาลังที่เดินตามเป็นชั้นบรรไดที่ ๒ ก็สำหรับใช้หลอกลวงข้าศึกและสำหรับต้านทานข้าศึก ไม่ใช่สำหรับเข้าตีอย่างเดียวกับกองกลางของ

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

เอเปมินนดัส ใช้ทหารม้าควบกับทหารราบ ก็ใช้ตามที่เอเปมินนดัสได้กระทำ
แล้วในคราวรบกันที่มันติเนย วิธีรบของกองทัพมาเซโดเนียติดต่อกันตลอดแต่
ต้นจนปลายเหมือนกัน คือเตรียมเข้าตี แล้วเข้าตี แล้วไล่ติดตาม และใช้หลัก
การเอาไชยชนะเฉพาะในแห่งใดแห่งเดียวเหมือนกัน

ยุทธศาสตร์ ที่ ใช้ ใน กองทัพ มาเซโดเนีย ใน ครั้ง อาเล็กซานเดอร์มหาราชนั้นวิเศษ
พิสดารมาก อาเล็กซานเดอร์นี้เป็นโอรสของฟิลลิป และเมื่อยังเยาว์อยู่พระบิดาได้พา
เขาไปพินดีออส ซึ่งเป็นผู้นำทัพกรีกถอยจากบาบิโลเนียที่เล่ามาแล้วนั้นไปเป็นครู เพราะ
ฉะนั้นอาเล็กซานเดอร์ได้รับความอบรมอย่างดี และได้แสดงความรู้และความสามารถ
ของตนในทางยุทธศาสตร์นี้ ในขณะที่ยกทัพไปรบในทวีปเอเชีย และทวีปแอฟริกา

ในการที่อาเล็กซานเดอร์คิดยกทัพไปรบในทวีปทั้ง ๒ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เพราะ
เหตุว่า ชาวกรีกมีความประสงค์จะใคร่ได้ประเทศที่อยู่ทางทิศตะวันออกของตนมาเป็น
เมืองขึ้นอยู่นานแล้ว ด้วยทราบว่าประเทศเหล่านั้นมั่งคั่งสมบูรณ์ยิ่ง อาเล็กซานเดอร์
เป็นเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ได้เป็นใหญ่เป็นหัวหน้าของเมืองกรีกทั้งปวง แต่การ
ที่เป็นใหญ่เป็นหัวหน้านั้น ก็เป็นไปโดยกำลังอาวุธไม่ใช่เพราะชาวกรีกมีความนิยม
นับถือจริง อาเล็กซานเดอร์จึงคิดหาทางที่จะให้ชาวกรีกเกิดความเลื่อมใสโดยน้ำใจ
จริงแท้ จึงเห็นว่ายกทัพไปรบกับประเทศเปอร์เซียเห็นจะดี จะได้ให้ชาวกรีก
ไปม้วนมือถึงการรบนั้น และนึกถึงการที่จะได้สมบัติของชาวชาติโบราณ ไม่นึกถึง
การภายในบ้านเมืองตน และไม่คิดโทมนัสที่ต้องเป็นเมืองขึ้นแก่ผู้อื่นอยู่ อาเล็ก
ซานเดอร์เห็นว่าการที่จะไปทำสงครามกับประเทศเปอร์เซียขึ้น เห็นจะสำเร็จได้
เพราะประเทศนั้นถึงแม้ว่าแผ่ไพศาล มีดินแดนตั้งแต่อินเดียในทิศตะวันออกถึงทะเล
กลางธรณี (เมดิเตอร์เรเนียน) ในทิศตะวันตก ตูรกีสถานทิศเหนือตลอดถึงทะเลแดง
และมหาสมุทรอินเดียทางทิศใต้ ทั้งประเทศอียิปต์ ในทวีปแอฟริกาก็เป็นเมืองขึ้นตั้ง
ก็จริงอยู่แต่ได้เสื่อมทรามลงมากแล้ว

สงครามกับเปอร์เซียปีที่ ๑ (พุทธศักราชปี ๒๐๘) อาเล็กซานเดอร์ตั้งทหาร
ไว้ในประเทศกรีกสำหรับยึดเมืองต่าง ๆ ให้ราบคาบอยู่เป็นจำนวนหมื่น ๓ พัน

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

คือป้องกันฐานทัพและด่านหลังของตนตั้งขึ้นแล้ว จึงยกกองทัพเป็นจำนวน ๓ หมื่น ๒ พัน ๕ ร้อย (ทหารราบ ๒๘,๕๐๐ ทหารม้า ๓,๖๐๐) ไปข้ามทะเลที่ช่องเฮลเลสโปนตัส (คือช่องดาร์เดเนลล์สเดียวนี้)

แผนสีแดงทางที่อเล็กซานเดอร์ เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ได้ยกทัพไป

- ที่ขีดเช่นนี้ คือดินแดนของเปอร์เซีย ในขณะนั้น
 ฝั่งทะเล
 ทางที่อเล็กซานเดอร์ ได้ยกทัพไป

(ม.ท.บ.)

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

กองทัพ^๕ มีจำนวนน้อยก็จริง แต่มีทหารที่แก่กล้าและเคยรบมาแล้วแต่
ครั้งฟีลิปพระบิดาของอาเล็กซานเดอร์ครั้งตีเมืองกรีกนั้นโดยมาก ในคลังของกอง
ทัพมีเงินไปพอที่จะแจกเงินเดือนทหารได้เดือน ๑ มีกองทหารเรือกำกับทัพบกไป
ตามทะเลริมฝั่ง เป็นจำนวนเรือรบ ๑๖๐ ลำ และมีเรือบรรทุกเสบียงอาหารและ
สรรพภาระต่าง ๆ ไปอีกด้วย

ประเทศเปอร์เซีย^๕ มั่งคั่งบริบูรณ์ในเงินทองและข้าวของเป็นอันมาก แต่
พลเมืองในเมืองชั้นต่าง ๆ หาได้มีใจรักใคร่ชาติที่เป็นนายของตนนั้นไม่ ถ้าไม่ถึงเกลียด
ก็อยู่ในฐานะวางใจเฉยไม่ใส่ใจช่วย

ในกองทัพของเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย มีทหารที่ดีแต่เฉพาะพวกชาวเปอร์เซียแท้
และชาวกรีกรับจ้างเป็นจำนวนน้อย นอกจากนั้นเป็นทหารเมืองชั้นต่าง ๆ ที่เกือบ
จะไม่ได้รับความฝึกหัดเลยทั้งสิ้น

ประเทศอานาโตเลีย (เอเชียช่อกมเดียน^๕) ซึ่งเวลานั้นเป็นเมืองชั้นเปอร์เซีย
มีกำลังที่จะต่อสู้ข้าศึกได้น้อย เพราะฉะนั้นเมม논 (เป็นกษัตริย์กรีกรับจ้างทำการของ
เปอร์เซีย) ซึ่งเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียตั้งให้เป็นแม่ทัพใหญ่ทั้งทางบกทางเรือออกความ
เห็นว่า ไม่ควรต่อสู้ในขั้นต้น ควรถอยทัพไปทางทิศตะวันออก คือไปยังเมือง
หลวง ทำลายสเบียงพาหะและสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ข้าศึกได้ ในดินแดนที่
ละทิ้งไม่ป้องกันนั้นเสียให้หมด คงรักษาแต่บ้อม และเมืองที่มีกำแพงป้องกัน
และเมืองชายทะเล จัดกองทัพเรือไปตีดินแดนประเทศกรีก และยุยงให้ชาว
เมืองกรีกให้เป็นขบถไม่นับเจ้าแผ่นดิน มาเซโดเนียเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าต่อไป การ
ยุยงนั้นเห็นว่าอาจทำสำเร็จได้ เพราะมีคนโดยมากที่ไม่พอใจอยู่แล้ว ซึ่งมีพยาน
ชัดที่เมืองสปาร์ตาหงุดหงิดต่าง ๆ ทั้งชาวกรีกมารับจ้างเข้าเป็นทหารในหมู่กองทัพ
เปอร์เซียเป็นอันมาก

ความคิดอันนี้ แท้จริงเป็นความคิดที่ดี และมีผู้ได้ใช้ความคิดนี้เป็นวิธี
ต่อสู้กับข้าศึกในภายหลังซึ่งจะได้กล่าวต่อไป แต่ความคิดหาเหมาะแก่เหตุการณ์
ในขณะนั้นไม่ เพราะว่า

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

๑) เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียได้ระวางการที่ทัพเปอร์เซียสามารถจะยกไปที่เมืองกรีก และยุบงราษฎรกรีกนั้นเสียแล้ว คือได้วางทหารไว้รักษาดังกล่าวมาแล้ว

๒) ในการที่จะทำลายสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ข้าศึกในอาเซียย่อมเสียให้หมดนั้น เป็นการคิดขัด เพราะในทวีปอาเซียย่อม มีชาวกรีกมาตั้งภูมิลำเนาอยู่มาก แล้ว ชาวกรีกเหล่านี้ หาได้มีใจเข้ากับฝ่ายเปอร์เซียไม่ ใช้แต่เท่านั้น ชาวเปอร์เซียเองที่เป็นข้าหลวงต่างพระองค์อยู่ในมณฑลต่าง ๆ ก็ไม่เห็นด้วยในวิธีนี้ เพราะ พวกข้าหลวงต่างพระองค์ของเปอร์เซีย นั้น นับว่ารับเหมาปกครองมณฑล คือมิได้รับผลประโยชน์อันใดจากรัฐบาลใหญ่ ตนจะหาประโยชน์ได้อย่างไรในมณฑลที่ปกครองก็หาเอาเถิด รัฐบาลใหญ่ก็ไม่เข้าไปยุ่งในทางปกครอง จะทำอย่างไรก็ตาม แต่ขอให้ส่งเงินไปให้รัฐบาลใหญ่เป็นจำนวนตามสัญญาในขั้นต้นก็แล้วกัน คือเป็นวิธีที่อย่างไทยโบราณเรียกว่าให้ไปกินเมืองนั้น เมื่อการเป็นดังนี้ ที่จะทำลายสิ่งของในมณฑล ก็ย่อมเป็นการไม่สมประสงค์ของข้าหลวงต่างพระองค์เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นความคิดของเมมnonเป็นอันไม่สำเร็จ

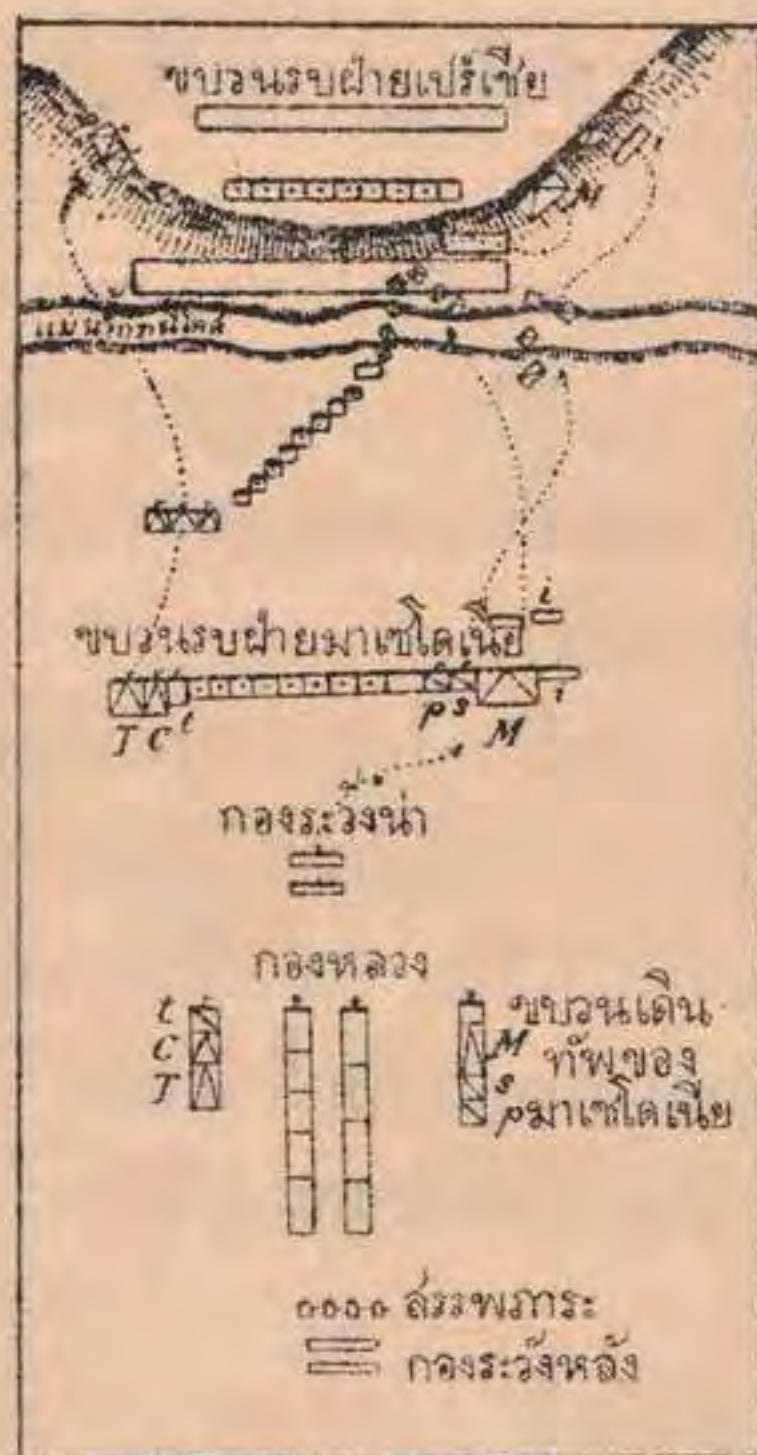
ส่วนความมุ่งหมายขั้นต้นของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย นั้น จะยึดเอาดินแดนในทวีปอาเซียและทวีปอาฟริกาที่อยู่ตามชายทะเลนั้นเสียก่อน เพื่อที่จะตัดทางมิให้กองทัพเปอร์เซียมาลงทะเลได้ จะได้ ไม่สามารถที่จะมาบุกรุกมาถึงประเทศกรีกได้ และไม่สามารถทำอันตรายฐานทัพของฝ่ายมาเซโดเนีย เมื่อทำการสำเร็จตามความประสงค์ จึงจะคิดตีดินแดนเปอร์เซียไปเป็นลำดับจนถึงเมืองหลวง

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียรับจัดกองทัพขึ้น มีทหาร ๓ หมื่นคน (ชาวเมืองที่ขึ้นอยู่แก่เปอร์เซีย ๒ หมื่น ชาวกรีกรับจ้าง ๑ หมื่น) ให้อาซิเทส ข้าหลวงต่างพระองค์ประจำเมืองลิเดียเป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งอยู่ริมแม่น้ำช็อกรานนิโคส ในภูมิภาคซึ่งเป็นเขาชัน เมื่อเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียได้ทราบดังนั้น ก็เดินกองทัพของตนไปหาข้าศึก จัดขบวนเดินดังนี้

กองระวางนำจำนวนทหาร ๔ พัน เป็นทหารชนิดเบาทั้งม้าและราบ กองหลวง

อาเล็กซานเดร่หาราช

จัดเป็น ๕ ขบวนเดินเคียงกัน ต้นขบวนอยู่เสมอกันทุกขบวน ขบวนที่อยู่กลาง ๒ ขบวน
นั้น มีแต่ทหารราบล้วน ขบวนที่อยู่ขวาซ้าย ๒ ข้าง มีทหารม้าและทหารยิงธนู

การรบที่แม่น้ำกรานีโคส (เพิ่มที่กรมแผนที่ทหารบก)

อาเล็กซานเดร่ จัดขบวนรบตามวิธีที่ได้อธิบายไว้แล้ว และคิดเข้าตี
โดยใช้วิธีจัดทหารเป็นรูปขั้นบรรไดเฉียงจากขวามาซ้าย แล้วสั่งให้กองระวังหน้ายก
นำหน้าเข้าไปตีก่อน แต่กองระวังหน้าเสียที่เข้าสู้ศึก อาเล็กซานเดร่จึงนำทหาร
ม้าชนิดหนัก มีทหารยิงธนูกำกับทางขวา ทหารม้าชนิดเบากำกับทางซ้าย วิ่งข้าม
แม่น้ำไปตีปีกซ้ายข้าศึก ฝ่ายกองระวังหน้าที่เข้าตีไม่สำเร็จนั้น อ้อมโอบปีกซ้าย
ของข้าศึกและเลยโอบหลังด้วย ในขณะที่ตนเองทหารราบในกองทัพมาเซโดเนียก็
มาถึงที่ตลุมบอน เข้าช่วยตลุมบอนโดยแข็งแรง กองทัพข้าศึกเกิดระส่ำระสาย
และกองทัพมาเซโดเนียได้ทำลายทหารกรีกที่รับจ้างอยู่ในกองทัพฝ่ายเปอร์เซียนั้นเสีย

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

เกือบหมด ฝ่ายเปอร์เซียเสียทหารราบหมื่นคนทหารม้า ๒ พัน กองทัพมาเซโดเนียเสียทหารน้อยกว่า ตามพงษาวดารกรีกกล่าวว่ามีเสียทหารม้า ๘๕ คนทหารราบ ๖๐ คนเท่านั้น แต่เห็นจะไม่จริงแน่ คงเสียทหารมากกว่านั้น แต่เกล้งจดไว้ให้น้อยดูให้วิเศษยิ่งขึ้น

พอรบกันครั้งนี้แล้ว กองทัพเปอร์เซียก็เลยไม่อาจต่อสู้กับกองทัพกรีกในสนามต่อไป เลยกระจัดกระจายไปชุมนุมกันอยู่ตามบ่อน้ำและเมืองต่าง ๆ ส่วนทหารกรีกที่รับจ้างนั้น ได้ยอมมาเป็นขเลยศึกของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ๒ พันคน และได้จัดส่งกลับไปเมืองกรีกตามเดิม

เมื่อการเป็นเช่นนี้ กองทัพกรีกจะยกตรงไปเมืองหลวงเปอร์เซียทีเดียวก็ได้ แต่อาเล็กซานเดอร์หาญเกินไป คงถือความมุ่งหมายที่จะยึดเอาชายทะเลเสียให้ได้ตลอดก่อน แล้วจึงจะยกเข้าไปภายใน ทั้งคิดตั้งฐานทัพใหม่ให้ ใกล้เคียงท่าเลที่กองทัพทำการอยู่ ฐานทัพอยู่ประเทศกรีกนั้นใกล้นัก อาเล็กซานเดอร์คิดตีเอาบ่อน้ำชายทะเล ๒ บ่อน ชื่อฮาติการ์นั้นสาธุสและมิได้ด เพื่อทำเป็นฐานทัพตั้งกล่าวมาแล้ว

ครั้นเมื่อตีบ่อน้ำทั้ง ๒ นั้นได้แล้ว อาเล็กซานเดอร์ส่งกองทัพเรือกลับไปป้องกันประเทศกรีก และตนเองยกทัพไปยังเมืองกอร์ดิอุม แบ่งกองทัพเป็น ๒ ขบวน ขบวน ๑ เดินไปทางมณฑลซาร์เดสและมณฑลบีชีเนีย อีกขบวน ๑ เดินทางมณฑลปามฟีเลีย และฟรีเกียไปบรรจบกันทั้ง ๒ ขบวนที่กอร์ดิอุม เวลานั้นพอบรรจบถึงระดูหนาวซึ่งเป็นธรรมเนียมอย่าทัพพักไม่รบกัน เพราะการรบในระดูหนาวในดินแดนเหล่านั้นไม่สะดวก กองทัพกรีกจึงหยุดพักที่เมืองกอร์ดิอุมนั้น อาเล็กซานเดอร์ถือโอกาสเวลาว่างนี้ จัดการตกแต่งฐานทัพและทางส่งเสบียงให้เรียบร้อย สร้างขังนางและเพิ่มเติมเสบียงอาหารขึ้นอีก ป็นอันมาก ทั้งจัดการป้องกันรักษาสิ่งเหล่านี้ให้มั่นคงด้วย ในการป้องกันรักษานี้ต้องใช้ทหาร ๗ พันคน อาเล็กซานเดอร์ส่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่กลับไปยังประเทศกรีกและประเทศมาเซโดเนีย เพื่อไปจัดการเรียกทหารเพิ่มเติมและส่งมายังกองทัพ กับอนุญาตให้ทหารชาวเมืองมาเซโดเนียที่

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

อยู่ในกองทัพกลับไปเยี่ยมบ้าน ๒ พันคน ให้กลับมาแต่เมื่อสิ้นระดูหนาวแล้ว และ
ในเวลานั้นเองให้นำทหารที่เรียกเข้ารับราชการใหม่มาด้วย

ผลของการที่จัดดังนี้ คือทหารในกองทัพมีจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งทหาร
เปอร์เซียที่อยู่ในบ้อมมิเลตก็สมัครเข้าทำการในกองทัพกรีก เพราะฉะนั้นในขั้นต้นปี
พุทธศักราช ๒๐๕ กองทัพกรีกเพิ่มมากขึ้นกว่าจำนวนเดิมอีก ๓ พัน ๘ ร้อย คน
(ทหารราบ ๓ พัน ทหารม้า ๘ ร้อย)

สงครามปีที่ ๒ (พุทธศักราช ๒๐๕)

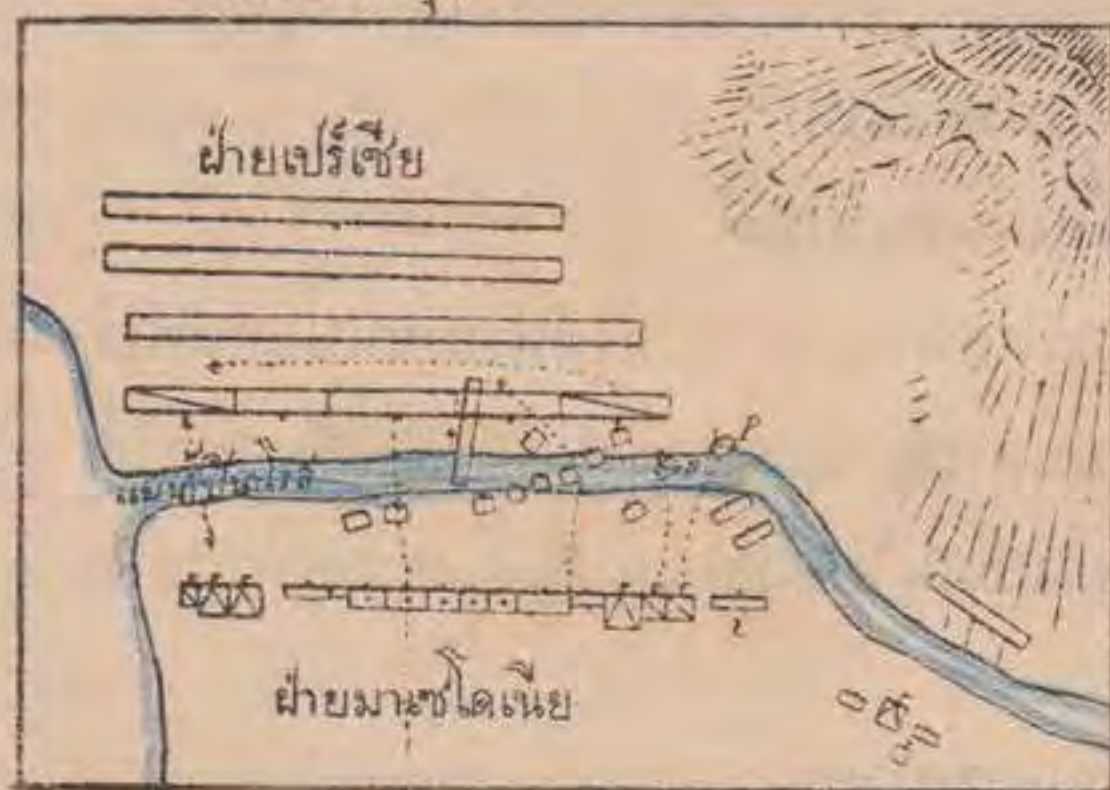
ในปลายปีก่อนฝ่ายเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเมื่อแพ้ที่กรานีโคสแล้ว ได้คิดตกลง
ใช้วิธีรบตามที่เมมnonแม่ทัพในอาเซียยอมแนะนำซึ่งได้เล่าไว้แล้วนั้น คือ จะ
ละทิ้ง อาเซีย ย่อม สียไม บ็อง กัน ที่เดียว ไป บ็อง กัน ที่แนว เขา ตอน จะ เข้า เขต
มณฑลซิดิเซีย และซีเรีย คือรักษาช่องแคบที่แนวภูเขานี้ ในการที่จะเดินเข้าไป
ในมณฑลทั้ง ๒ ต้องผ่านช่องแคบ เพราะภูเขานี้มีอยู่เป็นเขาใหญ่เดินข้ามยากอยู่
ในมณฑลซีเรียนั้นเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียรวบรวมทหารไว้ได้ ๔ แสน ส่วนในการที่
จะรบกวนข้าศึกในประเทศกรีก ก็ได้ส่งเมมnonยกทัพเรือไปจากบ้อมชายทะเลฮาลิ
คาร์นัสซุส (บ้อมนี้ภายหลังอาเล็กซานเดอร์ได้ตั้งกล่าวไว้แล้ว) ตรงไปประเทศ
มาเซโดเนีย แต่เมมnonไปป่วยและถึงแก่กรรมเสียกลางทาง การยกทัพไปนั้น
ก็เป็นการไม่สำเร็จ

เมื่ออาเล็กซานเดอร์ทราบข่าวว่าเมมnonถึงแก่กรรมนั้น พอบรรจบเวลาเริ่ม
ระดูร้อนในปีพุทธศักราช ๒๐๕ ก็ยกทัพออกจากกอร์ดิอุม เดินผ่านภูเขาดาร์ฟ
ไปยังเมืองตาร์ซุสในมณฑลซิดิเซีย เมื่อถึงที่น้องตัวเองประจวบ จึงต้องยังกองทัพอยู่
คราวหนึ่ง ครั้นเมื่อหายประจวบแล้ว ได้เดินกองทัพต่อไป เลียบชายทะเลเข้า
มณฑลซีเรีย ผ่านเมืองอิสซุส ไปจนถึงเมืองมาเรียนดรอส ขณะนี้ได้รับข่าวว่า
เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียยกทัพเข้าไปในมณฑลซิดิเซียทางเหนือ และตัดทางถอยและ
ทางส่งเสบียงของกองทัพกรีก อาเล็กซานเดอร์หันกลับหลังเพื่อจะไปต่อสู้กับข้าศึก
ในการต่อสู้ครั้งนี้ลำบาก เพราะข้าศึกมาสกัดหลังอยู่ในระหว่างกองทัพกับฐานทัพ

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

ถ้าเสียที่กองทัพก็ไม่มีทางถอย แต่อาเล็กซานเดอร์หาข้อต่อสู้ไม่ พอได้รับข่าวว่า เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียยกทัพมาถึงอิสซุสแล้วก็ปลาบใจ จึงส่งเรือรบ ๒-๓ ลำไป สืบข่าว เมื่อได้ความว่าจริงก็ยินดี เพราะภูมิประเทศที่ตรงเมืองอิสซุสนั้นไม่สะดวก สำหรับใช้กองทัพขนาดใหญ่ ด้วยเขาเกือบจะจดทะเล มีที่ราบน้อยอย่างยิ่ง อาเล็กซานเดอร์รู้สึกว่ที่ฝ่ายเปอร์เซียมาอยู่ที่ภูมิประเทศเช่นนั้นเป็นโชคคือนัก สามารถจะเข้าตีข้าศึกในภูมิประเทศที่ไม่สะดวกแก่ข้าศึก เพราะเมื่อมีที่ไม่วางตั้งที่ว่มาเช่นนั้น แล้ว ถึงกองทัพเปอร์เซียจะมีกำลังมากเท่าใดก็ดี จะแผ่กำลังออกเต็มที่หาได้ไม่ ต้องจัดขบวนรบซับซ้อนกันหลายแนว กำลังมากก็เหมือนกำลังน้อย เพราะจะต่อสู้ได้ก็แต่แนวหน้าแนวเดียว อีกประการหนึ่งทหารม้าของฝ่ายเปอร์เซียที่นับว่าเป็นทหาร อย่างดี และมีจำนวนมาก ก็จะทำกรไม่ได้สะดวก เพราะที่ราบน้อย

การรบอิสซุส

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

อาเล็กซานเดอร์ตรงเข้าตีข้าศึกโดยวิธีจัดขบวนรบรูปขั้นบรรได ตามที่เคยทำ แล้ว ตีกองทัพเปอร์เซียแตกยับเยิน ฝ่ายเปอร์เซียเสียทหารถึง ๑ แสนคน ฝ่ายกรีกเสียทหาร ๔ พัน ๕ ร้อยคนเท่านั้น แต่อาเล็กซานเดอร์เองถูกอาวุธเจ็บหนัก

ค่ายและสมบัติเงินทองของเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียที่อยู่ในค่าย ก็ตกมาอยู่ในมือ กองทัพกรีกสิ้น

เมื่อกองทัพเปอร์เซียปราไชยแก่กองทัพกรีกเป็นครั้งที่ ๒ ดังนี้ แม้อาเล็กซานเดอร์จะเลยไปตีเมืองหลวง ที่เดียวก็จะได้ โดยง่าย ฝ่ายเปอร์เซีย จะรวบรวมกอง

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

ทัพไม่ทัน แต่อาเล็กซานเดอร์หาไปเมืองหลวงไม่ คงเดินเลียบฝั่งทะเลต่อไปตาม
ที่คิดไว้เดิม เพราะเห็นว่าในการที่จะเข้าไปในมณฑลชั้นในของเปอร์เซีย เมื่อยัง
มิได้ปราบปรามมณฑลโผลีเซียและปาเลสไตน์กับทั้งประเทศอียิปต์ซึ่ง อยู่ริม ทะเลเสีย
ให้ราบคาบก่อนนั้นเป็นการไม่สมควรเลย เพราะถ้าทำเช่นนั้นเปอร์เซียยังมีกำลังและ
อำนาจอยู่ในทะเลได้และสามารถจะตัดทางหรือรบกวนทางส่งเสบียงจากประเทศกรีกและ
มาเซโดเนียได้เสมอ

ส่วนในการที่จะเดินไปตามชายทะเลเพื่อตีซีเรียและอียิปต์นั้น เดินหันหลัง
ให้ข้าศึกก็จริง แต่อาเล็กซานเดอร์เห็นว่าไม่เป็นไร คงมีเวลาปราบปรามมณฑลชาย
ทะเลแล้วเสร็จ ก่อนที่เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจะไปรวมกำลังกองทัพให้บริบูรณ์ขึ้นอีกได้
สงครามปีที่ ๓ และที่ ๔ (พุทธศักราช ๒๑๐ และ ๒๑๑)

อาเล็กซานเดอร์ส่งอาร์เมนियोแม่ทัพรองยกกองทัพไปตีเมืองดามัสคัส อัน
เป็นเมืองที่ไว้สมบัติของเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย และเป็นเมืองอันมั่งคั่งสมบูรณ์อย่างยิ่ง
เมืองหนึ่ง(เมืองนี้ยังมีจนบัดนี้) กองทัพกรีกตีเมืองนั้นได้โดยง่าย อาเล็กซานเดอร์
เองตีเมืองอาราโคสเมืองซีโตนและเมืองบอมบอติรัสได้ แต่เมืองติรัสต้องเวดล้อมและ
พยายามต่อสู้ถึง ๗ เดือน เมื่อตีได้แล้วยกไปตีเมืองกาซา ซึ่งข้าหลวงต่างประเทศ
ของเปอร์เซียชื่อเบตัสจ้างชาวอาหรับมารักษา ต้องเวดล้อมอยู่ถึง ๒ เดือน ฝ่ายเปอร์เซีย
จึงยอมแพ้ยกเมืองให้ จากเมืองกาซา อาเล็กซานเดอร์เดินทัพไปประเทศอียิปต์
ชาวเมืองอียิปต์ไม่พอใจในการที่ต้องเป็นข้าเปอร์เซียนั้นเป็นอันมาก เพราะเปอร์เซีย
กดขี่ต่างๆ ตลอดจนไม่ให้ถือศาสนาที่เป็นศาสนาเก่าของอียิปต์ เพราะฉะนั้น
พวกอียิปต์มีความยินดีเห็นเป็นอาเล็กซานเดอร์มาโปรดสัตว์ เลยยอมสวามิภักดิ์
โดยง่าย อาเล็กซานเดอร์ได้จัดการปกครองอียิปต์ให้เป็นเหมือนอย่างก่อนเก่า
ครั้งอียิปต์ยังเป็นอิสระภาพ และให้ใช้ศาสนาเก่าเดิมนั้นด้วย เป็นที่พอใจของ
พวกอียิปต์เป็นอันมาก และได้สร้างเมืองขึ้นที่ปากน้ำแม่น้ำไนล์ ให้ชื่อว่าอาเล็ก
ซานเดรีย เมืองนี้มีชื่อเสียงต่อมาภายหลังเป็นอันมาก และเป็นเมืองมั่งคั่งบริบูรณ์
อยู่จนบัดนี้

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

เมื่อเริ่มฤดูร้อน ในปีพุทธศักราช ๒๑๒ อาเล็กซานเดอร์ยกทัพย้อนกลับ
ไปเมืองตีส

สงครามปีที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๑๒)

ตั้งแต่ได้รับกับกองทัพเปอร์เซียที่อิสซุสแล้ว อาเล็กซานเดอร์มิได้เป็นธุระกับ
กองทัพเปอร์เซีย เลยปล่อยให้เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียรวบรวมกำลังได้ตามสบาย ครั้น
เมื่อกลับมาเมืองตีสแล้ว จึงได้คิดถึงการที่จะยกไปต่อสู้กับ เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียให้แพ้
และชนะกันถึงที่สุด แต่อาเล็กซานเดอร์ก็ตระเตรียมการเพิ่มเติมทหาร และ
จัดการเสบียงพาหะนึ่งเสียให้เรียบร้อยก่อน จึงร้งร่อยอยู่อีก ๒-๓ เดือน จนถึงเดือน
สิงหาคมปีพุทธศักราช ๒๑๒ จึงได้ยกกองทัพออกจากตีสเดินตัดไปยังเมืองธัปซาคุส
ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเอวฟราต ในกองทัพนั้นมีทหาร ๔ หมื่น ๑ พันคน (ทหารราบ ๔ หมื่น
ทหารม้า ๑ พัน)

ขณะนั้นเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียได้รวบรวมทหารจัดเป็นกองทัพขึ้นมีกำลังทหารราบ
ระหว่าง ๔ แสนกับ ๑ ล้าน ทหารม้า ๔ หมื่น ๒ ร้อยคน ช้างรบ ๒๐ เชือก ในกอง
ทัพนี้มีทหารต่างชาติต่างภาษาเกณฑ์มาจากเมืองต่างๆ ที่เป็นเมืองขึ้นแก่เปอร์เซียใน
เวลานั้น เพราะฉะนั้นไม่ได้มีความคิดพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถึงแม้ได้
มีความจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียโดยแท้จริงเสมอเหมือนกันไปหมด ในหมู่
ทหารเหล่านี้ที่เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจะเชื่อถือและไว้วางใจได้จริง ก็คือทหารชาติเปอร์เซียแท้
๑ หมื่น ๕ พัน กับชาวกรีกรับจ้างอีก ๒ หมื่นเท่านั้น

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียส่งกองทหารกอง ๑ ซึ่งมีจำนวนทหารม้า ๓ พัน ทหารราบ
ชาวกรีกรับจ้าง ๒ พัน ในบังคับบัญชานายทหารชื่อมาเซย์ไปยึดทำข้ามน้ำที่เมือง
ธัปซาคุส ส่วนกองทัพใหญ่ซึ่งเจ้าแผ่นดินเป็นแม่ทัพเองนั้น ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของ
แม่น้ำเสอโกดัตตาบลเกากาเมลา ทางทิศตะวันออก แห่ง เมือง อาร์เบลา ครั้น
กองทัพอาเล็กซานเดอร์ยกมาถึงธัปซาคุส กองทหารของมาเซย์ที่รักษาทำข้ามน้ำ
อยู่ก็หนี กองทัพกรีกข้ามแม่น้ำเอวฟราตโดยสะดวก และหันเดินไปหาเมืองบาบิโลเนีย
ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเปอร์เซียในเวลานั้น นึกว่าเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียอยู่ที่นั่น

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

ภายหลังทราบจากขเลยศึกที่จับได้ว่า กองทัพเปอร์เซียตั้งอยู่ที่เกากาเมลาตั้ง
กล่าวมาแล้ว อาเล็กซานเดอร์จึงรีบเดินไปยังลำน้ำเสื่อ ข้ามแม่น้ำนั้นที่เมืองโมซูล
แล้วเดินไปหากองทัพเปอร์เซีย

เมื่อเดินไป ๔ วันจากโมซูล จึงพบทหารลาดตระเวนของฝ่ายเปอร์เซีย จับ
ได้เป็นขเลยศึกบ้างบางคน จึงสืบความทราบที่ตั้งของกองทัพเปอร์เซียโดยแน่นอน
อาเล็กซานเดอร์นำทัพเข้าไปหากองทัพเปอร์เซีย จนได้ระยะห่างเพียง ๑๐ กิโลเมตร
จึงหยุดตั้งค่ายลง จัดการป้องกันโดยแข็งแรง แล้วให้ทหารพักผ่อนเสีย ๔ วัน ครั้น
ถึงวันที่ ๕ จึงยกประชิดกองทัพเปอร์เซียเข้าไปอีก เพื่อตรวจและสืบข่าวข้าศึกให้
แน่นอน แต่ยังไม่เข้าตีในวันนั้น

ส่วนกองทัพเปอร์เซียนั้น จัดขบวนรบเป็นแนวยาวติดต่อกันเป็นฟัดอย่างเส้น
บรรทัดหลายแนวซ้อนกัน ในแนวที่ ๑ นั้นมีทหารที่นับว่าดีที่สุดในยุคกลาง คือชาว
กรีกรับจ้างชาวเปอร์เซียแท้และทหารรักษาองค์ ข้างขวาข้างซ้ายนั้นวางทหารที่รับความ
ฝึกหัดน้อยและทหารราบชนิดกลางกับทหารม้าสลับกัน ทางปีกทั้ง ๒ ข้างวางทหารม้า
ล้วนทั้งชนิดเบาชนิดหนัก ข้างหน้าปีกมีรถรบจัดแถวยืนอยู่ด้วย นำแนวตอนกลาง
มีรถรบกับข้าง ๒๐ เชือก

อีกประการหนึ่ง เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียซึ่งเป็นแม่ทัพเอง ได้สั่งให้ปราบพื้นที่
หน้าปีกให้เรียบราบ เพื่อทหารม้ารบพุ่งได้โดยง่าย ส่วนที่ภูมิประเทศหน้าแถวตอน
กลาง ให้ทำหลุมพรางไว้เป็นที่ขัดขวางข้าศึก ขบวนรบของกองทัพเปอร์เซียนั้นยาว
ถึง ๑๐ กิโลเมตร

ขบวนรบกองทัพเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียนนั้นจัดดังต่อไปนี้--

แบ่งทหารออกเป็น ๒ แนว แนวที่ ๑ สำหรับเข้าตีข้าศึก แนวที่ ๒ สำหรับ
ป้องกันและต้านทานถ้าข้าศึกเข้าตีปีกหรือตีหลัง (ตามที่ท่านเห็นได้ว่าแนวที่ ๒ เป็น
กองหนุนอย่างที่ใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ แต่มอบหน้าที่ให้น้อยไป ไม่กว้างขวางเหมือนอย่าง
ที่ใช้กันเดี๋ยวนี้)

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

ในแนวที่ ๑ นั้นมีทหารดังต่อไปนี้

๑) ด้านขวาอาเล็กซานเดอร์เป็นผู้บังคับบัญชาเอง มีทหารราบชนิดเบา ๑ พัน ๕ ร้อย อยู่ขวาที่สุด ถัดมาข้างซ้ายถึงแนวทหารม้าชนิดหนัก ๘ กองร้อย (๑ พัน ๘ ร้อย) แล้วทหารราบชนิดกลาง ๒ ตักซิส (กรม) มีจำนวนทหาร ๕ พัน คน

๒) ด้านกลางและด้านซ้าย ในบังคับบัญชาปาร์เมนियोเนแม่ทัพรอง มีทหารราบชนิดหนัก ๖ ฟาลัง แล้วทหารราบชนิดเบา ทหารม้ากรีกและทหารม้าชนิดเบา แนวที่ ๒ นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ภาคต่างหากกัน มีทหารชนิดกลางเกมกับทหารม้าทั้ง ๒ ภาค ยืนอยู่หลังปีกขวาและซ้ายของแนวที่ ๑

นอกจากนั้น ได้วางทหารไวรังกาย ๓ พัน นับจำนวนทหารในแนวที่ ๑ มี ๒ หมื่น ๕ พัน ๘ ร้อย คน ในแนวที่ ๒ มี ๑ หมื่น ๔ พัน ๘ ร้อย คน อยู่ที่ค่าย ๓ พัน คน รวมหมด ๔ หมื่น ๗ พัน ๕ ร้อย คน และในจำนวนนี้เป็นทหารม้า ๘ พัน

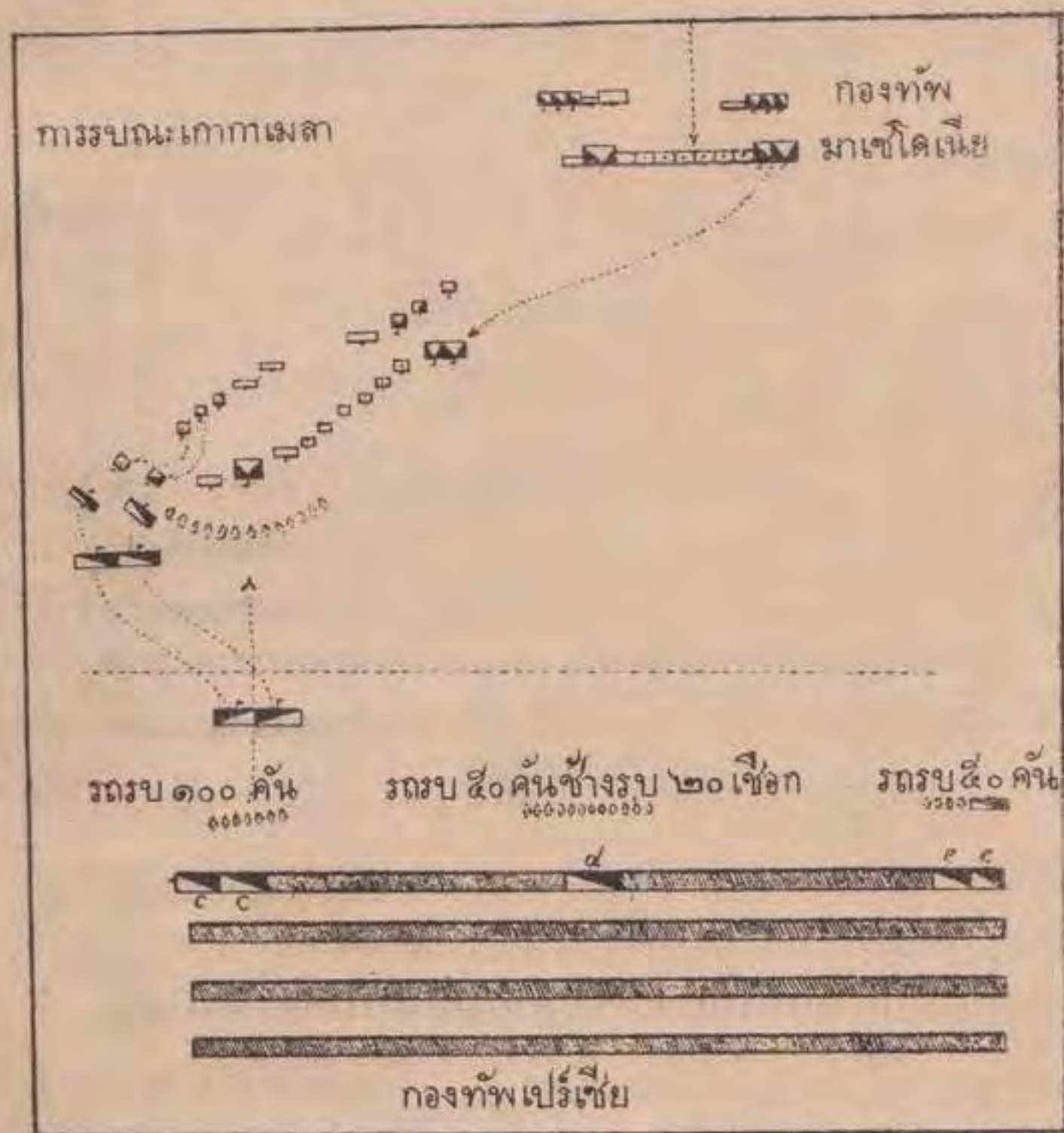
เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียได้ให้ทหารอยู่ในขบวนรบตลอดคืน เพราะค่ายนั้นมิได้จัดการป้องกันรักษา จึงกลัวข้าศึกจะเข้าโจมตีโดยง่าย การที่ให้ทหารยืนคอยข้าศึกอยู่ตลอดคืนเช่นนั้น ทำให้กำลังอดโรยอย่างยิ่ง ทั้งใจก็ผันแปรไปต่างๆ เพราะคอยอยู่ก็ให้คิดว่าข้าศึกจะมาเมื่อนั้นเมื่อนั้นเรื่อย เกิดการกระสับกระส่ายและใจไม่มั่นคงเสียแต่ต้นมือแล้ว

เมื่อแรกกองทัพทั้ง ๒ ต่างจัดขบวนรบนั้น ปีกขวาของขบวนรบกองทัพกรีก ตรงกับตอนกลางกองทัพเปอร์เซีย (กองทัพเปอร์เซียกำลังมาก ขบวนรบยาวมาก ส่วนกองทัพกรีกกำลังน้อยขบวนก็สั้น) เพื่อที่จะมิให้ข้าศึกเข้าโอบปีกทั้ง ๒ ข้างโดยง่าย และเพื่อจะได้ให้กองทัพฝ่ายตนเข้าโอบปีกข้าศึกโดยสะดวก อาเล็กซานเดอร์นำทหารด้านขวาเดินเฉียงขวา ไปหาปีกซ้ายของกองทัพเปอร์เซีย และให้กองทหารในด้านกลางด้านซ้ายค่อยๆ เดินเฉียงขวาตามด้านขวาไปเป็นลำดับ ให้เป็นรูปขั้นบรรทัดลดจากขวาไปซ้าย (ดูรูป)

เมื่อเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเห็นดังนั้น จึงสั่งให้ปีกซ้ายของตนเลื่อนไปทางซ้ายเพื่อจะมิให้ข้าศึกเข้าตีปีกได้ อาเล็กซานเดอร์ คง นำทางทหารเดินไป ตามเดิม

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียจึงสั่งให้ทหารม้าของตนที่อยู่ทางปีกซ้ายนั้น ออกไปตีปีกขวาของข้าศึก ทหารแนวที่ ๒ ของกองทัพกรีกออกต้านทานทหารม้าฝ่ายเปอร์เซียไว้ได้ เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียให้รถรบหุ้มเข้าไปถึงจันทันกับข้าศึก ทหารราบในกองทัพกรีกทำลายรถเหล่านี้เสียโดยมาก ส่วนที่หุ้มเข้าไปถึงแนวทหารได้นั้น ทหารกองทัพกรีกก็แยกแถวออกปล่อยให้หุ้มเลยผ่านแถวไป แล้วทหารแนวที่ ๒ ก็ล้มรถรบได้ทั้งสิ้น

จิตรที่กรมแผนที่ทหารบก

เมื่อเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียเห็นว่าอุบายของตนไม่สำเร็จถึง ๒ อย่างแล้ว จึงสั่งให้ทหารทางด้านซ้ายของตนยกออกไปตีปีกขวาของกองทัพข้าศึก พอทหารม้าฝ่ายเปอร์เซียออกวิ่งไปทำการตามคำสั่งนี้ ทหารราบก็เดินตามไปไม่ทัน ก็เกิดเป็นช่องโหว่ขึ้นในแนวรบ พออาเล็กซานเดอร์เห็นดังนั้นก็นำทหารม้าจู่โจมเข้าไปในช่องที่โหว่โดยทันที และทหารราบก็ตามไปด้วย เกิดตลุมบอนกันขึ้นอย่างสาหัส และต่างฝ่ายต่างต่อสู้กัน

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

เป็นสามารถ ยังไม่ปรากฏว่าใครจะแพ้จะชนะ แต่เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียซึ่งเป็นแม่ทัพ
เองนั้นใจเสียก่อนคนอื่น พอเห็นข้าศึกบุกรุกเข้ามาเช่นนั้น ก็หันรถรบซึ่งตนขับอยู่
นั้น หนีออกจากสนามรบไป พวกทหารที่อยู่ใกล้เจ้าแผ่นดินเห็นดังนั้นก็เลยหนี
ตามไปด้วย ตั้งแต่ขณะนั้นก็นับได้ว่ากองทัพเปอร์เซียถึงแก่ความปราชัยเสียแล้ว
ทหารในด้านซ้ายและด้านกลางที่ติดต่อกันไม่มีใจจะรบต่อไปก็ถอยหนี พวกกองทัพ
กรีกไล่ติดตามโดยแข็งแรง

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

ในขณะที่เป็นไปทางปีกขวาของกองทัพกรีกดังว่ามาแล้วนี้ ข้างทางปีกซ้าย
แม่ทัพครองต้องต้านทานข้าศึกอย่างฉูดฉาด คือเมื่อด้านขวาที่อาเล็กซานเดอร์นำเอง
ได้จู่โจมเข้าไปตีข้าศึกนั้น กองทัพกรีกก็ขาดกลางแตกออกเป็น ๒ ตอนเหมือนกัน
ทหารฝ่ายเปอร์เซียซึ่งอยู่ด้านกลางจู่โจมเข้าไปในช่องว่างอย่างเดียวกับที่อาเล็กซานเดอร์
เองกระทำนั้น ผ่านแนวกองทัพกรีก บัดทหารด้านกลางกองทัพกรีกลงไปหาปีกซ้าย
แล้ววิ่งเลยไปจนถึงค่าย รบกับทหารที่รักษาค่ายซึ่งมีกำลังน้อยและคงจะเสียที แต่
พลเอ็นทหารแนวที่ ๒ กองทัพกรีกภาคที่อยู่ทางปีกซ้ายยกไปช่วยทัน การที่ฝ่ายเปอร์เซีย
ออกตีดังว่ามานี้ ก็ทำให้ทหารฝ่ายกรีกที่อยู่ในบังคับบัญชาแม่ทัพครองนั้นน้อยลงและนย

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

กระจัดกระจายไปบ้างแล้ว มีหน้าข้าทหารในด้านขวาของกองทัพเปอร์เซียก็ยกออกตี
อีกด้วย แม่ทัพครองจึงรายงานไปยังอาเล็กซานเดอร์ขอให้ช่วย อาเล็กซานเดอร์
ทราบข่าวก็งดการติดตามข้าศึกที่ถอยหนีทางฝ่ายตน รับนำทหารม้ามาจะช่วยแม่ทัพ
ครอง แต่เมื่อกำลังมานั้น ทหารเปอร์เซียที่ไปตีค่าย ตีไม่ได้แล้วกลับวกมาที่กอง
ทัพที่รบกันอยู่นั้นอีก มาประทะกับอาเล็กซานเดอร์เกิดต่อสู้กันขึ้นอีกอย่างอกุศล
ทหารเปอร์เซียพวกนี้ตายในสนามรบเกือบหมด แต่ทหารของอาเล็กซานเดอร์ก็เจ็บ
บ่วยล้มตายมากเหมือนกัน เพราะเหตุที่ต้องมารบกันเสียดังนี้ อาเล็กซานเดอร์ก็หา
ได้ยกไปช่วยแม่ทัพครองได้โดยเร็วไม่ แต่เคราะห์ดีที่ทหารที่อยู่ในบังคับบัญชาแม่ทัพ
ครองนั้นต่อสู้ข้าศึกโดยความกล้าหาญอย่างยิ่ง ต้านทานข้าศึกได้ไม่เป็นอันตราย

เมื่ออาเล็กซานเดอร์มาถึงที่แม่ทัพครองอยู่ เห็นต้านทานข้าศึกได้แล้ว นำ
ทหารม้ากลับไปติดตามเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียใหม่อีก และติดตามไปจนกลางคืนจึงได้
หยุด ส่วนปาร์เมนियोแม่ทัพครองไปยึดค่ายเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย ได้ช้างอูฐและ
เกวียนพาหะนะของกองทัพเปอร์เซียทั้งหมด

ฝ่ายอาเล็กซานเดอร์หยุดพักเวลากลางคืนพอสมควรแล้ว ก็นำทหารม้าเดิน
ต่อไปอีกจนเข้าเมืองอาร์เบลา ได้สมบัติต่างๆ ทั้งศาสตราวุธและรถรบขององค์เจ้าแผ่นดิน
เปอร์เซียเองที่ทิ้งไว้ในเมืองนั้น อาเล็กซานเดอร์ได้ติดตามข้าศึกต่อจากสนามรบ
ไปเป็นระยะถึง ๑๐๐ กิโลเมตร ทหารเปอร์เซียถูกอาวุธเจ็บบ่วยล้มตายในเวลาหนึ่ง
และข้าศึกไล่ติดตามนั้นมากเสียกว่าเวลารบกันในสนามรบ ผู้เขียนจดหมายเหตุใน
ขณะนั้นกล่าวว่า ฝ่ายเปอร์เซียเสียทหารหลายแสน ส่วนอาเล็กซานเดอร์เสียทหาร
ที่ตาย ๑ พัน ๒ ร้อยคนที่เจ็บเท่าใดไม่ปรากฏ

ถ้าพิจารณาการรบที่ได้บรรยายมาโดยละเอียดนี้ ก็คงจะเห็นได้ว่า วิธีรบ
ของอาเล็กซานเดอร์มหาราชนั้นดีเพียงใด

๑) เอาไชยชนะเด็ดขาด โดยวิธีรวมกำลังทหารที่ดีที่สุดเข้าตีเฉพาะที่ปีก
ซ้ายของข้าศึกแห่งเดียว

๒) กองที่เข้าตีตั้งมาแล้วนั้นมีทั้งทหารราบชนิดหนัก ทหารราบชนิดเบา
และทหารม้า (ใช้ทหารหลายเหล่าทำการด้วยกัน)

ถ้าจำเป็นต้องรบกับใคร ตกลงใจแล้วก็ออกรบเองที่เดียว การพลเรือนกับทหาร
ติดต่อกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแน่นอน

ส่วนคนจำพวกที่ไม่ต้องไปรบนั้น ทำการอย่างอื่น เช่นทำนาทำการค้าขายและ
การบ้านเรือน และนับว่าอยู่ในความปกครองของผู้ที่ไปรบ เรียกตามที่พวกโรมัน
เรียกว่าเป็นคลิเอนส์ คนไหนอยู่ในครัวเรือนใด เป็นคลิเอนส์ของคนในครัวเรือน
เดียวกันที่เป็นทหารนั้น ผู้ที่เป็นทหารเป็นหัวหน้าครัวเรือน ยังมีคนอื่นอีกจำพวกหนึ่ง
เรียกว่าเฟิลเบย์ คือเป็นพวกที่อยู่ในทำเลซึ่งตีมาเป็นเมืองขึ้นได้ คนเหล่านี้ใช้เป็น
ทาสที่เดียว ไม่มีความชอบธรรมอะไรเลยและไม่ต้องปรานีกัน แต่เมื่อต่อๆ มาภายหลัง
พวกเฟิลเบย์นี้จึงได้เกิดมีความชอบธรรมขึ้นต่าง ๆ เพิ่มเติมเป็นลำดับมา

ครั้นมาถึงเวลาก่อนพุทธศักราชเริ่มต้น ๓๖ ปี ครั้งเจ้าแผ่นดินโรมันชื่อ
เซร์วิอุส ทูลลิอุส ได้จัดวิธีเกณฑ์ทหารใหม่ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) คนจำพวกเฟิลเบย์ ได้เป็นพลเมืองโรมเหมือนชาวโรมันแท้ เพราะ
ฉะนั้นเป็นทหารด้วย

๒) พวกชาวโรมันแท้ ที่แต่ก่อนมาเรียกนามพิเศษว่า ปาตริซียี (ให้รู้ว่าเป็น
ชาติโรมันแท้ ไม่ใช่ชาติอื่น ๆ ที่เป็นพลเมืองโรมันที่หลัง) มีหน้าที่ประจำกองทหารม้า
ซึ่งมีจำนวน ๑๔ กองร้อย

๓) พลเมืองนอกจากพวกปาตริซียี แบ่งออกเป็น ๕ ชั้นตามแต่ได้รับผลประโยชน์
เป็นเงินมากน้อยเท่าใด บรรดาบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์ตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ฟรังก์
ประมาณ ๕๒๐ บาทในปี ๑ ขึ้นไป ต้องเข้ารับราชการเป็นทหาร

๔) บรรดาผู้ที่จะต้องเข้าเป็นทหารทั้งหมด แบ่งออกเป็น ๒ พวกตามอายุ พวก
๑ นับตั้งแต่อายุ ๑๗ ถึง ๔๖ เรียกว่าพวกหนุ่ม อีกพวก ๑ นับตั้งแต่อายุ ๔๖ ถึง ๖๐
เรียกพวกผู้ใหญ่ คนในพวกหนุ่มนั้นเลือกเข้าเป็นทหารประจำการ คนในพวกผู้ใหญ่
สำหรับใช้เป็นกองหนุน

ตามที่ว่ามานี้เราเห็นได้ว่า การเป็นทหารตกหนักอยู่กับแก่คนมั่งมี ส่วนคน
ที่ได้ผลประโยชน์น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ฟรังก์ ไม่ต้องเป็นทหาร แต่คนที่ได้ผลประโยชน์

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

อาเล็กซานเดอร์มิได้จัดทหารไปรักษาช่องแคบระหว่างเขาทางที่ข้าศึกอยู่นั้น เมื่อทราบ
แล้วว่าข้าศึกอยู่ใกล้ ๆ ทำการประมาทเกินไป ครั้นข้าศึกเดินลงมาทางช่องแคบตาม
หลังกองทัพกรีกลงมา อาเล็กซานเดอร์ต้องเข้าต่อสู้กับข้าศึกหันหน้าไปหาฐานทัพ
ของตน คือข้าศึกอยู่ในระหว่างกองทัพกับฐานทัพ ซึ่งผิดแบบยุทธศาสตร์อย่างยิ่ง
เคราะห์ดีที่อาเล็กซานเดอร์รับชนะในครั้งนั้น ถ้ารบแพ้ก็จะไม่มีทางถอย อาจถึงที่
อับจนได้ แปลว่า อาเล็กซานเดอร์อดตัวที่ทหารเข้มแข็งในการรบต่อสู้กับข้าศึก
จนชนะในสนามรบ จึงไม่ลุ่มจม คือความดีทางยุทธวิธี ช่วยแก้ความเสีย
ทางยุทธศาสตร์ไว้ได้ แต่ที่จริงนั้น ยุทธศาสตร์มีหน้าที่ช่วยยุทธวิธี ไม่ใช่ยุทธวิธี
ช่วยยุทธศาสตร์

วิธีแปลกที่แม่ทัพก่อน ๆ ไม่เคยใช้ แต่ที่อาเล็กซานเดอร์ใช้นั้น คือการ
ติดตามข้าศึกซึ่งพ่ายแพ้นั้นไปจนนอกสนามรบ และไปในระยะไกล ๆ และเมื่อ
ต้องกระทำการเช่นนั้น อาเล็กซานเดอร์ให้ทหารราบขึ้นม้าไปกับทหารม้าด้วย

อีกประการหนึ่ง กองทัพของอาเล็กซานเดอร์ใช้วิธีเดินแยกกันเป็นหลายขบวน
และจัดกองระวังนำระวังหลังเสมอ กับก่อนที่จะเข้าตีข้าศึก ย่อมลาดตระเวน
สืบสวนดูข้าศึกเสียโดยแน่นอนก่อนเสมอ

เมื่ออาเล็กซานเดอร์ได้รับชนะเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียที่เกากาเมลาแล้ว เป็น
อันนับว่าตีประเทศเปอร์เซียได้ แต่ยังต้องยกทัพไปปราบปรามเมืองขึ้นของเปอร์เซีย
ต่าง ๆ ทั่วทุกแห่งไป การรบในสนามรบอย่างใหญ่เป็นอันเลิก ย่อมต้องใช้การเดิน
ทัพอย่างรวดเร็วและไปไกลสำหรับปราบปรามชาติต่าง ๆ ทั่วทุกแห่ง ทำการเป็นฐาน
ปราบขบถ ไม่ใช่รบกับศัตรูภายนอก ในขณะที่ทหารราบชนิดหนักที่จัดเป็นฟาลัง
ย่อมไม่มีใครจะมีประโยชน์ เพราะย้ายที่ไปมาไม่ได้รวดเร็ว เพราะฉะนั้นอาเล็กซานเดอร์
เลิกไม่ใช้ทหารชนิดนี้ มักใช้แต่ทหารพวกฮิปัสติส และทหารราบชนิดเบา
กับทหารม้าชนิดกลางที่ทำการได้ทั้งบนหลังม้า และลงเดินนั้นเป็นพื้น

เมื่ออาเล็กซานเดอร์ตีประเทศเปอร์เซียได้ตลอดแล้ว ในปีพุทธศักราช ๒๑๓
และ ๒๑๔ ได้ขึ้นไปตีเมืองขึ้นของเปอร์เซียฝ่ายเหนือ คือขึ้นไปในประเทศตุรกีสถาน

สงครามของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย

ซึ่งเป็นของรัสเซียบัดนี้ ต่เมืองหลวงซอมารคันดาได้ (เมืองนี้ยังอยู่บัดนี้ เรียกชื่อว่าซามารคันด์) ในปี ๒๑๕ อาเล็กซานเดอร์ออกจากมาระคันดาไปอินเดีย และในปี ๒๑๖ รัชชนะเจ้าแผ่นดินในอินเดียองค์ ๑ ที่แม่น้ำอินดัส ขณะนั้นใน หมู่ทหารที่ต้องเดินทัพอยู่ถึง ๘ ปีโดยไม่หยุดหย่อนนั้นเกิดร้องทุกข์กันขึ้น อาเล็กซานเดอร์ จึงต้องยกทัพกลับเมืองบาบิโลเนีย เมืองหลวงเปอร์เซียซึ่งขณะนั้นอาเล็กซานเดอร์นับเป็นเมืองหลวงของตน แท้จริงอาเล็กซานเดอร์คิดจะตีเมืองต่าง ๆ ใน ประเทศอินเดียต่อไป และจะไปให้ถึงแม่น้ำคงคาซึ่งล่ำลือกันนักว่ามีเมืองใหญ่โต สมบูรณ์มั่งคั่งอยู่ริมแม่น้ำนั้นมาก แต่พายุหนาวเกิดเดือดร้อนหนักขึ้น และไม่หายากเดินทัพต่อไป อาเล็กซานเดอร์ จึงต้องดกกลับมาบาบิโลเนียเสียคราวหนึ่ง ในปี พุทธศักราช ๒๑๕ อาเล็กซานเดอร์มีพระราชสันพระชนม์ มีพระชนมายุเพียง ๓๓ ปี เท่านั้น

ครั้นอาเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์แล้ว บ้านเมืองต่าง ๆ ที่ได้ปราบปราม รวบรวมกันเข้าเป็นแผ่นดินใหญ่แผ่ไพศาล ตั้งแต่ประเทศกรีกทางทิศตะวันตกไป จนจดประเทศอินเดียทางทิศตะวันออกนั้น ก็ต่างแตกแยกกันออกไปไม่คงรวมกัน อยู่ได้ เพราะขาดผู้มีอำนาจและกำลังแรงกล้า ซึ่งอาจยึดชาติต่าง ๆ ให้รวมกันอยู่ ในมือเดียวได้นั้น ข้าหลวงต่างพระองค์ ในมณฑลต่าง ๆ ต่างตั้งตนเป็นเจ้าแผ่นดิน เลยเกิดแยกกันเป็นประเทศต่าง ๆ มากหลาย

การทหารและวิธีรบก็เสื่อมทรามลงไป พวกเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ ที่ตั้งตัวขึ้นใหม่ ต่ออาเล็กซานเดอร์นี้ ใช้ทหารที่ติดต่อกมาจากพวกทหารในกองทัพของอาเล็กซานเดอร์ นั้นเอง และวิธีจัดแถววิธีแบ่งเหล่าทหารทั้งวิธีจัดกองทัพ ก็ตั้งใจจะทำตามอย่างครั้ง อาเล็กซานเดอร์แต่ผันแปรไปบ้าง

๑) พวกผู้ดีที่มี เกิดมีความเบื่อหน่ายในการเดินดิน ขอมที่จะออกรบ แต่ในเหล่าทหารม้าเท่านั้น เพราะฉะนั้นเลยเกิดกลายเป็นนับถือว่าทหารม้าเป็น สำคัญที่สุดในกองทัพ

๒) ทหารราบนั้น แบ่งออกเป็นหลายชนิดต่างกันมากออกไปทุกที ๆ แล้ว ใช้เกณฑ์คนขึ้นต่ำเข้าประจำด้วย เพราะฉะนั้นทหารเหล่านั้นจึงไม่มีใครจะมีใครนับถือ

อาเล็กซานเดอร์มหาราช

กับเพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ ทหารราบย่อมไม่เจริญ กลับเลวทรามลงไปทุกที จนลงท้ายเป็นแต่ใช้เข้ายืนในขบวนรบในด้านกลางระหว่างทหารม้าที่อยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง พอมีให้กลางโหว่หรือขาดไปเท่านั้น แม้ทัพต้องคอยจัดการระวังป้องกันโดยแข็งแรง มิให้ข้าศึกเข้ามาตีตรงด้านกลางได้เลย เพราะไม่เชื่อว่าทหารราบจะต้านทานได้ มักใช้แถวข้างรบตั้งบังตรงด้านกลางเสีย ทหารราบชนิดฮิปาสตัสที่ครั้งอาเล็กซานเดอร์ใช้สำหรับวิ่งตามช่วยทหารม้า นั้น ในกองทัพครั้งต่อมาเชื่อกันว่ามี แต่เป็นการขนชื่อเท่านั้น เพราะไม่มีใครใช้ทหารพวกนี้ไปกับทหารม้าจริง ๆ เลย ทหารราบถือธนูนี้ใช้ให้อยู่บนหลังช้าง หรือบนหอคอยอย่าง ครึ่งชาติโบราณ ไม่ได้ใช้ให้วิ่งเข้าไปยิงข้าศึกเลย แปลว่าทหารราบมีแต่ตั้งรับอยู่กับที่เท่านั้น และข้าต้องให้ช้างเข้ากันบังมิให้ข้าศึกเข้ามาถึงตัวเสียซ้ำ ถ้าข้างนั้นเสียท่วงทีลงทหารราบก็เป็นเสียที่ แปลว่าการแพ้ชนะแล้วด้วยช้าง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าทหารราบครั้งนั้นเสื่อมทรามเพียงใด

๓) การรบไม่ดำเนินติดต่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเลย ไม่เหมือนครั้งฟิลลิป และครั้งอาเล็กซานเดอร์ การรบในสมัยต่ออาเล็กซานเดอร์นี้กลายเป็นรบ ๓ ภาค ต่างหากกัน คือ ด้านขวาของกองทัพรบกับด้านปีกของข้าศึกซึ่งอยู่ตรงหน้าตน ด้านซ้ายก็รบกับด้านปีกอีกด้านหนึ่งของข้าศึกที่อยู่ตรงหน้าตน ด้านกลางรบกับด้านกลางของข้าศึก มิได้มีใครสั่งการให้ติดต่อเป็นสามัคคีกันเลย ด้านปีกไม่ได้ช่วยด้านกลาง และด้านกลางก็ไม่ช่วยด้านปีกเป็นอันขาด

เหตุการณ์ที่มานี้ เป็นไปแต่เฉพาะในทวีปเอเชีย ส่วนในเมืองที่อยู่ในทวีปยุโรป คือในเมืองกรีกต่าง ๆ และในประเทศมาซิโดเนียเองเป็นต้นนั้น การทหารดำเนินไปคนละอย่าง คือทหารราบกลับเป็นเหล่าทหารสำคัญ และทหารม้ากลับชุดโซม ทหารราบทำหน้าที่แข็งแรงอย่างครึ่งฟิลลิปและอาเล็กซานเดอร์ แต่ก็ไม่ตรงกันแท้ ฟิลลิปและอาเล็กซานเดอร์นั้นใช้ทหารราบเป็นหลักเป็นกองหนุนสำหรับให้ทหารม้าไปทำการหักโหมได้สะดวก ทหารราบคอยหนุนเข้าไปซ้ำเติมหรือป้องกันมิให้ทหารม้ากระจัดกระจายเมื่อทหารม้าเสียที มาในสมัยต่ออาเล็กซานเดอร์นี้ ทหารราบกลายเป็นผู้เข้าตีหักโหมเอง เป็นผู้ลงมือรบยกเข้าไปทั้ง

คำชี้แจง

ฟาลัง ๆ เป็นลำดับกัน ทหารม้าไม่ใคร่ได้ทำประโยชน์อันใด การที่เป็นดังนี้ เห็นจะเป็นเพราะภูมิที่ในประเทศกรีกและมาเซโดเนียเป็นเขา สดวกแก่การใช้ทหารราบมากกว่าทหารม้าอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งทหารม้าชุดโซมมากเพราะได้เดินทัพและรบราฆ่าฟันในหนทางไกล ๆ มามากนัก

สรุปความ

ตามที่เราได้พิจารณาวิธีการทำสงครามของชาติกรีกมาโดยย่อ แต่เริ่มต้นจนถึงปลายฉนี้ ย่อมเห็นได้ชัดว่า วิธีรบนั้นได้ค่อยเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในขั้นต้นทหารต่างคนต่างรบเองไม่มีการควบคุมหรือแม่ทัพแนะนำอย่างใด ขบวนรบใช้เป็นเส้นบรรทัดยาวเฉย ๆ ซึ่งเป็นการไม่สะดวกอย่างยิ่ง ต่อมาเซโนโฟนได้อุสได้แยกขบวนเส้นบรรทัดนั้นออกเป็นท่อน ๆ ซึ่งนับว่าดีกว่าก่อนแล้ว ทั้งจัดการเดินทัพอย่างละเอียดด้วย ภายหลังเอเปมินนดัสจึงเพิ่มเติมใช้วิธีเข้ารบจัดขบวนเป็นขั้นบรรทัดขึ้นอีก นับว่าท่านทั้ง ๒ นี้ได้ดำเนินการยุทธวิธีของเหล่าทหารราบให้ถึงซึ่งความเจริญอย่างยิ่ง

อาเล็กซานเดอร์มหาราชมีอำนาจและกำลังมากจึงใช้ทหารได้หลายเหล่าไม่เฉพาะแต่ทหารราบ ได้กระทำให้การยุทธวิธีของทหารราบและทหารม้าเจริญดีเต็มที่ ทั้งประสานกันทำการพร้อมกันได้กลมเกลียวดีด้วย อาเล็กซานเดอร์ได้จัดให้มีแนวที่ ๒ ในขบวนรบ ทั้งใช้วิธีรบที่คล่องแคล่วดียิ่ง ใช้แต่เท่านั้นอาเล็กซานเดอร์ได้จัดการทางยุทธศาสตร์อย่างละเอียดพิสดาร ทำการโดยสุขุมและเรียบร้อยเป็นที่น่าชมเชย และเป็นตัวอย่างแก่แม่ทัพนายกองและนักปราชญ์ทหารต่อ ๆ มาจนบัดนี้

มาตรา ๒

ว่าด้วยยุทธศาสตร์ของชาติโรมัน

ตอนที่ ๖

คำชี้แจงเรื่องประเทศโรมัน

ประเทศโรมันนั้น เกิดขึ้นจากเมืองโรมที่เป็นเมืองหลวงของประเทศอิตาลี
ณบัดนั้น และปรากฏเล่าต่อ ๆ กันมาว่าบุคคลผู้หนึ่งชื่อโรมูลุสเป็นผู้สร้างขึ้น

เรื่องประเทศโรมัน

เมื่อครั้งก่อนพุทธศักราชเริ่มต้น คือก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าพระปรินิพพาน ๒๑๑ ปี การสร้างนั้นมีเป็นนิทานเล่ากันยืดยาวคล้ายเรื่องท้าวแสนปมของเรา ฉะนั้น เมืองโรมันในชั้นต้นก็เป็นเมืองเล็ก และผู้ที่เป็นหัวหน้าราษฎรในเมืองนั้น เรียกตัวว่าเจ้าแผ่นดินปกครองดินแดนที่ใกล้เคียงเล็กน้อยเท่านั้น ต่อมาเมืองโรมเจริญขึ้นเป็นลำดับ ผู้คนมั่งคั่งมีกำลังแข็งแรงขึ้น จึงแผ่อำนาจออกไปทุกที่ได้ดินแดนที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นของชาติหนึ่งต่างหากเรียกว่าชาติลาตินมาเป็นเมืองขึ้น แผ่ออกไปเป็นลำดับจนตลอดประเทศอิตาลีเลยเดียน ฆลสุ และภายหลังทำการรบพุ่งตีเมืองและประเทศต่างๆ ได้ต่อไป จนมีเขตรแดนแผ่ตลอดประเทศฝรั่งเศสประเทศสเปนประเทศสวิส ประเทศเอสเตรียฮุงกาเรียเดียนนี้ ทั้งตลอดฝั่งเหนือของทวีปอาฟริกาด้วย กับเมื่อได้ต่อสู้กับชาติกรีกแล้ว ได้เมืองกรีกมาเป็นเมืองขึ้น ทั้งเมืองขึ้นของเมืองกรีกในทวีปเอเชียต่าง ๆ ว่างก็กลายเป็นเมืองขึ้นของเมืองโรมไปด้วย เมืองโรมเลยเป็นประเทศอันใหญ่หลวงถึงนับตนว่าเป็นเจ้าโลก มด เพราะแผ่นดินที่ชาวโรมันทราบว่ามีอยู่นั้นได้ตีมาเป็นเมืองขึ้นของตนเกือบหมดแล้ว (ในเวลานั้นประเทศทางทิศตะวันออกของตนเช่นประเทศจีน ประเทศอินเดีย ชาวโรมันไม่รู้จัก ทวีปออสเตรเลียและทวีปอาฟริกาข้างใต้ ไม่มีใครทราบว่ามีที่เดียว เพราะวิชาภูมิศาสตร์ยังบกพร่องเป็นอันมาก ไม่สู้มีใครรู้ว่าโลกเป็นอย่างไร ชาวโรมันจึงนับว่าตนตีแผ่นดินได้ตลอดโลก)

ส่วนวิธีปกครองเมืองก็ได้เปลี่ยนไปต่าง ๆ คือในชั้นต้นมีเจ้าแผ่นดินปกครอง แต่เจ้าแผ่นดินนั้นไม่ได้มีอำนาจเต็มโดยเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ย่อมมีที่ประชุมผู้แทนราษฎรเรียกว่าเซนาตสำหรับปรึกษาการแผ่นดินและออกความเห็นตกลงเด็ดขาด คือพลเมืองเป็นเจ้าของแผ่นดินด้วย ภายหลังเลิกไม่มีเจ้าแผ่นดิน เปลี่ยนเป็นพลเมืองปกครองเมืองเป็นเจ้าของเมืองโดยแท้ เหว อย่างในประเทศกรีกที่ได้กล่าวมาแล้ว (ทั้งนี้ตั้งแต่พุทธศักราชปี ๓๓ เป็นต้นมา) เป็นแต่เลือกตั้งบุคคลขึ้นเป็นประธานาธิบดี เรียกนามว่ากงซุล มี ๒ คนพร้อมกันเสมอและเปลี่ยนทุกปี คนที่จะนับตนว่าเป็นพลเมืองโรมันโดยแท้ นั้น ต้องเป็นเชื้อกเถาเหล่ากอของชาวเมืองโรมันแท้

คำชี้แจง

จึงมีอำนาจในการปกครองได้ ชาวเมืองชั้นต่าง ๆ ไม่มีอำนาจปกครอง แต่ภายหลังก็ผ่อนให้คนอื่นเป็นพลเมืองโรมันได้ จนลงท้ายก็เลยเลื่อนลอยเลอะเทอะไป ใคร ๆ ก็มีอำนาจปกครองได้ จึงทำให้ความมุ่งหมายไม่สู้ตรงกัน เพราะคนต่างชาติต่างภาษาย่อมมีความมุ่งหมายความประสงค์ต่าง ๆ กัน การสามัคคีกับกพร่องไป ไข่แต่เท่านั้นเมื่อเมืองโรมเจริญมั่งคั่งขึ้นเป็นลำดับนั้น ก็ย่อมจะบังเกิดมีบุคคลเจ้าพวกที่คล่องแคล่วในทางหากินตั้งตนเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์เป็นเศรษฐีขึ้น คนที่อ่อนในความสามารถก็จนกรอบไป เกิดเป็นการไม่สม่ำเสมอ การสามัคคีก็ยิ่งแตกร้างหนักขึ้น จนเกิดมีการจลาจลในเมือง พวกมั่งมีกับพวกจนรบกันไม่หยุดหย่อน แปลว่าการที่พลเมืองจะพร้อมใจกันปกครองเมืองไปด้วยกัน เป็นอันไม่สำเร็จได้ ต้องมีผู้ใดผู้หนึ่งที่เป็นผู้มีอำนาจและกำลังแรงสามารถบังคับให้คนอื่นทำตามได้นั้น ปกครองแต่ผู้เดียว แปลว่าเกิดมีเจ้าแผ่นดินใหม่อีก ที่จะมีเจ้าแผ่นดินก็คือเกิดจากมีแม่ทัพปราบปรามการจลาจลในเมืองให้ราบคาบ เมื่อปราบปรามสำเร็จก็เลยกลายเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พอเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้วก็เลยตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน เรียกว่าเซซาร์ (ที่ชาวเยอรมันนำไปใช้ต่อภายหลังว่าไคซาร์ รัสเซียนำไปใช้ว่าซาร์) หรืออีกในหนึ่งเรียกว่าอิมเปราเตอร์ ซึ่งตามคำเดิมแปลว่าแม่ทัพ แต่ใช้ติดต่อมาจนเข้าใจแปลว่าพระราชาราช ชาติยุโรปต่าง ๆ ใช้ต่อมาจนบัดนี้ แต่แปลงสำเนียงไป ป็นเอมเปอเรอร์และอื่น ๆ ตามแต่สะดวกแก่การพูดของภาษาใดอย่างใด

ผู้ที่เป็นอิมเปราเตอร์นี้ ใช้อำนาจปกครองอย่างเด็ดขาด ที่ประชุมชนาตานั้นคงมีอยู่จริงแต่สมาชิกนั้นเจ้าแผ่นดินตั้ง ไม่ใช่ราษฎรเลือก แปลว่าชนาตทำตามใจเจ้าแผ่นดิน การปกครองเช่นนี้ย่อมแล้วแต่ผู้ที่เป็นเจ้าแผ่นดินนั้นดีไม่ดี คือถ้าดีเมืองก็เจริญ ถ้าไม่ดีบ้านเมืองก็เสื่อมทราม ฝ่ายเจ้าแผ่นดินเมืองโรมไม่ได้สืบสันตติวงศ์ต่อ ๆ กัน ใช้วิธีเลือกคือพอสิ้นแผ่นดินคราวใด ที่ประชุมพลเมืองเลือกกันใหม่ การก็ไม่มั่นคง เพราะผู้ที่อยากเป็นนั้นมักใช้วิธีติดสินบนหรือทำหวานในชั้นต้น พอสำเร็จประสงค์แล้วก็กดขี่ต่าง ๆ คงเป็นการยุ่งเหยิงตลอดมา

เรื่องประเทศโรมัน

ครั้นมาเมื่อปีพุทธศักราช ๘๖๗ ปี คอนสตันตินเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองโรม ได้ยกเมืองหลวงไปตั้งขึ้นใหม่ที่คอนสตันติโนเปิล ส่วนที่เมืองโรมมีอุปราชปกครอง ประเทศโรมันก็แยกออกเป็น ๒ ชีก คือชีกตะวันตกมีเมืองโรมเป็นเมืองหลวงนั้นชีก ๑ ชีกตะวันออกเมืองคอนสตันติโนเปิลเป็นเมืองหลวงอีกชีก ๑ ตำแหน่งอุปราชที่อยู่เมืองโรมนั้น ภายหลังก็กลายเป็นตัวเจ้าแผ่นดินขึ้นบ้าง เจ้าแผ่นดินที่อยู่คอนสตันติโนเปิลไม่สามารถจะบังคับบัญชาอย่างใดได้ เพราะฉะนั้นในพุทธศักราช ๘๗๗ ปี ประเทศโรมันเลยแยกออกเป็น ๒ ประเทศต่างหากกันทีเดียว

ครั้นถึงปีพุทธศักราช ๑๐๑๘ ปี ประเทศโรมันฝ่ายตะวันตกก็อันตรธานสูญหาย โดยที่พวกชาติใหม่ คือชาติเยอรมันต่าง ๆ เข้ามาครอบครองดินแดนของประเทศนั้น ตั้งแยกกันเป็นประเทศต่าง ๆ หลายประเทศมาก

ประเทศโรมันฝ่ายตะวันออก ที่มีคอนสตันติโนเปิลเป็นเมืองหลวงนั้นอยู่ไปได้อีก ๑,๐๐๐ ปี แต่ก็มีข้าศึกรบกวนและตีชิงดินแดนไปได้ทีละเล็กละน้อยจนลงท้ายพวกแขกตูลก็ตีเมืองคอนสตันติโนเปิลได้ ประเทศโรมันก็เลยสาบสูญหายไปทีเดียว (พุทธศักราช ๑๕๕๕)

ประเทศโรมันนั้น นอกจากที่เคยมีอำนาจปกครองดินแดนกว้างใหญ่ในโลกดังว่ามานี้ ย่อมเคยเป็นที่นับถือของคนทั่วไป โดยที่เจริญในทางวิชาการต่าง ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นต้นว่าการทำกฎหมายขึ้นเป็นเล่มและโดยแน่นอนเช่นนี้ ชาวโรมันก็ได้ทำไว้มาก เรียบร้อยวิเศษดีกว่าชาติอื่น ๆ กฎหมายโรมันยังเป็นตัวอย่างสำหรับชาวยุโรปทั่วไปจนบัดนี้

ตามที่บรรยายมานี้ เพื่อประสงค์จะให้ผู้อ่านหรือเรียนตำราเล่มนี้ ที่ยังไม่คุ้นเคยกับพงษาวดารของชาติโรมัน เพได้ทราบหนทางการเป็นไปของประเทศและชาตินี้ไว้บ้างเล็กน้อย พอให้อ่านเรื่องการทหารเข้าใจได้สะดวก การที่ได้กล่าวมาแล้วกล่าวโดยย่อและสรุปความอย่างสั้นที่สุด เพราะถ้าจะพูดยืดยาว ก็จะกลายเป็นบรรยายพงษาวดารการบ้านเมืองของประเทศโรมันไป ซึ่งไม่ใช่หน้าที่ของตำราเล่มนี้

ตอนที่ ๗

ว่าด้วยการทหารของชาติโรมัน

ผู้สร้างเมืองโรมและเจ้าแผ่นดินองค์แรก ที่ปรากฏมีพระนามว่าโรมุลุสนั้น ได้จัดการปกครองบ้านเมืองอย่างวิธีปกครองทหารแท้ทีเดียว ราษฎรที่เป็นข้าเจ้าแผ่นดินเมืองโรมแบ่งออกเป็นพวกๆ เรียกตรีบุส (ตรงกับภาษาอังกฤษเรียก ไทรม, Tribe) ในตรีบุส ๑ แบ่งออกเป็น ๑๐ คูรียา ในคูรียา ๑ แบ่งออกเป็น ๑๐ เกนเตส (แปลว่าวงศ์) ใน ๑ เกนเตสแบ่งออกเป็น ๑๐ ครัวเรอน

ในขั้นต้นแรกสร้างเมือง มีราษฎรแบ่งออกเป็น ๓ ตรีบุส คือ ๓๐ คูรียา ๓๐๐ เกนเตส ๓,๐๐๐ ครัวเรอน

ครัวเรอน ๑ นั้นนับรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการที่จะเก็บภาษีหรือที่จะถามความประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี หัวหน้าครัวเรอนเป็นผู้ให้หรือตอบ แล้วไม่ต้องถามคนในครัวเรอนเดียวกันนั้นต่อไป

การเกณฑ์ทหาร เป็นไปตามวิธีปกครองที่กล่าวมาแล้ว คือในกองทัพของโรมุลุส มีทหาร ๓ พันคนเท่านั้น (คน ๑ จาก ๑ ครัวเรอน) กองทัพนี้แบ่งออกเป็น ๓ กองพัน กองพัน ๑ มีจำนวนทหาร ๑๐๐๐ คน กองพันแบ่งออกเป็น ๑๐ กองร้อย ที่ภาษาโรมันเรียกว่า เซนตูรียา ในกองร้อย ๑ มีทหาร ๑๐๐ คน กองร้อยแบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่ หมู่ ๑ มีทหาร ๑๐ คน กองทหารที่กล่าวมานี้เป็นทหารราบทั้งสิ้น นอกจากนั้นโรมุลุสเลือกคนที่คล่องแคล่วว่องไวที่สุดจากเกนเตสต่างๆ ทั้ง ๓๐๐ เกนเตส นั้นเกนเตส ละ ๑ คนรวมทั้งหมดเป็น ๓๐๐ คนให้เป็นทหารม้า กองทหารม้านี้เป็นทหารรักษาองค์เจ้าแผ่นดินด้วย และแบ่งออกเป็นหมู่ๆ ในหมู่ ๑ มีทหาร ๑๐ คน

ภายหลังเกนเตสที่กำหนดไว้เดิมสูญวงษ์ไป เพราะไปหมดลูกหลานกันลง ต้องให้วงศ์ต่าง ๆ ที่เป็นชาวเมืองอื่น ๆ ที่ตีมาเป็นเมืองขึ้นได้นั้น เข้ามาเติมขึ้นในคูรียา เพื่อให้มีจำนวน ๓๐๐ เกนเตสตามเดิม วงษ์ที่เติมใหม่เรียกว่า เกนเตสมินอเรส แปลว่าวงศ์อ่อน (อ่อนหมายความว่าใหม่คืออ่อนเวลาอ่อนอายุ)

ในกองทัพของโรมุลุสมีนายทหาร ๑๐๐ นาย กองพันมีนายพันบังคับทุกกอง (๓)

การทหารของชาติโรมัน

แล้วในกองพันนั้นเมื่อประสมทหารมาเข้าด้วยแล้ว ต้องมีผู้บังคับทหารราบในกอง
นั้นต่างหากคน ๑ ผู้บังคับทหารม้าในกองพันนั้นอีกคน ๑ (๖) หมู่ทหารม้านายทหาร
บังคับทุกหมู่ (๓๐) กองร้อยทหารราบมีนายทหารประจำกองละ ๒ นาย (๖๐) เพราะ
ฉะนั้นรวมทั้งกองทัพนายทหาร ๕๕ นาย กับยังมีนายทหารม้าทั่วไปทั้งกองทัพอีก ๑
นาย ขึ้นตรงต่อแม่ทัพ ไม่ได้ขึ้นผู้บังคับกองพัน รวมทั้งหมดนายทหาร ๑๐๐ นาย
ส่วนในกองพัน ๑ นั้นมีนายทหาร ๓๓ นาย

กองทัพบกที่จัดตั้งกล่าวมาแล้วนี้ เรียกว่าเลจีโอ (Legion) มาจากคำว่า
เลเกเร (Legere) แปลว่าเลือกพัน (คำโรมันต่าง ๆ ได้ใช้สำเนียงอย่างลาติน ไม่ใช่
อย่างอังกฤษที่อ่านไปคนละทาง)

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าในเมืองโรมครั้งนั้นการปกครองบ้านเมืองกับการจัดทหาร
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ย่อมจะเห็นได้ โดยง่ายถ้าอธิบายถึงจำนวนผู้แทนราษฎร
ที่นั่งในที่ประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินซึ่งเรียกว่าเซเนตเสียด้วยในที่นี้ ในเซเนต
มีสมาชิก ๑๐๐ คน คือมาจากคูรียา ๓๐ คูรียา ๆ ละ ๓ คน นอกจากนั้นยังมีสมาชิก
ที่คนในตริบัสพร้อมกันเลือกรวมกัน เป็นผู้แทนตริบัสอีกตริบัสละ ๓ คน รวม
เป็น ๕๕ คน มีนายกซึ่งเจ้าแผ่นดินตั้งเองอีกคน ๑ รวม ๑๐๐ พอดี เมื่อเราพิจารณา
คูวิธีแบ่งเลขรวมเลข เห็นได้ว่าเป็นวิธีเดียวกับการตั้งนายทหารนั่นเอง เพราะฉะนั้น
เข้าใจว่าในชั้นต้น เซเนตคือที่ประชุมนายทหารซึ่งเป็นที่ปรึกษาในการปกครองบ้านเมือง
ด้วย แปลว่านายทหารนั่นเองเป็นสมาชิกเซเนต ภายหลังจึงได้แยกกันออกไปเป็น
คนละพวก

ตามที่ว่ามาแล้วนี้เราพึงเห็นได้ว่า ในตอนแรกสร้างเมืองโรมเป็นเมืองทหาร
แท้ และในการที่จะเป็นทหาร ต้องเป็นผู้มีอำนาจเลือกผู้แทนราษฎรไปเข้าปรึกษา
ราชการแผ่นดินได้ด้วย คือเป็นผู้มีเสียงในการบ้านเมืองเป็นเจ้าของแผ่นดินด้วยกับ
เจ้าแผ่นดินอย่างในเมืองกรีก การเป็นทหารเป็นหน้าที่ด้วยและความชอบธรรมด้วยรวมกัน

ชาวเมืองโรมที่เป็นเจ้าของแผ่นดินนั้น เป็นทั้งผู้จัดการบ้านเมืองและเป็นทหาร
ทั้ง ๒ อย่าง ในที่ประชุมเซเนตต้องคิดจัดการที่จะปกครองบ้านเมืองให้ ดีได้อย่างใด

การทหาร

ถ้าจำเป็นต้องรบกับใคร ตกลงใจแล้วก็ออกรบเองที่เดียว การพลเรือนกับทหาร ติดต่อกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแน่นอน

ส่วนคนจำพวกที่ไม่ต้องไปรบนั้น ทำการอย่างอื่น เช่นทำนาทำการค้าขายและ การบ้านเรือน และนับว่าอยู่ในความปกครองของผู้ที่ไปรบ เรียกตามที่พวกโรมัน เรียกว่าเป็นคลิเอนส์ คนไหนอยู่ในครัวเรือนใด เป็นคลิเอนส์ของคนในครัวเรือน เดียวกันที่เป็นทหารนั้น ผู้ที่เป็นทหารเป็นหัวหน้าครัวเรือน ยังมีคนอื่นอีกจำพวกหนึ่ง เรียกว่าเฟิลเบย์ คือเป็นพวกที่อยู่ในการทำเลซึ่งตีมาเป็นเมืองขึ้นได้ คนเหล่านี้ใช้ เป็น ทาสที่เดียว "ไม่มีความชอบธรรมอะไรเลยและไม่ต้องปรานีกัน แต่เมื่อต่อๆ มาภายหลัง พวกเฟิลเบย์นี้จึงได้เกิดมีความชอบธรรมขึ้นต่าง ๆ เพิ่มเติมเป็นลำดับมา

ครั้นมาถึงเวลาก่อนพุทธศักราชเริ่มต้น ๓๖ ปี ครั้งเจ้าแผ่นดินโรมันชื่อ เซร์ วิอุส ทูลลิอุส ได้จัดวิธีเกณฑ์ทหารใหม่ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) คนจำพวกเฟิลเบย์ ได้เป็นพลเมืองโรมเหมือนชาวโรมันแท้ เพราะ ฉะนั้นเป็นทหารด้วย

๒) พวกชาวโรมันแท้ ที่แต่ก่อนมาเรียกนามพิเศษว่า ปาตริซีย (ให้รู้ว่าเป็น ชาติโรมันแท้ ไม่ใช่ชาติอื่น ๆ ที่เป็นพลเมืองโรมันที่หลัง) มีหน้าที่ประจำกองทหารม้า ซึ่งมีจำนวน ๑๔ กองร้อย

๓) พลเมืองนอกจากพวกปาตริซีย แบ่งออกเป็น ๕ ชั้นตามแต่ได้รับผลประโยชน์ เป็นเงินมากน้อยเท่าใด บรรดาบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์ตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ฟรังก์ ประมาณ ๕๒๐ บาทในปี ๑ ขึ้นไป ต้องเข้ารับราชการเป็นทหาร

๔) บรรดาผู้ที่จะต้องเข้าเป็นทหารทั้งหมด แบ่งออกเป็น ๒ พวกตามอายุ พวก ๑ นับตั้งแต่อายุ ๑๗ ถึง ๔๖ เรียกว่าพวกหนุ่ม อีกพวก ๑ นับตั้งแต่อายุ ๔๖ ถึง ๖๐ เรียกพวกผู้ใหญ่ คนในพวกหนุ่มนั้นเลือกเข้าเป็นทหารประจำการ คนในพวกผู้ใหญ่ สำหรับใช้ เป็นกองหนุน

ตามทว่ามานเราเห็นได้ว่า การเป็นทหารตกหนักอยู่กับแก่คนมั่งมี ส่วนคน ที่ได้รับผลประโยชน์น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ฟรังก์ ไม่ต้องเป็นทหาร แต่คนที่ได้รับผลประโยชน์

ของชาติโรมัน

ประมาณ ๓๐๐ ฟรังก์ประมาณ ๓๖๔ บาท ต้องออกรบเป็นกองหนุนพิเศษคล้ายกองเกิน
อัตราของเราคือต้องเดินตามกองทัพไป เมื่อทหารในกองทัพขาดอัตราลง โดยที่
ทหารถูกอาวุธหรือเจ็บป่วยก็ดี คนในกองหนุนพิเศษเข้าทำการแทน ใช้อาวุธและ
เครื่องแต่งตัวของทหารที่เจ็บนั้น หรือบางที่แม่ทัพใช้พวกเหล่านี้ขุดดินทำสนามเพลาะ
เป่าแตรหรือใช้ธงสัญญาณและทำการอื่นๆที่ไม่ใช่การรบโดยแท้ เป็นแต่การประกอบ
ในการรบ

วิธีเกณฑ์ทหารของเซรวิอุส ทูลลิอุสนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า เกณฑ์เฉพาะแต่คน
ชั้นพลเมือง (ที่มีการเกี่ยวข้องเป็นเจ้าของแผ่นดิน) เท่านั้น อย่างเดียวกับวิธีเดิมที่
โรมูลุสเป็นผู้ตั้งขึ้นนั้น เป็นแต่โดยที่พลเมืองมีจำนวนมากขึ้น คือคนที่จะเป็นทหาร
ได้นั้นมากขึ้น จึงไม่ต้องให้เป็นทหารทุกคนไป และจึงจัดแบ่งเกณฑ์แต่คนมั่งมี
การที่ถือสมบัติเป็นหลักนี้ เพราะเหตุว่าการเกณฑ์เป็นทหารนั้น ไม่ใช่เฉพาะเกณฑ์
แต่ให้ตัวคนเข้ามารับราชการเท่านั้น บ่อยต้องหาอาวุธเครื่องแต่งตัวมาพร้อมเสร็จ ทั้ง
รัฐบาลมิได้ให้เงินเดือนเบี้ยเลี้ยงอันใด ต้องหาเสบียงอาหารของตนเอง เพราะฉะนั้น
ถ้าเกณฑ์คนที่จนก็เป็นการลำบากอยู่

ต่อมาเซรวิอุส ทูลลิอุสถูกฆ่าตาย เพราะคนมั่งมีเกลียดชัง ด้วยเป็นผู้ทำ
กฎหมายกดขี่คนมั่งมี ตาร์ควินิอุสขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน สั่งเลิกวิธีเกณฑ์ทหารที่
กล่าวมานี้เสีย เพื่อจะประจบคนมั่งมี แต่การปกครองทางอื่นของตาร์ควินิอุสไม่ดี
พลเมืองทั้งมั่งมีและจนพากันไม่พอใจมากขึ้นเป็นลำดับ จนลงท้ายขับไล่ไปเสียจากเมือง
และเลยเลิกไม่มีเจ้าแผ่นดินต่อไป ประกาศเปลี่ยนการปกครองเป็นอย่างrepublik
คือพลเมืองเป็นเจ้าของแผ่นดินโดยแท้ กลับสั่งให้ใช้วิธีเกณฑ์ทหารของเซรวิอุส
ทูลลิอุสตามเดิม และคงใช้ตลอดไปจนตลอดเวลาที่เมืองโรมเป็น republik อยู่

วิธีเกณฑ์ทหารของชาวโรมันนั้น มีที่เสียอยู่ที่ถือสมบัติเป็นเกณฑ์ คือต่อคน
มั่งมีจึงจะเป็นทหาร แต่เรื่องสมบัตีย่อมไม่เป็นการแน่นอน เพราะคนมั่งมีกลับจน
ลงก็ได้ คนจนกลับเป็นมั่งมีก็ได้ แล้วแต่การทำมาหากินจะดำเนินไปอย่างไร ความ
มั่งมีของชาวโรมันในสมัยนั้นแล้วแต่ที่ดิน ด้วยการหากินนั้นเป็นไปด้วยการทำนาเป็น
หลัก การหากินอย่างอื่นยังไม่ใคร่จะมี ก็เรื่องที่ดินเป็นเรื่องที่ยังยากในประเทศ

โรมันเรื่อง ๑ คือพวกที่มั่งมีจะรวบรวมซื้อที่ดินไว้ในมือคนเสียหมด พวกที่ไม่ใคร่มั่งมีต้องขายที่ดินไป ก็เลยหมดทางหากินกลับจนใหญ่ แปลว่ามีคนที่ จะเข้าเกณฑ์เป็นทหารได้นั้นน้อยลงทุกที

ใช้แต่เท่านั้น เเก เมื่อได้เปลี่ยนวิธีปกครองเป็นรูปลิกแล้ว พวกมั่งมี เข้าไปอยู่ในที่ประชุมเซนาตมาก คิดตั้งใจจะให้พวกพอมืออันจะกิน คือซึ่งมีที่ดิน บ้างเล็กน้อยนั้นกลับเป็นคนจน จึงตั้งกองทำสงครามกับบ้านเมืองที่ใกล้ เคียงเป็น อันมาก เมื่อมีสงครามเช่นนั้นคนมั่งมีก็ต้องออกรบ และคนที่นับว่าพอมืออันจะกินก็ ต้องออกรบ แต่ผู้ที่มีเงินพอที่จะเลี้ยงตนได้สะดวก ส่วนผู้ที่เป็นแต่มีอันจะกิน ย่อมได้รับความลำบากมากเพราะต้องไปรบและเลี้ยงตนเองในเวลารบนั้น ทั้งการทำ ไร่นาย่อมขาดไป ประโยชน์ก็น้อยลงทุกที อีกประการหนึ่งเวลาที่ไปตีเมืองได้ ใหม่นั้น เเก พวกโรมันแบ่งที่ดินให้แต่พวกโรมันแท้เท่านั้น พวกเฟลเบย์ไม่ได้ ไร่ด้วย แปลว่าสำหรับพวกโรมันแท้ การสงครามมีทางเสียที่ต้องออกรบก็จริง แต่มีทางดีที่ได้ผลประโยชน์ คือได้ที่ดินเป็นสมบัติเพิ่มเติม ฝ่ายพวกเฟลเบย์นั้น มีแต่ทางเสียประโยชน์ ไม่มีทางได้ ดังนั้นก็เป็นการเดือดร้อนยิ่ง

เมื่อการดำเนินมาดังนี้นาน ๆ เข้า พวกเฟลเบย์เดือดร้อนจนทนไม่ได้จึงก่อ การจลาจล เพื่อขอร้องให้ แบ่งที่ดินให้ทั่วถึงกัน เซนาตระงับการจลาจลไม่ได้ ต้องยอมแบ่งที่ดินตามความประสงค์ การจลาจลจึงได้สงบไป

ใช้แต่เท่านั้นตามที่ว่ามาแล้วว่า การที่ทหารเลี้ยงตนเองในเวลาสงครามย่อมเป็น ความลำบากแก่ผู้ที่เป็นแต่มีอันจะกิน ทำให้พวกนี้ร้องทุกข์ต่าง ๆ จนตกลงเซนาต ต้องเริ่มใช้วิธีให้ เงินเดือนทหาร การให้ เงินเดือนทหารได้เริ่มใช้ เป็นครั้งแรก เมื่อ คราวกองทัพโรมันไปตั้งล้อมเมืองเวีย (พุทธศักราช ๑๓๑-๑๔๗)

การแบ่งที่ดินให้ทั่วถึงกัน และการให้ เงินเดือนทหารทั้ง ๒ อย่างนี้กระทำให้ การเกณฑ์ทหารดำเนินสะดวก และให้มีผู้ที่จะเป็นทหารได้ โดยไม่มีความเดือดร้อน นั้น มีจำนวนมากขึ้นเป็นอันมาก ทำให้กำลังของประเทศแข็งแรงแรงยิ่งขึ้น

ของชาติโรมัน

อีกประการหนึ่งในปีพุทธศักราช ๑๖๖ กองซุลลิซีนีอุสชะโตโตและเซกซติอุสลาเตรานุสได้ทำกฎหมายขึ้นใหม่กำหนดเขตว่า บุคคลผู้เดียวจะสะสมที่ดินมาไว้ในมือตนเป็นจำนวนมากมิได้ ต้องมีเพียงที่กำหนดให้เท่านั้น เมื่อกำหนดจำนวนลงเช่นนั้นแล้ว ก็ยกที่ดินของบุคคลที่มีมากเกินไปให้แก่คนที่มีน้อยหรือที่ไม่มีเลยคือทำให้คนมีที่ดินเท่า ๆ กัน ไม่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งมีมากเกินไป แต่ให้มีจำนวนเจ้าของที่ดินนั้นมากคน

การที่ออกกฎหมายเช่นนั้น กระทำให้ผู้ที่มีสมบัติพอเข้าเกณฑ์ เป็นทหารได้นั้นมากขึ้นเป็นอันมาก จนเมืองโรมในขณะนั้นสามารถจัดกองทัพให้มีจำนวนทหารถึง ๔ หมื่น ๕ พัน และออกรบพุ่งชิงไชยกับบ้านเมืองที่อยู่ไกล ๆ ออกไปได้ เป็นทางแผ่อำนาจและเขตแดนให้ไพศาลใหญ่โตออกไปอีกเป็นอันมาก

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เห็นได้ว่าการเกณฑ์ทหารในเมืองโรมันเป็นการเรียบลงได้ แต่ความเรียบร็อยนั้นหาได้ยั่งยืนไปนานไม่ เพราะในอีกไม่ช้านัก เมืองโรมก็ต้องต่อสู้กับประเทศคาร์ธาโก (อังกฤษเรียกว่าคาร์เทจ Carthage) แม้ทัพฝ่ายคาร์ธาโกเข้ามาย่ำยีในประเทศโรมัน ชาวโรมันต้องทำสงครามอย่างอกุศลรัฐ และถึงแม้ว่าชาวโรมันได้ไชยชนะในที่สุด และเลบตีประเทศคาร์ธาโกได้ทั้งประเทศก็จริง แต่ต้องเสียพลเมืองล้มตายไปเสียเป็นอันมาก ทั้งที่ถึงซึ่งความฉิบหายกลายเป็นคนจนไปนั้นก็มาก จำนวนพลเมืองในเมืองโรมลดลงไปถึงครึ่งหนึ่ง

ต่อนั้นมาประเทศโรมันได้แผ่อำนาจออกไปอีก ตีเมืองกรีกทั้งเมืองอื่นในทวีปเอเชียและแอฟริกาเป็นเมืองขึ้นได้ และได้สมบัติต่าง ๆ มาเป็นอันมาก ทำให้พลเมืองเกิดความหลงใหลไปในโลกทรัพย์ นึกถึงการส่วนตนยิ่งกว่าการบ้านเมือง การต่อสู้ในระหว่างพวกมั่งมีกับพวกจนซึ่งระงับไปครั้งหนึ่งแล้วก็กลับมีขึ้นอีก กฎหมายที่กำหนดจำนวนที่ดินที่ลิซีนีอุสได้ทำไว้ ก็พากันล้มเสีย คือดินแดนที่ได้มาใหม่ก็แบ่งกันแต่ในหมู่คนมั่งมี และกฎหมายที่กำหนดที่ดินนั้น พวกมั่งมีก็กล่าววาทกำหนดถึงที่ดินที่ทำนาเท่านั้น พวกมั่งมีไม่ทำนา ใช้วิธีทิ้งดินให้หญ้าขึ้นแล้วเลี้ยงสัตว์ในที่เหล่านั้น การเลี้ยงสัตว์ย่อมเป็นประโยชน์ได้มากกว่าเหมือนกัน เพราะขายขน

การทหาร

ชายหนึ่ง หรือ^๕เนื้อ กระตุก เป็นทางหากินได้ พวกมันมี^๕ข้อนาของพวกที่ไม่^๕สู้^๕มันมีมาทำเป็น^๕ที่เลี้ยงสัตว์^๕ดังนั้นเสียมาก ตกลงคนที่^๕มีสมบัติพอที่จะเข้าเกณฑ์เป็นทหารได้นั้นก็น้อยลงไปทุกที จำนวนทหารก็น้อยลงไปด้วย กลับเกิดมีความลำบากอย่างเต็มอีก

ขณะนั้นมีพี่น้อง ๒ คนชื่อกราคซุส ได้คิดจะจัดการให้ออกกฎหมายกำหนดที่ดินอีก ได้ก่อการจลาจลขึ้นเพื่อชู่เซนาต มีการต่อสู้ในระหว่างพวกพ้องของกราคซุส และเซนาตอย่างอกุฏฐ์ แต่พี่น้องคู่นั้นถูกฆ่าตายเสีย การก็เลิยหาสำเร็จไม่ การทหารก็เลิยอยู่อย่างเดิม

ต่อ^๕นั้นมาไม่ช้า ชาวเยอรมันพวกหนึ่งซึ่งเรียกว่ากิมเบร ได้อพยพครอบคร้วมาตีเขตแดนประเทศโรมันข้างเหนือ กองทัพโรมันออกไปต่อสู้ที่แม่น้ำโรน (อยู่ในประเทศฝรั่งเศสเดี๋ยวนี้) แต่เสียที่^๕แก่ข้าศึกและล้มตายเกือบหมด พวกกิมเบรก็ย้ายประเทศโรมันเข้ามาเป็นลำดับจนเกือบถึงเมืองโรม

มาริอุสซึ่งเป็นกงซุลอยู่ในเวลานั้น เรียกทหารเพื่อจัดกองทัพใหม่สำหรับต้านทานข้าศึกแต่ก็หาทหารไม่ได้พอ เพราะปรากฏว่าพลเมืองโรมันที่มีสมบัติเข้าเกณฑ์เป็นทหารได้ ตามกฎหมายนั้น มีเหลืออยู่เพียง ๒,๐๐๐ คนเท่านั้นเอง มาริอุสหมดปัญญา จึงตกลงเกณฑ์คนเป็นทหารไม่ว่าจนหรือมั่งมี แปลว่าวิธีเกณฑ์ทหารของเซรวีอุส ทูลติอุสซึ่งถือสมบัติเป็นกำหนดนั้นเป็นการล้มละลายลง

ตั้งแต่นั้นมากองทัพโรมันก็เสื่อมทรามลงมาทุกที ไม่มีหันหาทางเจริญได้เลย เพราะการที่^๕จัดขึ้นว่า^๕ผู้^๕นั้น^๕ผู้^๕นั้น^๕จะ^๕เป็น^๕ทหาร^๕ได้ เป็นอันยกเลิก และความคิดที่ว่าพลเมืองเจ้าของแผ่นดินออกรบเอง เพื่อป้องกันแผ่นดินที่ตนเป็นเจ้าของก็เป็นอันสูญหาย เพราะทหารที่มาริอุสเกณฑ์ไม่ได้ เกี่ยวข้องเป็นเจ้าของแผ่นดินอะไรเลย การเป็นทหารกลายเป็นทางหากินอย่างหนึ่งเท่านั้น การนี้ถึงบ้านเมืองเป็นการเลิกกลายเป็นนี้ถึงการส่วนตัว คือแม่ทัพนายกองคนใดเลี้ยงทหารดีทหารสบายและสนุก ในกองทหารนั้นก็มีคนมากและทหารทำการแข็งแรง กองทัพกลายเป็นเครื่องมือสำหรับแม่ทัพหาอำนาจใส่ตัว เพื่อกดขี่คน^๕อื่น^๕หรือคน^๕ที่^๕ต่าง^๕พวก^๕ต่าง^๕ความคิด^๕กัน กองทัพไม่ใช่

ของชาติโรมัน

เครื่องมือสำหรับระวังความอิสรภาพและความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง กลายเป็นเครื่องมือสำหรับก่อการจลาจลภายใน สำหรับรบหรือก่อกวนกันเอง

ตั้งแต่มารีอุสเป็นกงสุล แล้วต่อมามีการรบกันเองในเมืองโรมอยู่ถึง ๗๐ ปีเศษ คนต่างพวกต่างแย่งอำนาจกัน

กองทัพซึ่งแต่เดิมจัดขึ้นแต่เฉพาะเวลามีสงคราม ก็กลายเป็นกองทัพประจำไป คนที่เข้ามาเป็นทหารเป็นพวกชาวโรมันจริง แต่ไม่ใช่คนที่ดีมักเป็นคนเลว ทั้งสิ้นซึ่งเห็นแต่การได้ ถ้าไม่พอใจขึ้นเมื่อใดก็ฆ่านายเสียบ้าง หรือทำการจลาจลต่าง ๆ แปลว่าทหารเป็นนายแม่ทัพมากกว่าแม่ทัพเป็นนายของทหาร

เอากุสตุส ซึ่งเป็นผู้ที่ตั้งตนเป็นอิมเปราตอร์ปกครองเด็ดขาดคนแรกนั้น ไม่ชอบในการที่ทหารทำอะไรได้ตามใจเช่นนี้ เพราะติดยึดแก่การที่จะใช้อำนาจของตน จึงสั่งเลิกไม่รับชาวเมืองโรมแท้เข้าเป็นทหารทีเดียว ใช้คนในเมืองขึ้นทั้งสิ้นเป็นทหาร ถ้าใช้คนเมืองโรมแท้ก็เลือกแต่ที่จนที่สุด ตกลงกลายเป็นในกองทัพโรมันเกือบไม่มีชาวโรมันแท้ขึ้นเลย พลเมืองกับกองทัพเกิดเป็นต่างหากกันขึ้น ไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกัน กองทัพกลายเป็นไม่ใช่ของประเทศ ไม่ใช่สำหรับรักษามันเมือง กองทัพเป็นของอิมเปราตอร์ของเจ้าแผ่นดินส่วนตัวโดยเฉพา สำหรับใช้กดหัวพลเมือง

ในกองทัพโรมันนั้น ย่อมมีคนจำพวกหนึ่งที่แม่ทัพต้องคอยค่าช้อย่างพิเศษ อยู่เสมอ คือพวกทหารเก่าที่ชาวโรมันเรียกเวเทราน เป็นพวกทหารที่ประจำการมานานถึง ๒๐ ปี และได้เคยไปทัพหลายครั้งหลายคราว นับว่าตนเป็นผู้ที่มีความชอบพิเศษผิดกับคนธรรมดา เพราะได้เคยยอมเสียเลือดเนื้อให้แก่บ้านเมืองหลายครั้งหลายหนนั้น พวกเวเทรานนั้นถือว่าตนควรได้รับความเลียงดูอย่างพิเศษ และถ้าไม่พอใจขึ้นแล้วมักก่อการจลาจลต่าง ๆ เอง ๆ ผู้ปกครองประเทศโรมันแต่ครั้งกงสุลต้องจัดการแจกที่ดินให้แก่พวกเวเทรานเหล่านั้นให้ ไปตั้งทำไร่นา ต้องสร้างบ้านเรือนประกอบด้วยเครื่องเรือนและเครื่องมือพร้อมทุกอย่างให้ ทั้งให้ทาสสำหรับช่วยทำงานด้วย ให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามภูมิตี่ใกล้เขตรแดน มอบให้ม้าน้ำที่รักษาเขตรแดนมิให้ข้าศึกย่ำยีเข้ามาได้

ครั้นมาเมื่อครั้งอิมเปราตอร์ปกครองประเทศโรมัน ก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน แต่เลยให้ที่ดินแก่ชาวต่างประเทศ คือพวกชาติเยอรมันต่าง ๆ ที่มาสมัครรับราชการใน ฝ่ายโรมันนั้นด้วย เพราะเห็นว่าการรักษาเขตรแดน โดยวิธีให้ทหารไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เขตรแดนนั้นเป็นทางดีมาก แต่จะใช้เฉพาะพวกเวเทรานเท่านั้นไม่พอ จึงตกลงให้คนต่างประเทศทำสัญญากันว่าพวกต่างชาติที่ได้ที่ดินดังนี้ จะเป็นผู้ป้องกันเขตรแดนให้เสมอตลอดถึงลูกหลานต่อไป

พวกต่างชาติเหล่านี้ รวมเข้าเป็นกองทหารพิเศษสำหรับรักษาเขตรแดน นายทหารนั้นใช้ชาวโรมัน และวิธียุทธก็ใช้อย่างโรมัน ทั้งให้ข้าหลวงประจำมณฑลต่าง ๆ เป็นผู้ควบคุมบังคับบัญชาคนเหล่านี้ด้วย

ต่อมาภายหลังการที่จัดรักษาเขตรแดนโดยวิธีที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังหาเป็นการเพียงพอไม่ เพราะแนวเขตรแดนประเทศโรมันยาวออกทุกที่ ประเทศยิ่งใหญ่เขตรแดนก็ยิ่งยาว การรักษาก็ยังต้องการทหารมากขึ้นทุกที่ ทหารชาวโรมันหาพอไม่ ฝ่ายชาติที่อยู่ใกล้เคียงที่เป็นชาติใหม่ก็รบกันมากเข้าทุกที่ เลยต้องใช้วิธีรับคนชาติโกธ ชาติวันคาล ชาติบูร์กุนด์ และชาติซาร์มาต (ชาติเยอรมันต่าง ๆ) เข้ามาเป็นทหารโรมัน รับเป็นกอง ๆ ที่เดียว และกองทหารเหล่านี้มีพวกชาตินั้นเองเป็นนายทหารควบคุม ทั้งแต่งตัวตามเพศของเขา และวิธีรบก็ใช้ตามที่ชาติเหล่านั้นเคยทำอยู่ แปลว่าต้องใช้คนต่างชาติต่างภาษามารักษาประเทศโดยแท้

ตั้งแต่สมัยแผ่นดินคอนสตันติน ที่ยกเมืองหลวงไปตั้งที่คอนสตันติโนเปิลลงมา กองทัพของประเทศโรมันก็กลายเป็นใช้ทหารชาติอื่นทั้งนั้น ไม่ได้ใช้ชาวโรมันเองเลย เหตุว่าชาวโรมันถึงซึ่งความเสื่อมทราม ขาดความสามัคคีและเกิดรักตนเป็นที่ตั้งไม่นึกถึงบ้านเมืองไม่ยอมเป็นทหาร เพราะรังเกียจการทหารบ้าง เพราะไม่ชอบไม่นิยมนับถือเจ้าแผ่นดินองค์นั้นองค์นี้บ้าง เจ้าแผ่นดินที่หาทหารชาวโรมันแท้ไม่ได้เช่นนั้น ก็ต้องเรียกต้องจ้างคนต่างชาติมาเป็นกำลังที่ละเล็กละน้อยขเป็นลำดับมาและมากขึ้นทุกที่ จนลงท้ายกลายเป็นอำนาจและกำลังตกไปอยู่ในมือของชาวต่างชาติ ตัวเมืองเองก็เลยกลายเป็นของชาติอื่นไป

ของชาติโรมัน

กองทัพนั้นย่อมจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาติ ชาติมีความเจริญดีเพียงใด กองทัพก็เจริญเพียงนั้น เมื่อชนชาติโรมันมีความเสื่อมทรามเข้าครอบงำหมด ความรักบ้านเมืองเสียแล้ว การที่จะหาคนเข้าเป็นทหารประจำกองทัพก็เกิดเป็นการลำบาก ต้องใช้คนต่างชาติต่างภาษาเข้าประจำแทน ครั้นเมื่อใช้คนต่างชาติเข้าประจำกองทัพ ประเทศก็เลวลง เพราะกำลังและอำนาจในเมืองตกไปอยู่กับผู้อื่น ความซื่อสัตย์เป็นตัวอย่างสำคัญอย่างยิ่ง ควรบรรดาบุคคลที่มีความประสงค์ให้บ้านเมืองของตนเจริญและมีอำนาจมากขึ้น จำไว้ว่าเป็นตัวอย่างและหมั่นตรองจงหนัก

โดยที่ผู้เข้าเป็นทหารในกองทัพโรมันเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ดังที่ว่ามานี้ วิธีการทหารต่าง ๆ ตลอดจนยุทธวิธี ก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับเหมือนกัน ดังจะได้อธิบายต่อไป

ลักษณะบรรจุนคนเป็นทหาร เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นลำดับมา ในขั้นต้น พลเมืองที่มีเสียงในการปกครองย่อมเป็นทหารทุกคน ไม่มีการยกเว้นอย่างใด ครั้นต่อมาพลเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ แต่กองทัพยังเล็กก็มีจำนวนทหารน้อยอยู่ จำนวนชายฉกรรจ์มากกว่าจำนวนคนที่ต้องการเข้าเป็นทหาร เมื่อการเป็นเช่นนั้น จึงใช้วิธีจับฉลากรับคนเข้าเป็นทหารเพียงเท่าจำนวนที่ต้องการ เพื่อที่จะเลือกคนและจัดการจับฉลากนี้ จัดกรรมการขึ้นทำมาที่สี่สี่มี ๔ กอง เพราะในเวลานั้นกองทัพจัดเป็น ๔ เลจีโอเน ผู้ที่เข้าเป็นทหารต้องประจำการแต่อายุ ๑๗ ปี ถึง ๔๖ ปี บางทีก็ถึง ๕๐ ปี เมื่ออายุครบกำหนดที่เข้ามาแล้ว ปลดเป็นกองหนุนที่เรียกว่าเซนีออร์ อยู่ในกองหนุนจนอายุ ๖๐ ปี ทหารที่มีอายุถึงกำหนดปลดแล้วสมัครรับราชการต่อไป เรียกว่าเวเทราน ๖๐ และได้รับความเลียงดูพิเศษผิดกับทหารอื่น ๆ กับนอกจากวิธีเช่นนั้น กองทัพโรมันรับคนอาสาด้วยเหมือนกัน

บางครั้งบางคราว เมื่อมีการสงครามอย่างใหญ่และเรียกพลเมืองทั้งหมดเข้าเป็นทหารแล้วยังไม่พอ ก็รับพวกทาสเข้าเป็นทหารด้วย

การทหาร

วิธีที่จะเรียกทหารเข้าประจำการนั้น เมื่อครั้งกงซุลเป็นหัวหน้าในประเทศใช้วิธีดังต่อไปนี้ คือ พอตกลงว่าจะทำสงครามและได้ส่งคนไปบอกข้าศึกแล้ว ๓๐ วัน พวกที่จะต้องเข้าประจำการต้องมาพร้อมกันที่เขตรับอบกรุงแต่อยู่นอกกรุงโรม ในระหว่าง ๓๐ วันที่ผ่านมาแล้วนั้น ที่คาปิโตล คือที่ว่าการแผ่นดินชักรงแดง เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าเรียกทหาร พวกคนที่เข้ามาเป็นทหารนั้นมารวมกันเข้าเป็นกองร้อยและเป็นเลจีโอเน กับแบ่งพวกหนึ่งให้เป็นพวกสำหรับรักษาเมืองด้วย กงซุลเองเปลื้องเครื่องพลเรือนแต่งเครื่องทหาร แล้วออกไปที่กองทัพรับหน้าที่เป็นแม่ทัพต่อไป วิธีเรียกทหารเช่นนั้น เรียกว่าวิธีปรกติ

ยังมีวิธีพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อมีเหตุต้องเรียกทหารโดยเร็วโดยที่บ้านเมืองเป็นจลาจล หรือมีข้าศึกเข้ามาย่ำยีโดยไม่ทันรู้ตัว ถ้าเช่นนั้นรัฐบาลประกาศว่าในบ้านเมืองเกิดโกลา และที่คาปิโตลชักรง ๒ ธง คือธงแดง ๑ ธงเขียว ๑ เมื่อมีสัญญาณเช่นนั้น บรรดาชายฉกรรจ์ทั้งปวงต้องเปลื้องเครื่องพลเรือนสวมเครื่องทหาร แล้วสวามิภักดิ์เข้าประจำกองทหารทันที เมื่อมีการเรียกทหารพิเศษอย่างนี้ถึงแม้คนที่มียุมากรแล้วก็ต้องเข้าประจำการด้วย และวิธีเรียกเช่นนั้นเรียกได้โดยรวดเร็ว วันเดียวมาก็จะพร้อมหมด

ยังมีวิธีเรียกทหารอีกวิธีหนึ่งเป็นคำรบ ๓ คือวิธีส่งพนักงานออกเกลี้ยกล่อมให้คนอาสาเป็นทหาร วิธีนี้ครั้งเรเปบลิค คือเมื่อกองซุลเป็นใหญ่ในบ้านเมืองนั้นใช้น้อยแต่มาในสมัยอิมเปราตอร์ใช้วิธีนี้อย่างเดียว วิธีอื่นเลิกไม่ได้ใช้ การเกลี้ยกล่อมให้คนเข้าเป็นทหารนี้ ในขั้นต้นก็เกลี้ยกล่อมแต่ภายในประเทศอิตาลีเท่านั้น ภายหลังจึงเล่ายกลายไปเกลี้ยกล่อมทุกแห่งไป

ผู้ที่เข้าเป็นทหารนั้น มีกำหนดให้สูงเพียงเท่านั้นเท่านั้น และให้น้ำอกกว้างเท่านั้น ๆ อย่างเราใช้อยู่บัดนี้ ในขั้นต้นใช้คนบ้านนอก เช่นชาวนาเข้าเป็นทหารเป็นพัน เพราะนับว่าเป็นพวกที่แข็งแรงดี ภายหลังจึงรับคนที่อยู่ในเมืองด้วย

การยกเว้นนั้นมีดังต่อไปนี้ คนที่ชนะศาลแล้วและศาลตัดสินว่ามีความผิดมาแล้วครั้งใดครั้งหนึ่งก็ดี เป็นเลิกล้มรับเป็นทหารต่อไป ยกเว้นสำหรับบุคคลที่ทำ

ของชาติโรมัน

ราชการในหน้าที่ต่าง ๆ หรือที่เป็นผู้แทนราษฎร ก็มีการปล่อยออกจากประจำการก่อนถึงกำหนดโดยความชอบต่าง ๆ หรือโดยอาการเจ็บไข้

ผู้ที่เข้าประจำการใหม่ในเลจีโอเนนั้น ต้องสาบาลตน ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เมื่อแรกเรียกเข้ามาต้องสาบาลว่าจะฟังบังคับบัญชาแม่ทัพนายกอง ครั้งที่ ๒ เวลาเข้าประจำกองร้อยสาบาลว่าจะมีใจกล้าหาญและหนักแน่น ครั้งที่ ๓ เมื่อออกอยู่ในค่ายวันแรกสาบาลว่าจะถ้อยทวนนัยโดยเคร่งครัด ต่อมาเมื่อมีอิมเปราเตอร์แล้วครั้งที่ ๓ นทหารสาบาลในความจงรักภักดีต่ออิมเปราเตอร์ นักปราชญ์ฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อมอนเตสกีเยอได้กล่าวไว้ว่า พวกชาวโรมันนับถือคำสาบาลว่าเป็นของสำคัญมาก จะทวนสบทไม่ได้เป็นอันขาด คำสาบาลนี้เป็นสิ่งที่กระทำให้พวกโรมันถ้อยทวนนัยเคร่งครัดมากไม่ลดหย่อนเลย

การฝึกหัดนั้น ในขั้นต้นนับกันว่าเป็นของสำคัญอย่างยิ่ง เป็นราชการสำคัญที่สุด ต่อมาภายหลังเมื่อกลายเป็นมีกองทัพบประจำอยู่เสมอแล้ว และตัวพลเมืองโรมันแท้ ๆ ไม่ต้องเป็นทหารแล้ว การฝึกหัดก็เสื่อมทราม มักใช้ทหารไปทำการอื่น ๆ เช่นทำถนนเป็นต้น ฝึกหัดแปรแถวและจัดขบวนรบบ้างแต่เล็กน้อย

เมื่อเวลาที่ยังหัดกันจริงจังอยู่นั้น ก่อนที่ทหารเข้าใหม่จะเข้าประจำแล้วกับทหารเก่าในเลจีโอเนได้นั้น ต้องฝึกหัดเสีย ๔ เดือน นักปราชญ์โรมันเองคนหนึ่งชื่อโยเซฟุสฟลาวิอุสกล่าวไว้ว่า "อาจพูดได้โดยแน่นอนว่า การฝึกหัดของทหารโรมันคือการรบไม่มีเลือด ส่วนการรบนั้นคือการฝึกหัดนั้นเองแต่มีเลือดออกด้วย"

ในสมัยเรปูบลิกการฝึกหัดนั้นมักกระทำในทุ่งนา หรือบางทีในป่าที่กำซันใหญ่โตสำหรับที่จะให้ทหารมีความทนทานและแบกของที่หนักไปกับตัวได้นั้น เวลาฝึกหัดมักบรรทุกทหารให้มีของประจำตัวหนักกว่าที่จะต้องใช้ในเวลารบจริง ๆ ในเวลารบนั้นทหารโรมันมีของประจำกายเป็นน้ำหนัก ๖๕ กิโลกรัม แต่เวลาฝึกหัดธรรมดาเต็มให้อีก ๓ กิโลกรัม สำหรับให้มีความอดทนยิ่งขึ้น

อาวุธสำหรับเวลาฝึกหัดก็ใช้ให้หนักกว่าเวลารบจริง กับเพื่อที่จะให้ทหารทนในการเดินทางไกล มักฝึกหัดให้เดิน ๓๐-๓๕ กิโลเมตร ในวัน ๑ ๆ บางวันให้เดินเร็วมาก บางวันเดินช้าหน่อย กำหนดการเดินทางเร็วช้าเท่าใดนั้นมียู่ ๓ สถาน

การทหาร

สถานที่ ๑ เดินธรรมดา ๕ กิโลเมตร ใน ๑ ชั่วโมง

สถานที่ ๒ เดินเร็ว ๖-๗

สถานที่ ๓ วิ่ง เป็นระยะไม่สู้ไกลนัก

การกระโดดข้ามเครื่องกีดขวาง การว่ายน้ำ ย่อมอยู่ในหลักสูตรการฝึกหัดทหารโรมันเหมือนกัน ทั้งในเวลาอันสมควรย่อมมีการซ้อมรบประลองยุทธกองทัพของสู้กันเป็น ๒ ฝ่ายนั้นเนื่อง ๆ

ยุทธวินัย เครื่องครัดอย่างอกฤษฐ์ ทหารต้องฟังบังคับบัญชานายหมวดนายกองทุกอย่างไป ใครขึ้นขัดคำสั่งแม้แต่เล็กน้อย หรือถึงแม้ขัดคำสั่งในทางที่ถูกที่ทำให้กองทัพชนะเสียก็ คงต้องรับโทษประหารชีวิตอยู่นั่นเอง

เมื่อครั้งสะซิปีโอจะยกกองทัพไปทวีปแอฟริกา เพื่อตีเมืองคาร์ธาโกนั้นได้ขึ้นไปยังทหารในกองทัพของตน แล้วตั้งว่า - ถ้าเราจะสั่งให้คนใดคนหนึ่งไปฆ่าทหารเหล่านี้ ขึ้นไปบนหอคอยอันสูงและโดดลงมาจากหอคอยนั้น จะไม่มีผู้ใดที่จะบังอาจไม่ทำตามคำสั่งของเราเลยจนคนเดียว "

การที่แม่ทัพมีความเชื่อมั่นในทหารของตน และทหารฟังบังคับบัญชาแม่ทัพโดยแน่นอนดังนี้ กระทำให้กองทัพโรมันได้รับชนะชาติอื่น ๆ มากหลายแทบจะนับไม่ถ้วน

แม่ทัพนั้นมีอำนาจสิทธิ์เต็มที่ มีอำนาจสั่งประหารชีวิตได้ โดยไม่ต้องตั้งศาลกงสุลนั้นพอออกไปนอกกำแพงเมืองโรม ไปเป็นแม่ทัพแล้วมีอำนาจสิทธิ์ขาดเต็มที่ เชนาตจะว่าอะไรไม่ได้เป็นอันขาด แต่ครั้นเสร็จการศึกษาแล้ว กงสุลต้องทำรายงานชี้แจงการที่ได้กระทำไปแก่เซนาตโดยละเอียด และถ้ามีการพลัดพลั่งอย่างใด กงสุลต้องรับโทษตามกฎหมายอันเคร่งครัด ซึ่งไม่มีข้อยกเว้นเห็นแก่หน้าผู้ใดเลย

วิธีลงโทษที่ใช้ในกองทหารนั้น คือ -

๑) ภาคทัณฑ์ตีโทษ

๒) ลดเงินเดือนหรือลดเบี้ยเลี้ยง

๓) ทัณฑ์กรรม

๔) ย้ายจากทหารมาไปเป็นทหารราบ

ของชาติโรมัน

๕) ถอดจากตำแหน่งที่สูงลงมาเป็นตำแหน่งที่ต่ำ

๖) ไล่ออกจากราชการทหาร

๗) โปย

๘) ประหารชีวิต

บางทีถ้าทหารหลายคนด้วยกัน ที่รวมกันเป็นหมู่เป็นเหล่าทำความผิดรวมกัน ใช้วิธีประหารชีวิตคนในหมู่นั้น ๑ ใน ๑๐ คน หรือ ๑ ใน ๒๐ คน ตามแต่ใครจะจับผิดได้ว่าต้องถูกฆ่า

พวกโรมันมิได้มีแต่วิธีลงโทษอย่างเดียว เมื่อลงโทษผู้ที่พลาดและเล่นเล่อก่อราชการ แต่ส่วนผู้ทำความชอบพวกโรมันก็ให้บำเหน็จรางวัลเต็มที่เหมือนกัน วิธีบำเหน็จมีดังต่อไปนี้

๑) ฆนาคยกย่องชมเชยในนามของพลเมืองทั่วไป

๒) ให้สายสร้อยสรวมคอ (เหมือนเครื่องราชอิสริยาภรณ์) ให้กำไลมือ ให้หอกเกียรติยศ ให้เครื่องตกแต่งหมวกเป็นพิเศษ สำหรับกองทหารที่ทำความชอบรวมกันทั้งกองให้ธงเกียรติยศ

๓) ให้เงินรางวัล

๔) เลื่อนยศหรือตำแหน่ง

๕) ให้อนุหิศประดับศีรษะ นับว่าเป็นบำเหน็จอย่างสูงที่สุด เพราะนับกันเป็นเครื่องหมายว่าผู้ที่สวมอนุหิศนั้น เป็นผู้ที่มีคุณวุฒิวิเศษยิ่ง

ส่วนแม่ทัพนั้น ถ้ารบชนะมีการบำเหน็จดังต่อไปนี้ คือ—

๑) ให้เครื่องเกราะอย่างงดงาม

๒) ให้อนุหิศที่เป็นอย่างวิเศษ เห็นได้ว่าเป็นอนุหิศที่ได้เพราะมีความ

ชอบในการรบ

๓) ตรีอุมพี คือแปลว่ามีการแห่แม่ทัพผู้ที่มีความชอบนั้นเข้าเมืองโรม ตัวแม่ทัพเองขึ้นรถม้าทหารแห่นำแวดล้อมเต็มที กับขเลยศที่จับได้ที่เป็นตัวสำคัญเกณฑ์ให้เดินตามรถแม่ทัพนั้น

การทหาร

อาวุธและเครื่องกำบัง ของทหารโรมันนั้น เมื่อครั้งมีเจ้าแผ่นดินตอนแรก
ใช้ต่าง ๆ นานา ๆ ไม่ต้องเหมือนกัน แต่กำหนดเป็น ๒ ประเภท คือ :-

- ๑) หอกที่ชาวโรมันเรียกฮัสตา
- ๒) หมวกและเกราะเหล็ก ที่ใช้แต่คนที่อยู่ในแถวหน้าเท่านั้น
มาในสมัยเรปบลิก จึงมีกำหนดว่าให้ใช้อาวุธและเครื่องกำบังเหมือนกันหมด
และมีดังต่อไปนี้

เครื่องกำบัง

- ๑) หมวกเหล็กสำหรับทหารทั่วไป แต่สำหรับทหารราบชนิดเบาใช้หมวก
หนัง หมวกนี้สวมแต่เวลาจะเข้ารบแท้ ๆ เท่านั้น เวลาเดินทัพไม่สวม ใช้
เดินสี่ระยะเปล่า
- ๒) ดั้งและโล่ห้ ทหารราบในขั้นต้นใช้ดั้ง ภายหลังเปลี่ยนเป็นโล่ห้ แต่
ทหารม้าคงใช้ดั้งตลอด
- ๓) เกราะ ซึ่งในขั้นต้นทำด้วยหนัง ภายหลังใช้หนังหุ้มเหล็ก ทหาร
ราบชนิดเบาใช้เกราะหนัง และบางทีใช้เกราะที่ทำด้วยผ้าเสียขาเพื่อจะให้เบา มาใน
สมัยอิมเปราเตอร์ ทหารม้าก็สวมเกราะด้วย
- ๔) เกราะสนับแข้ง พวกทหารประจำเลงโอน หุ้มขาขวา ทหารราบชนิด
เบาหุ้มขาซ้าย
- ๕) เกราะหุ้มมือ ใช้แต่ทหารราบชนิดเบา ใช้หุ้มมือซ้าย

อาวุธ

- ๑) หอกที่เรียกว่าฮัสตา ยาวพอจนเมื่อตั้งตรงแล้ว สูงกว่าศีรษะทหารเล็กน้อย
- ๒) ปิลูม เป็นอาวุธพิเศษ ที่ชาวโรมันชอบมาก คือเป็นหอกที่ปลายเป็น
เหล็กดำเป็นไม้ ยาวประมาณ ๑.๘๒ ม. ทหารโรมันซัดหอกชนิดนี้ไปยังโล่ห้หรือ
ดั้งของข้าศึก ปลายหอกก็ฝังลงไปในโล่ห้ นั้น และโดยที่หอกทั้งเล่มมีน้ำหนักมากอย่
ย่อมทำให้ข้าศึกแขนล้ามักปล่อยแขนลงไปหาเท้า โล่ห้ก็ไม่บังตน ทหารโรมันก็
วิ่งเข้าไปหาข้าศึก เหยียบด้ามหอกของตนที่ห้อยอยู่ที่โล่ห้ ทหารข้าศึกนั้น ให้ข้าศึก
ยกโล่ห้ขึ้นบังตนไม่ได้ทีเดียว แล้วฟันข้าศึกโดยสะดวก

ของชาติโรมัน

ปิลูมนี้มี ๒ ชนิด คือ ชนิดหนึ่งสำหรับทหารราบประจำเลงไออน ทหารคน ๑ มี ๒ หรือ ๓ เล่ม ส่วนทหารราบชนิดเบาใช้ ปิลูมอย่างเบาหน่อยและมีไปหลายเล่มมาก และเข้ารบกับข้าศึกโดยวิธีขยายแถว

มาริอุส กงซุลคนหนึ่งคิดทำปิลูมขึ้นใหม่ คือเหล็กปลายหอกนั้นติดต่อกับ ด้ามไม้ด้วยตะปู ๒ ดอก ดอก ๑ ทำด้วยเหล็กอีกดอก ๑ ทำด้วยไม้ เมื่อทหาร ชัดปิลูมไปยังข้าศึกแล้ว ตะปูที่ทำด้วยไม้ก็หัก หอกก็งอตรงที่คมต่อกับด้าม แต่ ไม้หักเลย เพราะตะปูเหล็กยึดไว้ ด้ามหอกห้อยลงมาข้างล่าง จึงให้โล่หุ้มข้าศึก ลดลงมามาหาตน

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

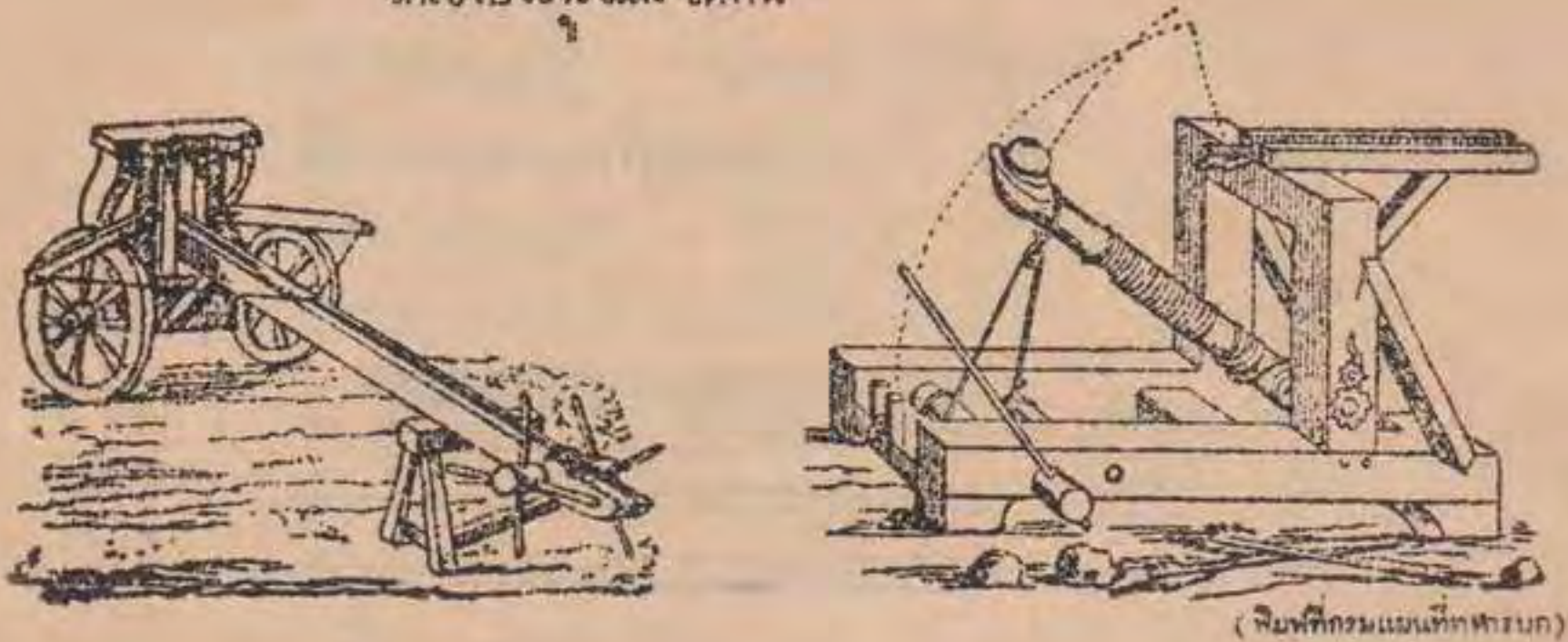
มาริอุสให้ทหารราบทุกชนิดถือปิลูมอย่างเดียวกันนี้ทั้งหมด และสอนให้ ทหารราบรบได้ทั้งชิดแถวขยายแถวทั่วกันหมด แปลว่าให้ทหารราบเหมือนกันหมด ไม่แบ่งเป็นชนิดเบาชนิดหนัก การที่จัดดังนี้เป็นการสะดวกง่ายขึ้นก็จริง แต่ไม่ สดวกเท่าที่เดียว เพราะในภูมิประเทศที่รกและเป็นเขื่อนั้น วิธีใช้ทหารราบชนิด เบาที่มีปิลูมอย่างเบาเข้ารบสะดวกกว่า เพราะฉะนั้นภายหลังแม่ทัพโรมันบางนายต้อง กลับใช้ทหารราบเป็น ๒ ชนิด และปิลูม ๒ ชนิดตามเดิม

๓) ดาบเหล็กยาวประมาณ ๕๑ ซม. มีคม ๒ ด้าน (อย่างพระขรรค์) ตัว เหล็กกว้างประมาณ ๕ หรือ ๗, ๖ ซม. มีด้ามเป็นรูปไม้กางเขน ใช้ได้ทั้งฟันและ แทะ นายทหารและทหารม้าใช้ดาบยาวกว่านี้ ดาบของทหารโรมันนี้ ภายหลัง เมื่อทหารเลวลง (คือไม่กล้าหาญและเข้มแข็งเหมือนในชั้นต้น) ก็ยาวออกทุกที่ และหอกก็ยาวออกด้วย แต่ในเวลาที่ใช้ดาบยาวหอกยาวนั้น ประเทศโรมันกลับ เสียนบ้านเมืองที่ได้เมื่อครั้งใช้ดาบสั้นหอกสั้นนั้นเป็นลำดับ จนลงท้ายเสียเมืองทั้ง เมือง

การทหาร

๔) ในตอนที่ม้อมเปราตอร์แล้ว มีอาวุธเกิดขึ้นใหม่อย่าง ๑ คือ เครื่องมือสำหรับชั้ดินไปตกที่ข้าศึก (แทนปืนใหญ่เดี่ยวนั้น) เครื่องมือเช่นนี้ใช้ตั้งทางปีกของขบวนรบ หรือหลังขบวนรบแล้วยิงข้ามแนวทหาร

เครื่องยิงธนู และ ชั้ดิน

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

๕) ขวาน พวกโรมันใช้สำหรับสร้างค่ายและในการใช้สอยอย่างอื่น กับในครั้งม้อมเปราตอร์ ในตอนท้าย ๆ เมื่อประเทศโรมันจวนจะล่มม้วยแล้ว นั้น ใช้เครื่องประกอบในการรบอย่างประหลาดอีกอย่าง ๑ คือ เป็นลูกกลมมีขา ๔ ขาเรียกว่าโรจูล ลูกโรจูลนี้วางไว้กระจัดกระจายนำแนวขบวนรบ เพื่อเป็นเครื่องกีดขวางมิให้ข้าศึกเข้ามาตีได้โดยง่าย คล้ายจำหล่อเดี่ยวนั้น

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

โรจูล
(เครื่องกีดขวางข้าศึก)

ของชาติโรมัน

อาวุธและเครื่องกำบังต่าง ๆ นั้น ในตอนอิมเปราเตอร์เป็นของหลวงทำเอง ในประเทศโรมันซีกตะวันตก (ที่เมืองโรมเป็นเมืองหลวง) มีโรงทำอาวุธ ๑๕ โรง ในประเทศโรมันซีกตะวันออก (คอนสตันติโนเปิลเป็นเมืองหลวง) มีโรงทำอาวุธ ๑๕ โรง เครื่องแต่งกายทหาร มีดังต่อไปนี้

๑) เสื้อ เป็นรูปเหมือนเสื้อกระสอบที่ทหารไทยเราเคยใช้แต่ยาวลงไปจนเกือบถึงเข่า และแขนนั้นสั้นอยู่เหนือข้อศอก เสื้อสำหรับพลทหารใช้สีเหลืองแก่ สำหรับนายทหารสีแดงชาด สำหรับนายพลสีแดงและมีลวดลายประดับด้วย

๒) เสื้ออก เหมือนเสื้ออกเวลาแต่งฝรั้งอย่างพลเรือนนั้น แต่รัดแนบตัว สรวมนอกเสื้อที่ว่าแล้วในหมายเลข (๑)

๓) กางเกง พังมามีต่อครึ่งเอากุสตุสอิมเปราเตอร์องค์แรกเป็นต้นไป จำอย่างมาจากพวกเยอรมัน แต่เดิมทหารโรมันไม่ได้ใช้กางเกง ทหารม้าแต่งตัวอย่างเดียวกับทหารราบ และขี่ม้าไม่มีอานไม่มีโกถน ใช้ผ้าคลุมหลังม้าและบังเหียนปากอ้อน อานม้าพังมาใช้ต่อเมื่อครั้งอิมเปราเตอร์เซโอโดซียุส ระหว่างพุทธศักราช ๘๔๐ กับ ๘๕๐ ปี โกถนเริ่มใช้ที่หลังนั้นอีก ระหว่างพุทธศักราช ๑๐๔๐ กับ ๑๑๔๐ คือใช้ในประเทศโรมันซีกตะวันออกเท่านั้น

ในสมัยที่มีอิมเปราเตอร์ มีโรงทำเสื้อผ้าของหลวง สำหรับทำเครื่องแต่งกายทหาร

อาหาร สำหรับทหารโรมันนั้น ของหลวงแจกให้ คือ

แจกข้าวสาลีให้เป็นกำหนดวันละหนัก ๕๐๐ กร. ในขั้นต้นใช้คลุกกับน้ำให้เหลว ๆ หน้อยแล้วรับประทาน ภายหลังจึงได้ปิ้งเป็นก้อนเป็นขนมปังขึ้น แล้วภายหลังลงมาอีกจึงใช้วิธีปิ้งขนมปังแห้งที่จะเก็บไว้ใช้ได้นาน ๆ อีกชั้น ๑ ของคั้นนั้นใช้น้ำทำป่นน้ำส้มเล็กน้อย

ในเดือนหนึ่งทหารราบได้รับแจกข้าวสาลีคนละ ๒๗,๑๘ ก. กร. ทหารม้า ๘๑,๕๔ ก.กร. (๓ เท่า) เพราะทหารม้าต้องมีคนเลี้ยงม้าไปด้วย

บางครั้งบางครั้ง แจกสเบียงให้แก่ทหาร ๒ เท่ากับที่กำหนดไว้ธรรมดาเพื่อเป็นการบำเหน็จ

เมื่อเวลาจะยกทัพไปนั้น มักจะแจกสเบียงล่วงหน้าให้ทหาร เป็นกำหนด๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ต่อนั้นไปให้หารับประทานเองตามภูมิประเทศที่จะเดินผ่านไป แปลว่ายอมให้คุมเหกราษฎรได้ นายทหารไม่ว่าชั้นใดรับประทานอาหารเหมือนกับพลทหารไม่มีผิดกันเลย

การเก็บเงินสำหรับใช้ในการซื้อสเบียงให้ทหารนั้น เมื่อครั้งโรมูลุสไม่ได้เก็บไม่ได้เรียก เพราะทหารเลี้ยงตัวเอง ครั้นต่อมาแต่ครั้งเซรวิอุส ทูลลิอุส ที่ได้แบ่งพลเมืองออกเป็นชั้น ๆ ตามที่ได้ผลประโยชน์เท่าใดนั้น จึงใช้วิธีเก็บเงินค่าบำรุงทหารตามชั้น คือถ้าใครมาเป็นทหารเองก็แล้วไป ถ้าไม่ได้ถูกเกณฑ์เป็นทหารเก็บเงินแทนตามกำหนดว่าชั้นใดเสียเท่าใด (จำนวนชายฉกรรจ์ที่อาจเป็นทหารได้มากกว่าจำนวนทหารที่ต้องการ เพราะฉะนั้นคนที่เข้ากำหนดเป็นทหารได้นั้นไม่ได้เป็นทหารทุกคนไป จึงเก็บเงินจากคนที่ไม่ต้องเข้ามาเป็นทหารนั้น)

ครั้งเมื่อได้ใช้วิธีให้เงินเดือนทหารแล้วนั้น พนักงานคลังเงินหักเงินเดือนทหารไปใช้ค่าอาหารค่าเครื่องแต่งกายและอาวุธ ที่เหลือจากนั้นจึงจะให้แก่ทหาร ครั้นเมื่อเสร็จการทัพ พนักงานคลังเงินทำรายงานชี้แจงว่า ตนหักเงินเดือนทหารไปใช้จ่ายอย่างใดบ้าง พร้อมด้วยบัญชีรายลเอียด

ยูลิอุสเซซาร์ ซึ่งเป็นแม่ทัพสำคัญของชาวโรมัน ได้เริ่มใช้วิธีสะสมสเบียงอาหารไว้ในยั้งฉางพร้อมเสร็จแต่เวลาสงบศึก เมื่อต้องการใช้เมื่อใด ก็จ่ายให้ทหารจากยั้งฉางนั้น และการสะสมเป็นอันใช้ทุนของรัฐบาล วิธีนี้เลยใช้ต่อกันมาจนตลอดกาลนาน ในตอนอิมเปราตอร์ปกครองเมืองนั้น เจ้าพนักงานกำกับยั้งฉางยังยกฉ้อโกงต่าง ๆ มาก ซึ่งบางครั้งทำให้ การสงคราม ติดขัด ลำบาก เป็นอย่างยิ่ง

เงินเดือนนั้น ได้เริ่มให้แต่ประมาณพุทธศักราช ๑๓๑ ตามที่ว่ามีมาแล้ว และมีกำหนดทหารรายได้วันละ ๓ อาซ (ประมาณ ๕๑ สตางค์) ส่วนทหารม้าได้ ๓ เท่าคือ ๙ อาซ (ประมาณ ๒ บาท ๕๑ สตางค์) ยูลิอุสเซซาร์ได้เพิ่มขึ้นอีกเท่า ๑ ทั้งทหารราบและทหารม้า

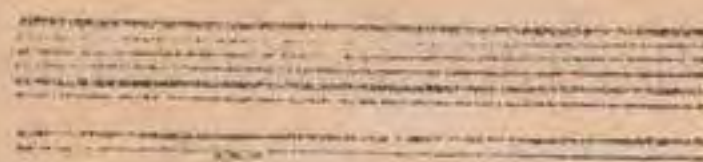
เงินเดือนนี้ จ่ายจากเงินที่เก็บจากราษฎรหรือจากชาวเมืองชั้นต่าง ๆ ที่ตีมา

ของชาติโรมัน

ได้นั้น เอาชุดสูทอิมเปราตอรร้องค์แรก ได้ตั้งกรมคลังเงินทหารขึ้น และมีพนักงานคลังเงินไปประจำอยู่ในกองทหารทุก ๆ กอง พนักงานคลังเงินนี้หักเงินเดือนไว้สำหรับจ่ายให้ค่าสเบียงเครื่องแต่งกายและอาวุธ ส่วนที่เหลือจึงให้แก่ทหารตามที่เข้ามาแล้ว แต่เงินเหลือนั้นนายทหารมักจะเอาเสียไม่ให้ทหาร แล้วชำนายทหารรับสินบนทหาร คือถ้าใครให้สินบนแล้วปล่อยให้ผู้นั้นลาไปพักราชการได้ หรือบางทีถึงให้ออกจากประจำการเลย

อิมเปราตอร์ต่าง ๆ ได้พยายามออกกฎหมายห้ามปราม และลงโทษต่าง ๆ เพื่อจะกันการฉ้อโกงเช่นนั้น แต่ก็ไม่ใช่เป็นการสำเร็จคงมีการฉ้อโกงกันตลอดมา

แถวเลง โอนจัดเป็นฟาลังชนิดที่ ๑

ปรีณอเปส ๔ แถว

ครีอาร์ ๒ แถว

อีลลาคี ๒ แถว

วิธีจัดแถวเลงโอนนั้นมีต่าง ๆ และได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับที่จะบรรยายต่อไป

วิธีที่ ๑ แรกเริ่มเดิมที เลงโอนจัดติดต่อกันเป็นพืดเดียวกัน คือจัดอย่างฟาลังของชาวกรีก ทหารยืนซ้อนกันเป็น ๖ แถว ทหารที่มาจากพวกมั้งมี คือมีอาวุธและเครื่องกำบังดี ยืนอยู่ในแถวข้างหน้า วิธีนี้ใช้ครั้งโรมูลุส และใช้ตลอดมาจนถึงแผ่นดินเซร์วูลุส ทูลลิลุส

วิธีที่ ๒ ครั้นเมื่อเซร์วูลุส ทูลลิลุสได้เปลี่ยนวิธีเกณฑ์ทหารมาใช้แบ่งพลเมืองเป็นชั้น ๆ แล้วนั้น เลงโอนก็จัดแถวเป็นฟาลังดังที่เข้ามาแล้วในข้อ ๑ แต่มีกำหนดพิเศษขึ้นดังต่อไปนี้

ก) แถวหน้า ๔ แถวนั้น มีทหารที่เกณฑ์จากบุคคล ชั้นที่ ๑ (คือที่มั่งมั่งที่สุด) มีเครื่องกำบังและอาวุธพร้อมมูลเต็มที่

ข) แถวที่ ๕ นั้น มีทหารที่เกณฑ์จากบุคคลชั้นที่ ๒

ค) แถวที่ ๖ นั้น มีทหารที่เกณฑ์จากบุคคลชั้นที่ ๓

๗) หลังเลิโอน ๖ แถวที่เข้ามาแล้วนั้น มีทหารถือหอก หรือที่เรียกว่า พวกอัสดาติจัดเป็น ๒ แถว เป็นแนวต่างหากอีกแนว ๑ พวกทหารอัสดาตินี้สำหรับ ชัดหอก คือเป็นพวกใช้อาวุธยิง สำหรับเตรียมการเข้าตีข้าศึก พวกอัสดาตินี้ เกณฑ์จากบุคคลชั้นที่ ๔ กับที่ ๕

ในเลิโอน ๑ นั้นมีทหาร ๓ พัน คนตามกำหนดเดิม ที่โรมูลุสเป็นผู้ได้กำหนด ไว้ เวลาจัดแถวนั้นทหารยืนเรียงกันจากขวาไปซ้าย ๕ ร้อยคน

เพราะฉะนั้นในแถวที่อยู่ข้างหน้า ๔ แถว จึงมีทหาร ๒ พันคน ซึ่งเกณฑ์จากบุคคล ชั้นที่ ๑ และทหารพวกนี้เรียกว่าปรินซิเปส (Principes ภาษาโรมันแปลว่าบุคคลที่ฝึกหัด แล้ว) ส่วนแถวที่ ๕ ที่ ๖ อีกแถวละ ๕ ร้อย คนนั้นถือปิลุม เพราะฉะนั้นเรียกปิลานี (Pilani จากคำปิลูมนั่นเอง) และภายหลังเรียกเลื่อนกันมาเป็นตริอาร์ (Triari)

วิธีที่ ๓ แถวที่จัดอย่างที่ว่ามาแล้วในวิธีที่ ๒ นั้นย่อมนับเป็นพิสดารกัน จะเดินไป มาหรือลดเลี้ยวไปมาย่อมเป็นการยากแก่ทั้ง เพราะฉะนั้นกองชุดผู้ ๑ ชื่อคามิลลุสได้คิด ตัดแถวที่เป็นพิสดารติดกันนั้นออกเป็นตอน ๆ (ในระหว่างพุทธศักราช ๑๔๒—๒๔๒ ปี) ตอน ๑ มีทหารยืนเรียงกันจากขวาไปซ้าย ๑๐ คน และซ้อนกัน ๔ แถว ตอน ๑ เช่นนี้ เรียกว่ามานิปูล หลายมานิปูลตั้งเรียงกันได้ระดับเว้นระยะเคียงเท่ากับความกว้าง ของมานิปูล ๑ นั้น เป็นแถวเลิโอน

แถวเลิ โอนจัดเป็นมานิปูลชนิดที่ ๑

ส่วนในมานิปูล ๑ ที่จัดเป็น ๔ แถวซ้อนกันนั้น ๔ แถวนำใช้ทหารพวกปรินซิเปส แถวที่ ๕ ที่ ๖ นั้นใช้ทหารพวกตริอาร์ แถวที่ ๗ ที่ ๘ ใช้ทหารพวกอัสดาติยืนติดกับ แถวตริอาร์ไม่ใช่เป็นอีกแถว ๑ ต่างหากอย่างแต่ก่อน

ของชาติโรมัน

เมื่อเราพิจารณาวิธีจัดแถวเป็นมานิปูล^๕ และเทียบกับวิธีจัดแถวเป็นฟาลังแล้ว แ เราก็คงเห็นได้ว่าผิดกันมาก วิธีจัดแถวอย่างฟาลังนั้น ประสงค์จะให้แนวรบหนาเป็นปึกแผ่นเช่นกำแพง ไม่ให้ข้าศึกตีแยกแยะออกไปได้ คือคิดอาศัยความสามัคคีรวบรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นเป็นที่ตั้ง ไม่ได้อาศัยความสามารถและความองอาจของทหารเป็นคน ๆ คือทหารต้องรวมกันรบ รบอยู่ติด ๆ กัน จึงจะต่อสู้ข้าศึกได้ ถ้าแยกกันต่างคนต่างรบไม่ได้

ส่วนวิธีจัดแถวเป็นมานิปูลนั้นตรงกันข้าม เว้นระยะไว้ตามแนวขบวนรบ เพื่อประสงค์ให้ทหารทุกคนได้มีโอกาสต่อสู้ด้วยกำลังตนเอง ฉเพาะตัวได้มาก คืออาศัยความสามารถของบุคคลทุกคน

วิธีจัดแถวเป็นมานิปูลที่กล่าวมาในข้อนี้ คล้ายวิธีจัดแถวที่เซโนโฟนตีอุสแมทท์พลริกได้ ใช้ในคราวพวกกรีกถอยทัพจากบาบิโลเนียไปตราเปซุนต์ที่ได้เข้ามาแล้วในมาตรา ๒ วิธีนี้ใช้กันตลอดมาจนพุทธศักราช ๒๓๘๘

วิธีที่ ๔ ต่อนั้นวิธีจัดแถวได้เปลี่ยนแปลงต่อไปอีก คือเล็งโอนไม่จัดเป็นแนวเดียว เช่นที่กล่าวแล้วในวิธีที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ เปลี่ยนจัดเป็น ๓ แนว แต่เดิมในมานิปูล ๑ มีทหาร ๓ ชนิดรวมกัน คือปรินซิเปส ตรืออาร์ และฮัสตาติ คราวนี้ทหาร ๓ ชนิดนี้ ต่างชนิดต่างจัดเป็นมานิปูลของตนเองล้วน ไม่ปนกัน ทหารพวกฮัสตาติเล็กไม่ใช้หอกถือป้อมคือกลายเป็นทหารราบธรรมดา ส่วนหน้าที่ยังข้าศึกก่อนเข้าประจันบานนั้นใช้ทหารอีกชนิดหนึ่งกระทำแทน เรียกว่าเวเลเตสเป็นทหารราบชนิดเบาแท้

เล็งโอนจัดแถวในวิธีที่ ๔ นี้ มีลักษณะดังต่อไปนี้

- ก) ข้างนำที่สุดทหารพวกเวเลเตสขยายแถวอยู่
- ข) ถัดลงมามีแนวมานิปูล ๓ แนว แนวที่ ๑ ทหารพวกฮัสตาติ แนวที่ ๒ ทหารพวกปรินซิเปส แนวที่ ๓ ทหารพวกตรืออาร์

ค) ในแนวที่ ๑ และที่ ๒ นั้น ในมานิปูล ๑ มีทหารยืนเรียงจากขวาไปซ้าย ๑๒ คน ข้อนกัน ๑๐ แถว แปลว่ามานิปูล ๑ มีทหาร ๑๒๐ คน ส่วนมานิปูล

แถวเล็งโอบจัดเป็นมานิปูลชนิดที่ ๒

ของพวกตรีอาร์ คือแถวที่ ๓ นั้นมีทหารยืนเรียงจากขวาไปซ้าย ๖ คน ช้อนกัน ๑๐ แถว คือมานิปูล ๑ มีทหาร ๖๐ คน

ข) ระยะต่อระหว่างแถว ๕๑.๔ ม. (คือแถวที่ ๒ อยู่หลังแถวที่ ๑ ห่าง ๕๑.๔ ม. แถวที่ ๓ อยู่หลังแถวที่ ๒ ห่าง ๕๑.๔ ม.)

เล็งโอบที่มีจำนวนทหาร ๔ พัน ๒ ร้อยคน ย่อมมีทหารชนิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
พวกเวลีเตส ๑ พัน ๒ ร้อยคน ปรีนชิเปส ๑ พัน ๒ ร้อยคน ฮัสตาคี ๑ พัน ๒ ร้อยคน และพวกตรีอาร์ ๖ ร้อยคน จำนวนทหารในเล็งโอบนั้นอาจมีมากกว่านี้ได้ คือ บางคราวถึง ๖ พันคน ถ้าเช่นนั้นแปลว่ามีทหารชนิดปรีนชิเปสและฮัสตาคีมากขึ้น จำนวนพวกทหารเวลีเตสและพวกตรีอาร์คงที่อยู่เสมอไม่เปลี่ยนแปลง

มานิปูล ๑ แบ่งเป็น ๒ กองร้อยมีนายทหาร ๔ นาย ใน ๔ นายนี้เป็นผู้บังคับกองร้อย ๒ นาย ยืนที่หัวแถวและปลายแถวของแถวหน้าที่สุดในมานิปูล ส่วนนายทหารอีก ๒ นายเป็นผู้ช่วยอยู่ข้างหลัง ทหารคน ๑ นั้นเมื่อเวลาขึ้นเข้าแถวกันพื้นที่ ๕๑ ซ. ม. ทั้งทางกว้างและทางลึก เพราะฉะนั้นมานิปูล ๑ (ซึ่งมีทหารยืนเรียงกัน ๑๒ คน ช้อนกัน ๑๐ แถวนั้น) กว้าง ๑๐,๕๒ ม. ลึก ๕,๑๔ ม.

ในเวลาเข้ารบกับข้าศึกนั้น ทหารต่างขยายห่างกันออกไปจนระยะในระหว่างมานิปูลนั้นไม่มีที่เคี้ยว แปลว่าทหารคน ๑ มีพื้นที่สำหรับตนทางกว้าง ๑,๘๒ ม.

ถ้ารบกับทหารม้าแล้ว ทหารนั้นระยะให้ติดกันเข้าไป ทหารคน ๑ มีพื้นที่สำหรับตนเพียง ๔๖ ซ.ม. เท่านั้น

วิธีจัดแถวของเล็งโอบนั้น ยังมีเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก แต่ในที่นี้ควรจะอธิบายวิธีรบของเล็งโอบที่จัดแถวอย่างมานิปูลเสียก่อน เพราะวิธีนี้เป็นวิธีสำคัญ

ของชาติโรมัน

และเป็นวิธีอย่างดีมากควรพิจารณาให้ละเอียด วิธึรบของเลงโอนที่จัดแถวเป็นมานิปูลนั้นดังต่อไปนี้

พวกเวลีเตสขยายแถวยิงธนูและซัดหอกไปยังข้าศึก เพื่อเตรียมการที่จะเข้าตีข้าศึก เมื่อเห็นว่าถึงเวลาที่จะเข้าตีได้แล้วทหารพวกเวลีเตสนี้ ถอยแยกกันไปทางปีกทั้ง ๒ ข้างหรือแทรกลงมาในระหว่างมานิปูลที่เป็นระยะเคียงนั้น ไปจัดแถวอยู่หลังแนวทหารตรีอาร์หรือในระดับเดียวกับแนวนั้นทางปีกทั้ง ๒ ข้าง

ทันใดนั้น พวกทหารฮัสตาตีแถวที่ ๑ ขยายระยะออก (คือให้ทหารคน ๑ มีพื้นที่สำหรับตน ๑.๘๒ ม. ดังกล่าวมาแล้ว) และรุกเข้าไปตีข้าศึก ซัดปีละมไปยังโล่ห้ของข้าศึก ให้ข้าศึกถดถอยลงแล้วพวกฮัสตาตีใช้ดาบฟัน ถ้าแถวที่ ๑ เข้ารบกับข้าศึกแล้วยังไม่ได้ผลอันใด แถวที่ ๑ ถอยแทรกลงไปอยู่หลังแถวที่ ๑๐ แถวที่ ๒ เข้าไปต่อสู้กับข้าศึกต่อไป แล้วแถวที่ ๓ และแถวอื่น ๆ ผลัดกันเข้าไปต่อสู้กับข้าศึกจนตลอดทั้ง ๑๐ แถว

ถ้าพวกฮัสตาตีได้เข้ารบทั้ง ๑๐ แถวแล้ว แต่ข้าศึกหาหวาดหวั่นไม่ ต้องส่งพวกปรินซิเปสเข้ารบ พวกปรินซิเปสนี้ บางทีก็เปลี่ยนพวกฮัสตาตีทีเดียว คือพวกฮัสตาตีถอยมาข้างหลังไม่รบต่อไป หรือบางทีก็เป็นการเข้าไปเพิ่มเติมแนวรบเดิมอย่างแนวหนุนเพิ่มเติมแนวยิงตามยุทธวิธีที่เราใช้อยู่ณบัดนี้ ถ้าเช่นนั้นพวกปรินซิเปสกับพวกฮัสตาตีปนกัน และระยะหว่างทหารชิดกันเข้า คือทหารคน ๑ มีพื้นที่สำหรับตน ๕๑ ซม. เท่านั้น

ในที่สุดเมื่อทหารปรินซิเปสและฮัสตาตี ได้เข้าต่อสู้กับข้าศึกแล้วและข้าศึกยังไม่แตกแถว พวกตรีอาร์ต้องเข้ารบ คือเพิ่มเติมเข้าไปในระหว่างพวกฮัสตาตีและพวกปรินซิเปสปนกัน และแนวทหารก็กลายเป็นฟาลัง เพราะเป็นระยะชิดกันรวมกันเข้าไปประจันบานกับข้าศึก

วิธีรบที่ได้อธิบายมานี้ ย่อมจะใช้ได้แต่เมื่อทหารทุกคนมีความสามารถและความกล้าหาญอย่างแรงกล้าเสมอกัน ชาวโรมันได้พยายามฝึกหัดทหารของตนให้ดีจริง เพราะฉะนั้นจึงใช้วิธีรบเช่นนี้ได้ วิธีรบเช่นนี้ใช้ได้ทั้งเวลาเข้าตีข้าศึกและ

เวลาตั้งรับเหมือนกัน เวลาตั้งรับก็แปลว่า พวกฮัศตาดิเปลี่ยนกันรับทีละแถว
แทนเปลี่ยนกันรุกแล้วพวกปรินซิเปสและตรีอาร์ขึ้นมาช่วยเป็นลำดับ แล้วแต่ตำแหน่ง
ทางซ้ายก็ได้อะไรหรือมีได้อะไร

วิธีรบตามที่กล่าวมาแล้วนั้น อาศัยความสามารถของทหารทุก ๆ คนเป็นที่ตั้ง
แม่ทัพไม่จำเป็นต้องสั่งการอะไรในเวลารบ เพราะทหารรู้หน้าที่ของตนโดยแน่นอนตลอด
เพราะฉะนั้นถึงแม่ทัพจะไม่มีความสามารถนัก แต่ยอมว่าตนไม่มีความสามารถและ
ไม่เข้าไปยุ่งสั่งโน่นสั่งนี่ผิด ๆ ถูก ๆ แล้ว การรบดำเนินไปได้โดยสะดวก

ถ้าเราพิจารณาวิธีแนวปรินซิเปสเพิ่มเติมแนวฮัศตาดิ และแนวตรีอาร์
เพิ่มเติมแนวทั้ง ๒ ข้างนั้นอีกทีหนึ่งแล้ว เราจะรู้สึกได้ว่าวิธีรบนี้คล้ายวิธีรบของ
เราในเวลานี้เป็นอันมาก ที่แนวช่วยเพิ่มเติมแนวรบ และกองหนุนเพิ่มเติมกองรบ
อีกชั้นหนึ่ง

ในครั้งที่ทหารจัดแถวเป็นมานิปูลนี้ การเดินทัพกระทำดังต่อไปนี้

กองทหารจัดเป็นขบวนเดินทัพขบวนเดียวเสมอ แต่แบ่งออกเป็น ๓ ตอน
เดินตามกัน ตอน ๑ ทหารพวกฮัศตาดิเดินเป็นมานิปูลเรียงกันจากหน้ามาหาหลังตอน
ที่ ๒ พวกปรินซิเปสจัดแถวอย่างเดียวกัน ตอนที่ ๓ พวกตรีอาร์จัดแถวอย่างเดียวกัน
การระวังทางเดินเป็นหน้าที่ของทหารเวเลเตสป้องกันโดยรอบ

ถ้าต้องเดินหันข้างให้ข้าศึกแล้ว จัดเป็น ๓ ขบวนเดินเคียงกัน ทหารฮัศตาดิ
อยู่ในขบวนซึ่งเดินในด้านที่ใกล้ข้าศึกที่สุด ถัดมาพวกปรินซิเปส แล้วถึงพวกตรีอาร์
เดินทางที่ห่างจากข้าศึกที่สุด ถ้าประทะกับข้าศึกในเวลาเดิน มานิปูลทุก ๆ มานิปูล
ต่างเลี้ยวขวาหรือซ้ายจัดเป็นแนวขบวนรบทันที

ถ้าแม่ข้าศึกเข้ามาตีในเวลาเดินโดยไม่ทันรู้ตัว และมาตีในทางที่ไม่ใช่พวก
ฮัศตาดิอยู่ ถ้าเช่นนั้นมานิปูลเลี้ยวและเดินผ่านกันไปในระยะที่เว้นว่าง ให้พวก
ฮัศตาดิคงไปรบกับข้าศึกก่อนอยู่นั่นเองตามแบบ พวกตรีอาร์เดินผ่านกลับไปทางที่
ขบวนทหารฮัศตาดิอยู่เดิม

ตามที่ได้อธิบายวิธีจัดแถวเป็นมานิปุล และวิธีรับวิธีเดินของแถวที่จัดเป็นมานิปุลนั้น ย่อมจะเห็นได้ โดยชัดว่า วิธีจัดแถวอย่างนี้คล่องแคล่วสะดวกดีมาก แต่ว่าจะจัดแถวอย่างนี้ได้ต่อเมื่อมีทหารที่จริงจังไว้ใจได้ โดยแน่นอนเท่านั้น ครั้นต่อมา มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กระทำให้การจัดแถวเช่นนั้น ต้องเปลี่ยนแปลงไป คือ—

๑) คุณวุฒิความดีของทหารโรมันคลายลง เพราะบุคคลที่เป็นทหารนั้นปะปนมากขึ้น ไม่ใช่พลเมืองแท้อย่างแต่ก่อน การที่ต้องใช้บุคคลต่าง ๆ ปะปนกันเข้ามาเป็นทหาร ก็เพราะเหตุการณ์ยุ่งเหยิงในบ้านเมืองที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นของมาตรานี้ วิธีรับคนเข้าเป็นทหารก็เปลี่ยนมาเป็นลำดับ จนมาครั้งมาริอุสเป็นกงซุล ในปีพุทธศักราช ๔๓๕ ต้องรับคนจนเข้าเป็นทหารและรับคนทั่วไป กลายเป็นล่อคนเข้าเป็นทหารด้วยเงินเดือน คุณวุฒิของทหารก็ย่อมเสื่อมทรามไปเป็นธรรมดา เวลารบต้องอาศัยความสามารถของแม่ทัพเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่อาศัยความสามารถของทหารที่ตั้งเป็นไปในขั้นเดิม

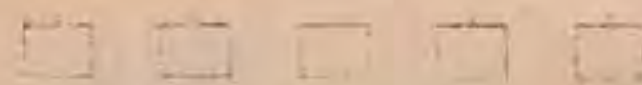
๒) เมื่อจัดแถวเป็นมานิปุล และใช้วิธีส่งทหารเข้ารบสับเปลี่ยนกันเป็นแถว ๆ ดังว่ามาแล้วนั้นย่อมสะดวกแต่ในการที่ดีตรงนำเข้าไปเท่านั้น กองทัพโรมันก็ใช้วิธีดีตรงนำเสมอมา ครั้นมาในระหว่างปีพุทธศักราช ๓๒๓ ถึง ๓๔๑ ปี ฮันนิบาลแม่ทัพชาวคาร์ธาโก (อังกฤษเรียกว่าคาร์เธจ Carthage) ได้มารบอยู่ในประเทศโรมันที่กองทัพโรมันแตกหลายหนหลายครั้งโดยวิธีใช้กลศึกต่าง ๆ นา ๆ ซึ่งเป็นไปได้โดยความคล่องแคล่วว่องไวของแม่ทัพโดยเฉพาะ พวกโรมันมีความครั่นคร้ามยำเกรงฮันนิบาลเป็นอย่างยิ่ง จึงมีความเห็นว่าในการที่จะต่อสู้กับฮันนิบาล ให้สำเร็จได้ไชยชนะนั้น ต้องเอาอย่างฮันนิบาล ใช้วิธีกลศึกต่าง ๆ เหมือนกัน แต่การที่จะทำกลศึกต่าง ๆ ให้คล่องแคล่วว่องไว วิธีจัดแถวเป็นมานิปุล ๓ แนวหาเป็นการสะดวกไม่ เพราะแม่ทัพนำทหารไม่ได้ตามใจ เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ วิธีจัดแถวของเลจิโอนจึงเปลี่ยนไปอีก คือ—

วิธีที่ ๕ มาริอุส ที่เป็นกงซุลในปีพุทธศักราช ๔๓๕ ได้คิดวิธีจัดแถวใหม่ดังต่อไปนี้

การทหาร

ได้จัดให้ทหารราบมีอาวุธและเครื่องกำบังเหมือนกันหมด และให้เข้าใจวิธีรบทั้งขยายแถวและชิดแถว คือยังก็ได้เข้าประจันบานก็ได้ เพราะฉะนั้นการที่แบ่งปืน สัสดาตี ปรีณชิเปส ตรืออาร์ และเวลิเตสนั้นจึงเลิกไป ทหารจัดแถวรวมกันเป็นโคฮอร์ตตะ โคฮอร์ตตะนั้นมีจำนวนเท่ากับโหมมานิปูล ๓ โหมมานิปูลรวมกันคือ ๓๖๐ คน หรือบางทีก็เต็มให้มากขึ้นไปอีกถึง ๕๐๐ คน ในโคฮอร์ตตะ ๑ นั้น จัดแถวซ้อนกัน ๑๐ แถว โคฮอร์ตตะ ๑๐ กองรวมกันเป็นเลงิโอน ในเลงิโอนนั้นจัดโคฮอร์ตตะเรียงกันเป็น ๒ แถว แถวนำ ๕ โคฮอร์ตตะ โคฮอร์ตตะในแถวที่ ๒ นั้นไม่ได้ตั้งตรงกอโคฮอร์ตตะในแถวนำ ใช้ตั้งอยู่ตรงช่องที่เว้นว่างดังรูปที่เขียนไว้

เลงิโอนจัดเป็น โคฮอร์ตตะชนิดที่ ๑

ส่วนวิธีเลงิโอนเข้ารบนั้น มาริอุสคงใช้วิธีเดิมนั่นเอง คือเปลี่ยนกันเข้ารบทีละแถว และขยายระยะระหว่างทหารให้กว้างออก แล้วแนวหลังแซกขึ้นไปเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมแถวนำอย่างที่ใช้เมื่อครั้งจัดแถวเป็นโหมมานิปูล ส่วนการยิงเข้าศึกเวลาก่อนเข้าตีนั้นใช้ทหารเมืองขึ้น ที่เรียกว่าทหารพิเศษแทนพวกเวลิเตส

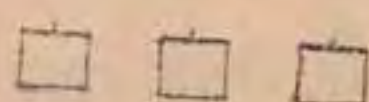
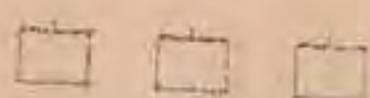
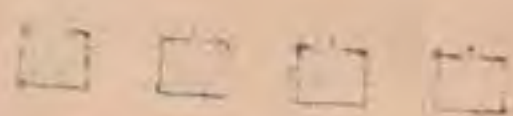
เราขอมเห็นได้ว่าวิธีจัดแถวของมาริอุสนี้ ทำให้แม่ทัพบังคับบัญชาทหารในสนามรบได้สะดวกขึ้น และทหารย่อมอยู่ในมือแม่ทัพมากกว่าเมื่อครั้งจัดเป็นโหมมานิปูล ครั้งโน้นในเลงิโอน ๑ มีส่วนย่อย (คือโหมมานิปูล) ถึง ๓๐ ส่วน มาครั้งนั้นในเลงิโอนมี ๑๐ โคฮอร์ตตะเท่านั้น คือแม่ทัพสามารถดูแลการได้สะดวกยิ่งขึ้น และสั่งการให้เป็นไปตามประสงค์ของตนได้มากขึ้น

อีกประการหนึ่งเมื่อจัดแถวเป็นโคฮอร์ตตะเช่นนั้น เลงิโอน ๑ กินพื้นที่น้อยลงกว่าแต่ก่อนเมื่อครั้งจัดเป็นโหมมานิปูล ในพื้นที่ซึ่งอาจตั้งเลงิโอนจัดเป็นโหมมานิปูลได้ ๒

ของชาติโรมัน

เลงไอนั้น ตั้งเลงไอน์ที่จัดเป็นโคฮอร์ตตะได้ถึง ๕ เลงไอน์ แปลว่าการที่แม่ทัพ
จะตรวจดูแลกกองทัพของตนง่ายเข้า เพราะแถวแถบเข้า

เลงไอน์จัดเป็น โคฮอร์ตตะชนิดที่ ๒

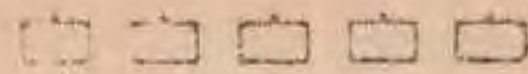
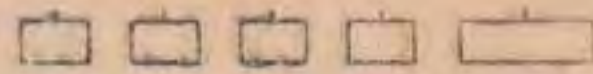

วิธีที่ ๖ ยูเลียสเซซาร์แก้ไขวิธีจัดแถวของมาริอุสน์ต่อไปอีก คือจัดให้เล
งไอน์มี ๓ แถวชน แถวที่ ๑ มีโคฮอร์ตตะ ๔ กอง แถวที่ ๒ มีโคฮอร์ตตะ ๓ กอง
แถวที่ ๓ อีก ๓ กอง รวม ๑๐ กองเท่าจำนวนเดิม แถวที่ ๓ นั้นเป็นกองหนุนโดยแท้
คือไม่ใช่สำหรับขึ้นไปช่วยหรือไปเพิ่มเติมแถวหน้าอย่างแถวทรออาร์เมื่อครั้งจัดแถวเป็น
มานิพล แถวที่ ๓ ของเซซาร์นี้อยู่ในมือแม่ทัพโดยเฉพาะ สำหรับจะใช้ทำการ
ใดๆ ได้ตามใจ เช่นออกต่อสู้กับข้าศึกที่จะมาตลบปัด หรือออกตีปีกข้าศึกเป็นต้น
อนึ่งในเวลาที่เซซาร์ไปรบบางครั้งบางคราวไม่มีทหารเมืองขึ้นจำพวกพิเศษไปด้วย
เลย ต้องแบ่งทหารในเลงไอน์นั้นเองออกไปทำหน้าที่เวลิเตส (คือทหารราบชนิดเบา)
ผู้จะทำหน้าที่เวลิเตสนั้น เลือทหารที่คล่องแคล่วและกล้าหาญที่สุด เพราะต้อง
ไม่ใช่เกราะเครื่องกำบังเลย มิฉะนั้นก็จะหนักไปวิ่งไม่ไหว

พวกทหารเหล่านี้จะนับว่าเหมือนพวกเวลิเตสแท้ก็ไม่ได้ เพราะไม่ได้ถือธนู
ถือปี่ลุมและดาบอย่างทหารประจำเลงไอน์ แปลว่าไม่ได้ใช้อาวุธยิง

วิธีที่ ๗ ครั้นมาครั้งเอากุสตุสเป็นอิมเปราเตอร์แล้ว วิธีจัดแถวก็เปลี่ยนแปลง
ไปอีกโดยที่ทหารในเมือโรมเสื่อมทรามลง การจัดแถวที่เปลี่ยนครั้งนี้ คือเลิก
แถวที่ ๓ ที่มีในวิธีจัดแถวของเซซาร์ และลดระยะเคียงระหว่างโคฮอร์ตตะให้น้อยลง
ตั้งโคฮอร์ตตะให้ชิดกันเข้า ในแถวที่ ๑ มี ๕ โคฮอร์ตตะและโคฮอร์ตตะที่อยู่ขวาที่สุด
ให้มีจำนวนทหาร ๒ เท่าโคฮอร์ตตะอื่น ๆ แถวที่ ๒ มี ๕ โคฮอร์ตตะเหมือนกัน
โคฮอร์ตตะ ๑ จัดทหารซ้อนกัน ๘ แถว

เล็ง โอนจัดเป็น โคฮอร์ตตะชนิดที่ ๓

ตามที่ได้กล่าวว่าการทหารในเมืองโรมทรุดโทรมลงนั้น เพราะเหตุว่าการลดแนวที่ ๓ ที่เป็นแนวสำคัญ คือเป็นกองหนุนนั้น ทำให้เห็นว่าขาดความเข้าใจในทางยุทธวิธีโดยสมบูรณ์ กับการที่ลดระยะเคียงระหว่างโคฮอร์ตตะให้น้อยลงนั้น ก็แปลว่าทำให้เล็ง โอนชวนจะติดกันเป็นฟัดหนักเข้า แปลว่าขาดความคล่องแคล่ว ทั้งแปลว่าทหารมีความกล้าหาญน้อยลงด้วย จึงต้องยืนชิดกันเข้าแยกกันออกไปไม่ได้

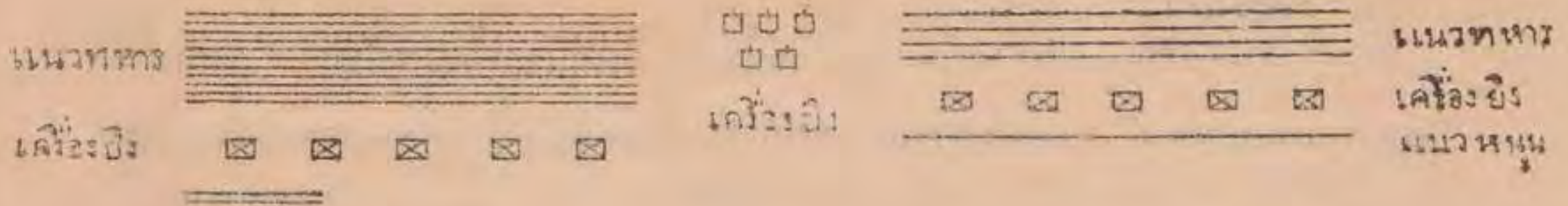
วิธีที่ ๘ ครั้นมาในสมัยต่ออิมเปราเตอร์เอากุสตุสลงมา การทหารในเมืองโรมก็เสื่อมทรามลงทุกที เห็นได้ชัดที่สุดที่ทหารเกิดร้องทุกข์ว่าเกราะนั้นหนักไปทนไม่ได้เลย ต้องเลิกไม่ใช้หมวกเหล็กและเกราะเหล็ก วิธีใช้โล่ห้ป้องกันตนเข้าไปจนถึงเข้าศึกและเอาดาบฟันเข้าศึกในระยะประชิดนั้นก็ล้มและทำไม่ได้ เลยต้องเปลี่ยนอาวุธใช้หอกที่แทงได้ ในระยะห่างหน่อย และใช้เครื่องชุดหินหรืออาวุธยิงที่จะทำร้ายเข้าศึกได้ในระยะไกล ๆ

เมื่อการเป็นเช่นนั้น ยุทธวิธีก็เปลี่ยนตามไปด้วยเหมือนกัน คือตั้งแต่พุทธศักราช ๖๐๐ ปีแล้วมา ทหารชาวโรมันเลยมักใช้แต่ วิธีตั้งรับเป็นพื้น ไม่คิดรุกเข้าตีเข้าศึก

วิธีจัดแถวเล็ง โอนก็เปลี่ยนไปด้วยเหมือนกัน คือระยะเคียงระหว่างโคฮอร์ตตะลดน้อยลงทุกที จนกลายเป็นโคฮอร์ตตะตั้งติดกันไม่มีระยะเคียงเลย ระยะต่อในระหว่างแนวที่ ๑ กับแนวที่ ๒ ก็สูญหายไปเหมือนกัน เลยกลายเป็นจัดแถวเป็นรูปฟ้างไปอีก เล็ง โอนมีทหารยืนซ้อนกัน ๘ แถวหรือ ๑๒ แถว ทหารคน ๑ มีพื้นที่สำหรับ ตน ๕๑,๔๔ ซม.ม.

ของชาติโรมัน

เล็ง โอนจัดแถวเป็นฟาลังชนิดที่ ๒

กองหนุน

แถวที่อยู่ข้างหน้า ๔ แถวนั้น คือโคฮอร์ตตะ ๕ กองยืนเรียงติดกันไม่มีช่องว่าง
ต่างโคฮอร์ตตะต่างจัด ๔ แถว (แนวที่ ๑ เดิม) อีก ๔ แถวที่ถัดลงมาข้างหลัง คือ
โคฮอร์ตตะอีก ๕ กอง ยืนเรียงกันเหมือนกัน (แนวที่ ๒ เดิม)

ข้างหลังเล็งโอนที่จัดแถวตั้งกล่าวมาแล้วนี้ มีเครื่องชดห็นตั้งหลายเครื่อง
แล้วมีทหารแนวหนุนอีกแนว ๑

ต่อไปเมื่อตอนที่ประเทศโรมันฝ่ายตะวันตก (ที่เมืองโรมเป็นเมืองหลวง) ล่ม
จมแล้ว ในประเทศโรมันฝ่ายตะวันออก (คอนสตันติโนเปิลเป็นเมืองหลวง) ได้ใช้วิธี
จัดแถวเล็งโอนเป็นฟาลังอย่างนี้ตลอด และไม่ได้จัดให้ โคฮอร์ตตะตั้งซ้อนกันเป็น
๒ ชั้นอย่างที่ว่ามาแล้ว ได้จัดโคฮอร์ตตะทั้ง ๑๐ โคฮอร์ตตะเรียงเป็นแนวเดียวกัน
ติดกันเป็นฟัด โคฮอร์ตตะทุกกองจัดเป็น ๖ แถวคือกลายเป็นฟาลังโดยแท้ทีเดียว
ข้างหลังและข้างปีกมีเครื่องชดห็นต่าง ๆ ตั้งเล็งโอนที่จัดแถวเป็นฟาลังและอาโศรย
เครื่องชดห็นเป็นกำลัง ในการทำอันตรายแก่ข้าศึกนั้นย่อมจะรุกไม่ได้เลย ได้แต่
ตั้งอยู่กันที่เท่านั้น ในสมัยที่ว่าการทหารของชาวโรมันเสื่อมทรามจนไม่มีใครนึก
ถึงการที่จะรุกเข้าไปตีให้ ได้ ไซยชนะแก่ข้าศึกนั้นเลย นึกถึงแต่การที่จะป้องกันมิ
ให้ทหารรบโรมันแพ้ข้าศึกเท่านั้น

ตั้งแต่พุทธศักราช ๕๐๐ ปีลงมา เล็งโอนของโรมันเลยไม่มีทหารโรมันเลย
มีแต่ทหารชาติเยอรมันทั้งสิ้น เป็นแต่เรียกว่าทหารโรมัน เพราะฉะนั้นตั้งแต่นั้นมา
ต้องนับว่าพงษาวดารการทหารของชาติโรมันเป็นอันถึงที่สุด

การทหาร

ตามที่ได้อธิบายวิธีจัดแถวเล็งโอน มาแต่ต้นจนปลายนี้ ถ้าจะสรุปความให้สั้น ย่อมจะกล่าวได้ว่า เล็งโอนได้จัดแถวเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ เป็น ๗ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) จัดเป็นรูปฟาลังชนิก ๑ วิธีนี้ใช้มาตั้งแต่แรกตั้งเมืองโรม จนถึงครั้งคามิลลัสเป็นกงซุล คือตั้งแต่ก่อนพุทธศักราชเริ่มต้น ๒๑๑ ปี จนถึงพุทธศักราช ๑๕๒ ปี

๒) จัดเป็นมานิปุลชนิกที่ ๑ (มีแนวเดียว) ใช้ตั้งแต่คามิลลัสมาจนถึงรบกับคาร์ธาโกครั้งแรก คือตั้งแต่พุทธศักราช ๑๕๒ ปี ถึง ๒๗๘ ปี

๓) จัดเป็นมานิปุลชนิกที่ ๒ (มี ๓ แนว) ใช้ต่อจากวิธีที่ ๒ มาจนถึงมาริอุสเป็นกงซุล คือตั้งแต่พุทธศักราช ๒๗๘ ถึง ๔๓๕ ปี

๔) จัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๑ (มี ๒ แนว) ใช้ตั้งแต่มาริอุสเป็นกงซุล จนถึงยูลิวสเซซาร์ คือตั้งแต่พุทธศักราช ๔๓๕ ถึง ๔๘๒ ปี

๕) จัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๒ (มี ๓ แนว) ใช้ตั้งแต่พุทธศักราช ๔๘๒ ถึง ๕๑๒ ปี คือเฉพาะในระหว่างเซซาร์เป็นแม่ทัพใหญ่อยู่นั้นเท่านั้น

๖) จัดเป็นโคฮอร์ตตะชนิกที่ ๓ (มี ๒ แนวอีก และระยะระหว่างโคฮอร์ตตะน้อยลงมากทุกทีด้วย) ใช้ตั้งแต่อิมเปราเตอร์เอากุสตุส ถึงอิมเปราเตอร์อาเดรียน คือตั้งแต่พุทธศักราช ๕๑๒ ปี ถึง ๖๖๒ ปี

๗) จัดเป็นรูปฟาลัง คือโคฮอร์ตตะติดกันเข้าจนเป็นพืดเดียวกัน และใช้เครื่องยิงต่าง ๆ มาก

ตามที่เราได้พิจารณาวิธีจัดแถวเล็งโอนมาโดยละเอียดดังนี้ ย่อมจะเห็นได้ว่าการจัดแถวตลอดจนยุทธวิธี เปลี่ยนตามคุณวุฒิของทหารที่เข้าประจำเล็งโอน ถ้าทหารดีวิธีจัดแถวก็ดี ใช้ได้สะดวกคล่องแคล่วในการเข้าตีข้าศึก ถ้าทหารเลววิธีจัดแถวก็ติดกันเข้าเป็นพืด ซึ่งไม่สะดวกในการเข้าตี เหมาะแต่ในการตั้งรับเท่านั้น

ทหารม้า ที่ใช้ในกองทัพโรมันนั้น แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือทหารม้าโรมันแท้ อย่างหนึ่ง ทหารม้าเมืองประเทศราชขึ้นแก่โรมันนั้นอีกอย่างหนึ่ง ทหารม้านี้จัดเป็นหมวด ๆ ที่ตามภาษาโรมันเรียกว่าคูร์มา คูร์มา ๑ นั้นมีทหารขึ้นเรียงกัน ๑๐ คน แล้วซ้อนกัน ๓

ของชาติโรมัน

แถวหรือ ๔ แถว (คือหมวด ๑ มีทหาร ๓๐ หรือ ๔๐ คน) หมวด ๑๐ หมวดรวมเป็นกองร้อย ๑ ถ้ามีทหารม้าหลายกองร้อยแล้ว เวลาจัดกองร้อยหลายกองร้อยด้วยกัน เว้นระยะเคียงระหว่างกองร้อย ๖,๑๐ เมตร

ในขณะจัดแถวเลิโอนเป็นรูปฟาลัง หรือจัดเป็นมานิปูลนั้น ทหารม้าตั้งทางปีกทั้ง ๒ ข้าง จำนวนแบ่งออกเท่ากัน และเป็นทหารม้าประจำเลิโอนทีเดียว ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาตามเลิโอน

ครั้นมาครั้งมาริอุสได้แยกทหารม้าออกเสียจากเลิโอน นำไปรวมกันอยู่ทางปีกของขบวนรบ และเรียกกองทหารม้านี้ว่ากองปีกขวาหรือกองปีกซ้าย มีนายทหารบังคับบัญชาต่างหาก

ตั้งแต่รบกับฮันนิบาลแล้ว ทหารม้าของโรมันมีจำนวนมากขึ้นทุกที เพราะฮันนิบาลมีทหารม้ามาก และรบชนะเพราะทหารม้ามาก เมื่อครั้งเซซาร์ทหารม้าในกองทัพโรมันมีจำนวนเป็น ๑ ใน ๖ ($\frac{1}{6}$) ของจำนวนทหารทั้งหมด กับใช้ทหารม้าชาติอื่นที่มารับจ้างนี้อีกมากด้วย

ต่อมาเมื่อทหารราบเสื่อมทรามลง ยังต้องใช้ทหารม้ามากขึ้นทุกที เพราะทหารราบไม่คิดเข้าตีข้าศึกเสียแล้ว จึงกลายเป็นทหารม้าเท่านั้นเป็นทหารที่จะใช้เข้าตีข้าศึกได้

ขบวนรบของกองทัพโรมัน นั้น ก็ถือเลิโอนเป็นหลัก ในขั้นต้นเมื่อมีทหารจัดเป็น ๑ เลิโอนเท่านั้น ขบวนรบของกองทัพก็คือขบวนรบของเลิโอนนั่นเอง แต่มีทหารม้าขึ้นประจำทางปีกทั้ง ๒ ข้างด้วย

แถวฟาลังชนิดที่ ๑

แถวมานิปูลชนิดที่ ๑

การทหาร

ครั้นต่อมาเมื่อมีทหารมากขึ้น ทั้งมีทหารเมืองประเทศราชมาช่วยด้วยแล้ว กองทัพโรมันมีจำนวนเป็น ๔ เลგიโอน ทหารโรมันแท้ ๒ เลგიโอน ทหารเมืองประเทศราช ๒ เลგიโอน และเวลาจัดขบวนรบเลგიโอนทหารโรมันแท้ต้องอยู่กลาง เพราะนับว่าด้านกลางเป็นด้านสำคัญมาก

ในเวลาที่ใช้จัดแถวเลგიโอนเป็นมานิปูลชนิดที่ ๒ นั้น ขบวนรบกองทัพโรมันจัดดังต่อไปนี้

๑) เลგიโอนที่จัดเป็นมานิปูล ๓ แนวนั้น ตั้งเรียงกันจากขวาไปซ้าย ๔ เลგიโอน ระยะในระหว่างเลგიโอน ๑๒,๒๐ เมตร

๒) ทางปีกทั้ง ๒ ข้างมีทหารราบชนิดเบาที่เรียกว่าทหารพิเศษ แต่ทหารพวกนี้บางทีก็ไม่ตั้งไว้ในขบวนรบ ไขว้ไปอยู่รักษาค่าย และบางทีก็ตั้งอยู่ข้างหลังแนวเลგიโอน

๓) ถัดทหารพิเศษออกไปอีก มีทหารม้าอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้างบางที่ใช้ทหารม้าโรมันแท้ไว้ทางปีกข้างหนึ่ง แล้วทหารม้าเมืองประเทศราชไว้ทางปีกอีกข้างหนึ่ง บางทีก็แบ่งทหารม้าทั้ง ๒ อย่างนี้ไว้ทั้ง ๒ ปีก

แถวมานิปูลชนิดที่ ๒

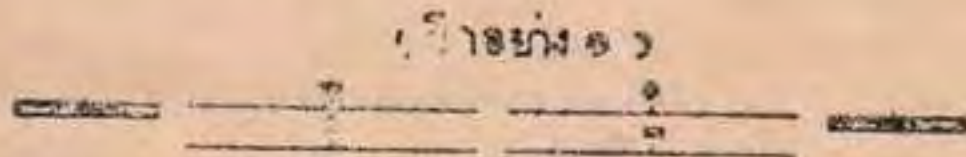
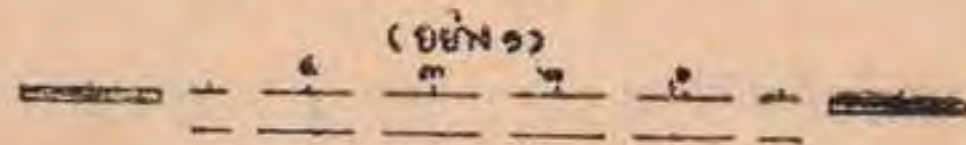

ครั้นมาถึงครั้งมาริอุสที่ใช้จัดเลგიโอนเป็นโคฮอร์ตะนั้น กองทัพจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว

ของชาติโรมัน

คือเลงไออนตั้งเรียงกัน ๔ เลงไออน เลงไออนทุก ๆ เลงไออนจัดเป็น
โคฮอร์ตตะ ๒ แนวอยู่แล้ว ขบวนรบก็เป็น ๒ แนวอยู่เอง ทหารม้าทหารพิเศษ
อยู่ทางปีกตั้งที่เข้ามาแล้ว หรืออีกอย่างหนึ่งเลงไออนจัดแนวนำกระดาน คือ
โคฮอร์ตตะเรียงกันหมดทั้ง ๑๐ แล้วเลงไออนที่ ๑ ที่ ๒ ตั้งเคียงกัน เลงไออนที่ ๓ ที่ ๔
ตั้งซ้อนหลังเลงไออนที่ ๑ ที่ ๒

แถวโคฮอร์ตตะชนิดที่ ๑

ต่อมาบูลิอุสเซซาร์ ได้จัดให้เลงไออนมี ๓ แนว เพราะฉะนั้นขบวนรบของ
กองทัพบกก็เกิดมีเป็น ๓ แนวขึ้น ใช้แต่เท่านั้นเซซาร์ ได้คิดจัดให้มีกองหนุนใหญ่ขึ้น
อีกด้วย เซซาร์ มีเลงไออนในกองทัพบกเป็นจำนวนถึง ๔ เลงไออน ได้จัดให้อยู่ใน
กองรบ ๖ เลงไออน เหลือไว้เป็นกองหนุน ๒ เลงไออน ส่วนทหารม้าคงอยู่ทางปีก
ของกองรบ

แถวโคฮอร์ตตะชนิดที่ ๒

ตามที่ว่ามานี้ เห็นได้ว่าเซซาร์เป็นผู้ต้นคิดในวิธีจัดขบวนรบอย่างลึก ตาม
ที่เราใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ คือแบ่งทหารออกเป็นกองรบกอง ๑ แล้วเป็นกองหนุนอีก
กอง ๑ ในกองรบนั้นมีแนวรบโดยพลเพาะและมีแนวหนุนช่วยอีกด้วยในตัว แปลว่า
การรบมันคงยิ่งขึ้น เพราะถึงแม้ กองรบจะแพ้เข้าศึกทั้งกองแล้ว ยังมีทหารเหลือ
ในกองหนุนใหญ่สำหรับแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง

ส่วนมารีอุสนั้น ใช้วิธีจัดขบวนรบเป็นเส้นบรรทัดคือ มีแนวรบแนวหนุนเป็น ๒ แนวจริง แต่อยู่ในกองรบทั้งสี่ ถ้าเสียทีลงแล้วเป็นไม่มีอะไรแก้ต่อไป บรรดาขบวนรบของชาติใด ๆ หรือแม่ทัพใด ๆ ที่มีต่อมากองอยู่ใน ๒ ชนิดนี้ คือ ขบวนรบเส้นบรรทัดอย่างหนึ่ง ขบวนรบลึกทหารซ้อนกันหลายชั้นนั้นอีกอย่างหนึ่งเสมอ เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่าชาวโรมันเป็นต้นคิดในเรื่องขบวนรบทั้ง ๒ ทาง ไม่มีใครคิดแปลกไปจากที่พวกโรมันได้คิดแล้ว

ครั้นต่อมาตั้งแต่สมัยอิมเปราเตอร์เอากุสตุส ขบวนรบของกองทัพก็กลายเป็น ๒ แนวอีก (ตามวิธีจัดแถวของเลจิโอน) และกองหนุนนั้นก็หายไป แปลว่าไม่มีผู้ใดมีความรู้ในทางทหารสุขุมพอที่จะเข้าใจความคิดของเซซาร์ได้ ไม่รู้สึกประโยชน์ของกองหนุนที่เซซาร์ได้จัดให้ มีชนชั้นที่เดียว เซซาร์ เป็นผู้ที่มีคุณวุฒิทางทหารผิดแปลกกับคนในสมัยเดียวกันนั้นหมด จนถึงไม่มีใครเข้าใจความคิด การไม่เข้าใจเช่นนั้นนี้เอง ๆ ถ้าบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดมีความฉลาดเฉียบแหลมเกินกว่าคนอื่น ๆ ในสมัยของตนนั้น แล้วจัดการทำการอะไรไป คนอื่น ๆ มักจะไม่เห็นไม่เข้าใจ บางทีชวนจะหาว่าบ้าคลั่งเสียซ้ำ

ขบวนรบกองทัพโรมัน เมื่อได้ กลับกลายเป็น ๒ แนวแล้ว ยังเสื่อมทรามต่อไปอีก คือ ระยะระหว่างเลจิโอนก็น้อยลงทุกที จนลงท้ายกลายเป็นไม่มีอย่างเดียวกับในเลจิโอน ระยะระหว่างโคฮอร์ตก็น้อยลงทุกที จนกลายเป็นไม่มี แปลว่าขบวนรบกลายเป็นเส้นพืดเดียวติดกัน อย่างฟาลังตามเดิม

ขบวนรบตามที่ว่ามาแล้วนี้ ว่าถึงการใช้ที่อยู่โดยมากในสมัยนั้น ๆ แต่แม่ทัพดี ๆ ได้ใช้ความคิดพิเศษพลิกแพลงการจัดขบวนรบให้ แปลกกับที่ใช้กันอยู่ในสมัยของตนก็มี เช่น

๑) ทูลลุส ฮอสติลียุส เป็นแม่ทัพครั้งที่จัดขบวนรบเป็นรูปฟาลัง แต่คิดพลิกแพลงจัดเป็น ๒ แนวเสีย ทั้งทหารราบและทหารม้า นี่แปลว่าเดินนำสมัยของตนคนหนึ่ง

ของชาติโรมัน

๒) ฟาบีอุสและมานลิอุสในปีพุทธศักราช ๘๔๒ คือในสมัยที่จัดขบวนรบเป็นแนว เเลงโองเรียงกันจากขวาไปซ้าย และเลงโองจัดเป็นมานิปูลนั้น ได้คิดพลิกแพลง มีทหารราบและทหารม้าเป็นกองหนุนอยู่ตรงกลางหลังแนวเลงโอง (ความคิดสูง อย่างเชซาร์)

ถ้าจะพูดถึงทหารม้าโดยเฉพาะแล้ว แม่ทัพได้ใช้ แปลกต่าง ๆ ผิดกับแบบ ที่กล่าวมาแล้วนั้นมาก เป็นต้นว่า

๑) รบกันที่ฟีเดเน ทหารม้าตั้งอยู่หลังแนว ทหารราบอยู่ตรงกลางพวกหนึ่ง อยู่ทางปีกขวาพวกหนึ่ง

๒) เมื่อครั้งรบที่คอร์บีโอน ทหารม้าอยู่กลางขบวนรบ ในแนวเดียวกับ ทหารราบ

๓) เมื่อครั้งรบที่อาดีส เรกูลุสเป็นแม่ทัพจัดให้ ทหารม้าเป็นกองหนุนใหญ่อยู่ หลังขบวนรบ เชซาร์ใช้ทหารม้าต่าง ๆ มาก คือถ้าเวลาเดินทัพใช้ทหารม้าเป็นกองรักษา ทางเดิน ป้องกันมิให้ข้าศึกเข้ามาตีขบวนกองทัพได้โดยไม่รู้ตัว หรือถ้าเวลาทำค่าย อยู่หรือกำลังจัดขบวนรบอยู่ ส่งทหารม้าไปอยู่ข้างหน้า คอยต้านทานมิให้ข้าศึก เข้ามารบกวนได้ (รักษาด่าน) บางทีใช้ทหารม้าไปเป็นกองอิสระ (ทหารม้าอิสระ) ส่วนเวลารบนั้นให้ทหารม้าอยู่ทางปีกใดปีกหนึ่งแต่ปีกเดียวกันก็มีเนือง ๆ

ตั้งแต่พวกโรมันทำสงครามกับอันนิบาลแล้ว มักใช้ทหารราบปนกับทหารม้า ด้วย เพื่อให้ตั้งรับได้ เชซาร์ก็ได้ใช้วิธีนี้บ่อย ๆ

วิธีเดินทัพ ได้กล่าวไว้แล้วว่า เมื่อครั้งจัดแถวเลงโองเป็นรูปมานิปูลนั้น เวลาเดินทัพถ้าเดินตรงเข้าไปหาข้าศึก ย่อมจัดเป็นขบวนเดี่ยว และถ้าเดินหันข้าง ให้ข้าศึก จัดเป็น ๓ ขบวน ต่อมาภายหลังการเดินใช้วิธีพิสดารยิ่งขึ้น ยักย้ายไป ต่าง ๆ อย่างวิธีที่เราใช้อยู่บัดนี้ ตั้งแต่สมัยอิมเปราเตอร์มีใช้เครื่องมือสำหรับทำ สพานแพลงไปในกองทัพด้วย

ค่าย เวลาพักแรมนั้น ถ้าอยู่หลายวันพวกโรมันมักทำค่ายเสมอ ค่ายนั้น มีเชิงเนินดินรอบ แล้วมีคูน้ำเชิงเนินโดยรอบด้วย มีทางออก ๔ ทิศ กองทัพครั้ง

การทหาร

กองชุดที่มีจำนวนประมาณ ๒ หมื่น ต้องการพื้นที่สำหรับพักเป็นจำนวน ๖๐๐ เมตร
๔ เหลี่ยม น้อยกว่าพื้นที่ซึ่งต้องใช้ ในเวลาเดียวกันสำหรับกองทหารที่มีจำนวนเท่ากัน
๑๐ เท่า

การบังคับบัญชากองทัพ เมื่อครั้งยังมีเจ้าแผ่นดินปกครองบ้านเมืองนั้น เจ้า
แผ่นดินเป็นแม่ทัพเอง ต่อมาเมื่อเปลี่ยนเป็นกองชุดเป็นหัวหน้าในการปกครอง กองชุด
ก็เป็นแม่ทัพ ผู้ที่จะเป็นกองชุดนั้นต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๔๓ ปี และได้ทำการในหน้าที่
ปกครองแต่ต่ำจนสูงมาเป็นลำดับ แต่การกำหนดอายุนั้น ย่อมยกเว้นให้ผู้ที่ม
คุณวุฒิพิเศษเช่นอาเลวีอุสคอรุสเป็นกองชุดอายุ ๒๓ ปี สะซิปีโอคนที่ ๑ เป็นกองชุด
อายุ ๒๔ ปี สะซิปีโอคนที่ ๒ เป็นกองชุดอายุ ๓๔ ปี

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า กองชุดนั้นมี ๒ คนในเวลาเดียวกัน ถ้ากองชุด ๒ คนนี้
ตกลงแบ่งหน้าที่กัน คือคนหนึ่งออกไปเป็นแม่ทัพอีกคนหนึ่งอยู่รักษามันเมืองก็เป็นการ
ดีไป แต่ถ้าไม่มีผู้ใดยอมอยู่ ต้องการไปในกองทัพทั้ง ๒ คนแล้ว (การไปกับกอง
ทัพย่อมมีช่องที่จะได้ชื่อเสียงมากกว่า) ต้องเปลี่ยนกันบัญชากองทัพคนละวัน ซึ่ง
ทำให้เป็นการยุ่งยากได้ต่าง ๆ

กองชุดนั้น ในขั้นต้นที่ประชุมชนาตเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น ภายหลังกลายเป็น
พลเมืองพร้อมกันเลือกตั้ง มีมารีอุสเป็นคนแรก ในกองทัพกองชุดมีอำนาจสิทธิขาด
ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดว่ากล่าวอย่างใดได้

ถ้าเกิดภัยสำคัญขึ้นในบ้านเมือง เช่นมีการจลาจลเป็นต้น พลเมืองเลือก
ตั้งผู้ช่วยการแผ่นดินสิทธิขาด เรียกว่าดิกตาตอร์ซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาทั้งฝ่าย
ทหารพลเรือนหมดตลอด และไม่ต้องฟังคำชนาตหรือผู้ใดเลย ทำการตามแต่ใจ
ทั้งสิ้น เมื่อหมดการจลาจลแล้ว ดิกตาตอร์ก็ออกจากหน้าที่ และการบังคับบัญชา
ทหารทั้งการปกครองพลเรือนก็เดินไปในทางธรรมดา และดิกตาตอร์ต้องรายงานการ
ที่ทำไปต่อชนาตด้วย

ออกตาวิอานุสเอากุสตุส เมื่อได้รับเกียรติยศเป็นดิกตาตอร์ตลอดชีวิตแล้วตั้ง
เล็กตำแหน่งนี้เสีย เรียกกันว่าอิมเปราตอร์ซึ่งแปลว่าแม่ทัพผู้มีอำนาจสิทธิ ตามนาม
ตำแหน่งก็เห็นได้อยู่แล้วว่า ทหารอยู่ในบังคับบัญชาอิมเปราตอร์ โดยสิทธิขาด

ของชาติโรมัน

ตามที่บรรยายมาในตอนนี้ ได้กล่าวถึงวิถีจัดการทหารของชาวโรมันโดยตลอด รวมกันอยู่แต่แห่งเดียว เพื่อเป็นการสวดแก่ผู้อ่านและเรียน ในตอนต่อ ๆ ไป ของมาตรานี้ จะได้พูดถึงการสงครามที่ชาวโรมันได้กระทำ เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นพยานว่า สิ่งที่ได้พูดมาในตอนนี้เป็นความจริง และวิถีจัดการต่าง ๆ นั้นได้ใช้ในเวลาสงครามจริงทั้งสิ้น

ชาวโรมันได้กระทำสงครามมามากมาย กระทำอยู่ตลอดเวลาที่ตั้งรวมกันอยู่เป็นชาติเป็นประเทศ เกือบจะนับว่าไม่มีเวลาเว้นว่าง เพราะฉะนั้นถ้าจะเล่าถึงสงครามของชาติโรมันทุกครั้งไป คงไม่มีที่สิ้นสุด เหตุฉะนั้นจะนำมากล่าวแต่บางสงครามที่มีประโยชน์ในการพิจารณาวิถีจัดการทหารต่าง ๆ เท่านั้น

ตอนที่ ๘

สงครามระหว่างชาวโรมันกับชาวคาร์ธาโกครั้งที่ ๒

พุทธศักราช ๓๒๓ ถึงปี ๓๔๑

เหตุที่เกิดสงครามนี้ คือ

เมื่อชาวโรมันได้ตีเมืองที่ใกล้เคียงมาเป็นเมืองขึ้นจนตลอดแหลมอิตาลีแล้ว จึงมีประสงค์จะได้เกาะซิซิลี ซึ่งมีสมบัติมั่งคั่งบริบูรณ์ทั้งอยู่ในท่ามกลางทะเลอีเจียน (เมดิเตอร์เรเนียน) นับว่าเป็นที่สำคัญแห่งหนึ่งนั้น มาเป็นของตนด้วย แต่เกาะซิซิลีนั้นในเวลานั้นอยู่ในอำนาจของชาวคาร์ธาโกแทบจะทั้งเกาะ มีเมืองที่เป็นอิสระอยู่บางเมืองเล็กน้อยเท่านั้น เพราะฉะนั้นในการที่จะได้เกาะซิซิลีทั้งเกาะมาเป็นเมืองขึ้น จำเป็นจะต้องรบกับชาติคาร์ธาโกให้แตกหักเสียก่อน

ในสมัยที่วั้น พวกชาวเมืองซีราคูส (เป็นเมืองหนึ่งในเกาะซิซิลียังมีอยู่จนบัดนี้) ที่เป็นเอกราชอยู่ กำลังต่อสู้กับพวกคาร์ธาโก คือพวกซีราคูสอยากจะไล่พวกคาร์ธาโกไปเสีย ให้เกาะซิซิลีเป็นอิสระภาพทั้งเกาะ ฝ่ายชาวคาร์ธาโกมีความประสงค์ตรงกันข้าม อยากได้เกาะซิซิลีเป็นของตนทั้งเกาะ

ชาวโรมันทำสัญญาไมตรีสันติกับพวกซีราคูสแล้วช่วยรบด้วย ตั้งแต่นั้นมาชาวโรมันกับชาวคาร์ธาโกเริ่มทำสงครามซึ่งกันและกัน หยุดบ้างทำบ้างเป็นเวลากว่า ๑๐๐ ปี คือตั้งแต่พุทธศักราช ๒๗๘ ปีถึง ๓๘๖ ปี

สงครามระหว่างชาวโรมัน

กำลังของประเทศโรมันและประเทศคาร์ธาโกเวลาเริ่มรบกัน ในทางสมบัติทางปกครอง และทางทหาร ต่างกันมากดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑) คาร์ธาโก มีดินแดนกว้างใหญ่กว่าประเทศโรมันในขณะนั้นเป็นอันมาก ประเทศโรมันมีดินแดนอยู่ในแหลมอิตาลีเท่านั้น ส่วนประเทศคาร์ธาโก ซึ่งตั้งเมืองตั้งอยู่ที่ใกล้เมืองตูนิสเดียนั้น มีดินแดนใหญ่โตแผ่ไพศาลอยู่ในทวีปอาฟริกา ตอนข้างเหนือ เขตแดนทางทิศตะวันออกตั้งแต่ตรีโปลีตลอดไปจนจดมหาสมุทร อิตลันติกทางทิศตะวันตก ทั้งประเทศสเปนฝั่งใต้และเกาะต่างๆ ในทะเลกลางธรณี (เมดิเตอร์เรเนียน) ซึ่งตะวันตกกับเกาะซิซิลีครั้งหนึ่งก็เป็นของชาวคาร์ธาโกด้วย

๒) วิถีหากินของชาวโรมัน เวลานั้นทำนาเป็นพื้น และสมบัติก็เกิดจากพื้นดินเป็นที่ตั้ง ส่วนกำลังและสมบัติของชาวคาร์ธาโกเกิดจากการค้าขายและทำของขายเป็นพื้น สินค้าซึ่งชาวคาร์ธาโกบรรทุกเรือเข้าไปถึงกลางทวีปอาฟริกา บรรทุกเรือไปถึงทะเลเหนือ (นำประเทศฮอลันดเดียนั้น) เพราะการค้าขายเจริญดังนี้ สมบัติเงินทองบ่อมั่งคั่งบริบูรณ์ยิ่งในประเทศคาร์ธาโก

๓) ในประเทศโรมัน การมั่งมีและจนยังไม่สู้เห็นชัดนัก คือคนชั้นสูงและชั้นต่ำยังมีได้มั่งมีและจนผิดกันมากนัก พวกโรมันยังถือลัทธิที่เคร่งครัดและกระเบียดกระเสียยในการอยู่กิน ส่วนในประเทศคาร์ธาโกนั้นตรงกันข้าม คนชั้นสูงมั่งมีมาก คนชั้นต่ำจนมาก และคนที่มั่งมีอยู่กินอย่างหรูหรา เต็มไปด้วยความสนุกสำราญ

๔) ทั้งในประเทศโรมันและประเทศคาร์ธาโก การปกครองเป็นแบบลัทธิ ในประเทศโรมันมีกงสุลและเซนาตเป็นหัวหน้า ในประเทศคาร์ธาโกมีเซนาตที่ประชุมผู้มีปัญญา ๑๐๐ คน และมีซุฟเฟต (แปลว่าตุลาการใหญ่) ๒ คนเป็นหัวหน้าในการปกครอง แต่ว่าการที่จะเข้าเป็นสมาชิกเซนาตของเมืองโรมันนั้น ย่อมแล้วแต่ปัญญาและความสามารถดีเป็นที่ตั้ง ส่วนการที่จะเข้าเป็นสมาชิกเซนาตหรือสมาชิกที่ประชุมผู้มีปัญญา ๑๐๐ คนในคาร์ธาโกนั้น ย่อมแล้วแต่สมบัติเป็นที่ตั้ง ต้องคนมั่งมีและคนมีตระกูลจึงจะเข้าเป็นสมาชิกได้ ในการปกครองประเทศคาร์ธาโกนั้นความสามัคคีไม่

กับชาวคาร์ธาโก

มีที่เดียว เพราะมีการวิวาทแย่งชิงกันอยู่ในระหว่างคน ๒ จำพวกเสมอ คือพวกที่อยากให้อำนาจอยู่กับคนน้อยคนนั้นพวกหนึ่ง (เป็นพวกมั่งมีและอยากให้อำนาจอยู่แต่ในมือตน) กับพวกที่อยากให้อำนาจการปกครองแพร่หลายอยู่ในมือพลเมืองทั่วไปเสมอ กันนั้นอีกพวกหนึ่ง (ในที่นี้ขอกล่าวว่า ในเมืองโรมมีการวิวาทกันเช่นนั้นเหมือนกัน แต่เป็นในตอนหลังเมื่อรบกับคาร์ธาโกเสร็จแล้ว เวลาที่รบนั้นยังไม่เป็น)

๕) ชาวโรมันและชาวคาร์ธาโกใช้วิธีปกครองเมืองขึ้น และชาติที่อยู่ใต้บังคับคนละอย่างต่างกัน ชาวโรมันผ่อนให้ชาติที่ตนตีมาอยู่ใต้บังคับนั้น ได้รับผลอย่างชาวโรมันแท้มากขึ้นเป็นลำดับจนลงท้ายกลายเป็นพลเมืองโรมันอย่างเดียวกับชาวโรมันแท้ๆ ได้ ฝ่ายชาวคาร์ธาโกมิได้คิดถึงจะให้ชาวเมืองขึ้นรับผลทางปกครองเหมือนกับตนเลย ที่เดียว ชาวโรมันมิได้ปราบเมืองขึ้นเสียจนราบคาบแท้ ย่อมจะปล่อยให้จัดการบ้านเมืองของตนเองได้บ้าง และบางทีถึงไม่ต้องให้ส่งส่วยก็มี ส่วนชาวคาร์ธาโกส่งข้าหลวงไปพวกตนไปปกครองเมืองขึ้นอย่างหัวเมืองขึ้นในทันที และเก็บภาษีอากรอย่างแรงที่สุด นับว่าคนในเมืองขึ้นนั้นเท่ากับทาส เพื่อที่จะมิให้เมืองขึ้นเป็นขบถได้ ชาวคาร์ธาโกร่ำก่ำเพ่งเมืองต่าง ๆ ที่ตีได้หมด เลยไม่มีที่ต้านทานข้าศึกต่างประเทศที่จะมาย่ำยีประเทศตนจากภายนอกนั้นเลย เพราะเหตุที่ชาวคาร์ธาโกใช้วิธีกดขี่เมืองขึ้นดังนี้ พอข้าศึกภายนอกเข้าไปในประเทศได้เมื่อใด พวกเมืองขึ้นก็พากันลุกเป็นขบถเข้ากับพวกข้าศึกหมด เช่นในการรบกับโรมันครั้งแรก มีเมืองขึ้นที่เป็นขบถเข้ากับพวกโรมันถึง ๒๐๐ เมือง ส่วนในประเทศอิตาลีชาวโรมันมิได้รื้อบ้อมคูประตูหอรบที่แวดล้อมเมืองขึ้นต่าง ๆ คงให้มียู่ตามเดิม เพราะฉะนั้นสามารถต้านทานข้าศึกภายนอกได้โดยรอบ

๖) กำลังทหารนั้น ถ้าว่าในทางเครื่องมือและจำนวนทหารแล้วคาร์ธาโกแข็งแรงกว่าชาวโรมัน ชาวคาร์ธาโกมีกำลังสำคัญอยู่ที่กองทัพเรือ ซึ่งมีจำนวนเรือถึง ๕๐๐ ลำ ไม่มีที่ใดมากเท่าในโลก ในเวลานั้น ทางบกประเทศคาร์ธาโกสามารถที่จะจัดทหารมาจากพวกนูมิเดีย (ประเทศซึ่งเดี๋ยวนี้กลายเป็นอัลเยเรีย) มีจำนวนมากและคล่องแคล่วในการรบ ทั้งทหารราบก็อาจเกณฑ์จากเมืองขึ้น และว่าจ้างเป็นจำนวนได้มากมาย มีโรงทำอาวุธเก็บอาวุธหลายแห่ง ที่เต็มไปด้วยเครื่องยิงต่าง ๆ

สงครามระหว่างชาวโรมัน

มีข้างรบเป็นอันมาก และข้อสำคัญมีเงินทองมากมายอาจต่อสู้อยู่ได้นานไม่สิ้นสุด แต่
ถ้าว่าในทางอาหารที่ย่อมเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการรบแล้ว ต้องนับว่าคาร์ธาโกอ่อน
แอ เพราะทหารนั้นถึงมีจำนวนมากก็จริง แต่ต่างชาติต่างภาษา ไม่มีสิ่งใดที่จะต่อ
เนื่องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บางครั้งบางคราวแม่ทัพที่ทหารรักทำให้กองทัพเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกันได้ เช่นครั้งอันนิบาลแม่ทัพสำคัญของชาวคาร์ธาโกนำทัพนั้น ทหาร
ในกองทัพคาร์ธาโกทำการได้ทุกอย่าง ข้ามแม่น้ำข้ามเขาตีสันพันทางไม่มีที่ข้อยื้อเลย
ส่วนชาวคาร์ธาโกเองนั้นไม่ออกรบ เพราะมีนิสัยยถากรรมแต่ในทางค้าขาย เกลียดการ
ทหารเป็นอย่างดี ชั่วแต่แม่ทัพและนายทหารเท่านั้นเป็นคนชาติคาร์ธาโก นอกนั้น
ใช้คนชาติอื่นทั้งสิ้น ยุทธวินัยในกองทัพหละหลวมอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นทหารมักก่อการ
จลาจลเนื่อง ๆ จนพลเมืองมักกลัวกองทัพของตนมากกว่ากองทัพข้าศึก และไม่มี ความ
รักหรือนับถือทหารที่ป้องกันบ้านเมืองนั้นเลย แม่ทัพที่แพ้ข้าศึกถูกฆ่าโดยวิธีตรงไม่ทาง
เขน ส่วนแม่ทัพที่รบชนะก็ไม่ได้รับบำเหน็จหรือความอุดหนุนอย่างใดเลย

ส่วนกองทัพโรมันเวลานั้น เป็นเวลาถึงความเจริญอันแก่กล้า กองทัพ
โรมันเวลาเจริญได้อย่างไรเราย่อมทราบอยู่แล้ว เพราะกล่าวมาแล้วในตอนที่ ๖ กอง
ทัพโรมันมีทหารที่เป็นพลเมืองโรมันเองซึ่งพร้อมไปด้วยความกล้าหาญ และความ
คล่องแคล่วว่องไวในการสงคราม เพราะได้รับความอบรมในทางนั้นมาแต่หนุ่ม และ
คุ้นเคยแน่นอนโดยที่ออกรบอยู่มิได้หยุดหย่อน เลจิโอนโรมันออกรบด้วยความ
รู้สึกหน้าที่ของตนโดยเต็มที่ ทั้งเต็มไปด้วยความรักชาติบ้านเมือง และถ้อยยุทธวินัย
โดยเคร่งครัด

๗) ในขณะที่กำลังถึงนี้ กองทัพคาร์ธาโกใช้วิธีรบที่ชาวกรีกชื่อซานุชิปัส
มาจัดขึ้น ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๘๖ คือจัดแถวเป็นฟาลัง ทหารราบยืนซ้อน
กัน ๑๖ ชั้น ทหารคน ๑ มีพื้นที่กว้าง ๕๑,๔๔ ซม. ทหารม้าชนิดหนักแบ่งเป็นอีไลส
อีไลส ๑ มีทหาร ๖๒ คนยืนเรียงกันจากขวาไปซ้าย ๘ คน แล้วซ้อนกัน ๘ ชั้น ทหาร
ม้าชนิดเบาจัดอย่างเดียวกันแต่ซ้อนกันเพียง ๔ ชั้น เพราะฉะนั้นเรียงจากขวาไปซ้าย
๑๖ คน เวลารบอีไลสทหารม้าชนิดหนัก ๘ อีไลสยืนติดกันเรียงกันจากขวาไปซ้าย

กับชาวคาร์ธาโก

รวมเป็น ๑ กองพัน กองพัน ๑ มีหลายกองขึ้นเรียงกันเป็นแนวเดียว เว้นระยะระหว่างกอง ๖.๑๐ เมตร ทหารม้าชนิดเบาขึ้นจัดเป็นกองร้อย กองร้อย ๑ มี ๒ อีโอส กองร้อยต่างๆ ขึ้นเรียงกันเว้นระยะระหว่างกองร้อย ๖.๑๐ เมตร

ส่วนกองทัพโรมันเวลานั้น ใช้วิธีจัดแถวเลژیโอนแบ่งเป็นมานิปุลชนิดที่ ๒ (๓ แนว)

การรบในระหว่างชาวโรมันกับชาวคาร์ธาโกนั้น ได้รบกันอยู่ถึง ๑๐๐ ปีเศษ ตามที่กล่าวมาแล้ว ได้ทำสงครามเป็น ๓ คราว คราวที่ ๑ รบกันอยู่ ๑๓ ปี คือตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๗๘ ถึงปี ๒๘๑ ในสงครามคราวที่ ๑ นี้ ฝ่ายคาร์ธาโกเสียเปรียบ ฝ่ายโรมันเรื่อย เป็นแต่เมื่อตอนท้ายฮามิลคาร์ บิดาของฮันนิบาลได้เป็นแม่ทัพได้ทำการสงครามโดยแข็งแรงและลงอาจรบชนะหลายครั้ง แต่ฝ่ายบ้านเมืองมิได้อุดหนุนพอ และกลับเข้าขอมเลืกรบเสียด้วย ชาวคาร์ธาโกยอมออกจากเกาะซีซีเลีย แปลว่าขลกเกาะนั้นให้แก่ชาวโรมัน แล้วมีหน้าเข้าต้องเสียเงินให้แก่ชาวโรมัน ๑๒ ล้าน ฟรังก์ (ประมาณ ๖,๖๒๕,๐๐๐ บาท) เป็นค่าทำขวัญด้วย

ฮามิลคาร์ มีความขุ่นเคือง เป็นอันมากที่ประเทศของตนต้องเสียเกียรติยศยอมแพ้ข้าศึกดังนี้ จึงคิดที่จะทำสงครามแก้เผ็ดชาวโรมันต่อไป เพื่อที่จะทำการสงครามให้ชนะเมืองโรมันนั้น ฮามิลคาร์มีความเห็นว่า ต้องไปยึดมั่นในแผ่นดินทวีปยุโรปเสียก่อน แล้วจึงไปรบกันทางบก เพราะถ้าอยู่คนละฝั่งฟากทะเลกัน การรบต้องขนทหารขนส่งเบียงทางเรือหมดทุกอย่างเป็นการไม่แน่นอน เพราะเรือเวลานั้นใช้เรือใบ จะไปได้เมื่อใดก็แล้วแต่ลมแต่อากาศกำหนดแน่ไม่ได้ เพื่อที่จะยึดดินแดนในทวีปยุโรปนั้น ฮามิลคาร์เห็นควรตีแหลมสเปนให้เป็นของคาร์ธาโกทั้งแหลม ที่ประชุมว่าการแผ่นดินของคาร์ธาโกเห็นชอบด้วยตามความคิดนี้ จึงยอมจับจ่ายเงินทองให้ฮามิลคาร์ไปจัดการตามความประสงค์ ฮามิลคาร์จึงยกกองทัพไปตีแหลมสเปนฝั่งใต้ ได้ตลอด

ในปีพุทธศักราช ๓๑๓ ฮามิลคาร์ถูกอาวุธถึงแก่ความตายในเวลาที่รบกับชาติเวร โตนินในแหลมสเปน มีลูกเป็นผู้สืบบางษ์ชื่อฮันนิบาลอายุ ๑๖ ปี เมื่อฮามิลคาร์ถึงแก่

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ความตายเสียเช่นนี้ ฮัสตรูบาตลูกเขยของฮามิลคาร์จึงขึ้นเป็นแม่ทัพแทน และจัดการปราบปรามพวกชาวแหลมสเปญต่อไป ปราบปรามได้มากและแผ่อำนาจไกลออกไปทุกที่จนจะประชิดประเทศฝรั่งเศส ที่เวลานั้นเรียกว่ากัลเลีย (เพราะคนชาติที่นั่นมาว่ากัลอยู่ในที่นั้นมาแต่ดั้งเดิม พวกฝรั่งเศสนั้นมาทีหลัง กัลเลียเป็นเมืองขึ้นของประเทศโรมัน ชาวโรมันจึงมีความหวาดหวั่นและพุดจากับรัฐบาลคาร์ธาโก ขอให้แม่น้ำเอโบร์เป็นเขตแดน มิให้กองทัพคาร์ธาโกยกข้ามแม่น้ำนั้นมาทางฝั่งเหนือ รัฐบาลคาร์ธาโกตกลงตามไปคราวหนึ่ง)

ในขณะนั้นชาวโรมันเป็นใหญ่ในแหลมอิตาเลีย ตลอดทั้งเกาะซิชีเลียเกาะซาร์ดีเนียเกาะคอร์ซิกาด้วย ชาติต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้และใกล้เคียง (ภูมิประเทศตั้งแต่ตัวนอกแห่งประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ไปจนถึงแม่น้ำดานูบ) ก็ขึ้นอยู่ในอำนาจของชาวโรมัน เมืองซากุนตุม เมืองมาร์เซบเป็นไมตรีสนิทนับว่าเป็นประเทศราชขึ้นแก่เมืองโรม

ส่วนชาวคาร์ธาโกนั้น นอกจากดินแดนในทวีปอาฟริกาที่กล่าวแล้ว เป็นใหญ่อยู่ในแหลมสเปญตั้งแต่แม่น้ำทาโฮถึงแม่น้ำเอโบร์

ในปีพุทธศักราช ๓๑๕ ฮัสตรูบาตถูกฆ่าตาย แล้วในปีพุทธศักราช ๓๒๑ ทหารในกองทัพพร้อมใจกันเลือกฮันนิบาลเป็นแม่ทัพ เซนาตคาร์ธาโกเห็นชอบด้วย และตั้งให้เป็นแม่ทัพตามใจทหาร ฮันนิบาลเวลานั้นอายุ ๒๓ ปีเท่านั้น ฮันนิบาลเกิดมาในเวลาที่ประเทศของตนรบกับชาวโรมันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นมีความเกลียดชังชาวโรมันมาแต่เด็ก และเมื่อบิดาตายนั้น ได้สาบานตนต่อหน้าศพบิดาว่า จะแก้เผ็ดชาวโรมันให้จงได้ มาครั้งนี้พอได้เป็นแม่ทัพขึ้น จึงเห็นว่าถึงเวลาสมควรที่จะเริ่มกระทำการตามคำสาบานของตนนั้นได้ ฮันนิบาลเล็งเห็นว่า ในการที่ชาวโรมันประพฤติดันเรียบร้อยไม่รบกวนชาวคาร์ธาโก และทำเป็นไมตรีดีอยู่ในขณะนั้น เป็นแต่การแก่งทำ ที่ชาวโรมันจะยอมให้ชาวคาร์ธาโกเป็นใหญ่เต็มที่ใน แหลมสเปญนั้นไม่มีแล้ว ที่ยังเจียบอยู่ก็เพราะคงยังเตรียมการอยู่ ถ้าเตรียมการเสร็จเมื่อใด คงเริ่มรบเมื่อนั้น ฮันนิบาลเห็นว่าไม่ควรปล่อยให้ชาวโรมันเป็นผู้เริ่มรบ เพราะถ้าปล่อยให้

กับชาวคาร์ธาโก

เป็นผู้เริ่มเช่นนั้น ชาวโรมันคงใช้เกาะซิซิลีเป็นฐานทัพ แล้วยกทัพข้ามฟากไปยัง
แอฟริกาและตีเมืองคาร์ธาโกที่เดียว การรบทางแหลมสเปนก็จะกลายเป็นไม่ใช่การ
รบสำคัญ ความคิดของบิดาที่จัดการมาแล้ว ก็จะเป็นอันเสียเปล่าหมด ชาว
คาร์ธาโกต้องเริ่มรบก่อน เพราะเมื่อทำเช่นนั้นฝ่ายคาร์ธาโกจะทำการได้ตามใจ และ
มีทางได้มาก พวกกัลที่อยู่ใต้อำนาจชาวโรมันนั้น คงยอมให้กองทัพคาร์ธาโกเดิน
ผ่านเมืองไปได้ หรือคงเข้าด้วยและช่วยด้วยเสียซ้ำ เพราะพวกกัลมิได้รักใคร่ชาว
โรมันนัก ด้วยชาวโรมันได้พวกกัลที่อยู่ในแหลมอิตาลีฝ่ายเหนือ(ลอมบาร์เดียเดียนี)
ให้ข้ามภูเขาอัลป์ไปเสียโดยมาก พวกกัลมีความขุ่นเคืองมาก และชวนจะลุกเป็น
ขบถอยู่เสมอ จนชาวโรมันเองก็ครั่นคร้ามอยู่ เมื่อผ่านประเทศกัลเลียไปได้แล้วก็
เลียบเข้าประเทศอิตาลีที่เดียวเมื่อเข้าไปในประเทศอิตาลี เมืองขึ้นของเมืองโรม
ต่างๆก็อาจจะลุกเป็นขบถได้ เพราะขณะนั้นชาวโรมันยังมิได้ให้ชาวเมืองขึ้นเป็นพล
เมืองโรมันทั่วไป ยังกดขี่อยู่ก็มี (ชาวโรมันนั้นเมื่อตีเมืองใดได้แล้ว ไม่ให้ชาวเมือง
เป็นพลเมืองโรมันทันที ต้องกดให้ราบก่อนแล้วจึงให้เป็นประเทศราช แล้วให้เป็น
พลเมืองโรมันแต่เป็นลำดับ เมื่อชาวเมืองหนึ่งได้เป็นพลเมืองโรมันแท้แล้ว แต่
ชาวเมืองอีกเมืองหนึ่งที่ตีได้ก็หลังก็ยังฟังเป็นประเทศราช อีกเมืองหนึ่งที่ตีได้ก็หลัง
ลงไปอีกยังเป็นเวลาถูกปราบปรามอยู่เป็นลำดับกันดังนี้)

เมื่ออันนิบาลได้กำหนดความมุ่งหมายที่ตนจะยกไปตีข้าศึกทางใดเช่นนั้นแล้ว จึง
ต้องคิดถึงหนทางเดินทัพ ว่าหนทางใดจะสะดวกมีสะดวก และการส่งเสบียงตามกอง
ทัพจะส่งหนทางใดจึงจะสะดวกอีกต่อไป

การที่จะไปตีข้าศึกในประเทศอิตาลีนั้น ย่อมจะไปได้ ๒ ทางคือไปทางทะเล
ใช้เรือ ตั้งฐานทัพไว้ในแอฟริกา หรือจัดฐานทัพในแหลมสเปนและยกทัพผ่านกัล
เลียไปเข้าในประเทศอิตาลีทางข้างเหนือ คือเข้าในลุ่มแม่น้ำโป

การที่จะเดินทัพทางทะเลเป็นการลำบาก เพราะในขณะนั้นทะเลกลางธรณี (เมดิเตอร์
เรเนียน) ตกไปอยู่ในอำนาจโรมันเสียแล้ว ด้วยชาวโรมันเป็นเจ้าของเกาะซิซิลี
ซาร์ดีเนียและคออร์ซิกา ซึ่งเป็นทำเลที่อาจยกทหารมาตั้งคอยตรวจดูข้าศึกได้ โดยง่าย

สงครามระหว่างชาวโรมัน

การที่จะยกทัพไป หรือการส่งเสบียงทางทะเลจะต้องผ่านเกาะเหล่านี้ ถ้าชาวโรมัน ออกตั้งกลางทาง หรือตัดตัดทางเสบียงเสีย เมื่อกองทัพคาร์ธาโกไปอยู่ในอิตาลีแล้ว ก็จะเกิดเป็นการลำบากอย่างยิ่ง โชแต่เท่านั้นการที่จะอำนวยความสะดวกทั้งทางบกทางเรือ ให้ดำเนินไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ก็เป็นการยากอยู่ด้วย เพราะฉะนั้นอันนิบาล จึงตกลงใจว่าตั้งฐานทัพในแหลมสเปนุ เดินบกไปเข้าอิตาลีที่ลุ่มแม่น้ำโปดีกัว

อีกประการหนึ่งในสมัยนั้น ประเทศมาเซโดเนียเป็นใหญ่ในเมืองกรีก (คิด ต่อมาแต่ครั้งอเล็กซานเดอร์ เพราะเมื่ออเล็กซานเดอร์ สิ้นพระชนม์แล้วนั้น ดินแดนที่รวบรวมเข้าอยู่ในอำนาจอเล็กซานเดอร์องค์เดียว ก็แตกกันออกไปเป็นหลายประเทศ มาเซโดเนียกับเมืองกรีกต่าง ๆ คงรวมกันอยู่เป็นประเทศหนึ่งต่างหาก เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียคงเป็นใหญ่) และมาเซโดเนียไม่ชอบกับชาวโรมันจนจะรบกันอยู่ แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่ออันนิบาลเดินไปเข้าประเทศอิตาลีทางตะวันตกเฉียงเหนือ ชาว มาเซโดเนียอาจยกทัพมาเข้าประเทศอิตาลีทางตะวันออกเฉียงเหนือได้ กองทัพทั้ง ๒ อาจประจวบกันในลุ่มแม่น้ำโป และช่วยกันรบข้าศึกอันเดียวกันนั้นได้

เพราะเหตุที่การเดินทัพและส่งเสบียง จะดำเนินไปโดยสะดวกอย่างหนึ่ง และ เพราะคิดว่าชาติต่าง ๆ ที่ไม่ชอบกับชาติโรมันจะช่วยด้วยตั้งอธิบายมาแล้วอีกอย่างหนึ่ง อันนิบาลจึงตกลงใจแน่นอนที่จะใช้เส้นทางบกไปเข้าประเทศอิตาลีที่ลุ่มแม่น้ำโป

การเตรียมให้สงครามดำเนินไปได้โดยสะดวกนั้น ย่อมได้ทำกันเป็นลำดับ มา แต่ครั้งฮามิลคาร์และฮัสดรูบาส คือได้ส่งคนไปพูดจากับพวกกัลทั้งไปตรวจภูมิประเทศในดินแดนลุ่มแม่น้ำโรน และดินแดนเขาอัลป์ กับได้ทำสัญญาลับกับหัวหน้า ชาติต่าง ๆ ที่อยู่ตามทางที่จะยกทัพไปว่าจะช่วยกัน แต่ว่าในดินแดนตั้งแม่น้ำเอโบรไปทางเหนือจนถึงแม่น้ำโรนนั้น มีชาติที่ไม่ชอบกับชาวคาร์ธาโกตั้งภูมิลำเนาอยู่บ้าง เพราะฉะนั้น อาจทำอันตรายแก่ทางส่งเสบียงในเวลาที่ยกทัพเดินผ่านไปเช่นนั้นได้ เหตุฉะนั้นอันนิบาลยกทหารไปปราบปรามพวกเหล่านี้เสียให้ราบคาบก่อน และในการที่ปราบปรามเช่นนั้น เป็นการผิดสัญญาที่ทำไว้กับเมืองโรม ว่ากองทัพคาร์ธาโกจะไม่ยกข้ามแม่น้ำเอโบร แต่อันนิบาลไม่กลัว เพราะเวลานั้นพวกโรมันกำลังต้องไปทำการสงครามอยู่ในประเทศอิตาลีเสีย ไม่สามารถจะมาต่อสู้กับอันนิบาลในแหลมสเปนุได้

กับชาวคาร์ธาโก

ครั้นในปีพุทธศักราช ๓๒๔ ฮันนิบาล เห็นว่าได้ปราบปรามชาติต่าง ๆ ที่ว่า
มาแล้วนั้นเรียบร้อยแล้ว และการที่จะทำไมตรีกับชาวเมืองขึ้นของโรมันในลุ่มแม่น้ำโป
ก็ควรจะสำเร็จอยู่แล้ว จึงยกทัพออกตีเมืองประเทศราชขึ้นเมืองโรมที่อยู่ตามฝั่ง
ทะเลตะวันออกของแหลมสเปน มีเมืองซากุนตุมเป็นต้น ที่ต้องล้อมอยู่ถึง ๘ เดือน
จึงได้ สมบัติที่มีอยู่ในเมืองต่างๆ นั้นฮันนิบาลรับหมด ทั้งขายชาวเมืองเหล่านั้นเป็นทาส
เก็บเงินถึง ๒ สถานมารวบรวมเป็นทุนสำหรับที่จะทำสงครามต่อไป ในขณะที่
พวกกิลที่อยู่ลุ่มน้ำโป ลุกเป็นขบถต่อเมืองโรม

การที่ฮันนิบาลได้ปราบปรามชาติต่างๆ ตามริมทะเลและตีเมืองซากุนตุมได้นั้น
มีประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์เป็นอันมาก เพราะเหตุว่า

๑) โดยที่ได้ตีเมืองประเทศราชของเมืองโรมได้แล้วเช่นนี้ ทำให้หนทางที่
เดินทัพไปและทางส่งเสบียงแน่นแฟ้นไม่มีอันตราย

๒) ทำให้ชาวโรมันกังวลในการที่เสียเมืองประเทศราช เพราะฉะนั้นไปนึกถึง
การที่จะไปช่วยเมืองประเทศราชและต่อสู้กับชาวคาร์ธาโกในแหลมสเปนเสียมากกว่า
การที่จะระวังการในตัวเมือง (ฮันนิบาลทำการล่อลวง)

๓) การที่ตีเมืองเหล่านั้น ทำให้พวกชาติต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเห็นว่าฮันนิบาล
มีกำลังมากจริง และลดหย่อนการยำเกรงเมืองโรม

เมื่อฮันนิบาลตีเมืองซากุนตุมได้แล้ว จึงตกลงใจที่จะยกทัพไปยังประเทศอิตาลี
โดยทันที ทั้งทหารไว้รักษาดินแดนในแหลมสเปนและในทวีปอาฟริกาตามสมควร
เพราะฮันนิบาลเป็นแม่ทัพใหญ่ บังคับบัญชาทั่วทั้งอาณาเขตรของชาวคาร์ธาโก

กองทัพคาร์ธาโก ที่จะยกไปประเทศอิตาลี มีกำลังทหารราบ ๑ แสน ๒ หมื่น
ทหารม้า ๑ หมื่น ๕ พัน ในจำนวนนี้ ๑ ใน ๓ ($\frac{๑}{๓}$) เกณฑ์ได้ในแหลมสเปน กับมีช้าง
รบไปด้วย ๓๗ เชือก สำหรับทำให้ข้าศึกตกใจ ไม่ใช่สำหรับบังทหารราบ อย่าง
ที่ทหารกรีกสมัยต่ออาเล็กซานเดอร์ ใช้นั้นหาไม่ได้ กองทัพนี้มีคุณสมบัติในทางทหารดียิ่ง
เพราะมีแม่ทัพที่ดีจริง และที่ทหารนับถือรักใคร่เชื่อมั่น ก็ได้ทำการรบมาแล้วเป็น
อันมาก และรบชนะมาด้วย กับในการที่ไปรบครั้งใด ทหารย่อมจะเห็นผล

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ประโยชน์แก่ตัวโดยนพาะ คือเก็บสมบัติของเมืองที่ได้ได้ เพราะเหตุที่วามานี้ ถึงแม่
กองทัพคาร์ธาโก จะมีทหารต่างชาติต่างภาษากัจริง แต่คงเป็นเครื่องมืออันดีของ
แม่ทัพ ที่มีความสามารถพิเศษอย่างอันนิบาลนั้นได้

นักปราชญ์โรมันคน ๑ ชื่อติตุสลิวิอุส ได้เขียนไว้ในจดหมายเหตูกล่าวถึง
อันนิบาลดังต่อไปนี้

“ตั้งแต่แรกเริ่มที่อันนิบาลมีอายุพอที่จะออกรบในกองทัพของบิดาได้นั้น ทหาร
ทั้งหมดพากันคุ้นเคย และมีความรักในอันนิบาลทั่วกัน ทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เคย
ทำการรบมามากแล้ว ยิ่งมีความเอ็นดูมาก เพราะเห็นว่าหน้าคล้ายบิดา ซึ่งเป็น
แม่ทัพของทหารเหล่านั้นมาแต่หนุ่มจนแก่ ครั้นเมื่ออันนิบาลยิ่งเจริญวัยขึ้น ก็ยังเป็น
ที่ชมเชยของทหารมากขึ้นทุกที เพราะมีคุณสมบัติพิเศษแปลกกับคนทั้งปวง ไม่มีใครที่
จะรู้จักฟังคำผู้ใหญ่และบังคับบัญชาผู้น้อยให้ได้ดีทั้ง ๒ ทางพร้อมกันเหมือนอันนิบาล
เลย เพราะฉะนั้นยากที่จะรู้ได้ว่าใครรักอันนิบาลมากกว่ากัน แม่ทัพที่เป็นนายของอัน
นิบาล หรือทหารที่อยู่ใต้บังคับของอันนิบาล เมื่อฮัสดรูบาสเป็นแม่ทัพขึ้นแล้ว ถ้าจะ
ต้องส่งกองอิสระไปทำการใดๆที่สำคัญแล้ว เป็นเลือกตั้งให้อันนิบาลเป็นผู้บังคับบัญชา
เสมอ ส่วนทหารก็ไม่ไวใจนายกองผู้ใดเท่าอันนิบาลเลย ถ้าเวลามีโยยอย่างใดไม่มีใคร
จะกล้าเท่าอันนิบาลและไม่มีใครจะใจเย็นเท่าอันนิบาล การหนักหนาเพียงใดไม่สามารถ
จะทำให้อันนิบาลร้องว่าเหนื่อยหรือมีใจย่อท้อเลยเป็นอันขาด อันนิบาลทนได้ทั้งร้อน
ทั้งหนาวและในการอยู่กิน ย่อมใช้อาหารอย่างน้อยที่สุด และตามแต่จะหาได้ พอให้
เลี้ยงชีวิตไว้เท่านั้น เวลาจะนอนก็นอนแต่เมื่อว่างงาน ถ้ามีงานแล้วทำทั้งกลางวันกลาง
คืนก็ได้ การนอนก็ไม่ต้องเลือกที่ที่เจ็บหรือสบาย นอนที่ไหนก็นอนได้ ทหาร
เคยเห็นอันนิบาลนอนกลางดินมีผ้าคลุมพื้น ๑ เท่านั้น นอนอยู่ระหว่างกองรักษาด่าน
และยามรักษาด่านดังนี้เนื่อง ๆ เครื่องใช้ของอันนิบาลไม่ได้แปลกกับคนอื่นที่นุ่งห่ม
งดงาม แปลกที่มีอาวุธดีและมีม้าดีกว่าคนอื่น อันนิบาลเป็นทหารรบที่ดีที่สุด กองทัพ
และเป็นทหารม้าดีที่สุดในเหมือนกัน ทั้งเวลาเข้ารบเป็นอยู่น่าเพื่อนเสมอ เวลาเสร็จ
รบเดินกลับค่ายที่หลังคนอื่นหมดเสมอ”

กับชาวคาร์ธาโก

ตอนนี้ไปตีตุสลิโวสกล่าวถึงสันดานทางไม่ดีของฮันนิบาลคือว่า “ดูร้ายผิดมนุษยธรรมคา โกงและไม่มีความยุติธรรมอยู่ในตัวเอง ไม่มีที่นับถือในทางศาสนา ไม่ถือคำสาบาลด้วย” แต่การที่นักปราชญ์พูดเช่นนั้น เป็นเพราะความเกลียดชังฮันนิบาลเข้าครอบงำจนตนเองขาดยุติธรรมด้วย ฮันนิบาลเป็นข้าศึกอันสำคัญของเมืองโรม ได้ย่ำยีประเทศโรมันจนชุกชุมเป็นอันมาก และเกือบจะทำลายเสียเลยทีเดียว การที่นักปราชญ์ผู้มีความเกลียดชังฮันนิบาลเช่นนั้นเป็นพยานชัดว่า ความชมเชยที่ได้นำมาเขียนไว้ข้างต้นนั้น ไม่ได้กล่าวไปโดยความลำเอียงรักใคร่ กล่าวเพราะต้องกล่าว เพราะไม่สามารถจะปฏิเสธ ส่วนความเสียหายที่ตีตุสลิโวสกล่าววั้น นักปราชญ์ของชาวกรีกเองต่อๆ มา เช่น โพลีบิออสและปลูตาร์โชส ก็หากกล่าวตามไม่ เพราะฉะนั้น เราควรเชื่อได้ว่า ฮันนิบาลนี้เป็นแม่ทัพที่มีคุณวุฒิพิเศษสำคัญเยี่ยมในพงษาดารคน ๑

ถ้าจะเปรียบกำลังของประเทศทั้ง ๒ ฝ่าย ให้เห็นชัดเจนในขณะนี้ ก็ขอเดชะที่จะทำสงครามซึ่งกันและกันครั้งที่ ๒ เราก็จะเห็นได้ว่า ชาวโรมันได้เปรียบที่ทำการสงครามอยู่ในประเทศของตนเอง ซึ่งบริบูรณ์ด้วยเสบียงและพาหะนะทุกอย่าง เพราะฉะนั้นทำการสงครามได้สะดวก แต่เสียเปรียบฝ่ายคาร์ธาโกในทางวิธีสั่งการศึก เพราะเซนาตเมืองโรมเป็นผู้สั่งการเองเสียชั้น ๑ ก่อน กองชุดที่ออกไปเป็นแม่ทัพนั้น ต้องทำตามแผนชั้นต้นของเซนาต ไม่ใช่ทำตามใจแท้ กับกองทัพนั้นก็ไม่ได้รวมกันเป็นกองเดียว แบ่งเป็น ๒ กอง คือกองชุด ๒ คน ต่างคนต่างคุมกองทัพกอง ๑ (ประมาณ ๒ หมื่น ๕ พันคน) ถ้ากองทัพทั้ง ๒ นั้นมารวมกันเข้า กองชุดทั้ง ๒ คนก็ต้องเปลี่ยนกันบังคับบัญชาทหารคนละวันยิ่งย่งใหญ่ ไซ้แต่เท่านั้นในระหว่างสงครามนี้ในเวลาหลายปีเมืองโรมไม่สามารถหาแม่ทัพที่ดีเท่าเทียมฮันนิบาลได้สักคนเดียว

ในขณะที่ทราบว่า ฮันนิบาลตีเมืองประเทศราชของเมืองโรมในแหลมสเปญ และพวกกัลในลุ่มน้ำโปเป็นขบถขึ้นนั้น เซนาตโรมันได้จัดการดังต่อไปนี้ ส่งกองทัพ ๑ กองมีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๓ พัน ๘ ร้อยคนในบังคับบัญชากงซุลคอร์เนลิอุสสะซิปีโอ ไปยังเมืองมาสซิเลีย (มาร์เซย์เดียน) ส่งกองทัพอีกกอง ๑ มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๖ พัน ๘ ร้อยคนใน

สงครามระหว่างชาวโรมัน

มังคัมบัญชากงซุลเซมโปรนีอัสไปยังเกาะซิซิลีเพื่อยกไปตีตัวเมืองคาร์ธาโก กับกองทัพ
กองที่ ๓ มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๓ พัน ๖ ร้อยคนในมังคัมบัญชามานลิวส (ตั้งขึ้นเป็นแม่
ทัพพิเศษไม่ใช่กงซุล) ให้ไปปราบปรามชนในลุ่มน้ำโป รวมทหารที่ประเทศโรมัน
เรียกออกรบคราวนั้นทั้งหมด ๘ หมื่น ๘ พันคน เป็นเศษ ๑ ส่วน ๑๐ ($\frac{9}{10}$) ของจำนวนชาย
ฉกรรจ์ที่อายุตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๔๕ ซึ่งมีอยู่ในประเทศโรมันเวลานั้น ตามที่เซนาตได้จัด
การไปนี้เป็นการไม่ถูก ด้วยเหตุต่อไปนี้

๑) ไม่ได้พิจารณาให้ถ่องแท้ว่า สงครามครั้งนั้นสำคัญและใหญ่โตเพียงใด
เชื่อเสียว่าไม่ใหญ่โตจึงเตรียมการแต่เล็กน้อยที่เห็นได้ชัด เพราะเรียกทหารออกรบ
เพียง ๑ ใน ๑๐ เท่านั้น

๒) ไม่ได้พิจารณาให้ถ่องแท้ว่า ทางไหนเป็นทางสำคัญจริงคือการยกทัพ
ไปยังทวีปอาฟริกา หรือการปราบปรามชนในลุ่มน้ำโป หรือการต่อสู้กับกองทัพอันนิบาล
ตามที่เซนาตจัดกองทัพ ๓ กองนั้น กำลังก็เท่า ๆ กัน ดูเหมือนเซนาตจะเห็นว่าสำคัญ
เท่า ๆ กันทั้ง ๓ ทาง แท้จริงวิธีที่ถูก เซนาตควรส่งทหารไปยังเกาะซิซิลี คอรัซคา
ซาร์ดีเนียแต่เล็กน้อย พอดูทั่วทั้งข้าศึกเท่านั้น แล้วรวมกำลังให้มากที่สุด ยกไปยัง
ลุ่มน้ำโป เพื่อต้านทานกองทัพอันนิบาลที่จะบุกรุกเข้ามา

ส่วนอันนิบาลได้จัดการดังต่อไปนี้ วางทหารไว้สำหรับรักษาตัวเมืองคาร์ธาโก
ในทวีปอาฟริกา ๑ หมื่น ๖ พันคน ให้อยู่ในแหลมสเปญเพื่อรักษารูปร่างทัพ ๑ หมื่น ๖ พันคน
กับช้าง ๒๐ เชือก ส่วนกองทัพของอันนิบาลเองมีจำนวนทหารราบ ๘ หมื่น ทหาร
ม้า ๑ หมื่น ๒ พันกับช้าง ๓๗ เชือก ยกออกจากเมืองคาร์ธาโกโนวา (เมืองหลวงของดินแดน
ที่ชนแคว้นคาร์ธาโกในแหลมสเปญ) ในฤดูร้อนปีพุทธศักราช ๓๒๔ ข้ามแม่น้ำเอโบร
ปราบปรามชาติที่อยู่ระหว่างแม่น้ำเอโบรกับเขาปีเรเนที่ ยังไม่ราบคาบ แล้ววางทหารไว้
แถวพวกเหล่านี้ ๑ หมื่น ๑ พันคน ในมังคัมบัญชาฮัสตรูบาลน้องชายอันนิบาล (พวกนี้
เป็นกองหนุนใหญ่หรือที่เรียกว่ากองหนุนยุทธศาสตร์ หมายความว่าไม่ใช่กองหนุน
สำหรับในสนามรบโดยเฉพาะ เป็นกองหนุนสำหรับการสงครามทั่วไปนั้นด้วย)

กับชาวคาร์ธาโก

ยกทัพไปข้ามเขาเปเรเนทางริมทะเลตรงแหลมเคิร์อัส เกลี้ยกล่อมพวกกัลให้มาเข้ากับตน แล้วเดินทัพไปจนถึงแม่น้ำโรน ในที่นั้นอันนิบาลต้องต่อสู้กับคนจำพวกหนึ่งเรียกว่าพวก คาวาร์เมื่อรบชนะแล้ว จึงข้ามแม่น้ำโรนที่เมืองวาเลนเทีย ในเวลาที่ข้ามแม่น้ำโรน ไปแล้วในกองทัพมีทหาร ๕ หมื่น ๖ พันคน ขณะนั้นอันนิบาลได้ส่งทหารม้าพวกนูมิเดีย ๕ ร้อยคนไปลาดตระเวน จึงทราบความว่า กองทัพกองซลคอร์เนลิอัสสะซิปีโอ มาตั้ง อยู่ที่มาสซิเลีย (มาร์เซย์) อันนิบาลมีความประสงค์จะรับยกทัพไปให้ถึงลุ่มน้ำโปโดย เร็ว จะได้ไปช่วยพวกกัลที่เป็นขบถขึ้นต่อชาวโรมันนั้น เพราะพวกเหล่านั้นเป็นผู้ที่จะ ช่วยให้สงครามดำเนินไปได้สะดวก จึงไม่คิดที่จะเสียเวลาไปรบกับกองทัพโรมันที่อยู่ ในเมืองมาร์เซย์ตัวเมืองมาร์เซย์มีป้อมคูประตูหอรบแข็งแรง ถ้ากองทัพโรมันเข้าไป ช้อนเสียภายในกำแพง ก็จะเป็นการเสียเวลานานกว่าจะตีแตก อันนิบาลไม่มีเรือ รมมาล้อมเมืองทางทะเล กองทัพโรมันจะรับความอุดหนุนจากภายนอกได้เสมอ เพราะ ฉะนั้นอันนิบาลรีบเดินทัพต่อไป เป็นแต่ส่งกองกระหนาบอย่างแข็งแรงออกมาป้องกัน ด้านทางกองทัพโรมันนั้นไว้ มีนักปราชญ์ที่เคยขึ้นอันนิบาล ในการที่ยกทัพเข้าไปใน อิตาลีปล่อยให้กองทัพเข้ายึดอยู่ทางปีก ซึ่งสามารถตัดทางส่งเสบียงโดยง่ายดังนี้ ข้อนั้นก็เป็นความจริงอยู่ แต่อันนิบาลต้องการไปเร็ว ถ้าเข้าไปฝ่ายโรมันก็จะมีเวลา ปรามขบถในลุ่มน้ำโปเสียได้ การต่อสู้กับกองทัพโรมันที่มาร์เซย์นั้นเด่าย่อมต้องเป็น การช้านานตามเหตุที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อข้ามแม่น้ำโรนแล้ว อันนิบาลยกกองทัพขึ้นไปยังต้นแม่น้ำโรน (คือไปยัง ทะเลสาบเยเนวา) จนถึงมณฑลอิชเร่ แล้วจึงเลี้ยวข้ามเขาอัลป์ อันนิบาลข้ามเขา อัลป์ตรงตำบลโคโคแนนั้นไม่ปรากฏ แต่เดากันว่าคงจะข้ามทางเขาซังต์แบร์นฮาร์ดซึ่งตั้ง เติสและเขาเยเนวา การข้ามเขานี้ ข้ามในฤดูใบไม้ร่วง (ต้อร้อนกับหนาว) มีชาติที่เป็น สัตว์รูล้อมอยู่รอบ แล้วต้องฝ่าหิมะผ่านน้ำแข็ง ทั้งเดินไปในหนทางลำบากต่าง ๆ เพราะฉะนั้นต่อเดือนพฤศจิกายนจึงยกทัพไปถึงลุ่มน้ำโป เมื่อกองทัพยังอยู่บนเขาอัลป์ แต่แลเห็นลุ่มน้ำโปแล้วนั้น อันนิบาลชี้ให้ทหารดูภูมิประเทศในลุ่มน้ำโป ว่ามั่งคั่ง บริบูรณ์อย่างไร ทำให้ทหารมีใจมานะสู้ทนลำบาก เพราะแลเห็นความบริบูรณ์ที่จะ มีมาข้างหน้าโดยชัดเจนแล้ว

สงครามระหว่างชาวโรมัน

กองทัพสันนิบาตเดินทางมา ๕ เดือนครึ่ง และข้ามเขาอัลป์อยู่ ๑๕ วันจึงมาถึง
ลุ่มน้ำโป จำนวนทหารในกองทัพเหลือ ๒ หมื่น ๖ พัน (ทหารราบ ๒ หมื่น ทหารม้า ๖ พัน)
ส่วนคอร์เนลิอุสสะซิปีโอมิได้จัดการที่จะป้องกันมิให้สันนิบาตข้ามแม่น้ำโรนได้ แต่
ครั้นเมื่อทราบว่าสันนิบาตยกทัพเข้าไปในประเทศอิตาลีได้แล้ว ก็จัดการที่ผิด คือแบ่ง
ทหารในบังคับบัญชาของตนชื้อชเนอุส ส่งไปยังแหลมสเปญ ส่วนตนเองกับ
ทหารที่เหลือนอกจากนั้นยกลงเรือกลับไปยังลิกูเรีย (มณฑลในประเทศโรมัน) เพื่อ
จะไปสมทบกับกองทัพมานลิอุส แล้วช่วยกันต้านทานสันนิบาต ขณะนั้นสันนิบาตตี
เมืองโตริโนได้และทำลายเสียแล้ว

การที่แม่ทัพโรมันได้จัดการดังกล่าวมาแล้วทำให้เป็นผลดีแก่สันนิบาต เพราะ
ถ้าฝ่ายโรมันรวมกำลังกันให้หมดยกไปยังลอมบาร์เดีย ต่อสู้กับสันนิบาตแล้วรบชนะ
สันนิบาตเสียแต่ต้นมือแล้ว สันนิบาตคงถึงที่อับจน เพราะกองทัพซึ่งมีทหาร ๒ หมื่น
๖ พันนั้น อยู่ไกลจากฐานทัพเป็นระยะถึง ๑ พัน ๖ ร้อย กิโลเมตรเศษ แต่โดยที่ฝ่ายโรมัน
มิได้ทำการโดยรีบร้อน ไปมั่วว้าง ๆ รอ ๆ และแยกกำลังกันอยู่ด้วย ทำให้สันนิบาต
มีเวลาเกลี้ยกล่อมชาติอื่นให้ช่วยตนได้สบาย ครั้นคอร์เนลิอุสสะซิปีโอมาถึงอิตาลี
แล้วจึงรวบรวมทหารที่ตั้งแยกย้ายกันทั่วไปเป็นกองเล็ก ๆ น้อย ๆ ทุกหนทุกแห่งนั้นเข้า
และเรียกกองทัพมานลิอุสมาสมทบด้วยรวมเป็นมีกำลัง ๑ หมื่น ๖ พันคน (ทหารม้า ๕ พัน)
พร้อมกันยกทัพข้ามแม่น้ำโป เพื่อจะไปต้านทานกองทัพสันนิบาตในแนวแม่น้ำทิจโน
การที่ยกกองทัพไปเช่นนั้นเป็นการไม่สมควรเลย เพราะภูมิประเทศริมแม่น้ำทิจโน
ในสมัยนั้น เป็นที่ราบเตียนสะดวกในการใช้ทหารม้า และในเรื่องทหารม้าแล้ว
กองทัพสันนิบาตแข็งแรงกว่ากองทัพโรมันมาก

ฝ่ายสันนิบาตเดินทัพลงมาหากองทัพโรมันเหมือนกัน ต่่างกองต่างเดินทาง
ฝั่งขวาของแม่น้ำทิจโนทั้ง ๒ กอง ครั้นเดินเข้ามาจนถึงระยะใกล้ชิดซึ่งกันและกันแล้ว
สันนิบาตและสะซิปีโอต่างคนต่างคุมทหารม้าออกสับข้าวก้าวศึก แล้วต่างจัดขบวนรบ
กองทัพโรมันจัดขบวนรบอย่างครึ่งเลิโอนจัดแถวเป็นมานิปูลชนิดที่ ๒ ดังที่ว่าไว้ใน

กับชาวคาร์ธาโก

ตอนที่๗ (หน้า๑๖) แล้ว แต่ให้ทหารพวกเวเลเตส (ทหารราบชนิดเบา) ยืนปนกับทหารม้าด้วย ฝ่ายฮันนิบาลจัดขบวนรบเป็นฟาลัง ทหารราบอยู่กลางทหารม้าอยู่๒ข้าง ครั้นได้ลงมือรบกันแล้วสักหน่อยหนึ่งไม่ช้านัก ทหารม้าโรมันก็ถูกล้อมและต้องถอย แม่ทัพคือสะซิปีโอก็ถูกอาวุธจับหนักรบ กองทัพโรมันก็เลยถอย และฮันนิบาลมิได้ติดตาม เพราะยังไม่แน่ใจว่าฝ่ายโรมันจะมีกำลังเพียงใด เมื่อรบกันที่แม่น้ำทิวโนแล้ว กองทัพโรมันเลยถอยข้ามไปยังฝั่งซ้าย (ทิศใต้) ของแม่น้ำโป ทำลายสะพานข้ามแม่น้ำนั้นเสีย และเลยยกไปตั้งอยู่ทางต้นน้ำแห่งแม่น้ำเทรบเบียทางฝั่งขวา (ใกล้เมืองนีเวียโนเดียน) ในภูมิประเทศที่รกมาก เป็นการไม่สะดวกแก่การใช้ทหารม้า ในเวลาที่กองทัพโรมันถอยนี้ ทหารม้าผู้มีเด็ยได้ติดตามไปจนถึงแม่น้ำเทรบเบีย

การที่ฮันนิบาลได้รับชนะครั้งแรกคราวนั้น ทำให้มีผลสำคัญคือพวกกัลต่างๆ เมื่อทราบความก็ส่งทูตมาขอมทำไมตรีเข้าด้วยกับฮันนิบาลทันที กองทหารกัลที่มีอยู่ในกองทัพสะซิปีโอ ก็หนีไปเข้ากับฮันนิบาลสืบ และฮันนิบาลยังส่งคนออกเกลี้ยกล่อมพวกกัลเข้าเป็นทหารอีกทั่วไปด้วย

ฮันนิบาลยกทัพตามกองทัพโรมันไปช้าๆ ไม่รีบร้อน และไปหยุดอยู่ในระยะ ๖ กิโลเมตรห่างจากค่ายโรมัน ตั้งค่ายลงเหมือนกัน อีก๒-๓วันกงซุลเซมโพรนิอุส ยกกองทัพจากซิซิลีมาสมทบกับสะซิปีโอ กองทัพโรมันจึงมีกำลังมากขึ้นเป็นจำนวนทหารทั้งหมดถึง ๔ หมื่น (ทหารม้า ๔ พัน)

ขณะนี้ฮันนิบาลได้รับความลำบากคือ จำเป็นจะต้องล่อให้ กองทัพโรมันออกมารบกับตนนอกค่ายของได้ เพราะในการที่จะเข้าตีค่ายโรมันในภูมิประเทศที่รกด้วยขบวนรบที่จัดเป็นฟาลังและมีทหารม้าเป็นกำลังสำคัญนั้นย่อมไม่เหมาะเลย แต่ในการที่จะล่อให้ กองทัพโรมันออกมานอกค่ายนั้นก็เป็นการยากอยู่ ที่ฮันนิบาลจะนั่งเฉยตั้งทัพจ้องนำคุ่มเชิงกันอยู่นั้นเป็นไม่ได้ เพราะการที่จะตั้งทัพอยู่ในดินแดนของพวกกัลคือใช้เสบียงอาหารของพวกกัลเรื่อยไป ไม่รบให้แพ้ชนะแตกหักนั้น จะทำให้พวกกัลเกิดความเบื่อหน่ายและระอาเป็นกำลัง ด้วยถ้าทำเช่นนั้นพวกกัลมีแต่

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ทางเสียไม่มีทางได้ ก็เลยเลิกไม่ช่วยฮันนิบาลต่อไป ทั้งฝ่ายโรมันก็พยายามเกลี้ยกล่อมพวกกัลให้กลับคืนไปเข้ากับพวกโรมันอยู่ด้วย ฮันนิบาลจำเป็นจะต้องรบและให้ไต้ไชยชนะ แล้วบอกทัพรุกต่อไปออกนอกเขตร่ดินแดนของพวกกัล เพื่อให้พวกกัลมีโอกาสรบสมบัติและใช้สมบัติของผู้อื่นได้บ้าง ไม่ใช่แต่เสียสมบัติของตนอยู่เฉยเดียว

ฝ่ายโรมันนั้น ตรงกันข้าม ยิ่งชักช้าอย่าให้ต้องรบกันแตกหักไปได้นานเท่าใดเป็นการดีที่สุด จะได้มีเวลาให้เลจีโอที่เกณฑ์ขึ้นใหม่มาช่วยกัน ทั้งมีเวลาเกลี้ยกล่อมพวกที่ช่วยฮันนิบาลนั้นด้วย กงซุลสะซิปีโอมีความเห็นตามนี้โดยแน่นอน เพราะเป็นคนสุขุมและรู้กำลังฮันนิบาลว่าเร็วแรงเพียงใด แต่กงซุลอีกคนหนึ่งคือ เชมโปร์นิอุสหาเห็นชอบด้วยไม่ อยากรบโดยเร็ว เพราะเวลานั้นจวนถึงคราวเลือกกงซุลใหม่ อยากทำสิ่งใดให้มีชื่อเสียง เชนาตจะได้เลือกให้เป็นกงซุลต่อไปอีก

ฝ่ายฮันนิบาลใช้คนสอดแนมที่เข้าใจจิตใจดียิ่งนั้น สืบความทางฝ่ายข้าศึกโดยละเอียด และเมื่อทราบนิสัยของกงซุลทั้ง ๒ คน ว่ามีความคิดแตกต่างกัน และทราบว่าเชมโปร์นิอุสอยากรบ เพราะจวนถึงเวลาเลือกกงซุลดังนั้น ก็เห็นได้ทีมีทางล่อฝ่ายโรมันได้ จึงแกล้งให้ทหารของตนเที่ยวรังแกทำลายหมู่บ้านโรมันต่างๆ รอบค่ายโรมัน ส่งกองทหารข่ม ๗ ไปรบกรบนกองทัพโรมัน เมื่อทหารโรมันออกต่อสู้และได้ก็ยอมแพ้ ทำให้เชมโปร์นิอุสมีความเห็นแน่นอนว่าสามารถจะรบชนะกองทัพคาร์ธาโกได้โดยง่าย

พอจัดการตามนี้แล้ว และทราบว่าในค่ายโรมันพากันหลงเชื่อตามแนแล้ว ฮันนิบาลก็ออกตรวจภูมิประเทศระหว่างค่ายทั้ง ๒ นั้น ภูมิประเทศในที่นี้เป็นท่าเลที่ราบขนาดย่อม มีแม่น้ำเทรเบียกั้นอยู่ทางทิศตะวันออก และแม่น้ำทีโดเนกั้นอยู่ทางตะวันตก และมีลำน้ำขนาดย่อมแยกไปจากแม่น้ำทีโดเนล่ที่ราบไปจนเกือบจดแม่น้ำเทรเบีย ลำน้ำบ่อมนั้นไหลไปในซอกเขาลึกต่ำกว่าพื้นราบนั้นมาก ๗ เป็นที่กำบังอันดี ฮันนิบาลจัดทหารไปซ่อนไว้ในซอกเขาที่ลำน้ำนั้น เป็นจำนวนทหาร

กับชาวคาร์ธาโก

ราบ ๑ พันคน ทหารม้า ๑ พันคนในบังคับบัญชาของชายชื่อนาโชน ตั้งไว้ว่า
ถ้ากองทัพโรมันกับกองทัพคาร์ธาโกออกต่อสู้กันเมื่อใด ให้กองทัพที่อยู่นั้นออก
ตีหลังกองทัพโรมัน

แต่ข้อสำคัญของสนธิบาลนั้น จะต้องจัดการให้กรุงซุลเคมีโปร์นิอุสยกทัพออก
จากค่าย และข้ามแม่น้ำเทรบเบียมา

การรบที่แม่น้ำเทรบเบีย (ฉันทาคม พุทธศักราช ๓๒๔) สนธิบาลเลือกวันที่
ทราบว่า เป็นเวรของซุลเคมีโปร์นิอุสบังคับบัญชากองทัพ แล้วส่งทหารม้าไปแต่เช้าตรู่
ให้ข้ามแม่น้ำเทรบเบียไปยังค่ายโรมัน ถ้าฝ่ายโรมันออกไล่ ให้ถอยทำเป็นทีว่าจะไม่
อาจสู้ ในขณะที่ทหารม้าไปทำการตามคำสั่งนี้ สนธิบาลให้กองทัพหุงอาหารและ
รับประทานอาหารเสียโดยอันหนาสำราญ แล้วให้ทหารใช้ไขสัตว์ทาตัวทั่วทุกคนเพื่อ
ให้ทนหนาวได้

ฝ่ายซุลเคมีโปร์นิอุส เห็นทหารม้าคาร์ธาโกมาทำการเหยาะเหยาะอยู่ต่อหน้าก็อด
ทนไม่ได้ สั่งให้ทหารม้าโรมันออกสู้ และเมื่อถอยก็ให้ไล่ตาม และให้ทหาร
ราบชนิดเบาช่วยติดตามไปด้วย พอไล่ทหารข้าศึกไปได้แล้ว ซุลเคมีโปร์นิอุสก็ได้ใจ
จึงเลยนำกองทัพออกจากค่ายข้ามแม่น้ำเทรบเบียไป ในการที่ต้องว่ายน้ำลุยน้ำในระดู
ที่หนาวนั้นทำให้ทหารโรมันอ่อนกำลังเป็นอันมาก จนเกือบจะกำอาวุธไว้ในมือไม่ไหว

การรบที่แม่น้ำเทรบเบีย

สงครามระหว่างชาวโรมัน

พอฮันนิบาลเห็นกองทัพโรมันข้ามแม่น้ำมา ก็สั่งให้กองทัพของตนออกจัด
ขบวนรบโดยทันที กองทัพคาร์ธาโกมีทหารราบที่มาจากอาฟริกาจากแอฟริกาเหนือ
และพวกก็รวบรวมหมดด้วยกัน ๒ หมื่นคน ทหารม้าชนิดหนัก ๘ พัน ชนิดเบา ๒ พัน
กับมีช้าง ๒-๓ เชือกที่เหลือไม่ตายเสียในเวลาข้ามเขาอัลป์

ขบวนรบทหารราบของฮันนิบาล สั้นกว่าขบวนรบทหารราบของฝ่ายโรมัน เพราะ
ฉะนั้นฮันนิบาลจึงใช้ช้างเข้ายืนต่อแถวทหารราบ ทางหัวแถวปลายแถวมีทหารราบ
ชนิดเบาไปอยู่ด้วย ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง วางทหารม้า และทหารม้ามีจำนวนมาก
เพราะฉะนั้นถ้าแนวขบวนรบทั้งแนว คือทหารราบแนวข้างและทหารม้า แนว
กองทัพคาร์ธาโกยาวกว่าแนวกองทัพโรมัน

ฮันนิบาลคิดว่า จะให้ทหารม้าออกตีปีกกองทัพโรมันทั้ง ๒ ข้างพร้อมกัน
ส่วนทหารราบตอนกลางยึดมั่นต้านทานไว้ มิให้แนวขบวนรบขาดตอนลงในด้าน
กลางได้ แล้วกองทหารของมาซิโนที่ซ่อนอยู่จะได้ออกตีหลังข้าศึกอีกด้วย

ในเวลาเริ่มรบกันนั้น ทหารราบชนิดเบาทั้ง ๒ ฝ่าย ออกต่อสู้กันก่อน แต่
ทหารราบชนิดเบาของฝ่ายโรมัน (เวลีเตส) สู้อยู่ไม่ได้นาน เพราะเห็นดเหนื่อยในการ
ที่สู้รบกับทหารม้าข้าศึกช่วยทหารม้าฝ่ายตนเสียแต่ในตอนต้น กับถูกชนูกี่ใช้ ไป
มากแล้ว ทั้งอดโรยเพราะความหนาวด้วย เซมโปรนิอุสจึงเรียกพวกเวลีเตสกลับ
และให้พวกปรีนิเปสขึ้นไปเพิ่มแนวฮัสตาติ ฮันนิบาลเรียกทหารราบชนิดเบาของตน
กลับเหมือนกัน แล้วให้ทหารม้าเข้าประจันบานทางปีก ทหารม้าโรมันต้านทาน
ไม่ได้ ลอ ลอยหนีข้ามแม่น้ำเทรีบเบียกลับไป ทหารม้าคาร์ธาโกก็เลยตีทหาร
ราบข้าศึกทางปีกและโอบหลังด้วยดังนี้ทั้ง ๒ ข้าง ขณะนั้นทหารราบทั้ง ๒ ฝ่ายในด้าน
กลางต่างรุกเข้าหากันจนประทะกัน พวกก็ลในกองทัพฮันนิบาลซึ่งอยู่กลางขบวน
รบต้านทานพวกโรมันไม่ได้ก็ถอย พวกโรมันก็ไล่ติดตาม และหาแบ่งกำลัง
ให้ไปตามพวกก็ลพวก ๑ ให้เลี้ยวตีตัดแถวทหารราบชนิดอ่อนทางขวาซ้ายให้กระจาย
ไปตามกันอีกพวก ๑ ดังนั้นไม่ ใด กลับเลยติดตามพวกก็ลหมดและรีบไปจนออก
นอกสนามรบ ทำให้ฮันนิบาลไม่เสียที เพราะถึงกองทัพฮันนิบาลขาดตอน

กับชาวคาร์ธาโก

ตรงกลางด้วยพวกก็ถอยหนีไปก็จริง แต่กองทัพโรมันก็ขาดกลางเหมือนกัน เพราะทหารที่อยู่ตรงกลางเลยตามตีพวกก็ถอยหนีไป จนเลยสูญหายไปจากสนามรบ ส่วนทางปีกนั้น ทหารม้าทหารราบของฮันนิบาลล้อมฝ่ายทหารโรมันโดยรอบ แยกกันออกเป็น ๒ กระจุก ทั้งทหารที่ซุ่มก็ออกมาช่วยอีก ทหารโรมันล้มตายเกือบสิ้นหมด หนีไปได้แต่เล็กน้อย กับพวกที่ไปตามพวกถอยหนีก็เลยรอดตัวไปได้ แต่ก็เป็นจำนวนน้อยเต็มที ฮันนิบาลได้ชัยชนะเต็มที และเสียทหารในพวกก็มากกว่าพวกอื่น แต่ทหารชาวคาร์ธาโกแท้ ๆ ที่เป็นชั้นผู้ใหญ่เจ็บป่วยไปเพราะความหนาวนั้นมากอยู่

สะซิปีโอกงซุลโรมันอื่นคน ๑ ที่คงอยู่ในค่าย พอทราบข่าวว่าเซมโปรนีอุสถึงซึ่งปราไชย ก็ยกทหารที่เหลืออยู่ในค่ายถอยไปทันที ไปสมทบกับเซมโปรนีอุสที่เมืองปลาเซนเทีย

สงครามปีที่ ๒ (พุทธศักราช ๓๒๕)

พอความเล่าลือกันทั่วไปว่า กองทัพโรมันแพ้กองทัพฮันนิบาลที่แม่น้ำเทรีบเบีย นั้น บรรดาชาติต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำโปและตลอดประเทศอิตาลีเลยฝ่ายเหนือ ก็ถูกเป็นขบถต่อเมืองโรมหมด

กองทัพฮันนิบาลได้ทหารเพิ่มเติมขึ้นจากชาติเหล่านี้ เป็นจำนวนทหารราบ ๖ หมื่น ทหารม้า ๔ พัน

ข้างฝ่ายโรมันนั้น กงซุลใหม่ (เพราะขึ้นปีใหม่ก็เปลี่ยนกงซุลใหม่) ชื่อฟลามินิอุส และเชอร์วิลิอุส เรียกทหารเพิ่มเติมขึ้นอีก ๔ เลგიโอน แล้วแบ่งกันตั้งป้องกันทางที่ฮันนิบาลจะลงมาจากประเทศอิตาลีเลยฝ่ายเหนือ เข้ามาในประเทศอิตาลีตอนกลางทั้ง ๒ ทาง คือ ฟลามินิอุสตั้งอยู่ที่เมืองอาร์เรติอุม ทางทิศตะวันตกแห่งภูเขาอาเปนนิน เชอร์วิลิอุสตั้งอยู่ที่โรมินี ทางทิศตะวันออกแห่งภูเขาอาเปนนิน

ฝ่ายโรมันในเวลานั้น มีทหารรวมทั้งหมด ๑ แสน ๑ หมื่นคน แต่กระจายกำลังกันเสียอีก คือ—

สงครามระหว่างชาวโรมัน

สงคราม ๒ เลงโอนในบังคับบัญชาสะซิปีโอไปยังแหลมสเปน สงครามไปยังเกาะซิซิลี ๑ เลงโอน เกาะซาร์ดิเนีย ๑ เลงโอน ไปยังเมืองตารันตุม ๑ เลงโอน (เมืองตารันตุมอยู่ที่อ่าวปลายแหลมอิตาลี) แปลว่าสงครามไปทำการต่างๆ ที่ไม่ใช่การสำคัญนั้น รวมหมดถึง ๕ เลงโอน คงเหลือสำหรับต่อสู้กับฮันนิบาลที่เป็นการสำคัญยิ่งเพียง ๔ เลงโอนเท่านั้น

กงซุลฟลามีนีอุสและเชอร์วิลีอุส ได้รวบรวมทหารบรรดาที่กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองตามบ้อมต่างๆ ในประเทศอิตาลีฝ่ายเหนือให้มาสมทบกับกองทัพตน แล้วคิดว่าพอถึงฤดูร้อนจะยกไปตีฮันนิบาล

ฝ่ายฮันนิบาลมิได้มีความประสงค์ที่จะคงอยู่ในประเทศอิตาลีฝ่ายเหนือเลย เพราะจำเป็นจะต้องบุกรุกเข้าไปในประเทศอิตาลีตอนกลางให้ใกล้เมืองโรม เพื่อพวกที่เป็นเมืองขึ้นจะได้หวาดหวั่นและเอาตัวออกหากจากเมืองโรม แล้วฮันนิบาลจะได้เข้าตีเมืองโรมได้โดยสะดวกต่อไป แต่ในการที่จะยกไปดังว่านี้ ย่อมจะต้องหลีกเลี่ยงกองทัพโรมันที่ตั้งขวางอยู่ ทางที่สะดวกที่สุดที่เดินง่าย คือทางริมที่เชอร์วิลีอุสตั้งกองทัพอยู่ แต่ถ้าแม้จะยกเข้าตีกองทัพเชอร์วิลีอุส ก็ย่อมเป็นการเดินให้ข้างต่อกองทัพฟลามีนีอุส ซึ่งน่ากลัวอันตราย หรือบางทีฟลามีนีอุสจะยกกองทัพไปสมทบกับเชอร์วิลีอุส ช่วยกันต้านทานก็จะเป็นกำลังมากมายหนักหนา ถัดเส้นทางทิศตะวันตกของเขาอาเปนนินก็แปลว่าต้องประทะกับกองทัพฟลามีนีอุสซึ่งตั้งกันอยู่ และตั้งอยู่ในที่ซึ่งเป็นเขาเนินลุ่ม ๆ ดอน ๆ มากด้วย ยากแก่การที่ฟาลังจะต่อสู้กับข้าศึกซึ่งจัดเป็นมานิปูลันนั้นได้ ยังมีทางอีกทาง ๑ ที่ไปริมฝั่งทะเลทิศตะวันตกผ่านเมืองตุคา และเดินตามลำน้ำอาร์โน แต่หนทางผ่านหนองบึงต่างๆ เป็นอันมากเป็นหนทางที่นับว่ากองทัพขนาดใหญ่เดินไม่ได้ทีเดียว จนฝ่ายโรมันมิได้จัดทหารไปต้านทานทางนั้น เพราะเชื่อแน่ว่าฮันนิบาลคงไม่มาทางนั้น

ฮันนิบาลทราบว่า ฟลามีนีอุสซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพที่ตั้งอยู่ที่อาร์เรติอุม นั้น มีนิสัยต้องการหาชื่อเสียงเป็นที่ตั้ง และเชื่อมั่นในความสามารถของตนใน

กับชาวคารัธโก

การคุมทหาร แต่แท้จริงหาได้มีคุณวุฒิดีในทางนั้นไม่ ยันนิบาตเดาว่า ฟลามีนีอุส คงมีประสงค์ที่จะรบแต่คนเดียว ไม่ได้คิดที่จะรวมกำลังกับกองทัพของกงซุลอีกคน ๑ เพื่อความชอบความดีจะได้ตกอยู่กับตนแต่ผู้เดียว ส่วนการที่จะนึกว่าอาจแพ้ได้นั้น ฟลามีนีอุสไม่นึกเลย เพราะเชื่อมั่นว่าตัวรบไม่แพ้ เพราะฉะนั้นยันนิบาตตกลงเดินทัพไปทางเมืองลูคาและแม่น้ำอาร์โน ลุยบึงใหญ่ที่เรียกว่าคลูซิม ผ่านปากซ้ายของ กองทัพฟลามีนีอุส ซึ่งตั้งอยู่ที่อาร์เรติอุม เพื่อจะให้ฟลามีนีอุสวิ่งตามโดยไม่รอกองทัพเซร์วิลีอุส กองทัพยันนิบาตต้องเดินลุยน้ำอยู่ถึง ๔ วัน และรับความลำบากต่าง ๆ เป็นอันมาก แล้วจึงเข้าไปในดินแดนเอตรุเรีย (ประเทศอิตาลีตอนกลาง) ได้วิธีจัดขบวนเดินทัพนั้น ดังต่อไปนี้ ทหารราบอาฟริกาเดินนำที่สุด แล้วทหารราบแหลมสเปญเดิน ต่อนั้นสัตว์ต่าง ๆ ที่บรรทุกของ แล้วทหารราบพวกกัท แล้วทหารม้าเดินหลังที่สุด การที่จัดเช่นนี้เพื่อประสงค์มิให้ม้าทำทางเสีย ๆ ก่อนทหารราบเดิน

เมื่อพ้นที่ลำบากมาแล้ว ยันนิบาตได้หยุดพักและจัดทหารม้าออกสืบข่าวคราวทั้งทำลายและรับสมบัติ ที่มีอยู่ในภูมิประเทศโดยรอบ

การรบที่ทะเลสาบตราซิเมน

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ครั้นความทราบไปถึงฟลามีนีอุส ว่าอันนิบาลยกผ่านตนไปได้เช่นนั้น ฟลามีนีอุสก็รีบยกทัพตามอันนิบาลโดยเร็ว นายทหารชั้นรอง ๆ ได้ประชุมพร้อมกันร้องขอให้ฟลามีนีอุสยับยั้งคอยรวมกำลังกับเชอร์วิลีอุสเสียก่อน แต่ฟลามีนีอุสก็ไม่ยอมขึ้นรับยกไปแต่คนเดียวอย่างที่อันนิบาลทนายไว้ไม่มีผิด

ขณะนั้นอันนิบาลเดินทัพต่อไปจนถึงทะเลสาปช็อตราซิเมน ข้ามหนทางที่ต่อเมืองอาร์เรติอุมกับเมืองโรมันนั้นไปแล้ว คือโอบหลังฟลามีนีอุส ซึ่งอยู่ที่อาร์เรติอุม

การรบที่ทะเลสาปช็อตราซิเมน

ครั้นมาถึงที่ทะเลสาปนี้ อันนิบาลได้ทราบข่าวว่า ฟลามีนีอุสยกทัพตาม จึงเห็นว่าควรจะถือโอกาสที่ข้าศึกทำการโดยไม่ระมัดระวังนั้น ก็ดำนชุมซ่อนกองทัพเข้าข้างทางแล้วตีข้าศึกให้แตกกระส่ำระสายเสียอีกครั้ง ๑

ในการที่จะเดินข้ามเขาอาเป็นนั้นจากด้านตะวันตกไปด้านตะวันออกในตอนนั้นนั้น จำเป็นจะต้องเดินผ่านช่องแคบ ที่ข้างหนึ่งเป็นเขาข้างหนึ่งเป็นทะเลสาปที่กล่าวนามมาแล้ว ในช่องแคบนี้มีที่อยู่ ๒ แห่งที่ราบกว้างออกไป เพราะตรงนั้นเป็นลแวกเขา อันนิบาลจัดทหารซ่อนไว้ในลแวกเขาทั้ง ๒ นี้ ในลแวกที่อยู่เหนือ จัดให้ทหารพวกกัลกับทหารม้าชุมซ่อนอยู่ ส่วนในลแวกที่อยู่ได้ลงมานั้น ชุมทหารอาฟริกา และสเปญอันนิบาลเป็นผู้บังคับบัญชาเอง กับให้ทหารถือธนูขยายแถวกระจายอยู่ตามเชิงเขาโดยตลอดระหว่างกองทหาร ๒ กองนั้นด้วย สำหรับยิงพวกโรมัน การที่อันนิบาลคิดชุมซ่อนดังนี้ ทำได้สะดวก เพราะในฤดูนั้นในทำเลที่อยู่บนเขาเช่นนั้น มีหมอกลงจัดในเวลาเช้า ๆ เสมอ

ฝ่ายฟลามีนีอุสยกทัพมาจากอาร์เรติอุม พอมาถึงฝั่งเหนือของทะเลสาปช็อตราซิเมน จึงตั้งค่ายหยุดพักเสียคืน ๑ ครั้นรุ่งเช้าจึงออกเดินต่อไปโดยมิได้ส่งทหารไปลาดตระเวนช่องแคบหรือลแวกเขาในช่องแคบว่าจะมีข้าศึกอยู่บ้างหรือไม่นั้นเลย เพราะคิดถึงแต่การที่จะรับตามให้ทันอันนิบาลนั้นอย่างเดียว

กับชาวคาร์ธาโก

เมื่อกองทัพฟลามีนีอุสออกเดินและเข้าไปในช่องแคบนั้นหมอกยังลงอยู่เต็มที่ ไม่มีแสงแดดเลย เดินผ่านที่ที่กองทหารม้าข้าศึกซ่อนอยู่ ครั้นเมื่อพ้นลแวกที่อยู่ข้างเหนือมาแล้ว ฟลามีนีอุสสั่งให้จัดขบวนเดินทัพเป็น ๒ ขบวน คือทบขบวนเดินเข้า เพื่อให้เดินไปได้เร็วยิ่งขึ้น ในขณะนั้นเองฮันนิบาลให้สัญญาณให้ทหารของตนออกจากรุมตึกกองทัพโรมันพร้อมกัน ทหารอาฟริกาและสเปนผู้ตีทางหัวขบวน ทหารพวกก็ลกับทหารม้าตีทางท้ายขบวน ส่วนทหารราบชนิดเบาที่ยิงธนูกราดลงมาจากบนเขาโดยร้ายแรง ทหารต่าง ๆ ทำการพร้อมกันโดยทันควันในพริบตาเดียว ทหารโรมันตื่นตกใจแตกกระจายโดยทันที เพราะไม่ได้คิดว่ามีข้าศึกอยู่ในที่นั้นเลย และไม่เห็นจะรวบรวมเกราะและกำอาวุธให้เรียบร้อยเสียช้า ทั้งหมอกก็มืดมัว ทำให้เห็นไม่ได้ชัดว่าพวกตนอยู่ที่ไหนข้าศึกอยู่ที่ไหน ฟลามีนีอุสและนายทหารชั้นรองพยายามจะจัดขบวนรบ แต่ก็ไม่ใช่ เพราะทหารตนแตกอลหม่านกันไปหมดไม่มีระเบียบอย่างใดเลย แต่ถึงกระนั้นก็ดี ทหารโรมันได้ต่อสู้กับข้าศึกอยู่ถึง ๓ ชั่วโมง ฟลามีนีอุสเองถูกอาวุธถึงแก่ความตาย (โดยความตั้งใจเพราะไม่อยากจะรับความอาย) และทหารโรมันที่ถูกอาวุธตายครั้งนั้นประมาณ ๑ หมื่น ๕ พันคน แซกแซกข้าศึกผ่านข้ามเขาไปยังเมืองเปรูเซียได้ ๖ พันคน แต่ทหารม้าของฮันนิบาลได้ไล่ติดตามไปทำลายเสียสิ้น

ส่วนทหารในกองทัพโรมันที่เป็นชาวเมืองขึ้น และฮันนิบาลจับได้เป็นขเลยศึกนั้น ได้ปล่อยตัวไปไม่กักขังไว้ เพื่อจะได้ให้พวกชาวเมืองขึ้นนับถือว่า ฮันนิบาลไม่คุมเหงพวกเมืองขึ้น จะได้มาเข้าด้วยกับฮันนิบาล และกลับประกาศว่า กองทัพคาร์ธาโกมาช่วยให้เมืองขึ้นของเมืองโรมได้กลับมีอิสรภาพเป็นเมืองเอกราช

ในขณะที่ยุทธการที่ทะเลสาบนั้น เซรวีลียุสกงซุลอีกคน ๑ ที่ตั้งทัพอยู่ริมนี้ ได้ส่งทหารม้ารับมาช่วยฟลามีนีอุส แต่มาไม่ทันและทหารม้าของฮันนิบาลออกไปต่อสู้อยู่กลางทาง ตันแตกกลับไป

สงครามระหว่างชาวโรมัน

เมื่อความทราบไปยังเมืองโรม ถึงการประชิดเข้าอีกครั้ง ๑ ดังนี้ พลเมืองพากันตื่นตกใจเป็นอันมาก เซนาตจึงตั้งผู้ช่วยการแผ่นดินทั่วไป (ดิกตาตอร์) ได้เลือกให้ควินตุสฟาบีอุสมักซิมุสเวอร์รุโคซุสเป็นดิกตาตอร์ และควินตุสฟาบีอุสได้เลือกมินูซิอุสรูฟุสเป็นผู้ช่วย

ควินตุสเป็นผู้มีอายุมาก และเคยรบพุ่งทำสงครามมาแต่ปางก่อนมากแล้ว เพราะฉะนั้นเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญและทำการเด็ดขาดได้ แต่ชอบทำการโดยระมัดระวังไม่ผาดโผน

เมื่อฮันนิบาลรบชนะกองทัพรอมาที่ทเลสาปตราซิมินแล้วนั้น แม่จะยกทัพไปเมืองโรมที่เคียวก็ได้ แต่ไม่ไป เพราะเห็นว่าไม่มีกำลังพอ เหตุว่าในการที่จะไปตีเมืองโรมนั้น จำเป็นต้องแบ่งทหารไปกันกองทัพเซร์วิลูสไว้อย่างหนึ่ง ปรามชาวเมืองในบริเวณอิตาลีตอนกลางให้ราบคาบอีกอย่างหนึ่ง แล้วล้อมเมืองอีกอย่างหนึ่งเป็น ๓ อย่างด้วยกัน ย่อมจะต้องการทหารมากที่สุดจึงจะทำได้ ไซแต่เท่านั้น ฝ่ายโรมันอาจจะเรียกเลจิโอนที่ส่งไปไว้ใน แหลมสเปญที่เกาะซิซิลีและที่เมืองตาเรนตุรวม ๕ เลจิโอนนั้น กลับมาทางเรือมาขึ้นที่เมืองโรม เพื่อป้องกันเมืองโรมไว้สวดก ฮันนิบาลไม่มีกองทัพเรือ ไม่สามารถจะป้องกันได้

เพราะฉะนั้นฮันนิบาลยกทัพเลยไปจนถึงฝั่งทะเลอาเดรียติก ไปหยุดพักยังเมืองฮาเตรียส่งคนไปพูดจากับเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย และส่งข่าวการสงครามไปยังเมืองคาร์ธาโกเป็นครั้งแรกด้วย

ควินตุสฟาบีอุสมีความเห็นว่า ที่จะเข้ารบต่อสู้ให้ชนะกองทัพอันนิบาล ที่มีทหารอันคุ้นเคยในการรบอย่างวิเศษนั้น เป็นการเหลือบ่ากว่าแรง จึงยกทัพตามฮันนิบาลไปตลอด คุมเชิงไปแต่ไม่เข้ารบให้แตกหักแพ้ชนะกัน คอยแต่ถ่วงกันและรบกวนรังแกเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่าง ๆ ทำให้กองทัพฮันนิบาลได้รับความลำบากเป็นอันมาก ชาวเมืองโรมไม่พอใจในการที่แม่ทัพทำการเช่นนั้น เพราะฮันนิบาลทำลายบ้านเรือนและสมบัติในบ้านเมืองอยู่ได้ตลอด และฮันนิบาลเกลี้ยใช้กลอุบายไม่ทำลาย

กับชาวคาร์ธาโก

สมบัติของกวินตุสฟาบีอุสเป็นพิเศษด้วย ทำให้คนอื่นเป็นที่สงสัยว่า แม่ทัพโรมันไปพุดจาตกลงกับฮันนิบาลเสียแล้ว เมื่อการเป็นดังนี้ เซนาตจึงสั่งให้รุฟัสผู้ช่วยดิกตาตอร์ มีอำนาจเท่าดิกตาตอร์ ก็เป็นดิกตาตอร์ ๒ คน อย่างกงซุล ๒ คน และเปลี่ยนกันบังคับบัญชาทหารคนละวัน ในวันที่รุฟัสเป็นผู้บังคับบัญชา ได้ลองเข้ารบพุ่งต่อสู้กับฮันนิบาล แต่ถูกฮันนิบาลทำกลอุบายข่มทหารสำหรับจะล้อมอีก แต่เพเอ็นฟาบีอุสรู้เท่า และไปแก้ถอนทหารออกมาเสียทัน จึงไม่เป็นอันตราย แต่นั้นมารุฟัสลาออกจากหน้าที่ดิกตาตอร์ ขอเป็นผู้ช่วยตามเดิมและเซนาตก็ยอมตาม และฟาบีอุสกลับมีอำนาจเต็มเหมือนเดิม

แต่ส่วนราษฎรคงไม่พอใจในวิธีดำเนินการของฟาบีอุส จึงขอให้เลิกดิกตาตอร์เสีย และตั้งกงซุลใหม่ เทเรนติอุสวาร์โรเป็นกงซุลคน ๑ กับเอมีลิอุสเปาล์ลุสอีกคน ๑ เมืองโรมเรียกทหารเดิมอีก ๘ เลจีโอเน เลจีโอเนละ ๕ พันคน

สงครามปีที่ ๓ (พุทธศักราช ๓๒๖)

ในปลายปีพุทธศักราช ๓๒๖ ฮันนิบาลไปตั้งพักกองทัพอยู่ในเมืองเกรโอเนียนุม ในกองทัพมีทหารรวมทั้งหมด ๕ หมื่น (ทหารราบ ๔ หมื่นทหารม้า ๑ หมื่น)

ฝ่ายโรมันมีทหารพลเมืองโรมัน ๘ เลจีโอเน ทหารเมืองประเทศราช ๘ เลจีโอเน รวมทหารราบ ๘ หมื่น ทหารม้า ๘ พัน ๔ ร้อย ผู้ปกครองเมืองซีราคูส (เกาะซิซิลี) ส่งทหารยิงธนูมาช่วย ๑ พันคน กับเสบียงอาหารเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นในการที่จะรบกันในปีที่ ๓ นั้น ฝ่ายโรมันได้เตรียมการอย่างใหญ่โต ใช้กำลังมากที่สุดตั้งแต่มีเมืองโรมมา แต่ที่เตรียมการครั้งนั้น มีทางเสียอยู่ทางหนึ่ง คือทหารม้ามีจำนวนน้อยกว่าทหารม้าคาร์ธาโกอยู่นั่นเอง ทั้งในทางฝึกหัดก็เร็วกว่าทหารม้าคาร์ธาโกเป็นอันมาก

กงซุลใหม่ ๒ คน เทเรนติอุสวาร์โร และเอมีลิอุสเปาล์ลุสนั้น มีนิสัยต่างกันตรงกันข้าม (ชาวโรมันชอบเลือกกงซุลให้ตรงกันข้ามนั้นเสมอเพื่อประสงค์จะให้ต่างคนต่างรังกันไว้) วาร์โรนั้นให้คำมั่นสัญญาว่าพอพบกองทัพคาร์ธาโกเมื่อใดจะเข้าตีในวันนั้นเองให้จงได้ ฝ่ายเอมีลิอุสเปาล์ลุสเห็นว่า ควรจะทำการโดยระมัดระวังอย่างฟาบีอุส

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ฝ่ายฮันนิบาลเมื่อได้ใช้เสบียงที่มีอยู่ในบริเวณแควโอเนียนเสียจนหมดแล้ว ก็ยกทัพเดินต่อไปยังเมืองคันทาเอ ในที่นั้นชาวโรมันได้สะสมเสบียงอาหารไว้เป็นอันมากและมีทหารรักษาอยู่เล็กน้อย ฮันนิบาลตั้งเมืองไคทันท์ ฝ่ายผู้แทนกงสุลเชอร์วิลูส กับเรกูลุสที่บังคับบัญชาทหารอยู่ในระหว่างที่เลือกกงสุลใหม่ และกงสุลยังไม่มาถึงกองทัพนั่น ก็ได้จัดการที่จะป้องกันมิให้ฮันนิบาลตั้งเมืองคันทาเอนั้นเลย เป็นแต่ส่งคนไปบอกข่าวที่เมืองโรม และถามว่าจะโปรดให้ทำอย่างไร จะให้เข้าตีกองทัพฮันนิบาลแย่งเมืองคันทาเอคืน หรือจะให้ถอยไป เเย เพราะที่จะตั้งอยู่ในบริเวณนั้นเฉย ๆ เป็นไม่ได้ ด้วยในบริเวณนั้นเสบียงไม่มีเลย มีแต่ที่อยู่ในเมืองคันทาเอเท่านั้น เชนาตสั่งให้กงสุลทั้ง ๒ รีบไปยังกองทัพและเมื่อไปถึงแล้วเข้าตีฮันนิบาล

กองทัพของฮันนิบาลในขณะนั้น ตั้งค่ายอยู่ที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเอไฟดัสใกล้เมืองคันทาเอ ครั้นเมื่อกงสุลมาถึงกองทัพโรมันแล้ว ในวันที่วัน โรเป็นผู้บังคับบัญชา ได้ยกกองทัพไปตั้งค่ายใกล้กองทัพฮันนิบาลเข้าไปกว่าเดิม คือเป็นระยะห่างจากกัน ๖ กิโลเมตรเท่านั้น ตั้งลงทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเอไฟดัสเหมือนกัน เอมีลิอุสเปาล์ลุสไม่เห็นด้วยในการที่ยกเข้าไปประชิดเช่นนั้น แต่จะถอยก็ดูไม่งาม เพราะว่าในวันที่ย้ายค่ายนั้นเองวาร์โรได้ต่อสู้กับทหารฝ่ายคาร์ธาโกและได้ชัยชนะ (แต่แท้จริงเป็นด้วยฮันนิบาลส่งทหารออกมารบกวนแต่เล็กน้อย) เอมีลิอุสเปาล์ลุสจึงแยกทหารไปกอง ๑ ไปตั้งค่ายทางฝั่งขวาของแม่น้ำ ว่าสำหรับจะควบคุมกองพาหนะ แต่แท้จริงสำหรับจะไม่ให้ทหารมีช่องเสียที่ทั้งกองทัพพร้อมกันหมด ให้มีทางหนีที่โล่งไว้บ้าง

ขณะนั้นต่างกองทัพต่างเตรียมการที่จะรบเอาชัยชนะโดยเด็ดขาด แม่ทัพต่างคนต่างพูดเตือนใจทหารให้มีใจองอาจ ฮันนิบาลส่งทหารออกมารบกวน ไม่ให้ทหารโรมันตั้งน้ำในแม่น้ำได้ และถึงกับไปตีแนวรักษาด่านที่ค่ายข้อมทางฝั่งขวาด้วย พวกทหารโรมันกับกงสุลวาร์โรมีความขุ่นเคืองเป็นอันมากและคิดจะรบให้จงได้ เพราะฉะนั้นในวันที่เป็นเวรของวาร์โรเป็นผู้บังคับบัญชาเด็ดขาดนั้น วาร์โรจึงนำกองทัพออกนอกค่าย ไม่บอกไม่กล่าวกับกงสุลอีกคน ๑ ก่อนเลย ข้ามแม่น้ำไปทางฝั่งขวา เพราะเห็นว่าภูมิประเทศทางฝั่งขวาสะดวกในการรบกว่าทางฝั่งซ้าย ครั้นข้ามไปแล้ว

กับชาวคาร์ธาโก

แล้ว ให้ทหารราบชนิดเบาออกขยายแถวบังน้ำ ทหารเหล่าอื่นจัดขบวนรบตั้งต่อ
ไปนี้ ด้านขวาปีกจดแม่น้ำเอาฟิตุสมีทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย แล้วด้านกลางมีทหารราบจัด
ขบวนเป็นแนวเล็งไออนจัดแถวมานิปูล ในมานิปูล ๑ มีทหารยืนซ้อนกัน ๑๖ แถว
(มากกว่าตามธรรมดาเท่า ๑ เพราะธรรมดาซ้อน ๘ แถว) ด้านซ้ายทหารม้า ๔ พัน ๘ ร้อย
และทหารพวกพิเศษอีกด้วย ทั้งทหารไว้ในค่ายใหญ่ ๑ เล็งไออน กับทหารพวก
พิเศษด้วย (รวม ๑ หมื่น ๑ พัน) และสั่งว่าให้ไปตีค่ายฮันนิบาลเมื่อกองทัพ ๒ ฝ่าย
ได้เริ่มรบกันแล้ว

การรบที่คันทาเอ

เมื่อฮันนิบาลทราบว่า กองทัพโรมันยกข้ามแม่น้ำไปตั้งนั้น จึงรีบส่งทหารยิง
ธนูไปทางฝั่งซ้าย ให้ขยายแถวออกเป็นแนวเบื้องกัน แล้วนำทหารเหล่าอื่นข้ามฟาก
ไปและจัดขบวนรบตั้งต่อไปนี้

ด้านซ้ายทหารม้าสเปนและทหารม้าพวกกัล (๘ พัน) จัดเป็น ๒ แนว อยู่
ในแนวที่ ๑ สองในสาม ($\frac{2}{3}$) อยู่ในแนวที่ ๒ หนึ่งในสาม ($\frac{1}{3}$) ด้านกลางทหารราบ

สงครามระหว่างชาวโรมัน

สเปนญและทหารราบพวกกัลสับสนปนกันจัดซ้อนกัน ๑๐ แถว ด้านขวาทหารม้าพวก
นูมิเดียขึ้นเรียงกันห่าง ๆ เพื่อให้แนวขบวนรบยาวไปจนเท่าขบวนรบโรมัน กับแบ่ง
ทหารราบอาฟริกา (๓หมื่น ๒ พัน) ที่นับว่าเป็นทหารดีที่สุด ยืนทางปีกทั้ง ๒ ข้างต่อต้าน
ขวาด้านซ้ายอีกทีหนึ่ง จัดเป็นฟาลังซ้อน ๑๖ แถว ข้างละฟาลัง และให้ถืออาวุธ
ของทหารโรมันที่เก็บได้ในการรบคราวก่อน ๆ ล ส่วนทหารราบชนิดเบา นั้นสั่งไว้ว่า
เมื่อมีสัญญาณให้ถอยลงมาจากข้างหน้า ให้มาจัดเป็นแนวที่ ๒ อยู่หลังด้านกลางพวก ๑
และอยู่หลังปีกทั้ง ๒ ข้างอีกข้างละพวก ฮันนิบาลเองกับน้องชายฮัมโธนี่เป็นผู้นำกับ
บัญชาทหารราบ ฮันโนบังคับด้านขวา ฮัสดรูบาลบังคับด้านซ้าย

ความคิดของฮันนิบาลในการรบครั้งนี้ดังต่อไปนี้ :-

ให้ทหารม้าด้านซ้ายของฮัสดรูบาลที่มีกำลังแข็งแรงกว่าทหารม้าโรมันนั้น เข้า
ขับไล่ตีทหารม้าโรมันให้ กระจายกระจัดกระจายไปเสียแต่ในขั้นต้น แล้วให้ทหารราบ
ทางปีกทั้ง ๒ ข้างบีบกองทัพโรมันเข้าไปประจูดังง่ามปู เพราะฉะนั้นจึงให้ทหารราบ
อาฟริกาที่ดีที่สุดอยู่ทางปีกและจัดแถวซ้อนกันถึง ๑๖ ชั้น ส่วนในด้านกลางวางทหาร
ที่ไม่สู้ดีนักและซ้อนกัน ๑๐ แถวเท่านั้น เมื่อบีบกองทัพโรมันเข้าไปทั้ง ๒ ข้างแล้ว
กองทัพโรมันจะได้ เบียดเสียดเหยียดยัดกันเข้าไปเป็นกระจุก ไม่เป็นแถวเป็นแนว
และไม่สามารถทำการรบได้ ตามแบบวิธีแนวมานิพลผลัดเปลี่ยนเข้ารบ ซึ่งทำให้
ทหารโรมันมีกำลังแข็งแรงมากนั้นได้ เพื่อที่จะมิให้ ด้านกลางแตกและขบวนรบ
ขาดกลางก่อนอย่างครั้งรบที่แม่น้ำเทรียส ฮันนิบาลได้ เตรียมที่จะให้ ทหารราบ
ชนิดเบามายืนหลังด้านกลางเป็นแนวที่ ๒ เป็นกองหนุนสำหรับช่วยด้านกลาง ใน
ที่สุดให้ ทหารม้าของฮัสดรูบาลกลับมาตีทหารราบโรมันทางด้านหลัง เมื่อได้ขับไล่
ทหารม้าไปแล้ว

กรณีกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้ จัดขบวนรบเสร็จแล้ว ฮันนิบาลยกทหารเข้าตี
ก่อน ทหารราบชนิดเบาทั้ง ๒ ฝ่ายต่อสู้กันเป็นสามารภ แล้วฮัสดรูบาลนำทหารม้า
ฝ่ายคาร์ธาโกเข้าตีทหารม้าโรมันที่อยู่ทางด้านขวา ทหารม้าทั้ง ๒ ฝ่ายรบตลุมบอน
กันอย่างเชียวชาญ และทหารม้าโรมันบางคนลงจากม้าเพื่อรบเดินดิน ฮันนิบาล

กับชาวคาร์ธาโก

เห็นดังนั้นหัวเราะเยาะร้องว่า ตามความเห็นของฮันนิบาลแล้ว ทำเช่นนั้นเท่ากับเอาทหารม้านั้นมัดม้อมัดตื้นและสั่งให้ฆ่าศึก เพราะทหารม้าลงเดินดินแล้วจะสู้ใครได้

ทหารม้าคาร์ธาโกมีกำลังมาก เพราะฉะนั้นก็ตีทหารม้าโรมันแตกถอยหนี ฝ่ายคาร์ธาโกไล่ติดตามและทำลายเสียเป็นอันมาก และกงซุลเอมีลียุสเปาลัสซึ่งเป็นผู้คุมทหารม้าอยู่นั้นถูกอาวุธ ครั้นเมื่อทหารแตกไปเช่นนั้นแล้วกงซุลก็กลับมาคุมทหารรบต่อไป ในขณะที่เองทหารม้าทางด้านขวาของฮันนิบาลเข้าไปเหนี่ยวรั้งทหารม้าด้านซ้ายของโรมัน ทำให้ทหารม้าโรมันต้องรอคอยท่วงทืออยู่ จะไปช่วยทางอื่นก็หาได้ไม่

เวลานี้ฮันนิบาลสั่งให้ ทหารราบชนิดเบาถอยกลับไปยังเป็นแนวที่ ๒ ตามที่สั่งไว้แล้ว ทหารราบชนิดเบาฝ่ายโรมันก็ถอยไปเหมือนกัน ไปอยู่ในแนวพวกตริอาร์ มานิปูลพวกปรีนิซิเปสเข้าเพิ่มแนวพวกฮัสตาตี แล้วทหารทั้ง ๒ พวกพร้อมกันรุกมายังกองทัพคาร์ธาโก และต่อสู้กับด้านกลางของกองทัพฮันนิบาลเป็นสามารธ ด้านกลางฝ่ายคาร์ธาโกค่อย ๆ ถอย แต่ส่วนทหารราบอาฟริกาทางปีกทั้ง ๒ ข้างกลับรุกใหญ่และโอบปีกพวกโรมันเข้าไป ทหารราบฝ่ายโรมันที่อยู่ทางปีกทนไม่ได้ถอยหลัง และเบะเข้าไปหาด้านกลาง ตันด้านกลางไปข้างหน้าและเกิดเบียดเสียดกันยุ่ง ทำให้แนวรบผันแปรไปหมด

ขณะนั้นฮัสดรูบาลขับไล่ทหารม้าโรมันด้านขวาไปแล้ว วิ่งผ่านหลังขบวนรบทหารโรมันไปตีทหารม้าโรมันด้านซ้าย ซึ่งมีทหารม้าพวกนูมิเดีย (ของฮันนิบาล) กันการบกวนอยู่ข้างหน้าแล้วนั้น ทหารม้าโรมันเห็นเสียที่ถูกล้อมนำล้อมหลัง ก็หนีจากสนามรบและแตกกระจัดกระจายกันไป กงซุลวาร์ ร็อกหนีไปด้วย ฮัสดรูบาลจัดให้ทหารม้านูมิเดียไปไล่ติดตามตี ฝ่ายตนเองคุมทหารม้าของตนไปช่วยทหารราบ ในเวลานั้นทหารราบโรมันตีคลุมบอนกับพวกก็ล่อย้อย่างร้ายแรง ฮันนิบาลจึงให้ทหารราบชนิดเบาซึ่งอยู่ในแนวที่ ๒ เข้าช่วยพวกก็ลด้วย ทำให้มีกำลังมากขึ้นพอต้านทานข้าศึกไว้ได้

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ส่วนทหารโรมันถูกทหารราบอาฟริกาบีบ ๒ ข้าง ก็เบียดกันเข้าไปทุกที่จนเป็น
กระจุก กับเมื่อฮัสดรูบาลมาถึง ก็แบ่งทหารม้าเข้าตีข้าศึกทั้งทางขวาทางซ้ายและ
ทางหลัง ๓ ด้านพร้อมกัน เอมีเลียสเปาโลสพยายามที่จะจัดทหารให้เป็นแถวเป็น
แนวแต่ไม่สำเร็จ และตนเองถูกอาวุธถึงแก่ความตายในสนามรบ กองทัพ
โรมันก็แพ้พินาศไป

ส่วนทหารโรมันที่อยู่ในค่ายเป็นจำนวน ๑ หมื่น ๑ พันคนนั้น ได้ยกไปตีค่าย
ฮันนิบาลตามที่แม่ทัพสั่งไว้ แต่ค่ายฮันนิบาลนั้น ได้ทำป้อมคูประตูหอรบป้องกันโดย
แข็งแรง เพราะฉะนั้นทหารโรมันตีหาแตกไม่ เมื่อกองทัพรบกันเสร็จแล้ว ฮันนิบาล
ยกทหารไปช่วย และขับไล่ทหารโรมันกลับไปค่ายของตนแล้วล้อมไว้ จนรุ่งขึ้น
ทหารโรมันยอมตนเป็นเชลยศึก

กองทัพโรมันเสียทหารล้มตายเป็นจำนวนทหารราบ ๔ หมื่น ทหารม้า ๔ พัน
ในจำนวนนี้มีกงซุลเอมีเลียสเปาโลส ๑ ผู้ช่วยกงซุลเชรวิลูส ๑ ผู้ช่วยดิกตาตอร์เดิม
มินูซิอุสฟูส ๑ ตรีบุนี (ผู้ร้องทุกข์แทนราษฎร) ๒๑ นาย สมาชิกเซนาต ๘๐ นาย
ที่หนีไปได้ ๑ หมื่น ๔ พันคนเข้าไปอยู่ในเมืองเวนูเซียและคานูซิอุม ฝ่ายฮันนิบาล
เสียทหาร ๕ พัน ๙ ร้อยคน

การรบที่คันทาเอคราวัน เป็นการรบที่ปลาดยิงในพงษาวดารการสงคราม เพราะ
กองทัพฮันนิบาลซึ่งมีกำลังน้อยกว่ากองทัพโรมัน ๒ เท่า และมีทหารโดยมากที่คุ้นเคย
ไม่ดีเท่าทหารโรมัน ซึ่งใช้จัดแถวอย่างฟาลัง อันเป็นวิธีที่ไม่ดีเหมือนเลژیโอน
จัดเป็นมานิปูลเลย ซึ่งมีกำลังมากกว่าแต่ในส่วนทหารม้าเท่านั้น ได้รับได้ชัยชนะ
ต่อกองทัพโรมันอย่างเห็นจริง ข้าศึกถึงความวินาศฉิบหาย ทั้งนี้ย่อมเป็นไปเพราะ
ความสามารถของฮันนิบาลผู้เดียว ฮันนิบาลได้คิดแก้ การที่ทหารโรมันได้เปรียบ
ทหารฝ่ายตนนั้นโดยวิธีต่าง ๆ เสียรอบคอบตั้งได้กล่าวมาแล้ว แกล้งทำให้ทหาร
โรมันต้องเบียดกันเข้าไปจนเป็นกระจุก จะจัดเป็นแถวเป็นแนวและทำการรบให้
ติดต่อกันเป็นเครื่องจักรตามแบบของโรมันนั้นหาได้ไม่ แล้วใช้ทหารม้าเข้าย่ำ
ซ้ำเติมจนยับเยิน ในการรบครั้งนี้ทหารม้าของฮัสดรูบาลทำการคล่องแคล่วว่องไว
หนักหนา คล้ายทหารม้าของอาเล็กซานเดอร์มหาราช ครั้งรบที่เกากาเมลา

กับชาวคาร์ธาโก

เมื่อฮันนิบาลรบชนะครั้งนั้นแล้ว ได้มีจดหมายไปเลียบ ขามนิอุมและคัมปาเนีย บางแห่งอยู่ในอำนาจ แต่ฮันนิบาลไม่ยกทัพไปตีตัวเมืองโรมอยู่นั่นเอง เพราะรู้สึกอยู่ว่าเมืองโรมยังไม่หมดกำลังเท่า เมืองโรมยังมีทหารเหลืออยู่อีก ๕ เลจิโอน และทหารที่แยกย้ายกันอยู่อีก ๑ หมื่น ๒ พัน ที่สามารถจะรวมกันเข้าเป็น ๓ เลจิโอน ส่วนฮันนิบาลมีทหาร ๓ หมื่น ๕ พันเท่านั้น เมื่อมีกำลังเท่านี้ ฮันนิบาลไม่สามารถจะไปล้อมเมืองโรมได้ เพราะถ้าทำการไม่สำเร็จฮันนิบาลก็จะเสียชื่อ และพวกที่มาเข้าด้วยก็จะขาดความนิยมทันที ฮันนิบาลก็ต้องกลับไปคาร์ธาโกเท่านั้นเอง อย่าว่าแต่จะล้อมเมืองโรมเลย เพียงแต่จะล้อมคานูซิอุมซึ่งทหารโรมันหมื่นคนเข้าไปตั้งมั่นอยู่ ฮันนิบาลก็ไม่มีกำลังพอเสียแล้ว เพราะฉะนั้นตกลงใจที่จะดำเนินการตามวิธีเดิม คือหากำลังเพิ่มเติมโดยหาชาติต่างๆ ให้มาเข้าด้วยกับตนให้มากขึ้น พวกชาติที่อยู่ในประเทศอิตาลีข้างใต้ ยินดีช่วยฮันนิบาล และกระทำให้ฮันนิบาลมีกำลังและเสบียงอาหารเครื่องมือสำหรับทำสงครามในแหลมอิตาลีได้อีกหลายปี โดยที่ไม่ได้รับความอุดหนุนจากตัวเมืองคาร์ธาโกเลย

การรบในปีต่อ ๆ ไป

ถึงแม้ ฝ่ายโรมันได้รับความปราชัยอันร้ายแรงในการรบที่คันทาเอก็จริง แต่ยังไม่ถึงที่อับจนใจ กลับกลายเป็นตรงกันข้าม ต่อนั้นมากลับเป็นเวลาชะตาฮันนิบาลตกต่ำ และฝ่ายโรมันแข็งแรงขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อรบกันที่คันทาเอแล้วสักหน่อยหนึ่ง เมืองคาร์ธาโกส่งกำลังทหารมาอุดหนุนฮันนิบาลเป็นครั้งแรก มีทหารราบ ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๑ พัน ๕ ร้อย ข้าง ๒๐ เชือก และเงินทองตามสมควร

ส่วนฝ่ายโรมัน ตั้งแต่นั้นมาพยายามทำการรบโดยแข็งแรงที่สุด พวกโรมันไม่มีความย่อท้อต่อการสงคราม กลับมีความมานะที่จะต่อสู้ฮันนิบาลให้ถึงที่อับจนใจให้ได้ บางคราวเมืองโรมจัดทหารถึง ๒๕ เลจิโอน (พระพุทธรศักราช ๓๓๐) และมีได้มีทหารน้อยกว่า ๘ หมื่นเลย เสียทหารไปเท่าใดก็เรียกเต็มใหม่เสมอไป ฟาบีอุสและมาร์เชลลัสเป็นแม่ทัพที่ต่อสู้กับฮันนิบาลได้ดีที่สุด คอยรบกวานเสมอไปให้

สงครามระหว่างชาวโรมัน

อติโรยกำลังที่ละเล็กละน้อย ไม่ให้หาเสบียงและทหารเพิ่มเติมได้ง่าย อันนิบาลได้ขอไปยังเมืองคาร์ธาโกให้ส่งทหารมาเพิ่มเติมอีกให้มาก แต่ก็เป็นการไม่สำเร็จ เพราะรัฐบาลคาร์ธาโกไม่เข้าใจความประสงค์ของอันนิบาล และไม่เห็นประโยชน์ในการที่อันนิบาลอยู่ในอิตาลีนั้น หรือพวก ๑ จะเห็นด้วยกับอันนิบาลอีกพวก ๑ ก็ไม่เห็นด้วย เกิดทุ่มเถียงกันไม่มีที่สิ้นสุด แล้วข้าฝ่ายโรมันแอบไปให้สินบนพวกสมาชิกรัฐสภาคาร์ธาโกเสียด้วย พวกเหล่านั้นก็เข้ากับฝ่ายโรมันอยู่ในใจ คอยคัดค้านประโยชน์ของบ้านเมืองตนเอง อีกประการหนึ่งเซนาตคาร์ธาโกเป็นกังวลในการรบในแหลมสเปนอยู่มากกว่า (ฝ่ายโรมันส่งกองทัพตรงไปแหลมสเปนด้วย) เพราะว่าที่แหลมสเปนมีสมบัติมาก (แร่เงิน) และการค้าขายเจริญ พวกคาร์ธาโกเป็นคนเข้าใจแต่การค้าขายเป็นที่ตั้ง เห็นทางค้าขายจะล้มแห่งใดก็ร้อนทางนั้น หาแลเห็นไม่ว่าถ้าชนะทางอิตาลีหรือยังตีเมืองโรมได้แล้วทางสเปนก็ย่อมจะชนะเอง โดยที่เซนาตคาร์ธาโกไม่เข้าใจทางการทหารเสียเลย และไม่อุดหนุนอันนิบาลดังนี้ อันนิบาลก็ไม่มีกำลังพอที่จะทำสงครามให้ลุถึงผลสำเร็จได้ อันนิบาลคอยท่าที่เซนาตจะส่งกำลังมาเพิ่มเติมให้มันอยู่นาน เห็นไม่สำเร็จแน่ จึงตกลงส่งไปให้น้องชายยกกองทัพมีกำลังทหาร ๖ หมื่นคนมาจากแหลมสเปน มายังประเทศอิตาลีตามทางที่อันนิบาลเดินมาแล้ว ฮัสดรูบาลยกกองทัพตามคำสั่งข้ามเขาอัลป์มา แล้วส่งทหารล่องน้ำไปบอกอันนิบาลถึงการที่ยกทัพมาแล้วนั้น แต่คนถือข่าวถูกพวกโรมันจับได้ กลางทาง พวกโรมันจึงทราบว่ฮัสดรูบาลยกมา แต่อันนิบาลเองหาทราบไม่ เซนาตโรมันสั่งให้ลิวิอุสชาลีนاتورกับเกิลาดิอุสเนโร ไปจัดการป้องกันมิให้กองทัพคาร์ธาโกทั้ง ๒ สมทบกันได้ ลิวิอุสชาลีนاتورยกกองทัพไปต่อสู้กับฮัสดรูบาล ซึ่งไฟล้ไปมัวล้อมเมืองปลาเซนเทีย (อยู่ในลุ่มน้ำเทรเบียต่อกับแม่น้ำโป) เสีย ทหารไปสมทบกับอันนิบาลไม่ ฝ่ายเนโรนั้นยกกองทัพไปตั้งประจันอยู่กับกองทัพอันนิบาลก่อน ทำเป็นที่เหมือนจะรบกับอันนิบาล แล้วเกลี้ยทัพทหารไว้ล้อมวงอันนิบาลแต่เล็กน้อย ทหารโดยมากเนโรพาขึ้นเกวียนรีบไปสมทบกับกองทัพชาลีนاتور ได้เดินทัพเป็นหนทาง ๓๘๐ กิโลเมตร ใน ๗ วัน ครั้นกองทัพโรมันทั้ง ๒ สมทบกันเข้าแล้ว ได้พร้อมกันเข้าตี

กับชาวคาร์ธาโก

กองทัพฮัสดรูบาลแตกกระจัดกระจาย ฮัสดรูบาลเองก็ตายในที่รบ และกองทัพโรมันยกกลับไปยังนำทัพฮันนิบาล โยมนีร์ยะฮัสดรูบาลเข้าไปในค่ายของฮันนิบาล เพื่อให้ทราบถึงการที่น้องชายแพ้และถึงแก่ความตายแล้วนั้น พอฮันนิบาลเห็นนิร์ยะน้องชายเช่นนั้นก็กล่าวว่า "นี่เราเห็นกรรมตามทันเมืองคาร์ธาโกแล้ว" หมายความว่าแต่ขึ้นไปไม่มีทางชนะฝ่ายโรมันได้ และเมืองคาร์ธาโกคงจะต้องล่มจมแน่

ความหวังของฮันนิบาล ที่จะทำลายเมืองโรมก็ไม่สำเร็จได้ดังนี้ ที่จริงการจวนจะสำเร็จอยู่แล้ว พวกกิลเลียที่อยู่ในดินแดนทั้งข้างใต้และข้างเหนือของเขาอัสป์และชาวอิลลีเรียได้เอาใจออกหากจากเมืองโรมหมดสิ้นแล้ว เมืองกรีกซึ่งเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียเป็นหัวหน้าก็ตกลงที่จะทำสงครามกับเมืองโรมแล้ว คนในเกาะต่าง ๆ และในมณฑลหลายมณฑลในแหลมอิตาลีเองก็ถูกเป็นขบถต่อเมืองโรม ยังอยู่แต่จะต้องตีตัวเมืองโรมเองเท่านั้น

แต่ขณะนั้นคอร์เนลิอุสสะซิปีโอ ซึ่งเป็นผู้ยกกองทัพโรมันไปรบที่แหลมสเปญตีดินแดนของคาร์ธาโกในสเปญได้หมดแล้ว จึงยกทัพข้ามไปยังทวีปอาฟริกา (พุทธศักราช ๓๓๘) เซนาตคาร์ธาโกจึงเรียกฮันนิบาลกลับไปป้องกันบ้านเมือง ฮันนิบาลออกจากอิตาลีในปีพุทธศักราช ๓๓๘ ลงเรือข้ามไปยังฝั่งอาฟริกา ไปตั้งค่ายอยู่ที่ฮาครูเมตุม ฮันนิบาลส่งคนไปพูดกับสะซิปีโอแม่ทัพโรมัน อยากจะขอเลิกสงครามแต่เซนาตคาร์ธาโกเองไม่ยอม เพราะกลัวจะต้องเสียเงินทำขวัญอย่างคราวก่อน ๆ ขอให้ฮันนิบาลต่อสู้ ฮันนิบาลนั้นเมื่อไปถึงฝั่งอาฟริกาแล้วได้รับทหารเพิ่มเติมมากจริงแต่เป็นคนใหม่ ไม่เคยแก่การสงครามทั้งสิ้น และไม่ได้ฝึกหัดดีด้วย จึงเห็นว่าคงจะสู้ทหารของสะซิปีโอที่ทำการสงครามในแหลมสเปญหลายปีมาแล้วนั้นไม่ได้ เป็นแน่ ฮันนิบาลได้ตอบไปยังเซนาตคาร์ธาโกว่า "ที่ประชุมปลุการาชการแผ่นดินควรตัดสินและตกลงในทางราชการแผ่นดินได้ แต่ส่วนการที่จะเข้ารบกับข้าศึกเมื่อใดจึงจะเหมาะสม แม่ทัพย่อมทราบดีกว่าผู้อื่น และควรแม่ทัพจะเป็นผู้ตกลงได้เองโดยสิทธิขาด"

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ตามที่อันนิบาลกล่าวนี้ เป็นความจริงที่สุดและเป็นหลักสำคัญในการทำสงครามอย่างหนึ่ง ถ้าฝ่ายพลเรือนเข้าไปวุ่นกับการที่เป็นน้ำที่ของแม่ทัพผู้เดียวจะตัดสินใจได้นั้นเมื่อใด ก็เป็นต้องเสียการทุกครั้ง (ตัวอย่างที่ใกล้ที่สุดก็คือ ในสงครามระหว่างรุสเซียกับญี่ปุ่นในตอนต้น นายพลกุโรบัตกินรู้ดีว่า ฝ่ายรุสเซียควรระวังรอไม่รุกไปตีญี่ปุ่นจนกว่าจะมีกำลังเต็มที่ แต่ก็ต้องรุกและรบแพ้ที่วาฟังกากับที่แม่น้ำชาโฮ เพราะทางกรุงเปโตรกราดเกณฑ์ให้รุก)

ในระหว่างที่เข่นาตกับแม่ทัพคาร์ธาโกหุ้มเถียงกันอยู่นี้ ฝ่ายโรมันได้ยกทัพประชิดเมืองคาร์ธาโกเข้าไปทุกที อันนิบาลจะไม่รบก็ไม่ได้เสียแล้ว เพราะจะถึงเสียเมือง จึงจำใจยกทัพไปหากองทัพโรมัน กองทัพทั้ง ๒ ประทะกันที่เมืองซามา ห่างจากเมืองคาร์ธาโกเป็นระยะเดินทาง ๕ วัน (พุทธศักราช ๓๔๐)

การรบที่ซามา

กองทัพอันนิบาลมีกำลังทหาร ๕ หมื่น จัดขบวนรบดังต่อไปนี้

ในแนวน้ำที่ตื้นข้าง ๔๐ เชือก ถัดลงไปทหารราบจัดเป็น ๒ ฟ้าถึงซ้อนกัน เป็น ๒ แนว แนว ๑ มีทหารราบ ๑ หมื่น ๒ พันคน และฟ้าถึงจัดแถวซ้อนกัน ๑๐ ชั้น

กับชาวคาร์ธาโก

(ใน ๒ แนวนั้น ใช้ทหารใหม่ที่ยังไม่คุ้นเคยแก่การรบทั้งนั้น) ถัดลงไปห่างจากแนวที่สอง ๓๐๐ ก้าวยังมีแนวที่ ๓ อีก ล้วนทหารเก่าที่มาจากอิตาลีพร้อมกับฮันนิบาล คือคุ้นเคยแก่การรบดีเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๔ พัน ทหารม้าอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง ข้างซ้ายทหารม้าคาร์ธาโกแท้ ข้างขวาทหารม้านูมิเดีย แนวที่ ๓ นั้นเป็นกองหนุน สำหรับช่วยแนวหน้าทั้ง ๒ ตีข้าศึกโดยวิธีเข้าตีปีก หรือถ้าแนวหน้าทั้ง ๒ เสียที่แก่ข้าศึก ให้แนวที่ ๓ ออกต้านทาน และให้ตีโต้ตอบด้วย

กองทัพโรมันนั้น มีทหาร ๖ เลგიโอน (ในเลგიโอน ๑ มีทหาร ๖ พัน ๒ ร้อย รวมทั้งกองทัพ ทหารฮัสตาตี ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารปรีนิซิเปส ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารตรีอาร์ ๖ พัน) กับยังมีทหารราบชนิดเบาอีก ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๘ ร้อย และทหารพวกนูมิเดียเข้าช่วยอีก ๔ พัน รวมทั้งหมดทหารราบ ๔ หมื่น ๒ พัน และทหารม้าประมาณ ๘ พัน กองทัพสะซิปีโอจัดขบวนรบเป็นมานิปูล ๓ แนวตามแบบสมัยนั้น ทหารม้าอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง

ข้างรบของฝ่ายคาร์ธาโกเป็นผู้เริ่มรบ วังตรงเข้าไปยังแนวทหารโรมัน แต่ครั้นพวกโรมันโห่ร้องเป็นเสียงเอะอะดังตั้งขึ้น ข้างก็ตื่นและกลับไปวังตลุมทหารม้าฝ่ายคาร์ธาโกเองจนเสียแถวเสียแนวหมด ทหารม้าโรมันเห็นได้ทีก็ควมม้าเข้าประจันบาน ทหารม้าฝ่ายข้าศึก และเลยขับไล่ไปเสียจากสนามรบ

สะซิปีโอสั่งให้ทหารราบพวกฮัสตาตี และปรีนิซิเปสรุกเข้าไปตีข้าศึกพร้อมกัน พวกปรีนิซิเปสคงอยู่ข้างหลังในแนวที่ ๒ แต่ในระยะต่อเข้าให้เหลือเพียง ๑๕๐ ก้าว (ธรรมดา ๓๐๐ ก้าว) ทหารราบของฮันนิบาลแนวที่ ๑ ต้านทานเป็นสามารบ แต่ลงท้ายก็ต้องถอย และทหารในแนวที่ ๑ หว่าแนวที่ ๒ แกล้งไม่ช่วย แนวที่ ๑ เกิดรบกับแนวที่ ๒ ฝ่ายเดียวกัน แต่ทหารฮัสตาตีฝ่ายโรมันตามติดหลังไป ทำให้ทหารคาร์ธาโกต้องหันกลับมาต่อสู้กับข้าศึกต่อไปอีก และต่อสู้กันอย่างอกุญฐ์

สะซิปีโอสั่งให้แนวปรีนิซิเปสแบ่งกันออกเป็น ๒ ภาค แล้วต่างภาคยกผ่านปีกแนวฮัสตาตีออกไปตีปีกแนวทหารคาร์ธาโกทั้ง ๒ แนว ทหารคาร์ธาโกก็แตกกระจัดกระจาย ถอยลงไปหาแนวที่ ๓ และจะปิดแนวที่ ๓ กระจายไปด้วย แต่

สงครามระหว่างชาวโรมัน

อันนิบาลสั่งให้แนวที่ ๓ ใช้อาวุธฟันแทงพวกทหารที่ต้นหนข้าศึกนั้น อย่าให้มาคิด
แก่การที่แนวที่ ๓ จะสู้กับข้าศึกต่อไปนั้นได้

เมื่อแนวที่ ๓ ได้จัดการปิดพวกทหารแนวหน้าที่แตกต้นลงมาให้หลีกไปจนสิ้นเชิง
แล้ว แนวทหารเก่าแก่ของอันนิบาล ๒ หมื่น ๔ พันคนกับทั้งทหารชนิดเบาที่เข้าอุด
หนุนเพิ่มเติมด้วย จึงประจันหน้ากับแนวทหารโรมันพวกฮัสตาติ สะซิปีโอเห็น
ว่าแนวฮัสตาติของตนสั้นกว่าแนวทหารคาร์ธาโก จึงให้พวกปรีนิซิเปสที่แบ่งกันเป็น ๒
ภาคและตีโอบปีกแนวที่ ๑ ที่ ๒ ของอันนิบาลมาแล้วนั้น เข้าจัดแถวต่อแนวฮัสตาติ
ทั้ง ๒ ข้าง และให้ทหารราบขยายระยะเคียงระหว่างตัวคนออกจนกลายเป็นแนวทหาร
โรมันยืนเรียงกันเป็นฟาลัง (ไม่มีระยะระหว่างมานิปูล) และซ้อนกัน ๑๐ แถว

ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งต่างคุ้นเคยในการรบเต็มที่ ทำการสงครามมาแล้วตั้ง ๑๐ ปี
ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ได้เข้าประจันบานกัน และรบราฆ่าฟันกันอย่างแสนสาหัส ทหาร
โรมันอ่อนกำลังลงเป็นลำดับ จวนจะถอยอยู่แล้ว พะเหินทหารม้าโรมันที่ติดตาม
จับไล่ทหารม้าคาร์ธาโกไปนอกสนามรบนั้นกลับมาทัน เข้าตีหลังแนวทหารของอัน
นิบาล กองทัพคาร์ธาโกที่เหลืออยู่นั้น ก็ถูกล้อมรอบและถูกฆ่าล้มตายแทบทั้งสิ้น
กองทัพโรมันได้ไชยชนะ

ฝ่ายคาร์ธาโกเสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย ๒ หมื่น ถูกจับเป็นเชลยศึก ๑ หมื่น ๕ พัน
ฝ่ายโรมันเสียทหาร ๒ พัน

การรบที่ซามาครั้งนั้น เป็นการรบอย่างวิเศษในสมัยพวกคลาสสิก ด้วยการ
บังคับบัญชากองทัพเป็นไปอย่างคล่องแคล่ว และโดยความคิดลึกซึ้งทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าง
ของอันนิบาล ทำให้กองทัพฝ่ายตนเสียตัวอย่างเดียวกับข้างของดาร์อุสครั้งรบกันที่เกกา
เมลา (อาเล็กซานเดอร์เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียสู้กับดาร์อุสเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย)
สะซิปีโอได้จัดการแปรแถวแนวมานิปูลอย่างคล่องแคล่ว แต่การที่แม่ทัพต้องสั่งการ
อำนวยการแปรแถวเองดังนี้ ทำให้เห็นได้ว่า การจัดแถวเป็นมานิปูลนั้นไม่สะดวก
เสียแล้ว จำเป็นต้องจัดแถวใหม่ ให้มีกองที่เป็นอิสระขึ้นอยู่ในเลงโอน ให้
แยกไปทำการต่างๆ ได้ง่าย ไม่ให้แม่ทัพต้องสั่งการถึงกับว่าจะแปรแถวอย่างใดนั่นเอง

กับชาวคาร์ธาโก

(สะชิปีโอต้องสั่งให้เนอมานิปูลปรีนซิเปสแบ่งครึ่ง แล้วยกไปตีปีกและเข้าต่อแนวฮัสตาติ) ตอนนั้นมาจึงได้เกิดมีวิธีจัดแถวเป็นโคฮอร์ตตะขึ้น

เมื่อกองทัพฮันนิบาลได้ถึงซึ่งความปราชัยครั้งนั้นแล้ว เมืองคาร์ธาโกไม่สามารถจะต่อสู้กับเมืองโรมได้ต่อไป ยอมทำสัญญาเลิกสงคราม และเมืองโรมได้ดินแดนเมืองโรมกลับคืนหมด ได้แหลมสเปญทั้งแหลม และดินแดนในทวีปอาฟริกาอีกด้วย เมืองคาร์ธาโกคงมีดินแดนบริเวณตูนิสและอัลเยเรียเดี่ยวนั้นเหลืออยู่เล็กน้อยเท่านั้น ต่อมาอีก ๕๐ ปีโรมันกับคาร์ธาโกได้ทำสงครามกันอีกเป็นครั้งที่ ๓ และกองทัพโรมันตีเมืองคาร์ธาโกได้ ทำลายเสียสิ้นในพุทธศักราช ๓๘๖ ส่วนฮันนิบาลนั้นเมื่อรบแพ้ที่ซามาแล้ว รัฐบาลคาร์ธาโกลงโทษเนระเทศเสียจากบ้านเมืองปรับว่าเป็นผู้มีความผิดในการที่ก่อการสงคราม แล้วทำการไม่ได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองกลับทำให้เสียประโยชน์ แท้จริงในการที่ฮันนิบาลทำการไม่สำเร็จนั้นไม่ใช่ความผิดของฮันนิบาลเลย เป็นความผิดของรัฐบาลคาร์ธาโกที่มีได้อุดหนุนแม่ทัพของตนให้พอ ถ้าอุดหนุนจริงและฝ่ายทหารกับพลเรือนในเมืองคาร์ธาโกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจริงอย่างในเมืองโรมแล้ว ฮันนิบาลคงทำการสำเร็จตามประสงค์แน่

ฮันนิบาลได้ต่อสู้กับโรมัน และย้ายอยู่ในประเทศอิตาลีเองถึง ๑๕ ปี ฝ่ายโรมันนั้นขณะในตอนท้ายก็จริง แต่ก็เสียแรงพลเมืองและทรัพย์สินสมบัติเป็นอันมาก พลเมืองโรมันมีจำนวนลดลงไปถึง ๑ ส่วนใน ๔ หรือครึ่งหนึ่ง เดากันว่าที่ตายด้วยคมอาวุธของทหารคาร์ธาโกนั้นก็ถึง ๓ แสนคน และใน ๓ แสนคนนั้นล้วนแล้วที่เป็นคนชั้นผู้ดีและมีมั่งมีที่สุดทั้งสิ้น เพราะวิธีโรมันยอมใช้คนผู้ดีและมีมั่งมีเป็นทหารตั้งมาแล้ว การที่เสียพลเมืองไปมากมายเช่นนั้น ถึงกับทำให้ต้องเปลี่ยนวิธีเกณฑ์ทหารใหม่ ดังได้อธิบายไว้แล้วในตอนที ๓ ทำให้การทหารในเมืองโรมเริ่มทรุดโทรมลงต่อมา และทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในวิธีปกครองไปเป็นลำดับ จนลงท้ายกลายเป็นมีอิมเปราตอร์ รูปบลิคเป็นอันสูญหายไป

สงครามระหว่างชาวโรมัน

ฝ่ายฮันนิบาลก็ได้เสียทหารล้มตายมากเหมือนกัน แต่การที่เสียหายนั้น ไม่สู้จะเป็นการเปลืองกำลังของตัวเมืองคาร์ธาโกเองมากนัก เมื่อฮันนิบาลยกทัพ กลับไปทวีปอาฟริกาจากแหลมอิตาเลียในปีพุทธศักราช ๓๓๕ นั้น มีทหารกลับไปด้วย ๑หมื่น ๕ พันคน เมื่อฮันนิบาลข้ามเขาอัลป์เข้าไปในประเทศอิตาเลียนั้น มีทหารชาว อาฟริกาแท้ไปด้วย ๒หมื่น ๕ พันคน และในระหว่างที่อยู่ในอิตาเลีย ๑๕ ปีนั้น คาร์ธาโก ได้ส่งทหารไปเพิ่มเติมกองทัพฮันนิบาลหนเดียว (เมื่อรบที่คันนาเอแล้ว) เป็น จำนวน ๕ พัน (ที่ส่งนั้นทหารราบ ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๑ พัน ๒ ร้อย แต่ใน จำนวนนั้นเป็นชาวคาร์ธาโกแท้เพียง ๕ พัน) ส่วนจำนวนทหารที่ฮันนิบาลได้เสียเจ็บ บ้วยล้มตายไปด้วยคมอาวุธนั้น นับกันว่าประมาณ ๑ แสน ๔ หมื่น เพราะใช้เจ็บต่าง ๆ ๑ แสนคน รวม ๒ แสน ๔ หมื่น เพราะฉะนั้นเราเห็นได้ว่า ฮันนิบาลเกลี้ยกล่อม คนในพวกกัลและพวกชาวเมืองขึ้นโรมันต่าง ๆ มาเป็นทหารในกองทัพของตนได้เป็น จำนวนถึง ๒ แสน ๒ หมื่น ๕ พัน ในระหว่างเวลา ๑๕ ปีนั้น

คุณวุฒิของฮันนิบาลในทางยุทธศาสตร์ และยุทธวิธี นั้นดังต่อไปนี้

- ๑) ตั้งความมุ่งหมายในขั้นต้นถูกต้อง คือคิดทำลายกองทัพข้าศึกเสียก่อน ฮันนิบาลไม่ได้ตีเมืองโรม เพราะรู้สึกว่าการทัพโรมันยังไม่สิ้นกำลังแท้
- ๒) เมื่อตั้งความมุ่งหมายขึ้นแล้ว พยายามดำเนินไปหาความมุ่งหมายนั้น จงได้ ไม่โอนเอนไปจากความมุ่งนั้นเลย คือถึงมีโอกาสมิฉะนั้นที่จะไปตีเมืองโรม ได้ก็ไม่ไป เพราะรู้สึกเสียว่า ถึงตีเมืองหลวงได้แล้ว แต่กองทัพโรมันยังมีอยู่ การสงครามก็ไม่สิ้นสุดอยู่นั่นเอง
- ๓) สามารถที่จะจัดฐานทัพใหม่ได้เสมอ คือเกลี้ยกล่อมชาติต่าง ๆ ให้เป็น มิตรของตน และส่งเสบียงอาหารให้กองทัพไม่อดอยาก และกลับได้ทหารเพิ่มเติม เสียซ้ำ ฮันนิบาลอยู่ในอิตาเลีย ๑๕ ปีโดยไม่ต้องรับความอดหนุนจากบ้านเมือง เพราะใช้เมืองข้าศึกล้วนเป็นฐานทัพ เป็นที่หาเสบียง
- ๔) มีอุบายอันดี ทำให้ทหารรักใคร่นับถือฟังบังคับบัญชาโดยแน่นอนยิ่ง ทหารไม่ได้คิดเอาใจออกหากเลยจนสักครั้งเดียว และทหารนั้นเชื่อว่าพวกเดียวกันคณะ เดียวกันเมื่อไร ถ้วนต่างชาติต่างภาษาทั้งสิ้น

กับชาวคาร์ธาโก

๕) ตริตรองการที่ตนจะกระทำนั้น ให้ถูกต้องกับนิสยของข้าศึกที่สืบทราบ
ได้ โดยแน่นอน

๖) ใช้กลศึกหลายอย่างต่างพันธุ์

๗) รู้จักอาโศรยลักษณะภูมิประเทศ ให้เป็นประโยชน์แก่กองทัพตน (เห็บ
เบียบ ทเลสาปตราซิเมน)

๘) รู้จักใช้ทหารม้า

๙) เข้าตีข้าศึกโดยแรงแต่ต้นใช้กำลังเกือบทั้งหมดพร้อมกันแต่แรก ทั้งโอบ
ปีกตีปีกด้วย

๑๐) ได้คิดแก้ไขวิธีรบของฟาลังให้ดียิ่งขึ้น คือให้ทหารราบของตน ใช้
อาวุธของทหารโรมัน และคิดเติมแนวที่ ๒ ที่ ๓ ที่ให้เป็นแนวหนุนของแนวที่ ๑ นั้นขึ้น
การที่ฮันนิบาลได้รบชนะกองทัพโรมันหลายหนหลายครั้งนั้น ก็เป็นเพราะตัว
ฮันนิบาลมีปัญญาสามารถดีกว่าแม่ทัพโรมันต่าง ๆ ประวัติของฮันนิบาลเป็นสิ่งที่ทำให้
เห็นได้ชัดว่า การบังคับบัญชากองทัพในสนามรบเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นกำลังของกอง
ทัพอันหนึ่ง ในการที่คาร์ธาโกทำสงครามกับโรมันคราวนี้ กำลังแรงกล้าของกองทัพคาร์
ธาโกก็อยู่ที่คุณสมบัติความดีของแม่ทัพนั้นเป็นที่ตั้ง ฝ่ายโรมันมีจำนวนทหารก็มากกว่า
วิธีรบของเลจิโอนหรือก็ดีกว่าวิธีรบของฟาลัง ทหารโรมันก็กล้าหาญและคล่องแคล่ว
มันคงกว่าทหารของฮันนิบาล แต่ถึงกระนั้นก็คือฮันนิบาลยังรบชนะได้ เพราะความ
สามารถของตนโดยเฉพะเท่านั้น

แต่นั้นมาชาวโรมันจึงได้กล่าวความเป็นคำสุภาษิตว่า “ฝูงแกะที่มีราชสีห์นำ
ดีกว่าฝูงราชสีห์ที่มีแกะนำ”

ตอนที่ ๕

สงครามในระหว่างประเทศโรมันกับประเทศมาเซโดเนีย

พุทธศักราช ๓๓๖ ถึง ๓๕๔

ประเทศมาเซโดเนียนั้น ในยุคอาเล็กซานเดอร์มหาราชได้มีเจ้าแผ่นดินที่
ปกครองดินแดนกว้างใหญ่ ตั้งแต่ประเทศกรีกตลอดไปจนถึงประเทศอินเดีย และ

สงครามในระหว่างประเทศโรมัน

ทั้งประเทศอียิปต์ในอาฟริกาก็เป็นเมืองขึ้นด้วย แต่ครั้งเมื่ออาเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์แล้ว ดินแดนที่รวบรวมกันเข้าไว้นั้น ก็แตกต่างกันออกไป คือแยกออกเป็นประเทศ ๆ ตามเดิม เป็นแต่เปลี่ยนนวงษ์ผู้ครองแผ่นดินใหม่เท่านั้น ส่วนประเทศมาเซโดเนียเองคงรวบรวมอยู่กับเมืองกรีกต่าง ๆ เป็นประเทศหนึ่ง มีเชอวงษ์ของอาเล็กซานเดอร์เป็นเจ้าแผ่นดินครอบครองต่อมา คำว่าเมืองกรีกนั้น ขออย่าได้เข้าใจว่าเมืองในประเทศกรีกเดิมนั้น พวกกรีกได้ออกไปทำมาค้าขายในดินแดนต่าง ๆ ตั้งภูมิลำเนาและเลยเป็นเมืองต่าง ๆ อยู่ตามฝั่งทะเลหลายแห่งมาก คือตลอดฝั่งทะเลของเอเชียย่อม ทั้งตามชายทะเลดำ และชายทะเลกลางธรณี (เมดิเตอร์เรเนียน) มีเมืองกรีกตั้งเรียงรายอยู่เป็นอันมาก ไซ้แต่เท่านั้นพวกกรีกได้มาตั้งเมืองอยู่ตามฝั่งแหลมอิตาลีข้างใต้ก็หลายแห่ง และตามเกาะต่าง ๆ ในทะเลกลางธรณีแทบทุกแห่ง เมืองซีราคูสในเกาะซิซิลี ที่เราได้กล่าวถึงในตอนที่ ๘ นั้นก็เป็นเมืองที่พวกกรีกมาตั้งไว้เดิม เมืองกรีกต่าง ๆ เหล่านั้น คงจัดการปกครองของตนเองเป็นเมือง ๆ ไป และนับว่าเป็นเมืองเอกราช (โคโลนี) ขึ้นอยู่ในเมืองที่เป็นใหญ่ในประเทศกรีก เป็นต้นว่ากรุงอาเธนเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าในประเทศกรีก ก็ย่อมนับว่าเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าของเมืองกรีกที่อยู่นอกประเทศกรีกนั้นเหมือนกัน เหตุฉะนั้นในเวลาประเทศมาเซโดเนียได้เป็นใหญ่เป็นหัวหน้าในประเทศกรีกแล้ว ย่อมเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าของเมืองกรีกเอกราช (โคโลนี) ต่าง ๆ เหมือนกัน แท้จริงการที่ชาติอังกฤษหรือฝรั่งเศสได้ไปตั้งภูมิลำเนาหรือรวมเมืองและประเทศต่าง ๆ นอกดินแดนของตนเป็นโคโลนี ที่เราทราบและเห็นอยู่ดี โดยที่โคโลนีประเทศทั้ง ๒ ขนานประเทศเราอยู่ ๒ ข้างนั้น ก็ดำเนินตามวิธีของพวกกรีกตั้งโคโลนีนั้นเองไม่ใช่วิธีที่คิดขึ้นใหม่

ตามที่บรรยายมานี้ ย่อมเห็นได้ว่า เมื่อเมืองโรมขยายตัวออกเป็นลำดับ ดินแดนในแหลมอิตาลีได้มากเข้าทุกทีจนเลยได้ทั้งแหลม แปลว่าได้เมืองกรีกที่ตั้งอยู่ในแหลมอิตาลีและในเกาะที่ใกล้เคียงนั้นด้วยดังนี้แล้ว ย่อมบังเกิดการบาดหมางกับประเทศมาเซโดเนียที่เป็นหัวหน้าเมืองกรีกเหล่านั้นเป็นธรรมดา และอาไศรยความบาดหมางนั้น สันนิบาตจึงได้คิดมุ่งหมายที่จะให้มาเซโดเนียช่วยในการสงครามระ

กับประเทศมาเซโดเนีย

หว่างประเทศคาร์ธาโกและประเทศโรมัน ตามที่กล่าวไว้แล้วในตอนที่ ๔ และการสงครามได้เกิดขึ้นในระหว่างประเทศโรมันกับมาเซโดเนียจริงๆ เกิดขึ้นแต่ในเวลาที่ยันนิบาลยังอยู่ในแหลมอิตาลี คือในปีพุทธศักราช ๓๓๖ แต่ฝ่ายมาเซโดเนียทำการเหยาะแหยะไม่แข็งแรงเลย จึงไม่ได้เป็นกำลังช่วยยันนิบาลได้ ฝ่ายโรมันก็ยังติดการรบกับคาร์ธาโกอยู่ จึงไม่ได้ทำการรบโดยแข็งแรงเหมือนกัน ต่อเมื่อรบชนะที่ซามาแล้ว จึงได้ยกทัพไปต่อสู้กับมาเซโดเนียในประเทศกรีซทีเดียว

การสงครามระหว่างมาเซโดเนียกับฝ่ายโรมันนี้ เราไม่อยากจะนำมาเล่าให้ตลอดแต่ต้นจนปลาย เพราะเป็นสงครามที่ไม่สู้มีตัวอย่างดีในทางยุทธศาสตร์ ด้วยแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายไม่ได้ทำการอย่างดีแท้ เราจะนำแต่การรบบางครั้งบางคราว ที่เป็นประโยชน์ในทางพิจารณาและเปรียบเทียบยุทธวิธีของชาติกรีกและชาติโรมันนั้นมากล่าว

ในการรบ ๒ ครั้ง คือที่คีนอสเซฟาเลครั้งที่ ๑ และที่เมืองปีดนาอีกครั้ง ๑ แถวฟาลังของพวกกรีก และแถวมานิปูลของพวกโรมันได้ประทะและต่อสู้กัน เพราะฉะนั้น เมื่อเราพิจารณาการรบ ๒ ครั้งนี้สามารถเห็นคุณและโทษของวิธีจัดแถวทั้ง ๒ อย่างนั้นได้โดยชัดเจน

การรบที่คีนอสเซฟาเล พุทธศักราช ๓๔๕

กองทัพของเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียฟิลลิปที่ ๕ และกองทัพโรมันในบังคับบัญชาฟลามีนีอุส (หรือนัยหนึ่งว่าติตุส) มีกำลังเท่า ๆ กันมีจำนวนทหารระหว่าง ๒ หมื่น ๕ พัน และ ๒ หมื่น ๖ พันคน ต่างอยู่ในประเทศเซสซาลเลีย (เป็นมณฑล ๑ ของประเทศกรีกในเวลานี้) ทั้ง ๒ กองทัพ และต่างเดินเข้าไปหากัน จนประทะกันที่เขาคีนอสเซฟาเล ใกล้เมืองลาริสซา (ยังมีอยู่จนเดี๋ยวนี้)

เขาคีนอสเซฟาเลนั้น เป็นเขาไม่สูง แท้จริงเป็นเนินหลายเนินติดต่อกันเป็นฟุต กองทัพมาเซโดเนียเดินมาทางฟากหนึ่งของเขา กองทัพโรมันเดินทางอีกฟากหนึ่ง

เมื่อฟิลลิปเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ทราบว่ากองทัพโรมันอยู่ใกล้ชิดแล้ว จึงส่งทหารราบชนิดเบาออกไปขยายแถวบังอยู่ข้างหน้า แล้วรีบสั่งจัดขบวนรบกองทัพของตนเป็นรูปฟาลังตามแบบกรีกโดยเร็ว ฟิลลิปเกรงว่ากองทัพทั้งสองจะจัดขบวนรบ

สงครามในระหว่างประเทศโรมัน

ไม่แล้วทันการจึงแบ่งกองทัพออกเป็น ๒ ภาค ภาคขวาในบังคับบัญชาของฟิลลิปเอง ภาคซ้ายในบังคับบัญชา निकานอร์ ภาคขวานั้นได้จัดขบวนรบที่ลาดเขา ซึ่งลาดลงไปหาข้าศึก และจัดขบวนรบได้โดยสะดวก แต่ส่วนภาคซ้ายในบังคับบัญชา निकานอร์นั้น ตกเข้าไปอยู่ในภูมิประเทศที่สูง ๆ ต่ำ ๆ ซับซ้อนหยุกหยิกมาก จึงไม่สามารถจัดขบวนรบได้โดยเรียบร้อย ฟลามีนีอุสแม่ทัพโรมันเห็นได้ที จึงส่งทหารในค่านขาของตนไปตีภาคซ้ายกองทัพมาเซโดเนีย ทหารภาคซ้ายก็แตกกระจัดกระจายไป

ฝ่ายภาคขวากองทัพมาเซโดเนียในบังคับบัญชาฟิลลิปจัดฟาลัง ทหารยืนซ้อนกัน ๓๒ แถวต้านทานทหารโรมันเป็นสามารภ ทหารโรมันเข้าประจันบานเป็นหลายครั้ง แต่ฝ่ายมาเซโดเนียก็หาหวาดหวั่นไม่ กลับตีกองทัพโรมันแตกกลับออกไป ต่อเมื่อทหารโรมันที่ไปตีภาคซ้ายในบังคับบัญชา निकานอร์แตกแล้ว และโอบปีกไปตีหลังภาคขวา ทหารของฟิลลิปจึงแตกกระจัดกระจายไป

กองทัพมาเซโดเนียถึงซึ่งความปราชัย เสียทหารล้มตาย ๘ พันคนเป็นชเลยศึก ๕ พันคน

ในการรบครั้งนี้เราอาจเห็นได้ชัดว่า แถวฟาลังนั้นมีกำลังแข็งแรงในที่ราบ และเมื่อข้าศึกตีตรงหน้า แต่ถ้าในที่รกหรือสูง ๆ ต่ำ ๆ ซับซ้อนแล้ว แถวเลจิโอนที่จัดเป็นมานิพูลทำการได้สะดวกกว่า

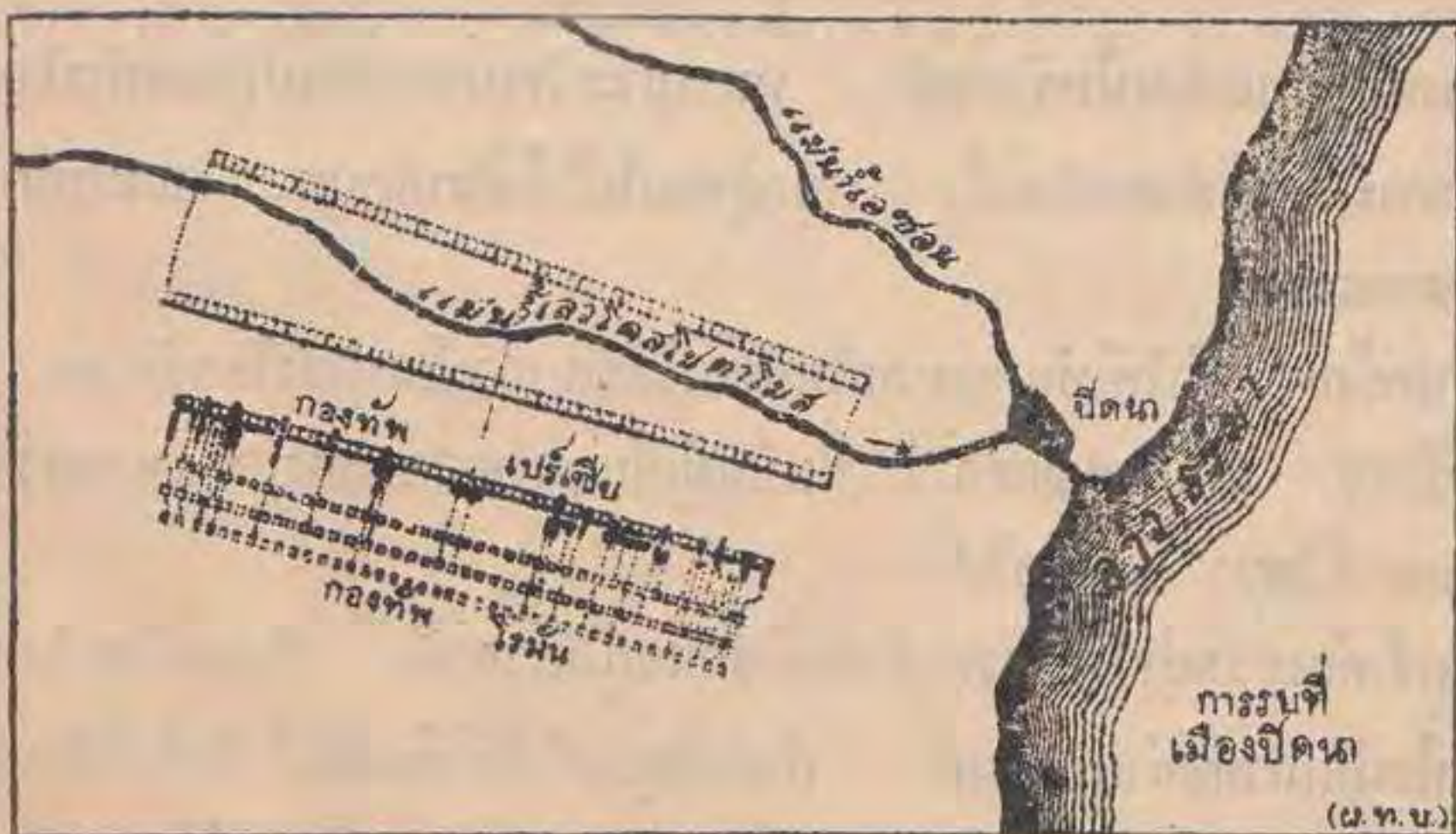
กับประเทศมาเซโดเนีย

การรบที่เมืองปีดนา พุทธศักราช ๓๗๔

การรบครั้งนี้ ทำให้เราพิจารณาเปรียบเทียบคุณและโทษของแถวฟาลังและแถวเลงโยนจัดเป็น มานิปูลได้ โดยสะดวก เพราะการรบเป็นไปในที่ราบเตียน ซึ่งสะดวกแก่การจัดแถวฟาลังนั้น

กองทัพเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย ชื่อ เปร์เซอุส มีกำลังทหารประมาณ ๔ หมื่น กับกองทัพโรมันในบังคับบัญชาเอมีเลียส เปลล์ลุส (บุตรของผู้ที่ตายในสนามรบที่เมืองคัннаเอ) มีกำลังทหารประมาณ ๒ หมื่น ๖ พัน ได้ประทะกันที่แม่น้ำเลวโคสโปตาโมส ซึ่งไหลไปลงในอ่าวเธร์มา ในทำเลที่ไม่ไกลจากเมืองปีดนา

ในขั้นต้นกองทัพทั้ง ๒ อยู่คนละฟากแม่น้ำ และไม่มีใครบังอาจข้ามแม่น้ำต่อน้ำเข้าศึกทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ในวันที่รบกันนั้น เมื่อกองทัพต่างจัดขบวนรบประชันกันขึ้นแล้ว ทหารม้าของฝ่ายมาเซโดเนียวิ่งออกตีทหารโรมันที่ไปเที่ยวหาเสบียง และกำลังจะกลับมาสมทบกับกองทัพ ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็เกิดรบกันขึ้น และแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายต่างส่งกำลังไปช่วยทหารฝ่ายตน เลกกลายเป็นกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายรบกันตลอดทั้งแนว

สงครามในระหว่างประเทศโรมัน

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายต่อสู้กันอย่างอกุญฐ์ ในกองทัพโรมันนั้นทหารพวกฮัสตาตีได้เปลี่ยนกันเข้ารบที่ละแถวจนหมดทั้ง ๑๐ แถว แล้วต้องถอย และแนวปรินซิเปสเข้ารบต่อไป แต่ก็ไม่ได้เปรียบข้าศึก ข้าต้องถอยและจวนจะเสียที่แก่ข้าศึกอยู่แล้ว พระเอนิเมลิอุสเปาล์ลุสมีความคิดดีขึ้นมาก คือสังเกตเห็นว่า กองทัพมาเซโดเนียนั้นยังรบได้ที่ยังรุกมาข้างหน้าทุกที แต่ในเวลาที่ถูกมานี้ มิได้รุกเป็นแนวเสมอกันตลอด บางแห่งรุกออกมาบางแห่งล่าหลังอยู่ แล้วแต่ตรงไหนใดพวกโรมันจะอ่อนมากอ่อนน้อยอย่างไร เพราะในเวลารบนั้นที่ทหารจะเจ็บป่วยล้มตายเท่ากันทุกแห่งตลอดแนวรบและกำลังเสมอกันตลอดแนวรบนั้นไม่ได้ด้วยเอง ย่อมต่าง ๆ กัน โดยที่แนวทหารมาเซโดเนียรุกมานำข้างล่าหลังอยู่บ้างดังนี้ แถวจึงไม่ติดกันเป็นฟัดเส้นบรรทัดเดียวกันได้ ขาดโหว่เป็นแห่ง ๆ ไป เอมิเลียสเปาล์ลุสสั่งให้กองทหารของตนขนาดย่อมเช่นกองร้อย ๑ หรือครึ่งกองร้อย ต่างรุกฝ่าแนวกองทัพมาเซโดเนียเข้าไปในช่องที่โหว่ว่างให้ต่างกองต่างทำการโดยลำพัง และเมื่อเข้าไปในช่องโหว่นั้นแล้ว ให้ตีปิดตีหลังแนวทหารมาเซโดเนียที่ยื่นออกมาข้างหน้ามากกว่าพวกอื่นนั้น พวกทหารโรมันทำตามคำสั่งแม่ทัพ และแทรกแทรกเข้าไปในระหว่างทหารมาเซโดเนียใช้ดาบที่สั้นและโล่ที่สูงกับหอกที่ยาวของทหารมาเซโดเนียตัวต่อตัว ทหารมาเซโดเนียก็เสียเปรียบทหารโรมันอย่างยิ่ง เพราะถ่วงสู้ตัวต่อตัวแล้ว หอกสู้ดาบไม่ได้เป็นอันขาด กองทัพมาเซโดเนียเลยแตกกระจาย

การรบครั้งนี้ ทำให้เห็นคุณและโทษของวิธีจัดแถวเป็นฟาลังโดยชัดเจน โปลิบีอุส นักปราชญ์กรีก ซึ่งเป็นผู้เขียนพงษาวดารการสงครามคราวนั้น ได้กล่าวถึงการรบที่ปีดนา ดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้าต้องขอกล่าวว่าแถวฟาลังดังที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ไม่แพ้ใครในการรบตรง ๆ คือนำแถวต่อหน้าแถวชนกัน ถ้าฟาลังรุกเข้าตีข้าศึกแล้ว ข้าศึกที่จัดแถวอย่างอื่น จะเป็นอย่างไรก็ดี ไม่สามารถจะต้านทานได้ แต่ถ้าเช่นนั้นเหตุใดกอง

กับประเทสมาเซโดเนีย

ทัพโรมันจึงชนะแล้ว เหตุใดฟาลังจึงแพ้ ที่พื้นนี้เพราะเหตุว่า ในเวลาสงคราม เวลาและภูมิประเทศสนามรบย่อมเปลี่ยนไปต่าง ๆ เสมอไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนฟาลังนั้นใช้ได้แต่ในเหตุการณ์อย่าง ๑ โดยเฉพาะพลิกแพลงไม่ได้ นำปลาตที่สุดที่พวกใช้ฟาลังนี้ก็ไม่ออกว่ายากที่จะหาสนามรบ ซึ่งกว้างเฉพาะ ๒๐ สตาดีโอน (เป็นส่วนมาตราวัดของชาวกรีก ๒๐ สตาดีโอนเท่ากับ ๓๗๐๐ เมตร) ที่โล่งโล่งและราบเตียนไม่มีคูหรือหลุมบ่ออย่างใด ไม่มีช่องแคบ ไม่มีเนิน ไม่มีแม่น้ำ และสิ่งอื่น ๆ ปะปนอยู่ด้วยเลย พอฟาลังเข้ารบตลุมบอน ทหารปะปนและชอกช้อนเข้าไปในแนวข้าศึก ฟาลังก็กลายเป็นไม่ใช่ฟาลังเสียแล้ว เมื่อทหารในฟาลังติดตามข้าศึกหรือหนีข้าศึกก็ดี กำลังก็อ่อนลงเพราะทหารย่อมจะเดินวิ่งไม่เสมอกัน แล้วก็เกิดเป็นช่องโหว่ขึ้น ข้าศึกสามารถจะแทรกไถ่ตรงเข้าไป แล้วตีข้างตีหลังได้โดยสะดวก" ต่อนั้นไป โปลิบิออสกล่าวชมเชยแถวเลิโออนที่จัดเป็นมานิปูล ซึ่งแจ้งว่าอาจทำการได้ในภูมิประเทศทุกชนิด และกล่าวเป็นคำดังต่อไปนี้ "ทหารโรมันนั้น สามารถจะออกรบได้เสมอ จะออกรบรวมกันเป็นกองทัพ หรือออกรบเป็นมานิปูลโดยลำพัง หรือเป็นส่วนบุคคลโดยลำพังก็ได้ทั้งสิ้น เมื่อฝ่ายโรมันมีขบวนรบซึ่งส่วนต่าง ๆ ของขบวนรบนี้อาจแยกกันทำการตามลำพังโดยสะดวกฉะนั้น ฝ่ายโรมันทำการอนุโลมตามเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นได้ทุกเมื่อและอาจทำการให้ได้ผลสำเร็จตามความประสงค์ ดีกว่าข้าศึกที่จัดขบวนรบอย่างอื่น ในการที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาโดยยืดยาวในเรื่องนี้นั้น เพราะเหตุว่าพวกกรีกพากันฝันเห็นไปเสียว่า ชาวมาเซโดเนียแพ้เพราะเทวดาช่วยฝ่ายโรมัน กับข้าพเจ้ามีความประสงค์จะอธิบายให้เห็นชัดว่า วิธีจัดขบวนรบของโรมันดีกว่าฟาลังเพียงใด"

ตามที่เราได้นำคำของโปลิบิออสนักปราชญ์กรีกมากล่าวนี้ เพราะเห็นว่าโปลิบิออสได้พูดในเรื่องนี้ถูกต้องดีมาก แต่ยังไม่พูดเพิ่มเติมได้อีกว่า กำลังของเลิโออนจัดแถวเป็นมานิปูลนั้นมีอยู่ทั้งจัดเป็นหลายแนว และแนวหลังเป็นแนวหนุนของแนว

สงครามในระหว่างประเทศโรมัน

ที่อยู่ข้างหน้า การที่จัดตั้งนั้นยังไม่ได้ถึงขบวนรบของเซซาร์ที่มีแนวหนุนแนวช่วย แล้วมีกองหนุนอีกชั้นหนึ่งก็จริง แต่ยิ่งดีกว่าแถวฟาลังที่จัดเป็นแนวเดียว แพ้ก็แพ้ชนะก็ชนะในหนเดียวนั้นเป็นอันมาก

ถ้าขบวนรบของฟิลลิปเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย มีแนวที่ ๒ อยู่ข้างหลังแนวฟาลังอีกแล้ว การที่ฝ่ายโรมันตีหลัง ก็คงจะไม่ทำให้ถึงที่อับจน คงจะยังพอให้แนวที่ ๒ ออกต้านทานไว้ได้

ฟาลังเป็นแถวอย่างดีที่สุดสำหรับต่อสู้กับชาติที่เสื่อมทรามแล้ว ที่ทหารในกองทัพเข้าศึกไม่มั่นคง ไม่ได้ได้รับความฝึกหัดอันดีและไม่มีสามัคคีซึ่งกันและกัน อย่างกองทัพเซอร์เชสส์และดาร์อุส เจ้าแผ่นดินเปอร์เซียนั้นเป็นต้น เพราะฟาลังติดกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ถ้าโถมเข้าตีให้กองทัพเข้าศึกแตกกระจายไปได้ เปรียบประดุจลูกกลมที่ทำด้วยเหล็กชนกับลูกกลมที่ทำด้วยทรายฉะนั้น แต่วิธีจัดแถวทหารจะคงที่อยู่เสมอไม่เปลี่ยนแปลงไปเลยนั้นไม่ได้ ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามคุณวุฒิและนิสัยของข้าศึกที่เราต้องต่อสู้

เมื่อเราพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในวิธีกระทำสงครามต่อไป ในส่วนเรื่องวิธีจัดแถว เราคงจะเห็นได้ว่า สามารถรวมวิธีจัดแถวทุกอย่างเป็น ๒ ประเภทคือ ประเภทฟาลังนั้นอย่าง ๑ ประเภทเลิโอนที่จัดเป็นมานิบุลหรือโคฮอร์ตะนั้นอีกอย่าง ๑ ยุทธวิธีมีอยู่ ๒ ชนิด ยุทธวิธีของแถวฟาลัง คือแถวที่ติดเป็นพืดเป็นเส้นบรรทัด กับยุทธวิธีของแถวมานิบุล คือกองทัพแบ่งเป็นส่วนย่อย ๆ ตั้งแยกกันเป็นส่วน ๆ การจัดแถวและใช้วิธียุทธ ๒ ชนิดนี้ย่อมมีทางพลิกแพลงไปได้ต่างๆ แต่คงรวมอยู่ในชนิดของตนนั้นเอง อย่างเดียวกับสิ่งอื่น ๆ เช่นสัตว์หรือผลไม้ เป็นต้นว่าม้าหรือช้างมีเพศมีชนิดแยกกันออกไป แต่คงเป็นม้าหรือช้างอยู่นั่นเอง หรือมะม่วงและส้มย่อมมีต่างพันธุ์มากหลาย แต่คงเป็นมะม่วงกับส้มอยู่นั่นเอง

ยุทธวิธีของแถวฟาลังนั้น ถือเอาการรวบรวมทหารเข้าทำการพร้อมกันติดกันเป็นปึกแผ่นนั้นเป็นหลัก ไม่นึกถึงคุณวุฒิของบุคคลทุก ๆ คนแยกกันออกเป็นคน ๆ นั้นเลย ส่วนยุทธวิธีของแถวเลิโอน ถือความกล้าหาญและคุณวุฒิของทหารทุก ๆ คนเป็นหลัก ไม่ถ่อมมันในการรวบรวมเป็นปึกแผ่น

กับประเทศมาเซโดเนีย

ในที่สุดเพื่อให้บุคคลที่ไม่ทราบพงษาวดารโรมันโดยชัดเจน ได้ทราบว่าการสงครามระหว่างประเทศโรมันกับมาเซโดเนียนั้น ในที่สุดใครแพ้ใครชนะขอบอกกล่าวว่าในที่สุดนั้นฝ่ายมาเซโดเนีย แพ้ และฝ่ายโรมัน เลย์ ตีได้ประเทศ มาเซโดเนีย ทั้งเมืองกรีกต่าง ๆ มาเป็นเมืองขึ้นได้ตลอด ทำให้ประเทศโรมันแผ่ไพศาลออกไปอีกเป็นอันมาก

ตอนที่ ๑๐

ว่าด้วยวิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ในบุคยูลิวสเซซาร์

บุคยูลิวสเซซาร์ ซึ่งได้รับความชมเชยว่า เป็นแม่ทัพวิเศษคน ๑ โดยความชอบธรรมเท่านั้น ได้ออกความคิดและกระทำการในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีไว้เป็นอันมาก ในระหว่างที่นำทหารโรมันไปกระทำสงครามในประเทศกัลเลีย ในประเทศกรีก ประเทศสเปน และในทวีปแอฟริกา

คุณวุฒิสำคัญของเซซาร์ นั้น คือสามารถจะทำการให้เหมาะแก่ภูมิประเทศโดยเฉพาะทุกแห่งไป และเหมาะแก่เหตุการณ์ด้วย กับทั้งใช้ กำลังและวิธีพลิกแพลงไปได้ต่าง ๆ เกือบนับไม่ถ้วน เพื่อที่จะให้บรรลุถึงซึ่งความมุ่งหมายของตน ถ้าทำการสิ่งใด ทำโดยแข็งแรงและความเพียรอย่างเอก อีกประการหนึ่งเซซาร์ รู้จักใจทหารดียิ่ง และรู้จักกระทำให้น้ำใจทหารน้อมไปในทางที่ตนต้องการเสมอ คุณวุฒิเหล่านี้กระทำให้บรรดานักปราชญ์ทหาร และผู้ที่มีความหวังจะเป็นแม่ทัพควบคุมทหาร ต้องศึกษาการสงครามที่เซซาร์ ได้กระทำมาแล้วนั้นอยู่เสมอ จนทราบเท่าทุกวันนี้ นับได้ว่าเซซาร์เป็นอาจารย์ของแม่ทัพดีทั่วไป นะโปเลียนแม่ทัพสำคัญของชาติฝรั่งเศส และหุอรองฟแม่ทัพสำคัญของชาติรัสเซีย ที่มิไสลยคล้ายคลึงกับเซซาร์นั้น ได้นับถือเซซาร์เป็นอาจารย์สำคัญที่สุด ก็ศึกษาวิธีที่เซซาร์ ได้ทำมาแล้ว เพื่อกระทำตามอยู่เป็นนิจ

วิธีกระทำให้สงครามของชาวโรมัน

วิธีดำเนินการในทางยุทธศาสตร์ของเซซาร์นั้น ย่อมเป็นไปตามหลักตำรายุทธ
ศาสตร์โดยแน่นอน หลักสำคัญของยุทธศาสตร์มีว่า แผนของการสงครามนั้น
ต้องกระทำให้เหมาะแก่กำลัง ภูมิประเทศและเวลา เพราะฉะนั้นก่อนที่จะไปรบ
เซซาร์ต้องจัดการในเรื่องนี้ก่อนอื่น ๆ คือพยายามสืบกำลังของข้าศึก ตรวจภูมิ
ประเทศและคิดกำหนดการรบให้เหมาะกับกาลสมัย การสืบสวนข้อความที่กล่าวมา
แล้วนี้ ในสมัยนั้น ที่ไม่มีหนังสือพิมพ์ ไม่มีโทรเลข ไม่มีรถไฟเรือไฟย่อม
เป็นการยากกว่าในเวลาเดี๋ยวนี้เป็นอันมาก

ในสมัยที่ไม่มีแผนที่ การตรวจภูมิประเทศยุทธบริเวณย่อมเป็นการลำบากยิ่ง
เซซาร์ต้องเกลี้ยกล่อมพวจากับชาติต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงข้าศึก ขอให้จัดคนนำ
ทางให้ สำหรับนำทหารลาดตระเวนไปทำการตรวจภูมิประเทศ หรือสำหรับนำ
กองทัพเดินไป แต่ถึงอย่างนั้นก็ดีเซซาร์นั้นเสมอว่า ไม่มีหนทางที่จะตรวจภูมิ
ประเทศและสืบเหตุการณ์ ในยุทธบริเวณได้พอเลย

ถ้าเซซาร์มีกำลังทหารน้อย ย่อมใช้อุบายช่วยกำลังทหาร คือเกลี้ยจัดการให้
ข้าศึกที่เป็นต่างพวกหรือต่างชาติกันวิวาทกันเสียต่างเป็นข้าศึกกันขึ้นเอง เซซาร์เลย
ไม่ต้องสู้กับพวกข้าศึกเหล่านั้นรวมกัน แยกรบทีละพวกได้ หรืออุดหนุนกำลัง
ทหารโดยวิธีทำบ่อนค่ายสนามเพลาะเพิ่มเติมในที่นั้นและในบริเวณสนามรบ

ถ้าเซซาร์อยู่ในทำเลที่เป็นท่ามกลาง และมีข้าศึกพวกต่าง ๆ อยู่ในทิศต่าง ๆ
แล้ว เซซาร์ใช้วิธีที่เรียกว่าดำเนินการรบตามเส้นทางภายใน คือหมายความว่า
ตีข้าศึกที่อ่อนแอในทางใดทางหนึ่งเสียก่อน ต้านทานทางอื่นไว้พอให้อยู่ แล้วตีข้าศึก
ทางที่ ๒ กันทางที่ ๓ ไว้ เมื่อตีทางที่ ๒ แล้ว รวมกำลังหมดตีทางที่ ๓ กับข้อ
สำคัญในเวลาทำการที่วามานี้ ระวางมิให้ข้าศึกรวมกันได้เป็นอันขาด แบ่งดีเสียที่
ละพวกเป็นลำดับไป เช่นในปีพุทธศักราช ๔๔๕ ในกัลเลีย เซซาร์ต้องการจะตีพวก
เฮบูรอนให้กระจัดกระจาย แต่ชาตินี้มีพรรคพวกคือ ชาติเมนาปอยู่ทางเหนือ
ชาติเทรเวอร์อยู่ทางทิศใต้ และชาติซีกามบรอยู่ทางทิศตะวันออก เซซาร์อยู่ในท่ามกลาง

ในยุคยูลิสเซซาร์

จึงยกทัพออกปราบพวกที่อยู่ในทิศต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเสียให้ กระจัดกระจายเป็น
ลำดับไปก่อน เมื่อเสร็จแล้วจึงรวบรวมกำลังทั้งหมด ยกไปตีชาติเอบูโรน

ในปีต่อมา คือ ปีพุทธศักราช ๔๕๐ เซซาร์เข้าไปอยู่ในท่ามกลางข้าศึกตั้งนั้น
เหมือนกัน แต่หาได้ใช้วิธีเช่นที่อธิบายมาแล้วไม่ เลยได้ความลำบากใหญ่
จนจะเสียที่ข้าศึก

ยูลิสเซซาร์ ต้องทำการรบในที่ห่างจากดินแดนโรมันเนื่อง ๆ เพราะ
ฉะนั้นก็ต้องตั้งทหารไว้รักษาทางส่งเสบียงเสียมาก ซึ่ง ป็นการเปลืองทหารเปล่า
เพราะทหารที่รักษาทางส่งเสบียงนั้น แปลว่าไม่ได้ ใช้ ในการรบกับกองใหญ่ของข้าศึก
ความข้อนี้ ป็นความลำบากสำคัญของแม่ทัพอย่างหนึ่ง เพราะถ้าจะไม่รักษาทางส่งเสบียง
หรือ ข้าศึกก็จะตัดทางนั้นเสีย กองทัพก็จะเกิดความอดอยาก ครั้นจะตั้ง
ทหารไว้รักษาทางส่งเสบียงให้ มากหรือ กำลังกองทัพที่จะไปต่อสู้กับข้าศึกนั้นก็น้อย
ไป ยูลิสเซซาร์หาทางแก้ความลำบากนั้นไม่ได้ และใช้ทหารรักษาทางส่งเสบียง
มากเสมอ เช่นเมื่อครั้งไปตีเกาะบริเตน (อังกฤษ) ต้องตั้งทหารไว้ในกัลเลีย
ถึง ๓ เลวโอนสำหรับป้องกันทางส่งเสบียง

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ยูลิวส เซซาร์ ใช้วิธีแบ่งทหารไปหน่วงเหนี่ยวข้าศึกที่อยู่แยกกันโดยอาการหลอกลวง เพื่อมิให้ข้าศึกยกมารวมกำลังกันได้ ดังนี้ นื่อง ๆ

เซซาร์รู้จักเลือกตีข้าศึก เป็นต้นว่า เมื่อครั้งยกทัพไปในเบลเยียมครั้งแรก ในปีพุทธศักราช ๔๔๕ เซซาร์ตีพวกเรมที่ไม่มั่นคงมีความกลัวเกรงโรมันมาก ชวนจะยอมสวามิภักดิ์อยู่แล้วนั้นให้เห็นฤทธิ์ และยอมสวามิภักดิ์เข้าด้วยกับพวกโรมันเสียทันทีก่อน ได้ดินแดนของพวกเรม และใช้เป็นทางเดินและทางส่งเสบียงติดต่อกับฐานทัพที่อยู่ในมณฑลโปรวองซ์ได้โดยสะดวก โดยที่เซซาร์ตีดินแดนพวกเรมได้โดยรวดเร็วเช่นนั้น พวกชาวเบลเยียมไม่ทันเตรียมตัวในการรบ รวมกันเข้าไม่ทัน ต้องต่างพวกต่างรบ ก็เลยแพ้โดยง่าย

ในปีพุทธศักราช ๔๕๐ กำลังของพวกกัลที่เป็นขบถนั้น มั่วสุมอยู่มากในตอนกลางแห่งประเทศกัลเลีย ๒๖ ฝ่ายกองทัพเซซาร์อยู่เหนือขึ้นไปในระหว่างแม่น้ำเซนและแม่น้ำมารน์ เซซาร์นำกองทัพตรงไปเมืองออร์เลอองส์ ซึ่งเป็นที่ท่ามกลางพวกขบถ เพื่อให้พวกขบถเห็นว่ากล้าจริง และเกิดความยำเกรง

แม้เซซาร์ต้องเดินทัพเข้าไปในประเทศของข้าศึกเป็นระยะไกลมากแล้ว ย่อมจัดให้มีฐานทัพชั่วคราวเป็นระยะ ๆ ไปด้วย เช่นครั้งไปที่เกาะบริเตน ฐานทัพใหญ่ของเซซาร์อยู่ในมณฑลโปรวองซ์ ฐานทัพชั่วคราวอยู่ริมทะเล ครั้งยกทัพไปประเทศเบลเยียมในปีพุทธศักราช ๔๔๕ เซซาร์จัดฐานทัพชั่วคราวในดินแดนของพวกเรม ต่อ ๆ มาเมื่อเซซาร์ยกทัพไปในเบลเยียมอีก ๕ ครั้ง ใช้ตั้งฐานทัพชั่วคราวที่แม่น้ำซ็อมม์กับเมืองอาเมียงส์ทุกคราว ส่วนฐานทัพใหญ่คงอยู่ในโปรวองซ์

ในปีพุทธศักราช ๔๕๐ เซซาร์มีฐานทัพที่เป็นรูปข้อศอก งอโอบท่าเลขของข้าศึก ซึ่งเป็นฐานทัพที่นับว่าดีที่สุดในตำรายุทธศาสตร์นั้น คือมีฐานทัพอยู่ในมณฑลโปรวองซ์และเซคิวเนีย (ชาวอยเดียน) ฐานทัพในเซคิวเนียนั้น มีประโยชน์ที่ถ้าเสียไปแล้ว หลีกไปทางข้าง ๆ หาฐานทัพได้ ไม่ใช่ต้องหันหลังกลับทีเดียว (การถอยหันหลังกลับ ย่อมทำให้ทหารรู้สึกชัดเจนว่า ถอยจากข้าศึก แปลว่าแพ้ข้าศึกใจเสียทันที ส่วนการหลีกไปข้าง ๆ ย่อมไม่รู้สีกว่าถอย) อีกประการหนึ่งทำให้ไม่

ในยุคยูลิสเซซเซอร์

ต้องเดินจากไปรวงษ์ ผ่านดินแดนตอนกลางประเทศกัลเลียที่เป็นเขาชันชันเดินลำบาก สามารถเดินจากเซคิ ว.นี้ไปทางภูมิประเทศระหว่างแม่น้ำเซนกับแม่น้ำลัวร์ ตามที่เข้ามาแล้วว่า เซซาร์ไตรตรองในการวางแผนการสงครามนั้นโดยละเอียดแต่ครั้นเมื่อตกลงแน่นอนแล้ว ทำการตามแผนที่วางไว้นั้นโดยแข็งแรงอย่างยิ่ง หาช่องรบในกลางแปลงเสมอ ไม่ชอบล้อมเมืองตีเมือง

ค่ายที่มีเชิงเนินและคูล้อมรอบ ย่อมเป็นที่มั่นของเซซาร์ในเวลารบเสมอ ไม่ถือเอาเมืองหรือป้อมเป็นที่มั่นเลย เพราะฉะนั้นในวันที่รุ่งขึ้นจะรบนั้น เซฯ เซซาร์พาทหารเข้าไปให้ ใกล้ข้าศึกที่สุดเสมอ แต่คงอยู่นอกเขตที่ข้าศึกจะทำอันตรายได้ โดยไม่รู้ตัว ตั้งค่ายลงพักแรมรุ่งขึ้นเดินทัพไปอีกหน่อยหนึ่ง แล้วก็ตีข้าศึกทีเดียว

ถ้าข้าศึกใช้วิธีตั้งค่ายมั่นคงในเวลาพักแรมเหมือนกันแล้ว เซซาร์ไม่เข้าไปตั้งค่ายให้ใกล้นัก เพราะถ้าเข้าไปใกล้แล้ว ก็แปลว่าคงรบกันในระยะหว่างค่ายทั้ง ๒ ที่เป็นระยะอันชิด แปลว่ารบใกล้ค่ายข้าศึกพอข้าศึกแพ้ก็เข้าค่าย ไม่มีโอกาสที่จะไล่ติดตามตีเวลาถอยให้ยับเยินได้ การไล่ติดตามตีเวลาถอย เซซาร์ทำโดยแข็งแรงอย่างยิ่ง ใช้ทหารม้ารีบไปก่อน แล้วยกกองทัพจัดขบวนเดินทัพตามไปด้วย (คือตามนอกสนามรบ หรือที่เรียกว่าไล่ติดตามในทางยุทธศาสตร์ เพราะนอกสนามรบไปแล้ว การรบหรือการเดินทัพที่นอกสนามรบ ย่อมเป็นของยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีมีหน้าที่แต่ภายในบริเวณสนามรบเท่านั้น)

ถ้าแม่กองทัพของตนแพ้ข้าศึกเมื่อใด เซซาร์จัดการปลุกน้ำใจทหารของตนโดยเต็มกำลัง ชี้แจงว่าการที่แพ้นั้น เป็นเพราะการเคราะห์ร้ายชั่วคราวดอก ไม่ใช่เพราะแพ้กันทางฝีมือ บางทีเซซาร์เลยพากองทัพไปรบในยุทธบริเวณทางอื่นอีกทางหนึ่งเสียทีเดียวเพื่อมิให้ทหารใจเสียและย่อท้อเลยไป

ยุทธวิธีของยูลิสเซซเซอร์นั้น เราได้พิจารณาแล้ว เมื่อพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในวิธีจัดแถว ของเลจิโอนในสมัยต่างๆ เราย่อมทราบอยู่แล้วว่า เซซาร์เป็นต้นคิดของวิธีจัดขบวนรบอย่างลึกที่ใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะเป็นผู้ใช้ความคิดในเรื่องกองหนุนโดยเต็มที่เป็นคนแรก

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

เวลาทำการรบในประเทศใกล้เคียง เซซาร์ใช้ทหารม้ามาก ทหารม้านั้นย่อมอยู่ทางปีกขวาขบวนรบ ตามที่เราได้กล่าวมาแล้ว กรมทหารม้ากรม ๑ (๔ ร้อยม้า) จัดขบวนรบเป็นแนวตู่รมา ๒ แนว มีระยะเว้นว่างระหว่างตู่รมาเท่ากับความกว้างด้านหน้าของตู่รมา ส่วนกองทหารม้าที่ใช้อาวุธยิงนั้น จัดขบวนแยกๆ กันเป็นหมวดหมู่ย่อยๆ เพื่อให้จะให้ทหารราบกับทหารม้าทำการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น เซซาร์มักใช้วิธีให้ทหารราบยืนปนกับทหารม้า หรือไปทำการกับทหารม้าด้วย และบางที่ใช้ทหารราบชาติเยอรมันให้ไปกับทหารม้า

ในการเลี้ยงคูทหารนั้น ในขั้นต้นเซซาร์ใช้วิธีรับหรือเกณฑ์สิ่งของจากราษฎรซึ่งอยู่ในดินแดนที่ยกทัพผ่านไป และบรรทุกเกวียนขนตามกองทัพไปเป็นกองสรรพการะ เดินตามถนนหนทางที่ในขณะนั้นในเมืองใกล้เคียงได้ทำขึ้นแล้ว แต่ภายหลังในคราวรบกับปอมเปอัส เซซาร์ใช้วิธีตั้งยุ้งฉาง และขนส่งเสบียงส่งจากยุ้งฉางนั้นไปยังกองทัพ

ในการรบตอนหลัง เซซาร์ใช้วิธีโอบปีกข้าศึกมากขึ้นทุกที ส่วนในขั้นต้นเมื่อรบกับพวกกัล ใช้ตีตรงด้านหน้าโดยมาก

การเดินทัพของเซซาร์รวดเร็วน่าพิศวง ในปีพุทธศักราช ๔๘๔ เดินพลางรบพลางตลอด แต่ถึงกระนั้นกองทัพเดินวัน ๑ ไม่ต่ำกว่า ๓๐ กิโลเมตรเสมอ ในปีพุทธศักราช ๔๘๘ เมื่อเซซาร์เดินไปสมทบกับซีเซโร (แม่ทัพอีกคน ๑) กองทัพเดิน ๓๐ กิโลเมตร ในวัน ๑ เหมือนกัน ในปีพุทธศักราช ๔๙๐ เซซาร์เดินไปปราบชาวเมืองโอเทน เพื่อไม่ให้เข้ากับพวกขบถ ได้เดินทางเป็นระยะ ๗๔ กิโลเมตร ใน ๓๐ ชั่วโมง

ในขณะที่มีการสงครามในคราวจลาจล (คือพวกคนมั่งมีและคนจนในหมู่ชาวโรมันรบกันเอง) เซซาร์เดินทัพไปจากเมืองโรมถึงแหลมสเปญใน ๒๗ วัน ซึ่งเป็นการเดินทัพอย่างปลาดที่สุด ระยะหนทางตั้งแต่เมืองโรมถึงมุนดาในแหลมสเปญนั้น ๑ พัน ๔ ร้อย กิโลเมตรเดินใน ๒๗ วัน เพราะฉะนั้น แปลว่าวัน ๑ เดิน ๖๖ กิโลเมตร ในการเดินนั้น เซซาร์ย่อมจัดการผ่อนให้ทหารเดินเป็นตอนๆ ไม่ใช่รวมไปด้วยกันหมด

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

(ในการเดินทัพขบวนยิ่งสั้นยิ่งเดินเร็ว ขบวนยิ่งยาวยิ่งเดินช้า) และทั้งถ้าใช้ พาหนะ ได้อย่างใดคงใช้เต็มที่ (ม้าเกวียนและอื่น ๆ)

เพื่อที่จะพิจารณาวิธี กระทำสงครามของเซซาร์ให้ละเอียดยิ่งขึ้น จำจะต้องพิจารณา การสงครามที่เซซาร์ ได้กระทำมีต่างๆ ดังจะกล่าวต่อไป

๑) สงครามในกัลเลียบแต่พุทธศักราช ๔๘๔ ถึง ๔๙๑

ประเทศกัลเลียบนั้น คือดินแดนที่มีเขตรัดต่อไปนี้ แม่น้ำไรน์ ภูเขาอัลป์ เทเลเมดิเตอร์เรเนียน ภูเขาปีเรเน มหาสมุทรแอตแลนติก ช่องทะเลบริเตน และช่องแคบ กัลลิก (ที่บัดนี้เรียกว่าช่องแคบโดเวอร์) ประเทศกัลเลียบนี้ในขณะที่กล่าวถึงคือเวลา เกิดสงคราม แบ่งเป็นภาคๆ คือ ข้างทิศใต้ตามฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนระหว่างแม่น้ำ การ็อนน์และเขาอัลป์นั้น เป็นมณฑลขึ้นต่อเมืองโรม จึงเรียกชื่อว่าโปีรวงซ์ (คือคำ ว่ามณฑลนั่นเอง) ภาคที่ ๑ ซึ่งอยู่ในระหว่างแม่น้ำการ็อนน์กับมหาสมุทรแอตแลนติกและ ข้างทิศใต้เขาปีเรเนนั้นเรียกว่าอาควิตาเนีย ภาคที่ ๒ ที่มีแม่น้ำเซน แม่น้ำมาร์น แม่น้ำ ไรน์ ไปจนถึงต้นน้ำ ภูเขาอัลป์ เทเลسابเลม้ง แม่น้ำโรน แม่น้ำการ็อนน์ และมหา สมุทรแอตแลนติกเป็นเขตรัดโดยรอบนั้นเรียกว่าเคลติก ภาคที่ ๓ ที่มีแม่น้ำไรน์มหาสมุทร แอตแลนติก แม่น้ำเซน และแม่น้ำมาร์นเป็นเขตรัดโดยรอบนั้น เรียกว่าเบลเยียม

อีกประการหนึ่งในลุ่มน้ำโปในประเศอิตาเลียบนั้น ก็มีพวกกัลอยู่มากเหมือนกัน แต่เวลาที่พวกโรมันแผ่อำนาจออกมาเป็นลำดับได้ตีดินแดนในลุ่มน้ำโปได้ ได้พวก กัลข้ามเขาอัลป์ไปเสียโดยมาก ที่เหลืออยู่ก็เลยเป็นข้าเมืองโรม และดินแดนที่ลุ่ม น้ำโปนั้น จึงเป็นมณฑลเมืองขึ้นของเมืองโรมอันหนึ่ง เรียกกัลเลียบซิสอัลปีน (แปล ว่าฟากข้างนี้ของเขอัลป์) ประเทศกัลเลียบที่อยู่คนละฟากกับภูเขาอัลป์ ชาวโรมัน เรียกว่ากัลเลียบทรานส์อัลปีน (แปลว่าฟากข้างโน้นของเขอัลป์)

ในทางปกครอง ประเทศกัลเลียบแบ่งเป็นเมืองอิสระต่างๆมากมาย และ ใช้วิธีปกครองต่างๆ นานาๆ กัน บางทีคุณวุฒิของบุคคลผู้ใดคนหนึ่งหรือเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้เมืองใดเมืองหนึ่งมีอำนาจเหนือเมืองอื่นรวมกันหลายเมืองก็มี ราษฎรที่อยู่ใน

วิถีกระทำความดีของชาวโรมัน

เมืองต่าง ๆ นั้น ก็แบ่งกันต่างเพศต่างภาษา และในเพศเดียวกันแบ่งเป็นพวก คือ ทรืบูส (อังกฤษว่า ไทรบ์ Tribe) และแบ่งเป็นชั้น ๆ อีกด้วย การสามัคคีในระหว่างราษฎร ไม่ไคร่มี โดยมากในเมืองเดียวราษฎรแบ่งเป็น ๒ พวกตามความเห็นที่มีต่างกัน ในครัวเรือนเดียวกันมีความเห็นแตกต่างกันไปคนละทางก็มี

บุคคล ๒ จำพวกหรือที่เรียกว่าชั้น เป็นผู้ที่มีอำนาจและเกียรติยศมากในเมือง คือ พวกพรตหรือบาทหลวงที่เรียกว่า ดรูดินั้น พวก ๑ กับพวกขุนนางหรือผู้ดี (Noble) นั้นอีกพวก ๑

พวกดรูดินั้น เป็นบาทหลวงของศาสนาที่ใช้วิธีบูชาอันต่าง ๆ ทั้งเวลาบูชา ยืนต้นนั้นต้องขำมนุชเป็นเครื่องเส้นด้วย พวกเหล่านี้นับว่าตนเป็นคนวิเศษ เพราะฉะนั้นยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีไม่ต้องเป็นทหาร และทำการในทางสอนวิชาทางหมอและทางอื่นทุกอย่าง รวบรวมสามัคคีในพวกดรูดินด้วยกันอย่างแข็งแรง บุคคลชนิดอื่นเลยสู้ไม่ได้หมด

ส่วนพวกขุนนางหรือผู้ดีนั้น มีหน้าที่เป็นทหารเป็นผู้ป้องกันความอิสระภาพของบ้านเมือง

ราษฎรนอกจากนั้น ย่อมเป็นลูกจ้างหรือเป็นทาส (อย่างในเมืองโรม) ของบุคคล ๒ จำพวกนี้ ทำการให้บุคคล ๒ จำพวกนี้

ในขณะที่ก่อนจะเกิดสงครามที่เรากล่าวต่อไปนี้ พวกกัลลชาติเอคูมีอำนาจมากกว่าชาติอื่นในประเทศกัลเลียภาคเคลติก เพราะได้ทำสัญญาเป็นไมตรีกับเมืองโรม แปลว่ามีเมืองโรมสำหรับช่วยเป็นกำลัง แล้วอยู่ในท่าเลออันดี ที่เป็นทางเดินของการค้าขายระหว่างประเทศกัลเลียกับโรมัน จึงมีความมั่งคั่งมากและมีลูกจ้างมาก ใช้แต่เท่านั้น ในเวลานั้นพวกอาร์แวร์นและพวกอัลโลโบรอกที่มีกำลังมาเดิมอ่อนแอลงด้วย เลยเสริมให้พวกเอคูมีกำลังมากกว่าผู้อื่น เพราะเหตุที่พวกเอคูมีกำลังมากขึ้น ดังนั้นพวกที่อยู่ใกล้เคียง คือ พวกอาร์แวร์น และพวกเซคิวาน จึงคิดทำไมตรีกับพวกชาวเยอรมัน ที่อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำไรน์ เพื่อให้พวกเยอรมันนั้นเป็นกำลังก็ส่วนพวกเยอรมันนั้น คือ ชาติสำคัญของชาติโรมัน เพราะฉะนั้นเมื่อพวกกัลลชาติหนึ่ง

ในยุคยูลิวสเซซาร์

ถือว่าฝ่ายโรมันเป็นกำลัง อีกบางชาติถือฝ่ายเยอรมันเป็นกำลังตั้งนี้ แปลว่าเท่ากับ
เชิญให้ชาวโรมันและชาวเยอรมันมารบกันในประเทศกัลเลีย และให้แบ่งประเทศ
กัลเลียซึ่งกันและกัน

ชาวโรมันกับชาวเยอรมันนั้น เป็นข้าศึกต่อกันอย่างสำคัญ ได้ต่อสู้กัน
อยู่ในระหว่าง ๖ ร้อยปี และในการที่ต่อสู้กันนี้ อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ตอน ในตอน
ที่ ๑ ชาวเยอรมันยกทัพเข้ามาฆ่ายบดินแดนในประเทศอิตาลีเป็นคราว ๆ แรกทีเดียว
พวกคิมเบร แล้วพวกทอยโทน แล้วพวกซูเอฟ พวกเฮลเวตีและอื่น ๆ อีก ลงตอน
ท้ายชาวโรมันต้องยอมให้ชาวเยอรมันมาตั้งภูมิลำเนาทางฝ่ายซ้ายของแม่น้ำไรน์

ในตอนที่ ๒ เวลาระหว่าง ๒ ร้อยปี ชาวโรมันพยายามที่จะถอยแนวแม่น้ำ
ไรน์ และแม่น้ำดานฮูบเป็นเขตรแดน และไม่ให้ชาวเยอรมันข้ามมาได้ เว้น
เสียแต่จะได้ทำไมตรีหรือยอมเป็นข้าเมืองโรมแล้ว และในระหว่างนี้ บางทีกองทัพ
โรมันข้ามเขตร ไปบุกรุกปราบปรามชาวเยอรมันก็มี

ในตอนที่ ๓ ชาวเยอรมันมีจำนวนคนมากขึ้นเป็นลำดับ มีกำลังมากขึ้นเสมอ
จึงยกเข้าตีเขตรแดนประเทศโรมันมิได้หยุดหย่อน ลงท้าย ประเทศโรมันซีกตะวันตก
อันตรธานสูญหายไป

การสงครามที่เราจะกล่าวนี้ เป็นไปในเวลาตอนที่ ๒ ของการต่อสู้ระหว่าง
ชาวเยอรมันกับโรมัน ในปีพุทธศักราช ๔๘๔ ยูลิวสเซซาร์ ซึ่งเกิดเมื่อปีพุทธศั
กราช ๔๔๓ หรือ ๔๔๔ และซึ่งได้ทำการโน้มน้าวที่ต่าง ๆ ของเมืองโรมหลายตำแหน่งมาแล้ว
นั้น ได้รับตำแหน่งเป็นข้าหลวงใหญ่สำหรับราชการในมณฑลกัลเลียซิสอัลปีน (ลุ่มน้ำ
โป) กับทั้งในมณฑลกัลเลียนาร์ โบนเนซิส (คือมณฑลโรมันในประเทศกัลเลีย
ทรานส์อัลปีน) และมณฑลอิลลีเรียด้วย คือเป็นผู้ปกครองดินแดนที่ติดต่อกับชาว
เยอรมันนั้นโดยตลอด

ในขณะที่เขาเข้ารับตำแหน่งใหม่นี้ ประจวบกับเวลาที่ชาวเยอรมันลงมา
เป็นใหญ่อยู่ในแม่น้ำไรน์ได้อีก เพราะพวกอาร์แวร์นและพวกเซคิวาไปขอกำลัง
เยอรมันมาช่วย เป็นการตอบแทนที่พวกเอดูยัคถือเมืองโรมเป็นกำลังช่วยตั้งว่ามา

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ข้างต้นแล้ว แม่ทัพของพวกเขาซูเอฟ (เยอรมันชาติ ๑) ชื่ออาร์โอวิสท์ ยกมาช่วยพวกอาร์แวร์น์ที่พวกเอคูแตกกระจายปราบปรามเล็ยราบคาบแล้ว เลยตั้งตนเป็นใหญ่อยู่ในที่นั้น ตั้งดินแดนที่อยู่ใกล้แม่น้ำโรนขึ้นเป็นมณฑลกัลเลียของชาวเยอรมัน ติดต่อกับมณฑลกัลเลียของชาวโรมัน เซซาร์มีความเห็นว่า ถ้าขึ้นปล่อยให้ชาวเยอรมัน เป็นใหญ่ อยู่ใน กลาง ประเทศกัลเลียติดต่อกับดินแดนของชาวโรมันดังนี้ อันตรายจะเกิดมีแก่บ้านเมืองได้ต่อไป คือที่ไหนชาวเยอรมันจะนั่งอยู่เพียงเท่านั้น คงจะคิดแผ่อำนาจต่อไปอีก และถึงต้องไปรบกันที่ในลุ่มน้ำโป และในประเทศอิตาเลียอีกเป็นแน่ เพื่อจะป้องกันอันตรายนี้ เซซาร์จึงตั้งความมุ่งหมายพยายามที่จะให้ฝ่ายโรมันเป็นใหญ่ในประเทศกัลเลียทั้งประเทศ ให้ชาวเยอรมันอยู่แต่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโรน และการรบในระหว่างโรมันกับเยอรมันนั้น ให้รบกันทางฝั่งขวาของแม่น้ำโรนดีกว่า

แต่ในการที่จะให้เป็นไปตามความคิดนี้ จำเป็นต้องรบกับพวกกัลเองด้วย เพราะพวกกัลย่อมพยายามรักษาความอิสระภาพของตนเป็นธรรมดา

ตามเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ เซซาร์จึงได้ต้องทำสงครามอยู่ในประเทศกัลเลียถึง ๘ ปี การสงครามนี้เรารู้เรื่องราวได้ละเอียดพอใช้ เพราะเซซาร์เองได้เขียนจดหมายเหตุถึงการที่ตนได้กระทำไปนั้น และภายหลังนะโปเลียนเอมเปอเรอร์ฝรั่งเศสก็ได้แต่งหนังสือเป็นคำอธิบายของจดหมายเหตุที่เซซาร์เขียนนั้นอีกขึ้นหนึ่งด้วย

การสงครามแบ่งเป็น ๘ คราว ตามที่รบอยู่ ๘ ปี และการที่ทำไปในเวลา ๘ ปีนี้สำคัญบ้างไม่สำคัญบ้างต่าง ๆ กัน เพื่อที่จะมิให้ต้องพูดยืดยาวเกินเหตุไป เราจะพูดโดยละเอียดแต่ในสิ่งที่สำคัญนอกจากนั้นจะพูดแต่ย่อ ๆ พอเป็นทางเข้าใจ

การทัพคราวที่ ๑ พุทธศักราช ๔๘๔

ในการทัพคราวนี้ เซซาร์รบกับชาติเยอรมันพวกเฮลเวตีและกับอาร์โอวิสท์ ในขณะที่เซซาร์ได้รับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ สำหรับราชการในดินแดนที่ติดกับเขตแดนชาวเยอรมันนั้น อันตรายกำลังจะเกิดมีแก่ประเทศกัลเลีย คือพวกเฮลเวตี ซึ่งมีหัวหน้าชื่อเวอร์ชินเกิดอริกษัตริย์คิดออกจากดินแดนของตน (ในประเทศสวิส

ในยุคลิอุสเซซาร์

เดียน) เพื่อจะตีเอาประเทศกัลเลียทั้งประเทศ ครั้นเมื่อเวอร์ซิงเกตอริกซ์ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่จะได้ทำการสำเร็จตามความคตินั้น พวกเฮลเวตีจึงตกลงใจว่าจะไปยึดดินแดนของพวกซันโตน ซึ่งอยู่ทางฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ก็ต้องเดินผ่านดินแดนของพวกเซคิวานและพวกเอดู แปลว่าคงจะย้ายและทำลายบ้านเมืองไปตลอด

อีกประการหนึ่งพวกซูเอฟ กำลังเตรียมการที่จะข้ามแม่น้ำโรนมาสมทบกับอาร์โอวิสต์ ซึ่งมาตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำโรนเพื่อจะช่วยเหลือดินแดนของอาร์โอวิสต์ ให้กว้างใหญ่ออกไป

เซซาร์ทราบความเหล่านี้แล้ว ก็เห็นว่าจะเกิดภัยใหญ่แน่ จึงรีบออกจากเมืองโรมไปเมืองเยเนวา (ซึ่งเป็นของโรมัน) โดยเร็ว ทำลายสะพานข้ามแม่น้ำโรนตรงนั้นเสีย แล้วทำบ่อน้ำค้ำยสนามเพลาะกั้นดินแดนระหว่างแม่น้ำโรนกับภูเขาบูราเลีย ในขณะที่เซซาร์มีทหารเลژیโอนเดียวเท่านั้น แต่ยังกำลังเรียกทหารสมทบเพิ่มเติม คือเรียกจากอิลลีเรีย ๓ เลژیโอน กับเลژیโอนที่จัดขึ้นใหม่อีก ๒ เลژیโอน

ฝ่ายพวกเฮลเวติยกทัพเข้าไปใน เขต พวกเซคิวาน ทำลาย หมู่บ้านใน เขต นั้นเสียถึง ๔ ร้อยหมู่บ้าน ทำลายบ่อน้ำเล็ก ๆ ที่เรียกกันว่าออปิคูส และในประเทศกัลเลียมได้เต็มไปด้วยประเทศ เป็นที่มั่นสำหรับอาโสรยในการต้านทานข้าศึกนั้นเสีย ๑๒ บ่อน แล้วพาพวกเซคิวานติดตามไปด้วยรวมมีจำนวนทั้งหมด ๓ แสนเศษ แต่ใน ๓ แสนนั้นที่รบได้จริง ๕ หมื่นเท่านั้น (ชาวเยอรมันครั้งโน้นเวลาออกตีดินแดนใหม่ในที่ใด ๆ ย่อมไม่ได้ยกแต่กองทัพไปเท่านั้น อพยพครอบครัวไปด้วยหมด) พวกเฮลเวตินี้ไม่สามารถเดินผ่านเขตแดนของโรมันจึงไปข้ามภูเขาบูรา และตรงไปยังแม่น้ำซาโอเน เซซาร์ยกทัพไปตามทันทีแม่น้ำซาโอเนนั้นในเวลาพวกเฮลเวตีแยกกันคือพวก ๑ จำนวนน้อยข้ามแม่น้ำซาโอเนไปอยู่ทางฝั่งซ้าย แล้วอีกพวก ๑ ยังไม่ได้ข้ามยังอยู่ทางฝั่งขวา เซซาร์รบกับพวกที่ข้ามไปฝั่งซ้ายแล้วนั้นและรบชนะ พวกเฮลเวตีเสียทหารประมาณ ๒ หมื่นคน เซซาร์ติดตามพวกที่ถอยไป แต่พวกที่อยู่ทางฝั่งขวาเห็นเซซาร์จึงเกิดการรบกันอีกอย่างสาหัส พวกเฮลเวตีแพ้ก็จึงเป็นอันต้องถอยและถอยไปทางเหนือไปในดินแดนพวกสิงโกน จำนวนคนในพวกเฮลเวตีคง

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

เหลือ ๑ แสนเศษเท่านั้น เซซาร์ยกทัพติดตามไป พวกเฮลเวตียอมแพ้ และเซซาร์ยกโทษให้ แต่บังคับให้กลับไปยังดินแดนของตนตามเดิม

ในการที่เซซาร์รับชนะพวกเฮลเวตีโดยง่ายนั้น เพราะพวกนั้นไม่มีกำลังแข็งแรงในทางทหาร ถึงจำนวนคนจะมากก็ไม่ได้จัดการฝึกหัดหรือบังคับบัญชาโดยเรียบร้อย ย่อมสู้ทหารที่รับความฝึกหัดอย่างดีเช่นทหารโรมันไม่ได้ด้วยเอง

เมื่อรบกับพวกเฮลเวตีเสร็จแล้ว เซซาร์ต่อสู้กับอารีโอวิสท์หัวหน้าพวกซูเอฟ ที่มีดินแดนอยู่ในกัลเลียตามที่ได้อามาแล้วข้างต้น ในขณะที่เซซาร์มีกำลังทหาร ๑๐ เลจิโอน เป็นจำนวนทหารราบประมาณ ๒ หมื่น ๘ พัน ทหารม้าพวกกัล ๔ พัน และมีทหารเมืองขึ้นส่งมาช่วยอีกประมาณ ๕ พันหรือ ๖ พัน

ในขั้นต้นเซซาร์คิดผูกเกลี้ยกับอารีโอวิสท์โดยดี แต่อารีโอวิสท์ไม่พูดด้วย กลับยกกองทัพเดินลงมาในระหว่างภูเขาโหวสส์ (Vosges) และแม่น้ำไรน์และมุ่งไปตีเมืองเวโซนติโอ (เบซังของเดิวนั้น) เซซาร์รีบยกกองทัพไปยังเมืองเวโซนติโอเสียก่อน สืบข่าวข้าศึกและสืบหนทางโดยแม่นอน แล้วเดินทัพโดยรวดเร็วใน ๗ วัน จนประทะกับกองทัพอารีโอวิสท์เข้าต่อสู้ได้ ไซยชนะ พวกซูเอฟเสียทหารประมาณ ๘ หมื่นคน แล้วเลยเลิกไม่ยกกองทัพต่อไป ถอยทัพกลับบ้านเมือง

กัลเลียได้พ้นอันตราย ไม่ต้องเป็นข้าเยอรมัน และบ้านเมืองไม่ต้องถูกชาวเยอรมันย่ำยี แต่อีกไม่ช้านักพวกกัลก็ต้องรู้สึกวุ่นวายขึ้น เกิดมีนายขึ้น คือต้องเป็นข้าชาวโรมัน

การทัพคราวที่ ๒ พุทธศักราช ๔๘๕

ในการทัพคราวนี้ เซซาร์ต่อสู้กับพวกเบลเยียม และต้องต่อสู้อย่างคับขันมาก ที่เซซาร์ไม่เป็นอันตรายนั้น ก็เพราะพวกเบลเยียมไม่ได้รวบรวมกันทำการ โดยความสามัคคีอันแน่นแฟ้นจริงเท่านั้น

ชาติเบลเยียมต่าง ๆ ที่มีนามว่า ๑) เบลโลวาก ๒) ซูเอสซิโอน ๓) เนร์วี ๔) อาเดีรบาต ๕) อัมเบียน ๖) มอริน ๗) เมนาปี ๘) กาเลต ๙) เวลโลคาสซ์ ๑๐) วิโรมันดู ๑๑) อาคูอาตุก ได้รวบรวมกันเข้าเป็นพวกเดียวกันในบังคับบัญชา

ในยุคยูลิสเซซาร์

กาลบา เจ้าแผ่นดินของชาติซูเอสซิโอน จัดกองทัพขึ้นมีทหารระหว่าง ๒ แสน ๗ หมื่นถึง ๓ แสนคน ตั้งรวมกำลังอยู่ทางทิศเหนือแห่งแม่น้ำเอสัน คิดต่อสู้กับเซซาร์ไม่ให้เซซาร์เป็นใหญ่อยู่ในประเทศกัลเลียได้

ฝ่ายเซซาร์นั้น ในเวลาที่เกิดเหตุขึ้นนั้นอยู่ในมณฑลกลเลียซิสอัลป็น (ลุ่มน้ำโป) แต่พอทราบข่าวก็รีบมาโดยเร็ว มาถึงฝั่งใต้แม่น้ำเอสันใน ๑๕ วัน รวบรวมทหารแล้วเข้ายึดดินแดนของพวกเรมที่อยู่ติดกับฝั่งใต้ของแม่น้ำเอสัน พวกเรมยอมแพ้ราบคาบและส่งเสบียงพาหนะให้ ทั้งบอกข่าวคราวให้ทราบด้วย

การรบที่แม่น้ำเอสัน

เซซาร์จัดการให้หัวหน้าพวกเอดูคุมทหารพวกนั้นไปข้ายึดดินแดนของพวกเบลโลวาค แล้วตนเองนำทหาร ๘ เล็งโอนไปยึดสะพานข้ามแม่น้ำเอสันที่เมืองเบร์รีโอบิคในดินแดนของพวกเรม เซซาร์ทำสนามเพลาะบังหัวสะพานทางฝั่งขวาของแม่น้ำ และตั้งค่ายลงทางฝั่งขวาของแม่น้ำเอสันในระหว่างแม่น้ำนั้นกับลำน้ำย่อยมซอมิเอ็ด ต่อเชิงเทินค่ายไปจนจดแม่น้ำทั้ง ๒ และเพราะแม่น้ำมีเอ็ดนั้นก็มีหนองอยู่ ๒ ข้าง จึงทำให้ค่ายของเซซาร์มีที่กีดขวางล้อมรอบตีได้โดยยาก อีกประการหนึ่งโดยที่ทำการสนามเพลาะบังหัวสะพานไว้แล้ว เซซาร์อาจเดินข้ามไปฟากโน้นฟากนี้ได้สบาย และรับเสบียงจากดินแดนของพวกเรมได้เสมอ

วิถีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

ในระหว่างที่เซซาร์จัดการต่าง ๆ ดังว่ามานี้ ฝ่ายพวกเบลเยียมยังร้องรอสืบข่าวคราวให้แน่นอนอยู่ ครั้นเมื่อทราบแน่แล้วว่าเจตจำนงของเซซาร์ไม่ได้ กาลบาแม่ทัพฝ่ายเบลเยียมจึงคิดโอบไปตีทางฝั่งซ้ายของฝ่ายโรมัน คือเดินไปทางเมืองปองตาแวร์ต์ เพื่อข้ามแม่น้ำเอสน์ที่ตรงนั้น เซซาร์ทราบกลศึกทัน จึงยกออกตีข้าศึกและตีตลบปักชำข้าศึกแตกกระจาย

เมื่อกองทัพเบลเยียมถึงซึ่งปราไชยดังนี้ กับทั้งพวกเอดูเข้าไปย่ำยีดินแดนของพวกเบลโลวาควัย ทำให้พวกเบลเยียมตกลงต่างพวกต่างแยกไปยังบ้านเมืองของตน การที่พวกเบลเยียมตกลงเช่นนั้น เป็นการผิดอย่างยิ่ง ทำให้เซซาร์ปราบปรามได้ สดวกยิ่งขึ้นเท่านั้น

ในเวลาถอยนั้นเองพวกเบลเยียมก็แยกกันถอยไปคนละทาง เซซาร์สั่งทหารออกไล่ติดตามทุก ๆ ทาง ชำลั้มตายเสียเป็นอันมาก

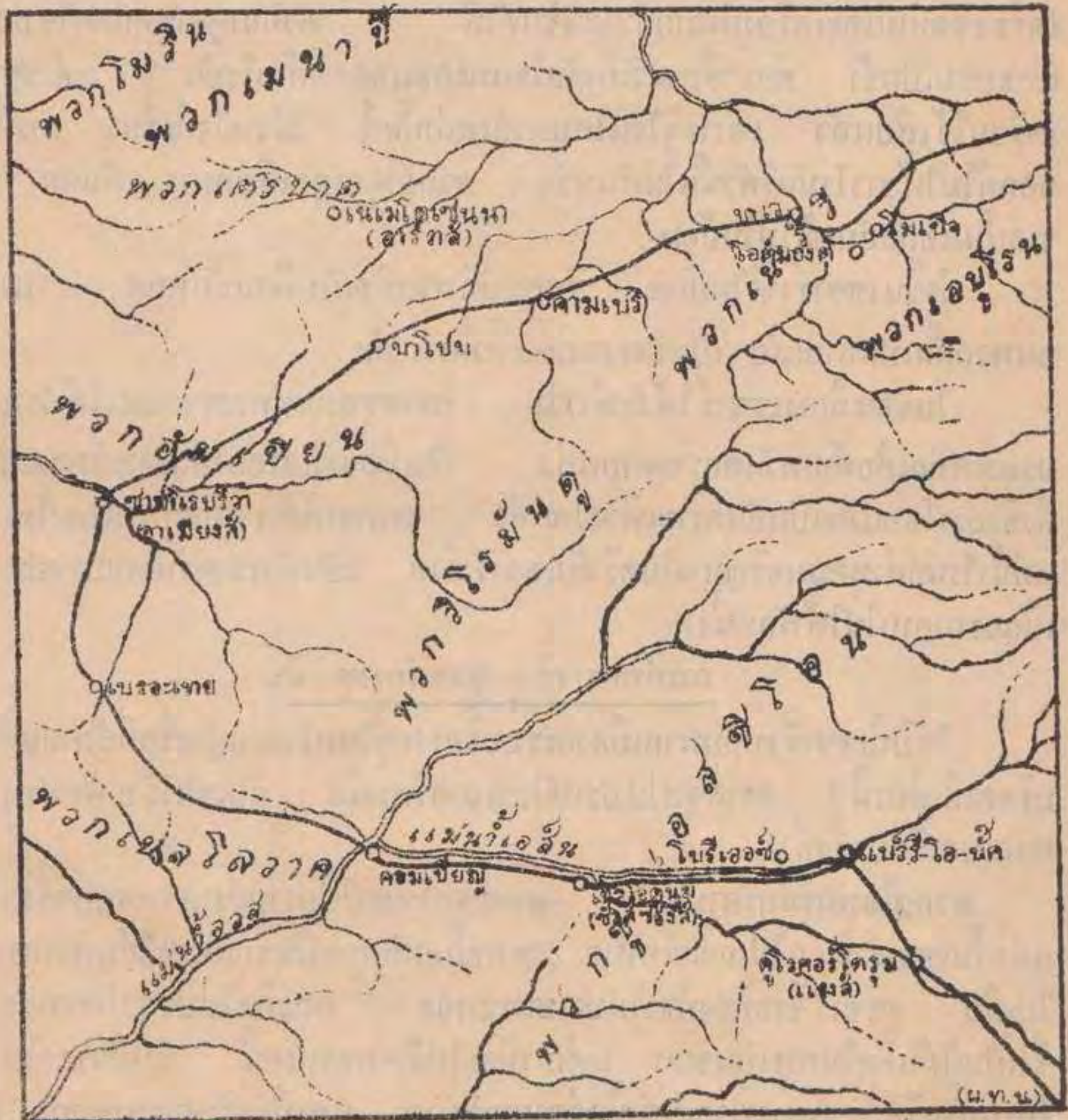
รุ่งขึ้นเซซาร์ยกทัพไปในดินแดนของพวกซูเอสซิโอน และเตรียมที่จะล้อมเมืองโนวิโอคูม (เดี๋ยวนี้เรียกว่าซัสซองส์) แต่ชาวเมืองยอมเป็นข้าโดยดีเพราะกลัวความลำบาก

ต่อนั้นไปเซซาร์ยกทัพไปปราบปรามพวกเบลโลวาควะและพวกอัมเบียน ปราบปรามได้โดยง่าย แล้วเดินต่อไปจนถึงดินแดนพวกเนรวี ที่นับว่าเป็นพวกที่ดุร้ายและกล้าแข็งที่สุดใน หมู่ชาติเบลเยียม พวกเนรวีพร้อมด้วยพวกวิโรมันดูพวกอาเทรบาต และพวกอาคูอาตุคที่มาช่วย จัดกองทัพตั้งรับอยู่ที่ริมแม่น้ำซามบระ ตั้งค่ายซ่อนอยู่ในป่า เซซาร์เดินไปทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำนั้น แล้วไปหยุดอยู่ที่บนเนินหน้าป่าที่ข้าศึกซ่อนอยู่นั้น พวกเนรวีเตรียมไว้ว่าจะออกตีกองทัพข้าศึกโดยไม่รู้ตัว และจะใช้กำลังทหารรบออกตี พอเซซาร์มาถึงก็ออกตีทันที กองทัพโรมันถูกข้าศึกตีโดยไม่รู้ตัว ไม่ทันจัดขบวนรบเรียบร้อย เพราะฉะนั้นการรบเป็นไป

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

ตัวต่อตัว เซซาร์เองเดินผ่านแถวทหารตลอด เพื่อเตือนทหารให้มีใจรบข้าศึก
ทั้ง ๒ ฝ่ายได้รับกันอย่างอกุศลรัฐ แต่ทหาร โรมันยอมสว่นเป็นผู้ที่ได้รับความฝึกหัด
อย่างดีที่สุด เพราะฉะนั้นกองรบชนะพวกเบลเยียมได้

รูปแสดงทางเดินทัพของเซซาร์ในกัลเลีย
ปีที่ ๕๓

ในการรบครั้งนี้ พวกเนรวีเป็นอันตรายเกือบหมด เซซาร์เองกล่าวไว้
ในหนังสือที่ตนแต่งในภายหลังว่า พวกเนรวีที่เหลืออยู่มาบอกว่า ในพวก
เนรวีที่เป็น สมาชิกเซนาต (คือเซนาตปกครองพวกเนรวี) ๖ ร้อยคนตายหมดเหลือ

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

๓ คนเท่านั้น คนฉกรรจ์ที่ถืออาวุธได้ ๖ หมื่นคน เหลือประมาณ ๕ ร้อยคนเท่านั้น พวกอาตุตุคคิมาช่วยพวกเนรวี แต่เมื่อมาถึงทราบถึงการที่รบแพ้เสียแล้ว จึงถอยไปยังบ้อมที่แม่น้ำซามบระกับแม่น้ำเมอสต่อกัน เซซาร์ยกไปล้อมบ้อมนั้น พวกอาตุตุคคิออกตีกองทัพโรมันที่ล้อมบ้อม แต่ก็ไม่สำเร็จ และพอเซซาร์ยกเครื่องซัดหินและเครื่องทำลายกำแพงขึ้นตั้งที่ พวกอาตุตุคคิก็ตกใจ ยอมแพ้และยอมเป็นข้า ต่อมาอีก ๓ วันกลับใจและลอบออกตีค่ายโรมัน แต่เซซาร์ได้เตรียมไว้เสียแล้ว เพราะรู้ใจนิสัยพวกเหล่านั้นดี ไม่วางใจทีเดียว การที่ตั้งใจออกตีไม่ให้ชาวโรมันรู้ตัวนั้นไม่สำเร็จ พวกอาตุตุคคิเสียชีวิต ๔ พันคน นอกจากนั้นแตกกลับเข้าไปในบ้อม

รุ่งขึ้นเซซาร์เข้าในบ้อม รับผิดชอบพวกที่อยู่ในบ้อมนั้นหมด และขายคนพวกนั้นเป็นทาสเสีย เป็นจำนวนถึง ๕ หมื่น ๓ พัน

ในขณะนั้นเองเซซาร์ได้รับข่าวว่า คราสซุสแม่ทัพครองของตนได้ปราบปรามประเทศกัลเลียด้านตะวันตกราบคาบแล้ว กับเมื่อข่าวเล่าลือไปถึงการที่พวกเนรวีได้ถึงซึ่งปราไชยและเป็นอันตรายเพียงใดแล้ว พวกชาติต่างๆ ที่อยู่ทางฟากฝั่งขวาของแม่น้ำไรน์ก็ส่งทูตมาเจริญทางไมตรี กับเซซาร์ด้วย เป็นอันเซซาร์ปราบปรามพวกเบลเยียมราบคาบไปได้พักหนึ่ง

การทัพคราวที่ ๓ พุทธศักราช ๔๔๖

ในปีนั้นเซซาร์รบกับพวกเมืองอาร์มอริกา (อยู่ในเบริตานญ์หรือที่อังกฤษเรียกว่าบริตตานีเดียน) คราสซุสไปปราบปรามอาควิตาเนีย กับเซซาร์ยกไปปราบปรามพวกเบลเยียมครั้งที่ ๒

พวกเมืองอาร์มอริกานั้น คราสซุสได้ยกไปปราบปรามราบคาบครั้ง ๑ แล้วแต่ครั้นเซซาร์ส่งคนไปเกณฑ์ทหาร พวกนั้นกลับดุกเป็นขบถและไล่ฆ่าทหารโรมันไปเสีย เซซาร์จึงตกลงที่จะไปปราบปรามเอง และคิดไปปราบปรามพวกเวเนต ซึ่งเป็นผู้ต้นคิดในการเป็นขบถ แต่การที่จะไปตีพวกเวเนตนั้น จำเป็นจะต้องยกทัพไปรบทางเรือ เพราะพวกเหล่านั้นอยู่ชายทะเลมาก และมีกำลังทางทะเลมาก มีพวกพ้องในชายทะเลมาก จนถึงพวกสก็อตต์เป็นมิตรไมตรีของพวกนั้น ถ้าไปตีทางบกแล้วพอไปทางหนึ่งพวกชาวเมืองลงเรือหนีไปขึ้นเสียทางอื่น จึงเป็นการจำเป็นที่สุดที่จะต้องรบทางเรือ

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

เซซาร์ จัดการทำเรือขึ้น และแบ่งทหารไปตีทางบกทางหนึ่งทางเรือทางหนึ่ง
ปราบปรามพวกเมืองเหล่านั้นได้โดยเรียบร้อย

ต่อเนื้มาเซซาร์ ส่งคราสซุสไปตีอาควิตาเนีย ตีได้ดินแดนตลอด มีพวก
ไวลคาและพวกอื่นต่อสู้ แต่คราสซุสก็ฆ่าฟันเสียเกือบหมด

ในที่สุดเซซาร์ยกไปปราบปรามพวกโมรินและพวกเมนาปีที่อยู่ในเบลเยียมซึ่งยัง
มิได้ ยกไป ปราบปรามในปีก่อนนี้ เซซาร์ เข้าใจว่าคงจะปราบปรามพวกนี้ได้ โดย
ง่าย แต่แท้จริงไม่ง่ายเท่าที่คิด เพราะพวกเหล่านี้อยู่ในภูมิประเทศที่เป็นป่า
และหนอง บึงมาก ทำให้การเดินทางลำบากอย่างยิ่ง ไข้แต่เท่านั้นเวลาเซซาร์ยก
ทัพไปฝนตกตลอดด้วย จึงเป็นอันทำการไม่สำเร็จ พอถึงฤดูหนาว ก็ต้องหยุด
การรบไว้ ที่หนึ่ง

การทัพคราวที่ ๔ พุทธ ศักราช ๔๘๗

ในปีนั้นเซซาร์ ได้ยกทัพไป ปราบปรามชาติต่าง ๆ ๔ ครั้ง คือ -

๑) ปราบชาติอูซีปีและเตงค์เตร์

๒) ยกทัพข้ามแม่น้ำไรน์ ครั้งที่ ๑

๓) ยกทัพ ไปเกาะบริเตนครั้งที่ ๑

๔) ปราบพวกโมรินและเมนาปีครั้งที่ ๒

๑) การปราบปรามพวกอูซีปีและเตงค์เตร์นั้น เกิดขึ้นด้วยพวกเหล่านี้
ซึ่งเป็นชาติ เยอรมันอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำไรน์ถูกพวกซุเอฟซึ่งเป็นชาติเยอรมันที่แข็งแรง
ยิ่งกว่าพวกอื่นในทางทหารคุมเหงแย่งดินแดน พวกอูซีปีและเตงค์เตร์จึงข้ามแม่
น้ำไรน์ตรงเมืองเคอลน์ แล้วเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนของพวกเมนาปีในเบล
เยียม เซซาร์เห็นว่าพวกเหล่านี้จะมาก่อทำให้พวกเบลเยียมมีกำลังมากขึ้น และ
ต้านทานเซซาร์ได้แข็งแรงหนักขึ้น จึงเห็นว่าควรไล่พวกเยอรมันกลับไปเสีย พวก
เยอรมันได้ส่งทูตมาพูดกับเซซาร์ ขอให้เซซาร์ ยอมให้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ได้ตามใจ
แต่เซซาร์กลับฆ่าทูตเสีย และยกทัพไป จับไล่พวกอูซีปีและเตงค์เตร์แตกกระจัด
กระจายข้ามแม่น้ำไป ที่ตายเสียเวลาข้ามแม่น้ำก็มาก

วิธีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

๒) การยกทัพข้ามแม่น้ำไรน์ นั้น เป็นไปเพราะพวกอูซีปีและเดกเกเตอร์ที่
เหลือจากความตายนั้น ข้ามแม่น้ำไปได้บ้าง กับมีกองทัพม้าเยอรมันกองหนึ่ง
ที่ข้ามกลับไปได้โดยไม่มีอันตรายเลย เซซาร์ไปว่ากล่าวกับพวกซูเอฟว่า พวกที่
ข้ามแม่น้ำไปนั้น เป็นข้าของโรมันเพราะรบแพ้ ให้พวกซูเอฟส่งตัวมาให้ พวกซู
เอฟไม่ยอม เซซาร์จึงจัดการทำสะพานอย่างแข็งแรงตรงตำบลที่ภายหลังเกิดเป็น
เมืองเคอลนัซและยกทัพข้ามแม่น้ำไป พวกราชบุรุษที่อยู่ในดินแดนใกล้ที่ข้ามน้ำรับ
รองโดยดี แต่พวกซูเอฟนั้นถอยหนีไปทางตะวันออก เซซาร์ก็ไม่ได้ตามไป เดินทัพ
อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำไรน์ ๑๔ วัน แล้วก็กลับมาฝั่งซ้ายตามเดิม ไม่มีผลอะไรเลย

๓) การยกทัพไปยังเกาะบริเตนนั้น เกิดขึ้นเพราะเซซาร์หาว่า พวกบริเตน
รับรองพวกเบลโลวาเกที่หนีไปจากเบลเยียมนั้น ให้ไปตั้งภูมิลำเนาลงได้ตามสบายใน
เกาะบริเตน กับทั้งหาว่าช่วยพวกเวเนตครั้งกองทัพโรมันยกไปปราบนั้นด้วย ในการ
ที่เซซาร์หาว่านั้นจะเป็นจริงก็ได้ เพราะเกาะบริเตนกับเบลเยียมและพวกกัลชาตทะเล
ได้มีการค้าขายติดต่อกันมานานแล้ว และพวกชาวเบลเยียมเคยไปเป็นใหญ่อยู่ใน
เกาะบริเตนขณะหนึ่ง เสีย

การที่ยกทัพไปเกาะบริเตนครั้งนั้น เป็นไปได้เพราะมีกองทัพเรือขึ้นแต่ครั้งรบ
กับพวกเวเนต แต่การที่ยกทัพไปก็ไม่ได้ผลอันใด เพราะเซซาร์ไม่สามารถจะสืบ
ข่าวคราวถึงฝ่ายข้าศึกและภูมิประเทศในเกาะบริเตนว่าเป็นอย่างไรได้เลย พวกกัลที่
ทำมาค้าขายกับเกาะบริเตนหาบอกให้ไม่ เรือที่บรรทุกทหารม้าไปถูกคลื่นลมพัดเข้า
เทียบตลิ่งไม่ได้ถึง ๒ ครั้ง โช้แต่เท่านั้นฝ่ายโรมันไม่ทราบถึงการนำขึ้นลงในทะเล
เลยนำเรือเข้าเทียบตลิ่งผิดเวลา เรือแตกเสียเป็นอันมาก เซซาร์นำทหารขึ้นบนเกาะ
ได้ ๒ เลิโอนเท่านั้น แล้วพอขึ้นไปตั้งค่ายที่ริมฝั่งได้ ก็ต้องรบกับชาวเกาะอย่าง
อุกฤษฏ์ ต้านทานอยู่ได้จนตกค่ำ เซซาร์ก็ยกทัพกลับลงเรือ แปลว่าทำการ
ไม่สำเร็จทีเดียว

แต่เมื่อเซซาร์กลับมาแล้ว ชาวบริเตนส่งทูตมาเจริญทางไมตรีทำให้
ฝ่ายโรมันแก้หน้าได้ อวดได้ว่าชาวบริเตนกลัวเกรงต้องมาสมัคสมานไมตรี

ในยุคบูลิอุสเซซาร์

๔) การปราบปรามพวกโมรินและเมนาปีครั้งที่ ๒ นั้น คือ พอเซซาร์ กลับมาจากเกาะบริเตนก็เลยยกทัพไปเบลเยียมอีก เพราะหาว่าพวกโมรินได้โจมตีกองทหารโรมันกอง ๑ เซซาร์ยกไปปราบปรามและเลยตีได้ดินแดนของพวกเมนาปี พวกเหล่านี้อพยพครอบครัวหนีไปจากบ้านเมืองของตน

ขณะนั้นพอบรรจบฤดูหนาวจึงหยุดการรบไปคราวหนึ่ง

การทัพคราวที่ ๕ พุทธศักราช ๔๘๘

ในปีนี้มี การยกทัพไปยังเกาะบริเตนครั้งที่ ๒ และการปราบปรามพวกเอบูโรนที่เป็นขบถขึ้น

๑) การที่ยกทัพไปยังเกาะบริเตนครั้งที่ ๒ นั้น เพราะว่าในปีกลายนี้ชาวบริเตนส่งทูตมาจริง แต่ส่งมาจากเมือง ๒ เมืองในเกาะบริเตนเท่านั้น ไม่ใช่ทุกเมือง เซซาร์ เห็นว่ายังไม่เป็นการเพียงพอ จึงคิดยกไปปราบปรามชาวบริเตนอีก ให้ได้เป็นเมืองขึ้นจริง ๆ จังได้

ครั้งนั้นเซซาร์เตรียมการใหญ่โต และเป็นหลักฐานกว่าคราวก่อน ได้สั่งให้จัดเตรียมกองทัพเรือแต่ในฤดูหนาว ให้มีจำนวนเรือถึง ๘ ร้อยลำ ครั้นถึงเวลาอันสมควรเซซาร์ จึงยกทัพไป มีจำนวนทหาร ๕ เลგიโอนทหารม้า ๒ พัน ให้ลาปีเอนุสคุมทหาร ๓ เลგიโอน ทหารม้า ๒ พันอยู่รักษาฐานทัพ และควบคุมพวกกัลในเวลาที่ตนไม่อยู่

กองทัพโรมันลงเรือที่พอร์ตูสเกโซริอาคูลคือเมืองบูลอญซูร์แมร์เด็ยวัน และไปเทียบฝั่งเกาะบริเตนที่ที่เดิมเช่นคราวก่อน แผนที่ซึ่งนำมาลงไว้ทำให้เห็นได้ว่า กองทัพโรมันยกทัพไปทางไหนบ้าง แต่การยกทัพไปก็ไม่สู้มีผลอะไรนักเหมือนกัน เป็นแต่ครั้งนั้นกองทัพโรมันได้ข้ามแม่น้ำเซมส์ไปได้ พอถึงฤดูใบไม้ร่วง กองทัพโรมันก็ยกกลับ และไม่ได้จัดทหารไว้รักษาเกาะเสีย

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

กัลด็อยไม่งาม ทำให้การหาสเบียงเลียงทหารนั้นเป็นการยาก ถ้ารวมทหารไว้ให้มากในตำบลเดียวกัน คงจะถึงได้ความอดอยากเป็นแน่ เซซาร์จึงจัดแยกกองทหารไปอยู่ในที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ทหาร ๑ เลจิโอนในบังคับบัญชา ฟาบีอุส ตั้งอยู่ในดินแดนของพวกโมริน ใกล้เมืองซังต์โปล

รูปแสดงที่ตั้งเลจิโอนของเซซาร์ ก่อนสงครามปีที่ ๕

(๒) ทหาร ๑ เลจิโอนในบังคับบัญชา ซีเซโร ตั้งอยู่ในดินแดนของพวกเนรวี ใกล้เมืองเกมบิลูซ์

(๓) ทหาร ๑ เลจิโอนในบังคับบัญชา ลาบีเอนูส ตั้งอยู่ในดินแดนพวกแรม ใกล้เมืองมูซง

วิธีกระทำความสงคามของชาวโรมัน

(๔) ทหาร ๓ เลวโอนใน บังคับบัญชา กราสซุส ปลั่งคัสและเทรโบนีอุส ตั้งอยู่ในดินแดนพวกเบลโลวาค

๕) ทหาร ๑ เลวโอนครึ่ง ใน บังคับบัญชา ซาบินุส และกอตตะอยู่ในดินแดนของพวกเอบูโรน ใกล้เมืองอาดูอาตุคาทุ่งไกรรุม (เดี๋ยวนี้เรียกว่าทองเกรอัส)

(๖) ทหาร ๑ เลวโอน ในบังคับบัญชา โรสซิอุส ตั้งอยู่ในดินแดนของพวกเอสซูเอน ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเซน

การที่ตั้งกองทหารแยกย้ายกันอยู่เช่นนี้ แปลว่าถ้ามีใครเข้าตีค่ายใดค่ายหนึ่ง แต่โดยฉเพาะแล้ว กองทหารที่อยู่อื่นก็จะรวบรวมกันมาช่วยได้ โดย ยาก

ในฤดูหนาวปีนั้นเซซาร์ไม่ไปจากประเทศกัลเลียเช่นที่เคยทำมาแล้ว ตามธรรมดาในฤดูหนาวเซซาร์มักไปดูการในที่อื่น เช่นในมณฑลกัลเลียซิสอัลปีนหรือมณฑลอิลลีเรียดังนี้ เป็นต้น การที่เซซาร์ไม่ไปจากประเทศกัลเลียนั้น เพราะทราบข่าวระแคะระคายอยู่บ้างแล้ว ว่าพวกกัลบางพวกกระส่ำระสาย ก็อาจจะรวบรวมกันเข้าก่อการขบถอย่างใหญ่ และการที่คิดเช่นนั้น คิดกันมานานแล้ว แต่ก็ยังไม่มีเหตุสำคัญอย่างใดปรากฏขึ้น

ครั้นมาในปี ๕๘๘ อัมบิโอริกซ์หัวหน้าพวกเอบูโรน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในทางทหารมากได้เริ่มการขบถขึ้น ความคิดของอัมบิโอริกซ์นั้น ว่าจะตีค่ายโรมันที่อยู่ใกล้เขตรแดนของตน (ของพวกเอบูโรน) นั้นก่อนที่ละค่าย ๆ แล้วภายหลังจึงยกทัพไปรบกับเซซาร์ ซึ่งมีกำลังน้อยลงมากแล้ว เพราะฉะนั้นอัมบิโอริกซ์ตีค่ายที่อยู่อาดูอาตุคาก่อนที่อื่น แต่ตีไม่แตก จึงขอพบพูดจากับซาบินุสและกอตตะที่เป็นผู้บังคับบัญชาทหารโรมันอยู่ในที่นั้น ซึ่งแจ้งว่าพวกชาติเฮอร์มันจะยกข้ามแม่น้ำไรน์มาใน ๒ วันนั้น มาย้ายประเทศกัลเลีย ก็การที่เลวโอนที่อยู่อาดูอาตุคาจะต่อสู้โดยลำพังนั้น คงไม่ได้แน่ ควรยกออกไปสมทบกับซีเซโรและลาปีเอนุส นายทหารโรมันหลงเชื่อก็ตกลงถอยจริง และออกเดินทัพไปโดยมิได้จัดการระวังทางเดินเลย เพราะเข้าใจเสียว่ายังมีข้าศึกอยู่ใกล้เคียง พวกกองทหารโรมันเข้าช่องแคบแห่งหนึ่ง พวกเอบูโรนก็รุมตีทางหน้า ทางหลัง ทางข้าง รอบตัว ทหารโรมันได้

ในยุคลิอุสเซซาร์

พยายามต่อสู้อย่างสาหัส แต่ก็เป็นการเหลือกำลังเพราะไม่ทันรู้ตัว ทหารโรมันถูกฆ่าตายเกือบหมด มีที่รอดชีวิตหนีไปบอกลาบิเอนุสได้ ๒-๓ คนเท่านั้น

เมื่ออัมบิโอริกซ์ ได้ไชยชนะเช่นนั้นแล้ว ก็รีบไปยังดินแดนของพวกอาดูอาตูกและพวกเนรวี ชักชวนให้รวบรวมกันไปตีค่ายซีเซโร ฝ่ายซีเซโรนั้นไม่ทราบถึงการที่กองทัพของชาปนูสเป็นอันตรายนั้นเลย แต่เมื่อพวกกัลเข้าตีค่ายก็ต่อสู้โดยแข็งแรง และรีบส่งข่าวไปยังเซซาร์ ซีเซโร ต้องต้านทานพวกกัลโดยเต็มกำลัง และพร้อมด้วยความลำบากยากแค้นต่างๆ อยู่ถึง ๑๕ วัน เซซาร์จึงยกมาช่วยทัน

พวกกัลได้ทำสนามเพลาะล้อมรอบค่ายโรมัน ทำตามอย่างวิธีของโรมัน ซึ่งถ้าล้อมเมืองหรือล้อมบ้อมแล้วไม่ล้อมเฉยๆ บ้อมทำสนามเพลาะล้อม ครั้นเมื่อพวกกัลทราบว่าเซซาร์ยกมาช่วย ก็เลิกการล้อมค่ายซีเซโร ยกกองทัพที่มีกำลัง ๖ หมื่นคนเดินไปหากองทัพเซซาร์

ฝ่ายเซซาร์ นั้นมีกำลังน้อยนัก เพราะลาบิเอนุสก็ไม่สามารถจะยกจากค่ายมาสมทบกับเซซาร์ได้ ด้วยพวกเทิรเวอร์กันโซกจะตีกองทัพของลาบิเอนุสอยู่เสมอ เซซาร์ ได้มาแต่เลิโงนของคราสซุส ๑ เลิโงนกับของฟาบีอุสอีก ๑ เลิโงน รวมเป็นจำนวนทหาร ๘ พันเท่านั้น โดยที่มีกำลังน้อยเช่นนั้นเซซาร์ ไม่คิดตีข้าศึก คิดตั้งรับเพื่ออาศัยระยะภูมิประเทศช่วยเป็นกำลัง จึงเลือกทำเลที่แข็งแรงที่สุด แล้วตั้งค่ายลง พวกกัลจะมาเยาะเย้ยหรือเข้ายวนเห่าใด เซซาร์ก็เกลี้ยนิ่งเสียไม่ออกจากค่าย จนทำให้พวกกัลเกิดได้ใจ เห็นเป็นเซซาร์ ขลาดเสียเหลือเกินก็ตรงเข้าตีค่าย พอพวกกัลเข้าตีค่าย เซซาร์ก็ออกตีโต้ตอบโดยแข็งแรง พวกกัลแพ้แตกกระจัดกระจายล้มตายเป็นอันมาก เซซาร์ ให้ทหารม้าไล่ติดตามทำลายต่อไปอีก

เมื่อรบพวกข้าศึกชนะเช่นนั้นแล้ว เซซาร์ ก็เข้าไปยังค่ายซีเซโร ตรวจทหารในเลิโงนของซีเซโร คงปรากฏว่ามีทหารที่ไม่ถูกอาวุธเลยเหลืออยู่หนึ่งในสิบเท่านั้น

เซซาร์ ไม่คิดไล่ติดตามข้าศึกต่อไป เพราะกำลังน้อยนัก เลยยกทัพกลับไปเมืองอาเมียงส์พร้อมด้วยเลิโงนของซีเซโรและเลิโงนที่รอดอยู่หนวยอยู่ในเมืองนั้น

ตามที่เราได้กล่าวมาแล้วซีเซโรและลาบิเอนุสต่อสู้ข้าศึกอยู่ในค่ายตลอดนั้น ทำ

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ให้เห็นได้ว่าค่ายของโรมันครั้งโน้นเป็นประโยชน์แก่ชาวโรมันเพียงใด นะโปเลียนที่ ๑ เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้กล่าวถึงความสำคัญของค่ายนี้โดยยืดยาวในหนังสือที่แต่งว่าด้วยวิธีรบของเซซาร์ ค่ายเหล่านี้ทำให้ฝ่ายโรมันยึดมั่นด้านทานข้าศึกที่มีจำนวนมากกว่าเป็นอันมากนั้นได้ ไม่ต้องถอยออกจากประเทศใกล้เคียงไปที่เดียว

ในระหว่างฤดูหนาวปลายปี ๔๔๘ นี้ บรรดาพลเมืองในประเทศใกล้เคียงพากันหยุดพัก เตรียมการที่จะต่อสู้ไล่พวกโรมันออกไปเสียจากประเทศใกล้เคียง พวกเทิร์เวอร์นั้นไม่ทิ้งอาวุธทีเดียว หัวหน้าพวกเทิร์เวอร์ได้ส่งคนไปชักชวนให้พวกเยอรมันมาตีประเทศใกล้เคียงอีก เพื่อไล่เซซาร์ไป แต่พวกเยอรมันหามาไม่ พวกเทิร์เวอร์จึงยกกำลังมาแต่ลำพัง มารบกวन्दี้ค่ายลาบิเอนุสเป็นหลายหนหลายครั้ง ลาบิเอนุสใช้วิธีคุมเชิง คือไม่ออกจากค่าย ไม่ว่าข้าศึกจะด่าว่าทำทนายเพียงใด แกล้งรออยู่จนมีกองทหารอื่นยกไปช่วยทำให้มีกำลังพอแล้ว จึงยกออกตีข้าศึกแตกไป หัวหน้าพวกเทิร์เวอร์ก็ถึงแก่ความตายในที่รบ และตั้งแต่นั้นมาการรบตักกันนับว่าค่อยสงบลง

การทัพคราวที่ ๖ พุทธศักราช ๔๔๘

ในปีนี้มีการยกทัพไปปราบปรามพวกเนิร์วีพวกเทิร์เวอร์ การต่อสู้กับพวกซูเอฟ และการรบแก้แค้นอัมบิโอริกซ์ หัวหน้าพวกเอบูโรน

๑) การยกทัพไปในเบลเยียมครั้งที่ ๕

เซซาร์เรียกทหารมาเพิ่มเติมจากอิตาลีอีก ๓ เลგიโอน รวมเป็นมีกำลัง ๑๐ เลგიโอน เป็นจำนวนทหารประมาณ ๓ หมื่น หรือ ๓ หมื่น ๖ พันคน

ฝ่ายพวกกัลตัน รวบรวมกำลังกัน เพื่อจะคิดทำร้ายแก่เซซาร์ คือพวกเทิร์เวอร์ พวกเอบูโรนรวบรวมกับพวกเยอรมันบางพวก พวกเนิร์วีพวกอาดูอาตุคและพวกเมนาปี้รวมกันเข้า เตรียมเครื่องศาสตราวุธเพื่อจะลุกเป็นขบถ พวกเซโนนไม่ยอมอยู่ในบังคับบัญชาฝ่ายโรมันและยกไปหาพวกคาร์นุต เพื่อรวมกำลังกับพวกนั้น

เซซาร์เห็นว่าพวกกัลตันต่างๆ จะลุกใหญ่ จึงรีบยกทัพไปยังดินแดนของพวกเนิร์วี ทำลายบ้านเรือนไร่นาเสียโดยมาก แล้วยกทัพไปยังดินแดนพวกเซโนนปราบปรามพวกนั้นจนยอมแพ้ กลับมาอยู่ใต้บังคับบัญชาตามเดิม และพวกคาร์นุตก็ยอมแพ้ด้วย

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

ตอนนั้นไป เซซาร์ ว่ายยกทัพไปยังดินแดนของพวกเมนาปีโดยเร็ว พาทหารไป ๕ เลგიโอนกับทหารม้าเป็นอันมาก แยกกันเข้าไปในดินแดนพวกเมนาปี ๓ ทาง ทำลายบ้านเรือนไร่นาโดยรวดเร็วที่สุด พวกเมนาปีไม่ทันรู้ตัวจะรวมกันเข้าสู่ทางไหน ก็ไม่ทัน เพราะฝ่ายโรมันไปถึง ๓ ทาง เลยต้องยอมแพ้โดยทัมได้ต่อสู้เลย

ในขณะที่ยกทัพไปยังดินแดนของพวกเมนาปีนั้น เซซาร์ ได้ส่งทหารไปช่วย ลาปีเอนุส ๒ เลგიโอน ลาปีเอนุสคงอยู่ที่ค่ายซึ่งตั้งอยู่แต่ปีกลายนั้น พวกเทิร์เวอร์เตรียมจะตีค่ายนั้น แต่รอคอยพวกชูเอฟที่จะยกข้ามแม่น้ำไรน์มาช่วยนั้นอยู่ ลาปีเอนุสคิดจะต่อสู้กับพวกเทิร์เวอร์เสียก่อนพวกชูเอฟมาถึง จึงเกลี้ยทำเป็นถอยจากค่าย ล่อให้พวกเทิร์เวอร์ไล่ติดตาม ครั้นไปถึงทำเลที่เหมาะสมในการรบ ลาปีเอนุสกลับหันหน้าไปสู้ ตีพวกเทิร์เวอร์แตกกระจายไป พวกชูเอฟที่ยกข้ามแม่น้ำไรน์มาแล้ว ก็เลยข้ามกลับไปฝั่งขวาตามเดิม เซซาร์ตั้งห้วยน้ำให้พวกเทิร์เวอร์ใหม่ ชื่อเวอร์ซินเกตอริกซ์

๒) การยกทัพข้ามแม่น้ำไรน์ ครั้งที่ ๒

เซซาร์ ยกทัพตามพวกชูเอฟข้ามแม่น้ำไรน์ไป เพื่อประสงค์จะไปปราบปรามพวกชูเอฟและเพื่อป้องกันมิให้อัมบิโอริกซ์หัวหน้าพวกเอบูโรนไปซ่อนอยู่กับพวกชูเอฟได้ ด้วย เซซาร์ทำสะพานแพลงยข้ามแม่น้ำไรน์ที่ตรงเมืองเคอลน์ หรือที่เมืองบอนน์หรือโคเบิลนซ์แห่งใดแห่งหนึ่ง (ไม่ทราบแน่ในจดหมายเหตุต่างๆว่าต่างกัน) แล้วเข้าไปในดินแดนของพวกอูบิ

ส่วนพวกชูเอฟเลยหนีไปเข้าป่าใหญ่ ซึ่งปรากฏว่าเดิน ๖๐ วันก็ไม่พ้นและคอยอยู่ในบ้านนั้น

เซซาร์ ไม่อาจตามเข้าไปเลยยกทัพกลับมาฝั่งซ้ายของแม่น้ำไรน์ตามเดิม วางทหารไว้ที่หัวสะพานทางฝั่งซ้าย ๑๒ โคฮอร์ตตะ และมอบให้แม่น้ำที่สืบขว่วคราวทางฝั่งขวาด้วย

ตามที่ว่ามานั้นเห็นได้ชัดว่า การที่เซซาร์ยกทัพข้ามแม่น้ำไรน์ ไปครั้งที่ ๒ นี้ ไม่มีผลอันใดอย่างเดียวกับครั้งที่ ๑ เหมือนกัน

๓) การรบ แก์แก้นอัมบิโอริกซ์ หัวหน้าพวกเอบูโรน

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

การรบ^๕นี้ได้กระทำกันอยู่ตลอดปี ๔๔๕ ในขั้นต้นที่เดียวอัมบิโอริกซ์ถูกทหารม้าฝ่ายโรมันเข้าตีโดยไม่ทันรู้ตัว แต่หนีไปได้ และบอกพวกเอบูโรนให้ระวังตัวเถิด คงจะเกิดโงยมาทันตัวแน่

ครั้นเมื่อเซซาร์ได้ปราบปรามพวกเซโนนและพวกคาร์นูตราบคาบแล้ว จึงแบ่งกองทัพของตนออกเป็น ๓ กอง แยกกันไปปราบปรามชาติต่าง ๆ ในทิศต่างๆ ให้ซีเซโรบังคับกองทหารตั้งอยู่ในดินแดนของพวกเอบูโรน แล้วเป่าร้องให้บรรดาชาติที่อยู่ใกล้เคียงมาทำลายและริบสมบัติของพวกเอบูโรน พวกซีคามบิระชาติเยมันข้ามแม่น้ำไรน์มา ๒ พันคน แต่พวกเอบูโรนชี้แจงบอกว่า ถ้าไปตีค่ายซีเซโรจะได้สมบัติมากกว่าเที่ยวริบพวกเอบูโรนอีก พวกซีคามบิระเห็นจริงด้วย ก็ไปตีค่ายโรมัน ซีเซโรต้องต่อสู้อย่างอกุศล^๖ แต่ก็ได้เข้าศึกแตกกลับไปได้

ขณะนั้นเซซาร์กลับมาจากฝั่งขวาแม่น้ำไรน์ จึงคิดจัดการปราบพวกเอบูโรนต่อไป แต่ทำอะไร ๆ ก็จับตัวอัมบิโอริกซ์ไม่ได้ และอัมบิโอริกซ์เลยทำการรบอย่างโจร คอยแต่ลอบตีและทำการรบกวนตลอดไป เซซาร์พยายามจะคิดทำลายดินแดนพวกเอบูโรนให้หมด ส่งทหารแยกย้ายกันไปทั่ว ให้ทำลายบรรดาบ้านเรือนหรือไร่นาเรือกสวนที่ผ่านไประไปนั้นให้สิ้นแต่ก็ไม่มีประโยชน์ พวกเอบูโรนที่เป็นชายฉกรรจ์ก็หลบเข้าป่าเข้าดงไป ที่เป็นผู้หญิงหรือเด็กและคนแก่ก็ยอมแพ้ และกลับให้เซซาร์ต้องหาข้าวเลี้ยง ลงท้ายเซซาร์เห็นหมดทางที่จะทำอะไรต่อไปได้ เลยยกทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองแรงส์ และจัดให้ทหารหยุดพักระหว่างฤดูหนาวในท่าเลตอ^๗ไปนี้ คืออยู่ในดินแดนพวกเทิรเวอร์ ๒ เลงิโอน อยู่ที่ดินแดนพวกสิงโกน ๒ เลงิโอน นอกจากนั้นอยู่ในดินแดนของพวกเซโนน เซซาร์เองนั้นไปมณฑลกาลเลียซีสอัลปีน

การทัพคราวที่ ๗ พุทธศักราช ๔๕๐

ในปี^๘นี้พวกกัลลุก็เป็นขบถแทบทั้งหมด เซซาร์ต้องทำการรบหลายครั้ง และล้อมตีเมืองหลายเมือง การที่เซซาร์ได้กระทำการปราบปรามพวกเอบูโรนโดยอาการอันดูร้ายอย่างยั้งนั้น ทำให้พวกกัลลุมีความแค้นเคืองเป็นอันมาก พอพวกกัลลุทราบว่าเป็นเมืองโรมมีการจลาจลรบกันเองต่างๆ ก็เชื่อว่าเซซาร์คงจะติดอยู่ในแหลมอิตาเลียในปี^๙นี้ พวกกัลลุจึงเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะไล่พวกโรมันออกจากประเทศกาลเลียให้หมดได้

ในยุคบูลิอุสเซซาร์

พวกคาร์นุตเป็นผู้เริ่มการขบถก่อน ยกเข้าตีเมืองเกนาบุม (ออร์เลอองส์เดี๋ยวนี้) ชาวโรมันที่อยู่ในเมืองนั้นเสียสละตัว พวกคาร์นุตก็ถูกลูกเป็นขบถด้วย และพวกกัลลอน ๆ ที่อยู่ในตอนกลางและตอนตะวันตกของประเทศก็เสียสละตัวเป็นขบถทั้งหมด พร้อมกันเลือกให้ชายหนุ่มชาวเมืองแคลร์มองต์ชาติอาร์แวร์น์ผู้หนึ่งชื่อเวอร์จีนเกตอริกซ์เป็นหัวหน้าและแม่ทัพในการต่อสู้กับพวกโรมัน พวกที่รวบรวมกันเข้าเพื่อต่อสู้ชาวโรมันครั้งนี้ คือพวกเซโนน พวกปารีส พวกคาร์นุต พวกปีคาฟพวกคาตูร์ค พวกทูโรนพวกออร์แลอส์ และอื่น ๆ อีกมาก

เวอร์จีนเกตอริกซ์จัดการรวบรวมกองทัพให้มัททามมัวเป็นกำลังสำคัญที่สุด แล้วคิดแผนการสงครามดังต่อไปนี้

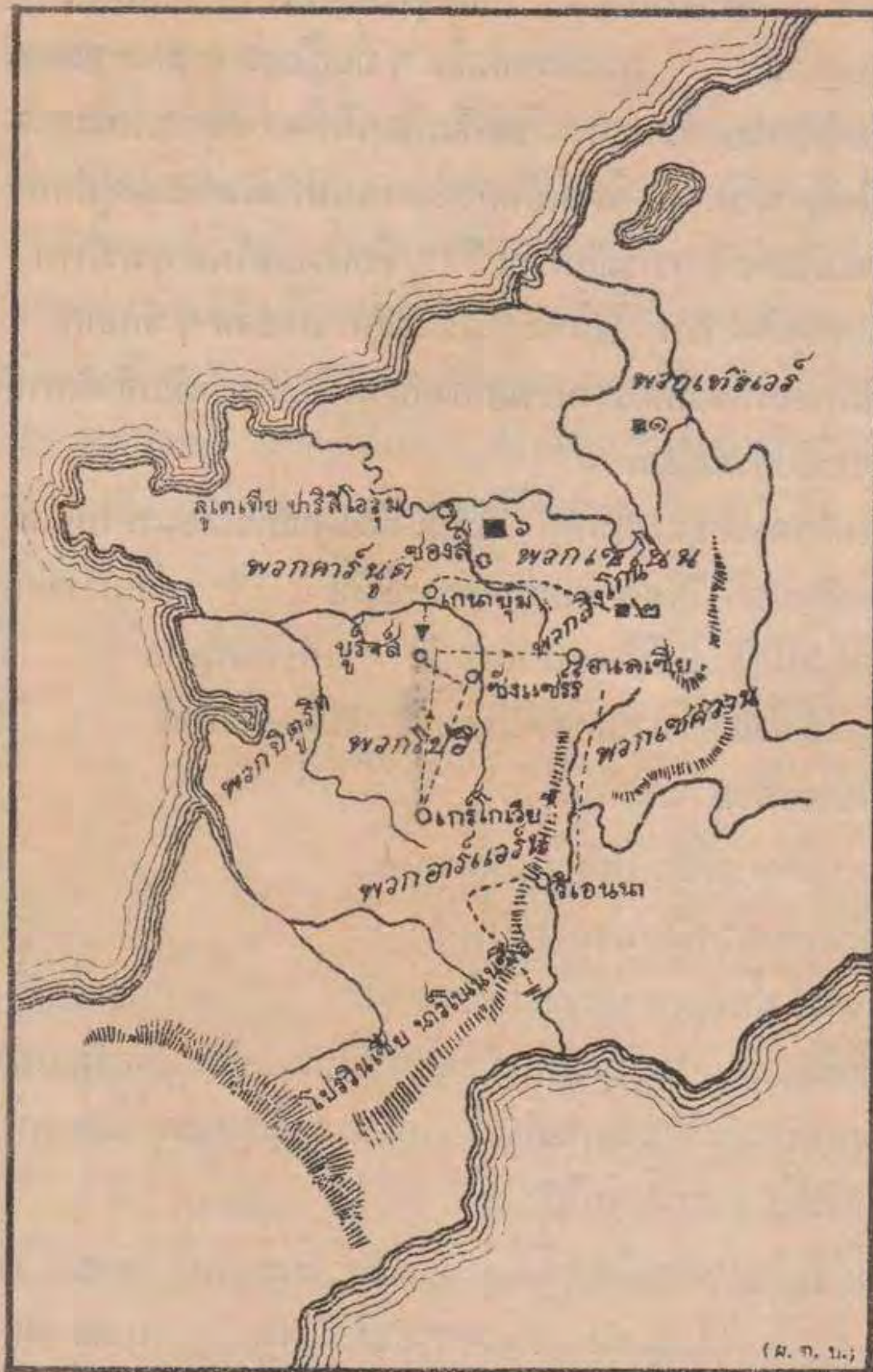
ส่งแม่ทัพรองชื่อลुकเตริอุส ให้ไปตีมณฑลกาลเลียนาร์โบเนนซิส ที่เป็นของโรมันและอยู่ทางทิศใต้ติดกับทะเลกลางธรณีนี้นั้น ส่วนเวอร์จีนเกตอริกซ์เองจะยกทัพไปทางเหนือไปตีเลงโออนของเซซาร์ และจัดการป้องกันมิให้เซซาร์มายังที่ตั้งของเลงโออนได้ด้วย ความคิดตั้งที่ว่ามานี้ เป็นความคิดที่ดีไม่ใช่น้อย แต่การทำหาได้เป็นไปตรงกับความคิดไม่

เวอร์จีนเกตอริกซ์ยกไปยังดินแดนของพวกบิตูริก พวกนี้เห็นว่าจะต่อสู้ไม่ได้ ก็ยอมเข้าด้วยกับพวกข้าศึกของชาวโรมัน

ฝ่ายเซซาร์ นั้นพอทราบความว่าเกิดเหตุใหญ่ในประเทศกาลเลีย ก็รีบมาจากแหลมอิตาเลียโดยเร็ว มายังมณฑลกาลเลียนาร์โบเนนซิส เพื่อจัดการป้องกันมณฑลนั้น ลุกเตริอุสยังหาทันไปมณฑลนั้นไม่ เพราะฉะนั้นพอทราบว่าเซซาร์มาถึงเสียก่อน แล้วก็เลยเลิกไม่ตีมณฑลนั้นต่อไป

เซซาร์ จึงคิดการที่จะไปยังที่ตั้งของเลงโออนนั้นต่อไป เซซาร์ ใช้วิธีคิดหลอกลวงข้าศึก คือยกทัพไปยังดินแดนของพวกอาร์แวร์น์ และเดินตรงไปทางเมืองหลวงของพวกนี้ พวกนั้นตกใจ เรียกให้เวอร์จีนเกตอริกซ์ กลับมาช่วยป้องกันบ้านเมือง เวอร์จีนเกตอริกซ์ก็ยกทัพกลับมา เซซาร์ ก็สมประสงค์ทันที ทั้งบุตรุส นายทหารรองไว้บังคับบัญชาทหารในที่นี้ แล้วตนเองรีบไปกับทหารม้า เดินทาง

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน
รูปแสดงการเดินทางทัพของเซซาร์ในกัลเลีย
ปีที่ ๗

- ๓ ที่ตั้งลูตเทียเป็นเวลาเริ่มสงครามคราวที่ ๗ และที่หมาย
เลขนั้น คือที่หมายเลข ๑ มี ๑ เลจิโอน หมายถึงเลข ๑
เลจิโอนรวมกัน ที่หมายเลข ๖ มี ๖ เลจิโอนรวมกัน
----- ทางเดินของเซซาร์

ในยุคจูเลียสเซซาร์

โดยเร่งร้อนไปถึงเมืองวิเอนนา แล้วเดินผ่านดินแดนพวกเอดู ซึ่งคงสวามิภักดิ์ต่อพวกโรมันอยู่นั้น ตรงไปยังเมืองลักรัซส์ (ในดินแดนของพวกลิงโกน) ซึ่งมีทหารตั้งอยู่ ๒ เลจิโอน แล้วเรียกทหารที่อยู่ในที่อื่น ๆ ไปรวมกำลังกันหมดได้

ครั้นแวร์ซินเกตอริกซ์ ทราบว่าเสียที่ข้าศึกทำกลอุบายเช่นนั้นแล้ว ก็รีบกลับไปยังดินแดนพวกบิตุริก และไปล้อมเมืองกอร์โกปัว ซึ่งล้อมอยู่แล้ว ก่อนที่ตกลงไปช่วยพวกอาร์แวร์นั้น

ฝ่ายเซซาร์รวบรวมกำลังพร้อมแล้ว ก็ยกไปยังดินแดนของพวกเซโนน ตีล้อมของพวกเซโนนข้อเวเลเลาโนดุมได้ แล้วยกทัพไปตีเมืองเกนาบุม (ออร์เลอ็องส์) เมื่อตีได้แล้วให้ฆ่าชาวเมืองนั้นเสียสิ้น เป็นการแก้แค้นที่พวกกล้าฆ่าชาวโรมันในเมืองนั้น ต่อนั้นไปเซซาร์ไปตีเมืองโนวิโอคูนุมบิตุริกุม ขณะนั้นแวร์ซินเกตอริกซ์ยกทัพจากกอร์โกปัวเดินมาหากองทัพเซซาร์ ทหารม้าทั้ง ๒ ฝ่ายได้รบกัน แล้วทหารม้าก็ถอยไป กองทัพก็ถอยไป เซซาร์จึงเดินเลยไปยังเมืองอวาริคุม (บูร์จส์เดียน)

ขณะนั้นแวร์ซินเกตอริกซ์เห็นว่า ในการที่จะต่อสู้กับเซซาร์ในสนามรบให้ได้ชัยชนะนั้นเป็นการยาก จึงคิดใช้วิธีแก่งให้กองทัพโรมันหาเสบียงอาหารไม่ได้ คือให้เผาบ้านเรือนไร่นาในบริเวณที่กองทัพโรมันจะเดินไปนั้นเสียให้หมด แต่พวกบิตุริก้องขอว่า เมืองอวาริคุม (บูร์จส์) นั้นอย่าต้องให้เผาเลย รับจะเป็นผู้ป้องกันมิให้เซซาร์ตีได้ การที่รับรองเช่นนี้เพราะเห็นว่าเมืองนั้นมีหนองบึงอยู่รอบสามารถจะป้องกันได้โดยง่าย

เซซาร์ไปล้อมเมืองบูร์จส์ตามวิธีล้อมเมืองในครั้งนั้น พวกกล้าต่อสู้อย่างแข็งแรงที่สุด เซซาร์ต้องล้อมเมืองอยู่ ๒๕ วันแล้วจึงเข้าตีได้ เมื่อเซซาร์เข้าไปในเมืองแล้ว สั่งให้เผาสถานที่ต่าง ๆ เสียหมด เว้นแต่ยังฉางที่ไว้สับียงอาหารเท่านั้น เก็บไว้เป็นประโยชน์แก่กองทัพของตนต่อไป ส่วนพลเมืองนั้นถูกฆ่าเกือบหมด หนีไปได้เพียง ๘ ร้อยคน

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

ส่วนเวอร์จีนเกตอริกซ์นั้นหลบไปได้ เซซาร์เองกล่าวในจดหมายเหตุที่ตนเขียนว่าไม่ได้ไล่ติดตามเวอร์จีนเกตอริกซ์ไปในครั้งนั้น เพราะพวกเอดูเซียให้ตัดสินความก่อคน ๒ คนแย้งกันเป็นหัวหน้าในพวกนั้น เซซาร์เป็นผู้ตัดสินว่าใครสมควรเป็น ครั้นจัดการเรื่องนี้เสร็จแล้ว เซซาร์จึงลี้ภัยหนีไปต่อสู้กับพวกอาร์แวร์น์ต่อไป

เซซาร์จัดให้ลาบิเอนุสคุมทหาร ๔ เลგიโอนไปทางแม่น้ำเซน เพื่อสกัดพวกเซโนนและพวกปารีสที่กำลังรวบรวมกำลังกันอยู่ ให้ถือเมืองอาเกตินคุม(ซองส์)เป็นฐานทัพ ฝ่ายเซซาร์เองนั้นถือโนวิโอคุมมบิตรีกุม (เนอวิซุร์บาร์งของ) เป็นฐานทัพแล้วยกไปยังดินแดนพวกอาร์แวร์น์ ในการที่เซซาร์จัดการดังนี้ แปลว่ากระจายกำลังกัน และการที่กระจายกำลังดังนี้ คงมีเหตุสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งบังคับให้ทำ แต่หาปรากฏในจดหมายเหตุอันใดไม่

เซซาร์ยกทัพเป็นกำลัง ๖ เลგიโอนตรงไปยังเมืองเกรโกเวียเมืองหลวงของพวกอาร์แวร์น์ แล้วจัดการล้อมเมืองโดยแข็งแรง เวอร์จีนเกตอริกซ์รวบรวมรี้พลเพื่อจะไม่ให้ฝ่ายโรมันทำการได้สะดวก แต่ฝ่ายโรมันก็คงทำการอยู่ดี และสร้างสนามเพลาะล้อมเมืองเกือบสำเร็จอยู่แล้ว จึงได้รับข่าวว่าลิตาวิกคัสหัวหน้าพวกเอดู ซึ่งเซซาร์เข้าใจว่าเป็นพวกตน คุมกองทัพเอดูยกมาช่วยเมืองเกรโกเวีย เซซาร์นำทหาร ๔ เลგიโอนยกไปหากองทัพเอดู พูดยว่ากล่าวกับพวกเอดู จนพวกนั้นยอมสวามิภักดิ์ไม่รบ เป็นแต่ตัวลิตาวิกคัสกับพวกพ้อง ลี้ภัยหนีเข้าไปในเมืองเกรโกเวีย

การที่เซซาร์จะตีเมืองเกรโกเวียขึ้นเป็นการยากอยู่ เพราะเมืองนี้มีป้อมคูประตูหอรบแข็งแรงมาก ทั้งทหารโรมันสรวมเกราะและถืออาวุธที่หนัก ทำให้ยากที่จะปืนกำแพงได้ โดยคลองแล้ว เซซาร์ได้ลองเข้าโจมตีดูครั้งหนึ่งก็ไม่สำเร็จ เสียทหารเปล่า ๗ ร้อยคน

ข้าพวกในเมืองไล่ติดตามตีจนเซซาร์ต้องเปลี่ยนที่ตั้งค่ายใหม่ และลงท้ายเลยต้องถอยไปจากเมืองเกรโกเวียทีเดียว

ในยุคยูลิสเซซเซอร์

การที่เซซาร์ เสียที่แก่ข้าศึกเช่นนั้น ทำให้พวกกัลได้ใจเป็นอันมาก พวก
เอดูก็เลยเข้ากับพวกขบถด้วยโดยแน่นอน ข้าชาวโรมันที่อยู่ในดินแดนของตน
เสียสิ้น คือเมืองโนวโอดูนุมบิทริกุมซึ่งเป็นที่สะสมเสบียงอาหาร (ฐานทัพ) ของเซซาร์
นั้นได้ แล้วเผาเมืองและเข้าของเสียสิ้น

เซซาร์ เข้าในที่คับขัน แต่หามีความย่อท้อไม่ กลับตกลงใจโดยรวดเร็วที่
จะยกทัพไปสมทบกับลาปีเอนุส พวกกัลได้บอกกับเซซาร์ว่า ถ้าเซซาร์จะยอมกลับ
ไปยังมณฑลกัลเลียที่เป็นของโรมันเท่านั้นแล้ว พวกกัลจะยอมให้ไปโดยไม่มีอัน
ตรายอย่างใด แต่เซซาร์ไม่ได้คิดจะทำเช่นนั้นเลยจนนึกเดียว กลับทำตรงกันข้ามคือ
ยกทัพไปทางเหนือ ปล่อยให้กองทัพพวกกัลที่มีจำนวนถึงแสนอยู่ข้างหลังตน คือ
หมายความว่าอยู่ระหว่างเซซาร์กับฐานทัพใหญ่ของเซซาร์ (แหลมอิตาเลีย)

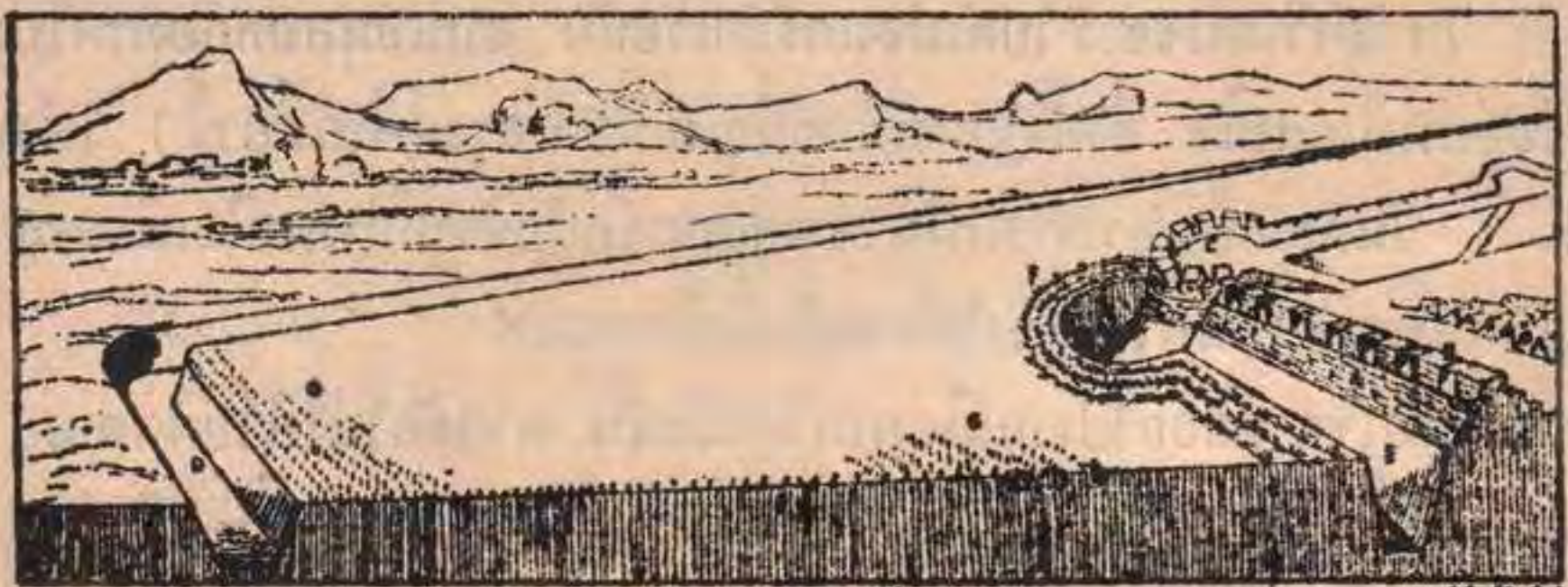
ในระหว่างที่เซซาร์ ไปตีเมืองเกรโกเวียนั้น ลาปีเอนุสยกกองทัพไปรบกับพวก
กัลที่อยู่ทางฝ่ายเหนือ ซึ่งตั้งฐานทัพอยู่ที่ลูเตเทีย (กรุงปารีสเดียน) ได้รับกันหลาย
ครั้ง ในตอนท้ายพวกกัลแพ้และพอเซซาร์กลับขึ้นมาทางเหนือเพื่อจะมาสมทบกับ
ลาปีเอนุสพอดีกองทัพโรมันจึงได้รวมกันที่เมืองซองส์

เมื่อเซซาร์ ถอยไปจากเมืองเกรโกเวียนั้น พวกกัลไม่ได้ไล่ติดตาม เพราะถึง
เวลาที่มีการประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินของพวกกัล ตามแบบที่เคยมีมาเสมอ

ในการประชุมคราวนี้ได้ตกลงกันให้เวอร์ซินเกตอริกซ์เป็นแม่ทัพฝ่ายกัลต่อไป
และเวอร์ซินเกตอริกซ์ อธิบายความคิดของตนว่า ในการที่จะทำสงครามกับพวกโรมัน
ครั้งนี้ ไม่ควรต่อสู้ในสนาม ควรใช้วิธีบกวนให้พวกโรมันหาเสบียงอาหารไม่ได้
และอดตาย แต่ความคิดอันนี้ก็หาได้ทำตามโดยแน่นอนไม่ ครั้นเซซาร์ออกเดินทัพ
จากเมืองซองส์ ผ่านเขตรแดนพวกกลิงโกนไปยังดินแดนของพวกเซคิวาน เพื่อจะเข้า
ไปให้ใกล้มณฑลโรมันนั้น เวอร์ซินเกตอริกซ์ก็เดินตามไปด้วย และทหารม้าของ
กองทัพทั้ง ๒ ได้ต่อสู้กันในสนามรบที่วินเยียม ทหารม้าฝ่ายกัลเลียพ่ายแพ้ เวอร์ซิน
เกตอริกซ์เลยถอยทัพไปยังเมืองอาเลเซีย ซึ่งเป็นเมืองมีบ่อน้ำประทุหอรบโดยแข็งแรง
เมืองนี้อยู่ใกล้เมืองดियองเดียน อยู่ทางทิศตะวันออกของดियอง

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ในการที่เวอร์จีนเกตอริกซ์ยกทัพไปยังเมืองอาเลเซียครั้งนั้น ก็คงจะเป็นโดย
ความประสงค์ที่จะยึดที่มั่น เพื่อให้เซซาร์จำจะต้องตีเสียให้แตกก่อนจึงจะยกทัพ
กลับขึ้นไปในประเทศกัลเลียดตอนกลางได้ ถ้าเวอร์จีนเกตอริกซ์มีความประสงค์เช่น
นั้นแล้ว ก็ควรจะแบ่งทหารจากกองทัพของตนเข้าประจำเมืองนั้นพอสมควร เลือก
นายทหารที่กล้าหาญที่สุดให้อยู่บังคับบัญชาในที่นั้น แล้วตนเองคุมกองทัพอยู่นอก
เมือง คอยรบกวนและตีกองทัพเซซาร์ ในเวลาที่จะมาล้อมเมือง อย่างที่เคยทำที่
เกร์โกเวียฉะนั้น และเมื่อกองทัพที่เรียกมาเพิ่มเติมจากพวกกัลเลียดต่าง ๆ มาถึง
พร้อมกันแล้ว จึงรวบรวมทหารเหล่านั้นเข้าในบังคับบัญชาของตนรบกับกองทัพโรมัน
ให้ได้แพ้ชนะโดยเด็ดขาด

เมืองอาเลเซีย

A-กำแพงเมือง B-ไบเล่มา C-หอดอยดิน D-คูน้ำ E-คูริมหักแพง
F-เครื่องกีดขวางทางเดิน G-ระเบิด

เวอร์จีนเกตอริกซ์หาได้ทำการตามที่ว่านั้นไม่ กลับกลายเป็นเข้าไปอยู่ในเมือง
นั้นเอง พร้อมด้วยกองทัพของตนทั้งกองทัพ ซึ่งมีจำนวนทหารถึง ๘ หมื่นคน
เสบียงอาหารในเมืองอาเลเซียสำหรับคนจำนวนนั้น มีพอสำหรับเดือนเดียวเท่านั้น
แปลว่าพอพ้นเดือน ๑ ไปแล้ว กองทัพกัลเลียดก็อาจจะต้องยอมเป็นขเลยศก็เพราะ
ความอดอยาก ไซ้แต่เท่านั้นเมื่อเวอร์จีนเกตอริกซ์เข้าไปอยู่เสียในเมืองเองเช่นนั้น ก็
แปลว่ายอมให้ผู้อื่นเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพที่จะมาช่วยเมืองอาเลเซีย กับบุคคล

ในบุคยูลิสเซซาร์

ที่จะมีคุณวุฒิเต็มควรเป็นแม่ทัพได้ ในขณะนั้นก็ไม่มี ทราบกันอยู่แล้ว เพราะ
ฉะนั้นการที่จะมาช่วยคงจะกระทำไปโดยไม่เรียบร้อย แปลว่าตัดทางที่จะได้ชัยชนะ
แก่ฝ่ายโรมันเสียทีเดียว

การที่เวอร์ซินเกตอริกซ์ได้ทำการปิดหนทางอันดีเช่นนี้ จะเป็นเพราะมีเหตุ
จำเป็นอย่างใดก็ตามหาทราบไม่ เพราะไม่ปรากฏในจดหมายเหตุใด เราเป็นแต่รู้สึก
ได้ว่าดำเนินการปิดทางนั้นแน่ เวอร์ซินเกตอริกซ์ให้โอกาสให้เซซาร์ล้อมเมืองอาเล
เซียและล้อมกองทัพกัลเลียด้วยพร้อมกัน เซซาร์เข้าใจความข้อนี้ดี เพราะฉะนั้น
รีบมาล้อมเมืองอาเลเซียโดยเร็ว พวกกัลได้พยายามออกรบกวณ เพื่อมิให้ฝ่าย
โรมันทำป้อมค่ายและสนามเพลาะล้อมเมืองได้โดยสะดวก แต่พวกโรมันคงพยายาม
ทำจนสำเร็จจนได้

แต่เมื่อป้อมค่ายของโรมันยังไม่ทันสำเร็จดังนี้ เวอร์ซินเกตอริกซ์ส่งทหารม้า
ของตนออกจากเมืองอาเลเซีย ให้หนีผ่านแนวทหารโรมันไปในเวลากลางคืน เพราะ
ไม่มีทหารจะเลี้ยงม้าได้ต่อไป ในเวลาที่จะปล่อยทหารม้าไปนี้ เวอร์ซินเกตอริกซ์
ได้กล่าววาทะกับพวกทหารเหล่านั้นว่า ให้ต่างคนไปบ้านเกิดเมืองนอนของตน แล้ว
ชักชวนให้บรรดาบุคคลที่สามารถถืออาวุธได้ออกต่อสู้กับข้าศึก เพื่อกู้บ้านเมืองและให้
รีบออกมาต่อสู้โดยเร็ว เพราะทหารที่อยู่ในเมืองอาเลเซียนั้นมีเสบียงพอที่จะอยู่ไป
ได้ไม่ถึง ๓๐ วัน

เมื่อเราพิจารณาความข้อนี้ ทำให้เกิดมีปัญหาคือว่า ทำไมเวอร์ซินเกตอริกซ์
จึงไม่ปล่อยให้ทหารราบไปเสียบ้าง คงเอาไว้แต่ ๑ ใน ๔ ดังนั้นเป็นต้น ทหารที่เหลือ
อยู่ก็จะมีเสบียงอาหารพอที่จะต่อสู้ข้าศึกไปได้ ๔ เดือน

ส่วนป้อมค่ายของเซซาร์ที่ล้อมเมืองอาเลเซียนั้น ทำอย่างพิสดารมาก คือ
มีแนวป้อมค่ายรอบเมืองที่หันหน้าเข้าไปหาเมืองนั้นแนว ๑ กับยังมีแนวป้อมค่ายที่ ๒
อยู่รอบแนวที่ ๑ อีกชั้นหนึ่งหันหน้าออกนอก คือหันหลังให้ตัวเมืองและให้แนวที่ ๑
แนวป้อมค่ายที่ ๒ นี้สำหรับป้องกันมิให้ข้าศึกมาตีกองที่ล้อมเมือง แนวที่ ๑ ยาว
๑๖ กิโลเมตร แนวที่ ๒ ยาว ๒๖ กิโลเมตร นำแนวป้อมค่ายทั้ง ๒ นั้นมีคูถึง ๓

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

ชั้นซ้อนกัน คู ๑ เป็นคูน้ำ อีก ๒ คูเป็นคูแห้ง แต่มีเครื่องกีดขวางต่างๆ เช่นหลุมพรางเป็นต้นอยู่ในนั้นเต็มทีเดียว ระยะในระหว่างแนว ๒ แนวนี้ประมาณ ๑๓๐ เมตร ค่ายที่พักทหารโรมันอยู่ในระหว่างนั้น

ในระหว่างที่กองทัพโรมันล้อมเมืองอาเลเซียอยู่นี้ พวกกัลลชาติต่างๆ ได้ทราบคำชักชวนของเวอร์จีนเกตอริกซ์ให้มาช่วย ก็ได้จัดทหารรวบรวมเป็นกองทัพ พวกกัลลทุกๆ ชาติเว้นแต่ชาติเรมได้ส่งทหารมา รวมเป็นจำนวนทหารตามจดหมายของเซซาร์เอง ๒ แสน ๘ หมื่น ๓ พันคน ในกองทัพนี้มีนายพล ๔ นาย คือชาวอาร์แวร์ ๒ นายที่มีความประสงค์จะรบทำลายพวกโรมันจริงๆ กับชาวเอดูอีก ๒ นาย ซึ่งไม่สู้จะมั่นคงนักกว่าเข้าข้างไหนแน่ เพื่อที่จะมีให้นายทหารทั้ง ๔ คนต่างแย่งอำนาจกัน ได้จัดให้มีกรรมการเป็นที่ปรึกษาในการสงครามอีกหลายนาย แปลว่าไม่มีผู้ใดเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเด็ดขาด แปลว่าจัดการสำหรับให้ยุ่งเสียแต่ต้นมือทีเดียว

รูปการล้อมเมืองอาเลเซีย

(ม.ท.บ.)

ครั้นเมื่อกองทัพนั้นยกมาถึงหน้าเมืองอาเลเซียแล้ว ได้ต่อสู้กับกองทัพโรมันเป็นหลายหนหลายครั้ง หนที่สุดกองทัพกัลลเสียเข้าตีกองทัพโรมันโดยแข็งแรง และกองทหารของเวอร์จีนเกตอริกซ์ก็ออกตีจนราบหลังด้วย แต่ฝ่ายโรมันคงได้ประโยชน์ กองทัพกัลลเสียต้องถอยหนีไป พอเสร็จการรบครั้งนี้แล้ว เวอร์จีนเกตอริกซ์ก็รู้สึกดีว่าพวกกัลลแพ้พวกโรมันเสียแน่แล้ว ไม่มีทางแก้ จึงกล่าววาทากับพวกตนว่า

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

“เราได้คิดทำการสงครามครั้งนี้ ไม่ใช่เพราะประสงค์ประโยชน์ส่วนตัว ได้คิดทำเพื่อป้องกันความอริสราพของพวกกัลทั่วไป บัดนี้เคราะห์กรรมทำให้เราเป็นผู้แพ้ในทางฝีมือทหาร เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจะทำอย่างไรแก่ตัวเราก็คงตามเกิด จะฆ่าเราเสีย หรือจะจับตัวเราส่งให้ข้าศึกทั้งเป็น ขอแต่ให้เป็นทีพอใจแก่พวกโรมันเถิด”

พวกกัลได้ถามความประสงค์ของเซซาร์ว่าจะให้ทำอย่างไรฝ่ายโรมันจึงจะยอมเลิกรบ เซซาร์บอกให้ส่งอาวุธและนายทหารให้แก่ฝ่ายโรมัน แล้วฝ่ายโรมันจะเลิกรบ และปล่อยให้พวกพลทหารไปบ้านไปเมืองตามสบายได้ พวกกัลจึงทำตามความประสงค์ของเซซาร์นั้น เวิร์ซินเกตอริกซ์ จึงตกไปในมือของเซซาร์ และไปถูกจำคุกอยู่ที่เมืองโรมจนถึงซึ่งความตายในเรือนจำ

เมื่อเสร็จการล้อมเมืองอาเลเซียที่วามานแล้ว เซซาร์ได้ไปปราบปรามพวกเอดูและพวกอาร์แวร์นจนราบคาบ แล้วพอถึงฤดูหนาวจึงหยุดการรบตามธรรมเนียม

การทัพคราวที่ ๘ พุทธศักราช ๔๕๑

ในปีนี้เป็นปีที่สุดของการสงครามในประเทศกัลเลียนนั้น ได้มีการปราบปรามชาติต่างๆ ให้ราบคาบแน่นนอน พวกกัลที่ยังไม่ยอมแพ้ ในปีก่อน ได้คิดพยายามที่จะเข้าตีเซซาร์ ในทิศต่างๆ โดยรอบในคราวเดียวกัน เพื่อให้เซซาร์ต้องกระจายกำลังออกต่อสู้หลายทาง แล้วและมีกำลังอ่อนทุกๆ ทาง แต่เซซาร์หายอมให้เป็นไปเช่นนั้นไม่ ได้ยกทัพไปปราบปรามข้าศึกเสียแต่ต้นมือเป็นพวกๆ ไป ไม่ทันให้ทำการพร้อมเพรียงกันได้

ตั้งแต่ในระดูหนาวปี ๔๕๐ แล้ว เซซาร์ได้ยกทัพไปปราบปรามพวกบิตุริก ปราบปรามราบคาบภายใน ๕๐ วัน พอเซซาร์กลับมาถึงที่พักแล้วได้ ๒๐ วันมา พวกบิตุริกก็มาร้องทุกข์ว่าพวกคาร์นูตมารั้งแก เซซาร์ยกทัพไปปราบปรามพวกคาร์นูตอีก พวกคาร์นูตกระจัดกระจายหนีเข้าป่าเขาดง และไปอยู่ในดินแดนชาติอื่นๆ

ค่อนนั้นมา แต่ต้นปี ๔๕๑ เซซาร์ยกทัพไปปราบปรามพวกเบลโลวาค แต่พอทราบข่าวพวกนั้นเตรียมการรบพร้อมกันกับพวกอาเคิรบาตก็ยกไปรบเสียก่อนทีเดียว พวกเบลโลวาคได้ต่อสู้เป็นสามารบ ต้องรบกันอยู่นานวัน แต่ลงท้ายพวกกัลก็เสียทีในสนามรบ และแพ้พินาศไป

วิธีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

เมื่อเสร็จการรบกับพวกเบลโลวาคแล้ว เซซาร์ไปรบกับพวกเอบูโรน ซึ่งมี
อัมบิโอริกซ์เป็นหัวหน้านั้น เซซาร์ทำลายบ้านเรือนและไร่นาของพวกเอบูโรนทั้งบริ
ฆ่าฟันเป็นอันมาก จับพวกชาวเมืองได้ก็มากแต่ตัวอัมบิโอริกซ์เองคงจับไม่ได้ เลย
หนีสูญไป

ในระหว่างนั้น เซซาร์ส่งลาบีเอนุสไปปราบปรามพวกเทิรเวอร์และปราบปราม
ได้โดยราบคาบ เซซาร์ส่งคานินิอุสไปปราบปรามพวกปิกโตน ซึ่งแบ่งกันเข้ากับฝ่าย
โรมันก็ไม่เข้าด้วยก็มี ดุราซิอุสหัวหน้าพวกปิกโตนมีความภักดีต่อเซซาร์ แต่
โดยที่พวกปิกโตนโดยมากไม่ยินยอมด้วย จึงต้องเข้ายึดมั่นอยู่ในบ้อมเมืองลิโมนุม
(ปัวติเยร์ส) พวกปิกโตนได้ชักชวนพวกอันต์มาช่วย ดุมนาคุสหัวหน้าพวกอันต์
จึงมาล้อมเมืองลิโมนุมอยู่ คานินิอุสยกมาช่วยดุราซิอุสแต่กำลังไม่พอ ต้องรอน
ฟาบิอุสพากองทหารมาอีกกองหนึ่ง จึงได้ต่อสู้กับพวกอันต์ พวกอันต์ถอยหนี
ไป เสียทหารและเสบียงอาหารเป็นอันมาก

ขณะนั้นตราเป็ชหัวหน้าพวกเซโนน กับลูกเตริอุสหัวหน้าพวกคาตูร์ค รวม
รวมคนต่าง ๆ เช่นคนที่หนีจากเมืองต่าง ๆ ที่โรมันไปปราบปรามแล้วนั้นเป็นต้นเข้าเป็น
กองทัพแล้วเดินไปทางมณฑลโรมัน ประสงค์จะไปตีมณฑลนั้นเพื่อแก้แค้น คานี
นิอุสทราบข่าวเช่นนั้นก็รีบออกตามไป มีทหารไปด้วย ๒ เลจีโอเนเท่านั้น ฝ่าย
ฟาบิอุสยังคงอยู่เพื่อปราบพวกอันต์ ให้ราบคาบเสียก่อน

ครั้นเมื่อคานินิอุสไปตามทันเข้าแล้ว ตราเป็ชและลูกเตริอุสจึงหลบไปตั้งมั่น
อยู่ริมบ้อมของพวกคาตูร์ค ซึ่งอยู่กเขตโลตุนุม คานินิอุสก็เริ่มล้อมบ้อมนั้นทันที ฝ่าย
พวกกัลจำเป็นจะต้องจัดการหาเสบียงเข้าไปไว้ในบ้อมให้มากที่สุด ลูกเตริอุสจึง
ออกมาหาเสบียง ขณะนั้นพวกโรมันเข้าตี ลูกเตริอุสเสียทหารล้มตายเป็นอันมาก
ทั้งถูกตัดทางไม่ให้เข้าไปในบ้อมได้ เลยต้องหนีไป คานินิอุสถือเอาโอกาสที่ได้ไชย
ชนะนี้ เลยเข้าตีกองทัพของตราเป็ชด้วย จับตัวตราเป็ชได้ ค่อนั้นไปฝ่าย
โรมันก็ทำการล้อมเมืองได้โดยสะดวก

อีกไม่ช้านักฟาบิอุสก็มาถึงและเซซาร์เองก็มายังบ้อมนั้น จัดการล้อมบ้อมนั้น

ในยุคจูเลียสเซซาร์

โดยแข็งแรง จนลงท้ายทหารที่อยู่ในป้อมต้องยอมเป็นขเลยศึกและยกป้อมให้แก่ฝ่ายโรมัน แต่นั่นมานับว่าฝ่ายโรมันได้ปราบปรามประเทศกัลเลียราบคาบทั้งประเทศ ไม่มีใครคิดเป็นขบถต่อสู้ได้ต่อไป

ในปีพุทธศักราช ๔๕๒ ประเทศกัลเลียราบคาบเรียบร้อยแล้ว เพราะฉะนั้นเซซาร์ ได้ออกเที่ยวตามเมืองต่างๆ ทั่วทุกแห่ง เพื่อพบปะพูดคุยเอาใจใส่พวกกัลลให้มีความไว้วางใจรักดีต่อพวกโรมันจริงๆ

ในเวลาปราบปรามประเทศกัลเลียด้วยกองทัพนั้น เซซาร์ ใช้วิธีร้ายต่างๆ เป็นอันมาก แต่ครั้งปราบปรามราบคาบแล้ว ในทางปกครองได้ ใช้วิธีอ่อนโยนที่สุด พวกกัลลต้องเสียเงินสำหรับการทหารและส่งคนเป็นทหารเท่านั้น นอกจากนั้นไม่ต้องเสียภาษีอากรอย่างอื่นอีกเลย การปกครองที่เคยเป็นมาแต่เดิมอย่างใด เซซาร์ก็ปล่อยให้เป็นไปตามเดิม เป็นแต่เลือกหัวหน้าที่มีความไว้วางใจดีโดยแน่นอนให้เท่านั้น

ตั้งแต่นั้นมาประเทศกัลเลียก็เลิกราบคาบ เท่ากับเป็นมณฑลหนึ่งขึ้นอยู่ในประเทศโรมัน

๒) สงครามกับปอมเปยัส พุทธศักราช ๔๕๓ กับ ๔๕๔

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในคำนำว่า ในเมืองโรมันนั้น ยิงบ้านเมืองมีความเจริญแผ่ไพศาลมากขึ้น การแก่งแย่งในระหว่างพลเมืองก็ยิ่งมากขึ้นทุกที พลเมืองแบ่งออกเป็นพวกเป็นเหล่า เช่นพวกมั่งมีกับพวกจนตั้งนี้เป็นต้น แล้วต่างวิวาทรังแกซึ่งกันและกัน ต่างพวกต่างหาอำนาจใส่ตัว เพื่อกดขี่พวกอื่น การแก่งแย่งเช่นนี้มาเป็นลำดับ จนถึงคราวมาริอุสเป็นกงซุลแล้วได้มีการจลาจลรบกันเองในเมือง และมีติดต่อยาวมาในระหว่างเวลาถึง ๘๐ ปี แต่ถ้าเราจะเล่าถึงการที่รบกันในระหว่างนั้นโดยตลอด ก็จะเป็นการยืดยาวเหลือเกินไป จะเล่าแต่ในการรบที่เซซาร์เป็นแม่ทัพข้างหนึ่งเท่านั้น เพราะความประสงค์ของเราในที่นี้ จะแสดงความสามารถของเซซาร์ ในทางทหาร เหตุที่เซซาร์จะเกิดทำการรบในขณะจลาจลนี้ คือเซซาร์เป็นหัวหน้าสำคัญของพวกจนเป็นต้นับถือของราษฎรทั่วไป เป็นผู้ที่มีความเห็น

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ในทางที่จะให้บรรดาพลเมืองได้รับความยุติธรรมทั่วกัน ไม่ใช่ให้ความดีความสบายไปตกอยู่กับพวกมั่งมีแต่ฝ่ายเดียว เซซาร์เป็นนายทหารสำคัญคนหนึ่ง มีทหารรักใคร่นับถือมาก เพราะฉะนั้นอาจจะสามารถจะนำทหารเข้าต่อสู้ช่วยพวกตนได้สะดวก เราได้กล่าวไว้แล้วว่า ตั้งแต่ครั้งมาริอุสเป็นกงสุลมาได้ ใช้วิธีเกณฑ์คนเป็นทหารไม่เลือกกว่าใคร เพราะฉะนั้นทหารไม่ใช่คนที่ด้อย ที่รู้สึกรักบ้านเมืองและคิดถึงการป้องกันบ้านเมืองอย่างเดียว ทหารเกิดนึกถึงประโยชน์ตนเป็นที่ตั้ง นายคนไหนมีคุณสมบัติเป็นที่น่ารักใคร่หรือเลียงดี ทหารก็ยินดีเป็นข้าผู้นั้น ให้ทำอะไรก็ทำ ทหารเกิดเป็นของบุคคลบางคนไป ไม่ใช่ของบ้านเมือง เพราะฉะนั้นในสมัยนี้ทหารเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับพวกต่าง ๆ ใช้กำลังกดขี่พวกที่เป็นอริกันให้ยำเกรงหรือทำตามได้ พวกไหนมีทหารมาก หรือมีนายทหารตัวสำคัญเข้าอยู่ในพวกของตนด้วยแล้ว พวกนั้นก็นับว่ามีกำลังอาจสามารถจัดการบ้านเมืองให้ดำเนินไปสมประสงค์ของตนได้

ฝ่ายพวกที่นับว่าเป็นอริกับเซซาร์นั้น คือพวกมั่งมีและมีนายทหารผู้หนึ่งชื่อ ปอมเปยัสเป็นหัวหน้า แท้จริงปอมเปยัสนั้นเป็นคนที่ลอกเลกคิดหาประโยชน์ใส่ตนเป็นที่ตั้ง ประเดี๋ยวก็เข้ากับพวกจนประเดี๋ยวก็เข้ากับพวกมั่งมี แล้วแต่จะสะดวกอย่างใดและทางใดจะทำให้ตนมีชื่อเสียงได้มาก

ในปีพุทธศักราช ๔๘๒ เซซาร์กับปอมเปยัสและคราสซุสนายทหารสำคัญอีกคนหนึ่งได้ตกลงเข้ากันทำสัญญาเป็นมิตรต่อกัน แบ่งกันปกครองประเทศโรมัน คราสซุสได้รับหน้าที่เป็นผู้ปกครองประเทศซีเรียและรับเป็นผู้ปราบปรามพวกปาร์เธีย (อยู่ทางทิศตะวันออกของเอเชียย่อม) แล้วเลยตายในเวลาสงครามนั้น

ฝ่ายเซซาร์ได้รับหน้าที่เป็นผู้ปกครองมณฑลกาลเลียสอัลปีน (ลุ่มน้ำโป) มณฑลอิตาลีเรีย และมณฑลกาลเลียนาร์โบเนนซิส และเลยทำสงครามในประเทศกาลเลียทรานส์อัลปีนดังที่ได้บรรยายมาแล้ว

ฝ่ายปอมเปยัสนั้น ได้รับหน้าที่เป็นผู้ปกครองดินแดนในแหลมสเปนและในทวีปอาฟริกา แต่ไม่ไปอยู่ในดินแดนเหล่านั้น ส่งแต่นายทหารขึ้นรองไป ตนเองอยู่เสียที่เมืองโรม เพื่อให้ใกล้เขตนาครคือรัฐบาล

ในยุคยูลิสเซซาร์

พวกเซซาร์ทำการรบต่าง ๆ ในประเทศกัลเลี่ยนสำหรับปราบปรามพวก
กัลมาเป็นข้าเมืองโรมได้เป็นลำดับ ปอมเปยู้สก็เกิดมีความอิจฉาริษยามากขึ้นทุกที
ทั้งการวิวาทในระหว่างพวกมั่งมีกับพวกจนก็ย่อมคงมีอยู่เป็นธรรมดา พวกจนคือ
ราษฎรทั่วไปนับถือรักใคร่เซซาร์ อยากจะให้เซซาร์ ได้มีอำนาจเต็มตลอดประเทศ
โรมัน ทำให้ปอมเปยู้สและพวกมั่งมีมีความขุ่นเคืองเป็นอันมาก จึงคิดจะทำการ
เกลี้ยให้เซซาร์ล้มจม คือหาว่าในการที่เซซาร์ตั้งบ้านเมืองใหญ่โตในประเทศกัลเลี่ยน
ทั้งรบพุ่งกับชาวเยอรมันต่าง ๆ ด้วยนั้น ทำการเกินอำนาจ และทำตามอำเภอใจ โดย
มิได้รับคำสั่งจากรัฐบาล ใช้จ่ายเงินหลวงมากมายและเสียผู้คนเจ็บป่วยล้มตายเป็นอัน
มาก ทั้งนี้เพื่อหาอำนาจใส่ตน คิดขบถจะเอาใจออกหากจากฝ่ายโรมันตั้งตัวขึ้น
เป็นเจ้าแผ่นดินในดินแดนของพวกกัลทั่วไป พอการสงครามในประเทศกัลเลี่ยน
จบลง ก็พอพวกมั่งมีปั่นเซนาตได้สำเร็จ เซนาตถอดเซซาร์จากหน้าที่ผู้ปกครอง
มณฑลกัลเลี่ยนและอื่น ๆ มีคำสั่งให้เข้ามาเมืองโรม และให้เข้ามาแต่ผู้เดียว ไม่
ให้เอาทหารมาด้วย

เซซาร์รู้ว่าการที่เป็นทั้งนี้ เพราะปอมเปยู้สคิดร้าย และทราบแน่ชัดว่าขึ้นทำ
ตามคำสั่งปอมเปยู้ส คงล้มจมถึงถูกประหารชีวิต ทั้งพวกมั่งมีก็จะได้ใจจะเลิกด่า
ราษฎรใหญ่ ทำให้บ้านเมืองทรุดโทรม จึงตกลงยกกองทัพเข้าไปต่อสู้กับปอมเปยู้ส
ในเซกส์แหลมอิตาลี มีทหารไปด้วย ๓ เลგიโอน และพวกกัลจัดทหารช่วย
เป็นจำนวนทหารราบ ๑ หมื่นทหารม้า ๖ พัน เซซาร์รับยกทัพตรงไปยังเมืองโรมที่เดียว
ฝ่ายปอมเปยู้สนั้น ไม่มีทหารอยู่ในแหลมอิตาลี เพราะทหารที่เป็นพวกตนไป
อยู่ที่แหลมสเปญเลียบ้าง ในเมืองกรีกบ้างทั้งนี้ พอทราบที่เซซาร์ยกทัพตรงมา
เมืองโรมดังนั้น ก็พาพวกสมาชิกเซนาตโดยมากที่เป็นพวกตนหนีไปเมืองบรุนดิซียม
(บรินดีซีเดียน) แล้วพอเซซาร์ตามไปล้อมเมืองนี้ ก็ลงเรือข้ามไปประเทศกรีก
เซซาร์ ไม่มีกองทัพเรือจึงยังตามไปไม่ได้ กลับมาเมืองโรมรวบรวมการปกครอง
มาอยู่ในมือตนยึดเอาคลังแผ่นดินแล้วจึงยกทัพไปแหลมสเปญเลีย ซึ่งมีกองทัพที่เป็น
พวกปอมเปยู้สอยู่นั้น เซซาร์ได้กล่าววาจาว่า

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

“จะรบกับกองทัพที่ไม่มีแม่ทัพให้ชนะ แล้วจึงจะไปรบกับแม่ทัพที่ไม่มีทหาร” เซซาร์เดินไปยังแหลมสเปญโดยรวดเร็ว และใน ๔๐ วันเท่านั้นปราบปรามบรรดาเมืองขึ้นของโรมันที่นับว่าอยู่ใต้บังคับปอมเปยูนั่นได้ตลอดหมด กับเวลาหกทัพกลับแหลมอิตาลีได้เข้าล้อมตีเมืองมาสซิเลีย (มาร์เซย์) ต้องล้อมอยู่นานจึงตีได้ ครั้นได้ปราบปรามบรรดาเมืองที่อยู่ในแหลมสเปญและตามริมฝั่งทะเลกลางธรณี (เมดิเตอร์เรเนียน) ให้มาอยู่ในอำนาจของพวกตนจนสำเร็จเรียบร้อยแล้ว (คือจัดการป้องกันฐานทัพโดยแน่นอน ไม่ให้มีข้าศึกอยู่ข้างหลังแล้ว) เซซาร์จึงยกทัพกลับไปเมืองโรม ฝ่ายปอมเปยุสและพวกมั่งมีนั้น รวบรวมกำลังอยู่ในประเทศกรีก เซซาร์จึงยกทัพตามไปยังประเทศนั้น (พุทธศักราช ๔๕๓)

กำลังของ ๒ ฝ่ายที่รบกันนี้ต่างกันมาก ปอมเปยุสมีกทหารถึง ๑ แสน ๕ หมื่นคน และมีกองทัพเรืออันใหญ่โต มีเรือตั้ง ๕ ร้อยลำ เมืองต่างๆ ในประเทศกรีกที่อยู่ตามชายทะเล คือเมืองดีร์ราซิอุม โอริโคน อะโปลโลเนีย ลิซโซส มีเสบียงอาหารที่รวบรวมไว้อย่างบริบูรณ์ มีป้อมคูประตูหอรบ และมีทหารประจำรักษาโดยแข็งแรง

ฝ่ายยูลิวสเซซาร์มีแต่เลจิโอนที่นำมาจากประเทศกัลเลียเท่านั้น เป็นจำนวนระหว่าง ๓ หมื่น ๕ พันกับ ๔ หมื่นคน เรือค้าขายที่ใช้ขนทหารได้ ๑๐๐ ลำ กับเรือรบ ๑๐ ลำเท่านั้น แต่ทหารของเซซาร์ได้เคยแก่การรบมานานแล้ว ทั้งเต็มไปด้วยความจงรักภักดีต่อแม่ทัพ ส่วนทหารของปอมเปยุสเป็นทหารใหม่ทั้งสิ้น และพึ่งจะฝึกหัดขึ้น ความสามารถในทางพิชัยสงครามและความมั่นคงนับว่าอยู่ข้างเซซาร์

เพื่อที่จะมิให้ปอมเปยุสมีเวลารวบรวมและฝึกหัดทหารได้บริบูรณ์ ทั้งเพื่อที่จะให้ข้าศึกมีความหวาดหวั่นในวิธีการโดยกล้าหาญและอย่างปลาด เซซาร์ตกลงยกกองทัพข้ามทะเลอาเดรียติกไปในฤดูใบไม้ร่วงในปี ๔๕๓ นั้น ซึ่งเป็นฤดูคลื่นลมจัด

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เซซาร์รวบรวมทหารที่เมืองบรุนดิซิอุมเป็นจำนวนทหารราบ ๒ หมื่นทหารม้า ๖ ร้อยกับทั้งเรือที่จะบรรทุกทหารพร้อมเสร็จแล้ว คอย

ในยุคยูลิสเซซาร์

เวลาคลื่นลมสงบจนวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน จึงยกทัพข้ามทะเลไป วันที่ ๒๙ ถึงฝั่งกรีก ขนจากเรือที่เมืองปาเลสโตแล้วส่งเรือกลับไปรับทหารอีก ตนเองนำทหารที่มาถึงแล้ว เดินไปยังเมืองโอริโคนและตีเมืองนั้นได้ จากโอริโคนเดินตามชายทะเลตีเมืองและ ตำบลตามชายทะเลตลอดไปจนถึงแม่น้ำอับโซส (จัดฐานทัพชั่วคราว)

ฝ่ายปอมเปยสู้รบยกทัพมายังเมืองอีร์ราซอม เพื่อป้องกันเมืองนั้นเพราะเป็นที่ สะสมเสบียงอาหารมาก แล้วตั้งค่ายอยู่น้ำเมือง เซซาร์เดินไปถึงที่นั้นก็ตั้งค่ายลง เหมือนกัน แล้วต่างฝ่ายต่างทำให้อีกข้างหนึ่งออกรบ แต่ไม่มีใครกล้าเข้าตีค่ายของ ข้างศึกทั้ง ๒ ฝ่าย เซซาร์เพราะเห็นว่ากำลังมีน้อยนัก ปอมเปยสเพราะไม่เชื่อกำลังตน

ขณะนั้นปอมเปยสส่งกองทัพเรือไปตามตีเรือของเซซาร์ ที่จะขนทหารมาคราว ที่ ๒ และตีล้มเสีย ๓๐ ลำ กองทัพเรือปอมเปยสไปล้อมเมืองบรุนดิซียมทางน้ำ แต่ล้อม อยู่ไม่ได้นาน เพราะอันโตนิอุสนายทหารของเซซาร์ที่คุมทหารที่ยังค้างอยู่ในแหลม อิตาเลีย ได้ตัดทางที่ทหารของปอมเปยสจะหาน้ำจืดได้นั้นเสียหมด กองทัพเรือ ปอมเปยสก็ต้องถอยไป

การรบระหว่างเซซาร์ กับปอมเปยสในประเทศกรีก

ฝ่ายปอมเปยสเองซึ่งอยู่ที่อีร์ราซอมนั้นรอท่าเฉยอยู่ เซซาร์จึงจัดทหารไว้คุม เฝ้าแต่พอสมควร ทหารนอกจากนั้นยกไปมณฑลเอปัสโรส มณฑลแอโตเลีย มณฑล อาการ์นาเนีย (ในประเทศกรีก) เพื่อไปช่วยชูน้ำใจพวกของตนที่อยู่ในมณฑลเหล่านี้ นั้น ทั้งทำให้พวกปอมเปยสหวาดหวั่น คือจัดการแผ่ฐานทัพชั่วคราวให้กว้างขวางยิ่ง

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

ขึ้นอีก เพื่อที่จะยึดมณฑลเหล่านั้นไว้ให้ราบคาบ ได้ทั้งกองทหารไว้กองหนึ่งในบังคับบัญชาเคเนยส

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์อันโตนิอุสบรรทุกทหารราบ ๑ หมื่น ๕ พันกับทหารม้า ๘ ร้อย ลงเรือและยกข้ามมาประเทศกรีก แต่เรือถูกคลื่นลมพัดพัดไปเทียบฝั่งที่เมือง ลิสโซส ทางทิศเหนือของเมืองดีร์ราซิอุม พอเซซาร์ทราบข่าวเข้ารีบจัดการ รวมกองทหารทั้ง ๒ กองที่แยกกัน (คือของตนเดิมและที่มาจากใหม่) ให้สมทบ กันที่เมืองทิรานา ปอมเปยუსหาทันตตรอนเสียก่อนได้ไหม เซซาร์จึงมีกำลังทหาร รวมเป็น ๓ หมื่น ๕ พัน

เซซาร์ก็อย่มีกำลังมากขึ้น เพราะมีทหาร ๓ หมื่น ๕ พัน ปอมเปยუსมีระหว่าง ๕ หมื่นกับ ๖ หมื่น ในค่ายปอมเปยუსปลุกทหารเรือการที่จะกระทำการได้ ๓ อย่าง (๑) ออกรบกับเซซาร์ในสนาม (๒) ทิ้งเซซาร์ไว้ในประเทศกรีก ส่วนกองทัพ ปอมเปยუსยกกลับไปแหลมอิตาลี เพื่อเอาอำนาจกลับคืนมาให้แก่พวกมันมี (๓) คิดอ่านตัดทางส่งเสบียงของพวกเซซาร์ทั้งทางบกทางเรือ

ปลุกยากันตกลงใช้วิธีที่ ๓ นี้ และปอมเปยუსคงอยู่ที่ดีร์ราซิอุม เซซาร์เวลานั้นอยู่ที่ซคามปา เป็นระยะ ๔๐ กิโลเมตรจากดีร์ราซิอุม กองทัพเรือของปอมเปยუს ทำลายเรือของเซซาร์หมด ทหารม้าออกรบกว่นทางส่งเสบียงทางบก เซซาร์ส่ง ทหารม้าไปในมณฑลเชสซาเลีย เพื่อป้องกันทางส่งเสบียงจากอะโปลโลเนีย ทหาร ม้าไปตีเมืองต่าง ๆ ในเชสซาเลียได้หลายเมือง แต่ต้องรบราฆ่าฟันอย่างอกุฏฐ์มาก เพราะในมณฑลนั้นมีพวกปอมเปยუსอยู่มากกว่าพวกเซซาร์

เซซาร์พยายามจะล่อให้ปอมเปยუსออกรบในสนาม แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะ ฉะนั้นจึงคิดตัดทางส่งเสบียงระหว่างค่ายปอมเปยუსกับเมืองดีร์ราซิอุม ความคิดอันนี้ก็ไม่ใช่ สำเร็จอีก เพราะปอมเปยუსถอยไปตั้งค่ายริมทะเลและใช้ส่งเสบียงจากดีร์ราซิอุมทาง ทะเล เซซาร์จวนจะหมดปัญญาและจะถึงที่อับจนเพราะเสบียงจะหมดลง ด้วยทหารม้า ของปอมเปยუსออกทำลายเสบียงเสียโดยรอบ และตัดทางส่งเสบียงจากอะโปลโลเนีย และโอริโคนเสียด้วย เซซาร์จึงคิดทำการที่แปลกปลาต คือไปทำสนามเพลาะล้อม ค่ายปอมเปยუსด้วยทหารที่มีจำนวน ๒ หมื่น ๒ พัน ฝ่ายปอมเปยूसมีทหาร ๕ หมื่นหรือ

ในยุคยูลิอุสเซซาร์

๖ หมื่น ซึ่งยังไม่ได้รับแพ้เลยจนครั้งเดียว ข้าที่ล้อมนั้นก็ล้อมแต่ทางบก ทางเรือไม่ได้ล้อม และป้อมเปยสคงรับสเบียงทางเรือได้ เซซาร์ทำสนามเพลาะยาว ๒๓ กิโลเมตร มีป้อมสนามรายเป็นระยะๆ ๒๕ ป้อม แล้วให้ทหาร ๒ หมื่น ๒ พันนั้นเข้าประจำ เมื่อเซซาร์มีกำลังน้อยและกระจายกันอยู่ตามเส้นสนามเพลาะอันยาวนั้น ถ้าป้อมเปยสส่งทหารออกตีตรงไหนก็อาจได้ที่ตรงนั้น แต่เซซาร์ได้ประโยชน์ที่ล้อมทหารมาเข้าศึกไว้เสียได้ แล้วสามารถหาสเบียงและรับสเบียงที่ส่งมาได้โดยสะดวก ฝ่ายทหารของป้อมเปยสต้องอยู่ในที่แคบอับแอ ก็เกิดโรคภัยต่างๆ ขึ้นติดต่อกันเป็นอันมาก และสัตว์ต่างๆ ก็เกิดล้มลง เซซาร์อยากจะให้ป้อมเปยสยอมแพ้เร็วๆ เข้า จึงยกกองทหารไปตีดีร์ราซีอุม ขณะนั้นป้อมเปยสออกตีแนวสนามเพลาะของเซซาร์ตรงกลาง เซซาร์ต้องกลับมาต้านทานและต้านทานสำหรับ แต่ดีร์ราซีอุมนั้นก็เลยตีไม่ได้

- A ค่ายซีซาร์ B แนวสนามเพลาะของซีซาร์
 C ค่ายป้อมเปยส D แนวสนามเพลาะของป้อมเปยส
 E ที่ซึ่งกองทัพอัน ๒ ฝ่ายรบกันเสมอๆ
 * ที่ซึ่งป้อมเปยสเข้าตี

จนถึงวันที่ ๒๖ พฤษภาคม เซซาร์ต้องรู้สึกละอายใจของอาการกระจายกำลังโดย

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

แน่นอน ในวันนั้นปอมเปยุสรวมกำลังทหารของตนเข้า แล้วยกออกตีแนวสนาม
เพลาะของเซซาร์ทางปีกซ้ายที่สุด ซึ่งเป็นทางส่งเสบียงของเซซาร์ด้วย กับทั้งส่ง
ทหารขึ้นจากเรือ เข้าตีทางหลังแนวสนามเพลาะตรงนั้นอีกด้วยซ้ำ ทหารของเซซาร์
ที่อยู่在那นั้นพ่ายแพ้ล้มตายแทบหมด ปอมเปยุสตีแนวสนามเพลาะได้และยึดมั่นไว้
เซซาร์ต้องถอยและเลิกการล้อม เลยถอยไปอะโปลโลเนีย

เมื่อเสียที่แก่ข้าศึกดังนี้แล้ว เซซาร์จึงคิดยกทัพไปทางเมืองลาริสซา ที่เป็น
เมืองหลวงชั่วคราวของปอมเปยุส เพื่อจะหาช่องตีเมืองนั้น หรือตีกองทัพของสะซิ
ปิโอที่ยกมาจากอาฟริกาจะมาสมทบกับปอมเปยุส

ปอมเปยุสยกกองทัพตามเซซาร์ไปในทางที่เป็นทางขนาน และไปตั้งค่ายลงที่
เมืองฟาร์ซาโลส กับจัดการมิให้เซซาร์ไปตีเมืองลาริสซาได้ แล้วกองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย
ก็ตั้งทำคูมเชิงกันอีก ปอมเปยุสมีทหาร ๖ หมื่นคน แต่ก็ไม่สามารถตีกองทัพเซซาร์
ซึ่งมีกำลังเพียง ๒ หมื่น ๕ พัน เซซาร์นำทหารออกจัดขบวนรบทุกวัน เพื่อล่อให้
ปอมเปยุสออกตี แต่ปอมเปยุสนั้นจัดทหารของตนขึ้นประจำบ้อมค่ายและสนาม
เพลาะ แปลว่าบอกให้เซซาร์ไปตีค่ายเกิด ในขณะที่คูมเชิงกันอยู่เช่นนั้น ปอมเปยุส
ส่งทหารม้าออกตัดทางส่งเสบียงของเซซาร์อีก

เซซาร์ได้รับความลำบากเป็นอันมาก จึงคิดจะเดินทัพโอบหลังค่ายปอมเปยุส
เพื่อให้ปอมเปยุสออกจากค่าย แต่ยังไม่ทันจะได้ลงมือทำการตามความคิดนั้น ก็
ได้ทราบว่าการทัพปอมเปยุสออกมาจัดขบวนรบนอกค่าย ในที่ราบห่างจากค่ายมาก
แปลว่าปอมเปยุสเกิดตกลงใจจะรบในสนาม

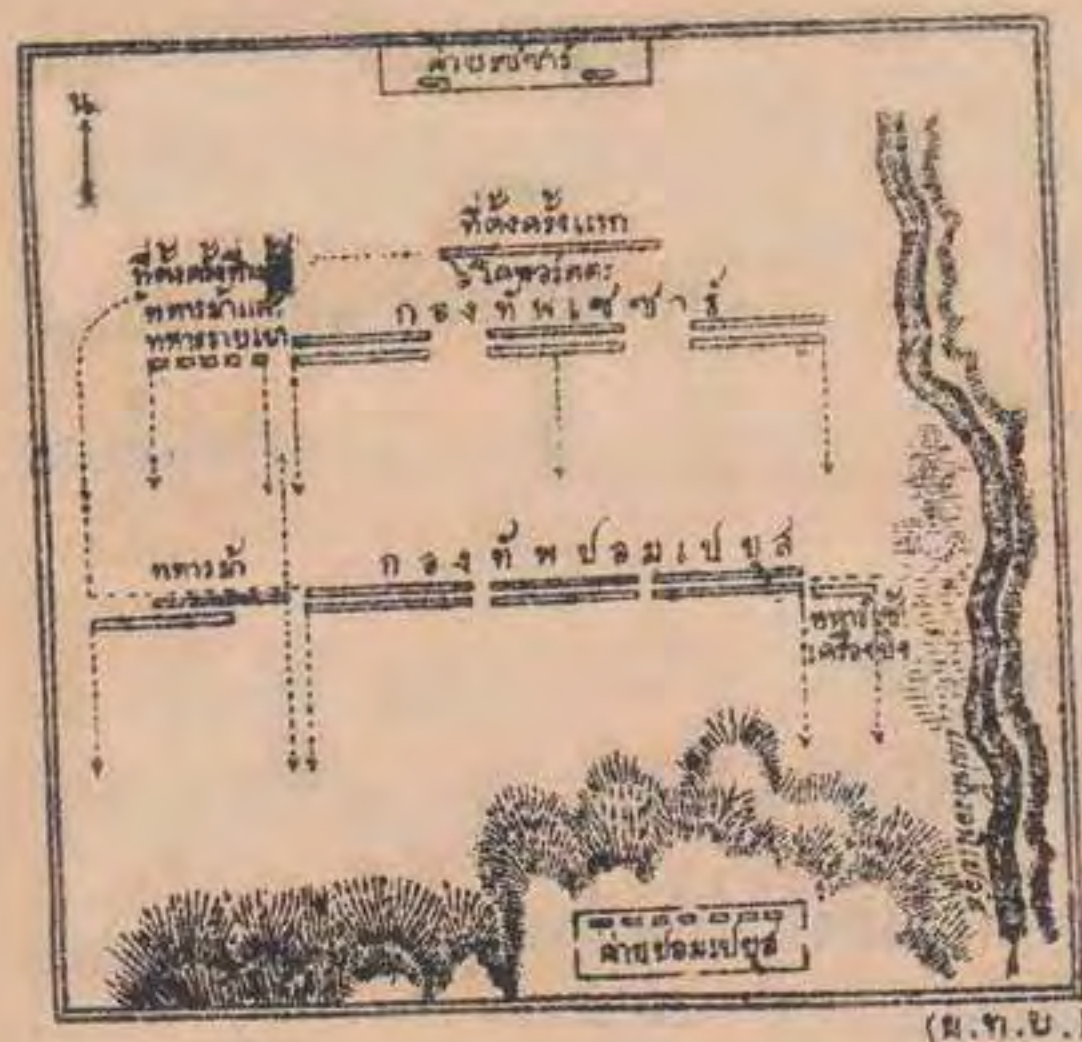
การรบที่ฟาร์ซาโลส (วันที่ ๒๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๔๕๔)

กองทัพปอมเปยุสมีจำนวนทหารราบ ๔ หมื่น ๗ พัน ทหารม้า ๗ พัน และมี
ทหารอาชาช่วยอีก ๓ หมื่น รวมทั้งหมด ๕ หมื่น เซซาร์มีทหารราบ ๒ หมื่น ๒ พัน
ทหารม้า ๑ พัน ทหารอาชาช่วยอีก ๒ หมื่น รวม ๔ หมื่น ๒ พัน หรือ ๔ หมื่น
๓ พัน กองทัพทั้ง ๒ ต่างจัดขบวนรบประชันน้ำกัน ห่างจากกันประมาณ ๒๕๐
หรือ ๓๐๐ ก้าว กองทัพเซซาร์จัดเป็น ๓ แนว มีทหารม้าอยู่ทางปีกขวาทั้งหมด

ในยุคลือสเซอร์

เซซาร์ มีความกังวลอยู่ว่า ป้อมเปยุสอาจยกทหารม้าออกตีปีกขวาของเซซาร์ ฝ่าย
เซซาร์ มีทหารม้าอยู่ ๑ พันเท่านั้น ขากที่จะต้านทานได้ จึงจัดทหารรบอย่าง
ดี ๖ โคฮอร์ตตะ ให้ ไปตั้งหลังแนวที่ ๓ ทางปีกขวา (เป็นแนวที่ ๔) มีหน้าที่พิเศษ
สำหรับป้องกันปีก กับจัดทหารไว้สำหรับรักษาค่าย ๒ โคฮอร์ตตะ

การรบที่ฟาร์สาลิส

ป้อมเปยุสจัดขบวนรบเป็น ๓ แนวเหมือนกัน กับให้ทหารพวกเวเทรานที่
สมัครมาเป็นพิเศษเป็นจำนวน ๒ พันอยู่รายกันตลอดแนวรบ ทหารม้าให้อยู่ทางปีก
ซ้ายทั้งสี่ กับมีทหารรักษาค่าย ๗ โคฮอร์ตตะ

เซซาร์ขมำตรวจทหารตลอดขบวนรบ กล่าววาจาปลุกใจทหารให้มีความะทำ
การรบโดยแข็งแรง แล้วชี้แจงว่าเวลารบกับทหารม้าป้อมเปยุสที่เป็นพวกผู้ ดี่มั่งมีสวิง
สวายนั่น ให้ฟันแทงที่หน้า พวกนั้นกลัวเสียสรวยคงรีบหนีโดยเร็ว

ป้อมเปยุสสั่งให้ทหารของตนตั้งมั่นอยู่กับที่ คอยให้ข้าศึกรุกเข้ามาตี เซซาร์
จึงสั่งให้กองทัพของตนรุกเข้าไป แต่ทหารของเซซาร์รุกเข้าไปจนใกล้แล้ว เห็นทหาร

วิธีกระทำสงครามของชาวโรมัน

ปอมเปอัสยังยืนนิ่งอยู่ ก็หยุดยื่นพักเสียหน่อยหนึ่งจัดแถวให้เรียบร้อย แล้วจึงวิ่งเข้าตีโดยฉับพลัน ขณะนั้นทหารม้าของปอมเปอัสซึ่งมีจำนวนมาก ตีทหารม้าของเซซาร์ถอยลงไป แต่ทหารกองหนุนแนวที่ ๔ หกโคฮอร์ตตะยกมาตีปีกทหารม้าของปอมเปอัสโดยไม่ทันรู้ตัว ทหารม้าปอมเปอัสแตกกระจาย วิ่งหนีเตลิดเปิดเปิงไปจนถึงค่าย ทหารของเซซาร์เลยเลี้ยวไปตีปีกซ้ายทหารราบของปอมเปอัส ทั้งโอบหลังด้วย ฝ่ายทหารแนวที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ รวมกันตีเข้ามาทางหน้า กองทัพปอมเปอัสถูกตีทั้ง ๓ ด้านเช่นนั้นก็ทนต่อสู้ไม่ได้ เลยถอยหนีไปยังค่าย เซซาร์ไล่ติดตามตีโดยแข็งแรง เมื่อถึงค่ายก็เลยตีค่าย แล้วล้อมกองทัพของปอมเปอัสที่เหลืออยู่นั้น รบตีจนต้องยอมเป็นขเลยศึก พอยอมเป็นขเลยศึกแล้วก็เลี้ยงดูโดยดี เพราะเป็นชาวโรมันด้วยกัน

เซซาร์เสียทหารตามจดหมายเหตุของเซซาร์เองเป็นจำนวนนายทหาร ๓๐ นาย พลทหาร ๒ ร้อย ฝ่ายปอมเปอัสเสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย ๑ หมื่น ๕ พัน และถูกจับเป็นขเลยศึก ๒ หมื่น ๔ พันนอกจากนั้นหนึ่กระจัดกระจายไปในทิศต่างๆ

เราย่อมจะเห็นได้ โดยชัดเจนว่า การที่เซซาร์ได้ไชยชนะครั้งนี้เป็นเพราะเข้าใจใช้ทหารแนวที่ ๔ ซึ่งนับได้ว่าเป็นกองหนุนใหญ่ที่อยู่ในมือแม่ทัพโดยเฉพาะ อีกประการหนึ่งในการรบครั้งนี้ เราอาจเห็นได้ว่า เซซาร์ได้ใช้วิธีจัดขบวนรบอย่างลึกโดยแท้ คือจัดขบวนรบเป็น ๓ แนวโดยที่จัดเล็งโหนดตั้งเรียงกันจากขวาไปซ้าย เล็งโหนดที่ ๑ อยู่ขวาที่สุด มีทหารอยู่ในแนวที่หนึ่ง ๔ โคฮอร์ตตะ แนวที่สอง ๓ โคฮอร์ตตะ แนวที่สาม ๓ โคฮอร์ตตะ เล็งโหนดที่ ๒ แบ่งเป็น ๓ แนวอย่างเดียวกันแล้วตั้งเคียงเล็งโหนดที่ ๑ ทางซ้าย เล็งโหนดอื่นๆ จัดอย่างเดียวกัน ตั้งเคียงเป็นลำดับกันไป แนวที่ ๑ มีทหาร ๓๒ โคฮอร์ตตะ แนวที่ ๒ ที่ ๓ แนวละ ๒๔ โคฮอร์ตตะ ตามที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่ามีทหารในเล็งโหนดเดียวกันตั้งซ้อนกันอยู่

ในยุคลือสเซอร์

ในแนวทั้ง ๓ แนว เวลาแนวข้างหลังหนุนแนวข้างหน้า ก็คือทหารพวกเดียวกัน
หนุนกัน

อนึ่งในการรบครั้งนี้ เซซาร์ ใช้วิธีที่น่าตีปัดหลังพร้อมกัน ส่วนเมื่อครั้งรบ
กับพวกกัล ใช้ตีตรงหน้าโดยมาก จึงเห็นได้ว่าความคิดในทางยุทธวิธีเจริญขึ้นเป็น
ลำดับ ยิ่งรบมากเข้าก็ยิ่งดีขึ้นทุกที

เมื่อรบที่ฟาร์ซาโลสแล้ว ปอมเปยฺสหนีไปยังอาเซียช้อยม ขึ้นไปข้ามทะเลที่
ช่องเฮลเลสโปนต์ (ช่องดาร์ดาเนลล์) เซซาร์ก็ตามเรื่อยไป และข้ามช่องเฮลเลส
โปนต์ ไปเหมือนกัน จากอาเซียช้อยมปอมเปยฺสคิดหนีไปประเทศอียิปต์ต่อไป
เพื่อจะไปสมทบกับนายทหารโรมันที่อยู่ในอียิปต์และมณฑลแอฟริกา (พวกโรมัน
จัดดินแดนในทวีปแอฟริกาข้างเหนือแห่งหนึ่งขึ้นเป็นมณฑล เรียกว่ามณฑลแอฟริกา
ดินแดนนี้คือที่เป็นเขตรัฐของตัวเมืองคาร์ธาโกเดิม) ปอมเปยฺสลงเรือที่เมืองมิทิลเลเน
(ยังมีอยู่จนบัดนี้) แล้วตรงไปอาเล็กซานเดรีย (อียิปต์) เพื่อจะไปหาปะโตเลเมอูส
เจ้าแผ่นดินอียิปต์ แต่ถูกทหารที่มารับที่ฝั่งทะเลประเทศอียิปต์ฆ่าเสียแต่เมื่อเวลา
ขึ้นฝั่ง

เซซาร์ตามไปถึงอาเล็กซานเดรียเมื่อปอมเปยฺสถึงแก่กรรมแล้ว ๒-๓ วันเสนาบดี
อียิปต์ ชื่อเทโวติอัส ซึ่งเป็นผู้จัดการให้ทหารฆ่าปอมเปยฺส รับรองแข็งแรง
และนำศีรษะปอมเปยฺสมาให้เซซาร์ หวังใจจะหาความชอบ เซซาร์ ไม่ได้นึก
ได้ฝันเลยว่าปอมเปยฺสถึงซึ่งความตาย และพอเห็นดังนั้นมีความสลดใจถึงน้ำตาตก
และมีความขุ่นเคืองพวกอียิปต์ เพราะเห็นว่าที่ทำเช่นนั้น เป็นการหมิ่นประมาท
ต่อเมืองโรมด้วย ถึงแม้อปอมเปยฺสเป็นข้าศึกของเซซาร์ก็จริง แต่คงต้องนับว่าเป็นคน
สำคัญของเมืองโรมคนหนึ่ง เซซาร์จัดการปลงศพปอมเปยฺส แล้วเก็บอัฐิไปฝังนอก
เมือง ทำอนุสาวรีย์ครอบให้เป็นที่ระลึกด้วย

วิถีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

๓) สงครามที่อาเล็กซานเดรีย

ในการที่เซซาร์ไปยังอาเล็กซานเดรียขึ้น ก็เพื่อประสงค์จะไปตามจับปอมเปยัส เพราะฉะนั้นเมื่อปอมเปยัสถึงแก่กรรมเสียแล้วเช่นนั้นจะกลับก็ได้ แต่เกิดมีเหตุการณ์ที่ทำให้เซซาร์ต้องอยู่ต่อไปในอียิปต์ อีกนาน ข้อสำคัญนั้นคือ เซซาร์หลงเคลือบตาตรา เจ้าหญิงอียิปต์ ซึ่งล้าลือว่าเป็นคนสวยงามและมีเสน่ห์ยิ่งยวดนัก

การสงครามในเมืองอาเล็กซานเดรียเป็นไปในระหว่างเวลา ๕ เดือน คือในปลายปี ๔๘๓ และปีที่ ๔๘๔ ด้วยอีกกว่าครึ่งปี การสงครามครั้งนี้ไม่มีประโยชน์อะไรแก่เซซาร์ กลับเสียประโยชน์ เพราะให้เวลาแก่พวกพ้องของปอมเปยัสที่ยังไม่สิ้นสูญยังมีอยู่อีกมากนั้น เตรียมการต่อสู้ต่อไปได้ตามอำเภอใจ ที่จริงเมื่อรบชนะที่ฟาร์ซาโลสแล้ว เซซาร์ควรตรงไปมณฑลอาฟริกาทีเดียว เพื่อปราบปรามพวกพ้องของปอมเปยัสที่มีอยู่ในที่นั้นเสียให้ราบคาบโดยทันที

เหตุที่จะมีการรบที่อาเล็กซานเดรียขึ้น คือเซซาร์นำทหารไปด้วยกับตนในอียิปต์แต่เพียง ๒ เลจีโอเนเป็นทหารราบ ๓ พัน ๒ ร้อยทหารม้า ๘ ร้อย พวกเสนาบดีอียิปต์ ซึ่งมีความน้อยใจที่เซซาร์หาได้ให้บำเหน็จรางวัลในการที่ฆ่าปอมเปยัสไม่ กลับไปทำการศพอย่างเป็นเกียรติยศใหญ่ขึ้น เห็นว่าเซซาร์มีกำลังน้อย จึงคิดต่อสู้กับเซซาร์ และคิดเป็นขบถแก้ไขการปกครองแผ่นดินใหม่ด้วย ในเวลานั้นประเทศอียิปต์มีปะโตเลเมอูสกับเคลีโอปาตราเป็นเจ้าแผ่นดินด้วยกันทั้ง ๒ ตามที่เจ้าแผ่นดินองค์ก่อนสั่งไว้เมื่อก่อนสิ้นพระชนม์ พวกเสนาบดีไม่ชอบในการที่เป็นไปดังนี้ เพราะเคลีโอปาตราเป็นเจ้าที่ฉลาดไม่มีใครยอมให้เสนาดีขึ้นได้ตามใจ และอาโศรยอำนาจโรมันเป็นกำลังด้วย เสนาบดีอยากไล่เคลีโอปาตราเสีย ให้ปะโตเลเมอูสที่มีนิสัยอ่อนเป็นเจ้าแผ่นดินแต่องค์เดียว เพราะฉะนั้นพอได้โอกาสเหมาะ การขบถก็ถูกขึ้นทีเดียว พวกขบถมีทหารถึง ๓ แสน แล้วยังคอยว่ากองทัพอีกกองหนึ่งมีกำลัง ๒ หมื่นจะมาสมทบอีกด้วย

ในยุคลือสเซอร์

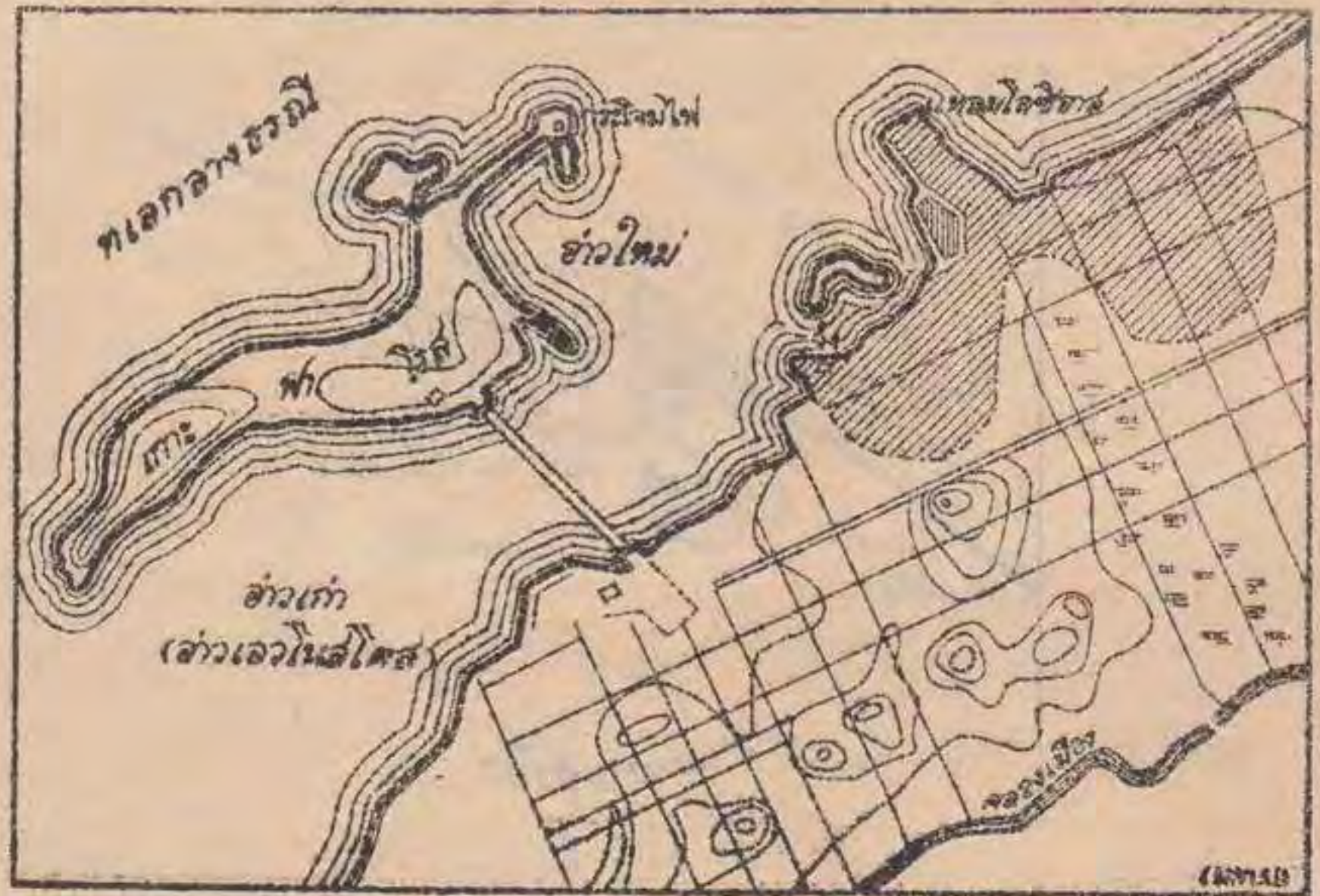
เซซาร์สั่งเรียกทหารจากอาเซีย จับตัวปะโคเลเมอสเจ้าแผ่นดินมาไว้กับตน แล้วจัดการตกแต่งบ้านเรือนในเมืองตอนใกล้วังให้แข็งแรงเพื่อต่อสู้กับข้าศึก ทั้งไป ยึดปลายเกาะฟาโรสทางทิศตะวันออกไว้ด้วย เพื่อให้ทางเข้าปากอ่าวอยู่ในมือตน จะได้รับสเบียงที่ส่งมาทางทะเลได้สะดวก แล้วก็ตั้งรับต้านทานข้าศึกเรื่อยไป การสงครามที่อาเล็กซานเดรีย

เมื่อเวลาล่วงแล้วไปได้ ๑ เดือน กองทัพอีกกองทัพหนึ่งที่พวกขบถคอยอยู่นั้นมาถึง เข้ายึดบ้านเรือนในเมืองที่เซซาร์มิได้ยึดไว้ แล้วจัดการตีวังถึง ๒ ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ แล้วก็คิดยึดอ่าวหน้าเมืองที่นินามว่าอ่าวใหม่นั้นด้วย แต่ก็ไม่สำเร็จอีก เซซาร์ต้องต้านทานข้าศึกอย่างแข็งแรง และต้านทานไว้ได้อย่างหวุดหวิดที่สุด จึงเห็นว่ากองทัพเรือของอียิปต์ที่อยู่ในอ่าวใหม่นั้น ไม่มีประโยชน์แก่ตน กลับเสียประโยชน์ที่เปลืองทหารไปรักษา จึงให้เผาเสีย เรือรบที่เผาเสียครั้งนั้นเป็นจำนวน ๑๑๐ ลำ ขณะนั้นจับโปตินเสนาบตีคนหนึ่งที่เป็นตัวสำคัญในพวกขบถ ทำการแก้ไขหลังหลุดกต่าง ๆ ได้ ไปประหารชีวิตเสีย

วิธีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

เซซาร์คงยึดเมืองคอนโกลัวไว้ได้ ๖ กับทั้งอ่าวใหม่และเกาะฟาโรสตอน
ตะวันออกด้วย ฝ่ายแม่ทัพพวกขบถยึดเมืองนอกจากนั้นกับเกาะฟาโรสตอนตะวันตก
และอ่าวเอโนสโตสไว้ ในมือตน แผนผังเมืองอาเล็กซานเดรีย
ครึ่งเซซาร์ปราบชาวอิหิปต์เป็นขบถ
ที่จัดเส้นทึบนั้นคือบริเวณที่เซซาร์ยึดมั่นต่อสู้กับข้าศึก

เซซาร์ต้องรอกองทหารที่จะมาช่วยจากอาเซีย ต้องจัดการด้านทานข้าศึกที่
ล้อมประชิดอยู่โดยความลำบากเป็นอันมาก เพราะกำลังและเครื่องใช้ทั้งปวงมีน้อย
ทุกอย่าง ในขณะนั้นเซซาร์แสดงความสามารถอย่างวิเศษ ทำการต่อสู้ทั้งทางบก
ทางเรือโดยแข็งแรง ที่เซซาร์สามารถทนทานอยู่ได้ ก็เพราะบ้านเรือนในเมือง
อาเล็กซานเดรียก่อด้วยอิฐหรือหินทั้งนั้น เป็นเครื่องกำบังอันดี เซซาร์ตกแต่งบ้าน
เรือนต่าง ๆ โดยรอบ ทำการตามตำราว่าด้วยการตกแต่งหมู่บ้านรับข้าศึกโดยเรียบร้อย
แท้จริงวิชายุทธวิธีและป้อมค่ายในตอนนั้นว่าด้วยการตัดแปลงบ้านเรือนเป็นที่มั่นรับข้าศึก
นั้นมาจากความคิดของเซซาร์ครั้งนั้นเป็นอันมาก เป็นตัวอย่างสำคัญอันหนึ่ง

ครั้นกองทัพเรือของเซซาร์ ที่มาจากอาเซียซึ่งบรรทุกทหารมา ๑ เลวโอน กับ

ในยุคยูลิวสเชซาร์

เสบียงอาหารทั้งอาวุธเครื่องยิงและเครื่องทำลายกำแพงต่าง ๆ มาถึงหน้าเมืองอาเล็กซานเดรีย พวกขบถก็ออกไปกันทาง เซซาร์ส่งเรือกับทหารออกไปช่วยฝ่ายตน ฝ่ายอหิยิปต์พยายามทำลายเรือที่เซซาร์ไป แต่ก็ไม่สำเร็จ และต้องกลับไปเข้าอ่าวเอวโนสโตสตามเดิม

ต่อมาอีกหน่อยหนึ่งเซซาร์ทราบว่ายอหิยิปต์ได้พยายามสร้างกองทัพเรือขึ้นใหม่ในอ่าวเอวโนสโตส มีจำนวนเรือรบ ๒๗ ลำและเรือเล็ก ๆ อีก เซซาร์ยกทัพเรือไปรบโดยทันที มีกำลังเรือรบ ๓๗ ลำ เรือรบโรมันเข้าไปตีกองทัพเรืออหิยิปต์ถึงในอ่าวเอวโนสโตส ทำลายเรือรบอหิยิปต์ได้ ๕ ลำ นอกนั้นลอยหนีเข้าไปภายในอ่าวในที่ตนและใกล้ฝั่ง เรือรบของเซซาร์ไม่อาจตามเข้าไปได้ เพราะทหารบนฝั่งอาจทำอันตรายได้

อีกหน่อยหนึ่งกองทัพพวกฟ็องเซซาร์ยกจากอาเซียเข้ามาทางซีเรียข้ามทะเลชายชูเอสต์เมืองเปลูซอุม แล้วข้ามแม่น้ำนิลที่เมมฟิสยกตรงมายังอาเล็กซานเดรีย ฝ่ายอหิยิปต์ส่งกองทัพไปสกัดที่ตรงแม่น้ำนิลแยกเป็นหลายแคว้นนั้น กองทัพฝ่ายโรมันเข้าตีเป็นหลายครั้งก็ยังไม่สำเร็จ แต่เซซาร์ยกออกไปช่วยเองด้วยตัวข้าศึกทางด้านหลัง กองทัพอหิยิปต์ก็แพ้กระจัดกระจาย

ปะโตเลเมอูสเจ้าแผ่นดินอหิยิปต์หลุดออกจากมือเซซาร์ไปได้ ก็ออกคุมกองทัพไปกันทางมิให้กองทัพโรมันมายังอาเล็กซานเดรีย แต่ฝ่ายอหิยิปต์แพ้ ปะโตเลเมอูสเองจมน้ำสิ้นพระชนม์ เซซาร์ยกทัพตรงมาอาเล็กซานเดรีย พวกขบถที่เหลืออยู่ก็ยอมแพ้ราบคาบ

เซซาร์ตั้งให้เกิลโอปาตราเป็นผู้ปกครองแผ่นดินโดยเด็ดขาดผู้เดียว แต่ยึดตัวน้องสาวชื่ออาร์ชีโนเอไปเมืองโรมด้วย เพื่อเป็นประกันว่าอหิยิปต์จะไม่เอาใจออกหากจากเมืองโรมันต่อไป เซซาร์ออกจากอาเล็กซานเดรียไปซีเรีย

๔) สงครามในอาเซียย่อม

ในขณะที่เซซาร์ไปติดอยู่ที่อาเล็กซานเดรียนั้น ฟาร์นาเคสเจ้าแผ่นดินประเทศบอสโปรุส (มีดินแดนอยู่ในเขตรประเทศตุรกีเดี่ยวนั้น) ทั้งในยุโรปและเอเชีย ๒

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ฟากช่องบอสโปรุส) ซึ่งเป็นเมืองขึ้นต่อเมืองโรม เกิดคิดเป็นขบถฆ่าพวกโรมัน
ที่อยู่ในดินแดนเหล่านั้นเสียสิ้น กับตั้งคิดแผ่อำนาจ ยกทัพไปไล่เจ้าแผ่นดินประเทศ
อาร์เมเนียและคัปปาโดเกียออกจากตำแหน่ง ริมเมืองเป็นของตน

เซซาร์ยกทัพจากซีเรียไปปราบปราม และปราบปรามแล้วเสร็จใน ๕ วัน
ซึ่งเป็นเหตุให้เซซาร์เขียนจดหมายไปยังเมืองโรมว่า

"ได้มา ได้เห็น ได้รับชนะ" (ภาษาละตินว่า Veni เวนี Vidi วิดี Vici วิชี)
หนังสือฉบับนี้เป็นของเลื่องลือและเป็นเรื่องเล่ากันเสมอเมื่อกล่าวถึงเซซาร์

เซซาร์ตั้งเจ้าแผ่นดินประเทศบอสโปรุสใหม่ ส่วนเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ที่ถูก
ขับไล่นั้น ให้กลับมาปกครองบ้านเมืองตามเดิม

ต่อ่นั้นไปเซซาร์กลับไปเมืองโรม เสนาตั้งให้เป็นดิกตาตอร์ แล้วเซซาร์
จัดการในเมืองโรมให้ราบคาบ ให้บำเหน็จรางวัลแก่พวกพ้องของตน แล้วเตรียม
การที่จะไปรบกับสะซิปีโอ ที่เป็นหัวหน้าของพวกปอมเปยัสซึ่งยังมีเหลืออยู่ในแอฟริกา

๕) สงครามในแอฟริกา

ในมณฑลแอฟริกา นั้น ตั้งแต่ปอมเปยัสไปปราบปรามแต่ ๓ ปีล่วงมาแล้ว ก็เลย
อยู่ในความปกครองของวุฒิสภาผู้ช่วยของปอมเปยัส คราวนี้เมเตลลัสสะซิปีโอพี่เมียของ
ปอมเปยัสนำทหารที่หนีรอดไปได้จากสนามรบที่ฟาร์ซาโลสมายังแอฟริกากับทั้งลาบิเอนุส
ด้วย กับยังมีกาโตคุมทหารมาจากแหลมอิตาเลีย พาทหารม้ามาด้วยหมื่นคน
เมื่อรวบรวมกันเข้าแล้วมีทหาร ๑๐ เลგიโอน กับทหารม้าและทหารราบชนิดเบาอีก
เป็นอันมาก นายทหารพร้อมใจกันเลือกตั้งให้สะซิปีโอเป็นแม่ทัพใหญ่ อนึ่งนอก
จากกำลังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีขุนาเจ้าเมืองขึ้นในแอฟริกาคนหนึ่ง เตรียมจะยกกำลัง
ทหารมาช่วยอีกเป็นจำนวน ๔ เลგიโอนที่ฝึกหัดอย่างโรมัน กับทั้งทหารม้าฝีมือดีด้วย
เมื่อสะซิปีโอมีกำลังมากถึงเพียงนี้ และทะเลก็อยู่ในอำนาจของตน น่าจะยกทัพข้าม
ไปแหลมอิตาเลีย แต่กล้าไปไม่ โดยที่ไม่มีความสามารถพอที่จะคิดการศึกซึ่งใหญ่
โตได้

ฝ่ายเซซาร์รวบรวมกำลังที่เกาะซิซิลี แล้ววันที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๔๕๕

ในยุคลือสเซอร์

ยกทัพลงเรือไป มีทหารไปด้วย ๖ เเลง โอนและทหารม้า ๖ พัน แต่ในเวลาที่ไม่
กลางทางถูกคลื่นลมพัดกองทัพเรือกระจัดกระจายกันไป เพราะฉะนั้นเมื่อขึ้นฝั่ง
ณวันที่ ๓ พฤศจิกายน มีทหารอยู่กับตนเป็นจำนวนทหารราบ ๓ พันทหารม้า ๑๕๐
เท่านั้น เซซาร์เดินตรงไปยังเมืองรูสปีนาซึ่งไม่มีทหารฝ่ายข้าศึกประจำรักษา แล้ว
ก็จัดทหารเข้ารักษาเมืองนั้นกับเมืองเลปัสด้วย

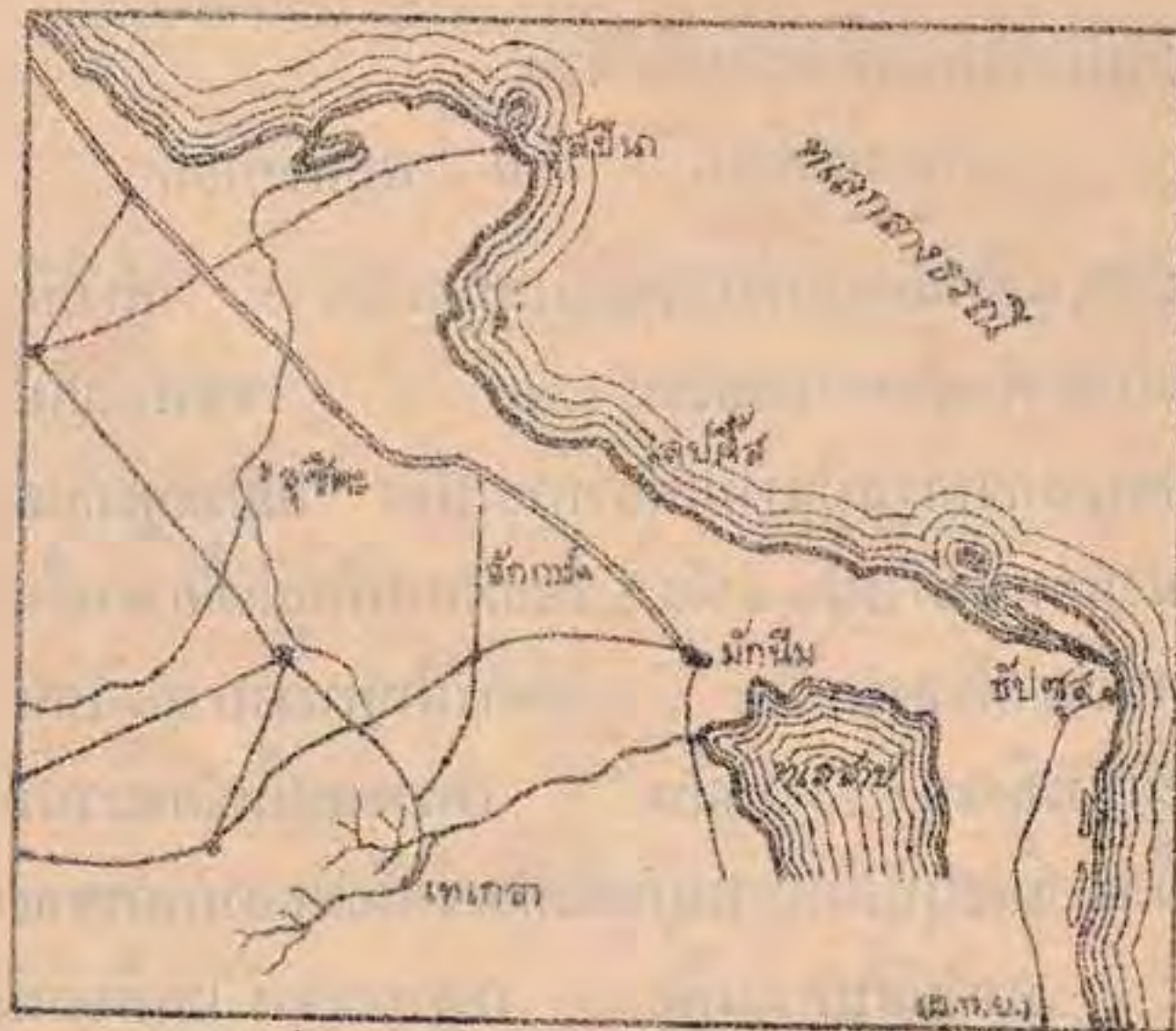
การรบที่รูสปีนา วันที่ ๔ พฤศจิกายน

ทหารของเซซาร์ที่พลัดหลงกันไปในนั้นมาสมทบได้ ทำให้เซซาร์มีทหารราบ
๒ หมื่นคน ทหารม้า ๒ พันและทหารยิงธนู ๑๕๐ เซซาร์ยกกำลังมีจำนวนทหาร
ประมาณ ๑ หมื่นคนออกจากรูสปีนาไปเที่ยวหาเสบียง ไปประทะกับกองทัพลาบีเอนุส
ที่คุมทหารเป็นจำนวนทหารม้าโรมัน ๑ พัน ๖ ร้อยทหารม้าบูมิเดีย ๑ หมื่น ๒ พันและทหาร
ราบ ๖ พันในทุ่งทางทิศใต้ของรูสปีนา เซซาร์มีทหารราบ ๓๐ โคฮอร์ตตะกับทหาร
ม้า ๑ พัน ๔ ร้อยและทหารยิงธนู ๑๕๐ เท่านั้น เพราะฉะนั้นจัดขบวนรบเป็นแนวเดียว
และตั้งรับข้าศึก ฝ่ายลาบีเอนุสส่งทหารม้าบูมิเดียเข้าล้อมกองทหารของเซซาร์ โดยรอบ
เซซาร์เข้าที่ขบขัน แต่ไม่สิ้นความคิด เพราะเซซาร์ไม่เสียสติเลยในเวลาเมื่อ
เข้าที่อับจน เซซาร์ก็จัดการตัดวงข้าศึกที่ล้อมแน่นเข้ามานั้นให้ขาดงได้ สั่งให้จัด
ทหารเป็น ๒ แนว แนวละ ๑๕ โคฮอร์ตตะ หันหน้าออกหาข้าศึกทั้ง ๒ ด้าน หันหลัง
เข้าหากัน แล้วสั่งให้ โคฮอร์ตตะที่อยู่ปลายแถวทั้ง ๔ กองตีข้าศึกที่ตรงหน้าให้ถอย
ไปจงได้ โคฮอร์ตตะทำการตามคำสั่งสำเร็จ พอพวกทหารม้าบูมิเดียเสียปีกทั้ง ๒
ข้าง ทหารของเซซาร์พวกอื่นก็รุกคืบออกไปทั้ง ๒ ด้าน ทหารม้าบูมิเดียหนึ่งกระจัด
กระจายไป

เซซาร์ตั้งค่ายลงในที่ใกล้รูสปีนา แล้วสะสมเสบียงกองทัพนาวีตั้งประชิดค่ายอยู่
โดยแน่นหนา กองทัพของพวกปอมเปอสมีกำลังถึง ๕ หมื่น เซซาร์ต้องคอยกอง
ทหารที่จะยกเพิ่มเติมมาจากซีซีเลีย เซซาร์ตั้งประชิดข้าศึกอยู่เช่นนั้นถึง ๒๒ วัน
พยายามทำค่ายให้แข็งแรงมั่นคงอย่างยิ่ง และทำสนามเพลาะติดต่อไปจนถึงเมือง
รูสปีนา ทั้งจากรูสปีนาไปจนถึงทะเล เพื่อจัดทางส่งเสบียงให้แน่นอน บริเวณค่าย

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

ที่ทำเช่นนี้วัดเขตรอบได้ ๕ กิโลเมตร มีป้อมที่ตั้งเครื่องยิงเรียงรายไปตลอด
เป็นระยะ ๆ เครื่องยิงนั้นนำมาจากเรือรบ และเซซาร์รู้จักจัดการเตรียมการดี
อย่างยิ่ง จนถึงกับจัดให้ทำอาวุธและกระสุนสำหรับเครื่องยิงได้ที่สปีนานั้นเอง
๑๑ การสงครามในแอฟริกา

เซซาร์ต้องคอยทหารที่จะมาเพิ่มเติมนี้จนวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนทหารจาก
ซิซีเลียจึงมาถึงเป็นจำนวนทหารราบ ๑ พันคนทหารม้า ๘ ร้อย

รุ่งขึ้นสะซิปีโอเลิกทัพไปจากค่ายที่ตั้งประชิดอยู่ และยกไปตั้งอยู่ที่เมืองอูซิเต
เซซาร์พยายามเดินตามไป แต่เดินอย่างระมัดระวังที่สุด ใช้วิธีทำสนามเพลาะ
เข้าไปเป็นแนว ๆ เป็นลำดับ เพราะฉะนั้นการที่รุกไปนั้น รุกอย่างช้ามาก

ในระหว่างนี้บาเจ้าเมืองเมืองขึ้นของโรมันมาสมทบกับสะซิปีโอ ทำให้สะซิปีโอ
มีกำลังทหารม้ามากขึ้นเป็นอันมาก และมีช้างด้วย ๖๐ เชือก อีก ๑๑ วันต่อมา
เซซาร์ได้รับทหารเพิ่มมาจากซิซีเลียอีก ๒ เลგიโอน ข้างฝ่ายทหารในกองทัพสะซิปีโอ
เริ่มเหนื่อยมากขึ้นทุกที แต่กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายคงคุมเชิงกันอยู่ เป็นแต่ทหารม้ารบกัน
ทุกวัน และฝ่ายเซซาร์ทำสนามเพลาะเป็นลำดับรุกประชิดเมืองอูซิเตเข้าไปทุกที

วันที่ ๘ มกราคม วารสนายทหารในกองทัพสะซิปีโอ คุมทหารออกจากอูซิเต
ไปลงเรือ คุมทัพเรือไปกั้นทางเรือรบของเซซาร์ที่กำลังขนทหารมาจากซิซีเลียมาให้

ในยุคลือสเชซาร์

เชซาร์อีก ๒ เลงิโอนนั้น เชซาร์ทราบความเข้ากัลงเรือออกไปตามตีกองทหารวารุส ทำลายเรือเสียหลายลำ และวารุสหนีไป ทหารที่มาเพิ่มเติมใหม่ก็มาสมทบกับ กองทัพเชซาร์ได้ โดยเรียบร้อย

ในขณะนี้เชซาร์ได้ใช้เสบียงอาหารที่อยู่ใกล้เคียงจนหมดสิ้นแล้ว จะใช้ แคสเปียงที่ส่งมาจากอิตาลีก็ไม่พอ เพราะฉะนั้นเชซาร์ต้องเลิกทัพไปจากที่ตั้ง ประชิดเมืองอูซิเตอยู่ ยกไปตั้งกองทัพที่เมืองอักการ์ต ทหารของเชซาร์ได้พยายาม คิดวิธีต่อสู้กับทหารม้าบูมเดียที่สวดกที่สุดได้แล้ว และทั้งสู้รบกับข้างรบ หาย หวาดหวั่นแล้ว เป็นอันถึงเวลาเหมาะที่จะรบกับข้าศึกในสนาม แต่สะชิปิโอเดินวิธี ที่ป้อมเปยุสเคยทำมาแต่เดิม คือไม่คิดรบในสนาม คิดแกล้งหน่วงเหนี่ยวให้เชซาร์ หาสเสบียงไม่ได้และเลิกทัพไปเอง ฝ่ายเชซาร์จะจัดการทำท่ายเท่าใดก็เฉยเสีย คง ตั้งมั่นอยู่ในค่ายที่เมืองเทเกอา อันเป็นที่ซึ่งได้ย้ายไปตั้งอยู่ใหม่แต่เมื่อเชซาร์ถอยไป จากอูซิเตแล้ว

วันที่ ๒๕ มกราคม เชซาร์ได้รับทหารเพิ่มเติมจากซีซีเลียอีก ๕ พันคนเศษ จึงพยายามล่อลวงให้สะชิปิโอออกรบ แต่ก็ไม่สำเร็จอีก จึงตกลงใจจะไปตีเมือง ธิปซุส ซึ่งเป็นเมืองท่าเรือสำคัญที่สุดในบริเวณนั้น เชซาร์เดินทัพไปเวลากลางคืน และพอรุ่งเช้าวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ก็ถึงเมืองนั้นและเริ่มจัดการล้อมเมือง สะชิปิโอ ไม่อาจปล่อยให้เมืองท่าเรืออันสำคัญตกไปอยู่ในมือเชซาร์ได้ จึงรีบยกทัพตามไป และไปตั้งอยู่ที่ริมทะเลสาบแห่งหนึ่งทางทิศใต้ของกองทัพเชซาร์ ห่างจากที่ตั้งของ เชซาร์ ๑๒ กิโลเมตร สะชิปิโอคิดว่าคงจะมีเวลาทำป้อมค่ายสนามเพลาะขึ้นที่ที่ตั้งใหม่ โดยแข็งแรงได้ก่อนที่เชซาร์จะยกมาตี แต่เชซาร์หาละทิ้งโอกาสอันสำคัญเช่นนั้นไม่ รีบไปรบกับสะชิปิโอก่อนที่สะชิปิโอทันทำป้อมค่ายสนามเพลาะนั้นได้

การรบที่ธิปซุส วันที่ ๖ กุมภาพันธ์พุทธศักราช ๔๕๕

เชซาร์ตกลงใจที่จะทำการรบให้แพ้ชนะเสร็จสงครามไปเสียในครั้งนี้ จึงรีบ เดินทัพไปหาข้าศึก แล้วจัดขบวนรบเป็น ๓ แนว ด้านกลางมีทหาร ๕ เลงิโอน ด้านขวาด้านซ้ายมีทหารด้านละ ๒ เลงิโอน กับนำปกทั้ง ๒ นั้น มีทหารที่เลือกพัน

วิธีการทำสงครามของชาวโรมัน

เป็นพิเศษประจำอยู่ข้างละ ๕ โคฮอร์ตตะมีน้ำที่พิเศษสำหรับต่อสู้กับช้าง ในกองทหาร
ม้านั้นมีทหารราบปนอยู่ด้วย ส่วนในการรักษาค่ายนั้น ได้ตั้งทหารไว้ ๒ เลจีโอ

ที่ตั้งของสะซิปีโอนั้นมั่นคงดีมาก และขบวนรบของกองทัพซึ่งมีช้าง ๖๔ เชือก
มีทหารประจำกองเต็มทีนั้น มีท่าทางซึ่งขังมากอยู่ เซซาร์ออกสู้ศึกหวาดหวั่น และ
จึงรอกไม่เข้าตี แต่พวกรบทหารไม่ยอมรอก กลับเร่งจะเข้าตีซ้ำศึก เซซาร์จึงสั่งให้เข้าตี

เริ่มต้นที่เคียวช้างของสะซิปีโอถูกหิ้นและธนูที่ฝ่ายเซซาร์ยิงไป ก็ตกใจ
หิ้นหลังวิ่งหนี หมอความเร่งไม่อยู่ วิ่งไปจนถึงค่ายและเหยียบย่ำทหารฝ่ายตนเองไป
ตามทางด้วย ทหารม้าอาฟริกาของสะซิปีโอก็หิ้นหลังให้ซ้ำศึกและหนีไปด้วย เพราะ
ฉะนั้นกองทัพฝ่ายสะซิปีโอเสียเปรียบเสียแต่เมื่อแรกเริ่มรบแล้ว ในที่สุดกองทัพ
สะซิปีโอก็ต้องถอย และถอยพลางสู้พลาง ยึดที่มั่นต่าง ๆ เป็นลำดับไป แต่เซซาร์ก็
ไล่ตามตีเรื่อยไป ทหารในกองทัพสะซิปีโอถูกอาวุธล้มตายในเวลาถอยหนีเป็นอันมาก

เมื่อรบชนะแล้ว เซซาร์จัดการล้อมเมืองธูปซุสต่อไป แบ่งทหารไว้สำหรับ
ทำการนี้ ๓ เลจีโอ นอกจากนั้นยกไปตีเมืองอูซิเต ซึ่งตีได้เพราะผู้บังคับบัญชาใน
ที่นั้นเห็นไม่สามารถจะต่อสู้ได้ก็ฆ่าตัวตาย ยوباไม่สามารถไปเข้าเมืองซามาที่เป็นเมือง
หลวงของตนได้ก็ฆ่าตัวตายเหมือนกัน นายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นพวกพ้องปอมเปอุส
ก็ฆ่าตัวตายหรือตายในที่รบโดยมาก สะซิปีโอเองหนีลงเรือจะไปแหลมสเปญ แต่
ประทะกับเรือรบของฝ่ายเซซาร์กลางทางเกิดรบกัน สะซิปีโอเลยตายในที่รบ

วันที่ ๑๔ เมษายน ปี ๔๘๖ เมืองธูปซุส เมืองอูซิเต เมืองฮาครูเมตุม
ซึ่งเป็นทีเก็บสมบัติของสะซิปีโอยอมเป็นข้าเซซาร์หมด เซซาร์เลยไปซามา ยึด
ดินแดนของยوباจัดเป็นมณฑลโรมัน แล้ววันที่ ๒๕ พฤษภาคมเซซาร์ก็กลับเข้าเมือง
โรม นับตั้งแต่เวลาที่ออกไปจากเมืองโรมจนทำสงครามแล้วเสร็จกลับมาเป็นเวลา
๖ เดือนเท่านั้น

พอเซซาร์กลับมาถึงเมืองโรม เซนาตโรมันตั้งให้เป็นดิกตาตอร์ ๑๐ ปี และ
ให้เกียรติยศในตำแหน่งใหม่ เรียกว่า “ผู้รักษานิไซของพลเมือง” (หมายความว่าผู้ดูแลไม่ให้พลเมืองประพฤตินทางชั่วและแนะนำให้ประพฤตินทางดี) ทั้ง

ในยุคจูเลียสเซซาร์

ให้เป็นเซนซอร์อีกด้วย และให้เป็นแต่ผู้เดียว ตามธรรมดาในเมืองโรมมีบุคคล
ทำหน้าที่เซนซอร์นี้หลายคน สำหรับตรวจดูว่า เจ้าหน้าที่ทำการถูกต้องตามกฎหมาย
หรือไม่ ตำแหน่งเซนซอร์นี้ เป็นตำแหน่งที่ราษฎรเลือกให้ผู้นั้นผู้นี้เข้ากระทำการ
สำหรับกำกับรัฐบาล เพราะฉะนั้นในการที่เซซาร์ได้รับตำแหน่ง ๓ อย่างพร้อมกัน
ก็แปลว่ามีอำนาจปกครองด้วยและตรวจการปกครองในนามของราษฎรด้วย ตกลง
อำนาจในเมืองโรมตกไปอยู่ในมือเซซาร์ผู้เดียวโดยสิทธิ์ขาด คือเซซาร์เป็นเจ้าเป็น
ใหญ่ในเมืองโรมโดยแท้ ถึงแม้ว่าไม่ได้เรียกว่าเจ้าแผ่นดินก็จริง แต่นับว่าเริ่มต้น
เป็นเจ้าแผ่นดินแต่ครั้งนั้น เพราะฉะนั้นภายหลังคำว่าเซซาร์ จึงกลายเป็นนามแห่ง
ตำแหน่งพระราชาธิบดี

นอกจากนั้นเซซาร์ยังได้รับรางวัล มีการแห่ตริอุมฟ์ (ตามที่อธิบายไว้แล้ว
ในมาตรา ๒) ๔ ครั้ง สำหรับการสงคราม ๔ คราว คือสงครามในกัลเลีย ๑
สงครามในอียิปต์ ๑ สงครามในอาเซียย่อย ๑ สงครามในแอฟริกา ๑ ในการแห่
ตริอุมฟ์ ๔ ครั้ง ไม่กล่าวถึงการรบกับปอมเปอุสเลย เพราะเซซาร์ต้องการจะไม่รบกวน
ชื่อเสียงของปอมเปอุส แต่แม่ทัพอื่น ๆ ที่เซซาร์รับชนะและถึงแก่กรรมแล้วนั้น
มีรูปปั้นบนปลายดาบถือตามในกระบวนแห่ ทั้งเวอร์จีนเกดอริกซ์แม่ทัพพวกกัล
ลาร์ซีโนเอน้องสาวเคิลโอปาตรา กับลูกชายของยูบา ต้องเดินตามรถเซซาร์ ใน
ขบวนตามแบบ เซซาร์ให้เงินรางวัลแก่ทหารที่ไปรบด้วยทุกคน เป็นจำนวนคนละ
๒ พันฟรังค์ นายร้อยได้รางวัล ๒ เท่าพลทหาร นายพัน ๔ เท่า

๖) การรบในแหลมสเปน

ในขณะเมื่อรบชนะปอมเปอุสที่ฟาร์ซาลอสแล้ว เซซาร์ได้จัดให้เทร์โมนีอุส
ไปเป็นผู้ปกครองดินแดนของโรมันในแหลมสเปน แทนกัสซุสที่จัดให้ไปปก
ครองอยู่เดิมแต่ครั้งปราบปรามพวกปอมเปอุสในถิ่นนั้นแล้วเสร็จนั้น แต่ทำการไม่ถูก
แก่น้ำที่

พอเทร์โมนีอุสไปอยู่ในแหลมสเปนได้ไม่นานนัก ลูกชายของปอมเปอุส ๒ คน
คือกะเนอุสปอมเปอุสคน ๑ กับเซกสตุสปอมเปอุสอีกคน ๑ มาถึงแหลมสเปน กับทั้ง

วิธีกระทำการสงครามของชาวโรมัน

ลาบีเอนุสและวาร์สก็นำทหารที่เหลือจากการรบในอาฟริกามาสมทบด้วย แล้วคะเน
๓ ยุสปอมเปยัสได้ให้โรโมนิอุสไปเสียจากแหลมสเปญ รวบรวมกองทัพขึ้นได้ มีกำลัง
๑๓ เลจิโอน ยกไปล้อมเมืองอูลีอาในมณฑลอันดาลูเซีย

เมื่อเซซาร์ทราบข่าวนี้ เห็นว่าจำเป็นจะต้องคุมทหารไปปราบปรามพวกปอม
เปยัสเองจึงจะได้ จึงออกไปยังแหลมสเปญโดยเร็ว เมื่อไปถึงแล้วรวบรวมทหารฝ่าย
ตนที่มีอยู่ในแหลมสเปญทั้งหมด จัดการเพิ่มทหารรักษาเมืองอูลีอาไว้ได้ และ
ยกทัพไปยังเมืองคอร์โดบา (คอร์โดวาเดี๋ยวนี้) เซกสตุสปอมเปยัสเป็นผู้บังคับบัญชา
อยู่ในที่นั้น ทราบว่าเซซาร์ยกมาก็มีความตื่นตกใจ ร้องเรียกให้คะเนยัสพี่ชายมาช่วย
คะเนยัสจึงเลิกการล้อมเมืองอูลีอา ยกมาตั้งค่ายที่คอร์โดบา

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่อสู้กันหลายครั้ง แต่เป็นการต่อสู้กันเล็กน้อยๆ
ลงท้ายเซซาร์ได้คอร์โดบาได้ และยกไปล้อมเมืองอัตเตงูอาต่อไป คะเนยัสปอมเปยัส
ไม่ได้พยายามที่จะป้องกันเมืองอัตเตงูอา เซซาร์จึงตีได้โดยง่าย แล้วคะเนยัสปอม
เปยัสถอยหนีเรื่อยไป เซซาร์ตามไปเป็นลำดับจนถึงเมืองมุนดา คะเนยัสปอมเปยัส
จึงตกลงใจจะต่อสู้กับเซซาร์ในสนามรบให้ถึงแพ้ชนะ

การรบที่มุนดา วันที่ ๑๗ มีนาคมพุทธศักราช ๔๕๗

คะเนยัสปอมเปยัส มีกำลังทหารราบ ๑๓ เลจิโอน ทหารม้ามากแต่ไม่ปรากฏ
จำนวนแน่ ทหารราบชนิดเบา ๖ พัน และทหารเมืองขึ้นมาช่วยอีก ๖ พันจัดขบวนรบบน
เนินอันเป็นลาดลงมาจากเขาที่ตั้งแห่งเมืองมุนดา หันหลังให้มุนดา หันหน้าให้ทุ่งราบ
มีลำธารไหลผ่านหน้าขบวนรบ

เซซาร์จัดขบวนรบในทุ่งหลังลำธารที่เข้ามาแล้ว และรุกข้ามลำธารนั้นไป
ฝ่ายกองทัพของปอมเปยัสตั้งมั่นอยู่กับที่ เซซาร์มีกำลังทหารราบ ๘ เลจิโอนทหารม้า
๔ พัน ได้จัดขบวนรบให้ด้านกลางมีทหาร ๕ เลจิโอน ด้านขวามี ๑ เลจิโอน แต่เป็น
เลจิโอนที่เลื่องชื่อลือนามว่ารบแข็งนัก ด้านซ้ายมี ๒ เลจิโอน กับทหารม้าและทหารราบ
เมืองขึ้นที่มาช่วยนั้นด้วย เซซาร์เองอยู่กับเลจิโอนด้านขวา

ในบุคยูลิสเซซาร์

เซซาร์ เห็นว่าในการที่จะรุกขึ้นไปตีกองทัพปอมเปยุสบนเนินนั้น จะเป็นการเสียเปรียบจึงหยุดกองทัพอยู่ที่ตีนเนิน

ปอมเปยุสตกลงใจแน่ว่าจะรบ เห็นกองทัพเซซาร์หยุดอยู่ที่ภูเขากองมาบ้าง แต่กองอยู่บนลาดของเนินและอยู่ในที่สูงกว่าเซซาร์ เซซาร์ เห็นข้าศึกรุกลงมาเช่นนั้น ก็สั่งให้เข้าตี

ทหารในกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายมีความกล้าหาญเสมอกัน ฝ่ายปอมเปยุสต้านทานกองทัพเซซาร์ที่เข้ามาตีนั้นโดยแข็งแรง บัดเอาแนวที่ ๑ ของเซซาร์แตกถอยลงไป พวกทหารเมืองซันที่อยู่ในกองทัพเซซาร์ ก็วิ่งหนี เซซาร์ จวนจะเสียที แต่เลจีโอไนที่อยู่ด้านขวา ตีแนวทหารของปอมเปยุสที่อยู่ข้างน้ำถอยไปได้ ทหารม้าทางปีกซ้ายก็ต้านทานปีกขวาข้าศึกไว้อยู่ เซซาร์เองวิ่งจากเลจีโอไน ๑ ไปอีกเลจีโอไน ๑ ร้องบอกทหารว่า ถ้าแพ้เด็ก ๒ คนนี้มีอายุเข่าเป็นปีหรือ ถึงกระนั้นในด้านกลางก็ไม่สามารถรุกต่อไปได้ เซซาร์ต้องวิ่งออกไปนำแนวกองทัพ และเข้าตลุมบอนกับข้าศึกเอง ทหารทั้งปวงเห็นนายของตนออกไปอยู่ข้างน้ำที่สุด และในที่ซึ่งอาจเป็นอันตรายโดยง่ายเช่นนั้น จึงเกิดมีมานะรุกรตามแม่ทัพออกไปโดยเร็วแรง ทำให้พวกปอมเปยุสต้องถอยไปยังแนวเดิมที่ตั้งอยู่เมื่อเริ่มรบ เซซาร์เห็นท่าจะไม่ชนะอยู่แล้ว พอเห็นนายทหารม้าคนหนึ่งไปพวกทหารเมืองซันที่มาช่วย นำทหารม้าพวกหนึ่งไปตีค่ายของพวกปอมเปยุส โดยความคิดของตนเอง พอลาบิเอนุส นายทหารในกองทัพปอมเปยุสทราบความดังนั้น ก็สั่งให้ ทหาร ๕ โคฮอร์ตจะออกจากขบวนรบไปป้องกันค่าย การที่ถอยทหารออกไปจากขบวนรบเช่นนั้น ทำให้ทหารอื่น ๆ ในกองทัพปอมเปยุสเข้าใจว่า พวกนั้นเสียทีแพ้ ข้าศึกจึงต้องถอยไป เลยเกิดมีความย่อท้อในใจและเริ่มถอยตาม ฝ่ายทหารในกองทัพเซซาร์ เห็นได้ทีกลับมีใจฮึกเหิมและรุกใหญ่ กองทัพปอมเปยุสก็ถอยกระจ่ายไป ทหารม้าและทหารราบฝ่ายเซซาร์ไล่ติดตามตีอย่างอุกฤษฐ์ เซซาร์จะร้องห้ามอย่าให้ฆ่าพวกโรมันกันเองแต่ใดก็ไม่มีใครฟัง ทหารพวกปอมเปยุสล้มตายเป็นอันมากนับเป็นจำนวนถึง ๓ หมื่น ลาบิเอนุส อັตติเออุส วารุส นายทหารชั้นสูงตายในที่รบ กับบุคคลชั้นขุนนางหรือลูกขุนนางตายในที่รบนั้นถึง ๓ พันคน

การเสื่อมทรามในทางทหาร

เมื่อรบกันครั้งนี้แล้ว กองทัพปอมเปอสุสก็ไม่สามารถจะต่อสู้กับเซซาร์ได้ต่อไป ทหารของเซซาร์ตีเมืองต่าง ๆ ในแหลมสเปนได้ตลอด และแต่นั้นมานับได้ว่าเซซาร์เป็นใหญ่ในประเทศโรมันทั่วไปผู้เดียว

เพื่อว่าผู้ที่มิได้อ่านพงษาวดารโรมันจะอยากทราบว่า ตอนนี้เซซาร์ทำอะไร และเป็นอย่างไรบ้าง จึงขอบรรยายความดังต่อไปนี้

เมื่อเสร็จการสงครามกับพวกปอมเปอสุสในแหลมสเปนแล้ว เซซาร์ก็กลับมายังเมืองโรม เซนาตเตรียมการที่จะจัดครีอุ่มพ์ให้ แต่ให้จัดการทำบุญทำทานเป็นพิเศษ ด้วยในระหว่าง ๔๐ วัน กับตั้งทำอนุสาวรีย์รูปเซซาร์ ตั้งในวัดสำคัญของเมืองโรม แห่ง ๑ และตั้งในคาปิโตลที่ว่าการแผ่นดินอีกแห่ง ๑ ด้วย

ขณะนั้นเซซาร์เป็นใหญ่เป็นผู้อำนวยราชการทั่วไปในประเทศโรมัน มียศเป็น ดิกตาตอร์ตลอดชีวิต และรับยศเป็นกงซุลสำหรับ ๑๐ ปี เป็นเซนชอร์ตลอดชีวิต มีเกียรติยศที่เรียกว่าอิมเปราตอร์ (ขณะนั้นยังเข้าใจว่าแปลว่าแม่ทัพ) ซึ่งกำหนดว่าให้สืบต่อในสกุลวงศ์ด้วย เป็นตรีบุณคือปากของราษฎร เป็นเจ้าในเซนาต เป็นผู้ดูแลนิไสยของราษฎร เป็นหัวหน้าทางศาสนา ทั้งในที่สุดมีนามว่าบิดาของบ้านเมือง

ตามที่ว่ามานี้ แปลว่าเซซาร์เป็นเจ้าแผ่นดินโดยสิทธิ์ขาดในประเทศโรมันนั่นเอง เพราะตำแหน่งใด ๆ มารวมอยู่ในตัวเซซาร์ผู้เดียวหมด แต่ไม่มีใครกล้าว่าเป็นเจ้าแผ่นดิน เพราะการปกครองคนนับว่าเป็นแบบลึศอยู่อย่างเดิม ไม่ได้เปลี่ยนวิธีหรือลดหย่อนสิ่งใดไปเลย เป็นแต่ว่าตำแหน่งที่มีอำนาจไปรวมอยู่ในมือบุคคลผู้เดียวเท่านั้น

เซซาร์กระทำการปกครองอย่างสุขุมและอ่อนโยนดีที่สุดใน ไม่ได้ใช้อำนาจในทางที่ผิดหรือกดขี่ผู้ใดโดยไม่เป็นยุติธรรมเลย เซซาร์ก็จะยกทัพไปปราบปรามชาติปาร์เซีย ที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเอเชียช้อยม แต่ยังไม่ทันจะทำการสำเร็จ ก็ถูกทำตายเสียก่อน

เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๔๕๘ เซซาร์ถูกแทงในเวลากำลังประชุมเซนาต และถึงแก่กรรมในที่นั้น การที่เซซาร์ถูกแทงนี้ ก็เพราะมีคนบางคนคบคิดกันทำลอบ

สมัยอิมเปราเตอร์ปกครองประเทศโรมัน

ชีวิตเสียโดยความอิจฉาริษยาเป็นที่ตั้ง หัวหน้าพวกนี้คือกายุสคลัสซุสซึ่งเป็นผู้ได้รับความอดทนคำขู่ของเซซาร์มาแต่เดิมเป็นอันมากนั้นคนหนึ่ง กับอีกคนหนึ่งคือบรูตัสซึ่งมีความเห็นไปว่าควรฆ่าเซซาร์เสียบ้านเมืองจึงจะเจริญ โดยที่ราษฎรจะได้ปกครองตนเองตามแบบrepublikแท้จริงใหม่

บรรดาราชฎรเมืองโรมมิได้เห็นด้วยกับพวกที่ฆ่าเซซาร์นั้น เลยกลับมีความโกรธเคืองเป็นอันมาก จนพวกนั้นต้องแอบซ่อนและหนีไปจากเมืองโรมเพื่อให้พ้นอันตราย เซซาร์ถึงแก่กรรมอายุยังไม่เต็ม ๕๖ ปี

ตอนที่ ๑๑

ว่าด้วยการเสื่อมทรามในทางทหาร

ครั้งสมัยอิมเปราเตอร์ปกครองประเทศโรมัน

ตั้งแต่ครั้งการสงครามในเวลาจลาจล คือในสมัยที่ชาวโรมันรบกันเองเพื่อแย่งอำนาจซึ่งกันและกันนั้น ทหารโรมันเกิดเป็นเพื่อนของแม่ทัพ ผู้สมรู้ร่วมคิดและเป็นผู้เป็นกำลังของแม่ทัพในการแย่งอำนาจ เพราะที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะมีกำลังข่มขืนพวกที่เป็นอริแก่ตนได้นั้น ก็ย่อมต้องอาศัยรยุทธทหารเป็นธรรมดา แปลว่ากองทัพไม่ได้ทำหน้าที่ของตนอันสำคัญที่สุด คือการระวังความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง กองทัพกลับกลายเป็นเครื่องมือสำหรับก่อการจลาจลเสียซ้ำเป็นการเลวทรามอย่างยิ่ง พวกทหารโรมันเกิดมีอำนาจมากเกินตำแหน่ง กลายเป็นผู้ที่สามารถถอดหรือตั้งผู้ปกครองบ้านเมืองได้ตามอำเภอใจ ความเสื่อมทรามก็ย่อมเกิดมีแก่ทหารเหล่านั้นเป็นธรรมดา บุคคลมิได้เข้าเป็นทหารเพราะความรักบ้านเมือง เพราะรู้สึกว่าการป้องกันบ้านเมืองเป็นหน้าที่และเป็นธรรมดาที่ควรแก่พลเมือง การเป็นทหารกลายเป็นทางหาเงินอย่างดีทางหนึ่ง อิมเปราเตอร์ เอากุสตุสรวบอำนาจเข้าในมือตนได้ด้วยกำลังทหาร แล้วก็ยึดกำลังทหารนั้นเป็นเครื่องคำขู่ต่อไป แต่หาทางที่จะป้องกันมิให้ทหารมีเสียงในการแผ่นดิน คือไม่ให้เป็นกำลังที่จะล้างอำนาจของตนได้ ได้จัดให้มีกองทัพประจำอยู่เสมอ ไม่ใช่ว่าจัดขึ้นแต่เวลาที่มีสงครามอย่างเดิม และคนที่จะเข้าประจำกองทัพนั้น ใช้วิธีจ้าง

๔ การเสื่อมทรามในทางทหาร

คนในเมืองขึ้นเป็นพันธมิตรกับชาวเมืองโรมันแท้ ๆ และให้กองทหารแยกย้ายกันไปตั้งอยู่ตามبلต่าง ๆ เรียงรายตามเขตรแดนของประเทศ ตามที่จัดการเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นที่เรียบร้อยไปได้ชั่วคราวหนึ่งแต่ไม่นาน

พวกชาติเยอรมันต่าง ๆ และชาติอื่น ๆ บุกรุกบกวณ และเข้าตีดินแดนประเทศโรมันมากขึ้นทุกที ฝ่ายโรมันก็ต้องใช้ทหารต่อสู้อยู่เสมอไม่มีที่สิ้นสุด เป็ถื่องแรงเป็นอันมาก มีหน้าซำดเพาะบรรจบกับเวลาที่ชาวโรมันเกิดเบื่อหน่ายการทหารขึ้นด้วย ก็ถึงเวลาที่บ้านเมืองมั่งคั่งเกินไป พลเมืองพากันอยู่กินบริบูรณ์สบาย เลยรักความสบายความสุขส่วนตัวนั้นยิ่งกว่าอื่น ก็การทหารนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับความสุขส่วนตัว เป็นการที่เรียกให้พลเมืองสละเลือดเนื้อและชีวิตให้แก่บ้านเมือง เพราะฉะนั้นบุคคลที่คิดถึงตนเป็นที่ตั้ง รักความสุขความสบายส่วนตนเป็นที่ตั้ง เป็นต้องเบื่อหน่ายและเกลียดทหารทุกคน ตัวอย่างในพงษาวดารเป็นมาเช่นนั้นเสมอ แต่จนเพาะที่เรากล่าวมาแล้วก็เห็นได้ในประเทศ ๓ ประเทศแล้ว ก็ในประเทศกรีกประเทศคาร์ธาโกและในประเทศโรมันนี้ เป็นอย่างเดียวกันนี้ทุกประเทศ เมื่อการเป็นเช่นนั้นการหาบุคคลเป็นทหารก็เป็นการยากอย่างยิ่ง การเกณฑ์นั้นเป็นอันเลื่อนลอย เพราะบรรดาผู้ที่จะถูกเกณฑ์เข้ามาเป็นทหาร ขอใช้เงินแทนเสียแทบทั้งสิ้นไม่ยอมเข้ามารับราชการด้วยตนเอง รัฐบาลจะต้องการตัวคนให้ได้ ไม่ทราบจะกำหนดลงอย่างใดแน่ ว่าผู้ใดจะใช้เงินแทนได้ ผู้ใดจำเป็นต้องเข้ามารับราชการด้วยตนเอง ก็เลยตกลงว่า บุตรหลานของผู้ที่เป็นทหารอยู่แล้วจำเป็นต้องเข้ามารับราชการเอง นอกนั้นให้ใช้เงินแทนได้ การที่กำหนดลงเช่นนั้น เพราะเห็นว่าผู้ที่เป็นทหารนั้น อยู่ในอำนาจแล้ว พอจะข่มขืนให้นำบุตรเข้ามาเป็นทหารได้ การที่ตกลงเช่นนั้นก็แปลว่าใช้วิธีเกณฑ์บุตรหมู่อย่างที่เราใช้อยู่ในเมื่อก่อนมีพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารนั้น ความเดือดร้อนก็เกิดมีต่อผู้ที่ต้องเป็นบุตรหมู่ทหารฉะนั้นเป็นอันมาก เพราะเป็นอันว่าทำมาหากินอย่างอื่นไม่ได้ ต้องมาเป็นทหารและเป็นอยู่นาน เหตุว่ากำหนดเวลารับราชการนั้น คงนับแต่อายุ ๑๗ ถึง ๔๖ ตามเดิม แต่ว่าในครั้งก่อนทหารไม่ต้องประจำอยู่เสมอเรียกประจำการต่อเวลามีสงคราม มาตอนนั้นเกิดมีกองทัพประจำขึ้น แปลว่าต้องอยู่ประจำการตลอด

สมัยอิมเปราตอร์ปกรองประเทศโรมัน

เวลากำหนดอายุนั้น เมื่อเกิดเรียกทหารโดยวิธีไม่สม่ำเสมอฉะนั้น พวกที่จะต้องเป็นทหารก็เลยหนีสูญต่างๆ การที่จะหาคน ป็นทหารโดยวิธีเกณฑ์ก็เป็นการยากอย่างยิ่ง จึงตกลงต้องใช้วิธีเกลี้ยกล่อมว่าจ้างแทบทั้งสิ้น และเลยจ้างไม่ว่าใคร จนชั้นพวกคนจนที่ไม่มีอันจะกิน และคนขอทาน คนโทษที่ออกมาจากเรือนจำใหม่ๆ ก็ให้รับจ้างเป็นทหารหมด

ครั้นมาถึงมาร์คัสเออเรลิอุสเป็นอิมเปราตอร์ (แต่ พ.ศ. ๗๐๓ ถึง ๗๒๒) ได้ตกลงรับคนชาติอื่น มีชาติเยอรมันต่างๆ เป็นต้น เข้าเป็นทหารในกองทัพโรมัน รับแต่น้อยก่อนแต่ต่อมาชักมากขึ้นทุกที จนครั้งแผ่นดินอิมเปราตอร์เซโอโดซิอุส (๔๒๑—๔๕๖) ในกองทัพโรมันมีทหารต่างชาติมากกว่าทหารที่เป็นชาวโรมันนั้นเป็นอันมาก และนายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อยจนถึงแม่ทัพ ก็เป็นคนต่างชาติเสียโดยมาก เพราะฉะนั้นกองทัพโรมันกลายเป็นไม่ใช่โรมัน กลายเป็นอื่นไปที่เดียว

ต่อมาเมื่ออิมเปราตอร์วาเลริอุสคอนสตันตินุส (๔๖๓—๔๘๑) ได้สร้างเมืองหลวงขึ้นอีกเมือง ๑ ที่เมืองบิซานซ์ ดินนั้นแล้ว ไม่ช้านักประเทศโรมันก็แยกกันออกเป็น ๒ ประเทศ (๕๓๗) คือเป็นประเทศโรมันซีกตะวันตกและประเทศโรมันซีกตะวันออกตอนนั้นไปอีก ๑๐๐ ปี คือในปี ๑๐๑๘ ประเทศโรมันซีกตะวันตกก็อันตรธานสูญหายแบ่งแยกกันออกเป็นประเทศเล็กๆ น้อยๆ ต่างๆ มีเจ้าแผ่นดินชาติเยอรมันครอบครองต่างๆ กัน ส่วนประเทศโรมันซีกตะวันออกยังทรงกำลังไปได้อีกพันปี

จดหมายเหตุของบุคคลผู้ ๑ ชื่อโปรโคป ซึ่งเป็นเลขานุการของเวลิชาริอุส แม่ทัพประเทศโรมันซีกตะวันออกคน ๑ ทำให้เราสามารถทราบได้ว่า การทหารในประเทศบิซานติโอนเป็นอย่างไร (มักจะเรียกประเทศโรมันซีกตะวันออกว่าประเทศบิซานติโอนกัน นื่องๆ คือเรียกตามนามเมืองเดิม ที่คอนสตันตินุสไปเปลี่ยนเรียกว่าคอนสตันติโนเปิลนั้น) จดหมายเหตุนี้กล่าวถึงการครองอิมเปราตอร์ยูสตินิเยนส์ (๕๖๕—๕๖๘)

การเสื่อมทรามในทางทหาร

ซึ่งนับว่าเป็นอิมเปราตอร์อย่างดีที่สุดในประเทศบิซันติโอน เลื่องชื่อลือนามที่ได้ทำ
ประมวลกฎหมายที่เรียกกันว่าประมวลกฎหมายยูสตีเนียนส์ ซึ่งเป็นหลักสำหรับการทำ
ประมวลกฎหมายในประเทศอื่นต่อมา เมื่อเราอ่านดูความในจดหมายเหตุนั้นแล้ว ย่อม
เกิดความสลดใจ อิมเปราตอร์ซึ่งมีวังอันสวยงามเป็นราชสำนักอยู่ในเมืองคอนสตัน
ติโนเปิลนั้น ก็เป็นเจ้าเป็นใหญ่อยู่แต่เฉพาะในเมืองนั้นเท่านั้น ในหัวเมืองมีข้า
หลวงต่างพระองค์ประจำอยู่ก็จริงแต่ก็บังคับบัญชาอะไรเกือบไม่ได้เหมือนกัน เพราะยังมี
เจ้าเมืองนายอำเภอและเจ้าน้ำที่ต่อลงไปอีก ที่ต่างคนต่างทำการตามอำเภอใจ วิธี
ปกครองของประเทศยุ่งยาก จนการรวบรวมอำนาจอยู่ในมืออิมเปราตอร์นั้นไม่ได้เป็น
ไปจริงเลย ถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นชัดก็แปลว่า เป็นอย่างประเทศจีนในเวลาจน
เปลี่ยนเป็นรูปบลิค

ส่วนในทางทหารนั้นปรากฏว่ามีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

มีกองทัพประจำการ ซึ่งเรียกคนเป็นทหารโดยวิธีเกณฑ์จ้าง แต่การเกณฑ์
นั้นไม่เรียบร้อยอย่างยิ่ง ที่ไม่เรียบร้อยนั้นเพราะเหตุหลายประการ

ประการที่ ๑ พวกชาติใหม่ต่าง ๆ คือชาติเยอรมันและชาติสลาฟนั้น เข้ามา
ตั้งภูมิลำเนาในดินแดนของประเทศบิซันติโอนหลายพวกหลายเหล่า แต่เมื่อเข้ามา
อยู่เช่นนั้นแล้ว ก็หาได้มีความประสงค์ที่จะสละความอิสระภาพของตนและเป็นข้า
เจ้าแผ่นดินบิซันติโอนนั้นไม่ เมื่อรัฐบาลส่งเจ้าพนักงานสัสดีไปเกณฑ์จ้างคนมา เป็น
ทหาร ก็พากันขับไล่เจ้าพนักงานไปเสีย แท้จริงพวกเหล่านั้นใช้ว่าจะไม่ยอมทำการรบ
ให้แก่อิมเปราตอร์ที่เดียวก็หาไม่ ยอมทำการรบให้เหมือนกันแต่จะเลือกทำตามใจ
เมื่ออยากจะช่วยก็จะช่วย เมื่อไม่อยากจะช่วยก็ไม่ช่วย และมักชอบช่วยทำการรบ
เป็นกองของตนต่างหาก ที่มีนามว่าพวกเฟเดรต แปลว่า พวกไมตรีมาช่วย ไม่
อยากเข้าประจำกองเป็นทหารของอิมเปราตอร์แท้ ๆ

สมัยอิมเปราตอร์ปกครองประเทศโรมัน

กองเฟเดรานั้น มีวิธีเกณฑ์ต่างหากและได้เงินเดือนสูงมาก ทหารพวกนี้ใช้วิธีบนหลังม้าทั้งสี่ หรือถ้ารบ ดินดิน ก็ใช้ม้าเป็นพาหนะเวลาเดินทัพ กองทหารเฟเดรากลุ่ม ๆ นี้นับว่าเป็นอย่างดีกว่าพวกอื่นหมดในกองทัพของอิมเปราตอร์ประเทศบีซันติโอน

กองทหารนอกจากนั้น ย่อมได้แต่คนที่เลวเข้าเป็นทหารกับทั้งเจ้าพนักงานทำการฉ้อโกงต่าง ๆ คือ กลังไม่หาคนเข้าให้เต็มอัตรา แต่คงเบิกเงินเดือนเต็มอัตรา เงินเดือนสำหรับทหารนั้นมีกำหนดเป็น ๓ ชั้น แต่เจ้าพนักงานให้ชั้นต่ำที่สุดหมดหรือจว่าทหารนั้นล้มตายไป หรือออกจากราชการแล้ว เบิกเงินเดือนให้คนอื่นซึ่งไม่มีจริง เงินที่เหลืออยู่โดยทำการโกงต่าง ๆ นี้ เจ้าพนักงานบังไว้เป็นประโยชน์ตนทั้งสิ้น

เมื่อการเป็นเช่นนี้ ก็จะได้บุคคลที่มันโสมมมาเป็นทหารนั้น ย่อมไม่ได้อยู่เอง เหตุฉะนั้นเหล่าทหารราบในกองทัพบีซันซ์ ย่อมมีคนทีเลวทรามโดยมาก และเลวลงทุกทีด้วย ไม่ได้มีเวลาดีขึ้นได้เลย

เราได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ ๗ ถึงการที่วิธีจัดแถวของชาวโรมันเปลี่ยนแปลงไปตามวิธีเกณฑ์ทหารอย่างใด คือเริ่มต้นใช้จัดเป็นรูปฟาลังและรุกเข้าหาข้าศึกทั้งฟาลัง แล้วเปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับ ลงท้ายกลายเป็นฟาลังซึ่งอยู่กับที่ไม่รุก ในขณะที่ทหารราบลงใช้วิธีจัดแถวเป็นฟาลังอยู่กับที่แล้วนั้น กองทหารเหล่าอื่นและเครื่องมอ อย่างอื่น ๆ ก็เต็มมากขึ้นเป็นลำดับ คือทหารม้าทหารราบชนิดเบาและเครื่องยิงต่าง ๆ ย่อมมีจำนวนมากขึ้นทุกที ลงท้ายทหารม้าเท่านั้นเป็นเหล่าที่สามารถทำการรบให้แตกหักแพ้ชนะกันได้

ในขณะนั้นทั้งทหารราบและทหารม้าใช้ธนูเป็นอาวุธ แต่ไม่ปรากฏว่าทหารราบได้ออกรบยิงธนูในสนามที่แจ้งนั้นเลย ถึงแม้ทหารราบจะมีจำนวนมากเท่าใดก็ดี ย่อม

การเลื่อมทราวมในทางทหาร

เจ้าประจำอยู่ในบ้อมค่ายสนามเพลาะ แล้วยิงธนูออกมาจากแนวเชิงเทินเช่นนั้นเสมอ

การบังคับบัญชาทหารในกองทัพก็เป็นการยุ่งยากมาก เพราะในบ้านเมืองไม่มีความสามัคคีเลย บ้อมมีแต่การแก่งแย่งกันเป็นพื้น อิมปราตอร์ไม่สามารถจะตั้งให้ผูใดคนหนึ่งเป็นแม่ทัพใหญ่รวบรวมบังคับบัญชาทหารทั้งหมดได้เลย ทหารในกองทัพปักษันติโอนที่ไปทำสงครามต่าง ๆ นั้น โดยมากไม่มีใครมีจำนวนเกิน ๒ หมื่นคน แต่แม่ทัพต้องมามากที่สุด คือถ้ากองทหารมาจากมณฑลไหน เทศาภิบาลในมณฑลนั้นก็ต้องเป็นแม่ทัพควบคุมเอง เพราะฉะนั้นถ้าในกองทัพมีทหารจากมณฑลต่าง ๆ กันมณฑล ก็ต้องมีจำนวนแม่ทัพในกองทัพนั้นเท่ากัน

การรบในสมัยนั้น นับว่าการยิงข้าศึกเป็นการสำคัญที่สุด และใช้ยิงกันอยู่นาน ๆ แต่การที่ยิงนั้นก็ยิงอยู่ใกล้ที่ หาได้ยิงพลางรุกพลางไม่ ในสมัยนั้นพวกอันลัมหลักสำคัญของยุทธวิธีที่ว่า “การยิงนั้นเป็นการเตรียมการเข้าตลุมบอน เมื่อยิงข้าศึกถอยแล้วต้องเข้าตลุมบอนจึงจะแพ้ชนะกันได้แน่นอน” นั้น เสียสนิททีเดียว

กองทัพปักษันติโอนเข้าตีข้าศึกโดยแตกหัก แต่เมื่อข้าศึกทำการพลาดพลั้ง เป็นต้นว่าเดินทัพไม่เป็นขบวนอันเรียบร้อย หรือยิงไม่แข็งแรง หรือถอยอย่างกระจัดกระจาย เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนั้น กองทหารม้าปักษันติโอนเข้าตลุมบอนกับข้าศึก เพื่อให้ข้าศึกตื่นตกใจแลแตกกระจัดกระจายยิ่งขึ้น เราจะนำการรบที่เมืองดาระ (ในอาเซียข้อม) มากล่าวพอเป็นตัวอย่างให้เห็นวิธีรบในสมัยนั้นได้ โดยชัด

การรบที่ดาระ พุทธศักราช ๑๐๗๒

ชาวเปอร์เซียรวบรวมทหารที่เมืองนิซิบิส มีจำนวนทหารประมาณ ๔ หมื่นออกมายังเมืองดาระ เพื่อจะล้อมตีเมืองนั้น เบลีซาริอุสแม่ทัพฝ่ายปักษันติโอน ซึ่งนับว่าเป็นนายทหารอย่างเยี่ยมที่สุด ในพงษาวดารของประเทศปักษันติโอน คุมทหาร

สมัยอิมเปราตอร์ปกครองประเทศโรมัน

ประมาณ ๒ หมื่น ๕ พันคนอยู่ในเมืองดาระ ทหารนั้นล้วนแต่เลวทรามมีใจขลาด
และไม่ได้อยู่ในความควบคุมและยุทธวินัยอันดีเลย เบลีซาริอุสคิดคอยตั้งรับข้าศึก
อยู่ที่เมืองดาระ จึงจัดทำบ้อมค่ายสนามเพลาะขึ้นในตำบลหน้าเมือง เป็นระยะห่างจาก
ตัวเมืองเท่าระยะลูกธนูยิงจากเมืองตกลึงที่ค่ายนั้นได้ ให้ทหารรบเข้าประจำตามแนว
เชิงเทินบ้อมค่ายและสนามเพลาะนั้น ทหารมาอยู่หลังแนวบ้อมค่าย ทางปีกทั้ง ๒
ข้างมีทหารมาพวกเมืองขึ้นและทหารพวกเฟเดรรัตเป็นอันมาก มีทหารมาอยู่นอก
บ้อมค่ายข้างหน้าอยู่พวกเดียว คือพวกทหารม้าธนู ๖ ร้อยคน ยืนอยู่ในทำเล
ที่แนวบ้อมค่ายต่ำเป็นมุมเข้ามาข้างใน

ฝ่ายเปอร์เซียเมื่อเดินทัพมาถึงที่มั่นของฝ่ายบิซันซ์แล้ว ก็จัดขบวนรบเป็น
หลายแนว มีแนวหนุนด้วย แต่ยังไม่เข้าตีไม่กองกุมเชิงอยู่

วันรุ่งขึ้นฝ่ายเปอร์เซียมีทหารมาเพิ่มอีก ๑ หมื่นคน เพราะฉะนั้นมีกำลังมากกว่าเบลี
ซาริอุสถึง ๒ เท่าแต่ก็ยังหาเข้าตีให้แตกหักไม่กลายเป็นส่งคนมาพูดจาจะให้เบลีซาริอุส
ยอมแพ้ยกเมืองให้ พูดโต้ตอบกันไปมาตลอดวัน ต่อเมื่อพูดจាកันเป็นอันไม่สำเร็จ
แล้วจึงตกลงรบกันในวันที่ ๓

เมื่อก่อนจะรบกันนั้น เบลีซาริอุสกล่าววาจาตักเตือนใจทหาร แต่คำที่พูด
นั้นไม่ชัดเจน อาจเข้าใจไปได้ ๒ ทาง ตามแต่ใครจะต้องการเข้าใจอย่างใด ในย
หนึ่งสามารถจะเข้าใจได้ว่า เบลีซาริอุสบอกกับทหารของตนว่าให้วิ่งเข้าดลุมบอนกับ
แนวทหารเปอร์เซียและใช้ดาบฟันแทงเถิด คงจะชนะได้โดยง่าย อีกในยหนึ่งอาจ
เข้าใจไปได้ว่าให้ฝ่ายบิซันซ์รุกออกไปรบกับฝ่ายเปอร์เซียเถิด เพราะถ้าปล่อยให้
ฝ่ายเปอร์เซียรุกเข้ามา จนถึงเข้ามาดลุมบอนในค่ายแล้ว ฝ่ายบิซันซ์คงจะเป็น
อันตรายถูกอาวุธล้มตายมากเป็นแน่

กองทัพเปอร์เซียนั้น จัดขบวนรบเป็น ๒ แนว และยังมีกองหนุนอยู่ข้าง
หลังอีก พวกเปอร์เซียก็ตีเข้าตีเมื่อเวลาเที่ยงแล้ว เพราะเวลานั้นเป็นเวลารับประ
ทานอาหารของพวกบิซันซ์

ครั้นถึงเวลาเที่ยงแนวทหารเปอร์เซียก็ออกเดิน และพอรุกเข้าถึงระยะที่จะ

การเลื่อมทรมในทางทหาร

ยิงธนูได้ ก็หยุดและยิงธนูเข้ามาอีกค่าย เบลีซาริอุส ปั่นอันมาก ทหารราบฝ่ายเบลีซาริอุสก็ยิงธนูโต้ตอบบ้าง แลวนำยิงตรงไปยังข้าศึก แลวหลัง ๆ ยิงข้ามศีรษะ แลวนำอีกทีหนึ่ง ขณะนั้นสมพิศไปทางกองทัพเปอร์เซีย ทำให้ธนูของฝ่ายบีซานซ์ไปไกล และมีกำลังกว่าธนูฝ่ายเปอร์เซียมาก

เมื่อฝ่ายเปอร์เซียยังต่อสู้อยู่นานจนจำนวนลูกธนูประจำตัวทหารหมดแล้ว ก็รุกเข้าตลบบอนและเข้าตี เหน็บ้อมค่ายทางปีกทั้ง ๒ ข้าง แนวที่ ๒ ของฝ่ายเปอร์เซียก็เข้ามาช่วย แนวที่ ๑ ด้วย เพราะฉะนั้นฝ่ายบีซานซ์ก็แทนหน้ามิได้ต้องถอย และทหารม้าบีซานซ์ซึ่งมีหน้าที่ช่วยทหารราบนั้นก็ ถอยถอยหนีไปด้วย ทหารเปอร์เซียได้ติดตามไป ติดตามโดยรีบร้อนและอีกเหิม ขาดความระมัดระวังและไม่สู้เป็นแถว เป็นแนวเรียบร้อยนักด้วย ฝ่ายทหารพวกเฟเดรตในกองทัพบีซานซ์เห็นได้ที จึงพร้อมด้วยทหารม้าถ่อธนูที่อยู่นอกค่ายตรงด้านกลางและซึ่งยังมีได้ต่อสู้กับข้าศึก เพราะฝ่ายเปอร์เซียตีแต่ทางปีก ด้านกลางหาได้ตีไม่ขึ้น ยกออกจากกลางแยกออกทางขวาทางซ้ายตีข้างและตลบหลังพวกเปอร์เซีย เบลีซาริอุสเองกับกองบัญชาการที่פק์ออกรบด้วยพร้อมกับพวกเฟเดรตนั้น พวกเปอร์เซียเสียที่ต้องถอยกลับไป และฝ่ายบีซานซ์ก็หาได้ไล่ติดตามจริงจังไม่ พอฝ่ายเปอร์เซียถอยไปแล้วก็เลิกรบกัน

พวกเขียนจดหมาย หตุครั้งโน้นกล่าวไว้ว่า พวกเปอร์เซียแพ้ยับเยินและแตกกระจัดกระจาย แท้จริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ พวกเปอร์เซียถอยไปแล้วก็ไปรวมกำลังกันได้อีก และคงอยู่ในระหว่างเมืองนี้สืบสืบกับดาระนั้นเอง และยังทำสงครามต่อไปอีก

ที่เราเล่าถึงการรบที่เมืองดาระนี้ เพื่อให้เห็นชัดว่าการรบในสมัยนั้นเลวทรามเพียงใด

ต่อนั้นมาในการสงครามกับพวกวันดาล (ชาวเยอรมันพวก ๑) เบลีซาริอุสมียทหารม้า ๕ พัน ทหารราบ ๑ หมื่นคน แต่ทหารราบไม่ได้ทำการรบอะไรเลย เมื่อเบลีซาริอุสเดินทัพไปเมืองคาร์ธาโกผ่านเมืองเคซีมูม (ในทวีปอาฟริกา) ด้รบกับกองทัพฝ่ายวันดาลที่เมืองเคซีมูม (พ.ศ. ๑๐๗๕) และรบชนะ ในการรบครั้งนั้น

สมัยอิมเปราเตอร์ปกครองประเทศโรม

เบลีซาริอุสมีแต่ทหารม้าเท่านั้น ทหารราบมาถึงสนามรบไม่ทันที่เดียว ด้วยเบลีซาริอุสให้ทหารราบอยู่ในค่ายรักษากองสรรพการะ นำทหารม้าออกไปตรวจดูข้าศึกแล้วเลยรบกัน เมื่อตกลงเป็นต้องรบกับข้าศึกแล้ว เบลีซาริอุสได้ส่งคนไปเรียกทหารราบแต่เมื่อทหารราบมาถึงนั้นการรบเสร็จเสียแล้ว ในการรบที่ทริคาเมโรน (ในอาฟริกา เหมือนกัน พ.ศ. ๑๐๗๖) เบลีซาริอุสก็มีแต่ทหารม้าอีก ทหารราบมาถึงสนามรบแต่ในตอนท้าย เมื่อจวนจะเสร็จการรบอยู่แล้ว

ในการสงครามกับพวกโกธ (Goths) ในแหลมอิตาลี เมื่อครั้งรบกันที่เมืองโรม (พ.ศ. ๑๐๘๕) นายทหารราบขอให้เบลีซาริอุสใช้ทหารราบในการรบด้วย เพราะฉะนั้นเบลีซาริอุสจึงตกลงใช้ทหารราบเฉพาะพวกที่ดีที่สุดออกยืนในขบวนรบ แต่ให้ยืนอยู่หลังทหารม้า ส่วนทหารราบนอกจากนั้นให้อยู่ในเมืองโรม ช่วยพลเมืองป้องกันเมือง ขึ้นประจำอยู่บนกำแพงหอรบและประจำที่เครื่องยิงต่าง ๆ

ครั้นถึงเวลารบกันเข้าจริง พอพวกโกธเข้าตีกองทัพเบลีซาริอุส ทหารราบที่ออกไปอยู่ในสนามนั้นก็วิ่งหนีกระจัดกระจายเข้าเมือง นายทหารจะห้ามเท่าไรก็หาฟังไม่ และเบลีซาริอุสเองก็เลยต้องเข้าไปตั้งมั่นอยู่ภายในเมืองโรม

ตอนนั้นมาในร้อยปีที่ ๑๕ แห่งพุทธศักราช (คือระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๐ และ ๑๕๐๐) อิมเปราเตอร์เลโอที่ ๔ ได้พยายามที่จะบำรุงการทหารในประเทศไบซันติโอนให้เจริญยิ่งขึ้น ได้ออกกฎหมายบังคับต่าง ๆ มาก ในกฎหมายบังคับเหล่านี้ เป่า กฎว่า ขบวนรบของกองทัพจัดเป็นหลายแนวซ้อนกัน ให้ทหารที่ดีอยู่ในแนวหน้า ทหารที่ไม่ดีอยู่ในแนวหลัง ในแนวหน้ามีกองทหารต่าง ๆ และมีนามต่าง ๆ กันคือ (๑) ครูซอร์ (๒) เดเฟนซอร์ (๓) ปลางิโอฟิลัก (๔) ฮีเปอร์ กรัสต์ กองครูซอร์นั้นขยายแถวอยู่หน้า แล้วกองเดเฟนซอร์ซึ่งมีจำนวนมากกว่ากองอื่นจัดแถวชิดอยู่ข้างหลังเป็นแนวหนุน ส่วนกองฮีเปอร์ กรัสต์ ซึ่งแปลว่าพวกตีปีกนั้นตั้งอยู่ทางปีกของแนวเดเฟนซอร์ที่คิดจะเข้าโอบปีกข้าศึก ฝ่ายกองปลางิโอฟิลักอยู่ทางปีกซึ่งจะตั้งมั่นรับข้าศึกไม่รุก และตั้งถนัดหลังแนวเดเฟนซอร์ลงม หน้อยหนึ่งมีหน้าที่ป้องกันปีก ทหารราบแนวที่ ๒ นั้นไม่ได้ทำการรบอย่างใด จัดให้มีไว้เพราะไม่ทราบว่าจะใช้ทหารที่ไม่ดีที่ไม่ควรอยู่ในแนวหน้าไปทั้ง

เสียที่ไหนเท่านั้น ถ้าจำนวนทหารที่ไม่ดีมาก ก็จัดเป็นแนวที่ ๓ ที่ ๔ ต่อไปอีก แต่ก็คงไม่น่าท้ออย่างใด

การที่คิดจัดแก้ไขดังที่เข้ามาแล้วนั้น ก็ไม่ทำให้ทหารราบดีขึ้นได้ คงนับกันว่าทหารราบเป็นหลักสำหรับช่วยทหารม้าและตามทหารม้าไปเท่านั้น ในสมัยนั้นพากันลืมเสียหมดว่า แท้จริงทหารราบและทหารม้าต่างเป็นหลักที่ดีมีประโยชน์เสมอกัน เหล่าทั้ง ๒ ต่างกันในวิธีรบก็จริง แต่ยอมใช้ได้ดีทั้ง ๒ เหล่า และถ้าจะใช้ให้ได้ไชยชนะจริงต้องใช้รวมกันให้ช่วยกันทั้ง ๒ เหล่าจึงจะได้ ในสมัยนั้นพากันเห็นไปเสียว่าทหารม้าคือเหล่าทหารที่ดี ทหารราบคือเหล่าทหารที่ไม่ดี เพราะฉะนั้นจึงไล่ลงไปไว้ข้างหลัง หรือไม่ให้ออกรบในสนามทีเดียว

วิชาบ้อมค่ายเจริญมากในสมัยนี้ เพราะเมื่อคนมีนิสัยขาดขาดความกล้าหาญลงทุกที ก็พากันคิดเอาไสรยที่กำบัง อันเป็นเครื่องอวิญญาณและไม่สามารถรู้สักความขาดหรือกล้าหาญนั้น เป็นเครื่องป้องกันบ้านเมือง พวกบิชานซ์ได้ทำบ้อมค่ายถาวรต่าง ๆ เป็นอันมากและทำอย่างพิสดารที่สุด เวลารบในสนามก็เอาไสรยบ้อมค่ายสนามและสนามเพละเป็นอันมาก

ในร้อยปีที่ ๑๒ แห่งพุทธศักราช คนชาติกรีกคน ๑ ไปได้ตำราวิธีผสมธาตุอย่าง ๑ มาจากพวกอาหรับที่จุดเป็นไฟได้ และที่ภายหลังเรียกกันว่าไฟกรีกนั้น ไฟกรีกนี้สามารถจุดได้ทั้งบนบกแลในน้ำถึงถูกน้ำก็ไม่ดับกลับลุกใหญ่ พวกบิชานซ์ได้ใช้ไฟนี้ต่อสู้กับพวกอาหรับที่มาตีเมืองคอนสตันติโน ปอลในพุทธศักราช ๑๒๑๔ ทำให้พวกอาหรับต้องถอยไปเลิกล้อมเมือง ต่อئ้นมาพวกบิชานซ์ก็เลยใช้ไฟนี้เป็นเครื่องมือในการรบอันสำคัญอย่างหนึ่ง และได้ทำแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก

นักปราชญ์อังกฤษคน ๑ ชื่อกิบบอน (Gibbon) ได้กล่าวถึงการทหารในประเทศบิชานติโอนดังต่อไปนี้ คือ —

“ พวกกรีกในสมัยยุสตี นีอันส์และมอริสทราบตำราทางพิไชยสงครามดีเท่ากับพวกโรมันครั้งยูลิวสเสซาร์และกรังทรายานุส วิชาช่างในการทำอาวุธการต่อเรือรบและวิธีใช้เรือรบ ทั้งการทำเครื่องยิงและเครื่องมืออื่นในการรบ การทำบ้อมค่ายและวิธี

สมัยอิมเปราตอร์ปกครองประเทศโรมัน

รักษาและตีบ้อมค่าย วิธีรักษาเมืองและตีเมือง บ้อมเจริญดีทุกอย่าง โรงเก็บ
อาวุธเต็มไปด้วยอาวุธต่าง ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง นักปราชญ์ในเวลานั้นย่อมพิจารณาและ
แต่งหนังสืออธิบายชี้แจงในเรื่องวิธีจัดแถวทหารเรื่องขบวนรบ และเรื่องกลศึก
ต่าง ๆ โดยละเอียด แต่ถึงกระนั้นก็ตีพวกบาร์บารี่รบชนะพวกกรีกทุกแห่งไปและ
เสมอไป เหตุว่าพวกกรีกมีนิสัยอันตกต่ำไปเสียแล้ว เพราะฉะนั้นถึงแม้จะคิดการ
ต่าง ๆ กำหนดการต่าง ๆ ให้เป็นรูปงามเพียงใด แต่เมื่อใจไม่ฮึกเหิม ก็เท่ากับรูป
ที่ไม่มีวิญญาณ”

(ที่ว่าพวกบาร์บารี่นั้น หมายความว่า พวกเยอรมันและชาติใหม่ต่าง ๆ
คือพวกกรีกและโรมันเรียกคนชาติเหล่านั้นว่าบาร์บารี่ หมายความว่าพวกที่ยังไม่
ถึงซึ่งความเจริญ พวกคนป่าเถื่อนหรือตามที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า อันวิวไลสต์)

ตามคำที่นักปราชญ์อังกฤษกล่าวนี้ ถูกต้องกับความเป็นจริงอย่างยิ่งเราจึงนำมา
กล่าวไว้ ในการสงครามใจคนที่ออกกระทำการรบคือใจทหารเป็นสิ่งสำคัญที่สุด สำคัญ
ยิ่งกว่าอันหมด เพราะการที่รบกันนั้น คงเป็นอันว่าคนรบกันเสมอ ใจว่าดาบต่อดาบ
จะวิ่งเข้ารบกันได้เอง หรือปืนต่อยิงกันก็ได้เองเมื่อใด บ้อมเอาไพร่มาให้มนุษย์
เป็นผู้ถือดาบเข้าไปแทงฟัน ดาบนั่นจึงจะฟันหรือแทงได้ มนุษย์ต้องบรรจุปืนเล็งปืน
และลั่นไก ปืนนั้นจึงจะยิงออกไปได้ ก็ส่วนมนุษย์นั้นเล่า การที่จะทำสิ่งใดได้ ต้อง
แล้วแต่ใจเป็นใหญ่ ถ้าใจขาดหรือไม่อยากรบเสียแล้ว ใครจะไปบังคับให้รบได้เล่า
ถึงแม้ว่าเราจะมีเครื่องมือในการรบทุกอย่างทุกสิ่งที่ดีเพียงใด แต่ถ้าคนของเรามีความ
ขาดหรือความรักชีวิตรักตนเป็นอารมณ์แล้ว เราไม่สามารถรบชนะใครได้เลย เครื่อง
มือต่าง ๆ เป็นแต่เครื่องประกอบ มนุษย์และใจมนุษย์เป็นของสำคัญ ในการสงคราม
ไม่ว่าในประเทศใดสมัยใดเหมือนกันหมด แต่ครั้ง ๓ พันปีมาแล้วจนบัดนี้

มาตรา ๓

สรุปความที่กล่าวไว้ในภาค ๒

ว่าด้วยวิธีกระทำสงครามของชาติคลาสสิก

การใด ๆ ที่ชาติคลาสสิกได้กระทำมาแล้ว เราอาจทราบได้ โดยตลอดตั้งแต่

สรุปวิชิกระทำสงคราม

เริ่มต้นจนลงปลาย และการที่เราจะทราบการแต่ต้นจนปลายเช่นนี้ เราย่อมทราบได้
แต่เฉพาะในส่วนชาติคลาสสิกเท่านั้น เพราะฉะนั้นต้องนับชาติคลาสสิกนี้เป็นชาติ
จำพวกเดียว ที่เราสามารถดูเป็นตัวอย่างได้ โดยแน่นอน ชาติโบราณซึ่งเจริญก่อน
ชาติคลาสสิกและซึ่งทรุดโทรมแล้วเมื่อชาติคลาสสิกเจริญขึ้น ก็ได้ทำการต่างๆ ในทาง
วิชาทางวิไลยและทางทหารซึ่งเป็นตัวอย่างอันดีได้ขึ้นไว้เป็นอันมาก แต่สิ่งที่เราทราบ
นั้นย่อมเป็นแต่สิ่งที่ชาติเหล่านั้นกระทำเมื่อเริ่มทรุดโทรมแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเวลา
เจริญจะทำการต่างๆ ได้ดียิ่งกว่าที่เราทราบนั้นเพียงใด ก็ยังเป็นการเหลือวิไลยที่เรา
จะเล็งเห็น ส่วนชาติใหม่ที่เกิดขึ้นมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับในขณะที่ชาติคลาสสิกทรุด
โทรมลงนั้น ก็ยังหาได้ดำเนินไปถึงที่สิ้นสุดหมดชีวิตไม่ และจะเป็นอย่างไรต่อไป
ก็ยังไม่ยากที่จะทาย กับเวลาที่เริ่มเจริญขึ้นนั้น น่าจะทำตามตัวอย่างที่ชาติคลาสสิกได้
กระทำไว้แล้วเลือกทำแต่สิ่งที่ดี บั่อกันและละทิ้งสิ่งที่ไม่ดีที่เป็นทางนำมาซึ่งความ
เสื่อมทรามนั้นเสีย ความเจริญก็จะเกิดขึ้นได้โดยเร็วพลันและโดยสะดวกด้วย แต่ชาติ
ใหม่หาทำเช่นนั้นไม่ ไม่ดูตัวอย่างชาติคลาสสิกทีเดียว กลับเดินสู่ทางเจริญโดย
ลำพังตนเอง ค่อยๆ ทำค่อยไป คลำไปทดลองไป ถูกบ้างผิดบ้าง อย่างที่ชาติ
คลาสสิกทำมาแล้วนั้นซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

เพราะเหตุที่^๕มา^๕แล้ว^๕ เราจึงได้บรรยายวิธีกระทำสงครามของชาติคลาสสิก
มาโดยละเอียด

เมื่อเราพิจารณาถึงวิธีดำเนินสู่ความเจริญของชาติคลาสสิกทั้ง ๒ นั้นโดยละเอียดแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่า วิธีนั้นเป็นไปตามนิสัยของชาติ และชาติทั้ง ๒ ต่างเดินสู่ความเจริญโดยลำพังต่างหากกัน ชาติกรีกมีความไหวพริบคล่องแคล่วมาก ซึ่งมีพยานที่ชาตินั้นทำการในทางศิลปะได้อย่างวิเศษ เพราะฉะนั้นในทางทหารชาติกรีกทำการเจริญในส่วนยุทธวิธีมาก เช่นเอปेमินนัตส์ได้คิดใช้วิธีรวมกำลังเข้าตีเอาไชยชนะ แต่ในทีใดที่หนึ่งแห่งเดียวและใช้วิธีจัดขบวนรบเป็นขั้นบรรทัด ซึ่งเป็นวิธีรบอย่างวิเศษ และซึ่งชาวโรมันนึกไปไม่ถึงได้เลย ฝ่ายชาติโรมันมีคุณวุฒิในทางรักษามันเมือง ย่อมสละความคิดถึงการส่วนตัวให้แก่บ้านเมืองดีกว่าชาติกรีก ทั้งได้พิจารณา

ของชาติคลาสสิก

สอดคล้องในนิสัยของมนุษย์ และความถึกความสามารถของมนุษย์ในเวลารบโดย
ลเอียด เพราะฉะนั้นได้ใช้วิธีจัดแถวเป็นมานิปูล และภายหลังใช้วิธีจัดขบวนรบ
อย่างลึกของเซซาร์ ยุทธวิธีของพวกกรีกยึดถือการรวบรวมคนและความแน่นแฟ้นของ
กองทหารอันติดกันเป็นปึกแผ่นนั้นเป็นหลัก ฝ่ายชาวโรมันนึกถึงนิสัยและความ
สามารถของบุคคลโดยลำพังเป็นที่ตั้ง

ตามที่ว่ามานี้ เห็นได้ว่าในทางทหารความคิดของชาวกรีกและชาวโรมันเพิ่ม
เต็มซึ่งกันและกัน เมื่อเราเก็บรวมกันเข้าทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วจึงจะได้วิธีรบที่ดีที่สุด เหตุ
ว่าในการรบที่จะรบให้สะดวกและได้ชัยชนะโดยแน่นอนนั้น ต้องอาศัยทรัพยากรให้ทหาร
ทุก ๆ คนมีความสามารถทำการได้โดยลำพังโดยคล่องแคล่วในส่วนบุคคลด้วย ทั้ง
ให้ทำการด้วยกันโดยสามัคคีติดต่อกันเป็นปึกแผ่นด้วย จึงจะได้

เมื่อเราได้กล่าวถึงวิธีความคิดในทางทหารของชาติทั้ง ๒ ว่าต่างกันอย่างไรดัง
นี้แล้ว จะต้องชี้สิ่งที่ชาติทั้ง ๒ ได้กระทำเหมือนกัน คือทั้งชาติกรีกและชาติโรมัน
ได้จัดขบวนรบเป็นรูปฟาลังและรูกทั้งฟาลังนั้นก่อน แล้วเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ
จนลงท้ายกลายเป็นจัดขบวนรบรูปฟาลังขึ้นอยู่กับที่

ในพงษาวดารภาคที่เรากล่าวมาแล้วนี้ มีบุคคลที่ควรต้องนับว่าเป็นแม่ทัพอย่าง
วิเศษอยู่ ๔ ท่าน คือเอเปมินนดัส อาเล็กซานเดอร์ เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนีย
ฮันนิบาล และยูลิอุสเซซาร์

ท่านทั้ง ๔ นี้ได้ทำการในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีอย่างดี อันเป็นตัวอย่าง
สำคัญสำหรับคนภายหลังได้นั้นเป็นอันมาก

ท่านทั้ง ๔ นี้เฉพาะเกิดมาและได้ทำการในสมัยที่เป็นเวลาสำคัญสำหรับบ้านเกิด
เมืองนอนของตนทั้ง ๔ ท่าน เพราะฉะนั้นการสงครามที่ท่านทั้ง ๔ ดำรงได้กระทำนั้น มี
ผลอย่างสำคัญที่สุด เปลี่ยนแปลงการที่เป็นอยู่แล้วให้ดำเนินไปในทางใหม่ (เมื่อ
เอเปมินนดัสรบชนะชาวสปาร์ตาแล้ว เมืองที่ได้เป็นใหญ่ในเมืองกรีกทั้งปวงแทน
เมืองสปาร์ตาที่เป็นใหญ่มาเดิม อาเล็กซานเดอร์เจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียนำวิชาความรู้
ของชาติกรีกไปให้แก่ชาวเอเชีย เมืองโรมเริ่มเป็นใหญ่ในโลกตั้งแต่รบชนะฮันนิ
บาลแล้ว การปกครองในเมืองโรมเปลี่ยนเป็นมีอิมเปราตอร์ตั้งแต่สมัยเซซาร์)

สรุปวิธีการทำสงคราม

ถ้าจะรวบรวมวิธีทำการสงครามของแม่ทัพวิเศษ ๔ ท่านนี้กล่าวลงโดยย่อแล้ว
ย่อมน่าเห็นได้ว่า

ก) วิธีเตรียมการสงครามนั้น ทำอย่างเดียวกันดังต่อไปนี้

๑) จัดการรวบรวมกองทัพอย่างดีที่สุด เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการรบ

๒) พิจารณาสอดส่องสืบกำลังของข้าศึกโดยละเอียด

๓) ดำเนินการเมืองให้สะดวกแก่การรบ

๔) เตรียมเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับใช้ในการรบให้มั่งคั่งบริบูรณ์

ข) ข้าศึกซึ่งต่อสู้กับกองทัพของแม่ทัพวิเศษทั้ง ๔ นี้ ย่อมมีจำนวนทหารและมี
เครื่องมือในการรบมากกว่าเสมอ แต่กองทัพของแม่ทัพที่ดื่บชนะ เพราะทหารมี
ใจกล้าหาญและได้รับความฝึกหัดดีมากกว่าเท่านั้น ส่วนเอเปมินนัคัสและฮันนิบาล
มีทหารที่ไม่กล้าหาญและไม่ได้รับความฝึกหัดดีเท่าทหารข้าศึกเสียซ้ำ แต่รบชนะ
เพราะความสามารถของตนเองโดยเฉพา

ในสงครามระหว่างประเทศโรมันกับคาร์ธาโกนั้น อาจนับได้ว่าฮันนิบาลสู้กับ
ชาวเมืองโรม โดยลำพังความสามารถของตนผู้เดียวแท้ ๆ

ค) ในวิธีใช้กองทัพนั้น แม่ทัพวิเศษทั้ง ๔ ย่อมใช้วิธีอย่างเดียวกัน คือ
รวมกำลังกองทัพไว้ด้วยกันในบังคับบัญชาของตนเองให้มากที่สุดที่จะทำได้ แบ่งทหาร
ไปทำการทางอื่นที่ไม่สู้สำคัญ และรักษากองทัพกับทางส่งเสบียงแต่เล็กน้อยเฉพาะแต่
ที่จำเป็นแท้ นำทหารที่รวมไว้นั้นไปรบในทางที่สำคัญและในทางที่ตั้งความมุ่งหมายว่า
จะไปแต่ต้นนั้น ฝ่ายข้าศึกย่อมแยกกำลังกันไปทำการในทิศทางต่าง ๆ หรือส่งทหาร
มาต่อสู้เป็นคราว ๆ ไม่พร้อมกันหมด ทำให้ถึงซึ่งปราชัยเสมอ ๆ

ง) แม่ทัพวิเศษย่อมมีทหารที่กล้าแข็งและได้รับความฝึกหัดอย่างดี เพราะฉะนั้น
นับว่าการรบในสนามเป็นหนทางนำมาซึ่งชัยชนะดีกว่าอย่างอื่น หาโอกาสรบกับ
ข้าศึกในสนามเสมอ ฝ่ายข้าศึกใช้วิธีกุมเชิงหลักเลี้ยจากการรบ และทำลายข้าศึก
โดยอาการแกล้งชักการสงครามให้ซ้ำ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นเดหน้อยและเสียเงินทองมาก
ทั้งให้หาเสบียงอาหารได้ยาก

ของชาติคลาสสิก

ง) แม่ทัพวิเศษชอบการรุกเป็นที่สุด ถ้าใช้วิธีตั้งรับ ก็แต่เมื่อมีความจำเป็น โดยแท้เท่านั้น และเมื่อตั้งรับแล้วก็ไม่ต้องอยู่นิ่ง ๆ ย่อมรบกวนข้าศึกและหาโอกาส ออกต่อสู้เสมอ

จ) แม่ทัพวิเศษย่อมตั้งความมุ่งหมายที่จะทำการอย่างกล้าหาญ แล้วทำตามความมุ่งหมายนั้นโดยระมัดระวังให้ถูกต้องกับเหตุการณ์และเวลา

ฉ) ในที่สุดแม่ทัพวิเศษย่อมระวังคำชูใจทหาร ให้มีความซื่อสัตย์กล้าหาญอยู่เสมอไม่ย่อท้อ

ตามที่เรากล่าวมานี้ คือสังเขปวิธีกระทำสงครามของแม่ทัพวิเศษที่ได้เป็นมาแล้ว และนำมารวบรวมลงเป็นข้อ ๆ แล้วยึดถือเป็นหลักแนวทางวิธีทำการ การพิจารณาและรวมความลงเป็นหลักเช่นนี้ ไม่ใช่ที่เราจะเป็นผู้เริ่มแรกคิดทำขึ้นเมื่อใด มีผู้อื่นได้กระทำมาก่อนแล้วเป็นอันมาก ตั้งแต่ครั้งสมัยกรีกและโรมันแล้ว ในขณะที่แม่ทัพอันดีทำการสงครามโดยวิธีที่คิดเพิ่มเติมขึ้นเป็นลำดับนั้น ย่อมมีผู้ทักจำพิจารณาวิธีเหล่านั้น แล้วร้อยกรองเขียนเป็นตำราเป็นหลักของวิธีทำการสงคราม เป็นลำดับมาเหมือนกัน

การเรียบเรียงวิธีกระทำสงครามเป็นตำราดังนี้ ในประเทศกรีกมีเฮโรโดตัสซึ่งเป็นผู้เขียนพงษาวดารกรีกอันเลื่องชื่อนามนั้น และฟุคิดิด เซโนโฟน เป็นต้น แต่ นักปราชญ์เหล่านั้นไม่ได้เขียนตำราวิธีกระทำสงครามโดยเฉพาะ ย่อมเขียนพงษาวดารเป็นจดหมายเหตุของการที่เป็นไปในเมืองกรีกและเมืองอื่นๆ ในสมัยของตนทั่วไป แล้วเมื่อกล่าวถึงการสงคราม จึงได้กล่าวถึงวิธีรบอย่างนั้นอย่างนี้ด้วย ในเมืองโรมผู้ที่เขียนจดหมายเหตุทั่วไป และกล่าวถึงวิธีกระทำสงครามด้วยอย่างที่ว่ามาแล้วคือโปลิบิอัส ต่อมาภายหลังเมื่อการทหารเจริญมากขึ้น และมีตัวอย่างวิธีรบของแม่ทัพวิเศษต่าง ๆ มากขึ้นแล้ว จึงมีผู้เขียนเป็นตำราว่าด้วยวิธีกระทำสงครามโดยเฉพาะขึ้น จะได้นำมากล่าวพอเป็นตัวอย่างตามสมควรดังต่อไปนี้

๑) ฟรันทินุส (ต้นร้อยปีที่ ๑ แห่งพุทธศักราช) ได้แต่งตำราเรียกว่า “ตำราว่าด้วยกลศึกและอุบายล่อลวงข้าศึก” แบ่งเป็น ๔ เล่ม กล่าวความเป็นแบบตัวอย่างต่าง ๆ ในวิธีนำทหารเข้าสู่สนามรบ วิธีรบในสนาม และวิธีจัดการเมื่อรบเสร็จแล้ว

สรุปวิธีกระทำสงครามของชาติคลาสสิก

กับกล่าวถึงวิธีตีเมืองและป้องกันเมือง กล่าวถึงความสำคัญของอาหารในเวลาสงคราม และกล่าวถึงอุปายล่อลวงข้าศึก

๒) อาร์รืออาโนส ชาวเมืองนิโคเมเดีย (พ.ศ. ๖๕๕-๗๒๕) เป็นผู้เขียนตำราวิชาต่าง ๆ หลายอย่าง ได้เขียนตำรายุทธวิธี ๒ เล่ม

๓) โปลีแอโนส ชาวมาเซโดเนีย (พ.ศ. ๖๔๓-๗๒๒) ได้เขียนตำรามีนามอย่างเดียวกับของฟรันทินุส คือ “ตำราว่าด้วยกลศึกและอุปายล่อลวงข้าศึก” แต่โปลีแอโนสไม่ได้เป็นทหาร เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าเป็นนักปราชญ์ก็จริง ไม่สามารถเข้าใจการทหารโดยละเอียด เลือกลักษณะอย่างไม่ว่างจะเหมาะ เหตุฉะนั้นตำราของโปลีแอโนสเลวกว่าของฟรันทินุส

๔) ฟลาวิอุส เวเกทีอุส เรนาตุส เป็นผู้เขียนตำราทหารที่เรื่องชื่อลือนามอย่างยิ่งผู้หนึ่งในประเทศโรมัน มีชีวิตอยู่ในร้อยปีที่ ๕ แห่งพุทธศักราช หนังสือของเรนาตุส ๕ เล่มที่มีนามว่า “ว่าด้วยการทหาร” นั้น ผู้เรียบเรียงเองกล่าวว่าหยิบความจากหนังสือของคาโต ของคอร์เนลิอุสเซลซุส ของฟรันทินุส และของปาแตร์นุส กับจากคำสั่งจัดการทหารครั้งอิมเปราเตอร์เอากุสตุสทรายานุสและฮาเดรียนุส เป็นที่น่าเสียดายมาก ที่เรนาตหาได้หยิบความจากจดหมายเหตุของยูลิอุสเซซาร์ไม่ กับบางที่เรนาตุสจะหยิบเอาประเพณีของพวกกรีกกับพวกโรมันไปปนกันเสีย แต่ถึงกระนั้นก็ดี เรนาตุสเป็นผู้แต่งหนังสือคนแรกในสมัยคลาสสิก ซึ่งได้กล่าวถึงการที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องทหารโดยละเอียดทุกทาง และนับได้ว่าหนังสือของเรนาตุสเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ในวิธีจัดการทหารของชาติคลาสสิกสำหรับคนภายหลัง

๕) โอโนซานดร์ มีชีวิตอยู่ในร้อยปีที่ ๑๐ แห่งพุทธศักราชได้เขียนตำรามีนามว่า “วิธีรบชนะ” กล่าวถึงความถึงวิธีรบเป็นข้อบังคับ ว่าควรทำการอย่างใดบ้าง ไม่อธิบายเหตุว่าทำไมจะต้องทำอย่างนั้น ข้อบังคับและคำชี้แจงมีดี ๆ หลายอย่าง

๖) อิมเปราเตอร์มอริสได้แต่งตำราเรียกว่า “ยุทธศาสตร์” เป็นตำราอย่างดีอัน ๑

๗) อิมเปราเตอร์เลโอที่ ๔ แต่งหนังสือเรียกว่า “ว่าด้วยกรมทหาร” รวบรวมความในหนังสือของเวเกทีอุสเรนาตุสของโอโนซานดร์ และของอิมเปราเตอร์มอริส แต่อธิบายความให้ละเอียดออกอีกเป็นอันมาก

ภาค ๓

ว่าด้วยยุทธศิลป์ปะของชาติใหม่

คำนำ

ตามที่กล่าวแล้วในคำนำนำสมุดเล่มนี้ว่า ชาติใหม่นั้นคือชาติเยอรมันและสลาฟ ซึ่งในภายหลังต่างแบ่งออกเป็นส่วนย่อยต่างชาติต่างภาษาอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น ในภาคนี้ ถ้าจะหยิบยกวิธีกระทำสงครามของชาติใหม่ทุกๆ ชาติ พุดเป็นลำดับ ไปอย่างที่ได้กระทำมาแล้วในส่วนชาติคลาสสิกนั้น ก็จะเป็นการยืดยาวเหลือประมาณ จึงต้องเปลี่ยนวิธีแบ่งใหม่ ถือกาละเป็นเกณฑ์ คือยกขึ้นว่าตั้งแต่ปีนั้นถึงปีนั้น ชาติไหนเป็นใหญ่ และมีวิธีกระทำการสงครามดีเยี่ยม แล้วก็พุดถึงวิธีกระทำการ สงครามของชาติในครั้งนั้น

ชาติใหม่นี้จะได้ยกมาตั้ง ภูมิภาคในดินแดน เขตทวีปยุโรปแต่เมื่อใดก็ไม่ปรากฏชัด คงจะค่อยๆ มาเป็นลำดับ แต่ที่เกิคมี่ชื่อเสียงขึ้นในพงษาวดารโลก ก็เมื่อชาติใหม่มารบกันต่อสู้กับชาวโรมันและต่อสู้กันเป็นลำดับจนประเทศโรมันล่มจม สูญหายไป พวกที่ได้ไชยชนะแก่ชาวโรมัน ซึ่งเดิมนับว่าเป็นเจ้าโลกอยู่นั้น คือพวกเยอรมัน

มาตรา ๕

สมัยแต่กำเนิดของชาติใหม่จนถึงปลายร้อยปีที่ ๑๙

แห่งพุทธศักราช

พวกเยอรมันมีวิธีจัดการทหารอันต่อเนื่องใกล้ชิดกับวิธีปกครอง คือถือวงษ์ เป็นใหญ่ ผู้ใดมีกำลังใช้อาวุธได้ ผู้นั้นก็เป็นผู้มีเสียงในการปกครองบ้านเมือง กับทั้งได้รับที่ดินเป็นสิทธิ์ของตนพอสมควรสำหรับเลี้ยงชีพนั้นด้วย การป้องกันเขตร์ ที่ดินของพวกเขา เป็นหน้าที่ของบุคคลทุกคนจะต้องช่วยกันกระทำโดยไม่มีปัญหา แต่ ถ้าจะยกกำลังไปตีเขตร์ ที่ดินของพวกเขาอื่น ต้องพุดจากตกลงกันในที่ประชุมเสียก่อน

ยุทธศิลป์ปะ

ตามนี้แลเห็นได้ชัดว่า การเป็นทหารนั้นเป็นทั่วไปใครใช้อาวุธได้ก็ต้องทำ การป้องกันดินแดนอันเป็นสมบัติรวม การยกเว้นมี แต่สำหรับคนชราทุพพลภาพและ เด็กอ่อนเท่านั้น คำว่าพลเมืองกับทหารเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ใช่ต่างกัน ผู้ที่มีความคล่องแคล่วในทางรบเป็นนักรบดีกว่าทหารธรรมดาควรรวบรวมคนอื่นเข้าเป็นพรรค พวกตนเป็นหัวหน้าแจกอาวุธและเบี้ยเลี้ยงให้ พรรคพวกเช่นนั้นตามภาษาของ พวกเยอรมันครั้งโน้นเรียกว่าเฮลรอยต์ พวกที่อยู่ในเฮลรอยต์ใดต้องตามหัวหน้าเฮลรอยต์ นั้นไปรบด้วยเสมอ ถ้าได้ชัยชนะจะได้ทรัพย์สินสมบัติฝ่ายข้าศึกก็แบ่งกัน บางที เมื่อจะทำการอันใหญ่ เฮลรอยต์หลายพวกรวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่าเฮร์มานเนย์ เลือกหัวหน้าอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีนามศัพท์ว่าเฮร์ชก (ตรงกับคำว่าตุก ในภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสเดิมนั้น) หมู่เฮร์มานเนย์เช่นนั้นเลยกลายเป็นชาติต่างๆ ต่อมา มีนามตามภูมิประเทศที่ตั้งภูมิลำเนา เช่นมาร์กมาน (คนเขตรแดน) หรือตามชื่อหัวหน้า เช่นเฮร์มันนุร์ (คนของเฮร์มันน์—เฮร์มันน์เป็นนามบุคคล) หรือตาม ชนิดอาวุธที่ใช้ เช่นลึงโกบาร์เดน (หอกยาว) ฯลฯ เฮร์มานเนย์หรือชาติที่มีชื่อเสียง ลำด้อยมากในขณะโน้น คือพวกฟรังเกน (คำว่าฟรังของเรามาจากนั้นและคำตรงของ เขาแปลว่าเป็นไทยแก่คน—ฟรี)

ถ้าเฮร์มานเนย์ใด ทำการสงครามสำเร็จดี มักตั้งดินแดนเป็นประเทศขึ้น ใหม่มีพระราช (กิง) เป็นประธาน ถ้าถึงซึ่งปะราไชยก์เลยแตกกระจายกันไป

เมื่อเกิดมีประเทศของพวกชาติเยอรมันต่างๆ ตั้งใหม่ขึ้นเป็นลำดับแล้ว การ อยู่กิน การปกครองภายในก็เปลี่ยนแปลงไป และการทหารก็เปลี่ยนแปลงไป วิธี จัดการทหารเกิดเนื่องกับการเป็นเจ้าของหวงห้ามที่ดินขึ้น การถืออาวุธใช้อาวุธ ซึ่ง เดิมเป็นสิทธิ์ (ไรต์) กลายเป็นการเกณฑ์บังคับให้เป็นทหาร

ในพวกฟรังเกน ตั้งแต่คาร์ลมาร์เทิลล์เป็นพระราช ได้เริ่มใช้วิธีแจกที่ดินให้ แก่บุคคลต่างๆ และบุคคลที่รับที่ดินไปแล้วนั้นก็นำที่ไปรบและจัดผู้คนรวมไปรบด้วยกับ ผู้ให้ที่ดิน การให้ที่ดินนั้นไม่เฉพาะแต่พระราชแจกแต่ผู้เดียว ผู้รับอำนาจจากพระ ราชา เป็นผู้ปกครองมณฑล หรือผู้ที่มีกำลังมีที่ดินมาก ก็แจกที่ดินของตน

ของชาติใหม่

เหมือนกัน เลยเกิดมีระเบียบการอันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นข้าซึ่งกันและกัน หรือที่
ภาษายุโรปเรียกว่าเป็นวาสซาล (Vassal) คือผู้รับที่ดินเป็นวาสซาลของผู้ที่แจก

นอกจากนั้นยังมีบุคคลที่มีได้เป็นวาสซาลของใคร เป็นโสดแก่ตนคือทำ
มาหากินอย่างอื่นไม่เกี่ยวกับที่ดิน หรือมีที่ดินเล็กน้อยของตนเองเท่านั้นก็ต้องเกณฑ์
เป็นทหาร ตามกฎหมายของบ้านเมือง พระราชาเป็นผู้เรียกเข้ารับราชการ พวก
นี้เรียกว่าพวกเฮียร์มันน์

การล้มหาราชประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้ได้ทำการสงครามแข็งแรงแผ่อำนาจออกไป
กว้างใหญ่ นับว่าเป็นราชาธิราชของพวกเยอรมันทั่วไป ในยุคของพระองค์นั้น
ได้เป็นพระธรรมาในเรื่องทหารพวกเฮียร์มันน์มาก เพราะเห็นว่าเป็นกำลังที่อยู่ในมือ
ของพระราชาโดยแท้ มีกำหนดการระดมทหารพวกนี้ ให้มาชุมนุมตามบ้านนั้น ๆ
มีอาวุธอย่างนั้น ๆ และเสบียงอาหารประจำตัวมาพร้อม เลี้ยงตนเองได้เป็นเวลา ๓
เดือน กองทัพของการล้มหาราช จึงมีประเภทดังนี้ คือ

๑) ทหารม้าเกณฑ์จากพวกวาสซาลทั้งปวง

๒) ทหารราบชนิดหนักและชนิดเบาเกณฑ์จากพวกที่เป็นโสดแก่ตน(เฮียร์มันน์)

ครั้นสิ้นแผ่นดินการล้มหาราชแล้ว เกิดการยุ่งเหยิงแบ่งแยกและแย่งแผ่นดิน
กันต่าง ๆ พวกวาสซาลเลยยึดถือที่ดินซึ่งพระราชาแจกให้ นั้น เป็นสมบัติของ
ตนเองโดยแท้เสียทีเดียว เจ้าแผ่นดินเรียกกันไม่ได้ พวกที่เป็นโสดแก่ตน
มีที่ดินเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ตกเข้าไปอยู่ในเงื้อมมือ เป็นวาสซาลของผู้ที่มั่งคั่งสมบูรณ์
เสียโดยมาก กลายเป็นแยกอำนาจ ผู้ที่มีที่ดินมาก ๆ ก็มีวาสซาลพวกพ้องเป็น
กำลัง มีอำนาจมากเท่า ๆ กับพระราชา หรือบางทีก็มากกว่าเสียซ้ำ เป็นระเบียบ
ที่เรียกกันว่าฟิวดาลิสม์ (Feudalism) ซึ่งในประเทศเราไม่เคยมีเลย เพราะฉะนั้น
ยากที่จะอธิบายให้บุคคลที่ไม่เคยพิจารณาพงศาวดารยุโรปเข้าใจได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม
ก็ว่าการเป็นทหารกลายเป็นกิจของผู้ที่มีที่ดินเป็นวาสซาลกันเป็นชั้น ๆ นั้นและเรียกกัน

ว่าโนบิลิต (ภาษาอังกฤษ Nobility) ราชบรรพชนไม่เกี่ยวข้องแก่การรบรบ จนในร้อยปีที่ ๑๑ แห่งพุทธศักราชนับกันแน่นอนว่าพวกโนบิลิตเท่านั้นเป็นทหาร รบเบียชนนี้เป็นไปทั่วทวีปยุโรปภาคตะวันตก (คือไม่นับประเทศรัสเซีย)

ตามระเบียบอันนี้กองทัพแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) ทหารโนบิลิตคือพวกวาสชาลทุกชั้นทุกชนิด ซึ่งถ้าเรียกกระดมเมื่อใดต้องเข้าประจำการมีอาวุธเครื่องแต่งกายมาพร้อม และต้องเลี้ยงตนเองในเวลาระหว่าง ๔๐ วันกับ ๒ เดือน

๒) ทหารซึ่งเรียกจากพวกชาวเมือง (คือพวกที่ไม่มีที่ดินซึ่งหา กินใน ทางค้าขายและอื่นๆ ไม่ใช่ทำนา)

๓) ทหารซึ่งเรียกจากพวกชาวนาที่ไม่ใช่โนบิลิต นานๆ จะเรียกสักครั้งหนึ่งใน ๓ ประเภทนี้ ทหารประเภทที่ ๑ เท่านั้น เป็นพวกที่อาจนับได้ว่าเป็นกำลังใช้ ในการสงครามได้จริงๆ เพราะฝึกซ้อมเพลงอาวุธอยู่เสมอ และทหารโนบิลิตนั้นขม้างถึงสิ้น ฉะนั้นเหล่าทหารม้าจึงกลายเป็นเหล่าสำคัญที่สุดในสมัยนั้น เหล่าทหารราบนับว่าใช้ ไม่ได้ทีเดียว เพราะมีแต่คนชั้นเลวและจนอยู่ในจำพวกนั้น ใช้เป็นกูดิคนใช้มากกว่าเป็นทหาร ทหารม้าแปลว่ากองทหารจริง ทหารราบแปลว่ากูดิสรพการะ

ส่วนยุทธวิธีเล่าก็ย่อมได้เปลี่ยนแปลงมาตามระเบียบการเกณฑ์ทหาร ในชั้นต้นพวกเยอรมันมีแต่ทหารราบเป็นพื้น ทหารม้าเกือบไม่มีเลยหรือมีก็น้อยเต็มที่ไม่สู้เป็นประโยชน์ ในการรบ อาวุธที่ใช้มีตางๆ นานๆ มาก แต่ที่ใช้เป็นพื้น คือ ธนูสำหรับเตรียมการเข้าตีในระยะใกล้ๆ แล้วในการคลุมบอนใช้หอกกับขวาน ภายหลังจึงมีดาบ ๒ คมขึ้น

ขบวนรบนั้นจัดเป็นปีกแผ่นแน่นหนาเป็นรูป ๕ เหลี่ยมซ้อนกันหลายแถว และทหารยืนต่อกันตามวงษ์ญาติ เพื่อได้ช่วยเหลืออุดหนุนกันให้มั่นคง บางทีถ้าทหารเป็นจำนวนมากแบ่งกันเป็นปีกแผ่นดังว่ามาแล้วนั้นหลายๆ พวกตั้งห่างๆ กัน ข้างหลังมีกองสรพการะและครอบครัวลูกเมียไปด้วย

ของชาติใหม่

วิธีรบนั้น เมื่อเริ่มรบยิงธนูกันก่อน แล้วจึงวิ่งรุกเข้าประจันบานคลุมบอน โดยเร็วพร้อมกันหมด ฝ่ายรุกพยายามฟันแทงไล่ให้เขนของฝ่ายรับให้แตกทำลายไปเสียก่อนแล้วจึงฟันแทงตัวทหารต่อไป ข้างฝ่ายรับก็ไล่ให้เขนถอยให้ติดกันเป็นกำแพง แล้วใช้หอกไล่ตลอดออกมาทางข้างศึก

การรบเป็นการเข้าชนกันตรงหน้าทั้งสี่ และตัวนายผู้บังคับบัญชาไม่ได้จัดการบังคับบัญชา หรือนำทหารในสนามรบอย่างใดนัก เป็นแต่สีแดงความคล่องแคล่วและความกล้าหาญให้ วิเศษเป็นตัวอย่างอันดีแก่ผู้น้อย

วิธีรบดังนี้ใช้ตลอดมาแต่เริ่มต้นจนถึงสมัยการล้มหาราช การล้มหาราชได้กำหนดประเภทอาวุธที่ใช้ลงให้แน่นอน คือ

ทหารม้ามีหอกกับดาบ ๒ คม มีเกราะเหล็กและหมวกเหล็ก

ทหารราบชนิดหนักมีหอกกับดาบ ๒ คมและมีเกราะหนัง

ทหารราบชนิดเบาจะมีแต่ธนู

ทั้งทหารม้าและทหารราบจัดขบวนรบเป็นรูป ๔ เหลี่ยมปักแผ่นแน่วหน้าตั้งว่ามาแล้ว และแบ่งเป็นหลายแนว ทหารราบอยู่ข้างหน้า ทหารม้าอยู่ข้างหลัง

เริ่มรบทหารราบชนิดเบายิงธนูก่อน แล้วทหารราบชนิดหนักเข้าต่อสู้คลุมบอน ทหารม้าเข้าประจันบานเข้าเต็มเป็นที่สุด

วิธีรบอันนี้เห็นได้ว่าเป็นรูปคล้ายการรบเดิวนั้น แต่เป็นวิธีอย่างหยาบๆ หน่อยเท่านั้น

แต่ครั้นเกิดมีระเบียบการอย่างพิสดารขึ้น วิธีรบก็ผันแปรไปหมด ทหารม้าเกิดมีความสำคัญใหญ่โตขึ้นเกินเหตุ ไล่ทหารราบลงไปกลายเป็นพวกสรรพภาระ และเลยไม่ได้ทำการรบที่เดียว เป็นแต่ผู้ระวังรักษาค่ายรักษาสรรพภาระอยู่หลังสนามรบเท่านั้น

ในระหว่างพุทธศักราช ๑๖๓๕ ถึง ๑๘๓๔ มีการสงครามที่ตามภาษาอังกฤษเรียกว่าครูเซด คือพวกชาวยุโรปรวมกันยกกองทัพไปต่อสู้กับพวกแขกอาหรับ ซึ่งมาตั้งที่ประเทศปาเลสไตน์ (Palestine) ซึ่งเป็นที่เกิดที่ตายของพระเยซู พระเจ้าในลัทธิ

ยุทธศิลป์

คฤศตังนั้น เป็นหลายหนหลายครั้ง นับกันว่าเป็นการบุญอย่างวิเศษ วิธีรบที่
เป็นไปในขณะสงครามนี้ เป็นตัวอย่างให้เห็นว่าการรบสมัยฟิวตาลีสมนั้นเป็นอย่างไร
และลัทธิหรือกฎกำหนดความปฏิบัติของพวกโนบิลิตี้หรือที่เรียกกันว่าไนต์ (Knight)
นั้น ก็เกิดขึ้นและวางลงเป็นรูปเป็นแบบมั่นคงในขณะนั้น

พวกไนต์มีเกราะเหล็กครอบร่างกายหมดแต่ศีรษะตลอดถึงเท้า ทั้งมี
เกราะด้วย อาวุธนั้นคือหอกยาวและดาบสองคมขนาดใหญ่ อาวุธยิง (ธนู) พวก
ไนต์ไม่ใช้ทีเดียว เพราะการทำร้ายต่อข้าศึกแต่ไกล นับว่าเป็นการแสดงความ
ขลาดไม่สมควรแก่เกียรติยศ

เวลารบใช้วิธีควมม้ำห้อยอย่างเร็วแต่ในระยะใกล้ๆ เข้าประจันบานกัน ขบวน
รบในขั้นต้นก็ยืนกันเป็นตับเป็นปึกแผ่นรูปสี่เหลี่ยม และจัดเป็น ๓ แนวสำหรับเข้า
ประจันบานตามกันไป แต่ที่จะใช้แนวที่ ๓ เป็นกองหนุนทำการโอบปีกตีปีกตั้งนั้นน้อย
นักน้อยหนา

ต่อมาเมื่อความสนใจในทางกล้ำหาญส่วนตัวของพวกไนต์มีมากขึ้น ขบวน
รบก็เลกกลายเป็นยืนเรียงกันห่างๆ มีพวกคนใช้ของไนต์ยืนประจำอยู่ข้างหลังไนต์
ทุกๆ คน การรบเป็นอันต่อสู้กันตัวต่อตัวทั้งสิ้น การจัดขบวนรบหรือระเบียบการ
รวบรวมกันทำการรบให้เป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นเลกหมด ต่างคนต่างรบ

เวลาพักใช้วิธีตั้งกระโจมสำหรับอยู่ ตั้งตามบุญตามกรรมไม่มีระเบียบอันใด
อยู่เป็นพวกๆ กันไปตามที่ใครเป็นवासชาของใคร บางทีรอบบริเวณที่พักทำรั้วไม้
โดยรอบ วิธีจัดเสบียงอาหารเลี้ยงกองทัพไม่มี ต่างคนต่างหาเสบียงได้ตามใจ

ตามที่ว่ามานั้นเห็นได้ชัดว่า เพราะระเบียบการบ้านเมืองซึ่งใช้วิธีฟิวตาลีสม
และความคิดความรู้สึกของพวกไนต์ กระทำให้วิธีกระทำการสงครามของชาติใหม่
ตกต่ำและคงต่ำอยู่เช่นนั้นนานเวลา ความคิดดำเนินไปในทางหาอาวุธและเครื่อง
แต่งกายป้องกันตนให้ดี การแสดงความกล้าหาญและความคล่องแคล่วในการใช้
อาวุธเฉพาะส่วนตัวเท่านั้น ตำราวิชาทหารอย่างหนึ่งอย่างใดไม่มี

ของชาติใหม่

เมื่อการเป็นเช่นนี้เราไม่จำเป็นจะต้องพิจารณาการทหารของชาติใหม่ในสมัยนั้นให้ละเอียด เพราะไม่มีประโยชน์อันใด ที่กล่าวมาข้างแล้วโดยย่อนี้ ก็เพื่อให้ผู้อ่านหรือเรียนตำราทั้งหลายเห็นทางไว้บ้างเท่านั้น

ในขณะที่วิธีการทำการสงครามของชาติใหม่ในทวีปยุโรปชุดโชมดังว่ามานี้ ฝ่ายวิธีการทำการสงครามของชาติซึ่งอยู่ทางตะวันออกเจริญดีกว่ามาก ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้เป็นตัวอย่างต่อไปนี้

จำเดิมแต่ร้อยปีที่ ๑๔ แห่งพุทธศักราช มีพวกชาติอันหนึ่งซึ่งมีนามว่ามัตยาร์ (คือชาวฮังการี) ซึ่งไม่ปรากฏชัดว่าเป็นพวกใดมาแต่ไหน ทราบแต่ว่ามาจากดินแดนย่านกลางแห่งทวีปเอเชีย นั้น ได้ยกอพยพครอบครัวเข้าไปในทวีปยุโรป และต่อสู้กับพวกเยอรมันหลายครั้งหลายคราว พวกมัตยาร์เป็นทหารม้าเพราะขี่ม้าทั้งสามมีอาวุธคือหอกเกาทัณฑ์และดาบ ๒ คม ที่นำออกทหารและม้ามี่เกราะเหล็กหรือหนังเป็นเครื่องกำบัง ภายหลังในร้อยปีที่ ๑๖ แห่งพุทธศักราชมีโล่ห์เต็มขึ้นด้วย ในร้อยปีที่ ๑๗ มีกระบองเต็มขึ้น ซึ่งเป็นอาวุธอันแปลกมีเฉพาะพวกมัตยาร์ ครั้นมาถึงในร้อยปีที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราชพวกมัตยาร์ใช้อาวุธเหมือนกับชาวยุโรปในขณะนั้น

วิธีรบนั้น คือเริ่มต้นขี่ม้าวิ่งกระจายกันมาเป็นพวกย่อยๆ หลายพวกมากยิงเกาทัณฑ์สำหรับเตรียมการเข้าตี แล้วจึงรวมกันเข้าเป็นพวกๆ ขนาดใหญ่ตั้งพันคนจัดเป็นหลายแนวซ้อนกัน แล้วก็ถาโถมเข้าประจันบาน ยุทธวินัยในหมู่ทหารเคร่งครัดอย่างยิ่ง และในเวลารบ ฟังบังคับบัญชาผู้เป็นนายโดยแน่นอน

พวกเยอรมันได้รบพุ่งต่อสู้กับพวกมัตยาร์ค่อนข้างเสียที่หลายหนหลายครั้ง จนกระทั่งให้ไฮน์ริชที่ ๑ พระราชาธิราชแห่งพวกเยอรมันในขณะนั้น ต้องจัดการป้องกันราชอาณาจักรโดยวิธีพิเศษต่างๆ คือ

- ๑) ตั้งป้อมค่ายในเมืองชายแดนหลายแห่ง สำหรับให้ราษฎรเข้าแอบแฝงกำบังในเวลาพวกมัตยาร์ยกมารบกัน
- ๒) เติมน้ำลึงกองทัพบกให้มากขึ้น
- ๓) จัดระเบียบขบวนรบให้มีหลายแนว

ยุทธศิลป์

๔) มีทหารม้าชนิดเบาขึ้น ซึ่งหัดให้ขยายแถวเป็นและเข้าตีข้าศึกโดยฉับพลัน
ไม่ทันรู้ตัว

อนึ่งยังมีพวกมองโกลอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งจำเดิมแต่ร้อยปีที่ ๑๗ แห่งพุทธ
ศักราช ได้ยกกำลังเข้าไปในทวีปยุโรป ทำการรบร่าฟันกับชาติต่างๆ ที่อยู่ในทวีป
ยุโรป มีบุคคลอันมีนามว่าซิงกีส์ข่านเป็นหัวหน้า กองทัพของพวกมองโกลเป็นทหาร
ม้าทั้งสิ้นเหมือนกัน มีอาวุธยิงคือเกาทัณฑ์ และอาวุธฟันแทงคือหอกและดาบโค้ง
ทหารชั้นสูงมีหมวกเหล็ก

ทหารม้ามองโกล แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ทหารม้าชนิดหนักสำหรับเข้า
ประจันบานประเภท ๑ กับทหารม้าชนิดเบาสำหรับใช้ในการป้องกันรักษา การไล่
ติดตาม และการรบกวนข้าศึกเพื่อให้รวนเรก่อนประจันบานนั้นอีกประเภท ๑

ซิงกีส์ข่านได้เขียนคำแนะนำในวิธีกระทำสงครามให้ไว้แก่ผู้สืบวงศ์ของตน
และตามข้อความที่นักปราชญ์ชาวยุโรปค้นคว้ามาได้บ้างจากคำแนะนำนั้น เห็นได้
ว่า พวกมองโกลมีวิธีกระทำสงครามอันเป็นหลักฐานมั่นคง คือ ในขั้นต้น
จัดการสืบข่าวคราวสำหรับจู่โจมประเทศในเขตรัศมีดินแดนที่จะยกไปตี ให้ทราบจำนวน
พลเมือง นิไสยการปกครองสเปียงอาหารที่มี ทั้งลักษณะภูมิประเทศเสียก่อน
แล้วจึงมีการประชุมตกลงกันว่า จะยกไปกระทำสงคราม กำหนดกำลังทหาร
ว่าจะต้องมีเท่าไรนั้นจึงจะสำเร็จความประสงค์เช่นนั้น แล้วจึงจัดการเกณฑ์ทหารตาม
กำหนดนั้น เมื่อจะยกเข้าไปในดินแดนต่างชาติ จัดการดังนี้ มีกองระวังนำเดินนำ
ไป อยู่หน้ากองหลวงเป็นระยะทางเดิน ๒ วัน กองหลวงเดินไปในทางที่สำคัญที่สุด
แล้วทางข้างและทางหลังยังมีกองแยกไปอีกด้วย ข้างหลังกองทหารพาฝูงม้าอย่างดี
ตามไปด้วยเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นทหารคน ๑ มีม้าสำหรับใช้ตั้ง ๒ ม้า ๓ ม้า ๔ ม้า
ม้าเหล่านี้ใช้ขึ้นเครื่องสรรพภาระทั้งปวงไปในตัว และใช้ฆ่ากินเนื้อเป็นอาหารด้วย

ยุทธวิธีของพวกมองโกล คล้ายคลึงกับพวกมอญ คือ ใช้วิธีซุ่มซ่อน
และออกโจมตีข้าศึกโดยมิทันรู้ตัว หรือแกล้งถอยล่อให้ข้าศึกติดตามจนเหน็ด
เหนื่อยแล้ว ฝ่ายมองโกลเปลี่ยนม้าใหม่กลับรุกรมตีข้าศึกทางปีก หรือล้อมทั้ง

ของชาติใหม่

ทางปีกทางหลัง ยิ่งลูกเกาทัณฑ์มากมายแล้วธำโสมเข้าประจันบาน ทหารมองไกล
เคลื่อนที่ไปมาในสนามรบโดยรวดเร็วและเป็นระเบียบเรียบร้อยมาก

เมื่อครั้งที่เมร์ลันเป็นหัวหน้าของพวกมองไกล (พุทธศักราช ๑๕๑๒) วิธ
กรรมการสงครามของพวกมองไกลถึงซึ่งความเจริญดีที่สุดใน มีทหารม้าชนิดเบาชนิด
หนึ่งใช้หอกซึ่งมีธงติดที่ปลายเป็นอาวุธ และทหารม้าชนิดนี้มีความว่า อูตาน (ชาว
ยุโรปจำอย่างไปใช้จนยังมีต่อมาจนบัดนี้หลายประเทศ อังกฤษเรียกว่าตานเซอร์
เยอรมันและรัสเซียยังเรียกว่าอูตานจนบัดนี้) มีทหารราบชนิดเบาด้วย กับทั้งยังมี
ทหารม้าซึ่งลงรบเดินดินได้ด้วยอย่างทหารม้าของเราหัดอยู่เวลานี้ ทหารได้รับเงิน
เดือนเบี้ยเลี้ยงเป็นกำหนดแน่นอนด้วย

ขบวนรบนั้น จัดให้มีกองนำซึ่งจัดส่งกองระวังรักษาออกไปขยายแถวอยู่ข้าง
หน้าเป็นแนวยาวอีกชั้นหนึ่ง แล้วมีกองปีกขวาปีกซ้ายซึ่งต่างมีกองนำของตนอีกชั้น
หนึ่ง แล้วมีกองหลวงซึ่งเป็นกองหนุน จัดแบ่งเป็นหลายกรม (พึงดูคล้ายขบวน
รบของเราครั้งกรุงเทพทวารวดี ซึ่งปรากฏว่ามีกองนำปีกซ้ายปีกขวากองหลวงนั้น)

ก่อนที่จะลงมือรบมีการลาดตระเวนข้าศึกโดยละเอียด แล้วกองระวังรักษาซึ่ง
ขยายแถวอยู่ข้างหน้านั้นยิ่งเกาทัณฑ์ แล้วกองนำจึงเข้าตีพยายามตีฝ่ากลางขบวนรบ
ฝ่ายข้าศึกให้แยกเป็น ๒ ภาคหรือตีปีก กองนำของกองปีกทั้ง ๒ เข้าช่วยด้วย หรือ
ถ้าจำเป็นกองปีกก็เข้ารบทั้งกอง ครั้นข้าศึกรวนเรเห็นเป็นเวลาที่เหมาะสมได้ที่แนว
ทาเมร์ลันเองนำกองหลวงวิ่งเข้าประจันบานโดยฉับพลันซึ่งไชยที่เดียว

ตามที่ว่ามานี้ ย่อมเห็นได้ว่าขบวนรบของพวกมองไกลเป็นวิธีจัดรูปคันบรรได
ทั้ง ๒ ปีก และมีกองหนุนซึ่งใช้ทำการตามหน้าที่อันถูกต้อง บางที่พวกมองไกลใช้
วิธีล่อให้ข้าศึกเข้ามาในกลางขบวนรบของตน แล้วก็ล้อมตีทุกทางอย่าให้พินาศที่เดียว

ขบวนรบและวิธีรบอันนี้ ย่อมดีกว่าวิธีรบของชาวยุโรปในขณะเดียวกันนั้น
เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นพวกมองไกลจึงทำสงครามได้ผลดี

พวกมองไกลเข้าไปในทวีปยุโรปครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๑๗๖๗ เข้ามาต่อสู้
กับชาวรัสเซียที่แม่น้ำกัลกา (ประเทศรัสเซียทิศใต้) รบชนะชาวรัสเซีย แล้วลงไป

ยุทธศิลป์

ในดินแดนกริม และเลยกลับไปทวีปเอเชีย ครั้นในปีพุทธศักราช ๑๗๘๐ ได้มาอีกครั้งหนึ่ง กับในปีพุทธศักราช ๑๗๘๓ อีกด้วย บาดูเป็นหัวหน้ากองทัพนองโกลเข้า ย้ายในประเทศรัสเซียและประเทศโปแลนด์ ในปีพุทธศักราช ๑๗๘๔ เลยเข้าไปใน ทวีปยุโรปภาคตะวันตกด้วย ในเดือนเมษายนปีนั้นได้ต่อสู้กับกองทัพชาวเยอรมันชาว โมราเวียและชาวโปแลนด์รวมกัน ซึ่งมีกำลังถึง ๓ หมื่นที่เมืองวัลชตัทท์ ได้ชัยชนะนะ แล้วเลยยกผ่านประเทศกาลิเซียทรานส์ซิลวาเนียเข้าไปในประเทศฮังการี ขณะนั้น ข่านผู้เป็นใหญ่ในพวกมองโกลสิ้นชีพลง จะต้องมีการเลือกหัวหน้าใหม่ บาดูจึง ยกกองทัพกลับไปทวีปเอเชีย และต้องคิดไม่ทำการตามความคิดว่าจะตีทวีปยุโรป ให้ได้ทั้งหมดใน ๑๔ ปี

การรบกับชาวมองโกลทำให้เป็นประโยชน์ในทางเจริญแห่งวิถีกระทำการสงคราม ของชาวรัสเซียเท่านั้น ชาวยุโรปอื่นๆ หาได้จำเริญอย่างมาใช่ประการใดไม่

มีชาติอีกชาติหนึ่ง ซึ่งให้อย่างในวิถีกระทำการสงครามแก่ชาวยุโรปต่างๆ มาก คือชาวอาหรับ

ชาวอาหรับเป็นพวกที่ถือลัทธิอิสลาม ซึ่งตามลัทธินี้ ย่อมมีข้อความอยู่ว่า ถ้าผู้ใดได้ฆ่าบุคคลที่ไม่ถือลัทธิอิสลามตาย ๑ คน มีความชอบได้ขึ้นสวรรค์ หรือ ถ้าต่อสู้แม่ตนเองตายก็ขึ้นสวรรค์เหมือนกัน เพราะฉะนั้นลัทธินี้ทำให้ผู้ที่เชื่อถือมีน้ำ ใจชอบในการรบอย่างยิ่ง

ในชั้นต้นพวกอาหรับมีแต่ทหารราบ ภายหลังกลายเป็นทหารม้าทั้งสิ้น อาวุธ นั้นมีธนูอย่างใหญ่และอย่างเล็กและมีหอกและดาบ ๒ คม เคยมีเกราะบางๆ มีโล่ห้ ทำด้วยหนังและมีมีดรูปโค้งด้วย กับทั้งในชั้นหลังใช้อาวุธของพวกปีชานตีโอนมีลูก รเบิดซึ่งทำด้วยถ่านกำมะถันและดินประสิวซึ่งใช้ขว้างด้วยมือ หรือมีเครื่องมือพิเศษ สำหรับขว้างออกไป กับมีธนูซึ่งทำให้เกิดไฟขึ้นได้

ขบวนรบของพวกอาหรับจัดเป็นหลายแนว ซึ่งมีนามต่างๆ คือ แนวที่ ๑ (ข้างหน้าที่สุด) เรียกว่า แนวเวลาเข้าสู่งักซ์หอน เป็นแนวขบวนขยายแถวทหารขึ้นมา สำหรับเริ่มการรบ แนวที่ ๒ เรียกว่า แนวกลางวันอุดหนุน แนวที่ ๓ เรียกว่า แนว

ของชาติใหม่

เวลาเย็นรบแตกหัก เป็นแนวหนูนแนวช่วย เป็นขบวนทหารม้าหรือทหารราบชิดแถว
หลายๆ ตอน มีระยะเว้นระหว่างตอน แล้วตอนในแนวหลังตั้งตรงระยะเว้นว่าง
ของแนวข้างหน้า กับยังมีแนวที่ ๔ อีก ซึ่งกลางมีธงของพระผู้เป็นเจ้าของประจำอยู่
แล้ว ๒ ข้างมีทหารอย่างดีวิเศษ ๒ กองยืนประจำ เรียกว่าเพื่อนพระเจ้าพวก ๑ กับผู้
ช่วยพระเจ้าอีกพวก ๑ แนวที่ ๔ นี้เป็นกองหนุนใหญ่ใช้รบแต่เวลาจำเป็นจริงๆ เท่านั้น
หลังกองหนุนมีกองสรรพการะซึ่งมีลูกเมียของทหารอยู่ด้วย บางที่พวกผู้หญิงก็เข้ารบ
ด้วย ขบวนรบอันนี้นับว่าเรียบร้อยดีมาก เสียอย่างเดียวแต่ไม่มีกองสรรพการะ
ติดอยู่ข้างหลังเท่านั้นซึ่งทำให้ลำบากเมื่อข้าศึกมาตีทางข้างหรือทางหลัง ขบวนรบนี้
กว่าขบวนรบของชาวยุโรปในขณะนั้น ซึ่งเป็นคราวที่มีรบเบียบเฟรดาติสมุส และ
การรบกลายเป็นส่วนตัวต่างคนต่างรบนั้นเป็นอันมาก

เมื่อพวกอาหรับมีวิธีการทำสงครามอันดีเช่นนั้น ทั้งลัทธิอิสลามที่นับถือก็กระ
ทำให้ใจทหารดีดังว่ามาแล้ว พวกอาหรับจึงสามารถตีบ้านเมืองซึ่งอยู่ในทวีปเอเชีย
ข้างตะวันตก ตั้งแต่แม่น้ำอินดุสเขตร์แดนประเทศอินเดีย ตลอดพื้นที่ซึ่งเป็น
ประเทศเปอร์เซียบัดนี้ ประเทศอาราเบีย ปาเลสตีนา อาเซียน้อม และในทวีป
อาฟริกาตอนเหนือตลอดไปจนตกถึงฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก ใน ๑๐๐ ปีที่ ๑๓ แห่ง
พุทธศักราชชาติอาหรับแตกออกเป็น ๒ พวก คือพวกตะวันตกซึ่งมีนามว่าเมารี และ
พวกตะวันออกซึ่งคณนามว่าอาหรับ ก็มีเหตุที่ควรต้องสังเกตไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ใน
ขั้นต้นพวกอาหรับก็ใช้เกณฑ์พลเมืองเป็นทหาร คือพลเมืองทุกคนทำการสงครามเอง
ภายหลังเมื่อได้บ้านเมืองแผ่อาณาเขตร์ใหญ่โตแล้ว พวกชาวอาหรับเองก็เลยมี
ความหลงมึนเมาไปในความสุข เกียจคร้านไม่ทำการรบเอง ใช้จ้างคนชาติอื่นมาเป็น
ทหารทำการรบแทนตน ลงท้ายพวกที่มารับจ้างเป็นทหารนั้นก็กลายเป็นผู้มีอำนาจ แล้ว
เลยกลับตั้งตัวขึ้นเป็นผู้ปกครอง พวกอาหรับเองกลับกลายเป็นข้าเขาไป

พวกที่มารับจ้างเป็นทหารและเลยกลายเป็นใหญ่ดังนี้ คือพวกแซกซุรกีซึ่งเดิม
อยู่ในดินแดนย่านกลางแห่งทวีปเอเชีย ได้มารับจ้างเป็นทหารของพวกอาหรับ แล้ว
เลยยกตนขึ้นเป็นใหญ่ เป็นนายในดินแดนของพวกอาหรับสืบมาจนบัดนี้ สุลต่าน

สมัยการทรุดโทรม

ตุรกีถือว่าตนเป็นผู้สืบสันตติวงศ์ของหมัด แท้จริงไม่ได้เป็นเลยจนนิดเดียว คนละชาติเสียช้ เป็นแต่มาตั้งตนเป็นนายพวกอาหรับขึ้นได้ดังมาแล้วเท่านั้น

วิธีการทำการสงครามของพวกตุรกี มีอาการคล้ายของพวกอาหรับและพวกมัลเดียร์ปนกัน

พวกอาหรับได้ต่อสู้กับชาวชาติยุโรปต่าง ๆ ในคราวสงครามที่เรียกว่าครูเสดระหว่างแต่พุทธศักราช ๑๖๓๕ ถึง ๑๘๓๔ ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น พวกชาวยุโรปได้วิธีการทำการสงครามต่างๆ มาจากพวกอาหรับเป็นอันมาก การสงครามครูเสดนี้สำหรับวิธีการทำการสงครามของชาติยุโรปเป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่ง ด้วยทำกันอยู่ในเวลาถึง ๒๐๐ ปี แต่การที่ได้ทำไปไม่เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ในทางวิชาทหารนัก จึงไม่จำเป็นต้องเล่าละเอียดจะเสียเวลาเปล่า ได้เล่าเรียบเรียงการเกณฑ์ทหาร อาวุธที่ใช้ ขบวนรบและวิธีรบมาแล้ว เป็นการพอแก่ความประสงค์ที่จะเข้าใจเรียบเรียงการในขณะนั้น

มาตรา ๕

สมัยตั้งแต่เสร็จการสงครามครูเสดจนถึงยุคกัศตาฟอา ไติฟ

ตอนที่ ๑๒

ว่าด้วยสมัยการทรุดโทรมแห่งระเบียบเฟวดาลิสมุส

ในระหว่างเวลาตั้งแต่พุทธศักราช ๑๘๘๐ ถึง ๑๘๘๐ มีการสงครามระหว่าง เมประเทศอังกฤษกับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเรียกว่าสงครามร้อยปี

(ต้องเข้าใจว่ามาถึงสมัยนี้ ในทวีปยุโรปชาติต่างๆ ได้แบ่งกันออกไปเป็นการแน่นอนแล้ว มีประเทศต่างๆ คล้ายคลึงกับที่เป็นอยู่บัดนี้)

สงครามร้อยปีสำคัญในทางพงษาวดารยุทธศิลปะ เพราะได้เห็นทหารราบกลับตัว สแดงตนว่าเป็นประโยชน์ดีเป็นเหล่าสำคัญขึ้นใหม่ ประเทศฝรั่งเศสเวลานั้น มีกองทัพซึ่งยังจัดระเบียบอย่างเฟวดาลิสมุสแท้ คือมีทหารม้าพวกไนต์เป็นพื้น และมีทหารราบพวกคนชั้นเลว กับทหารราบคนรับจ้างเป็นคนต่างชาติ เป็นพวกชาวเมืองเขนัว ฝ่ายกองทัพอังกฤษมีทหารม้าชนิดหนัก ซึ่งเป็นทหารพวก

แห่งระเบียบเฟวคาลิสมุส

วาสชาล และมีทหารราบและทหารม้าชนิดเบาซึ่งเกณฑ์จากพลเมืองชั้นกลาง กับ
ทหารราบชนิดหนักซึ่งมีพวกอังกฤษและชาวเมืองเวลส์รับจ้าง

ทหารราบอังกฤษมีอาวุธสำคัญ คือธนูขนาดใหญ่ซึ่งทหารได้ฝึกหัดดีจนยิง
แม่นยำอย่างยิ่ง กำลังของธนูนี้ คือในระยะ ๒๐๐ ก้าว อาจยิงไนต์ซึ่งมีเกราะเต็ม
ตัว ให้เป็นอันตรายถึงตายได้

ในเวลาสงครามพวกทหารถือธนูจัดรวมกันเป็นกอง มีกำลังระหว่าง ๕ ร้อย
กับ ๑ พัน มีไนต์เป็นผู้บังคับบัญชา มีพวกไนต์ซึ่งไม่ขี่ม้าหรือทหารราบชนิดหนัก
เป็นพวกสำหรับเข้าช่วยพวกทหารถือธนูในการประจันบาน เวลาเข้าตีประจันบานใน
ที่สุดถึงแพ้ชนะกัน ใช้ทหารม้าชนิดหนักของพวกไนต์ ฝ่ายทหารม้าชนิดเบา
ทำการได้ทั้งบนหลังม้า และลงจากม้าเดินดิน

กองทัพแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ กองหน้า กองหลวง และกองหลัง ขบวนรบ
นั้นจัดดังนี้ แนวนำมีทหารราบชนิดหนักและทหารราบถือธนู ทหารราบชนิดหนัก
จัดเป็นกองๆ รูปสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๘ แถว ทหารถือธนูอยู่ข้างหน้าและทางปีก ไม่
ขยายแถว แต่ยืนห่างๆ กันพอให้ยิงธนูได้ถนัด พวกไนต์ซึ่งคงอยู่บนหลังม้า
รวมกันเป็นกองหนุน เป็นกองใหญ่อันเดียวหรือแบ่งเป็นหลายกอง ตั้งเป็นกองๆ
ตลอดแนวขบวนรบ กองหนุนนี้ใช้รุกเสมอ คือพอถึงเวลาที่จะเข้าตีให้ถึงแพ้
ชนะก็วิ่งเข้าประจันบาน ถ้ารบชนะบรรดาผู้ที่ลงจากม้ากลับขึ้นม้าไปไล่ติดตามพร้อม
ด้วยทหารม้า ส่วนม้าของผู้ที่ลงจากม้านั้นรักษาไว้ที่กองสรรพการซึ่งจัดเกวียนตั้งราย
รอบเป็น ๔ ด้านรูปสี่เหลี่ยมเป็นค่ายในตัว เรียกว่า วาเกินบูร์ก (ภาษาเยอรมันแปล
ตรงว่าเมืองเกวียน)

ในเวลาสงครามร้อยปีนั้น อังกฤษใช้วิธีรุกในทางยุทธศาสตร์และรับในยุทธ
วิธี คือกองทัพยกรุกเข้าไปในดินแดนของข้าศึก แต่ครั้งนั้นเมื่อจะต้องต่อสู้กับกองทัพ
ข้าศึกเมื่อใด ก็หยุดตั้งรับ และเลือกที่ตั้งเหมาะๆ ดีมาก

การนำทหารในสนามรบ ทั้งการบังคับบัญชาของฝ่ายอังกฤษเรียบร้อยดีมาก
ยุทธวินัยเคร่งครัด และการสเบียงอาหารบริบูรณ์

สมัยการทรุดโทรม

เพื่อที่จะให้เห็นวิธีรบในครั้งนั้นได้ โดยชัดเจน จะได้้นำการรบบางครั้ง มาบรรยายพอเป็นตัวอย่าง

การรบที่เครซี (วันที่ ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๑๘๘๕)

ในปีนั้น เอ็ดเวิร์ดที่ ๓ พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษได้ยกกองทัพข้ามมาขึ้นในประเทศ นอร์มันดี (ขึ้นแก่ฝรั่งเศส) มีกำลังทหารม้า ๔ พัน ทหารราบถือธนู ๑ หมื่น ทหารราบเมืองเวลส์ ๑ หมื่น ๒ พัน ทหารราบไอร์แลนด์ ๖ พัน รวมทั้งหมด ๓ หมื่น ๒ พัน บ่ายดินแดนระหว่างแม่น้ำเซนกับแม่น้ำซอมน์แล้วเข้าไปในมณฑลบัวตีเยร์ส หยุดที่เครซีเพื่อจะต่อสู้กับกองทัพฝรั่งเศส ฟิลิปที่ ๔ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสยกกองทัพมีกำลังประมาณ ๑ แสน (พวกไนต์ ๑ หมื่น ๒ พัน นอกนั้นเป็นทหารราบชั้นเลวและพวกชาวเขนัรบจ้าง) ตามไป กองทัพนี้มีอาการอย่างรเบียบเพวดาลิสมุสที่ว่ามาแล้วเต็มที เอ็ดเวิร์ดที่ ๓ ตั้งขบวนรบที่ลาดเนินซึ่งลาดลงไปหาข้าศึก ปีกขวาจดลแวก ปีกซ้ายจดป่า ทหารขึ้นเป็น ๓ แนว ในแนวที่ ๑ มีทหารถือธนู ๒ พันคน ทหารพวกไนต์ ๔ ร้อยกับทหารราบชนิดหนักชาวอังกฤษพันคน ในบังคับบัญชาปรีนซ์ออฟเวลส์รัชทายาท แนวที่ ๒ เป็นแนวช่วย มีทหารถือธนู ๑ พัน ๒ ร้อยคน พวกไนต์ ๔ ร้อยและทหารราบชนิดหนักอีกบ้าง ในบังคับบัญชาหลอร์ดแอร์นเคิลและหลอร์ดนอร์แฮมป์ตัน แนวที่ ๓ เป็นกองหนุนในบังคับบัญชาของพระเจ้าแผ่นดินเอง อยู่บนยอดเนิน มีกำลังทหารถือธนู ๒ พัน พวกไนต์ ๔ ร้อย และทหารราบชนิดหนักที่เหลือ

รวมทหารที่อยู่ในขบวนรบทั้งหมดประมาณหมื่นคน ทหารนอกจากนั้นก็ทั้งม้าอยู่ในวากันบูร์ก (พวกไนต์ลงจากม้าหมด) ซึ่งอยู่หลังเนิน

ก่อนรบพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดเสด็จตรวจพลทั่วทุกแนวขบวนรบ มีพระดำรัสชักจูงใจทหาร และเมื่อทรงทราบว่ากองทัพฝรั่งเศสยังอยู่ไกลและเดินช้ามาก จึงมีรับสั่งให้ทหารกินอาหารเสียก่อน และเมื่อกินอาหารแล้วถอดหมวกนั่งนอนพัก แต่คงอยู่ในแนว

แห่งรเบียบเฟวดาลิสมุส

กองทัพฝรั่งเศสเดินมาโดยมิได้มีการระวังรักษาอย่างหนึ่งอย่างใด และโดย
อาการเลอะเทอะไม่เป็นรเบียบ รียบร้อย ครั้นเมื่อได้ทราบข่าวศึกอยู่ใกล้ พระเจ้า
ฟิลิปป์จึงสั่งให้หยุด และจัดแบ่งกองทัพออกเป็น ๓ กอง คือ พวกไนต์ ๓ ร้อยคน
กับทหารราบชาวเยนัว ๖ พันและทหารราบฝรั่งเศสบ้างเล็กน้อยเป็นกองนำ พวกไนต์
๔ พันคน และทหารราบฝรั่งเศสอีกส่วนหนึ่งเป็นกองหลวงในบังคับบัญชาเคานต์อาลัง
ซอง ทหารที่เหลือนอกจากนั้น ป็นกองหลัง พระเจ้าแผ่นดินทรงบังคับบัญชาเอง
แต่การจัดการตามรับสั่งนั้นหาได้สำเร็จผลไม่ เพราะทหารม้าพวกไนต์คงเดินไปข้าง
นำ ทหารราบซึ่งเวลา ดินข่มอยู่หลังเสมอ นั้น ก็ไม่สามารถจะขึ้นไปข้างนำเพื่อ
ประจำกองนำกองหลวงตามรับสั่งได้ ไนต์ คนซึ่งได้รับคำสั่งให้ไปสืบข่าวข้าศึก
กลับมารายทูตพระเจ้าแผ่นดินถึงขบวนรบของฝ่ายอังกฤษว่าจัดพร้อมอยู่แล้ว และ
ออกความเห็นว่ ทหารฝ่ายฝรั่งเศสเดินมาเหน็ดเหนื่อยมากควรจะหยุดพักเสียคืน
หนึ่งก่อน รุ่งขึ้นจึงค่อยทำการรบ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงเห็นด้วย แต่พวกไนต์
ต่าง ๆ ซึ่งเต็มไปด้วยความดุจและหมิ่นประมาทข้าศึกไม่ยอมหยุดคงเดินต่อไป และ
เดินไปโดยไม่มีระเบียบอย่างใดเลย พระเจ้าฟิลิปป์เองครั้นทอดพระเนตรเห็นทหาร
ฝ่ายอังกฤษเข้าก็ทรงลืมพระดำริเดิม เกิดมีพระประสงค์อยากรบเป็นประมาณ เลย
มีรับสั่งให้จัดขบวนรบโดยทันที ให้พวกทหารชาวเยนัวรีบขึ้นไปข้างนำเพื่อยิงชนต่อสู้
กับข้าศึก แต่พวกไนต์ได้เดินมาถึง ๒๐ กิโลเมตรในวันนั้นเอง แล้วเวลาจะขึ้นไป
ข้างนำก็ต้องฝ่าแนวทหารม้าขึ้นไปด้วยความลำบาก เพราะพวกไนต์มิได้คิดจะหลีก
เปิดทางให้เป็นการสะดวกเลย พวกชาวเยนัวมีความเหน็ดเหนื่อยมาก ไม่สามารถ
จะต่อสู้กับทหารธนูฝ่ายอังกฤษในกองปรีนซ์ออฟเวลส์ ซึ่งยิงธนูกราดลงมาโดย
แข็งแรงนั้นได้ พวกเยนัวเสียทหารล้มตายเป็นอันมากก็กลับถอย พวกฝรั่งเศส
หาว่าพวกเยนัวเอาใจออกหากเกลี้ยท่าแพ้ย ลยกลับไปพันทางพวกเยนัว ทั้งในว่
ว่าเคานต์อาลังซองหรือพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเองเป็นผู้สั่งให้ทำเช่นนั้นเสียซ้ำ เมื่อ
เป็นเช่นนั้นก็เลยเกิดการยุ่งเหยิงใหญ่ ฝ่ายอังกฤษได้ที่ยิงทำอันตรายแก่ทหารฝ่าย
ฝรั่งเศสล้มตายไปเป็นอันมาก

สมัยการทูตโทรม

ภายหลังพวกไนต์ฝรั่งเศสสามารถจับบรรพชนขึ้นได้ แบ่งเป็น ๒ ด้านในบังคับบัญชาเคานต์อาแลงซงกอง ๑ ในบังคับบัญชาเคานต์แห่งฟลานเดรียกอง ๑ รุกเข้าไปตีปีกบรรพชนของฝ่ายอังกฤษทั้ง ๒ ข้างพร้อมกัน ปีกทั้ง ๒ ข้างของแนวกองปรีนซ์ออฟเวลส์ต้องถอย แนวที่ ๒ ของแอร์นเคิลและนอร์ดแฮมป์ตันขึ้นมาช่วย แต่ถึงกระนั้นฝ่ายฝรั่งเศสก็มีกำลังแข็งแกร่งกว่า ปรีนซ์ออฟเวลส์ส่งข่าวไปยังพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดขอกำลังมาหนุน พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดไม่ยอม มีรับสั่งตอบไปว่า ในการรบวันนี้ควรจะเป็นวันที่ปรีนซ์ออฟเวลส์จะรบชนะได้เสีย กระจับปี่สั่งอันนี้กระทำให้ทหารในกองปรีนซ์ออฟเวลส์กลับมีใจฮึกเหิมอยากให้เจ้าของคนได้เสียเสีย กลับพยายามทำการรบโดยแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ทหารราบเมืองเวลส์เข้าตีพวกไนต์ฝรั่งเศสให้ตกจากม้า แล้วพวกไนต์ก็รบต่อไปไม่ได้ เพราะเคยแต่การรบบนหลังม้าเท่านั้น ทั้งเกราะก็หนักรบเดินดินไม่ได้เลย พวกอังกฤษฆ่าฟันเสียโดยง่าย ไนต์ที่มีชื่อเสียงสำคัญพากันล้มตายลงไปทุกที เกิดการอลหม่านขึ้นในพวกฝรั่งเศส พระเจ้าฟิลิปก็เห็นฉะนั้น จึงนำกองหนุนเข้าไปรบเอง แต่ม้าที่หนึ่งถูกอาวุธล้ม พวกฝรั่งเศสต้องรีบเชิญเสด็จออกจากสนามรบเลยไปเมืองอาเมียงส์ เมื่อกองทัพฝรั่งเศสขาดแม่ทัพลงฉะนั้น ก็เลยแตกกระจัดกระจาย พอถึงเวลาค่ำมีศการรบก็เลิกกันไปเอง

พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดไม่ทรงทราบชัดว่าได้ไชยชนะเพียงใด มีรับสั่งให้กองทัพกองเตรียมพร้อมอยู่ตลอดคืน ครั้นรุ่งสว่างกองทัพซึ่งส่งออกไปสืบข่าวมาชี้แจงว่า กองทัพฝรั่งเศสพ่ายแพ้ไปแล้ว จึงได้มีรับสั่งให้ทหารม้าออกติดตามฆ่าฟันทหารฝรั่งเศส ซึ่งกำลังถอยไปเป็นอลหม่านไม่มีระเบียบนั้น ล้มตายเสียอีกเป็นอันมาก

ฝรั่งเศสเสียทหาร คือ เจ้านาย ๑๑ องค์ ไนต์ชั้นสูง ๘๐ ไนต์ ๑ พัน ๒ ร้อย ทหารม้าชนิดอื่น ๔ พัน และทหารราบ ๓ หมื่น

ในการรบที่เครซีนี้ เราเห็นได้ว่ากองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายมีระเบียบผิดกันมาก เปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว กองทัพฝรั่งเศสจัดระเบียบอย่างครึ่งเฟวคาลิสมุสแต่เป็นเฟวคาลิสมุสที่เรียวแล้วไม่มีระเบียบเรียบร้อยเลย ทั้งเมื่อก่อนรบและในสนามรบไม่มียุทธวินัย และไม่มีระเบียบการบังคับบัญชาเลย กับไม่เข้าใจความสำคัญของทหารราบในการใช้ จึงเตรียมการเข้าตีนั้นเลย

แห่งระเบียบเฟวดาลิสมุส

ฝ่ายอังกฤษตรงกันข้ามมียุทธวินัยเคร่งครัด การบังคับบัญชาในสนามรบก็เรียบร้อย ทั้งไม่ใช้กองหนุนเร็วเกินไป ใช้ทหารราบในทางที่เหมาะสม ทหารต่างแนวช่วยกันกันทั่วทั้ง และใช้ทหารม้าในการสืบข่าวและการไล่ติดตามถูกต้องตามแบบ
ล่วงมาอีก ๑๐ ปีในพุทธศักราช ๑๘๕๕ ปรีนซ์ออฟเวลส์องค์เดียวกันนั้นได้คุมกองทัพมีกำลัง ๒ หมื่น ๑ พันรบชนะกองทัพฝรั่งเศสซึ่งมีกำลังถึง ๖ หมื่น ในบังคับบัญชาพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสอีกหนหนึ่ง ในบริเวณใกล้เมืองบัวดิ ยร์ส์ และพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสถูกจับเป็นเชลยศึกด้วย

ในระหว่างสงครามร้อยปีกองทัพฝรั่งเศสถึงซึ่งปราชัยหลายหนหลายครั้ง ทำให้ฝรั่งเศสรู้สึกได้ว่า กองทัพซึ่งจัดตามระเบียบเฟวดาลิสมุสนั้นใช้ไม่ได้เสียแล้ว

สงครามนี้เองทำให้พวกในต่าง ๆ หมดอันมาลงไป เพราะเห็นชัดว่า ทำการป้องกันบ้านเมืองไม่ได้จริง ทำให้พระเจ้าแผ่นดินมีราชอำนาจมากขึ้น เลยเป็นเหตุนำมาซึ่งวิธีจัดกองทัพประจำ สำหรับรักษาความสงบเรียบร้อยทั้งภายนอกและภายใน (ทหารพวกอาสาตามระเบียบเฟวดาลิสมุสยอมเรียกกระดมณเพราะเวลามีสงคราม ไม่ได้มีประจำอยู่เสมอ)

ในการที่ชาติใหม่พึ่งมาคิดมีกองทัพประจำขึ้นต่อในร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราชนี้ทำให้แลเห็นได้ชัดว่า ชาติใหม่มิได้ยึดถือแบบอย่างของพวกคลาสสิกมาจัดการตามในทางวิธีกระทำสงครามหาไม่ได้ ใช้คิดเองใหม่ตามความรู้สึกและความทดลองของตนเอง

พวกชาติใหม่คงจะได้ยินได้ทราบความว่า ในประเทศมาเซโดเนีย มีกองทัพประจำมาแต่ครั้งฟิลลิป พระราชาของอาเล็กซานเดอร์มหาราชแล้ว และในประเทศโรมันครั้งมีเอมเปอเรอร์ก็มีกองทัพประจำ แยกดูรก็ก็มีกองทหารประจำเรียกว่า ยานี่ซาร์ แต่ต้นร้อยปีที่ ๑๕ แห่งพุทธศักราชแล้ว

ต่อไปเราจะได้เห็นว่ ไม่นเฉพาะแต่ในเรื่องกองทัพประจำนี้เท่านั้น แม้ในการอื่น ๆ เช่นในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ก็ดูจะเดียวกัน ชาติใหม่หาถือแบบของพวกคลาสสิกไม่ ความคิดในทางวิธีกระทำสงครามของพวกคลาสสิกสูงเกินไป

สมัยการทรุดโทรม

สำหรับชาติใหม่ แต่ไม่เห็นไม่เข้าใจ ต่อมาถึงครั้งยุคนะโปเลียนที่ ๑ สองพันปีภายหลัง เราจึงได้พบเห็นแม่ทัพชาติใหม่ใช้วิธีตรงกับแบบอย่างของพวกคลาสสิก

ความคิดในการจัดกองทหารให้มีประจำอยู่แต่ในเวลาสงบศึกด้วยนั้น เกิดขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ แห่งประเทศฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๑๕๔๘ ทรงจัดให้มีกองร้อยทหารม้าออร์ดอนนังซ์ (ทหารรับใช้) ๑๕ กอง กองร้อย ๑ แบ่งออกเป็น ๑ ร้อยหอก คำว่าหอกนั้นเป็นชื่อส่วนย่อยอันหนึ่ง หอกหนึ่งมีทหารขี่ม้าสรวมเกราะ ๑ คน (เรียกว่ายองดาร์ม ซึ่งบัดนี้กลายเป็นนามศัพท์สำหรับตำรวจภูธร) ทหารมีเกราะขนาดเบา ๑ คน ทหารถือธนู ๒ คน คนใช้ชั้นสูง (Page) ๑ คน คนใช้ชั้นต่ำ ๑ คน คนใช้ทั้ง ๒ นั้นไม่มีประโยชน์อันใดในการรบ เป็นคนสำหรับรับใช้ส่วนตัวเท่านั้น จึงนับได้ว่าในกองร้อย ๑ มีทหาร ๔ ร้อยคน รวมทั้ง ๑๕ กอง ๖ พันคน ถ้านับทั้งคนใช้ด้วยรวมหมด ๘ พัน กองทหารออร์ดอนนังซ์แยกย้ายกันอยู่ในตำบลต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร รับเงินเดือนจากพระเจ้าแผ่นดิน และได้เสบียงอาหารจากมณฑลและเมืองต่าง ๆ

ในขบวนรบทหารสรวมเกราะ (ยองดาร์ม) ยืนในแถวหน้า ยืนห่าง ๆ กัน ประมาณ ๒ ก้าวต่อ ๑ คน ข้างหลังในระยะประมาณ ๒๐-๓๐ ก้าว พวกทหารสรวมเกราะเบายืนเป็นแถว แล้วพวกทหารถือธนูยืนอีกแถว ๑ หลังลงไปอีก

ทหารถือธนูนั้นลงจากม้า สำหรับไปยึดลักษณะภูมิประเทศต่าง ๆ เป็นที่มั่นเนื่อง ๆ ถ้าเช่นนั้นอยู่นำพวกทหารสรวมเกราะทั้ง ๒ ชนิด

กองทหารออร์ดอนนังซ์นี้ เมื่อได้จัดขึ้นแล้ว ไม่ช้าก็เลยกลายเป็นที่นิยมกันทั่วไป แล้วได้ไปใช้ในการรบจริง ในสงครามที่เจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้ไปกระทำในประเทศอิตาลี รบตีมีชื่อเสียงเป็นอันมาก พวกไนต์ฝรั่งเศสก็นิยมเข้าประจำในกองทหารเหล่านี้ เลยเลิกไม่ใช้ทหารพวกไนต์ตามแบบเก่าอีกต่อไป

ภายหลังเมื่อเกิดมีอาวุธปืนใช้มากขึ้นทุกที เหล่าทหารรบก็เกิดเป็นเหล่าสำคัญขึ้น กองทหารออร์ดอนนังซ์ซึ่งเป็นทหารม้าก็ขาดความนิยมลงไปจนในร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราชเลยหายสูญ

แห่งระเบียบเฟวตาสมุส

อนึ่งพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๗ ได้ทรงจัดกองทหารใหม่อีกชนิด ๑ คือไม่โปรดในการที่ต้องจ้างคนชาติอื่นมาทำการรบให้แก่ประเทศฝรั่งเศสอย่างทหารพวกเขมนั้น จึงได้ทรงตั้งกองทหารยิงธนูของฝรั่งเศสเองขึ้น ใช้เรียกคนฝรั่งเศสพวกชาวนาเข้าประจำ แต่หากคนใดไม่ใคร่จะได้ จึงไม่เป็นการสำเร็จผลได้จริง พอถึงแผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑ ก็ต้องกลับจ้างชาวต่างประเทศอีก เป็นพวกสวิสโดยมาก

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วว่า การที่ทหารราบจะกลับเป็นเหล่าที่นิยมนับถือขึ้นอีกนั้น เกิดขึ้นแต่ครั้งสงครามร้อยปี ถึงกับในกองทัพอังกฤษได้ใช้วิธีให้ทหารม้าลงจากม้า ลงรบเดินดินอย่างทหารราบ แต่ถึงอย่างนั้นก็ดีทหารราบของอังกฤษซึ่งใช้ในครั้งนั้นยังไม่ใช้ทหารราบโดยแท้ เพราะเวลาเดินทัพทหารเหล่านั้นขี่ม้าทั้งสิ้น และถึงเวลารบจะใช้ขี่ม้ารบก็ได้ถ้าเป็นการเหมาะแก่เหตุการณ์ ทั้งทหารเหล่านั้นถนัดในการใช้อาวุธยิงเท่ากับการประจันบานรบตลุมบอนบนหลังม้า

ทหารเหล่านั้นควรนับว่าเป็นทหารม้าที่ใช้ลงรบเดินดินได้ การที่มีทหารเช่นนั้นขึ้นและใช้ในการรบได้ดีแลเห็นชัดแล้วนั้น กระทำให้ความคิดดำเนินไปในทางที่จะจัดมีทหารราบแท้ ๆ ขึ้น เพราะทหารราบย่อมเป็นชนิดที่จัดขึ้นง่าย การฝึกหัดก็ง่าย ทั้งไม่แพงด้วย

แต่เพื่อที่จะให้ความคิดอันนี้เป็นผลสำเร็จขึ้นได้นั้น ต้องการความทดลองให้เห็นจริงในประโยชน์ของทหารราบ การทดลองเช่นนั้น ได้มีขึ้นในการรบระหว่างชาวฟลานเดรียกับฝรั่งเศสและระหว่างพวกสวิสกับชาวเอสเตรีย

ในปีพุทธศักราช ๑๘๔๕ เคนต์ผู้ครองเมืองฟลานเดรียตกมาเป็นขเลยศก้อยอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสฟิลิปปีที่ ๔ ฝ่ายขุนนางฝรั่งเศสที่ไปปกครองดินแดนฟลานเดรียขึ้น กดขี่ราษฎรมากนัก ราษฎรชาวฟลานเดรียจึงเกิดเป็นขบถขึ้น และพวกไนต์เมืองฟลานเดรียก็เข้าด้วย

ทหารฟลานเดรียขึ้น เป็นพวกชาวเวียง (คือคนที่หากินทางค้าขายประจำอยู่ในตัวเมืองไม่ใช่ชาวนาอยู่ในหัวเมือง) โดยมาก ก็มีพวกไนต์เข้าช่วยด้วยบ้าง ในพวกทหารชาวเวียงนั้น ที่ดีที่สุดคือพวกที่เรียกว่าปีโกเนีย มีเกราะกำบังเต็มตัว เป็น

สมัยการทอไหม

พวกคนชั้นมั่งมีทั้งสิ้น แล้วมีทหารซึ่งเป็นคนชั้นกลางมีเกราะแต่อย่างเบาหรือไม่มีเลย ถืออาวุธอย่างหนึ่งเรียกว่าโกเคนดาก มีลักษณะเป็นไม้พลองยาว ปลายมีเหล็กกลมกลม เหมือนผลแอปเปิลติดอยู่ แล้วปลายลูกแอปเปิลนั้นแหลมยาวอย่างปลายหอก อีกชั้น ๑ อาวุธนี้ใช้แทงได้ผลอย่างอกฤษฏ์ นอกจากนั้นยังมีทหารถือธนูด้วย ซึ่งสำหรับใช้เริ่มการรบด้วยการยิงเข้าศึก แล้วภายหลังถอยกลับไปข้างหลังแอบหลังทหารราบชนิดหนัก ซึ่งจัดแถวเป็นปีกแผ่นอย่างฟาลัง ฟาลังหลายฟาลังจัดเป็นแนวเดี่ยวหรือ ๒ แนว แล้วยังมีกองหนุนด้วยอีกชั้น ๑

กองทัพพวกฟลานเดรีย ซึ่งมีแต่ทหารราบตามชนิดที่บรรยายมาแล้วนั้น กำลัง ๒ หมื่น ได้ต่อสู้กับกองทัพฝรั่งเศสซึ่งมีกำลัง ๘ หมื่น ๑ พัน ๕ ร้อย (ทหารม้าพวกนี้ ๖ พัน ๕ ร้อย และทหารยิงธนู ๑ หมื่น นอกจากทหารอื่น ๆ) ที่ใกล้เมืองคูร์เตร์ (๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๑๘๔๕)

กองทัพฝ่ายฟลานเดรียได้ตั้งขบวนรบอยู่หลังลำน้ำขนาดย่อม ซึ่งไหลไปตกแม่น้ำลิสต์เป็นฟาลัง ๒ แนว มีทหารถือธนูขยายแถวอยู่นำ กับมีกองหนุนอยู่ข้างหลังอีกด้วย

กองทัพฝรั่งเศสมาถึงสนามรบเวลาบ่ายรุ่ง และเพราะภูมิประเทศนั้นคับแคบ จึงต้องจัดทหารม้าเป็น ๓ แนวมีทหารยิงธนูอยู่นำ แม่ทัพฝรั่งเศสเห็นว่าไม่สามารถจะเข้าตีเข้าศึกทางหน้าได้ ด้วยมีลำน้ำขวางอยู่ จึงจัดการยกกองทัพโอบอ้อมไปทางปีกขวาของพวกฟลานเดรีย พอเป็นเวลาหมอกลงด้วยจึงกระทำได้นัด แต่ครั้นโอบไปแล้วหาเข้าตีโดยทันทีไม่ กลับไปให้ทหารถือธนูยิงเสียก่อน ซึ่งเป็นการเสียเวลาขาดความฉับพลัน ปล่อยให้เข้าศึกสู้ตัวเสีย ฝ่ายพวกฟลานเดรียรู้สึกว่าเข้าศึกยกมาทางปีกดังนั้น ก็เปลี่ยนหันหน้าขบวนรบไปรับในทิศใหม่ที่เดียว (ทำขวามือทั้งขบวน) และนำแนวรบมีคลองด้วยคลอง ๑ ทหารฝรั่งเศสขึ้นมาถึงคลองนี้แล้ว ไม่มีที่จะจัดแถว เพราะพวกทหารยิงธนูตั้งเกาะอยู่ จึงต้องเรียกให้ทหารราบกลับลงไปข้างหลัง ทหารม้าผ่านแถวทหารราบขึ้นมาข้างหน้า เป็นการยุ่งเหยิง และทหารม้าไม่สามารถจะเข้าประจันบานโดยแข็งแรง คือควมม้าโดยรวดเร็วไม่ได้ เลยตีฟาลังฝ่ายฟลานเดรียไม่แตก พวกในศึกกลับถูกอาวุธล้มตายเสียเป็นอันมาก

แห่งเบียบเพดาลิสมุส

เมื่อพวกฟลานเดรียรับทหารฝรั่งเศสไว้อยู่ และข้าศึกต้องถอยออกไปแล้ว ก็เลยออกรุกเอง ไล่ตีกองทัพฝรั่งเศสแตกถอยยับเยินไป ฝรั่งเศสเสียทหารล้มตาย ตั้ง ๕๐ ในร้อย แต่เฉพาะพวกไนต์ล้มตายถึง ๔ พัน พวกฟลานเดรียเสียทหารไม่สู้มากนัก

การรบครั้งนี้ทำให้เห็นได้ว่า ในกองทัพฝรั่งเศสซึ่งยังจัดตามระเบียบเพดาลิสมุสนั้น ทหารราบไม่มีประโยชน์อะไรเลย ถึงแม้มีกำลังมากกว่าทหารม้าตั้ง ๖ เท่า แต่แม่ทัพก็มีได้ใช้เลย

การรบนี้ทำให้ทหารราบฟลานเดรียได้ชื่อเสียงเป็นอันมาก

ต่อเนื้มาทหารฟลานเดรียก็ยังได้รับชนะอีกหลายครั้ง เช่นที่ใกล้เมืองบรูกเก ในปีพุทธศักราช ๑๘๒๕ เป็นต้น

สงครามในประเทศสวิสในร้อยปีที่ ๑๘ และที่ ๒๐ แห่งพุทธศักราช เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินสู่ความเจริญ แห่งวิธีการทำการสงครามเป็นอันมาก

ประเทศสวิสนั้นบังเกิดขึ้นโดยที่ราษฎรซึ่งอยู่ในดินแดนรอบทะเลสาบลูเซิร์นได้ลุกเป็นขบถ เอาใจออกหากจากประเทศอาสเตรียซึ่งเป็นผู้ปกครองมาแต่เดิม ราษฎรได้ต่อสู้รบกับพวกไนต์ต่าง ๆ เป็นผลสำเร็จดีมาก จึงทำให้บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเห็นชอบด้วย และเข้าเป็นพวกพ้องด้วยหลายเมือง ทำให้ประเทศซึ่งเกิดขึ้นใหม่นี้ มีเขตรั้วกว้างขวางออกทุกที พวกสวิสไม่ใช่คนที่มั่งคั่งสมบูรณ์ เพราะฉะนั้นไม่สามารถจะมีทหารม้าได้เลย กองทัพของพวกสวิสจึงมีแต่ทหารราบล้วน ซึ่งในขั้นต้นไม่มีเกราะเครื่องกำบังเลย มีหอกยาวหอกสั้นกับดาบ ๒ คมเป็นอาวุธ ภายหลังเมื่อได้ทำการรบชนะหลายหนหลายครั้งเข้า แล้วบริบทภัยสมบัติจากข้าศึกได้ จึงได้มีเกราะหมวกเหล็กกับโล่หุ้มขึ้น

ขบวนของทหารสวิสนั้น มีอาการเป็นรูปฟาลังส์เหลี่ยม ในแถวที่อยู่ตามขอบฟาลังสนั้นมีทหารถือหอกยาวขึ้น สำหรับรับต้านทานข้าศึกซึ่งเข้าโจมตี พวกถือหอกสั้นยืนอยู่ภายในฟาลัง สำหรับรบในเวลาคลุมบอน

ขบวนและวิธีรบอันดีของพวกสวิส กระทำให้รบชนะพวกไนต์เยอรมันเสมอ

สมัยการทรุดโทรม

และไชยชนะแห่งกองทัพซึ่งมีแต่ทหารราบล้วนฉะนี้ ทำให้คนทั่วไปรู้สึกได้ว่า ทหารราบไม่ใช่เหล่าซึ่งใช้รบไม่ได้ คนทั้งหลายกลับรู้สึกคุณวิเศษของเหล่าทหารราบ ซึ่งเคยมีมาแต่ครั้งประเทศกรีกและประเทศโรมัน แต่มาล้มกันไปเสียในสมัยเฟวดาลิสมุส

การรบที่มอร์การ์เตน (๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๑๘๕๘) เป็นการรบครั้งแรก ซึ่งพวกสวิสได้ไชยชนะและเป็นการเลื่องลือมาก เพราะในครั้งนั้นทหารราบสวิสพัน ๓ ร้อยคน ได้ตีกองทัพในบังคับบัญชา แฮร์ซกเลโอโพลด์แห่งประเทศเอสเตรีย ซึ่งมีกำลัง ๑ หมื่น ๒ พัน ๔ ร้อย (ทหารม้า ๔ พัน ๔ ร้อย ทหารราบ ๘ พัน) แต่ยกย่อยยับ เหตุผลนั้นเป็นดังนี้ กองทหารเอสเตรียเดินทัพไปโดยมิได้มีการระวังรักษาทางเดินอย่างใดเลย อยู่ดีๆถูกทหารสวิส ๕๐ คน ซึ่งซ่อนอยู่บนเขาเอาที่นอนไม้ลำต้นไม้กลิ้งลงมาทับ ทหารเอสเตรียมีความขุ่นเคือง จึงจัดขบวนรบเข้าตีทหาร ๕๐ คนนั้น ในขณะที่กองหลวงฝ่ายสวิสก็เข้าตีกองทหารเอสเตรียโดยมิทันรู้ตัวเลย เกิดอลหม่านแตกกระจายโดยนับพลันเสียทหารล้มตายถึง ๓ พัน พวกทหารราบเอสเตรียไม่ได้กระทำการรบเลย วิ่งหนีด้วยความตกใจเป็นประมาณ

การรบที่เลาเปิน (๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๑๘๘๒) ในปีพุทธศักราช ๑๘๘๒ กองทัพพวกไนต์ มีกำลังประมาณหมื่น ๘ พัน มีทหารม้า ๓ พัน (เป็นชั้นเคานต์และบาโรน ๘ ร้อยชั้นไนต์ธรรมดา ๕ ร้อย) เข้าล้อมเมืองเลาเปิน ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็ก ย่อมขึ้นอยู่ในเขตเมืองแบร์น ชาวเมืองแบร์นได้ส่งทหารราบประมาณ ๔ ร้อยคนเข้าไปเพิ่มจำนวนทหารที่รักษาเมืองเลาเปินอยู่ แล้วรวบรวมกองทหารขนาดใหญ่อีกกอง ๑ มีกำลังทหารราบ ๕ พัน ทหารม้า ๒ ร้อยในบังคับบัญชาไนต์รูโดลฟ์ฟอนแอร์ลาช ยกออกจากเมืองแบร์นเวลาเช้านี้วันที่ ๒๑ มิถุนายน แล้วเวลาเที่ยงมีพวกชาววัลดีส์เตดเตเข้ามาสมทบอีกด้วย ครั้นเวลาบ่ายจึงแลเห็นค่ายของทหารพวกไนต์ ตั้งอยู่ที่ทุ่งทางตวิกกอกแห่งเมืองเลาเปิน จึงหยุดและส่งทหารไปเจรจาสงบศึกกับฝ่ายข้าศึก เพราะแอร์ลาชไม่สู้จะมั่นใจในคุณวุฒิของทหารฝ่ายตนนัก แต่ฝ่ายพวกไนต์หายอมเจรจาอย่างใดไม่ เริ่มจัดขบวนรบทีเดียว พวกสวิสก็จัดขบวนรบบ้าง ฝ่ายพวก

แห่งระเบียบเฟดลิสมุส

ในคืนนั้นจัดให้ทหารม้าพวกไนต์แท้อยู่ทางด้านขวาในที่ราบ ทหารราบอยู่ทางด้านซ้าย

พวกสวิสจัดขบวนรบเป็น ๒ ภาค ภาค ๑ ทางด้านซ้ายของตน ชาววัลด์สเตตเต (สวิสเหมือนกัน) ประจำอยู่ มีทหารม้าป้องกันอยู่ที่ปีกซ้าย ด้านขวาพวกชาวเมืองแบร์นแท้ประจำ มีระยะเว้นว่างระหว่างด้านเล็กน้อย ทหารราบในด้านทั้ง ๒ จัดเป็นฟาลังๆ พวกแบร์นมี ๒๐ แถวซ้อนกัน ฟาลังพวกวัลด์สเตตเตมี ๑๕ แถวซ้อนกัน อาวุธนั้นมีหอกยาวหอกสั้น กับมีขอสำหรับเกี่ยวดึงหมวกและเครื่องกำบังกายของข้าศึกให้ฉีกขาดหรือหลุดตก

เวลาจวนค่ำ แอร์ลาซได้รวบรวมทหารและแข็งแรงเตือนใจให้ทำการรบให้สมควรแก่ชาติทหาร แล้วสั่งให้ต่างคนถือก้อนหินขนาดกำมือคนละก้อน ๒ ก้อน เมื่อเข้ารบให้ขว้างให้ถูกหน้าข้าศึก ให้ข้าศึกตกใจอลหม่าน แล้วจะได้รับตลบบอนได้โดยสะดวก เพื่อจะให้ระยะพอที่จะวิ่งเข้าไปหาข้าศึกได้โดยแรง แอร์ลาซสั่งให้ทหารถอยไปยังลาดเขาบรอมแบร์ก แต่ทหารที่อยู่ข้างหลังมิทันได้ยินคำบอกชัดเจน เข้าใจผิดนึกว่าเสียที่ข้าศึกต้องถอย จึงวิ่งเข้าไปในป่า แอร์ลาซเห็นดังนั้นและเข้าใจการ จึงร้องตะโกนว่าดีแล้ว ให้คนขลาดไปเสียจากคนกล้า ทหารที่วิ่งหนีได้ยินดังนั้นก็มี ความละอาย กลับมาเข้าแถวอีกโดยมาก เว้นแต่บางคนที่ยังซ่อนตัวอยู่ในป่า เลยถูกเรียกว่าคนป่าต่อมาเสมอ

ฝ่ายข้าศึกเมื่อเห็นพวกแบร์นถอยไปดังนั้น ก็เข้าใจว่าถอยหนีเหมือนกัน ยินดีออกวิ่งไล่ตาม และไม่สู้เป็นระเบียบเรียบร้อยนัก ฝ่ายแอร์ลาซเมื่อเห็นทหารถอยไปถึงที่แล้ว ก็สั่งให้กลับรุกเข้าไปหาข้าศึก ขว้างก้อนหินไปยังหมวกและเกราะฝ่ายข้าศึก พวกไนต์ก็หยุดชงักด้วยความสับสนไม่ทันรู้ตัว พวกแบร์นรุกเข้าไปในช่องว่างที่เกิดขึ้นในแนวฟาลังของฝ่ายพวกไนต์ และฟันแทงซ้ายขวาตลอดไป ข้าศึกตกใจอลหม่านเลยวิ่งหนีทีเดียว

แอร์ลาซห้ามไม่ให้ทหารฝ่ายตนไล่ติดตาม ให้หยุดรวบรวมกำลังทางด้านซ้ายของพวกวัลด์สเตตเต การดำเนินไปไม่สู้จะเรียบร้อย ทางนั้นเป็นที่ราบ ทหารพวกไนต์ซึ่งมาทำการได้ถนัด ยกเข้าตีทหารม้าฝ่ายพวกวัลด์สเตตเตซึ่งมีอยู่เพียง ๒ ร้อยนั้น

สมัยการทรุดโทรม

แตกพ่ายไป แล้วก็เข้าประจันบานแก่ทหารราบพวกวัลด์สเตตเตอร์อย่าง พวกวัลด์สเตตเตอร์ก็ได้อพยพมาต่อสู้ฆ่าฟันพวกไนต์เต็มความสามารถ แต่ออกจะเป็นการเหลือกำลังต้องรวมกันยึดมั่นรับปกป้องพวกไนต์อยู่ แต่แอร์ลาชรบชนะทางด้านของตนแล้วทราบความว่าทางด้านซ้ายจะเสียที จึงยกกำลังไปช่วยโดยรวดเร็ว ถ้าโจมตีทางหลังของพวกไนต์ พวกไนต์ไม่ได้สู้ก็ได้หนีไปแล้วจะมีข้าศึกมาทางหลัง ก็ออกจะอลหม่านเล็กน้อยพวกวัลด์สเตตเตอร์ ออกมาจัดแถวจะหันหน้าไปประจันบานกับพวกแบร์น พวกวัลด์สเตตเตอร์ก็กลับรุกตีออกมา แอร์ลาชก็เข้าไป พวกไนต์ถูกตีจนแทบทั้งนำทั้งหลังหนีไม่ไหวก็แตกฉานกระจัดกระจายไป

ผู้เขียนจดหมายเหตุครั้งนั้นกล่าวว่า พวกแบร์นเสียทหารล้มตาย ๓๕ คนเท่านั้น พวกไนต์เสียทหารล้มตายมากกว่าร้อยเท่า คือ ๓ พัน ๕ ร้อย แต่แท้จริงประการใดต้องอยู่กับผู้กล่าว

ในการรบที่ตำบลเซ็มพาส (๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๑๕๒๕) ทหารราบสวิสได้แสดงคุณวุฒิพิเศษอีก นอกจากความกล้าหาญยังแสดงความสามารถที่จะทำการรบในภูมิที่ซึ่งเป็นเขาเป็นเนินรกรูปร่าง ทั้งไปมาเคลื่อนที่รวดเร็ว และเปลี่ยนขบวนในสนามรบคล่องแคล่ว กองทหารชนิดย่อมขนาดกองร้อยเดินสับเปลี่ยนกันในขบวนรบโดยว่องไวเข้าทำการรบตาม ๆ กันเป็นลำดับ ไม่ใช่คราวเดียวพร้อมกันหมด และกองร้อย ๒ กองที่อยู่ข้างหลังทำหน้าที่กองหนุน ทั้งนี้กระทำให้กำลังของพวกเอาสเตรียซึ่งเป็นปีกแผ่นใหญ่โต หันไปมาหรือเคลื่อนที่ลำบากทั้งไม่มีกองหนุนเลยนั้น ด้านทานไม่ได้ทีเดียว ต่อจากการรบที่เซ็มพาสแล้ว พวกสวิสได้ทำลายบ้อม (Castle) ของพวกไนต์เอาสเตรียเสียเป็นอันมาก แล้วในปี พ.ศ. ๑๕๓๑ ได้รับชนะอีกที่ตำบลเนเฟลส แต่นั้นมาการสงครามก็เป็นอันเลิก พวกสวิสได้มีอิสรภาพต่อมาตั้งแต่นั้นมาทหารราบสวิสเกิดมีชื่อเสียงว่า เป็นทหารอันมีกำลังแน่นแฟ้นแน่นอน สามารถจะต่อสู้ชนะกองทหารม้าพวกไนต์ได้ ทหารราบกลับเป็นเหล่าที่ใช้การรบได้แต่ใหม่ กระทำให้วิถีการสงครามดำเนินไปยังทางที่ถูกต่อมา

แห่งรเบียบเฟวดลีสมุส

คราวนี้จะได้อธิบายถึงรเบียบการทหารของชาวรัสเซีย เพื่อเป็นทางเปรียบเทียบ ให้แลเห็น ในขั้นต้นแต่เริ่มแรกชาวรัสเซียรวบรวมกันเข้าตั้งเป็นประเทศมา นับแต่ ร้อยปีที่ ๑๔ แห่งพุทธศักราชนั้น ทหารมีแต่เหล่าทหารราบเป็นพื้น อาวุธคือขวาน ดาบ ๒ คม หอกสั้น ธนู และมีโล่หุ้มเป็นเครื่องกำบัง กับทั้งหมวกและเกราะด้วย ทหารม้าก็มีบ้างแต่แต่งตัวและมีอาวุธอย่างเดียวกับทหารราบ แต่ใช้หอกยาวและดาบโค้ง กับทั้งมีมดเตือกกันหยัสนั้นด้วย

ทหารราบแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือพลหอกสำหรับเข้าประจันบาน กับพล ธนูสำหรับยิงเตรียมการเข้าตี

ขบวนรบจัดเป็นกรม ๆ เรียงกัน ต่างกรมต่างจัดเป็นแถวฟาลัง มีระยะระหว่าง กรมพอสมควร ทั้งจัดเป็นแนวเดียวหรือ ๒ แนวก็มี กองทัพแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือกองใหญ่ ๑ กองปีกขวา ๑ กองปีกซ้าย ๑ ภายหลังเกิดมีกองหน้าและกองหนุน ขึ้นอีกด้วย

การรบเริ่มด้วยส่งพลธนูออกไปข้างหน้าขยายแถวยิงซ้ำศึก ทหารนอกจากนั้น จัดขบวนให้เรียบร้อยและผู้บังคับบัญชาตรวจตรา เมื่อถึงเวลาอันสมควร พลธนูถอยลง มาข้างหลังทางระยะที่เว้นว่าง และกองที่จัดเป็นปีกแผ่นก็เข้าประจันบาน แม่ทัพนำ เข้าไปเอง

การไล่ติดตาม การระวังรักษา และการลาดตระเวน มีใช้เต็มที่เสมอ

ต่อมาเมื่อต้องทำการรบกับชาวตัวนอก เช่นพวกมองโกลเป็นต้นมากเข้า เกิด มีทหารม้ามากขึ้นทุกที และทหารม้าชนจะเกิดมีความสำคัญยิ่งขึ้นเกินกว่าเหตุ

เมื่อพวกมองโกลมารบชนะปราบพวกรัสเซียไว้ได้อ่านาใจได้ ซึ่งเป็นไปใน ระหว่าง ๑๐๐ ปี ที่ ๑๔ และที่ ๑๕ แห่งพุทธศักราชนั้น ชาวรัสเซียก็จำอย่างพวกมอง โกลในการรบเป็นธรรมดา ทหารม้าจึงเกิดสำคัญหนักขึ้น ชวนจะลืมนึกถึงทหารราบ เสียทีเดียว

ทหารม้ารัสเซียเป็นทหารม้าชนิดเบา ใช้ม้าอย่างข้อมเหมือนม้าของพวกมอง โกล เครื่องม้าก็ใช้อย่างของพวกมองโกล อาวุธมีต่าง ๆ คือ หอก ธนู ดาบตรง ๒ คม ดาบโค้ง ขวาน ฯลฯ เครื่องกำบังมี หมวก โล่หุ้ม เกราะ

สมัยการทรุดโทรม

ทหารซึ่งเกณฑ์จากมณฑล ๑ จัดรวมกันเป็น ๑ กรม ขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชา กรมแบ่งเป็นกองร้อยและหมู่ (๑๐ คน)

ในขบวนรบกองทัพแบ่งเป็น ๕ ภาคดังกล่าวนั้นแล้ว ขบวนเดินก็เดินเป็นภาค ๆ ไปอย่างขบวนรบ

จะได้นำการรบอันหนึ่งมาแสดงเพื่อให้เห็นวิธีรบของชาวรัสเซียในปลาย ๑๐๐ ปี ที่ ๑๕ และต้นร้อยปีที่ ๒๐ แห่งพุทธศักราชให้ชัดเจน

การรบที่ตำบลกลุ๊กอฟ (๒๐ กันยายน พ.ศ. ๑๘๖๓)

แกรนด์ดยุกผู้เป็นเจ้าแผ่นดินในประเทศรัสเซียอันทรงนามว่า ดิมิทรีคอนสทอย (เสวยราชแต่ พ.ศ. ๑๘๐๖ ถึง พ.ศ. ๑๘๓๒) ได้ตั้งพระทัยที่จะทำการสงครามกับเมือง ให้เลิกการเป็นเมืองขึ้นต่อพวกมองโกลซึ่งเป็นมาแล้วถึง ๒๐๐ ปี ได้ทรงเริ่มต้นทำการ สงครามแต่ปี พ.ศ. ๑๘๑๘ รบชนะพวกมองโกลหลายหนหลายครั้ง และในปี พ.ศ. ๑๘๒๑ ได้ตีกองทัพฝ่ายมองโกลแตกกระจายที่แม่น้ำโวจา

มาไมผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในคณะมองโกลซึ่งตั้งอยู่ใกล้ประเทศรัสเซียและถือว่า รัสเซียเป็นเมืองขึ้นของตนในขณะนั้น มีความโกรธแค้นจึงคิดยกกำลังไปปราบปราม แกรนด์ดยุกดิมิทรี พวกมองโกลเป็นมิตรสหายกับแกรนด์ดยุกประเทศลิทวา (ดินแดน ตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศรัสเซียบัดนี้แต่ในขณะนั้นเป็นประเทศหนึ่งต่างหาก) กับ ทั้งเจ้าผู้ครองเมืองริเบียซานในประเทศรัสเซียเองก็เข้ากับพวกมองโกล

ส่วนแกรนด์ดยุกดิมิทรี มีบรรดาพวกเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ในดินแดนประเทศ รัสเซียฝ่ายเหนือเข้าด้วยทั้งสิ้น (ในประเทศรัสเซียขณะนั้นใช้วิธีให้เจ้านายไปกิน เมืองจึงมีเจ้าผู้ครองเมืองอย่างแบบเมืองลูกหลวงของเราในสมัยโบราณนั้น) รวบรวม กำลังทหารได้ ๑ แสน ๕ หมื่นคน ยกออกจากเมืองโคลมนา ในวันที่ ๘ กันยายน เดินเลียบไปตามฝั่งซ้ายลำน้ำโอะกะ ไปยังตำบลที่แม่น้ำโอะปาสเนียไหลมาสู่แม่น้ำโอะกะ กองทัพแบ่งเป็น ๔ กอง คือ กองที่ ๑ เรียกว่ากองหน้า กองที่ ๒ เรียกว่ากองใหญ่ กองที่ ๓ เรียกว่ากองมือขวา กองที่ ๔ เรียกว่ากองมือซ้าย เมื่อไปถึงที่แม่น้ำซึ่งกล่าวนามมา

แห่งระเบียบเพวคาลิสมุส

แล้วต่อกันนั้น ทราบว่ากองทัพมองโกลอยู่ในระยะไม่ไกลนัก แกรนด์ดักคิมัตริจึงสั่งให้นายทหารผู้ใหญ่ซื้อเมลีกาน้ำกองทัพมาอย่างดีกอง ๑ ไปสืบข่าวคราวข้าศึก แล้วแกรนด์ดักเองนำกองทัพข้ามแม่น้ำโอคะจากฝั่งซ้ายไปฝั่งขวา เดินไปยังที่แม่น้ำตนต่อกับแม่น้ำเนปรียาฟดา ในที่นั้นอันเดรยและดิมิตรีน้องแกรนด์ดักประเทศลิตวา ซึ่งวิวาทกับพี่ชายยกกำลังทหาร ๔ หมื่นคนมาสมทบเพิ่มเติมกำลังขึ้นอีกด้วย

ในขณะที่เดินทัพจากแม่น้ำโอคะไปยังแม่น้ำตนนั้น ทหารราบล่าไป เพราะฉะนั้นเมื่อไปถึงแม่น้ำตน แกรนด์ดักดิมิตริจึงสั่งให้กองทัพหยุดรวบรวมกำลังกัน และในวันที่ ๑๔ กันยายนได้ทราบข่าวว่ากองทัพฝ่ายข้าศึกอยู่ในระยะเดิน ๓ วัน เดินมาช้า ๆ เพราะยังคอยหาโอกาสแกรนด์ดักประเทศลิตวาซึ่งจะยกกำลังมาสมทบนั้นอยู่

ฝ่ายรัสเซียจึงคิดตกลงเข้าตีกองทัพมามันเสียแต่ก่อนที่ยาโกลาจะมาสมทบ รับจัดการทำสะพานข้ามแม่น้ำตนสำหรับทหารราบ ส่วนทหารม้าข้ามไปตามทางข้ามในลำแม่น้ำ รุ่งสว่างวันที่ ๑๕ กองทัพข้ามไปพร้อมแล้ว และไปตั้งอยู่ที่แม่น้ำเนปรียาฟดาต่อกับแม่น้ำตน ณ ที่ที่มีนามว่ากุลลิออฟ ฝ่ายมองโกลก็รีบยกมาจะข้ามน้ำเหมือนกัน และเวลากลางคืนวันที่ ๑๕ มาตั้งพักแรมอยู่ในระยะห่างจากกองทัพรัสเซีย ๓-๔ กิโลเมตร กำลังกองทัพฝ่ายมาไม่มีประมาณเสมอกับกองทัพฝ่ายรัสเซีย

เช้าวันที่ ๒๐ กันยายน เป็นเวลาหมอกกลง กองทัพรัสเซียอาไศรยหมอกนั้นกำบังตน เคลื่อนที่ออกไปข้างน้ำเล็กน้อย แล้วจัดขบวนรบปีกขวาจดลำธารซึ่งเป็นกิ่งแยกของแม่น้ำเนปรียาฟดา ปีกซ้ายจดลำธารกิ่งแยกจากแม่น้ำตน พื้นที่เป็นทุ่งเป็นลูกคลื่นเล็กน้อยเหมาะสำหรับการใช้ทหารม้า ปีกก็มีกำบังมั่นคง ไม่เหมาะแต่การที่มีแม่น้ำอยู่ข้างหลัง กับทั้งสะพานข้ามแม่น้ำตนนั้นอยู่ข้างหลังทางปีกซ้าย คือทางถอยอยู่ทางปีกไม่ใช่ตรงหลัง ขบวนรบมีอาการดังนี้ กองมือขวาดังอยู่เป็นด้านขวา กองมือซ้ายตั้งเป็นด้านซ้าย กองใหญ่อยู่ด้านกลาง กองนำทั้งทหารราบและทหารม้า ซึ่งจัดเป็นกองลาดตระเวนไปในชั้นต้นนั้นเป็นกองซัดดาทัพอยู่ข้างหน้า และทหารกอง ๑ เป็นแนวช่วยตั้งอยู่หลังกองใหญ่ แล้วยังมีทหารม้ารวมกันเป็นกองข่ม (ทำหน้าที่กองหนุนใหญ่) ตั้งอยู่หลังปีกซ้ายทางสะพานอีกด้วย

สมัยการทรุดโทรมแห่งระเบียบเฟวดาลีสมุส

กองทัพฝ่ายมองโกลจัดขบวนรบเป็นแนวเส้นคู่กับแนวขบวนรบฝ่ายรัสเซียแต่เป็นแนวเดียว ไม่มีแนวช่วยหรือกองหนุนเลย

เวลา ๕ โมงเช้ากองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายรุกเข้าไปหากันจนถึงระยะอันใกล้ชิดแล้วหยุดลง ขณะนั้นทหารเอกฝ่ายมองโกลชื่อเทมูร์ชา กับนักพรตรัสเซียชื่อเปเรสเวต ได้เข้าต่อสู้กันตัวต่อตัว ตายในสนามรบทั้งคู่ เป็นเหตุให้กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าประจันบานกัน พวกมองโกลดาโถมกำลังเข้าไปตรงด้านกลางของฝ่ายรัสเซีย คือกองนำข้าศึกทัพถอยลงไป แล้วเข้าตีกองใหญ่ซึ่งอาจจะอดทนและถึงกับกันธงประจำองคมนตรีตึกหัก แต่ไม่ถึงแตกฉานพอจริงไว้อยู่ กองมือขวาตีพวกมองโกลถอยออกไปจากตนได้แต่ก็มีได้ไล่ติดตาม คราวนี้พวกมองโกลบุกเข้าตีกองมือนซ้าย ซึ่งต่อสู้เป็นสามาร แต่ผู้บังคับบัญชากองนั้นถูกอาวุธถึงแก่ความตายในสนามรบ กองก็เลยถอย ซึ่งทำให้ฝ่ายมองโกลโอบปีกและหลังกองใหญ่ได้ แต่กองแนวช่วยหันหน้าไปทางซ้าย และต้านทานป้องกันปีกกองใหญ่ไว้ได้ พวกมองโกลโอบเลยลึกเข้าไปจะตัดทางถอยของกองทัพรัสเซียที่เดียว คือตัดจากสะพานข้ามแม่น้ำดอน หันซ้ายไปจนถึงแม่น้ำเนปรียาฟดาด้วย ในการที่โอบฉะนั้น ฝ่ายมองโกลหันปีกของตนไปให้กองข่มของฝ่ายรัสเซีย กองข่มก็รุกออกมาตีหลังฝ่ายมองโกลโดยฉับพลัน กองใหญ่ก็รุกมาด้วยทางด้านหน้า ช่วยกันตีพวกมองโกลแตกกระจัดกระจาย มาไม่แม่ทัพเองวิ่งหนีจากสนามรบก่อนผู้อื่นหมด กองทัพรัสเซียได้ไล่ติดตามตีไปเป็นระยะ ๔๐ กิโลเมตร กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเลี้ยทหารล้มตายเป็นอันมาก ในกองทัพแกรนด์ดุ๊กดิมิทรีเหลือทหารเพียง ๔ หมื่น ส่วนกองทัพมาโมกระจัดกระจายหมดกลุ่มไม่ติดต่อไปที่เดียว ฝ่ายยาโกลานั้น เมื่อทราบความว่ามาไม่ถึงซึ่งปราไซยเช่นนั้นแล้ว ก็เลยยกทัพกลับไปเมืองตน

ในหนทางกระทำการสงครามของแกรนด์ดุ๊กดิมิทรี เราเห็นได้ว่าทำไปโดยเร็ว ร้อยดีมาก ได้เตรียมการโดยสุขุมคือนำทหารไปต่อสู้กับพวกมองโกลเนื่อง ๆ จนเลยกัน ทั้งได้ชนะด้วย ทำให้ฝ่ายรัสเซียมีใจฮึกเหิม ครั้นเวลาออกรบสงครามใหญ่ก็ได้รับยกไปตีกองทัพมาโมเลียแต่ก่อนที่จะมีกำลังมาช่วยเพิ่มเติม ในขบวนรบได้จัดให้มีแนวช่วยและกองหนุน ซึ่งตั้งเหมาะที่และเหตุการณ์ เป็นการเร็วร้อยดี

กำหนดของป็น

ทุกอย่าง เมื่อได้ ไซยชนะแล้วก็ได้ไล่ติดตามโดยแข็งแรง เมื่อคิดเปรียบเทียบ
วิธีการทำการสงครามของชาวรุสเซียกับของชาวยุโรปชาติอื่นในสมัยเดียวกันนั้น ก็จะ
เห็นได้ว่าชาวรุสเซียมีวิธีของตนเองต่างหาก และเมื่อว่าในทางยุทธวิธีและยุทธศาสตร์
สังเกตดูออกจะดีกว่าวิธีของชาวยุโรปชาติอื่นในขณะเดียวกันนั้น

ตอนที่ ๑๓

ว่าด้วยกำหนดของป็น

มนุษย์ อารู และความเห็นในวิธีการทหาร เป็นพยานที่จะตัดสินว่า วิธี
ทำการสงครามในครั้งใดสมัยใดเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นถ้าเกิดมีอารูอันดียิ่งกว่า
เก่าขึ้นในขณะใด ก็เป็นเหตุให้เปลี่ยนแปลงวิธีรบไปได้ หรือบางทีเปลี่ยนวิธีการทำ
สงครามทีเดียว

ฉะนั้นเมื่อมีผู้คิดทำอารูขึ้นขึ้น บ่อเป็นเหตุการณ์อันสำคัญที่ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงที่วามานอย่างใหญ่โตมาก

เราขอมทราบอยู่แล้วว่า พวกโรมันและกรีก เคยมีธาตุซึ่งล็กเป็นไฟใช้ติด
ที่หัวธนูแล้วยิงไปยังข้าศึก พวกกรีกใช้ธาตุชนิดนี้ในการสงครามทางน้ำด้วย ที่เรือ
มีข้อพิเศษซึ่งส่งธาตุไฟไปจุดเรือข้าศึกได้

เมื่อปี พ.ศ. ๑๕๑๒ จีนได้คิดทำพลุขึ้น พวกมองโกลซึ่งตีประเทศจีนได้
และทำการสงครามเรื่อยมาจนถึงประเทศอียิปต์ ในร้อยปีที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราชนั้น
นำพลมาใช้ด้วย

ก่อนนั้นตำราแพทย์ของพวกอาหรับ ก็กล่าวถึงดินประสิวว่าใช้เป็นยาได้ชนิด
หนึ่ง เรียกกันว่า “หิมมะจีน” หรือ “เกลือจีน” แปลว่ามาจากเมืองจีน ภายหลังพวก
อาหรับใช้ดินประสิวประสมกับธาตุอื่น ประสมกับถ่านและกำมะถันเป็นส่วนต่าง ๆ แล้ว
ใช้จุดเป็นพลุและดอกไม้เพลิงชนิดต่าง ๆ นานา ๆ มาก

พวกอาหรับคิดใช้ธาตุเหล่านี้ในการรบก่อนผู้อื่น ติดเข้ากับปลายลูกธนูหรือ
ปลายหอก กับทั้งได้รับวิธีทำพลุติดที่ท้ายลูกธนูเพื่อจุดเข้าแล้วจะได้แล่นไปเร็วยิ่ง
ขึ้นมาจากจีน

กำเนิดของปืน

สามารถจะกล่าวได้โดยแน่นอนว่า การประสมธาตุดินประสิวถ่านและกำมะถันตามส่วนให้เป็นดินปืนขึ้นนั้น ปรากฏขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๑๓—๑๘๖๓

พวกนักปราชญ์ในยุโรปได้ทราบวิธีกระทำพลุและประทัดในร้อยปีที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราช มีข้อความในจดหมายเหตุของพระเจ้าอัลแบร์ต์มหาราช (เยอรมัน) และร็อดเจอร์เบคัน (อังกฤษ) เพราะฉะนั้นมีผู้กล่าวว่าท่านทั้ง ๒ นี้ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้ได้คิดทำดินปืน แต่ที่จริงหาใช่เช่นนั้นไม่

อีกนัยหนึ่งกล่าวว่า ได้ใช้ปืนใหญ่ในประเทศเยอรมันครั้งแรกในปี พ.ศ. ๑๘๕๓ และว่านักพรตผู้หนึ่งชื่อแบร์โธลด์ชวาร์ซเป็นผู้คิดทำขึ้น ข้อนี้อจะเป็นการจริงเท็จเพียงใดก็ยากที่จะวินิจฉัย แต่ทราบได้แน่ชัดว่า ในปี พ.ศ. ๑๘๖๕ ในเมืองฟลอเรนซ์ (ประเทศอิตาลี) ได้มีผู้ทำปืนใหญ่ด้วยเหล็กขึ้นและลูกกระสุนก็เป็นเหล็ก แล้วต่อไปก็ได้แพร่หลายไปในประเทศอื่นด้วย แต่กำลังของอาวุธใหม่นี้ยังอ่อนเต็มที่ใช้ไม่สู้จะได้ประโยชน์ จนผู้จดหมายเหตุในเวลานั้น เห็นว่าไม่เป็นของสำคัญไม่มีใครกล่าวถึงเสียทีเดียว จะหาข้อความเรื่องปืนใหญ่ได้แต่ในบาญชีอาวุธประจำบ้อมหรือเมืองครั้งโน้นเท่านั้น

ในปี พ.ศ. ๑๘๘๑ ปรากฏว่ามีอาวุธปืนที่เมืองรูอง (ประเทศฝรั่งเศส) แต่ระยะที่ยิงกระสุนไปได้นั้นยังไม่เท่ากับระยะลูกธนูของธนูที่ทำขึ้นอย่างดีในครั้งนั้น

พวกเมาร์ (อาหรับตะวันตก) ซึ่งมาตีประเทศสเปน และยังยึดดินแดนไว้ได้มาก มีความรู้ในทางปืนใหญ่ดีกว่าชาวยุโรปในขณะนั้น ในปี พ.ศ. ๑๘๘๕ พวกเมาร์มีลูกกระสุนปืนใหญ่ทำด้วยเหล็กโคขนาดเท่าผลแอปเปิ้ล ซึ่งยิงลงมาจากกำแพงเมืองอัลเซฆิราสตกถูกทหารชาวสเปนในค่ายและข้ามค่ายไปก็มี การที่ยิงปืนได้ไกลเช่นนั้นเป็นการแปลกปลาตสำหรับคนเวลานั้นเป็นอันมาก

สรุปความว่าตั้งแต่ปรากฏว่ามีอาวุธปืนขึ้น จนถึงปลายร้อยปีที่ ๑๘ แห่งพุทธศักราช ปืนใหญ่ใช้ยิงทหารที่สวมเกราะเป็นอันตรายได้ แต่จะยิงทำลายบ้อมกำแพงไม่ได้เลย เพราะใช้ลูกกระสุนข้อม ๆ หรือใช้ลูกธนูซึ่งปลายเป็นเหล็กนั้นแทนลูกกระสุน

กำหนดของปืน

ในกลางร้อยปีที่ ๒๐ การทำอาวุธปืนเจริญขึ้น เพราะทำลูกกระสุนหินได้ขนาดใหญ่ ๆ เช่นผู้ครองเมืองบูร์กุนด์มีปืนใหญ่ซึ่งยิงลูกกระสุนหนักถึง ๕ ร้อยปอนด์ ลูกกระสุนนั้นทำด้วยหิน และระหว่างลูกกระสุนกับดินนั้นใช้แผ่นเหล็กวางคั่นไว้ ในเวลาบรรจุ ในการตีบ้อมตีเมืองในร้อยปีที่ ๒๐ ได้ใช้ปืนใหญ่พร้อมกับเครื่องยิงอย่างเก่า แต่ยังคงนับกันว่าเครื่องยิงอย่างเก่าดีกว่าหรือใช้ง่ายกว่า คือไม่มีอันตรายแก่ผู้ยิง ส่วนปืนใหญ่อาจแตกและทำอันตรายแก่ผู้ยิงเองได้ ในปลายร้อยปีที่ ๒๐ ความเจริญในการทำอาวุธปืนได้มียิ่งขึ้นอีก มีความคิดที่จะใช้กระสุนกลวง และเมื่อยิงออกไปแล้วลูกกระสุนแตกระเบิดได้นั้นแล้ว ถ้าถนัดก็ยาวคล้ายถนัดปืนใหญ่สนามที่ใช้บัดนี้ แต่ความคิดยังหาทำเป็นผลสำเร็จไปได้ไม่ ด้วยไม่มีเงินทองพอที่จะใช้จ่ายในการนั้น ได้ทำสำเร็จต่อในต้นร้อยปีที่ ๒๑

อาวุธปืนใหญ่ต่าง ๆ ครั้งนั้น ใช้วางลงกับรางปืนให้มีอาการเป็นเส้นคู่กับพื้นดินแต่รางปืนบางชนิด ได้กระทำให้ยกปากกระบอกปืนขึ้นสูงจนตัวปืนตั้งตรงดิ่งกับพื้นดินได้

ปืนเล็กมีอยู่ ๒ ชนิดคือ

๑) มีถนัดถ้องขนาดย่อม ซึ่งสวมเข้าในรางไม้อีกชั้นหนึ่ง (เริ่มต้นของปืนเล็กที่คิดทำกันต่อมาและใช้อยู่จนบัดนี้)

๒) มีถนัดถ้องขนาดใหญ่แต่สั้นและมีตำทำด้วยเหล็ก ทหารที่ขี่ม้าและมีเกราะเต็มทีมักจะถือปืนชนิดนี้ในเวลาวิ่งเข้าประจันบาน ใช้จุดชูดยิงปืนออกไปให้ข้าศึกตกใจอลหม่าน

ในประเทศฝรั่งเศสมีปืนที่นับว่าดีกว่าประเทศอื่น มีปืนใหญ่อย่างที่เรียกว่า บองบาร์ดมีน้ำหนักถึง ๓ หมื่น ๖ พันปอนด์ ลูกกระสุนที่ใช้มีน้ำหนัก ๕ ร้อยปอนด์ ปืนใหญ่ชนิดนี้ทำด้วยตะกั่วหลายท่อนต่อกัน บรรจุทางปากกระบอก

มีปืนใหญ่ขนาดที่ย่อม ๆ ลงมาหลายชนิด ซึ่งบรรจุทางท้ายด้วยก็มี ปืนใหญ่สั้น ซึ่งใช้ลูกกระสุนทำด้วยหินก็มีเหมือนกัน ผิดกับบองบาร์ด ที่ถนัดถ้องสั้นกว่ามาก แต่สังเกตดูในสมัยนั้นไม่มีใครได้ใช้กัน

กับมีปืนขนาดย่อม ซึ่งตั้งบนรางมีล้ออีกด้วย แต่มีน้อยกระบอก

กำเนิดของปืน

นอกจากการคิดทำตัวปืนชนิดต่าง ๆ ได้คิดแก้ไขในวิธีประสมดินปืนให้ดีขึ้นเป็นลำดับ ดินปืนจึงมีต่าง ๆ หลายชนิด แล้วแต่ประสมส่วนธาตุต่าง ๆ อย่างใด

บางปืนนั้นทำไม่ได้คืออยู่นาน เพราะไม่มีความรู้ในเมคานิกวิทยาพอ

ในปี พ.ศ. ๒๐๑๕ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสอันทรงพระนามว่าชาร์ลส์ มีปืนใหญ่ชื่อ สนามซึ่งตั้งบนรางมีล้อไปใช้ในการสงครามด้วย

การคิดให้มีช่องรับเพลापืนอันแน่นหนา และมีเพลापืนให้หมุนโดยรอบในช่องรับได้นั้น เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส แล้วในแผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑ ได้เริ่มทำลูกกระสุนด้วยเหล็กหล่อ ก่อนนั้นเคยทำลูกกระสุนด้วยตะกั่ว ทองแดงหลอมหรือเหล็กกล้า แต่ลูกกระสุนเหล่านั้นราคาแพงนัก

เมื่อเกิดใช้ลูกกระสุนทำด้วยเหล็กหล่อขึ้นแล้ว ก็ต้องลดขนาดลำกล้องปืนใหญ่ของบาร์ดให้ย่อมลง ทำตัวลำกล้องให้หนาขึ้น เพื่อให้ลำกล้องมั่นคงขึ้น ใช้บรรจุดินให้มากขึ้นได้ ลูกกระสุนเลยมีกำลังเร็วมากขึ้น ผิดกับลูกกระสุนซึ่งทำด้วยหินแต่ก่อนมาก

ความเจริญในการปืนใหญ่ ทำให้พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจมากขึ้น เพราะสามารถไปตีปราบปรามพวกวาสซาลซึ่งอยู่ในบ่อนั้นได้ง่ายขึ้น แต่ก่อนมาทำอะไรไม่ได้ทีเดียว (พวกวาสซาลคือในต่าง ๆ นั้นยอมทำบ้านของตนให้เป็นบ่อนในตัวอย่างทีภาษาฝรั่งเศสเรียกว่าชาโต ภาษาอังกฤษเรียกว่าคาเซอล เดียวกันในทวีปยุโรปยังมีบ้านบ่อนเช่นนี้ เหลืออยู่เป็นอันมากทุกหนทุกแห่ง)

ในที่สุดชาวฝรั่งเศสนั่นเอง ได้ค้นคว้าพบวิธีหลอมทองแดงให้พอดี ทำเป็นปืน แล้วเวลายิงไม่แตกระเบิด และเพลาก็ไม่หัก ทนแรงดอบของปืนได้

ความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในทางปืนใหญ่ในแผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑ นั้นได้ใช้เป็นประโยชน์ในแผ่นดินพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ผู้สืบทอดพระวงศ์เป็นอันมาก พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ได้ไปทำสงครามในประเทศอิตาลี และใช้ปืนใหญ่ทำลายบ่อนกำแพงสำเร็จได้โดยรวดเร็ว เป็นที่เลื่องลือกันมาก

ในต้นร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช ฝรั่งเศสเลิกปืนอย่างเก่าเช่นของบาร์ดเป็นต้นหมดแล้ว ใช้ปืนใหญ่อย่างใหม่ซึ่งยิงด้วยลูกกระสุนเหล็กหล่อหรือตะกั่วบรรจุทางปากกระบอก มีเพลापืนและรางปืนซึ่งมีล้อ

ตอนที่ ๑๕
สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ในตอนต้นร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในทวีปยุโรปเป็นอันมาก คือเกิดมีความคิดพิมพ์หนังสือขึ้น ทำเข็มทิศได้ ทั้งการที่มีชาวยุโรปได้ไปพบทวีปอเมริกาและอื่นๆ เข้า ทำให้การอยู่กินของคนในประเทศทวีปยุโรปต่าง ๆ ผันแปรเปลี่ยนแปลงจากกรเบียดเดิมไปโดยฉับพลัน

ในสมัยนี้ระเบียบเฟวดาลิสหมดอายุสูญหายไป การทหารก็เปลี่ยนเป็นระเบียบใหม่ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังนี้

๑) ประเทศใหญ่ได้รวมกันเข้าอยู่ในอำนาจพระเจ้าแผ่นดินเป็นปึกแผ่น ไม่ได้กระจายอำนาจอยู่ในพวกวาซซาลต่าง ๆ อย่างที่เป็นมาแล้ว

๒) เมื่ออำนาจรวมอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินตั้งขึ้นแล้ว ก็สามารถจะคิดการดำเนินการที่เกี่ยวกับประเทศอื่นเมืองอื่นได้ โดยกว้างขวาง คือภายในประเทศเป็นสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องมีวาทะถกเถียงการปราบปรามภายใน

๓) เพราะฉะนั้นเกิดมีการสงครามขนาดใหญ่หลายหนต่อกันเป็นลำดับ ซึ่งทำให้เกิดมีแม่ทัพนายกองที่ชำนาญจริงในทางสงครามมากขึ้น

๔) ผู้ที่ชำนาญในการสงครามแล้วฉะนั้น สามารถคิดวางระเบียบการจัดกองทัพ ระเบียบการปกครองทหาร ระเบียบยุทธวินัยและระเบียบการทหารอย่างอื่น ๆ ให้ถูกต้องกับที่ได้ทดลองแลเห็นผลมากับตนเองแล้วนั้น

๕) ใช้แต่เท่านั้น เมื่อพวกเซกดูร์ก็มาตีเมืองคอนสตันติโนเปิลได้ใน พ.ศ. ๑๕๕๖ พวกชาวเมืองนั้นหนีมาในประเทศทวีปยุโรปอื่น ๆ ได้นำมาซึ่งสมุดหนังสือของเก่าต่าง ๆ แล้วการพิมพ์หนังสือกระทำให้อ่ข้อความในสมุดเก่า ๆ แพร่หลายไปได้โดยรวดเร็ว ทั้งให้คนชาติใหม่ได้ทราบความคิดความรู้ของคนพวกคลาสสิกในวิธีการทำสงครามในทางศาสนาทางราชการบ้านเมืองทั้งปวง กระทำให้คนทั่วไปเกิดพิจารณาเปรียบเทียบการทหารที่เป็นอยู่ในขณะนั้นโดยถ่วงถี่ และตรวจ เหตุที่ทำให้แพ้และชนะในเวลาสงคราม แล้วเลขาวิธีที่ดียิ่งขึ้นไป เลยเกิดมีผู้เรียบเรียงแต่ง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

หนังสือออกความเห็นในระเบียบการทหารขึ้นมาก เป็นเริ่มต้นของหนังสือตำราวิชาทหารของชาติใหม่

ในสมัยนี้ทหารราบของชาติยุโรปได้เกิดขึ้นเป็นแบบอย่างอันมั่นคง

ทหารราบครั้งชาติโบราณและพวกคลาสิกนั้น ของประเทศใดชาติใดก็มีอาการพิเศษต่างหาก คือ อาวุธ เครื่องกำบัง ยุทธวิธีและระเบียบจัดการ ต่างชาติต่างมีของตน มิได้จำอย่างหรือทำตามกัน ทั้งนี้เพราะว่าการทหารครั้งโน้นกับขนบธรรมเนียมลักษณะปกครองบ้านเมืองต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก จะเปลี่ยนวิธีในการทหารอย่างใด ถึงแม้จะรู้สึกว่าจะเป็นการที่ดีขึ้นกว่าของเดิม ก็ย่อมเป็นการยาก เพราะต้องเปลี่ยนขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองตามไปด้วย ใช้แต่เท่านั้นการติดต่อไปมาระหว่างประเทศต่าง ๆ ก็ยากและมีน้อย จึงไม่เป็นหนทางที่จะทราบวิธีของชาติอื่นได้ง่าย

ในส่วนชาติใหม่เหตุการณ์ดำเนินไปคนละอย่าง ในขั้นต้นตามที่ได้กล่าวแล้วในตอนที่ ๑๒ ว่า เกิดมีทหารราบสวิสขึ้นในสแวกเซา มีกำลังแข็งแรงและวิธีรบอันดีสามารถต่อสู้กับพวกไนต์มีไชยชนะได้ ทำให้บรรดาคนในสมัยนั้นมีความพิศวงงงววยเป็นอย่างยิ่ง ก่อนนี้เคยหมั่นประมาณทหารราบเพียงใด คราวนี้ก็กลับตรงกันข้ามเห็นเป็นวิเศษดียิ่งกว่าทหารอย่างอื่นหมด

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งกลับมาอำนาจขึ้น ต้องการกำลังให้อยู่ในเงื้อมมือโดยมั่นคง ทหารที่จะเป็นกำลังดังนี้ คือ ทหารจ้าง และยังจ้างได้ถูกเท่าใดยังเป็นการดี ก็ทหารราบนั้นย่อมถูกกว่าทหารม้าเสมอ ใช้แต่เท่านั้น ทหารราบทำการโดยลำพังสำหรับผลของการยุทธได้ ถ้ายิ่งมีทหารม้าด้วยเล็กน้อยแล้ว รวมกันกับทหารราบมาก ๆ ก็เพียงพอที่จะใช้การได้สำหรับประสงค์อย่างดีที่สุดทีเดียว

พระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ ทั่วทั้งทวีปยุโรป มีความประสงค์คล้ายคลึงกัน เกือบจะนับว่าเป็นอย่างเดียวกันหมดก็ได้ คือประสงค์จะปราบปรามพวกวาซซาลภายในให้ราบคาบ และเมื่อมีโอกาสจะแย่งชิงบ้านเมืองของประเทศอื่น ๆ มาเป็นของตนได้ก็ทำไป สำหรับความประสงค์นี้ต้องการทหารราบที่รบชนะได้ และตัวอย่างสำหรับทหารราบนี้ ก็มีอยู่อันเดียวคือทหารราบสวิส เพราะฉะนั้นไม่ว่าประเทศใด ๆ ชาติใดก็จัด

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ทหารรบอย่างทหารราบสวิสทั้งสี่
อันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นได้

จึงเกิดมีทหารราบของชาวยุโรปเป็นระเบียบ

การสงครามในประเทศอิตาลีทำให้การมีทหารราบเหมือนกันทั่วทวีปยุโรปนั้น
เป็นไปได้โดยง่าย เพราะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๘ ได้มีทหารราบชาติต่าง ๆ ไปทำการรบ
ในยุทธบริเวณแห่งเดียวกัน คือทหารชาติ สวิส เยอรมัน ฝรั่งเศส สเปน และอิตาลี

นอกจากนั้น ตำราวิชาทหารซึ่งเกิดมีขึ้น ก็กระทำให้อำเนียงอย่างกันได้โดย
ง่ายเหมือนกัน ผู้เขียนจดหมายเหตุได้เขียนบรรยายเรื่องการรบต่าง ๆ ในขณะนั้นให้
ปรากฏแก่มหาชนทั่วไปโดยชัดเจนและตนเองมักจะเป็นผู้ได้ ไปในการรบนั้น ๆ เองด้วย

อีกประการหนึ่ง การพิจารณาดำรงหนังสือของพวกคลาสสิก ก็กระทำให้คน
สมัยนี้มีความคิดมากขึ้น เช่นมักกิโอเวลลี(ชาวอิตาลี) ซึ่งมีได้เป็นทหารเลย
แต่ได้แต่งหนังสือมีนามว่า “วิธีการทำการสงคราม” ไว้แต่ในร้อยปีที่ ๒๐ แห่ง
พุทธศักราช ได้กล่าวว่ากำลังสำคัญของประเทศคือทหารราบ แต่ในกองทัพต้องให้มี
ทหารม้าด้วย ถึงจะเป็นจำนวนน้อยก็ได้ แต่ให้มีคุณสมบัติอันดี อาวุธปืนทั่วไป
และยิงปืนใหญ่ด้วยแล้วเห็นไม่สำคัญ ทั้งนี้คงเป็นเพราะปืนครั้งนั้นยังเลวนัก ใช้การ
ไม่ได้ดีพอ

ความคิดของมักกิโอเวลลีในทางระเบียบจัดการทหารในยุทธวิธียุทธศาสตร์นับว่าสูง
เกินกว่าที่คนในสมัยนั้นจะแลเห็นและเข้าใจได้ แต่เป็นความคิดที่ถูกแท้ จน
กระทั่งในสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังนับว่ายังจะปฏิบัติตามได้บางอย่าง ในการเกณฑ์ทหารเขาออก
ความเห็นว่ บรรดาชายฉกรรจ์แต่อายุ ๑๗ ถึง ๔๐ ควรต้องเป็นทหารทั้งสิ้นไม่มียกเว้น
ส่วนผู้ที่จะเป็นแม่ทัพนั้น ได้กล่าวไว้ว่า ต้องเป็นผู้ที่มีนิสัยแข็งแรงตกลงใจได้แน่นอน
ไม่โลเล ต้องมีความรู้ในวิชาภูมิศาสตร์และสถิติสถิกในพื้นที่ยุทธบริเวณ กับทั้งวิชา
ทหารต่าง ๆ ให้มั่นคง การฝึกหัดทหารให้ใช้อาวุธได้ดีและคล่องแคล่ว การฝึกซ้อม
จัดตน การเดินทัพและการเคลื่อนที่ไปมาในสนามรบ ทั้งนี้มักกิโอเวลลีนับว่าสำคัญ
ที่สุดในเวลาสงคราม การรบเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ต้องรบให้แพ้ชนะกันลงไป ไม่ใช่
คุมเชิงกันอยู่นาน ๆ

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ตามที่ว่ามาเป็นใจความเท่านั้น ก็จะแลเห็นได้แล้ว ว่าหนังสือเล่มนี้มีข้อความที่ดีและถูกต้องเพียงใด แต่โดยที่คนสมัยนั้นไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจได้ เลยไม่มีใครอ่านและลืมนกันเสียจนถึงถึง ๒๐๐ ปี ภายหลังจึงได้รู้สึกกันขึ้นว่าเป็นของดี

เมื่อว่ามาถึงตรงนี้ ก็อดไม่ได้ที่จะกล่าวว่าในเมืองไทยเราเวลานี้ ในเรื่องหนังสือตำราก็ออกจะเหมือนกับในทวีปยุโรปเมื่อ ๕๐๐ ปีมาแล้ว คนที่จะชอบอ่านตำราใด ๆ และอ่านเข้าใจนั้นมันน้อยเต็มที และถึงจะอ่านก็เมื่อส่งให้เปล่าเท่านั้น ที่ใครจะซื้อหนังสืออ่านนั้นมันน้อยที่สุดเกือบจะนับตัวถ้วน เมื่อการเป็นเช่นนี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับยุโรป ก็ต้องนับว่าอีก ๕๐๐ ปีบ้านเมืองของเราจึงจะถึงซึ่งความเจริญเต็มที่ได้

ในสมัยที่กล่าวถึงนี้เอง คือร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช เกิดใช้ทหารจ้างกันขึ้นแทบจะทั่วไป ต่อมาเลยเกิดมีคนหากินในทางรับจ้างเป็นทหารนั้นโดยเฉพาะ และจะรบให้ใครก็ได้ จ้างไปให้เงินแล้วเป็นใช้ได้ ทหารรับจ้างนี้มีอยู่ ๔ ชนิด คือ

๑) ทหารชาวเยอรมัน มีนามว่าลันด์สเคเนชต์ เป็นทหารราบ และไรเตอร์ เป็นทหารม้า มีการปกครองเป็นกรม ๆ ของตนเอง และมีศาลสำหรับตัดสินคดีในหมู่บ้านด้วย

๒) ทหารราบสวิส

๓) ทหารราบสเปน

๔) ทหารราบอิตาลีซึ่งเรียกว่าคอนดอตเตียร์

ในกลางร้อยปีที่ ๒๒ แห่งพุทธศักราช วิธีจัดกองทัพขึ้นสำหรับทำสงครามเป็นดังนี้ เมื่อปรากฏว่าจะต้องกระทำการสงคราม รัฐบาลก็พุดจาตกลงกับบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นนักรบบางคน ตั้งให้เป็นผู้บังคับการกรม สัญญาบัตรใบตั้งนั้นเป็นหนังสือสัญญาซึ่งผู้บังคับการต้องจัดตั้งกรมทหารขึ้น มีทหารเท่านั้นคนให้แล้วเสร็จในขณะนั้น ๆ และให้เงินเดือนเบี้ยเลี้ยงเอง ฝ่ายรัฐบาลให้เงินแก่ผู้บังคับการเป็นรายเหมาตามสมควร ผู้บังคับการทำสัญญาว่าเหมาะกับผู้บังคับกองร้อยอีกชั้น ๑ แล้วผู้บังคับกองร้อยส่งบุคคลไปเที่ยวเรียกหาว่าจ้างคนเป็นพลทหาร คนที่จะรับจ้างเป็นพลทหารนั้น ต้อง

สมัยที่ไซทหาร้าง

ทำสัญญาว่าจะมาประจำกรมและหาอาวุธเครื่องแต่งกายของตนเองมาเสร็จ หาเลี้ยงตนเอง แต่ได้เงินค่าจ้างตามแต่จะตกลงกัน

เมื่อถึงกำหนด ผู้บังคับการต้องรวบรวมกรมของตน ในตำบลใดตำบลหนึ่งตาม
กำหนด แล้วเจ้าพนักงานฝ่ายรัฐบาลมาตรวจว่ามีจำนวนคนและได้จัดการตรงตามข้อ
สัญญาทุกสิ่งทุกอย่างหรือไม่ เสร็จแล้วอ่านกฎหมายอาญาทหารให้ทหารฟัง แล้วก็จัด
การให้ทหารสาบาล

รเบียบการภายในกรมจะเป็นอย่างไรนั้น รัฐบาลไม่ต้องเกี่ยวข้องเลย และเมื่อเสร็จการสงครามแล้ว ก็ปล่อยคนกลับไปตามภูมิลำเนา เลิกกรมทหาร

การหาอาหารเป็นกิจของพลทหารเอง ฝ่ายรัฐบาลจัดการให้มีตลาดขึ้นในที่ใกล้
เคียงเท่านั้น โดยมากกองทัพหาสเบียงได้ในบริเวณภูมิประเทศที่ตั้งพักอยู่ หรือเดิน
ผ่านไป และการซื้อหา มักจะนำมาซึ่งความฉ้อโกงที่ขิงวังราว ราษฎรพลเมืองได้ความ
เดือดร้อนมาก เกียกกายผู้มีส่วนในการหาสเบียงนับว่าเป็นคนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ
มีอำนาจโกงได้มาก

วิหาสเบียงเช่นนี้ กระทำให้การยุทธศาสตร์ผันแปรไปตามด้วย กองทัพจะ
ตั้งอยู่ในที่ใดที่หนึ่งนานวันไม่ได้(สเบียงหมด) และความมุ่งหมายของการสงคราม มัก
จะคิดไปตีเมืองในเขตร้าศึกที่มั่งคั่งสมบูรณ์นั้นเป็นพัน การสงครามครั้งนั้นจึงนับว่า
คล้ายกับวิธีของกองโจรขนาดใหญ่ ซึ่งยกไปปล้นสดมบ้านเมืองต่างๆ กองทัพ
เสียทหารขาดอัตราไป เพราะความหนัความป่วยเจ็บเป็นอันมาก

ในสมัยนี้ค่อยๆ เกิดมีความคิดในทางการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น การปกครองเป็นกรมเป็นกอง การจัดสเบียงอาหารให้เป็นระเบียบขึ้นขึ้น กับเพราะว่านิโสยทหารรับจ้างยอมเลวทราม ทำให้ต้องบัญญัติกฎหมายข้อบังคับป้องกันรักษาอุทธรณียมากจนทุกที

ถ้าจะกล่าวโดยกว้างแล้ว จะต้องกล่าวว่าสมัยนี้ เป็นเวลาที่เกิดมีความเข้าใจใน
 วิชาการทหารขึ้นเป็นลำดับที่ละเอียดละน้อย จนภายหลังมีกองทัพประจำอันตั้นขึ้นได้

วิชาจัดการทหารในสมัยนี้เป็นดังนี้ ในทางปกครองทหารราบจัดแบ่งเป็นกรมซึ่ง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

แบ่งเป็นกองร้อย ส่วนสำหรับการรบจัดเป็นบาตาของ (ซึ่งภายหลังมาใช้เป็นคำสำหรับตรงกับคำว่ากองพันของเราแต่ในขณะนั้นหาใช่เช่นนั้นไม่)

จำนวนทหารในบาตาของ ๑ นั้น ไม่มีกำหนดแน่ ใช้วิธีแบ่งทหารราบทั้งหมดในกองทัพออกเป็น ๓ ภาค คือ กองระวังนำกองหลวงและกองระวังหลัง ทหารที่รวมอยู่ในกองหนึ่งนั้นเรียกว่าบาตาของ ๑ ซึ่งพวกเยอรมันและสเปนเรียกว่าภายหลังว่าทีเยร์ส (Tiers แปลว่าส่วน ๑ ใน ๓) ชาวเนเดอร์แลนด์มีส่วนแบ่งในการรบ ซึ่งเป็นจำนวนทหารน้อยลง เรียกว่ากั๊กรม

กองร้อย ๑ มีจำนวนทหารต่างๆ กันมาก ตั้งแต่พัน ๑ ถึง ๘๐ คน (คือแท้จริงเป็นกองพันก็มีกองร้อยก็มี ที่ใช้ศัพท์เป็นภาษาไทยว่ากองร้อยนี้สำหรับจะให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่ากัมปะนี)

จำนวนกองร้อยในกรม ๑ ก็ต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ ๕ กองร้อย (ของชาวเนเดอร์แลนด์) จนถึง ๒๕ กองร้อย (ของชาวสเปน)

ทหารราบมีอาวุธพื้นแท่งเป็นหอกและขวานด้ามยาว กับกระบี่เล็กเช่นที่ข้าราชการพลเรือนใช้บัดนี้ และบางทีมีดเหน็บขนาดย่อมด้วย มีปืนเล็กชนิดที่เรียกว่าอาร์เคบุสแต่โดยที่ปืนยังไม่ได้จึงมีรูปอยู่ด้วย จนถึงร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช ในปี พ.ศ. ๒๐๖๔ ได้คิดทำปืนขึ้นใหม่เรียกว่ามุสเคต ขนาดลำกล้องใหญ่และยาวกว่าปืนอาร์เคบุส เวลาจะยิงต้องวางปลายกระบอกบนขาหยั่งอีกทีหนึ่ง ปืนมุสเคตนี้ทำให้เลิกธนูและปืนอาร์เคบุส แล้วยิงในศักราชปีที่ ๒๒ ได้คิดทำกระสุนปลอกกระดาษขึ้นด้วย ทำให้การยิงเร็วขึ้น ใช้ได้ประโยชน์มากขึ้น

เครื่องกำบังซึ่งจนจะเลิกไปแล้วกลับมีขึ้นอีก พลหอกมีเกราะเหล็กกำบังตลอดตัวกับมีหมวกเหล็ก พลปืนไม่มีเกราะ ใช้แต่หมวกหนัง ทั้งนี้นับได้ว่ามีทหารราบ ๒ ชนิด คือ ชนิดหนักสำหรับเข้าตลุมบอน ชนิดเบาสำหรับชวยแถวยิง

การใช้อาวุธยิงแพร่หลายมากขึ้นโดยรวดเร็วอย่างยิ่ง ในปี พ.ศ. ๒๐๓๘ ทหารราบสวิสของชาร์ลส์ที่ ๘ (ประเทศฝรั่งเศส) ถือปืน ๑ ใน ๑๐ คือทหารพันคนให้ถือปืนแต่ร้อยคน ครั้นมาในการสงครามเรื่องศาสนา พวกโปรเตสแตนต์ฝรั่งเศสถือปืนถึง ๓ ใน ๔ แล้ว

สมัยที่ไซ้ทหารจ้าง

ในส่วนขบวนรบและยุทธวิธีนั้นมิได้เรียบเรียง

ขึ้นเดิมพลหอกจัดขบวนรบอย่างพวกสวิสเป็น ๓ กองรูป ๔ เหลี่ยม กอง ๑ มี
ประมาณ ๘ พันหรือหมื่นคน เช่นในกองทัพเอมเปอเรอร์ชาร์ลส์ที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๐๗๕
พลหอกแบ่งเป็น ๓ ภาตาของ ภาตาของ ๑ มีจำนวนทหาร ๒ หมื่น ๔ พัน และตั้งเป็น
๑๕๕ แถวขึ้นซ้อนกัน (อย่าลืมครั้งรบกันที่ทิมวราทหารอียิปต์ขึ้นซ้อนกัน ๑๐๐ แถว)

ในระยะเคียงระหว่างกองและทางปีกนั้นให้ทหารม้าขึ้นประจำ แล้วรอบขบวน
ในระยะ ๓๐ ก้าว พลปืนขึ้นจัดเป็น ๕ แถวมีทางสำหรับทหารม้าออก แล้วรอบนอก
มีปืนใหญ่ตั้งรายอีกชั้น ๑

เริ่มรบปืนใหญ่ยิงก่อนแล้วพลปืนยิง ภายหลังพลปืนถอยลงไปแอบหลังพลหอก
รียบขบวนรบอันนี้พวกเยอรมันใช้เรื่อยมาจนตลอดร้อยปีที่ ๒๑ และต้นร้อยปี
ที่ ๒๒ แห่งพุทธศักราช เพราะต้องรบกับพวกตุรกีและพวกมัลเดียร์ซึ่งมีทหารม้ามาก
ทหารราบต้องอยู่ด้วยกันเป็นปีกแผ่น เพื่อต้านทานได้ถนัด พวกนักปราชญ์ในร้อยปี
ที่ ๒๑ มีความคิดดีมาก ไม่ทราบว่าจะจัดแบ่งทหารราบชนิดหนักชนิดเบาให้เหมาะ
ประการใด วิธีให้ทหารราบชนิดเบายืนรอบบาตาของนั้น เกิดขึ้นเพราะกำลังอาวุธ
ยังยังไม่แข็งแรงพอ ตัวทหารเองก็ยังไวใจไม่ได้แน่ว่าจะกล้าต้านทานทหารม้า
ได้เพียงใด จะจัดทหารพลปืนเป็นกองย่อมๆ ออกต่างหาก ให้ทำการโดยลำพังก็ไม่ได้
สะดวก ครั้นเมื่อกำลังอาวุธยังมีมากขึ้นยิ่งได้ไกลขึ้น ทั้งเมื่อได้พิจารณาวิธีรบของ
พวกคลาสสิกมากขึ้น ก็เกิดมีความคิดแบ่งทหารพลปืนออกเป็นกองย่อมๆ ไม่ให้ขึ้น
ซ้อนกันหลายชั้นนัก เพื่อมิให้ถูกกระสุนข้าศึกมาก ทั้งจะได้เหลือทหารเป็นกอง
หนุน ซึ่งเกิดเข้าใจขึ้นว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น

ความคิดใหม่นี้ พวกเนเตอร์แลนด์เป็นผู้เริ่มคิดขึ้นก่อนแต่ต้นร้อยปีที่ ๒๒ แล้ว
กองกึ่งกรมของพวกเนเตอร์แลนด์มีจำนวนทหาร ๕ ร้อยคน เป็นพลหอกเสียครึ่งหนึ่ง
พลปืนครึ่งหนึ่ง พลหอกยืนอยู่กลางเรียงกัน ๒๕ คนและซ้อน ๑๐ แถว ๒ ข้างพวก
พลหอกมีพลปืนยืนเรียงกัน ๑๒ คนซ้อนกัน ๑๐ หรือ ๑๑ แถว ส่วนขบวนรบนั้นแบ่ง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

เป็น ๒ แนวหรือ ๓ แนวซึ่งติดต่อกัน ในแนวหน้ากองกึ่งกรม ๒ กองตั้งเคียงติดกัน แล้วมีแนวที่ ๒ ซึ่งอยู่ห่างจากแนวที่ ๑ มาข้างหลัง ๑๓๐ ก้าวมีกองกึ่งกรมตั้งอยู่ตรงปีกขวาของแนวหน้า ๑ กองทางปีกซ้าย ๑ กอง กับมีแนวที่ ๓ อยู่ห่างจากแนวที่ ๒ มาข้างหลัง ๒๖๐ ก้าวซึ่งมีกองกึ่งกรม ๒ กองตั้งติดกันอยู่ตรงกลางขบวนรบ

ขบวนรบนั้นนับว่าคล่องแคล่วดีมากทุกส่วน ช่วยกันในการใช้อาวุธยิงและอาวุธฟันแทงได้สะดวก อุดหนุนกันได้และจะรวมกำลังกันเข้าเฉพาะในที่ใดที่หนึ่งก็ง่าย

คุณวิเศษของขบวนรบอันนี้กระทำให้ชาวสเปนซึ่งต่อสู้รบพุ่งกับชาวเนเดอร์แลนด์อยู่นาน ต้องคิดใช้ขบวนรบซึ่งแบ่งเป็นกองย่อยมากจนเหมือนกัน ขบวนรบของพวกสเปนมีอาการเป็นกองพล ๒ กองตั้งเคียงกัน ในกองพล ๑ มีกองทีเยร์ส ๔ กองซึ่งจัดเป็น ๓ แนว รบเยียบตาหมากรุก

ขบวนรบของพวกสเปนนี้ ภายหลังพวกเยอรมันก็จำอย่างไปใช้เหมือนกัน และใช้ตลอดมาจนถึงคราวสงคราม ๓๐ ปี

ในสมัยที่กล่าวถึงอยู่นี้ มีการเปลี่ยนแปลงในวิธีจัดการอาวุธและยุทธวิธีของเหล่าทหารม้าเป็นอันมาก เพราะเหตุที่เปลี่ยนการเกณฑ์ทหาร คือเปลี่ยนจากใช้พวกวาซซาลไปเป็นใช้ทหารจ้าง ความสำคัญของทหารราบเกิดขึ้น และความเจริญของอาวุธยิงก็มากขึ้นทุกที

ในต้นร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช เกิดมีทหารม้าพวกรบข้างที่เรียกว่าไรเดิร์นขึ้น แข่งกับทหารม้าพวกไนต์ ทหารม้ายิ่งเลวลงก็ยิ่งจัดเป็นแถวเล็กมากเข้าทุกที แล้วในเวลารบแบ่งทหารที่ไม่ได้สรวมเกราะมากมายนั้นออกเป็นหมวดกองต่างหาก แล้วภายหลังเลยแบ่งกองร้อยเป็น ๒ หมวด ทหารชนิดหนักหมวด ๑ ชนิดเบาหมวด ๑

บางครั้งบางคราวเมื่อรู้สึกว่าจะต้องกระทำการสงคราม ก็จัดตั้งกรมทหารม้าชนิดเบาชนิดเดียว และให้ถือปืนแทนธนู เลยเกิดมีทหารชนิดซึ่งเรียกชื่อต่าง ๆ กันไปตามประเทศต่าง ๆ แต่รวมใจความก็คือทหารม้าซึ่งใช้ปืนเป็นอาวุธด้วย

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

เมื่อจะกล่าวโดยกว้างแล้ว ในสมัยที่กล่าวถึงนี้ทหารม้าแบ่งเป็นหลายประเภทหลายชนิดมากมายเหลือประมาณ แล้วแต่ใครจะคิดขึ้นอย่างไร มีอาวุธหรือวิธีรบแปลกออกไปนิตก็เรียกชื่อใหม่เป็นประเภทใหม่ต่อไปอีก

ตั้งแต่เริ่มใช้ทหารจ้างขึ้น พลทหารและม้าในกรมทหารม้าก็เลวลงทุกที เพราะจะใช้ดี่ย้อมแพงมาก เกราะซึ่งแพงมากก็ค่อยๆ ลดน้อยลงทุกที จนในกองทัพของเจ้าโมริตซ์ประเทศนัสเซา (ต้นร้อยปีที่ ๒๒) ทหารม้าที่สวมเกราะมีเหลืออยู่พวกเดียว ซึ่งเรียกว่าคูรัสเซีย ใช้ดาบตรงและปืนพก ทหารม้านอกจากนั้นเลิกเกราะ อาวุธมีปืนเล็กและกระบี่อย่างกระบี่พลเรือนเดิวนั้นหรือดาบโค้ง

ในทางปกครองทหารม้าแบ่งเป็นกรมต่างๆ มีจำนวนคนกรม ๑ ประมาณพัน ๕ ร้อย ถึง ๓ พัน ในการแบ่งเป็นกองร้อยหรือหมวดมีจำนวนคนแต่ ๔๐ ถึง ๓ ร้อย

เมื่อพลทหารและม้ายิ่งเลวลง ทหารม้าก็ยังขาดกำลังในการวิ่งเข้าประจันบาน โดยรวดเร็ว ใช้วิธีจัดแถวอย่างลึกเป็นรูป ๔ เหลี่ยมยื่นซ้อนกัน ๑๖ แถว และใช้อิงปืนเป็นพื้น

ในตอนท้ายสมัยนี้เลยมีวิธีรบดังนี้ กรมหรือกองร้อยเข้าไปในระยะใกล้ข้าศึกแล้วยิงปืนจากบนหลังม้า ถ้าข้าศึกทรุดโทรมก็วิ่งเรียบเข้าประจันบาน ชั่วแต่พวกชาวตะวันออก (ตุรกีมีดیارเป็นต้น) และพวกสลาฟเท่านั้น คงมีการวิ่งเข้าประจันบานโดยรวดเร็ว

ทั้งนี้เห็นได้ว่า โดยที่ทหารม้าแบ่งประเภทหรือชนิดมากเกินไป ทั้งความหลงในอาวุธยิ่ง ทำให้ทหารม้าไม่ดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ ทหารม้านี้ถึงการยิงเป็นพื้นแล้วเลยลืมถึงการวิ่งเร็ว ม้าหาได้เป็นพาหนะสำหรับให้เข้าประจันบานโดยแข็งแรง ไม่ กลายเป็นพาหนะสำหรับเดินทางเดินทัพโดยฉะพาะ พาพลปืนมายังสนามรบเท่านั้น

การใช้อาวุธปืนในเหล่าทหารม้ากระทำให้ยุทธวิธีของเหล่านั้ดำเนินไปในทางผิด ทหารม้ากลายเป็นทหารราบขี่ม้า หาใช้ทหารม้าแท้ไม่

ปืนเล็กมีหลายอย่างต่างชนิดมากมาย และนับว่ายังไม่เรียบร้อยดีเลย ทั้ง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ไม่มีเครื่องเล็งอันดี การยิงซ้ำและนับได้ว่ายิงตามบุญตามกรรม ถึงอย่างนั้น
ก็ตีคนทั้งปวงนับถืออาวุธยิงเป็นอันมาก และทำให้การจัดแถวและวิธีรบเปลี่ยน
แปลงไปมาก

ปืนใหญ่เก่า ตั้งแต่กลางร้อยปีที่ ๒๑ มานับว่าดีขึ้นมา ในขณะนั้นประเทศ
ทั้งปวงมีปืนใหม่ เปลี่ยนจากที่ใช้ในร้อยปีก่อน ในประเทศฝรั่งเศสปืนใหญ่ใหม่
เป็นอย่างเบาลงมาก ดินปืนก็ใช้น้อยลงเพราะประสมดีขึ้น ในกองทัพ ๑ กองใช้ปืน
ใหญ่ต่างๆ ขนาดกันมาก แต่เอมเปอเรอร์คาร์ลที่ ๕ ได้คิดวางระเบียบให้มีเพียง ๓
ขนาดเท่านั้น

ในขณะนั้นมีนักปราชญ์ในวิชาคำนวณได้คิดคำนวณกระสุนวิถี การที่คิดนั้นไม่ถูก
เพราะเข้าใจว่าในขั้นต้นเมื่อแรกยิงออกไปนั้นลูกกระสุนมิได้ถูกแรงความตึงรั้งลงไปหา
พื้นดิน ต่อเมื่อความเร็วของลูกกระสุนที่แล่นไปน้อยลงจึงถูกแรงความตึงรั้งนั้น แล้ว
ในที่สุดความเร็วหมด แรงตึงรั้งนั้นจึงได้มีเต็มที่ ลูกกระสุนจึงตกตรงตึงลงยังพื้นดิน
เมื่อคำนวณผิดดังนี้ การยิงปืนใหญ่ก็ไม่สามารถจะดำเนินไปในทางที่ถูกได้ และคง
ยิงแต่ในระยะใกล้ๆ เสมอไป

ในปลายร้อยปีที่ ๒๑ แห่งพุทธศักราช กองทัพฝรั่งเศสได้ตามอย่างเอมเปอเรอร์
คาร์ลที่ ๕ ลดจำนวนชนิดปืนใหญ่ต่างๆลงให้เหลือแต่ ๖ ขนาดและใช้รางปืนมีล้อ ๒ ล้อ
การพาปืนไปมานับว่าไม่เรียวร้อยเลย เช่นปืนขนาดลูกกระสุนหนัก ๓๓ ปอนด์
กับรางต้องใช้ม้าลากถึง ๒๑ ม้า

กระสุนกระแทบแตกครั้งนั้น เป็นลูกกลมกลวงภายในทำด้วยแร่ที่หักง่าย
บรรจุดินปืน ๓ ใน ๔ ส่วน อีก ๑ ส่วนใน ๔ บรรจุธาตุที่ลุกเป็นไฟได้ โดยง่าย
(แทนชนวน) ก่อนจะยิงต้องจุดไฟที่ลูกกระสุนเสียก่อน

ลูกธนูซึ่งมีธาตุอาจเป็นไฟอยู่ที่ปลาย ยังคงใช้อยู่เหมือนกันในสมัยที่กล่าวถึงนี้
ในกลางร้อยปีที่ ๒๒ แห่งพุทธศักราช กองทัพสเปนญ์ลิ้มรเบียบที่เอมเปอเรอร์
คาร์ลที่ ๕ (เป็นเจ้าแผ่นดินสเปนญ์ด้วยเอมเปอเรอร์เยอรมันด้วย) ได้กำหนด
ไว้ว่าให้มีปืนใหญ่แต่ ๓ ชนิด กลับกลายเป็นมีมากมายไปอีก มีปืนใหญ่ถึง ๕๐
ชนิดต่าง ๆ กัน ๒๐ ขนาดต่างๆ กัน

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ปืนใหญ่สันมิได้ยิงแต่ลูกกระสุนปืนเท่านั้น ใช้ยิงก้อนหิน, ห่อตะปู, ก้อนเหล็ก, หรือของหนัก ๆ ใหญ่ ๆ อื่น ๆ ออกไปด้วย

ฝ่ายกองทัพเนเดอร์แลนด์ซึ่งได้ต่อสู้กับกองทัพสเปนเป็นอันมากนั้น ได้วางระเบียบในเรื่องปืนใหญ่เรียบร้อยดี คือมีปืนใหญ่แต่เพียง ๔ ชนิดเท่านั้น ใช้ทั้งในการรบทางบกและทางน้ำ ทั้งเพลापืนและรางปืนทำอย่างเรียบร้อยดี มีปืนชนิดย่อม ซึ่งใช้เป็นปืนสนามด้วย มีลำกล้องยาวกว่าปืนอื่นๆ

โดยที่มีระเบียบเรียบร้อย และสิ่งของที่ทำก็ทำอย่างประณีต ทำให้ทหารปืนใหญ่ของชาวเนเดอร์แลนด์มีชื่อเสียงดีกว่าทหารปืนใหญ่ชาติอื่นในขณะนั้น ใช้แต่เท่านั้น ได้คิดทำลูกแตกขึ้นเป็นครั้งแรกอีกด้วย

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศส ในกลางร้อยปีที่ ๒๒ คงใช้ระเบียบมีปืน ๖ ชนิดอยู่ตามเดิม เติมปืนประจำบ้อมขึ้นอีกอย่าง ๑ ซึ่งบรรจุทางท้ายปืน ปืนใหญ่สันนั้นเล็กไม่ใช้ดินปืนนั้นประสมดังนี้ ดินประสีว ๗ ส่วน กำมะถัน $๑\frac{๑}{๕}$ ถ่าน ๑ ส่วน ดินปืนนี้มีแรงเท่ากับดินดำบัดนี้

การใช้ลูกแตกในกองทัพฝรั่งเศสนั้น มีคนอังกฤษผู้ ๑ เป็นผู้นำมาจากกองทัพเนเดอร์แลนด์ ได้ใช้ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๑๗๗

ขบวนรบและยุทธวิธีของทหารหลายเหล่ารวมกันในร้อยปีที่ ๒๑ นั้น นับได้ว่ามีแต่กองรบ ซึ่งมีทหารราบแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ กองนำ กองกลาง กองหลัง ทุกภาคมีทหารม้าประจำอยู่ด้วย ปืนใหญ่นั้นตั้งเรียงรายตลอดหน้าขบวนรบ กองหนุนไม่มี

การรบสำหรับเจ็ดชาติด้วยทหารราบเข้าประจันบานรบตลุมบอนซึ่งกันและกัน ทหารม้าเข้าประจันบานด้วยในระยะเว้นว่างระหว่างทหารราบหรือทางปีก บางครั้งบางครั้งได้พยายามรวมปืนใหญ่เข้าตั้งยิงติดต่อกันและเคลื่อนที่ไปมาด้วย ถ้าได้กระทำเช่นนั้นเมื่อใด ปืนใหญ่ก็ได้ทำการให้ผลมาก เพราะยิงถูกทหารราบล้มตายมาก

จะได้บรรยายการรบซึ่งได้ทำกันในสมัยนี้ ๓ ครั้ง เพื่อเป็นตัวอย่างให้แลเห็นการเปลี่ยนแปลงในวิธีรบเป็นลำดับไป

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

การรบที่เมืองราเวนน่า (๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๐๕๕) ประเทศฝรั่งเศสกระทำสงครามกับอิตาลี ซึ่งในขณะนั้นแบ่งแยกกันเป็นเมืองเอกราชเล็กๆ น้อยๆ หลายเมืองมาก แต่ได้รวมกำลังกันเข้าต่อสู้กับฝรั่งเศส แม่ทัพฝ่ายฝรั่งเศสก็าสตองเดอะฟัวซ์ได้เข้าล้อมเมืองราเวนน่า (ในประเทศอิตาลี) เพื่อจะล่อให้กองทัพข้าศึกมาต่อสู้ในสนาม กองทัพอิตาลีในบังคับบัญชาบรมนโตะเคอะคาร์ โดนาทียกมาจริง มาตั้งอยู่ในระยะครึ่งวันจากเมืองราเวนน่า ตั้งค่ายลงที่แม่น้ำรอนโค ฝ่ายอิตาลีอยกจะหวังเหนี่ยวการศึกไว้ มิให้ถึงต้องรบแพ้ชนะกันแตกหัก เพราะอังกฤษสัญญาไว้ว่า จะยกกองทัพมาตีประเทศฝรั่งเศส และเมื่อยกมาเมื่อใดกองทัพฝรั่งเศสก็ต้องถอยออกจากดินแดนอิตาลีไปป้องกันบ้านเมืองของตน เปโดรนาวาร์โรผู้รู้หลักในวิชาสรรพาวุธวิธีและวิชาบ้อมค่าย เป็นผู้แนะนำกิจการต่างๆ แก่แม่ทัพฝ่ายอิตาลี นายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพอิตาลีเกลียดชังนาวาร์โร เพราะถือว่าเป็นไพร่ ฝ่ายทหารม้าก็ไม่ชอบ เพราะนาวาร์โรเป็นทหารราบ

ครั้นแม่ทัพฝ่ายฝรั่งเศสได้ทราบข่าวศึกยกมามาตั้งนั้นแล้ว จึงได้ยกกองทัพออกไปหา จัดการทำสะพานข้ามแม่น้ำรอนโคแต่ในเวลากลางคืน เวลาเช้าตรู่ยกกองทัพข้ามแม่น้ำไป ข้ามทางสะพานบ้าง ทางท่าข้ามบ้าง ทหารไว้ข้างหลังสำหรับป้องกันทางลอบที่สะพานข้ามแม่น้ำมอนโตะเนกอง ๑ กับที่สะพานข้ามแม่น้ำรอนโคอีกกอง ๑ แต่ถ้าจำเป็นกองทั้ง ๒ นี้ก็อาจมาสมทบในสนามรบได้ ฟาบรีซิโอโคโลนนานายทหารผู้ใหญ่ในกองทัพอิตาลีได้ออกความเห็น ว่า ควรจะเข้าตีกองทัพฝรั่งเศสแต่ในเวลาเมื่อกำลังข้ามน้ำ แต่นาวาร์โรเห็นว่าควรรอคอยและต่อสู้ด้วยวิธีตั้งรับ แม่ทัพอิตาลีตกลงตามความเห็นนี้ และกองทัพอิตาลี (กำลังประมาณทหารราบหมื่น ๔ พัน ๕ ร้อย ทหารม้า ๒ พัน ๘ ร้อย ปืนใหญ่ ๕๐ กระบอก) จึงตั้งอยู่ภายในแนวบ้อมค่าย จัดขบวนรบ คือ ในกองหน้าด้านซ้ายทหารม้า ๘ ร้อยในบังคับบัญชาโคโลนน่า ตั้งอยู่ตรงทางออกของแนวบ้อมค่าย ด้านกลางปืนใหญ่ ด้านขวาทหารราบ ๖ พันตั้งรวมกันเป็นปีกแผ่น

ในกองกลางซึ่งตั้งลดเป็นขั้นบรรไดหลังกองหน้าลงไปทางขวา ด้านซ้ายทหารม้า ๔ ร้อยคน ด้านขวาทหารราบ ๔ พัน

สมัยที่ไซ้ทหารจ้าง

ในกองหลังซึ่งตั้งลดเป็นชั้นบรรไดหลังกองกลางลงไปทางขวาอีกชั้นหนึ่ง ด้านซ้ายทหารม้า ๔ ร้อย ด้านขวาทหารราบ ๔ พัน แล้วข้างหลังทหารราบกองหลังยังมีทหารม้าชนิดเบา ๑ พัน ตั้งอยู่อีกต่างหากเป็นพิเศษ กับนำทหารราบกองนำมี่ปืนใหญ่ชนิดเบา ๓๐ กระบอกตั้งอยู่ต่างหากด้วย

กองทัพฝรั่งเศสเมื่อได้ข้ามน้ำมาแล้วยกตรงไปยังค่ายของข้าศึก หยุดลงในระยะ ๒๐๐ ก้าวจากแนวบ้อมค่าย แล้วเริ่มยิงปืนใหญ่และจัดขบวนรบต่อไป ขบวนรบมีอาการดังนี้ กองนำมืทหารม้าชนิดหนัก ๗ ร้อย ๕ สิบล้านและทหารราบ ๘ พันคนเป็นด้านขวา กองกลางอยู่ด้านกลางมีทหารราบ ๓ พันทหารม้า ๕ ร้อย ๘ สิบล้าน กองหลังเป็นด้านซ้ายมีทหารราบ ๔ พัน ๔ ร้อยทหารม้าชนิดเบา ๓ พัน ปืนใหญ่ (ก็กระบอกไม้ปรากฏ) ตั้งนำแนวขบวนรบ ขอให้สังเกตว่าขบวนรบของฝรั่งเศสจัดเป็นแนวเดียวยึดเริ่มต้นปืนใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างยิงกัน ทหารราบฝ่ายฝรั่งเศสถูกลูกกระสุนล้มตายมาก

ผู้บังคับด้านขวาเห็นดังนั้น จึงเรียกปืนใหญ่ซึ่งอยู่ด้านซ้ายไปรวมกันทางด้านขวาและยิงข้าศึกโดยแข็งแรง ทหารม้าฝ่ายอิตาลีเริ่มล้มตายมาก โคลินนาผู้บังคับกองนำฝ่ายอิตาลีเหลืออดทน ถึงแม่แม่ทัพจะได้สั่งห้ามไว้มิให้ออกไปนอกค่าย ก็ยับยั้งมิได้ จึงคุมทหารม้าของตนวิ่งออกไปนอกค่าย เข้าต่อสู้กับทหารม้าในด้านขวากองทัพฝรั่งเศส ทหารกองอื่นๆ ก็ตามออกไปด้วย โคลินนาตีด้านขวาของฝ่ายฝรั่งเศสถอยลงไป ทหารฝรั่งเศสด้านกลางยกมาช่วย แต่ทหารม้าฝ่ายอิตาลีก็ยังบุกรุกพื้นที่ทางปืนไป กองทหารฝรั่งเศสที่รักษาสพานข้ามแม่น้ำรอนโดยยกมาช่วย โจมตีทหารม้าอิตาลีของโคลินนาโดยไม่ทันรู้ตัว ข้าศึกแตกพ่ายแพ้นี้ไปฝ่ายทหารราบอิตาลีนั้นรุกไปทางขวาของทหารม้า แม่ทัพฝรั่งเศสก็ส่งทหารราบจากด้านกลางและด้านซ้ายของตนไปต้านทานต่อสู้กันเป็นสามารบ ต่ลุ่มบอนกันเป็นอลหม่าน ในขณะที่ปรากฏว่าฝรั่งเศสได้ชัยชนะทางปีกทั้ง ๒ ข้าง คือทางปีกขวาทหารม้าของโคลินนาถอยไปแล้ว ส่วนทางด้านซ้ายทหารม้าอิตาลีซึ่งยกมาตีก็ต้องถอยไป ทั้งผู้บังคับบัญชาทหารม้าถูกจับเป็นเชลยศึกด้วย แม่ทัพฝรั่งเศสจึง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

รวบรวมทหารมาทั้งหมด ให้เข้าโจมตีฝ่ายทหารราบข้าศึก ทหารราบฝ่ายอิตาลี
ก็ต้องถอยไป แต่ถอยไปโดยเรียบร้อยมัดบ้องข้าศึกซึ่งไล่ติดตามต้อนั้นโดยแข็ง
แรง นาวาร์โรคักจับเป็นเชลยศึก

แม่ทัพฝรั่งเศสมีความประสงค์จะตีข้าศึกให้แตกย่อยยับทีเดียว จึงรวบรวม
ทหารมาได้ ๑ กองร้อย ไล่ติดตามทหารราบฝ่ายข้าศึกไป แต่ตนเองถูกหอกถึงแก่
ความตายในสนามรบ

ในการรบครั้งนี้เราอาจแลเห็นอำนาจของปืนใหญ่ได้แล้ว

อนึ่งจะเว้นเสียไม่กล่าวไม่ได้ ว่าทหารที่ไปรบทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นทหารรับ
จ้างแทบทั้งสิ้น เช่นในกองทัพฝรั่งเศส มีทหารราบชาติเยอรมัน ทหารราบชาติอิตาลี
(ต่อสู้กับพวกอิตาลีเอง) และมีทหารราบชาวฝรั่งเศสสมัครใจดีและกล้าสาคอย
ด้วย ในกองทัพอิตาลีมีทหารราบชาติสเปนอยู่ด้วย การรบนั้นรบให้แก่บุคคลผู้
นั้นผู้ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นดิน หรือเป็นหัวหน้าตั้งขึ้นเป็นเกณฑ์ ไม่ใช่รบให้แก่ชาติบ้าน
เมืองของตน

การรบที่เซรีโซลล่า (๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๐๘๗) แสดงการเปลี่ยนแปลง
ในวิธีรบของทหารราบ ในการรบครั้งนี้ กองทัพฝรั่งเศส (๑ หมื่น ๖ พัน ๔ ร้อยคน)
ในบังคับบัญชาเคานต์เดอเลียง รบกับกองทัพของคาร์ลที่ ๕ เอ็มเปอเรอร์เยอรมันและ
กึ่งประเทศสเปน ในบังคับบัญชามากิสกัวสโต ที่ตำบลเซรีโซลล่า ในทุ่งที่ราบ
กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเดินเข้าหากัน ต่างกองต่างแบ่งเป็น ๓ ภาคตามแบบเวลานั้น ใน
กองระวังนำฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารปืนมาก และเมื่อแลเห็นต้นขบวนฝ่ายข้าศึกในระยะ
ยิงปืนใหญ่ถึงกันได้ ทหารปืนก็ได้หยุดบนเนินใกล้บ้านอันหนึ่ง และขยายแถว
ออกแล้วต่างกองทัพต่างจัดขบวนรบ

กองหลังของกองทัพกุัสโต ซึ่งรับหน้าที่เป็นด้านซ้าย มาถึงสนามรบก่อน
จึงได้ส่งทหารปืนออกไปขยายแถว ตรงกับแถวขยายของกองนำฝ่ายฝรั่งเศส มี
ทหารม้าหนุนหลัง และเมื่อทหารในกองกลางและกองนำเข้ามาแล้ว ทหารปืนก็รุก
ขึ้นไป ฝ่ายทหารพลหอกกองอยู่ข้างหลัง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ขบวนรบของกองทัพกุ๊าสโตเป็นดังนี้ กองหลังเป็นด้านซ้ายมีทหารราบอิตาลี ๖ พันคนอยู่ทางขวาทหารม้าอยู่ทางซ้าย กองกลางเป็นด้านกลางทหารราบเยอรมัน ๑ หมื่นคนอยู่ข้างซ้าย ทหารม้า ๔ ร้อยคนอยู่ข้างขวา กองหน้าเป็นด้านขวาทหารราบสเปน ๕ พันคนอยู่ทางซ้ายทหารม้า ๔ ร้อยอยู่ทางขวา

ฝ่ายฝรั่งเศสกองหน้าเป็นด้านขวา มีทหารม้าชนิดเบา ๖ ร้อย ๔ สิบล้านคนอยู่ทางขวาทหารราบฝรั่งเศส ๔ พันอยู่ทางซ้าย แล้วยังมีทหารม้าอาร์ดอนนังซ้ออีก ๖ สิบล้านคนอยู่ถัดไป กองกลางเป็นด้านกลาง ทหารราบสวิส ๔ พันคนอยู่ทางซ้ายทหารม้า ๔ ร้อยอยู่ทางขวา กองหลังเป็นด้านขวา ทหารราบ ๖ พันและทหารม้า ๓ ร้อยยี่สิบ

ทหารปืนทั้ง ๒ ฝ่ายต่างยิงกันแล้ว ทหารราบฝ่ายฝรั่งเศสต้องถอย เพราะข้าศึกมีทหารม้าหนุนขึ้นมาด้วย แต่ภายหลังฝ่ายฝรั่งเศสกลับขึ้นไปยึดที่เดิมได้

เวลาเช้า ๔ โมงล่วงแล้ว กุ๊าสโตรู้สึกว่ามันกำลังมากกว่าข้าศึก จึงสั่งให้ทหารราบพลหอกในกองหน้าและกองกลางรุกขึ้นไป มีปืนใหญ่นำไปด้วย ปืนใหญ่นี้ตั้งใจจะไปตั้งบนเนินซึ่งแย่งได้จากข้าศึกนั้น แต่เมื่อปืนใหญ่ไปถึง ฝ่ายฝรั่งเศสก็เนินถอยกลับไปได้เสียแล้ว กุ๊าสโตจึงสั่งให้ทหารรวมกำลังรุกขึ้นไปอีก ฝ่ายฝรั่งเศสก็หนุนกำลังทหารปืนของตนขึ้นมา ทหารปืนต่อทหารปืนทั้ง ๒ ฝ่าย (ฝ่ายฝรั่งเศส ๔ พันฝ่ายกุ๊าสโต ๕ พัน) ได้ต่อสู้กันเป็นสามารภ ฝ่ายกุ๊าสโตมีกำลังมากกว่า จึงตีฝ่ายฝรั่งเศสถอยลงไปเข้ายึดเนินได้ และปืนใหญ่ได้ขึ้นไปตั้งยังบนเนิน พอเริ่มยิง ทหารราบพลหอกฝ่ายฝรั่งเศสก็ถูกกระสุนมาก ทหารราบกองหน้าจึงออกเดินไปทางขวา เพื่อจะไปต่อสู้กับทหารราบในกองหลังฝ่ายข้าศึกหาทันสังเกตไม่ว่ามีทหารราบกองกลางของข้าศึกอยู่ข้างหน้าตน ครั้นรู้สึกเข้าก็ต้องกลับไปที่ยึดให้ทหารลงนอนกับพื้นดิน เพื่อให้ถูกกระสุนน้อยลง (เป็นการแปลกเพราะแต่ก่อนไม่ลงนอนเลย)

ฝ่ายทหารรวมด้านกลางและด้านขวาของกองทัพกุ๊าสโต ได้จัดแถวเสร็จและเริ่มรุกเข้าตี ทหารราบด้านขวามีทหารปืนอยู่หน้าได้ยกเข้าตีข้าศึกโดยแข็งแรง ทหาร

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

ปืนเข้าตีปืนใหญ่และตีได้ทันที แล้วและตีปีกด้านซ้ายฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งต้องถอย ฝ่ายทหารม้าด้านซ้ายของฝรั่งเศส ได้เข้าตีทหารม้าด้านขวาของกองทัพกู้อัสโต

ในขณะนั้นเคานต์เดเกียงเห็นว่า ปีกซ้ายของทหารราบด้านกลาง ในกองทัพฝรั่งเศสไม่มีกำลัง ข้ำศึกอาจเข้าตีปีกโดยง่าย จึงสั่งกองทหารม้าของตน เข้าตีทหารฝ่ายข้าศึกตัดผ่ากลางเข้าไปและเลยออกไปทางหลัง แต่ทหารฝ่ายกู้อัสโตได้แก่งเปิดทางปล่อยให้ไปไม่ใช่เพราะแตกฉาน พอตหารม้าพ้นไปแล้ว ก็กลับจัดแถวเข้าตามเดิม ฝ่ายทหารม้าเคานต์เดเกียงไปประทะกับทหารราบฝ่ายข้าศึกข้างหลังอีกถูกยิงเป็นอันตรายนมาก

ฝ่ายทหารราบด้านขวาของกู้อัสโต ตีทหารราบด้านซ้ายของฝรั่งเศสแตกฉาน ถอยหนีไปจากสนามรบทีเดียว

ในด้านกลางทหารราบเยอรมันฝ่ายกู้อัสโตไม่สู้พอใจจะเข้าตีข้าศึกแต่จำใจเข้าไปมีทหารม้าเดินไปด้วยทั้ง ๒ ข้างทางปีก ทหารราบฝรั่งเศสด้านกลางออกต่อสู้ มีทหารม้าไปด้วยเหมือนกัน ทหารม้าต่อทหารม้าได้ต่อสู้กัน ทหารม้าฝ่ายกู้อัสโตแพ้ต้องถอย และวิ่งเปิดเบี่ยงไปทับทหารราบด้านซ้ายของตนเองด้วย ทำให้เป็นการอลหม่าน ทหารราบด้านซ้ายของกู้อัสโตรุกขึ้นไปมิได้

เมื่อทหารราบด้านกลางทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าไปในระยะใกล้ชิดซึ่งกันและกันแล้วได้ยิงปืนพร้อมกันหน ๑ แล้วนายทหารออกมาต่อสู้ซึ่งกันและกันตัวต่อตัว (ตามแบบเวลานั้น) แล้วทหารทั้ง ๒ ฝ่ายก็เข้าประจันบานกัน ต่อสู้ตลุมบอนกันเป็นสามารบไม่แพ้ชนะ

ในขณะนั้นทหารม้าด้านกลางฝ่ายฝรั่งเศสอีกพวก ๑ เข้าตีทหารม้าด้านกลางฝ่ายกู้อัสโตซึ่งยังเหลืออยู่ ทหารม้าฝ่ายกู้อัสโตแพ้ถอยหนีและวิ่งเข้าไปย่ำยีทหารราบฝ่ายตน ซึ่งคราวนี้ทำได้เปิดช่องทางให้ไม่ ถูกเหยียบย่ำจริง ทหารม้าฝรั่งเศสก็ตามเข้าไปด้วย ทำให้กองทัพทหารราบฝ่ายกู้อัสโตเกิดอลหม่าน ไซ้แต่เท่านั้นทหารราบสวิสฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสยังยกหนุนขึ้นมาอีก เข้าตีทหารราบเยอรมันฝ่ายกู้อัสโตโดยแข็งแรง ทหารเยอรมันเลยถอยหนีโดยอลหม่าน ฝ่ายฝรั่งเศสไล่ติดตามตีจนย่อยยับ

สมัยที่ไช้ทหารจ้าง

แต่ในขณะนั้นทหารราบด้านขวาของฝ่ายกู้อัสโต ซึ่งได้ตัดด้านซ้ายของฝรั่งเศส ถอยไปนั้น ยังเหลืออยู่โดยเรียบร้อยไม่ระส่ำระสาย เคนต์เดเกียงกำลังเข้าไปต่อสู้ อยู่แม่ทัพฝรั่งเศสจึงสั่งให้ทหารด้านกลางและด้านขวาไปช่วย ผู้บังคับบัญชาทหารฝ่าย กู้อัสโตเห็นว่ากองของตนเหลือแต่กองเดียวไม่มีใครช่วย จึงได้จัดการถอยไปเป็น ลำดับ จากที่มั่นอัน ๑ ไปหาที่มั่นอัน ๑ หยุดยิงซ้ำสักที่มั่นเป็นพัก ๆ ไป แต่ ครั้นกองทัพอังกฤษสามารถรวมกำลังกันหมดล้อมโดยรอบ ก็ไม่สามารถจะต้านทานหรือ ถอยต่อไปได้ ทหารบางคนฝ่าแนวซ้ำสักหนีออกไปได้ นอกจากนั้นต้องยอมเป็น ชเลยศึก

ในการรบครั้งนี้ ทหารที่ล้มตายอยู่ในสนามรบรวมทั้ง ๒ ฝ่ายถึง ๑ หมื่น ๒ พัน ฝ่ายฝรั่งเศสที่ชนะเสียทหารน้อยกว่าฝ่ายกู้อัสโตซึ่งแพ้

ในการรบครั้งนี้ แลเห็นวิธีรบของทหารราบที่ไช้ ป็นเล็ก และผลของกำลัง อาวุธปืนเล็กได้มาก ตั้งแต่นั้นไปวิธีรบของทหารราบได้ดำเนินไปในหนทางใหม่ กับ ทั้งเกิดมีความประสงค์ที่จะให้พลปืนทำการตามลำพังแยกจากพลหอก

การรบที่นิเออปอร์ต (๒ กรกฎาคม พ. ศ. ๒๔๔๓) ในการสงครามซึ่งชาว เนเดอร์ลันด์ได้กระทำกับชาวสเปน เพื่อตั้งประเทศของตนให้เป็นอิสระพ้นจาก อำนาจของพวกสเปนซึ่งเข้าไปปกครองเป็นนายอยู่นั้น ในคราวที่ทหารสเปนเกิดเป็น ขบถขึ้น ทำร้ายแก่ผู้บังคับบัญชาของตนเอง เจ้าโมริตซ์โอรานย์ถือเอาโอกาสนั้น นำกองทัพอังกฤษเนเดอร์ลันด์ซึ่งเป็นขบถ เข้าไปทำการสงครามในเขตประเทศฟลาน เดรีย เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายนได้ยกทัพลงเรือมาขึ้นบกที่บ้อมช็อ์ฟลิป มีกำลังทหาร ๑ หมื่น ๕ พัน ได้ตีตำบลต่าง ๆ แล้วก็ล้อมเมืองนิเออปอร์ต ครั้นอาร์ชดั๊กอัลเบิร์ต เข้าหลวงต่างพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินสเปนได้ทราบความดังนั้น จึงยกทัพไปเพื่อ จะช่วยเมืองนิเออปอร์ต มีกำลังทหารราบ ๑ หมื่น ทหารม้า ๑ พัน ๕ ร้อย

ฝ่ายโมริตซ์โอรานย์ทราบว่าข้าศึกยกมา ก็นำทหารออกจัดขบวนรบ ปีกซ้าย จดทเลปีกขวาจดเนินทราย กองน้ำตั้งอยู่ข้างน้ำ (ทหารม้า ๕ กองร้อยทหารราบ ๔๕ กองร้อยปืนใหญ่ ๘ กระบอก) จัดเป็น ๓ แนว ทหารม้าอยู่ปีกขวา กองหลวงอยู่ หลังกองน้ำ (ทหารม้า ๖ กองร้อยทหารราบ ๒๕ กองร้อย) จัดเป็น ๒ แนว ทหาร ม้าอยู่ทางปีกขวาหลังทหารม้าในกองน้ำ ในกองหลวงมีแต่ ๒ แนวเพราะทหารราบซึ่ง

สมัยที่ใช้ทหารจ้าง

จะจัดเป็นแนวที่ ๓ นั้นให้ ไปรักษาท่าเรือเสีย หลังกองหลวงมีกองหลัง (ทหารม้า ๓ กองร้อย ทหารราบ ๒๘ กองร้อย) จัดเป็น ๒ แนว ทหารม้าอยู่ข้างหลัง

ทหารราบฝ่ายสเปน จัดแบ่งเป็นกรมขนาดใหญ่ตามระเบียบของสเปน และตั้งขบวนรบเป็นรูปขบวนกองพลของสเปน ตามที่ได้บรรยายมาแล้ว มีทหารม้าอยู่ทางปีกซ้าย

เมื่อกองทัพฝ่ายสเปนเข้าไปใกล้ข้าศึกแล้ว อาร์ชดุกอัลเบิร์ตตั้งรออู้อยู่สักหน่อยแล้วก็สั่งให้เข้าตี รบเริ่มด้วยทหารพลปืนยิงซึ่งกันและกัน ทหารพลปืนในกองหลวงของกองทัพเนเดอร์ลันด์ขึ้นไปยิงข้าศึกด้วย ตั้งแถวทางขวาของกองนำ อาร์ชดุกพยายามจะทุ่มเทกำลังลงไปทางริมฝั่งทะเล แต่ในขณะนั้นน้ำขึ้นท่วมฝั่ง ทั้งเรือรบเนเดอร์ลันด์ก็ยิงกราดเข้ามาด้วย ทำให้ไปไม่ได้ต้องกลับมาทางเนินทราย ในขณะเดินกลับนี้ โมริซส์โอรานจ์ส่งทหารออกตีข้าศึกโดยแข็งแรง ทหารม้ากองนำเข้าประจันบานทหารม้าฝ่ายสเปนแตกถอยไป ในเวลาเดียวกันนั้นพลหอกในแนวที่ ๑ ของกองนำเข้าตีทหารราบสเปนแนวหน้า ทหารราบสเปนแนวที่ ๒ ยกขึ้นมาช่วย ฝ่ายทหารเนเดอร์ลันด์ในกองนำทุก ๆ แนวและกองหลวงก็ยกเข้าตีข้าศึกหมด ทหารราบสเปนแนวที่ ๓ ก็หนุนขึ้นมา ต่างต่อสู้กันเป็นสามาร

ขณะนั้นทางปีกขวาของพวกสเปน ทหารบาตาโลน ๑ กับทหารม้ายกเข้าตีปีกซ้ายของฝ่ายเนเดอร์ลันด์ ซึ่งต้านทานไม่ใคร่จะได้

ในเวลานี้อาร์ชดุกได้ใช้ทหารหมดแล้ว แต่ฝ่ายโมริซส์โอรานจ์ยังมีกองหนุนอยู่ (แนวที่ ๓) จึงส่งทหารม้าไปช่วยปีกซ้าย ๒ กองร้อย ส่งทหารราบกองหลังขึ้นไปช่วยทหารราบกองนำและกองหลวง กำลังซึ่งหนุนขึ้นมาทำให้พวกเนเดอร์ลันด์ได้ไชยชนะ เพราะฝ่ายสเปนหามีทหารจะหนุนขึ้นไปเพิ่มเติมไม่ ต้านทานทหารฝ่ายข้าศึกซึ่งส่งมาใหม่และยังไม่เหน็ดเหนื่อยนั้นมิได้ ก็พ่ายแพ้ถอยหนีเป็นอลหม่านไป เสียทหาร ๒ พัน ๙ ร้อยคนตายในสนามรบ

ในการรบครั้งนี้ เห็นความสำคัญของกองหนุน และได้เป็นตัวอย่างเปรียบเทียบในระหว่างขบวนรบของชาวเนเดอร์ลันด์กับขบวนรบของสเปน เห็นได้ชัดว่าอย่างใดดีกว่า

สมัยที่ไว้ทหารจ้าง

วิชาบ้อมค่ายในระหว่างนี้ได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ เพราะอาวุธยังยิ่งเจริญขึ้น ความต้องการในบ้อมค่ายก็ยิ่งมากขึ้น

ในประเทศฝรั่งเศส ครั้งแผ่นดินเฮนรี่ที่ ๔ เกิดมีทหารช่างขึ้นเป็นครั้งแรก ความเจริญของสรรพาวุธวิธี ทำให้วิชาทำบ้อมค่ายถาวรต้องดำเนินไปก่อนอื่น เกิดมีความประสงค์

๑) ให้ยิงปืนใหญ่จากบ้อมกำแพงได้โดยสะดวก และให้ตำแหน่งลูกกระสุนปืนใหญ่ฝ่ายข้าศึกได้

๒) อย่าให้ข้าศึกเข้าตีได้โดยฉับพลัน

๓) ให้ยิงปืนใหญ่กราดตลอดแนวคูได้ อย่าให้คูนั้นเป็นที่กำบังแก่ข้าศึก

๔) ให้ป้องกันทางเข้าออกของบ้อมให้แข็งแรง

ความประสงค์ทั้งนี้ ทำให้รูปของบ้อมเปลี่ยนแปลงไปมากเกิดมีวิธีหลายชนิด เรียกว่าวิธีอิตาลีซึ่งใช้ในประเทศฝรั่งเศสอย่าง ๑ วิธีสเปนเคิล (นามบุคคล) ซึ่งใช้ในเยอรมันอย่าง ๑ และวิธีอื่น ๆ อีกมาก

การตั้งรับในบ้อมยังมีผลดีกว่าการเข้าตีบ้อม การเข้าตีอย่างช้ามาก

บ้อมค่ายสนามก็ใช้กันมากขึ้นทุกที มักจะทำเป็นแนวติดต่อกันเป็นพีคียดยาว มีช่องว่างทางออกสำหรับรูกอกเป็นแห่ง ๆ แต่การรูกอกไปนั้นนับว่าใช้น้อยที่สุด มักตั้งรับอยู่ในบ้อมค่ายเสียโดยมาก บ้อมค่ายสนามใช้มากในการสงครามในประเทศเนเธอร์แลนด์ และสงครามเรื่องศาสนา การที่ใช้มากนั้นเพราะอาวุธยังดีขึ้นทุกที เลยอดหลงไหลในอำนาจของปืนจนเกิดเหตุ ชอบไปในการตั้งรับเป็นประมาณ ไม่ชอบการรูกเลย

การสร้างบ้อมค่ายสนามนั้น มีทหารช่างซึ่งอยู่ในกรมกองทหารปืนใหญ่เป็นผู้ทำ หรือบางทีก็ใช้พวกกุดีในกองสรรพการหรือเกณฑ์ราษฎร ทหารราบไม่ใคร่ได้ทำบ้อมค่ายเอง

เวลาเดินทัพ พักแรม และในขบวนรบบางทีก็ไว้เข้าแก่นบุรุษ คือ นำเกวียนสรรพการะตั้งรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม ใช้เป็นที่กำบังในตัว

มาตรา ๒
ยุคกิสตาฟาโดล์ฟ

ตอนที่ ๑๕

ระเบียบการทหารของกิสตาฟาโดล์ฟ

ในร้อยปีที่ ๒๑ มีการสงครามระหว่างพวกคาโธลิกกับโปรเตสแตนต์ ในประเทศทวีปยุโรปต่าง ๆ แทบจะทั่วทุกประเทศ เหตุของการสงครามนี้ ก็คือแรกเริ่มเดิมทีพวกที่ถือลัทธิคริสตัง ได้แตกออกเป็น ๒ พวก คือพวกที่นับถือว่าสังฆราชาซึ่งอยู่ที่เมืองโรมนั้นเป็นใหญ่เป็นผู้แทนพระเจ้าอยู่ในโลกนั้นพวก ๑ เรียกโรมันคาโธลิก อีกพวก ๑ ไม่นับถือสังฆราชาซึ่งอยู่ที่เมืองโรมเรียกว่าพวกออร์ทอดอกซ์ คราวนั้นในพวกโรมันคาโธลิกนั้นเอง เกิดมีบุคคลผู้หนึ่งชื่อลูเธอร์ คิดสั่งสอนเปลี่ยนแปลงลัทธิไปใหม่และข้อสำคัญก็อยู่ที่ไม่นับถือสังฆราชาซึ่งอยู่ที่เมืองโรม เกิดเป็นอีกพวก ๑ ขึ้น ซึ่งเรียกว่าพวกลูเธรานหรือโปรเตสแตนต์ ในประเทศทวีปยุโรปฝ่ายตะวันตกเกิดแบ่งกันเป็นพวกเป็นพ้อง ทุ่มเถียงวิวาทกันเป็นอันมาก ถึงรบพุ่งชิงชัยกัน กับทั้งถ้าในประเทศใดพระเจ้าแผ่นดินคงเป็นโรมันคาโธลิกอยู่ แต่ขุนนางพลเมืองบางจำพวกเปลี่ยนเป็นโปรเตสแตนต์ พระเจ้าแผ่นดินก็ทำการคุมเหงต่าง ๆ จนพวกโปรเตสแตนต์เกิดเป็นขบถ ต้องปราบปรามกัน เป็นการยุ่งเหยิงทั่วไปหมด ลงท้ายกลายเป็นมีสงครามระหว่างประเทศ ที่เรียกว่าสงคราม ๓๐ ปี (พ.ศ. ๒๑๖๑ ถึง พ.ศ. ๒๑๙๑) ประเทศต่าง ๆ รบกันไปหมดทั่วยุโรป เว้นแต่ประเทศรัสเซีย

สงคราม ๓๐ ปีนี้ เป็นย่านสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิธีกระทำการสงครามอย่างยิ่ง เพราะเมื่อถึงขณะนั้น ชาติใหม่ได้รวบรวมตำราความรู้ในวิธีกระทำการสงคราม และได้ทดลองวิธีต่าง ๆ มากพอแล้ว ต้องการแต่ที่จะรวบรวมวางระเบียบแบบแผนกับหลักของการลงให้แน่นอนเท่านั้น ซึ่งจำเป็นต้องให้มีบุรุษอาชาไนยเกิดขึ้นและทำการให้เป็นทีละองล้อทั่วไป ให้คนทั่วไปนับถือว่าดีแล้วและถือเป็นหลักถานของการต่อไป บุรุษอาชาไนยได้เกิดขึ้นในขณะนี้ คือกิสตาฟาโดล์ฟพระเจ้าแผ่นดินประเทศสวีเดน ซึ่งเป็นแม่ทัพอย่างวิเศษนับว่าเป็นบุคคลที่ ๑ ในพวกชาติใหม่

รเบียบการทหารของกุสตาฟอาโด้ลฟ์

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ มีลักษณะอันเป็นคุณวิเศษ ดังต่อไปนี้

- ๑) รู้จักดำเนินหนทางราชการบ้านเมือง และดำเนินการสงคราม ในทางที่ถูกที่ดี
- ๒) ทำการไม่ว่าใหญ่ว่าเล็ก ให้สำเร็จตลอดถึงผลที่สุดได้เสมอ
- ๓) รู้จักนำชาติให้ดำเนินไปในทางความประสงค์ของตน

ความดำริของกุสตาฟอาโด้ลฟ์ในแผนการสงคราม กับทั้งวิธีการทำจริง กับความกล้าหาญและความมุ่งมั่นบ้านเมืองอื่น ทั้งความคล่องแคล่วในการใช้วิธีใหม่ ๆ ในกองทัพของตน กระทำให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์คล้ายกับนโปเลียนเอมเปอเรอร์ฝรั่งเศส ซึ่งได้กำหนดมาในภายหลังนั้นเป็นอันมาก

ส่วนในทางความคิดวางระเบียบวิธีจัดการกองทัพและหลักยุทธวิธี จะเปรียบเทียบกับกุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ก็แต่ฟรีดริชมหาราชประเทศปรัสเซียเท่านั้น

แท้จริงกุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ทำการสงครามอย่างใหญ่ในเวลาชั่ว ๒ ปีเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นได้วางแผนในทางกระทำการสงครามของตนไว้โดยแน่นอน และเกิดมีนายพลที่กระทำการตามแบบนั้นต่อไปอีกเป็นหลายนาย

วิธีจัดการกองทัพในประเทศทวีปยุโรปเมื่อเริ่มสงคราม ๓๐ ปีนี้นั้น เป็นไปตามระเบียบที่ได้กล่าวมาแล้วในมาตรา ๔ ตอนที่ ๑๔ คือกองทัพประจำนั้นไม่มีเลย ต่อเมื่อจะต้องกระทำสงครามเมื่อใด จึงจัดการเรียกทหารในวิธีจ้างคนที่หาเงินในการรบ เมื่อเลิกสงครามแล้วก็ปล่อยคนเหล่านั้นกลับไปภูมิลำเนาตามเดิม เมื่อการเป็นเช่นนั้นนิสัยของทหารในกองทัพจะหาดีไม่ได้ ซึ่งทำให้ยุทธวินัยบกพร่องมาก แต่ในกองทัพสเวเดนครั้งกุสตาฟอาโด้ลฟ์ มีวิธีเรียกคนเข้าประจำการอีกอย่าง ๑ คือพระเจ้าแผ่นดินให้ที่ดินเล็กน้อยแก่บุคคลชาติสเวเดนนั้นเอง และยกเลิกภาษีอากรให้หมด แต่บุคคลเหล่านั้นต้องเข้ารับราชการฝึกหัดเป็นทหารตามกำหนด แล้วถ้ามีสงครามต้องไปรบ, ทหารได้รับความฝึกหัดอย่างดี ได้เครื่องแต่งกายอาวุธเสบียงอาหารจากรัฐบาลโดยบริบูรณ์ เพราะฉะนั้นนับว่ามีคุณวุฒิดีกว่าทหารในกองทัพอื่น ๆ มาก

ส่วนวิธีจัดการกองทัพ ขบวนการ และวิธีรบนั้น ได้กล่าวมาแล้วว่าในประเทศทวีปยุโรปได้เกิดมีเหล่าทหารราบ ซึ่งมีอาการเป็นรูปเดียวกันทั่วไป และแบ่งออกเป็น

ระเบียบการทหาร

๒ ชนิด คือพลหอกชนิด ๑ พลปืนชนิด ๑ กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้จัดการทำปืนขึ้นใหม่ มีลำกล้องขนาดย่อมกว่าเดิม เพราะฉะนั้นเบากว่า เลิกหาหยังสำหรับพาตปลาปืนนั้น เสียและใช้ลูกกระสุนปลอกกระดาษ ทั้งคิดทำบรรจุปืนใหม่ให้ง่ายเข้า (แบบเดิมการบรรจุปืนต้องทำทำถึง ๕๕ จังหวะแล้วจึงจะสำเร็จได้) ลดขนาดหอกให้สั้นลงเหลือ เพียง ๑ เมตร กับได้จัดให้มีทหารพลปืนเป็นส่วนมากกว่าพลหอก คือในกรมทหาร สเวเดนกรม ๑ มีจำนวนพลหอก ๑๕๒ คน พลปืน ๒๑๖ คน สรุปความกุสตาฟ อาโด้ลฟ์พยายามกระทำให้ทหารราบเบาตัวให้มาก คือให้เคลื่อนที่ไปมาได้ง่ายและ ให้ทำการรบได้แข็งแรงยิ่งขึ้น

ขบวนรบของกุสตาฟอาโด้ลฟ์นั้น เป็นขบวนรบตามแบบของชาวเนเดอร์ลันด์ แต่แก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้นอีก

ส่วนแบ่งย่อยอันสำคัญในการรบคือกองพัน (๔ กองร้อย) กองพันจัดแถว ติดกันเป็นพีค เป็น ๖ แถวซ้อนกัน พลหอกอยู่ในย่านกลางของแถว พลปืนอยู่ ๒ ข้าง กองพัน ๒ หรือ ๓ กองรวมกันเข้าเป็นกองพลทีเดียว กองพลซึ่งมี ๒ กองพันจัด ขบวนเป็นรูปขั้นบรรได คือกองพัน ๑ อยู่หน้า อีกกองพัน ๑ อยู่หลังลงมามีระยะต่อ เพียง ๒๐ ก้าวและอยู่ทางปีกใดปีกหนึ่งของกองพันข้างหน้า ถ้ากองพลมี ๓ กองพัน กองพัน ๑ อยู่หน้า อีก ๒ กองพันอยู่ถัดลงไปข้างหลังทางปีกทั้ง ๒ ข้าง คือเป็นรูป ขั้นบรรไดลดลงทั้ง ๒ ข้าง ขบวนรบนี้คล้ายกับขบวนรบเนเดอร์ลันด์มาก แต่ระยะ ระหว่างกองพันชิดเข้าเท่านั้น

ในขณะนั้น ความคิดในการจัดขบวนรบเกี่ยวไปในทางวิชาบู้มค่ายมาก คือ เปรียบคุณสมบัติของขบวนรบกับคุณสมบัติของบู้ม มีนักปราชญ์ขณะนั้นผู้หนึ่งได้กล่าวว่า ขบวนรบของกุสตาฟอาโด้ลฟ์นั้นดีนัก เพราะเปรียบประดุจบู้มค่าย ซึ่งได้จัด บู้มกันปักแล้วโดยมั่นคงทั้ง ๒ ข้าง ขี้อจะมาจากไหนก็ตาม คงตีปักไม่ได้ถนัด เสมอ และส่วนแบ่งของขบวนรบช่วยอุดหนุนกันได้สะดวกทุกทาง (เพราะฉะนั้นนับ ได้ว่าขบวนรบนี้เป็นบู้มที่เคลื่อนที่ไปมาได้)

เวลารบพลปืนเปลี่ยนแถวจากแถวซ้อน ๖ ชั้นเป็นซ้อน ๓ ชั้น (เรียง ๓) และ

ของกุสตาฟอาโด้ลฟ์

ยื่นรายออกไปบังน้ำตลอดแนวของกองพล แล้วเริ่มยิงปืนพร้อม ๆ กัน แล่นำ
นึ่งยิงแถวที่ ๒ ที่ ๓ ยืนยิงซ้อนกันอย่างแถวหน้ากระดานยืนยิงเวลาเดียวกัน ครั้นเข้า
ใกล้ข้าศึกแล้วยิงพร้อมกันอีกหน ๑ แล้วก็วิ่งลงไปแอบหลังพลหอก ให้พลหอก
เข้าประจันบาน

ในเวลาตั้งรับทหารสเวเดนทำสนามเพลาะและบ้อมค่ายขึ้นเป็นที่กำบังด้วย หรือ
บางทีก็ใช้หาหยั่งวางรายเป็นแนวเป็นเครื่องกีดขวางข้าศึก การใช้เครื่องกีดขวางนี้
กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ ใช้ ในเวลาทำสงครามในประเทศโปแลนด์ เพราะชาวโปแลนด์มีทหารม้า
มากซึ่งเข้าประจันบานโดยแข็งแรง จำเป็นต้องมีเครื่องกีดขวางช่วยแรงลูกกระสุนปืน

เวลารบในประเทศเยอรมัน กุสตาฟอาโด้ลฟ์ไม่ได้ใช้เครื่องกีดขวาง เพราะ
ทำสงครามในวิธีรุก และวิธีรบก็มีอาการเปลี่ยนแปลงไป ในเวลาเข้าตีพลปืน
คงจัดเป็น ๖ แถวอยู่ก่อนและผลัดกันยิงปืนทีละแถว แถวที่จะยิงวิ่งออกไปข้างหน้า
ครั้นเข้าใกล้ข้าศึกแล้วจึงเปลี่ยนเป็น ๓ แถว ยิงปืนพร้อมกันหลาย ๆ ครั้ง และ
ถอยลงไปแล้วพลหอก เพื่อให้พลหอกเข้าประจันบาน

ถ้าเปรียบเทียบขบวนรบของกุสตาฟอาโด้ลฟ์ กับขบวนรบสเปนญหรือเยอรมัน
ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้ว ก็จะแลเห็นได้ว่าฝ่ายสเวเดนได้เปรียบ อย่างเดียวกับขบวน
รบของเนเคอร์ลันด์ได้เปรียบฉะนั้น

ถ้าเปรียบเทียบขบวนรบของชาวสเวเดนกับขบวนรบของชาวเนเคอร์ลันด์แล้วจะ
แลเห็นได้ว่าขบวนรบสเวเดนดีที่กองพันอยู่ใกล้ชิดกัน รวมกำลังกันมั่นคง และมีกำลัง
ยิ่งมากขึ้น เพราะรวมกันยิ่งมากคน แต่ฝ่ายขบวนรบเนเคอร์ลันด์ซึ่งจัดเป็น ๓ แนว
อยู่ห่างกันนั้น สดวกในวิธีการใช้กองหนุนบดป้องในทางทิศต่างๆ เป็นการคล่องแคล่ว
กว่า ถ้าจะว่าไปขบวนรบสเวเดนเป็นเริ่มต้นของขบวนรบเส้นบรรทัดของชาติใหม่
ขบวนรบเนเคอร์ลันด์เป็นเริ่มต้นของขบวนรบลึก ซึ่งต่อไปเปลี่ยนใช้ ในภายหลังและ
ใช้กันต่อมาจนบัดนี้ทั่วไป

ถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดแล้ว ทหารราบของกุสตาฟอาโด้ลฟ์มีคุณวุฒิเลวลง
กว่าที่เคยเป็นมาแล้ว การสงคราม ๓๐ ปี มีผลตรงกันข้ามกับการสงครามในร้อยปี

รเบียบการทหาร

ที่ ๒๑ ซึ่งแล้วมา ในร้อยปีที่แล้วมา ทหารราบได้สแดงคุณวุฒิเป็นประโยชน์อันดี ทำให้เป็นที่นับถือมากขึ้นเป็นอันมาก ครั้นมาในการสงคราม ๓๐ ปีกลับตกต่ำลงไปอีก เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

ตามที่ว่ามาแล้ว การสงครามครั้งนั้น พวกที่ถือลัทธิโปรเตสแตนต์กับลัทธิโรมันคาทอลิกต่อสู้ซึ่งกันและกัน ในขั้นต้นพวกไนต์และเจ้าผู้ครองเมืองเล็ก ๆ ต่าง ๆ ในประเทศเยอรมันและอื่น ๆ (ซึ่งในขณะนั้นมีมากมายเพราะประเทศเยอรมันแบ่งเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยหลายร้อยเมือง ต่างเป็นอิสระยอมนับว่าเยอรมันเอมเปอเรอร์เป็นหัวหน้าเท่านั้นไม่ใช่เป็นผู้ปกครอง) ได้รวมกันเป็นพวกใหญ่ขึ้นทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วก็ต่อสู้กันทางฝ่ายโปรเตสแตนต์ ผู้ที่เป็นหัวหน้านั้น ออกจะเป็นบุคคลที่หาเกินในทางสงคราม รบสำหรับหาเงินและหาชื่อเสียง นึกถึงการศาสนาอยู่ที่สุด ถ้าจะว่าไม่เกี่ยวอันใดกับศาสนาที่เกือบจะว่าได้ เมื่อรบสำหรับหาเงินเช่นนั้น เป็นธรรมดาต้องตั้งความประสงค์ตีเมืองใหญ่หรือริบสมบัติตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นประมาณ สำหรับเก็บสเบียงอาหารมาแจกจ่ายแก่ทหารและแบ่งสมบัติกัน เมื่อต้องตีเมืองใหญ่สำหรับเก็บอาหารเช่นนั้นจะต้องล้อมอยู่นาน ๆ ทำการเข้าตีตามระเบียบก็เป็นการขัดข้องอยู่เอง ต้องใช้วิธีเข้าตีโดยฉับพลันข้าศึกไม่ทันรู้ตัวเป็นพื้น ก็ต้องการความรวดเร็ว ใช้แต่เท่านั้นเมื่อใช้วิธีหาเลี้ยงกันตามในภูมิประเทศด้วยแล้ว ก็แปลว่าต้องกระจายกำลังกันอยู่ จะรวมกองใหญ่อยู่แห่งเดียวตำบลเดียวไม่มีใครจะได้ สเบียงไม่มีพอ เหตุฉะนั้นพวกโปรเตสแตนต์ต้องชอบใช้ทหารม้ามากกว่าทหารราบ และมีทหารม้าอยู่ในกองทัพของตนมากกว่าทหารราบ คราวนี้ฝ่ายพวกโรมันคาทอลิก เพื่อจะให้มีความรวดเร็วทันกับฝ่ายข้าศึกก็จำเป็นต้องมีทหารม้าเหมือนกัน หนีไม่พ้น

เมื่อก๊อสตาฟอาโดล์ฟจะเริ่มใช้กองทัพของตนทำสงครามนั้น ก็ได้เริ่มที่ในประเทศโปแลนด์ ซึ่งภูมิประเทศเป็นทุ่งราบโดยมาก เหมาะในการใช้ทหารม้า หนึ่งมาก็หาซื้อได้ง่าย จึงได้จัดให้มีทหารม้ามาก ครั้นเมื่อก๊อสตาฟอาโดล์ฟเข้ามาช่วยรบด้วยในการสงคราม ๓๐ ปี การสงครามได้ดำเนินมาแล้วในระหว่างเวลาถึง ๑๐ ปี เพราะฉะนั้นจะเปลี่ยนรูปของการสงครามไม่ได้เสียแล้ว เป็นมาอย่างไรก็ต้องทำตามไป ข้าศึกมีทหารม้ามาก ก๊อสตาฟอาโดล์ฟก็ต้องจัดให้มีทหารม้ามากจึงจะสู้กันได้

ของก๊สตาฟอาโต้ลฟ์

เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วทั้งนี้ กระทำให้ข้อเสียอันดีของทหารราบกลับลด
ถอยลงไป ในสงครามสมัยนี้

ฝ่ายทหารม้า ซึ่งตามเหตุที่กล่าวมาแล้ว เกิดมีหน้าขึ้นอีกมากนั้น มีจำนวน
มากขึ้นด้วย ในย่านกลางแห่งสงคราม ๓๐ ปี นับตามส่วนในกองทัพ มีทหารม้า
๑ คนต่อทหารราบ ๓ คน หรือ ๒ คน ที่มีส่วนเท่ากันก็บ่อย และบางครั้งบางคราว
ถึงมีทหารม้ามากกว่าทหารราบ

ทหารม้าในยุโรปภาคตะวันตกเวลานั้นนับได้ว่ามี ๓ ชนิด คือทหารม้าคุร์สเซียร์
อย่าง ๑ ทหารม้าของดาร์มอย่าง ๑ ทหารม้าตราขุนอย่าง ๑ ในประเทศสเปนยังมียังมี
ทหารม้าคาร์บิเนียร์ (คาร์บินปืนสั้น คาร์บิเนียร์คนถือปืนสั้น) อีกชนิด ๑ และทหาร
ของเอมเปอเรอร์เยอรมัน มีทหารฮุซาร์ชาวสูกาเรียและทหารม้าชาติโคราตอีกด้วย

ทหารม้าคุร์สเซียร์และคาร์บิเนียร์นับว่าเป็นชนิดหนักมีเกราะเต็มทีและใช้อาวุธ
หอก ดาบตรงขนาดใหญ่และปืนพก แต่พวกคาร์บิเนียร์ใช้ปืนสั้นแทนหอก

ทหารม้าตราขุน ฮุซาร์ และชาติโคราตนั้น เป็นทหารม้าชนิดเบา ทหารฮุซาร์
ใช้ดาบโค้ง ทหารตราขุนมีปืนอย่างทหารราบด้ามสั้นและขวานขนาดย่อม

ก๊สตาฟอาโต้ลฟ์ได้ลดเครื่องเกราะลงเสียหลายอย่าง เพื่อให้ทหารม้าไปมา
ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ส่วนแบ่งอันสำคัญของทหารม้าในทางปกครองนั้น คือกรมในกองทัพของ
เอมเปอเรอร์เยอรมัน ๑ มี ๑๐ กองร้อย กองร้อยละ ๑๐๐ ม้า กรมทหารม้าของก๊สตาฟอาโต้ลฟ์
มี ๘ กองร้อย กองร้อยละ ๖๖-๗๒ ม้า

สำหรับการรบทหารม้าชนิดหนักของเอมเปอเรอร์จัดเป็น ๘ หรือ ๑๐ แถวซ้อนกัน
ทหารม้าชนิดเบาจัดเป็น ๕ หรือ ๖ แถว ของก๊สตาฟอาโต้ลฟ์ทหารม้าจัดเป็น ๓ หรือ
๔ แถวและแถวที่ ๔ นั้นมักเก็บไว้เป็นแนวช่วย

ในขบวนรบ ทหารม้าจัดเป็นกองร้อย ๆ มีระยะเว้นว่างระหว่างกองร้อยตาม
สมควร และจัดเป็น ๒ แถว ในการรบใช้อาวุธปืนเป็นที่ตั้ง ผลัดกันยิงทีละแถว
และการที่จะเข้าประจันบานรบตลุมบอนนั้นน้อยครั้งที่สุด ก๊สตาฟอาโต้ลฟ์ได้เห็น

รเบียบการทหาร

ในเวลารบในประเทศโปแลนด์การเข้าประจันบานโดยรวดเร็วมีประโยชน์อย่างไร จึงสั่งห้ามมิให้ทหารม้ายิงจากบนหลังม้า แต่ถึงกระนั้นจะเลิกเลยก็ไม่ได้ทีเดียว ยอม

ให้ยิงหน ๑ เวลา ก่อนเข้าประจันบาน ยิ่งแล้วหน ๑ กว้างตรงเข้าประจันบานทีเดียว เพื่อที่จะให้ทหารม้ามีความมั่นคง กุสตาฟอาโด้ลฟ์ใช้วิธีจัดทหารพลปืนไปประจำในช่องว่างระหว่างกองร้อยทหารม้า แต่วิธีนี้จะนับว่าดีทีเดียวก็ยาก

เมื่อจะว่าโดยทั่วไปแล้ว การที่กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้จัดการให้ทหารม้ามีน้ำหนักเบาลง ให้เคลื่อนที่ไปมาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ให้ยืนซ้อนกันน้อยแถวลง ให้เข้าประจันบานโดยรวดเร็วใช้อาวุธพื้นทาง ทั้งนี้ทำให้ใช้ทหารม้าได้ดีเป็นประโยชน์ขึ้นอีกเป็นอันมาก

ส่วนทหารปืนใหญ่ แต่เริ่มมีตลอดมาจนต้นร้อยปีที่ ๒๒ ยังนับว่าอ่อนแอ ต่อถึงคราวสงคราม ๓๐ ปีจึงได้ใช้เป็นประโยชน์จริงมากขึ้น เมื่อกุสตาฟอาโด้ลฟ์ทำสงครามในประเทศโปแลนด์ได้เห็นชัดว่าในการที่จะต่อสู้กับทหารม้านั้น ไม่มีอะไรจะดีเท่ากำลังลูกกระสุนปืน เพราะฉะนั้นได้พยายามจัดการให้ทหารราบมีกำลังยิงจนเต็มที่แล้ว ก็ยังไม่พอใจ จึงคิดเพิ่มกำลังยิงด้วยปืนใหญ่ต่อไปอีก เพื่อจะให้ทหารปืนใหญ่เคลื่อนที่ไปมาได้ง่าย ได้พยายามทำปืนใหญ่ให้เบาที่สุดที่จะเป็นไปได้

ได้มีผู้คิดแต่ในปลายร้อยปีที่ ๒๑ แล้วว่า สามารถที่จะทำปืนใหญ่ให้เบาลงและไม่เสียในทางมั่นคงแข็งแรงของตัวปืน แต่กุสตาฟอาโด้ลฟ์เป็นผู้ได้กระทำการให้ความคิดอันนี้สำเร็จไป

ในกองทัพของกุสตาฟอาโด้ลฟ์มีปืนใหญ่สนาม ๕ ชนิด คือขนาดลูกกระสุนหนัก ๓ ปอนด์ ๖ ปอนด์ ๑๒ ปอนด์ ๑๖ ปอนด์ และ ๓๐ ปอนด์ ปืนทำด้วยทองเหลืองและเหล็กหลอม รวมทั้งรางและเครื่องด้วยถึงเบาลงกว่าเดิมก็จริง แต่ยังนับว่าอยู่ในถานหนัก ชนิด ๓๐ ปอนด์ต้องใช้ม้าถึง ๒๐ ม้าจึงจะลากไปได้ ชนิด ๖ ปอนด์ ๓ ปอนด์ ใช้ม้า ๔-๖ ม้า

ในขณะกระทำสงครามในประเทศโปแลนด์ กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ใช้ปืนใหญ่ชนิด ๑ ซึ่งเรียกกันว่าปืนหนักร คือลากล้อทำอย่างบางที่สุด แล้วใช้เชือกมัดรอบ

ของกุสตาฟอาโด้ลฟ์

ทายางสนแล้วหุ้มหนัง กับมีวงเหล็กซึ่งมีเพลาคืออยู่ด้วยนั้นสรวมตรงแนวเพลาก็
ชั้นหนึ่ง คน ๒ คนสามารถจะพาไปและใช้ยังได้โดยสะดวก ลูกกระสุนนั้นใช้ลูก
กระสุนปรายอย่างเดียว

แต่ปืนชนิดนี้ใช้ไม่สำเร็จต้องเลิก เพราะไม่มั่นคงพอ มักระเบิดแตกหัก
เป็นอันตรายแก่ผู้ยิงเอง

อนึ่งกุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ใช้เรียบให้ปืนใหญ่ประจำกรมทหารราบขึ้น เป็น
ปืนขนาดลูกกระสุนหนัก ๓ ปอนด์ ๔ ปอนด์ นับว่าเบามากมี ๒ ม้าลากไปได้ กรม
มี ๒-๓ กระบอก ใช้ยิงลูกกระสุนปรายเสมอ

ในการรบกุสตาฟอาโด้ลฟ์ใช้ปืนใหญ่เปลี่ยนแปลงผิดกับระเบียบเดิมดังนี้

๑) รวมปืนชนิดหนักเข้าอยู่ด้วยกันเป็นกองๆ มักใช้ ๓ กอง คืออยู่ด้านกลาง
ของขบวนรบ ๑ กอง กับทางปีกทั้ง ๒ ข้างอีกข้างละกอง ก่อนกุสตาฟอาโด้ลฟ์ไม่มีใคร
มีใครคิดรวมปืนใหญ่เลย มักวางรายตลอดแนว

๒) จัดปืนใหญ่ประจำกรมไปมากับทหารราบได้เสมอ

๓) ได้เป็นผู้คิดให้มีกองหนุนทหารปืนใหญ่

๔) กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ให้ทหารของตนทำบ้อมค่ายสนามเพละโดยรวดเร็ว
แล้วตั้งปืนใหญ่หลังแนวบ้อมค่าย เพราะฉะนั้นต้องใช้การยิงโต้ จึงเกิดใช้ปืนใหญ่
สั้นขึ้นในสนาม

ในส่วนขบวนรบของทหารหลายเหล่ารวมกันและวิธีรบนั้น ได้กล่าวมาแล้ว
ว่าในร้อยปีที่ ๒๑ ใช้เรียบแบ่งกองกันออกเป็น ๓ ภาค คือ กองหน้า, กองหลวง, กอง
หลัง ซึ่งตั้งเรียงเคียงกัน

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ใช้วิธีแบ่งตั้งขบวนกองทัพเป็น ๒ แนว และแบ่งแนวทั้ง ๒
เป็นด้านกลางและด้านปีก ๒ ข้าง ด้านกลางมีทหารราบ ๒ แนว แนว ๑ มีทหาร
หลายกองพลซึ่งตั้งเรียงเคียงกัน ส่วนด้านปีกนั้นเป็นทหารม้า ซึ่งจัดเป็นกองร้อย
เรียงกัน ๒ แนว ระยะระหว่างแนวหน้ากับแนวหลังแต่ ๑๕๐ ถึง ๒๐๐ ก้าว
ปืนใหญ่ประจำกรมทหารราบอยู่กับทหารราบ ปืนใหญ่นอกจากนี้ตั้งรวมเป็นกองๆ ตาม
ที่กล่าวมาแล้ว

ระเบียบการทหาร

แนวที่ ๒ ในขบวนรบนั้นเรียกว่าแนวช่วย อนึ่งกองพลในแนวหน้า ยังมี
แนวหนุนของตนเองอีก คือ มีทหารมาตั้งขึ้นด้านหลัง ไม่เสมอกับแนวทหาร
ราบ อยู่หลังปีกทหารราบ กองหนุนใหญ่ไม่มี

ในการรบทหารราบเป็นแกนของขบวนรบ แต่กำลังจะทำอันตรายแก่ข้าศึก
น้อยอยู่ที่ทหารม้าและทหารปืนใหญ่

ในการเดินทัพคงแยกกองทัพเป็นหลายกอง และเรียกว่ากองระวังหน้า กอง
หลวง กองระวังหลัง

เวลาพักแรมมักตั้งในค่ายหรือตามหมู่บ้าน การรักษาการและรักษาตำแหน่ง
โดยแข็งแรงมาก การสืบข่าวกระทำไปด้วยวิธีจับขเลขศึกมาได้ตามเสียบโดยมาก
แต่ก็สตาฟอาโด้ลฟ์ไปทำการลาดตระเวนเองเนื่อง ๆ

วิชาบ้อมค่ายนับว่ายังไม่เจริญขึ้นมากนักในระหว่างสงคราม ๓๐ ปี ในทางบ้อม
ค่ายถาวร หลักของการที่แปลก ก็คือเกิดใช้เชิงเทินมูลดินแทนกำแพงมากขึ้น ใน
ทางบ้อมค่ายสนามใช้เครื่องกีดขวางมาก

ในทางผลประโยชน์ของทหารนั้นแล้ว ต้องนับว่าทหารมีกำหนดได้เงินเดือน
เบี้ยเลี้ยงเป็นจำนวนมาก จึงต้องใช้การตีเมืองใหญ่ ๆ ปล้นสดมวิบสมบัติราษฎรสำ
หรับมาใช้ ในการเลี้ยงทหาร

ส่วนทหารในกองทัพก็สตาฟอาโด้ลฟ์ ได้รับเงินเดือนจากผลประโยชน์ที่ได้
จากที่ดินของรัฐบาล ก็สตาฟอาโด้ลฟ์เองเป็นฐานะแจกจ่ายสเบียง ทหารคน ๑ วัน ๑
ได้รับขนมปัง ๕๐๐ กรัม เนื้อ ๔๕๐ กรัม การแต่งกายไม่มีกำหนดเป็นแบบแน่นอนอย่าง
ใดเลย ให้แต่งพอให้เรียบร้อยเท่านั้น

ยุทธวินัยและนิสยใจคอของทหารในหมู่ทหารรับจ้างนับว่าไม่ดีเลย เพราะ
มักจะเป็นแต่ผู้ที่ไม่มีทางหากินอย่างอื่นจะอดตายอยู่แล้ว จึงจะรับจ้างเป็นทหาร
ต้องลงโทษกันอย่างแรงเต็มที่ โทษประหารชีวิตเป็นของธรรมดาทีเดียว พอหยุด
พักแรมที่ไหน ก็ต้องตั้งเสาสำหรับแขวนคอขึ้นณที่นั้นทันที

ในระหว่างสงคราม ๓๐ ปี มีข้อความปรากฏในทางกล่าหาญของกองทหาร

ของกัศตาฟอาโต้ลฟ์

ต่าง ๆ มากก็จริง แต่จะนับว่าทหารจะไม่กลัวตาย หรือกล้าจริงทุก ๆ คนก็ได้
ทหารชอบหาเครื่องรางเครื่องคุ้มครองกาย ในทางนี้ถือว่ากันและคงอะไรนั้นจัดเต็มที
จนถึงกัศตาฟอาโต้ลฟ์ต้องออกกฎหมายให้ทหารใช้เครื่องรางต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ก็ไม่ใช่
เป็นผลสำหรับจะกันอยู่อย่างนั้นเอง

กฎหมายของกัศตาฟอาโต้ลฟ์อันนี้มีคุณวิเศษที่กล่าวว่าการสงครามนั้น เป็นสิ่ง
ที่ต้องทำไปโดยสุจริตใจ อย่าให้มีการกุมเหงโดยน้ำใจร้ายกาจและโดยไม่จำเป็น
นำที่สำคัญที่สุดของทหาร ก็คือต้องรักษาเกียรติยศและความสัจของตน อย่าให้ลงโทษ
ทหารให้เป็นทางเสียเกียรติยศ ให้ลงโทษแต่เมื่อทหารทำการที่เลวทรามน่าอาย
ในราชการทหารต้องฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชาของตนโดยแน่นอน เว้นเสียแต่คำสั่งนั้น
เป็นคำสั่งที่ผิดกฎหมาย และจะนำมาซึ่งผลอันร้ายแก่พระมหากษัตริย์และบ้านเมือง
จึงมิให้ทำตาม และเวลานอกราชการ ทหารมีความชอบธรรมอย่างพลเมืองทั้งปวง

ข้อความทั้งนี้ได้กล่าวเมื่อขณะ ๓๐๐ ปีมาแล้ว แต่ส่วนทหารของเราจน
บัดนี้ ก็ยังไม่ใคร่จะรู้สึกทั่วถึงกัน หรือรู้สึกก็ไม่ทำตามโดยเคร่งครัด เมื่อผู้อ่าน
ไตรตรองดู จะเห็นได้ว่าความเจริญแห่งบ้านเมืองเรายังจะทันประเทศทวีปยุโรป
ไม่ใคร่ได้เพราะเหตุใด เพราะเราขาดธรรมความสัจใจ นี่แหละเป็นข้อสำคัญที่
สุดอย่ามัวไปหาในทางอื่นเลย

ส่วนกองทัพของกัศตาฟอาโต้ลฟ์นั้น เมื่อมีทหารซึ่งเป็นบุคคลชาติเดียวกัน
เป็นพลเมือง ทั้งมีวินัยกฎข้อบังคับอันมั่นคงอย่างนั้น ย่อมเป็นกำลังอันสมบูรณ์
ทหารทุกคนมีความมั่นใจในกำลังแห่งกองทัพของตน ไว้วางใจในผู้บังคับบัญชาเต็มที่
และมีความจงรักภักดีในพระเจ้าแผ่นดินของตนโดยมั่นคง ส่วนพระเจ้าแผ่นดินนั้น
ก็มีอุปนิสัยเป็นแม่ทัพทุกอย่างทุกประการดุจอันนิบาต มีพระราชจรรยาอ่อนหวานไม่
ถือพระองค์ มีความอดทนยิ่งกว่าผู้อื่น ทรงนับถือกฎหมายรอบรู้ในศิลปวิทยาทั้ง
ปวง นับได้ว่าเป็นบุรุษอาชาไนยฝ่ายทหารแท้

กองทัพอันมีคุณวิเศษดังกล่าวมาแล้ว มีแม่ทัพอันมีอุปนิสัยดังว่ามาแล้วเป็น
ผู้นำ อาจระทำการสงครามได้ไชยชนะเสมอ

ตอนที่ ๑๖

สงคราม ๓๐ ปีตอนที่กุสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

(แผนที่ฉบับหมายเลข ๑)

บัดนี้จะได้บรรยายข้อความโดยย่อของการสงคราม ๓๐ ปี ในขณะที่ยกกองทัพ
สวีเดนเข้ารบด้วย เพื่อให้ได้เห็นระเบียบยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในยุคนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น
ในร้อยปีที่ ๒๓ แห่งพุทธศักราช ดินแดนที่เรียกว่าประเทศเยอรมัน มีอา
การแบ่งแยกเป็นประเทศใหญ่เล็กมากหลาย (หลายร้อย) มีเยอรมันเอมเปอเรอร์ ซึ่ง
สืบต่อกันในวงศ์ของคาร์ลที่ ๕ นั้นเป็นหัวหน้า (ก่อนนี้เอมเปอเรอร์เยอรมันเป็นตำแหน่ง
ที่เลือกตั้งกันขึ้น ไม่ใช่สืบเชื้อสาย ภายหลังจึงกลายเป็นคงอยู่ในวงศ์ฮาบส์บูร์ก
แต่เมื่อองค์สันพระชนม์ลง ยังคงมีการเลือกองค์ใหม่พอเป็นพิธีเลือกผู้สืบสันตติวงศ์
นั่นเองเสมอ) ถึงแม้ว่าประเทศเยอรมันแบ่งแยกกันมากตั้งนั้นก็ดี ยังนับว่าเป็นกำลัง
สำคัญอันหนึ่ง และเป็นคู่แข่งอำนาจกันกับประเทศฝรั่งเศส เพื่อจะเป็นใหญ่ในทวีป
ยุโรป การต่อสู้ระหว่างพวกคาโธลิกและโปรเตสแตนต์ซึ่งเป็นไปตลอดร้อยปีที่ ๒๑ ยัง
ไม่สามารถจะกระทำให้ภายในประเทศเยอรมันอ่อนแอมากนัก ในปีพุทธศักราช ๒๑๖๒
เฮนรีที่ ๔ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส สแดงพระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์พวกโปรเตสแตนต์
ในประเทศเยอรมัน (ปลาตที่เฮนรีที่ ๔ นั้นเป็นคาโธลิก และคอยปราบปรามพวกโปร
เตสแตนต์ในประเทศฝรั่งเศส แต่ที่สแดงตนเป็นผู้อดหนุนพวกโปรเตสแตนต์ในเยอรมัน
นั้น ก็เพื่อจะรังแกรัฐบาลเยอรมันเท่านั้น) ได้เตรียมการที่จะยกกองทัพข้ามแม่น้ำ
ไรน์เข้าไปในเขตเยอรมันอยู่แล้ว แต่มีผู้กระทำร้ายสันพระชนม์เสีย หลุยที่ ๑๓ ขึ้น
เสวยราชสืบสันตติวงศ์ มีการดิ้นาถริเชลียะเป็นอรรคมหาเสนาบดีสำหรับราชการ
แผ่นดิน ตกลงใจที่จะทำการต่อไป แต่ยังไม่หาได้ยกกองทัพเข้าไปในเยอรมันไม่

ในระหว่างนี้วิลเลียมสະไตน์แม่ทัพของเอมเปอเรอร์ได้ไปต่อสู้กับกองทัพของ
พระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กคริสเตียนที่ ๔ ซึ่งเป็นพวกโปรเตสแตนต์ วิลเลียมสະไตน์
มีชัยชนะนะ และสัญญาเลิกสงครามซึ่งได้กระทำกันที่เมืองลูเบ็ค ต้นปีพุทธ
ศักราช ๒๑๗๒นั้น ให้อำนาจแก่เอมเปอเรอร์มาก จนออกจะเป็นที่เดือดร้อนทั่วไป

สงคราม ๓๐ ปี กุสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

ทั้งฝ่ายโปรเตสแตนต์และคาทอลิก คั้วร์ฟุร์สต์ (เจ้าผู้ครองเมือง) ประเทศฟัลซ์ถูกเนรเทศ และดินแดนตกไปอยู่กับประเทศบาวาเรีย ตักผู้ครองเมืองเม็กเคิลนบูร์กทั้ง ๒ ก็ถูกขับไล่ ดินแดนตกเป็นของวัลเลนสไตน์ ซึ่งมีความกำเริบที่ตนได้รับชนะ เลยกดขี่พวกโปรเตสแตนต์ใหญ่ แล้วในปลายปีนั้นเองพวกพรตที่มั่นนามว่า คณะเยซูอิต ได้ร้องขอให้เอมเปอเรอร์ออกพระราชกฤษฎีกาให้บรรดาดินแดนที่เคยเป็นของพวกพรต แต่ได้ตกไปเป็นของเจ้าผู้ครองเมืองหรือพวกไนต์ต่าง ๆ นั้น ให้กลับมาเป็นของพวกพรตตามเดิมหมด เอมเปอเรอร์ตกลง

ในการสงครามแต่ตอนต้นแล้ว ประเทศอังกฤษได้เป็นใจช่วยกับฝ่ายโปรเตสแตนต์ และเป็นผู้ที่แนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กคริสเตียนที่ ๔ กระทำสงครามกับเอมเปอเรอร์

ฝ่ายคาร์ดินาสริเชเลียนั้น พยายามแนะนำให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์ไปรบกับเอมเปอเรอร์ (ให้คนอื่นไปรบสบายกว่าไปรบเองมาก) ได้จัดการให้ประเทศโปแลนด์ลงสงบศึกกับประเทศสวีเดน และรับว่าจะช่วยอุดหนุนกุสตาฟอาโด้ลฟ์เต็มที่

เมื่อกุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้สงบศึกกับพวกโปแลนด์สงครามซึ่งกระทำกันมาถึง ๑๔ ปีแล้วนั้น จึงตกลงใจที่จะทำการใหญ่ คือเข้าทำสงครามในประเทศเยอรมันแย่งอำนาจจากเอมเปอเรอร์ อันเป็นหนทางที่จะได้เกียรติยศเลื่องชื่อนามมาก กำลังของกุสตาฟอาโด้ลฟ์ต้องนับว่าอ่อนแอมาก เพราะประเทศสวีเดนในขณะนั้นมีพลเมืองประมาณล้านครึ่งเท่านั้น ไม่ใครจะมีคนที่จะเป็นทหาร ทั้งได้ทำการสงครามมาแล้วเป็นเวลานานปี เงินทองก็อยู่ข้างอัตคัดมาก เพราะฉะนั้นในเวลาที่พักจากประเทศฝรั่งเศส กุสตาฟอาโด้ลฟ์ไม่ยอมกำหนดว่าตนจะนำกองทัพบามีกำลังเท่าใดแน่ แต่การอัตคัดดังว่ามาแล้ว ไม่กระทำให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์เลิกความคิด เพราะทราบชัดอยู่ว่า ถึงแม้มีจำนวนทหารน้อย แต่ทหารนั้นรู้จักยุทธวิธีโดยมั่นคงและเคยรบมามากแล้วสามารถจะทำการได้ดี และถ้าชนะในขั้นต้นเสียหน ๑ หรือ ๒ หนแล้ว ย่อมจะมีผู้สมัครมาเป็นทหารเพิ่มเติมกำลังขึ้นเอง ใช่แต่เท่านั้น กุสตาฟอาโด้ลฟ์รู้จักนิสัยแม่ทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ดี คือวัลเลนสไตน์นั้น ถึงแม้ว่ามี

สงคราม ๓๐ ปี

ความองอาจกล้าแข็งก็จริง แต่ไม่มีความรู้ในทางยุทธวิธี ส่วนทิลลี่แม่ทัพอีกคน ๑ นั้น นับว่ามีแต่ความตื้อตันมากกว่าอย่างอื่น กุสตาฟอาโด้ลฟ์เรียกว่า “นายสิบเก่า” ไม่ใช่แม่ทัพ

รัฐบาลฝรั่งเศสสัญญาว่าจะอุดหนุนในทางทหาร และรัฐบาลอังกฤษกับฮอลแลนด์ก็สัญญาด้วยเช่นกัน แต่ข้อสำคัญนั้นกุสตาฟอาโด้ลฟ์หวังในความแตกร้างในประเทศเยอรมันเอง ซึ่งมีแบ่งเป็น ๓ พวก คือ พวกโปรเตสแตนต์ พวกคาทอลิก และพวกเอมเปอเรอร์ ต่างเป็นปรปักษ์แก่กันทั้ง ๓ พวก

เมื่อเอมเปอเรอร์เฟร็ดริคที่ ๒ ได้ทำสงครามในประเทศโบฮีเมียสำหรับเรียบร้อยดี และวัดเล่นสะไคน์รบชนะเดนมาร์กแล้ว เอมเปอเรอร์มีอำนาจมากที่สุด จึงรวมกองทัพขึ้นไว้เป็นขนาดใหญ่ ให้วัดเล่นสะไคน์เป็นแม่ทัพใหญ่ มีทิลลี่และบับเบินไฮม์เป็นแม่ทัพรอง ภายหลังในที่ประชุมเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ที่เมืองเรเกินส์บูร์กผู้ที่มาประชุม ได้แสดงความไม่พอใจในวัดเล่นสะไคน์ โดยแรง ทำให้เอมเปอเรอร์ต้องถอนวัดเล่นสะไคน์ออกจากตำแหน่ง ซึ่งดูเหมือนจะทำให้กำลังของเอมเปอเรอร์ลดถอยลงไป แต่เฟร็ดริคก็ได้คิดทางแก้ไขได้แล้ว คือคิดทอนกำลังพวกคาทอลิกเสียก่อน โดยวิธีการให้เริ่มรบกับกุสตาฟอาโด้ลฟ์ แล้วเอมเปอเรอร์เองจะแก้ตั้งลดกำลังกองทัพของตนให้น้อยลงทุกที ให้พวกคาทอลิกต้องออกกำลังให้มาก ณ ที่ประชุมที่เมืองเรเกินส์บูร์กเอมเปอเรอร์ได้ร้องขอให้ตั้งแม่ทัพสำหรับกองทัพของเอมเปอเรอร์และของพวกคาทอลิกรวมกัน ขอให้ทิลลี่เป็นแม่ทัพ มักซิมิเลียนเจ้าผู้ครองประเทศบาวาเรียซึ่งนับว่าเป็นหัวหน้าในพวกคาทอลิกก็ตกลงตามนั้น

ครั้นเมื่อได้เริ่มการรบแล้ว เอมเปอเรอร์ก็เริ่มลดกำลังกองทัพของตนลงจริง ๆ และเอมเปอเรอร์สั่งให้ทิลลี่ทำการรบโดยแข็งแรง เป็นการตรงกันข้ามกับความประสงค์ของมักซิมิเลียน ซึ่งไม่อยากจะทำการรบแตกหัก เพราะเสียค่ายกำลังทหาร

ด้วยการยุ่งเหยิงดังนี้ กระทำให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์ซึ่งมีกำลังทหารเพียง ๑ หมื่น ๕ พันเท่านั้น ยกกองทัพข้ามทะเลมาขึ้นบกในประเทศเยอรมันข้างเหนือ ยึดปากแม่น้ำโอเดอร์ไว้ได้โดยมั่นคง กุสตาฟอาโด้ลฟ์แลเห็นความแตกร้างในฝ่าย

ก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์เข้าทำศึกด้วย

พวกเยอรมัน จึงกล้าทำการใหญ่ด้วยกำลังอันน้อยดังนี้ และใช้ความคิดอย่างอันนิบาตว่าการรบชนะคงทำให้หาทหารเพิ่มเติมขึ้นได้ในประเทศเยอรมันนั้นเอง เมื่อแรกก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ยกกองทัพมาขึ้นบกในเขตรัมมณฑลโปเมราเนียนั้น มีทหารสเวเดนแท้เป็นทหารราบ ๔ กรม ทหารม้า ๒ กรมเท่านั้น นอกนั้นเป็นทหารชาติอื่น นอกจากพวกที่มาสมักเป็นคน ๆ ก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ได้ว่าจ้างพวกทหารที่พระเจ้าแผ่นดินโปแลนด์และพระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กได้ปล่อยออกเพราะเสร็จการสงครามแล้วนั้น กับทั้งได้จ้างคนในประเทศฮอลแลนด์ ประเทศอังกฤษ สก๊อตแลนด์ และที่อื่นอีกด้วย

กองทัพสเวเดนมีกำลังเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็ว ในเดือนกรกฎาคม พ. ศ. ๒๑๗๓ มีทหาร ๑ หมื่น ๕ พัน แล้วเพิ่มขึ้นไปเป็นระหว่าง ๒ หมื่น ๕ พันกับ ๓ หมื่น แล้วเป็นระหว่าง ๔ หมื่นกับ ๕ หมื่น ในเดือนสิงหาคม พ. ศ. ๒๑๗๕ มีกำลังมากที่สุดระหว่าง ๗ หมื่น ๕ พันกับ ๘ หมื่น

ฝ่ายวัลเลนสไตน์ซึ่งกลับมาเป็นแม่ทัพอีกสำหรับรบกับก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ เพราะทิลลีทำการไม่สำเร็จนั้น มีกำลังทหารของเอมเปอเรอร์และทหารบาวาเรียรวมกันระหว่าง ๖ หมื่น ๖ พันกับ ๖ หมื่น ๗ พัน กับถ้านับรวมทั้งกองของบัพเป็นไฮม์ด้วยประมาณ ๘ หมื่น ๗ พัน ในระหว่างเวลา ๒ ปีกำลังกองทัพสเวเดนเพิ่มขึ้น ๔ เท่ากว่าส่วนกองทัพทางฝ่ายพวกคาโธลิกเพิ่มขึ้น ๑ ใน ๓ เท่านั้น

เริ่มต้นที่ก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ จะเข้าเกี่ยวข้องกับในการสงคราม ๓๐ ปีนั่น คือได้ทำสัญญาเป็นมิตรไมตรีกับเมืองสต็อกโฮล์ม ซึ่งวัลเลนสไตน์ยกมาล้อม และก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ได้ส่งทหารไปช่วย ๖ พันคน ในเดือนมิถุนายน พ. ศ. ๒๑๗๒

การทัพในปี พ. ศ. ๒๑๗๓

ก๊स्ताฟอาโดล์ฟ์ต้องรีบเริ่มสงครามใหญ่ เพื่อจะได้ไปช่วยเมืองสต็อกโฮล์มไม่ให้แตกตกไปในมือของพวกทหารเอมเปอเรอร์ซึ่งล้อมอยู่นั้น เพื่อจะให้การเริ่มสงครามเป็นไปในทางธรรม ได้ส่งทูตไปเจรจาที่กรุงเวียน (เมืองหลวงที่ประทับ

ของเอมเปอเรอร์) แกล้งสั่งทูตให้พูดจารุนแรง เรียกร้องให้เอมเปอเรอร์ถอนกอง
ทัพออกไปเสียจากประเทศซัคโซเนียทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ กับจากดินแดนริมฝั่ง
ทะเลบอลติก ยกดินแดนที่รับจากศึกเม็คเคิลบูร์กนั้นกลับคืนให้เจ้าของและแก่เจ้าผู้
ครองเมืองเล็ก ๆ น้อย ๆ อีก ถ้าเอมเปอเรอร์ทกลงตามนั้นแล้ว จึงจะเป็นทางไมตรี
กันได้ต่อไป เอมเปอเรอร์ก็วและตอบโดยแรงเหมือนกัน เพราะฉะนั้นการสงคราม
ย่อมเป็นสิ่งที่จำเป็นอยู่เอง

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ส่งไปยังนายพันเอกเลสลี ซึ่งบังคับทหารสเวเดนที่ไป
ช่วยเมืองสตึราลซันด์นั้น ให้รีบไปปิดเกาะรุเกินซึ่งทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์เตรียมจะไป
ยึด เกาะรุเกินอยู่ตรงปากช่องอ่าวสตึราลซันด์ ถ้าข้าศึกไปยึดเสียก่อน ก็อาจตัดทาง
ส่งกำลังระหว่างประเทศสเวเดนกับเมืองสตึราลซันด์ได้ นายพันเอกเลสลีได้กระทำ
การสำเร็จโดยเรียบร้อย

ในกลางเดือนพฤษภาคม พ. ศ. ๒๑๗๓ กองทัพเรือสเวเดนได้รวมกำลังกัน
ที่ท่าเรือเมืองเอลฟสนาเป็น มีจำนวนเรือรบ ๒๔ ลำเรือบรรทุกทหารและของ ๒๐๐
ลำ เตรียมขนทหารรบ ๘๒ กองร้อยทหารม้า ๑๖ กองร้อย ซึ่งเป็นจำนวนทหาร
รบ ๑ หมื่น ๒ พัน ๕ ร้อยคน ทหารม้า ๒ พันคน กองทัพเรือติดรอลมเสีย ๑
เดือน ต่อวันที่ ๒๗ มิถุนายนจึงได้ออกจากท่าเรือเดินทาง ๘ วันแล้ววันที่ ๔ กรกฎาคม
มาจอดและทหารขึ้นบกที่เกาะอุเซโดม

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ออกประกาศชี้แจงเหตุที่เริ่มการสงคราม จัดการติดต่อกับ
กองนายพันเอกเลสลีซึ่งอยู่สตึราลซันด์และเกาะรุเกิน แล้วจึงคิดแผนฐานทัพให้
กว้างขวางออกไป ยึดตำบลต่าง ๆ ตามฝั่งทะเล เมื่อได้วางทหารกรม ๑ ไว้รักษาเกาะ
อุเซโดมแล้ว กุสตาฟอาโด้ลฟ์เข้ายึดเกาะโวลลัน แล้วได้ล้อมถาวรคัมมันและ
โวลกาสต์กับบ้อมค่ายอื่น ๆ อีก ชั่วแต่ล้อมถาวรไกรฟ์สวัลด์เท่านั้นสามารถต้านทานอยู่
ได้จนปีต่อไป ในขณะที่वलเลนสไตน์อยู่ที่เมืองไมนิงเก็น ทิลลีย์อยู่ในดินแดนเยอรมัน

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟเข้าทำศึกด้วย

ตอนกลาง จัดการเรื่องให้ที่ดินกลับคืนเป็นของพรตคาโซลิก ส่วนในมณฑล
โปเมราเนียนั้น มีทหารเอมเปอเรอร์อยู่ ๓ หมื่นในบังคับบัญชาตอร์ควาโดคอนติ

คอนติรวบรวมทหาร ๑ หมื่น ๖ พัน ๗ร้อย ๒ แห่ง คือที่สโตนเบิร์กใกล้เมือง
อังกลามที่แม่น้ำป็เนแห่ง ๑ ที่เมืองการ์ชที่แม่น้ำโอเดร์ ได้เมืองสะเต็ตตัน (ทาง
เหนือ) อีกแห่ง ๑

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ก๊อสตาฟอาโดล์ฟยกทหารไปยังเมืองสะเต็ตตันโดยรวดเร็วและเข้ายึดเมืองนั้น การที่เข้ายึดสะเต็ตตันได้เช่นนี้ ทำให้มีฐานทัพมั่นคงขึ้น
มาก ทั้งถ้าไม่ได้ไซยชนะก็จะถอยทัพไปได้โดยง่าย กับเป็นการตัดทางระหว่าง
โปเมราเนียฝ่ายตะวันตกกับตะวันออก และกับเม็คเคิลนบูร์กด้วย ได้จัดคลังเสบียง
ใหญ่ที่สะเต็ตตัน แล้วคุกโปเมราเนียก็ยอมเข้าเป็นพวกก๊อสตาฟอาโดล์ฟ อดหนุน
เงินทองและทหาร ๑ กรม

เมื่อก๊อสตาฟอาโดล์ฟได้เข้ายึดเมืองดัมม์และสแตร์การ์ด์อีกด้วย ทำให้เป็นการ
ตัดทางส่งกำลังสำหรับทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ ซึ่งอยู่ที่อังกลาม เพราะฉะนั้นคอนติต้อง
เรียกทหารมารวมกันอยู่ในบ้อมค่ายระหว่างเมืองการ์ชและบ้อมไกร์เฟินฮาเก็น

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟพยายามจัดการเรื่องฐานทัพให้มั่นคงแน่นอน อย่างอาเล็ก
ซานเดร์มาเซโดเนียเมื่อยกทัพขึ้นบกในอาเซียช็อม ได้ยกกองทหารไปปราบปราม
ตำบลต่าง ๆ ในโปเมราเนียทางตะวันออก และในเม็คเคิลนบูร์กทางตะวันตกหลาย
หนหลายครั้ง

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟต้องการทหารเพิ่มเติม เพราะกำลังที่มีอยู่ขณะนั้นเพียง
ทหารราบ ๑ หมื่น ๘ พัน ๕ ร้อย และทหารม้า ๒ พันยังน้อยนัก หลอดแฮมิลตัน
กำลังเตรียมทหาร ๖ พัน ในประเทศอังกฤษจะยกมาช่วย แล้วนายพันเอกฟิลเกิน
แบร์ก (ชาวสเวเดน) ก็กำลังไปว่าจ้างทหารอยู่ในฮอลแลนด์ กับทั้งทหารที่วิ่งเล่นสะไคน์
ปล่อยออก ก็กำลังเริ่มมาสมัคในกองทัพก๊อสตาฟอาโดล์ฟ (วิ่งเล่นสะไคน์ต้องออก
จากตำแหน่งแม่ทัพใหญ่ตั้งว่ามาแล้ว จึงปล่อยทหารของตนเสีย) ในขณะที่กำลัง
คอยอยู่นี้ ก๊อสตาฟอาโดล์ฟได้เรียกทหารมาจากประเทศโปแลนด์และลิฟแลนด์อีกด้วย

ครั้นเมื่อเห็นว่าคอนติเนนซ์ไม่จัดการอย่างใด กุสตาฟอาโด้ลฟ์จึงตกลงใจ ยกกองทัพเข้าไปในดินแดนเม็คเคิลันบูร์ก เพื่อขยายฐานทัพให้กว้างออกอีก และช่วยพวกโปรเตสแตนต์ด้วย กลางเดือนกันยายนได้วางทหาร ๖ พันคนในบังคับบัญชา ตอยเฟลไวคุมเชิงกองทัพเอมเปอเรอร์ แล้วกุสตาฟอาโด้ลฟ์คุมทหาร ๖ พันลงเรือไป ขึ้นที่สตีราลซันด์ คิดจะยกไปยังรอสตอคค์ทางบก แต่ในขณะนั้นทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ ซึ่งอยู่ในเม็คเคิลันบูร์ก ได้รับกำลังเพิ่มเติมมาจึงต่อสู้ต้านทานเป็นสามารด ทั้งการหาเสบียงเป็นการลำบากและกำลังก็น้อย กระทำให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์ต้องถอยกลับไป สตีราลซันด์ และเลยกลับไปสะเต็ตตัน ทิ้งทหารไว้สำหรับช่วยพวกโปรเตสแตนต์ ๓ พัน สั่งให้เข้าล้อมเมืองเดมมัน

ในขณะทีกุสตาฟอาโด้ลฟ์ไปเสียจากสะเต็ตตันนี้ คอนติได้เข้าตีกองทัพ สเวเดนที่สะเต็ตตันถึง ๒ ครั้ง แต่ต้องถอยกลับไปทั้ง ๒ ครั้งเสียทหารเป็นอันมาก

ในเวลานั้นเป็นฤดูหนาวด้วย ทำให้ทหารในกองทัพคอนติ (ซึ่งระเบียบการเสบียงไม่เรียบร้อยทหารต้องหากินเองนั้น) ได้ความเดือดร้อนหันมาเข้าในกองทัพ สเวเดนมากขึ้นทุกที คอนติลาออกจากตำแหน่ง เอมเปอเรอร์ตั้งโซมแบร์กซึ่งเป็นนายพลอันกล้าหาญแต่ความรู้ก็น้อยนั้นมาแทน

โซมแบร์กเข้าใจว่าเมื่อเป็นฤดูหนาวดังนี้แล้ว กองทัพสเวเดนก็คงจะหยุดพัก ไม่ทำการรบ (ตามแบบธรรมเนียมที่เคยทำกันมาถึงฤดูหนาวเป็นหยุดรบ) จึงสั่งให้ ทหารของตนแยกย้ายกันพักตามหมู่บ้านต่าง ๆ กุสตาฟอาโด้ลฟ์เห็นได้ทีจึงรวบรวม กำลังกองทัพใกล้เมืองกอลล์เนาท์แม่น้ำอินน์ เรียกกองทัพที่ล้อมเมืองเดมมันมายัง สะเต็ตตัน แล้ววันที่ ๒ มกราคมออกจากกอลล์เนาท์ มีกำลังทหารราบ ๑ หมื่น ๒ พันทหารม้า ๖ พัน วันที่ ๔ เข้าตีได้ล้อมโกรเพินฮาเก้น ใช้ปืนใหญ่ซึ่งได้ บรรทุกเรือมาทางแม่น้ำโอแดร์ ข้างทิศเลยออกจากเมืองการ์ชไปยังฟรังค์ฟวร์ตและลันด์ ส์แบร์ก กุสตาฟอาโด้ลฟ์ส่งทหารไปล้อมเมืองลันด์ส์แบร์กและจัดตกแต่งการ์ช ให้มีป้อมค่ายกำบังโดยแข็งแรง แล้วตนเองยกไปตั้งอยู่ที่แบร์วัลเด์ ซึ่งเป็นเมือง ขนาดย่อมใกล้แม่น้ำโอแดร์กับวาร์เซ่ตอกัน

ก๊स्ताฟอาโดล์ฟเข้าทำศึกด้วย

โชมแบร์กได้บอกไปยังทิลลีซึ่งอยู่ที่เมืองฮัลเบสตัดต์ในซัคโซเนีย ขอให้มาช่วย ทิลลีรวมกำลังได้ ๓ หมื่นเลยไปยังเมืองมัคเคบูร์กซึ่งเป็นเมืองบ้อมอันสำคัญ เพื่อจะยึดเป็นหลักสำหรับทำการต่อไป ทั้งเป็นการลงโทษคุกเมืองบรันเดินบูร์ก ซึ่งเป็นพวกโปรเตสแตนต์ เพื่อขู่เจ้าผู้ครองเมืองอันซึ่งอาจคิดเข้ากับเจ้าแผ่นดินสวีเดน ในขณะนั้นเจ้าที่เป็นโปรเตสแตนต์บางคนได้รวมกันเข้าเป็นพวก และวางตนเป็นกลางไม่เข้าข้างใด

ตั้งแต่ก๊स्ताฟอาโดล์ฟได้เริ่มสงครามทำการมาจนบัดนี้แล้ว ก็ยังไม่สามารถเกลี้ยกล่อมพวกเจ้าเยอรมันให้มาเข้าเป็นพวกตนรบกับอิมเปอเรอร์ได้ จนกระทั่งที่เป็นโปรเตสแตนต์ด้วยกันก็ยังไม่เข้าด้วย เพราะฉะนั้นมีความวิตกอยู่บ้าง

วันที่ ๒๓ มกราคม ที่เมืองแบร์ วึลเด่ ก๊स्ताฟอาโดล์ฟได้ทำสัญญาเป็นมิตรกับประเทศฝรั่งเศส ก๊स्ताฟอาโดล์ฟยอมว่าจะมีทหารเป็นจำนวนทหารราบ ๓ หมื่น ทหารม้า ๖ พัน สำหรับต่อสู้กับอิมเปอเรอร์ ฝ่ายประเทศฝรั่งเศสจะให้เงินปีละ ๑ ล้าน ๒ แสนปอนด์ฝรั่งเศส เมื่อตกลงกันแน่นอนตั้งนั้นแล้ว ก๊स्ताฟอาโดล์ฟจึงสามารถทำการใหญ่โตได้ต่อไป ได้คิดคาดหมายไว้แล้วว่าคราวนี้อิมเปอเรอร์และพวกคาโธลิกคงรวมกำลังกันมาต่อสู้เต็มที่ เพราะฉะนั้นเตรียมการที่จะยกกำลังไปในทางต่างๆที่เมืองต่างๆให้แยกย้ายหลายแห่งหลายทาง เพื่อให้ข้าศึกต้องกระจายกำลังแล้ว ฝ่ายตนได้เข้าศึกไปจากฝั่งทะเลบอลติกและทะเลเหนือให้ไกล ตนเองยึดแนวฝั่งและปากน้ำต่างๆ ให้ตลอด เสร็จแล้วยกกองทัพไปภายในตรงไปเมืองหลวง และจะไม่เลิกรบจนกว่าจะได้ทำลายอำนาจพระราชวงศ์ฮาบส์บูร์กให้สูญหายไปจากประเทศเยอรมัน

เพื่อที่จะทำการสำเร็จตามประสงค์ ก๊स्ताฟอาโดล์ฟก็จัดกองทัพน้อย ๕ กอง

๑) ทหารราบ ๒ หมื่น ๑ พัน ๖ ร้อย ทหารม้า ๖ พัน ๕ ร้อย ในบังคับบัญชา ก๊स्ताฟอาโดล์ฟเองจะทำการในบริเวณระหว่างเมืองสตีราลซันด์ และแม่น้ำเอลเบ

๒) ทหารราบ ๑ หมื่น ๕ พัน ๖ ร้อย ทหารม้า ๒ พัน ๖ ร้อย ในบังคับบัญชา ฮอร์น ทำการทางตะวันออกของสตีราลซันด์จนถึงโคสแบร์ก

๓) ทหารราบ ๘ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๕ ร้อยในบังคับบัญชาตอยเฟล ทาง
ตัวนอกแห่งโคลแบร์กไปจนถึงเขตรแดนโปล

๔) ทหารราบที่มาจากฮอลแลนด์และอื่นๆ ๑ หมื่น ๗ พัน จะไปให้ทำการระหว่าง
แม่น้ำเอลเบกับเวสเลอร์

๕) กองทัพที่ ๕ ให้ทำการในระหว่างแม่น้ำเวสเลอร์กับแม่น้ำเอมส์
ตามความคิดอันนี้ เรามีความเห็นว่ามีดีและไม่ดีและไม่สมที่จะเป็นความคิดของ
แม่ทัพชั้นสูงเลย เพราะ

๑) การที่จะตัดกองทัพของเอ็มเปอเรอร์จากทะเลนั้น ไม่มีประโยชน์อันใด
ด้วยทะเลบัลติกและทะเลเหนือย่อมอยู่ในอำนาจของประเทศสเวเดน ประเทศอังกฤษ
ประเทศฮอลแลนด์อยู่แล้ว

๒) กองทัพน้อยตั้งเรียงกัน ๕ กอง นับระยะจากปีก ๑ ถึงปีก ๑ ถึง ๗ ร้อย
กิโลเมตร กับในกองทัพใหญ่และสำคัญที่สุดมีกำลังเพียง ๒ หมื่น ๘ พันเท่านั้น เป็น
การกระจายกำลังและจะกระทำให้รบกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ได้รบกันแตกหักลงไปได้เลย

ฝ่ายที่ลี้ภัยยกกองทัพมายังเมืองมักเดบูร์กในต้นเดือนมกราคม มีกำลัง
ทหารราบ ๒ หมื่น ๔ พัน ทหารม้า ๖ พัน ๔ ร้อย ปืนใหญ่ ๘๖ กระบอก ได้พยายาม
เข้าตีเมืองหลายหนหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ จึงได้ให้ขับเป็นโฮมอยู่ล้อมเมือง
มีกำลังทหาร ๘ พัน ตนเองยกไปยังแม่น้ำโอเดร์ไปสมทบกับโซมแบร์ก ซึ่งมีกำลัง
เหลืออยู่ ๑ หมื่น ๒ พันเท่านั้น เมื่อรวมกันเข้าได้กำลัง ๓ หมื่น ๔ พันแล้ว จึงทั้ง
ทหารไว้รักษาเมืองฟรังค์ฟวร์ต ๕ พันแล้วยกไปยังเมืองลันด์ส์แบร์ก ไปนายพันเอกค็อต
ผู้ควบคุมกองทหารสเวเดนอยู่ในที่นั้นกลับไปยังเบอร์วัลเด

กัสตาฟอาโด้ลฟ์ได้คิดว่าจะตีฟรังค์ฟวร์ตและลันด์ส์แบร์ก แต่บัดนี้ที่ลี้ภัยมา
อยู่ในบริเวณใกล้เคียงดังนี้ ยังไม่สามารถจะกระทำได้ จำเป็นจะต้องคิดอ่านล่อ
ที่ลี้ภัยไปทางอื่นเสียก่อน แล้วเข้ายึดเมืองโดยฉับพลัน จึงได้คุมทหาร ๑ หมื่น
๖ พันไปสะเต้ตตัน ให้ฮอร์นคุมทหารราบ ๖ พัน ทหารม้า ๓ พันคงตั้งอยู่ที่โซลดิน
ใกล้ค่ายเบอร์วัลเด คุมเชิงข้าศึก แต่ห้ามมิให้เข้ารบติดพัน กับถ้ากองทัพฝ่าย

กัศตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

เอมเปอเรอร์ไม่มาตี ให้ไปยึดเมืองลันด์ส์แบร์กต่อไป แต่ถ้าข้าศึกเข้าตีให้ถอย
ไปยังสตาลการ์ต

เมื่อกัศตาฟอาโด้ลฟ์ไปถึงสะเต็ตตันแล้ว วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ออกจากสะเต็ตตัน
เข้าไปยึดเมืองเบรอนชเลา ข้าศึกไม่ต่อสู้ กับทั้งยึदनอยบรันเด็นบูร์ก เทรปเทาว์
เกลมเปนอฟ สมทบกับทหาร ๓ พันซึ่งมาจากสตีวาลซ์นัค แล้วเข้าล้อมเดมมันอีก
ในเมืองเดมมันมีทหารข้าศึก ๔ พันในบังคับบัญชาดึกชาเวลลี

เมื่อทิลลีอยู่ที่ไกลด์ลันด์ส์แบร์ก ได้ทราบว่กัศตาฟอาโด้ลฟ์ยกไปทางเหนือ
จึงกลับมายังฟรังค์ฟวร์ต แต่โดยที่ไม่ได้เตรียมสเบียงไว้พอ ไม่สามารถติดตามกอง
ทัพสเวเดนไป จึงสั่งให้ชาเวลลีต้านทานอยู่ที่เดมมันอย่างน้อย ๓ อาทิตย์ แล้วถ้า
ต้านทานไม่ไหวให้ถอยไปยังรอสต็อคค์ แต่ชาเวลลีกลัวจะต้องเสียสมบัติของตนที่รับ
ได้ ในเวลารบก่อน ๆ มา ได้ยอมแพ้เสียภายใน ๓ วัน เพื่อให้กัศตาฟอาโด้ลฟ์
ยอมให้ถอยไปโดยสะดวกพร้อมทั้งสมบัติด้วย แล้วไม่ถอยไปรอสต็อคค์ถอยไปทาง
ใต้จะไปสมทบกับทิลลี

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสเวเดนได้เมืองเดมมันตั้งนี้แล้ว ก็สามารถจะยกไปเม็ค
เกล่นบูร์กโดยสะดวก ทิลลีเข้าใจว่กัศตาฟอาโด้ลฟ์คงจะไปทางนั้นแน่ จึงรีบยก
กองทัพไป มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๕ พัน ปืนใหญ่ ๒๕ กระบอก ไปทางเมืองบรัน
เด็นบูร์ก เพื่อจะไปประทะและรบกับกองทัพสเวเดน

ทั้งนี้เป็นการสมประสงค์ของกัศตาฟอาโด้ลฟ์แล้ว จึงให้บันเนอร์คุมทหาร
อยู่ที่เดมมัน คณิปเข้าเส้นคุมทหารอยู่ที่นอยบรันเด็นบูร์ก สั่งให้ตอตจัดการล้อมดี
บ้อมไกร์ฟส์วัลด์ โดยแข็งแรง แล้วตนเองกับทหารถึงจำนวนกองทัพ ขกกลับ
ไปยังฟรังค์ฟวร์ตทางสะเต็ตตัน ที่ฟรังค์ฟวร์ตมีทหารโซมแบร์กอยู่ ๘ พัน

ฝ่ายทิลลีออกจากฟรังค์ฟวร์ตไปทางตะวันตก ไปยังบรันเด็นบูร์กแล้วไปยังเมือง
รูปีน ที่นี้ได้ทราบจากชาเวลลีเองว่าเสียเมืองเดมมันแล้วโกรธมาก ให้ชาเวลลี
ออกไปจากค่าย และหยุดอยู่หลายวัน เพราะไม่แน่ใจว่าจะไปไหนต่อไป ภายหลัง
หลังได้ไปทางเหนือ เข้าตีได้เมืองเฟเดนแบร์ก ทำทหารที่รักษาเสียสิ้น และ

ไปล้อมนอยบรันเต้นบูร์กซึ่งคนิปเข้าเส้นรักษาอยู่ กุสตาฟอาโด้ลฟ์สั่งให้กองทหาร
สเวเดนถอยไปเสีย แต่หนังสือไปไม่ถึงข้าศึกจับได้เสียกลางทาง ทิลลีคิดว่าถ้าเข้า
ล้อมนอยบรันเต้นบูร์กแล้ว กุสตาฟอาโด้ลฟ์จะได้ยกกองทัพมาช่วยและได้ต่อสู้กัน
ให้แตกหักลงไป แต่กองทัพสเวเดนหายกันไปไม่ ฉะนั้นเมื่อตีเมืองได้ เมื่อวันที่ ๑๓
มีนาคม เลยสั่งให้ฆ่าทหารที่รักษากับทั้งบรรดาชายฉกรรจ์ในเมืองเสียหมด ปล่อย
ไปแต่คนิปเข้าเส้นกับทหารราบ ๖๐ คนเท่านั้น

ขณะนั้นกุสตาฟอาโด้ลฟ์ตั้งอยู่เมืองชเว็คต บันเนรอยู่ที่เดมมัน ทิลลีจึง
ถอยไปยังรูปป็น เพราะจากที่นั้นสามารถจะไปเม็คเค่นบูร์กหรือม็กเดบูร์กได้สะดวก
ทั้ง ๒ ทาง เกานต์คอลเลเรโด ซึ่งไปลาดตระเวนกลับมาบอกว่า ที่ชเว็คต
มีป้อมค่ายมั่นคงแข็งแรง อย่าให้ทิลลีเข้าได้เลย ทิลลีจึงตกลงยกไปสมทบกับบีป
เป็นโฮมที่ม็กเดบูร์กเพื่อรวมกันเข้าตีเมืองนั้น ให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์ต้องยกกองทัพตาม
ไปรบ แต่ฝ่ายกุสตาฟอาโด้ลฟ์ต้องการตีได้ฟรังค์ฟวร์ต เพื่อยึดแนวแม่น้ำโอแดร์
ให้ตลอด ทั้งฝ่ายทิลลีเองคงจะต้องกลับมาจากม็กเดบูร์กมาช่วยโฮมแบร์กเป็นแน่
ฉะนั้นจึงสั่งให้ฮอร์นออกจากฟริดลันด์ไปยึดการ์ช และทั้งทหารไว้รักษาค่ายที่ชเว็คต
พอสมควรแล้วคุมทหาร ๒ หมื่นคนมีปืนใหญ่ ๒ ร้อยกระบอก ยกออกจากชเว็คต
ทหารเดินเลียบลำน้ำโอแดร์ แบ่งกันเดินทั้ง ๒ ฟากฝั่ง ปืนใหญ่บรรทุกเรือไป
ตามลำน้ำ

วันที่ ๑๒ เมษายนมาถึงฟรังค์ฟวร์ต และรุ่งขึ้นเข้าตีได้ ปล่อยให้ทหารเที่ยว
ริบทรัพย์สมบัติในเมืองเป็นเวลา ๓ ชั่วโมง กองทัพสเวเดนเสียทหารไม่กว่า ๔ ร้อย
ฝ่ายโฮมเปอเรอร์เสียทหารราบ ๙ กรมทหารม้า ๑ กรม ปืนใหญ่ ๒๑ กระบอก
ธงไชย ๓๐ คัน กับทั้งตำบลที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์

ไชยชนะครั้งนั้น เป็นคราวแรกของพระเจ้าแผ่นดินสเวเดนที่เลื่องลือมาก

กุสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

การทัพในปี พ, ศ, ๑๒๗๔

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ยกทัพจากฝรั่งเศส มีทหารราบ ๒ พัน ๒ ร้อยและทหารม้า ๘ ร้อย ไปยังลันด์ส์แบร์ก และฮอร์นยกมาจากกัรซ์ไปสมทบด้วย ราชทูรได้ชี้ทางซึ่งไม่มีใครรู้ให้แก่ทหารสวีเดน เป็นทางไปกลางที่ลุ่ม เพราะฉะนั้นกองทัพสวีเดนยกมาถึงเมืองลันด์ส์แบร์ก โดยที่ทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์มิได้นึกได้ฝัน จึงได้แนวล้อมรอบนอกโดยทันที และวันที่ ๒๖ เมษายนทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ยอมยกเมืองให้ ฝ่ายกุสตาฟอาโด้ลฟ์ยอมให้ทหารเอมเปอเรอร์ถอยไปโดยสะดวก

เมื่อกุสตาฟอาโด้ลฟ์ยึดแนวลันด์สไอเดร์ ได้ตลอดดังนี้ และมีแนวชายทะเลอันกว้างขวางอยู่ในอำนาจด้วย ก็สามารถจะยกทัพเดินต่อเข้าไปให้ลึก เข้าไปย่ำยดินแดนซึ่งเป็นของเอมเปอเรอร์เองแท้ (เอาสเตรีย, ฮังการี ฯลฯ) หรือจะไปในประเทศซัคโซเนีย, บรันเดินบูร์ก ก็ได้ทั้งนั้นไม่ต้องกลัวถูกตัดทางถอยเลย กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้กระทำการแผ่ฐานทัพเป็นทางป้องกันทางส่งกำลังของตนได้มั่นคงดีมาก

ฝ่ายพวกคาโธลิกครั้นคร้ามและปลาบใจในการที่ชาวสวีเดนทำการสำเร็จผลมาถึงเพียงนั้นเป็นอันมาก และเห็นเป็นการน่ากลัวจนถึงกับที่กรุงเวียนต้องรีบจัดการซ่อมแซมป้อมค่ายรอบเมือง เอมเปอเรอร์ก็รีบที่ปรึกษาที่ได้ทูลไว้ว่าชาวสวีเดนจะทำอะไรไม่ได้สัก

พวกเจ้าโปรเตสแตนต์ได้มาประชุมกันที่เมืองไลป์ซิกเป็นจำนวน ๖๒ องค์ ดูเหมือนจะจัดการให้เป็นไปในประเทศเยอรมันอย่างใดก็ได้หมด กุสตาฟอาโด้ลฟ์ได้ส่งผู้แทนไปยังที่ประชุมนั้น และให้ไปบอกจักรพรรดิประเทศซัคโซเนียถึงการที่ตนตีเมืองฝรั่งเศสได้ ประเทศฝรั่งเศสก็ได้พยายามเต็มที่ที่จะเกลี้ยกล่อมเจ้าเยอรมันแต่ที่ประชุมเจ้าเยอรมันเลิกกันไป โดยมีได้กล่าวถึงการที่จะเข้ากับกุสตาฟอาโด้ลฟ์ไม่ได้ออกนามเสียซ้ำ เพราะคิดเห็นว่าจะพุดกับเอมเปอเรอร์โดยตรงเองให้ลดหย่อนการกดขี่ต่าง ๆ นั้นดีกว่า

ฝ่ายทิลลีไปถึงเมืองมัคเคิร์นระยะ ๑๖ กิโลเมตรครึ่งจากมัคเดบูร์กนั้นแล้ว จึงได้ทราบข่าวว่ากุสตาฟอาโด้ลฟ์ยกไปยังฝรั่งเศส ก็รีบยกทหารไปช่วยโดยเร็ว

พลัน แต่พอไปถึงเมืองยูเตรบก็ได้รับบอกก็ได้ทราบข่าวศึกตีเมืองได้เสียแล้ว จึงกลับไป
 มักเดบูร์กใหม่ และจัดการล้อม ส่วนกองทหารรักษาเมืองมักเดบูร์กในบังคับบัญชา
 นายพันเอกพลเค้นแบร์กนั้น มีกำลังทหารราบ ๒ พันทหารม้า ๓ ร้อยนับว่าไม่เป็นการ
 เพียงพอเลย ฝ่ายเอมเปอเรอร์มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๖ พันเป็นใหญ่ ๘๐ กระบอก
 (ไม่นับทหาร ๕ พันซึ่งไปอยู่ที่เคิสเซารักษาทางข้ามแม่น้ำเอลเบ) ชาวเมืองมักเดบูร์ก
 ไม่สู้เต็มใจทำการรบ แต่พลเค้นแบร์กจัดการต่อสู้โดยแข็งแรง กุสตาฟอาโด้ลฟ์
 ส่งไปให้พยายามต้านทานอยู่อย่างน้อย ๓ อาทิตย์ ทั้ง ๒ ฝ่ายเชื่อว่าพระเจ้า
 แผ่นดินสเวเดนจะต้องลงไปช่วยเมืองมักเดบูร์ก อันเป็นเมืองสำคัญของพวก
 โปรเตสแตนต์อัน ๑ กุสตาฟอาโด้ลฟ์ยกไปจริงไปจากฝรั่งเศสมีกำลังทหารราบ ๑
 หมื่น ๘ พันทหารม้า ๗ ร้อย และวันที่ ๑๐ พฤษภาคมไปหยุดอยู่ที่เมืองโคเปนิคค์
 ใกล้กรุงเบอร์ลินระยะ ๑๐ กิโลเมตรครึ่ง กุสตาฟอาโด้ลฟ์ไม่อยากจะรุกต่อไปโดย
 มีได้ป้องกันทางส่งกำลังให้มั่นคง จึงได้เรียกร้องให้คั้วฟูร์สต์ประเทศบรันเดินบูร์ก
 มอบป้อมคูสตรีนและสะพานเดาให้แก่ฝ่ายสเวเดน ในการเรียกร้องต้องเข้าไปขู่คั้ว
 ฟูร์สต์เองที่เบอร์ลินจึงสำเร็จ วันที่ ๑๖ พฤษภาคมกองทัพไปถึงเมืองฮาเฟิลแบร์ก ป้อม
 ข่ายอยู่ที่ปอดสะตัมปิกขวาอยู่ที่สะพานเดาเมื่อได้จัดการป้องกันทางส่งกำลังเสร็จแล้ว ก็
 สามารถจะยกไปยังมักเดบูร์กได้โดยสะดวก ทางไปมี ๒ ทางคือทางเมืองบรันเดินบูร์ก
 เมืองไมคเคิร์น หรือทางเมืองวิตเตินแบร์กเคิสเซา หนทางที่ ๑ ผ่านภูมิประเทศ
 ซึ่งยากจนไม่มีเสบียงและจะต้องข้ามแม่น้ำเอลเบต่อน้ำข้าศึก ที่เคิสเซาก็ดูเดียวกัน
 กับทั้งเมืองวิตเตินแบร์กนั้น ฝ่ายของประเทศซัคโซเนีย กุสตาฟอาโด้ลฟ์จึง
 ส่งทูตไปเจรจาศึกกับคั้วฟูร์สต์ประเทศซัคโซเนีย ประสงค์จะให้นำทหารมาสมทบ
 กับกองทัพสเวเดน แต่การเจรจาสำเร็จไปโดยรวดเร็วไม่ ในระหว่างนี้ได้ทราบข่าว
 ว่าทิลลีเข้าตีเมืองมักเดบูร์กได้ ฝ่ายทิลลินั้นเมื่อได้ทราบว่กุสตาฟอาโด้ลฟ์มาอยู่
 ใกล้แล้วก็ไม่อยากเข้าตีป้อมที่แข็งแรงแต่ขับปืนโฮมียูให้ตี ขัดขืนไม่ได้ จึงตกลง
 และพอรุ่งสว่างวันที่ ๒๐ พฤษภาคมทหารเอมเปอเรอร์ยกเข้าไปในเมืองโดยจับพลัน
 แล้วกระทำการฆ่าฟันทหารและพลเมืองอย่างดุร้ายที่สุด ทหารทั้งหมดและพลเมือง

กัศตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

อีก ๒ หนึ่ง (๒ ใน ๓) เสียชีวิตด้วยคมดาบและอัคคีโทษ พวกโปรเตสแตนต์หาว่า
มักเดบูร์กเป็นอันตรายเพราะกัศตาฟอาโด้ลฟ์ไม่ไปช่วยโดยเร็ว แต่กัศตาฟอาโด้ลฟ์
ออกประกาศชี้แจงว่าเป็นความผิดของกัศวร์ฟร์สตีประเทศซัคโซเนียและบรันเดินบูร์ก ซึ่ง
ไม่อดทนและพุดคดเลี้ยวต่าง ๆ ทำให้กองทัพยกไปไม่ได้โดยเร็ว กับทั้งชาวเมือง
มักเดบูร์กเองก็ไม่ตั้งใจในการต่อสู้ข้าศึก เสียหายเงินไม่จ้างทหารเพิ่มเติม และไม่
ซ่อมแซมป้อมคูประตูหอรบให้ดี

แท้จริงการที่กัศตาฟอาโด้ลฟ์ไม่รีบยกไปก่อนที่ได้จัดการป้องกันทางส่งกำลัง
และทางถอย ทั้งไม่ข้ามแม่น้ำก่อนเข้าศึกนั้น จะนับว่าผิดไม่ได้ ต่อมากัศวร์ฟร์สตี
ประเทศบรันเดินบูร์กได้คิดการโกงต่าง ๆ ที่ทำให้เห็นได้ชัดว่าที่กัศตาฟอาโด้ลฟ์ระวังมาก
นั้นถูก พอมักเดบูร์กแตกแล้วกัศวร์ฟร์สตีก็จะเรียกบ้อมทั้ง ๒ ห้อมอบให้กองทัพสเวเดน
นั้นกัน กล่าววามอบให้สำหรับให้สเวเดนในการช่วยมักเดบูร์กเท่านั้น กัศตาฟอาโด้ลฟ์
ขุนเคือง จึงยกทัพไปยังเบอร์ลิน ตั้งปืนใหญ่หมายตรงวังกัศวร์ฟร์สตีแล้วบังคับให้
เซ็นสัญญามอบสะพานเดาให้แก่กองทัพสเวเดนตลอดเวลาสงคราม กับยอมให้ทหาร
สเวเดนเดินผ่านคูสตรีนได้เสมอ แต่กองทัพรักษาเป็นของฝ่ายบรันเดินบูร์กทั้ง
ให้เงินสำหรับเลี้ยงกองทัพสเวเดนปีละ ๓ หนึ่งทาลเลอร์ด้วย

ต่อ่นั้นไปมอบให้บันเนร์คุมกองทัพตั้งอยู่ที่เมืองสะพานเดาและบรันเดินบูร์ก
แล้วกัศตาฟอาโด้ลฟ์เองไปสะเตตตันเพื่อหารือกับอรรคมหาเสนาบดีของตน

ในขณะนั้นทหารรักษาป้อมไกรฟ์สวัลด์ยอมแพ้ยกบ้อมให้ ทหารของต๊อด
ซึ่งได้ทำการล้อมอยู่นั้นจึงเลยไปประเทศเม็คเคิลนบูร์ก รวบรวมกับทหารของ
ฝ่ายคัคเม็คเคิลนบูร์ก ช่วยกันขับไล่ทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ออกไปเสียจากเม็คเคิลน
บูร์กได้หมด กองเหลืออยู่แต่ในเมืองรอสตอคค์ วิสมาร์และโดมิตซ์เท่านั้น
เมืองกัศวโตรว์และชเวร์นยอมแพ้ต่อทหารสเวเดน เลยได้จัดการให้คัคเม็คเคิลนบูร์ก
ทั้ง ๒ เข้าครองเมืองประทับในชเวร์นตามเดิม

นับแต่กัศตาฟอาโด้ลฟ์ยกทัพมาขึ้นบกที่เกาะรูเกินก็เป็นเวลาล่วงพ้นไปปี ๑ เท่า
นั้น แต่ได้แผ่อำนาจยึดประเทศโปเมราเนีย, เม็คเคิลนบูร์กและบรันเดินบูร์ก กับทั้ง

สงคราม ๓๐ ปี

ยึดแนวลำน้ำฮาเฟิล, สแปร์, โอเน็ค์ จนถึงเขตรแดนซีเลเซียและโปแลนด์ไว้ โดยมั่นคงแล้ว
ยังแต่จะคอยเหตุการณ์ที่เหมาะสมและกำลังอุดหนุนมาให้เพียงพอ ก็จะได้ข้ามแม่น้ำ
เอลเบ้ไปทำการรบในเยอรมันย่านกลางต่อไป

การที่ทหารฝ่ายออสเตรียได้เมืองมักเดบูร์กและทำการอย่างดุร้ายนั้น น่าจะ
นึกว่าฝ่ายโปรเตสแตนต์จะมีความครั่นคร้าม แต่ก็เป็นเช่นนั้นไม่ กลับทำให้โกรธ
เคืองยิ่งขึ้น ออสเตรียจะขู่เข็ญเท่าใดก็ไม่ยอมปล่อยทหารของตนและเลิกรบ กลับ
เรียกทหารมากขึ้นและเตรียมการรบโดยแข็งแรง ในหมู่เจ้าโปรเตสแตนต์ที่แข็งแรง
ที่สุด คือ ลันด์กราฟประเทศเฮสเส่นคัสเสิลและค็อร์ฟูร์สต์ประเทศซัคโซเนีย ออสเตรีย
เปอเรอร์สั่งให้ทิลลีย์ยกไปปราบปราม เพื่อบังคับให้เลิกการเตรียมรบ ทิลลีย์ให้กอง
ทหารมีจำนวน ๕ พันอยู่รักษาในเมืองมักเดบูร์ก และให้ไปเป็นโฮมคัมกองทหาร
ขนาดย่อมอยู่ภายนอกใกล้เมือง แล้วตนเองคุมทหาร ๒ หมื่น ๖ พัน ยกไปทางเมือง
มันสเฟลด์, ไฮส์เลเบน, ชังเกอร์เฮาส์, ไปยังดินแดนเฮสเส่นคัสเสิล ทำลายชีวิต
คนและทรัพย์สินสมบัติรับเงินทองไปตลอดทาง กับทหารของออสเตรียซึ่งรวบรวมกัน
ในประเทศซีเลเซียนั้น รับคำสั่งให้ยกเข้าไปย่ำยีบ้านเมืองในดินแดนของ ค็อร์ฟูร์สต์
ซัคโซเนีย และทหารที่กลับมาจากการรบในประเทศอิตาลีก็มาจากประเทศโลธ
ริงเก้น (ลอร์เรน) ก็เข้าไปบังคับให้พวกโปรเตสแตนต์ ในประเทศเยอรมันด้านตะวันตก
เฉียงใต้ (คือชาวเบียร์และฟรังโกเนีย) ยอมเลิกการรบ

ฝ่ายลันด์กราฟเฮสเส่นและค็อร์ฟูร์สต์ซัคโซเนียนั้น โกรธเคืองออสเตรีย
มากจัดการต่อสู้ โดยแข็งแรง

ทิลลีย์ยกทัพไปยึดได้เมืองโกธา, ไอส์นาท, ไวมาร์ แล้วส่งทหารไปยังเขตร
แดนเฮสเส่นคัสเสิลเรียกร้องให้ลันด์กราฟยอมให้ทหารออสเตรียเข้าประจำในป้อม
ในดินแดนของลันด์กราฟ ทิลลีย์เองไปหยุดอยู่ที่มูสส์เฮาส์

ฝ่ายลันด์กราฟรวบรวมกำลังมาตั้งพร้อมอยู่หน้าเมืองคัสเสิล แล้วไม่ยอม
ทำตามคำร้องของทิลลีย์

ในขณะนี้ (เดือนมิถุนายน) ทหารสเวเดนซึ่งส่งเพิ่มมาจากประเทศสเวเดน

ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

๘ พัน ได้ลงเรือมาขึ้นบกที่สะเต็ตตัน ทหาร ๔ พัน ในจำนวนนี้ได้รับคำสั่งให้ไปสมทบกองทัพหลวง (ของก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เอง) อีก ๔ พันไปสมทบกับกองทัพในเม็คเคิลันบูร์กซึ่งเมื่อจัดการเรียบร้อยแล้วเมื่อใดให้ไปสมทบกับก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เหมือนกัน

อีกไม่ช้านักทหารที่ไปว่าจ้างในประเทศอังกฤษก็มาถึงยุทธบริเวณอีก ๘ พัน รับคำสั่งให้ไปเปลี่ยนทหารของฮอร์นซึ่งอยู่ที่เซ็คร์เดนซีเลเซีย ฮอร์นเองพาทหารกลับมาสมทบกับก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ ในขณะที่คอยติดต่อและฮอร์นอยู่นี้ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ยกข้ามแม่น้ำเอลเบ้ไป เพื่อประสงค์จะล่อให้ทิลลีต้องกลับมาจากประเทศเฮสเสินคัสเสิลเป็นการช่วยลันด์กราฟ ได้คุมทหารมา ๘ พันทหารมา ๒ พันออกจากบรันเดินบูร์กไปยังเมืองเยรีโซว์ ซึ่งอยู่ที่แม่น้ำเอลเบ้เหนือมกเดบูร์กแล้วเดินเลียบแม่น้ำไปทางเหนือวันละ ๑ วัน ทำเป็นทีว่าจะไปเมืองมกเดบูร์ก เพื่อให้บีบเป็นไฮม์ซึ่งอยู่ที่ทังเกิร์มุนเด็คตามไป ฝ่ายสเวเดนจะได้จัดการเตรียมการข้ามน้ำที่เยรีโซว์ได้โดยสะดวก ครั้นบีบเป็นไฮม์รับยกไปมกเดบูร์กเพื่อจะไปป้องกัน ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์รับกลับไปเยรีโซว์ บรรทุกทหารส่วน ๑ ลงเรือซึ่งเตรียมไว้เสร็จ ข้ามแม่น้ำเอลเบ้ไป แล้วไปยึดเมืองทังเกิร์มุนเด็คทำสะพานโดยมั่นคงทันที แล้วให้ทหารที่เหลือข้ามแม่น้ำไปยึดตำบลต่างๆ ตามฝั่งซ้ายแม่น้ำเอลเบ้ แล้ววันที่ ๑๓ กรกฎาคมหยุดตั้งค่ายโดยมั่นคงแข็งแรงที่แวร์เบิน (เมืองขนาดเล็ก) ตรงที่แม่น้ำสาฟเฟิลต่อกับแม่น้ำเอลเบ้ ฝ่ายบีบเป็นไฮม์เลยถอยไปเมืองฮัลเบร์สตัดต์

เมื่อทิลลีทราบถึงการที่ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ข้ามแม่น้ำเอลเบ้ก็รีบยกกลับมาสมตามความมุ่งหมายของก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ มาสมทบกับบีบเป็นไฮม์หยุดอยู่ที่ไวลเมียร์สตัดต์รวมกำลังทหารประมาณ ๒ หมื่น ๘ พัน จัดส่งกองทหารมารวมกัน ๓ กรมไปลาดตระเวนที่แวร์เบิน ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์มีทหารอยู่ในขณะนั้น ๑ หมื่นคนเท่านั้นแต่เมื่อทราบว่าข้าศึกส่งกองย่อยแยกมากับกุมกองทหารมา ๔ พัน ไปตีกองทหารมาข้าศึกในเวลากลางคืนโดยมิทันรู้ตัว ข้าศึกแตกย่อยยับ ทิลลีไม่ทันส่งทหารมาช่วย

ทิลลีมีความประสงค์จะแก้เผ็ดจึงยกกองทัพไปยังค่ายแวร์เบิน ยิ่งค่ายด้วยปืนใหญ่เล็ก แต่ไม่อาจเข้าตี เพราะเห็นว่าบ้อมค่ายแน่นแฟ้นนัก เป็นแต่

ทหารม้าทั้ง ๒ ฝ่ายให้ต่อสู้ซึ่งกันและกัน แล้วพอทิลลี่ทราบว่ากองทหารในบังคับบัญชาฮอร์น (๕ พัน) ได้มาสมทบกับพระเจ้าแผ่นดินสเวเดนแล้ว ก็ต้องถอยไป

ในระหว่างนี้ทหารของเอมเปอเรอร์ซึ่งเข้าไปในชาวเบียร์และฝรั่งเศสอยู่นั้น ได้ทำการปราบปรามพวกเจ้าโปรเตสแตนต์ด้วยอาการดุร้ายต่างๆ จนทนไม่ได้ต้องยอมแพ้ ให้ทหารและให้เงินแก่รัฐบาลเอมเปอเรอร์ ทหารของเอมเปอเรอร์ก็เลยยกไปสมทบกับทิลลี่ในขณะที่ทิลลี่ถอยจากแวร์เบ็นดอนตัน ขบวนกำลังข้ามแม่น้ำไมน์ ทิลลี่ถอยทหารเหล่านี้อยู่ที่ไวลเมียร์สตัดต์ ไม่ได้ทำอะไร ทหารอดิโรยมากมีจำนวนบ่วยและหนีมากที่สุด

ฝ่ายลันด์กราฟเฮสเสนได้มาหาที่สุตาฟอาโดล์ฟที่ค่ายแวร์เบ็น ได้ทำสัญญาเป็นมิตรซึ่งกันและกัน ลันด์กราฟรบทหารสเวเดนอย่างดีที่สุดไป ๒ กรมและได้ตึกแบร์นฮาร์ดซ์เซินไวมาร์ ไปเป็นแม่ทัพด้วย แล้วก็กลับไปบ้านเมือง ที่สุตาฟอาโดล์ฟส่งทหารไว้รักษาค่ายพอสมควร แล้วนำทหารนอกจากนั้น (๑ หมื่น ๘ พัน) ไปตั้งอยู่หลังลำน้ำฮาเฟิล (ที่ฮาเฟิลแบร์ก, บรันเดินบูร์ก, และราเชโนว) เพื่อรวบรวมกำลังกันต้านทานข้าศึกได้สะดวกทุกทางไม่ว่าจะมาทางใด ถ้าข้าศึกเข้าตีกองใดกองหนึ่งให้ถอยและรอไม่รบจริงจึงจนกว่าจะได้มารวมกันพร้อมมูล

ที่จัดการดังนี้ประสงค์จะรั้งข้าศึกไว้ในบริเวณระหว่างแม่น้ำฮาเฟิลและแม่น้ำเอลเบซึ่งเป็นที่ไม่มีเสบียงอาหารเหลือในพื้นที่เมืองแล้ว ข้าศึกจะไปทางไหนมิได้นอกจากเข้าไปในซัคโซเนีย คั้วร็ูฟรีสต์ซัคโซเนียจะได้เดือดร้อน และตกลงเข้าด้วยกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียให้แน่นอน ไม่อยู่ครึ่งๆ กลางๆ ดังที่เป็นมาแล้ว

ฝ่ายเอมเปอเรอร์ก็มีประสงค์จะให้คั้วร็ูฟรีสต์ยอมสวามิภักดิ์เสียโดยเร็ว จึงสั่งให้ทิลลี่กับกองทหารที่มาจากชาวเบียร์ และฝรั่งเศสรวมกันเข้าไปในประเทศซัคโซเนียทางตะวันตก ทหารที่อยู่ในซิลเซียเข้าทางตะวันออก ไปรวมกำลังกันที่ไอส์เลเบ็น (วันที่ ๑๘ สิงหาคม) รวมเป็นกำลังทหารทั้งหมด ๓ หมื่น ๔ พัน แล้วยกไปเมืองไลพ์ซิก เรียกเงินจากบ้านเมืองเป็นจำนวนมาก ทั้งกวาดต้อนเสบียงอาหารเสบียงอื่นซึ่งชาวเมืองไลพ์ซิกยอมแพ้ยกเมืองให้ ทิลลี่จึงไปตั้งอยู่นำเมือง

(၇) နိမိတ်တို့၏ အဓိပ္ပာယ်ကို ဖော်ပြပါ။

กัศตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

คั้วร์ฟุร์สท์ซัคโซเนียมีความขุ่นเคืองอย่างยิ่ง จึงตกลงเข้ากับกัศตาฟอาโด้ลฟ์รวบรวมทหารได้ ๑ หมื่น ๘ พัน ตั้งอยู่ที่ทอร์เกา กัศตาฟอาโด้ลฟ์ได้มาพบกับคั้วร์ฟุร์สท์และได้ทำสัญญากัน (๑ กันยายน) คั้วร์ฟุร์สท์ให้เงินเดือนแก่ทหารสเวเดนทั้งหมด ๑ เดือน ทั้งเสบียงด้วยและยอมให้ทหารเข้าในเมืองสำคัญต่างๆ ในประเทศซัคโซเนียได้

เมื่อทำสัญญาดังนั้นแล้ว กัศตาฟอาโด้ลฟ์จึงยกทัพข้ามแม่น้ำเอลเบมาสมทบกับกองทัพซัคโซเนียที่ดูเบน รวมกำลังทั้ง ๒ ฝ่าย ๔ หมื่น (ทหารสเวเดน ๒ หมื่น ๔ พัน ทหารซัคโซเนีย ๑ หมื่น ๖ พันตามเหล่าเป็นทหารราบ ๒ หมื่น ๘ พันทหารม้า ๑ หมื่น ๒ พันปืนใหญ่ ๑๐ กระบอก)

ในที่ประชุมการศึกที่ดูเบนคั้วร์ฟุร์สท์ซัคโซเนียร้องขอให้รุกไปรบกับกองทัพเอมเปอเรอร์ทันที กัศตาฟอาโด้ลฟ์ตกลงจัดทหารแบ่งเป็น ๒ ขบวนเดินไปยังไลป์ซิก

ทิลลีคิดจะตั้งรับอยู่ก่อน เพราะรวมกำลังกันยังไม่พร้อมมูลแต่บีบเป็นโหมเป็นคนใจเร็วไม่เห็นด้วย ร้องให้ยกไปประทะกับกัศตาฟอาโด้ลฟ์โดยเร็ว ทิลลียอมตามจึงยกออกไปตั้งอยู่ทางเหนือของเมืองไลป์ซิก ปีกขวายู่นำหมู่บ้านเซเฮาเส้น ปีกซ้ายนำไบร์เตินเฟลด์ ทหารซัคโซเนียจำนวนราบ ๒ หมื่น ๑ พัน ม้า ๑ หมื่น ๑ พันนั้น ได้จัดเป็นขบวนรบดังนี้

ทหารราบซึ่งแบ่งเป็นบาตาลิโอนขนาดใหญ่ ๑๗ กอง	ตั้งเรียงกันอยู่ในด้าน
กลาง ทหารม้ารวมเป็นกองขนาดใหญ่อยู่ทางปีก ๒ ข้าง	ระหว่างด้านกลางกับด้าน
ขวามีลำธารและที่ลุ่มกันอยู่	ส่วนปืนใหญ่มี ๒๘ กระบอก
เป็นปืนขนาดใหญ่	อย่างหนักเคลื่อนที่ไปมายากตั้งอยู่หน้าทหารราบ
ทิลลีได้สั่งให้บีบเป็นโหมคุมทหาร	ม้าส่วน ๑ ไปขัดดาทัพอยู่ข้างหน้า
ที่ลำนํ้าขนาดย่อมชื่อโลแบร์	แต่ครั้นกองระ
วังนำฝ่ายสเวเดนยกมาถึงก็ตีกองทหารม้าของบีบเป็นโหมแตกถอยลงไป	กองทัพ
กัศตาฟอาโด้ลฟ์ข้ามลำนํ้ามาโดยสะดวก (๑ กันยายน)	จัดขบวนรบเป็นเส้นคู่กับ
ขบวนรบกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์	พวกซัคโซเนียอยู่ทางซ้ายพวกสเวเดนอยู่ทาง
ขวา ขบวนรบจัดเป็น ๒ แนว	ในแนวนำพวกสเวเดนมีทหารราบ ๔ กองพลต่าง
จัดเป็นขบวนตามแบบตั้งเรียงกัน	และมีทหารม้าตั้งขึ้นกับกองทหารพลปืนสลับกัน

อยู่ทางปีก ในแนวที่ ๒ มีทหารราบ ๔ กองพล แล้วมีทหารม้าสลับกับทหารพลปืน
คู่เคียงกัน กับหลังแนวที่ ๒ มีกองทหารราบและทหารม้าขนาดย่อมตั้งอยู่ทางปีก
ด้วย ปืนใหญ่รวมกันตั้งนำด้านกลางของแนวหน้า ฝ่ายพวกซัคโซเนียจัดขบวนอย่าง
ทหารเอมเปอเรอร์แต่จัดขึ้นเป็น ๒ แนวซ้อนกัน (ตามอย่างกิสตาฟอาโดล์ฟ)

ทท ครั้นจัดขบวนเสร็จเรียบร้อยแล้วได้รุกเข้าหาแนวซัคสิก บัปเป็นโฮม์คุ่ม
ทหารม้าจากด้านซ้ายฝ่ายตนออกตีปีกซ้ายฝ่ายสเวเดน แต่ถูกตีถอยกลับไปและ
ทหารม้าสเวเดนแนวที่ ๒ ได้ติดตาม ทางปีกซ้ายทหารซัคโซเนียต้านทานทหารม้า
ฝ่ายเอมเปอเรอร์หาได้ไม่ ก็ล่าถอยและกระจัดกระจายไป ทหารม้าฝ่ายเอมเปอเรอร์
เลยเข้าตีปีกขวาฝ่ายสเวเดน กิสตาฟอาโดล์ฟเรียกทหารจากปีกขวาไปช่วยทางปีก
ซ้ายซัคสิกถอยไปได้

ขณะนั้นแนวหน้ากองทัพสเวเดนก็รุกขึ้นไปตีกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ ซึ่งยกปีก
ขวาล่าออกมาแต่ปีกซ้ายนั้นถอยลงไป ปืนใหญ่สเวเดนก็ยิงซัคสิกโดยแข็งแรงด้วย
อีกไม่ช้าทหารสเวเดนก็ได้ปืนใหญ่ของฝ่ายเอมเปอเรอร์ แล้วทหารราบของเอมเปอเรอร์
รุกทหารม้าสเวเดนล้อมตีทุกทาง ได้พยายามต่อสู้ต้านทานโดยกล้าแข็งเต็มกำลัง
สู้อยู่จนค่ำแต่ล้มตายเป็นอันมากเลยแตกกระจายอลหม่านไป ที่ถูกจับเป็นเชลยศึกก็
มาก กองทัพเอมเปอเรอร์ถึงซึ่งปราชัย เสียทหารล้มตาย ๘ พันถูกลูกกระสุนเจ็บป่วย
๖ พัน เสียปืนใหญ่หมด ธงร้อยละ และกองสรรพการะทั้งหมด ที่เหลือรอดไปได้
(ประมาณ ๑ หมื่น ๕ พัน) ถอยกระจายไปในทิศต่างๆ มีไปเมืองฮัลเลและไลป์ซิกเป็น
ต้น ทิลลีเองถูกอาวุธหลายแห่งและเกือบถูกจับเป็นเชลยศึก หนีไปยังไลป์ซิก
รวมกำลังกับบัปเป็นโฮม์ตามหิมะเหลืออยู่ แล้วคุมทหารถอยไปยังแนวแม่น้ำเวสเซร์

กิสตาฟอาโดล์ฟซึ่งตามคำกล่าวอย่าง ๑ ว่าเสียทหาร ๑ พัน ๕ ร้อย อีกสถาน ๑ ว่า
เสียเพียง ๑ ร้อย ได้สั่งให้ทหารซัคโซเนียล้อมเมืองไลป์ซิก ตนเองได้ติดตาม
กองทัพเอมเปอเรอร์ไป ยังจับเชลยศึกได้อีกและฆ่าฟันซัคสิกล้มตายเป็นอันมาก
ตามไปจนถึงแม่น้ำชาเล่ แล้วกลับมายังไลป์ซิก ครั้นชาวเมืองไลป์ซิกยอมยกเมือง
ให้แล้ว ก็ส่งทหารซัคโซเนียกลับไปยังทอร์เกา

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟเข้าทำศึกด้วย

ในการรบครั้งนี้ กองทัพสวีเดนกลับได้กำลังมากขึ้น เพราะได้ขโมยศึกและทหารประจำบ้อมต่าง ๆ เข้าสมทบมาก ในขณะที่ประเทศบรันเดินบวร์กกำลังเรียกทหารอีก สำหรับจะไปปราบปรามทางใกล้ปากน้ำเอลเบ้ ต่อดล่อมรสต็อคก็อยู่ลันด์กราฟเฮสเส่นก็สละและดัลแบร์นหารัดซังส์ไวร์มาร์ชไปทหารเอมเปอเรอร์ออกจากดินแดนเฮสเส่นก็สละได้หมดแล้ว พยายามรบกวนดินแดนของฝ่ายพวกคาโธลิกที่ใกล้เคียงต่อไป

ตามที่ก๊อสตาฟอาโดล์ฟได้ปฏิบัติการสงครามมาโดยความคิดอันสุขุม ในระหว่าง ๑๔ เดือนนี้ ทำให้ได้ผลอันดี คือมีชัยชนะสำคัญที่ไลป์ซิก และเหตุการณ์ในประเทศเยอรมันเปลี่ยนแปลงไปมาก

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟได้ยึดโปเมราเนีย เม็คเคิลบวร์ก บรันเดินบวร์ก ไว้โดยมั่นคงแล้ว เมืองบ้อมต่าง ๆ ในประเทศนั้น ๆ อยู่ในอำนาจกองทัพสวีเดน ทางหลังมีทางส่งกำลังติดต่อกับประเทศสวีเดนทางทะเลโดยเรือรบแล้ว กองทัพเองได้กำลังจากพื้นที่เพิ่มเติมทำให้แข็งแรงขึ้นเป็นอันมาก ได้ทำสัญญาเป็นมิตรกับประเทศเฮสเส่นก็สละประเทศซัคโซเนีย ทั้งรับทหารจากประเทศอื่นอีกหลายแห่งทหารก็มีใจรักก็อ้อมเอิบด้วยการที่ได้ทำสำเร็จผลมา

ฝ่ายกองทัพเอมเปอเรอร์นั้น ได้ถึงซึ่งปราไชยลดถอยกำลังและอดโรยย่อหย่อนเป็นอันมาก การที่แพ้แล้วและถอยไปยังลันน้ำเวสส์ เป็นทางให้ก๊อสตาฟอาโดล์ฟและพวกโปรเตสแตนต์ สามารถจะเข้าไปย่ำยีดินแดนของเอมเปอเรอร์เองได้ โดยไม่มีใครกั้นกาง อำนาจเอมเปอเรอร์ลดถอยลงไปมาก บรรดาเจ้าโปรเตสแตนต์ต่าง ๆ ในประเทศเยอรมันฝ่ายเหนือและฝ่ายตะวันตก ก็พากันกำเริบแข็งเมืองโดยเปิดเผยขึ้นตามกัน ทั้งเลยเข้ากับก๊อสตาฟอาโดล์ฟ ฝ่ายโปรเตสแตนต์ได้เปรียบใหญ่แต่จะนับว่าถึงสำเร็จในที่สุดแล้วยังหาได้ไม่ ยังจะต้องทำการต่อไป บัณฑิตสำคัญย่อมมีอยู่ว่า จะทำการอย่างใดรุกไปทางไหนจึงจะเหมาะสมกับเหตุการณ์ จะไปทางประเทศเยอรมันฝ่ายตะวันตกตามกองทัพที่ลี้ซึ่งถอยไป และปราบปรามเจ้าในพวกคาโธลิกในที่นั้น หรือจะไปทางใต้เข้าไปย่ำยีดินแดนบ้านเมืองของเอมเปอเรอร์เอง มีผู้เห็นโดยมากกว่าควร

ไปทางใต้แล้วใช้กำลังบังคับเอมเปอเรอร์ให้ทำสัญญาเลิกรบ ให้เป็นประโยชน์อันดีแก่พวกโปรเตสแตนต์ในประเทศเยอรมัน, สเวเดนและยโหรไปทั่วไป

กุสตาฟอาโด้ลฟ์ก็เห็นอยู่ว่าการที่ทำอย่างนี้จะมีประโยชน์ได้มาก แต่ไม่อยากจะยกกองทัพของตนเองเข้าไปในดินแดนของเอมเปอเรอร์ เพราะจะทำให้พวกชาวเยอรมันทั้งโปรเตสแตนต์และคาโธลิกเกิดรู้สึกนึกตขิดขวาง สงสัยไปว่ากุสตาฟอาโด้ลฟ์หาอำนาจใส่ตนเองเป็นที่ตั้ง ใฝ่ฝันจะเป็นหัวหน้าในเยอรมันแทนเอมเปอเรอร์ หากจะช่วยพวกเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ไม่ให้ถูกกดขี่ขึ้นไม่ ไซแต่เท่านั้นประเทศฝรั่งเศสก็ออกจะรู้สึกอิจฉากุสตาฟอาโด้ลฟ์ขึ้นทุกที เพราะความประสงค์ของฝรั่งเศสจะให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์เป็นเครื่องมือเท่านั้น ไม่ใช่จะให้กุสตาฟอาโด้ลฟ์มีอำนาจเองเลย อีกประการหนึ่งการรุกไปทางใต้ ปล่อยให้กองทัพที่ลี้ภัยอยู่ข้างหลัง ทั้งพวกเจ้าคาโธลิกในดินแดนยังคงมีกำลังอยู่ดั่งนั้น ก็เป็นการไม่เหมาะสมแก่หนทางยุทธศาสตร์ เพราะถ้าไปเสียทีลงก็จะถูกตีขึ้นมาบหลัง จึงเห็นว่าควรยกทัพเข้ามาเข้าตัดทิลลี และพวกเจ้าคาโธลิกให้ขาดจากทางส่งกำลังของตน ทั้งตัดประเทศบาวเรียออกให้ขาดจากเอมเปอเรอร์ ก็ไปช่วยเจ้าโปรเตสแตนต์ในเยอรมันตอน ตะวันตกเฉียงใต้ ให้พ้นจากอำนาจเอมเปอเรอร์ กลับมีกำลังขึ้นเสียก่อน ยึดประเทศเยอรมันฝ่ายตะวันตกให้ได้มั่นคงอย่างฝ่ายเหนือแล้ว จึงไปตีดินแดนของเอมเปอเรอร์ดีกว่า จึงตกลงทำตามความคิดนี้

วันที่ ๑๗ กันยายน กุสตาฟอาโด้ลฟ์ยกกองทัพออกจากฮัลเล่ ไปยังประเทศบูร์กันยึดเมืองแอร์ฟวร์ตได้ด้วยอุบาย และสั่งให้ตกแต่งบ้อมค่ายให้แข็งแรงแล้วเดินต่อไปทางเมืองโกธา, อาร์นสตัดต์, อิลเมเนา, ชล้อยซิงเกินไปยังชไวน์ฟวร์ต เมืองทั้งหลายรับรองด้วยความยินดีทั้ง ๕ เมือง วันที่ ๔ ตุลาคมกองทัพสเวเดนไปถึงเมืองวูร์ซบูร์กและรุ่งขึ้นชาวเมืองนั้นก็ยอมแพ้ยกเมืองให้ การที่ได้เมืองวูร์ซบูร์กนี้เป็นประโยชน์มากเพราะเป็นเมืองของสังฆนายกวูร์ซบูร์ก ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในพวกคาโธลิกทั้งได้เงินทองสเบียงอาหารเป็นอันมาก ในที่นี้ได้ทำสัญญากับเจ้าต่างๆ ในประเทศฝรั่งเศส ตกลงเป็นพวกเดียวกัน เรียกทหารเต็มทันที การที่ได้ประเทศ

ก๊स्ताฟอาโดล์ฟเข้าทำศึกด้วย

ฟรังโกเนีย ซึ่งยังมีได้ถูกกองทหารย้ายมาก แปลว่ายังมีผู้คนสเบียงอาหารบริบูรณ์ นับว่าเป็นการดีอย่างยิ่ง

ฝ่ายทิลลีซึ่งอยู่ที่เมืองอาลเฟิลดรัมแม่น้ำเวแซร์นั้น ได้พยายามล่อลวงจะให้ ก๊स्ताฟอาโดล์ฟยกกองทัพไปทางนั้น โดยอาการทำที่เหมือนจะข้ามแม่น้ำเวแซร์ ไป แล้วที่หลังยกไปยังประเทศเฮสเส่นคัสเซลล์สมทบกับทหารเอมเปอเรอร์กองอื่นๆ เมื่อ เห็นว่าก๊स्ताฟอาโดล์ฟลงเดินทัพไปหาแม่น้ำไมน์ จึงยกตามไปทางเมืองฟูลด้าและ อาซเฟเฟินบวร์ก มีทหารราบ ๑ หมื่น ๘ พัน ทหารม้า ๘ พัน เตรียมจะไปสมทบกับกอง ทหารของคัคโลธริงเก็น (๑ หมื่น ๓ พัน) ซึ่งทำสัญญาเป็นไมตรีกับเอมเปอเรอร์ และ คุมทหารข้ามแม่น้ำไรน์ที่เมืองวอร์มส์มุ่งมายังเมืองอาซเฟเฟินบวร์ก กองทัพทิลลีกับกอง ทัพคัคโลธริงเก็นพบกันที่เมืองมิลเดินแบร์กเลยรวมกัน มีกำลังประมาณ ๓ หมื่น ๘ พัน ทิลลีมีความประสงค์จะเข้ารบต่อสู้กับก๊स्ताฟอาโดล์ฟให้แตกหัก แต่ คั้วร์ฟรีสท์ประเทศบาวาเรียเกิดวิตกกังวลดินแดนของตนจัดขึ้นทุกที่ สั่งห้ามมิให้เข้ารบ ให้แพ้ชนะ ให้เป็นแต่คอยป้องกันเขตแดนบาวาเรียไว้ คั้วร์ฟรีสท์เองรวมกำลังไว้ ที่โคเนาเวือร์ธอ์กกอง ๑ เป็นจำนวนทหาร ๑ หมื่น ๒ พัน

ทิลลีมีความเสียใจมากถึงกับจะลาออก แต่พวกนายทหารพากันขอร้องจึงตกลงยอมทำการต่อไป และได้ทำการรบเล็กๆ น้อยๆ กับข้าศึก ที่เมืองแย่งเมือง กันต่างๆ ไปมา

เมื่อได้จัดการยึดดินแดนธูริงเก็นและฟรังโกเนียได้ โดยมั่นคงแล้ว และ จัดทหารไว้รักษาเป็นจำนวน ๑ หมื่น ๖ พัน ในบังคับบัญชาฮอร์น ก๊स्ताฟอาโดล์ฟ จึงคุมทหารเดินเลียบลำน้ำไมน์ ไปยังแม่น้ำไรน์ ในเดือนพฤศจิกายน เพื่อยึดแนว แม่น้ำทั้ง ๒ ให้มั่นคง การยึดแม่น้ำไรน์ไม่เป็นการยาก เพราะพวกคาโรลิกที่อยู่ใน ดินแดนตามลำน้ำไรน์ ไม่มีกำลัง ทั้งเมืองต่าง ๆ ก็มีทหารรักษาน้อยต้านทานไม่ได้ วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ก๊स्ताฟอาโดล์ฟสมทบกับทหารจากเฮสเส่นคัสเซลล์ ๑ หมื่น ๘ พันแล้วหยุดตั้งอยู่ทั้ง ๒ ข้างฝั่งแม่น้ำไมน์ทางฝั่งขวาแม่น้ำไรน์ กองหลวงอยู่ตรง นำเมืองไมน์ซ์ เมืองนี้ทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์รักษาอยู่โดยแข็งแรงแล้วมีป้อมอยู่ทาง

สงคราม ๓๐ ปี

ฝั่งขวาแม่น้ำไรน์ตรงกันข้ามกับเมืองนั้นด้วย มีสะพานข้ามแม่น้ำระหว่างเมืองไมนซ์ กับบ็อมบ์นทหารที่รักษาเป็นทหารสเปนมีจำนวนประมาณ ๒ พัน ๕ ร้อย

กุสตาฟอาโด้ลฟ์เห็นว่า จะเข้าตีเมืองไมนซ์เอาโดยฉับพลันทหาได้ไม่ จึงคิด จะข้ามไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์ แต่ได้ทราบข่าวที่ลลมาล้อมเมืองนุร์นแบร์ก ซึ่งเป็น เมืองสำคัญเป็นที่ตั้งคลังเสบียงของพวกสเวเดน กุสตาฟอาโด้ลฟ์ยกไปช่วยเมือง นั้นแต่ฝ่ายที่ลลก็เกิดขัดด้วยเรื่องเสบียงอาหารต่าง ๆ ล้อมอยู่มิได้ต้องถอยไปเอง กุสตาฟอาโด้ลฟ์จึงกลับไปยังแม่น้ำไรน์ใหม่ สั่งให้ทหารเฮสเสนส์เคลื่อนล้อมเมือง ทางฝั่งขวาแล้วตนเองยกไปทางเหนือหน้า จัดการหลอกลวงข้าศึกให้หลงแล้วข้าม แม่น้ำไรน์ ไปยังฝั่งซ้ายและเข้าล้อมเมืองทางฝั่งซ้ายนั้น วันที่ ๑๓ ธันวาคม ทหารสเปน ที่รักษาเมืองยอมแพยกเมืองให้ กุสตาฟอาโด้ลฟ์ปล่อยให้ทหารเหล่านั้นถอยไปตามสบาย แล้วเข้ายึดเมืองจัดการตกแต่งบ้อมคูประตูหอรบโดยแข็งแรง ให้คุกแบร์นฮาร์ด อยู่คุมทหาร ตนเองไปเมืองฟรังค์ฟวร์ตที่แม่น้ำไมน์ อีกไม่ช้านักตัวฟรังค์ไมนซ์ก็เล็ก สัญญากับเอมเปอเรอร์ และตุ๊กผู้ครองประเทศโลธริงเกินก็แยกไปจากกองทัพ ที่ลลกลับไปบ้านเมือง เพราะกองทัพฝรั่งเศสยกเข้ามา ต่อไปกองทัพโลธริงเกิน เลยไปถึงปราไซจนกระทั่งกระจาย ตุ๊กเล็กสัญญาไมตรีกับเอมเปอเรอร์ ทอนกำลัง เอมเปอเรอร์ลงไปอีก

ในเดือนมกราคม บรรดาเจ้าคาโรลิกอื่นๆ ในแถบนั้น ก็สแดงตนออกหาก จากเอมเปอเรอร์หมด สแดงตนเป็นกลาง ทหารสเปนถูกขับไล่ไปยังประเทศ เนเดอร์ลันด์ เป็นอันทหารสเวเดนและเฮสเสนส์เคลื่อนได้ยึดดินแดนทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำ ไรน์ กับทั้งในประเทศเอลซาสส์ ฟัลซ์ล่างและดินแดนของคั้วฟรังค์ไมนซ์เมืองเกอลัน ไว์โดยมั่นคง

ในเดือน มีนาคม พ. ศ. ๑๒๗๔ กุสตาฟอาโด้ลฟ์และพวกเจ้าโปรเตสตันต์รวม กันมีทหารถึง ๑ แสน ๔ หมื่น หรือ ๑ แสน ๕ หมื่นแล้ว กำลังสำคัญ (ประมาณ ๑ แสน) อยู่ที่แม่น้ำไรน์ย่านกลางกับในประเทศฟรังโคเนียและโบเฮเมีย นอกจากนั้นอยู่ใน เยอรมันฝ่ายเหนือ

ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

นอกจากนั้นประเทศฝรั่งเศสก็ช่วยอุดหนุนก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ และพวกโปรเตสแตนต์โดยแข็งแรง ได้จัดการให้เจ้าคาโรลิกต่างๆ เป็นอันมาก ยอมปล่อยทหารเล็ก การเตรียมรบ เลิกสัญญาไมตรีกับเฮมเปอเรอร์ ทหารสเวเดนและพวกโปรเตสแตนต์อยู่ที่เขตรแดนประเทศบาวาเรียและเขตรดินแดนของเฮมเปอเรอร์เองแล้ว ตัดดินแดนประเทศนั้น ๆ ชาติจากดินแดนของเจ้าคาโรลิกต่าง ๆ ตามลำน้ำไรน์ เจ้าผู้ครองประเทศบาวาเรียเองเล่าก็จะไว้วางใจว่าเป็นพวกของเฮมเปอเรอร์แท้ ไม่ได้ เพราะนึกถึงตัวยิ่งกว่าอื่นกับทั้งในอาสเตรียมเองก็มีการขบถต่าง ๆ ประเทศสวิสก็เข้ากับพวกโปรเตสแตนต์ เฮมเปอเรอร์มีข้าศึกอยู่รอบข้าง กำลังหรือก็มีน้อยมีทหารประมาณ ๘ หมื่นเท่านั้นและในจำนวนนั้น ๖ หมื่นอยู่ในกองทัพทิลลี่ มีความอดโรยมากอยู่แล้ว นอกจากนั้นก็กระจายกันอยู่ตามเมืองต่าง ๆ

เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นได้ชัดว่า ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์อยู่ในที่ได้เปรียบอย่างยิ่ง สามารถจะทำการรุกได้ต่อไป จึงจัดให้ออกเช่นแซร์นากับตุคแบร์นหารัดคุมเชิงพวกคาโรลิกอยู่ในบริเวณใกล้แม่น้ำไรน์และประเทศเฮลซาสส์ แล้วก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เองคุมทหาร ๔ หมื่น ๕ พัน ยกไปณวันที่ ๑๕ มีนาคมไปยังนุร์นแบร์ก ทิลลี่หลบถอยไปข้ามแม่น้ำดานฮุยบ และไปตั้งอยู่ใกล้เมืองไรน์หลังแนวแม่น้ำเล็ช ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เข้าในเมืองนุร์นแบร์กแล้วเลยตามทิลลี่ไปจนถึงนอยฮมาร์คต์ และไปยังเมืองโคเนาเวอร์ธ ไล่ทหารบาวาเรียข้ามแม่น้ำดานฮุยบไป ทั้งได้ส่งทหารไปในประเทศชวาเบียยึดเมืองอูลม์ จากโคเนาเวอร์ธก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์เดินไปยังแม่น้ำเล็ช ที่ทิลลี่กับกั้วร์ฟุสต์ประเทศบาวาเรียรวมกันตั้งอยู่ ทำป้อมค่ายสนามไว้แข็งแรงหลังแนวแม่น้ำนั้น ก๊स्ताฟอาโด้ลฟ์ตรวจดูภูมิประเทศเห็นว่ามีความหนทางที่จะข้ามแม่น้ำได้นำข้าศึกแล้วและยกเข้าตีกองทหารฝ่ายข้าศึกได้ จึงได้จัดการรวมปืนใหญ่ยิงข้าศึกโดยแข็งแรง ส่งทหารราบเป็นกองล่วงหน้าข้ามไปยึดฝั่งตรงกันข้ามก่อน แล้วทำสะพานยกทหารที่เหลือข้ามไป ทิลลี่คุมทหารออกมานอกแนวป้อมค่าย เพื่อตีกองทหารสเวเดน แต่ถูกปืนใหญ่ฝ่ายสเวเดนยิงตัดแถว ๒ ทางเป็นอันตรายนมาก ทั้งถูกทหารราบสเวเดนตีทางน้ำ ทหารม้าดีทางบก เลยแตกกลับเข้าไปในค่าย ทิลลี่เองถูกลูกกระสุนปืนใหญ่ตัดขาขาด

สงคราม ๓๐ ปี

รุ่งขึ้นกองทัพก็เลยถอยจากค่าย ไปยังเมืองอิงโกลสตัดต์ ตอนนั้นไป
ก็ศตาฟอาโตล์ก็ได้เมืองไรน์และยึดตำบลต่าง ๆ ตามลำน้ำเอ็ลซตลอด แล้วไปล้อม
เมืองอิงโกลสตัดต์ คั้วร์ฟุร์สท์บาวาเรียยอมแพ้ทำสัญญาเลิกรบ ก็ศตาฟอาโตล์ก็วางใจ
หาได้จัดการตัดหนทางมิให้คั้วร์ฟุร์สท์กลับเข้าไปในดินแดนของตนได้นั้นไม่ คั้วร์ฟุร์สท์
ก็เลยถอยไปยังเรเกินสบูร์ก ติดต่อกับทหารเอมเปอเรอร์ในประเทศโบฮีเมียได้
กลับอีกheimขึ้นอีก

ก็ศตาฟอาโตล์ก็ออกจากอิงโกลสตัดต์เข้าไปภายในประเทศบาวาเรีย เพื่อ
ประสงค์จะให้คั้วร์ฟุร์สท์กลับมา ที่ได้เมืองโมสบูร์ก ลันด์สชุต ไฟร์ซิงเก็น และ
มุนเชิน (มิวนิก) ตัวเมืองหลวง ได้อาหารและเสบียงอาหารเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก

การทัพใน พ, ศ, ๒๑๗๕

ในต้น พ, ศ, ๒๑๗๕ เหตุการณ์เกิดเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ตามที่ก็ศตาฟ
อาโตล์ได้ทำการสำเร็จผลอันใหญ่หลวงในเวลาอันน้อยนั้น ทำให้บรรดาเจ้าใน
ประเทศเยอรมันทั้งฝ่ายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ เกิดมีความวิตกหวาดเสียวเกรงว่า
ก็ศตาฟอาโตล์จะคิดหาอำนาจใส่ตนเอง และเมื่อปราบปรามเอมเปอเรอร์หมดอำนาจ
ลงไปแล้ว ก็จะตั้งตนเป็นใหญ่กดขี่พวกเจ้านายแทนเอมเปอเรอร์ ไข่แต่เท่านั้น
การดิ้นรนทะเลาะวิวาทมหาเสนาบดีฝรั่งเศสก็มีความอิจฉาริษยา ก็ศตาฟอาโตล์ ยิ่งนัก
เกรงจะมีอำนาจใหญ่เกินไป เพราะในขณะนั้นต้องนับว่าก็ศตาฟอาโตล์มีกำลัง
สมบูรณ์มาก อาจบังคับให้เอมเปอเรอร์ทำตามได้ทุกอย่าง การดิ้นรนทะเลาะวิวาทและ
พวกเจ้าโปรเตสแตนต์เลยไม่อยากช่วยก็ศตาฟอาโตล์ต่อไป เหตุการณ์อุดหนุน
ต่าง ๆ นั้นเสีย

ข้างฝ่ายเอมเปอเรอร์ตกอยู่ในที่อับจนจะหาใครช่วยก็ไม่มี จึงตกลงต้องกลับ
เรียกวิลเลียมสไตน์ ซึ่งได้ให้ออกเสียจากตำแหน่งแม่ทัพนั้น กลับมารับตำแหน่งแม่
ทัพใหญ่ใหม่ วิลเลียมสไตน์เล่นตัวมาก จนเอมเปอเรอร์ต้องยอมให้อาณัติให้เค็ชชาด
เท่ากับให้เป็นเอมเปอเรอร์ในดินแดนที่จะยกกองทัพผ่านไป ทั้งเอมเปอเรอร์ก็จะไม่
เข้าไปเกี่ยวข้องในการทัพอย่างหนึ่งอย่างใดด้วย วิลเลียมสไตน์จึงตกลง และจัดการเรียก

ก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

จ้างทหารในประเทศและเมืองต่าง ๆ ได้ผู้คนมากโดยรวดเร็ว เพราะวัดเล่นสะไคน์ มีชื่อเสียงว่าเป็นแม่ทัพวิเศษ ทั้งยังมีเงินทองมาก ทหารเหล่านี้ประมาณ ๔ หมื่น ได้รวบรวมกำลังกันในประเทศโมราเวียมณฑลซนาอิม

ตามที่ว่ามานี้ เห็นได้ว่าริเชลียเอฝ่าย ๑ กับวัดเล่นสะไคน์อีกฝ่าย ๑ ทำให้ฝ่ายเอมเปอเรอร์และพวกคาโธลิกเกิดก่อกวนได้เปรียบขึ้น ทำให้ก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์ ต้องระมัดระวังมาก ต้องหยุดการรุกและคงอยู่ในประเทศบาวาเรีย

ฝ่ายวัดเล่นสะไคน์ได้ยกทัพจากประเทศโมราเวียเข้าไปในประเทศโบฮีเมีย เพื่อตีกองทัพซัคโซเนียซึ่งอยู่ในประเทศนั้นให้ถอยไป ให้ลั้วร์ฟุร์สต์ซัคโซเนียครั้นคร้าม กับทั้งเป็นหนทางที่จะขู่ว่าจะตัดทางส่งกำลังของก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์ด้วย หวังว่าก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์จะต้องถอยจากเยอรมันฝ่ายใต้กลับไปฝ่ายเหนือ ส่วนทหารซัคโซเนียนนั้นก็หนีถอยจากกองทัพวัดเล่นสะไคน์เรื่อยไปไม่รังรอที่เดียว วัดเล่นสะไคน์ได้เมืองปราก โดยง่าย ขณะนั้นลั้วร์ฟุร์สต์ประเทศบาวาเรียขอต่อเอมเปอเรอร์ให้ส่งให้วัดเล่นสะไคน์ ยกไปประเทศบาวาเรีย เพื่อไล่ก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์ออกจากบ้านเมืองของตน วัดเล่นสะไคน์จึงยกทัพไปยังเมืองเทียร์เชินรอยช์ ลั้วร์ฟุร์สต์ประเทศบาวาเรียก็เลิกล้ม สัญญาต่อก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์ ยกกองทหารของตนไปสมทบด้วย

ฝ่ายก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์วางทหารไว้รักษาประเทศบาวาเรีย ๑ หมื่น แล้วคุมทหาร ๑ หมื่น ๖ พันยกไปยังเมืองอัมแบร์กและซูลทซ์บัช ตามลั้วร์ฟุร์สต์ประเทศบาวาเรียไป แต่ไม่ทันที่จะตัดทางมิให้ไปสมทบกับวัดเล่นสะไคน์นั้นได้ จึงเลยยกทัพไปยังนุร์นแบร์ก เพื่อให้ใกล้ขึ้นไปทางเหนือ จัดการมิให้ข้าศึกตัดทางส่งกำลังของตนได้ เมืองนุร์นแบร์กมีเสบียงอาหารบริบูรณ์มาก ทั้งเป็นตำบลทางแยกติดต่อกันกับประเทศซัวเบีย ซัคโซเนีย แม่น้ำไมน์ แม่น้ำไรน์ แม่น้ำดานฮุยบ ก๊อสตาฟอาโด้ลฟ์ ไม่หยาบขันไปทางเหนือเสียทีเดียว เพราะจะเป็นการละทิ้งเจ้าโปรเตสแตนต์แถบใต้ และวันตก ทั้งผลประโยชน์ที่ทำมาแล้วนั้นหมด ครั้นจะยกตรงไปต่อสู้กับวัดเล่นสะไคน์หรือ กำลังก็อ่อนแอกว่า จึงต้องทำการคุมเชิงร้งรออยู่

ฝ่ายวัดเล่นสะไคน์ถึงมีกำลังมากและทั้งอยู่ในที่ที่เหมาะในวิธีตัดทางส่งกำลังฝ่าย

สเวเดนก็จริง แต่ยังไม่อยากจะทำการให้แตกหักเหมือนกัน จึงตกลงไปตั้งล้อม กองทัพสเวเดนที่นอร์นแบร์ก เพื่อให้ห่อคสเบียงอาหารและอิศโรย กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเลยตั้งประทะกันอยู่แต่ต้นเดือนกรกฎาคมจนถึงเดือนสิงหาคม มีการรบกันเล็กๆ น้อยๆ ต่างฝ่ายต่างระวังกำลัง วัดเล่นสะไคน์ไม่อาจเข้าตีค่ายข้าศึกเพราะเห็นว่าเป็นที่แข็งแรงนัก ชรรมนิยมสมัยนั้นไม่คิดตีบ้อมค่ายด้วยกำลังถาโถมเลย ถึงมีกำลังมากกว่าข้าศึกมาก ก็มักใช้วิธีล้อมให้ยอมแพ้ แต่ฝ่ายกุสตาฟอาโดล์ฟได้สเบียงอาหารในนอร์นแบร์กมากกว่าวัดเล่นสะไคน์คาดหมายมาก จึงไม่เคื่องร่อนคงตั้งรกรอกอยู่ได้จนเดือนสิงหาคม ในเดือนนั้นออกเช่นเช่นเช่นน้ำได้นำทหารมาจากเมืองต่างๆ มาสมทบกับกุสตาฟอาโดล์ฟ วัดเล่นสะไคน์ก็ปล่อยให้สมทบไม่ขัดขวาง เพราะคนยิ่งมากยิ่งจะอดเร็ว ซึ่งเป็นความจริง ตั้งแต่ออกเช่นเช่นเช่นน้ำมาสมทบด้วยแล้ว กุสตาฟอาโดล์ฟมีทหารถึง ๕ หมื่น นับทั้งราษฎรชาวเมืองนอร์นแบร์กด้วยเป็นคน ๑ แสน ๕ หมื่น สเบียงก็เกิดขัดสนขึ้นโดยเร็วพลัน ฝ่ายวัดเล่นสะไคน์เองก็ใช้ว่าดี สเบียงยอมหาไม่ได้ ทหารอดอยากหนักขึ้นทุกทีเหมือนกัน

กุสตาฟอาโดล์ฟจะอยู่นิ่งต่อไปไม่ได้ จึงนำทหารออกจากค่าย คิดล่อให้วัดเล่นสะไคน์ออกรบ แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงใช้ปืนใหญ่ยิงค่ายข้าศึกโดยแข็งแรง วัดเล่นสะไคน์ก็กลับสั่งให้ทหารถอยลงไปเสียช้า กุสตาฟอาโดล์ฟจึงเข้าตีค่ายวัดเล่นสะไคน์ แต่หาเป็นการสำเร็จผลไม่ ต้องถอยกลับเข้าเมืองนอร์นแบร์ก

ก่อนนั้นมากองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งประชิดกันอยู่อีก ๒ อาทิตย์ เสียทหารล้มตายในการอดอยากมาก ครั้นวันที่ ๘ กันยายน กุสตาฟอาโดล์ฟจึงนำกองทัพของตนเดินผ่านค่ายวัดเล่นสะไคน์ ไปยังเมืองวูร์ซบูร์ก มีทหารเหลืออยู่ ๒ หมื่น ๔ พัน ฝ่ายวัดเล่นสะไคน์ร่อยอยู่จนวันที่ ๑๓ ก็เผาค่ายเสีย แล้วถอยไปยังเมืองฟอร์ชไฮม์ และตีได้เมืองบามแบร์ก จำนวนทหารคงเหลือ ๒ หมื่น ๔ พันเหมือนกัน

การที่กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายต่างคนต่างถอยไปดังนี้ เป็นการปลาดอย่างยิ่ง และเกือบจะมีครั้งเดียวในพงษาวดารการสงคราม

เมื่อวัดเล่นสะไคน์ตั้งอยู่ที่บามแบร์กงานใช้สเบียงในดินแดนโดยรอบหมดแล้ว

กัศตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

และได้ทราบว่างองทัพอีกกอง ๑ ของเอมเปอเรอร์ได้เข้าไปในประเทศซัคโซเนีย จึงตกลงยกทัพไปทางนั้นบ้าง เพื่อบังคับให้คั้วร์ฟูร์สต์กลับเข้ากับเอมเปอเรอร์ และบางทีจะเป็นการสำหรับตัดทางส่งกำลังของกัศตาฟอาโด้ลฟ์ด้วย ได้ตีเมืองต่าง ๆ ในซัคโซเนียได้ตลอดไปจนถึงไลป์ซิก ตีได้เหมือนกัน เลยไปตีเมืองเคิร์สเดิน (เมืองหลวงซัคโซเนีย) ได้อีกด้วย

ฝ่ายกัศตาฟอาโด้ลฟ์กลับไปอยู่ในประเทศบาวาเรีย คิดจะปราบปรามประเทศนั้นให้ราบคาบ และบางทีก็จะไปตีเอาสเตอร์เรียต่อไป แต่ครั้งนี้ได้ทราบว่าวิลเลียมเสไตน์ยกไปยังประเทศซัคโซเนีย และไปรวมกำลังกับกองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์อีกกอง ๑ เลยมีทหารถึง ๕ หมื่นอาจตีย้อนหลังตัดทางส่งเสบียงของกัศตาฟอาโด้ลฟ์ได้ โดยง่าย จึงตกลงใจยกทัพตามไปในประเทศซัคโซเนียบ้าง วางทหารไว้รักษาในประเทศบาวาเรีย และชาวเบียร์ ๑ หมื่นคน แล้วก็ยกไปยังชไวน์ฟูร์ต รวบรวมกำลังทหารได้ ๒ หมื่น ๗ พัน จากชไวน์ฟูร์ตยกไปทางเขาจูริงเก้น ไปถึงเมืองแอร์ฟูร์ตวันที่ ๒๖ ตุลาคม เมื่อวิลเลียมเสไตน์ทราบว่ากัศตาฟอาโด้ลฟ์ยกมาถึงแอร์ฟูร์ต ก็รีบนำกองทัพกลับมายังไลป์ซิกสมทบกับบีปเบินไฮม์ แล้ววันที่ ๒๕ ตุลาคม มาหยุดตั้งอยู่ที่ไวส์เสนเฟลส์ ส่งกองทหารไปยังเนมบูร์ก เพื่อยึดทางข้ามแม่น้ำฮาเซิล แต่กัศตาฟอาโด้ลฟ์ไปถึงก่อนข้ามแม่น้ำฮาเซิลไปแล้ว ไปตั้งค่ายอยู่ใกล้เมืองเนมบูร์ก วิลเลียมเสไตน์ถึงเลไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร จึงได้ประชุมนายทัพนายพลหารือกัน กลับตกลงให้แยกกำลังกันพักตามเมืองต่าง ๆ เพราะเป็นเวลาเริ่มฤดูหนาวแล้ว แท้จริงในขณะนั้นกองทัพวิลเลียมเสไตน์ (๔ หมื่น) อยู่ในระหว่างกลาง มีกองทัพข้าศึกอยู่ในทิศต่าง ๆ ๓ ทาง คือกองทัพสเวเดน (๒ หมื่น ๗ พัน) อยู่ที่เนมบูร์ก กองทัพซัคโซเนีย (๑ หมื่น ๔ พัน) อยู่ที่ทอร์เกา กับกองทหารซัคโซเนียและเบราน์ชไวค์ (บรุนสวิก) รวมกันอีกกอง ๑ (๑ หมื่น) อยู่ที่แม่น้ำเอลเบ ถ้านับกองข้าศึกทั้ง ๓ กองรวมกันแล้ว วิลเลียมเสไตน์มีกำลังน้อยกว่า เพราะฉะนั้นควรรับเข้าตีกองใดกองหนึ่งเสียให้แตกก่อนที่จะรวมกันได้ แต่ก็หาทำไม่ได้ เพราะเกรงขามพระเจ้าแผ่นดินสเวเดนมากอยู่และกลัวเสียชื่อเป็นประมาท

ฝ่ายกัสดาฟอาโตลฟ์ไม่มีความตั้งใจเลย ตรงกันข้าม เมื่อเห็นประโยชน์แล้ว ย่อมทำการโดยรวดเร็ว อย่างที่ยกมาจากบาวเรียครั้งนี้ จึงมีความประสงค์จะยกไปรบกับวัลเลนสไตน์เสียให้แตกหัก พอทราบว่าวัลเลนสไตน์ถอยไปก็ยกตามไป วัลเลนสไตน์กำลังถอยไปมูร์ชบวร์ก ครั้นทราบว่ากองทัพสเวเดนตามไป ก็ย้อนกลับมาตั้งรับใกล้ไลป์ซิก และสั่งให้บีบเป็นโฮมซึ่งแยกไปนั้นกลับมาสมทบ กองของวัลเลนสไตน์มาตั้งรวมกำลังอยู่ที่ลุตเซ่น กัสดาฟอาโตลฟ์ก็ยกไปยังลุตเซ่นโดยทันที นายพลต่าง ๆ ได้แนะนำให้ไปสมทบกับกองทัพซัคโซเนียเสียก่อน ก็ไม่ฟัง วันที่ ๑๖ พฤศจิกายนเข้ามิด กองทัพวัลเลนสไตน์และกองทัพกัสดาฟอาโตลฟ์จึงประทะกัน

ฝ่ายวัลเลนสไตน์จัดขบวนรบ ปีกขวาจลุดเซ่น ปีกซ้ายจลุดานาขนาดย่อม พลอสส์กราเบ็น นำแนวขบวนรบมีถนนจากลุตเซ่นไปไลป์ซิกซึ่งเป็นมุดดินสูงมีคู ๒ ข้างได้ ไซค์เป็นที่พักบัง ทหารพลปืนตั้งแถวอยู่ในนั้น นำปีกทั้ง ๒ ตั้งปืนใหญ่ ๗ กระบอกข้างหนึ่ง ๑๔ กระบอกข้างหนึ่ง ทหารราบอยู่ด้านกลาง จัดเป็น ๔ บาดาลิโอนขนาดใหญ่ ทหารม้าอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง

กองทัพสเวเดนเมื่อมาถึงในระยะประมาณ ๑ กิโลเมตรจากข้าศึก ก็จัดขบวนรบ มีปืนใหญ่ขนาดใหญ่อยู่นำปีกทหารราบทั้ง ๒ ข้าง ๆ ละ ๒๖ กระบอก กับยังมีปืนใหญ่ขนาดย่อมอยู่นำกองพลทุกกอง ๆ พลละ ๕ กระบอก เริ่มรบได้ ไซค์ ปืนใหญ่ยิงข้าศึกโดยแข็งแรงก่อน แล้วกัสดาฟอาโตลฟ์เองนำทหารปีกขวาเข้าโจมตีข้าศึกซึ่งอยู่ในคูได้ ออกไปจากคูได้ ข้ามถนนไปแล้วเข้าตีปีกซ้ายของกองทัพวัลเลนสไตน์ ทหารราบเข้าตีปีกทหารราบข้าศึก ฝ่ายทหารม้าสเวเดนก็ได้ประจันบานกับทหารม้าฝ่ายเอมเปอเรอร์ไล่ถอยไป ฝ่ายสเวเดนได้ปืนใหญ่ของข้าศึกด้วย ในขณะที่ฝ่ายทหารเอมเปอเรอร์ออกตีปีก ทหารกัสดาฟอาโตลฟ์จึงต้องถอยไปหน่อยสำหรับรวมกำลังกัน แล้วเข้าตีอีกได้ ปืนใหญ่ใหม่ กัสดาฟอาโตลฟ์จะไปจากปีกขวายังปีกซ้าย แต่ถูกลูกกระสุนปืนพระชนม์ในสนามรบ เมื่อทหารสเวเดนทราบข่าวว่าเสียพระเจ้าแผ่นดินและแม่ทัพ ก็เสียใจเป็นอย่างยิ่ง แต่กลับต้องการแก้เผ็ดเป็นกำลังไม่ย่อท้อ

ก๊อสตาฟอาโดล์ฟเข้าทำศึกด้วย

ส่วนการบังคับบัญชาตกแก่ดักแบร์นฮาร์ดซ็ชเสนไวมาร์ ซึ่งเดิมบังคับบัญชาด้านซ้าย และได้เข้าตีข้าศึกหน ๑ แล้ว ครั้นได้รับบังคับบัญชากองทัพทั่วไป ก็สั่งทหารเข้าตีข้าศึกอีกโดยแข็งแรง ข้าศึกแตกกระจาย เริ่มถอยหนีไปเป็นอลหม่าน

ในขณะนั้นปีเป็นไฮม์ ซึ่งรับจะมาสุมรบกับวัลเลนสไตน์ มาถึงสนามรบเข้าตีปีกขวาของทัพสเวเดนจนต้องถอย แต่ปีกซ้ายของพวกสเวเดนตั้งอยู่ในที่เดิมได้ เกิดการรบพุ่งต่อสู้กันใหม่อย่างอกุศลยุทธ์ จนถึงเวลาค่ำมีคืบปีเป็นไฮม์ถูกอาวุธ กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์จึงแตกถอยไป เสียปืนใหญ่ทั้งหมด เสียธงไชยเป็นอันมาก และทหารล้มตายเจ็บป่วยหรือเป็นขเลยศึกประมาณ ๑ หมื่น ๒ พัน นอกจากนั้นหนีโดยอลหม่านไปยังเมอร์เซบูร์ก แล้ว วัลเลนสไตน์เลยพาถอยไปยังประเทศโบเฮเมีย

ภายหลังการรบที่ลุตเซินนี้ ก็ได้กระทำสงครามกันต่อไปอีกจนถึงปี พ.ศ. ๒๑๕๑ จึงได้เลิกการรบทำสัญญากันที่เวสต์ฟาเลีย แต่การรบนั้นย่อมนับว่าไม่เข้มแข็ง หรือมิได้เป็นตัวอย่างอันดีในทางวิธีกระทำการสงครามเหมือนเวลาที่ก๊อสตาฟอาโดล์ฟเป็นแม่ทัพเอง เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นจะต้องกล่าวต่อไป

เมื่อพิจารณาดูวิธีกระทำการสงครามของก๊อสตาฟอาโดล์ฟแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่ากล้ายวิธีของอาเล็กซานเดอร์พระเจ้าแผ่นดินประเทศมาเซโดเนีย ฮันนิบาล และเซซาร์ แม่ทัพวิเศษของพวกคลาสสิก เห็นได้ชัดว่าผิดแปลกกับวิธีของชาติใหม่ที่เป็นมาแล้วนั้นมาก

ข้อสำคัญ คือดำเนินการเป็นระเบียบเรียบร้อยตลอด เริ่มต้นเมื่อได้ยกกองทัพมาขึ้นบกในดินแดนของข้าศึกแล้ว ไม่ทำการรบกวนโดยใช่เหตุ พยายามจัดการตั้งฐานทัพให้มั่นคงแน่นอนเสียก่อน นับแต่วันแรกขึ้นบกจนถึงเวลาข้ามแม่น้ำเอลเบนั้นใช้เวลาถึง ๑๔ เดือน สำหรับปราบปรามยึดบ้านเมืองบ้อมถาวรต่างๆ เพื่อให้ฐานทัพและทางส่งกำลังนั้นมั่นคงปราศจากอันตราย

ครั้นเมื่อได้ยึดมั่นในประเทศเยอรมันฝ่ายเหนือแน่นอน บ้างก็ยกปีกและหลังพร้อมแล้ว จึงได้ยกทัพข้ามแม่น้ำเอลเบ ทำการโดยรวดเร็วต่อไปภายใน ๒๐ วัน

สงคราม ๓๐ ปี กุสตาฟอาโด้ลฟ์เข้าทำศึกด้วย

ยึดมั่นในดินแดนซูริงเก้ และฟรังโกเนีย แล้วอีก ๑๐ วันก็ยึดแนวแม่น้ำไมน์ได้
ตลอด ภายใน ๓ เดือนต่อไปยึดแนวแม่น้ำไรน์ทั้ง ๒ ข้าง แล้วเข้าไปในประเทศบาวา
เรีย ข้ามแม่น้ำดานฮูบไปยังแม่น้ำเล็ช รบชนะกองทัพอัซซิก และปราบ
ปรามประเทศบาวาเรียตลอด

ภายใน ๘ เดือนยึดได้ดินแดนในประเทศเยอรมันกว้างขวางกว่าที่ได้กระทำภายใน
ใน ๑๔ เดือนก่อนข้ามแม่น้ำเอลเบนั้นเป็นอันมาก

ต่อนั้นมาเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป คือพวกเจ้าเยอรมันและประเทศฝรั่งเศส
เกิดความริษยาขึ้น ทั้งเอมเปอเรอร์ได้ส่งวัลเลินสไตน์ออกรบ กุสตาฟอาโด้ลฟ์
กลับทำการโดยระมัดระวังใหม่ ไม่หุนหัน เพราะขณะนั้นนับว่าตนอยู่ในอาการแพ้เปรียบ

ภายหลังครั้งได้กำลังเพิ่มเติมมาจนเพียงพอ ก็กลับรุกใหม่ แต่เมื่อทำ
การไม่สำเร็จก็กลับถอยไป คราวนี้เมื่อวัลเลินสไตน์พยายามจะตัดทางส่งกำลังโดย
แน่นอน กุสตาฟอาโด้ลฟ์ก็ต้องกลับทำการโดยแข็งแรงอีก ยกทัพจากบาวาเรีย
ไปยังประเทศซัคโซเนียโดยรวดเร็วอย่างยิ่งและเข้ารบกับอัสซิกโดยแตกหัก

น่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่กุสตาฟอาโด้ลฟ์มาสิ้นพระชนม์เสียในสนามรบที่ลุดเซ่น
เป็นอันตัดขาดเสียกลางทาง ไม่ทราบได้ว่าจะใช้ความคิดทำการอย่างไรต่อไป

เท่าที่เราทราบได้นั้น กุสตาฟอาโด้ลฟ์ทำการเหมาะสมกับเหตุการณ์เสมอ ซึ่ง
เป็นของสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดหมดในการสงคราม จะถือแบบเป็นเกณฑ์ว่าต้องทำอย่าง
นั้นอย่างนี้ แล้วก็ทำไปเสมอเช่นนั้นใช้ไม่ได้เลย เหตุการณ์ย่อมเป็นใหญ่และเปลี่ยนแปลง
ไปเสมอ แม้ทัพต้องสั่งการดำเนินการให้เปลี่ยนแปลงไปทันกับเหตุการณ์

วิธีทำการสงครามของกุสตาฟอาโด้ลฟ์ มีพร้อมทั้งความระมัดระวังอย่างอุกฤษฏ์
และความแข็งแรงรวดเร็ว ทั้งรุกเข้าหาอัสซิกเพื่อรบแตกหัก ทั้งคุมเชิงกันมิให้
การรบถึงแพ้ชนะ จะทำอะไรก็ตามระเบียบอันแน่นอน ไม่ใช่ตามบุญตามกรรม
ทั้งเดินไปหาความมุ่งหมายอันได้ตั้งขึ้นไว้แต่เริ่มต้นนั้นเสมอ ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงไปเปลี่ยน
มาสับปลับ เช่นบุคคลที่ตนของตนเองก็ไม่ทราบชัดว่าต้องการอะไร

รเบียบการทหารในยุคลยุยส์ที่ ๑๔

วิธีกระทำการสงครามของกิสตาฟอาโดล์ฟ และผลสำเร็จของการนั้น เป็นที่เลื่องลือมากในประเทศทวีปยุโรปทั่วไป เลยพากันพยายามจำลองอย่างมาทำตามไปหมด แต่จำลองผิด ๆ เสียมาก ดังจะได้กล่าวต่อไปในมาตรานี้

ในส่วนยุทธวิธี กิสตาฟอาโดล์ฟมีความชอบความดีในทางใช้ปืนใหญ่ และในทางจัดการให้ทหารทั้ง ๓ เหล่าทำการกลมเกลียวอุดหนุนซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ แต่ยุทธวิธีของกิสตาฟอาโดล์ฟยังนับว่าบกพร่องที่ไม่มีกองหนุน และการเข้าตีเป็นการเข้าตีตรงนำทั้งแนว ด้านขวาก็เข้าตีด้านซ้ายซ้ายก็ ด้านกลางตีด้านกลาง ด้านซ้ายตีด้านขวาซ้ายก็ คือทุกด้านตีซ้ายซึ่งอยู่หน้าตน ไม่มีการรวมกำลังเข้าให้มากแล้วเข้าตีเฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่มีการโอบปีก เป็นยุทธวิธีคล้ายของชาวโรมัน แต่ไม่ถึงอาเล็กซานเดอร์พระเจ้าแผ่นดินมาเซโดเนียหรือฮันนิบาล

มาตรา ๗

ยุคลยุยส์ที่ ๑๔

ตอนที่ ๑๗

รเบียบการทหารในยุคลยุยส์ที่ ๑๔

การรบราฆ่าฟันซึ่งกันและกันในประเทศทวีปยุโรปในเรื่องศาสนา ได้ยุติลงในปีพุทธศักราช ๒๑๕๑ เมื่อทำสัญญาสงบศึกที่เวสต์ฟาเลียแล้ว ราชบุตรพลเมืองในประเทศต่าง ๆ พากันได้รับความลำบากอดโรยลงไปเป็นอันมาก เสียทั้งชีวิตเลือดเนื้อ และทรัพย์สินสมบัติ มีผู้กล่าวว่าพลเมืองในประเทศเยอรมันลดน้อยลงไป ๒ ใน ๓

ในตอนท้ายของการสงคราม ๓๐ ปีนั้น ผู้ที่กระทำสงครามก็ถึงเรื่องศาสนา น้อยลงทุกที จนภายหลังล้มเลิกทีเดียว กลายเป็นทำสงครามสำหรับประโยชน์หาอำนาจให้พระเจ้าแผ่นดินให้มากขึ้นเท่านั้น

ตามที่เราได้มาแล้ว การปกครองบ้านเมืองในประเทศยุโรปนั้น ตั้งแต่ได้มีระเบียบ เฟอร์ดิสตมุสขึ้นแล้วก็เลยเกิดแยกย้ายมาก อำนาจมิได้อยู่ในมือ

รเบียบการทหาร

พระเจ้าแผ่นดินหรือรัฐบาลกลาง เจ้าผู้ปกครองเมืองต่าง ๆ หรือพวกโนบิลิตีต่างคนต่างมีอำนาจในดินแดนของตน ดูกหรือเคานต์บางคนอาจมีอำนาจมากกว่าพระเจ้าแผ่นดินก็ได้ เพราะมีที่ดินและกำลังมากกว่า ส่วนประเทศเยอรมันนั้น เลบเตกเป็นประเทศเอกราชน้อยใหญ่มากหลายนับไม่ถ้วน เอ็มเปอเรอร์เป็นแค่หัวหน้าของเจ้าประเทศราชทั้งปวงเท่านั้น

เมื่ออำนาจแยกย้ายกันดังนี้ การรบพุ่งซึ่งกันและกันก็มีอยู่เสมอมา และพระเจ้าแผ่นดินพยายามปราบปรามพวกเฟวดาลให้กลับมามีอำนาจของตนเป็นลำดับ กลับเอาอำนาจมาอยู่ในมือตน ในทางนี้ในประเทศฝรั่งเศส พระเจ้าแผ่นดินหรืออรรคมหาเสนาบดีเป็นได้พยายามมากกว่าที่อื่น ๆ หมดและทำการไปถึงผลสำเร็จ เพราะมีผู้สำเร็จราชการอันมีอุปนิสัยและคุณวุฒิดีมาก เช่นริเชลียอซึ่งเป็นอรรคมหาเสนาบดีผู้สำเร็จราชการตลอดรัชกาลหลุยส์ที่ ๑๓ และมาซารินผู้สำเร็จราชการในขณะหลุยส์ที่ ๑๔ ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นเป็นต้น ครั้นเมื่อหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงพระเจริญวัย สามารถทรงราชการเองได้แล้ว (พ.ศ. ๒๒๐๔) การปกครองได้มารวมอยู่ในพระเจ้าแผ่นดินหมด จนหลุยส์ที่ ๑๔ สามารถรับสั่งว่า “แผ่นดินคือตัวเรา” (L'etat c'est moi) หมายความว่าประโยชน์ของพระองค์กับประโยชน์ของแผ่นดินเหมือนกันไม่ผิดกันเลย ความประสงค์หรือประโยชน์ของราษฎรพลเมืองไม่ต้องนึกถึงทีเดียว พระเจ้าแผ่นดินในประเทศอื่นก็พยายามกระทำอย่างเดียวกันทั่วไป

หลุยส์ที่ ๑๔ มีนายพลที่นับว่าดีกว่าผู้อื่นในสมัยนั้น ช่วยราชการอยู่หลายนาย (คองเต ลุกซิมบวร์ก ทุเรนน์ วิลลาร์ส ลูวอัส ไวบง) จึงทรงพระดำริให้ขึ้นไปในทางที่จะแผ่ราชอาณาจักรให้ใหญ่โตออกไปอีก อยากจะเป็นใหญ่ในทวีปยุโรปฝ่ายตะวันตก พระองค์มีกองทัพอันดี จึงได้ยึดอำนาจบังคับประเทศอื่น ๆ ให้ทำตามพระประสงค์อยู่ได้นานเวลา และทวีปยุโรปสมัยนั้นเกิดมีการสงครามที่เรียกว่า “สงครามออฟฟิส” คือการดำเนินสงครามอย่างใดทางใดเป็นไปตามที่จะสั่งไปจากเมืองหลวงทั้งสิ้น หาใช่แล้วแต่แม่ทัพทำการไปตามเหตุการณ์และภูมิประเทศไม่ตามธรรมเนียมรัฐบาลเป็นผู้ชี้ความประสงค์ และความมุ่งหมายที่สุดให้แก่แม่ทัพ แล้ว

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

แม่ทัพก็ปฏิบัติการไปให้บรรลุถึงซึ่งความมุ่งหมายนั้น ตามที่จะเหมาะกับภูมิประเทศ
และเหตุการณ์ในสมัยที่กล่าวถึงนี้ การหาเป็นเช่นนั้นไม่ รัฐบาลสั่งแม่ทัพในกิจการ
ทุกสิ่งทุกอย่างแม่ทัพเป็นผู้ทำการตามคำสั่งเท่านั้น

การสงคราม ๓๐ ปี ได้แสดงคุณวุฒิของกองทัพกัสตาฟอาโดล์ฟให้ประจักษ์แก่
คนทั่วไป เห็นผลร้ายและความไม่มั่นคงของการทหารจ้างชั่วคราว เพราะฉะนั้น
ในต้น ๑๐๐ ปี ที่ ๒๓ แห่งพุทธศักราช ประเทศต่าง ๆ จึงพากันจัดมีกองทัพประจำ
(คือมีไว้แต่ในเวลาสงบศึกด้วยนั้น) ทั่วไป และจำนวนทหารก็มากขึ้นทุกที เช่นใน
กองทัพฝรั่งเศส เมื่อปี พ. ศ. ๒๒๓๐ มีทหารประจำถึง ๑ แสน ๕ พัน ในการสงคราม
แย่งราชสมบัติประเทศสเปนมีทหารถึง ๓ แสน ๕ พัน ในประเทศอาอสเตรียมีทหาร
๑ แสน ๓ พัน ประเทศฮอลแลนด์ ๑ หมื่น ๕ พัน ประเทศบรันเดินบูร์กซึ่งเป็นประเทศ
ขนาดเล็กมีทหารถึง ๓ หมื่น

วิธีเรียกทหารเข้ารับราชการคงใช้การจ้างนั้นเองเป็นใหญ่ ต่อข้างไม่ได้พอ
จำนวนจริง ๆ แล้วจึงจะใช้การเกณฑ์บ้าง กองทัพอังกฤษใช้วิธีจ้างเท่านั้นไม่ใช่เกณฑ์
เลย ถ้าหาจ้างในประเทศอังกฤษเองไม่ได้คนพอ ก็ว่าจ้างกองทหารในประเทศเยอรมัน
ย้อม ๆ ต่าง ๆ ไปทั้งกอง ๆ ที่เดียว ในประเทศรัสเซียตั้งแต่เปเตอร์มหาราชได้จัด
ตั้งกองทัพประจำขึ้นแล้ว (พ.ศ. ๒๒๔๒) ได้ใช้วิธีเกณฑ์เสมอ เลิกวิธีจ้างที่เดียว
ส่วนในประเทศสเวเดนคงใช้วิธีอย่างกรีกัสตาฟอาโดล์ฟ ซึ่งได้บรรยายมาแล้วใน
มาตราก่อน

อนึ่งจะต้องอธิบายไว้ให้ชัดว่า การเกณฑ์ทหารที่กล่าวถึงนี้ หาใช้การ
เกณฑ์ตามแบบลักษณะเกณฑ์ทหารที่ใช้กันอยู่บัดนี้ไม่ คือไม่ได้กำหนดว่าคนอายุเท่า
นั้นต้องเข้ารับราชการทั่วไป เป็นการเกณฑ์ตามบุญตามกรรม คือกำหนดว่าเมื่อนั้น
อำเภอไหนหมู่บ้านนั้น ต้องส่งคนเป็นทหารเท่านั้นคน จะเป็นใครอายุเท่าใดอย่างไร
ไม่รู้ด้วย ให้ได้คนมาแล้วเป็นแล้วกัน

ส่วนการจ้างนั้นผิดกับแต่ก่อน ที่หาใช้มอบให้ผู้บังคับกรม ผู้บังคับกองร้อย
ไปว่าจ้างไม่ มีเจ้าพนักงานว่าจ้างในนามของพระเจ้าแผ่นดินเอง แล้วการตั้งนายทหารก็
ตกมาอยู่ในมือรัฐบาลเหมือนกัน

ระเบียบการทหาร

เมื่อได้จัดมีกองทัพประจำขึ้นดังนี้ ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องมีการกลางซึ่งดูแลการปกครองทั่วไป คือต้องมีกระทรวงกระลาโหมและกรมขึ้นต่างๆ

เมื่อเริ่มแรกจะมีกองทัพประจำขึ้นนั้น ได้ใช้วิธีให้ทหารที่ว่างเข้าในเวลาสงครามนั้นคงอยู่รับราชการต่อไป กรมทหารต่างๆ ที่ได้ตั้งขึ้นในเวลาสงครามก็ให้คงอยู่ต่อไปไม่เลิก ไม่ปล่อยทหารในเวลาเสร็จสงครามเหมือนแต่ก่อน ก็ตามที่ว่ามาแล้ว ระเบียบการภายในกรมทหารนั้นแล้วแต่ผู้บังคับการจะกำหนด ต่างคนต่างทำ ครั้นให้กรมทหารคงอยู่ประจำ ระเบียบการภายในก็คงเป็นไปตามรูปเดิม ต่างกรมต่างมีไม่มีแบบแผนให้คล้ายคลึงกันอย่างไรเลย

ครั้นเมื่อได้ตั้งกระทรวงกระลาโหมขึ้นแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าในกระทรวงก็ย่อมมีความประสงค์จะวางแบบให้ระเบียบการภายในและการปกครองนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวทั่วกันไปหมด ในประเทศฝรั่งเศสได้จัดการเรื่องนี้ก่อนประเทศอื่น ได้เริ่มตั้งกระทรวงกระลาโหมขึ้น มีเสนาบดีเป็นประธาน เป็นผู้รับฯ สั่งพระเจ้าแผ่นดินซึ่งดำรงพระยศเป็นจอมทัพบกเรือทั่วไป เสนาบดีที่มึนนามว่าเลอะแตลลียะและดูวอัสเป็นผู้ที่ขยันขันแข็งมาก จึงได้จัดวางระเบียบการปกครองให้อำนาจมารวมอยู่ในกระทรวงกระลาโหมหมด และมีข้อบังคับกำหนดการทุกสิ่งทุกอย่างละเอียดพิศดารที่สุด

การที่จัดวางระเบียบดังนี้นับว่ามีประโยชน์มาก การงานในกองทัพดำเนินไปตามแบบอันเรียบร้อย มีหลักหนทางดำเนินการโดยแน่นอน มีผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นซึ่งมีกำหนดอำนาจหน้าที่โดยมั่นคงทุกคนไม่ยุ่งเหยิง ทั้งมีกำหนดอัตราเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนอัตราสิ่งของเครื่องใช้พร้อม แต่มีโทษเป็นผลร้ายที่การวางระเบียบละเอียดเกินไปถึงในเวลากองทัพทำการสงครามอยู่ในสนามนั้นด้วย เช่นวางระเบียบว่ากองทัพในสนามจะต้องใช้เสบียงอาหารจากคลังเสบียงอย่างเดียว จะทำอย่างอื่นไม่ได้เลยเกิดมีวิธีขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นแบบว่ากองทัพจะเดินไกลจากคลังเสบียงเกินระยะ ๕ วันไม่ได้ ทั้งทำให้การดำเนินสงครามนั้นไม่ใช่แล้วแต่แม่ทัพจะคิด เป็นการแล้วแต่จะส่งไปจากเมืองหลวงอย่างไร จะถูกกับเหตุการณ์ในยุทธบริเวณหรือไม่ก็ช่าง

ในประเทศอื่น ๆ นอกจากประเทศฝรั่งเศส การบังคับบัญชาทหารหาได้อยู่

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

รวมในมือเสนาบดีผู้เดียวไม่ มารวมอยู่ที่เมืองหลวงจริง แต่รวมอยู่ในกรรมการต่าง ๆ หลายพวกซึ่งยิ่งกลัวยิ่งใหญ่ เช่นในประเทศเอสเตรียมีกรรมการ ๓ พวก คือที่เรียกว่าโฮฟเกริชต์ ๑ เป็นกรรมการทำหน้าที่อย่างกรมเสนาธิการทหารบก กับมีกรรมการปกครองทำหน้าที่อย่างกรมปลัดทัพบกของเรา ๑ และมีกรรมการจ่ายสเบียง ๑ กรรมการทั้ง ๓ นี้เป็นผู้สั่งการทั้งปวงที่เกี่ยวกับกองทัพบก และต่างเป็นอิสระซึ่งกันและกันไม่มีใครขึ้นใคร ทิ้งไม่มีกำหนดขึ้นโดยแน่นอนว่าหน้าที่ของใครเพียงใด เพราะฉะนั้น การงานใด ๆ ก็ว่าจะตกลงได้ยิ่งยากมาก การดำเนินสงครามก็แล้วแต่กรรมการเหล่านี้เหมือนกัน แม่ทัพเลยไม่สามารถทำการแตกหักหรือรวดเร็วได้เลย

กรรมการโฮฟเกริชต์เป็นร้ายกว่าอื่น เพราะเกี่ยวในการดำเนินสงครามยิ่งกว่ากรรมการอื่น เวลาจะเริ่มสงคราม หรือเมื่อจะเปลี่ยนแปลงความมุ่งหมายใหม่ที่ใด กรรมการโฮฟเกริชต์ก็พยายามคิดการวางแผนล่วงหน้าไว้เสียให้ลเอียดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง จนวันไหนเดินไปไหน รายงานของแม่ทัพต้องส่งไปยังโฮฟเกริชต์ แล้วกรรมการลงความเห็นอย่างไร แม่ทัพต้องทำตามเสมอ ว่ามาเพียงเท่านั้น ก็จะเห็นได้ว่าแม่ทัพได้ความลำบากเพียงใด และจะสามารถทำการให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ไม่ได้เลย เว้นแต่แม่ทัพอย่างฉลาด เช่นมองเตกุคโคลีหรือเจ้าออยเจนชาวอิตาเลียน จึงสามารถจะกล้าไม่ทำตามคำสั่งโฮฟเกริชต์ได้

ใช่แต่เท่านั้นโฮฟเกริชต์สั่งไว้ว่าถ้าแม่ทัพจะสั่งทำการใด ๆ แม่แต่เล็กน้อยที่สุดก็ดี ต้องเรียกประชุมนายทหารผู้ใหญ่ปรึกษาหารือตกลงกันเสียก่อนทุกคราวไป รเบียบทั้งนี้ทำให้แม่ทัพไม่มีโอกาสแสดงความคิดของตนเองได้เลย เพราะฉะนั้นหมดความแข็งแรงรวดเร็ว ทั้งไม่สามารถทำการให้เหมาะสมกับเหตุ และภูมิประเทศได้

การส่งสเบียงแก่กองทัพก็ใช้วิธีซึ่งเกิดขึ้นใหม่ในสมัยนี้ เกิดจากจำอย่าง กุสตาฟอาโดล์ฟ ซึ่งได้ใช้ส่งสเบียงจากคลังสเบียงในคราวสงคราม ๓๐ ปี แล้วเลยกดลงเอาเป็นแบบเสียแน่นแฟ้นทีเดียว เมื่อเตรียมจะทำการสงครามขณะใด กระทรวงกระลาโหมหรือกรรมการทหารก็สั่งให้ตั้งคลังสเบียงขนาดใหญ่ตามบ้อมต่าง ๆ

ระเบียบการทหาร

ที่เขตรแดนในทางที่จะทำสงครามนั้น แล้วเพื่อจะมีให้มีการข่มขำมในการส่งสเบียง กองทัพจะเดินออกห่างจากคลังสเบียงเกินระยะเดิน ๕ วันไม่ได้ ต้องหยุดตั้งคลัง สเบียงในแนวใหม่เสียก่อน แล้วจึงเดินได้ต่อไป

ความคิดความตกลงของแม่ทัพติดอยู่ที่การส่งสเบียงหมด กองสรรพการขนาดใหญ่ ๆ ทำให้กองทัพเคลื่อนที่ไปมาไม่ได้คล่องแคล่ว ทางส่งกำลังเกิดเป็นที่สำคัญ ต้องป้องกันอย่างกวดขันที่สุด และวิธีที่นับว่าดีมีคุณที่สุดในการทำสงคราม ก็คือไป ตั้งอยู่ทางปีกของข้าศึกขู่ว่าจะตัดทางส่งกำลัง แต่คงบังทางส่งกำลังของตนเองไว้ ให้นั่นคง ข้าศึกก็ต้องถอย

เพราะฉะนั้นการเดินไปมา การอ้อมโอบปีก การตีทางส่งกำลัง การรบเล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดกลายเป็นการสำคัญที่สุด การรบให้แตกหักไม่เป็นการจำเป็น เสีย ทหารล้มตายมากเปล่า ๆ กับถำรบกันแล้ว การไล่ติดตามเป็นต้องเล็กที่เดียว เพราะ จะทำให้รเบียบการส่งสเบียงยุ่งหมด การสงครามเกิดต่อเนื่องยืดยาว ทำการไป หลายๆ ปีโดยมิต้องมีผลแตกหักอย่างใด

ทั้งนี้เกิดขึ้นจากจำอย่างกัฐตาฟอาโดล์ฟก่อน และภายหลังจำอย่างทุเรนน์ และมองเตคูโคลีแม่ทัพของยุคนั้นอีกด้วย แต่แม่ทัพทั้ง ๓ นี้รู้จักใช้แบบในเวลา ที่ควรที่เหมาะสม ถ้าเมื่อใดจำเป็นจะทิ้งแบบพลิกแพลงไปหาผลอันดีก็ทิ้งไปได้ ฝ่ายคน ธรรมดาซึ่งไม่สู้มีความคิดนั้น บิดได้แต่แบบอย่างเดียว ทิ้งแบบไม่ได้ เลยพาให้การ เสียหมด การจำอย่างผู้อื่นนั้น นึกกันโดยมากว่าเป็นของง่ายที่สุด แต่แท้จริงไม่ง่าย เลย เพราะผู้ที่จำอย่างแล้วไม่มีความคิดของตนเอง ทำไปเพราะแบบอย่างเป็นอย่างนี้ ย่อมทำผิดเหตุการณ์เลยไม่ได้ผลจริงเสมอ ๆ คนที่ฉลาดทำอะไรไม่กางแบบเคร่ง คัดไปเลยต้องพลิกแพลงไปตามเหตุการณ์ เพราะฉะนั้นความสำคัญอยู่ที่การพลิก แพลงให้ถูกเหตุการณ์นั้นเอง ไม่ได้อยู่ที่แบบหาไม่ได้

กองทัพประจำในสมัยนี้ ยังนับว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัย เพราะฉะนั้นระเบียบวิธี จัดการยังจะนับว่าเรียบร้อยลงรอยที่เดียวไม่ได้ จำนวนของกรมกอง จำนวนทหาร ในกรมกอง วิธีแบ่งย่อย ยังต่าง ๆ กันอยู่มาก

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

ส่วนแบ่งที่สูงสุดในทางการภายในต้องนับว่ากรม แต่ในการรบนับส่วนแบ่ง กองพันเป็นใหญ่ กองพันแค่ ๔ ถึง ๖ กอง รวมเป็นกองพลทหารราบ กองร้อยทหารม้าแค่ ๘ ถึง ๑๒ รวมเป็นกองพลทหารม้า รวมเฉพาะในการรบเท่านั้น กองใหญ่ที่มีทหาร ๓ เหล่ารวมกันอยู่ได้บังคับบัญชาผู้ใดคนหนึ่งโดยแน่นอนนั้นไม่มี มีนายพลหลายนายประจำอยู่กับแม่ทัพ อย่างเราเรียกว่าประจำกรมบัญชาการในบังคับ สำหรับในเวลารบแม่ทัพสั่งให้ไปประจำบังคับบัญชากันต่าง ๆ ของขบวนรบ หรือในเวลาเดินทัพให้บังคับขบวนต่าง ๆ กัน หรือมีหน้าที่ในการล้อมตีบ้อมรักษาบ้อม

ถ้าทำการสงครามในยุทธบริเวณต่าง ๆ กัน แม่ทัพใหญ่รวมการบังคับบัญชาทั่วไปหมดนั้นไม่มี และไม่รู้ศึกความจำเป็นด้วย เพราะรัฐบาลสั่งการเองจากเมืองหลวงอยู่แล้ว ยังมียิ่งกว่านั้น บางทีในยุทธบริเวณอันเดียวกัน มีกองทัพ ๒ กองทัพ ซึ่งมาจากประเทศต่างกันแต่เป็นมิตรช่วยกันทำสงคราม ก็ไม่มีแม่ทัพรวม ต่างแม่ทัพต่างทำการไป บางทีกองทัพเดียว มีนายพลทำหน้าที่แม่ทัพ ๒ นายก็มี

ทหารราบ ยังคงแบ่งเป็นพลหอกและพลปืนตลอดมาจนเมื่อได้คิดทำดาบปลายปืนขึ้นแล้วจึงเลิก และเลิกปืนที่เรียกว่ามูสเกต ทำปืนอย่างใหม่ที่เบาลงอีก ประเทศฝรั่งเศสได้เลิกหอกเมื่อปี พ. ศ. ๒๒๔๖ แล้วประเทศอื่น ๆ ก็เลิกตาม ๆ กันไป ถึงเมื่อยังไม่เลิกหอกก็ดี ในตอนท้ายก่อนเลิกนี้ มีจำนวนพลหอกน้อยอย่างยิ่ง และในการรบทำหน้าที่เฉพาะในการรับเท่านั้น ในการรุกไม่ได้ใช้เลย ครั้นเมื่อได้คิดทำดาบปลายปืนซึ่งติดกับปืนขึ้นแล้ว ก็เลยเลิกพลหอกทันที ทหารราบจึงกลายเป็นมีชนิดเดียว

แต่อีกไม่ช้าก็เกิดมีทหารราบชนิดใหม่ขึ้นอีก เรียกว่าเกรนาเดียร์ มาจากคำว่าเกรหนาด คือลูกกรเบ็ดซึ่งขว้างด้วยมือ ในขั้นต้นก็จัดมีขึ้นสำหรับการขว้างลูกกรเบ็ดนั้น ภายหลังกลายเป็นใช้การเหมือนทหารราบ มีอาวุธอย่างทหารราบ แต่นับว่าเป็นทหารราบอย่างดี คือเลือกคนที่ดีและฝึกหัดดีกว่าในกรมทหารราบอื่น ๆ

ตั้งแต่ได้เริ่มใช้ปืนกับดาบปลายปืนขึ้นแล้ว กองพันซึ่งมีทหารแค่ ๕ ร้อยถึง ๘ ร้อยจึงเป็นส่วนแบ่งอันสำคัญในการรบ และได้เกิดมีกำหนดขึ้นให้แน่นอนว่า ส่วน

ระเบียบการทหาร

แบ่งในทางระเบียบภายในคือกรมและกองร้อยนั้นต่อเนื่องกับบาตาลีโอน (เราแปลว่า กองพัน) อย่างไรก็ตามเดิณมากำว่าบาตาลีโอนเป็นส่วนแบ่งอันไม่คงที่ ก็มีกำลังมากก็ได้ น้อยก็ได้ แล้วแต่จะสะดวกในการให้ทหารขึ้นรวมกันเป็นปีกแผ่นในเวลารบมากหรือน้อย แผ่น ๑ ก็คือบาตาลีโอน ๑ บาตาลีโอนอาจเป็น ๓-๕ กรมก็ได้ มาตอนนั้นจึงกำหนดลงที่ว่าบาตาลีโอนนั้น มีจำนวนทหารน้อยกว่ากรม บาตาลีโอนหลาย บาตาลีโอนรวมเป็น ๑ กรม เราจึงได้นำมาแปลเป็นคำว่ากองพัน

อนึ่งในสมัยนั้นส่วนแบ่งในเวลารบกับส่วนแบ่งสำหรับการปกครองมิได้ตรงกันเท่าใด เช่นบาตาลีโอนมีแต่เฉพาะเวลารบเป็นส่วนแบ่งสำหรับความสะดวกในการรบแท้ กรมและกองร้อยปนกันยุ่งอย่างใดก็ได้ในสนามรบ ต่อในเวลาสงบศึกหรือเวลานอกสนามรบเวลาพักแรม ทหารจึงรวมกันอยู่ตามกรมตามกองร้อย การวางระเบียบให้ส่วนแบ่ง กรม กองพัน กองร้อย ใช้ได้ทั้งในการรบและทางปกครองตรงกันนั้นเป็นของที่เกิดขึ้นภายหลังสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ เกิดขึ้นเร็วๆ นี้เองคือภายใน ๑๐๐ ปีนี้ คำราชทูตวิธีจึงยังต้องสอนอยู่ว่าเวลาจัดขบวนรบ อย่าให้ทหารต้องแยกกรม แยกกองให้สับสนยุ่งยาก

กำลังของทหารราบย่อมเห็นกันในสมัยนั้นว่าอยู่ที่การยิงจากแถวชิด คือการยิงพร้อมกันนั่นเอง การขยายแถวยิงที่เคยทำมาแต่ก่อนเล็กน้อย ส่วนดาบปลายปืนนั้นเห็นเหมือนนอก คือเป็นอาวุธสำหรับใช้ในการรับเท่านั้น การรุกเข้าประจันบานใช้ดาบปลายปืนแทงตลุมบอนไม่มีใครมีใครกระทำเลย และถึงจะทำก็ไม่สู้สำเร็จผล เพราะการจัดแถวในสนามรบเวลานั้นมีแต่แถวกองพันนำกระดาน ซึ่งเป็นแถวสำหรับสะดวกในการยิงแต่อย่างเดียวเท่านั้น แถวอย่างอื่นไม่มีที่เดียว

การจัดแถวอย่างนี้มาจากวิธีแนวกองพันของกิสตาฟอาโดล์ฟในคราวสงคราม ๓๐ ปี อนึ่งการขึ้นซ้อนกันก็ลดน้อยลงลง เมื่อยังมีหอกอยู่ได้ ใช้ขึ้นซ้อนกัน ๖ ชั้น แต่क्रमเป็นทีดียวชั้น บรรลุง่ายและรวดเร็วขึ้น ก็ลดลงเป็นขึ้นซ้อนกันเพียง ๓ ชั้น ๔ ชั้น แถวยาวออกและบางเข้า การจัดทหารราบในขบวนรบเป็นแนวกองพันจัดแถวนำกระดานเรียงกันเลยเป็นแบบทั่วไป

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

แถวตอนนั้นทหารราบใช้แต่เฉพาะในการเดิน จัดแถวตอนจากแถวหน้า
กระดานด้วยวิธีเดียวด้วยหมวดด้วยหมู่เท่านั้น ถ้าจะจัดแถวหน้ากระดานจากแถวตอน
ก็จัดได้แต่โดยวิธีเดียวด้วยหมวดด้วยหมู่เหมือนกัน วิธีตั้งกองทหารข้างหลังจึง
ไปต่อแถวทางขวาหรือทางซ้ายนั้นไม่มี เพราะฉะนั้นถ้าเดินไปในแถวตอนแล้วจะจัด
แถวหน้ากระดานให้คงหันหน้าอยู่ในทิศเดิมแล้ว เป็นการขลุกขลักมาก ต้องเลี้ยวไป
เลี้ยวแล้วจึงเลี้ยวด้วยหมวดอีกทีหนึ่ง

วิธีรบของทหารราบนั้น คือในขั้นต้นต้องจัดแถวตั้งว่ามาแล้วเสียแต่ใน
ทำเลนอกระยะถูกลูกกระสุนข้าศึก แล้วก็เดินรุกเข้าไปหาข้าศึกพร้อมกันทั้งแนว
หยุดยิงปืนเป็นคราว ๆ ไป ถ้าเป็นฝ่ายรับ กองพันแถวหน้ากระดานยืนอยู่กับที่ยิงข้าศึก
โดยแข็งแรง ยังไม่หยุดเลย กองพันแถวหน้ากระดานย่อมเคลื่อนที่ไปมาไม่สะดวก ตด
เลี้ยวไปมาตามภูมิประเทศได้โดยยาก เมื่อให้จัดขบวนรบด้วยแถวตั้งนี้ ขบวน
รบเองทั้งขบวนก็เคลื่อนที่หรือลดเลี้ยวไปมาไม่มีใครได้เหมือนกัน

เหตุฉะนั้นการแถวแตกกลางนับว่าเป็นของร้ายกาจมาก การระวังแนวให้ตรง
และติดกันย่อมเป็นการสำคัญอย่างที่สุด

เพื่อกันแถวแตก ต้องฝึกหัดในการจัดแถวให้ดีที่สุด ก็มีแนวที่ ๒ ไว้
ด้วย แนวที่ ๒ มีกำลังเท่ากับแนวที่ ๑ ไว้ระยะต่อระหว่างแนวที่ ๑ กับแนวที่ ๒
แต่พอสมควร ให้กองในแนวที่ ๒ ขึ้นไปช่วยแนวที่ ๑ ได้จับพลัน แต่ไม่ให้ชิด
เกินไปจนเมื่อแนวที่ ๑ แตก แล้วแนวที่ ๒ ก็แยกแตกด้วย ระยะระหว่าง ๓๐๐
๕๐๐ ถ้าวินับว่าเป็นการพอที่ กองหนุนใหญ่ไม่มีเลย บางทีมีกองทหารม้าขนาดเล็กย่อม
ตั้งอยู่หลังแนวที่ ๒

เพราะเหตุที่วิธีรบเป็นเช่นนี้ การฝึกหัดในเวลาสงบศึก จึงต้องกวาดกันใน
ท่าทางให้ชัดเจนแน่นอน ทั้งการแปรแถวก็ต้องทำให้ประณีตที่สุด ภายหลังได้คิด
วิธีก้าวเท้าพร้อมกันขึ้น ความประณีตที่วุ่นนั้นเลววิเศษพิศดารยิ่งขึ้นไปอีก ทหาร
ประเทศปรัสเซียมีความสามารถในทางนี้ยิ่งกว่าทหารชาติอื่น ๆ หมด

เพราะระเบียบการฝึกหัดและวิธีรบดำเนินไปตั้งกล่าวมาแล้วนี้ ทหารเลยต้อง

รเบียบการทหาร

หน้พื้นท่ซ่งไม่ราบร้น เพราะอาจทำให้แถวแตก การย้ดลัษณภูมิประเทศต่าง ๆ เป็นที่กำบังต่อสู้ และรบแย่งชิงที่ซ่งนั้นเป็นเล็กกันไม่มี ฝ่ายรับพยายามตั้งมั่นในที่ซ่งป้อมเกรองบ้องกันโดยธรรมชาติเองแล้ว (เพราะป้อมเป็นที่อ่อนแอที่สุดของแนวอันยาวและบาง) ก็ย้ให้ฝ่ายรุก ๆ ซ่งมาถึงได้ยากที่สุด แต่ฝ่ายรับเองสามารถยิงได้อย่างอุกฤษฏ์

เหตุฉะนั้นแนวบ้อมค่ายหรือสนามเพลาะเกิดเป็นสิ่งสำคัญ และใช้มากที่สุดในการรบในสนาม ทหารทั้งปวงเกิดความเชื่อมั่นในกำลังและอำนาจของแนวบ้อมค่ายอย่างยิ่ง จนถึงกับไม่มีใครตกลงใจเข้าตีแนวซ่งนั้นได้

ความร่วโรยในความสำคัญของทหารราบ ซ่งเริ่มเป็นมาแต่ยุคกีสตาฟอาโต้ดท์แล้ว รวมทั้งการที่หลงเชื่อกำลังอาวุธยิ่งมากเกินไป ทำให้ยุทธวิธีของทหารราบทรุดโทรมถอยหลังลง

ทหารม้า ตั้งแต่เสร็จสิ้นการสงคราม ๓๐ ปีแล้วมา จำนวนทหารม้าในกองทัพนับตามส่วนเปรียบเทียบกับทหารเหล่าอื่นน้อยลง เพราะเหตุที่วิธีกระทำการสงครามใช้การตีบ้อมรักษาบ้อมเป็นพื้น กับทั้งมีเหตุการณ์เรื่องเข็มขัดเข็มทรัพย์ด้วย ทหารม้าเป็นเหล่าที่แพงต้องใช้เงินมาก

ทหารม้ามีประมาณ $\frac{1}{2}$ ในกองทัพ การแบ่งแยกทหารม้าเป็นชนิดต่าง ๆ ก็น้อยลง คงมีเป็น ๓ ชนิด คือชนิดหนัก (คุร์สเซียร์) ชนิดกลาง (ดรากูณ, คาร์บีนีแยร์) ชนิดเบา (สูซาร์, โครอาต, กับคาสักในประเทศรัสเซีย) ส่วนแบ่งในการรบคือกองร้อย (๑๕๐—๒๐๐ ม้า) จำนวนกองร้อยในกรม ๑ ต่าง ๆ กันคือ ๒—๔—๖ ความเชื่อมั่นในอำนาจของลูกกระสุนปืน ทั้งความจำเป็นที่จะให้ทหารม้าปฏิบัติการติดต่อกับทหารราบในขบวนรบ กระทำให้ยุทธวิธีของทหารม้าบกพร่องเหมือนกัน ถือกันว่าทหารม้านั้นใช้ ในการเข้าตีข้าศึกได้ดีกว่าทหารราบก็จริงอยู่ แต่ก็ยังไม่รู้สีกว่ากำลังของทหารม้าอยู่ที่การเข้าตีโดยรวดเร็ว รบให้แตกหักโดยฉับพลัน

หน้าที่สำคัญของทหารม้าในสนามรบ ก็คือสำหรับป้องกันรักษาปีกของทหารราบ จึงต้องอยู่ทางปีกเสมอ และจะไปเสียจากปีกทหารราบเป็นระยะไกล ๆ ไม่ได้ การ

ในบุคหลยสที่ ๑๔

ยิ่งจากบนหลังม้า ยังเห็นเป็นการสำคัญไม่น้อย กับทหารม้าใช้ ฝึทำแต่อย่างเดิน กับวิ่งเรียบเท่านั้น ไม่มีเร็วกว่านั้นเลย การเข้าประจันบานใช้วิธีวิ่งเรียบ

การรุกของทหารม้าในสมัยที่กล่าวถึงนี้ ใช้วิธีเคลื่อนที่ไปหาข้าศึกยิงไปพลาง นาน ๆ จึงจะเข้าตีรบตลุมบอนสักครั้ง ๑

ขบวนรบก็เป็นที่ให้ต้องกับความประสงค์ ก่อทหารม้าจัดเป็น ๓ แนวซ้อนกัน ตั้งอยู่ทางปีก ๒ ข้างทหารราบ ในแนว ๑ กองร้อยตั้งเรียงเคียงกัน และกองร้อย จัด ๓ แนวซ้อนกัน การแปรแถวหรือเคลื่อนที่พลิกแพลงไปมาในสนามรบไม่มีใครทำ และทำไม่ได้

นอกสนามรบทหารม้าทำการรักษาด่าน และการแอบโจมตีข้าศึกบริเวณที่ละ เล็กละน้อย มักใช้ทหารม้าชนิดเบาโดยมากในการนี้ หรือบางทีก็ใช้ชนิดกลาง แต่ทหารม้าชนิดหนักนั้นใช้ในการรบใหญ่เท่านั้น

ตามตำนาน เป็นวิธีที่ใช้ทหารม้ากันอยู่โดยมาก แต่ที่ใช้อย่างอื่นดีกว่านี้ ก็มีเหมือนกัน เช่น ครอมเวลล์ซึ่งเป็นผู้นำเจ้าราชการในประเทศอังกฤษครั้ง ๑ ชาลส์ ที่ ๑๒ พระเจ้าแผ่นดินประเทศสเวเดน และเบเตอร์มหาราชประเทศรัสเซีย ได้กระทำการปลุกน้ำใจทหารม้า ชี้แจงให้เข้าใจว่าอำนาจของทหารม้าอยู่ที่ความรวดเร็ว และการเข้าตีโดยแข็งแรงให้แตกหัก ได้สั่งให้ถอนเกราะจากทหารม้าเสีย ให้มี แต่ดาบ แล้วให้เข้าประจันบานใช้ฝึทำอย่างวิ่งเต็มที ชาลส์ที่ ๑๒ ได้นำทหารม้า เข้าประจันบานกับทหารม้าฝ่ายข้าศึกกับทหารราบ และประจันบานทหารในสนามเพลาะ การเข้าตีเช่นนั้นเป็นผลสำเร็จข้าศึกพ่ายแพ้ โดยมาก

ชาลส์ที่ ๑๒ ได้พยายามในการไล่ติดตามตื้นมาก ทำให้ไม่เห็นแก่เหน็ด เหนื่อยทีเดียว ครั้ง ๑ กองทัพซัคโซเนียซึ่งได้ต่อสู้กับกองทัพชาลส์ที่ ๑๒ ได้ ถอยหนีจากประเทศโปแลนด์ไปในประเทศซิเลเชีย ชาลส์ที่ ๑๒ ได้นำทหารม้าไล่ติดตาม ในระหว่างเวลา ๕ วันไม่ปลด鞍鞍ที่เดียว จนตามทันที่ใกล้เมืองปาวนิตซ์ นำทหาร ม้า ๒ กรมเข้าตีทหารซัคโซเนียซึ่งมีจำนวน ๑ หมื่น เข้าประจันบานจนทหารม้าของ ฝ่ายซัคโซเนียแตกพ่ายแพ้ไป แล้วเข้าโจมตีทหารราบแตกกระหายไปหมด แย่งเอา ปืนใหญ่ได้

ระเบียบการทหาร

เปเตอรั่มหาราชประเทศรัสเซียได้วางกำหนดลักษณะและหน้าที่ของทหารม้าถูกต้อง
แน่นอนแต่ต้นมือทีเดียว

ประเทศรัสเซียมีเส้นเขตรแดนอันขีดยาวมาก และในครั้งนั้นเขตรแดนทาง
ตะวันตกต้องการทหารซึ่งสามารถจะไปมาได้ ในระยะไกลได้รวดเร็วให้เป็นผู้รักษา เป
เตอรั่มหาราชจึงได้จัดให้มีเหล่าทหารม้าซึ่งทำการรบได้ทั้งบนหลังม้าและลงจากม้า คือ
ถ้าภูมิประเทศเป็นที่ซึ่งไม่สามารถจะรบบนหลังม้าได้ก็ให้ลงรบเดินดิน

อนึ่งเปเตอรั่มหาราชทรงรู้สึกว่าการเตรียมเข้าตี คือการยิงปืนไปยังข้าศึกให้มี
อาการรวนเรเสียก่อนแล้วจึงเข้าประจันบานนั้น เป็นการสำคัญมาก จึงได้ทรงจัด
ให้มีปืนใหญ่ประจำอยู่กับทหารม้า กรม ๑ มีปืนใหญ่สั้นขนาดเบา ๑ กระบอก และ
ให้ทหารประจำปืนนั้นขี่ม้าทั้งสี่

ทั้งนี้เห็นได้ว่าเปเตอรั่มหาราชเป็นผู้เริ่มแรกที่จะจัดให้มีปืนใหญ่ม้า (คือหมาย
ความว่ากองทหารปืนใหญ่ซึ่งไปมาได้เร็วเท่ากับทหารม้า ทหารประจำปืนขี่ม้าทั้งสี่นั้น
ในสมัยบัดนี้นั้นในประเทศทวีปยุโรปมีกองปืนใหญ่ม้าน้อยอยู่แทบทุกประเทศ แต่ใน
ประเทศเราหาไม่มี เพราะมีทางติดขัดมาก)

ส่วนในประเทศในทวีปยุโรปทั่วไป แลไม่เห็นคิดไม่ถูกในเรื่องทหารม้า
ไม่รู้สึกถึงลักษณะสำคัญของทหารม้าอยู่ที่การเข้าประจันบานโดยรวดเร็วและเข้มแข็งแล้ว
เข้าตลบบอนใช้อาวุธฟันแทง กลายเป็นไปเห็นเสียว่ากำลังของทหารม้าอยู่ที่อาวุธยิง
ดังนี้ อำนาจของทหารม้าในสนามรบก็ย่อมจะต้องอ่อนแอตกต่ำลงเป็นธรรมดา และ
ทหารม้ามิได้เป็นผู้ตกลงความแพ้หรือชนะในสนามรบ อย่างเช่นทหารม้าของกุสตาฟ
อาโดล์ฟ

ทหารปืนใหญ่ ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔ นี้ในประเทศต่าง ๆ พากันลืมความคิดของ
กุสตาฟอาโดล์ฟ ทหารปืนใหญ่นั้นสำหรับใช้ ในการเตรียมการเข้าตี คือยังทำอัน
ตรายให้ข้าศึกอดใจเสียก่อนแล้วจึงเข้าประจันบานนั้นเสียทีเดียว

แต่ว่าส่วนการจัดระเบียบการในกรมกองทหารปืนใหญ่นับว่าเจริญขึ้น ก่อนยุค
นี้ทหารปืนใหญ่แท้ ๆ อย่างที่เราเข้าใจกันบัดนี้ไม่มี คนประจำปืนที่สำหรับทำการรบ

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

บรรจุนักยิงปืนนั้นใช้คนต่างๆ นานาๆ ใครๆ ก็ได้ พลเรือนก็ได้ สักแต่จะให้เป็นผู้มีความรู้ในทางการยิงปืน ก็จ้างมาทำการเฉพาะในเวลาสงคราม เช่นเดียวกับฝรั่งเศสมีปืนหรืออาวุธปืนใหญ่ของเราในสมัย ๕๐ ปีล่วงแล้วมานั้น

ครั้นใช้วิธีมีกองทัพประจำขึ้น รบเบียดที่วามานักย่อมใช้ไม่ได้ด้วยเอง หลุยส์ที่ ๑๔ จึงได้แก้ไขจัดระเบียบใหม่ให้มีทหารเหล่าทหารปืนใหญ่แท้ๆ ขึ้น และได้จัดให้มีโรงเรียนสำหรับฝึกหัดสั่งสอนผู้ที่จะเป็นนายทหารปืนใหญ่ด้วย

ตามที่ได้จัดนั้นย่อมจัดให้มีระเบียบสำหรับในทางปกครองเท่านั้น แต่ระเบียบการที่จะรวมปืนใหญ่เข้าก็กระบอกจึงจะเหมาะในการยุทธ และจัดส่วนแบ่งกรมกองตามหนทางยุทธอย่างใดนั้น ในเวลาสงบศึกไม่ปรากฏเลย ต่อเมื่อใดมีการสงครามและกองทัพออกเดินทัพ จึงบัญชาการปืนใหญ่ในกองทัพทำความตกลงกับแม่ทัพว่าจะนำไปไปที่กระบอก แล้วก็กำหนดจำนวนกองร้อยทหารปืนใหญ่ซึ่งจะต้องมีไปและจำนวนเกวียนสำหรับขนลูกกระสุนและดินปืน (ต้องมีเกวียน ๑๐๐ เกวียนสำหรับปืน ๑ กระบอก) กับทั้งเกวียนขนลูกกระสุนปืนทหารราบและเครื่องมือทหารช่างด้วย คนปืน และเกวียนทั้งนั้นรวมกันเรียกว่ากองปืนใหญ่ประจำกองทัพ

สำหรับความสะดวกในการบังคับบัญชา ได้ใช้วิธีรวมปืนใหญ่หลายกระบอกเข้าเป็นกองๆ เรียกนามกองว่า “บริเกต” ซึ่งเราแปลว่ากองพลน้อยในบัดนี้ ในเวลาบัดนี้ต่างประเทศใช้เรียกทหารราบ ๒ กรม หรือทหารม้า ๒ กรมรวมกันนั้นว่าบริเกต มีนายพลตรีบังคับบัญชา แต่ในสมัยโน้นหาใช่เช่นนั้นไม่ บริเกตเป็นกองขนาดย่อม เช่นในประเทศฝรั่งเศสครั้งหลุยส์ที่ ๑๔ ใช้ดังนี้

สำหรับกองทัพมีจำนวนทหารประมาณ ๕ หมื่น นับกันตามธรรมดาว่าควรมีบริเกตปืนใหญ่ขนาดลูกกระสุนหนัก ๒๔ ปอนด์ ๑ กอง ในบริเกต ๑ มีปืน ๔ กระบอก บริเกตปืนใหญ่ขนาดลูกกระสุนหนัก ๘ ปอนด์ ๑ กอง ในบริเกตมีปืน ๘ กระบอก บริเกตปืนใหญ่ขนาดลูกกระสุนหนัก ๔ ปอนด์ ๕ กอง ในบริเกต ๑ มีปืน ๑๐ กระบอก

กองทหารปืนใหญ่นั้นในเวลาเดินทัพมักจะเดินรวมไปกับกองสรรพการะ ในเวลาพักตั้งต่างหากนำกองสรรพการะ

ระเบียบการทหาร

ในประเทศอื่นนอกจากประเทศฝรั่งเศส เหล่าทหารปืนใหญ่ก็มีระเบียบจัดการคล้ายคลึงกับที่วามาแล้ว^{๖๕}

ในเวลารบ ปืนขนาดใหญ่มักรวมกันทั้งหมดตั้งอยู่ณที่มั่นซึ่งเป็นที่ดี ส่วนปืนขนาดเบาอยู่กับกรมทหารราบ

ในการตั้งรับข้าศึก ในขั้นแรกมักจะตั้งปืนใหญ่ไว้หน้าแนวทหารราบในระยะประมาณ ๑๐๐ ก้าว ครั้นข้าศึกเข้ามาใกล้ ปืนใหญ่จึงถอยลงมาในระยะเคียงระหว่างบาตาลีโอน คงยิงข้าศึกด้วยลูกกระสุนปราย

ในการรุก ปืนใหญ่ขนาดเบาไปด้วยกับทหารราบ อยู่ในระยะเคียงระหว่างบาตาลีโอนแนวที่ ๑ และใช้วิธีผูกเชือกลากปืนไปด้วยมือคน

ขบวนรบและวิธียุทธของกองผสม ในการจัดขบวนรบในยุทธหลุยส์ที่ ๑๔ นี้ มีความประสงค์สำคัญที่จะให้ยิงปืนได้มากที่สุด และให้กรมกองต่าง ๆ ติดต่อกันภายนอก คืออย่าให้แถวแนวแตกแยกออกจากกันไปได้เท่านั้น

ในหนังสือนี้จะอธิบายให้ผู้อ่านทราบว่า การติดต่อกันภายนอกและการติดต่อกันภายในนั้นคืออะไร ผิดกันอย่างไร

ทหารเข้าแถวเรียงกัน แล้วมีข้อบังคับว่าต้องอย่าให้ระยะเคียงห่างกันออกไปกว่า ๑ ฝ่ามือ อย่าให้แถวเฉ แถวที่ ๒ อย่าให้ห่างจากแถวที่ ๑ เกิน ๑ ก้าว ทั้งนี้เมื่อแถวใดทำได้ตามข้อบังคับไม่แตกแยกรวนเร เรียกว่ามีความติดต่อกันภายนอก

ส่วนการติดต่อกันภายในนั้น คือติดต่อกันด้วยใจ ทหารอาจอยู่ห่างกันเท่าไรก็ได้ ขึ้นไม่เป็นแนวเป็นแถวอะไรเลย แต่ใจของทหารทุก ๆ คนหมด มุ่งในสิ่งอันเดียวกันพร้อมกัน เช่นต่างคนต่างมุ่งไปตีข้าศึกให้แตกย่อยยับ แล้วช่วยกันอุดหนุนกันให้สำเร็จความมุ่งหมายนี้ เรียกว่าการติดต่อกันภายใน

การติดต่อย่างใดจะสำคัญกว่ากัน ผู้อ่านจงนึกเอาเองเถิด

ขบวนรบในยุทธหลุยส์ที่ ๑๔ มีอาการเป็นแนวทหารราบอย่างยาว ๒ แนวซ้อนกัน และมีทหารม้าอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง ในระยะเคียงระหว่างกรมกองทหารราบนั้นตั้งปืนใหญ่ บางทีมีทหารม้าชนิดคุร์ัสเซียร์และคารากุนจำนวนเล็กน้อยตั้งอยู่หลังถึงกลาง

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

ทหารราบแนวที่ ๒ ขบวนรบนี้แบ่งออกเป็นด้านกลางและด้านปีก ๒ ข้าง ด้านกลางมีทหารราบกับปืนใหญ่ ด้านปีกเป็นทหารม้าโดยมาก บางทีก็มีทหารราบและปืนใหญ่ผสมด้วยเล็กน้อย

การจัดขบวนรบตามที่ว่ามานี้ ใน ๑๐๐ ปีที่ ๒๓ แห่งพุทธศักราชนับว่าเป็นแบบที่เดียว และจำจะต้องจัดตั้งนั้น ถึงแม้ตามลักษณะภูมิประเทศควรจะต้องจัดอย่างอื่นก็ไม่แก้ไข

ลักษณะของขบวนรบนี้มีแต่ให้ โทษเป็นพื้น คือไม่คล่องแคล่วเพราะเป็นพีคเป็นบรรทัดไป การที่จะจัดขบวนนับว่ายากและต้องการเวลานาน การเดินหรือการเปลี่ยนแปลงแถวอย่างใดในเมื่อจัดขบวนรบแล้วต้องนับว่าลำบากอย่างยิ่ง เวลารบการต่อสู้กับข้าศึกเสมอกันไปตลอดแนว นับว่าผิดแบบยุทธศาสตร์ยุทธวิธี ซึ่งว่าให้รวมกำลังมากเข้าในที่ซึ่งเหมาะในเวลาที่เหมาะสม

ยิ่งจัดแถวให้ทหารยืนซ้อนกันน้อยชั้นลง ขบวนก็ยังยาวออกไปทุกที คือแนวทหารราบยาวมาก จนทหารม้าซึ่งอยู่ทางปีกไม่มีใครจะช่วยทหารราบได้ถนัด เพราะฉะนั้นนายพลเอสเตรียซ็อมองเตลูกโคลี จึงได้มีความคิดให้ทหารราบกับทหารม้ายืนปนกันในขบวนรบ จัดขบวนรบให้มีอาการประคุดบ้อมอันมีชีวิต ส่วนของบ้อมทุกส่วนมีทหารหลายเหล่ารวมกัน ต่างส่วนจึงต่างมั่นคง

นายพลมองเตลูกโคลีชอบตั้งรับในที่มั่นที่เหมาะสม ต่อสู้ด้วยกำลังลูกกระสุนปืน การรุกเข้าตีใช้ต่อเมื่อสามารถจะทำได้ โดยข้าศึกไม่รู้ตัวเท่านั้น แล้วการรุกเข้าตีนี้เรียกว่าแนวยิงของบ้อมเคลื่อนที่ไป คือรุกเข้าไปยิง ไม่ใช่รุกเข้าไปตลุมบอนเลย ส่วนทหารม้านั้นห้ามมิให้ออกไปไกลจากแนวขบวนรบเกินกว่า ๑๐๐ ก้าว ข้าศึกจะได้ไม่โจมตีทำลายเสีย ทั้งนี้เห็นได้ว่าล้มเลยเสียทีเดียว หากไม่ว่าทหารม้านั้นรบอยู่กับที่ไม่ได้ ต้องวิ่งเข้าประจันบานเสมอ

วิธีเดินทัพ

ระเบียบการเดินทัพยึดถือระเบียบจัดทหารในขบวนรบเป็นหลัก กองทัพเดินรวมกันไปทั้งกอง แยกออกเป็น ๓ หรือ ๕ ขบวน เดินเคียงกันไป ถ้าแบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนกลางมีกองสรรพการและปืนใหญ่ ขบวน ๒ ข้างคือแนว

ระเบียบการทหาร

๒ แนวของขบวนรบ ถ้าแบ่งเป็น ๕ ขบวน ขบวนกลางคงเป็นกองสรรพการะกับปืนใหญ่ ขบวน ๒ ข้างถนัดออกไปเป็นทหารราบ ๒ ขบวนซึ่งอยู่ภายนอกเป็นทหารม้า ขบวนกลางเดินตามถนนเสมอ ขบวนข้างมักเดินไปตามทุ่งนาไม่มีถนนเนื่อง ๆ

ถ้ากองทัพรุกไปหาข้าศึก นำกองทัพในระยะไม่ไกลมีกองระวังนำซึ่งใช้ทหารเกรนาเดียร์และทหารม้าชนิดเบาประจำ ข้างหลังมีกองระวังหลัง ซึ่งมักมีทหารราบ ๑ กองพันทหารม้า ๑ กองร้อยสำหรับตรวจตราความสงบเรียบร้อยหลังกองทัพ

เวลากองทัพถอย มักแบ่งออกเป็นมากขบวนกว่าที่เข้ามาแล้ว สำหรับให้เดินไปได้เร็วยิ่งขึ้น และข้างหลังมีกองระวังหลังซึ่งเลือกทหารราบและทหารม้าชนิดเบาอย่างดีที่สุดไปประจำ

เมื่อการเดินทัพมีระเบียบดังว่ามานี้ ก็เลยเดินได้ช้าที่สุด วัน ๑ เพียง ๑๐ หรือ ๑๕ กิโลเมตรเท่านั้นก็นับว่าเป็นอย่างดีแล้ว เครื่องกีดขวางในภูมิประเทศเช่นช่องแคบหรือเมื่อต้องข้ามน้ำแล้ว ทำให้กองทัพซึ่งจัดขบวนเดินดังนี้ได้ความลำบากอย่างอกุศล เพราะฉะนั้นก่อนจะออกเดินไปจำเป็นจะต้องส่งลาดตระเวนไปตรวจทางเสียอย่างละเอียดพิศดารที่สุด แล้วตระเตรียมทางเดินเสียก่อนให้เรียบร้อยด้วย

เวลาพักแรม ทหารตั้งอย่างรูปขบวนรบ กองทัพอยู่รวมด้วยกันทั้งกอง มีเต็นต์สำหรับอาสรายนอน เต็นต์นั้นขนไปในเกวียนสรรพการะ

เมื่อถึงรุดหนาวเป็นหยุดการรบกันเสมอ และข้าศึกทั้ง ๒ ฝ่ายต่างแยกจากกันไป ต่างไปพักกระจายตามหมู่บ้าน เป็นอันเข้าใจกันทีเดียวว่าในรุดหนาวไม่รบกัน เมื่อยุทธวิธีดำเนินไปดังนี้ ผลสำเร็จในการรบนั้นก็เลยเห็นไปเสียว่าอยู่ที่ความอดทนของทหาร และการทำการติดต่อกันภายนอกให้ดี ทั้งทำทางให้เรียบร้อยแน่นอนทำรวมกันพร้อมกันและยิงปืนให้เร็ว หาใช่สำคัญอยู่ที่ความทนงใจรุกรานเข้าไปโดยกล้าหาญรวดเร็วนั้นไม่ การฝึกหัดสั่งสอนก็เลยทำไปในทางที่จะให้ทหารทำตามคำบอกประดุจเครื่องจักร เดินไปอย่างเครื่องกลและบรรจุปืนให้เร็ว ไม่ต้องให้ทหารใช้ความคิดความไหวพริบของตนเองอย่างใดเลย ตรงกันข้ามถ้าทหารมีความคิดของตนเองหรือมีความไหวพริบอยู่บ้าง นับว่าเป็นสิ่งที่เลวเป็นโทษใหญ่หลวง

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

การฝึกหัดสั่งสอนทหารในเวลาสงบศึกนั้น

พึงได้เริ่มคิดทำกันขึ้นแต่เมื่อ

ปลาย ๑๐๐ ปีที่ ๒๑ เพราะแต่ก่อนเมื่อไม่มีกองทัพประจำ ก็มีการฝึกหัดสั่งสอนในเวลาสงบศึกไม่ได้ด้วยเอง และการฝึกหัดในยุคนี้รักการตรวจพลสวนสนามเป็นที่ตั้ง การหัดทหารในวิธียุทธตามภูมิประเทศเกือบไม่ได้ทำเลย ในประเทศฝรั่งเศสพยายามในทางฝึกหัดซิดแถวอย่างพิสดารมาก จนสามารถให้ทหารยืนเป็นรูปตัวอักษร ซึ่งรวมแปลว่าขอให้ทรงพระเจริญ (Vive Le Roi) นั้นได้

ใน ๑๐๐ ปีที่ ๒๓ การฝึกหัดทหารปรัสเซีย ซึ่งเลโอโพลต์เต็สเซอร์เป็นผู้วางแบบขึ้นนั้นกลายเป็นตัวอย่างสำหรับกองทัพอื่น ๆ ทั่วไปทุกประเทศ ตามแบบนั้นยอมนับว่ากำลังของทหารราบอยู่ที่การรุกเข้าไปเป็นแถวชิดและยิงปืนโดยรวดเร็ว ได้เลิกการที่ทหารเข้าแถวยืนซ้อนกัน ๔ แถวนั้นเสีย คงเหลือซ้อนกันแต่เพียง ๓ ชั้น จัดให้มีแซ่เหล็กขึ้น คือพยายามกระทำให้การยิงนั้นเร็วขึ้นด้วยอาการทั้งปวง ตามแบบนั้นเกิดมีวิธีเดินขบวน (๗๕-๗๖ ก้าวใน ๑ นาที) ใช้ก้าวซึ่งมีกำหนดแน่ว่ายาวเท่า นั้น และทหารทั้งแถวเดินพร้อมกัน

ความมุ่งหมายสำคัญในการฝึกหัด คือให้ทหารรักษายุทธวินัยโดยเคร่งครัด เวลาอยู่ในแถวให้นับถือการเข้าแถวตลอดจนว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ว่าให้ยิงพร้อมกันให้มากที่สุดด้วย จะยิงแม่นยำถูกใครหรือไม่ถูกก็ตาม แต่ขอให้ยิงไว

สำหรับการยิงเร็ว ได้หัดทหารราบให้แปรแถวได้รวดเร็ว และสำหรับการรบต้องจัดขบวนเป็นแนวกองพันแถวหน้ากระดาน ๒ แนวซ้อนกันให้ได้ โดยรวดเร็วที่สุดแล้วแนวทั้ง ๒ รุกเข้าหาข้าศึก ยิงปืนโดยแข็งแรง

ทหารม้าก็หัดให้ยิงปืนจากบนหลังม้า

นายทหารชั้นสัญญาบัตรนับว่าเป็นข้าราชการมีเงินเดือนและระเบียบการเลื่อนยศฝ่ายพลทหารกลายเป็นทาส ซึ่งไม่มีความหวังจะได้ดีอย่างไรเลย

การที่ทหารมิได้ทำอะไรซึ่งเป็นเครื่องบำรุงน้ำใจและความคิด มีแต่การฝึกหัดอย่างเป็นเครื่องกลสำหรับพอไม่ให้เวลาว่างเปล่า กับการยืนยามรักษาการซึ่งเป็นที่เหน็ดเหนื่อยนั้นมามาก ประกอบกับการได้เงินเดือนน้อย การแต่งตัวและอยู่กิน

รเบียบการทหาร

อย่างเลว และทั้งการลงโทษซึ่งร้ายที่สุดนั้น กระทำให้ผู้ที่ถูกเกณฑ์เข้ามาเป็นทหารโดยไม่เต็มใจ พยายามหนีราชการอยู่เสมอ จำนวนทหารหนีมากมายเหลือประมาณ จนต้องจัดการพิเศษที่จะป้องกันคือให้ทหารคุมกันเอง เรียกตรวจแถวบ่อย ๆ ให้มีการลอบจับกุม ทั้งตั้งรางวัลค่าจับทหารหนี จับได้ก็ลงโทษอย่างร้ายแรง ก็มีคำสั่งไม่ให้ตั้งค่ายใกล้ป่าไม่ให้เดินเวลากลางคืน ฯลฯ

(ตามที่ว่านี้ ผู้อ่านที่เป็นทหารจนนึกตรองดูให้คิดว่า กรมกองของใครมีทางไกลอย่างที่ว่ามานี้เพียงใด)

ยุทธศาสตร์ ในยุคนั้นดำเนินไปตามทางที่ไม่เหมาะสม เพราะว่า

- ๑) วิธีการส่งเสบียงจากคลังเสบียง
- ๒) วิธีที่มีให้แม่ทัพมีอำนาจใช้ความคิดของตน และปฏิบัติการตามความคิดของตนเอง

๓) ยุทธวิธีที่ผิด

๔) การนึกถึงความสำคัญของบ้อมมากเกินไป

ทั้ง ๔ ประการนี้ กระทำให้ยุทธศาสตร์ดำเนินทางผิดเหมือนกัน คือตั้งความมุ่งหมายขึ้นต้นแคบ ๆ ไม่กว้างขวาง ทำการชักช้ายืดขาด ทำสงครามด้วยการเดินทัพไปทางโน้นทางนี้และการตีบ้อมล้อมบ้อม ไม่ได้ใช้วิธีรบในสนามให้แตกหัก

แท้จริงความมุ่งหมายในทางยุทธศาสตร์อันถูกต้องนั้น คือจะให้กองทัพของข้าศึกถึงซึ่งปราไชยแตกพินาศ ให้ข้าศึกรู้สึกโดยเร็วว่าจะต่อสู้ต่อไปอีกไม่ได้ทีเดียว แต่ความข้อนี้ในยุคนั้นพากันลืมเสียหมด

เพราะเหตุที่วามายุทธศาสตร์ในยุคนั้นจึงกลายเป็นมีรูปดังจะกล่าวต่อไปนี้ ฝ่ายรุกตั้งฐานทัพให้มั่นคงเสียก่อน แล้วก็รวมกันทั้งกองเดินไปช้า ๆ เดินอย่างระมัดระวังที่สุดไปยั้งที่ซึ่งมุ่งหมาย และที่ซึ่งมุ่งหมายนั้นมักจะเป็นบ้อมถาวรของฝ่ายข้าศึกอันใดอันหนึ่ง

ฝ่ายรับยึดถือแนวลักษณะภูมิประเทศอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งยาว เช่นแม่น้ำ หรือเทือกภูเขาเป็นต้น เป็นแนวต้านทาน แล้วก็พยายามที่จะมิให้ฝ่ายรุกเข้ามาถึง

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

ทั้งเขามุ่งหมายนั้นได้ บังคับโดยวิธียกกองทัพของตนไปตั้งในที่มั่นอันแข็งแรงตรงทางรุกของฝ่ายข้าศึก ถ้าฝ่ายรับไม่ทราบหรือเดาไม่ถูกว่าฝ่ายรุกจะมาทางไหนแน่ ก็เลยกระจายกำลังออกเป็นกองเล็กกองน้อย ตั้งเรียงรายไปตลอดแนวอันยืดยาว (วิธีนี้เคยเป็นแบบต่อมาอีกนาน เรียกว่าวิธีตั้งรับเป็นแนวยาว)

ข้างฝ่ายรุกรุนั้นเล่า ก็ไม่มีใครจะข้ามที่กีดขวางเช่นแม่น้ำหรือเทือกเขาต่อนำข้าศึกเลย ต้องพยายามล่อลวงให้ฝ่ายรับไปเสียทางอื่น คือล่อว่าจะข้ามทางใดทางหนึ่งแล้วไม่ข้ามจริง หรือพยายามยกไปขู่ว่าจะตีทางส่งกำลังของฝ่ายรับ ทำให้ฝ่ายรับต้องถอย ถ้าทำการสำเร็จดังว่ามานฝ่ายรุกรก้เลยไปล้อมบ้อมอันใดอันหนึ่งส่งกองแยกไปข้างหน้าไปตั้งอยู่ในที่มั่นอันแข็งแรง คอยคุมเชิงข้าศึกต่อไป

ส่วนฝ่ายรับเล่า ก็ต้องพยายามที่จะกระทำให้ฝ่ายรุกรต้องถอยกลับเลิกการล้อมโดยวิธีเดินกองทัพของตนไปในทางที่ข้าศึกจะตกใจว่าจะถูกตัดทางส่งกำลัง ที่จะกล้าเข้ารบในสนามให้แตกหักนั้น ได้แต่เมื่อรู้แน่ว่าตนมีกำลังมากกว่าข้าศึกเป็นอันมากเท่านั้น

ถ้าฝ่ายรุกรดับล้อมที่เข้าล้อมนั้นได้ ก็ยกไปล้อมบ้อมอื่นต่อไป ถ้าล้อมแล้วตีไม่สำเร็จ ก็ต้องถอยกลับไปหลังแนวลักษณะภูมิประเทศซึ่งจะใช้เป็นแนวต้านทานได้ และฝ่ายรับเดิมลงมือกลับรุกรไปที่บ้อมของข้าศึกบ้าง

ในรุดูหนาวการสงครามนับว่าเล็งคกันพักหนึ่ง ต่างฝ่ายต่างไปพักตามหมู่บ้าน แต่บางทีก็มีการส่งกองทหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปรบกว้นข้าศึก ทำลายสเบียงอะไรบ้างเป็นการหยุมหยิม ซึ่งชาวยุโรปนานนามวิธีทำการเช่นนั้นว่าสงครามหยุมหยิม และนามศัพท์นั้นคงจะได้ใช้พูดต่อไปอีก ขอให้ผู้อ่านจงจำไว้เถิดว่าหมายความว่าอะไร

เพราะใช้วิธีรบดังว่ามาแล้ว การสงครามก็เลยอาจทำกันไปได้หลาย ๆ ปีไม่มีที่สิ้นสุด และทำไปเหี้ยว ๆ ดังนี้ ไม่มีการแตกหักอย่างใด

ยุทธศาสตร์ซึ่งกุสตาฟอาโดล์ฟได้ปฏิบัติไปจนนับว่าเป็นวิธีอันวิเศษแล้วนั้น กลับเรียวกลายเป็นการทำตามเคยตามแบบไปเสียหมด จนกระทั่งแม่ทัพนายพลอย่างดี ๆ ในสมัยนั้นเช่นทูเรนน์ กองเต วองโดม วิลลาร์ส เจ้าออยเจนประเทศชาวออย ก็ไม่สามารถจะหนีแบบไปได้

รเบียบการทหาร

แม่ทัพในสมัยนี้ใช้ความคิดของตนเองหนีแบบได้ ก็คือเปเตอรั่มหาราช
ประเทศรัสเซีย และชาร์ลส์ที่ ๑๒ พระเจ้าแผ่นดินประเทศสวีเดนเท่านั้น จึงเคย
เลื่องชื่อนามว่าเป็นแม่ทัพอันวิเศษ

ลักษณะของแม่ทัพอันวิเศษนั้น ต้องไม่ถือแบบเป็นใหญ่ ถือเหตุการณ์
ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นเป็นใหญ่ ทำการให้เหมาะกับเหตุการณ์ คิดวิธีขึ้นสำหรับให้
เหมาะ แล้วและทำการได้ผลสำหรับจริง นี่เองทำให้ได้ชื่อเสียงว่าเป็นแม่ทัพดี
การถือแบบเคร่งครัดไม่เปลี่ยนตามเหตุการณ์เป็นของที่ใช้ไม่ได้ แต่การคิดใหม่นั้น
ใช้ว่าสักแต่คิดแผลงออกมาก็เป็นดีก็หาไม่ ต้องคิดแล้วทำสำเร็จได้ผลจริง จึง
นับว่าได้

ใครอยากเป็นแม่ทัพดีมีชื่อเสียง จงพยายามตามทว่านเทอญ
วิชาบ้อมค่าย นั้น เพราะเหตุที่ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีดำเนินไปในทางซึ่งกล่าว
มาแล้ว บ้อมต้องเกิดเป็นสิ่งสำคัญที่สุด และเดินขึ้นสู่ความเจริญโดยรวดเร็ว
อีกประการ ๑ ในสมัยนี้ได้เกิดมีนายทหารฝรั่งเศสชื่อโวบัง (ภายหลังเป็น
จอมพลในกองทัพฝรั่งเศส) ซึ่งเป็นผู้เฉลียวฉลาดใช้ความคิดและลงแรงทำการ
ในทางบ้อมค่ายอย่างน่าพิศวง ได้ทำบ้อมถาวรขึ้นใหม่ในชีวิตจนถึง ๓๓ บ้อม
แก้ไขซ่อมแซมบ้อมเก่าให้ดีขึ้นถึง ๓๐๐ บ้อม ได้เคยไปในการสงคราม ๕๓ ครั้ง
ได้เข้าในการรบ ๑๐๔ ครั้ง

ความคิดของโวบัง ซึ่งนับว่าแปลกใหม่มากนั้น ก็คือในทางวิธีดีบ้อม โวบัง
ย่อมกำหนดคาดหมายเหตุการณ์ได้ถูกต้องดี ตกลงใจแน่นอน แล้วทำการไปเป็น
ลำดับตามระเบียบมั่นคง เพราะฉะนั้นบ้อมซึ่งเดิมเคยต้องล้อมอยู่ตั้งหลายปี โวบัง
จึงทำได้ใน ๑๐ วัน ๑๕ วัน ในการดีบ้อมชื่อมาสเตอร์วิชต์ ในปี พ.ศ. ๒๒๑๕ โวบัง
ได้ใช้วิธีทำแนวบ้อมค่ายสนามเข้าไปเป็นชั้น ๆ มีสนามเพลาะสายฟ้าแลบต่อกันเป็น
ครั้งแรกในยุโรป ก่อนนั้นมีแต่พวกแขกตุรกีได้ใช้ ในการตีเมืองกานเดียน
เกาะกรัต (พ.ศ. ๒๒๐๕) เท่านั้น

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

ฝ่ายรับซึ่งอยู่ในบ่อนมาสตรีชต์ ไม่อาจออกตีโต้ตอบเลยสักครั้งเดียว และนับตั้งแต่เริ่มลงมือทำการไป พอคرب ๑๓ วันทหารรักษาบ่อนก็ยอมแพ้

ในการตีบ่อนเมืองฟิลิปป์สบูร์กและมันน์ไฮม์ (พ.ศ. ๒๒๓๑) โวบังเป็นผู้อำนวยความสะดวกการยิงปืนใหญ่ และได้ใช้วิธียิงปืนให้ไปตกลงยังเนินบ่อน แล้วกระโดดกระห่อนเข้าไปในบ่อนนั้นเป็นครั้งแรก ในการตีบ่อนอดีต โวบังได้กำหนดวิธียิงปืนใหญ่แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ คือยิงกระห่อน, ยิงทำลาย, ยิงโด่ง, และชี้แจงชัดเจนว่า ประเภทใดควรใช้เมื่อใด

โวบังเองเป็นผู้ที่ได้คิดใช้การยิงปืนครกโดยอาการให้กระสุนโด่งนั้นให้ได้ประโยชน์มากที่สุด และไม่ได้หมายยิงพลเมืองที่อยู่ในกำแพงเลย หมายถึงทำลายตัวกำแพงและเชิงเทินบ่อนเท่านั้น

การตีบ่อนอดีตนับว่าเป็นตัวอย่างอันดีที่สุดในวิธีตีบ่อน เพราะโวบังเป็นผู้บังคับบัญชาสั่งการเองโดยลำพังตลอดแต่ต้นจนปลาย ทั้งการที่กระห่อนได้กระทำในตอนท้ายแห่งอายุไขของตน แปลว่าได้เห็นบ่อนมากมายและเห็นวิธีตีมาแล้วมากอย่าง จนตกลงใจได้แน่ว่าสิ่งใดที่สิ่งใดไม่ดีอย่างใด

ส่วนใจกลางของบ่อนที่เมืองลิลล์ ซึ่งโวบังเป็นผู้ทำนั้น นับว่าเป็นตัวอย่างอันดีในทางวิชาสร้างบ่อนถาวร

ยุทธวิธีในการตีและรักษาบ่อน ทั้งคำแนะนำชี้แจงของโวบัง ได้ใช้ต่อกันมาตลอดจนถึงสมัยปัจจุบันนี้

วิธีการขุดอุโมงค์ใต้ดินสำหรับทหารเดินไปรเบิดบ่อนนั้น ก็เป็นของโวบังเป็นผู้เริ่มคิดวางระเบียบให้เรียบร้อยแน่นอนเหมือนกัน

ในส่วนการสร้างบ่อนโดยแท้นั้น ถึงแม้ว่าโวบังได้ทำมากก็จริง แต่จะนับว่าได้แสดงความคิดของตนให้วิเศษเป็นตัวอย่างอันดี เป็นรากของวิชาอย่างเดียวกับในการตีบ่อนหาได้ไม่ โวบังมิได้แสดงวิธีของตนเองไว้อย่างใดให้เป็นแบบแน่นอน ถึงแม้ภายหลังพวกศิษย์พยายามหาแบบนั้นโดยอาการดูบ่อนซึ่งโวบังได้สร้างหรือซ่อม ก็หาได้ความชัดเจนแท้ไม่

ระเบียบการทหาร

กล่าวกันว่าวิธีสร้างป้อมของโวกังมีอยู่ ๒ ประเภท คือ วิธีสามัญ (แบ่งเป็นวิธีสามัญที่ ๑ และวิธีสามัญที่ ๒) และวิธีผสม (ซึ่งแบ่งเป็นที่ ๑ ที่ ๒ อีกเหมือนกัน)

แต่ตามที่ปรากฏชัดนั้น โวกังพยายามยึดหลักสำคัญอันหนึ่ง คือ วางแผนเชิงเทินให้เหมาะสมตามลักษณะภูมิประเทศอยู่เสมอ ข้อนี้ก็ต้อนับว่าเป็นข้อสำคัญ และให้ประโยชน์อย่างยิ่ง

ส่วนในการสร้างแท้ ๆ โวกังใช้วิธีเก่า ๆ ซึ่งมีอยู่แล้วนั่นเอง แต่เลือกใช้ให้เหมาะสมกับภูมิประเทศ แล้วในการสร้างยึดหลักในวิชาป้อมค่ายถาวรดังต่อไปนี้

- ๑) รูปของป้อมให้สีแดงด้วยแนวภายนอกแห่งเชิงเทิน
- ๒) ความยาวของแนวต้านทานไม่เกินระยะลูกกระสุนปืนเล็ก
- ๓) ด้านปีกต้องตรงได้ฉากกับแนวต้านทานทางหน้า
- ๔) ทำป้อมปืน (Bastion) ขนาดใหญ่ และภายในมีที่กว้างขวาง
- ๕) มีที่ตั้งปืนยิงกราดในคูอยู่ทางฝั่งด้านนอกของคู
- ๖) มีที่กำบังทหารอยู่ใต้ใต้เชิงเทินให้ติดต่อกันตลอด

หลักของวิชาป้อมค่ายถาวรซึ่งโวกังทิ้งเสียไม่นึกถึงก็มีหลายอย่าง เช่น

๑) การออกตีตอบจากป้อมที่โวกังทำมักจะเป็นการยากเสมอ เพราะไม่ได้ทำทางออกข้างหน้าไว้ให้สะดวก

๒) เครื่องกำบังสำหรับป้องกันลูกกระสุนซึ่งยิงกระทัอนมานั้น ไม่เพียงพอ บางทีกลับให้โทษมากกว่าคุณ

๓) ไม่มีโรงเรือนทหารอยู่กินหลับนอน

๔) ฝั่งภายในของคูไม่มีใครสูงพอ

หลักสำคัญในทางวิชาป้อมค่ายของโวกังนั้น ได้มีทหารช่างชาวเนเธอร์แลนด์ชื่อฮอร์นเป็นผู้จำไปใช้ก่อนผู้อื่น ฮอร์นกับโวกังได้ทำการเป็นปรบักษ์ต่อกันเนื่อง ๆ คือฮอร์นเป็นผู้แนะนำการรักษาป้อมซึ่งโวกังอำนวยความสะดวก เราต้องเข้าใจว่าท่านทั้ง ๒ นี้ต่างคนต่างเรียนจากกัน

เป็นการนำพิศวงที่ฮอร์นใช้หลักอันเดียวกันกับโวกัง ในภูมิประเทศซึ่ง

ในยุคหลุยส์ที่ ๑๔

ต่างก็นับว่าตรงกันข้ามกับในที่ซึ่งโอบังใช้ ฮอว์นทำบ้อมในประเทศเนเดอร์ลันด์ ซึ่งเป็นที่ต่ำและลุ่มมีหนองมาก ฮอว์นได้สร้างบ้อมหลายบ้อมและได้ทำการ ซึ่งนับว่าตรงกันข้ามกับโอบังหลายอย่างเหมือนกัน เช่นสำหรับการต่อสู้วิธีดีบ้อม เป็นลำดับของโอบัง ฮอว์นใช้วิธีออกตีโต้ตอบเสมอ ๆ ทำที่กำบังสำหรับ รวมพลในเวลาก่อนออกตีโต้ตอบ ทำคูแห่งไม่มีน้ำ ใช้วิธีไปแย่งพื้นที่ของฝ่ายเข้า ตีซึ่งฝ่ายนั้นจะใช้ทำบ้อมค่ายสนามล้อมเข้ามานั้น สร้างปืนใหญ่ครกสำหรับยิงบ้อม ค่ายสนามของฝ่ายตีขึ้นเป็นพิเศษ ทำโรงเรียนสำหรับทหารอยู่ และที่กำบังสำหรับ ทหารที่อยู่ในแนวต้านทานอย่างมั่นคง

หลักสำคัญของฮอว์น คือ

๑) พยายามให้ยิงลูกกระสุนไปตกรวมกันในภูมิประเทศข้างน้ำให้ได้มาก จาก แนวต่าง ๆ กัน ให้แนวเชิงเทินต่างแนวช่วยกันในการยิงได้สะดวก

๒) ทำให้ฝ่ายตีเข้าตียากที่สุด และฝ่ายรับต้านทานได้แข็งแรงเพราะมี เครื่องกีดขวางอยู่หลายชั้นมาก กว่าจะเข้ามาในบ้อมได้ย่อมติดขัดมาก

๓) ทำให้การออกตีโต้ตอบสะดวกเสมอ

๔) ทำให้ฝ่ายตีต้องขุดดินและสิ่งอื่นมาจากไกลเพื่อทำเป็นที่กำบังตนขึ้น ไม่ ให้หาได้ในที่ใกล้บ้อม

๕) คู่นั้นมีปืนใหญ่เล็กยิงกราดอยู่เสมอ

๖) ผังคูซึ่งทำเป็นเขื่อนหินหรืออิฐนั้น ต้องมีเครื่องกำบังอย่าให้ข้าศึกยิงได้

๗) พยายามให้การสร้างบ้อมนั้นถูกเงินที่สุดที่จะเป็นได้

หลักและวิธีของฮอว์นนี้นี้ได้ ปรากฏในบ้อมเนเดอร์ลันด์ต่าง ๆ เป็นอย่าง ๆ ไป ส่วนในประเทศอื่น ๆ นั้นมีแต่ประเทศรัสเซียซึ่งได้ใช้ตาม เพราะเปเตอร์ มหาราชเป็นผู้ทรงนำไปใช้ และแก้ไขให้ดีขึ้นอีกด้วย

หลักวิธีซึ่งเป็นความคิดของโอบังและฮอว์น ในการตีบ้อมรักษาบ้อมซึ่งได้ กล่าวมาโดยย่อแล้วนี้ ย่อมไม่ได้วางลงเป็นแผนจริงแน่นอนเคลื่อนไม่ได้ขึ้นเลย เป็นความคิดที่ดำเนินไปตามเหตุการณ์เฉพาะคราวหนึ่งคราวหนึ่ง แต่โดยที่ในสมัย

การทัพของทูเรนน์

โน้นการทหารต้องดำเนินไปตามแบบตายตัวเสียหมดทุกอย่าง กระทำให้นายทหาร
ข้างคนอื่น ๆ พยายามวางแผนแน่นอนต่อมาหลายอย่างหลายประการ ที่กล่าวว่า
ทำแบบของโรมันให้ดีขึ้นดังนั้นก็มิ แท้จริงโรมันหาได้มีแบบที่ยึดถือตายตัวเลย

การหาแบบ วางแบบ ดังนี้ทำให้วิชาบ่อนค่ายหยุดอยู่กับที่และตกต่ำไปตลอด
มาจนถึงสมัยสงครามเยอรมันกับฝรั่งเศสปี พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๑๔

ใจทหารและยุทธวินัย

น้ำใจทหาร ซึ่งใช้วิธีจ้างหรือเกณฑ์เข้ามาตามบุญตามกรรม ย่อมจะนับ
ว่าดีไม่ได้ ทำอะไรก็ทำไปเพราะต้องทำเท่านั้น ยุทธวินัยก็นับว่ามีแต่ภายนอก มีแต่
เพราะความกลัว ไม่ใช่เพราะความนิยม ทหารต้องกลัวไม้หรือหว่ายของนายสิบ
มากกว่าลูกกระสุนของข้าศึก การปล้นสดมภ์การหนีราชการและความขลาดในเวลารบ
เป็นพยานให้เห็นว่านิสัยของทหารในเวลานั้นไม่ดีเพียงใด ความเสียหายทั้งนี้มีราก
อันลึก จนการลงอาญาอย่างหนักที่สุดก็ไม่สามารถจะบำบัดได้

ตำราวิชาทหารได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ เจริญในทางวิธีดำเนินการสงคราม ใน
ทางหลักของการสงคราม และการช่างในยุคนั้น ซึ่งกล่าวถึงในมาตรา ๓ เกิด
มีตำราในทางการปืนใหญ่ และการช่างมากกว่าอื่น ส่วนในยุคนั้นเกิดมีตำราในวิธี
ดำเนินการสงครามโดยกว้างขวางนั้นมากขึ้นมาก

เพื่อจะแสดงตัวอย่างวิธีดำเนินการสงครามในยุคนั้นให้แลเห็นชัดว่า ตรงกับ
เปรียบเทียบที่กล่าวมาแล้วนี้ จะได้บรรยายการทัพของแม่ทัพฝรั่งเศสชื่อทูเรนน์ ในปี
พ.ศ. ๒๒๑๓ และในปี พ.ศ. ๒๒๑๔ กับทั้งการทัพของเจ้าออยเจนประเทศชาวออย
ในปี พ.ศ. ๒๒๑๕

ตอนที่ ๑๘

การทัพของทูเรนน์ ปีพ. ศ. ๒๒๑๓ และ ๒๒๑๔

ในตอนปลายแห่งการสงคราม ๓๐ ปีนั้น ทูเรนน์ได้ทำการอยู่ในกองทัพของดั๊ก
ประเทศไวมาร์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาทหารสเวเดนสืบต่อกันมา เมื่อ

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

กัศตาฟอาโด้ลฟ์สันพระชนม์แล้วนั้น ทูเรนน์ จึงได้เรียนทราบหลักวิธีกระทำการ
สงครามของพระเจ้าแผ่นดินสเวเดนองค์นั้น และนำมาใช้ ในประเทศฝรั่งเศสต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๒๑๑ ที่เมืองอาแซน ได้กระทำสัญญาเลิกการสงคราม ซึ่งเรียก
ว่าสงครามเนเดอร์ลันด์ครั้งที่ ๑ เป็นการสงครามระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับประเทศ
สเปน และที่เลิกนั้นเพราะประเทศฮอลแลนด์ได้ทำมิตรไมตรีกับประเทศสเวเดน
และประเทศอังกฤษ ดังนั้นจะต่อสู้กับหลุยส์ที่ ๑๔ พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ทำให้
หลุยส์ที่ ๑๔ ต้องเลิกรบกับฝ่ายสเปน ยอมออกจากบ้านเมืองซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสได้
แล้วหลายแห่ง ยกมณฑลฟรังค์กองเตให้แก่สเปน แต่ส่วนมณฑลฟลานเดรีย
นั้นคงอยู่ในมือฝรั่งเศสโดยมาก

ภายหลังเมื่อหลุยส์ที่ ๑๔ ได้จัดการให้ประเทศทั้ง ๓ ซึ่งรวมเป็นมิตรกันนั้น
แตกจากกันไปได้ แล้วก็ตกลงจะรบกับประเทศฮอลแลนด์อีก จะยกกำลังเข้า
ไปในประเทศนั้น และทำลายกองทัพฮอลแลนด์เสียทีเดียว ไม่ให้ต้านทานได้ต่อไป
เพราะเหตุนี้จึงเกิดมีสงครามซึ่งเรียกว่าสงครามเนเดอร์ลันด์คราวที่ ๒ (พ.ศ. ๒๒๑๕
ถึง พ.ศ. ๒๒๒๒)

ในขั้นต้น เหตุการณ์นั้นนับว่าสะดวกสำหรับประเทศฝรั่งเศสมาก ประเทศ
ฝรั่งเศสเป็นมิตรกับประเทศอังกฤษ, ประเทศสเวเดน, ค็วร์ฟูร์สต์เมืองเคอลน์,
ค็วร์ฟูร์สต์เมืองบรันเดินบูร์ก, ดุ๊กเมืองนอยบูร์ก, ดุ๊กชาวอยและสังฆราชาเมืองโรม
เจ้าผู้ครองเมืองในประเทศเยอรมันนอกจากนี้ และประเทศเดนมาร์กก็สแดงตนเป็น
กลาง รัฐบาลฝรั่งเศสได้ตกลงทำการสงครามตามแผนซึ่งทูเรนน์เป็นผู้คิด คือรวม
กำลังตั้งฐานทัพในดินแดนเคอลน์และมุนสแตร์ และเดินทัพไปตามลุ่มน้ำไรน์
แล้วยกเข้าไปในประเทศฮอลแลนด์ ในทางซึ่งนับว่าง่ายที่สุด เดินตรงไปยัง
เมืองหลวงคืออามสเตอร์ดัมทีเดียว ไม่กระจากกำลังยึดบ้อมต่าง ๆ ตรงกันข้าม
บ้อมตามทางซึ่งกีดขวางนั้นจะเข้าได้แล้วก็ทำลายเสีย ไม่ให้เปลืองทหารที่จะรักษา

แต่ครั้นเมื่อทำการเข้าจริงหาได้ยึดตามแผนที่ว่ามาแล้วนั้นไม่

กองทัพฝรั่งเศสมีกำลังทหารแสนคนยกเข้าไปในประเทศฮอลแลนด์ แล้วก็

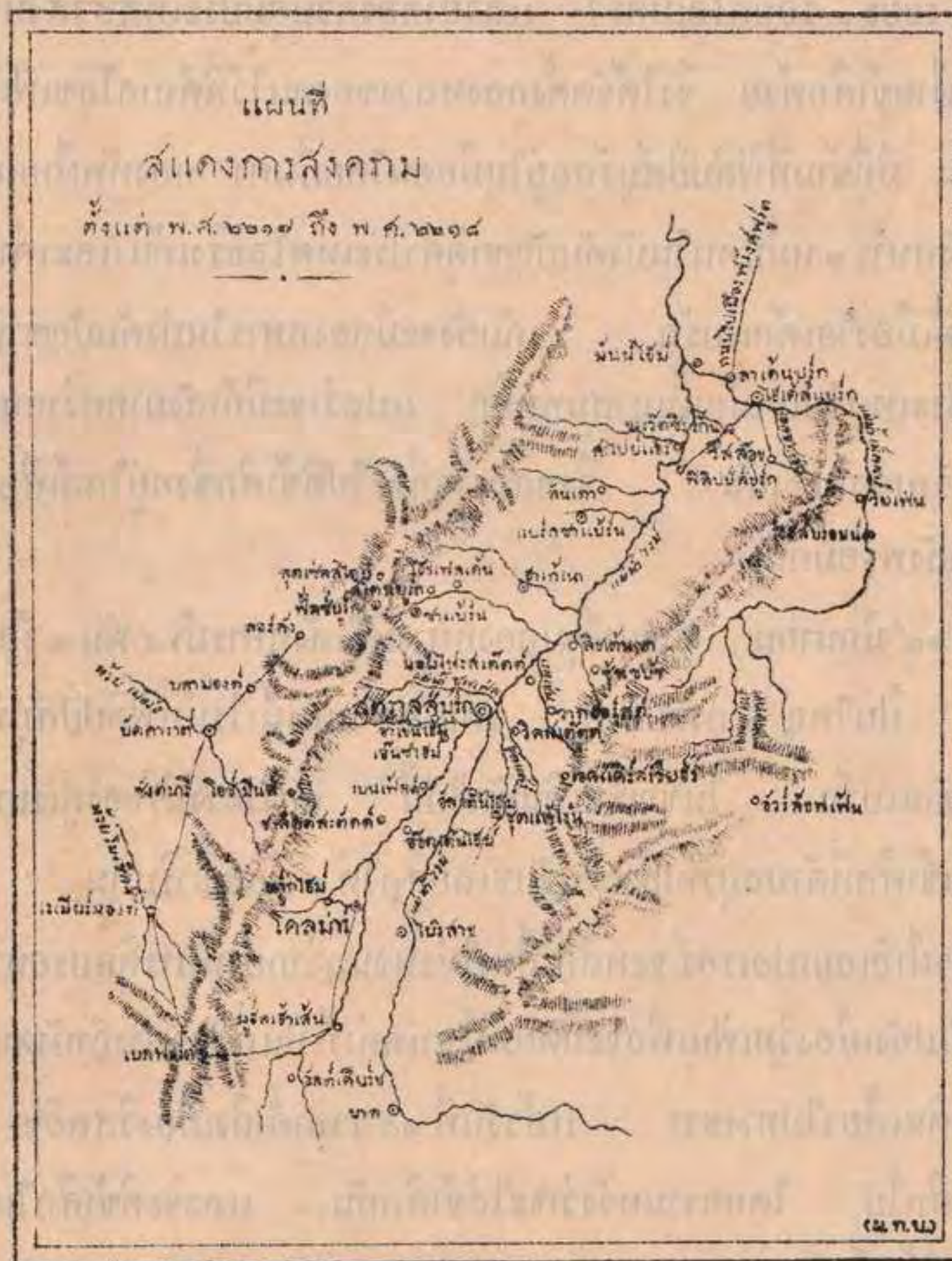
การทัพของทูเรนน์

ไปล้อมบ้อมมาสทริชต์ จะเดินตรงไปอามสเตอร์ตามก็ได้ แต่หาไปไม่ กลับไป
กระจายกำลังตามบ้อมต่าง ๆ ที่แนวเขตร์แดน ซึ่งเป็นการเสียเวลา ฝ่ายชาวฮอลันด
ได้เปิดทำนบซึ่งกันน้ำทะเลไว้ให้น้ำท่วมพื้นที่หมด กองทัพฝรั่งเศสก็เดินต่อไป
ไม่ได้ (ประเทศฮอลันดอยู่ในพื้นที่ซึ่งต่ำกว่าระดับน้ำในทะเลโดยมาก และทำ
ทำนบใหญ่กันน้ำไว้ตามฝั่งทะเลให้พื้นที่แห้งทำไร่ไถนาได้ ครั้นเมื่อเปิดทำนบเข้าพื้นที่
ก็กลายเป็นทะเลไป) ฝรั่งเศสต้องเลิกกองทัพกลับ แล้วเสนาบดีกระทรวง
กระลาโหมได้ปล่อยขเลยศึกชาวฮอลันดที่จับได้นั้นไปเสียด้วยเป็นจำนวน ๒ หมื่นคน
เวลาจะปล่อยเอาเงินค่าตัว แต่การปล่อยทำให้ผู้เป็นประธานาธิบดีในประเทศ
ฮอลันดเวลานั้น คือเจ้าวิลเลียมโอรานจ์ ได้เอาคนเหล่านั้นกลับเข้าประจำ
กองทัพอีก เลยกลับมีกองทัพขึ้นใหม่โดยมีต้องลงแรงอย่างไรเลย อีกประการ ๑
ในปี พ.ศ. ๒๒๑๖ เจ้าวิลเลียมโอรานจ์ได้จัดการให้ประเทศเอสเตรียและสเปญไป
เข้าเป็นพวกตน แล้วในปี พ.ศ. ๒๒๑๗ ประเทศบริเตนบุร์ก, ประเทศเดนมาร์ก
และเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ในประเทศเยอรมันก็กลับกลายเป็นไปเข้ากับฮอลันด
การรบระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับฮอลันด เลยกกลายเป็นการรบระหว่างประเทศ
ในยุโรปทั่ว ๆ ไป

ตามเหตุการณ์ซึ่งเปลี่ยนไปใหม่นี้ ต้องนับว่าข้าศึกที่สำคัญที่สุด ก็คือ
ประเทศเอสเตรียพร้อมด้วยเมืองใหญ่น้อยต่าง ๆ ในเยอรมัน ซึ่งนับว่าเอสเตรีย
เป็นหัวนำ เพราะเจ้าแผ่นดินเอสเตรียเป็นเอมเปอเรอร์เยอรมัน เมื่อนับเช่น
นั้นแล้วยุทธบริเวณที่สำคัญที่สุด ก็คือภูมิประเทศ ๒ ข้างแม่น้ำไรน์ย่านกลาง แต่
หลุยส์ที่ ๑๔ และเสนาบดีกระลาโหมลูอูอาสซึ่งมีอำนาจใหญ่ในขณะนั้นห้ามความเห็น
เช่นนั้นไม่ ในปี พ.ศ. ๒๒๑๗ กองทัพหลวงคือหลุยส์ที่ ๑๔ บังคับบัญชาเองนั้นอยู่ใน
มณฑลฟรังค์กองเต กองทัพในบังคับบัญชาโซมแบร์ก็อยู่ในหมู่เขาปีเรเน กองทัพ
กองเตอยู่ในดินแดนเนเคอร์ลันด์ ซึ่งยังเป็นเมืองขึ้นของสเปญ ส่วนที่แม่น้ำไรน์
ย่านกลางและในมณฑลเอลซัสซัน ทูเรนน์มีหน้าที่รบต้านทานข้าศึกที่กำลังทหาร
๑ หมื่นคนเท่านั้น

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

ยุทธบริเวณของกองทัพนี้ คือลุ่มน้ำไรนตั้งแต่เมืองบาเส่ถึงเมืองไมนซ์
ตำบลซึ่งสำคัญในทางยุทธศาสตร์คือเมืองโคลมาร์, มุลเฮาเส็น, สตราสบูร์ก, และไมนซ์
ข้ามทั้งที่ข้ามแม่น้ำไรนที่สตราสบูร์ก, ไมนซ์, มัสน์ไฮม์, ฟิลิปส์บูร์กและทางช่องเขา

ข้ามเทือกเขาโหวงและชวาร์ชวัลด์ แนวต้านทานที่สำคัญก็คือเทือกเขาที่ว่ามาแล้ว
และแม่น้ำแยกจากแม่น้ำไรน์ แยกทางขวา คือแม่น้ำชลูตเตอร์, คินซิก, เร็นซ์
เน็คการ์, ไมน์ ทางซ้ายคือแม่น้ำอัลต์, ชอร์น, ชุฟเฟล, โมแตร์, เล้าแตร์ ใน

การทัพของทูเรนน์

พื้นที่ซึ่งกล่าวมานั้นมีดินแดนของประเทศสวิตเซอร์แลนด์, บาเดิน, ปาลาติเนต, เอลซัส และโลธริงเกินเข้ามาอยู่เป็นส่วนบ้างเต็มทั้งประเทศบ้าง

ทูเรนน์มีกำลังทหาร ๑ หมื่นคน มีน้ำที่รักษาแนวแม่น้ำไรน์ย่านกลางแต่มาเล็ดถึงไมนซ์ (ระยะ ๓ ร้อยกิโลเมตร) แล้วยังต้องควบคุมประเทศสวิสให้คงเป็นกลางอยู่ไม่เข้ากับฝ่ายข้าศึกด้วย จึงได้จัดตั้งกองหลวงของตนไว้ที่ตำบลโฮชเฟิลเดิน ใกล้เมืองซาแบร์น มีที่ข้ามที่ฟิลิปป์สบูร์กอยู่ในมือตนโดยมั่นคง กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์เยอรมันมีกำลังทหาร ๑ หมื่นคนในบังคับบัญชาตุค ประเทศโลธริงเกินและเคานต์คาปรารวมกำลังกันที่เมืองไฮเดิลแบร์ก กับยังมีกองทหารในบังคับบัญชาตุคบรอนวิล ซึ่งจะมาจากประเทศโบเฮเมียนั้นมาสมทบอีก แปลว่าจะมีกำลังมากกว่ากองทัพทูเรนน์เมื่อทูเรนน์ทราบความดังนั้น จึงตกลงใจที่จะไปตีข้าศึกซึ่งอยู่ใกล้เสียก่อนที่จะมาสมทบรวมกำลังพร้อมกัน

วันที่ ๑๔ มิถุนายน ทูเรนน์คุมกองทหารมีกำลังทหารม้า ๕ พัน ๔ ร้อย ทหารราบ ๒ พัน ๕ ร้อย ปืนใหญ่ ๖ กระบอก เดินไปข้ามแม่น้ำไรน์ที่ฟิลิปป์สบูร์ก แล้วเดินตรงไปยังไฮเดิลแบร์ก ในขณะที่เดินทัพไปนี้ กองระวังนำของทูเรนน์ประทะกับกองทหารฝ่ายข้าศึกที่ตำบลบูร์กเฮาเส้นจับขเลยศได้ ๑ ร้อย ๖สิบคน ขณะนี้ปรากฏว่าทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์จะหลีกเลียงไม่รบจนกว่ากองทหารตุคบรอนวิลจะมาสมทบ จึงถอยไปยังเมืองวิมเฟินเพื่อจะยึดแม่น้ำเน็คคาร์เป็นที่ถอยขวางกำบังตน ทูเรนน์ก็เปลี่ยนทางเดินเลี้ยวไปทางขวา แล้ววันที่ ๑๕ เวลาค่ำถึงเมืองวิสลือา วันที่ ๑๖ คงเดินตามข้าศึกไป โดยความหวังว่าจะไล่ข้าศึกทัน และจะตีข้าศึกในเวลาข้าศึกข้ามแม่น้ำเอลส์แซ

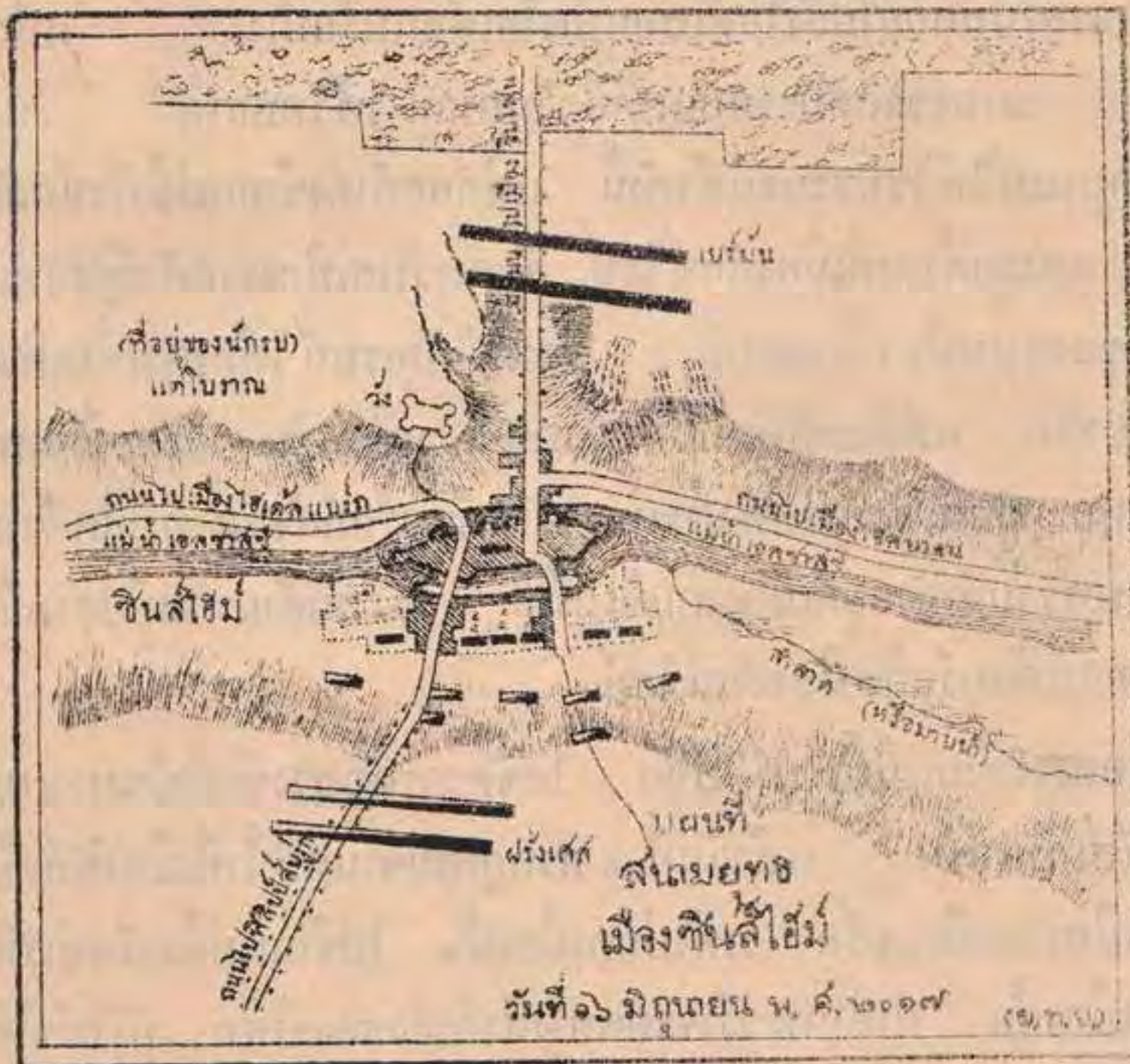
ทูเรนน์ได้ทันข้าศึกจริงที่เมืองชินส์ไฮม์ เพราะกองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ได้หยุดลงตามคำแนะนำของเคานต์คาปรารว่าที่นั่นตรงนี้ดี ควรหยุดรบกับข้าศึก ไม่รอกองทหารตุคบรอนวิลซึ่งจะมาสมทบเพราะยังอยู่ไกลนัก

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

การรบที่ซินส์ไฮม์วันที่ ๑๖ มิถุนายน

ฝ่ายแอมเปอเรอร์มีกำลังทหารม้า ๑ พัน ทหารราบ ๒ พัน เพราะฉะนั้นมีกำลังมากกว่าฝ่ายฝรั่งเศสในเหล่าทหารม้า น้อยกว่าในเหล่าทหารราบ

ทหารฝ่ายแอมเปอเรอร์ได้ตั้งมั่นตามแนวเนินสูงๆ ทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำเอลซัทซ์ (หรือเอลแซ็ง) ซึ่งเป็นแม่น้ำที่เดินข้ามได้ ทางขึ้นไปบนเทือกเนินนั้นต้องไปตามลแวกเขาจากเมืองไปยังชาโต ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเนินอันหนึ่ง และตามซอกเขาซึ่ง

แยกเป็นหลายทาง บนเนินทางเหนือแห่งเมืองนั้น แม่ทัพฝ่ายแอมเปอเรอร์ได้วางทหารม้าไว้ ฝ่ายทหารราบส่วน ๑ เป็นกองขั้ดตาทัพยึดเมืองอยู่ ที่ชาโตไม่มีทหารเลย

ทูเรนน์รุกเข้าไปโดยแข็งแรงแต่ชั้นต้น ก็เลยได้เมืองที่เดียว ให้ทหารราบข้ามน้ำไปแล้วยึดสวนและไร่รอบทางทิศเหนือแห่งเมืองไว้โดยมั่นคง ลูกกระสุนของทหารราบนี้กระทำให้ทหารม้าฝ่ายแอมเปอเรอร์ต้องถอยลงไปหน่อยหนึ่ง ซึ่งกระทำ

การทัพของทูเรนน์

ให้ทหารม้าฝรั่งเศสจัดขบวนรบได้สะดวก ทหารม้าฝ่ายเอมเปอเรอร์ได้เข้าประจัน
บานกองทหารฝรั่งเศสหลายครั้ง และได้ตีทหารม้าฝรั่งเศสทางปีกขวาแตกถอยลง
ไปเสียซ้ำ แต่ครั้งใดติดตามไป ก็มาถูกลูกกระสุนทหารราบ ฝรั่งเศสเสียทหารล้ม
ตายมาก ต่อนั้นไปกองทหารทั้ง ๒ ฝ่ายได้เข้าประจันบานรบตลุมบอนกันตลอดแนว
กองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ถอย และฝ่ายฝรั่งเศสไล่ติดตามไปเป็นระยะ ๔ กิโลเมตร
จนถึงชายป่า แล้วหยุดส่งแต่ทหารม้าชนิดเบาเล็กน้อยติดตามไปจนถึงเมืองไฮล์บรอน
ทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์นั้นถอยไปยังไฮล์บรอนบ้างไฮเคิลแบร์กบ้าง แปลว่าแยก
กระจัดกระจาย และจะกลับรวมกันเข้าอีกในภายหน้าได้โดยยาก

ถึงแม้ว่าทูเรนน์ได้ชัยชนะแล้วดังนี้ แต่ก็ยกกำลังข้ามแม่น้ำไรน์กลับมาทาง
ฝั่งซ้ายตามเดิม และมาตั้งลงที่เมืองลักซ์ไฮม์ จัดการรับเสบียงจากคิวร์ฟรึสต์ประเทศ
ฟัลซ์ (ซึ่งเป็นลูกของทูเรนน์) เลียงทหาร ต่อนั้นไปทูเรนน์ได้ทหารเพิ่มเติมมาจนมี
กำลังถึง ๑ หมื่น ๖ พัน แต่ฝ่ายข้าศึกก็มีกำลังมากขึ้นเหมือนกัน โดยที่คูบรอนวิลล์
มาถึงและเข้าสมทบ กับทั้งคิวร์ฟรึสต์ประเทศบรันเดินบูร์กก็ส่งทหารมาอีกด้วย กอง
ทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์รวมกำลังอยู่ที่เมืองลาเดินบูร์ก เตรียมต้านทานที่ปลายน้ำแม่น้ำ
เน็คคาร์ แต่ลาเดินบูร์กถึงเมืองมันน์ไฮม์

ทูเรนน์ตกลงจะข้ามแม่น้ำไรน์ไปอีก ได้จัดการล่อลวงข้าศึกในทางแม่น้ำซาร์
และเมืองโคแอสส์เลาแตร์น แล้ววันที่ ๓ กรกฎาคมข้ามแม่น้ำที่เมืองฟิลิปส์บูร์ก
รีบเดินตรงไปยังเมืองไฮเคิลแบร์ก แต่ไม่ยึดเมืองนั้น ไปข้ามแม่น้ำเน็คคาร์ที่สะพาน
เรือทางใต้จากเมืองนั้น ทำอาการขู่ว่าจะตัดทางส่งกำลังของข้าศึก ทำให้ข้าศึกต้อง
ถอยไป ไม่ต้านทานที่แนวแม่น้ำเน็คคาร์ เลยถอยไปยังเมืองฟรังค์ฟวร์ตที่แม่น้ำไมน์
ทูเรนน์เลยยึดดินแดนปาเลติหนาดได้ทั้งประเทศ

ในระหว่างปลายเดือนกรกฎาคมและต้นเดือนสิงหาคม กองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย
ยังเพิ่มกำลังขึ้นอีก ทูเรนน์มีกำลังถึง ๒ หมื่น ๓ พัน ฝ่ายเอมเปอเรอร์มีกำลังถึง
๓ หมื่น ๖ พัน และคูบรอนวิลล์ได้เป็นแม่ทัพบังคับบัญชาทั่วไป

เมื่อกำลังกลายเป็นไปได้เปรียบอยู่ทางฝ่ายเอมเปอเรอร์ดังนี้ ฝ่ายฝรั่งเศสก็

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

กลับไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์อีก ไปตั้งอยู่ที่ใกล้เมืองลันเดาบ็องกันรักษาประเทศเอลซัสซ์ และโลธริงเก้น กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์อยู่ทางฝั่งตรงกันข้ามระหว่างเมืองสไปซ์แอร์ กับฟิลิปส์บูร์ก

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายต่างอยู่นิ่ง ๆ เฉยไม่ทำการอะไรจนวันที่ ๒๐ กันยายน และในระหว่างนี้กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ได้จัดการพูดจากับผู้ครองเมืองสตราสส์บูร์ก ขอให้ยอมให้กองทัพข้ามแม่น้ำไรน์ได้ที่ตรงนั้น วันที่ ๒๑ กันยายน กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ข้ามแม่น้ำไรน์จากฝั่งขวาไปฝั่งซ้ายและเดินไปยังหลังกองทัพทูเรนน์

พอทูเรนน์ได้ทราบความคิดของฝ่ายข้าศึกก็รีบยกกำลังไปยังเมืองสตราสส์บูร์ก เพื่อจะบังคับให้เมืองนั้นคงวางตัวเป็นกลางไม่ช่วยข้าศึก แต่ไปหาหนทางไม่ ข้าศึกข้ามแม่น้ำมาเสียแล้ว เพราะฉะนั้นทูเรนน์ต้องไปตั้งมั่นที่ซุเฟลระหว่างบ็อมซาแบร์นและฮาเกเนา กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งอยู่ตรงนำหลังลำธารบรูซ

ในที่ซึ่งตั้งอยู่ใหม่นี้ กองทัพฝรั่งเศสอยู่ข้างจะได้ความลำบากในทางส่งเสบียง ซึ่งสามารถจะนำมาได้จากประเทศโลธริงเก้นก็จริงอยู่ แต่ทางส่งเสบียงต้องผ่านช่องเขาข้ามเขาโหวจ หรือมีฉะนั้นหาเสบียงได้ในประเทศเอลซัสซ์ล่างซึ่งกองทัพได้ผ่านไปมามากแล้ว เเสบียงอาหารย่อมจะลดถอยน้อยลง ข้างฝ่ายทหารเอมเปอเรอร์ตรงกันข้าม รับเสบียงจากเมืองสตราสส์บูร์กและเอลซัสซ์ตอนบนได้โดยสะดวก เมื่อการเป็นเช่นนั้น ทูเรนน์จึงตกลงใจที่จะรบให้แตกหักลงไปเสีย และหวังว่าจะตีให้ข้าศึกแพ้ก่อนทหารของคั้วฟูร์สตัด์บรันเดินบูร์กมาสมทบด้วย

ในต้นเดือนตุลาคมกองทัพฝรั่งเศส (กำลัง ๒ หมื่น ๓ พันปี่นใหญ่ ๓๐ กระบอก) ออกรุกเข้าไปหาข้าศึก กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ (กำลัง ๓ หมื่น ๕ พันปี่นใหญ่ ๕๘ กระบอก) ตั้งอยู่หลังลำธารบรูซ มีหมู่บ้านเอนส์ไฮม์อยู่ตรงกลางที่มั่น และปีกทั้ง ๒ ยันกับป่า

ในที่นี้ได้มีการรบกันซึ่งเรียกว่า การรบที่เอนส์ไฮม์ (๔ ตุลาคม)
ทูเรนน์ยกกำลังข้ามลำธารบรูซก่อนนำข้าศึก ซึ่งคงตั้งมั่นอยู่ในที่มั่นไม่กระดุกกระดิก ฝ่ายฝรั่งเศสจัดขบวนรบนำที่มั่นเป็น ๒ แนว ทหารรบอยู่ด้านกลาง

การทัพของทูเรน

ทหารม้าอยู่ด้านปีก ๒ ข้าง ปืนใหญ่เน้นแยกกันอยู่ตลอดแนวขบวนรบ กับมี
ทหารราบ ๒ กองพันทหารม้า ๖ กองร้อยอยู่ในกองหนุน ด้านกลางและด้านปีก
ทั้ง ๒ มีผู้บังคับบัญชาต่างหากกัน เมื่อจัดขบวนรบแล้วก็ได้เริ่มรบ ทางปีกขวา
ได้ให้ทหารม้าซึ่งลงรบเดินคืบขึ้นเข้าตีป้อมทหารราบหนุน ตีได้แล้วแต่กลับถูก
ข้าศึกขับไล่กลับออกมา ทูเรนส่งทหารราบจากแนวที่ ๒ ด้านกลางเข้าไปหนุนเลย
กลับตีได้อีก แต่ในขณะนั้นฝ่ายเอมเปอเรอร์ส่งทหารม้า ๑๒ กองร้อยออกจากหมู่บ้าน
เอนส์ไฮม์ ไปตีด้านซ้ายขบวนรบฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานไว้ได้เป็นสามารรถ
แต่ก็ลำบากมากต้องให้กองหนุนขึ้นไปช่วย

การรบเป็นอันไม่เลียบขาดลงไปว่าใครแพ้ ใครชนะแน่ พอค่ำมืดลงต่างฝ่าย
ก็ต่างถอยไปจากสนามรบ ฝ่ายเอมเปอเรอร์เสียทหาร ๓ พัน ปืนใหญ่ ๘ กระบอก
ฝรั่งเศสเสียทหาร ๒ พัน

วันที่ ๑๔ ตุลาคม กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ได้ทหารของควัฟส์ตีร์นเดินบุรูก
มาเพิ่มเติมกำลังขึ้นอีกถึง ๒ หมื่น จึงรุกเข้าไปหาข้าศึกใหม่

กองทัพฝรั่งเศสถอยไปเมืองเค็ตต์ไวแลร์หลังแนวด่านน้ำซอร์นและโมแดร์ คง
บังป้อมชาแบร์นและฮาเกเนาไว้ ทั้งสองกันมิให้ข้าศึกเข้าไปในโลธริงเกิน

นายทหารผู้ใหญ่ในกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ เกิดทุมเถียงกันว่าทำอะไรต่อไปได้
ได้ยกทัพไปยังแม่น้ำซอร์น แต่แล้วก็ไม่อาจเข้าตีกองทัพทูเรน กลับถอยหลัง
ไปยังเมืองสตราสบูร์ก แล้วตั้งแต่วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน เลยกระจายกันหยุดพัก
ตามหมู่บ้านสำหรับรุดหนุนในดินแดนเอลซัสซ์ตอนบน วันที่ ๒๕ พฤศจิกายนทูเรน
ก็ถอยไปตามช่องเขาเข้าไปในโลธริงเกิน วางทหารไว้รักษาป้อมชาแบร์นและฮาเกเนา
พอสมควร ตนเองไปหยุดอยู่ในบริเวณใกล้ลอร์ซิงเกินทำเป็นที่เหมือนหยุดรบสำหรับ
รุดหนุนตามเคย

แต่ความจริงนั้นทูเรนได้ตกลงใจจะเริ่มทำการรบในกลางรุดหนุน ครั้นได้
รับกำลังเพิ่มเติมมาเป็นทหารราบ ๒ หมื่น ทหารม้า ๑ หมื่น ๓ พัน จึงได้แบ่งกองทัพ
ออกเป็นหลายขบวน เพื่อจะให้หลอกตาข้าศึกและให้สับสนในทางสับสน แล้ว

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

วันที่ ๕ ธันวาคม ยกข้ามเขาโหวงไปใหม่ จากลอร์ซิงเก้นไปยังบลามองต์เลยไปเมืองเบลฟอร์ต์ แกล้งสำแดงข่าวให้ปรากฏไปว่าตนเดินทางไปสำหรับหาที่พักแรมใหม่ และจับได้กองข่อยเล็กน้อยฝ่ายข้าศึกเท่านั้น

วันที่ ๑๑ ธันวาคม ทูเรนน์ยึดได้เมืองบัคคาราแล้วข้ามแม่น้ำเมอร์ธเดินไปยังเมืองเรเมียร์มองต์ แล้วข้ามแม่น้ำมัทกละและเลยเดินตรงไปยังเมืองเบลฟอร์ต์ ในขณะที่เดินไปนี้ เพื่อล่อลวงข้าศึก ได้จัดทหารไปยังช่องเขาในเทือกเขาโหวงต่างๆ ตลอดวันที่ ๒๗ ธันวาคม ทูเรนน์ไปถึงเบลฟอร์ต์ และวันที่ ๒๘ เลยไปเมืองมูธล์เข้าเส้นวันที่ ๒๙ พบกองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์มีกำลังหมื่นคน ซึ่งกำลังจะเดินไปสมทบกับกองทัพใหญ่ ทูเรนน์ได้เข้าตีแตกกลับไปยังเมืองบาเสล

กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์รับเล็กล้อมบ้อมไมริสาช แล้วรวมกำลังกันที่บริเวณเมืองโคลมาร์และอัลต์เคียร์เซิน ทูเรนน์เดินทัพตามไป แล้ววันที่ ๕ มกราคม ประทะกับกองหลวงฝ่ายข้าศึกมีกำลังประมาณ ๓ หมื่น ๓ พัน รวมกำลังกันอยู่ในที่มั่นซึ่งมีบ้อมค่ายสนามแข่งแรงณริมแม่น้ำเฟิซต์ ระหว่างเมืองโคลมาร์และตุร์กไฮม์

การรบที่ตุร์กไฮม์ (๕ มกราคม) ทูเรนน์เข้าตีเมืองตุร์กไฮม์ซึ่งอยู่ทางปีกขวาของข้าศึก และข้าศึกก็รักษาอยู่มีจำนวนทหารแต่น้อย ตีได้และยึดเมืองนั้น ทำให้ฝ่ายเอมเปอเรอร์ตกใจเป็นอลหม่านเกรงว่าจะเสียที่ต่อไปเลยรีบถอยหนีไปเสีย ปืนใหญ่ของตนนั้นฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งใจจะขนไปตามลำน้ำอัลต์ แต่ฝ่ายฝรั่งเศสจับได้หมด กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์รีบถอยผ่านขเล็คต์สตัดต์ เลยไปสตราสบูร์กข้ามแม่น้ำไรน์ไปทางฝั่งขวา แปลว่าออกจากประเทศเอลซัสซ์ไปหมด กองข่อยต่าง ๆ ซึ่งไม่ทันจะไปสมทบกับกองทัพหลวง ต้องยอมแพ้เป็นขเล็คหรือถูกฝรั่งเศสทำลายเสียสิ้น กองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์เมื่ออยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์มีกำลัง ๖ หมื่น เมื่อข้ามไปฝั่งขวาแล้วเหลือ ๒ หมื่น ในไม่ช้านักบ้อมเล็กน้อยต่าง ๆ ก็ยอมแพ้แก่กองทัพฝรั่งเศสอีกเป็นอันมาก

การทัพของทูเรนน์

นับว่าเป็นเสร็จการทัพในสแกนและเป็นการทัพของทูเรนน์ซึ่งได้ผลงดงาม หงน
นับว่าเป็นไปได้เพราะทูเรนน์บังคับบัญชาสิทธิขาดผู้เดียว ไม่มีนายทหารผู้ใหญ่
หลายนายแก่งแย่งกันอย่างฝ่ายเอมเปอเรอร์ แล้วทูเรนน์ก็ได้แสดงความสามารถ
และความกล้าหาญแข็งแรงเป็นอันมากด้วย

ทูเรนน์มิได้หนีการรบ กลับพยายามหาข้อเสียเพื่อทำการรบในขณะที่สำคัญ แต่ว่า
วิธีสั่งสเบียงจากคลังสเบียงย่อมกระทำให้ทูเรนน์ไม่สามารถตั้งความมุ่งหมายอย่างกว้าง
ขวาง และเมื่อรบชนะแล้วที่จีนส์โฮมก็กลับต้องถอยดั่งนี้ก็มี เพราะต้องถอย
ไปหาคลังสเบียง การที่ทำในตอนท้ายนั้นประตักประเดิดเกินไป นโปเลียนได้กล่าว
ไว้ว่า ถ้าทูเรนน์ข้ามเขาโหวจตรงไปยังด้านกลางของบริเวณที่ข้าศึกพักแรม หรือ
ยิ่งไปทางปีกขวา คงจะได้ผลดีกว่าที่ไปทางปีกซ้ายเช่นที่กระทำนั้นเป็นแน่ เพราะ
จะได้ตัดข้าศึกจากฐานทัพของฝ่ายข้าศึกที่เมืองสตราสบูร์ก ให้แต่เท่านั้นเมื่อไปถึง
เบลฟอร์ต โดยข้าศึกไม่รู้ตัวแล้วนั้น ก็ไม่รับตีข้าศึกต่อไปโดยเร็วพลัน ในเวลาเดิน
ไปตีร์กโฮมซึ่งเป็นระยะเพียง ๓๖ กิโลเมตรเท่านั้น ใช้เวลาถึง ๘ วัน นับว่าช้ามาก
ทั้งนี้ก็เพราะความล่าช้าในเรื่องสเบียง

อย่างไรก็ดีการที่ทูเรนน์ได้กระทำการป้องกันประเทศเอลซัสซ์ โดยวิธีรุกไปที่
ข้าศึกให้ต้องล่าถอยไปทั้งนี้ นับว่าเป็นตัวอย่างอันดีอัน ๑ ในทางยุทธศาสตร์ ตามที่
มีปรากฏในพงษาวดารการสงคราม ตามความเข้าใจกันโดยธรรมดาอันย่อมมีอยู่ว่า
ถ้ามีหน้าที่ป้องกันดินแดนอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะแล้ว ก็ต้องตั้งรับ แต่แท้จริง
เป็นความเข้าใจผิด เพราะการรับเท่านั้นไม่มีโอกาสจะได้ประโยชน์มีแต่เสมอตัว
กับเสียที่ ต้องรุกไปที่ข้าศึกให้พ่ายแพ้ไป ให้มาตีดินแดนนั้นมิได้ทีเดียว จึงนับ
ว่าได้กระทำการป้องกันสำหรับจริง

การทัพในปี พ.ศ. ๒๒๑๘ ในปี พ.ศ. ๒๒๑๘ ฝ่ายเอมเปอเรอร์ได้ส่งมอง
เตคูคโคลี นายทหารอันมีชื่อเสียงมากมาต่อสู้กับทูเรนน์ บังคับบัญชากองทัพมีกำลัง
๒ หมื่น ๖ พัน (ทหารราบ ๑ หมื่น ๔ พัน กับทหารม้า ๑ หมื่น ๒ พัน) ล้วนเป็น
ทหารที่ดี เตรียมจะข้ามแม่น้ำไรน์และเข้ามาในเอลซัสซ์และโลธริงกัน

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

ทูเรนนมทหาร ๒ หมัน ๒ พัน (ทหารราบ ๑ หมัน ๒ พัน และทหารม้า ๑ หมัน)
ก็ตั้งใจจะรุกรานเหมือนกัน เพื่อจะได้ ใช้สเบียงในดินแดนของฝ่ายข้าศึก ทั้งจะได้
ยึดให้ ผู้ปกครองเมืองเข้มนั้นบางเมืองคงตั้งตัวเป็นกลาง ไม่ให้ไปเข้ากับเอมเปอเรอร์
ตามซึ่งฝ่ายเอมเปอเรอร์เกลี้ยกล่อม

ต่างฝ่ายต่างเริ่มการทัพด้วยการส่งกองลาดตระเวนขนาดใหญ่ไปข้างหน้า กอง
ลาดตระเวนชนิดนี้ของฝ่ายเอมเปอเรอร์พยายามข้ามแม่น้ำไรน์ทางต้นน้ำ แต่ถูกตี
กลับไป ข้างฝ่ายฝรั่งเศสกองลาดตระเวนกอง ๑ ได้ออกจากนอยไบร์สาช เดิน
ผ่านไปประเทศปาเลตินาได้ตลอด

ในเดือนเมษายนและตลอดไปจนกลางเดือนพฤษภาคม กองทัพฝรั่งเศส
รวมกำลังกันอยู่ใกล้เมืองชเลตต์สตัดต์ กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์อยู่ในลุ่มแม่น้ำไมน์
มองเตคูกโคโลรวบรวมพลพร้อมเพรียงแล้วก่อน จึงยกมาใกล้เมืองสตราสบูร์ก
เพื่อจะบังคับให้ ผู้ปกครองเมืองยินยอมให้ข้ามแม่น้ำได้ที่เมืองนั้น ทูเรนยังอยู่ที่เมือง
ดูเนวิลล์ ในขณะนั้น ครั้นได้ทราบว่ามีมองเตคูกโคโลจัดการพุดจาตั้งเข้ามาแล้ว จึงรีบ
มายังกองทัพของตนที่ชเลตต์สตัดต์ ส่งคนไปบอกผู้ปกครองเมืองสตราสบูร์กว่า
ตนมาถึงแล้วตั้งนั้น และคาดคั้นอย่าให้ยอมตกลงไปช่วยกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์
ในขณะเดียวกันนั้นคุมทหารม้ายกไปยังเมืองเบนเฟลด์ ซึ่งอยู่ในระยะใกล้เมือง
สตราสบูร์ก ชาวเมืองนี้ตกใจและเลิกไม่พุดจากับฝ่ายเอมเปอเรอร์ต่อไป

เมื่อการไม่สำเร็จตามความประสงค์เช่นนั้น มองเตคูกโคโลจึงไปจากบริเวณ
เมืองสตราสบูร์กเดินเลียบลำนน้ำไรน์ลงไป ข้ามแม่น้ำที่สไปซ์แอร์ และส่งกอง
ระวังนำไปทางเมืองลาเด็นบูร์ก ทั้งนี้เพื่อให้ทูเรนแตกใจ ไปเสียจากสตราสบูร์ก
เพื่อไปป้องกันประเทศปาเลตินา

ทูเรนเข้าใจความประสงค์ของข้าศึก เห็นว่าเป็นการล่อลวงเท่านั้น จึงคงตั้ง
กองทัพอยู่ใกล้สตราสบูร์ก ตั้งณที่มั่นเมืองเบนเฟลด์ก่อน แล้วเปลี่ยนไปยังที่
มั่นที่วาก์ไฮม์

ในต้นเดือนมิถุนายน ทูเรนก็ตกลงใจข้ามแม่น้ำไรน์ไปยังฝั่งขวา ได้สั่งให้

การทัพของทูเรนน์

ทำสะพานตรงตำบลอ้อตเต็นไฮม์ ซึ่งมีเกาะเล็กน้อยอยู่กลางแม่น้ำเป็นการสะดวก เมื่อ กองทัพข้ามแม่น้ำไปแล้ว จึงได้ไปตั้งอยู่ที่นั่นใกล้เมืองวิลสະเต็ตต์หลังแนวแม่น้ำ คินซิก กำบังเมืองสตราสบูร์กและสะพานที่อ้อตเต็นไฮม์ ซึ่งมีระยะห่างจากกัน ประมาณ ๖ กิโลเมตรเท่านั้น

มองเตกุคโคลีเห็นว่าการล้อมวงจะให้ กองทัพฝรั่งเศสย้ายไปยังปาลาติหนานั้น ไม่สำเร็จแล้ว จึงยกกองทัพมาตั้งมั่นที่ตำบลลิชเต็นเอา และทำที่ประตุมีประสงค์ เข้าตีเมืองสตราสบูร์กให้ได้ด้วยกำลังทหาร เดินไปเดินมารอบ ๆ กองทัพฝรั่งเศส พยายามที่จะตลบปึกและขุดตัดทางส่งกำลัง แต่ว่ากองทัพฝรั่งเศสอยู่ในภูมิประเทศ ซึ่งได้เปรียบ เพราะเดินไปมาอยู่ได้หลังลำน้ำคินซิกและลำน้ำชุตเตอร์ ซึ่งเป็น แนวต้านทานอันมั่นคง เป็นรูปโค้งซึ่งกองทัพฝรั่งเศสอยู่ภายในโค้ง แล้วฝั่งซ้าย คือทางที่ฝรั่งเศสอยู่ ก็เป็นที่ลาดสูงกว่าฝั่งขวาทางที่ข้าศึกอยู่ขึ้นโดยมากด้วย

วันที่ ๑๓ มิถุนายน มองเตกุคโคลีเดินจากลิชเต็นเอาไปยังตำบลอัวร์ลอฟเฟิน แล้วไปยังตำบลอัวร์เฟินบูร์ก ทูเรนน์คงวางแผนส่วน ๑ ไว้ที่วิลสະเต็ตต์ แล้วยึดแนว ของตนออกไปทางปีกขวา เพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกเดินเข้าไปยังสะพานได้ วันที่ ๑๔ มิถุนายน มองเตกุคโคลียกมาถึงแนวลำน้ำชุตเตอร์ ณ ที่ตรงกับตำบลอ้อตเต็นไฮม์ ก็ ประทะกับทหารฝรั่งเศสมีกำลังราว ๘ กองพัน, ม้า ๓๔ กองร้อย, ปืนใหญ่ ๘ กระบอก, ซึ่งคอยกันกางไม่ยอมให้ข้ามลำน้ำชุตเตอร์มา ฝ่ายทูเรนน์เองก็กองหลวงอยู่ที่กึ่งกลาง ระหว่างวิลสະเต็ตต์กับอ้อตเต็นไฮม์ คือระหว่างที่มั่นกับสะพาน

มองเตกุคโคลีเห็นว่าการเข้าตีจะลำบากนัก ก็เลยถอยไปยังตำบลอัวร์เฟินบูร์ก ถึงกระนั้นก็คิดว่าทูเรนน์รู้สึกว่าการมาแล้วนั้นอาจเป็นอันตรายแก่ตนได้ จึง ตกลงให้เลื่อนสะพานจาก อ้อตเต็นไฮม์ มาไว้ที่อ้อตเต็นไฮม์ ซึ่งทำให้แนวรบของตนสั้นลง ๖ กิโลเมตร ตอนไปแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเปลี่ยนวิธีทำการตรงกันข้ามกับเดิม มอง เตกุคโคลีถอยและปฏิบัติการในทางรับ ทูเรนน์เริ่มรุก ก็ถอยมายังวิลสະเต็ตต์ แล้ว ข้ามแม่น้ำคินซิกไปตั้งอยู่ระหว่างนอยมูร์และโบแตร์สไวแอร์

มองเตกุคโคลีเกรงว่าจะถูกตีเข้าไปในหมู่เขา ต้องการจะปิดแนวแม่น้ำไว้

เพื่อรับสเบียงทางน้ำจากเมืองสตราสบูร์ก จึงถอยจากโอฬัพเพนบูร์ก และมาตั้งหลัง
แนวแม่น้ำเร็นซ์ วันที่ ๔ กรกฎาคม ทูเรนนี่ลทัพตามมาและมาตั้งอยู่ตรงนำทางฝั่งซ้าย
แห่งแม่น้ำเดียวกันนั้น ที่ตำบลนอยไฟรเสเค็คต์ คือคงตั้งกันทางอยู่ในระหว่างกองทัพ
ฝ่ายเอมเปอเรอร์กับเมืองสตราสบูร์ก จัดการวางเครื่องกีดขวางในแม่น้ำไรน์ เพื่อมิ
ให้ข้าศึกรับสเบียงจากเมืองสตราสบูร์กตามที่ได้เตรียมสั่งสมไว้แต่เริ่มต้นการทัพคราว
นั้นได้ กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายคงประจันหน้ากันอยู่คุมเชิงกัน และต่างพยายามตัด
สเบียงซึ่งกันและกันคอยหาเวลาที่เหมาะสมจริงๆ จึงจะเข้ารบกัน

ทูเรนนี่ได้เดินไปห่างจากสพานของตนก็จริง แต่ได้จัดการวางทหารเป็นชั้นลง
มาโดยเรียบร้อย คงกำบังทางถอยไว้ได้

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม แม่ทัพฝรั่งเศสออกรุกต่อไป ข้ามแม่น้ำเร็นซ์ ไปทาง
ตำบลวักชัวร์สต์ ตลบกปีกซ้ายของมองเตคคโคลีและไปอยู่ระหว่างกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์
กับเมืองโอฬัพเพนบูร์ก ทูเรนนี่ได้เดินไปเป็นระยะไม่กี่สิบกิโลเมตรนั้น แต่ต้อง
ใช้เวลาถึง ๓ วัน ทั้งนี้เพราะวิธีส่งสเบียงในสมัยนั้นยืดยาดเต็มที่ วันที่ ๑๘ กองทัพ
ฝรั่งเศสจึงย้ายที่จากตำบลนอยไฟรเสเค็คต์ไปยังตำบลวักชัวร์สต์ ได้เสร็จ แต่ทูเรนนี่
มิได้ยกกำลังไปหมด คงวางทหารไว้ที่หน้ากองทัพข้าศึก และทหารจำพวกนั้นทำบ้อม
ค่ายสนามบ้องกันที่มั่นโดยแข็งแรง ฉะนั้นนับได้ว่ากองทัพฝรั่งเศสแบ่งออกเป็น
๒ ภาค ภาค ๑ ตั้งกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์อยู่ทางข้างนำ อีกภาค ๑ ตั้งตัดแถวทาง
ปีกซ้าย ทางส่งข่าวระหว่าง ๒ ภาคนี้ จัดการโดยเรียบร้อยมั่นคง

วันที่ ๑๘ มองเตคคโคลีรู้สึกว่าเขาถูกตัดทางส่งกำลังทั้งจากเมืองสตราสบูร์กและ
โอฬัพเพนบูร์ก ข้าศึกได้ทำการจนได้เปรียบในทางยุทธศาสตร์อย่างสำคัญ เลยตกลง
ถอยไปทางเมืองชาสบา ครั้นถึงแล้วหยุดยึดที่มั่นเพื่อรอให้สรรพภาระถอยไปได้
โดยเรียบร้อย แล้วถอยเลยไปประเทศวูร์ดเต็มแบร์กทีเดียว ทูเรนนี่ได้ติดตาม
ข้าศึกไป และณวันที่ ๒๗ กรกฎาคม กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งมั่นประชิดหน้ากันอยู่ ใน
เช้าวันนั้นทูเรนนี่เขียนจดหมายถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสว่า ข้าศึกเห็นจะเลี้ยเล็ก

การทัพของทูเรนน์

ทัพกลับไปแน่ และตนเองจะคอยรุกรานตีเวลาข้าศึกถอย ให้ถึงซึ่งความพินาศ แต่พอเือนอีก ๒-๓ นาทีภายหลังนี้ทูเรนน์ก็ถูกลูกกระสุนปืนใหญ่ถึงแก่ความตาย ในขณะที่ออกไปลาดตระเวนตรวจข้าศึกด้วยตนเอง

เมื่อเกิดเหตุอันสำคัญขาดแม่ทัพลงฝ่าย ๑ เช่นนี้ การก็เปลี่ยนแปลงไปทันที กองทัพฝรั่งเศสเกิดขวัญหาย กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์กลับฮึกเหิมขึ้น กองทัพฝรั่งเศสถอยมาหาสะพาน และได้ต่อสู้กับข้าศึกที่น้ำสะพานอย่างแข็งแรง เป็นอันไม่เสียเปรียบแล้ว ก็เลยถอยกลับเข้ามาในดินแดนเอลซัสซ์ มองเตคูกโคลียกตามเข้ามา แต่รัฐบาลฝรั่งเศสได้ตั้งกองเดนายพลสำคัญอีกนาย ๑ มาเป็นแม่ทัพแทนทูเรนน์ แล้วกองเดกก็ยกต้านทานข้าศึกอยู่ได้ ไม่เสียประเทศเอลซัสซ์แก่ฝ่ายเอมเปอเรอร์

นโปเลียนได้กล่าวถึงวิธีดำเนินการทัพของทูเรนน์ในปีนี้ว่า ทูเรนน์ได้แสดงตนว่าได้เปรียบกว่ามองเตคูกโคลียด้วยอาการ ๔ ประการ คือ

๑) ทำให้มองเตคูกโคลียต้องทำการตามทูเรนน์ ไม่ใช่ทำการตามใจของตนเอง แล้วเมื่อมองเตคูกโคลียเริ่มทำการของตนเองก็ต้องเลิกเสีย เพราะไม่เป็นผลสำเร็จ

๒) บัองกันมิให้มองเตคูกโคลียเข้าในเมืองสตราสบูร์กได้

๓) ได้จัดการมิให้ชาวเมืองสตราสบูร์กให้สะพานและสเบียงแก่มองเตคูกโคลีย

๔) ได้ตัดกองทัพมองเตคูกโคลียจากฐานทัพที่เมืองโอเฟเฟินบูร์ก

แต่นโปเลียนมีความเห็นว่าที่มั่นของทูเรนน์ที่वलสะเตตั้นนั้นไม่ดี เพราะห่างจากสะพานที่อุตเตนไฮม์มากนัก ถ้าหากว่ามองเตคูกโคลียรีบเดินตรงไปยังอุตเตนไฮม์ ในเวลากลางคืน ไปใน ๖ ชั่วโมงให้ถึง คงได้สะพานก่อนที่กองทัพฝรั่งเศสจะส่งทหารไปป้องกันทัน

การทัพของทูเรนน์ในครั้งที่สุดนี้ เป็นพยานให้เห็นวิธีกระทำสงครามในสมัยนั้น อย่างชัดเจนที่สุด คือมีแต่การเดินไปเดินมาเพื่อตอบปัดตัดทางส่งสเบียงซึ่งกันและกันจนยุ่งเวียนสับสน การรบมีน้อยที่สุด หรือพอฝ่าย ๑ เริ่มรบ อีกฝ่าย ๑ ก็ถอย

ทูเรนน์นั้นเป็นนายพลอย่างดีผู้ ๑ ในสมัยนั้น คือทำการโดยกล้าหาญบ้าง ในเวลาที่เหมาะสม ไม่ระมัดระวังไปทำเดี๋ยว เลือกลำที่ต้งมั่นเหมาะๆ ดีและรู้จักใช้

พระพุทธศักราช ๒๒๑๗ และ ๒๒๑๘

ภูมิประเทศ แต่ถึงกระนั้นคงยังไม่ละทิ้งแบบไปไม่ได้ทีเดียว คงปรากฏชัดว่าวิธี
ดำเนินการทัพของทูเรนนั้นอยู่ที่การเดินไปมา เพื่อบู๊วจะตัดทางส่งกำลัง ให้ข้าศึก
ต้องถอยนั้นเป็นพื้น การรบต่อสู้คงทำต่อเมื่อจำเป็นแท้เท่านั้น ถ้าไม่รบได้ก็ยินดี
ที่จะไม่รบดีกว่า

แม่ทัพนายพลซึ่งนับว่าจริงนั้น คือผู้ที่รู้จักทั้งแบบที่ทำกันอยู่โดยมากใน
สมัยของตนนั้น แล้วและหาวิธีอื่นให้ ได้ ไซ้ชนะแตกหักให้รวดเร็ว ดังนั้น
จึงจะนับว่าเป็นผู้มีความรู้มีความคิดของตนเองเป็นบุรุษอาชาไนยจริง

แน่ละ ถ้าทั้งแบบเสียเฉย ๆ แล้วคิดวิธีที่แปลก ซึ่งไม่เหมาะกับเหตุการณ์
และไม่ได้ผลสำเร็จ เป็นแต่แปลกเปล่า ๆ ก็ใช้ ไม่ได้เหมือนกัน ถ้าเช่นนั้นทำ
ตามแบบแต่ให้ ได้ผลดีกว่า ไซ้ว่าสักแต่แปลกแล้วเป็นดีทั้งนั้นก็หาไม่ได้

ตอนที่ ๑๕

การทัพของเจ้าออยเจนปี พ.ศ. ๒๒๔๕

ภายหลังการทัพของทูเรนซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ๓๐ ปี มีการสงครามซึ่งเป็นครั้ง
ที่สุดในรัชกาลของหลุยส์ที่ ๑๔ เรียกว่าการสงครามแย่งราชสมบัติในประเทศสเปน
และได้ปรากฏการทัพอย่างดีอันหนึ่ง ซึ่งเจ้าออยเจนชาวอิตาเลียนเป็นผู้กระทำ

การสงครามเรื่องแย่งราชสมบัติในประเทศสเปน เริ่มขึ้นในปีพุทธศักราช
๒๒๔๔ เหตุของสงครามคือพระราชวงศ์ที่ครองราชสมบัติอยู่ในประเทศสเปนขาด
รัชทายาทโดยตรงลง พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้จัดการให้พระเจ้าหลานของพระองค์
ไปเสวยราชสมบัติในประเทศสเปน โดยความยินยอมของพวกข้าราชการสเปน
เพราะอ้างว่าหลุยส์ที่ ๑๔ เกี่ยวเนื่องกับพระราชวงศ์ประเทศสเปนในทางพระชนนี

การที่ทำได้สำเร็จเช่นนี้ กระทำให้ประเทศอื่น ๆ มีความริษยา เพราะ
ประเทศอื่นเช่นประเทศอาสเตรียเป็นต้น มีเจ้านายที่เกี่ยวข้องกันเป็นญาติกับพระ
ราชวงศ์สเปนดีเสียกว่าหลุยส์ที่ ๑๔ แล้วอาสเตรียก็ได้พยายามจะให้เจ้าในวงษ์ของ
ประเทศนั้นไปรับราชสมบัติสเปนเหมือนกัน คือเป็นการแย่งกัน แต่ผลสำเร็จ
ตกอยู่กับหลุยส์ที่ ๑๔

การทัพของเจ้าออยเจน

อีกประการ ๑ ประเทศต่าง ๆ มีความตื้นตใจ เกรงว่าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส จะมีอำนาจมากเกินไป ฉะนั้นหลายประเทศจึงรวมกันเข้าช่วยกันกระทำการสงคราม ต่อประเทศฝรั่งเศส คือประเทศอังกฤษ, ประเทศฮอลแลนด์, เอมเปอเรอร์เยอรมัน (หมายความว่าดินแดนของอาสเตรียทั้งปวง) และประเทศต่าง ๆ ในเยอรมันเป็นอันมาก รวมกันเป็นฝ่ายข้าศึก ประเทศบาวเรีย, ปิเอมอนเต้ (ในอิตาลี) และประเทศ ปอร์ตุกาลเป็นมิตรเข้าด้วยกับฝรั่งเศส

ครั้นเมื่อได้กระทำการสงครามกันไป ในไม่ช้านักประเทศบาวเรียก็ถึงซึ่ง ปราไชยทรุดโทรม ประเทศปิเอมอนเต้และปอร์ตุกาลละทิ้งจากฝ่ายฝรั่งเศสกลับไป เข้ากับฝ่ายตรงกันข้าม ในปีพุทธศักราช ๒๒๔๕ นั้น ประเทศฝรั่งเศสต้องกระทำ การต่อสู้กับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเกือบทั้งทวีปโดยสันโดศผู้เดียว เพราะประเทศ สเปนซึ่งคงเข้าอยู่กับประเทศฝรั่งเศสนั้น ย่อมมีอาการอ่อนแอทรุดโทรมมาก ด้วย ภายในประเทศมีสิ่งยุ่งเหยิงเอนกประการ

การสงครามครั้งนี้ ได้กระทำกันไปในยุคทบบริเวณต่าง ๆ รอบเขตรแดนประเทศ ฝรั่งเศส ทางเหนือประเทศฟลานเดรียเป็นยุคทบบริเวณอันหนึ่ง ทางตะวันออก ยุทบบริเวณอยู่ในดินแดนเยอรมันซึ่งใกล้เคียงกับฝรั่งเศส ทางใต้กองทัพฝรั่งเศส ต้องช่วยสเปนต่อสู้กับ อาร์ชดั๊ก ประเทศอาสเตรีย ซึ่งถือว่าตน ควรจะได้รับราชสมบัติ ทางตะวันออกเฉียงใต้ลุ่มน้ำโปเป็นยุคทบบริเวณ กับทางทะเลก็ได้มีการรบระหว่างกองทัพเรือ ๒ ฝ่ายนั้นหลายครั้ง

ในที่นี้ เราจะพูดถึงเฉพาะแต่การที่เป็นไปในยุคทบบริเวณลุ่มน้ำโป เพราะ เจ้าออยเจนได้เป็นแม่ทัพของกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ ทำการอยู่ทางนั้น

ในปี พ.ศ. ๒๒๔๔ คือปีที่เริ่มสงคราม เจ้าออยเจนก็ได้รบได้เปรียบแก่ฝ่าย ฝรั่งเศสบ้างแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๒๔๕ เข้าตีได้เมืองเคิร์โมนา โดยฝ่ายฝรั่งเศสไม่ทัน รู้ตัว ถึงกับจับแม่ทัพผู้บังคับบัญชากองทัพไปได้ ฝ่ายฝรั่งเศสจึงตั้งให้ ดุ๊กเดอะ วองโดมไปเป็นแม่ทัพใหม่ และทำการต้านทานอยู่เป็นสามารตตลอดปี ในปี ๒๒๔๖ ดุ๊กชาวออสเตรียซึ่งเดิมสแดงองค์เป็นมิตรเข้าด้วยกับหลุยส์ที่ ๑๔ กลับเอาใจออกหาก

พ.ศ. ๒๒๔๕

กองทัพฝรั่งเศสเลยต้องรบ ๒ ทาง คือทางตัวนอกด้วยตัววันตกด้วยทำให้ลำบากมาก
ในปี ๒๒๔๗ ตึกเดอะวองโดมต้องทิ้งออกจากประเทศปีเอมอนเตไป แต่นับว่าไม่มี
เสียหายในการรบ ในปี ๒๒๔๘ ตึกเดอะวองโดมรบชนะเจ้าออยเจนที่สนามรบ
กัสซาโน ส่วนการทัพในปี ๒๒๔๕ นั้นจะได้กล่าวละเอียดต่อไป

ยุทธบริเวณอยู่ในลุ่มน้ำโป แม่น้ำอาดเจเป็นเขตรัฐทางตัวนอก เทือกภูเขา
อัลป์เป็นเขตรัฐทางเหนือและตัววันตก เทือกเขาอาเปนนินเป็นเขตรัฐทางใต้
กลางบริเวณซึ่งมีรูปเป็นกึ่งวงกลมนี้ แม่น้ำโปไหลไปจากตัววันตกไปตัววันออก
และแม่น้ำนี้เป็นลักษณะภูมิประเทศอันสำคัญเกี่ยวในการรบมาก แม่น้ำตัดยุทธบริเวณ
ออกเป็น ๒ ซีก ลำน้ำแยกของแม่น้ำที่ไหลมาจากทางเหนือ คือแม่น้ำอลโย,
อิดด้า, ทิชชีโน, เซเชีย, โคร่าบัลเตอา, ที่ไหลมาจากทางใต้คือเช็คคียา, เทริบเบีย,
สะกรีเวีย, บอร์มิด้า, ตานาโร ลำน้ำทั้งปวงนี้ไหลมาจากเขาและไปสมทบกับแม่น้ำโป

การทัพของเจ้าออยเจน

เป็นเส้นใต้ฉาก

เพราะฉะนั้นย่อมเป็นแนวต้านทานสำหรับกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายยึด

เป็นลำดับกันไป

เมืองและป้อมที่สำคัญในบริเวณนี้คือ มีลาโนเมืองหลวงประเทศลอมบาร์เดีย เป็นที่มั่งคั่งของฝ่ายอาสเตรียชาติให้ได้ ไตรโนเมืองหลวงของดัคชาวอย เป็นที่มั่งคั่งสำคัญของฝ่ายฝรั่งเศส, มันโตวา, เกร์โมนา, เปียเซนซ่า, ปาเวีย, อาเลสซานเดรีย, คอร์โตน่า, ซุซา, ปิเนรโรโล ฯลฯ เป็นเมืองที่คงมีอยู่จนบัดนี้ทั้งสิ้น

ในทางปกครองลุ่มน้ำโปแบ่งเป็นดินแดนหลายเจ้าของ ทางตะวันตกมีประเทศ ปิเอมอนเต้และเรปูบลิกเขินัว ย่านกลางมีดินแดนเมืองมีลาโนและดิสซัมนโตวา ทาง ตะวันออกมีดินแดนของเมืองเวเนตเซีย ทางใต้แห่งแม่น้ำมีดิสซัปาร์มา, เรจจิโอ มอเดน่า, เฟร์รารา, มิวันโตลา, กูาสตัลลา และดินแดนซึ่งขึ้นแก่สังฆราชเมืองโรม

(ตามที่ว่ามานี้ก็เห็นได้ว่าประเทศอิตาลีขณะนั้น แบ่งแยกเป็นหลายประเทศ หลายเมืองเอกราชอย่างเดียวกับเยอรมันเหมือนกัน ยังมีได้รวมกันเข้าติดเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันอย่างเวลานี้เลย)

สำหรับการทัพในปี ๑๖๔๕ นี้ หลุยส์ที่ ๑๔ ตั้งความพยายามมาก ได้เพิ่ม จำนวนกรมทหารในกองทัพให้มากขึ้น และได้เพิ่มจำนวนทหารในกองร้อยด้วย ฝรั่งเศส จึงมีกำลังมาก จัดแบ่งเป็น ๒ กองทัพ กองทัพ ๑ ในบังคับบัญชาดัคเดอะลาเฟียหยาด อยู่ในประเทศปิเอมอนเต้ มีทหารราบ ๖๒ กองพันทหารม้า ๖๑ กองร้อย มีน้ำที่ ปราบปรัมดัคชาวอยและเข้าล้อมเมืองไตรโน อีกกองทัพ ๑ ในบังคับบัญชา ดัค เดอะวองโดม อยู่ในประเทศลอมบาร์เดีย มีน้ำที่ต้านทานเจ้าออยเจนและป้องกัน ดินแดนของเมืองมีลาโน, ดินแดนมันโตวา, เกร์โมนา และปิเอมอนเต้ด้วย

ทางฝ่ายเอมเปอเรอร์ซึ่งเป็นข้าศึกนั้น ก็มีกองทัพ ๒ กองเหมือนกัน คือ กองทัพของดัคชาวอยอยู่ในปิเอมอนเต้ มีกำลังลดน้อยลงจากการทัพในปีก่อนกอง เหลือทหารราบ ๑ หมื่น ๓ พัน ทหารม้า ๕ พัน แต่ก็ยังต่อสู้แข็งแรง อาไศรย ป้อมต่าง ๆ และภูเขา ก็มีกองทัพเอมเปอเรอร์เยอรมันอยู่ที่แนวแม่น้ำคเยเซ มี กำลังทหารราบ ๑ หมื่น ๑ พัน ทหารม้า ๔ พัน และเจ้าออยเจนจะนำทหารม้ามาเพิ่ม เลือกล้อมจากเยอรมัน

พ.ศ. ๒๒๔๕

ในขณะก่อนที่เจ้าออยเจนมาถึงนี้ กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งมั่นอยู่ระหว่าง เมืองคัสซันนาโดและมอนเตคยาโร ป้องกันหนทางเข้าออกจากประเทศที่โรล (ของ เอาสเตรีย) ทางตะวันตกแห่งทะเลสาปการ์ดา หันหน้ามาหากองทัพฝรั่งเศสซึ่งตั้งมั่น อยู่ระหว่างเมืองเคเซนซาโนและคาร์เปเนโตโล แนวที่มั่นผ่านเมืองคัสติลโยเน

การทัพในปี ๒๒๔๕ นี้แบ่งออกได้เป็น ๒ ภาคต่างหากกัน คือแต่วันที่ ๑๕ เมษายน ถึงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ภาค ๑ ซึ่งเป็นเวลาตุ้กเคอะวองโตมต่อสู้กับกองทัพ ฝ่ายเอมเปอเรอร์ กับแต่วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ถึงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน เป็นภาค ๒ เป็นเวลาที่ตุ้กเคอะวองโตมต่อสู้กับบัญชากองทัพฝรั่งเศส

ในภาค ๑ นั้น ชันเดิมก็มีท่าว่าจะเริ่มการสงครามต่อ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ตามแบบธรรมเนียมสมัยโน้น (แปลว่ารอให้ถึงฤดูร้อน) แต่การหาเป็นไปเช่นนั้น เพราะตุ้กเคอะวองโตมมีความประสงค์จะเริ่ม การสงครามเสียก่อนเจ้าออยเจนกับทหาร เพิ่มขึ้นมาถึง ตุ้กเคอะวองโตมได้จัดการวางทหารไว้สำหรับตั้งแต่เวลาหยุดรบพัก รดูหนาวในปีก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นในปีนี้ได้มาถึงเมืองมีลาโนแต่เนิ่น แล้วทำ เป็นที่ว่าป่วย เพื่อปิดบังมิให้ข้าศึกเดาทราบความคิดของตน ครั้นถึงกลางคืน วันที่ ๑๕ เมษายน ได้ ไปยังที่ตั้งกองทัพโดยลับพลัน และได้สั่งให้ทหารออกเดินไป ในกลางคืนเป็น ๒ ขบวน พอรุ่งสว่างก็ได้ ไปถึงน้ำที่มั่นฝ่ายข้าศึก แลเห็นมีเครื่อง กีดขวางต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเองและทำขึ้นอยู่ข้างน้ำที่มั่นมาก จึงให้กองระวังนำอันยอม เข้าไปทำการบุกรุกเพื่อยั่วยวนข้าศึก และหลอกลวงทำเป็นที่ว่ามีกำลังมาก ให้ ข้าศึกนึกว่าจะเข้าตีทางนี้ แท้จริงกองทัพฝรั่งเศสเดินหันข้างให้ข้าศึกไปยังตำบล ปอนเตซานมาร์โก และได้ตีตำบลนี้ ซึ่งอยู่ทางปีกหลังแนวที่มั่นกองทัพฝ่าย เอมเปอเรอร์ เพราะฉะนั้นเป็นอันรู้ว่าจะตัดทางถอยของกองทัพนั้น เมื่อทหารเดิน มาเพิ่มขึ้นทุกที ๆ ตุ้กเคอะวองโตมก็เลยสั่งจัดขบวนรบเป็นแนวซึ่งได้ฉากกับแนวที่ มั่นฝ่ายข้าศึก และอยู่ทางปีกของข้าศึก ครั้นได้จำนวนมากพอสมควรแล้ว ก็รุก ไปยังเนินที่ตำบลคัสซันนาโด ซึ่งเป็นที่มั่นปีกซ้ายของกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์นั้น ตีได้ทีมนั้น ทำให้กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ต้องถอยทันที และถอยไปอย่าง

การทัพของเจ้าออยเจน

อลหม่านไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เสียทหาร ๓ พันคน และเสียปืนใหญ่กับสรรพภาระเกือบหมด กองทัพเอมเปอเรอร์ที่เหลือเลยเข้าไปในหมู่เขาดินแดนที่โรล

เมื่อเจ้าออยเจนมาถึงกองทัพในขณะนี้ ก็ได้แต่รวบรวมทหารและจัดการใหม่ แล้วนำกองทัพอ้อมทะเลสาปการดำมาตั้งมั่นอยู่ที่ม่อนเต๋บัตโด

ฝ่ายตุ้กเตอะวองโตมจัดการทำลายหนทางต่างๆ ทางตะวันตกแห่งทะเลสาปเสียสิ้น ต่อนั้นมาเจ้าออยเจนได้รับทหารเพิ่มเติมมา จึงเดินลงไปทางใต้ ทำที่จะไปยังตอนใต้แม่น้ำแห่งแม่น้ำอาดีเจ้ ฝ่ายตุ้กเตอะวองโตมมีความประสงค์จะป้องกันแนวแม่น้ำอาดีเจ้ตลอดแต่ทะเลสาปการดำถึงตำบลถาร์ปี จึงจัดแบ่งทหารดังต่อไปนี้

ในหมู่เขาดินแดนเบรีเซียแต่ตำบลร็อกคำตันไฟถึงการ์ญาโนและชาโล มีกองทหารรวมกำลัง ๑๓ กองพัน

ระหว่างทะเลสาปการดำและแม่น้ำอาดีเจ้จนถึงตำบลบูสโสเล็งโก มีกองทหารอีกกอง ๑ รวมกำลัง ๓๑ กองพัน และทหารม้า ๖ กองร้อย

ตามแนวแม่น้ำอาดีเจ้ระหว่างเมืองเวโรนากับคัสตานีอาโร วางทหารราบ ๑๓ กองพัน ทหารม้า ๕๓ กองร้อย กรมบัญชาการกองทัพอยู่ที่ตำบลออปซาไฟตรงหลังค่านัน

ที่แม่น้ำอาดีเจ้ตอนใต้มีกองทหารรวมกำลัง ๗ กองพัน และทหารม้า ๑๒ กองร้อย นอกจากนี้ ในเมืองมันโตวาและเมืองบ็อมอนยังมีทหารแยกย้ายกันอยู่รวมทั้งหมดประมาณ ๕ กองพัน

รวมทหารของตุ้กเตอะวองโตมทั้งหมดเป็น ๗๓ กองพัน ทหารม้า ๗๑ กองร้อย นับตัวทหารประมาณ ๓ หมื่น ๕ พัน

ตุ้กเตอะวองโตมได้จัดการติดต่อส่งข่าวคราวระหว่างกองทหารต่างๆ อย่างเรียบร้อยมั่นคง

กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งมั่นเป็นแนวเส้นคู่กับกองทัพฝรั่งเศส มีทะเลสาปและหมู่เขาในดินแดนเวโรนาก็คขวางกลางแนว การติดต่อซึ่งกันและกันลำบาก แต่

ว่าพลเมืองในบริเวณนั้นเข้าด้วยกับฝ่ายเอมเปอเรอร์ ซึ่งนับว่าเป็นการได้เปรียบแก่ กองทัพฝ่ายนั้นอยู่ส่วน ๑

กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งดังนี้

วันตกแห่งทะเลสาปการดำ มีกองทหารซึ่งมีกำลัง ๖ ร้อยคน กับมีทหาร สมัคอยู่ด้วยพัน ๔ ร้อย

ที่มอนเตบัลโด มีกองทหารกำลัง ๓ พัน มีทหารสมัคชาวอิตาลีอยู่ด้วย ๓ พัน ใกล้เมืองเวโรนา มีกองทหารกำลัง ๑ พัน และกรมบัญชาการกองทัพออยู่ในที่ ที่แม่น้ำอาดีเจตอนใต้ มีกองทหารกำลัง ๕ พัน

รวมทั้งกองทัพมีทหารราบหมื่น ๖ พัน ทหารม้า ๔ พัน แต่ยังคงว่าจะมี ทหารราบมาเพิ่มเติมอีก ๑ พัน และทหารม้า ๓ พัน ถ้าพวกนั้นมาถึงแล้ว กองทัพ ทั้ง ๒ ฝ่ายก็จะมีกำลังเท่า ๆ กัน

แม้ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายคงตั้งกองทัพประชิดกันอยู่เฉย ๆ ดังนี้ จนถึงเดือนกรกฎาคม ในขณะที่ตุ๊กเตอะวองโคมรบชนะที่คัลลีนนาโต และปิดทางมิให้เจ้าออยเจน เข้ามาในประเทศอิตาลีได้นั้น ตุ๊กเตอะลาเฟียหารวบรวมกำลังกองทัพของตน ณแม่น้ำออร์โค และในบริเวณกลางเมืองซุซสำหรับจะรุกไปยังเมืองโตรีโน

วันที่ ๕ พฤษภาคมได้เริ่มออกเดิน วันที่ ๒๒ มาถึงที่หน้าเมืองนั้น มีทหารราบ ๖๕ กองพัน ทหารม้า ๑๓ กองร้อย รวมคนประมาณ ๔ หมื่น ได้กำหนดจะให้ทำการล้อม เมืองเสีย ๖๐ กองพัน กับทหารม้า ๑๒ กองร้อย นอกจากนั้นก็จะใช้ทำการรบในสนาม

เมืองโตรีโนนั้น ขณะนั้นม้อมค่ายถาวรป้องกันอย่างแข็งแรงที่สุด เพราะฝ่าย ฝรั่งเศสได้พยายามเข้าล้อมและตีเป็นพัก ๆ ตลอดเวลา ๒ ปีแล้ว ทั้งมีเครื่องกีด ขวางต่าง ๆ และมีอุโมงค์สำหรับฝังดินรเบิดพร้อมมูลบริบูรณ์ทุกอย่าง ทหาร รักษาที่มีจำนวนเต็มที่ ทหารมีน้ำใจอีกเข้มและมีเสบียงอาหารพร้อม ผู้บังคับ บัญชาคือนายพลเดานี่ ก็เป็นคนแข็งแรงไม่ย่อท้อ ทั้งพลเมืองก็ตั้งสัตย์สุจริตต่อ พระเจ้าแผ่นดินของตนช่วยทำการต่าง ๆ เต็มที่

การขุดดินทำสนามเพลาะล้อมเมือง ได้เริ่มต้นแต่เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน แต่

การทัพของเจ้าออยเจน

การที่ดำเนิรไปช้มากร เมื่อทำไปได้ ๑ เดือนก็เห็นชัดว่าเป็นการยากที่สุด เพราะมีข้อติดขัดต่าง ๆ ทหารก็เหน็ดเหนื่อยมากโดยไม่สู้ได้ผลนัก

ตุ๊กเตอะลาเฟียหายาดได้พยายามที่จะป้องกันมิให้ ตุ๊กชาวอยเข้ามาใกล้เมืองโตรีโนได้ ได้รุกไปต่อสู้ด้วยทหารที่เหลือจากการล้อมเมืองนั้น ได้ไล่ทันและตีถอยไปหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถทำลายกำลังได้ที่เดียว

การดำเนิรอยู่เช่นนั้นจนถึงต้นเดือนกรกฎาคม ซึ่งเราได้กล่าวไว้แล้วว่าเป้นกำหนดสัปดาห์ที่ ๑ ในการทัพศกน

ก่อนที่จะเริ่มภาคที่ ๒ แห่งการทัพคราวนั้นนั้น เกิดเหตุผลซึ่งเป็นทางไม่ดีสำหรับฝ่ายฝรั่งเศส คือกองทัพอฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในยุทธบรีเวณทางอื่นทำการไม่ได้ไชยชนะ เช่นในประเทศสเปนฝ่ายฝรั่งเศสทำการล้อมตีเมืองบาร์เซโลน่าไม่สำเร็จ ในประเทศฟลานเดรียฝรั่งเศสแพ้ในการรบที่รามียส์ การทั้งนี้ทำให้กระเทือนมาถึงในอิตาลีด้วย คือทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์มีน้ำใจอีกเข้มขึ้น ทหารฝ่ายฝรั่งเศสตรงกันข้ามรู้สึกย่อท้อ ใช้แต่เท่านั้นในขณะนั้นเจ้าออยเจนได้รับทหารเพิ่มเติมมาทำให้มีกำลังเป้น ๔ หมื่น ๕ พันคน ฝ่ายหลุยส์ที่ ๑๔ เรียกตุ๊กเตอะวองโดมไปเสียดจากอิตาลี ให้ไปเป้นแม่ทัพในประเทศฟลานเดรีย ส่งตุ๊กคอร์ดองส์มาแทน มีจอมพลมาร์ชังเป้นผู้กำกับ

ในขณะนั้นเจ้าออยเจนเริ่มทำการรุก ทำสะพานข้ามน้ำที่ปากแม่น้ำอาดีเจ (ต่อกับแม่น้ำโป) และขับไล่กองทหารที่ประจำปักชาวฝรั่งเศสอยู่นั้นไปยังคลองชาว ฝ่ายเอาสเตรียข้ามคลองนี้ และกองทัพอฝรั่งเศสเลยต้องถอยไปยังแนวแม่น้ำมินชีโอ กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ตั้งอยู่ทั้ง ๒ ข้างแม่น้ำโป ตั้งขวางแนวทางน้ำอยู่ ปักขวกกำกับกองทัพอฝรั่งเศสซึ่งอยู่ที่ลำน้ามินชีโอ ฝ่ายปักขวยมีกำลังรวมเป้นก่อนจำนวนทหาร ๒ หมื่น ๔ พัน ในบึงกับบัญชาเจ้าออยเจนเอง ออกเดินผ่านดินแดนของสังฆราชาไปเข้าดินแดนเมืองโมเดน่า มีอาการว่าจะเดินไปตามฝั่งขวามแม่น้ำโปตลอดและไปสมทบกับตุ๊กชาวอย

ผู้คัดค้านเลื่องลือมาถึงอิตาลีในเวลาอันสั้นและไปยังกองทัพที่มินชีโอ รับหน้าที่บังคับบัญชาในเวลาที่ย่ำแย่อย่างยิ่ง เพราะทหารฝรั่งเศสมีใจย่อท้ออย่างมาก มีกำลังน้อยกว่าข้าศึกด้วย ทั้งข้าศึกเป็นผู้เริ่มทำการตามใจตน ฝรั่งเศสต้องเป็นฝ่ายตามบดบอง ผู้คัดค้านเลื่องลือว่ามีหน้าที่รักษาดินแดนเมืองมันโตวา เมืองมีลาโน และทำการล้อมเมืองโตรีโนพร้อมกัน ซึ่งเป็นการกว้างขวางเกินกำลัง ฝ่ายข้าศึกเดินมุ่งไปยังที่แห่งเดียวแล้วก็เดินโดยเร็ว ทั้งเป็นระเบียบเรียบร้อย อันกองทัพฝรั่งเศสไม่สามารถจะทำเช่นเดียวกันได้

เมื่อแลเห็นวิธีการของข้าศึกโดยแน่ชัดแล้ว แม่ทัพฝรั่งเศสจึงแบ่งกองทัพของตนออกเป็น ๒ กอง กอง ๑ คงอยู่ด้านทานกองปีกขวาของฝ่ายเอมเปอเรอร์ที่ลันนามินชีโอ อีกกอง ๑ ให้รวมกำลังกันที่เมืองเคิร์โมนา เพื่อพยายามกีดกันมิให้กองปีกซ้ายของฝ่ายเอมเปอเรอร์เดินไปได้ โดยวิธีไปตั้งขวางหน้า หรือถ้าไปขวางไม่ทัน เพราะข้าศึกเดินเร็วกว่า ก็ให้ตามไปตีรบกวนกองระวังหลังของข้าศึก และได้ให้ข้าศึกไปยังเมืองสตราเตลล่า ซึ่งเดอะลาเฟียหยาดตั้งมั่นอยู่มีกำลัง ๒๐ กองพันกับทหารม้า ๓๐ กองร้อย ข้าศึกจะได้ถูกกระหนาบทั้งหน้าและหลัง ความคิดในทางยุทธศาสตร์อันนี้เป็นการถูกต้องดีที่สุดในแต่การกระทำหาได้ทำไปให้เป็นผลสำเร็จดังความคิดไม่ คือเดอะลาเฟียหยาดเกิดวิตกขึ้นมาว่าจะยึดมั่นอยู่ที่สตราเตลล่าหาได้ไม่ ก็ถอยไปหยุดอยู่ข้างหลังทางไปเมืองตอร์โตนา เมื่อเจ้าออยเจนทราบดังนั้นก็จัดการวางแผนส่งกำลังของตน ตีได้บ่อยเล็กน้อย ต่าง ๆ ตามทาง และทำบ่อยครั้งขึ้นในที่บางแห่งให้สามารถติดต่อกับประเทศเยอรมันอยู่เสมอ ทั้งให้มีที่ซึ่งจะทั้งคนเจ็บป่วยไว้โดยไม่มีอันตราย มีทางส่งทหารใหม่มาใหม่มาเพิ่มเติมกำลังของตนได้เสมอ วันที่ ๑๖ กรกฎาคมได้รุกต่อไป ยึดที่มั่นที่สตราเตลล่าได้โดยไม่มีใครต้านทาน แม้จะวิ่งถอยทางฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานที่ตรงนั้นแล้ว คงจะเป็นการลำบากสำหรับเจ้าออยเจนอยู่บ้าง

ในระหว่างนี้ผู้คัดค้านเลื่องลือถูกฝ่ายเอมเปอเรอร์ล่อลวงให้ไล่ตามไปทางเมืองโกอีโต ครั้นเมื่อทราบข่าวจริงล่อลวงแล้ว ก็ไม่เห็นมีทางอื่นนอกจากที่จะไป

การทัพของเจ้าออยเจน

สมทบกับเดอะลาเฟียหยาดโดยเร็ว ช่วยกันป้องกันกองทหารฝรั่งเศสซึ่งทำการ
ล้อมเมืองโตรีโนอยู่นั้น ให้คงทำการได้ต่อไป วันที่ ๒๐ จึงออกจากเมืองเคิร์
โมนารีบเดินไปโดยเร็ว และเพื่อจะให้ทหารราบไปได้เร็วยิ่งขึ้น ได้จัดรถม้าบรรทุก
ไป วันที่ ๒๕ ไปถึงเมืองคัสโต กองทัพฝรั่งเศสทั้ง ๒ กองสมทบกันรวม
กำลังเป็น ๔ หมื่น ๕ พัน

ฝ่ายเจ้าออยเจนเมื่อผ่านช่องแคบสะตราเต้ลล่ามาแล้ว เดินไปทางเมืองอัสตี
เพื่อสมทบกับคูซาวอยรวมกองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ทั้ง ๒ กองเป็นกำลังประมาณ ๓ หมื่น
กองทัพทั้ง ๒ รวมกันแล้วข้ามแม่น้ำดานาโร้เดินเข้ามาหาเมืองโตรีโน ข้ามแม่น้ำไป
ที่ตำบลบีนัสโค่ทางทิศใต้แห่งโตรีโน แล้วไปตั้งมั่นอยู่ที่เปียนเนซซา ริมแม่น้ำ
โดร์ริปาเรียทางตะวันตกแห่งเมืองโตรีโน ซึ่งเป็นการตัดหนทางส่งกำลังของฝ่าย
ฝรั่งเศส ได้ได้กองสเบียงขนาดใหญ่ของฝ่ายฝรั่งเศส และทำการติดต่อกับทหาร
ซึ่งรักษาเมืองโตรีโนได้

การล้อมตีเมืองโตรีโนนั้นคงเป็นไปอย่างเดิม ฝ่ายฝรั่งเศสได้พยายามใช้กำลัง
เข้าตีหลายครั้งแต่ก็แตกถอยกลับออกมา เพราะทหารที่รักษามีใจมั่นคง กับยัง
ทราบว่าจะมีกองทัพมาช่วยก็ยิ่งแข็งแรงหนักขึ้น

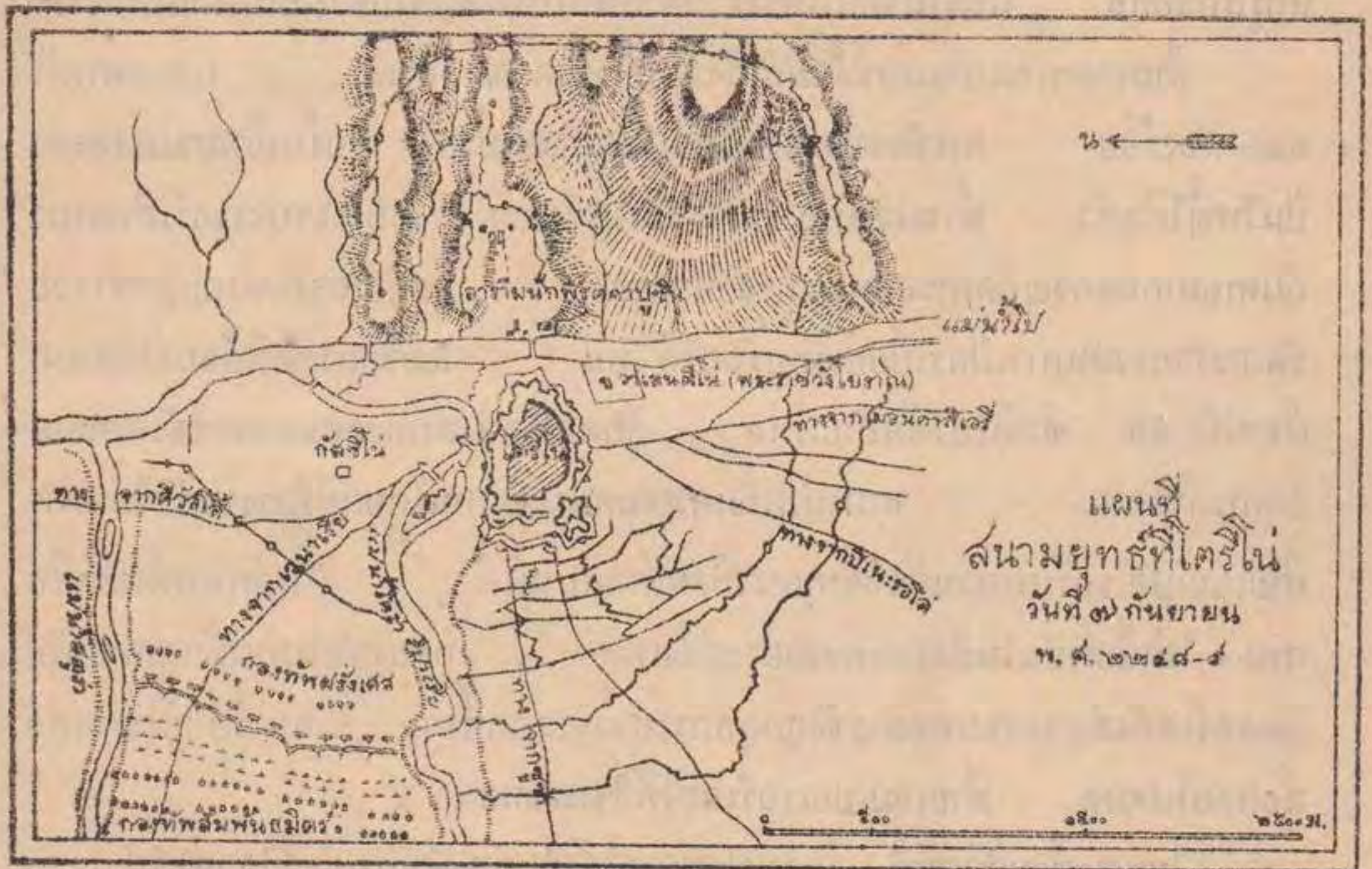
ขณะนั้นคูคดอร์เลอองส์เรียกประชุมนายทหารผู้ใหญ่เพื่อปรึกษาการทัพ คูคเอง
เห็นว่าควรจะนำทหารโดยมากออกต่อสู้ตีข้าศึกเพราะมีกำลังมากพอ และการท
ออกรุกเช่นนั้นจะทำให้หัวใจทหารดีขึ้น

ฝ่ายจอมพลมาร์ซัง ซึ่งมาเป็นผู้กำกับนั้นหาเห็นด้วยไม่ ที่ประชุมก็พา
กันเห็นตามมาร์ซัง กองทัพฝรั่งเศสเลยหยุดอยู่ในบ้อมค่ายรอบนอกคอยข้าศึกอยู่

ฝ่ายเจ้าออยเจนนั้นยกมาตั้งระหว่างแม่น้ำโดร์รา บัลเตอาและสตูรา, ในท่าเลซึ่ง
เดอะลาเฟียหยาดหาได้ทำบ้อมค่ายสนามรอบนอกไว้ไม่ เพราะไม่ได้นึกถึงการที่
ข้าศึกจะโอบและยกมาจากตัวตวันตกนั้นเลย (ในการล้อมตีบ้อมนั้นต้องทำบ้อมค่าย

พ.ศ. ๒๒๔๘

สนามหันหน้าไปหาบ่อนั้นแนว ๑ กับทำบ่อนค่ายสนามไว้ข้างหลังหันหน้าไปทางตรงกัน
ข้ามอีกแนว ๑ สำหรับต่อสู้กับข้าศึกซึ่งจะมาช่วยบ่อนจากอันอย่างที่เราออวยเจนกระทำ
(๕๕)

แม่ทัพฝรั่งเศสส่งทหารของตนไปค้นหาเป็นกำลัง ๘ พันคนและปืนใหญ่ ๓๐
กระบอก ไปจัดการทำสนามเพลาะขึ้นในเวลากลางคืน ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๗ กันยายน

การทัพของเจ้าออยเจน

กองทัพฝ่ายเอมเปอเรอร์ก็รุกเข้ามาในท่าเลระหว่างแม่น้ำทั้ง ๒ นั้น จัดแบ่งเป็น ๘ ขบวนเมื่อเข้ามาใกล้แล้วจึงจัดขบวนรบ มีทหารราบ ๒ แนว แล้วมีทหารม้าอีก ๒ แนวอยู่ข้างหลังทหารราบ ทหารสำหรับโยนลูกกรเบิด (เกรนาเดียร์) นั้นมารวมกันอยู่หน้าแนวขบวนรบและเดินน้ำเข้ามา ข้างฝ่ายทหารรักษาป้อมก็เตรียมออกต่อสู้โต้ตอบเหมือนกัน เตรียมกำลังประมาณ ๑๒ กองพัน เมื่อนายพลฝ่ายฝรั่งเศสเห็นข้าศึกจัดการตั้งปืนกรูสก็ยกยื้อ และไมจัดการที่จะรวมกำลังทหารทั้งหมดไปช่วยในทางที่ข้าศึกเข้าตี

ฝ่ายทหารเอมเปอเรอร์นั้นมีกำลังรวมทั้งหมด ๘๘ กองพัน และทหารม้า ๑๒๖ กองร้อย การจัดขบวนรบทำอย่างยืดเยื้อช้ามาก ครั้นเมื่อมาถึงระยะยิงปืนใหญ่ได้แล้ว ฝ่ายฝรั่งเศสยอมยิงอย่างแข็งแรง ฝ่ายเอมเปอเรอร์เสียทหารล้มตายมากออกจะเกิดการอลหม่านและต้องถอย แต่เจ้าออยเจนกับคู่คชชาวอยจัดการรวบรวมทหารเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ใหม่ แล้วก็นำเข้าตีป้อมค่ายสนามฝ่ายฝรั่งเศส ตีเข้าไปได้หลายแห่ง ดูกดอร์เลอองส์และจอมพลมาร์ชังพยายามจัดการต้านทาน ทหารม้าฝรั่งเศสออกประจันบานโดยแข็งแรงจนขับไล่ทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์บางส่วนออกจากแนวป้อมค่ายสนามได้ แต่ทหารฝ่ายข้าศึกกรม ๑ ได้เข้าตั้งมั่นในป้อมค่ายของฝ่ายฝรั่งเศส เลยยิงทหารม้าฝรั่งเศสถอยไป ดูกดอร์เลอองส์และจอมพลมาร์ชังถูกลูกกระสุนเจ็บมากทั้งคู่ ทหารฝ่ายฝรั่งเศสก็ถอยไปหมด ฝ่ายเอมเปอเรอร์เลยได้ไชยชนะ

ในขณะที่รบกันอยู่นี้ ลาเฟียหยาตได้พยายามจัดการเข้าตีป้อมต่อไป ยิงปืนใหญ่เข้าไปในป้อมโตรีโนอย่างแข็งแรง แต่ก็ไม่มีประโยชน์อันใด ทหารรักษาป้อมคงออกต่อสู้โต้ตอบทางอื่นได้ ตีกระหนาบหลังกองทัพฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเสียทหารตายพันคน เจ็บป่วยพัน ๘ ร้อยและเป็นขเลยศึก ๓ พัน ฝ่ายเอมเปอเรอร์เสียทหารรวมทุกอย่างราว ๔ พันแต่ได้ทำการสำเร็จ ทำการตีค่อกับป้อมโตรีโนได้ ส่งเสบียงและกำลังเข้าไปเพิ่มเติมได้ และใจทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ก็ยิ่งเหิม ฝ่ายฝรั่งเศสบ่หือเหลือเกิน จนแม่ทัพฝรั่งเศสต้อง

เลิกการล้อมเมืองในคืนวันนั้นเอง ทั้งปืนใหญ่หนักไว้อัยกระบอก ปืนครก

๖ สิบกระบอก ปืนใหญ่สนาม ๕ สิบกระบอก กับเสบียงอาหารเป็นอันมาก

กองทัพฝรั่งเศสสามารถจะถอยไปได้ ๒ ทาง คือ

๑) ถอยไปยังเมืองอแล็สซานเดรีย กองทัพอาจไปในลอมบาร์เดีย และสามารถจะสมทบกับกองทหารซึ่งยังอยู่ที่แม่น้ำมินชีโอโน้ กับทั้งจะทำให้ข้าศึกต้องไปในหมู่ภูเขาลูป ซึ่งเป็นการลำบาก

๒) ถอยไปยังเมืองปิเนโรโล แล้วเลยไปประเทศฝรั่งเศสได้สะดวก แต่ต้องทิ้งประเทศอิตาลีทีเดียว และทิ้งทหารที่อยู่แม่น้ำมินชีโอโน้ด้วย

ผู้คิดควรเล็งสอยจะทำอย่างใด แต่นายพลต่าง ๆ ย่อมถือเป็นประมาทร้องขอให้ทำอย่างใด ๆ แต่จริงถ้าทำอย่างใด การสงครามอาจดำเนินต่อไปได้ เพราะจะได้ทหารซึ่งอยู่ในลอมบาร์เดียมาสมทบ และกองทหารนั้นได้ทำการรบชนะตลอด ๆ ด้วย

กองทหารที่อยู่แม่น้ำมินชีโอโน้ยังได้บังคับบัญชาโดยพลเมดวี่ มีกำลัง ๒๕ กองพันและทหารม้า ๒๕ กองร้อย ฝ่ายเอมเปอเรอร์มีเจ้าเมืองเฮ็สเซินเป็นผู้บังคับบัญชาได้เมืองโกอิต แล้วไปจัดการล้อมเมืองคัสติลโยเน วันที่ ๕ กันยายน พลเมดวี่ยกกองทหารมาโดยข้าศึกมิรู้ตัว แล้วออกมาจัดขบวนรบเข้าตีกองทหารฝ่ายเอมเปอเรอร์ ซึ่งตกใจเพราะไม่ทราบเลยว่าข้าศึกจะมา เลยแตกยับเยินเสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย ๒ พันคน ฝรั่งเศสจับได้เชลยศึก ๒ พัน ๕ ร้อย และได้ธงชัยถึง ๓๓ คัน ปืนใหญ่หนัก ๖ กระบอก ปืนใหญ่สนาม ๘ กระบอก

ฝ่ายเจ้าออยเจนเมื่อเห็นกองทัพฝรั่งเศสถอยไปทางประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็ยกกองทัพไปตีประเทศลอมบาร์เดียจากตะวันตกไปตะวันออก และตีได้บอมบั้งฝรั่งเศสรัยอยู่เดิมจนถึงตลอดไป

ฝ่ายฝรั่งเศสแพ้ร้อยและลงท้ายต้องทำสัญญาขอประเทศลอมบาร์เดีย และปีเอมอนเต ให้แก่ฝ่ายเอมเปอเรอร์

การทัพของเจ้าออยเจน พ.ศ. ๒๒๔๕

ส่วนการสงครามในยุทธบริเวณอื่นได้ทำกันต่อไปอีกจนถึงปี พ.ศ. ๒๒๕๗ จึงได้ทำสัญญาเลิกสงครามที่เมืองไรส์ไวก์

เมื่อพิจารณาการทัพในอิตาลีในคราวนี้ ก็จะเห็นได้ชัดว่าแม่ทัพซึ่งมี นโปเลียน วิชาดี, อาจทำให้การดำเนินไปได้ดีเสมอ ก่อนที่เจ้าออยเจนมาถึงนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบ แต่พอมาถึงก็กลับกลายเป็นหมด เราจะต้องชมเจ้าออยเจนในวิธีใช้ความคิดในทางยุทธศาสตร์ ความรู้จักคาดคะเนเหตุการณ์และกำหนดว่าจะทำการได้กล้าแข็งเพียงใด หรือต้องระมัดระวังอย่างใด ให้แต่เท่านั้นในการดำเนินการตามความคิดนั้น ก็ทำอย่างแข็งแรงที่สุด ไม่เหยาะเหยะ เวลาจะไปสมทบกับตุลชาวอนนั้น ได้เดินทัพเป็นระยะ ๒๗๐ กิโลเมตร ภายใน ๑๗ วัน ทั้ง ๆ อากาศร้อนจัดมาก และผ่านป่าต่าง ๆ ซึ่งฝรั่งเศสยึดอยู่นั้นเป็นหลายแห่ง เวลาขณะนั้นแล้วก็รู้จักทำการต่อไปให้ถึงผลที่สุดโดยเร็ว ไม่หยุดซังกสบายใจเสียกลางคัน

อนึ่งในการทัพครั้งนี้แสดงให้เห็นชัดว่า การรบขณะในตำบลใดตำบลหนึ่ง ทำให้เลขขณะทั้งยุทธบริเวณ เป็นหลักอันหนึ่งของยุทธศาสตร์เหมือนกับยุทธวิธี ซึ่งมีอยู่ว่าให้รวมกำลังเข้าให้มากในที่ซึ่งเหมาะในเวลาที่เหมาะสม เข้าตีเฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่งในแนวข้าศึก รบขณะในที่นั้นแล้วชนะตลอดแนว หลักอันนี้เป็นหลักสำคัญทั้งในยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ผู้เป็นนายทหารจงตรึกตรองความข้อนี้ให้ดี และจดจำไว้

ในการทัพครั้งนี้เจ้าออยเจนได้แสดงตนว่า มีความคิดดีแปลกกว่านายพลในสมัยนั้น และทำการทั้งแบบเสีย มุ่งถึงผลดีสำเร็จเป็นความชอบใหญ่ นับว่าเป็นแม่ทัพดีได้ แต่ว่าภายหลังต่อมาคุณวุฒิของเจ้าออยเจนก็ถอยลง เมื่อรบในปี พ.ศ. ๒๒๕๕ ในประเทศฟลานเดรีย ในการสงครามแย่งราชสมบัติสเปนเอง เจ้าออยเจนกลับทำการตามแบบสมัยนั้น คือเดินช้า ๆ และกระจายกำลังตีป้อมเล็กป้อมน้อยตลอดทาง จนตนเองถึงซึ่งปราไซยที่เมืองเดอะเนง ฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งเป็นข้าศึกได้ชัยชนะ

มาตรา ๘ ยุคเปเตอรัมหาราช

เปเตอรัมหาราชประเทศรุตเซีย นั้น เป็นผู้สร้างกองทัพประจำขึ้นในประเทศ
รุตเซีย ทั้งเป็นผู้ที่ได้สืบทอดวิชาและความคิดอันดีในทางการทหารต่าง ๆ ทุกสิ่ง
ทุกอย่าง กับได้กระทำการสงครามนำทหารเองเป็นผลสำเร็จอย่างวิเศษ นับว่า
เป็นแม่ทัพอย่างดีที่สุดพระองค์ ๑ เพราะฉะนั้นถึงแม้ ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในเวลา
เดียวกับหลุยส์ที่ ๑๔ ประเทศฝรั่งเศสก็จริง จะพูดรวมกับมาตราที่กล่าวถึงยุคหลุยส์ที่ ๑๔
ก็หาควรไม่ เปเตอรัมหาราชได้ทรงปฏิบัติการณ์เปลี่ยนแปลงกับระเบียบที่ในประเทศทวีป
ยุโรปอื่นได้กระทำในสมัยนั้นเป็นอันมาก ทรงใช้ความคิดของพระองค์เองด้วยความ
ฉลาดไหวพริบอย่างยิ่ง ไม่ได้ทำตามแบบในสมัยนั้นเลย

ชาวยุโรปภาคตะวันตกต่าง ๆ ไม่ใคร่ทราบเรื่องราวที่เกี่ยวกับพงษาวดารรุตเซีย
เลย จนกระทั่งผู้ที่เป็นนักปราชญ์ก็ไม่ใคร่จะทราบ เพราะฉะนั้นคุณวุฒิอันดี
ในทางทหารของเปเตอรัมหาราชก็ไม่ใคร่จะมีใครทราบ และเมื่อไม่ทราบแล้วก็เลย
ประับเสียด่าไม่มี จนในยุโรปภาคตะวันตกมีการนับถือกันว่าทูเรนน์และเจ้าออยเจน
ชาวออยเป็นแม่ทัพชั้นที่ ๑ แต่ส่วนเปเตอรัมหาราชไม่พูดถึง แท้ที่จริงเปเตอรัมหาราช
มีคุณวุฒิในทางทหารดีกว่าท่านทั้ง ๒ ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นอันมาก

อนึ่งเปเตอรัมหาราชนั้น ใช่ว่าจะเป็นแต่ทหารและทำการแต่ในทางทหาร
เมื่อใด เป็นพระราชาธิบดีอันวิเศษที่สุดของประเทศรุตเซีย เพราะได้ทรงจัดการ
เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมระเบียบการบ้านเมือง ซึ่งในประเทศรุตเซียในขณะ
ที่เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัตินั้นยังล่าถอยไม่ทันกับความเจริญในยุโรปภาคตะวันตก ได้
ทรงจัดพลิกแพลงแก้ไขโดยเร็วจนทันได้ ในรัชกาลของพระองค์ เปรียบเทียบได้
คล้ายคลึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของเรา ผู้ทรงพระคุณธรรม
อันมหาประเสริฐ

บุคเปเตอรัมหาราช

เปเตอรัมหาราชต้องทรงจัดการบ้านเมืองพลาง และกระทำสงครามพลางตลอด
เวลาด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการยากลำบากมาก แต่เป็นการบังคับให้ต้องทรงจัดการใน
กองทัพบกโดยเร่งรีบ การที่ทรงจัดในกองทัพนั้น ที่เป็นผลได้ก็จริง เพราะเหตุ
ว่าเมื่อจะทรงหีบยกนํ้ารบกับต่างประเทศมาไว้ ก็ได้ทรงนำอย่างมาเฉย ๆ ได้
ทรงดัดแปลงให้เหมาะกับเหตุการณ์และภูมิประเทศในดินแดนรัสเซีย ให้ชนชาว
รัสเซียแลเห็นเข้าใจได้ ใช้คนรัสเซียทำการต่าง ๆ เอง ไม่ใช่จ้างชาวต่างประเทศ
มาทำ ชื่อนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด การนำอย่างมาเฉย ๆ เพราะเขาทำเช่นนั้นก็จะทำบ้าง
ไม่ต้องพิจารณาเหตุผลให้ลึกซึ้งนั้นเป็นการที่ใช้ไม่ได้เลย

ผู้เรียบเรียงเรื่องนี้ มีความเสียใจ อย่างยิ่งที่ไม่สามารถ จะนำเรื่องราวของ เปเตอร์
มหาราช และการที่ได้ทรงจัดทำไปให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมาบรรยายให้ละเอียด
ในที่นี้ เพราะจะเป็นการพ่นเฟื้องนอกเรื่องไป แต่แท้จริงคนไทยชั้นที่ทำการแผ่นดิน
ทุกคน ควรพิจารณาทราบเรื่องของการที่เป็นไปในประเทศรัสเซียในรัชกาลเปเตอร์
มหาราช เพราะเป็นตัวอย่างอันดีที่สุดสำหรับเรา คือจะได้เห็นตัวอย่างของชาติ
ซึ่งล้าหลังอยู่ไม่เท่าทันประเทศที่เจริญ แล้วและรับจัดการให้ทันสมัยโดยเร็วพลัน
จัดไปโดยพระปรีชาสามารถของพระเจ้าแผ่นดินโดยแท้ มีพลเมืองที่ไม่เข้าใจไม่เห็น
ด้วยเป็นอันมาก การที่เราจะดูอย่างประเทศในตะวันตกแห่งทวีปยุโรป ซึ่ง
ค่อย ๆ เจริญขึ้นไปเป็นลำดับค่อยเป็นค่อยไปจนเจริญเต็มที่ ไม่ใช่ล้าหลังแล้ววิ่ง
ตามนั้นมีประโยชน์น้อย เพราะเราจะทำเช่นนั้นเขาหาได้ไม่ จะไปนำการที่เจริญ
แล้วโดยเขาค่อย ๆ ทำค่อยไป มาทำให้สำเร็จผลทันทีก็แปลว่าไม่ถูกเหมือนเขา
เพราะเขาค่อย ๆ ทำต่างหาก การเดินลัดกับเดินทางอ้อมจะว่าเหมือนกันอย่างไร
ความข้อน้อยยากให้คนไทยตรึกตรองให้มาก ๆ เพราะเรามากไฟฝันแต่ถึงประเทศทาง
ตะวันตกของยุโรปมากนัก ตลอดจนท่านที่ไปเล่าเรียนในประเทศยุโรปก็มัก
เป็นเช่นนั้น เพราะคุณแต่การในประเทศซึ่งตนไปเล่าเรียน หาตุการให้กว้างขวาง
มุ่งประโยชน์แก่บ้านเมืองเราเองเป็นใหญ่ไม่

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ส่วนความคิดและวิธีดำเนินการของ เปเตอรั่มหาราชในทาง ยุทธศาสตร์นั้นมีหลักสำคัญ อันจะกล่าวโดยย่อดังต่อไปนี้

๑) ได้ทรงจัดตั้งกองทัพประจำชั้น ใช้วิธีเกณฑ์ทหาร ซึ่งเกณฑ์พลเมืองทั่วไปเข้าประจำการ กองทัพนี้สำหรับใช้ในการรบในสนาม ส่วนสำหรับการป้องกันบ้านเมืองภายในโดยเฉพาะ จัดกองทหารรักษาการภายในชั้น คือไม่ได้รับราชการประจำอยู่เสมอมีแต่มารับความ ผูกหัดบางเวลาตามสมควร อย่างที่ภาษาอังกฤษเรียกว่ามิลิเซีย

๒) ยึดถือการรุกเป็นใหญ่ รับสั่งเสมอว่าต้องรุกไปตีข้าศึก ทรงทำการให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ แต่ความมุ่งหมายสำคัญ คือจะตีกองทัพฝ่ายข้าศึกให้แตกพยายามรวมกำลังกองทัพไว้ด้วยกันเป็นปึกแผ่นไม่กระจายกำลัง ทรงแบ่งแยกกองทัพเดินไปตามทางต่าง ๆ ให้ถูกเหมาะสมกับเหตุการณ์ ไม่ใช่จำเป็นต้องไปตีทางส่งกำลังของข้าศึกเสมอไป

๓) การรบ ทรงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและต้องรบจึงจะได้ผลดี แต่ก่อนจะรบทรงระวังเตรียมการให้พร้อมเพียงดีจริงไม่ทำไปตามบุญตามกรรมเลย ครั้นเตรียมพร้อมแล้วในเวลาที่เหมาะสม ทรงทราบวิธีปลุกน้ำใจทหารให้ฮึกเหิมแข็งแรงที่สุด

๔) การเดินทัพไปมาให้เป็นทางได้ผลดีแก่ฝ่ายพระองค์ ให้ข้าศึกเสียเปรียบนั้น ทรงใช้เหมือนกันแต่ไม่ให้พ้นเพื่อ และทรงทำโดยระมัดระวังรอบคอบ

๕) การจัดฐานทัพและส่งเสบียงไปยังกองทัพ ทรงจัดเรียบร้อย คือมีคลังเสบียงด้วยมีสเบียงติดตามไปกับกองทัพด้วย ให้ทหารมีรับประทานพอเวลา ๑ เดือน เพราะฉะนั้นกองทหารไม่ต้องติดอยู่กับคลังเสบียง หรือถ้าเป็นเหตุอันสมควรก็ให้แม่ทัพนายกองหาสเบียงในพื้นที่ซึ่งกองทัพตั้งอยู่หรือเดินไปนั้นได้ แต่ให้จัดหาโดยเรียบร้อยเป็นระเบียบ ไม่ใช่ให้ทหารทำโจรกรรม ไม่มีการวางแบบลงตายตัวเลย

๖) การป้องกันเขตรแดนโดยวิธีรุก ทรงทำได้เป็นอย่างดีเป็นผลสำเร็จ ดังที่ปรากฏในการทัพปี พ.ศ. ๒๒๔๘-๒๒๔๙ และการทัพปี พ.ศ. ๒๒๕๐-๒๒๕๑ ในการทัพครั้งนี้ ได้ปรากฏความคิดอันแน่นอนที่จะพยายามถนอมกองทัพไว้จนกว่าจะถึง

ยุคเปเตอรั่มหาราช

เวลาบรรดาศักดิ์ กับทั้งอาไศรยความกว้างยาวของยุทธบริเวณ คอยดูให้เห็นความ
ประสงค์ของฝ่ายข้าศึกให้แน่ชัดเสียก่อน และค่อยๆ กระทำให้ข้าศึกอ่อนแอจนเป็น
ลำดับ อีกประการหนึ่งได้มีเวลาจัดการเตรียมการที่จะต่อสู้ภายในราชอาณาจักรตาม
แบบรัสเซียแท้ คือให้ราษฎรเองต่อสู้ต้านทานเองในเมืองต่าง ๆ ที่มีกำแพงเป็นป้อม

๗) เมื่อรบชนะแล้ว ทำการต่อไปให้ถึงผลที่สุด เช่นคิดตามตึ๊งข้าศึก
พินาศกระจัดกระจายจริง

ตามที่กล่าวมาเท่านั้น ก็พอจะเห็นได้แล้วว่าเปเตอรั่มหาราชทรงทำการได้ทุกทาง
ทั้งไม่ต้องจำอย่างใครด้วย

เพื่อจะแสดงให้เห็นความสามารถในทางยุทธศาสตร์ของเปเตอรั่มหาราชจะได้
บรรยายการทัพ ๒ ครั้ง ในระหว่างสงครามที่เรียกกันว่าสงครามเหนือ

ตามที่ว่ามาแล้ว เปเตอรั่มหาราชมีพระประสงค์สำคัญที่จะให้ประเทศรัสเซีย
ดำเนินสู่ความเจริญเท่าเทียมกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปภาคตะวันตก ในการนี้
ทรงเห็นว่าข้อสำคัญจะต้องรบเอาดินแดนซึ่งอยู่ใกล้ฝั่งอ่าวฟินแลนด์ ที่ประเทศสวีเดน
ได้แย่งไปจากรัสเซียแต่เดิมนั้น กลับมาให้แก่ประเทศรัสเซีย เพื่อเปิดทางให้
ติดต่อไปมากับประเทศอื่นได้สะดวก เขตแดนตะวันตกทางบกนั้นติดต่อกับประเทศ
โปแลนด์ซึ่งเป็นประนีกับประเทศรัสเซีย เพราะฉะนั้นการติดต่อกับประเทศยุโรป
ทางตะวันตกย่อมติดขัด ทางใต้ก็ทางทะเลดำเล่า เขตแดนรัสเซียในขณะนั้นก็ยัง
มิได้ถึงฝั่งทะเลเลย

อนึ่งการไปมาทางบกสมัยนั้นต้องนับว่าลำบากและช้า เพราะรถไฟยังไม่มี การ
ติดต่อไปมาต้องอาศัยทางเรือเสมอ

ในการที่จะกระทำเช่นนั้น ย่อมรู้สึกละบากต้องรบกับประเทศสวีเดนอย่างอกุศล
เปเตอรั่มหาราชจึงทรงจัดการผูกทางสัมพันธมิตร ไม่ตรีกับประเทศซึ่งอยู่ทางทิศเหนือให้
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำการด้วยกัน ประเทศที่ตกลงเข้าร่วมกันเช่นนั้น คือ
ประเทศรัสเซีย, ประเทศซัคโซเนีย, ประเทศโปแลนด์, และประเทศเดนมาร์ก, พล
เมืองประเทศทั้ง ๔ นี้รวมกันในสมัยนั้นเป็นจำนวน ๒๔ ล้าน สามารถจัดกองทัพ
ทหารรวมหมด ๓ แสน

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ในประเทศสเวเดนขณะนั้นมีพลเมือง ๒ ล้าน เพราะฉะนั้นชาร์ลส์ที่ ๑๒ ซึ่งเสวยราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศสเวเดนอยู่ในขณะนั้น จึงสามารถจัดกองทัพมีจำนวนทหารในขั้นต้นเริ่มสงครามเพียง ๔ หมื่น ภายหลังในเวลาที่พยายามมากที่สุด ประเทศสเวเดนจัดทหารออกรบได้ถึง ๑ แสน ๒ หมื่น

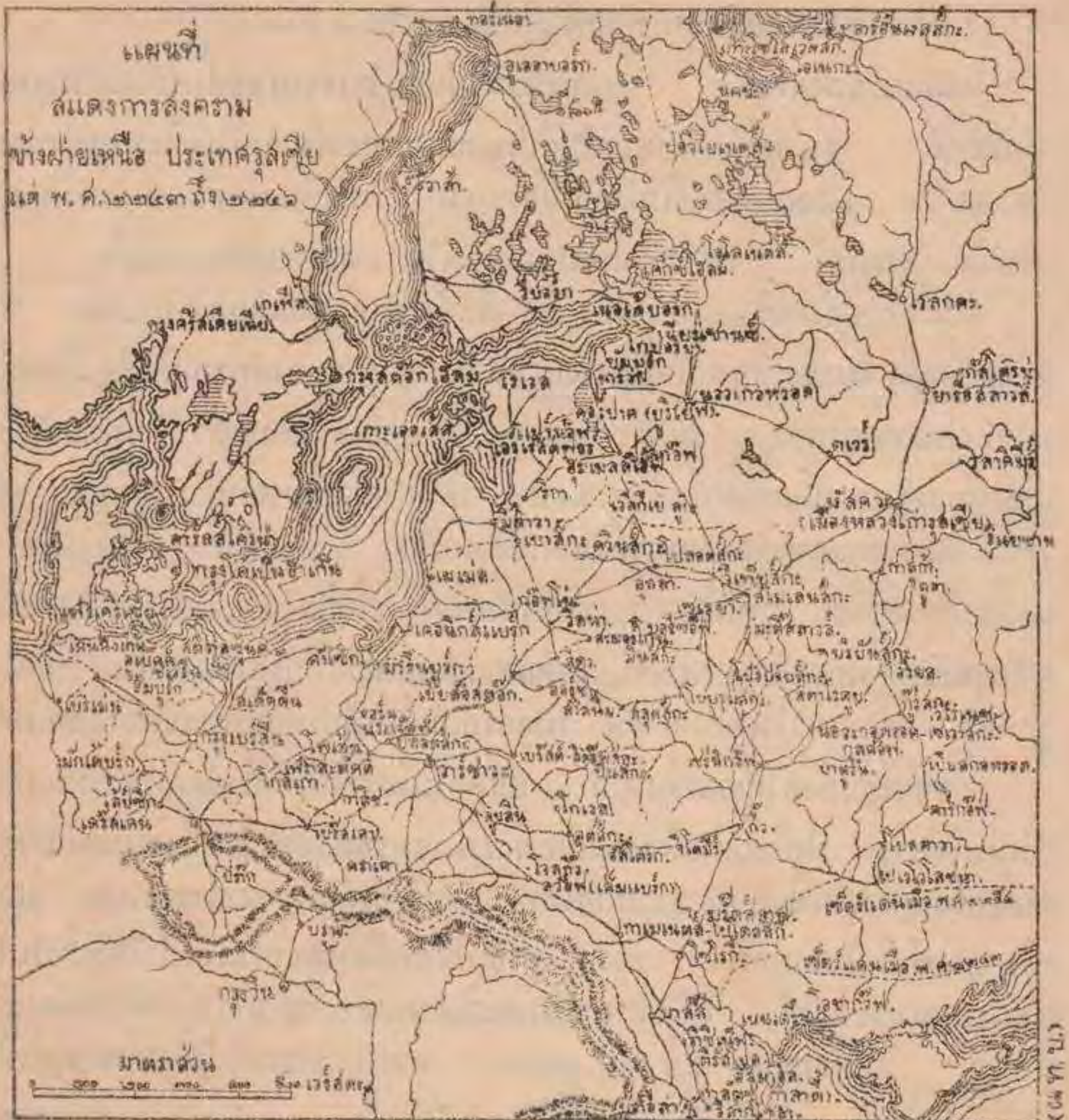
ในเวลาเริ่มสงคราม การดำเนินไปอย่างไม่เรียบร้อยสำหรับหมู่ประเทศสัมพันธมิตร ชาร์ลส์ที่ ๑๒ รีบยกไปตีประเทศเดนมาร์กทันทีในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. ๒๒๔๓ และเมื่อยกเข้าไปใกล้เมืองหลวง พระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กกลัวจะเสียเมืองก็ยอมแพ้ ทำสัญญาเลิกรบเสียแต่ในกลางเดือนสิงหาคมปีนั้น

ต่อนั้นไปชาร์ลส์ที่ ๑๒ ยกไปรบกับเอากุสตุสพระเจ้าแผ่นดินประเทศโปแลนด์ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศซัคโซเนียด้วยรวมกัน ข้างฝ่ายกองทัพรัสเซียต่อเมื่อเสร็จการรบกับประเทศตุรกีลง (รบกันอยู่ก่อนเวลาเริ่มรบกับสเวเดนแล้ว) จึงเดินทัพไปยังเมืองนาร์วาซึ่งเวลานั้นตกอยู่ในมือสเวเดน มีกำลังเป็นจำนวนทหาร ๓ หมื่น ๔ พัน ชาร์ลส์ที่ ๑๒ รีบยกมาช่วยกองทหารที่รักษาเมืองนาร์วา และในวันที่ ๑ ธันวาคมได้รับชนะกองทัพรัสเซีย ทั้งที่ฝ่ายสเวเดนมีกำลังเพียง ๘ พันปืนใหญ่ ๓๑ กระบอกเท่านั้น กองทัพรัสเซียต้องถอยไป พระเจ้าแผ่นดินสเวเดนเห็นว่าฝ่ายรัสเซียไม่เข้มแข็งอันใด ไม่น่ากลัว ก็ทิ้งทหารไว้เพียง ๖ พัน พระองค์เองกลับไปรบกับพระเจ้าเอากุสตุสใหม่

เมื่อข้าศึกปล่อยให้เวลาว่างดังนี้ เปเตอรั่มหาราชก็รีบทรงจัดการสร้างกองทัพขึ้นใหม่ให้ดีขึ้น ทำป้อมค่ายป้องกันเมืองนอวอกอฮรอด, เมืองเปสก็อฟ, เมืองเปชอร์ และสั่งให้นายพลรัสเซียพยายามรวมกองทหารเข้าให้มียกกำลังมากกว่าฝ่ายสเวเดน แล้วเข้าตีรบกวณัฏ์ศึกในตำบลต่าง ๆ เองๆ เพื่อเป็นการฝึกหัดทหารและทำให้รู้สึกในใจว่าสามารถจะรบชนะได้ ไม่ใช่ทหารสเวเดนวิเศษเหลือเกินจนชาวรัสเซียจะต้องแพ้อยู่เสมอ ในเดือนธันวาคมปี พ.ศ. ๒๒๔๔ นายพลเชเรเมตีเยฟคุมทหารรัสเซียไปตีเมืองยูริเยฟ ได้ต่อสู้กับข้าศึกที่ตำบลเอร์เรสต์เฟอร์รบชนะกองทหารสเวเดน ในปี พ.ศ. ๒๒๔๕ เชเรเมตีเยฟคุมทหารเข้าไปในมณฑลลิฟแลนด์ แล้วรบชนะที่ตำบลฮุมเมิลส์โฮฟ นายพลอปรักขึ้นรบชนะกองทหารสเวเดนที่แม่น้ำอิจอร์ส กองเรือรบสเวเดนในทะเลสาปบูโตะและลาโดคะก็พินาศพ่ายแพ้แตกทำลาย เหตุการณ์

ยุคเบเตอร์มหาราช

ทั้งหลายนี้ทำให้เบเตอร์มหาราชทรงเห็นว่าสามารถจะขกกำลังไปยังฝั่งทะเลได้แล้ว ฉะนั้น
ณวันที่ ๒๓ ตุลาคม จึงทรงคุมทหารเข้าตีได้เมืองเนอเตบอร์ก ซึ่งบัดนี้เรียกว่าชลุส
สเลบวร์ก อันตั้งอยู่ที่ตรงแม่น้ำเนว่าไหลออกจากทะเลสาปลาโดกะ

เริ่มแต่ต้นปี พ.ศ. ๒๒๕๖ ได้ทรงทำการตามความมุ่งหมายเดิมต่อไป คือวันที่ ๑๓
พฤษภาคม ทรงตีได้ป้อมเนินมซานส์ ซึ่งอยู่ที่ปากน้ำเนว่าตกอ่าวฟินแลนด์ นับว่าการ
เปิดทางให้ติดต่อกับประเทศยุโรปได้สะดวกขึ้นเป็นการสำเร็จ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ได้มีการรบกันในทะเล ซึ่งฝ่ายรัสเซียชนะขับไล่กองทัพเรือสวีเดนไป วันที่ ๒๘ พฤษภาคม เริ่มการสร้างป้อมเปโตรปาวลอฟสกะ ซึ่งเป็นใจกลางแห่งกรุงเปโตรกราด ในเดือนมิถุนายนนายพลเรเนรบนะทหารสวีเดนที่แม่น้ำเซสตระ ยึดเมืองยามบูร์ก และกาปอริเย การที่ได้ทำการได้ผลอันดีต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนี้ บำรุงน้ำใจทหารให้กล้าแข็งขึ้นเป็นอันมาก กองทัพอันใหม่ได้รับความฝึกหัดอย่างเห็นจริงที่สุดใน ๓ ปีนี้ และบัดนี้มีการพร้อมเพรียงที่จะทำการใหญ่หลวงยิ่งขึ้นไปได้

ในปี ๒๒๔๗ ฝ่ายรัสเซียได้เมืองนาร์วา, ยูรีเยฟ, ได้ทำลายกองเรือรบสวีเดนที่ทะเลสาปเปียส ในอ่าวทะเลฟินแลนด์กองทัพเรือรัสเซียซึ่งสร้างขึ้นใหม่ต่อสู้ต้านทานกองทัพเรือสวีเดนเป็นสามารภ ในมณฑลลิฟแลนด์และเอสท์แลนด์และกองทหารสวีเดนต่าง ๆ ถูกขับไล่เข้าไปอยู่ภายในเมืองเรเวล, แปรนีออฟ, และริกา

ภายใน ๔ ปีแต่เริ่มการสงครามมา เปเตอรั่มหาราชได้ทรงทำการสำเร็จตามความมุ่งหมาย และได้เตรียมฝึกหัดกองทัพไว้อย่างดีด้วย สำหรับต่อสู้ให้แตกหักกับข้าศึกอันสำคัญ รบให้ชนะแล้วจะได้บังคับให้ข้าศึกนั้นเป็นยอมยกดินแดนที่เปเตอรั่มหาราชทรงได้ขึ้นให้แก่ประเทศรัสเซีย

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้น สบายพระทัยในการที่รบชนะที่นาร์วา แล้วก็เลยหมิ่นประมาททหารรัสเซีย เห็นว่าทำอะไรไม่ได้ที่เดียว หากได้รู้สึกไม่ว่า ประเทศรัสเซียกำลังจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างแข็งแรงที่สุด เพื่อให้มีกำลัง กองทัพที่ดีจริง ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มัวตามรบกับพระเจ้าเอากุสตุสอยู่ตลอดเวลา ๔ ปีนี้ นำทหารผ่านประเทศโปแลนด์ไปทุกทิศทุกทาง รบชนะหลายครั้ง แต่ถึงกระนั้นไม่สามารถทำสายข้าศึกให้กระจัดกระจายที่เดียวได้

การทัพปี พ.ศ. ๒๒๔๘-๒๒๔๙ ในปี พ.ศ. ๒๒๔๘ นั้น เปเตอรั่มหาราชทรงเตรียมการที่จะไปตี ป้อมวีบอร์ก และเค็กซีโฮล์ม ในประเทศฟินแลนด์ ทางเหนือของกรุงเปโตรกราดซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ เพื่อแผ่เขตแดนออกไปอย่าให้ข้าศึกเข้ามาตีกรุงได้ง่ายนัก แต่ในขณะที่กำลังเตรียมการอยู่ ได้รับข่าวว่าพระเจ้าเอากุสตุส ผู้เป็นสัมพันธมิตรจวนจะถึงที่อัปจน กองทหารของพระองค์ถูกขับไล่ไปทางตะวันตกเฉียงใต้

ยุคเปเตอรัมหาราช

ฝ่ายที่กรุงวาร์ซาวะเมืองหลวงประเทศโปแลนด์ ได้มีการเลือกพระเจ้าแผ่นดินใหม่ บุคคลซึ่งเป็นพวกพ้องของชาร์ลส์ที่ ๑๒ ซอสตานิสลาสเลซันสกีได้เป็นเจ้าแผ่นดิน เปเตอรัมหาราชทรงเห็นว่าเป็นการจำเป็นที่จะยกไปช่วยสัมพันธมิตร มิฉะนั้นต่อไป ก็จะต้องต่อสู้กับชาร์ลส์ที่ ๑๒ ตัวต่อตัว ซึ่งยังทรงเห็นว่าจะเป็นการยากอยู่

เปเตอรัมหาราชจึงทรงดลการตีบ้อมในประเทศฟินแลนด์นั้นไว้คราวหนึ่ง ทรงคุม กองทัพไปในดินแดนประเทศลัตเวียและประเทศโปแลนด์เพื่อช่วยสัมพันธมิตร การที่ทรง ตกลงดังนั้นก็เป็นการเหมาะสมกับเหตุการณ์อย่างยิ่ง มีประโยชน์หลายทาง คือในทาง ราชการทั่วไปเมื่อกองทัพรัสเซียเข้าไปใกล้ประเทศโปแลนด์ ก็ทำให้พวกพ้องของพระเจ้า เอลิซเบตน์นาหนักขึ้น ในทางสงครามทำให้ชาร์ลส์ที่ ๑๒ จะต้องยกมาต่อสู้ห่างออกมา จากฐานทัพ และห่างจากกองทหารสเวเดนต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในมณฑลเอสท์แลนด์ ลิฟ ลันด์ และประเทศฟินแลนด์ ก็จะเป็นการตัดทางส่งกำลังของกองทัพสเวเดน ถ้าหากกองทัพนั้นจะยกตามพระเจ้าเอลิซเบตน์นาไปในประเทศซัคโซเนีย ในทางเข็มขัดเข็ม ทรัพย์สินเป็นประโยชน์ที่จะได้ ไปทำสงครามกันเสียนอกประเทศรัสเซีย ราษฎรรัสเซียไม่ ต้องเดือดร้อน บ้านเมืองไม่ถูกย่ำยี สบียงอาหารต่าง ๆ จะเกณฑ์ได้ในพื้นเมือง ต่างประเทศ

ตามความมุ่งหมายของเปเตอรัมหาราชในครั้งนี้ ได้รวมกำลังทหาร ๖ หมื่นคน เป็นกองทัพตั้งอยู่ที่บริเวณคันทันน้ำควันตากับคันทันน้ำเนียประ อยู่ในเมืองโปลอตสกะ เมืองวิเท็บสกะและเมืองออร์ชา ทำเลนี้อยู่ไกลจากเมืองวาร์ซาวะ ๖๐๐ กิโลเมตร ไกลจากประเทศซัคโซเนีย ๑๑๐๐ กิโลเมตร ในเมืองทั้ง ๓ ที่ว่ามาแล้วนั้นได้สร้างคลัง สบียงสิ่งของสำหรับกองทัพ (ฐานทัพชั่วคราว)

เมื่อรวบรวมกองทัพพร้อมแล้ว จึงทรงนำไปข้างน้ำเป็นระยะประมาณ ๔๐๐- ๕๐๐ กิโลเมตรไปยังเมืองโกรดโน เป็นที่หวังที่จะไปตีกองทัพชาร์ลส์ที่ ๑๒ ซึ่งตั้ง อยู่ห่างจากกองทัพฝ่ายรัสเซียเป็นระยะ ๖๐๐ กิโลเมตร

เพื่อกำบังทางเดินต่อทหารสเวเดนในบังคับบัญชาเลอเวนฮอปต์ (๕ พันคน) ซึ่งอยู่ทางซ้ายของทางเดินแห่งกองทัพนั้น ได้ส่งเชเรเมตียอฟกับทหารม้า ๘ กรม

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ทหารราบ ๓ กรมไปยังป้อมคตสกะแต่กองผสมนี้ไปถูกข้าศึกตีพ่ายแพ้ที่ตำบลเฮมาแซร์ที่
สโธฟณวันที่ ๒๑ กรกฎาคม เปเตอรั่มหาราชจึงทรงตกลงคุมทหารกองพลเรป็นิน
(๑ หมื่น) ไปต่อสู้กับเลอเว่นฮปต์เอง แต่เลอเว่นฮปต์ถอยไปเมืองริกา เปเตอรั่มหา
ราชจึงทรงยึดเมืองมิตาวาและเบาสกะ

ครั้นเมื่อชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้ทราบถึงการที่กองทัพรัสเซียรุกออกมาจึงมอบทหาร
ให้แก่นายพลไรน์ชิลด์พอสมควรให้ต้านทานกองทหารฝ่ายซัคโซเนียอยู่ พระองค์เอง
นำทหารมายังเมืองวาร์ซาวะ สมทบกับทหารพวกโปแลนด์ก็เลยหยุดพักแรมตามหมู่บ้าน
เพราะเวลานั้นถึงฤดูใบไม้ร่วงจนหนาว เปเตอรั่มหาราชจึงเข้าพระทัยว่าข้า
ศึกจะหยุดการรบสำหรับฤดูหนาวตามแบบ กับในขณะนั้นเกิดมีการขบถขึ้นที่เมืองอัส
ตราคาน จึงเสด็จไปจากกองทัพเพื่อจัดการปราบปรามภายใน ทรงมอบการบังคับบัญชา
จากกองทัพแก่พระเจ้าเออเกิสต์ซึ่งได้มาสมทบกับกองทัพรัสเซียที่โกรดโนแล้วนั้น กับ
ได้สั่งให้ทำป้อมค่ายป้องกันเมืองโกรดโนโดยแข็งแรง กับให้ส่งสมทบเสบียงอาหารด้วย
กองทัพรัสเซียและซัคโซเนียรวมกันได้จัดตั้งดังนี้ กองระวังน้ำในบังคับบัญชาเมนซี
กือฟ (ทหารม้า ๑ หมื่น ทหารราบ ๒ พัน) อยู่ที่ตำบลตึโกชินส่งกองลาดตระเวนไปทาง
เมืองปลตุสกะ กองหลวง (ประมาณ ๒ หมื่น ๕ พัน) อยู่ในบริเวณเมืองโกรดโนฝั่งขวา
แม่น้ำเนมัน ส่วนแนวตั้งแต่เมืองนุรถึงเมืองเบร์สตัดมีทหารซัคโซเนียและทหารโปแลนด์ ๑
หมื่นเป็นผู้รักษารวมทั้งสันมีทหารรัสเซีย ๓ หมื่น ๑ พัน ทหารของพระเจ้าเออเกิสต์ ๑
หมื่น นอกจากนั้นยังมีคาสักของมาเชปเปะ ซึ่งเตรียมว่าจะยกไปยังเมืองลว็อฟ

วันที่ ๑๐ มกราคม ชาร์ลส์ที่ ๑๒ คุมกองทัพมีกำลัง ๒ หมื่น ทหารราบ ๘ กรม
ทหารม้า ๑ หมื่น รุกไปยังแนวข้าศึกที่ผ่านแนวทหารโปแลนด์ที่แม่น้ำบุก ตัดทหารม้าของเมน
ซีกือฟจากกองทัพฝ่ายตน แล้ววันที่ ๒๕ มกราคมข้ามแม่น้ำเนมันที่ใกล้โกรดโน วัน
ที่ ๒๗ ที่ ๒๘ ทำที่ว่าจะตีกองทหารรัสเซียซึ่งอยู่ในที่นั้น แต่ทหารรัสเซียเตรียมรับอย่าง
แข็งแรง ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ไม่อาจตีป้อมค่ายรอบโกรดโนอันมั่นคง จึงตกลงจะตัดทาง
ส่งกำลังระหว่างกองทัพรัสเซียกับฐานทัพ ซึ่งจะทำให้กองทัพต้องออกมาจากบริเวณ
ป้อมค่ายแล้วจึงเข้าตีในสนาม

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ในไม่ช้านักทหารสเวเดนเองรู้สึกเดือดร้อน ในการที่หาสเบียงไม่ใคร่จะได้
จึงต้องเลิกล้อมเมืองโกรคโนโดยกวตขันนั้นเสีย ทำให้ทหารฝ่ายรัสเซียซึ่งอยู่ใน
โกรคโนค่อยบรรเทาความยากลำบากลง

เมื่อเปเตอรั่มหาราชได้ทรงทราบถึงการที่กองทัพถูกล้อมอยู่ในโกรคโนตั้งนั้นก็
ได้ทรงจัดการสั่งการต่าง ๆ จากเมืองออร์สกาและเมืองมินสกะ เพื่อช่วยกองทัพใน
โกรคโนและป้องกันอย่าให้กองทัพของชาร์ลส์ที่ ๑๒ ติดต่อกับกองทัพของเลอเว่น
ฮปต์ที่รักษาได้ ให้รับกวตกองทัพสเวเดนทางข้างหลัง และให้จัดเตรียมการป้องกัน
เขตรแดนประเทศรัสเซียสำหรับต้านทานเมื่อข้าศึกยกเข้าไป

พระเจ้าเอากุสตุสได้เสด็จออกจากโกรคโนพาทหารม้ารัสเซียไปด้วย ๔ กรม เพื่อ
เสด็จไปประเทศซัคโซเนีย ทรงสัญญาว่าจะพาทหารมาช่วยภายหลัง ส่วนการบังคับ
บัญชากองทัพที่โกรคโนตกไปอยู่กับกายพลโอลีลวิ

ส่วนเปเตอรั่มหาราชนั้นทรงจัดการดังต่อไปนี้

๑) จัดคลังสเบียงที่เมืองสลุตสกะและเมืองเบร์สต์ และให้มาเชปปะส่งกอง
สเบียงไปยังเมืองนั้น ๆ จากมณฑลโวลีนา

๒) กองทหารคาซัคกำลัง ๑ หมื่น ๕ พันและคาซัคของมาเชปปะรับคำสั่งให้ไป
จัดการติดต่อกับเมืองโกรคโน ส่งสเบียงเข้าไป และให้รับกวตทางส่งกำลังระหว่าง
กองทัพสเวเดนกับเมืองวาร์ซาวะ

๓) กองทหารม้าของเรเนเบเออร์และของกิกินโรเซนมีหน้าที่รับกวตที่พักรแรม
ของกองทัพสเวเดน และป้องกันการติดต่อระหว่างเลอเว่นฮปต์ซึ่งอยู่ที่รักษากับชาร์ลส์
ที่ ๑๒ ซึ่งอยู่ที่โกรคโน

๔) ที่เมืองมินสกะ ได้จัดกองหนุนใหญ่ด้วยทหารม้าของเมนซิกอฟและ
ทหารที่เกณฑ์ใหม่ในปี ๒๒๔๘ ซึ่งจัดการฝึกหัดขึ้นโดยรีบร้อนกับทั้งคาซัคของ
มาเชปปะและทหารม้าซึ่งไปรับกวตทางหลังกองทัพสเวเดนนั้น ก็จะให้มาสมทบทันที

ยุคเปเตอรั่มหาราช

๕) จัดการทำป้อมค่ายป้องกันเมืองปะสกัฟ, สโมเลนสกะ, ลูคและมัสควะ กับตามแนวแต่เมืองปะสกัฟถึงบริเยนสกะ และต่อลงไปอีก ให้ทำเครื่องกีดขวางตามแบบอย่างเก่าตลอดแนว

เมื่อได้จัดการบรรเทาความเดือดร้อนของกองทัพ ซึ่งถูกล้อมอยู่ในโกรดโนได้บ้างแล้ว จำจะต้องคิดถึงการทำให้นำออกมาจากบริเวณนั้นโดยอย่าต้องให้ต่อสู้กับกองทัพฝ่ายข้าศึก ความหวังว่าพระเจ้าเอากุสตุสจะยกมาช่วยนั้นเป็นอันไม่สำเร็จ เพราะมีข่าวปรากฏว่านายพลเฮ็นชิลด์ ได้ตีกองทัพซัคโซเนียแตกกระเจายที่ใกล้เมืองเฟิราสะตัตต์ ที่เขตรแดนระหว่างซีเลเซียกับโปแลนด์

เปเตอรั่มหาราชตกลงจะเอาไพร่พลที่นำแข็งในแม่น้ำเนมันละลายและไหลไปทำให้สพานซึ่งฝ่ายสเวเดนได้ทำขึ้นไว้ที่ตำบลลอรัล่า (ระยะ ๓ กิโลเมตรจากโกรดโน) ทำลายลง แล้วกองทัพรัสเซียจะข้ามแม่น้ำตามสพานถาวรในตัวเมืองโกรดโน ทั้งปืนใหญ่หนักลงเสียในแม่น้ำ แล้วรีบต่อไปยังโคเวลเมืองลุตสกะและไปเมืองกัว

วันที่ ๕ เมษายนน้ำแข็งเริ่มละลายไหลอย่างแรง สพานของฝ่ายสเวเดนถูกน้ำแข็งโค่นทำลายจริงตามที่คาด โอกลีวีสออกจากโกรดโนไปยังดีโกชิน ไปถึงเมื่อวันที่ ๘ สมทบกับกองทหารเมนชีกอฟซึ่งเปเตอรั่มหาราชส่งไป วันที่ ๑๖ เมษายนกองทัพรัสเซียไปถึงเมืองเบร์สค์ และวันที่ ๒๐ พฤษภาคมไปถึงเมืองกัว

ฝ่ายซาร์สกีที่ ๑๒ ข้ามแม่น้ำเนมันได้เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน เพราะเหตุที่สพานทำลายเสียแล้ว แล้วรีบจะยกออกติดตาม จะตัดทางลัดไปยังป็นสกะ แต่ถูกพินที่ลุ่มและเป็นหนองมาก ทั้งทหารคาสักรบกวณ เห็นว่าไม่สำเร็จเลยด ต่อในปลายเดือนพฤษภาคม จึงได้ยกไปยังมณฑลโวลิน และอยู่ในมณฑลนั้นจนเดือนกรกฎาคม แล้วก็ยกกำลังไปรบกับพระเจ้าเอากุสตุสต่อไปอีก

เรื่องที่ได้อ่านมาแล้วนี้ แสดงว่าเปเตอรั่มหาราชทรงคิดจะการให้เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย และทรงระลึกถึงเหตุการณ์อยู่เสมอ เช่นการที่ว่าทหารของพระองค์ยังอ่อนความชำนาญอยู่ทำการหักโหมมิได้ตั้งนี้เป็นต้น และวางการให้เป็นระเบียบเรียบร้อยไม่เสียที่แก่ข้าศึก กองทัพไม่ถูกตีทำลาย แต่ก็คงกันไว้มิให้ข้าศึกเข้ายึดบ้านเมืองได้ การทัพ

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ครั้งนี้เป็นตัวอย่างวิธีการทำการคุมเชิงเหนี่ยวรั้งข้าศึกไม่ให้เข้าในดินแดนของตน โดย
ถนอมกำลังตนเองไม่ทำการแตกหัก แต่ก็ไม่ให้ข้าศึกได้ไชยชนะแตกหักเหมือนกัน
ข้อสำคัญที่จะต้องสังเกตคือเปเตอรั่มหาราชมิได้กระจายกำลังออกตั้งรายตลอดแนวเขต
แดนหามิได้ รวมกำลังไว้เป็นปึกแผ่นในที่ซึ่งเหมาะ เป็นการตรงกันข้ามกับแบบ
สมัยนั้น แล้วก็ได้ผลดีกว่า

การทัพระหว่างปี พ. ศ. ๒๒๕๐ ถึงปี ๒๒๕๒

การทัพระหว่างปี พ. ศ. ๒๒๕๐ ถึงปี ๒๒๕๒ นี้ แบ่งออกเป็น ๒ ภาคได้
คือภาค ๑ แต่ต้นปี ๒๒๕๐ ถึงเดือนกรกฎาคม ปี ๒๒๕๑ (คือถึงเวลาซาร์ลส์ที่ ๑๒
เปลี่ยนทางกระทำการสงครามไปยังดินแดนอุคราอีน่ารัสเซียภาคใต้) ภาค ๒ การทัพ
ซึ่งถึงที่สุดในการรบที่เมืองโปลตาวะ

การที่ซาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้ยกติดตามไปต่อสู้กับพระเจ้าเอากุสตุสจนถึงในประเทศ
ซัคโซเนีย ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งกำลังของเอากุสตุสนั้น ถึงซึ่งผลสำเร็จอย่างดี เอากุสตุส
ยอมทำสัญญาเลิกรบกับซาร์ลส์ที่ ๑๒ และเลิกจากเป็นสัมพันธมิตรกับเปเตอรั่มหาราช
เพราะฉะนั้นในการสงครามต่อไป ประเทศรัสเซียจะต้องทำการต่อสู้โดยสันติอด เป
เตอรั่มหาราชมีพระประสงค์จะทำสัญญาเลิกรบกับสเวเดนเหมือนกัน แต่อย่าให้ข้อ
ความในสัญญานั้นเป็นการเสียเกียรติยศหรือเสียผลประโยชน์แก่ประเทศรัสเซีย ฝ่าย
ซาร์ลส์ที่ ๑๒ ไม่ยอมทำสัญญาเลิกรบนอกจากที่จะให้เปเตอรั่มหาราชคืนดินแดนที่ดี
ได้จากประเทศสเวเดนนั้นให้หมด เป็นอันตกลงกันมิได้ คงต้องมีการสงครามต่อไป

ในปลายปี ๒๒๕๔ ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในฝ่ายรัสเซีย ถึงการที่จะ
วางแผนสงครามสำหรับการต่อสู้กับซาร์ลส์ที่ ๑๒ ต่อไป ได้ตกลงกันว่าจะไม่ตั้งมั่นรบ
ต้านทานเลย ข้าศึกรุกมาก็ถอยไปจนกว่าจะถึงเขตแดนประเทศรัสเซีย และเวลา
ถอยให้ทำลายเสบียงอาหารตามพื้นที่เสียให้หมดสิ้น ทั้งถ้าสามารถจะทำการเหนี่ยวรั้งข้า
ศึกได้อย่างไรก็ให้กระทำ แล้วให้พยายามรบกวนข้าศึกอยู่เสมอ ส่งกองทหาร
ย่อม ๆ ไปตัดทางส่งกำลัง มิให้ข้าศึกมีเวลาพักผ่อนสบายใจได้เลย แต่ในขณะที่
ข้าศึกยังไม่รุกรมนั้น ให้กองทัพคงตั้งอยู่ในดินแดนประเทศโปล เพื่อใช้สับเบียง
อาหารในพื้นที่ประเทศนั้น

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ตามที่เปเตอรั่มหาราชได้ทรงวางกองทหารไว้ในปลายปี ๒๒๔๕ คือกองทหารม้าของเมนชีกอฟอยู่ที่โจลกีว กองหลวงในบังคับบัญชาเซเรเมตีเยฟอยู่ที่คูบโนและอิสโตริกนั้น เห็นได้ว่าเปเตอรั่มหาราชทรงคาดคะเนว่าชาร์ลส์ที่ ๑๒ จะยกทัพไปยังดินแดนอุคราอีนา (รัสเซียภาคใต้) ได้ทรงสั่งให้เตรียมตั้งฐานทัพที่เมืองกีว ให้เลี้ยงทหารได้ ๓ หมื่น ม้า ๕ หมื่น ๕ พัน และให้ตกแต่งบ่อน้ำประตูประตูหอรบให้แข็งแรงยิ่งขึ้นด้วย

แต่ตามที่คาดคะเนตั้งนั้นจะนับว่าเป็นการแน่ที่เดี๋ยวยังไม่ได้ จึงมีรับสั่งให้เซเรเมตีเยฟเตรียมตัวให้พร้อมที่จะยกไปทางใดก็ได้ทั้งสิ้น ให้เตรียมเสบียงอาหารไว้ทางเหนือแห่งมณฑลปะเลสเซียที่เมืองโมซอร์ มินสกะและสละตสกะด้วย

ในเดือนพฤษภาคม พ. ศ. ๒๒๕๐ ได้ตกลงมีรับสั่งให้ใช้วิธีรับทางยุทธบริเวณฝ่ายตะวันตกเฉียงใต้ ให้ย้ายกองทัพนั่งกองไปอยู่ในยุทธบริเวณฝ่ายตะวันตกเฉียงเหนือทำการป้องกันมณฑลเอ็งแกร์มานลันเดีย (ดินแดนชายทะเลอ่าวฟินแลนด์) หรือเมืองมัสควะแล้วแต่เหตุการณ์ และให้ป้องกันด้วยวิธีรุก

นอกจากนั้นได้เตรียมการป้องกันราชอาณาจักรทั่วไป ได้มีการเรียกทหารเข้าใหม่มาก ทำบ่อน้ำค่ายป้องกันเมืองสำคัญต่าง ๆ ในประเทศรัสเซียทั่วไป พลเมืองซึ่งอยู่ใกล้เขตแดนรับคำสั่งให้เตรียมตัวที่จะอพยพครอบครัวเข้าไปภายใน

ในแนวตั้งแต่ปะสกีออฟ ผ่านสโมเลนสกะไปจนถึงเมืองเชร์กัสก์และตามกว้างถึง ๒ ข้างแนวนี้เป็นระยะ ๒๐๐ กิโลเมตร ห้ามมิให้ใครมีขนบ บังซึ่งทำเลแล้วหรือยังมีได้ทำเก็บวางอยู่โดยเปิดเผยเลย ให้ซ่อนเสียในป่าในหลุม สำหรับถ้าแม่ข้าศึกโอบปีกกองทัพฝ่ายรัสเซียมาแล้วจะเข้าไปภายในราชอาณาจักร ก็ให้รู้สึกเดือดร้อนเองในการที่ตนได้คิดกระทำเช่นนั้น

ในกรุงมัสควะเองก็ได้จัดการซ่อมแซมบ่อน้ำประตูประตูหอรบอย่างแข็งแรง และเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ต้านทานข้าศึกโดยเต็มฝีมือ

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้น ได้อยู่ในประเทศซัคโซเนียถึงปีหนึ่ง แล้วจึงได้ยกทัพมายังเมืองสตูลซ์ มีกองทัพซึ่งได้ทหารใหม่เพิ่มเติมเข้าร่วมเป็นกำลัง ๓ หมื่น

ยุคเปเตอรั่มหาราช

๓ พันคน เมื่อถึงสลับเช้าแล้วได้หยุดคอยทหารที่ส่งเพิ่มเติมมาจากสเวเดนอีก จนทหารเป็นจำนวน ๔ หมื่น ๓ พัน

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มีความดำหริว่า จะนำกองทัพไปยังเมืองปะสก็อฟซึบไล์กองทหารรัสเซียออกจากดินแดนที่ตีไปได้จากฝ่ายสเวเดนนั้น สมทบกับกองทหารของเลอเวนฮอปต์และกูเบแอร์ ตีเมืองนาร์วา ปะสก็อฟกับเปโตรกราด แล้วบังคับให้กองทัพรัสเซียทำการประหว่างเปโตรกราดกับปะสก็อฟ

ต่อนั้นไปถ้าพระเจ้าแผ่นดินรัสเซียยังมียอมแพ้ ก็จะเดินไปกรุงมัสควะ ในขณะเดียวกันนี้กองทัพทหารโปแลนด์สมทบกับทหารสเวเดน จะยกเข้าไปในประเทศรัสเซียภาคใต้และจัดการให้พวกคาสักเป็นขบถเอาใจออกหากจากพระเจ้าแผ่นดินรัสเซีย โดยที่มาเซปเปผู้เป็นเสตมันห้วนนำพวกคาสักจะช่วยในเรื่องนี้ด้วย

ความดำหริอันนี้ ในทางวางแผนการสงครามนับว่าเป็นการถูกต้องกับเหตุการณ์ และมีประโยชน์ที่กองทัพจะได้เข้าใกล้ฐานทัพเข้าไป ทั้งไปสมทบกับกองทหารซึ่งแยกอยู่นั้นด้วย ในส่วนข้าศึกเป็นทางที่จะเจ็บร้อนมากจริง เพราะไปในดินแดนซึ่งเปเตอรั่มหาราชเพิ่งตีมาได้ใหม่ ๆ มีโทษอยู่บ้างที่ทางเดินไกลมาก แล้วทางเดินจากนอวะกอฮรอดไปมัสควะนั้นไปตามภูมิประเทศซึ่งกันดารมีหมู่บ้านน้อย ทั้งเป็นที่ลุ่มที่หนองโดยมาก

วันที่ ๑๐ มกราคม ปี พ. ศ. ๒๒๕๐ ชาร์ลส์ที่ ๑๒ กับกองทัพมีกำลังประมาณ ๓ หมื่น ๕ พัน ออกจากเมืองเบิร์สต์ ข้ามแม่น้ำวิสตุละเดินบนน้ำแข็ง แล้วไปทางเซคานีออฟ, ปรันนิช, โกลโน้ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ไปถึงและเข้ายึดเมืองโกรดโน ตามทางได้รับความลำบากแสนสาหัส

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้พักอยู่ที่ตำบลสมอร์โกนใกล้โกรดโนประมาณ ๑ เดือน แล้วเลยกระจายกองทัพพักตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณระหว่างเมืองโดลกินีออฟ, รัตซ์โกวิช และบอริซออฟ

ในเดือน มีนาคมปี พ. ศ. ๒๒๕๐ กองทัพฝ่ายรัสเซียได้แบ่งแยกทางกันอยู่ตามเขตรแดนดังต่อไปนี้

ยุคเปเตอรัมหาราช

๑) กองทัพเซเรเมตีเยฟกำลังทหาร ๗ หมื่น ๑ พัน คน (ราบ ๓ หมื่น ๘ พัน ม้า ๓ หมื่น ๓ พัน) ตั้งอยู่ระหว่างเมืองอูลตา, เว็ทึบสกะ และคูบริอฟนา มีทหารม้าและทหารราบเล็กน้อยอยู่ข้างหน้าที่เมืองโปลอตสกะ

๒) กองทหารม้าในบังคับบัญชาเบาเออร์ กำลัง ๘ พันคน อยู่ใกล้เมืองวิก้า มีฐานทัพอยู่ที่เมืองโปลอตสกะ

๓) กองทัพอาปรักชินกำลัง ๕ หมื่นคน อยู่ในอิงแกร์มานันเตียและปะสกีอฟ

๔) กองทัพเรืออยู่ในทะเลบัลติก

๕) กับมีกองทหารแยกกันตั้งอยู่ในเมืองกัว, เซร์นีกอฟ, นิเยจิน, และเปเรยารือสลาวัล ในบังคับบัญชาทั่วไปของเจ้ากัลลิตซิน

อนึ่งมาเซปปะเป็นหัวหน้าพวกคาสัก จัดการป้องกันดินแดนอุคราอันำด้วยทหารคาสักพันเมือง มีทหารรัสเซียแท้ด้วย ๒ พัน

รวมทหารทั้งหมดไม่นับที่ไปประจำรักษาเมืองต่างๆ ในอุคราอันำเป็นแสน ๓ หมื่น ๕ พันคน

กองทัพสเวเดนในบังคับบัญชาชาร์ลส์ที่ ๑๒ มีกำลังตั้งต่อไปนี้

๑) กองหลวงมีกำลังระหว่าง ๓ หมื่นกับ ๓ หมื่น ๕ พัน

๒) กองทหารในบังคับบัญชาเลอเว่นฮอปต์ อยู่ทั่วทั้งที่มีกำลังประมาณ ๑ หมื่น ๖ พัน ไม่นับทหารที่มีหน้าที่รักษาเมืองโดยฉพาะ

๓) กองทหารในบังคับบัญชาลูเบแคร์อยู่ในมณฑลวิบอร์ก มีกำลังประมาณ ๑ หมื่น ๒ พัน

๔) ทหารสเวเดนซึ่งจะเป็นโครงสำหรับจัดกองทัพทหารสเวเดนกับโปแลนด์กันนั้นประมาณ ๘ พัน

รวมทั้งสิ้น ๗ หมื่น ๑ พัน

ถึงแม้ว่าฝ่ายสเวเดนมีกำลังน้อยกว่ารัสเซียมากดังนั้นก็จริง ชาวต่างประเทศซึ่งอยู่ในกรุงมัสกัวเวลานั้น พากันเห็นว่าเปเตอรัมหาราชคงจะถึงที่อัปจนในคราวนี้แน่

ยุคเปเตอรัมหาราช

การที่เป็นดังนี้เพราะกองทัพสเวเดน มีชื่อเสียงว่าเป็นกองทัพที่ดีที่สุดในยุโรปในเวลานั้นติดต่อกมาจากยุคกิสตาฟาโดล์ฟ ทั้งชาร์ลส์ที่ ๑๒ ก็ได้ชื่อว่าเป็นแม่ทัพอย่างดีเป็นพิเศษด้วย

อนึ่งเซเรเมตีเยฟกับเจ้านาที่ป้องกันเมืองหลวงก็เห็นเช่นนั้น แต่เปเตอรัมหาราชเองไม่มีความประหม่าตื่นเต้นอย่างใดเลย แล้วเมเนจิกอฟก็ไม่กระวนกระวายเข้าใจพระประสงค์และความมุ่งหมายของเปเตอรัมหาราชดี

ในขณะที่พักอยู่ที่สมอโรโกน ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้รับข่าวว่าราชบุตรในดินแดนอุคราอันมีอาการระส่ำระสาย กับทางภายในประเทศก็มีการขบถบางแห่ง จึงเปลี่ยนจากความคิดเดิมซึ่งจะไปทางเหนือก่อนนั้น ตกลงใจว่าจะทำการปราบปรามเปเตอรัมหาราชให้แล้วในคราวเดียวทีเดียว ก็จะได้เดินทางไปทางสโมเลนสก็แล้วตรงไปมัสควะจะให้เลอเว่นฮปต์มาสมทบด้วย ฝ่ายลูเบแนร์เน่ให้รูกเข้ามาในอิงแกร์มานตันเดียให้สถานีสลาตเลซขึ้นสก็พระเจ้าแผ่นดินโปแลนด์ใหม่ คุมทหารสเวเดน กับโปตรวมกันเป็นกำลัง ๘ หมื่น รุกไปยังดินแดนอุคราอันแล้วไปเมืองกิวและเมืองมัสควะให้สมทบกับข่านประเทศครีเมียและพวกคาสักซึ่งจะเป็นขบถนั้นด้วย

ฝ่ายรัสเซียได้ประชุมหารือการศึกกันที่ตำบลซาซนิกิ ในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๕๑ แล้วตกลงวางทหารรัสเซียดังนี้ ๑) ทหารราบของเซเรเมตีเยฟให้อยู่ที่ซาซนิกิ, ๒) ทหารราบของเรปินให้อยู่ที่ลูโกมละยา, ๓) ทหารราบของอัลฮลาร์คอยู่ที่อูลล่า, ๔) ทหารปืนใหญ่ของบรูสอยู่ที่ตำบลโบไซโกโว ๕) กองทหารในบังคับบัญชาโกลซ์ไปยึดเมืองบอริซอฟ, ๖) ให้กองทหารของซัพฟ์ ไปยึดสะพานที่ตำบลดูบรอฟน่าแล้วป้องกันรักษาสพานเหล่านั้น, ๗) ให้ทหารม้าลาดตระเวนตรวจตราตามแนวถ้ำนั้นบนเรชีน่า

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ออกจากคราคีวโกวิช มีสเบียงไปด้วยกับกองทัพสำหรับ ๓ เดือน และในวันที่ ๑๕ มิถุนายนกองหลวงมาถึงเมืองมินส์กก็ไม่ตกลงใจที่จะตีข้ามแม่น้ำก่อนนำข้าศึกที่บอริซอฟ จึงอ้อมไปยังตำบลเบเรชีโน ซึ่งไปถึงในวันที่ ๒๖

เมื่อกองทัพรัสเซียได้ทราบจากทหารม้าเมเนจิกอฟ ถึงข่าวข้าศึกตามถ้ำมานิจ บกลงไปทางใต้ ไปยังเมืองมเกลียซอฟและเลยไปตั้งมั่นตำบลโคตอฟขึ้น วันที่ ๑๕

ยุคเปเตอรั่มหาราช

กรกฎาคมกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้รบต่อสู้กันณตำบลนี้ กองพลเรป็นินแพ้ข้าศึก แต่ทหารรัสเซียอ่อนหาแพ้ไม่ ด้านทานไว้เป็นสามาร

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ เข้ายึดเมืองมะกิลียอฟแล้วหยุดอยู่ในเมืองนั้นหลายอาทิตย์ คราวนั้นอย่างไรขึ้นมา หรือจะเป็นที่เห็นว่าได้รับกับกองทัพรัสเซียแล้วไม่ได้ไชยชนะแตกหักพอ เกรงจะเป็นการลำบากมากนัก ที่จะเดินตรงไปมัสควะ จึงเกิดเปลี่ยนทางเดินกองทัพและแผนการสงครามเป็นครั้งที่ ๓ ตกลงจะยกกองทัพไปอุดรอน่า เพราะมาเชปปะได้ส่งคนมาเชิญให้ไปทางนั้น บอกว่าถ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ ไปเมื่อใด พวกคาสกก็จะลุกเป็นขบถขึ้นพร้อมกันทันที

ตอนนั้นนับว่าจบการทัพคราวนี้ภาคที่ ๑ และการที่เป็นมาทำให้เห็นว่า เปเตอรั่มหาราชได้ทรงปฏิบัติกิจการตามทางยุทธศาสตร์อย่างดี คือเป็นฝ่ายรับ แต่ไม่รับอยู่เฉยได้ออกไปนอกเขตแดนเพื่อมิให้บ้านเมืองถูกข้าศึกย่ำยี แล้วข้อสำคัญได้รวมกำลังไว้เป็นปีกแผ่นในที่อันเหมาะ ไม่กระจายเป็นแนวยาวตลอดเส้นเขตแดนตามแบบที่ทำการในสมัยนั้น ได้พยายามตรวจเหตุการณ์และนิสัยของข้าศึกอย่างละเอียดที่สุด แล้วและสั่งการฝ่ายตนตามนั้น

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้นตรงกันข้ามทำการเคอะ ๆ โดยมาก ถือเอาการไม่เรียบร้อยภายในประเทศรัสเซียนั้นเป็นใหญ่เกินไป และเห็นทหารของตนวิเศษเกินไปด้วย ชาร์ลส์ที่ ๑๒ หาสังเกตไม่ว่าเปเตอรั่มหาราชทราบลักษณะของทหารสเวเดนดีเท่าไรก็กระทำสงครามของชาร์ลส์ที่ ๑๒ เองแล้ว เข้าใจลักษณะพื้นที่ในยุทธบริเวณแล้วก็ปฏิบัติวางแผนสงครามตามเหตุการณ์เหล่านั้น คือทำให้ฝ่ายสเวเดนเหน็ดเหนื่อยป้องกันอย่าให้หาเสบียงอาหารได้ หลบจากการรบแตกหัก แต่เตรียมรวบรวมกำลังไว้ หากจำเป็นจะต้องรบก็ให้มีกำลังมาก ทั้งนี้เป็นความมุ่งหมายของเปเตอรั่มหาราชซึ่งชาร์ลส์ที่ ๑๒ ไม่แลเห็นพอ

ภาคที่ ๒ ในขณะที่ชาร์ลส์ที่ ๑๒ คอยให้เลอเว่นสปต์คุมทหารมาสมทบคอยอยู่ที่มะกิลียอฟนั้น ได้เกิดมีความคิดจะบังคับให้เปเตอรั่มหาราชต้องทำการรบให้แตกหักอีก ฉะนั้นวันที่ ๒๐ สิงหาคม จึงส่งทหารรุกไปทางเมืองจิริกอฟเพื่อเป็นการ

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ล่อลวงว่าจะไปมัสควะ ฝ่ายเปเตอรั่มหาราชเข้าพระทัยว่าการที่ข้าศึกออกเดินนี้ คือ จะเดินไปอุดรธานีจึงให้ทหารม้าเร่ไปยึดตำบลกริเซฟ เซเรเมติเยฟยกไปยังเมือง มะสคิสลาवल

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ เห็นว่าเป็นการเหมาะที่จะรุกไปตีกองทัพฝ่ายรัสเซีย และเพื่อให้ ไปได้เร็วจึงแบ่งกองทัพออกเป็นหลายขบวนแยกกันเดินไปห่าง ๆ กัน เปเตอรั่มหาราช เห็นได้จึงรวมกำลังเข้าตีกองทัพสวีเดนแต่เฉพาะขบวน ๑ เข้าตีที่ตำบลโคบระ ณวันที่ ๑๐ สิงหาคม และทหารสวีเดนขบวนนี้ กระจัดกระจายเป็นอลหม่าน แต่ ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มาถึงทันและจัดการป้องกันให้ถึงซึ่งความพินาศ เมื่อเปเตอรั่มหาราช ได้รับชนะพอเป็นทางบำรุงน้ำใจทหารคณะแล้ว ก็ให้ถอยกลับไปยังเมืองมะสคิสลาवल และเลยไปยังเมืองโซเบเลฟ

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ออกตามกองทัพรัสเซียไป และครั้นไปถึงตำบลตารัสการะยะ ๔๐ กิโลเมตรจากโซเบเลฟ เห็นตามภูมิประเทศหลังแนวเขตรัสเซียเข้าไปมีอาการ เป็นไฟลุกตลอดไปหมดไม่แลเห็นอะไรนอกจากหมู่บ้านซึ่งไฟไหม้ จนวันนั้นขึ้น กลบดวงอาทิตย์ การทำลายบ้านเรือนเสบียงอาหารดังนี้เป็นตลอดไปจนถึงสโม เเลนสกะ ชาร์ลส์ที่ ๑๒ แลเห็นชัดว่าวิธีทำลายเสบียงอาหารซึ่งฝ่ายรัสเซียได้ ไข้มาแล้ว ในเขตรัสเซีย จะคงทำต่อไปในประเทศของตนเองด้วยไม่ย่อท้อเสียเลย ฝ่าย กองทัพรัสเซียนั้นเล่าก็ตั้งอยู่ในที่มั่นอันแข็งแรงต่อต้านกองทัพสวีเดนอันอดโรยจากการ เดินเป็นอันมาก ที่ตำบลโกลอฟชินชาร์ลส์ที่ ๑๒ รบชนะเล็กน้อยแต่เสียทหาร มาก ครั้นที่โคบระทหารรัสเซียได้บังอาจเข้าตีทหารสวีเดนเอง ทั้งที่ ๆ ชาร์ลส์ ที่ ๑๒ อยู่ที่นี่ด้วย

ทั้งนี้ทำให้พวกทหารสวีเดนทั้งปวงเห็นได้ชัดว่า เปเตอรั่มหาราชและกองทัพ รัสเซียทำการโดยมีความคิดเป็นระเบียบเรียบร้อย และในขณะนั้นมิได้เข้าทำการรบ แทกหัก ก็โดยจะหนีจากการรบแตกหักนั้นไว้ก่อนด้วยความตั้งใจ หาใช่กลัวย่อ ท้อไม่อาจเข้ารบกับชาร์ลส์ที่ ๑๒ ดังที่คิดกันแต่เดิมไม่ ข้าวถึงเลอเวนฮอปต์ซึ่งจะ ต้องมาสบทบนั้นเล่าก็ไม่มีเลยหาสูญ เพราะกองกำลังยกย่อม ๆ เทียวคอยตัดทาง

ส่งข่าวคราวเสียหมด ที่จริงนั้นเลอเวนฮอปต์ได้เดินลงมายังเมืองเซเรย่า อยู่ใน
ระยะ ๒๕๐ กิโลเมตรจากกองทัพชาร์ลส์ที่ ๑๒ แต่ในกองทัพชาร์ลส์ที่ ๑๒ หาทราบไม่
สเบียงอาหารก็เกิดอดคืด ที่นำมาด้วยในกองทัพใช้จนหมดแล้ว ตามพื้นที่ใกล้เคียง
เล่าก็หาไม่ได้เพราะฝ่ายรัสเซียเผาเสียหมด กระสุนปืนใหญ่ปืนเล็กก็ใช้ไปเกือบ
หมดแล้ว

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้เรียกประชุมปรึกษาการศึกษา และในที่ประชุมนี้พระองค์เอง
รับสั่งว่าไม่มีความคิดอย่างใดเลย ที่ประชุมได้ปรึกษาหารือกันในการที่จะทำสงคราม
ต่อไปได้ ๓ สถาน คือ

๑) รุกไปยังเมืองสโมเลนสกะ แต่ก็แปลว่าจะต้องเข้าล้อมตีล้อมโดยไม่มี
กระสุนปืนใหญ่ปืนเล็กพอ

๒) ถอยไปยังเมืองมอสโกลิยอฟ ไปคอยให้เลอเวนฮอปต์มาสบทบ แต่การ
ที่จะถอยไปดังนี้ ก็แปลว่าจะทำให้เสียชื่อเสียงซึ่งปรากฏเดิมว่าไม่เคยแพ้หนีไป

๓) ไปยังอูคราอีน่า ตามที่มาเชปปะได้ชี้แจงว่าได้เตรียมสเบียงไว้พร้อม และ
จะมีคำสั่งเข้าช่วยหลายหมื่น ถ้าไปทางนั้นจะได้มีฐานทัพขึ้นใหม่ ซึ่งติดต่อกับ
ประเทศโปแลนด์และกับประเทศตุรกีอันเป็นข้าศึกของประเทศรัสเซียเหมือนกัน การ
ยกทัพไปยังอูคราอีน่าก็เป็นการยกเข้าไปในดินแดนของข้าศึก ถึงแม้ว่าจะไปไกลจาก
ที่ซึ่งมุ่งหมายสำคัญคือเมืองหลวงของข้าศึก ก็ยังเป็นการรุกและไปยังดินแดนที่มั่ง
คั่ง กับแนวต้านทานอันสำคัญเช่นแม่น้ำเดสึน่านั้นก็อยู่ในเมืองของผู้เป็นมิตร ชาร์ลส์
ที่ ๑๒ ตกลงจะทำการเปลี่ยนฐานทัพใหม่ เช่นอันนิบาลได้กระทำมาแล้วเมื่อไปถึง
แม่น้ำโรน และฐานทัพนี้พวกที่เป็นมิตรเตรียมไว้ให้ ในดินแดนของข้าศึก
เอง จึงสั่งให้ยกทัพไปยังอูคราอีน่า โดยไม่คอยให้เลอเวนฮอปต์มาสมทบเพราะ
เชื่อว่าเลอเวนฮอปต์จะรบชนะฝ่ายรัสเซียได้เองโดยลำพัง

วันที่ ๑๖ กันยายน ชาร์ลส์ที่ ๑๒ สั่งให้ลาเกโกรนคุมทหาร ๔ พันยกไปยึดเมือง
ต่าง ๆ ที่มีป้อมค่ายล้อมรอบในดินแดนใกล้เขตอูคราอีน่า และพระองค์เองก็คุมทหาร
ตามไป

ยุคเปเตอรัมหาราช

ครั้นเปเตอรัมหาราชทรงทราบว่าข้าศึกยกไปทางอื่นฉะนั้นกับทั้งเลอเวนฮปต์ยกมาจากกรีก ก็ได้มีการประชุมหารือในการศึกเพื่อตกลงว่าจะทำอย่างไรต่อไป

ในที่ประชุมนี้เปเตอรัมหาราชตกลงทรงสั่งการที่จะตีกองทัพเลอเวนฮปต์ ส่วนในการต่อสู้กับกองทัพซาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้นจัดการดังนี้

๑) ให้อัฟคันด์คุมทหารม้ารีบไปตีหน้ากองทัพสเวเดนทำลายบ้านเรือนเสบียงอาหารตามทางเดินให้หมด

๒) ให้เบเออร์คุมทหารม้าเดินตามหลังกองทัพซาร์ลส์ที่ ๑๒ ไปให้ติด

๓) ให้เซเวเมติเย้ฟคุมกองทัพของตนไปยังอุคราอันำทางเมืองรอสลาเวลและนอวะกอฮรอดเซเวอร์สกะ

ทั้งนี้เห็นได้ว่ามิได้คิดที่จะทำลายกองทัพสเวเดนในที่นี้ เป็นแต่พยายามรบกวนกีดกันให้ได้ความลำบากมากที่สุด ทหารม้าของเบเออร์นั้นก็ไม่ใช่ให้ไล่ติดตามตีเพียงแต่เป็นฉากบังข้างหลังให้เปเตอรัมหาราชทรงทำการตีเลอเวนฮปต์ได้สะดวก ทั้งเป็นกองหนุนในตัวด้วย

วันที่ ๒๓ หรือ ๒๔ กันยายนเปเตอรัมหาราชทรงคุมทหารราบ ๕ พันทหารม้า ๑ พันออกจากเมืองโซเบลเฟ กองสรรพการะใช้สัตว์ต่างทั้งสิ้น เดินทัพไปยังแม่น้ำเนียประทางเมืองออร์ชาซึ่งตามข่าวผู้สอดแนมลับว่าเลอเวนฮปต์จะไปยังที่นั้น วันที่ ๒๗ กันยายนได้ยึดตำบลกรีกอร์โกโว แล้วในที่นี้ทราบว่าเลอเวนฮปต์ข้ามแม่น้ำเนียประที่ชะกลีออฟ เปเตอรัมหาราชมีรับสั่งให้เมนซิก็อฟคุมทหารม้าไปลาดตระเวนทางนั้นแล้วพระองค์เองคุมทหารแบ่งเป็น ๒ ขบวนไปยังเมืองโปโรปอยสกะ

ประมาณวันที่ ๒ ตุลาคม เมนซิก็อฟพบกองเสบียงของข้าศึกที่ตำบลโนโวเชลกี และทหารม้าทั้งกองก็ยกไปยังตำบลโดลกีม็อกหะ แล้วได้ความว่าเลอเวนฮปต์มีกำลังทหาร ๑ หมื่น ๖ พันคน หาใช่ ๘ พันตามที่เข้าใจแต่เดิมไม่ เพราะฉะนั้นเบเออร์ได้รับคำสั่งให้มาสมทบกับเมนซิก็อฟ

วันที่ ๕ ตุลาคมเลอเวนฮปต์พยายามจะหนีขั้ววังกองทัพของเปเตอรัมหาราชที่ท่าข้ามตรงโดลกีม็อกหะ แต่ถูกตีแตกไป ฝ่ายรัสเซียส่งทหารม้า ๑ ร้อยไปทำลาย

ยุคเปเตอรัมหาราช

ทำข้ามที่แม่น้ำโขง กับทหารม้าอีก ๑ พัน ได้รับคำสั่งให้ ไปรักษาทำข้ามที่โศลกมอกหะ

วันที่ ๑๐ ตุลาคม ได้มีการรบที่ตำบลเสสนอย ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเสสนิแยณิก
นำหมู่บ้านมีทุ่งโล่งเตียน และมีป่าละเมาะอยู่ในที่นั้น ฝ่ายสเวเดนใช้ปืนละเมาะ
เป็นที่ตั้งกองจัดทัพ มีทางไปเมืองโปรปอยสกะออกจากป่าท้ายแห่งที่นั้นซึ่งเลอ
เวนสปัต ได้ยึดอยู่นั้น กับในป่ายังมีทางเกวียนไปตามลุ่มน้ำเสสนิแยณิก ซึ่ง
ไปออกที่ทุ่งนำหมู่บ้านเหมือนกัน ที่นั้นของกองทหารสเวเดนนั้น คือเทือกเนิน

แผนที่

สนามยุทธศึกกับเสสนอย

เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๕๑

ตัวนักตลแห่งหมู่บ้านเสสนอย แล้วข้างหลังยังได้จัดเกวียนของกองสรรพการะถึง ๑
ตั้งล้อมเป็นวงเก้นบุรุษหมู่บ้านอีกด้วย กองสรรพการะอีกถึง ๑ ได้ส่งลวงนำไปยัง
โปรปอยสกะ

ฝ่ายรัสเซียขึ้นได้กำหนดว่าจะจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว ทหารราบอยู่กลาง
ทหารม้าอยู่ทางปีก ๒ ข้าง ระหว่างแนวทั้ง ๒ ที่ตรงปีก ๒ ข้างให้มีทหารเกณนาเคียร์
รวมกันคอยอุดหนุนอยู่ด้วย

ยุคเปเตอรัมหาราช

เวลาเช้าวันที่ ๑๐ ตุลาคมเปเตอรัมหาราชทรงคุมทหารที่จะเป็นแนวที่ ๑ และส่วน ๑ ของแนวที่ ๒ ไปยังหมู่บ้านเลสนอยจัดการเดินเป็น ๒ ขบวน ขบวนขวาในบังคับบัญชาของเปเตอรัมหาราชเองมีกรมทหารราบ ๒ กรมกับ ๑ กองพัน ขบวนซ้ายมีกรมทหารราบ ๑ กรมทหารม้า ๑ กรม เดินตรงไปยังป่าดงเมะซึ่งมีทหารสเวเดนตั้งซัดดาทัพอยู่นั้น ทหารสเวเดนเหล่านักรุกออกตีขบวนซ้าย แต่เปเตอรัมหาราชทรงสั่งทหารราบหนุนไปจากขบวนขวา ๑ กรมกับ ๑ กองพัน ส่วนทหารราบในขบวนขวายังอยู่อีก ๑ กองกรมนั้นโอบปีกขวาของซัดดาทัพจนเลยเข้าไปทางหลัง กองซัดดาทัพต้องถอยจากป่าไปยังที่มั่นใหญ่ของฝ่ายตน

ฝ่ายทหารรัสเซียจึงเริ่มจัดขบวนรบและได้เห็นทหารสเวเดนจัดขบวนรบอยู่พร้อมแล้วหน้าหมู่บ้านเลสนอย เวลาประมาณบ่าย ๑ โมงทหารรัสเซียยกเข้าตีที่มั่นข้าศึกต่างฝ่ายได้ต่อสู้กันเป็นสามารถจนถึงเวลาบ่าย ๕ โมงฝ่ายสเวเดนจึงถอยไปยังวาเกินบูร์ก ในขณะที่กองทหารม้าของเบเออร์มาถึง แล้วเปเตอรัมหาราชได้ทรงย้ายทหารจากทางปีกซ้ายของพระองค์มาทางปีกขวาแล้วก็เข้าตีเลอเว่นฮปต์อย่าง แข็งแรงทาง ปีก ซ้ายของข้าศึก อันเป็นที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์คือตรงทางเดินไปโปโรปอยสกะ

ในขณะที่ฝ่ายรัสเซียเข้ายึดหนทางไปโปโรปอยสกะได้ และกำลังจะตีตลบหลังต่อไปนั้น ทหารสเวเดนซึ่งมีหน้าที่คุมกองสรรพการซึ่งส่งไปก่อนนั้นกลับมาช่วยฝ่ายตน จึงทำให้เลอเว่นฮปต์ตั้งด่านทานอยู่ได้ ไม่ถึงกับพินาศทีเดียว ถึงกระนั้นก็ดีกองทหารสเวเดนมีอาการทรุดโทรมมาก จนเลอเว่นฮปต์เห็นว่าจะต่อสู้ไปอีกมิได้ ก็ทิ้งเกวียนสรรพการเสีย ตนเองรีบพาทหารถอยหนีไป จะถอยไปทางโปโรปอยสกะซึ่งเป็นทางใกล้ที่สุดหาได้ไม่ ก็ต้องถอยไปทางเมืองกลินสกะข้ามแม่น้ำโซชา แล้วเลอเว่นฮปต์กับทหารเล็กน้อยไปสมทบกับชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้

กลางคืนวันที่ ๑๐ นั้นกองทัพรุสเซียพักแรมในสนาม ทั้งเปเตอรัมหาราชเองก็บรรทมกลางแจ้ง เข้าขึ้นทราบว่าข้าศึกถอยไปแน่ จึงจัดการให้ทหารม้าออกติดตามเลยได้เกวียนสรรพการอีกกอง ๑ นั้น แล้วเปเตอรัมหาราชทรงนำกองทหารไปทางสโมเลนสกะ ให้เมินซีกอฟคุมทหารม้าไปยังเมืองเชร์นกออฟข้ามแม่น้ำเดสนา ซึ่งกองทัพบเชเรเมติเยฟก็ไปทางนั้นอยู่แล้ว

ยุคเปเตอรั่มหาราช

ในการรบที่เลสนอย ฝ่ายสวีเดนเสียทหารล้มตาย ๘ พัน ๕ ร้อย เป็นขเลยศีก ๗ ร้อย ๕๐ กับเสียเกวียนสรรพภาระ ๕ พันเล่ม ฝ่ายรัสเซียเสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย รวม ๔ พัน

การที่ฝ่ายรัสเซียได้รับมีไชยชนะที่เลสนอยนั้นเป็นการบำรุงน้ำใจทหารและพลเมืองรัสเซียทั่วไปอย่างยิ่ง เพราะเป็นการได้รับชนะทหารสวีเดนซึ่งถือว่าตนเป็นทหารวิเศษที่สุด และใคร ๆ ก็ชวนจะเห็นตามเช่นนั้น ด้วยมีชื่อเสียงมาแต่ครั้งกุสตาฟอาโดล์ฟ ทั้งตั้งแต่ชาร์ลส์ที่ ๑๒ กระทำการรบมาก็ยังมิได้แพ้ ใครเลยด้วยการรบครั้งนี้เป็นตัวอย่างอันดี

- ๑) ในทางจัดกองทัพม้าลาดตระเวนเป็นอิสระ
- ๒) ทหารม้านั้นทำการสำหรับผลดี
- ๓) ในการที่มีทหารม้าอยู่ข้างหลังข้าศึก (ตามกองทัพชาร์ลส์ที่ ๑๒)
- ๔) ในการติดต่อระหว่างทหารต่างกรมต่างกองในขบวนรบ
- ๕) การเพิ่มเติมทหารที่ตรงปีกให้มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น
- ๖) การเลือกที่เข้าต่อสู้ที่เหมาะสมที่สุด (ที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์คือตรงทางถอยของข้าศึก)

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้นเดินไปทางกริเซฟ ข้ามแม่น้ำบูชที่ตำบลลอสเตนิชแล้วหยุดอยู่ ๑๕ วัน สำหรับให้ทหารที่ล่าหลังอยู่ได้ตามขึ้นมา วันที่ ๒๒ ตุลาคมออกเดินต่อไป แล้วอีก ๓ วันเลอเวนสปต์กับทหารที่เหลือก็มาสมทบ ในขณะนั้นเมนซิกอฟกับทหารม้าของตนเริ่มทำการรบกวม และฝ่ายทหารม้าของอีฟแลนด์นั้นก็ได้ไปเพิ่มเติมทหารรักษาเมืองสตาโรดึบตัน เพราะชาร์ลส์ที่ ๑๒ เดินเข้ากองทัพเซเรเมดิเยฟก็ไปถึงแม่น้ำเดสนาก่อนฝ่ายสวีเดน และได้ไปอยู่ที่ตำบลปีโรกอฟกะ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ไปหยุดลงที่ตำบลลอรักตรงน้ำกองทัพรัสเซีย ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างยืนประชิดกันอยู่ ๖ วัน ในวันที่ ๘ พฤศจิกายนเปเตอรั่มหาราชเสด็จมาสมทบกับกองทัพ มาเซปเปเลยดกลงเข้ากับชาร์ลส์ที่ ๑๒ แน่เพราะฉะนั้นเมืองบาตรินซึ่งเป็นเมืองหลวงของอูกราอัน่า มีเสบียงอาหารส่งสมอยู่มากก็เปิดให้แก่ชาร์ลส์ที่ ๑๒ แต่ฝ่ายสวีเดนหารีบยกไปยึดไม่ จนเมนซิกอฟและกัลลิตซึนไปได้

ยุคเปเตอรัมหาราช

ก่อนและทำลายเมืองบาตุรินทั้งคลังเสบียงทั้งปวงเสียสิ้น แล้วกองทัพฝ่ายรัสเซียซึ่ง
เดิมพยายามคอยกันทางแก่กองทัพสเวเดนอยู่ก็เปิดทางให้ไปยังบาตุริน ไปยังที่ซึ่ง
ไม่มีเสบียงแล้ว เปเตอรัมหาราชห้ามขาคมิให้ทำลายบ้านเรือนหรือเสบียงในอุครา
อีนา (เกรงพลเมืองจะไม่พอใจยิ่งขึ้น เพราะระส่ำระสายและแบ่งเป็น ๒ พวกอยู่แล้ว)
พระองค์นำกองทัพไปอยู่ที่ตำบลอัครีเกะ จัดทางส่งกำลังไปหาเมืองคาร์ก็อฟและ
เบียลกอหอดซึ่งจัดให้เป็นฐานทัพขึ้น

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ จัดการติดตามหมู่บ้านระหว่างเมืองโรมนี, กาลิแอช, ปรีตุก,
และลือควิตซ่า อยู่ในที่ซึ่งมีแนวป้อมของรัสเซียกันอยู่ทางด้านเหนือ, ตะวันตก, ใต้
(คือป้อมเมืองเชร์นีก็อฟ, นิเยจีน, กิว, เปเรยาร์อสลาฟ, เปเรโวโลชนา, โปลตาวา,) มี
ทหารรัสเซียประจำรักษาอยู่ทั้งนั้น ไซแต่เท่านั้นกองทัพรัสเซียยังแบ่งแยก
กันเขารบกันที่พักรออยู่รอบข้างด้วย เพราะฉะนั้นการพักครั้นนั้นว่าลำบากอย่างยิ่ง

ในกลางเดือนธันวาคม เปเตอรัมหาราชทรงจัดการเข้าตีรบกวบนบริเวณพักแรม
ของชาร์ลส์ที่ ๑๒ ใต้ทำลายเมืองกาลิแอชและโรมนีเสียแล้วเปลี่ยนฐานทัพของฝ่าย
รัสเซียไปยังเมืองซุมีสำหรับการรบกวบนที่พักรอทัพสเวเดนทางเหนือและตะวันตกกับ
ใต้จัดกองผสมในบังคับบัญชาโกลซ์และกัลลิตซ์ขึ้นข้ามแม่น้ำเนเประไป เพื่อคอยป้องกัน
อย่าให้กองทัพสเวเดนกับโปแลนด์สมกันนั้นยกมาช่วยชาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้ การที่ทำทั้งนี้
ก็เพื่อประสงค์จะมีให้ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มีทางถอยไปทางไหนได้ และมีให้ใครมาช่วย
ได้ด้วย กองทัพสเวเดนก็ได้รับความลำบากยากแค้นยิ่งขึ้นทุกที ฝ่ายตุรกีก็ไม่อาจเริ่ม
รบกับฝ่ายรัสเซียดูจชาร์ลส์ที่ ๑๒ คาดหมายว่าจะกระทำ ชาร์ลส์ที่ ๑๒ เห็นว่าจะถึงที่
อันจนถึงตกลงจะเข้าล้อมตีเมืองโปลตาวาเพื่อให้มีการอันทรูหา ได้กระทำอย่างใด
อย่างหนึ่งไม่ให้กองทัพอดตายเปล่า

เมืองโปลตาวาตั้งอยู่ริมฝั่งขวาแห่งแม่น้ำวอร์สกละ อันเป็นแม่น้ำซึ่งไหลไป
ตามที่ลุ่ม สองข้างแม่น้ำมีหนองมาก เมืองตั้งตรงที่แม่น้ำนั้นต่อกับแม่น้ำโกโลมากะ
ถ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ เข้าตีเมืองโปลตาวาได้ ก็จะได้ยึดแนวแม่น้ำวอร์สกละเป็นแนว
ด่านทาน ตั้งมั่นทางฝั่งซ้าย (ทิศใต้) แห่งแม่น้ำนั้น (กองทัพรัสเซียอยู่ทางเหนือ)
คอยจนกว่าจะมีทหารมาช่วยจากประเทศโปแลนด์หรือตุรกี

ยุคเปเตอรั่มหาราช
เมืองโปตทาวานันมีเชิงเทินเนินดินล้อมอยู่โดยรอบมีทหารรักษา ๔ พันคน แล้ว

(หน้า ๓๑)

พลเมืองถ้ออาวช่วยทำการรบอีก ๒ พันครั้ง มีนายพันเอกเคลดินอันเป็นคนมั่นคง
กล้าแข็ง เป็นผู้บังคับบัญชา

ยุคเปโตรมหาราช

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มาถึงเมืองโปลตาวาในกลางเดือนพฤษภาคมปี พ.ศ. ๒๒๕๒ ในขณะนั้นกองทหารรัสเซียกำลัง ๘ พัน ในบังคับบัญชาเรเนอยู่ที่นอกเมือง เซเรเมตีเยฟ น้อยที่ลูนี เมนชีกอฟอยู่ที่อะโปีฮนิยะ

กองทัพสวีเดนเริ่มทำการเข้าตีตามระเบียบ ตีทางด้านตะวันตกแห่งเมือง เรเน ได้ทำบ้อมค่ายสนามขนาดบ้อมขึ้นอัน ๑ สำหรับให้ตนติดต่อกับทหารในเมืองได้

ครั้นเปโตรมหาราชได้ทรงทราบความมุ่งหมายของฝ่ายข้าศึกแล้วจึงมีรับสั่งให้รวบรวมกำลัง (ของเซเรเมตีเยฟและเมนชีกอฟ) ไปช่วยกองทหารรักษาเมืองโปลตาวา แต่ยังไม่อนุญาตให้เข้ารบแตกหักกับข้าศึก

เมนชีกอฟตีบดข้าศึกซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำวอร์สกละไปแล้ว จึงไปยังที่ตั้งกองทหารเรเน ส่งทหารราบ ๑ กองพลน้อยเข้าไปเพิ่มเติมกองทหารรักษาเมือง

ยุคเปเตอรั่มหาราช

และทำป้อมค่ายสนามอันแข็งแรงยิ่งขึ้นสำหรับติดต่อกับในเมือง ฝ่ายสเวเดนเห็น
ดังนั้นก็เลยทำแนวป้อมค่ายอันมั่นคง ก็ระหว่างกองทหารรัสเซียซึ่งอยู่นอกกับ
กองทหารในเมืองเสีย ไม่ให้ติดต่อกันได้ กองทัพรัสเซียจึงตกลงตั้งที่ฝั่งแม่น้ำ
โกโลมากะทั้ง ๒ ข้างตรงทิศใต้แห่งหมู่บ้านซฟัก มีป้อมค่ายสนามกำบังทางกองทัพ
สเวเดน

วันที่ ๑๖ มิถุนายน เปเตอรั่มหาราชเสด็จมายังกองทัพและทรงทราบว่ากองทหาร
รักษาเมืองได้ความลำบากมากแล้ว คือเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ฝ่ายข้าศึกได้เข้าตีโดย
แข็งแรง แต่ทหารรักษาเมืองตีปัดกลับออกไปได้ บัดนี้กระสุนปืนใหญ่เล็ก
เหลือน้อย เปเตอรั่มหาราชจึงตกลงพระไทยจะยกกองทัพข้ามไปทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำ
วอร์สกละ แล้วและเข้าตีกองทัพซาร์สที่ ๑๒ ในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พร้อมด้วยกอง
ทหารของสกอโรปัดสกี ซึ่งรบกวนกองทัพสเวเดนอยู่ทางหมู่บ้านจุก

ทหารม้าหลายหมู่หลายกองได้รับกวนฝ่ายสเวเดนมิได้หยุดหย่อน จนกองทัพ
สเวเดนทั้งกองต้องยกจากบริเวณหมู่บ้านจุก ไปยังที่ติดกับตัวเมืองโปลดาวาตเดียว
(เดิมนี้ฝ่ายสเวเดนจัดกองทหารไปทำการล้อมตีเมืองแต่พอสมควร นอกจากนั้นตั้งพัก
สบายอยู่ห่าง ๆ เมือง).

วันที่ ๑ กรกฎาคม กองทัพรัสเซียได้ข้ามแม่น้ำวอร์สกละตามสะพานหลายสะพาน
ซึ่งทำขึ้นตรงหมู่บ้านเซมิโยนอฟกี ข้ามไปแล้วทำค่ายซึ่งมีเชิงเทินดินล้อมรอบขึ้น
วันที่ ๗ กองทัพรัสเซียยกเลือนไกลเมืองเข้าไป ไปตั้งอยู่ริมลำธารในหุบเนินใกล้หมู่บ้าน
ยาก็อฟซีและทำค่ายมีเชิงเทินดินล้อมรอบขึ้นอีก ๑ ค่าย อย่างเดียวกับที่ทำมาแล้วใกล้
หมู่บ้านเซมิโยนอฟกีนั้น

วันที่ ๘ เปเตอรั่มหาราชมีรับสั่งให้ทำป้อมสนาม ๖ อันทางข้างน้ำ ในแนว
ระหว่างหมู่บ้านยาก็อฟซีกับหมู่บ้านบูดิชชีเป็นเส้นได้ฉากกับแนวน้ำของค่าย และให้
กรมทหารของอัยกุตตอฟไปประจำในป้อมค่ายเหล่านั้น ในกลางคืนวันที่ ๘ นี้ได้สั่ง
ให้ทำป้อมสนามอย่างป้อมอีก ๔ ป้อม เป็นแนวเส้นตรงได้ฉากกับแนวป้อมสนาม ๖
ป้อมนั้น

ยุคเปเตอรัมหาราช

ในระหว่างเวลาที่ว่ามาแล้วนี้ วันที่ ๓ และที่ ๔ ฝ่ายสเวเดนได้พยายามเข้าตีเมืองอย่างแข็งแรงอีก แต่กองทหารที่รักษาก็สามารถตีขับกลับออกไปได้อีก

รุ่งเช้าตรู่วันที่ ๕ ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ยกกองทัพมาตีกองทัพเปเตอรัมหาราชซึ่งได้เตรียมรับไว้พร้อม ขั้วแต่บ้อมสนามขนาดย่อมข้างน้ำ ๒ บ้อมยังมีเดิมทหารไปรักษา เพราะยังทำไม่แล้วดี

กำลังทหารทั้ง ๒ ฝ่ายในการรบครั้งนี้ คือฝ่ายรัสเซียมีทหารราบ ๕๔ กองพัน ทหารม้า ๖๕ กองร้อยปืนใหญ่ ๗๒ กระบอก รวมคนทั้งหมด ๔ หมื่น ๗ พัน ในจำนวนนี้ทหารในบังคับบัญชาวัลโคนสกี ๖ กรมหาได้เข้าในการรบไม่ เพราะได้รับคำสั่งให้ไปติดต่อกับสกอร์ปัดสกี คงได้ทำการรบจริงแต่ ๔ หมื่น ๒ พันคนเท่านั้น ฝ่ายสเวเดนมีทหารราบ ๒๔ กองพัน ทหารม้า ๔๐ กองร้อย ปืนใหญ่ ๔ กระบอกเท่านั้น รวมคน ๒ หมื่น ๕ พันหรือ ๒ หมื่น ๖ พัน

เมื่อเปเตอรัมหาราชได้ทรงรับใบแจ้งเหตุว่ากองทัพสเวเดนรุกรมา มีรับสั่งให้เบาเออร์และเรเนคุมทหารม้าไปกวดทั้งหมดไปตั้งอยู่หลังแนวบ้อมสนาม เพื่อช่วยทหารที่รักษาอยู่นั้น พระองค์เสด็จตรวจพลตลอดทุกแถวทุกแนว รับสั่งกับนายทหารพลทหารเป็นการบำรุงน้ำใจเพิ่มเติมความที่มีในคำสั่งกองทัพซึ่งออกแต่เช้าแล้ว คำสั่งซึ่งได้อ่านให้ทหารฟังแต่เช้านั้น มีความเป็นคำแปลตรงแท้ดังต่อไปนี้

“ทหาร บัดนี้ถึงชั่วโมงซึ่งจะตัดสินโชคของบ้านเกิดเมืองนอน เจ้าทั้งหลายต้องอย่านึกว่ารบให้แก่เปเตออร์ต้องนึกว่ารบให้ประเทศ ซึ่งเปเตออร์ได้รับมอบหมายให้ปกครอง รบให้หวังของตนเอง ให้บ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง รบให้ศาสนาและสงฆ์ของเรา เจ้าจงอย่าเกรงขามในความเลื่องลือว่าข้าศึกนี้ไม่เคยแพ้ใคร เพราะความที่เห็นว่าไม่จริงในข้อนี้ตัวเองได้ทำพยานให้ปรากฏ โดยรบชนะมาหลายครั้งแล้ว ในเวลารบจนถึงความสับสนและพระเจ้าผู้คุ้มครองรักษา ส่วนเปเตออร์นั้นจงนึกเถิดว่าเขาไม่รักชีวิตของเขาเองเลย ขอแต่ให้รัสเซียมีชีวิตที่ยืนนานเต็มไปด้วยไชยชนะและความสมบูรณ์ สำหรับความสุขของเจ้าทั้งหลาย”

ฝ่ายชาร์ลส์ที่ ๑๒ นั้น ได้ถูกอาวุธที่พระซังค์แต่วันก่อน และสำหรับวันนี้ได้หารือกับจอมพลเร็นชิลด์ว่าจะจัดการรบอย่างไร ได้ตกลงว่าจะให้ทหารราบ

บุคเบเตอร่มหาราช

รุกไปแยกกันเป็น ๔ ขบวน ทหารม้าเป็น ๖ ขบวน นอกจากนั้นไม่ได้มีคำสั่งอย่างใด เพราะฝ่ายสเวเดนมิได้ทราบข่าวคราวของฝ่ายรัสเซียแน่นอนเลย เวลา ๑๐ หุ้มกองทัพลสเวเดนมีทหารราบ ๔ ขบวนอยู่ข้างหน้า ทหารม้า ๖ ขบวนอยู่ข้างหลัง เดินมาถึงแนวป้อมสนามข้างหน้าของฝ่ายรัสเซีย ขบวนทหารราบในบังคับบัญชาเรือสสเริ่มรบกับทหารที่อยู่ในป้อมสนามข้อมข้างหน้า แต่ในขณะนั้นทหารม้ารัสเซียในบังคับบัญชาเบาเออร์ โผล่ออกมา ฝ่ายสเวเดนจึงสั่งให้ทหารม้าของตนออกมาข้างหน้าเพื่อขับไล่ทหารม้าฝ่ายรัสเซีย ทหารม้าสเวเดนฝ่าแนวทหารราบของตนออกมาแล้วก็ได้กระทำการรบกับทหารม้ารัสเซียของเบาเออร์ ทหารม้ารัสเซียได้ยิง ๑๔ คัน และต้านทานแนวป้อมไว้ได้ จนได้รับรับสั่งเปเตอร่มหาราชให้ถอยลงไป ในการถอยนั้นได้สั่งว่าถ้าฝ่ายสเวเดนจกทหารราบรุกมาด้วย ก็ให้ทหารม้ารัสเซียถอยเลี้ยวลงมามาหาค่าย ถ้ามีแต่ทหารม้าเข้าศึกรุกมาให้ถอยตรงไปและรบพลางตลอดไปด้วย

พอเบาเออร์ถอย ฝ่ายสเวเดนก็รับรุกมาทั้งทหารม้าทหารราบ รุกผ่านแนวป้อมสนามมา และทหารราบสเวเดนทางปีกขวาในบังคับบัญชาเลอเวนสปด์ โผล่เข้ามาอยู่ในระยะ ๖๐ เมตรจากแนวค่ายรัสเซียโดยมิทันรู้ตัวเลย ฝ่ายรัสเซียก็ยิงปืนใหญ่ตัดแถวตลอดแนวรบของฝ่ายสเวเดนโดยทันควัน

กองทัพลสเวเดนเสียทหารล้มตายในขณะที่ผ่านมาแนวป้อมสนามมาแล้ว ยังมาถูกยิงตัดแถวโดยมิทันรู้ตัวอีก ก็มีอาการอลหม่านใหญ่โต จึงหลบไปยังป่าบุดิชชออสัมชกทางเหนือ

ขณะนี้ต้องนับว่าเป็นเวลาเหมาะสำหรับที่ฝ่ายรัสเซียจะตีโต้ตอบ แต่เปเตอร่มหาราชยังไม่ไว้พระทัยในทหารรัสเซียซึ่งเป็นเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ ไม่คุ้นเคยแก่การเดินทางไปในสนามรบหรือแปรแถวโดยทันควัน

เปเตอร่มหาราชทรงเห็นเหตุการณ์ทั้งปวงแล้ว จึงทรงสั่งการดังต่อไปนี้

๑) ให้เมนจิกอฟคุมทหารม้าซึ่งอยู่ทางปีกซ้าย (๑๒ กองร้อย) และเรนเซลคุมทหารราบ ๕ กองพันจากทหารประจำค่าย ยกไปอุดหนุนอัยกุตสคอฟซึ่งอยู่ที่แนวป้อมสนาม กับทั้งให้ทำลายทหารสเวเดนในขบวนเรือสสเสียด้วย

ยุคเปเตอรั่มหาราช

๒) ให้นำพันเอกโกโลวินคุมทหารราบ ๑ กรม ทหารเกรนาเดียร์ ๑ กองพัน ยกไปยังหมู่บ้านยาท็อฟซียิดหมู่บ้านและเขตรั้วที่ใกล้เคียงสำหรับติดต่อกับเมืองโปลตาวา

๓) ให้เบาเออร์แบ่งทหารม้าส่วน ๑ จากปีกขวามาอยู่ทางปีกซ้ายแทนทหารม้าเมนชีกอฟ

๔) ให้นำพันเอกกินเคอร์คุมทหารราบ ๖ กองพันรักษาค่ายอยู่
ทหารนอกจากนั้นจัดขบวนรบทั้ง ๒ ข้างของค่าย แล้วเลื่อนออกไปอยู่นำค่าย
จัดเป็น ๒ แนว ทหารราบอยู่กลางทหารม้าอยู่ ๒ ข้าง ในด้านทหารราบนั้นทหาร
ทุกกรมมีกองพันอยู่ในแนวหน้า ๒ กองพันแนวหลัง ๒ กองพัน กองพันในกรมเดียวกัน
ยืนตรงหลังกัน ไม่ใช่ว่ากรมใดกรมหนึ่งเข้าอยู่ในแนวหน้าทั้งกรมหรือแนวหลังทั้งกรม

ฝ่ายเมนชีกอฟ ครั้นไปตีทหารสเวเดนขบวนร้อยสี่แตกถอยไปแล้ว ได้ให้
เรนเชลไล่ติดตาม ตนเองกลับมาสมทบเข้าในขบวนรบใหญ่ทางปีกซ้าย ขบวน
ทหารสเวเดนที่ถูกตัดตัดไปจากกองทัพนับเลยถูกไล่เข้าไปตกหนอง และยอมเป็นเชลยศึก

เวลาเช้า ๓ โมง กองทัพรัสเซียจัดขบวนรบแล้วเสร็จ แนวที่ ๑ เริ่มรุกเข้า
ไปตีข้าศึก เรือนขีลัดและเลอเวนสปต์จัดทหารราบสเวเดนเป็นแนวเดี่ยว เพื่อให้
นำแนวนั้นยาวมิให้ฝ่ายรัสเซียโอบปีกได้

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ ประชวรด้วยถูกลูกกระสุนตั้งว่ามาแล้ว จึงไม่ได้ทรงสั่งการอย่าง
ใด แต่ครั้นเห็นทหารรัสเซียรุกเข้าไป จึงสั่งให้ทหารสเวเดนรุกออกไปหา กับให้ตน
ห้ามพระองค์ผ่านแนวรบทางด้านขวาเพื่อบำรุงน้ำใจทหาร

ครั้นกองทัพทั้ง ๒ ได้เดินเข้าหากันจนเข้าระยะยิงกระสุนปืนเล็กถึงกันได้แล้ว
ก็ต่างฝ่ายต่างยิงกันแล้วเข้าตลุมบอน การตลุมบอนได้เริ่มทางปีกซ้ายของฝ่ายรัสเซีย
ทหารสเวเดนรุกตีเข้ามาโดยแข็งแรง ทหารราบฝ่ายรัสเซียกองพัน ๑ ที่ตรงนั้นแตก
ถอยทำให้แนวขบวนรบแยกแยะออก เปเตอรั่มหาราชได้มีรับสั่งให้ทหารราบใน
แนวที่ ๒ สองสามกองพันขึ้นไปหนุน พระองค์เองเสด็จนำไปด้วย และอานม้า
กับพระมาลาถูกกระสุนปืนซึ่งฝ่ายข้าศึกยิงมา เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
เข้ารบเองฉะนั้นทำให้ทหารรัสเซียมีใจอีกเหิมยิ่งขึ้น จึงรุกตีข้าศึกเข้าไปทั้งแนว

ทางหน้า แล้วตีปีกขวาของข้าศึกด้วย ทหารสเวเดนแตกถอยหนีเป็นอลหม่าน
กระจัดกระจายไปหาชายป่า ชาร์ลส์ที่ ๑๒ จะพยายามทำใดก็ไม่สามารถจะจัดทหาร

ยุคเปเตอรั่มหาราช

เข้รเบียบเรียบร้อยได้อีก พระเจ้าแผ่นดินสเวเดนเองหนีรอดไปได้อย่างหวุดหวิด เพราะทหารรัสเซียจำพระภักตร์ไม่ได้เท่านั้น ฝ่ายเร่ชนซิลต์ ฮามิลตัน ชตาเกลแบร์ก และทหารอีกเป็นอันมากต้องยอมแพ้วางอาวุธเป็นขเลยศึก กองทัพรัสเซียทั้งขบวนรบไล่ตามข้าศึกไปจนถึงป่า ต่อจากนั้นไปให้คำสั่งติดตาม

พระเจ้าแผ่นดินสเวเดนและชาวสเวเดนที่หนีรอดไปได้ั้น หนีไปยังเมืองเปเรโวโลชนา

เวลา ๕ โมงเช้าเปเตอรั่มหาราชเสด็จกลับมายังค่าย

ในวันนั้นเอง ทหารรักษาพระองค์และทหารม้าของเบาเออร์ได้รับคำสั่งให้ไปติดตามข้าศึก แต่ตามหาทันไม่

วันที่ ๑๐ เมนชีกอฟได้รับคำสั่งให้คุมทหารม้าของตนไปยังเปเรโวโลชนา กับกัลลิตซีนได้รับคำสั่งให้นำทหารซึ่งรักษามืองต่าง ๆ นั้น ออกกันทางถอยของทหารสเวเดนที่เปเรโวโลชนา

ในวันนั้นในกองทัพรัสเซียได้มีการสวดมนต์ฉลองการที่ได้ไชยชนะ แล้วเปเตอรั่มหาราชเสด็จตรวจแถวทหาร ถอดพระมาลาเป็นการเคารพตลอดเวลา เพื่อแสดงความพอพระทัยในความชอบความดีของทหาร

ฝ่ายสเวเดนเสียทหารในสนามรบ คือตาย ๘ พัน ๒ ร้อย ๓๔ คน (ไม่นับในขบวนร้อยสัสเป็นขเลยศึก ๒ พัน ๕ ร้อย ฝ่ายรัสเซียเสียทหารตายพัน ๓ ร้อย ๔๕ คน เจ็บป่วย ๓ พัน ๒ ร้อย

วันที่ ๑๒ กรกฎาคมทหารของชาร์ลส์ที่ ๑๒ ซึ่งถอยหนีไปถึงเปเรโวโลชนาแล้วไม่มีเครื่องมือที่จะข้ามแม่น้ำเนประไปได้ ก็ต้องยอมแพ้เป็นขเลยศึกอีก ทั้งเลอเวนฮอปต์ซึ่งเป็นหัวหน้านั้นด้วย รวมทหารสเวเดนซึ่งถูกจับเป็นขเลยศึกทั้ง ๒ แห่งเป็นจำนวนหมื่น ๘ พัน ๗ ร้อย ๔๖ คน ธงไชย ๒ ร้อย ๖๔ คัน ปืนใหญ่ ๔ กระบอก

ส่วนชาร์ลส์ที่ ๑๒ เองคงหนีรอดไปได้เลยไปประเทศตุรกี ไปพยายามชักชวนให้ฝ่ายตุรกีทำสงครามกับรัสเซีย และซัดเซบเนจรออยู่ไม่ได้กลับไปประเทศสเวเดนอีกนานทีเดียว

ถ้าหากเรานับว่าคำพิไชยสงครามนั้น คือวิธีกระทำการให้ ได้ไชยชนะแก่ข้าศึกโดยใช้กำลังของตนเองให้เปลืองน้อยที่สุดแล้ว ต้องนับว่าการทัพในบริเวณ

ยุคเปเตอร์มหาราช

โกรดโนและโปลดาวะ ๒ คราวนี้เป็นตัวอย่างอันดีที่สุด กับต้องจำไว้ด้วยว่ากองทัพ
สเวเดนเป็นกองทัพที่มีคุณวุฒิในทางรบดีที่สุดขณะนั้น เปเตอร์มหาราชเองได้มี
รับสั่งไว้เป็นการชัดเจนว่าวิธีกระทำสงครามที่ดี ต้องให้เหนื่อยน้อยและเปลืองเลือดน้อย

การทัพแต่ปี ๑๖๕๐ ถึงปี ๑๖๕๖ ได้ดำเนินไปเป็นระเบียบต่อเนื่องกันอย่างยิ่ง
คำสั่งทั้งปวง การเดินทัพทุกก้าว วิธีจัดการของเปเตอร์มหาราชทั้งสิ้น เป็นไปตามความ
มุ่งหมายในแผนการสงครามซึ่งวางไว้แต่ต้นตลอด ไม่มีการกลับไปกลับมา การรบ
ที่สุดคือรบที่โปลดาวานั้นได้กระทำโดยเตรียมการพร้อมอย่างละเอียดพิสดารทั้งภายนอก
ภายใน

การเตรียมการภายใน คือบำรุงน้ำใจทหารนั้น ก็ปรากฏที่มีคำสั่งของเปเตอร์
มหาราชอันไพเราะจับใจอย่างยิ่งนั้นแล้ว ในเวลารบยังได้ทรงสดุ้งตัวอย่างความ
กล้าหาญไม่นึกถึงชีวิตเลือดเนื้อของพระองค์เองอีกด้วย

ส่วนการเตรียมการภายนอก ปรากฏในการระวังกองทัพให้มั่งคั่งพร้อม
มูลอยู่ไม่กระจัดกระจายกันไป ตั้งแต่เริ่มสงครามมาทีเดียว จัดการรบกวนให้ข้าศึก
อดโรยด้วยประการต่างๆ การรวมกำลังให้มากกว่าในสนามรบ การตกแต่งสนามรบ
และยุทธบริเวณในทางบ้อมค่ายสนาม

เปเตอร์มหาราชทรงคาดหมายว่าจะรวมกำลังทหารได้พร้อมเสร็จ ต่อในวันที่ ๑๑
กรกฎาคม เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงจัดทำบ้อมค่ายสนามต่าง ๆ ขึ้นสำหรับเป็นที่มั่นรับ
ข้าศึกหน่วงเหนี่ยวไว้ในขณะที่ฝ่ายรัสเซียยังรวมกำลังอยู่ แต่ถ้าวถึงเวลารุกก็จะได้
อาโศรยเป็นแนวกำบังเข้าไป ทั้งถ้าวว่าข้าศึกไม่สำเร็จก็จะถอยมายึดแนวบ้อม
สนามนั้นได้ ไม่แตกกระจัดกระจาย การใช้บ้อมค่ายสนามให้เป็นประโยชน์ทั้ง
ทางรับทางรุกดังนี้ ไม่ใคร่มีใครรู้สึกประโยชน์พอเลย ฟังจะคิดใช้กันขึ้นใน
ปีตยุบนั้น ๒๐๐ ปีภายหลังเปเตอร์มหาราช

ถ้ากองทัพรัสเซียจะคงอยู่ที่หมู่บ้านเซมิโยนอฟก็ คอยให้กองทหารของสกอ
โรปัดสกีและวัลโคนสกีมาสุมทบก็ได้ แต่จากที่นั่นทางรุกไปยังโปลดาวะจะต้องไป
ตามพื้นที่อันรกร้างไม่สะดวกแก่การเดิน เมื่อเลื่อนไปตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านชากอฟสกี
และทำค่ายในที่นั้น ทำให้หมดความไม่สะดวกซึ่งกล่าวมานี้ ทั้งติดต่อกับทหารรักษา
เมืองโปลดาวาง่ายเข้าด้วย

ยุคเปเตอร์มหาราช

การสร้างแนวบ้อมสนามขังน้ำ ซึ่งทำให้กองทัพสเวเดนมาชนเข้า แล้วก็
เกิดติดขัดในการเดินเป็นแถวเป็นแนวในสนามรบ ซึ่งตามธรรมดาทหารสเวเดนย่อม
สันทัดยิ่งนั้น เป็นความคิดใหม่ในทางวิชาบ้อมค่ายสนาม

เจ้ามอริซประเทศซัคโซเนียอันเป็นนายพลอย่างดีผู้ ๑ ได้กล่าวในหนังสือว่า
ด้วยการทหารซึ่งตนแต่งว่า การที่ได้ทำทั้งนี้^๕เป็นวิธีของบุรุษอาชานัยกระทำชักจูงให้
เหตุการณ์ได้เปรียบแก่ฝ่ายตน

แบบทัมบ้อมสนาม ๖ บ้อมเรียงกันอยู่แล้วและมีอีก ๔ บ้อมเรียงเป็นเส้นได้ฉาก
นั้น กระทำให้ทหารสเวเดนต้องตีบ้อม ๔ บ้อมเสียก่อน หรือมิฉะนั้นเข้าตีบ้อม ๖ บ้อม
ในขณะที่บ้อม ๔ บ้อมนั้นยังตัดแถว

การที่เป็นไปในเวลารบก็เป็นไปโดยถูกต้องทุกอย่าง เช่นมีทหารแนวที่ ๒ ซึ่ง
ใช้ทหารกรมเดียวกับแนวนำขึ้นซ้อนหลัง มีกองหนุนของกินเตอร์ซึ่งอยู่ในค่าย มีการ
ติดตามตีในสนามรบแต่น้อยก็อาจจนถึงพันท่อนเป็นป่าติดขัดแก่กองทัพขนาดใหญ่ แล้ว
ทำการติดตามนอกสนามรบอย่างแข็งแรงด้วยทหารม้าทั้งหมด ทั้งนี้ทำให้เป็นตัวอย่าง
อันดีทุกประการ และเป็นรากเงาของวิธีกระทำการสงครามในประเทศสรัสเซียต่อมา

ฝ่ายซาร์ลส์ที่ ๑๒ แห่งประเทศสเวเดนนั้นเล่า ก็มีผู้นับถือกันอยู่มากกว่าเป็น
แม่ทัพอันดี จนถึงนักปราชญ์ในยุโรปบางคนนับเข้าในหมู่แม่ทัพวิเศษเท่ากับเซซาร์
อันนิบาล นโปเลียน ฯลฯ การที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าซาร์ลส์ที่ ๑๒ ได้ทรงทำการ
สงครามมากแทบตลอดรัชกาล และทรงทำการอย่างแข็งแรงรวดเร็ว นำทหารเดิน
จากที่นั่นไปที่นี่เป็นระยะไกลๆ ไม่สะสมสะสม ทรงแทกร่วงไวด้วย เช่นเมื่อเริ่ม
สงครามเหนืออันนั้นได้รับจัดการปราบปรามประเทศเดนมาร์กเสียโดยรวดเร็ว แล้วยก
มารบกับกองทัพรัสเซีย ตีแตกพ่ายแพ้ยับยั้ง เห็นไม่น่ากลัวแล้ว ก็เลยไปรบ
กับพระเจ้าเอากุสตุสประเทศโปแลนด์อันเป็นข้าศึกที่ ๓ นั้น

การที่รบกับผู้ที่รวมกำลังเป็นลำพันมิตรกันที่ละฝ่ายให้สำหรับประโยชน์ดังนี้นับ
ว่างดงามมากอยู่

อย่างไรก็ดีการที่ซาร์ลส์ที่ ๑๒ ทำการโดยรวดเร็ว เดินไปมาไกลๆ ทั้งทำการ

รเปรียบเทียบการทหาร

ไม่เลือกกระด้อนระดูหนาว ข้อมผลิตแปลกกับวิธีที่ทำกันอยู่สมัยนั้น ดังกล่าวบรรยายไว้ในมาตรา ๖ ว่าด้วยยุคหลุยส์ที่ ๑๕ นั้นแล้ว เหตุนี้เองทำให้บุคคลสมัยนั้นเห็นไปว่าชาร์ลส์ที่ ๑๒ เป็นแม่ทัพดีวิเศษ

แต่ได้กล่าวไว้แล้วว่าการที่ทำให้แปลกไปนั้นต้องให้ได้ผลสำหรับจันดีด้วย จะแปลกไปเฉย ๆ แล้วไม่ได้ผลสำหรับจันดีนั้น เป็นการใช้ไม่ได้ ถ้าจะทำการเพลงต้องเพลงให้ดี ถ้าเพลงไม่เป็นก็ทำตามแบบดีกว่า

ชาร์ลส์ที่ ๑๒ หาได้ทรงทำการสำเร็จผลที่สุดไม่ ก็ลงท้ายไม่ได้ไชยชนะ กลับแพ้เสียเปรียบแก่ประเทศรัสเซียอย่างร้ายแรง ทั้งนี้เพราะทรงทำการไม่รอบคอบเลย พระไทยเร็วเกินไป ทำการแข็งแรงนั้นดีจริง แต่ต้องประกอบกับความรอบคอบเต็มที่ กล้าในที่ควรกล้า ระวังในที่ควรระวังจึงจะได้ มีผู้กล่าวกันมากกว่า ถ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ ทรงเป็นแต่ขุนนายพลผู้บัญชาการทหารมาแล้ว จะทรงทำการได้ด้อย่างประเสริฐ มีพระนิสัยเช่นนั้นแท้ คือทำการกล้าหาญแข็งแรง เมื่อแม่ทัพอื่นเป็นผู้ตีครองแล้วใช้ไปทำการเมื่อใด ก็คงทำการสำเร็จดีเสมอ แต่เมื่อพระองค์ทรงทำหน้าที่แม่ทัพเอง ไม่มีผู้ใหญ่ออกรั้งไว้และคอยตริตรองให้ การก็ไม่สำเร็จ ผู้ที่จะเป็นแม่ทัพหรือผู้บัญชาการทหารมานั้น ต้องมีนิสัยคนละอย่างไม่ใช่อย่างเดียวกัน ชาร์ลส์ที่ ๑๒ มีพระนิสัยเป็นผู้บัญชาการทหารมาอย่างดี แต่ไม่ใช่สำหรับเป็นแม่ทัพ

มาตรา ๘

ยุคฟรีดริชมหาราช

ตอนที่ ๒๐

รเปรียบเทียบการทหารในยุคฟรีดริชมหาราช

ในร้อยปีที่ ๑๘ แห่งคริสต์ศักราชตรงกับเวลาแต่กลางร้อยปีที่ ๒๓ ถึงกลางร้อยปีที่ ๒๔ แห่งพุทธศักราชนั้น ราชการบ้านเมืองในประเทศต่าง ๆ แห่งทวีปยุโรปภาคตะวันตก ข้อมดำเนินไปตามแบบซึ่งดำเนินมาแล้วในร้อยปีที่ ๒๒ แห่งพุทธศักราชกับทั้งตอนต้นของร้อยปีที่ ๒๓ อันเป็นแบบซึ่งเริ่มมีมาแต่ครั้งทำสัญญาสงบศึกที่เวสต์ฟาเลีย (พ.ศ. ๒๑๕๑) นั้น ถือเป็นสมัยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงอำนาจเต็มที่

และมีกองทัพประจำอันเป็นจำนวนมากมานั้นเป็นเครื่องป้องกันราชอาณาจักร และราชอาณาจักร

เราได้เคยกล่าวมาแล้วว่า ในทวีปยุโรปภาคตะวันตกใช้การจ้างเป็นรากเงาของการบรรจุกินในกองทัพ ครั้นเมื่อเกิดมีกองทัพประจำขึ้นเป็นมั่นคงแล้ว การเป็นทหารก็ไม่เหมือนกับแต่ก่อน แต่ก่อนคนสมัครรับจ้างเป็นทหารเฉพาะสำหรับในเวลาสงคราม เป็นอันว่าถึงแม้ว่าคนที่เข้ามารับจ้างเป็นทหารโดยมากมักจะเป็นคนเลวทรามก็จริง ยังมีคนที่มาเข้ารับจ้างเพราะความนิยมในการรบ เพราะอยากไปทำสงครามนั้นอยู่บ้าง คนเหล่านี้ยังนับว่าเป็นทหารที่ดีได้ เพราะมีความนิยมในการทหารจริง อาษาเข้ามาสำหรับได้ไปในดินแดนต่าง ๆ เป็นโอกาสได้รู้ได้เห็นการต่าง ๆ ทั้งได้ทำการหรรรมที่เกียรติยศ

ครั้นเมื่อเกิดมีทหารประจำอยู่ในเวลาสงบศึกด้วยแล้ว การรับจ้างเป็นทหารด้วยรักการรบนั้น ย่อมจะหมดไป เพราะเข้าเป็นทหารอยู่โดยไม่มีกำหนดเลยว่าจะปลดเมื่อใด คนที่เข้ามาเป็นทหาร เข้าโดยไม่มีทางหาเงินอย่างอื่นหรือเกียจคร้านในการทำมาหากินด้วยตนเองเสียโดยมาก กับทั้งอยากแต่งตัวให้สวยงาม ๆ เมื่อเป็นการเช่นนั้นจะได้คนดีมาเป็นทหารจากไหน

เมื่อคนที่เข้ามาเป็นทหารมักจะไม่ใช้คนดีมาแต่เดิมฉะนี้ ก็เกิดจำเป็นต้องมียุทธวินัยอย่างเคร่งครัดที่สุด ในกองทัพทั้งปวงเกิดมีวิธีลงโทษอย่างร้ายกาจ และเลวเป็นธรรมเนียมเสียทีเดียว ลงโทษเช่นนั้นกับบุคคลทั่วไปไม่ว่าชนิดใด ถึงแม้จะมีคนดีเข้ามาเป็นทหาร การลงโทษนั้นเองทำให้กลายเป็นคนเลว คนดีเลยไม่เข้ามาอีก ยิ่งในเหล่าทหารราบด้วยแล้ว เป็นหาไม่ได้ทีเดียว จนถึงกับผู้ที่จะไปดื้อนให้คนเข้ารับจ้างเป็นทหารในกรมทหารราบนั้น ต้องแต่งตัวเป็นทหารม้าไปเที่ยวหลอกลวงคน การดื้อนนั้นคือใช้วิธีจัญนายสืบพลทหารไปเที่ยวเดินตามที่พักชุมชนต่าง ๆ แล้วชักชวนให้คนมาเป็นทหาร อธิบายถึงความดีในการที่เป็นทหารต่าง ๆ ถ้าใครชวนได้มากก็ได้รางวัลตามสมควร วิธีนี้ยังใช้อยู่ในประเทศอังกฤษจนบัดนี้นั้น เพราะอังกฤษคงใช้ทหารรับจ้าง ไม่ใช่ใช้วิธีเกณฑ์

รเบียบการทหาร

อนึ่งต่างประเทศต่างย่อมนึกถึงพลเมืองของตน ไม่อยากจะต้องให้ละทิ้งการ
ทำมาหากินมากนัก จึงใช้วิธีไปชักชวนคนในประเทศอื่นมาเป็นทหาร มีข้อขัดข้อง
บ้างบางครั้งบางคราว เช่นประเทศรัสเซียและประเทศเอสเตรียเคยห้ามมิให้รับชาว
ฝรั่งเศสเข้าเป็นทหารเพราะเป็นปรปักษ์ต่อกัน แต่ภายหลังต้องการคนหนักเข้าก็
เลื่อน ๆ ไป ตกลงฝรั่งเศสหรือโครชาติใดก็รับทั้งสิ้น เมื่อการเป็นเช่นนั้นขอให้
นึกดูเถิดว่า ทหารรับจ้างซึ่งเป็นคนต่างชาติต่างภาษาเช่นนั้น จะนับว่าเป็นผู้ป้องกัน
บ้านเกิดเมืองนอนได้อย่างไร

ถึงแม้การรับคนได้ทำไปโดยกว้างขวางจนไม่เลือกว่าใครชาติใดตั้งแล้ว ทั้ง
การชักชวนนั้นบางทีก็เกือบกลายเป็นกดขี่บังคับให้มารับจ้างก็ดี เมื่อยิ่งเต็มจำนวนทหาร
ในกองทัพให้มากเข้า ก็ยังไม่ได้ออกพอใจความต้องการอยู่นั่นเอง ต้องคิด
หาวิธีอื่น เช่นฟรีดริชวิลเฮล์มที่ ๑ พระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียได้ทรงใช้วิธีเกณฑ์
ทหารขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๗๖ ในขั้นต้นได้วางกฎลงว่าชาวปรัสเซียทุกคนต้องเข้ารับ
ราชการทหารปี ๑ แล้วจึงจะนับเป็นพลเมืองแท้ มีสิทธิที่จะมีที่ดินทรัพย์สินสมบัติเป็น
ของตนเองแท้ได้ แต่กฎนี้ทำให้ราษฎรไม่พอใจอย่างยิ่ง จึงต้องเปลี่ยนใหม่ ได้
จัดการแบ่งราชอาณาจักรออกเป็นมณฑล ๆ แล้วมณฑล ๑ ต้องจัดคนมาเป็นทหาร
เท่านั้นคน จะจัดใครผู้ใดก็ตาม คนเหล่านั้นต้องเป็นทหารตลอดชีวิต วิธีนี้ไม่
กระทำให้มีจำนวนทหารพอแก่ความต้องการ เพราะฉะนั้นต้องคงใช้วิธีชวนคนให้
รับจ้างตามแบบเดิมต่อไปด้วย และคนรับจ้างมีมากกว่าคนเกณฑ์

ตามที่ว่ามานี้ เห็นได้ว่าการรับคนเข้าเป็นทหารในกองทัพยังเป็นการยุ่งเหยิง
และไม่เรียบร้อยอย่างยิ่ง

ลอร์ดนักปราชญ์ในทางวิชาทหารผู้หนึ่งได้เขียนไว้ในตำราของตนว่า กองทัพ
ปรัสเซียครั้งฟรีดริชมหาราชัน มีทหารซึ่งมาจากทุกชาติทุกภาษา ศาสนาต่าง ๆ กัน
นิกาย อธิปไตย ความคิด ความประพฤติ ต่าง ๆ กันหมด เพื่อที่จะให้กองทัพ
เช่นนั้นเป็นเครื่องมืออันดีทำการกลมเกลียวกันให้เป็นประโยชน์แก่รัฐบาลได้จริงนั้น ต้อง
มียุทธวินัยอย่างเคร่งครัดที่สุด บุคคลสมัยโน้นสยดสยองในวิธีลงโทษของกองทัพ
ครั้งนั้นอย่างยิ่ง

ยุคฟรีดริชมหาราช

ความผิดกรรจ์ หรือความผิดเล็กน้อย นับเหมือนกันมีโทษหนักเท่ากัน ไม่ว่าอะไรใช้ลงโทษประหารชีวิตเสียโดยมาก หรือโบยตีอย่างร้ายแรง การลงโทษนั้นลงหมดไม่ว่าใครจนกระทั่งนายพลชั้นสูง ในลายพระหัตถ์ของฟรีดริชมหาราชถึงนายพลต่าง ๆ มีคำว่า “ถ้าไม่ทำเช่นนั้นหัวจะขาด” ดังนี้เสมอ ๆ

ส่วนพลทหารนั้น ถ้าหนีหรือพยายามจะหนี นายทหารทั้งสัญญาบัตรและประทวนซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชามีอำนาจที่จะยิงเสียให้ตายได้ โดยทันที ส่วนการโบยตีนั้นไม่ต้องพูดถึง ผู้บังคับบัญชาทุกชั้นจะโบยตีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเท่าไรได้หมด ไม่มีกำหนดขีดขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

การฝึกหัดสั่งสอนทหารครั้งนั้นเป็นไปด้วยอาการดุร้ายฉะนี้ หลักสำคัญของฟรีดริชมหาราชรับสั่งไว้เองทีเดียวว่า “ต้องให้ทหารกลัวหวายของนายสิบในเวลาสงบศึกมากกว่ากลัวลูกกระสุนปืนข้าศึกในเวลาสงคราม”

การฝึกหัดสั่งสอนกระทำไปสำหรับความประสงค์อย่างเดียวกันที่จะให้ทหารนั้นเป็นเครื่องจักรอัน ๑ ให้กระดิกไปตามไม้ซังของนายสิบ เพื่อจะมีให้ทหารมีเวลาว่างได้ ตรีตรองถึงการที่ตนทำอยู่ว่าจะดีชั่วอย่างใดนั้น ต้องจัดการให้ทหารทำงานตลอดวัน ถ้าไม่มีการฝึกหัด การรักษาการ, หรือราชการอย่างอื่น ก็ต้องให้ทำการเซ็ดล้างอาวุธ เสื้อผ้าหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ การฝึกหัดสั่งสอนเป็นบุคคล เพื่อให้ทหารมีความเข้าใจการเอง มีความไหวพริบเองนั้นเป็นเล็กไม่ทำทีเดียว ทหารเป็นส่วน ๑ ของเครื่องจักร ใหญ่ คือ กองทัพ และส่วน ๑ โดยเฉพะย่อมไม่มีความสำคัญในตัวอย่างใดเลย

เพื่อจะให้การสำเร็จไปตามความประสงค์นี้ ต้องการผู้ดูแลบังคับบัญชามาก เพราะฉะนั้นในกองทัพปรัสเซียในสมัยที่กล่าวถึงนี้ มีนายทหารสัญญาบัตรและประทวนมากกว่าในกองทัพอื่น ๆ

ถึงกระนั้นก็จัดการหนี้ยังนับว่ามีมากที่สุด ในมาตรา ๑ แห่งคำแนะนำซึ่งฟรีดริชทรงเขียนประทานแก่นายพลในกองทัพของพระองค์นั้น มีแต่เรื่องป้องกันทหารหนีเต็มไปทั้งมาตรา วิธีป้องกันคือ มีการเรียกแถวขานชื่อวันละหลาย ๆ ครั้ง มีหมู่ตรวจทหารราบ, ทหารม้า, ขงเดินรอบ ๆ ค่ายที่รวบรวมทหาร แล้วยังมีกองทหารทั้ง ๆ

รเบียบทหาร

กองไปตั้งชุมนุมอยู่ในทุ่งนา, ภู, คลอง ไม่ใช่ สำหรับป้องกันมิ ให้ข้าศึกเข้ามาโจมตี โดยมีที่รู้ตัวนั้นหาไม่ได้ สำหรับป้องกันมิให้ทหารฝ่ายตนเองหนีออกไปจากค่าย การเดินเวลากลางคืนต้องเล็ก ใช้ไม้ไผ่จะไม่ได้ ถ้าทหารหนีไปคน ๑ ต้องมีการยิง ปืนอย่างยิงปืนไฟ ใหม่นี้ของเรา สำหรับให้ชาวบ้านที่ใกล้เคียงทราบจะได้ช่วยจับ

โดยที่ราชการทหารนับว่าเป็นการหนักอย่างยิ่งดังนี้ รัฐบาลจึงได้จัดการยกย่อง พวกทหาร ให้เป็นพวกที่สูงเหนือคนจำพวกอื่น ๆ เพื่อเป็นทางบำรุงน้ำใจ บุคคล ที่จะไปทำหน้าที่ในทางปกครองท้องถิ่นสำคัญต่าง ๆ ต้องถอนไปจากทหารทั้งสิ้น แล้ว ทหารนั้นต้องเป็นทีนับถือของคนทั่วไป ฉะนั้นทำให้คนหนุ่ม ๆ ในพวกลูกขุนนางต้อง การอยากเป็นทหารโดยมาก

โดยมากเฉพาะลูกขุนนางจึงจะเป็นนายทหารสัญญาบัตรได้ ข้อนี้ทำให้ผู้ที่ อยู่ได้บังคับบัญชา รู้สึกนับถือยิ่งขึ้น และเลยเห็นว่าลูกขุนนางนั้นเกิดมาสำหรับเป็น นายที่เดียว

คนสามัญซึ่งเข้าเป็นทหารนั้น ก็มีความประสงค์อย่างเดียวกัน ให้ได้เลื่อนขั้นเป็น นายสิบเท่านั้น เพราะยศนายสิบก็เป็นที่นับถือกันทั่วไปมากแล้วเหมือนกัน กับทั้งนาย สิบนั้นถ้าออกเป็นกองหนุนก็มีสิทธิที่จะได้ ไปเข้าทำการในที่ต่าง ๆ ได้ดีกว่าบุคคลอื่น ๆ

เกียรติคุณของเครื่องแต่งตัวอย่างทหารนับเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง นายดาบแต่ง เครื่องทหารเดินนำข้าราชการพลเรือนชั้นสูง ๆ ได้

แต่ต้องเข้าใจว่าพิธีตรัชมหาราชมิได้ทรงยกย่องทหารชั้นไปเปล่า ๆ หาไม่ได้ ทรง กำชับว่านายทหารต้องให้เป็นบุคคลที่มีนิสัยอันดีจริงมั่นคงจริง และมีความประพฤติ อันดี ให้เป็นที่นับถือของคนทั่วไป ทรงลงพระนามในสัญญาบัตรสำหรับนายทหาร ทุกนาย ทรงรู้จักนายทหารทุกนาย ทรงทราบนิสัยใจคอละเอียด

นายทหารชั้นนายร้อยคงทนรับราชการไปไม่ว่าจะได้ความลำบากอย่างไร สำหรับ ให้ได้เลื่อนยศขึ้นไปถึงนายร้อยเอกเท่านั้น การเป็นนายร้อยเอกคงได้เป็นทุกคน เพราะก่อนถึงยศนี้ใช้วิธีเลื่อนยศตามลำดับอาวุโส ต่อขึ้นไปจึงจะใช้วิธีเลือกฟัน แต่คนที่ดีจริง ยศนายร้อยเอกนั้นเป็นที่นับถืออย่างมากแล้ว และเงินเดือนก็มาก พอใช้

ยุคฟริตริชมหาราช

อนึ่งขสนาขร่อยเอกอันตรงกับตำแหน่งผู้บังคับกองร้อยนั้น ยังมีทางดีได้ผล
ประโยชน์ในทางอ้อมอีกด้วย วิธีเลี้ยงทหารในขณะนั้นใช้ดังนี้ มีกำหนดบริเวณ
ดินแดนอัน ๑ สำหรับกรมทหารกรม ๑ ผู้บังคับการกรมเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในบรรดา
เมืองหรือหมู่บ้านในบริเวณนั้น จะทำอะไรก็ได้ที่เดียว แล้วและจัดการเกณฑ์
จ้างเสบียงอาหารเครื่องแต่งตัวจากพลเมืองในดินแดนนั้นมาให้ทหาร ฟริตริช
มหาราชทรงแก้ระเบียบนี้ คือให้มีกำหนดอัตราเงินเดือนอัตราเครื่องแต่งตัวขึ้นและ
รัฐบาลส่งเงินกับของเหล่านี้อย่างกรม นอกจากนั้นคือเสบียงคนเสบียงม้าที่อยู่ ๆ ล ๆ
คงให้กรมจัดการเรียกร้องหรือเกณฑ์จ้างเองตามแบบเดิม แต่เดิมการตรวจตรา
ผู้บังคับการกรมจะทำตามใจตนเองมิได้ ผู้บังคับการต้องตั้งฎีกาไปยังผู้ปกครองท้องที่
ฝ่ายพลเรือน

การที่แก้ให้ผู้บังคับการกรมเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ทำอะไรได้เองแก่สมบัติของ
พลเมืองนี้ เป็นการดีสำหรับประเทศและพลเมืองเป็นอันมาก แต่เกิดเป็นทางเสีย
สำหรับการทหาร ผู้บังคับการกรมไม่ยอมเสียกำไรเปล่า ๆ เลย ถูกตัดทาง ๑ ก็ต้อง
หาทางอื่น เลยเกิดมีวิธีปล่อยคนปล่อยม้าออกไปเสียมิให้มีเต็มอัตราเลย แต่เบิก
เงินเดือนของให้เต็มอัตรา แล้วเอาเงินเข้ากระเป๋าคตน ใช้แต่เท่านั้นการที่ปล่อยไป
ไม่ใช่ปล่อยไปเที่ยวเปล่า ๆ ปล่อยให้ไปรับจ้างทำการอื่น ๆ เป็นคราว ๆ และ
ให้รับเงินนั้นมาให้แก่ตนเข้ากระเป๋าคตนด้วย

พลทหารนั้นยินดีที่จะได้ออกไปหาขายเสบียงเสียพัก ๑ คราว ๑ เพราะฉะนั้น
ถึงแม้จะต้องนำเงินที่ได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนมาให้แก่ผู้บังคับการก็ไม่ขัดข้องอันใด
การนี้คงคงดีว่ามานี้ ฟริตริชมหาราชก็ทรงทราบ ไม่ใช่ไม่ทรงทราบ แต่
ทรงเฉยเสีย และบางที่เพื่อรางวัลบุคคลที่ทำความชอบพิเศษถึงกับประทานให้บังคับ
การ สำหรับให้หาเงินเลี้ยงชีพอีกด้วย

ครั้นเมื่อได้เริ่มใช้วิธีเกณฑ์ทหารแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ แล้ว การเกณฑ์ทหาร
นั้นเองก็เกิดเป็นหนทางหาเงินของผู้บังคับการกรม เพราะตามประกาศกระแสรับสั่ง
ของพระเจ้าแผ่นดินในเรื่องนี้ว่า “บรรดาบุคคลซึ่งเกิดในมณฑลใดมณฑลหนึ่ง
ต้องเข้าประจำกรมทหารในมณฑลนั้น” ผู้บังคับการกรมเป็นผู้กำหนดว่า ผู้ใดจะ

ระเบียบการทหาร

เจ้ารับราชการเมื่อใด และผู้ใดควรยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ได้ คราวนี้ใคร ๆ
ซึ่งไม่อยากเป็นทหาร ก็นำเงินไปให้ผู้บังคับการกรมมากหรือน้อย ก็เป็นอันได้
รับความยกเว้น ส่วนผู้บังคับกองร้อยนั้นก็ถือโกฏรูปเดียวกัน เพราะบาปชัฏทหารหรือ
การแจกเงินเดือนเบี้ยเลี้ยงนั้น ผู้บังคับการย่อมต้องให้ผู้บังคับกองร้อยแบ่งแยกกัน
ไปกระทำอีกชั้นหนึ่ง

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ในกองทัพของฟรีดริชมหาราชนั้น จำนวนนายทหาร
สัญญาบัตรซึ่งมาจากพวกลูกขุนนางโดยมากนั้น เป็นส่วนที่มั่นคงไว้ใจได้แท้จริง
มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยแน่นอน ในการสงคราม ๘ ปี (ซึ่งจะได้กล่าว
ถึงต่อไป) ๑ ใน ๖ แห่งจำนวนนายพลทั้งปวง และ ๑ ใน ๓ แห่งจำนวนนายพัน
ทั้งหมด ได้ถูกกระสุนล้มตายหรือเจ็บป่วยลงในสนามรบ นี่ก็เห็นได้ว่านายทหาร
ทำการถวายพระเจ้าแผ่นดินโดยไม่คิดถึงชีวิตและเลือดเนื้อ

อนึ่งในการที่กองทัพปรัสเซียมีชื่อเสียงว่าเป็นกองทัพที่ดวิเศษที่ ๑ ในสมัยนั้น
ไม่ใช่เพราะเหตุที่มียุทธวินัยเคร่งครัดและมีเจ้าพวกนายทหารสัญญาบัตรอันดีเท่านั้น เป็น
เพราะมีฟรีดริชมหาราชอันเป็นแม่ทัพอย่างดีเป็นหัวหน้าผู้นำทัพนั้นด้วย ความเชื่อมั่น
ในบารมีและอุปนิสัยของพระองค์ ว่าสามารถจะทรงนำกองทัพไปสู่ชัยชนะได้
เสมออันเอง ทำให้นายทหารพลทหารมีความทนงจิตร์ ำแรงกล้าเกียรติยศของ
กรมทหารและกองทัพอยู่เสมอ กองทัพเกิดมีตำนานประจำกองทัพและกรมทหาร
ต่าง ๆ ว่าเคยชนะที่นั่น ๆ มาแล้ว เคยทำตัวอย่างนั้น ๆ ต้องระวังอย่าให้เกิดมีความ
เสียลงได้ ตำนานประจำกรมทหารเช่นนั้นเป็นของสำคัญที่สุดสำหรับการทหาร จะ
หาอะไรสำคัญเท่าเป็นอันยาก เพราะถ้าลงมีตำนานหรือธรรมเนียมประจำเสียแล้วว่า
กรมนี้ต้องดีเช่นนั้น ถึงใครจะเข้ามาเป็นผู้บังคับการหรือมาเป็นนายทหารพลทหาร
ประจำกรมนั้นเปลี่ยนสับกันไปเท่าไรก็ดี คงจะต้องทำตามตำนานและธรรมเนียมที่
เคยมีมา ระวังรักษามิให้เสื่อมทรามลงกว่าเก่าได้เป็นอันขาด

กองทัพปรัสเซีย มิใช่ว่าฟรีดริชมหาราชเป็นผู้ทรงเริ่มจัดให้ดีขึ้นอย่างดี
นั้นเมื่อใด แท้จริงได้เริ่มจัดมาแต่รัชกาลของพระราชบิดาซึ่งเป็นผู้ที่ประกอบด้วย
ความพยายามมาก แต่หาได้ทันทรงใช้กองทัพนั้นกระทำการสงครามไม่ เป็น

ยุคฟรีดริชมหาราช

แต่ได้ทรงจัดการตั้งกองทัพอ่างดีขึ้น ทรงวางระเบียบการฝึกหัด ทรงวางการคลังของประเทศให้^๕ได้เงินเข้าพระคลังมาก ใช้จ่ายให้น้อย รวบรวมราชทรัพย์ไว้สำหรับในเวลาสงคราม ในกองทัพบรูสเซียครั้งพระเจ้าฟรีดริชวิลเฮล์มที่ ๑ (คือพระราชบิดาของฟรีดริชมหาราชนั้น) มีแต่ทหารราบเป็น^๕พัน คือมีจำนวนทหารราบ ๖ หมื่น แล้วมีทหารม้า ๑๕๔ กองร้อย แต่ในจำนวนนั้นมีม้าประจำใช้ราชการได้ครบจำนวนเพียง ๕๑ กองร้อยเท่านั้น

พระเจ้าฟรีดริชวิลเฮล์มที่ ๑ มีผู้ช่วยในการทหารอย่างดี อันมีนามว่าเลโอโพลด์ฟอนเด็สเซา ซึ่งเป็นผู้คิดกำหนดจังหวะก้าวสำหรับทหารราบขึ้น ให้เดินพร้อมกัน ๘๕ ก้าวในนาที่ ๑ กับได้พยายามในการที่จะให้ทหารราบยิงปืนได้เร็วขึ้นมาก ทหารราบปรัสเซียให้^๕แซ่เหล็กยิงปืนได้ ๕-๖ นัดในนาที่ ๑ ซึ่งสำหรับปืนในสมัยนั้น นับว่าเป็นการเร็วอย่างน่าพิศวง ฝ่ายกองทัพออสเตรียในขณะเดียวกันนั้น ถ้าให้^๕แซ่ไม่ยิงปืนได้ ๒ นัดใน ๑ นาที ให้^๕แซ่เหล็กยิงได้ ๓ นัดใน ๑ นาที

ยุทธวิธีในกองทัพบรูสเซีย

ทหารราบ ในประเทศปรัสเซียและในประเทศต่าง ๆ ทั่วไปในขณะนั้นเป็นทหารราบอย่างธรรมดาโดยมาก ในประเทศปรัสเซียกรมทหารราบ ๑ กรมแบ่งเป็น ๒ กองพัน กองพัน ๑ มี ๖ กองร้อย ในจำนวน ๖ กองร้อยนี้ กองร้อย ๑ เป็นทหารเกรนาเดียร์ เลือกคนอย่างดีที่สุดเข้าประจำ ในเวลาสงครามกองร้อยเกรนาเดียร์แยกออกจากกรมเดิม ไปรวมกันเข้าเป็นกองพันซึ่งจัดขึ้นใหม่ สำหรับใช้ให้อยู่ในกองหนุนหรือการอื่น ๆ ซึ่งต้องการทหารที่ดีจึงกล้าหาญจริงและไว้วางใจได้มั่นคง กับมักใช้เป็นกองระวังหน้าในเวลาเดินทัพ ในกองพันทหารราบ ๑ กองมีจำนวนทหารประมาณ ๕ ร้อย กองร้อย ๑ มีทหารประมาณ ๑๕๐ คน

ทหารราบชนิดเบา (คือที่ไปมาได้รวดเร็วและทำการแยกจากกันไม่ต้องเป็นปีกแผ่นนั้น) มีน้อยที่สุด ก่อนการสงครามซีเลเซียครั้งที่ ๑ ในประเทศอสเตรียมีทหารราบชนิดเบาเป็นพวกทหารอาษา คือพวกโล่รอาตเป็นต้น และทหารเหล่านี้ทำการรบขยายแถวได้

รแบบการทหาร

ฟรีดริชมหาราชทรงเห็นว่า ทหารราบชนิดเบาที่มีประโยชน์มาก เพราะ
ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๐๐ ได้ทรงจัดกองทหารพรานขึ้นหลายกองพัน ใช้คนที่เคยหา
กินในทางพราน คือเป็นผู้ดูแลรักษาต้นไม้ ในป่าอันมีเจ้าของหรือยิงสัตว์ขายเลี้ยงชีพ
นั้น เข้ามาประจำการเป็นทหารในกองเหล่านั้น

กองพันทหารราบมีแถวหน้ากระดานกับแถวตอนอันมีระยะต่อเท่ากับหน้าแถวของ
ตอนเสมอ เป็น ๒ อย่างเท่านั้นก่อน ในภายหลังเมื่อจวนเสร็จการสงคราม ๘ ปีแล้ว
จึงได้มีแถวตอนระยะชิดขึ้น แต่ก็ใช้สำหรับเวลาพักแรมในสนามเวลาเดินทัพและ
เวลาสวนสนามตรวจพลเท่านั้น ในการเดินทัพนั้นตามธรรมดา มักใช้แถวตอนหมวด
ตลอดทั้งกองทัพ หรือแถวตอนกองร้อย

กองพันหลายกองรวมกันจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว ในแนว ๑ กองพันต่างจัด
แถวหน้ากระดานตั้งเรียงเคียงกัน มีระยะเคียงระหว่างกองพัน ๒๔ ก้าว ระยะต่อ
ระหว่างแนวหน้ากับแนวหลัง ๒ ร้อยก้าว ภายหลังระยะเคียงลดลงไปเป็น ๑๒ ก้าว
แล้วลดลงอีกถึง ๖ ก้าว

อนึ่งมีแนวที่ ๓ ซึ่งมีกองพันเกรนาเดียร์เล็กน้อยกว่าทหารม้าบ้างประจำอยู่ แนว
ที่ ๓ นั้นทำหน้าทีกองหนุน แต่มิได้ทำเต็มที

ส่วนกองพันเกรนาเดียร์ โดยมากนั้น อยู่ระหว่างแนวที่ ๑ กับแนวที่ ๒ และ
อยู่ทางปีกของแนวนั้น ๆ

ตามที่ว่ามานี้จึงเห็นได้ว่ารูปของขบวนรบมีอาการเป็นสี่เหลี่ยมยาวแคบอย่างไม่
บรรทัด

ในแนวที่ ๒ นั้น มีจำนวนกองพันน้อยกว่าในแนวที่ ๑ เสมอ ทั้งนี้เพราะ
ต้องการจะให้ทหารทำการรบ (ยิงปืน) ให้เป็นจำนวนมากเสียแต่ต้นมือทีเดียว (ให้มี
กำลังยิงให้มากแต่ต้น) ระยะเคียงระหว่างกองพันในแนวที่ ๒ มากกว่าในแนวที่ ๑
สำหรับถ้ายกองพันในแนวที่ ๑ เสียทีแก่ข้าศึกจะได้ถอยลงไปหลังแนวที่ ๒ โดยมี
ต้องให้แนวที่ ๒ เกิดอลหม่านเสียแถวเสียแนวไปด้วย ทหารในแนวที่ ๒ มิได้มี
หน้าที่อุดหนุนแนวที่ ๑ หากมิได้ มีหน้าที่เปลี่ยนแนวที่ ๑ คือถ้ายแนวที่ ๑ เสียทีต้อง
ถอย และถอยลงไปหลังแนวที่ ๒ แล้ว ให้แนวที่ ๒ รบค้ำทานข้าศึกไว้ จน

ยุคฟรีดริชมหาราช

กว่าทหารในแนวที่ ๑ จะมีเวลากลับตั้งตัว จัดแถวจัดแนวให้เรียบร้อยได้

การรบของทหารราบนั้นดำเนินไปดังนี้ โดยมากมักจะเดินเฉียงหรือบางทีก็เดินตรงไปหาปีกขวารบฝ่ายข้าศึก ครั้นเข้าไปถึงในระยะพันก้าว จึงใช้ปืนใหญ่รุมยิงข้าศึก และในขณะนั้นทหารราบจัดขบวนรบด้วยวิธีเดียวกันด้วยหมดด้วย กองแล้วก็เดินรุกต่อไปเป็นลำดับขั้นบรรดาไม่ถึงระยะ ๔ ร้อยก้าว จกที่มั่นฝ่ายข้าศึก แล้วจึงเดินรุกต่อไปยิงพลางรุกพลาง การยิงนั้นใช้ยิงพร้อมกันเป็นหมวดหรือเป็นกองร้อยหรือเป็นกองพัน มักใช้ยิงพร้อมกันเป็นหมวดเมื่อต่อสู้กับทหารม้า ยิงพร้อมกันเป็นกองพันเมื่อต่อสู้กับทหารราบ ในขณะที่จะยิงนั้น กองหรือหมวดที่จะยิง เดินก้าวเร็วออกไปข้างนำกองอื่นในแนวเดียวกัน หยุดแล้วก็ยิง พอยิงเสร็จก็พอกองอื่นขึ้นมาแทน

ครั้นเดินพลางยิงพลางไปจนถึงระยะ ๕๐ ก้าวจากข้าศึก ทหารราบก็ร้อง “สุรา” เข้าตลอดมบองแห่งข้าศึก

ภายหลังได้คิดใช้วิธียิงปืนเป็นคู่ ๆ คือทหารเปลี่ยนกันวิ่งออกไปนำแถวที่ละ ๕-๖ คู่ ยิงปืนแล้วจึงกลับมาเข้าแถว

กองพันต่าง ๆ มักจะได้ยิงพร้อมกัน ๕ หรือ ๖ ครั้งก่อนถึงเวลาเข้าตลอดมบอง ยิงปืนไปยังข้าศึกเป็นจำนวนมาก ๆ พร้อม ๆ กันซึ่งทำให้ข้าศึกมีใจย่อท้อมาก เพราะข้าศึกในสมัยนั้น มักจัดแถวซ้อนกันมากกว่าฝ่ายปรัสเซียและยิงปืนช้ากว่าฝ่ายปรัสเซียเป็นอันมาก ทำให้กำลังยิงของฝ่ายปรัสเซียมีอาการน่ากลัวมาก ข้าศึกเกิดประหม่าตื่นเต้น จนถึงกับถอยไปเสียก่อนถึงเวลาตลอดมบองเนื่อง ๆ

แต่แท้จริงการยิงพร้อมกันนั้น มิได้ทำอันตรายแก่ข้าศึกให้ล้มตายอันใดนัก คือลูกกระสุนที่ยิงไปนั้นไม่ถูกโดยมาก

ฟรีดริชมหาราชไม่ได้ทรงเชื่อในกำลังลูกกระสุนแต่ ๆ หากมิได้ มีนักปราชญ์ทหารได้อธิบายไว้ว่า ฟรีดริชมหาราชไม่ได้ทรงสั่งให้ยิงปืนสำหรับทำให้ข้าศึกล้มตาย ให้ยิงปืนสำหรับให้ทหารราบฝ่ายปรัสเซียเองมือไร้ทำอะไรในขณะที่เดินรุกเข้าไปอย่าต้องให้เดินรุกเข้าไปเฉย ๆ เท่านั้น ข้อนี้ทรงสังเกตคนถูกต้อง คือธรรมเนียมมนุษย์ทำให้เดินเข้าไปหาข้าศึกซึ่งยังอยู่ เดินไปเฉย ๆ เป็นไปไม่ได้ เพราะเกิดมีความรู้สึกว่าการถูกเขามันแทงฝ่ายเดียว ยึดใจตนไว้ไม่อยู่ที่เดียว แต่ถ้าตนเองได้ยิงปืนด้วย

ระเบียบการทหาร

ทำให้รู้สึกว่าจะไม่ใช่เขาทำร้ายเราฝ่ายเดียวดอก เราทำอันตรายนแก่เขาได้เหมือนกัน
ดังนี้ ถึงแม้ผลจริงจะไม่ได้อะไรเลย ก็ยังทำให้มีมานะขึ้นได้

การรบที่จะได้ทำไปจนถึงเข้าดลุมบอนนั้นมันน้อย โดยมากข้าศึกมักจะถอย
จากที่นั้นไปเสียก่อน เพราะทหารม้ารวบรวมเป็นก้อนใหญ่เข้าตีทางหลัง

ตามที่ได้อ้างถึงวิธีรบมาแล้วนี้ พูดถึงเมื่อเป็นฝ่ายรุก แต่ถ้าเป็นฝ่ายรับก็จัด
ขบวนรบเป็น ๒ แนวเช่นเดียวกัน และเอาไพร่กำลังยิงนั้นเป็นเครื่องค้ำทานข้าศึก
และใช้ตั้งในที่มั่นอันแข็งแรง โดยมากเป็นที่มั่นซึ่งตกแต่งด้วยป้อมค่ายสนามและ
สนามเพลาะ

ในการค้ำทานทหารม้า ทหารราบใช้วิธีจัดแถวต่อกันหันหน้าออก ๔ ด้าน เป็น
รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียกว่า “การ” และตามคำสั่งของฟริตริชมหาราชในปี
พ.ศ. ๒๒๘๖ มีว่าให้ทหารราบซึ่งจัดรูปสี่เหลี่ยมนั้น “เดินตรงออกไปหาทหาร
ม้าข้าศึกโดยกล้าหาญแล้วจับไล่ไปเสีย”

ทหารม้า ซึ่งฟริตริชมหาราชได้ทรงรับเป็นมรดกจากพระราชบิดานั้น นับ
ว่าเป็นอย่างอ่อนแอมาก ฟริตริชวิลเฮล์มที่ ๑ ทรงเห็นด้วยกับเจ้าเลโอโปลด์ฟอน
เต็สเชา ว่าทหารม้าเป็นเหล่าที่ไม่สำคัญ แล้วก็แพงมาก ฉะนั้นไม่ควรทรงทำ
บำรุง เพราะมีพระนิสไซช้เห็นด้วยจัดอยู่เป็นธรรมดาแล้วด้วย

ครั้นมาในรัชกาลของฟริตริชมหาราช เมื่อทหารม้าปรัสเซียได้ทำการรบต่อ
สู้กับทหารม้าฮังการีในการสงครามซีเลเชียครั้งที่ ๑ แล้ว ฟริตริชมหาราชทรงเห็น
ชัดว่าพระดำริของพระราชบิดาในเรื่องนี้ผิด เพราะฉะนั้นจึงทรงดำริการจัดทหาร
ม้าใหม่ ให้มีน้ำใจคนละอย่างและมีความชำนาญในการรบคนละอย่างด้วย

เพื่อจะให้ทหารม้ามีน้ำใจกล้าหาญมั่นคง ได้ทรงวางกำหนดให้เฉพาะแต่
พลเมืองปรัสเซียซึ่งมีที่ดินของตนเองเท่านั้นเป็นทหารม้าได้ และเลือกคนที่ดีที่สุดใน
ในจำพวกนั้นเข้าประจำกรมทหารฮูซาร์ ทหารม้าเลยเป็นเหล่าที่มีชาวปรัสเซียแท้ประจำ
รู้สึกหน้าที่ของตนที่จะต้องป้องกันรักษาพระมหากษัตริย์และชาติบ้านเมือง การที่
ทหารม้ามีน้ำใจดีฉะนี้ ถึงกับได้เลิกหว่าย ซึ่งเป็นหลักสำคัญของยุทธวินัยในกองทัพ
ฟริตริชนั้น ไม่ใช่ในกรมกองเหล่าทหารม้า

บุคพรีตริชมหาราช

ทหารม้าปรัสเซียครึ่งพรีตริชมหาราช มีทหารครูสเซีย ๑๓ กรม ๆ ละ ๕ กองร้อย (๕๑๒๒ คน) ทหารดรากู ๑๐ กรม ๆ ละ ๕ กองร้อย (๗๕๕๐ คน) กรมทหารดรากูซึ่งมี ๑๐ กองร้อย ๒ กรม (๖๕๗๒) ทหารฮูซาร์ ๑๐ กรม ๆ ละ ๑๐ กองร้อย (๑๐,๑๗๐) รวมทหารม้าทั้งหมด ๓ หม่ม ๓ พัน ๗ ร้อย ๑๔ คน ส่วน ๑ ใน ๓ ของทหารม้าทั้งหมดเป็นทหารฮูซาร์

ทหารครูสเซียและดรากู มีดาบตรงและปืนพกเป็นอาวุธ ทหารฮูซาร์ มีดาบโค้งและปืนพก นอกจากนั้นทหารดรากูและฮูซาร์มีปืนสั้นด้วย ส่วนทหารครูสเซียมีปืนสั้นแต่ ๑๐ คนใน ๑ กองร้อย

ในกองร้อย ๑ มีทหาร ๑๕๐-๑๖๐ คนแบ่งเป็น ๔ หมวด หมวด ๑ ทหารยืนเรียงกัน ๑๐ คนซ้อน ๓ ชั้น แต่บางที่ก็จัดเพียง ๒ แถว ระยะต่อระหว่างแถว นั้น ๖ ก้าว เวลาเข้าประจันบานระยะต่อจึงจะลดน้อยลง กองร้อยทหารฮูซาร์แบ่งเป็น ๓ หมวดเท่านั้น

การฝึกหัดบนหลังม้านั้น ในอาทิตย์ ๑ มีประมาณ ๕ ครั้งมีความมุ่งหมายให้ทหารติดกับม้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้นมักหัดในที่ซึ่งไม่ราบเรียบ การแปรแถวทำในเวลาเดินวิ่งไปข้างหน้าด้วยเสมอ ไม่ทำอยู่กับที่ สำหรับการเข้าประจันบาน พรีตริชมหาราชได้ประจันข้อมักกับไวต์ตั้งต่อไป

ข้อสำคัญที่สุดต้องให้เริ่มประจันบานก่อนเข้าศึก มิฉะนั้นลงโทษอย่างร้ายแรงที่สุด

นายทหารมีหน้าที่ "เข้าประจันบานเข้าศึกก่อนเสมอ" ไม่ให้เข้าศึกเริ่มเข้าประจันบานกับตนได้ก่อนเลย ต้องบำรุงน้ำใจทหารและชี้แจงให้เชื่อมั่นว่าเข้าศึกนั้น ตัวจริงเร็วกว่าที่เราเป็นอันมาก ต้องไม่ให้ทหารคิดสงสัยการเข้าศึกเลย ให้ฟันแทงโดย ไม่ต้องนึกถึงชีวิตมนุษย์ ครั้นเข้าศึกแตกถอยไปแล้ว อย่าให้ไล่ติดตามรวดเร็วนัก ให้รวมกำลังกันเข้าเป็นแถวชิดเสียก่อนโดยจับพลัน

เมื่อถึงเวลาจะเข้าประจันบาน ให้เข้าประจันบานตามระเบียบในแบบฝึกหัด คือ เริ่มถอยออกวิ่งเรียบอย่างรวดเร็วไปก่อน แล้วเปลี่ยนเป็นวิ่งไขว่กันอย่างเร็ว กองระวังแถวให้ชิดติดกันเป็นปึกแผ่น ครั้นไปถึงในระยะ ๑๐๐ ก้าวจากเข้าศึกจึงให้ปล่อย

ระเบียบการทหาร

น้ำออกวิ่งเต็มที่ แล้วตลุมบอนพื้นทางเข้าไปในแถวในแนวของข้าศึก ถ้าทำเช่นนี้โดยแน่นอนแล้วข้าศึกจะต้องแตกถอย

กรณีข้าศึกแนวที่ ๑ แตกถอยไปแล้ว ให้ผู้บังคับกองร้อยรวบรวมพลเข้าให้เป็นแถวอันเรียบร้อย และเข้าประจันบานกับแนวที่ ๒ ของข้าศึกต่อไปโดยไม่เสียเวลา

ถ้ากองร้อยใดกองร้อยหนึ่งในแนวที่ ๑ ฝ่ายเรา ต้องล่าถอยลงมา ให้กองร้อยในแนวที่ ๒ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงรับขึ้นไปข้างหน้า เข้าตลุมบอนพื้นทางข้าศึกโดยเร็วพลัน และตีไล่ไปโดยแข็งแรง”

นายทหารม้าทุกนายมีหน้าที่ต้องจำให้ขึ้นใจไว้เสมอว่า ในการที่จะให้ข้าศึกแพ้นั้น เราต้อง

๑) เข้าประจันบานโดยแข็งแรงและรวดเร็วที่สุด

๒) โอบตีปีกข้าศึก

ฟรีดริชมหาราชทรงยึดถือว่า ทหารม้าควรรู้วิธีเข้าตีข้าศึกด้วยอาการซัดตาม ขันม้าเข้าไปในหมู่ข้าศึกเท่านั้น เพราะฉะนั้นทรงห้ามขาด (มีคำสั่งเรื่องนหลายครั้งหลายคราว) มิให้ใช้อาวุธยิงในเวลาเข้าประจันบานเลย

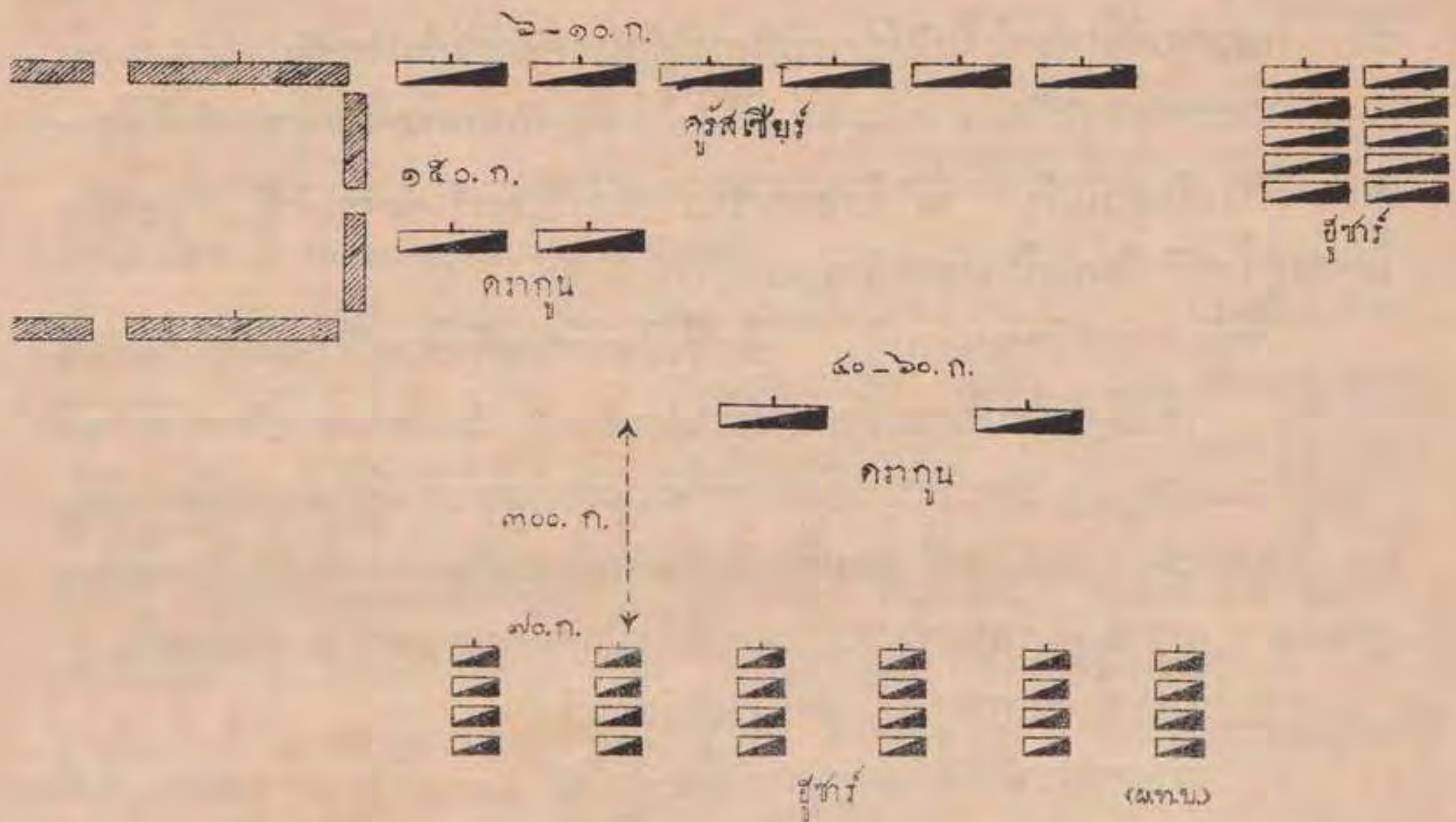
กรณีเมื่อข้าศึกในแนวที่ ๑ และที่ ๒ ถอยไปแล้ว จึงให้ทหารม้ายังตามไปเพื่อกระทำให้ข้าศึกเป็นอลหม่านยิ่งขึ้น

ฟรีดริชมหาราชทรงเป็นพระธุระกับทหารม้าผู้ซัดยิ่งกว่าทหารม้าชนิดอื่น ๆ อีก มีคำสั่งแจ้งพิเศษสำหรับทหารจำพวกนั้น ในคำสั่งแจ้งกล่าวถึงการเริ่มทำก่อน (ไม่รอให้ข้าศึกทำการก่อนแล้วเราค่อยบัต) , การไปมาโดยรวดเร็ว การเข้าประจันบานด้วยฝีเท้าอย่างรวดเร็ว ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ขบวนรบของทหารม้าหลายกรมรวมกันนั้น แบ่งเป็น ๓ แนวและมักตั้งอยู่ทางปีกขวาขบวนรบทหารราบเสมอ แนวนำทั้ง ๒ เหล่าอยู่เสมอกัน ความมุ่งหมายในการจัดขบวนรบ คือจะให้เข้าตีตรงหน้าโดยแข็งแรงและให้ โอบตีปีกข้าศึกได้ด้วย นอกจากนั้นมักกองหนุนสำหรับแก้ไขเหตุการณ์ซึ่งจะเกิดขึ้น ระยะต่อระหว่างแนวนั้นมีกำหนด ๓ ร้อยก้าว แนวที่ ๑ มีทหารครึ่งหนึ่งประจำ จัดเป็นกองร้อยแถว

ยุคฟรีดริชมหาราช

น้ำกระดานตั้งเรียงเคียงกัน เว้นระยะเคียงระหว่างกองร้อย ๑๐-๒ ก้าว แนวที่ ๒
มีทหารราบประจำ จัดเป็นกองร้อยแถวน้ำกระดานเรียงเคียงกันเหมือนกัน แต่
เว้นระยะเคียง ๒๐ ก้าว แนวที่ ๓ มีทหารสุชารประจำ จัดเป็นกองร้อยแถว
ตอนหมวดตั้งเรียงเคียงกัน

ทางปีกภายนอก (ทางที่ไม่มีทหารรบตั้งอยู่) ของแนวที่ ๑ มีทหารสุชาร ๑ กรม
จัดแถวตอนกองร้อยเป็น ๒ ตอนตั้งเคียงกัน ตั้งอยู่สำหรับทำการตีปีกฝ่ายข้าศึก
อนึ่งกรมทหารในแนวที่ ๒ ซึ่งอยู่ทางปีกซึ่งติดกับทหารรบนั้น ต้องขึ้นไปตั้งใน
ระยะใกล้แนวที่ ๑ กว่ากรมอื่นๆ สำหรับถ้าขบวนรบทหารม้าแยกออกไปจากขบวน
รบทหารราบเมื่อใด จะได้ทำหน้าที่ป้องกันปีกของแนวที่ ๑

แนวที่ ๑ มีหน้าที่เข้าประจันบานกับข้าศึกโดยไม่เหลียวหลัง ถ้าแนวที่ ๑ แยก
แยกหรือกองร้อยใดกองร้อยหนึ่งในแนวนั้นต้องถอย กองร้อยในแนวที่ ๒ ซึ่งอยู่
ใกล้ที่สุดต้องรีบขึ้นไปช่วยโดยฉับพลัน ถ้าข้าศึกแพ้และถอย แถวที่ ๑ ในกอง
ร้อยแนวที่ ๑ ต้องขยายแถวออกแล้วไล่ติดตาม แต่อย่าให้หลงไล่ติดตามจน
เกินไป ให้จำไว้เสมอว่าถ้าจะรวมขีดแถวเข้าเมื่อใดให้รวมเข้าได้

ระเบียบการทหาร

เมื่อทหารม้าฝ่ายข้าศึกล่าถอยไปแล้ว กองร้อยซึ่งเข้าไปอยู่ใกล้ทหารราบฝ่ายข้าศึก ต้องเลี้ยวไปตีปีกทหารราบฝ่ายข้าศึกโดยฉับพลัน

ผู้บังคับกองร้อยได้รับคำสั่งว่า เมื่อเข้าตีข้าศึกครั้งแรกพร้อมกันแล้ว ต่อกองร้อยต่างมีหน้าที่ทำการโดยอิสระ นึกถึงการรวบรวมทหารเข้าเป็นปีกเป็นแผนโดยเร็ว แล้วตามตีซ้ำเติมข้าศึกให้ย่อยยับโดยมิต้องรอคอยซึ่งกันและกัน

ฝ่ายทหารราบในแนวที่ ๓ นั้น มีหน้าที่ระวังการทางหลังอยู่จนกว่าข้าศึกจะพ่ายแพ้ไปแน่นอนแล้ว จึงให้บางกองร้อยไปช่วยในการไล่ติดตามได้ นอกจากนั้นคงอยู่สำหรับป้องกันปีกและหลังของทหารราบฝ่ายตน

วิธีจัดขบวนรบของทหารม้า ซึ่งฟริตริชมหาราชได้ทรงจัดวางระเบียบขึ้นตั้งว่า มาแล้วนี้ ได้ใช้มณฑลนครราชสีมาของพระองค์ ในตอนปลายรัชกาลจึงได้มีการเปลี่ยนแปลง มีขบวนรบอย่างใหม่ซึ่งกรมทหารราบทางปีกภายนอกของแนวที่ ๑ นั้นหายไป แต่แนวที่ ๒ เปลี่ยนไปตั้งเป็นชั้นบรรทัดอยู่ทางปีกใดปีกหนึ่งของแนวที่ ๑ แนวที่ ๓ ตั้งเป็นชั้นบรรทัดอยู่ทางปีกใดปีกหนึ่งของแนวที่ ๒ อีกชั้นหนึ่ง

กับได้มีคำสั่งเพิ่มเติม คำสั่งฉบับต้นว่า

๑) เมื่อทหารม้าได้ขับไล่ทหารม้าฝ่ายข้าศึกไป จนเข้าไปอยู่หลังช่องแคบที่ใกล้ที่สุดแล้ว ให้แบ่งทหารไว้คุ้มเชิงทหารม้าฝ่ายข้าศึกนั้นส่วน ๑ (เป็นส่วนใหญ่) อีกส่วน ๑ (เป็นส่วนน้อย) ให้ส่งไปทางหลังแนวทหารราบฝ่ายข้าศึก และพยายามตัดทางถอยของทหารราบนั้น

๒) ให้กองร้อยในแนวที่ ๑ พยายามระวังแถวอย่าให้แยกแตกกันออกไปได้ในพื้นที่ซึ่งไม่ราบเรียบ และเพื่อความตึงเครียดเป็นปีกแผนนี้ถึงกับสั่งให้เลิกไม่เว้นระยะเคียงระหว่างกองร้อยทีเดียว

๓) ในการรบในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเช่นป่าลุ่มน้ำ หมู่บ้าน ฯลฯ มาก ให้ทหารไปตั้งอยู่ในแนวที่ ๒ หรือที่ ๓ ของขบวนรบรวมทั่วไป

ตามท่วงมาแล้วทั้งปวงนี้ เห็นได้ว่าฟริตริชมหาราชได้ทรงเลือกพันเอกคนหนึ่งให้ประจำในเหล่าทหารม้า แล้วก็ฝึกหัดให้ทำการโดยไม่รู้จักสิ่งกีดขวาง สั่งสอน

ยุคประดิษฐมหาราช

ให้รู้สึกความสำคัญแห่งการไปมารวดเร็ว การซื้อตน และการเริ่มทำการก่อนข้าศึก
จนกระทั่งนายทหารชั้นผู้น้อยก็ให้เริ่มทำการเองได้ แล้วได้วางระเบียบขบวนรบ
สำหรับหมู่ทหารม้าอันรวมกันมากมาย ให้มีอาการคล้องแคล้วพลิกแพลงได้รอบข้าง
ทำการเข้าตีได้ทั้งตรงหน้าอย่างแข็งแรง และโอบปีกเลี้ยตี่ข้างหลังด้วยพร้อมกัน เพื่อ
ให้การตีข้างหน้านั้นชนะได้แน่นอนจริง

ใช้แต่เท่านั้น ในขณะที่ยกทหารมาเข้าด้วยกันตั้ง ๕๐ หรือ ๑๐๐ กองร้อย
แล้ว ได้ทรงมอบให้นายพลผู้ใดคนหนึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาเด็ดขาดแต่ผู้เดียวในเวลา
รบ เช่นในการรบที่ไฮยเคียร์ช นายพลใช้ดิลิตซ์บังคับบัญชาทหารมารวม ๑๐๔ กอง
ร้อย (รวมทหารประมาณหมื่น ๕ พัน)

อนึ่งฟรีดริชมหาราชมีพระเคราะห์ดีที่ได้นายพลซึ่งมีความสามารถควบคุมและ
นำทหารม้าเข้ารบได้สมพระประสงค์จริงหลายนาย เช่น ไซค์ลิตซ์, ชเต็น, ดรเสน
ดังนี้เป็นต้น

ฟรีดริชมหาราช ได้ทรงห้ามมิให้ทหารม้ายังเป็นในขณะที่จะเข้าประจันบาน แต่
 หากได้ทรงคิดจะเลิกมิให้ทหารม้าเป็นสั้นหรือเป็นพลเป็นอาวุธนั้นเลย ได้ทรงชี้แจงไว้ว่า
 การยิงปืนจากบนหลังม้า ทำได้ ในเวลาติดตามข้าศึกซึ่งถอยหนี หรือถ้าเราเป็นผู้
 ถอยก็ให้ยิงได้เหมือนกัน แต่ข้อสำคัญนั้น ฟรีดริชมหาราชมีพระประสงค์ให้
 ทหารม้าลงรบเดินดินได้อย่างทหารราบ ในแบบฝึกหัดปี พ.ศ. ๒๒๘๖ ของฟรีดริช
 มหาราช ได้มีข้อความกล่าวไว้ชัดเจนว่า ทหารม้าควรจะต้องได้รับความฝึกหัดในทาง
 การของทหารราบดีเท่ากันกับทหารราบ

ข้าเองทำให้ชาวยุโรปภาคตะวันตกกล่าวกันเป็นมั่นเหมาะว่า ฟรีดริชมหาราช
 เป็นผู้ที่ได้ทรงคิดจัดทหารม้าซึ่งลงรบเดินดินได้ด้วยยานั้นขึ้น แท้ที่จริงเราได้กล่าว
 ไว้แล้วในมาตรา ๖ ว่า เปเตอร์มหาราชประเทศรัสเซียทรงคิดจัดขึ้นก่อน คือก่อน
 ตามเวลาไม่มีข้อความปรากฏอย่างใดว่า ฟรีดริชมหาราชได้ทรงทราบถึงการที่เปเตอร์
 มหาราชได้ทรงจัดมาแล้วนั้นหรือไม่ เพราะฉะนั้นจะยอมได้ว่าฟรีดริชมหาราชก็ทรง
 ดำริการเรื่องนี้ขึ้นเอง และโดยที่กองทัพประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปภาคตะวันตก

รเบียบการทหาร

ข้อมถ้อแบบกองทัพของฟรีดริชมหาราชเป็นตัวอย่างอันดีในทางทั้งปวง ก็นับได้ว่า
ฟรีดริชมหาราชเป็นผู้ให้อย่างในเรื่องนี้

ถึงแม้ว่าทหารราบของฟรีดริชมหาราชนับว่าเป็นดีกว่าทหารราบชาติอื่น ๆ หมด
ในสมัยนั้นก็จริง แต่ว่าไม่มีการรบจนครั้งเดียว ซึ่งทหารม้าจะมีได้ทำการช่วยให้
ได้ชัยชนะนะ มีการรบบางครั้งก็ชนะเพราะทหารม้าเท่านั้นแท้ ๆ เช่นในการรบที่
วือสส์บาชและการรบที่ชอร์นเดอร์ฟ ในการรบที่ชอร์นเดอร์ฟนี้ ทหารราบเกิดขึ้น
แตกจนกองทัพจะพ่ายแพ้กระจัดกระจายอยู่แล้ว แต่ทหารม้าช่วยแก้ไขได้

ในเวลารบ ฟรีดริชมหาราชทรงใช้ทหารม้าไม่ว่าในเวลาใด แต่เริ่มรบตลอด
จนลงท้ายมิได้มีกำหนดว่า ทหารม้าคอยให้เหล่าอื่นทำการเตรียมให้เสียก่อน
นั้นเลย

ทหารม้าของฟรีดริชเชื่อมั่นว่าเวลาเหมาะสมสมควรทหารม้าจะเข้ารบได้ทันทีเมื่อ
ตลอดการรบ เพราะฉะนั้นเห็นขณะใดเหมาะก็เข้ารบโดยมิรีรอ ในการรบที่
วือสส์บาชใช้ดลิตซ์นำทหารม้าเข้าประจันบานก่อนที่ปืนใหญ่ได้ยิงซ้ำศึกเสียซ้ำ การ
ยิงปืนเล็กยิงต่อเมื่อทหารม้าได้เข้าดลุมบอน จนซ้ำศึกเป็นอลหม่านแตกแถวแตก
แนวแล้ว ทหารม้าทำการรวมกันเป็นปีกแผ่นเสมอ ขับไล่ทหารม้าฝ่ายซ้ำศึกไป
เสียก่อนแล้วก็เข้าตีทหารราบซ้ำศึก สรุปความว่าในการสงครามของฟรีดริชมหาราช
ทหารม้าเป็นผู้ทำการรบแตกหักให้ถึงแพ้และชนะ และได้ทำการอย่างแข็งแรงใน
สนามรบเสมอ

การที่ทหารม้าของฟรีดริชทำการได้ผลมากนั้น นอกจากเหตุที่ได้พยายามให้
ทหารม้ารับความฝึกหัดอย่างดียิ่ง อันไม่มีใครจะปฏิเสธได้นั้น ยังมีเหตุอื่นประกอบ
เช่นวิธีจัดขบวนรบเป็นแนวยาวเส้นบรรทัด และน้ำใจของทหารฝ่ายซ้ำศึกอันไม่สู้ดี
ดังนี้เป็นต้น

น้ำใจทหารในกองทัพซึ่งได้ต่อสู้กับทหารของฟรีดริชนั้น ต้องนับว่าอ่อนแอ
มาก เพราะเป็นทหารที่จ้างมาตามบุญตามกรรมดั่งว่ามาแล้ว

อนึ่งขบวนรบซึ่งยาวแคบ และติดต่อกันแต่ภายนอก กับทั้งวิธีรบอย่างไม่ฮึก
เหิมคือนึกแต่การยิงถูกกระสุนออกไปต้านทานแต่กายเดียว ทั้งการยิงนั้นเองก็มีกำลัง

ยุคฟริตริชมหาราช

อ่อนแอ ยิ่งได้แต่ในระยะใกล้ๆ และยิ่งตรงหน้าออกไปเท่านั้น ความบกพร่องในทาง
ไหวพริบของผู้บังคับบัญชา ความบกพร่องในการที่กรมกองไม่สามารถจะแปรแถวได้
คล่องแคล่วรวดเร็ว (เช่นการจัดขบวนรบของกองทัพต้องการเวลา ๒๔ ชั่วโมง จึงจะแล้ว
เสร็จ) แปลว่าถ้าขบวนรบนั้นเกิดแตกแยกกระจัดกระจายไปแล้ว ก็ยากที่จะกลับจัดให้ดีใหม่ได้
ที่ต้องการเวลานานมาก ก็กับการที่ทหารม้าสามารถจะตั้งอยู่ใกล้แนวข้าศึกได้ ทั้งนี้ทำ
ให้เสียโอกาสที่เหมาะสมสำหรับทหารม้าเข้าประจันบานนั้นง่าย คือเห็นเวลาที่เหมาะ
(เช่นข้าศึกรวนเร) ได้ง่ายแล้ว เมื่อเห็นแล้วจะนำทหารเข้าทำการก็ง่ายเพราะอยู่ใกล้

ทหารปืนใหญ่ ฟริตริชมหาราชได้ทรงสร้างปืนใหญ่สนามขึ้นก็มีลักษณะที่ไป
มาในพื้นที่ได้สะดวกและยังได้ผลพอสมควรทั้ง ๒ อย่างนี้ประกอบกัน ก่อนนั้นเรามีแต่
ปืนขนาดย่อม (ลูกกระสุนหนัก ๓ ปอนด์) ที่ไปได้กับกรมกองทหารเหล่าอื่นไปทันกัน
แต่ก็ยังได้ผลน้อย ปืนนอกจากนั้นต้องลากขนไปต่างหาก ตามไปข้างหลัง ฟริตริช
มหาราชได้ทรงแยกปืนใหญ่ยาวขนาดลูกกระสุนหนัก ๖ ปอนด์ และ ๑๒ ปอนด์ กับ
ปืนใหญ่สั้นขนาดลูกกระสุนหนัก ๘ ปอนด์ ๑๐ ปอนด์ ออกมาต่างหาก จัดเป็นเหล่า
ปืนใหญ่สนาม แล้วพยายามจัดการทำให้ปืนนั้นๆ เบาลง จนเป็นตัวปืนหนักเท่ากับ
ลูกกระสุน ๑๐๐ ลูก (ก่อนนั้นหนักเท่าลูกกระสุน ๒๕๐ ลูก)

ในเวลารบฟริตริชมหาราชมิได้ทรงใช้วิธีตั้งปืนใหญ่เป็น ๓ กอง ๓ แห่ง แล้ว
ก็คงที่อยู่ตลอดอย่างที่ทำกันมาแต่เดิม ทรงใช้วิธีรวมกำลังปืนใหญ่เข้าให้มากในที่ซึ่ง
สำคัญ เลื่อนปืนไปมาในสนามรบโดยวิธีคนลาก แม้ในบริเวณที่ถูกลูกกระสุนข้าศึก
ก็คงเลื่อนที่ได้

ในประเทศทวีปยุโรปภาคตะวันตกถือกันว่า ฟริตริชมหาราชเป็นผู้ทรงคิดจัด
ปืนใหญ่มา แต่ตามที่เรารู้ได้กล่าวมาแล้วในมาตรา ๖ เปเตอรั่มหาราชประเทศรัสเซีย
ได้ทรงใช้มาก่อนแล้ว หากในยุโรปทางตะวันตกไม่ทราบกันเอง

ถึงแม้ว่าฟริตริชมหาราชได้ทรงพยายามจัดการแก้ไขให้ ปืนใหญ่ชนิดนั้นแล้วก็
ดี คงไม่สู้จะโปรดเหล่าทหารปืนใหญ่อยู่นั้นเอง ทรงเห็นว่าก็ดึกะกะในเวลา
ต้องการจะให้กองทัพเดินไปมาโดยเร็วในสนามรบ ต่อในตอนท้ายของสงคราม ๗ ปี

ระเบียบการทหาร

จึงปรากฏว่าใช้ ปืนใหญ่เป็นจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะใช้ทหารหนุ่ม ๆ มากเข้า ต้องการปืนใหญ่อันเป็นที่อุ้มใจของทหารที่ใจคอไม่สู้มั่นคง ค้อมักรู้สึกว่ามีปืนใหญ่เป็นที่พึ่งอันดี เป็นอาวุธที่ยิงได้ไกลทำอันตรายได้มากอาจจะคุ้มตนได้มาก ในชั้นต้นในกองทัพฝรั่งเศสมีปืนใหญ่ ๑ กระบอกต่อทหารราบ ๑ พัน ภายหลังเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนถึง ๕ กระบอกต่อ ๑ พัน

ในเวลาเดินทัพปืนใหญ่ทั้งหมดรวมกันเป็นกองเดียวไปด้วยกัน ในเวลารบจัดตั้งแบ่งเป็นหลายกอง กองละ ๘ กระบอกบ้าง ๑๐ กระบอกบ้าง ๑๒ กระบอกบ้างไม่แน่นอน ปืนใหญ่แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือปืนใหญ่ประจำกรมทหารราบอย่างหนึ่ง ประจำอยู่ในกองพันทหารราบทุกกอง (เหมือนปืนกลเดี่ยวนั้น) และในเวลาจัดขบวนรบก็ตั้งในระยะเคียงระหว่างกองพันทหารราบ ครั้นเริ่มรบปืนใหญ่เลื่อนออกไปข้างหน้าในระยะประมาณ ๕๐ ก้าวแล้วทำการยิง กับมีเป็นปืนใหญ่สนามอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นกอง ๆ มีจำนวนกระบอกในกอง ๑ ต่าง ๆ กันตั้งมาแล้ว และไปตั้งในที่ซึ่งเหมาะในการยิงตรงย่านกลางของขบวนรบหรือทางปีก ปืนใหญ่ประเภทนี้ใช้คล้ายกับปืนใหญ่ประจำกองทัพหรือปืนใหญ่หนุนซึ่งเกิดขึ้นในภายหลังครั้งนโปเลียน ปืนใหญ่เหล่านี้เริ่มยิงแต่ระยะ ๑๐๐๐ หรือ ๘๐๐ ก้าว บางทีก็ใกล้กว่านั้น และเมื่อรุกเข้าไปถึงระยะ ๖๐๐ ก้าวก็ให้กระสุนปราย แต่ภายหลังฝรั่งเศสหาราชได้ทรงแก้ไข สั่งว่าให้ยิงกระสุนปรายต่อเมื่อถึงระยะ ๑๐๐-๑๕๐ ก้าว มีข้อบังคับห้ามมิให้ ปืนใหญ่ถอยจากที่ตั้งเลย ถ้าข้าศึกเข้าตีปืนใหญ่ ก็เป็นหน้าที่ของทหารเหล่านี้จะช่วยป้องกันไว้ การเสียปืนใหญ่แก่ข้าศึกในเวลารบ ฝรั่งเศสหาราชทรงเห็นไม่เป็นการสำคัญอันใดเลย ขอแต่ให้ ปืนใหญ่ไปมาในสนามรบพร้อมกับทหารเหล่านี้ รุกก็รุกด้วย อย่าให้ไปตั้งอึดคงที่เป็นลูกตั้งอยู่

ในประเทศเอเชียเตเรีย เจ้าลิซเต็นสไตน์ได้จำอย่างประเทศปรัสเซีย แบ่งปืนใหญ่สนามออกจากปืนใหญ่ล้อมประชิด กับทั้งได้จัดการทำรางปืนให้ดี และกำหนดหลักในการสร้างปืนต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งได้ใช้กันมาจนถึง เวลาเปลี่ยนเป็นใช้ ปืนมิเกลียว

ยุคฟริตริชมหาราช

การสงครามในประเทศซีเลเชียได้แสดงให้เห็นว่า ปืนใหญ่ขนาดเบา มีประโยชน์มาก เพราะฉะนั้นประเทศอื่น ๆ เช่นประเทศซัคโซเนีย, ประเทศอังกฤษ, ประเทศฝรั่งเศสก็ได้จำอย่างมาใช้บ้าง

กับมีช่างปืนใหญ่ชอกร์โบวาล ได้คิดแก้ไขการปืนใหญ่ให้ดียิ่งขึ้นอีกในสมัยนี้ คือ ใช้ปืนใหญ่ขนาดลูกกระสุนหนัก ๑๒ ปอนด์, ๘ ปอนด์, และ ๔ ปอนด์ กับ ปืนใหญ่สั้นขนาดลูกกระสุนหนัก ๖ ปอนด์ ให้มีอยู่ในประเภทปืนสนาม แล้วน้ำหนักของปืนเองนั้นเบาลงกว่าเดิมครึ่ง ๑

อีกประการหนึ่งได้วางระเบียบแบ่งกรมกองทหารปืนใหญ่ตามจำนวนกระบอกปืนมิใช่ตามจำนวนคน เช่นที่ทำอยู่แต่ก่อน

ในส่วนปืนเล็กรากไม่มีเปลี่ยนแปลงประการใด

กำหนดของเหล่านายทหารเสนานิการ ฟริตริชมหาราชทรงพยายามในการบำรุงวิชาความรู้ของนายทหารสัญญาบัตร ให้เจริญและสูงขึ้นเป็นอันมาก จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนชั้นสูง (อาคาเดมี) ขึ้น เรียกว่าโรงเรียนสำหรับนายทหารทั่วไปและผู้ที่ทำการในทางทูต แล้วได้ตั้งโรงเรียนเสนานิการขึ้น สำหรับสอนนายทหารซึ่งจะทำการในทางเสนานิการโดยเฉพาะขึ้นอีกโรง ๑ ในขั้นต้นมีนายพลฝรั่งเศสชื่ออารีเยเป็นหัวหน้าในโรงเรียนนั้น

การจัดวิธีบังคับบัญชากองทัพและกองผสมขนาดใหญ่

ฟริตริชมหาราชไม่โปรดมีนายพลมาก ๆ เพราะฉะนั้นกรมทหารต่าง ๆ รวมกันเข้าเป็นกองพลต่าง ๆ เท่านั้น ไม่มีกองซึ่งใหญ่ขึ้นไปกว่านั้น กองพล ๑ แบ่งเป็น ๒ กองพลน้อย กองพลน้อย ๑ กอง มี ๒ กรม และกรมในกองพลนั้นก็สับเปลี่ยนกันไปบ่อย ๆ ไม่ใคร่ประจำที่ลงไปว่า กรมนั้นจะต้องอยู่ในกองพลนั้น ผู้บัญชาการกองพลก็เปลี่ยนบ่อย ๆ เหมือนกัน

ในสมัยนั้นกองทัพมีจำนวนทหารไม่สู้จะมากนัก แล้วสนามรบก็เลือกให้เป็นที่โล่งเตียนเสมอ เพราะฉะนั้นคน ๆ เดียวอาจบังคับทหารได้มาก ๆ ไม่ยากเย็น ฟริตริชมหาราชจึงโปรดใช้วิธีตั้งนายทหารเป็นผู้บังคับบัญชาในแนวต่าง ๆ หรือบังคับบัญชาต้านกลางด้านปีก เฉพาะในสนามรบนั้นเองตั้งขึ้นโดยมีตยุบัน

ระเบียบการทหาร

ขบวนรบทหารหลายเหล่ารวมกัน ตามธรรมดาในกองทัพของทุกประเทศในยุคนี้มักจะเป็นดังจะว่าต่อไปนี้

ด้านกลาง แนวกองพันทหารราบ จัดแถวหน้ากระดาน ๒ แนวซ้อนกัน มีปืนใหญ่ซึ่งประจำกองพันนั้น รวมกันอยู่ตรงกลาง

ด้านปีกทั้ง ๒ ข้าง ทหารม้าตั้งจัดขบวนรบ แต่โดยมากทหารม้ามักรวมกันอยู่เป็นจำนวนมากทางปีกใดปีกหนึ่งแต่ปีกเดียว

ปืนใหญ่สนามแบ่งกันตั้งยังเป็นกองในที่ซึ่งเหมาะในการยิงนำแนวทหารราบบ้าง ทางปีกของขบวนรบบ้าง

มีทหารเป็นจำนวนเล็กน้อย อยู่หลังด้านกลางแห่งขบวนรบเป็นกองหนุน ในชั้นต้นกองหนุนนี้มีแต่ทหารม้าเท่านั้น ซึ่งสามารถไปยังที่ซึ่งข้าศึกจะมารบจนได้โดยเร็วพลัน ภายหลังมีกองพันทหารเกรนาเดียร์เข้าอยู่ในกองหนุนด้วย ๒-๓ กอง กับยังเกิดมีกองระวังนำขึ้นทางปีกซึ่งจะเข้าตีนั้นอีกด้วย ใช้ทหารเกรนาเดียร์เข้าประจำกองนี้ เดินไปในระยะ ๘๐๐-๑๐๐๐ ก้าวนำด้านปีก และเข้าตีตลบอบอุนข้าศึกก่อนผู้อื่น

การเดินทัพ เวลาเดินทัพมักใช้วิธีจัดเป็นขบวนรวมกันไปหมด เดินตามกันในแนวตอนหมวด บางที่มี ๒ ขบวน คือ ขบวน ๑ มีทหารราบทหารม้าแนวที่ ๑ (ของขบวนรบ) อีกขบวน ๑ มีทหารราบและทหารม้าแนวที่ ๒ (ของขบวนรบ) หรืออีกสถานหนึ่งใช้จัดเป็น ๔ ขบวน เดินไปให้หัวขบวนเสมอกัน ขบวนซึ่งอยู่กลาง ๒ ขบวนเป็นทหารราบ ขบวนซึ่งอยู่ ๒ ข้างเป็นทหารม้า

มีกำหนดว่าในเวลาใกล้ข้าศึกมิให้ขบวนต่าง ๆ เว้นระยะเกี่ยงห่างจากกันกว่า ๑ กิโลเมตรครึ่ง เพราะฉะนั้นโดยมากปืนใหญ่กับกองสรรพการจะเท่านั้นเดินตามถนน นอกจากนั้นเดินตามทุ่งนาข้างถนน ถ้ามีทางเกวียนเป็นเส้นคู่กับถนนไปข้าง ๆ ในระยะไม่เกิน ๑ $\frac{1}{2}$ -๒ กิโลเมตร ขบวนทหารจึงใช้ทางเกวียนนี้ นำขบวนทหารในระยะไม่เกิน ๓ กิโลเมตรมีกองระวังนำ ซึ่งมีทหารเกรนาเดียร์ ๒-๓ กองพันกับทหารม้าประจำฟรีดริชมหาราชเองมักจะเสด็จไปในกองระวังนำเสมอ

ยุคฟริตริชมหาราช

การรบ เมื่อเวลาเดินเข้าใกล้ข้าศึกเข้าไปทุกทีนั้น ย่อมจะทราบเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึกเลียดชัดเจนเข้าทุกที ทราบจากข่าวคราวที่สืบสวนอยู่ก่อนแล้ว และจากใบแจ้งเหตุของทหารม้ากองระวังนำเพิ่มเติมขึ้นอีกด้วย เมื่อทราบที่ตั้งข้าศึกแน่ชัดพอประมาณแล้วก็เลือกที่จะเข้าตี คงเลือกป้อมใดป้อมหนึ่งของแนวขบวนรบฝ่ายข้าศึกเสมอ การที่เลือกเช่นนั้นเพราะเหตุที่ป้อมนั้นเป็นที่อ่อนแอกว่าที่อื่นเป็นธรรมดาอยู่แล้ว แต่ในยุคนั้นยังอ่อนแอหนักขึ้นเพราะว่า ๑) ไม่มีกองหนุนอันเป็นลำต้นจริงในขบวนรบ ๒) ขบวนรบเองเป็นแนวกองพันแถวหน้ากระดาน ๒ แนว ซึ่งคิดสำหรับจะยิงปืนให้มากที่สุดคงได้เท่านั้น มิได้คิดถึงการอย่างอื่น

เมื่อได้ตกลงเลือกที่จะเข้าตีแล้ว ฟริตริชมหาราชย่อมจะส่งทหารเข้าไปหาตำแหน่งด้วยอาการอย่างเดียวกันเสมอ ตามที่เรียกกันว่าจัดขบวนรบเฉียง คือกองทัพล้วนไปยังปีกของข้าศึกและไปตั้งหน้าแถวเฉียงตรงกับปีก ตอนนั้นไปกรมกองทหารรุกเข้าไปหาข้าศึกเป็นลำดับกัน มีขบวนเป็นรูปขั้นบันไดจากขวาหรือจากซ้าย ชั้นที่อยู่หน้าที่สุดมักจะมีทหารม้าซึ่งประจำทางปีกใดปีกหนึ่งทั้งหมด (หรือบางทีก็รวมทหารม้าทั้งหมดในกองทัพบก) มีทหารเกรนาดิเยร์ ๒-๓ กองพัน (ซึ่งเดิมเป็นกองระวังนำ) กับทั้งทหารราบจากแนวที่ ๑ สองสามกองพัน ส่วนในชั้นที่อยู่ถัด ๆ กันลงมาเป็นลำดับนั้น มีทหารราบและทหารม้าที่เหลือนแบ่งกันอยู่ตามสมควรมีหน้าที่ป้องกันปีกภายในของชั้นนั้น และเข้าตีข้าศึกเข้าเต็มเมื่อทหารในชั้นหน้าได้เข้าตีครั้งแรกแล้วนั้นด้วย

ในชั้นที่อยู่หน้าที่สุด มีทหารราบตั้ง ๖ ถึง ๑๐ กองพัน ทหารม้าแต่ ๔๐ ถึง ๖๐ กองร้อย แล้วก็เลือกทหารลว่นที่ดุดีที่สุดเข้าอยู่ในชั้นหน้านั้นด้วย เพราะฉะนั้นนับได้ว่าได้ใช้ทหารเป็นจำนวนที่มากและที่ดี รวมกำลังกันเข้าตีในที่สำคัญในชั้นต้นทีเดียว

การที่เลื่อนกองทัพบกไปยังปีกของข้าศึกดังนี้ ต้องนับว่ามีอาการน่ากลัวอันตรายมากอยู่ เพราะในเวลาทีเลื่อนไป กองทหารต้องเดินหันข้างให้ข้าศึก และเดินหันข้างในระยะใกล้ ๆ กับแนวรบของฝ่ายข้าศึกด้วย เพื่อป้องกันอันตรายอันจะพึงมี ฟริตริชมหาราช ได้ทรงจัดการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ทำการล่อลวงข้าศึกในทางซึ่งจะมีได้เข้าตี

รเบียบการทหาร

๒) การเดินของกองทหารนั้น ใช้เดินหลังแนวเทือกเนินหรือที่กำบังอย่างอื่น เพื่อมิให้ข้าศึกเห็นและทำอันตรายได้

๓) ป้องกันกองทหาร ซึ่งเดินหันข้างด้วยวิธีส่งทหารม้าออกไปทางข้าศึก

๔) เตรียมพร้อมที่จะหันขวบกลับไปหันหน้าตรงข้าศึกด้วยวิธีเดียว ให้แล้วเสร็จโดยเร็วอยู่เสมอ

สำหรับนี้ พระองค์เองจึงมักจะเสด็จไปอยู่กับทหารม้าซึ่งออกไปบังอยู่นั้น เพื่อจะได้ทอดพระเนตรเห็นอาการกิริยาของข้าศึกด้วยพระองค์เอง

แต่ถ้าจะว่าไปโดยแท้แล้ว ในการที่กองทัพของฟริดริชมหาราชได้ใช้วิธีอันน่ากลัวอันตรายเช่นนั้นตลอดเวลาสงคราม ๑๒ ปี แล้วก็ได้เกิดผลร้ายอย่างใดนั้น เป็นเพราะเหตุ ๒ ประการที่จะกล่าวต่อไปนี้ด้วย

๑) ลักษณะของกองทัพซึ่งได้ทำการเป็นปรปักษ์กับฟริดริชมหาราชเช่นกองทัพเอสเตรีย ซึ่งทำอะไรโดยรวดเร็วมิได้เลย กระดิกกระเดี้ยไม่ใคร่ได้ แล้วชอบตั้งรับเฉย ๆ เสมอ ไม่คิดการตีโต้ตอบเลย

๒) ลักษณะที่มั่นซึ่งฝ่ายรับเลือกไว้เป็นที่ตั้งรับนั้นยอมต้องให้มีเครื่องกีดขวางข้างหน้าเสมอ เข้าตีข้างหน้าได้โดยยากจริง แต่ฝ่ายรับเองก็เลยออกตีโต้ตอบได้โดยยากเหมือนกัน ใช้แต่เท่านั้นความเชื่อมั่นในกำลังของอาวุธยิ่ง กระทำให้นึกว่าการที่กองทัพซึ่งจัดเป็นแนวรบยัดที่มั่นอันดีอยู่ แล้วจะออกไปเสียจากที่มั่นนั้น เป็นการที่ไม่สมควรและเหลวไหลอย่างประเสริฐ ฉะนั้นการตีโต้ตอบจึงไม่ใช่ที่เดียว

การทำวิธีจัดขบวนรบเฉยนั้น ทำกับฝ่ายรับซึ่งแข็งแรงไม่ใคร่ได้ ดังมีตัวอย่างในการรบที่รอสส์บาซ กองทัพฝรั่งเศสพยายามจะใช้วิธีจัดขบวนรบเฉยนี้กับฟริดริชมหาราชเอง แต่ฟริดริชกลับซ่อนกลเสียจนกองทัพฝรั่งเศสแตกย่อยยับ การรบครั้งนี้จะได้มีบรรยายต่อไปในเมื่อกล่าวเรื่องการสงคราม ๑๒ ปีในตอนท้ายแห่งมาตรานี้

บัดนี้จะได้กล่าวถึงวิธีรบต่อไป คือเมื่อได้เดินหันข้างไปจนจัดขบวนรบเฉยตรงปีกของข้าศึกเสร็จแล้ว จึงเริ่มเตรียมการเข้าตีด้วยกำลังปืนใหญ่ ปืนใหญ่สมัยโน้นยังมีอำนาจน้อย ฉะนั้นการยิงปืนใหญ่จึงใช้เวลาไม่ใคร่นาน แล้วทหารราบก็เริ่มรุกเข้าตีเข้าไป

ยุคฟรีดริชมหาราช

เมื่อทหารราบเริ่มรุก ทหารม้าทางขวามือก็เข้าไปโอบปกคลุมหลังแนวข้าศึกที่เดียว มักจะเข้าตลุมบอนกับทหารม้าฝ่ายข้าศึกก่อน ทหารม้าปรัสเซียมักจะขับไล่ทหารม้าฝ่ายข้าศึกไปเสียจากสนามรบได้เสมอ แล้วก็เข้าตลุมบอนกับแนวทหารราบฝ่ายข้าศึก ในขณะเดียวกันนั้นทหารราบฝ่ายตนก็มักจะเข้าไปถึง เข้าตลุมบอนพร้อมกับทหารม้าได้ด้วย

ส่วนวิธีรุกของทหารราบนั้น รุกไปเป็นกองพัน ๆ จัดแถวหน้ากระดาน ทุกกองพันต่างเป็นชั้นบรรดาไล่ลดหลั่นลงไป ในขั้นต้นรุกเรื่อยไปก่อน แล้วเมื่อถึงในระยะที่ยิงกันได้ก็ยิงพลางรุกพลางจนถึงระยะ ๕๐ ก้าว จึงวิ่งให้ร้องเข้าตลุมบอนกับข้าศึก ถ้าข้าศึกแพ้ถอยจากที่นั้น ก็มีการไล่ติดตาม แต่ในยุคฟรีดริชมหาราชใช้แต่ทหารม้าเท่านั้นให้ไปติดตาม แล้วก็ไปในระยะไม่สู้ไกลนัก ที่จะไล่ติดตามต่อกันจนฝ่ายที่ถอยกระจัดกระจายรวมกำลังไม่ติด ถึงความพินาศฉิบหายหมดทั้งกองทัพนั้น ไม่มีธรรมเนียมที่เดียว

การเลียงทหารและกองสรรพการ รบเลียงการส่งเสบียงเฉพาะแต่จากคลังเสบียงได้เป็นไปเต็มที่ในยุคฟรีดริชมหาราช คลังเสบียงนั้นทุก ๆ ประเทศได้จัดไว้แต่ในเวลาสงบศึก และเมื่อมีการฝนแล้งเข้าแพงราษฎรอดอยาก ได้ใช้แจกสเบียงจากคลังสเบียงนั้นเองให้แก่ราษฎร

ในเวลาสงครามได้จ้างคนมาไว้สำหรับป้อนนมบั้ง มีหมู่บ้านสำหรับทำการนี้เป็นพิเศษที่เดียว

การที่จะกำหนดว่า กรมกองทหารจะต้องมีสรรพการเท่าใดนั้น มีเกณฑ์ดังนี้ ทหารทุกคนต้องมีสเบียงประจำกาย คือขนมปังที่ปิ้งแล้วไปกับตนสำหรับรับประทาน ๓ วัน ในสรรพการประจำกรมมีขนมปังสำหรับเลียงทหารทุกคนได้ ๖ วัน นอกจากนั้น มีกองสเบียงของกองทัพ ซึ่งเดินตามกองทัพไป มีเบียงสำหรับทำขนมปังไปด้วยเป็นจำนวนเลียงได้ ๕ วัน รวมทั้งหมดแปลว่ามีสเบียงไปกับกองทัพพอเลียงทหารได้ ๑๘ วัน

สำหรับกองทัพซึ่งมีจำนวนทหาร ๒ หมื่นคน ต้องการเกวียน ๒ ร้อยเล่ม สำหรับบรรทุกเบียงไปให้เป็นสเบียงได้ ๕ วัน ทั้งนี้ไม่นับเกวียนสำรองกับเกวียน

ระเบียบการทหาร

บรรทุกเตาปิ้งขนมปังและอื่น ๆ นอกจากนั้นยังต้องขนเต็นต์ผ้าห่มนอนและเครื่องประกอบเครื่องแต่งกายต่าง ๆ อีก ตามข้อบังคับในกองทัพ ประเทศปรัสเซียสำหรับกองทัพซึ่งมีจำนวนทหาร ๕ หมื่น ต้องมีเกวียน พัน ๘ ร้อยเล่ม

เมื่อมีขนมปังซึ่งปิ้งแล้วไปด้วยสำหรับ ๕ วันเท่านั้น กรณจะต้องทำขนมปังเพิ่มเติมอีกต่อไป ก็ต้องตั้งเตา ซึ่งต้องการเวลา ๓ หรือ ๔ วัน (ต้องก่อไม่ใช่ยกไปตั้งเฉย ๆ ได้) เพราะฉะนั้นเมื่อกองทัพเดินไปแล้ว ๔ วันถึงวันที่ ๕ ต้องหยุดสำหรับตั้งเตา วันที่ ๕ กองทัพมีขนมปังซึ่งปิ้งขึ้นใหม่นั้นพร้อมเสร็จ จึงออกเดินต่อไปอีกได้ แต่เดินไปเป็นระยะไกลจากเตาขนมปังเพียงเท่ากับระยะเดิน ๒ วันเท่านั้น

นี่เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าสรรพภาระประจำกรรมมีพอขนมปังสำหรับ ๖ วันเท่านั้น การจัดบรรทุกขนมปังลงในเกวียนต้องการเวลาวัน ๑ เกวียนเดินไปหาทหาร ๒ วัน การแจกขนมปังแก่ทหารต้องการเวลา ๑ วัน เกวียนเดินกลับอีก ๒ วัน เป็น ๖ วันพอดี ถ้ากองทัพไปไกลจากเตาปิ้งเป็นระยะกว่า ๒ วัน เกวียนเดินขนมปังส่งไม่ทันได้เป็นอันขาด แปลว่าทหารก็อดกินเท่านั้นเอง

ส่วนเกวียนในกองสเบียงของกองทัพนั้นเล่า ต้องใช้ขนแบ้งจากคลังสเบียงไปหาที่ตั้งเตา และกลับไปคลังสเบียงอีกอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา

เมื่อกองทัพจะออกเดินต่อไปอีก ต้องเลื่อนคลังสเบียงออกไปข้างหน้าเสียก่อน จึงจะไปได้

ด้วยเหตุผลนี้เอง จึงเกิดมีระเบียบที่เรียกกันว่าระเบียบเดิน ๔ วันซึ่งทำให้ทางดำเนินการสงครามติดขัดไปหมด เพราะกองทัพจะเดินออกไปห่างจากคลังสเบียงเกินระยะ ๑-๔ วันเป็นไม่ได้ ระยะ ๑ วันในครั้งโน้นก็ลดลงเป็นประมาณ ๑๔๐-๑๖๐ กิโลเมตร (วัน ๑ กองทัพรวมทั้งกองเดินได้อย่างมากที่สุด ๒๐ กิโลเมตร)

ส่วนอาหารนั้น จะใช้วิธีขนส่งเป็นไม้สำหรับจี่เดียว จึงเป็นตกลงใช้วิธีหาตามพื้นเมืองที่กองทัพตั้งอยู่หรือเดินผ่านไป

การรับอาหารจากคลังสเบียงโดยฉพาะนั้น มีเป็นรากเง่าติดอยู่ในยุทธศาสตร์ของสมัยนั้นทีเดียว คือ

ยุคฟริตริชมหาราช

๑) กลัวข้าศึกจะตีคลังสเบียงหรือทางส่งสเบียงเป็นกำลัง ต้องพยายามป้องกันในทางต่าง ๆ จนกลายเป็นกระจายกำลัง

๒) การจัดตั้งคลังสเบียงขึ้น ทำให้ข้าศึกทราบความมุ่งหมายของเราเสียแต่ต้นมือ

๓) การที่ไปจากคลังสเบียงเป็นระยะไกล ๆ มิได้นั้น ทำให้ตั้งความมุ่งหมายไปยังตำบลใกล้ ๆ และใช้ทางเดินทัพสั้น ๆ

๔) เมื่อต้องถอย ก็ต้องเสียคลังสเบียงด้วย

๕) การเดินให้ข้างแก่ข้าศึกในทางยุทธศาสตร์ (คือนอกสนามรบ) เป็นการยากที่สุด

๖) ต้องใช้ทหารมากสำหรับรักษากังคลังสเบียงและกองสรรพการะ

การใช้วิธีเลี้ยงทหารจากคลังสเบียงเท่านั้นดังนี้ เป็นการแก้จากวิธีเก่าที่ใช้หาซื้อหรือรับสเบียงในพื้นเมือง ทำให้การเรื่องสเบียงเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น และราษฎรตามพื้นเมืองไม่ต้องรับความเดือดร้อนจากการถูกริบและตั้งวังราว แต่วิธีนี้เคยเป็นแบบตายตัวเสียทีเดียว จนแม้ทัพอันดีเช่นฟริตริชมหาราชยังไม่สามารถละทิ้งแบบนนี้ไปได้เลย เป็นแต่พยายามแก้ไขบ้าง

เป็นต้นว่า ได้จัดการเพิ่มเติมจำนวนเกวียนในกองสรรพการะให้มากขึ้น ใช้วิธีเกณฑ์จ้างให้ราษฎรนำเกวียนมาช่วย จัดการป้อนนมบั้งให้เร็วขึ้น เร่งการเดินทางของกองสเบียงให้เร็วขึ้น จัดคลังสเบียงใหม่บ่อย ๆ แม้แต่อย่างย่อ ๆ ไม่เต็มเหมือนที่จัดในแนวแรก เร็วกว่าฐานทัพชั่วคราว เป็นการทำให้กองทัพเดินห่างไปจากแนวฐานทัพใหญ่ได้ไกลขึ้น

โดยที่ได้จัดการต่าง ๆ ดังว่ามาแล้วนี้ ทำให้กองทัพอาจเดินไกลไปจากฐานทัพใหญ่ได้ตั้ง ๑๐ วัน คือไม่เกิน ๒๐๐—๒๕๐ กิโลเมตร

บางที่ฟริตริชมหาราชก็ใช้วิธีหาอาหารตามพื้นเมือง แต่มักใช้เฉพาะในเวลาที่ยกทัพไปในดินแดนของประเทศปรัสเซียเอง และในเวลาที่ต้องเดินไปโดยรวดเร็วเท่านั้น

ระเบียบการทหาร

หนทางการในทางยุทธศาสตร์ของฟรีดริชมหาราช มีอาการเป็นไปตามเหตุการณ์
คล้ายกับที่เป็นมาแล้วในยุคลุคัสที่ ๑๔ คือ

๑) ตั้งความมุ่งหมายในการสงครามอย่างแคบๆ เช่นยึดมณฑลโดมณฑล
หนึ่งหรือด็อม ฝ่ายรับยึดแนวต้านทานแนวใดแนวหนึ่ง

๒) ใช้ระเบียบการเลียงทหารจากคลังเสบียงอย่างเดียวซึ่งทำให้คิดการอย่างกว้าง
ขวางมิได้อิสระ

๓) นำใจและนิสัยความประพฤติดของทหารในกองทัพซึ่งเป็นทหารรับจ้างย่อม
จะไม่ได้

๔) ไม่ใคร่มีทุนรอนเพียงพอสำหรับทำสงคราม

เหตุการณ์ทั้งนี้ ฟรีดริชมหาราชมิให้ทรงใช้พระบัญชาได้เต็มที่

ฟรีดริชมหาราชไม่ใคร่จะได้รวมกำลังให้มากในตำบลสำคัญของยุทธบริเวณได้เลย
ตามแบบยุทธศาสตร์นั้นก็ต้องรวมกำลังให้มากเฉพาะในตำบลสำคัญ เช่นเดียวกับตาม
แบบยุทธวิธีก็ต้องรวมกำลังให้มากเข้าตีเฉพาะในที่ใดที่หนึ่งในแนวรบข้างศึก ฟรีดริช
ทรงทำการรวมกำลังในทางยุทธวิธีได้ดี แต่ในทางยุทธศาสตร์หาทรงทำไม่ได้ แล้ว
ไม่ทรงทำโดยตั้งพระทัย รับสั่งว่า “จะทำโครงการลงไปในครั้งคราวเดียว ถ้า
ไปแพ้เสียหมด แล้วจะทำอย่างไรต่อไป”

ถึงแม้ว่าฟรีดริชมหาราชทรงใช้วิธีกระทำสงครามตามแบบที่เป็นอยู่ทั่วไปตั้งนั้น
ก็ดี แต่ก็ไม่ได้ถึงกับถือเป็นแบบตายตัวเสียทีเดียว ในขั้นต้นในขณะที่เริ่มทรงทำการ
สงคราม เช่นในการทัพปี พ. ศ. ๒๒๘๔, ปี พ. ศ. ๒๒๘๕, ปี พ. ศ. ๒๒๘๗ ได้
ทรงทำการรบแตกหักในสนามรบ ให้เป็นการตกลงแพ้ชนะให้เสร็จการทัพลงในสนาม
รบทีเดียว ประจวบไปเลยนได้ทำภายหลัง ครั้นต่อมาได้ทรงรบแพ้หลายครั้ง ๆ เข้า
จึงทำให้ทรงระวังจัดขึ้น ใช้การเดินทางไปเดินมามากกว่าการรบ มีรับสั่งว่า “ไม่ควร
จะทำการรบใหญ่ ควรยึดที่มั่นอันแข็งแรงและสะดวก แล้วออกตีกองข้าศึกเป็น
กอง ๆ และทำลายเสีย ทำดังนี้มีทางเสียหายน้อย แต่อาจได้ผลเช่นเดียวกับ
การรบใหญ่”

ยุคฟรีดริชมหาราช

ฟรีดริชมหาราช เป็นผู้ชำนาญอันประเสริฐ และผู้รู้หลัก ผู้รู้จักปฏิบัติการในทางยุทธวิธี ได้ทรงจำความคิดของเอเปมินนัคัสและอาเล็กซานเดอร์พระเจ้าแผ่นดินประเทศมาเซโดเนียมาใช้ คือทำการสำเร็จในทางเอาไชยชนะเฉพาะในที่ใดที่หนึ่งซึ่งสำคัญในสนามรบ ด้วยอาการนำกองทัพเดินไปในสนามรบนั้นเอง จนกองทัพทั้งหมดไปอยู่ที่ปากของข้าศึก แล้วเข้าตีไปกินนั้นโดยตนเองมีกำลังมากกว่าเป็นอันมาก จัดขบวนรบเฉียงเป็นขั้นบรรได กับมีทหารม้าเป็นอันมากเข้าตีประกอไปด้วย

ในระหว่างเวลาพ้น ๘ ร้อยปี หาได้มีใครในชาติใหม่จำความคิดอันประเสริฐของแม่ทัพวิเศษในพวกคลาสสิกมาใช้ในสนามรบไม่ พึ่งมาขึ้นครั้งฟรีดริชมหาราชขึ้น

แต่ในส่วนยุทธศาสตร์ บางครั้งบางคราวฟรีดริชมหาราชได้ทรงสแดงพระดำหริคล้ายคลึงกับนโปเลียน แต่ในเวลาทำจริงหาได้ทรงทำสำเร็จตามพระดำหรินั้นไม่ ในลายพระหัตถ์ฉบับ ๑ ฟรีดริชมหาราชรับสั่งว่า

“ข้าศึกเป็นเข็มทิศของฉัน ข้าศึกอยู่ที่ไหน ฉันก็เดินมุ่งไปยังที่นั้น”

ตามพระกระแสดังนี้ เราจะต้องสันนิษฐานว่าทรงนึกถึงการรวมกำลังไปต่อสู้รบกับข้าศึกเป็นใหญ่ แต่ครั้นพิจารณาการสงครามซึ่งได้ทรงทำมาแล้วโดยละเอียด จะเห็นได้ว่าฟรีดริชมหาราชทรงกระจายกำลังไปในทางต่าง ๆ หาได้รวมเป็นปีกแผ่นไม่ และถึงเวลาที่ต้องรบ มักจะทรงมีจำนวนทหารน้อยกว่าฝ่ายข้าศึก

หลักของยุทธศาสตร์ที่ว่าต้องรวมกำลังให้มากในที่สำคัญแห่งยุทธบริเวณนั้น ฟรีดริชมหาราชออกจะทรงทงเสียมาก จนกระทั่งเมื่อพระองค์ทรงมีเวลาว่างจากการศึกในปีพ. ศ. ๒๓๑๘ ได้ทรงคิดวางแผนการสงครามจะไปตีประเทศฝรั่งเศส ก็ทรงแนะนำว่าให้แบ่งกำลังออกเป็น ๒ กองทัพ กองทัพ ๑ อยู่ทางมณฑลเอลซัสส์คอบเหนียวรังกองทัพฝรั่งเศสไว้ อีกกองทัพ ๑ รวมกำลังกันในมณฑลฟลานเดรียแล้วรุกไปกรุงปารีส

รวบรวมความเข้าแล้วก็ต้องกล่าวซ้ำว่า ฟรีดริชมหาราชเป็นแม่ทัพวิเศษในทางยุทธวิธี แต่ในทางยุทธศาสตร์ยังอ่อน สู้เปเตอรั่มหาราชประเทศรัสเซียไม่ได้

บรรดานายทหารผู้ใหญ่และนักปราชญ์ทหารทุก ๆ ประเทศในยุคฟรีดริชมหาราช นั้น ได้พยายามพิจารณาหาเหตุว่า ทำไมฟรีดริชมหาราชจึงรบชนะได้เสมอ ๆ

รเบียบการทหาร

ก็เลยไปเห็นเสียว่าเพราะได้จัดกองทัพวางระเบียบการฝึกหัดเป็นอันดี เลยคิดทำการตามอย่างต่างๆ ในสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เช่นในการแต่งกายทหาร, อาวุธ, แบบฝึกหัด ฯลฯ หาได้นึกถึงความคิดใหม่ในทางยุทธวิธี ซึ่งพริตริชมหาราชได้ทรงใช้ ในสนามรบนั้นไม่

บางคนก็ไปมองดูเห็นว่าพริตริชมหาราชทำการตัดทางส่งกำลังของข้าศึกสำหรับแล้วก็ได้เปรียบมาก ๆ โดยมีต้องรบ กับได้นึกถึงการบางคราวที่ทหารปรัสเซียได้แยกย้ายกันตั้งเป็นกองย่อยๆ อยู่ตามภูมิประเทศ แล้วก็สามารถเห็นยวรงค์กองทหารฝ่ายข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่านั้นได้ แต่หาได้พิจารณาให้ละเอียดไม่ ว่าทหารปรัสเซียทำเช่นนั้นแต่เฉพาะในขณะที่ยึดตามเหตุการณ์ และไม่มีกำลังพอจะทำการรุกให้แตกหักได้ หรือเมื่อข้าศึกก็กระจายกำลังเช่นนั้นเหมือนกัน

พวกนักปราชญ์ในสมัยนั้น ไปเล็งเห็นการที่ทหารบางครั้งบางคราวดังนี้ มาถือเป็นแบบเสมอไป มีน้อยคนที่จะได้เห็นการลี้ซึ้ง เช่นนักปราชญ์ผู้ ๑ ขอลอยดได้แลเห็นชัดว่า การที่ทหารปรัสเซียรบขณะนั้น เพราะพระปรีชาสามารถของพริตริชมหาราชเอง ทรงปฏิบัติทำให้เหมาะกับเหตุการณ์เป็นคราวๆ ไป ทรงทำการอยู่เสมอด้วยพระองค์เอง กับทั้งนี้ไสยใจคอของทหารปรัสเซียอันได้รับความบำรุงและความฝึกหัดฝึกแปลกกับทหารประเทศอื่นๆ ในสมัยนั้น

โดยที่พากันดูแต่การภายนอกโดยมาก แล้วและเตาผิดในเหตุที่พริตริชมหาราชทรงรบขณะตั้งว่ามานี้ เลยเกิดมีการถือแบบที่ผิดขึ้นใหม่อีก เกิดมีวิธีทางยุทธศาสตร์ ซึ่งเรียกกันว่าวิธีวางกองทหารรายตามแนวยาว (Cordon System) ถือกันว่าจอมพลเอาสเตรียชอตาสซีเป็นผู้คิดวิธีขึ้น วิธีนี้เกิดขึ้นจากที่ถือว่าลักษณะภูมิประเทศกับทั้งทางเดินระหว่างลักษณะภูมิประเทศนั้นๆ เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ประกอบกับวิธีรบซึ่งยึดที่มั่นเป็นใหญ่ และวิธีจัดคลังเสบียงเดิน ๕ วันนั้น เพราะฉะนั้นจึงดำเนินการดังต่อไปนี้

ต้องตรวจดูในแนวเขตรแดนหรือในยุทธบริเวณทั้งอัน ว่ามีตำบลใดมีที่ลักษณะแข็งแรง และเป็นประโยชน์ในทางยุทธวิธีบ้าง ให้ทหารไปรักษาตำบลเหล่านั้นทุกๆ ตำบล แล้วถือว่าตำบลนั้นๆ เป็นหลักที่จะยึดเหนี่ยวระวังข้าศึกไม่ให้รุกเข้ามาในดินแดนฝ่ายเราได้ ทั้งป้องกันทางเส้นทางส่งกำลังของฝ่ายเราด้วย

ยุคฟรีดริชมหาราช

ยังมีตำบลตั้งว่ามานให้มากตำบล และตำบลนั้นตั้งรายต่อเนื่องกันเป็นแนวยิ่งยาว ยิ่งเป็นการดี นับว่ายุทธบริเวณหรือบ้านเมืองมีเครื่องป้องกันแข็งแรงมาก

อีกประการหนึ่งถ้าแนวตั้งว่ามานยิ่งยาวก็ยิ่งสะดวกในการที่จะโอบปึกแนวเช่นเดียวกันทางฝ่ายข้าศึก แล้วและไปตัดทางส่งกำลังของฝ่ายข้าศึก

เมื่อความคิดเป็นดังนี้ ถึงเวลาทำจริงก็ต้องแบ่งทหารไปอยู่ในตำบลต่างๆ เท่าๆ กันตลอดแนว ซึ่งแปลว่ากระจายกำลัง จนกระทั่งถึงเมื่อกองทัพรวมกันทั้งหมดจะมีจำนวนทหารมากเท่าใดก็ดี แต่ถ้าหิบบยคนเพาะกองทหารในตำบลใดตำบลหนึ่งจนกว่าแล้ว คงมีกำลังน้อยอยู่เสมอ คือถ้าข้าศึกรวมกำลังให้มากเข้าตีเฉพาะตรงตำบลใดตำบลหนึ่งแล้ว กองทหารในตำบลนั้นคงไม่มีจำนวนพอจะต้านทานได้เลย

เพื่อที่จะให้กองทหารซึ่งไปตั้งอยู่ในตำบลหนึ่งนั้น มีความมั่นคงยิ่งขึ้น ได้พยายามที่จะเลือกที่ตั้งมั่นคงตามธรรมดาแล้ว และข้าพยายามตกแต่งในทางบ้อมค่ายสนามให้แข็งแรงยิ่งขึ้นอีก ที่มั่นคงว่ามานแข็งแรงจนทำให้ฝ่ายรุกตีได้ยากจริง แต่ฝ่ายรับคือทหารที่รักษาอยู่นั้นเอง ก็ได้แต่ทำการรับแท้ๆ เท่านั้น จะคิดทำการตีโต้ตอบไม่ใคร่ได้ เพราะออกจากที่มั่นเช่นนั้นยากที่สุด

ถึงแม้ว่าโทษของวิธีวางกองทหารรายตามแนวยาวนั้นแลเห็นได้ง่ายๆ ก็ดี แต่ใครๆ ก็พากันใช้ตามไปหมด ไม่รู้สึกในความเสียหายพอ เมื่อใช้กันเรื่อยมาจนถึงนโปเลียนได้ออกกระทำการสงคราม ก็ได้ตีข้าศึกซึ่งใช้วิธีเช่นนั้นแตกย่อยยับไปโดยเร็วพลันทุกๆ คราวที่รบ ถึงกระนั้นก็วิธีนี้ก็ยังไม่สาปสูญจนกระทั่งในสมัยปัจจุบันนี้ ก็ยังชวนจะไปใช้วิธีนี้อยู่บ่อยๆ อดไม่ใคร่ได้ นายพลซึ่งไม่มีใครมีปรีชาสามารถพอเป็นต้องใช้วิธีนี้แทบทุกคนเพราะเป็นการง่าย คือมีทางข้าศึกมาได้ก็ทางก็นำทหารไปจุกไว้เสียให้ทุกแห่งไปก็เสร็จเรื่อง ง่ายดายแล้วดูเป็นการมั่นคงเข้าที่ได้กันไว้ทุกทางแล้วจะว่าอะไรอีก

ส่วนผลที่ทำการเช่นนั้นมิอย่างเดี๋ยวนั้นเสมอ คือถ้าฝ่ายข้าศึกมีแม่ทัพที่ฉลาดรวมกำลังเข้าตีเฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่งในยุทธบริเวณแล้ว ฝ่ายที่กระจายกำลังก็เป็นแพ้ทุกครั้ง ไม่เคยที่จะไม่แพ้จนครั้งเดียว

รเบียบการทหาร

เมื่อเป็นดังนี้ก็น่าถามว่าทำไมจึงยังคงใช้วิธีที่ไม่ดีกันอยู่เล่า ตอบได้ว่า

๑) ในการสงครามโดยมาก กองทัพซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อกัน มักใช้วิธีวางกองทหาร
รายตามแนวยาวด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แปลว่าทำไมดีทั้งคู่ก็เป็นอันทำการกันไปได้ โดยไม่
รู้ดีกว่าข้างหนึ่งเสียหายกว่าอีกข้างหนึ่ง เลยมีผู้กล่าวว่า การวางรายไม่ใช่จะต้องแพ้เสมอ

๒) การที่บุคคลจะสอดส่องแลเห็นและเข้าใจที่ริมทราบในหลักสำคัญของวิธี
กระทำการสงครามนั้นยากนัก แล้วอีกประการหนึ่งการที่จะกำหนดว่าอะไรสำคัญอะไร
ไม่สำคัญประกอบกับความมุ่งหมายฝ่ายเราและความมุ่งหมายฝ่ายข้าศึกนั้น ก็ต้องการ
ความฉลาดและความคิดอันสุขุม เช่นถ้าจะรวมกำลังไว้ดังนี้ ต้องรวมในทางหรือที่
ซึ่งสำคัญ ทางอื่นที่อันปล่อยที่เดียวตามแต่จะเป็นไป ต้องไม่กังวลและไม่เสีย
ดาย ก็การที่จะตัดสินใจว่าที่ใดทางใดสำคัญนั้นแหละเป็นของไม่ใช่ง่าย

ส่วนวิธีวางกองทหารรายไปนั้นไม่ต้องลำบากสรีระจิตทางสำคัญไม่สำคัญ หรือ
คิดเหตุผลอะไรเลย ไม่ต้องนึกถึงความมุ่งหมายฝ่ายตนและฝ่ายข้าศึก มีทางก็ทาง
กว้างทหารลงไปทุกๆ ทางเป็นเสร็จเรื่อง ทำการถูกแบบแผนแล้วก็แล้วกัน มันง่าย
กว่ามากไม่ใช่หรือ

การที่จะหาบุคคลซึ่งทำการโดยตริต้องอย่างสุขุมนึกถึงเหตุผลรอบข้างไม่มั่งง่าย
นั้น เป็นการหายากที่สุด

วิชาบ้อมค่ายถาวร ในยุคนี้ ก็ได้ดำเนินไปในทางที่นับว่าดีขึ้นตามลำดับ มีนาย
ทหารชาวเยอรมันและฝรั่งเศสได้พยายามค้นคว้าอยู่มาก ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารของตนเองนั้น
ไม่โปรดในทางบ้อมค่าย เพราะฉะนั้นในประเทศปรัสเซียโดยเฉพะในยุคนี้ การนี้
ไม่มีใครจะเจริญนัก

นายทหารข้างซึ่งนับว่าเยี่ยมที่สุดในยุคนี้ คือมองตะลัมแบร์ต (ฝรั่งเศส)
แผนบ้อมของท่านผู้นี้มีลักษณะตรงกับซึ่งได้เห็นภายหลังในยุทธวิธีของนโปเลียน คือ
ลักษณะรวมกำลังให้มากในที่สำคัญ และใช้กำลังเป็นปีกแผ่นดาโลมเข้าเอาไชยชนะ
นโปเลียนรวมปืนใหญ่เข้าตั้งรวมกันระดมยิงในสนามรบ มองตะลัมแบร์ตร่วมเข้าตั้ง
บนเชิงเทินบ้อม

ยุคฟรีดริชมหาราช

มองเตสกีเยต์ได้ออกความเห็นในการทำบ่อน ดังนี้

๑) ให้เลิกรูปบัสติโอน เปลี่ยนเป็นรูปเตนาล หรือโพลิโกนาล

๒) ให้ตกลงว่ากำลังของเชิงเทินนั้นอยู่ที่ปืนใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่บนเชิงเทินในที่กำบังอันมิดชิดและมั่นคง

๓) เพื่อจะให้บ่อนต้านทานได้นานต้องทำแนวที่ยึดมั่นหลังแนวเชิงเทินใหญ่นั้นอีกให้หลายชั้น มองเตสกีเยต์เองวางแนวที่ยึดมั่นตั้ง ๔ ชั้น ส่วนการยิงกราดนั้นจัดให้มีที่กำบังสำหรับปืนที่จะใช้ยิงกราดเป็นพิเศษ แนวเชิงเทินข้างหน้าต้องให้ถูกลูกกระสุนจากปืนใหญ่ซึ่งตั้งไว้ข้างหลังเป็นอันมากด้วย สำหรับเวลาที่ข้าศึกขึ้นมาตีแนวน่าจะไต่ยัดต้านทานหรือขับไล่ต่อไป

ในแผนของการทำบ่อนตามลักษณะที่ว่ามันนี้ ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่หลายอย่าง เช่นการที่มีเชิงเทินหลายชั้นทำให้เป็นการยุ่งยากและเปลืองเงินแพงมาก แนวทุก ๆ แนวยังถูกยิงตัดแหวได้ตั้งนี้เป็นต้น

มองเตสกีเยต์ได้นึกไปถึงการภาวนามาก เขาถือว่าวิธีรบคงจะเปลี่ยนแปลงไปและกองทัพคงจะเกิดมีจำนวนมาก ๆ ฉะนั้นจะต้องการป้องกันตำบลที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์ด้วยค่ายถาวร ไม่ใช่เฉพาะแต่บ่อน ๆ เดี่ยวตั้งอยู่อย่างสันโดด ในปี พ.ศ. ๒๓๐๔ มองเตสกีเยต์ได้สร้างค่ายถาวร (คือมีบ่อนถาวรหลายบ่อนตั้งเรียงรายติดต่อกันช่วยกันได้) ที่เกาะโอเลรอง สำหรับต่อสู้กับชาวอังกฤษ และทำแผนสำหรับการป้องกันเมืองแซร์บูร์กอย่างดี มีแนวบ่อนตั้งรอบเมืองถึง ๒ ชั้น

ความคิดของมองเตสกีเยต์นั้น ได้ใช้กันในประเทศเยอรมันก่อนในประเทศฝรั่งเศส เพราะในประเทศฝรั่งเศสนายทหารต่าง ๆ เช่น บุสมาร์ต, ชัสส์ลู๊ปและภายหลังการ์โนต์, กาสโคและซุมาระ คงใช้บ่อนรูปบัสติโอนอยู่ แต่แก้ไขให้ดีขึ้น

ตั้งแต่ครั้งโวลังมา การตีบ่อนดำเนินตีแข่งแรงขึ้นทุกที เพราะฉะนั้นเป็นการจำเป็นที่จะหาทางต่อสู้ของฝ่ายรับให้ทันกัน จึงได้คิดให้ ๑) มีที่ทำการได้สะดวก และมีที่กำบังมากขึ้นบนเชิงเทิน ๒) ตกแต่งผนังของที่กำบังอย่าให้ถูกยิงได้ง่าย

๓) ทำการรับนั้นอย่างแข็งแรงคือมิใช่รอรับอยู่เฉย ๆ มีการออกตีโต้ตอบให้มาก ๆ

ระเบียบการทหาร

บ้อมค่ายสนาม ดำเนินไปในทางที่พิสดารเกินต้องการ คือคิดลึกซึ้งมากเกินไป ทำมากเกินไป ทำงามเกินไป จนเป็นการเสียเวลาอย่างยิ่ง ในเรื่องนี้ในกองทัพเอเชียเป็นมีอาการยุ่งยากที่สุด เพราะถือประโยชน์ในการเอาเปรียบ ลักษณะภูมิประเทศนั้นเป็นใหญ่มากเกินไป ไม่นึกถึงว่ากำลังของทหารนั้นเองเป็นใหญ่ เพื่อจะให้มันแนวบ้อมค่ายสนามติดต่อกันเป็นพีค ได้คิดทำแนวบ้อมค่ายสนามเป็นรูปพื้นเลื่อย แต่ฟรีดริชมหาราชไม่ทรงเห็นด้วย โปรดทำบ้อมสนามหลาย ๆ บ้อมตั้งเป็นอัน ๆ ให้ยังช่วยกันได้

มองตะลัมแบร์ต ได้คิดรวมวิธีทั้ง ๒ ฝ่ายนี้เข้าด้วยกัน คือทำบ้อมสนามรูปสี่เหลี่ยมวางรายเป็นแนว แล้วและมีสนามเพลาะเป็นพื้นเลื่อยโยงติดต่อกันอีกชั้นหนึ่ง

การทหารในประเทศรัสเซีย

การทหารในประเทศรัสเซียในยุคนี้ได้ดำเนินไปในทางของตนเอง ต่อจากรเบียบซึ่งเปเตอรืมหาราชได้ทรงวางไว้

กองทัพรัสเซียในยุคนั้นมีอาการคล้ายคลึงกับกองทัพในประเทศยุโรปอื่น ๆ แต่มีอาการบางอย่างที่ต้องนับว่าดีกว่าในกองทัพอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน ในการฝึกหัดได้นึกถึงการรบแท่งยิ่งกว่าการอื่น ๆ มีจเรอันมีอำนาจมากไปตรวจการฝึกหัดในกรมทหารทุกกรมเสมอ การปกครองกับการในทางสมุห์บาญชีในกรมทหารแยกจากกัน คือเป็นต้นว่าถ้าผู้บังคับการกรมสั่งการในทางสมุห์บาญชีผิดกับกฎข้อบังคับแล้วสมุห์บาญชีจะทำตามมิได้เป็นอันขาด กฎหมายและข้อบังคับทหารกล่าวไว้ชัดว่าให้ทหารทุกคนทำการให้เป็นประโยชน์แก่ราชการเป็นใหญ่ ไม่ให้นึกถึงการส่วนตัวและการประจบประแจง

ในรัชกาลของพระเจ้าเปเตอรืครั้งที่ ๓ ได้เกิดมีการจำอย่างกองทัพรัสเซียในทางภายนอกเป็นอันมาก เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงหลงบูชาฟรีดริชมหาราชจนเหลือประมาณแต่ครั้งตกมาในรัชกาลเอมเปรสเยคาเทรีนาที่ ๒ ก็ได้เลิกการจำอย่างโดยไม่เข้าเรื่องนั้นเสีย ได้ดำเนินการไปเป็นอิสระของตน มีผู้แนะนำและแสดงตัวอย่างในทางรบอันสำคัญเช่นจอมพลรุมิแยนเซฟและชวอร์ฮอฟ กับในทางปกครองจอมพลปะติโยมกินก็เป็นผู้หลักมาก

บุคพรีตรชมหาราช

ชาวรัสเซียแท้ ๆ ไม่ใคร่ชอบจำอย่างแบบการในกองทัพทางตะวันตก เพราะเหตุว่าทางตะวันตกใช้ทหารจ้างตามบุญตามกรรมดังว่ามาแล้ว ส่วนในประเทศรัสเซียใช้ทหารชาติรัสเซียแท้เท่านั้น ถึงแม้ว่าในกองทัพย่อมจะมีคนที่ไม่ดีปนอยู่บ้าง เพราะได้ใช้วิธีส่งผู้ที่กระทำความผิดในทางอาญาเข้าเป็นพลทหารเป็นถนลงโทษ ถึงกระนั้นก็ยังเป็นชนชาติรัสเซียแท้ ยังนับว่าเป็นผู้สมควรบอingkันรักษามหากระษัตริย์และชาติบ้านเมืองได้

ตั้งแต่รัชกาลเปเตอรืมหาราชา มีชาวต่างประเทศเข้าไปรับราชการในประเทศรัสเซียมากหลาย และเข้าไปเป็นนายทหารจนได้เป็นผู้ใหญ่ในกองทัพก็หลายคน บุคคลเหล่านี้ไม่เข้าใจการงานที่เปเตอรืมหาราชาได้ทรงจัดทำขึ้นเพื่อนำบ้านเมืองไปสู่ความเจริญ ไม่เข้าใจลักษณะพิเศษของทหารรัสเซียและแบบระเบียบในกองทัพรัสเซีย เลยคิดแต่จะวางการให้เหมือนกับในประเทศตะวันตกไปเท่านั้น นำผลไม่ดีมาให้แก่กองทัพหลายอย่าง

เพราะฉะนั้นปะติโยมกินจึงได้กล่าวในคำสั่งฉบับ ๑ ว่า “ในรัสเซียเมื่อได้จัดกองทัพประจำขึ้น ได้มีนายทหารต่างประเทศเข้ามามาก นายทหารเหล่านั้นขัดถือแบบเครื่องครัดตามระเบียบสมัยนั้น ฝ่ายทหารของเราเองไม่เข้าใจความมุ่งหมายของการที่จัดอย่างนั้นอย่างนี้ เลยเห็นแบบอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นของวิเศษ เกือบต้องกราบไหว้ไปหมด เห็นกันไปว่าการเป็นทหารคืออยู่ที่สรวมวิกมีหางเป็ย (ทหารสมัยโน้นแต่งตัวเช่นนั้น) สรวมหมวกและมีหมายสีที่คอทั้งมีเครื่องหมายจุกจิกอื่น ๆ ทำท่าอาวุธชิดแถวอย่างทหารตะวันตก ๆ ล ๆ พวกเรามักคิดถึงของเล็กน้อยเหลวไหลดังนี้ แต่ส่วนข้อสำคัญจริงต่าง ๆ หาทราบไม่ แท้ที่จริงเครื่องแต่งกายและเครื่องประกอบเครื่องแต่งกายของเรา เป็นชนิดซึ่งจะคิดหาอะไรให้เป็นการลำบากแก่ทหารยิ่งกว่าไม่ได้ เพราะทหารนั้นคือพวกชาวนา ซึ่งต้องมารู้จักกับเกือกคัย, สายรัดร่อยแปด, เสื้อคัย, และของอื่น ๆ ขึ้นใหม่ทั้งนั้น ความงามของเครื่องทหารอยู่ที่ความสม่ำเสมอเหมือนกันหมด และที่ของทุกสิ่งใช้เป็นประโยชน์ได้จริง เครื่องแต่งกายทหารต้องให้เป็นสิ่งที่สำหรับตกแต่งปกคลุมกายได้จริง ไม่ใช่สำหรับความลำบากยากแค้น

ระเบียบการทหาร

การอวดสรวยอวดงามไม่เข้าเรื่องควรทำลายเสียให้สิ้น เพราะเป็นของฟุ้งเพื่อไม่จำเป็น เสียเวลาเปล่า, เปลืองเงิน, เปลืองคนใช้, ทั้งนี้สำหรับทหารไม่ควรจะให้เป็นอย่างไปเลย."

คำสั่งที่ได้นำมาเขียนไว้^๕ เขาสั่งกันสำหรับทหารรัสเซีย ในเวลาประมาณ ๑๕๐ ปีล่วงแล้วมา แต่รู้สึกว่าจะออกคำสั่งเช่นนี้สำหรับกองทัพไทยเราในเวลา^๕ ดูเหมือนจะใช้ได้ดี และไม่ผิดสมัยด้วย

ปะติโยมกินได้สั่งให้เลิกการที่ทหารรัสเซียแต่งตัวอย่างทหารปรัสเซีย แต่^๕ ครั้นมาถึงรัชกาลเอมเปอเรอร์ปอลที่ ๑ (พระโอรสเอมเปอเรอร์นาที่ ๒) ก็กลับ^๕ แต่งดังนี้^๕ อีก

ทหารราบ รัสเซียใช้จัดแถว ๓ ชนิด คือแถวหน้ากระดาน, แถวตอน, และ^๕ แถวรูปสี่เหลี่ยม (คารเร) ในรัชกาลเอมเปอเรอร์นาที่ ๒ ได้จัดตั้งกองทหารพราน^๕ ขนหลายกอง และทหารเหล่านี้^๕ ทำการรบจัดเป็นแถวขยาย

ทหารม้า ในรัชกาลเอนาที่ ๒ ในจำนวนทหารราบ ๒ แสน ๘ หมื่น ๗ พัน^๕ คน มีทหารม้า ๖ หมื่น ๔ พัน^๕ รุมีแยแนเชฟและชูวอร์อฟได้วางระเบียบการยุทธวิธี^๕ สำหรับทหารม้ารัสเซียไว้หลายอย่าง

รุมีแยแนเชฟได้สั่งให้ทหารม้าเลิกใช้เกราะ ให้จัดซ้อนกันแต่เพียง ๒ แถว^๕ ห้ามมิให้ยิงปืนจากบนหลังม้า ฝ่ายชูวอร์อฟฝึกหัดสั่งสอนทหารม้าในเวลาสงบศึก^๕ และสั่งการในเวลาสงครามจกระทั้งทหารม้าได้บังคับบัญชาที่น่าใจกล้าแข็ง จนไม่^๕ เกรงขามที่กัดขวางอย่างใด เช่นเดียวกับทหารม้าของชาร์ลส์ที่ ๑๒ ประเทศสวีเดน^๕ ทหารม้ารัสเซียได้ตีทหารม้าตุรกีซึ่งนับว่าดีที่สุด^๕ ในสมัยนั้นแตกพ่าย ตีทหารราบตุรกี^๕ และฝรั่งเศสแตก ในการรบที่ริมnik ได้ขี่ม้าเข้าตีบ้อมค่ายสนามได้ ส่วนในคราว^๕ ตีบ้อมอิสมาอีลลงจากม้าเข้าปืนกำแพงพร้อมด้วยทหารราบ

อนึ่งพวกคลาสสิก แต่รัชกาลเปเตอรั่มหาราชมา ได้ไปในการสงครามด้วย^๕ กับกองทัพรัสเซียเสมอ เป็นทหารชนิดเป็นอย่างดี ใช้เป็นประโยชน์มากในการลาด^๕ ตระเวน, การรักษาด่าน, และการรบหุบมหิม

ยุคฟริตริชมหาราช

ทหารปืนใหญ่ของรัสเซียในยุคนี้ก็เจริญขึ้นมากตลอดจนการทำปืน ถึงกับมีปืนอย่างที่มีเกลียวภายในลำกล้อง ซึ่งทำขึ้นแต่สมัยโน้นเป็นตัวอย่างปรากฏอยู่ แต่เห็นจะเป็นการคิดขึ้นแล้วยังไม่สามารถทำให้สำเร็จเรียบร้อยทีเดียว เพราะไม่ปรากฏว่าได้ใช้

ตำราวิชาทหาร ในประเทศทวีปยุโรปทั่วไปได้มีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ที่สำคัญอันเกิดขึ้นในสมัยนี้ ก็คือ ตำราของนักปราชญ์ชอลอยด์ ตำรานี้เรียกกันว่า “จดหมายเหตุในการทหารและราชการบ้านเมือง” เป็นตำราอันกว้างขวางดีจริงฉบับที่ ๑ ในทางยุทธศาสตร์ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศยุโรป กับภายหลังได้เขียนหนังสืออีกเล่ม ๑ เรียกว่า “พงษาวดารการสงคราม ๗ ปี”

ในหนังสือทั้ง ๒ นี้ ชอลอยด์ได้กำหนดว่าวิชายุทธศาสตร์คืออะไร พิจารณาการอย่างใดบ้างเพียงใด

ชอลอยด์ได้กล่าวความเป็นหลักในการรบ (คือต่อสู้กันในสนามรบแท้ๆ) ดังนั้นให้เคารพอาวุธพื้นแท่ง การยิงปืนให้นับว่าสำหรับเตรียมขั้นต้นเท่านั้น ให้ยิงในขณะที่เดินรุกไปไม่ได้ ให้เดินรุกให้ตื้ออย่าหยุดเสียกลางทาง ในที่สุดต้องเข้าคลุมบอนแท่งโดยแข็งแรง

ชอลอยด์ได้กล่าววางหลักถึงการกำหนดทางเดินไปทำสงคราม ได้บรรยายถึงหลักสำคัญของยุทธศาสตร์ที่ว่าให้รวมกำลังไว้อย่างกระจาย กับได้กล่าวถึงการที่ราชการบ้านเมืองเกี่ยวประสานกับการสงครามอย่างใด กล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศ ถึงความสำคัญแห่งน้ำใจทหาร

หนังสือที่ชอลอยด์แต่งไว้นี้ ทำให้คนที่อ่านต้องคิดต่อเติมมาก จะอ่านท่องจำเฉยๆ ไม่ได้ทีเดียว

เพื่อจะแสดงวิธีกระทำสงครามในยุคนี้ให้เห็นชัดยิ่งขึ้น จะได้บรรยายการสงคราม ๗ ปีเฉพาะในปีที่ ๑ (พ. ศ. ๒๓๐๐) ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๒๑

สงคราม ๑ ปี เฉพาะปีที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๐๐)

ฟรีดริชมหาราชได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศปรัสเซียสืบสนองพระองค์พระราชบิดาในปีพ.ศ. ๒๒๘๓ ขณะนั้นประเทศปรัสเซียมีจำนวนพลเมือง ๓ ล้าน มีจำนวนทหาร ๘ หมื่น ๖ พันคน มีเงินรายได้เข้าพระคลัง ๓๐ ล้านมาร์กต่อปี กับมีเงินรอกคลังอยู่อีก ๓๓ ล้านมาร์ก ประเทศแบ่งเป็น ๓ มณฑลเท่านั้น คือมณฑลปรัสเซีย, บรันเดินบูร์ก, โปเมราเนีย กับมีดินแดนกระทอนกระแท่นอยู่ในเวสต์ฟาเลียบ้าง มณฑลและดินแดนทั้งปวงนี้มีอาการไม่ติดต่อกันเป็นปึกแผ่น มีดินแดนของผู้คนแขกขวางและผ่าเข้ามาหลายแห่ง แล้วเขตรแดนก็เปิดโล่ง ข้าศึกอาจเข้ามาย้ายได้โดยง่าย

ในปีพ.ศ. ๒๒๘๓ นั้นเอง เอมเปอเรอร์เยอรมันวงษ์ฮาบสบูร์กชาร์ลส์ที่ ๖ สิ้นพระชนม์ลง และไม่มีพระราชโอรสสืบสันตติวงศ์ พระราชธิดาขึ้นเสวยราชในดินแดนแอสเตรีย แต่เป็นเอมเปอเรอร์หาได้ไม่ เพราะตามแบบต้องเป็นชาย เลยต้องพากันเลือกผู้เป็นพระภักศดาขึ้นเป็นเอมเปอเรอร์ อยู่ข้างจะเป็นการยุ่งเหยิงมีข้อทู่เถียงกันมากอยู่ ฟรีดริชมหาราชทรงเห็นได้ที กับทั้งขณะนั้นประเทศแอสเตรียก็กำลังมีสงครามกับตุรกีอยู่ด้วย เลยเข้าไปยึดมณฑลซิชเลเชียซึ่งเป็นของแอสเตรียอยู่ระหว่างมณฑลปรัสเซียและบรันเดินบูร์ก แล้วจัดการต่อสู้ป้องกันอยู่ในมณฑลนั้น

ในระหว่าง ๕ ปี (พ.ศ. ๒๒๘๓ ถึง ๒๒๘๘) ฟรีดริชมหาราชทรงทำสงครามต่อสู้รักษามณฑลซิชเลเชียไว้ในพระหัตถ์ของพระองค์ได้ และได้ทำสัญญาเลิกสงครามที่เมืองเคิร์สเดน ตกลงประเทศปรัสเซียได้มณฑลซิชเลเชียเป็นสิทธิ์แก่ตน

ในระหว่าง ๑๒ ปีต่อมา ฟรีดริชมหาราชทรงจัดการเตรียมรบอย่างแข็งแรงจัดการคลังและกองทัพให้ดียิ่งขึ้น เพราะทรงรู้สึกว่าจะต้องรบกันอีกแน่ทีเดียว ทั้งพระองค์เองก็มีพระประสงค์จะทำสงครามแผ่อำนาจของประเทศปรัสเซียต่อไป

ในปีพ.ศ. ๒๒๘๘ ได้เกิดสงครามขึ้นในระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับประเทศอังกฤษ แล้วประเทศอังกฤษรบได้ชัยชนะสำคัญทางทะเล ประเทศฝรั่งเศสเห็น

ยุคฟรีดริชมหาราช

เป็นการจำเป็นจะต้องทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อมิให้เสียเปรียบนัก จึงยกกองทัพไปยึดประเทศฮันโนเวอร์ ซึ่งอยู่ในเยอรมันแต่เป็นดินแดนของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษส่วนพระองค์ คือพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษแต่ยอร์ชที่ ๑ นั้น เป็นวงษ์ที่ปกครองประเทศฮันโนเวอร์แต่เดิม แล้วได้รับเชิญไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เพราะพระราชวงษ์ในประเทศอังกฤษขาดตอนลง

เมื่อประเทศฝรั่งเศสทำดังนี้ เลยเกิดกลายเป็นทำสงครามกันไปทั่วยุโรป ประเทศอังกฤษผูกสัมพันธมิตรไมตรีกับประเทศปรัสเซียตกลงจะทำการด้วยกัน ประเทศรัสเซีย, เอสเตรีย, ฝรั่งเศส, โปแลนด์, ซัคโซเนีย, สเวเดน, รวมรวมกันเป็นพวกต่อสู้กับประเทศทั้ง ๒ นั้น

ประเทศอังกฤษนั้นทำการรบแต่ทางทะเล เพราะฉะนั้นถ้าจะว่าไป ก็แปลว่าประเทศยุโรปทั้งปวง รวมกำลังกลุ้มรุมรบประเทศปรัสเซียประเทศเดียว ซึ่งรู้สึกกันแล้วว่ากำลังขึ้นสู่ความเจริญและทำการรบแข่งแรงนัก ควรจะตกลงเสียแต่ต้นมือ ฝ่ายประเทศปรัสเซียมีความหวังอยู่แต่ในเงินที่อังกฤษจะให้ช่วย และในพระปรีชาสามารถของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น

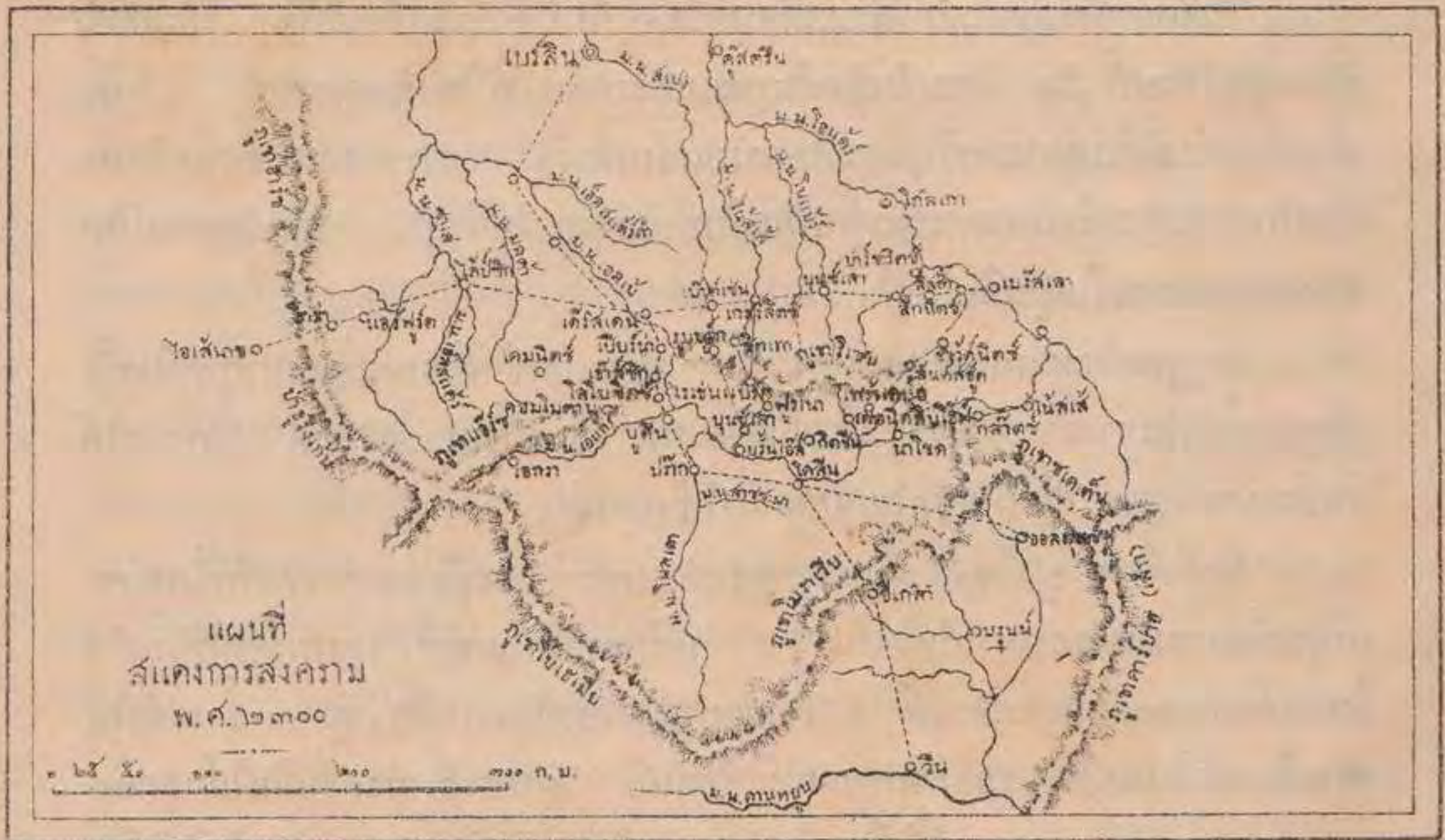
การพุดจากระหว่างประเทศต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นข้าศึกของประเทศปรัสเซียนั้น ได้กระทำกันในทางลับ ถึงกระนั้นฟรีดริชมหาราชก็ทรงทราบเรื่องหมด เพราะได้ติดสินบลข้าราชการประเทศซัคโซเนียผู้หนึ่งให้บอกเล่า

ในต้นปี พ. ศ. ๒๒๙๕ ฟรีดริชมหาราชทรงเห็นว่ากองทัพของพระองค์พร้อมบริบูรณ์จะเริ่มทำการสงครามได้แล้ว แต่กองทัพฝ่ายข้าศึกยังหาพร้อมเพียงไม่ จึงทรงคิดการจะเริ่มสงครามทันที เข้ายึดประเทศซัคโซเนียเสียก่อน ซึ่งจะทำให้พระเจ้าแผ่นดินซัคโซเนียออกไปจากหมู่ข้าศึกทันที การสงครามจะดำเนินไปนอกดินแดนของพระองค์ ราษฎรไม่เดือดร้อน แล้วการที่ไปยึดประเทศฝ่ายข้าศึกได้ดังนี้ จะทำให้ทหารฝ่ายพระองค์มีใจฮึกเหิมยิ่งขึ้นด้วย

ในปลายเดือนสิงหาคม พ. ศ. ๒๒๙๕ ฟรีดริชมหาราชเสด็จยกทัพเข้าไปในประเทศซัคโซเนีย

สงคราม ๗ ปี

ยุทธบริเวณทั่วไปของการสงครามครั้งนี้ คือ ดินแดนประเทศปรัสเซีย กับ
 มณฑลของฝ่ายข้าศึกต่าง ๆ ซึ่งติดต่อกันใกล้เคียง เพราะฉะนั้นนับได้ว่าแบ่งออกโดย
 ธรรมชาติเป็นหลายบริเวณ คือบริเวณฝ่ายตะวันออก ไปทางประเทศรัสเซียในลุ่ม
 น้ำโอดเธร์, เปร์เกิล, และวิสตุลละ. บริเวณฝ่ายเหนือทางประเทศสวีเดนอยู่ในมณฑล
 โปเมราเนียและในดินแดนใกล้เมืองสตราลซันด์, บริเวณที่ ๓ ในประเทศฮันโนเวอร์
 กองทัพฝรั่งเศสทำการรบต่อสู้กับดั๊กคัมเบอร์แลนด์ เชอพระวงษ์พระเจ้าแผ่นดิน
 ดินอังกฤษและฮันโนเวอร์ร่วมกัน บริเวณที่ ๔ เป็นบริเวณสำคัญที่สุด อยู่ใน
 ประเทศโบฮีเมียและปรัสเซียภาคใต้ มีกองทัพของฟรีดริชมหาราชเอง รบกับ
 กองทัพอาอสเตรียและกองทัพฝรั่งเศสในบังคับบัญชาमारิศชูบส์

ยุทธบริเวณสำคัญนั้น มีรูปเป็นสี่เหลี่ยม มีเขตรแดนเหนืออยู่ที่เส้นขวาง
 ซึ่งผ่านกรุงเบอร์ลิน เขตแดนตะวันตกคือเขาฮาร์ซและป่าบูร์กเก้นกับทางเขาโบฮีเมีย
 เขตแดนใต้คือแม่น้ำดานฮุยบ เขตแดนตะวันออกคือแม่น้ำโอดเธร์และเขาการ์
 ปาชย้อม

ยุคฟรีดริชมหาราช

ในบริเวณนี้มีมณฑลบรรณันเดินบุรกกกับซีเลเชียของปรัสเซีย ประเทศซัคโซเนียดินแดนโบเฮเมีย, โมราเวียของเอสเทรียตังอยู่ มีลุ่มน้ำ เอลเบ, โมราว่า, และลุ่มน้ำโอเดร์ที่เพาะทางฝั่งซ้าย

ตามคำของนักปราชญ์ล้อยด์ กล่าวว่ายุทธบริเวณนี้เป็นที่รกรากมาก มีคลองลึกและเทือกเขาหรือเนินอันมีต้นไม้ขึ้นเป็นป่าเกาะอยู่หลายแห่ง เป็นการยากแก่การที่กองทัพจะเดินไปมา แต่เลือกที่ตั้งมั่นได้ง่ายทุก ๆ ทางไป ชั่วแต่ฝั่งแม่น้ำโอเดร์เท่านั้นต่ำและเป็นทราย

มีแนวต้านทานทางยุทธศาสตร์ซับซ้อนกันอยู่ในบริเวณนี้มาก คือป่าจริงเกิน, เทือกเขาเอิร์ซ, เทือกเขาไรส์, (ซุเค็ต), เทือกเขาโบเฮเมีย, เทือกเขาโมราเวีย, เทือกเขาคาร์ปาทียน, กับทั้งแม่น้ำเอลเบและแม่น้ำแยกของแม่น้ำนั้น คือ แยกทางซ้าย, เอาปะ, เม็ตเท, อาตแลร์, โมลเดา, เอแกร์, มุลเด, ซาเล, กับ เอ็ลสแตร์, อนุสตรุต, แยกทางขวา คือ ซิดลัน, อีสร์, โปลเช่น, เอ็ลสแตร์ดำ, สเปร์อ์นังแม่น้ำโอเดร์ กับแม่น้ำแยกของแม่น้ำนั้น คือ ไนส์เส่ใหญ่, ชไวทซ์, ถัดสบาซ, โบแบร์, ไนส์เส่เล็ก, แล้วแม่น้ำดานฮุยบ, แม่น้ำโมราว่ากับตาเย ก็จะ เป็นแนวต้านทานได้ทั้งสิ้น

ทางเดินที่สำคัญในบริเวณนี้ คือ

๑) แม่น้ำที่ใช้เรือขนาดใหญได้ เช่นแม่น้ำเอลเบแต่เมืองไลพ์ซัคลงไปถึงแม่น้ำโอเดร์ แต่เบร์สเลาลงไป

๒) ถนนจากกรุงเบร์ลินไปกรุงเวียน ผ่านเมืองเคิร์สเดน, ปรีากและอ์เกิลา เป็นทางดำเนินสงครามอันสำคัญในการทัพปีนี้ กับถนนจากเมืองไฮส์นาซไปยังเมืองเบร์สเลา ผ่านเมืองโกธา, แอร์ฟวร์ต, ไลพ์ซิก, เคิร์สเดน, เบาต์เซ่น, เกอร์ลิทซ์, ลิกนิทซ์, ลิสส์, เป็นทางดำเนินสงครามอันสำคัญในภาคที่ ๒ แห่งการทัพปีนี้

ตามคำของนักปราชญ์ล้อยด์กล่าวว่า มีถนนอย่างไม่ดีจากประเทศซัคโซเนียไปยังโบเฮเมีย ๒ ทาง คือจากเคมนิทซ์ไปยังเอแกร์ ๑ จากเคมนิทซ์ไปยังโคโมเท ๑ กับมีจากเคิร์สเดนผ่านเฮิสส์ซิก โลโบชิตซ์ บูคินไปปรีาก นอกจาก

สงคราม ๓ ปี

นั้นยังมีหนทางอย่างรวดเร็วจากรัมบูร์ก จากซีตเทไปไว้เช่นแบร์ก จากเกอร์ลิตซ์ไปไว้เช่นแบร์กผ่านฟรีดแลนด์

จากซีเลเชียเข้าไปในโบเฮเมียมีทาง ๒ ทางข้ามเขาชูเต็ต คือทาง ๑ จากชไวตน์นิตซ์ไปลันด์สชุต เทราเตเนาและเคอนิกินโฮฟ์ อีกทาง ๑ ไปจากกลัตซ์ผ่านนาโฮคไปเคอนิกเกอร์ตซ์ ทางทั้ง ๒ ผ่านช่องแคบหลายแห่งมาก

ตำบลสำคัญในยุทธบริเวณนี้ คือ กรุงเวียน กรุงเบอร์ลิน กรุงเคิร์สเดน เมืองปรัสเซีย เบร์สเลา โอลมุตซ์ ชไวตน์นิตซ์ ไนส์เส์ โอลมุตซ์ บรูนน์ เรเรเซียน สะตัตต์ โยเซ็ฟสะตัตต์ เคอนิกเกอร์ตซ์ กับเมืองต่าง ๆ หลายเมืองมีกำแพงแต่ครั้งเก่าล้อมรอบอยู่ด้วย ทางช่องแคบหว่างเขาที่สำคัญ คือที่ซีตเท, เทราเตเนา และนาโฮค ที่ข้ามน้ำที่สำคัญ คือ ที่ตูร์เนา, เคอนิกินโฮฟ์และบรันด์ไฮส์ ที่มีทางร่วมสำคัญคือที่กิตซึนในโบเฮเมีย ได้ปะชิดในซัคโซเนีย และลีกนิตซ์ในซีเลเชีย

ข้าศึกสำคัญที่สุดของฟรีดริชมหาราช ก็คือประเทศเอสเตรียซึ่งเป็นหัวหน้าในพวกที่เข้ากันทำสงครามกับประเทศปรัสเซีย แล้วที่อยู่ใกล้ติดต่อกับเขตรประเทศปรัสเซียด้วย ดินแดนโบเฮเมียซึ่งเป็นของเอสเตรียนั้น อยู่ห่างจากกรุงเบอร์ลินเพียง ๒๐๐—๓๐๐ กิโลเมตรเท่านั้น ถ้าหากว่าเอสเตรียยกกองทัพมาอยู่ในประเทศซัคโซเนียได้ก่อนแล้ว จะอยู่ในระยะห่างจากเบอร์ลินเพียง ๑๕๐ กิโลเมตรเท่านั้น ข้าจะมีฐานทัพทางส่งกำลังอันสะดวกมั่นคง คือแม่น้ำเอลเบ้ เมืองวิตเตินแบร์ก เมืองเคิร์สเดน อนึ่งกองทัพเอสเตรียกับซัคโซเนียผสมกันอาจติดต่อกับกองทัพของประเทศไทยต่าง ๆ ในเยอรมันภาคใต้และกับกองทัพฝรั่งเศสได้โดยสะดวกด้วย

เพราะฉะนั้น ประเทศซัคโซเนีย เกิดเป็น ดินแดนสำคัญใหญ่ในทางยุทธศาสตร์สำหรับยุทธบริเวณทั่วไป เมื่อฟรีดริชมหาราชยึดซัคโซเนียได้แล้ว ได้หนทางข้ามเขาไปในโบเฮเมีย และได้ ดินแดนย่านกลางแห่งยุทธบริเวณสำหรับต่อสู้กับประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้าศึก กับทั้งจะได้ ใช้เสบียงอาหารของประเทศนั้นอันเป็นประเทศมั่งคั่งสมบูรณ์ และไม่ต้องให้ประเทศปรัสเซียเองได้รับความลำบากจากการสงครามด้วย

ยุคฟริตริชมหาราช

ในปี พ.ศ. ๒๒๕๕ ฟริตริชมหาราชทรงเห็นว่าฝ่ายข้าศึกยังไม่พร้อมเพียงพอที่จะทำการสงคราม เป็นทางเหมาะสำหรับพระองค์ จึงทรงวางทหารไว้คุ้มเชิงฝ่ายรุสเซีย และสเวเดนกับทั้งในเวสต์ฟาเลียรวมทั้งหมด ๓ หมื่น ๓ พัน แล้วพระองค์เองทรงคุมทหาร ๕ หมื่น ๕ พันคน (แกรวมกำลังที่บรรันเดินบูร์ก ๒ หมื่น ๘ พัน รวมกำลังที่เมืองกลัดซ์ ในซิเลเซีย ๒ หมื่น ๗ พัน) เริ่มการรบต่อสู้กับกองทัพเอสเตรียกับซัคโซเนียผสม

วันที่ ๒๘ สิงหาคม กองทหารซึ่งอยู่ที่บรรันเดินบูร์กได้ออกเดิน แบ่งเป็น ๑๐ ขบวน เดินเข้าไปในประเทศซัคโซเนีย ไปล้อมกองทหารซัคโซเนีย ซึ่งมีกำลังระหว่างหมื่น ๕ พัน - หมื่น ๘ พัน ตั้งอยู่ที่ค่ายเปียร์น่า และยังจัดการเตรียมตัวไม่พร้อมเสร็จ ใช้ทหารล้อมค่ายนี้ ๓ หมื่น ๘ พัน ทหารอีก ๓ หมื่นส่งไปยังเมืองเฮาส์วิก เพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกมาตีกระหนาบกองทัพล้อมค่ายอยู่นั้นได้

ในขณะเดียวกันนี้ นายพลชเวร์นคุมทหารปรัสเซียออกจากเมืองกลัดซ์ ไปยังเมืองเคอนิกเคิร์ดซ์ เป็นการล่อลวงทำอาการชู้เป็นทีว่าจะรีบรุกไปกรุงเวียน

กองทหารเอสเตรียมีกำลัง ๓ หมื่น ๒ พัน ในบังคับบัญชานายพลบราวน์ ซึ่งอยู่ที่โคลัน ยกออกจากเมืองนั้นไปยังแนวแม่น้ำเอแกล์ หนีไม่ต่อสู้กับกองทหารปรัสเซีย และเลยไปเดินไปมาอยู่ทางฝั่งแม่น้ำเอลเบทั้ง ๒ ข้าง

ฟริตริชมหาราชส่งทหารไปเพิ่มเติมกองซึ่งอยู่ที่เมืองเฮาส์วิกอีกหมื่น ๑ แล้ววันที่ ๑ ตุลาคม ทหารกองนี้ได้ทำการรบกับกองทหารเอสเตรียที่ตำบลโลโบชิตซ์ กองทหารเอสเตรียถอยไปยังเมืองเอแกล์ วันที่ ๑๕ ตุลาคม กองทหารซัคโซเนียซึ่งอยู่ในค่ายเปียร์น่ายอมแพ้ ฝ่ายปรัสเซียได้ปล่อยนายทหารสัญญาบัตรไป แต่ให้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ทำการรบกับฝ่ายปรัสเซียอีก ของไชยต่าง ๆ ก็ได้ส่งคืนถวายพระเจ้าแผ่นดินซัคโซเนีย ส่วนพลทหารซัคโซเนียนั้นให้เข้าประจำในกรมกองทหารปรัสเซียแทบทั้งสิ้น

ครั้นถึงระตูหนาวก็ได้ส่งการรบตามแบบ ทหารเอสเตรียพักแรมตามหมู่บ้านในแนวแม่น้ำเอแกล์ เอลเบและเมืองโอลมุดซ์ กองทัพปรัสเซียหยุดอยู่ใน

สงคราม ๗ ปี

บริเวณเมืองไวส์ไลน์เฟลส์ เบ็ตต์เช่น เคิร์สเดน และในแนวไร้เช่นบาช โคสส์ล กับมีกองทหารอยู่ที่แนวชิตเทอ ลันด์สชู้ตด้วย

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๐๐ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคที่ ๑ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ เมษายน จนถึงปลายเดือน สิงหาคม มีการรบในบริเวณโบเฮเมีย ภาคที่ ๒ ตั้งแต่ปลายเดือน สิงหาคมไปจนถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม มีการรบในซัคโซเนีย และซิลเซีย

ในภาคที่ ๑ นั้น กองทัพปรัสเซียรุกเข้าไปในโบเฮเมีย มีการรบที่เมืองปราก และการรบที่เมืองโคลีน แล้วฟรีดริชมหาราชทยอยออกจากโบเฮเมีย

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๐๐ ในหมู่ประเทศซึ่งรวมกันทำการสงครามต่อปรัสเซีย ประเทศเอเชียเตรียมพร้อมมากกว่าประเทศอื่น กองทัพฝรั่งเศสเตรียมจะทำการในเยอรมันย่านกลาง ตั้งทางเดินไปบรันเดินบูร์กแล้วและสมทบติดต่อกับกองทัพเอเชียในซัคโซเนีย ฝ่ายรัสเซียคิดจะรุกรานมณฑลปรัสเซียแท้ และประเทศโปแลนด์กรุงเบอร์ลิน

กองทัพ เอเชียใน บังคับบัญชาเจ้าชาร์ลส์ประเทศโลธริงเกินมีกำลังทหารระหว่างแสนหมื่น ๓ พัน—แสนหมื่น ๖ พัน กระจายกันตั้งรายเป็นแนวยาว ๒ ร้อยกิโลเมตร (๒ หมื่น ๗ พัน หรือ ๒ หมื่น ๘ พัน ในบังคับบัญชาเชอร์เบิลโลนีอยู่ที่เคอนิกเคิร์ช ๒ หมื่น ๓ พัน หรือ ๒ หมื่น ๔ พัน ในบังคับบัญชาเคอนิกส์เฮ็คค้อยู่ที่เมืองไร้เช่นแบร์กกาเบิ้ล และนีเมิส ๓ หมื่น ๕ พัน หรือ ๔ หมื่น ในบังคับบัญชาบราวเน้อยู่ที่เมืองบูดินกับประมาณ ๒ หมื่น ๔ พัน ในบังคับบัญชาอาร์นแบร์กอยู่หลังลำน้ำเอแกร์มีเมืองป็อลเสนอยู่กลางแนว)

เจ้าโลธริงเกินได้รับรับสั่งเอมเปร์สมาเรียเซเรเซีย ให้ใช้แผนการสงครามอันหนึ่งซึ่งเจ้าโลธริงเกินได้คิดถวาย ก็จะเข้ายึดเมืองชิตเทอ ซึ่งเป็นทางเข้ามณฑลเล็คซัค (ลูซันเทีย)

เจ้าโลธริงเกินผู้เป็นแม่ทัพนั้นคงอยู่ที่กรุงเวียน จนวันที่ ๒๘ เมษายน เป็นแต่ส่งไปยั้งนายพลบราวเน่ให้สั่งการในกองทัพอีกที่ ๑ ใช้แต่เท่านั้นเจ้าโลธริงเกินเองก็ไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดเต็มที่ ยังมีกรรมการโฮฟฟรีกส์ราตกำกับอยู่อีกชั้น ๑ ตามแบบ

ยุคฟริตริชมหาราช

กำลังฝ่ายปรัสเซียทั้งหมดมีประมาณแสน ๕ หมื่น หรือ ๖ แสน จะใช้ต่อสู้กับกองทัพอาสเตรียและกองทัพฝรั่งเศสซึ่งอยู่ใกล้เคียงได้ประมาณแสน ๒ หมื่นพัน ๕ ร้อย

ในขั้นต้นฟริตริชมหาราชทรงพระดำริว่าจะทำการเป็นฝ่ายรับ แต่ครั้นได้ทรงทราบว่ากองทัพปรัสเซียจะไม่ออกเดินทางเดือนมิถุนายน และกองทัพฝรั่งเศสเลือกจะทำการตีเมืองฮันโนเวอร์และมัคเดบูร์ก จะไม่มาสมทบกับฝ่ายอาสเตรียในซีกโซเนีย จึงทรงเห็นว่าเป็นโอกาสเหมาะที่จะทำการต่อสู้กับกองทัพอาสเตรียโดยเฉพา ทำการให้แพะชนะไปเสียฝ่ายหนึ่งก่อน

ฟริตริชมหาราชทรงวางแผนการสงครามดังนี้ แบ่งกองทัพเป็น ๔ ขบวน รุกเข้าไปในดินแดนโบเฮเมียโดยเร็ว ไปรวมกำลังกันที่เมืองไลพ์ซิช แล้วและรุกตีกองทัพอาสเตรียโดยแข็งแรงไปทางเมืองปราก (เป็นเมืองสำคัญคือเมืองหลวงของโบเฮเมียและเป็นทางไปกรุงเวียนนา) มีรับสั่งให้เจ้ามอริตซ์เต็สเซาคุมทหาร ๒ หมื่นไปจากเคอนิจซ์ ไปยังลุ่มน้ำเอเกอร์ ต่อสู้กับข้าศึกในบังคับบัญชาอาเธมแบร์ก ให้ไคธคุมทหาร ๔ หมื่นออกจากเมืองเดรสเดน มีน้ำที่ต่อสู้กับข้าศึกในบังคับบัญชาบราวน์ ตูคเบแวร์น์คุมทหาร ๒ หมื่นไปจากเลิซิช (ลูซาเทีย) ไปยังเมืองไรเซินแบร์ก ต่อสู้กับข้าศึกในบังคับบัญชาเคอนิกส์เอ็คค์ ชเวรินคุมทหาร ๔ หมื่นไปจากลันด์สบูตซ์ ผ่านไประหว่างกองทัพฝ่ายข้าศึกในบังคับบัญชาเคอนิกส์เอ็คค์ และกองทัพในบังคับบัญชาแซร์เบลโลน

ครั้นกองทัพทั้ง ๔ กองนี้เดินไปถึงแม่น้ำเอลเบ้แล้ว ให้รวมเข้าเป็น ๒ กองทัพ คือกองทัพของชเวรินและของตูคเบแวร์น์รวมกันเข้าในบังคับบัญชาชเวรินที่ยูงบูนซ์เลา แล้วเดินไปยังไลพ์ซิช ฝ่ายกองทัพของเจ้าเต็สเซาและไคธนั้น ให้ไปรวมเป็นกองทัพในบังคับบัญชาฟริตริชมหาราชเองที่ไลพ์ซิช ให้เต็สเซาไปจากเคอนิจซ์ ทำการถอยลงไปทางเมืองเอเกอร์ก่อน แล้วจึงเลี้ยวมาไลพ์ซิช

แผนสงครามซึ่งวางแผนการให้กองทัพ ๔ ขบวน เดินข้ามเขาไปห่าง ๆ กัน เป็นแนวถึง ๒ ร้อยกิโลเมตร แล้วไปรวมกันในตำบลซึ่งอยู่ในดินแดนของข้าศึกดังนี้

สงคราม ๑ ปี

นับว่าน่ากลัวอันตรายมาก แต่นั่นแหละ เมื่อนึกถึงว่าชาวเอเชียเตรียมเป็นข้าศึก บ่อมทำการทำไมแตกหัก ก็พอจะทำได้

ในต้นเดือนเมษายนกองทัพปรัสเซียเริ่มทำการ เจ้าเค็สเซอร์ออกจากเคอนิกส์ ไปทางเอเกอ์ อาเรมแบร์กก็รวมกำลังของตนไปยังเมืองเอเกอ์ทันที เจ้าเค็สเซอร์ ล่องลงสำหรั้งประสงค์แล้ว ก็รีบเดินผ่านเมืองโคโมทาและโลโบชิตซ์ แล้ว ไปสมทบกับขบวนของไคส์ ซึ่งเดินตรงจากเค็รสเดนไปหากเมืองปรัาก ฟรีดริชเอง เสด็จกับขบวนนี้

บราวเน่จัดกองทหารเอเชียเตรียมของตนยึดที่มั่นที่เมืองบูตั้นหลังแม่น้ำเอเกอ์ ฟรีดริชทรงเห็นว่าที่มั่นนี้แข็งแรงนัก จึงทรงนำทหารอ้อมไปข้ามแม่น้ำเอเกอ์ทาง เหนือหน้า ตัดผ่ากลางระหว่างกองทหารของบราวเน่กับกองทหารของอาเรมแบร์กซึ่ง กำลังรีบมาจากเมืองเอเกอ์จะมาสมทบกับบราวเน่ อาเรมแบร์กถูกตีขับไล่ถอยไป ยังเมืองเวลวาร์น ฝ่ายบราวเน่เห็นว่าข้าศึกโอบตัดปีกทางซ้ายก็ถอยจากที่มั่นที่บูตั้น ฟรีดริชเลยไปยึดเมืองบูตั้น ทำสะพานขึ้นที่ตรงนั้น และให้กองทหารขนาดย่อมรักษาอยู่

วันที่ ๒๘ เมษายน บราวเน่กับอาเรมแบร์กสมทบกันใต้ที่เมืองทวร์สโก แล้ว วันที่ ๓๐ ถอยไปจนถึงเมืองทโรมร์ ชิตซา แล้วแม่ทัพใหญ่เจ้าไคส์จึงกลับมาสมทบ กับกองทัพพลแทน

ฝ่ายตุคเบแวร์นออกจากชิตทาเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน แล้ววันที่ ๒๑ เมษายนเข้าตี กองทหารของเคอนิกส์เอ็คค์ใกล้เมืองไรเซ่นแบร์ก เคอนิกส์เอ็คค์ถอยไปยังเมือง ลีเบนเอา

ชแวร์ินมีกองสรรพการขนาดใหญ่สำหรับทั้งกองทัพ (เกวียน ๔ พันเล่ม) ไปด้วย ออกเดิน เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายนผ่านเมืองเทร่าเด้นาเข้าไปในโบเฮเมีย วันที่ ๒๒ ถึงเมืองมิเลตั้น จัดกองทหารไปกำบังข้าศึกในบังคับบัญชาแซร์เบ็กโลนทาง เคอนิกเกร็ดซ์ แล้วเดินต่อไปผ่านกิตซึนไปถึงโฆบดกะ วันที่ ๒๕ เมษายน ขู่ว่าจะตัด ทางถอยของเคอนิกส์เอ็คค์ซึ่งอยู่ที่ลีเบนเอา เลยทำให้เคอนิกส์เอ็คค์ถอยผ่านยุง บุนซ์เลาและบรันต์ไฮส์ ไปยังเมืองปรัาก

ยุคฟรีดริชมหาราช

ที่ปราสาทกองทหารเอสเตรียรวมกันเข้ามีกำลัง ๑ หมื่น ๖ พัน

วันที่ ๒๑ เมษายน ขวั้นสมทบกับคูเคเบวั้น ที่ยุงบูนซ์เลา และในเมืองนั้นได้คลังเสบียงของข้าศึก ซึ่งเตรียมเสบียงไว้สำหรับทหาร ๔ หมื่นใช้ได้ ๓ เดือน

เมื่อฟรีดริชมหาราชทรงเห็นว่าฝ่ายเอสเตรียถอยไปตลอดแนว จึงทรงสั่งเลิกมิให้กองทัพปรัสเซียไปรวมกำลังกันที่ไลพ์ซึ่มให้ไปรวมกำลังที่เมืองปราสาทเดียว กำหนดวันที่ ๓ พฤษภาคม แต่โดยที่กองขวั้นเดินช้ามาก จึงได้รวมกันจริงต่อวันที่ ๖

วันที่ ๕ พฤษภาคม ฟรีดริชมหาราชทรงนำทหารรุกต่อไป ทรงวางทหาร ๒ หมื่นในบังคับบัญชาไกร์ วัทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไมลเดา สำหรับกำบังทางไปเดิร์สเดน และล้อมวงข้าศึกไปทางนั้น พระองค์เองทรงนำทหาร ๓ หมื่นข้ามแม่น้ำไมลเดาในเวลากลางวัน ข้ามตามสะพาน ๓ สะพานซึ่งทำขึ้นทางไต้จากเมืองปราสาทลงไปในดินเหนียวเกือบจะนับได้ว่าข้ามต่อน้ำกองทัพเอสเตรียที่เดียว ในขณะนั้นขวั้นกับทหาร ๓ หมื่น ๕ พัน ยังอยู่ที่บรันด์ไฮส์ระยะเดินตั้งวันห่างจากกองทัพปรัสเซีย วันที่ ๕ นั้นนับว่าเป็นวันซึ่งน่ากลัวอันตรายสำหรับฟรีดริชมหาราชอย่างยิ่ง กองทัพแบ่งเป็น ๓ หมู่อยู่ต่างหากกันอาจถูกข้าศึกแบ่งตีแตกเป็นหมู่ ๆ ได้ ฝ่ายเอสเตรียมีทหาร ๑ หมื่นสามารถทำการได้สะดวก แต่ก็หาทำอะไรไม่ หยุดนิ่งอยู่ในค่าย

วันที่ ๖ พฤษภาคม ฟรีดริชเสด็จคุมทหารเดินไปหาขวั้น สมทบกันแล้วมีกำลังรวม ๖ หมื่น ๓ พัน จึงยกไปตีที่มั่นฝ่ายเอสเตรีย เกิดมีการรบที่เมืองปราสาท ในวันที่ ๖ พฤษภาคม

ฟรีดริชมหาราชทรงทำการรบครั้งนี้ เพื่อประสงค์ดังต่อไปนี้

๑) ทำให้การที่ได้เปรียบมาแล้วจนบัดนี้ถึงผลสำเร็จอันแตกหัก โดยมีความหวังในน้ำใจอันฮึกเหิมของทหาร

๒) ตีข้าศึกที่อยู่ใกล้ให้แตกพินาศไปเสียชั้น ๑ เพื่อไปรบกับข้าศึกทางอื่นได้โดยไม่มีกังวล

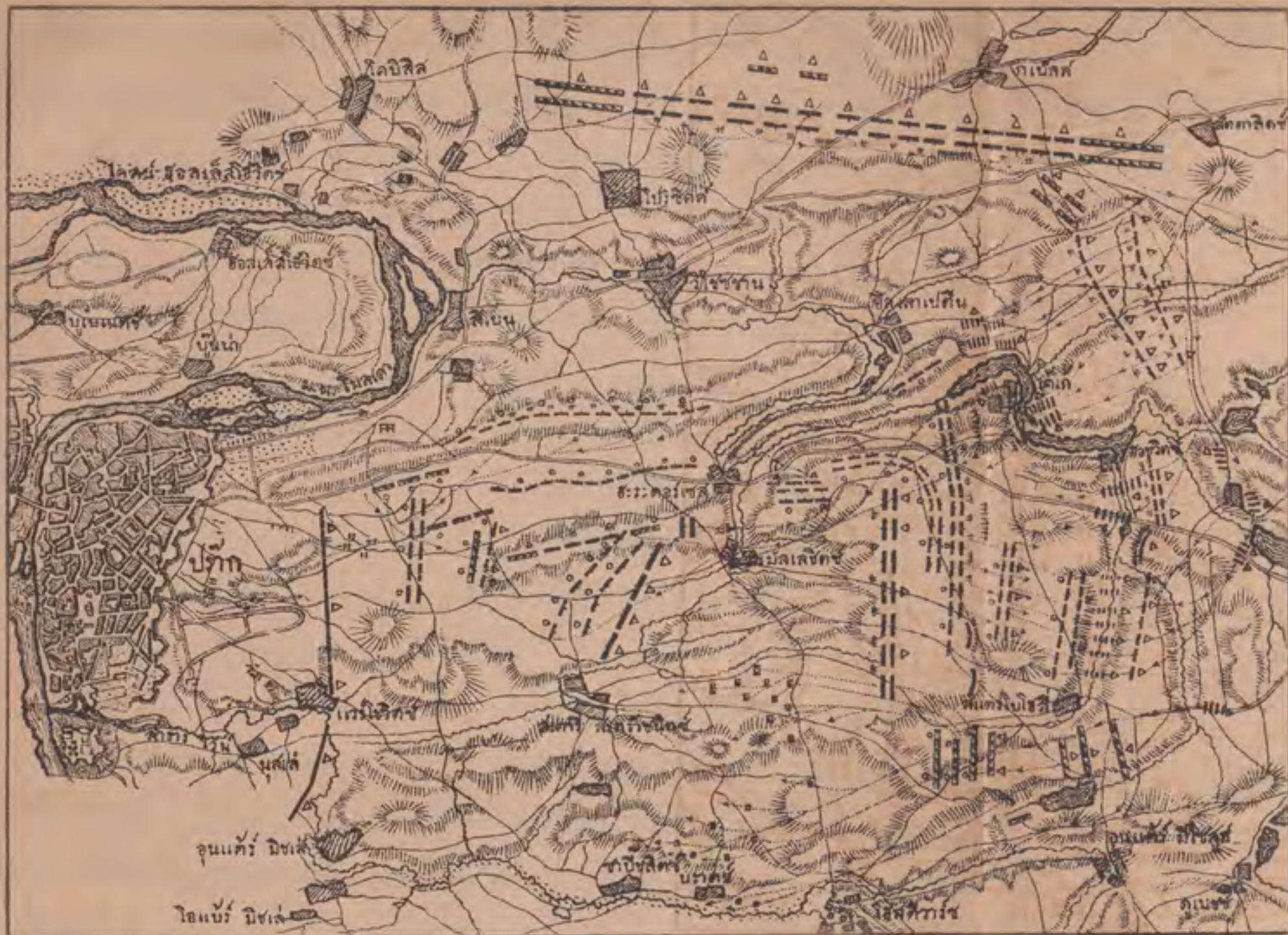
สงคราม ๗ ปี

๓) ถัดกันมิให้กองทัพในบังคับบัญชา เจ้าโล้จริงแก่น^๓นี้สมทบกับกองทัพเอสเตรียอีกกอง ๑ ซึ่งเรียกว่ากองทัพโมราเวีย ซึ่งมาอยู่ที่เมืองโบฮีมาโบรต เป็นระยะเดินวันครึ่งจากเมืองปราก เพราะถ้าปล่อยให้กองทัพทั้ง ๒ นี้สมทบกันแล้ว ฝ่ายเอสเตรียจะมีจำนวนทหารมากกว่ามาก

ฟรีดริชได้เสด็จตรวจทัมนัฟายาศึกพร้อมด้วยจอมพลชเวิร์น^๔ ทัมนัฟายาศึกนี้ ตั้งอยู่บนเนินอกเนินทางตะวันออกเฉียงเหนือแห่งเมืองปราก ปีกซ้ายยันกับป้อมเมืองปราก นำทัมนัฟายาซึ่งไหลไปในที่ลุ่มและหนองนั้นบังตลอดลาดของเนินนั้นชันและรกราก ข้างน้ำมีหมู่บ้านหลายหมู่บ้านเป็นทิว^๕ ทั้งนี้ทำให้ ทัมนัฟายาแข็งแรงอย่างยิ่ง เนินหนองและลำธารซึ่งไหลตามแนวน้ำทัมนัฟายามาแล้วนั้น เมื่อไปถึงหมู่บ้านโคเกิ้ลแล้ว เลี้ยวหักลงไปทางใต้เป็นแนวได้ฉากกับแนวเดิมเลยเป็นที่กำบังปีกขวาของทัมนัฟายาเอสเตรีย แต่ทางปีกขวานั้น พื้นที่ไม่มีใครรกรกรัง และมีที่ราบเป็นหย่อม ๆ หลายแห่ง ซึ่งทหารม้าจะทำการได้สะดวก การที่จะเข้าตัดต้องเข้าทางนี้จะสะดวก

ฝ่ายเอสเตรียเตรียมจะวางทหารในทัมนัฟายาเป็น ๒ แนว ทหารราบอยู่กลางทหารม้าอยู่ทางปีก ๒ ข้างตามแบบ กองทัพปรัสเซียเมื่อมาใกล้ ทัมนัฟายาก็ได้สั่งจัดขบวนรบเป็นแนวเส้นคู่กับฝ่ายข้าศึก ในแนวที่ ๑ มีทหารราบ ๙ กองพลน้อยรวมกำลัง ๔๐ กองพัน ในแนวที่ ๒ มีทหารราบ ๖ กองพลน้อยรวม ๒๑ กองพัน ทางปีกขวามีทหารเกวียนเดี่ยวอยู่ระหว่างปลายแนวทั้ง ๒ สามกองพัน ทางปีกซ้าย ๒ กองพัน ด้านปีกขวามีทหารม้า ๓๐ กองร้อย ด้านปีกซ้าย ๕๐ กองร้อย กองหนุนของขบวนรบมีทหารราบ ๑ กองพัน ทหารม้า ๒-๓ กองร้อย

เมื่อฟรีดริชมหาราชทรงเห็นชัดแล้วว่า การเข้าตัดตรงนายาลันก^๖ จึงตกลงจะเข้าตีปีกขวาตามคำแนะนำของชเวิร์น มีรับสั่งให้กองทัพเดินเฉียงให้ข้างแนวข้าศึกจากถนนซึ่งมาจากเมืองบรันดไอส์ ไปยังถนนจากเมืองโอลมุตซ์ ถนนจากเมืองโอลมุตซ์นี้ ในขณะนั้นกองทหารเอสเตรียอีกกอง ๑ ตั้งอยู่ในระยะห่างเพียง ๓๐ กิโลเมตร เท่านั้น

นโปเลียนได้กล่าวไว้ว่า ในตอนที่ฟรีดริชมหาราชทรงทำครั้งนั้น ไม่ควรจะชมหรือ
ปลงใจในพระปรีชาสามารถที่ทรงทำการเดินในสนามรบอย่างกล้าหาญ ควรปลาคติที่ทรง
เดาใจข้าศึกแม่นยำเหลือเกิน ว่าจะไม่มีความพรั่งพร้อมหรือทำการอย่างรวดเร็วได้เลย

เจ้าโลธริงเกินไม่ได้นึกได้แผนเลยว่า ฝ่ายปรัสเซียจะยกมาดีและจะเดินมา
ทางไหนอย่างไร เมื่อแรกปรากฏเห็นว่าข้าศึกมานั้น ทหารราบเอสเตรียโดยมาก
ยังนอนสบายอยู่ในค่าย ทหารม้าไปเที่ยวหาอาหารม้า เพราะฉะนั้นออกจะมีการ
อลหม่านและกว่าจะจัดขบวนรบได้ ก็เป็นการช้ามาก ครั้นจัดแล้วเดือนขบวนรบไป
ทางขวา ตามแนวเส้นคู่กับกองทัพปรัสเซียซึ่งกำลังเดินไปนั้น เดินไปจนกระทั่ง
ศูนย์กลางขบวนรบไปอยู่ตรงหมู่บ้านโคเก้ (เดิมควรจะเป็นปึกขวา) แล้วจัดแนว
ด้านซ้ายหันนำไปทางเหนือตามกำหนดเดิม ด้านขวาหักลงทางใต้ หันนำไปทิศตะวันออก
คือจัดแนวขบวนรบเป็นมุมข้อศอกเพื่อกันมิให้ข้าศึกตีปึกขวาตามความประสงค์
ปึกขวาเลยไปจนหมู่บ้านสแตร์โบโคลี ทางปึกขวาของเอสเตรียก็ ทหารมา
ทั้งหมดมาประจำอยู่ รวมกำลัง ๑๐๔ กองร้อย

เวลา ๕ โมงเช้า กองทัพปรัสเซียได้เดินไปจนถึงที่ตรงด้านขวาของเอสเตรีย
แล้ว หันหน้าแถวไปจัดขบวนรบ แล้วรุกเข้าตีที่มั่นฝ่ายเอสเตรีย ต้องรุกข้ามเนิน
ที่ลุ่มและลำธารเป็นการลำบากมาก ฝ่ายเอสเตรียก็กลับออกไปได้ ปืนใหญ่
ประจำกรมของฝ่ายปรัสเซียตกหล่นเลยยังไม่ได้ ปืนใหญ่ฝ่ายเอสเตรียยังได้ข้าง
เดียวอย่างฉกรรจ์

ทหารเกรนาเดียร์ฝ่ายเอสเตรียในด้านการขว้างได้ชักดาบรุกออกตีตามตีทหารปรัสเซีย
เข้า แต่โดยที่รุกออกไปเช่นนั้นทำให้แนวขบวนรบฝ่ายเอสเตรียแยกออกจากที่กลาง
ตรงมุมข้อศอกนั้น เกิดเป็นช่องว่างขนาดใหญ่อยู่

ฟรีดริชมหาราชทอดพระเนตรเหตุการณ์อยู่ทางปึกขวากองทัพปรัสเซีย ซึ่งอยู่
ตรงหมู่บ้านโคเก้ ทรงเห็นขบวนรบฝ่ายข้าศึกแตกแยก ก็รับทรงนำทหาร ๑ กอง
พลน้อยตรงเข้าไปยังที่ตั้งปืนใหญ่ฝ่ายข้าศึกที่หมู่บ้านโคเก้ ตีได้สองปืนใหญ่และ
หมู่บ้าน แล้วถอยจากกลางที่ตั้งแนวขบวนรบเอสเตรียทั้ง ๒ ด้าน

ในขณะนั้นทหารม้าทางปีกซ้ายของฝ่ายปรัสเซียซึ่งได้เข้าประจันบานกับข้าศึก ๒ ครั้งแล้วแต่ไม่สำเร็จผล เพราะต้องผ่านหลุมเข้าไปเป็นการลำบากนั้น ได้เข้าประจันบานครั้งที่ ๓ ตีป้อมทหารอาสาเตรียมถอยไป ทั้งนี้เพราะนายพันเอกบามเบร์ได้คุมทหารยูซาร์ ๔ กองร้อยอ้อมโอบปีกข้าศึก แล้วไปตีทางปีกและทางหลังแนวข้าศึก ทหารม้าฝ่ายอาสาเตรียมกระจัดกระจายไปจากสนามรบหมด

เมื่อการเป็นเช่นนั้น แนวรบด้านขวาของอาสาเตรียมก็ถูกข้าศึกตีปีกทั้ง ๒ ทาง แล้วมีหน้าซำทางข้างหน้าข้าศึกก็เข้าตีก่อน เพราะขบวนนี้ได้พยายามจัดทหารซึ่งต้องถอยออกไปครั้งแรกนั้นให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วเข้าตีก่อนได้ ขบวนเองก็ตรงไซยนำกรมซึ่งตนเป็นผู้บังคับการพิเศษเดินเข้าไป และขบวนนี้ถูกกระสุนตายในสนามรบ แต่แนวทหารฝ่ายอาสาเตรียมด้านขวาแตกถอยกระจัดกระจาย ด้านซ้ายพยายามต้านทานเต็มกำลัง แต่ก็ต้านทานข้าศึกซึ่งได้ไซยชนะทาง ๑ แล้วนั้นหาได้ไม่

กองทัพออาสาเตรียมถอยเข้าไปอยู่ในเมืองปรัสเซียทหารจำนวน ๔ หมื่น อีกหมื่น ๒ พันถอยไปสมทบกองทัพล้วน หมื่น ๕ พันเจ็บป่วยล้มตายในสนามรบ ๕ พันถูกจับเป็นเชลยศึก

ในวันรุ่งขึ้นฟรีดริชมหาราชทรงจัดการล้อมเมืองปรัสเซียทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำโมเดเดา ให้เจ้าเค็สเซาจัดการล้อมทางฝั่งซ้าย แล้วอีกไม่ช้าก็จัดการเข้าตีบ้อมตามระเบียบต่อไป

เพื่อที่จะป้องกันมิให้ข้าศึกมารบกวนกองทัพล้วนซึ่งทำการล้อมตบ้อมอยู่นั้น ในชั้นต้นได้จัดกองทหารม้าในบังคับบัญชานายพลชเต็นไปกำบังข้าศึก ภายหลังจัดกองทหารม้ากำลัง ๒ หมื่นในบังคับบัญชาตุคเบแวร์นไปตั้งอยู่ที่เมืองโคลัน เป็นระยะห่างจากเมืองปรัสเซีย ๕๐ กิโลเมตร

ข้างฝ่ายอาสาเตรียมจอมพลเดาน์ได้รับบังคับบัญชากองทหารซึ่งแซร์เบลโลนั้นบังคับบัญชาอยู่เดิม และซึ่งในวันที่ ๖ พฤษภาคมตั้งอยู่ที่เมืองโบฮัมโบรคนั้น ได้จัดการถอยไปยังเมืองค็อบดซ์ โบรค แล้วได้รับทหารเพิ่มเติมจนมีกำลังเป็นจำนวน ๔ หมื่น ๕ พัน

แผนที่สนามยุทธการที่โคสึบ ฤดูร้อน ๑๕ ปีพุทธศ. ๒๓๐๐

กระทำให้กองทหารปรัสเซียในบังคับบัญชาคูเคเบแวร์นั้นไม่สามารถจะเห็นวรั้งไว้ได้ ฝ่ายเจ้าโลธริงเกินซึ่งอยู่ในเมืองปราก ก็พยายามออกตีรบกวณกองทหารปรัสเซีย ที่ล้อมเมืองนั้นเนื่อง ๆ

ครั้นถึงต้นเดือนมิถุนายนเดานี้ได้รับรับสั่งจากเอมเปร์สมาเรียอาเธเรเซีย ให้ทำการโดยแข็งแรงเพื่อให้ฝ่ายปรัสเซียต้องเลิกจากการล้อมเมืองปราก

วันที่ ๑๒ มิถุนายน เดานี้ยกกองทหารเดินไปหาเมืองปราก ไปหยุดยัดที่มั่นที่ตำบลกริเซเนตวันตกแห่งเมืองโคลัน ตั้งหันหน้าไปหาเมืองปรากคือตั้งคร่อมถนน ฟรีดริชมหาราชตกลงพระทัยจะโอบอ้อมปีกขวาฝ่ายข้าศึกในที่มั่นนั้นไปตีหลัง แต่เดานี้เข้าใจเดาพระประสงฆ์ถูก จึงออกจากที่มั่นเดินในเวลากลางคืนไปตั้งมั่นใหม่เป็นแนวเส้นคู่กับถนนจากเมืองปรากไปเมืองโคลัน หันหน้าไปทางทิศเหนือ ที่มั่นอยู่ตามแนวเนิน ๓ เนินหลังหมู่บ้าน ๓ หมู่ ชื่อบระเจเซา, โฮเซมิตซ์ และกระเชอร์

การรบที่เมืองโคลัน ๑๘ มิถุนายน ๒๓๐๐ เช้าวันที่ ๑๘ มิถุนายนฟรีดริชมหาราชทรงนำกองทัพเดินไป พอออกมาจากหมู่บ้านปลานียันก็ทอดพระเนตรเห็นว่า พระองค์มาประทะกับปีกซ้ายของข้าศึก ปลาดพระทัยมากเพราะไม่ทรงทราบถึงการที่ข้าศึกเปลี่ยนที่ตั้งมั่น เมื่อการเป็นดังนี้ก็ควรจะเข้าตีปีกซ้ายของข้าศึกนั้น แต่ฟรีดริชมหาราชไม่โปรดจะทำเช่นนั้น มีพระประสงค์จะตีปีกขวาของข้าศึกให้จงได้ เพราะทางส่งกำลังของข้าศึกจากเมืองดอยตซ์โบรตมายังที่มั่นของข้าศึกนั้น อยู่ทางปีกขวาของข้าศึก การที่จะไปจากปีกซ้ายข้าศึกไปยังปีกขวานั้นแปลว่าต้องเดินหันข้างต่อนำข้าศึกไปตลอด เดินในเวลากลางวันแบ่งกองพันเป็น ๓ ขบวน แล้วแม่น้ำเอลเบก็ขวางอยู่ข้างหลังด้วย

ในชั้นต้นมีรับสั่งให้ชเต็นคุมทหารม้า (๑๐๐ กองร้อย) กับทหารเกรนาเดียร์ ๑๐ กองพันซึ่งทำหน้าที่กองกระหนาบในเวลาเดินหันข้างนั้น ให้ไปตีเอาหมู่บ้านกระเชอร์กับป่าเลมาเดติดกันซึ่งเป็นที่ยึดมั่นของชาวเอาสเตรียทางปีกขวานั้น ทหารนอกจากนั้นให้รูกตามกองนั้นเข้าไปเป็นลำดับที่ละกองพันเป็นชั้นบรรได ตีซ้ำเติมต่อไป

สงคราม ๗ ปี

ฝ่ายเอเชียเตรียมจัดแนวเนินซึ่งเป็นเส้นทางเดินของกองทัพปรุสเซียอยู่ได้ ได้
ส่งทหารราบชนิดเบาลงไปยืนตามลาดเนินข้างน้ำ ซึ่งมีต้นเข้าสาละขึ้นสูงเป็นการกำบังอยู่
นั้น ส่วนที่สำคัญคือหมู่บ้านและป่าเลาะมีทหารราบรักษายู่ ๕ กองพัน ทหารม้า
๘๐...๕๐ กองร้อย

๕๖ ช. เติมน้ำมัน ๕๐ กอง ร้อยรูกเข้าไปทางตัวนอกแห่งหมู่บ้าน ขับไล่ทหารม้า
เอสเตรียไป ทหารเกรนาเดียร์ ในบังคับบัญชาสุลเช่นเข้ายึดหมู่บ้านได้ แต่ป่าลเมะ
ตีหาได้ไม่ เกิดต่อสู้กันเป็นสามารภ ฝ่ายเอสเตรียมีทหารมาช่วยอีกด้วย ๑๐ กอง พัน
ทหารม้าฝ่ายปรัสเซีย ๑๐๐ กอง ร้อยกับทหารราบ ๑๐ กอง พัน ได้ต่อสู้กับทหารราบ
๒๐—๒๕ กอง พันทหารม้า ๕๐ กอง ร้อยฝ่ายเอสเตรีย ลงท้ายฝ่ายปรัสเซียถูกขับไล่
ออกจากหมู่บ้านและต้องถอยไป

ในการที่ต้องถอยดังนี้ เพราะทหารราบอื่น ๆ หาได้ขึ้นไปช่วยทหารเกรนาเดียร์ตามคำสั่งไม่ เหตุว่าแต่ในเวลาที่ดินแห้งแล้ว ขบวนขวาของปรัสเซียถูกข้าศึกยิงปืนไปทำอันตรายเป็นอันมาก ผู้บังคับบัญชาขบวนนั้นจึงมีคำสั่งให้ทหาร ๒-๓ กองพันไปจับไล่ข้าศึกซึ่งอยู่ในหมู่บ้านเข้าสาถนนั้นเสีย แต่การหาเป็นไปตามคำสั่งนั้นไม่ กลายเป็นทหารทั้งขบวนหมดได้เข้าไปติดที่มันเข้าศึกตรงหน้า ฝ่ายเอเชียเตรียยังขับไล่กลับออกมา กองพันที่ถอยออกมาเลยเกิดอลหม่านวิ่งหนี แล้วเลยพาเอากองพันในแนวที่ ๒ ซึ่งขึ้นไปช่วยแนวที่ ๑ นั้นวิ่งถอยไปด้วย เกิดวิ่งกันเป็นอลหม่านไปหมดจนถึงเมืองนิมบูร์ก คงเหลือแต่ทหารทางปีกขวาอยู่ ๒-๓ กองพัน ซึ่งภายหลังถอยไปยังเมืองปรัาก ฝ่ายเอเชียเตรียออกเริ่มไล่ติดตาม แต่นายพลไซค์ลิตซ์คุมทหารม้าไปต้านทานยับยั้งไว้ได้ ฝ่ายปรัสเซียเสียทหารหมื่น ๔ พันคนปืนใหญ่ ๔๕ กระบอก ม้า ๒ พัน ฝ่ายเอเชียเตรียเสียทหาร ๔ พัน

ผลของการที่แพ้ ในการรบครั้งนี้ ฝ่ายปรัสเซียเลยต้องเลิกการล้อมเมืองปรัสเซีย และต้องยกกองทัพถอยไปในประเทศซัคโซเนียและมณฑลเลิซิช (ลูซาเทีย) เมืองปรัสเซียกับกองทัพของเจ้าโลธริงเกินรอดไปได้ การที่ฝรั่งเศสหาราชถึงซึ่งปารีสยกครั้งนี้

ยุคฟริตริชมหาราช

เพราะทรงจัดการยุ่งยากเกินไป แล้วทหารก็ไม่เข้าใจ กลายเป็นเข้าไปตีกองทหาร
เอสเตรียกำลัง ๕ หมื่น ๔ พัน ซึ่งอยู่ในที่มั่นอันแข็งแรงนั้นตรง ๆ ทางน้ำ เมื่อตนเองมี
กำลังเพียง ๓ หมื่น ๔ พัน เท่านั้น แล้วการที่เขาดำเนินไปตามบุญตามกรรมมิได้
ทำการพร้อมกัน

เมื่อฟริตริชมหาราชทรงเลิกการล้อมเมืองปรักแล้วนั้น ได้ทรงจัดการอพยพ
ไปแบ่งเป็น ๒ กอง กอง ๑ มีจำนวน ๓ หมื่นคนในบังคับบัญชาเจ้าเอากุสต์ประ
เทศปรัสเซียเดินจากโคลนไปขึงบูนซ์เลา อีกกอง ๑ มีกำลัง ๔ หมื่น ๓ พันในบังคับ
บัญชาพระเจ้าแผ่นดินเองเดินไปไลต์เมริตซ์ กองสรรพการะคลังสเบียงและทหาร
เจ็บไปกับกองนี้ ฟริตริชมหาราชคงมีกำลังรวมทั้งหมดถึง ๙ หมื่น เพราะฉะนั้นทรงเห็น
ว่ายังควรจะอยู่ในดินแดนโบเฮเมียให้นานที่สุด เพื่อใช้สเบียงอาหารของพณเมืองนั้น

ฝ่ายเอสเตรียหาได้รับจัดการไล่ติดตามให้ทันคว้นและใช้ผลของการที่ได้ไชย
ชนะทางยุทธวิธีให้เป็นผลดีทางยุทธศาสตร์ไม่ นิ่งเสียเป็นหลายวันแล้วจึงออกเดิน
ตามไป จัดกองทหารขนาดย่อมไปคุมเชิงทางกองที่ฟริตริชมหาราชทรงบังคับเองนั้น ทหาร
อันทั้งหมดรวมกันเข้าเป็นกองทัพมีกำลังตั้งแสน ตกลงว่าจะรุกไปยังมณฑลเล้าซิช
(ลูซาเทีย) ไปต่อสู้กับเจ้าเอากุสต์

เพื่อจะโอบปักษ์ชายข้าศึกตัดจากเมืองชิตเทา ฝ่ายเอสเตรียเดินไปยึดเมือง
กาเบ็ตเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม เจ้าเอากุสต์เกรงจะถูกตัดทางจากคลังสเบียงที่ชิตเทา
จึงรีบไปยังเมืองนั้น รับทหารมา ๗ กองพันกับกองสเบียงซึ่งอยู่ณที่นั้นเข้าสมทบ
กับตน แล้วรีบถอยไปเมืองเบัตเซ่น ออกจะถอยโดยอลหม่นมาก

ฟริตริชมหาราชเสด็จอยู่ที่ไลต์เมริตซ์ ไม่ทรงทราบข่าวคราวการเป็นไปใน
กองทัพเอสเตรียเลย เพราะฝ่ายข้าศึกจัดกองลาดตระเวนขนาดย่อม ๆ หลายกอง
มาเป็นฉากบังขวางไว้เสีย ทรงเดาว่ากองทัพเอสเตรียคงแบ่งแยกออกเป็น ๒ ภาค
ให้ตรงกับที่ฝ่ายปรัสเซียได้แบ่งออกเป็น ๒ ภาคนั้น ครั้นได้ทรงรับข่าวถึงกองเจ้า

สงคราม ๗ ปี

เอากุสตุสถูกข้าศึกรวมกำลังติดตามอย่างน่ากลัวอันตราย จึงเสด็จถอยเข้าไปในประเทศ
ซัคโซเนีย วางทหารราบ ๑๕ กองพันทหารม้า ๔๐ กองร้อยในบังคับบัญชาเจ้าเคิสเซา
ไวทเมืองแบร์กกิสส์บูแบ็คและ เมียร์น่า แล้วพระองค์เองทรงคุมทหารนอกจากนั้น
ไปสมทบกับเจ้าเอากุสตุสที่เบาส์เซิน

ฝ่ายเอาสเตรียได้ไปหยุดอยู่ในที่มั่นอันแข็งแรง ตามหนทางซิดเทา เบร์น
สะตักต์โลบา

ฟรีดริชมหาราชกลับรुकออกมาอีก เพื่อประสงค์จะให้ฝ่ายเอาสเตรียต้องทำการ
รบในสนาม แล้วจะได้ขับไล่กองทัพนั้นไปในประเทศโบเฮเมีย ฟรีดริชเองจะได้เสด็จ
ไปต่อสู้กับกองทัพฝรั่งเศส ซึ่งรวบรวมกำลังกันอยู่ที่เมืองไอเสนาซ แต่กองระวังนำ
กองนำมาถึงเมืองแอร์ฟวร์ตและไลพ์ซิกแล้ว

แต่การที่จะปล่อยให้ฝ่ายเอาสเตรียออกรบในสนามนั้นหาสำหรับไม่ เขาคงตั้งมั่น
อยู่ในที่มั่นอันแข็งแรงเสมอ ซึ่งฟรีดริชเองไม่อาจเข้าตี ฉะนั้นฟรีดริชมหาราชจึง
ทรงวางทหารไว้คุมเชิงเจ้าโลธริงเกินเป็นจำนวน ๔ หมื่น ๔ พัน ในบังคับบัญชาตุคเบ
แวร์น ทหารนอกนั้นเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๓ พัน—๒ หมื่น ๔ พัน ทรงคุมไปต่อสู้กับ
กองทัพฝรั่งเศสในบังคับบัญชาเจ้าชูบัส

ตอนนั้นนับว่าเป็นจบภาคที่ ๑ แห่งการทัพปี พ.ศ. ๒๓๐๐ ในระหว่างภาคที่ ๑
ฟรีดริชมหาราชได้รับชนะที่เมืองปรัก แพ้ที่เมืองโคลัน ได้รุกเข้าไปในประเทศ
โบเฮเมียแล้วก็ต้องถอยกลับไปประเทศซัคโซเนีย

เราได้กล่าวสดเสงความเห็นมาเป็นคราว ๆ ในเวลาที่เล่าเรื่องราวนี้แล้ว บัดนี้
เมื่อจะกล่าวรวมความ ก็จะต้องเสงความเห็นว่า การที่ฟรีดริชมหาราชได้ทรง
พระดำหริรุกเข้าไปในประเทศโบเฮเมียนั้นเป็นทางดำหริที่ถูก

แต่ส่วนวิธีดำเนิการให้เป็นไปตามความดำหรินนั้น ได้ทำไปโดยอาการอย่าง
น่ากลัวอันตราย เพราะแบ่งแยกกันไปแล้วก็กำหนดให้ไปรวมกันที่ไลพ์เมวิทซ์
อันอยู่ในเขตรของข้าศึก

ยุคฟรีดริชมหาราช

ครั้นฟรีดริชทรงเห็นชัดว่าฝ่ายอาสเตรียเฉื่อยชามาก ก็ยิ่งทรงทำการอย่างกล้า
แข็งหนักขึ้นอีก ให้กองทหารต่าง ๆ ไปรวมกำลังที่เมืองปรัากที่เดียว จะนับว่า
ให้ไปรวมกำลังกันในเขตรักระสุนซ้ำศึกก็ได้ การที่ทำเช่นนั้น นากลัวอันตรายยิ่งนัก
อาจถึงซึ่งปราชัยอย่างร้ายแรง

การรบที่เมืองปรัากดำเนินไปอย่างดีและงดงามในทางยุทธวิธี แต่ในทางยุทธ
ศาสตร์นับว่านากลัวอันตรายอย่างยิ่ง เพราะกองทัพฟรีดริชไม่มีทางถอย และมี
กองทัพอาสเตรียในบังคับบัญชาแดนอยู่ข้างหลังในระยะเพียง ๓๐ กิโลเมตรเท่านั้น
นโปเลียนทรงชมเชยการที่ฟรีดริชมหาราชได้ทรงปฏิบัติไปในครั้งนี้ยิ่งนัก กล่าวว่า
ฟรีดริชมหาราชทรงทราบนิสัยข้าศึกดีที่สุดในแล้ว จึงทรงกล้าทำเช่นนั้น

ในการรบที่โคลีน ฟรีดริชมหาราชทรงหมั่นประมาทข้าศึกจนเหลือเกินถึง
กับทำการเดินให้ข้างต่อนำข้าศึกภายในระยะลูกกระสุน ถ้าการดำเนินไปสำเร็จตาม
พระคำหรี คือผู้บังคับบัญชาชั้นรองของพระองค์ได้ทำการตามคำสั่งจริงไม่ไปยุ่งเสีย
การรบครั้งนี้จะเป็นตัวอย่างยุทธวิธีอันงามที่สุด เพราะแท้ที่จริงฝ่ายอาสเตรียก็
เฉื่อยชามากไม่ได้ทำการแตกหักอย่างใด นี่หากแต่่นายทหารชั้นรองของฝ่ายปรัสเซีย
ไปเข้าใจผิดทำการผิด จึงได้ปราชัยอย่างร้ายแรง

ในเวลาถอยไปไลต์เมริทซ์ ฟรีดริชมหาราชมิได้ทรงจัดการลาดตระเวนติดต่อ
กับกองทหารของเจ้าเอากุสตันนุสเลยจนไม่รู้เรื่องราว กองของเจ้าเอากุสตันนุส
เกือบเป็นอันตรายหมด

ฝ่ายอาสเตรียนั้น ในขั้นต้นมิได้นึกว่าข้าศึกจะรุกเข้ามาในโบเฮเมีย จึงเตรียม
การไม่ทัน แต่ครั้นได้รวมกำลังกองทัพที่เมืองปรัากแล้ว ก็ปล่อยโอกาสดีที่จะแบ่ง
ทำลายข้าศึกที่ละกองนั้นเสีย แล้วในวันรบที่ปรัากก็ทำการจัดขบวนทัพไปเหมือนกัน
แดนทำการดีที่โคลีน แต่ครั้นรบชนะแล้ว ก็หาพยายามใช้พลนั้นให้ถึงที่สุดไม่
เจ้าโลธริงเกินกึ่งหนึ่งเฉยเหมือนกัน ภายหลังเมื่อรุกรตามเจ้าเอากุสตันนุสแห่งปรัสเซีย
ไป ก็หาเอาไพร่การที่มีกำลังมากกว่ามากนั้นรบทำลายข้าศึกกองนั้นเสียไม่ กลับปล่อย
ให้ไปสมทบกับฟรีดริชมหาราชได้

สงคราม ๑ ปี

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๐๐ ภาลที่ ๕ เริ่มแต่กลางเดือนสิงหาคม มีการทัพในประเทศ
ซัคโซเนียจนลงท้ายรบกันที่รอสส์บาซ แล้วมีการทัพในซิลเซีย ลงท้ายฟริตริช
มหาราชได้ไชยชนะที่ล้อยเรน

ก่อนปลายเดือนกรกฎาคมพวกสัมพันธมิตรมิได้ช่วยเอาสเตอร์โยอย่างใดเลย
ทางฝ่ายปรัสเซียในเวสต์ฟาเลีย ได้มีทหารปรัสเซียอยู่ ๑ พัน กับทหาร
อังกฤษ, ฮันโนเวอร์, เชมน์เหนือในบังคับบัญชาตุลคัมเบอร์แลนด์อีก ๔ หมื่น—๔ หมื่น
๕ พัน มีกำหนดจะต้องต่อสู้กับกองทัพฝ่ายข้าศึก ๒ กอง ซึ่งมีทหารเป็นชาวฝรั่งเศสและ
เชรมันได้ (พวกเชรมันได้เข้ากับพระเจ้าแผ่นดินเอาสเตอร์โยซึ่งเป็นเอมเปอเรอร์ ฝ่าย
เหนือเข้ากับปรัสเซียซึ่งจะแย่งอำนาจเป็นใหญ่ในเชรมันแทนเอาสเตอร์โย) กองทัพฝ่าย
ข้าศึก ๒ กองนี้ คือกองทัพเหนือในบังคับบัญชาจอมพลฝรั่งเศสเดเตรส์ มีกำลัง ๑ หมื่น
—๑ หมื่น ๔ พัน กองทัพใต้ ในบังคับบัญชาเจ้าฮิลด์บวร์กเฮาส์ (เชรมัน)

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม จอมพลเดเตรส์เข้าตีกองทัพตุลคัมเบอร์แลนด์ที่เมือง
ฮัสเตินแบ็ค การรบไม่แตกหัก แต่ตุลคัมเบอร์แลนด์ถอยไปยังเขตรแดน
เคนฮาร์ก แล้วเลยทำสัญญายอมปล่อยทหารในกองทัพของตน ไม่ทำการรบต่อไป

เพราะฉะนั้นในต้นเดือนสิงหาคมฟริตริชมหาราชมีกองทัพข้าศึกมาทางตะวันตก
ถึง ๒ กอง ซึ่งได้ยึดบอมเวสและเมืองฮันโนเวอร์แล้ว ในขณะที่เดียวกันนั้น
ทางตะวันออกก็มีกองทัพปรัสเซียยกมายึดเมืองเมเมลได้แล้ว กำลังเดินมายังแนวแม่น้ำ
ปรีเกิล แปลว่าถึงเวลาอันน่ากลัวอันตรายอย่างยิ่ง ประเทศปรัสเซียมีข้าศึก
ถึง ๓ แสนล้อมอยู่เกือบรอบ ในกรุงวินได้เตรียมการที่จะเรียกเจ้าผู้ครองเมืองใน
เชรมันมาประชุมสำหรับตกลงตัดสินโทษประเทศปรัสเซียอยู่แล้ว

ข้าศึกซึ่งนับว่าน่ากลัวมากในขณะนั้นอยู่ทางตะวันตก แต่เป็นการเคราะห์ดีที่
ฝรั่งเศสได้เปลี่ยนแม่ทัพกองทัพเหนือ ให้ริเชลียูมาแทนเดเตรส์ ริเชลียูทำ
สัญญาลับตกลงกับฟริตริชมหาราชว่าจะนั่งอยู่ไม่ทำอะไรจนถึงป็น่า เหตุฉะนั้นแปลว่า
ต้องต่อสู้แต่กับกองทัพใต้ซึ่งกำลังเดินมายังเมืองได้ปรึกษาเพื่อเข้าล้อมตี แต่นั่นแหละ
แม่ทัพ ๒ นายของกองทัพนี้ได้รับคำสั่งให้ทำการต่างกัน ฮิลด์บวร์กเฮาส์ได้รับ

ยุคฟริตริชมหาราช

คำสั่งจากกรุงวินให้รับยึดประเทศซัคโซเนีย ฝ่ายซุบสได้รับคำสั่งจากกรุงปารีสว่า
ในสกลน้อยขอให้ข้ามแม่น้ำซาเลไปเป็นอันขาด อนึ่งทหารของฝ่ายเอมเปอเรอร์เยอรมันนั้น
เป็นผู้ที่เข้าใหม่ไม่ได้รับความฝึกหัดอย่างดี แล้วก็ไม่ชอบกับทหารฝรั่งเศสด้วย
มักวิวาทกันเนื่อง ๆ

ฟริตริชมหาราชทรงวางทหารไว้ป้องกันประเทศซัคโซเนียเพียง ๒ กรมเท่านั้น
พระองค์เองทรงคุมทหาร ๒ หมื่น ๓ พัน—๒ หมื่น ๔ พัน (๓๑ กองพัน ม้า ๔๕ กองร้อย)
รีบยกไปหากองทัพซัคสสัม ตกลงว่าจะตีกองทัพนั้นที่ใกล้เมืองแอร์ฟวร์ต แต่ฝ่าย
กองทัพผสมถอยไปเมืองโกธา แล้วเลยไปเมืองไอเสินาซ ฟริตริชมหาราชจึงทรงยึด
เมืองแอร์ฟวร์ตวันที่ ๑๔ กันยายน แล้ววันที่ ๑๕ ทำการลาดตระเวนไปยังเมืองโกธา
มีรับสั่งให้นายพลไซดัลทซ์คุมทหารม้า ๒๐ กองร้อยอยู่ในเมืองโกธา พระองค์
เองเสด็จกลับไปอยู่กับกองทัพที่แม่น้ำซาเล เพื่อมิให้ห่างจากกองทัพเบเวอร์นซึ่งรักษา
อยู่ในซัคโซเนียนั้นมากนัก

ฝ่ายกองทัพผสมตกลงทำการลาดตระเวนอย่างใหญ่มายังเมืองโกธา ส่งกอง
ทหารม้าขนาดใหญ่มา มีทหารเกรนาเดียร์มาด้วย ๖ พัน ไซดัลทซ์ไม่มีกำลังพอ
จะต้านทาน จึงถอยไปจากเมือง ฝ่ายซัคสเข้าในเมือง

ไซดัลทซ์เห็นว่ายังพอสามารถจะทำการหลอกล่อซัคสได้ จึงเกลี้ยส่งคนสอด
แนมลับของตนเข้าไปบอกกับซัคสว่ากองทัพฟริตริชทั้งกองยกมาช่วยทหารม้าแล้ว กับ
ได้จัดการส่งทหารซุซาร์อ้อมไปทางหลังเมือง จัดทหารตรากูเป็นแถวเตี้ยขวางทางหน้า
เพื่อให้ดูแนวียดยาวประดุจกำลังมาก ทำให้ฝ่ายกองผสมตกใจอย่างยิ่ง แม่ทัพ
ทั้ง ๒ นายรีบถอยหนีไปจากโกธาเป็นอลหม่านทั้งเข้าของไว้มด ไซดัลทซ์เข้า
ในเมืองพบหมู่เสมียนคนคลังและคนใช้ต่าง ๆ โต๊ะกินข้าวแล้วมีกับข้าวอย่างดีวิเศษ
เตรียมไว้ พบเครื่องแต่งกายต่าง ๆ เป็นอันมาก ร่ม, เสื้อเชิ้ต, ดิ่ง, นกแก้ว และ
อื่น ๆ บรรดาคนสมัสนั้นที่เล่าถึงเรื่องนกล่าวซัคสว่า กองทัพซึ่งติดใจในการเล่นการ
เพลิดเพลิดต่าง ๆ อย่างแบบในราชสำนักครั้งนั้น จะหวังสู้กับทหารของฟริตริช
มหาราช ซึ่งฝึกหัดอย่างดีและเคยกับการสงครามเป็นนักรบแท้แน่นอนอย่างไรได้

ในขณะที่ฟรีดริชมหาราชยังคุมเชิงอยู่ที่แม่น้ำชาเล่ดั้น ฝ่ายเจ้าชาร์ลส์
โล้ธริงเก้นได้เริ่มรุกแต่ในวันที่ ๕ กันยายนเข้ายึดเมืองเบ็ต์เซ่น ครั้นได้รับกันที่ตำบล
โมอัส และตุ๊กเบแวร์์นต้องถอยไปยังบุนชเลาแล้ว ค ฝ่ายเอาสเตรียก็ยึดเมือง
เกอร์ลิตซ์ แล้วภาค ๑ รุกตามกองทหารปรัสเซียไป อีกภาค ๑ ตัดทางจะให้
ไปถึงเมืองเบร์สเลาก่อน ตุ๊กเบแวร์์นต้องเดินอ้อมไกลไปทางโกิลเกาแล้วจึงไปยัง
เมืองเบร์สเลาได้ ไปถึงพร้อมกันกับฝ่ายเอาสเตรียในวันที่ ๑ ตุลาคม แต่เข้า
ในเมืองได้ก่อน

เจ้าชาร์ลส์มีกำลังถึง ๕ หมื่น จึงต้องการจะเข้าตุ๊กเบแวร์์นซึ่งมีทหารเพียง
๓ หมื่น ๕ พัน—๔ หมื่น นั้นโดยฉับพลัน แต่นายพลในกองทัพถูกษาพร้อมกันพากัน
ห้ามเสีย ให้ไปตีบ้อมชไว์ดนิตซ์เสียก่อน เจ้าชาร์ลส์ก็จำใจต้องตกลงตามนั้น

เมื่อกองทหารของตุ๊กเบแวร์์นได้ถอยไปยังชิลเซย์ตั้งนั้นแล้ว ดินแดนปรัสเซีย
ระหว่างแม่น้ำเอลเบกับโอเดร์ก็เปิดโล่งให้ฝ่ายเอาสเตรียเข้าไปย่ำยีได้ นายพลเอาส
เตรียคน ๑ ชื่อฮัตติคเห็นได้ที จึงคุมทหารม้าพัน ๕ ร้อยทหารราบ ๒ พันรีบยกเข้าไป
ยังกรุงเบร์ลินในวันที่ ๑๖ ตุลาคม รัชชะณะกองทหารขนาดย่อมซึ่งรักษาอยู่

แต่ครั้นทราบว่กองทหารปรัสเซียยกมาจากทางเมืองทอร์เกา ก็เรียกเงิน
ปรับจากชาวเมืองเบร์ลิน แล้ววันที่ ๑๘ ยกออกจากเมืองไปทางตะวันตกเฉียงใต้ แล้ว
วันที่ ๒๓ กลับไปยังแนวแม่น้ำเอ็ลสแตร์ดำ

เมื่อฟรีดริชมหาราชได้ทรงทราบถึงการรุกของเจ้าโล้ธริงเก้น และการที่
ฮัตติคยกไปเบร์ลิน ก็ทรงจัดให้เจ้าเค็สเซาคุมทหารราบ ๑๑ กองพันม้า ๑๐ กองร้อย
รีบยกไป แล้วพระองค์เองก็ยกตามไป วางทหารราบไว้ ๗ กองพันม้า ๖ กองร้อย
ในบังคับบัญชาไคธท์แม่น้ำชาเล่

เมื่อเสด็จไปกลางทางฟรีดริชมหาราชทรงทราบว่า การที่ฮัตติคยกไปเบร์ลินนั้น
ไม่ใช่การใหญ่โตนัก ทั้งถอยไปแล้ว แต่ว่าตุ๊กเบแวร์์นนั้นอยู่ในที่น้ำกล้วอันตรายอยู่
บ้าง จึงทรงตกลงว่าจะต้องรีบไปจัดการรบกับกองทัพฝรั่งเศสเยอรมันให้เสร็จสิ้นไป
เสียโดยเร็ว แล้วจึงจะยกไปในชิลเซย์

ยุคฟรีดริชมหาราช

ข้างฝ่ายกองทัพผสมเมื่อได้ข่าวว่าฟรีดริชมหาราชเสด็จไปทางอื่น ก็ยกทัพมายังแม่น้ำชาเล่ วันที่ ๒๕ ตุลาคมข้ามแม่น้ำชาเล่ที่ไวส์เสนเฟลส์และทำที่จะไปตีเมืองไลป์ซิกอีก วันที่ ๒๖ ฟรีดริชมหาราชเสด็จมาถึงไลป์ซิก แล้วอีก ๕ วันกองทัพปรัสเซียก็รวมกำลังในเมืองนั้นเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๓ พัน—๒ หมื่น ๔ พัน (๓๑ กองพันม้า ๔๕ กองร้อย)

เมื่อกองทัพผสมทราบว่พระเจ้าแผ่นดินกรุงปรัสเซียเสด็จกลับมา ก็ถอยไปอยู่หลังแนวแม่น้ำชาเล่ใหม่ วันที่ ๓๐ ตุลาคมฟรีดริชเสด็จไปยังแนวแม่น้ำชาเล่ ส่งไคธจากลุตเซ่นไปยังเมอร์เซบูร์ก พระองค์เองเข้าตีข้าศึกที่ไวส์เสนเฟลส์ บัดให้ถอยไปยังมุเซลน์ เวลาถอยกองทัพผสมได้เผาสะพานข้ามแม่น้ำชาเล่เสีย ทำให้ฟรีดริชติดอยู่ ๒ วัน ต่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน จึงเสด็จยกทัพไปประชิดนาคายข้าศึก ข้ามแม่น้ำเป็น ๓ ขบวน ๓ แห่งต่างกัน คือที่ไวส์เสนเฟลส์ เมอร์เซบูร์ก และฮัลเล่ กว้างด้านหน้า ๒๕ กิโลเมตร กองทัพผสมสามารถจะถือเหตุการณ์เช่นนี้รวมกำลังเข้าตีกองทัพฝ่ายปรัสเซียให้แตกเป็นกอง ๆ ไป แต่ก็หาทำไม กลับหยุดนิ่งเฉยอยู่ในที่นั้น แข็งแรงใกล้เมืองมุเซลน์หันหน้าไปทางเมอร์เซบูร์ก วันที่ ๔ พฤศจิกายนฟรีดริชมหาราชเสด็จลาดตระเวนเห็นว่าที่มั่นของข้าศึกมั่นคงนัก ไม่สามารถจะตีได้ จึงทรงถอยกลับไปตั้งค่ายอยู่ระหว่างหมู่บ้านรอัสส์บาชและเบดร้า มีหมู่บ้านชอร์เทาและไลฮาอยู่ตามนำแนว

การรบที่รอัสส์บาช ๕ พฤศจิกายน ๒๓๐๐

เมื่อกองทัพฟรีดริชถอยไปดังนี้

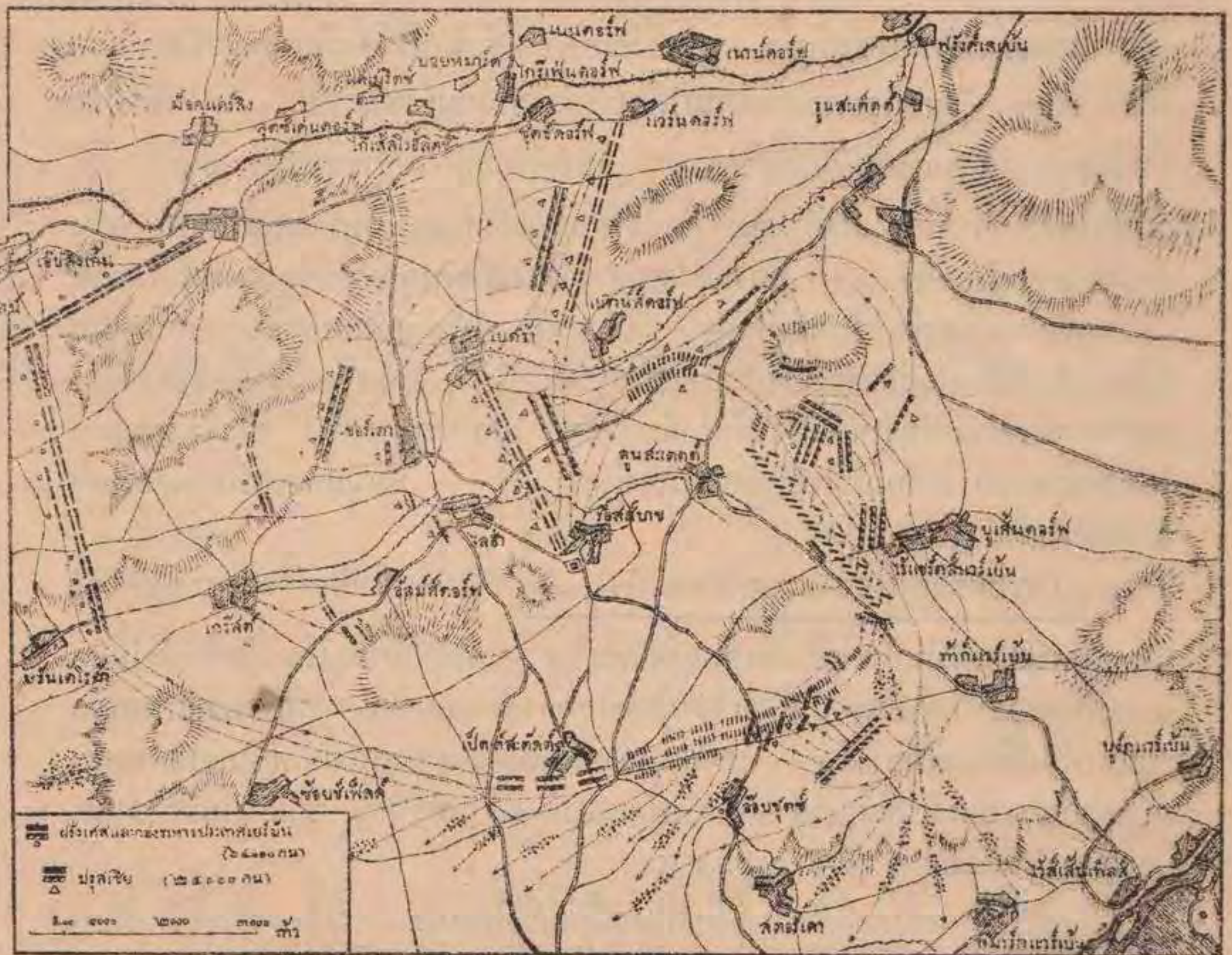
ฝ่ายข้าศึกแสดงความยินดีเป็นแต่รดีกลองใหญ่โต กองทัพผสมเกิดมีใจขึ้นถึงกับตกลงจะทำการอย่างกล้าหาญ คือจะโอบปีกซ้ายกองทัพปรัสเซีย เพื่อกัดจากทางถอยไปยังสะพานข้ามแม่น้ำชาเล่ ในวันนั้นกองทัพผสมได้รับทหารเพิ่มเติมมาจากกองทัพเหนือของวิเซลิเยอเป็นจำนวน ๒๐ กองพันและมี ๑๔ กองร้อย รวมทั้งหมดกองทัพผสมมีกำลัง ๔ หมื่น ๕ พัน—๖ หมื่น ๔ พัน

ภูมิประเทศซึ่งกองทัพปรัสเซียตั้งอยู่นั้นเป็นที่ราบสูง มีลำธารไลฮาไหลโอบไป ๓ ด้าน ฝ่ายข้าศึกเป็นกลุ่มและมาก กับตามลำธารมีหมู่บ้านเบดร้า, ชอร์เทา, ไลฮา, รอัสส์บาชตั้งอยู่ หลังกองทัพกลางที่ราบสูงนั้นมีเนินสูงอยู่อัน ๑ ชื่อยานิส กับทางใต้และตะวันตกแห่งลำธารมีเนินเตี้ยลาดไม่ชันอยู่หลายเนิน ชั่วแต่บริเวณแค่นี้

สงคราม ๑ ปี

เมืองมูเซิลน์ ทางตะวันตกแห่งค่ายปรัสเซียนั้น มีแนวเทือกเนินอันสูงที่สุดในบริเวณนั้นซึ่งกองทัพผสมใช้เป็นท่มั่นของตน การรบวันที่ ๕ พฤศจิกายนได้เป็นไปในภูมิประเทศซึ่งกล่าวนั้น เวลาเช้ามืดกองทัพผสมออกเดินจัดแบ่งเป็น ๓ ขบวน เดินไปโอบปีกซ้ายของบริเวณพักแรมแห่งกองทัพปรัสเซีย แล้วจะเลียบอ้อมเข้าไปทางหลังไปทางเขายานีส สำหรับกำบังการเดินหันข้างนี้และสำหรับล่อลวงข้าศึกทางหน้า ได้จัดกองทหารมีกำลัง ๘ พันในบังคับบัญชาซังต์ยาร์มิง ให้ไปหยุดอยู่ในระยะ ๒ พัน

แผนที่สนามรบที่โรสส์ลาช วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๐

(แผนที่)

๕ ร้อยกว่านำค่ายข้าศึกและยิงปืนไปยังหมู่บ้านชอร์เทา ซึ่งมีกองระวังนำกับทหาร
ฮูซาร์ของฝ่ายปรัสเซียติดอยู่

ยุคฟรีดริชมหาราช

เวลา ๓ โมงเช้าฟรีดริชมหาราชได้ทรงทราบถึงการที่ข้าศึกออกเดิน แต่เข้าพระไทยว่าจะเดินต่อไป จึงมีรับสั่งให้จัดทหาร ๑๐ กองพันออกไปตีกองซังต์ยาร์มั้ง ให้แตก ทหารนอกนั้นไม่ได้ให้ถอนกระโจมเสีย

ฝ่ายกองทัพผสมได้พักร้อนที่หมู่บ้านช้อยชเฟลด์ จัดทหารม้า ๕๒ กองร้อยออกไปเดินขังนำในบังคับบัญชาตุคโบรลย์ แล้วก็เดินต่อไปตั้งที่หมายทางเดินไปยังตำบลเป็ตต์สะตัตต์วางทหารราบ ๒-๓ กองพันทหารม้า ๕ กองร้อยไว้บนเนินตรงตำบลอัลมัสเตอร์ฟว่สำหรับให้ตรวจตราการ (ทำไม่ถึงต้องมีทหารมากถึงเพียงนั้นแต่ไม่เห็นเลย)

ฟรีดริชมหาราชเสด็จประทับบนหอระมั่งในหมู่บ้านรอัสส์บาซทอดพระเนตรการเดินของข้าศึก พอถึงตอนนั้นก็เข้าพระไทยความประสงค์ จึงมีรับสั่งให้ถอนค่ายในเวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง และมีรับสั่งยังนายพลต่าง ๆ ให้จัดการดังต่อไปนี้

ให้คงมีทหารราบ ๒ กองพันกับทหารสูซาร์ ๑ กองร้อยเท่านั้นอยู่ต่อสู้กับซังต์ยาร์มั้ง ทหารนอกจากนั้นให้จัดเป็น ๒ ขบวน มีทหารม้าในบังคับบัญชาไซดิลิตซ์อยู่ข้างหน้า ออกเดินเป็นทิวไปทางเมืองแมร์เสบูร์ก ให้ทหารสูซาร์ ๕ กองร้อยขึ้นไปยึดเนินยานุสเพื่อระวังการเดิน

กองทัพผสมตั้งความมุ่งหมายว่าจะตัดทางถอยของฝ่ายปรัสเซีย ทหารม้าของกองทัพผสมรีบวิ่งเรียบโอบเขายานุสไป ไม่มีกองระวังหน้าหรือการระวังทางเดินอย่างใดเลย

ฟรีดริชมหาราชไม่ได้นึกถึงการที่จะถอยเลยจนนึกได้ว่า ตรงกันข้าม ทรงตกลงจะตีขบวนข้าศึกย้อนทางลงไป คือตีหัวขบวนลงไปหาท้าย บนเนินยานุสได้มีปืนใหญ่โผล่ขึ้นมา ๑๔ กระบอกเริ่มยิงทหารม้าฝรั่งเศสทันที ฝ่ายฝรั่งเศสได้จัดกองปืนใหญ่ ๘ กระบอกออกต่อสู้ แต่ก็สู้กันไม่ได้ด้วยตัวเอง เพราะกำลังผิดกันมากนัก

เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง ไซดิลิตซ์อ้อมไปรอบเนิน กระทำการเลี้ยวด้วยหมวด แล้วก็โผล่เข้าประจันบานหัวขบวนข้าศึกในระยะ พัน ๕ ร้อย-พัน ก้าว จัดทหารม้าของตนเป็น ๒ แนว ในแนวที่ ๑ มี ๑๕ กองร้อย แนวที่ ๒ มี ๑๔ กองร้อย นอกจากนั้นทหารสูซาร์ ๕ กองร้อย ยังวิ่งประจันบานลงมาจากเนินและตีปลิวาฝ่ายข้าศึก

สงคราม ๗ ปี

อีกด้วย ทหารม้าฝรั่งเศสแตกยับพลันและถอยกระจัดกระจายไป มีแต่เฉพาะ
๔ กองร้อยซึ่งยังคงต้านทานอยู่แต่กรีนอุกแนวที่ ๒ ของไซต์ลิตซ์เซาต์ กว้างใหญ่
ไปจากสนามรบ ไซต์ลิตซ์ไล่ติดตามเข้าศึกไปจนถึงตำบลไรท์ฮาร์ตส์แวร์เบิน แล้ว
รวบรวมทหารม้าของตนเข้าที่ตำบลทาเก้แวร์เบิน ทำอาการขู่จะตีหลังทหารราบเข้าศึก
ส่วนทหารม้าของกองทัพผสมนั้นมิได้โผล่มาในสนามรบอีกเลย

ฟรีดริชมหาราชทอดพระเนตรการรบของทหารม้าอยู่ และในขณะที่ทหารม้า
รบนั้นทหารราบได้จัดขบวนรบเป็น ๒ แนว (แนวที่ ๑ มี ๑๘ กองพัน แนวที่ ๒ มี ๖) ปีก
ขวาจลัธารปีกซ้ายจดเนินยานัส เมื่อจัดขบวนรบสำหรับแล้วก็รับสั่งให้รุกเป็นลำดับ
ทีละกองพันจากซ้าย กองปืนใหญ่ (๑๘ กระบอก) ยิงทหารราบเข้าศึกจากเนิน
เจ้าฮิลด์บวร์กเข้าเส้นส่งปืนใหญ่ออกตั้ง ๓๐ กระบอก แล้วสั่งให้ทหารราบปรับจัด
ขบวนรบทั้ง ๆ ที่ถูกปืนใหญ่ปืนเล็กฝ่ายปรัสเซียยิงอยู่อย่างแข็งแรง

เมื่อล่วงเวลาไปได้ ๑๕ นาทีทหารราบของกองทัพผสมก็ทนอยู่หาได้ไม่ เริ่ม
ถอย ไซต์ลิตซ์เห็นได้ ทักให้แนวที่ ๑ ของตนเข้าประจันบานทันที เลยได้ไชย
ชนะที่เดียว กองพลฝรั่งเศส ๒-๓ กองพยายามต้านทานอย่างมั่นคง แต่ก็ถูก
จับเป็นเชลยศึกเสียโดยมาก ทหารราบกองทัพผสมถอยหนีไปยังเมืองแอร์ฟวร์ต
และไอส์นาซ ส่วนทหารม้าถอยไปเมืองไฟรบวร์ก ฝ่ายปรัสเซียได้ไล่ติดตาม
ไปในสนามรบจนล้ามด ก็รุ่งขึ้นได้ไล่ติดตามไปจนถึงไฟรบวร์กด้วย ณ ที่
กองทัพได้หยุด แต่มีกองทหารย่อม ๆ ใต้ร่มกวนเข้าศึกไปจนถึงแอร์ฟวร์ต กอง
ทัพผสมเสียทหาร ๑ พัน ปืนใหญ่ ๖๗ กระบอก ธงไชย ๒๒ คัน และกอง
สรรพาระทั้งกอง ฝ่ายปรัสเซียเสียทหาร ๕ ร้อย ๔๐ คนเท่านั้น การรบที่
รือสส์บาชน สำหรับกองทัพผสมนับว่าเป็นไปโดยมิได้ตั้งใจเลย ในยุคที่กล่าว
ถึงนี้ ขบวนเดินทางจะจัดขบวนรบให้หันหน้าตรงไปทางเดิมหาได้ไม่ เพราะไม่มี
วิธีตั้งกอง (ตั้งแถวหน้ากระดานจากแถวตอน) นั้นเลย ได้แต่เลี้ยวด้วยหมวดด้วย
กองไปทางขวาซ้ายเท่านั้น เพราะฉะนั้นฟรีดริชมหาราชจึงได้ทรงพยายามเข้าตีตรงหน้า

ยุคฟรีดริชมหาราช

ทางหัวขบวน ทั้งทหารม้าและทหารราบปรัสเซียเข้าตีทางนั้น โดยฝ่ายกองทัพผสมไม่รู้ตัวและมีได้เตรียมการ จึงจัดขบวนรบไม่ทัน ต้องจัดขลุ่ยหลักในย่านกระสุน เป็นการเสียเปรียบอย่างร้ายแรงแต่ต้นมือ

อนึ่งกองทัพผสมมีทหารที่ไม่ดี ทั้งขาดความสามัคคีระหว่างกรมกองต่าง ๆ ทหารต่างชาติต่างภาษา ทั้งไม่ได้รับความฝึกหัดดีด้วย

นอกจากนั้นการจัดการก็เลอะเทอะ ที่อัลมัสเตอร์ไฟต้องการหมู่ลาดตระเวน หมู่เดี่ยว จัดกองทหารไปตั้งกอง ส่วนการระวังทางเดินหามไม้ ะ

ฝ่ายปรัสเซียนั้น ได้เลือกเวลาเข้าตีเหมาะ ปืนใหญ่ก็ขึ้นตั้งยิงเหมาะ แล้วทหารม้าของไซค์ลิตซ์ทำการอย่างงดงามเหลือเกิน จับไล่ทหารม้าฝ่ายข้าศึกไปแล้ว ก็ยังได้รวบรวมกำลังกันติด มาเข้าประจันบานทหารราบเป็นครั้งที่ ๒ อีกได้ ซึ่งทำให้ได้ชัยชนะกันที่ตรงนั้นเอง เพราะทหารราบนั้นได้ยิง ๗ กองพันกองพันละ ๑๕ ครั้งเท่านั้น การรบก็เสร็จแล้ว การรบที่รัสเซียมาเป็นตัวอย่างอันดีในทางยุทธวิธีของทหารม้า

ผลของการรบที่รัสเซียชนะในใหญ่หลวงมาก ฟรีดริชมหาราชและกองทัพของพระองค์ก็เกิดมีสง่าราษอย่างวิเศษ ยิ่งทหารม้าแล้วเลื่องชื่อลือนามมาก ทหารปรัสเซียมีใจฮึกเหิมมากที่สุด ฝ่ายประเทศอังกฤษได้เลิกสัญญาซึ่งทำเมื่อกองทัพคูคัมเบอร์แลนด์ ถอยไปยังเขตรแดนเดนมาร์กว่าจะไม่รบอีกต่อไปนั้นเสีย กลับจัดกองทัพบกมาช่วยฟรีดริชมหาราชรักษาประเทศอันโนแวย์ร์ใหม่

ในทางตะวันตกฟรีดริชมหาราชรบชนะ แต่ทางซีเลเชียการดำเนินเป็นผลร้าย วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ฝ่ายอาอสเตรียตีได้ บอมชไว์คินิตซ์ และเมืองลันต์สบูตซ์ แล้ว วันที่ ๒๒ เจ้าชาร์ลส์ โลธริงเก้น รวบรวมทหารได้ถึงแสน ได้ตีกองทหารของคูคเบแวย์ร์นแตกในการรบที่เบร์สเลา ตัวคูคเบแวย์ร์นเองก็ถูกจับเป็นเชลยศึก กองทัพปรัสเซียเสียทหารหมื่น ๕ พัน ถอยไปยังเมืองโก์ลเตา ในบังคับบัญชาแซ์เต็น ฝ่ายอาอสเตรียเข้ายึดเมืองเบร์สเลา แต่ไม่ได้ไล่ติดตามกองทัพปรัสเซียต่อไป

สงคราม ๗ ปี

ขณะนั้น^{๕๕} ฟริตริชมหาราชรีบเดินทัพไปซิเลเชีย วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ออกจากไลพ์ซิก วันที่ ๒๔ ถึงเนมบูร์ก ได้ทรงทราบถึงการปราไชยที่เบร์สเลาณที่^{๕๖} จึงทรงยก^{๕๗} อ้อมเมืองลิกนิตซ์ ซึ่งฝ่ายเอสเตรียวางทหารไว้รักษา ๔ ร้อยคนนั้น แล้วไปถึงเมืองปอร์ชนิตซ์ เมื่อวันที่ ๒๘ สมทบกับ^{๕๘} ชเต็นรวมกำลังได้ ๓ หมื่น ๖ พัน การเดินเป็นระยะ ๒ ร้อย ๘๗ กิโลเมตร ใน ๑๖ วัน นับว่าเป็นการแปลกปลาตที่สุดในสมัยนั้น ถ้านับปานกลางก็จะกำหนดได้ว่าเดินวันหนึ่งประมาณ ๑๘ กิโลเมตร แต่ถ้านึกถึงว่าคงต้องพักแรมตลอด ๒๔ ชั่วโมง ๓ ครั้ง ในระหว่างนี้ คงนับได้ว่าความเร็วในวัน ๑ ระหว่าง ๑๕ กับ ๓๐ กิโลเมตร กองทัพในสมัยปัจจุบันนี้ก็เดินไม่ใคร่ได้มากดังนี้ ที่ฟริตริชมหาราชทรงทำได้เช่นนั้นในคราวนี้ เพราะละทิ้งการรับเสบียงจากคลังเสบียงเสียทีเดียว ใช้วิธีให้ทหารพักแรมตามบ้านราษฎร รับเสบียงอาหารจากราษฎรตามทางเดิน

การเดินครั้งนี้คงนับว่าเป็นการเดินหั่นข้างให้แก่กองทัพเอสเตรียในบังคับบัญชา มาร์แชล (หมื่น ๔ พัน) และกองฮัตติก (๔ พัน) ซึ่งอยู่ที่เปียร์น่าและแนวเบ้าต^{๕๙} เช่น ซิตเตา เพราะฉะนั้นฟริตริชมหาราชได้มีรับสั่งให้ ไคส์คุมทหาร ๔ พัน—๖ พัน รุกเข้าไปในโบเฮเมีย ทำลายคลังเสบียงฝ่ายเอสเตรียระหว่างแม่น้ำเอลเบกับเอเกอร์^{๖๐} รับเงินจากราษฎรชาวเมือง ทั้งทำให้มาร์แชลและฮัตติกต้องถอยลงไปยังเมืองปราักด้วย ไคส์ ได้ปฏิบัติการณ์^{๖๑} ในระหว่างเวลาแต่วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ถึงวันที่ ๕ ธันวาคม เป็นผลสำเร็จดีมาก ทำให้พระเจ้าฟริตริชเองสามารถนำทหาร ๑๘ กองพัน ม้า ๑๘ กองร้อย เดินผ่านเล้าซิตซ์ (ลูซาเทีย) ไปได้โดยสะดวก

ครั้งนี้ได้สมทบกับ^{๖๒} ชเต็นแล้ว ฟริตริชมหาราชตกลงพระทัยที่จะเข้าตีกองทัพเอสเตรียโดยทันที เพื่อขับไล่^{๖๓} ออกไปจากซิเลเชีย จึงทรงนำกองทัพไปทางเมืองเบร์สเลา

เดานี้แนะนำให้^{๖๔} คอยฟริตริชมหาราชอยู่ในที่มั่นอัน แข็งแรง หลังแม่น้ำโลเฮ แต่เจ้าโลธีริงเกินไม่เห็นด้วย เห็นว่าควรรุกไปยังเมืองลิกนิตซ์ ตกลงเป็นไปตามความเห็นเจ้าโลธีริงเกิน แต่มัวเสียเวลารวมกำลังกันเสีย ๑๐ วัน แล้วยัง

ยุคฟรีดริชมหาราช

รอส่งเตาปิ้งขนมปังกับทหารราบ ๒-๓ กองพัน ทหารม้า ๕ ร้อย ล่วงนำไปก่อนอีก ฟรีดริชที่จับได้กองล่วงหน้าทั้งหมด เคนเซินยื่นออกความเห็นอีกว่าควรหยุดตั้งที่ตำบลลิสส์^{๕๔} ที่ฝั่งขวาแม่น้ำไวส์ตริช^{๕๕} แต่ก็ไม่มีใครฟัง ยกไปตั้งที่ฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำที่ตำบลอ็อยเซิน

การรบที่อ็อยเซิน ๕ ธันวาคม ๑๗๐๐

การที่ฝ่ายเอสเตรียไปตั้งอยู่หน้าแนวแม่น้ำไวส์ตริชนั้น ย่อมเป็นการไม่สมควร เพราะมีความประสงค์จะใช้วิธีรบ แนวที่มันซึ่งไปหยุดตั้งลงนั้นยึดไปตามเทือกเนินซึ่งมีลำธารไหลอยู่ที่เชิงเนิน ปีกขวายันหมู่บ้านนิปแบร์น และที่ลุ่มแฉะในบริเวณนั้น กลางแนวมีหมู่บ้านโพร์เบลวิทซ์และอ็อยเซิน ปีกซ้ายยันหมู่บ้านซากซุตซ์และโกฮ์เลา มีคลองตัดผ่าระหว่างด้านกลางกับหมู่บ้านทางซ้าย

ฟรีดริชมหาราชมีทหารราบ ๒ หมื่น พัน (๔๘ กองพันครึ่ง) ทหารม้า หมื่น พัน (๑๒๘ กองร้อย) ปืนใหญ่ ๑๖๗ กระบอก เป็นปืนขนาดใหญ่ ๒๐ กระบอก ซึ่งชดเชยรับมาได้จากบ็อมโก์ลเกา

เจ้าชาร์ลส์โลธริงเกินมีทหารราบ ๕ หมื่น ๕ พัน (๘๕ กองพัน) ทหารม้า หมื่น ๕ พัน (๑๔๕ กองร้อย) กับยังมีทหารราบชนิดเบาอีกมาก รวมทั้งสิ้นประมาณ ๘-๙ หมื่น ปืนใหญ่ ๓ ร้อยกระบอก

กองทัพเอสเตรียจัดขบวนรบในที่นั้นเป็น ๒ แนว กับมีกองหนุนในบังคับบัญชาอาแรมแบร์ก เป็นแนวที่ ๓ อีก กองทัพน้อยในบังคับบัญชานาตาสด^{๕๖}เป็นด้านซ้าย นับว่ามีทหารอย่างเลว คือพวกที่เกลี้ยมาจากเมืองเยอรมันต่าง ๆ ที่เข้าด้วยกันกับเอสเตรีย ทหารม้าเป็นกองระวังนำอยู่ที่หมู่บ้านบอร์เน

เช้าวันที่ ๕ ธันวาคม กองทัพปรัสเซียออกจากที่พักแรมมีกองระวังนำในบังคับบัญชาชเต็นเดินอยู่ข้างหน้าในระยะ ๑-๓ กิโลเมตร มีกำลังราบ ๘ กองพัน ม้า ๔๕ กองร้อย ฟรีดริชมหาราชเสด็จไปด้วย กองทัพจัดเป็น ๔ ขบวน ๒ ขบวนที่อยู่กลางเป็นทหารราบ ๒ ขบวน ๒ ข้างเป็นทหารม้า ที่หมู่บ้านบอร์เน กองระวังนำในบังคับบัญชาชเต็นประทะกับกองทหารม้าเอสเตรียและชักโซเนีย ๒๐-๒๕ กองร้อยในบังคับบัญชาเคานต์นือสตีตซ์^{๕๗} ชเต็นขับไล่ข้าศึกถอยไป เคานต์นือสตีตซ์

สงคราม ๗ ปี

ถูกดาบฟัน ๑๔ แผลอยู่ได้อีก ๒ วันถึงแก่ความตาย กองทหารม้าเอสเตรียถอย
ไปยังหมู่บ้านโพร์เบล์วิทซ์ โดยอาการอลหม่าน ฟรีดริชเสด็จขึ้นบนเนินอันหนึ่งใกล้
บอร์เน ทรงตรวจทัพหน้าศึกแล้วคิดลงจะเข้าตีทางปีกซ้ายของฝ่ายเอสเตรียซึ่งมีคู
กันจากด้านกลางนั้น ทัพมทหารที่เลวด้วย แต่ให้กองระวังนำปรัสเซียจัดขบวนรบ
ตรงกับด้านขวาของฝ่ายเอสเตรีย ทำให้เจ้าชาร์ลส์ โล้จริงเกินเข้าใจผิด สั่งให้
กองหนุนในบังคับบัญชาอาร์เมแบร์กกับทั้งส่วนหนึ่งของทหารม้าในด้านซ้ายย้ายมาหนุน
ปีกขวา ฟรีดริชมหาราชก็มิรับสั่งให้ขบวนกองทัพของพระองค์เดียว แล้วไปยังหมู่
บ้านโดเบตันซ์ และชวีทวิตซ์ ทัพทหารม้าของซเด้น (๔๕ กองร้อย) กับทหารราบ

แผนกีสลามยุทธที่ลือบเสน วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๐๐

๖ กองพันจากกองระวังนำก็บังมุงกันการเดินอยู่ทางซ้าย ส่วนระหว่างบอร์เน กับ
โพร์เบล์วิทซ์ (คือทางด้านขวาของข้าศึก) เหลือทหารราบไว้ ๒-๓ กองพัน กับทหารม้า
เล็กน้อยเท่านั้น

ยุคฟรีทริชมหาราช

ฝ่ายเอสเตรียก็ได้เห็นทหารปรัสเซียเดิน แต่เจ้าโลธริงเกินและเดาน์ไป
เข้าใจเสียว่าฟรีทริชมหาราชลอย โดยที่เห็นว่าที่มั่นนั้นแข็งแรงเกินไปจะเข้าตีมิได้

ฝ่ายปรัสเซียเมื่อเดินไปถึงหมู่บ้านโกลเบตั้นซ์และชรักวิตซ์แล้ว ก็จัดขบวน
รบด้านกลางมีทหารราบอยู่ในแนวหน้า ๒๐ กองพัน แนวหลัง ๑๐ กองพัน กับมีอยู่ใน
แนวที่ ๓ อีก ๑๐ กองพัน ทางด้านขวามีทหารม้าของซเต็น ๔๕ กองร้อย ทาง
ด้านซ้ายมีทหารม้าของครุสเสน ๔๑ กองร้อย

อนึ่งนำปีกขวามีกองทหารเกรนาเดียร์เดินไป ๓ กองพันในบังคับบัญชาเวเคิล
พร้อมด้วยปืนใหญ่ ๒๐ กระบอก หลังขบวนรบมีทหารราบ ๔ กองพัน ทหารม้า ๒-๓
กองร้อย เป็นกองหนุน

ในขณะที่กองทัพปรัสเซียจัดขบวนรบนี้ มีหมอกลงอย่างหนาเป็นเครื่องกำบัง
ตาให้ข้าศึกไม่แลเห็น

เวลา ๔ โมงเช้าได้เริ่มการรบ เวเคิลคุมทหารเกรนาเดียร์เข้าตีป่าเลมาะซึ่งอยู่
ทางใต้แห่งหมู่บ้านสากชตซ์ มีปืนใหญ่ ๔ กระบอกยิงช่วย แต่เมื่อเดินเข้าไปถึง
ระยะ ๑ ร้อยก้าวจากข้าศึก ฝ่ายเอสเตรียก็ถอยไปไม่อยู่ต้านทาน อนึ่งมอริตซ์
เคิสเซาก็ได้คุมทหารราบ ๖ กองพันล่องน้ำขึ้นไปยึดป่าอีกแห่งหนึ่งได้โดยง่าย เพราะ
ฉะนั้นที่กำบังสำคัญ ๒ แห่งนี้และทำเลที่คุ้มข้างหลังจึงตกมาอยู่ในมือฝ่ายปรัสเซียโดย
ฉับพลัน

หลังกองหน้าทั้ง ๒ นี้ในระยะ ๓ ร้อยก้าว กองทัพปรัสเซียทั้งกองรุกเข้าไป
เป็นลำดับจากขวา มีระยะต่อระหว่างชั้นบรรทัด ๕๐ ก้าว

ส่วนเวเคิลเมื่อได้ป่าเลมาะแล้วก็เดินผ่านไป ไปยึดเนินกับกองทหารปืน
ใหญ่ของข้าศึกได้ ทหารของเคิสเซาได้ช่วยในการนี้ด้วย

ในระหว่างนี้ซเต็นคุมทหารม้าไปข้างขวาของทหารที่ถอยมาแล้ว ข้ามลำธาร
ไปและเข้าตีทหารม้าเอสเตรียในบังคับบัญชานาตาสดี ๒ ครั้ง ทหารม้าเอสเตรียจึง
ถอยไป ทหารราบปรัสเซียไล่ติดตาม ทหารม้าของนาตาสดีเข้าไปซ่อนอยู่ในป่า
ระหว่างหมู่บ้านลอยเธ่นกับราเช่น

สงคราม ๗ ปี

เมื่อรบกันมาถึงเพียงนี้แล้วเจ้าโลธริงเกินจึงเข้าใจแน่ชัดในความมุ่งหมายของ
ฟรีดริชมหาราช จึงสั่งให้กองทัพของตนเปลี่ยนนำแถว หันตรงไปให้ได้เส้นคู่กับ
กองทัพปรัสเซีย ทหารม้าด่านซ้ายเข้าประจันบานกับทหารราบปรัสเซียหลายครั้ง และ
ปืนใหญ่ทั้งหมดได้ออกตึงยิงตลอดเย็น

ฝ่ายทหารราบปรัสเซียเมื่อยึดได้หมู่บ้านซากซุตซ์แล้ว จึงรุกเข้าตลอดเย็น
เข้าศึกยังด้านทานอย่างอกุญฐ์ แต่ก็เข้ายึดหมู่บ้านได้ เพราะมีทหารราบเอสเตรีย
รักษาอยู่น้อย

แต่คราวนี้เกิดมีการรบแย่งหมู่บ้านกันอย่างแข็งแรง ประเดี๋ยวฝ่าย ๑ ตีได้
แล้วอีกฝ่ายกลับตีไล่ขับออกไป กลับไปกลับมาหลายทอด จนถึงเวลาบ่าย ๔ โมง
จึงตกลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในมือทหารปรัสเซียแน่ ปืนใหญ่ฝ่ายปรัสเซียจึงเข้ามาที่หมู่บ้าน
เริ่มยิงทหารเอสเตรียซึ่งไปมุงกันอยู่ทางออกจากหมู่บ้านนั้น ทหารเอสเตรียล้ม
ตายมาก แต่ก็ไม่ถอยคงคดอยู่ดั่งนั้น

ในขณะนั้นทหารม้าเอสเตรียด่านขวาในบังคับบัญชาลูเคซ์ มีกำลัง ๗๐ กองร้อย
มาถึงล้อยั่น เห็นทหารราบปรัสเซียแนวที่ ๒ อยู่หลังหมู่บ้าน ไม่มีอะไรทำบ้าง
เพราะทหารม้าตรีเส้นอยู่หลังลงไป จึงเข้าโจมตีทหารราบเหล่านั้น แต่ตรีเส้นก็ไม่
เสียทีรบเข้าตีทหารม้าเอสเตรียอีกชน ๑ เข้าทางนำ ๔๐ กองร้อย ทางปีก ๑๐ กอง
ร้อย ทางหลัง ๑๐ กองร้อย ทหารม้าเอสเตรียเลี้ยวหนีไปนอกสนามรบ ตรีเส้น
รวบรวมทหารม้าเข้า แล้วเข้าตีทหารราบฝ่ายเอสเตรียต่อไป

ทหารราบเอสเตรียข้างขวาออกวิ่งหนีก่อน แล้วทหารราบข้างซ้ายก็วิ่งตามไป
กระจัดกระจายกันตลอดไปจนถึงหมู่บ้านไวส์ทริตซ์ ทหารม้าเชเตนและตรีเส้นไล่ติดตาม
ตามตีตะบมไปจนถึงเวลาค่ำมืด

ฝ่ายเอสเตรียเสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย ๖ พันครึ่ง เป็นขเลยศึก ๒ หมื่นพัน
เสียปืนใหญ่และกองสรรพการะหมด

ฝ่ายปรัสเซียเสียทหารประมาณ ๖ พัน

ยุคฟรีทริชมหาราช

การรบที่ล้อยเรน^๕ เป็นการรบอย่างแตกหักที่สุดอันหนึ่งในพงษาวดาร อีก ๒-๓ วันฝ่ายเอสเตรียเสียดทหารชงคังให้อยู่ในเมืองเบรัสเลาน^๕ อีกหนึ่ง ๗ พัน แล้ว ชเต็น^๕ ได้ติดตามกองทัพเอสเตรียไปทางชไวต์นิตซ์^๕ เข้าไปในโบเฮเมีย ยังไปจับ ขเลยศึกได้อีก ๒ พัน แล้วทหารเอสเตรีย ๖ พันหนึ่งมาเข้ากับฝ่ายปรัสเซียอีกด้วย

รวมผลของการรบที่ล้อยเรน^๕ ฝ่ายเอสเตรียเสียดทหารประมาณ ๕ หมื่น

ฟรีทริชมหาราชกลับได้ซิเลเซียมาอยู่ในอำนาจตามเดิม พระเดชานภาพแผ่ไพศาลหนักขึ้นอีก นโปเลียนได้กล่าวไว้ว่า ฉเพาะแต่การรบที่ล้อยเรน^๕ เท่านั้น ก็อาจนับได้แล้วว่าฟรีทริชมหาราชเป็นแม่ทัพวิเศษพระองค์ ๑

การที่ดำเนินไปแต่ต้นจนปลายนับว่าเรียบร้อยและเข้าใจได้โดยง่าย แต่จะต้องกล่าวไว้ให้ชัดว่า การโอบปึกของฟรีทริชมหาราชครั้งนี้ กระทำไปโดยไม่น่ากลัว อันตรายอันใดเลย เหตุว่าถ้าแพ้ก็อาจถอยไปยังบ้อมกลัดซ์และไนส์เสได้^๕ ก็มีทางถอยไปอย่างมั่นคง ไม่เหมือนคราวการรบที่โคโลน แต่ที่จริงฟรีทริชมหาราช ได้ทรงทำการเปลี่ยนทางเดินในสนามรบ คือเดินมาจากทาง ๑ แล้วไปเข้าตีในอีก ทาง ๑ ประดุจเดินเข้ามาในทางใหม่นั้น หรือถ้าต้องถอยก็ไม่ถอยไปทางที่มา ถอยไปทางใหม่

ภายหลังการรบที่ล้อยเรน^๕ ไม่ได้มีการรบอะไรอีกจนขึ้นปีใหม่

อนึ่งในระหว่างเวลาที่กล่าวมาแล้วนี้ ในมณฑลปรัสเซียแท้ทางตะวันออก กองทัพปรัสเซียในบังคับบัญชาอาปรักขึ้นรบชนะกองทหารปรัสเซียในบังคับบัญชาเลอวัลด์^๕ ที่ตำบลโกริสส์เยแกร์สคอร์ด^๕ ในวันที่ ๓๐ สิงหาคม แต่โดยที่ระเบียบการภายในของ กองทัพปรัสเซียขึ้น^๕ ไม่เรียบร้อยมีการยุ่งเหยิงจึงเลยต้องถอยกลับไป

ในปลายปี^๕ ฟรีทริชมหาราชได้มีไชยชนะแก่หมู่ศึก ซึ่งรวบรวมกันเข้าทำสงครามกับพระองค์ กองทัพฝรั่งเศสกับเอสเตรียผสมได้ถูกขับไล่ถอยไปหลังแนวป่า รุงเกิน กองทัพเอสเตรียทางใต้ถูกขับไล่ถอยไปในบริเวณโบเฮเมีย

สงคราม ๑ ปี

กองทัพรัสเซียและกองทัพสวีเดนถอยไปยังเขตรับานเมืองของตน

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๐๐ นี้ ได้ทรงทำการรบ ๔ ครั้ง คือ ที่เมืองปราค
ที่เมืองโคลัน ที่รอสส์บาซ และที่ล้อยเรน ทรงรบได้ชัยชนะ ๓ ครั้ง แพ้
ครั้ง ๑ คือในการรบหนที่ ๒ แต่ผลที่สุดนั้นข้าศึกมิได้เข้าไปย่ำยีในดินแดนประเทศ
ปรัสเซียได้เลย ทั้งนี้เพราะพระปรีชาสามารถของฟรีดริชมหาราช เพราะความกล้า
หาญเข้มแข็งของกองทัพ และสำคัญที่สุดเพราะความพลาดพลั้งเหลวไหลของฝ่าย
ที่เป็นข้าศึกนั้นแหละยิ่งกว่าเหตุอื่นหมด

ก่อนไปการสงครามยังได้ดำเนินไปอีก ๖ ปี ในปี พ.ศ. ๒๓๐๑ ฟรีดริช
มหาราชรบชนะกองทัพรัสเซียที่ชอร์นเคอร์ฟ แต่แพ้กองทัพเอสเตรียที่ไฮซ์เคียร์ช
ในปี พ.ศ. ๒๓๐๒ รบแพ้กองทัพรัสเซียที่คูแนร์สเคอร์ฟใกล้เมืองฟรังค์ฟูร์ตที่แม่น้ำ
โอแดร์จนจะถึงที่อัปจนที่เคียว เหตุว่าเมื่อรบแพ้เช่นนั้นกองทัพรัสเซียอาจยกตรง
จากฟรังค์ฟูร์ตไปกรุงเบอร์ลินได้ทีเดียว และฟรีดริชมหาราชไม่มีกองทัพเหลือพอที่
จะต้านทานได้ด้วย แต่พอเ็นแม่ทัพรัสเซียกับแม่ทัพเอสเตรียวิวาทกันเสียไม่ได้ทำ
การต่อไปโดยรวดเร็ว เลยรอดพระองค์

ในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ รบชนะเอสเตรีย ๒ ครั้งที่ลิกนิตซ์และที่ทอร์เกา แต่
กองทัพรัสเซียเข้ายึดกรุงเบอร์ลินได้ ตั้งอยู่ ๒-๓ วัน

ในปี พ.ศ. ๒๓๐๔ กองทัพรัสเซียกับกองทัพเอสเตรียสมทบกัน ฟรีดริช
มหาราชจะถึงที่อัปจนอีก แต่แม่ทัพรัสเซียกับเอสเตรียวิวาทกันตามเคย เลยรอด
พระองค์อีกครั้ง ๑ ในปี พ.ศ. ๒๓๐๕ ไม่มีการรบสำคัญอันใด แล้วในประเทศ
รัสเซียเปลี่ยนแผ่นดิน เอ็มเปร์สเอเลิซาเบธสิ้นพระชนม์ลง เอ็มเปอเรอร์เปเตอร์
ที่ ๓ ขึ้นเสวยราช ทรงนับถือบูชาฟรีดริชมหาราชมาก สั่งให้ฝ่ายรัสเซียเลิกรบ
ทันที ประเทศอื่นก็เลยรา ๆ กันไปจนในปี พ.ศ. ๒๓๐๖ ได้ทำสัญญาเลิกรบกัน
ฟรีดริชมหาราชคงได้มณฑลซีเลเซียไว้เป็นของประเทศปรัสเซียโดยแน่นอน

ในการสงคราม ๑ ปีนี้ คงปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียอันเป็นประเทศ
ขนาดเล็กย่อมในสมัยนั้นและไม่สู้มีกำลังมากนัก สามารถต่อสู้กับประเทศใหญ่ ๆ ใน
ยุโรปรวมกันนั้นได้อย่างน่าปลาตที่สุด แต่นับไปเลยได้กล่าวไว้ว่า

ยุคฟรีดริชมหาราช

“การไม่สม่ำเสมอในกำลังระหว่างประเทศปรัสเซียและหมู่ประเทศที่รวมกันเป็น
ข้าศึกนั้น แลดูเฟิน ๆ เห็นเป็นมาก แต่ตามความเป็นจริงไม่สู้ผิดกันมากนัก
เพราะประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรนั้น มิได้ทำการพร้อมกันเลย ออกรบเป็นคราว ๆ
ตาม ๆ กัน ฟรีดริชสามารถทำให้แตกไปเป็นคราว ๆ ได้ ในปี พ.ศ. ๒๓๐๐ ฟรี
ดริชมหาราชสามารถทำการทัพต่างหากกันเป็น ๓ คราวต่อกัน ในโบฮีเมียคราว ๑
ในซัคโซเนียคราว ๑ ในซีเลเชียอีกคราว ๑ กองทัพปรัสเซียได้ไหลมาที่ลุ่มน้ำไอแดร์
ทุก ๆ ปี แต่เมื่อทำการรบคราว ๑ แล้ว จะแพ้หรือชนะก็ดี ก็กลับเข้าไปในดิน
แดนของตนตามเดิมทุกที ชาวสเวเดนและประเทศน้อยในเยอรมันต่าง ๆ ไม่สู้จะได้
ทำไฉนนัก ประเทศที่รวมเข้าด้วยกันนั้น ได้ส่งทหารออกรบอย่างมากที่สุดเพียง
๓ แสนเท่านั้น (ที่จริงสามารถจะออกรบได้ตั้ง ๑ แสน) ฟรีดริชมหาราชได้เงินจาก
ประเทศอังกฤษ สามารถนำทหารออกรบได้ตั้ง ๒ แสนเสมอ ๆ นับว่ามีกำลัง ๒ ส่วน
สู้กับ ๓ ส่วน” นโปเลียนนับว่ามีกำลัง ๒ แสนอาจต่อสู้ข้าศึก ๓ แสนได้ ทำการ
ให้ได้ผลดีได้ ไม่ใช่เป็นการแปลกลาตดเหลือเกินนัก

มาตรา ๑๐

สมัยเปลี่ยนแปลงใน ตอน ต้น รัชสมัยที่ ๒๔

แห่ง พุทธศักราช

ตอนที่ ๒๒

ระเบียบการทหารในสมัยเปลี่ยนแปลง

การที่ฟรีดริชมหาราชประเทศปรัสเซียได้ทรงทำการรบได้ไชยชนะอย่างน่าปลาต
ในการสงคราม ๑๖ ปีนั้น ทำให้คนทั้งปวงในสมัยนั้น มีความพิศวงที่สุด

เราได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อกุสตาฟอาโดล์ฟประเทศสเวเดน ได้ทรงทำการรบเป็น
ผลดีอย่างวิเศษในคราวสงคราม ๓๐ ปีนั้น ก็เกิดมีคนอื่นทำการจำอย่าง โดยถือแต่
แบบภายนอกของกุสตาฟอาโดล์ฟ มิได้คิดถึงมูลเหตุให้ลึกซึ้งลงไป

ร่ายบทกวี ๑

ที่เป็นมาแล้วนั้นฉันใด ภายหลังการสงคราม ๑ ปีก็เช่นเดียวกันอีก

พวกบุคคลที่ได้กระทำการเป็นข้าศึกกับฟริตริชมหาราช แล้วและถึงซึ่ง
ปราไชยนั้น หารู้สึกไม่ว่าแบบวิธียุทธ ในกองทัพปรัสเซียเช่นการจัดแถวเป็นต้นนั้น
ก็เหมือนกับในกองทัพอื่น ๆ นั้นเอง การรบชนะอยู่ทั่ววิธีใช้แบบนั้น ๆ ให้เป็นไปเหมาะ
กับเหตุการณ์ ชนะเพราะปัญญาและนิสัยของแม่ทัพฝ่ายปรัสเซีย หารู้เพราะแบบ
ไม่ บุคคลเหล่านั้นไม่อยากจะยอมว่าตนมีปัญญาน้อยกว่าฟริตริชมหาราช เลยไปหาว่า
ทัพฝ่ายปรัสเซียรบชนะเพราะมีเครื่องมือในการรบอย่างดี และข้อสำคัญหาว่าเพราะใช้
แบบวิธียุทธอย่างดี

แบบวิธียุทธนี้ เลยกลายเป็นความลับสำคัญอันหนึ่ง ใคร ๆ ก็อยากค้นคว้า
หาให้พบว่าปรัสเซียมีแบบวิเศษอย่างใดจึงรบชนะ คือไปค้นในสิ่งที่ไม่มี

ฟริตริชมหาราชเองทรงเห็นว่าการที่พาค้นค้นคว้าดังนี้ เป็นประโยชน์สำหรับ
พระองค์อย่างยิ่ง เลยเกลี้ยทำให้คนเชื่อว่าพระองค์มีความลับวิเศษนั้นหนักขึ้น

เมื่อเสร็จการสงคราม ๑ ปีแล้ว ประเทศปรัสเซียต้องการความสงบศึก เพื่อ
บำรุงกำลังบ้านเมือง ซึ่งอย่างไรก็ต้องย่อยยับมากในขณะที่ทำสงคราม เพราะฉะนั้น
ฟริตริชมหาราชเลยตั้งพระองค์เป็นครูใหญ่ผู้สั่งสอนในทางการทหาร มีการประลอง
ยุทธทดลองวิธีต่าง ๆ ที่เมืองป็อตสดัมทุกปี มีนายทหารต่างประเทศจากทุก ๆ ชาติ
ไปพิจารณาเรียนข้อบังคับแบบฝึกหัดและวิธีทำการของกองทัพปรัสเซีย เพื่อนำไปใช้
บ้างในบ้านเมืองของตน ๆ

ผู้ที่เริ่มต้นจำอย่างประเทศปรัสเซียก่อนผู้อื่นและยิ่งกว่าผู้อื่นนั้นคือชาวฝรั่งเศส
พอเห็นมีนายทหารฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม ไปเกิดเลื่อมใส
หลงเชื่อการศบตาของฟริตริชมหาราชอย่างออกฤทธิ์ คือนายพันเอกกิแบร์ ซึ่งเป็น
นายทหารชั้นหนึ่ง ได้เรียบเรียงคำรายยุทธวิธี ๒ เล่ม บรรยายชมเชยแบบจัดขบวนรบ
เป็นเส้นบรรทัดนั้นเสียขนานใหญ่ ถือเอาวิธียุทธของกองทัพปรัสเซียเป็นหลักเป็น
พยาน คำร่ายเรียบเรียงด้นอ่านน่าฟัง จนถึงกับผู้หญิงก็พากันอ่านเอาเป็นสนุก
สนานทีเดียว

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

ในขณะที่นายพันเอกกิแบร์ พาให้คนในสมัยนั้นหลงเชื่อไปในความดีของ ขบวนการสันนิบาต โดยสำนวนอันเลียบแหลมของตนดังนี้ มีคนอื่นในหมู่ทหาร ฝรั่งเศสและในชาติอื่น ๆ ร้องไม่เห็นด้วยมากขึ้น เริ่มแรกเจ้ามอริซประเทศชกโซ เนียและชาวฝรั่งเศสชื่อโพลีอาร์ ได้กล่าวว่า การจัดขบวนการติดกันเป็นฟืดเดียวเป็น เส้นบางนั้นไม่ถูกใช้ไม่ได้ กับทั้งการที่ถือเอาอำนาจการยิงเป็นสำคัญจนเกินเหตุ นั้น ก็ไม่ถูก ร้องขอให้เลิกถึงอาวุธพันแทงบ้าง ในสมัยนั้นก็มีผู้เห็นด้วยตามนัยบ้าง

ในปีพุทธศักราช ๒๒๘๘ นักปราชญ์ฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อเมนิลดูรังด์ ได้เริ่มพิมพ์ ตำราของตนต่าง ๆ ซึ่งออกความเห็นเช่นเดียวกับที่กล่าวมานี้ และชี้แจงว่า แฉวทหาร อันสำคัญในทางรบ คือแฉวตอน ส่วนแฉวนำกระดานนั้นใช้ ในการรบแท้ ๆ ไม่ได้ และ ไม่เหมาะสมกับนิสัยของชาวฝรั่งเศส เมนิลดูรังด์ได้ขนานนามสำหรับขบวนการอย่างลึก ซึ่งเว้นระยะเคียงระหว่างกรมกองทหารให้ห่าง ๆ นั้นว่า “ขบวนการฝรั่งเศส” ซึ่งตรงกัน ข้ามกับ “ขบวนการปรัสเซีย” อันนายพันเอกกิแบร์บรรยายชมเชยนั้น การที่ได้ ใช้คำว่า “ขบวนการฝรั่งเศส” ดังนี้ เป็นการเหมาะสมอยู่บ้าง ทำให้ทุกคนเห็นด้วย ตาม แล้วและตั้งตัวว่าเป็นพวกฝรั่งเศสแท้ นายทหารชั้นผู้ใหญ่เข้าไปในพวกนี้มาก

ในปี พ. ศ. ๒๒๘๘ นั้นเอง จอมพลฝรั่งเศสเดอโบริลยีได้ให้ทหาร ๒ กรม ทำการล้อมรบใกล้เมืองเม็ตซ์ ใช้วิธีขบวนการอย่างดุจดัง แล้วในปี พ. ศ. ๒๓๒๑ ได้มีการประลองยุทธใกล้เมืองโวซีเย ในมณฑลนอร์มันดี ใช้ทหารราบ ๔๔ กองพัน มีทหารม้าและปืนใหญ่ตามสมควรทำการล้อมรบต่อสู้ซึ่งกันและกัน ข้างหนึ่งใช้วิธีอย่าง ปรัสเซีย อีกข้างหนึ่งใช้วิธีอย่างฝรั่งเศส เพื่อตัดสินว่าข้างไหนจะดีกว่ากัน แต่ ก็ไม่ได้ผลแน่นอนอย่างใด เพราะไม่ได้ทำพินกันจริงๆ จะรู้แน่นอนอย่างไรได้ ว่าข้างไหน จะแพ้ข้างไหนจะชนะ

อย่างไรก็ดีทั้งๆ ที่มีการทุ่มเถียงกันใหญ่โตระหว่างกิแบร์กับเมนิลดูรังด์ และมี นายทหารเห็นด้วยแก่เมนิลดูรังด์มากฉะนั้น กระทรวงกระลาโหมฝรั่งเศสได้ตกลง ให้กองทัพฝรั่งเศสใช้แบบฝึกหัดปรัสเซีย

ในประเทศอาสเตรีย จอมพลลาสซัสเจเรทซ์พบก ได้จัดให้กองทัพใช้วิธี ปรัสเซียเหมือนกัน ตั้งแต่ปี พ. ศ. ๒๓๐๘ เป็นต้นไป

ระเบียบการทหาร

ในประเทศสหรัฐอเมริกามีระเบียบการที่ ๓ ได้เริ่มจัดการอย่างกองทัพ
ปรัสเซียต่างๆ ในทางภายนอก

การเอาอย่างนั้นเป็นไปมากมาย จนถึงกับจอมพลลาซาร์ได้สั่งให้เลิกการรบขยาย
แถว ซึ่งเดิมทหารราบชนิดเบาในกองทัพอาสาเตรียมเคยใช้และได้ทำการรบกวนกอง
ทัพฝรั่งเศสในมหาสงครามเป็นอันมากนั้นเสีย ให้ทหารราบชนิดเบามาเข้าแถวเหมือนทหาร
ราบธรรมดา

เกิดเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้มีการรบอย่างใดอย่างหนึ่ง ประดุจการรบที่สฟัก
เทเรีย ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าชาวชาติโบราณและชาติคลาสสิกเห็นชัด ในปัญหาเรื่อง
ทหารราบชนิดเบา กับทหารราบชนิดหนัก การรบขยายแถวและชิดแถวนั้น ให้มีขึ้น
ให้ชาติใหม่เห็นเท็จจริงในเรื่องนี้ด้วยตนเอง

การรบสำคัญเช่นนี้ได้มีขึ้นที่เล็กซิงตัน ในทวีปอเมริกา (๑๙ เมษายน ๑๗๗๖)
ในปี พ.ศ. ๒๒๙๗ ได้เริ่มมีการสงครามระหว่างชาวอเมริกาเหนือกับชาวอังกฤษ
ซึ่งได้แสดงให้เห็นความเสียหายของวิธีจัดขบวนรบเป็นเส้นบรรทัดนั้น เหตุของ
การสงครามนั้นก็ชาวอเมริกาเหนือเป็นขบถต่ออังกฤษซึ่งเป็นผู้ปกครองอยู่ ทหาร
อังกฤษซึ่งได้ไปในการสงครามนั้น และกับทั้งทหารที่รัฐบาลอังกฤษว่าจ้างไปช่วย ล้วน
แต่เป็นผู้ได้รับความฝึกหัดตามแบบปรัสเซียแท้ ใช้วิธีตั้งรายตามแนวยาวในทาง
ยุทธศาสตร์ วิธีเดินเพียง ๕ วันรับเสบียงจากคลังเต็มทีทุกประการ ก็เป็นทหารที่
รับความฝึกหัดอย่างดีตามแบบยุโรปสมัยนั้น ฝ่ายข้าศึกคือพวกชาวอเมริกาเหนือ
ออกรบโดยมิได้รับความฝึกหัดอย่างใดเลย ไม่มีระเบียบการทหารอะไรเลย ไม่มี
ความรู้ในวิธีกระทำสงครามเลย แต่ตั้งใจมั่นคงว่าจะรบให้เต็มกำลังความสามารถ
ชาวอเมริกาเหนือโดยมากนั้นเป็นพราน เพราะฉะนั้นเคยแก่การอดทนความลำบาก
ต่างๆ รู้จักยิงปืนได้แม่นดี และไม่ย่อห่อต่ออันตรายทั้งปวง

การสงครามได้เป็นไปในระหว่างเวลาหลายปีมาก แต่ลงท้ายอังกฤษแลเห็น
ว่าไม่สามารถจะปราบปรามพวกชาวอเมริกาเหนือได้ เลยต้องให้ความอิสระภาพแก่
ประเทศอเมริกาเหนือ

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

การที่เป็นดังนี้ย่อมทำให้คนในยุโรปมีความพิศวงมากอยู่ และยังบุคคลที่ได้ไปทำการรบในอเมริกามาด้วย เช่นลาเฟียหยาด โรซัมโบ ลอสทุซโก ได้กลับมาจากยุโรปแล้วและนำวิธีใหม่ความคิดใหม่มาจากการที่ได้ทำไปโดยเห็นจริงนั้น ก็ยังเป็นการทำให้ความคิดของเมนิลตูลังค์มีน้ำหนักขึ้นเป็นอันมาก

เราจะได้บรรยายถึงการรบที่เล็กซึ่งต้น ซึ่งถึงแม้เป็นการรบอย่างเล็กน้อย แลดูเฟิ่นๆ เหมือนกับไม่สำคัญอันใดก็จริง แต่ได้ทำให้คนทั้งปวงในสมัยนั้นปลาดใจอย่างยิ่ง

วันที่ ๑๕ เมษายน พ. ศ. ๒๒๘๘ กองทหารอังกฤษมีจำนวน ๒ พันคนในบังคับบัญชา นายพันโท สมิท ได้รับคำสั่งให้ไปจากเมืองบ๊อสตัน ไปยังเมืองคอนซอร์ด ซึ่งอยู่ในระยะ ๓๐ กิโลเมตร เพื่อทำลายคลังสรรพาวุธซึ่งชาวอเมริกาได้สร้างขึ้นในที่นั้น เมื่อกองทหารนี้ไปถึงตำบลเล็กซึ่งต้น มีชาวอเมริกาออกมาถึง ๘๐ คน ทหารอังกฤษก็ยิงขับไล่ไป แล้วเข้ายึดเอาเมืองคอนซอร์ดได้ และเริ่มทำลายคลังสรรพาวุธ ในขณะที่มีทหารมิลิตีชาวอเมริการวมกันมาจากที่ใกล้เคียงต่าง ๆ โดยรอบ รุกขับไล่แนวรักษาด่านของอังกฤษเข้าไป และเตรียมล้อมกองทหารอังกฤษในเมืองคอนซอร์ดโดยรอบข้าง อังกฤษเห็นไม่ได้การ ตกลงถอยเดินไปตามทางซึ่งบางแห่งเป็นช่องแคบยาวที่แคบ ถึงช่องแคบที่ไรชาวอเมริกาก็ซุ่มยิงขบวนทหารอังกฤษยับเยินทุกที และทหารอังกฤษไม่มีวิธีต่อสู้ เพราะเข้าในที่รกที่บไม่ได้ที่เดียว ไม่มีแบบไม่ทราบจะทำอย่างไรในที่รกที่บ เมื่อชาวอเมริกาไล่ล่าออกมา ทหารอังกฤษรุกเข้าประจันบาน ชาวอเมริกาก็วิ่งหนีหายไปในที่รกหมด ครั้นทหารอังกฤษจัดขบวนเดินต่อไป ก็ออกมาถึงอีก ทหารอังกฤษรู้สึกว่าจะถึงที่อับจนอยู่แล้ว นึกว่าคงไม่รอดชีวิตไปได้แน่ แต่พอเย็นมีทหารฝ่ายตนมาช่วยจากบ๊อสตัน ๑๖ กอง ร้อยกับปืนใหญ่ ๒ กระบอก จึงสามารถเดินผ่านเล็กซึ่งต้นไปได้ แต่ในเวลาเดินก็ถูกชาวอเมริการบกวมตลอดไป เพราะพวกนั้นแต่งกายอย่างเบาคู้เคยกับการไปมาในที่รกที่บ เลยเดินล่องนำขบวนทหารอังกฤษไป แล้วถึงที่เหมากก็ไล่ล่าออกมาถึง ทำอันตรายรอบข้าง ทำดังนี้ตลอดทางจนกองทหารอังกฤษถึงเมืองชาร์ลสตันในเวลาค่ำ

ระเบียบการทหาร

ได้เสียดทหารเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก และมีความรู้สึกแน่วในใจว่าตามแบบยุทธวิธีที่ตนใช้นั้น ไม่มีหนทางแก้ไขมิให้แพ้ หรือทำการแก้ไขได้สักได้ประการใดเลย

วิธีการของชาวอเมริกาคงที่ว่ามัน^๕ ภายหลังได้มีการคิดเพิ่มเติมวางลงเป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น พอเสร็จสงครามคราวนั้น คนทั้งปวงก็เลยพากันเห็นชัดว่าที่ชาวอเมริกันรบชนะนั้นเพราะมีวิธีรบอย่างใหม่

ถึงแม้ฟรีดริชมหาราชเองก็ทรงพิศวงในการสงครามในอเมริกามาก แต่พระองค์ไม่สามารถจะทรงปล่อยให้ทหารปรัสเซีย ซึ่งมีนิสัยไม่มั่นคงนั้น ไปทำการในแถวขยาย โกลหลุโกลตาผู้บังคับบัญชาได้ ครั้นจะเปลี่ยนวิธีรับคนเข้าเป็นทหารเล่า ก็เท่ากับเปลี่ยนระเบียบการในกองทัพใหม่ทั้งหมด ซึ่งเป็นการยากที่จะทำได้ โดยฉับพลัน ฉะนั้นฟรีดริชมหาราชจึงทรงแก้ไขให้มีทหารสำหรับทำการรบขยายแถวแต่เล็กน้อย ได้ทรงจัดให้มีกรมทหารพรานชั้น ๑ กรม และกรมทหารราบชนิดเบาชั้น ๓ กรม จัดเลือกคนที่ดีเข้าประจำแล้วให้ทำการรบขยายแถวได้

ฝ่ายอังกฤษได้จัดให้มีกองร้อยทหารราบชนิดเบาขึ้นประจำกับกรมทหารราบต่างๆ แต่ในขณะที่กำลังทำสงครามกับชาวอเมริกันแล้ว และในประเทศฝรั่งเศสได้จัดให้มีกองร้อยทหารพรานชั้นหลายกอง แต่กองทหารทั้งนี้ก็ยังทำการเป็นแถวเป็นแนวติดกันอย่างทหารราบธรรมดาอยู่เนืองๆ ยังไม่ขยายแถวออกไปได้

ตามที่ว่ามานี้ เห็นได้ว่าในต้นร้อยปีที่ ๒๔ แห่งพุทธศักราช ในยุโรปได้พากันรู้สึกว่ายุทธวิธีของทหารราบที่ใช้มาออกจะพ้นเวลาเสียแล้ว แต่จะหาวิธีใหม่อย่างอื่นก็เป็นการยาก เพราะติดขัดกับระเบียบที่รับคนเข้าเป็นทหารนั้น ความคิดว่ายุทธวิธีใหม่ควรจะเป็นอย่างไรนั้นคิดได้แล้ว แต่ยังทำให้เป็นผลสำเร็จหาได้ไม่ ต้องรอจนถึงเวลาเกิดมหาสงครามขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งทำให้การปกครองบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปทั้งวิธีรับคนเป็นทหารเปลี่ยนแปลงไปด้วย จึงได้ใช้วิธียุทธสำหรับทหารราบอย่างใหม่ได้

การที่ว่ามันเป็นไปเฉพาะในประเทศทวีปยุโรปฝ่ายตะวันตก แต่ในประเทศรัสเซียหาเป็นเช่นนั้นไม่ ในประเทศรัสเซียตั้งแต่เอมเปร์สเยคาเทรีนาที่ ๒ ได้เสด็จ

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

ขึ้นเสวยราชแล้ว การทหารก็ดำเนินไปในทางอิสระ ต่อเนื่องจากระบอบการที่
เปเตอรั่มหาราชได้ทรงวางไว้ เลิกการจำอย่างประเทศอื่นโดยไม่มีมูลนั้นเสีย

ในส่วนเรื่องยุทธวิธีของทหารราบนี้ ในกองทัพรัสเซียการก็ได้ดำเนินไปถึง
ผลสำเร็จได้เอง โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะ
ประเทศรัสเซียได้ใช้วิธีเกณฑ์ทหารมาแต่ต้นแล้ว ไม่ใช่จ้างคนเข้าเป็นทหาร ในชั้น
ต้นได้เกิดมีกองทหารพรานขึ้นในกองทัพนายพลป้านั้น ซึ่งไปทำการสงครามอยู่ใน
ฟินแลนด์นั้นก่อน แล้วภายหลังก็มีกองทหารพรานแยกย้ายกันตั้งอยู่ทั่วไปทั้งประเทศ
ทหารพรานนี้ใช้วิธีขยายแถวรบ ทหารพรานนับว่าเป็นทหารรบอย่างดีที่สุด และ
ได้มีนายพลอย่างดี เช่นคูทูซอฟ, บาร์โคลด์เยอะทอลลี, คาเม็นสกี, นำทำการได้ไชย
ชนะหลายหนหลายครั้ง ในการเข้าตีบ้อมตุรกีชออิสมาอิล ในปีพุทธศักราช ๒๓๓๔
ฝ่ายรัสเซียได้จัดให้มีแนวแถวขยายนำขบวนแถวตอนเข้าไป แนวแถวขยายยัง
เข้าศึกเตรียมการเข้าตี แล้วกำบังแถวตอนไว้ มิให้ข้าศึกยิงเป็นอันตรายในเวลาเดิน
เข้าไปนั้นด้วย

ส่วนในประเทศทวีปยุโรปภาคตะวันตกนั้น การเรื่องนี้ได้เป็นไปในประเทศ
ฝรั่งเศสก่อน ในแบบฝึกหัดกองทัพฝรั่งเศสลงวันที่ ๑ สิงหาคมปีพ. ศ. ๒๓๓๔ ได้
กล่าวถึงขบวนรบทหารราบว่าให้มีแถวตอนแล้วมีแถวขยายอย่างหนานำอยู่ข้างหน้า ตาม
แบบฝึกหัดนี้ กองพันซึ่งมี ๕ กองร้อยนั้น เป็นกองร้อยทหารราบธรรมดา ๓ กอง
เป็นกองร้อยทหารแม่นปืน(คือทหารรบอย่างดี)๑ กอง ทหารราบเกรนาเดียร์๑กองร้อย

กองพันหลายกองจัดตั้งเรียงเคียงกัน ต่างกองพันต่างจัดตอนกองร้อย แต่
สำหรับเวลาจะยิงปืนจึงจัดเป็นแถวหน้ากระดาน กองร้อยแม่นปืนและกองร้อยเกรนา
เดียร์ยอมอยู่หลังปีกหรือขยายแถวออกข้างหน้า

ในการสงครามของเรูปบลีคฝรั่งเศสได้ใช้ขบวนรบของทหารราบเป็น ๒ प्रकारคือ

๑) มีแนวแถวขยายอยู่ไปแล้วมีแนวกองพันแถวหน้ากระดานซึ่งเว้นระยะเคียง
ห่างๆ กันอยู่เป็นแนวที่ ๒ กับมีแนวกองพันจัดเป็นแถวตอนตั้งอยู่เป็นแนวที่ ๓ กอง
พันในแนวหลังนี้ตั้งตรงระยะเคียงระหว่างกองพันในแนวที่ ๒

รเบียบการทหาร

๒) แนวนามมีแถวขยายกับแนวช่วย (คือเป็นกองรบ) แนวที่ ๒ มีกองพันจัดแถวตอนตั้งเรียงกันหรือบางที่รวมกันอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งในสนามรบ (กองหนุน) นายพลที่ทำการระมัดระวังมาก เช่นมอโรมักใช้ขบวนรบแบบที่ ๑ ซึ่งมีอาการที่จะเป็นอันตรายแก่ฝ่ายเราได้น้อย แต่ก็ไม่มีใครจะทำการได้ผลแตกหักกันนัก ส่วนขบวนรบแบบที่ ๒ นายพลที่ทำการอย่างกล้าแข็งเช่นโบนาปาร์ตชอบใช้ กองพันหลายกองซึ่งรวมกันอยู่เป็นกองหนุนนั้น ย่อมอยู่ในมือของผู้นำทัพ ทำให้ผู้นำทัพสามารถใช้ทหารที่เป็นก้อนนี้ไปตีปีกหรือตีหลังฝ่ายข้าศึก พร้อมกับเวลาที่กองรบเข้าตีทางข้างหน้า ในปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ ได้เกิดมีการมหาจลาจลขึ้นในประเทศฝรั่งเศส

ในระหว่างเวลาการจลาจลนี้ กรมกองทหารประจำของฝรั่งเศสได้แตกฉานทำลายไปเสียเกือบหมด เพราะนายทหารพากันออกจากราชการไปเสียส่วน ๑ กับพลทหารเกิดกำเริบเพราะถือว่าตนฟรี เลยประพฤติตนหากินในทางโจรกรรมและทำการลามกต่างๆ คือสรุปความกันว่าเอาไว้กันไม่อยู่ที่เดียว กรมกองก็เลยละลาย ในปี พ.ศ. ๒๓๓๓ รัฐบาลขณะนั้นได้จัดตั้งทหารขึ้นใหม่ เรียกว่าบุกลดรักษาบ้านเมือง (การันนาซีโอนาลหรือภาษาอังกฤษว่าเนชั่นแนลการ์ด์) ซึ่งจัดตามบุญตามกรรม ไม่มีระเบียบอะไรแน่นอน จนชั้นจะยิงปืนก็ไม่เป็น แต่ว่ามีบุกลดชนิดนี้เป็นจำนวนมากมาย เพราะฉะนั้นคงใช้บรรจุในกองทัพซึ่งจะต้องไปทำการสงครามนั้นได้เสมอ

ในชั้นต้นประเทศอื่นในยุโรปยังนิ่งดูการจลาจลเฉยอยู่ไม่ได้ทำอะไร ต่อถึงเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. ๒๓๓๔ พระเจ้าแผ่นดินกรุงเฮาสเตเรีย กรุงปรัสเซียและอื่นๆ จึงได้ประชุมกันที่ปัสส์นิตซ์ และตกลงพร้อมกันส่งคำเรียกร้องไปยังประเทศฝรั่งเศสว่าให้กลับจัดการปกครองบ้านเมืองตามระเบียบเดิม มิฉะนั้นจะยกกองทัพเข้าไปปราบปราม

คำเรียกร้องดังนี้ ทำให้ชาวฝรั่งเศสกลับฉุนเฉียวหนักขึ้น แล้วรัฐบาลได้ตอบโดยสแดงว่าจะทำสงครามกับออสเตรียเยอรมัน ซึ่งเป็นหัวหน้าของประเทศต่างๆ อันได้รวมกันตกลงส่งคำเรียกร้องมายังชาวฝรั่งเศสนั้น

การสงครามได้เริ่มในต้นปี พ.ศ. ๒๓๓๕ กองทัพสนามของฝรั่งเศสมีทหารซึ่งได้รับเข้าใหม่เป็นพวกทหารอาสา (ขอเรื่องเข้าเองและไม่เอาเงินด้วย) ทั้งนี้รวม

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

ทั้งหมดเป็นจำนวน ๘ หมื่น ๓ พันคน แบ่งกันเป็นกองอิสระใหญ่บ้างย่อมบ้างหลายกอง ได้แยกย้ายกันรุกเข้าไปในประเทศเนเธอร์แลนด์ กรีนพอได้ประทะกับกองทหารฝ่ายเอเชียเตรีย กองทัพฝรั่งเศสแตกกระจายทันที และทหารใหม่วิ่งหนีอย่างไม่มีความละอาย ทั้งธงไชย ร้องตะโกนแต่ว่าแม่ทัพนายกองของตนทำการเข้ากับข้าศึก เป็นขบถต่อบ้านเมือง

ในระดูใบไม้ร่วงแห่งปีนั้นเองกองทัพต่างประเทศได้ยกเข้าไปในดินแดนฝรั่งเศส ความอันตรายมีมารอบข้าง ประเทศฝรั่งเศสจึงแสดงตนเป็นรูปกลมที่ประหลาดเรียกว่าคอนเวนต์เป็นหัวหน้าจัดการปกครอง (๒๑ กันยายน ๒๓๓๕) แล้วก็พยายามเต็มที่เพื่อป้องกันดินแดนของตน

คอนเวนต์ประกาศความเสมอภาค ถือนับว่าบรรดาคนฝรั่งเศสมีสิทธิและหน้าที่เท่ากันหมดเหมือนกันหมด แล้วก็ประกาศว่าบ้านเมืองถึงที่อัชจน จัดตั้งกรรมการสำหรับป้องกันบ้านเมืองขึ้นมีจำนวน ๑๑ คน (เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม ชอคาร์ โนต์เป็นตัวยุทธ์สำคัญผู้หนึ่งในกรรมการนี้) มีอำนาจเต็มที่ที่จะจัดการป้องกันบ้านเมืองด้วยประการใด ๆ ทุกอย่าง แล้วกรรมการก็วางระเบียบการดังต่อไปนี้

๑) กำหนดว่าชายฝรั่งเศสทุกคนต้องเป็นทหารทั่วกันหมด ไม่มีข้อยกเว้นอย่างใด แล้วก็เรียกคนเข้าเป็นทหารทั้งหมดทีเดียว ทำให้มีหนทางหาคนเข้าประจำกองทัพอันใหญ่โตได้พอเสมอไม่มีที่ขาด ในปี พ.ศ. ๒๓๓๖ ประเทศฝรั่งเศสจัดกองทัพ ๑๕ กอง รวมทหารทั้งหมดเป็นจำนวนถึง ๑ ล้าน ๒ แสน

๒) กำหนดว่าเสบียงอาหารเครื่องใช้ใด ๆ สำหรับกองทัพนั้น ให้เกณฑ์จากพลเมืองได้ทั้งสิ้น ทรัพย์สินสมบัติของพลเมือง คือทรัพย์สินสมบัติของประเทศไม่มีแบ่งว่าเป็นส่วนตัวเลย ทรัพย์สินสมบัติของประเทศซึ่งเป็นข้าศึก นับว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติของกองทัพฝรั่งเศส

เมื่อกำหนดลงดังนี้แล้ว ก็แปลว่ากองทัพฝรั่งเศสมีเสบียงอาหารเครื่องใช้ได้พอเสมอ ไม่มีเวลาขาด

ระเบียบการทหาร

เมื่อหากำลังได้มากมาตั้งนี้แล้ว ก็เป็นการจำเป็นที่จะจัดกำลังนั้นลงให้เป็น
ระเบียบเรียบร้อย คือวางระเบียบจัดกองทัพใหม่ ซึ่งได้ทำไปในระหว่างเวลาแต่ปี
พ.ศ. ๒๓๓๖ จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๔๑

ในปีพ.ศ. ๒๓๔๑ ได้ออกกฎหมายลักษณะเกณฑ์ทหารใหม่ เพราะพลเมือง
พากันบ่นถึงความลำบากในการที่ถูกเข้าเป็นทหารไปหมดทุกคน ไม่มีข้อยกเว้นเสีย
เลยนั้นเป็นอันมาก

กฎหมายนี้ นายพลยूरตั้งเป็นผู้คิดขึ้น และมีกำหนดว่าพลเมืองฝรั่งเศสทุกคน
ต้องเข้าเป็นทหารสำหรับป้องกันบ้านเมือง ในเมื่อมีประกาศว่าอันตรายจะมีมาต่อ
บ้านเมือง ส่วนในเวลาปกติให้เกณฑ์แต่เฉพาะบุคคลซึ่งมีอายุระหว่าง ๒๐ กับ
๒๕ ปีเท่านั้นเข้าประจำการเป็นทหาร แต่ไม่มีข้อยกเว้นอย่างอื่นนอกจากเรื่องอายุนี้
ถ้ามีคนอายุครบกำหนดในปี ๑ เป็นจำนวนมากกว่าที่ต้องการ ก็ให้มีการจับฉลากกัน
รับเข้าประจำการแต่เท่าที่ต้องการ นอกนั้นปล่อยกลับไปภูมิลำเนาก่อน

กฎหมายลักษณะเกณฑ์ทหารนี้ นับได้ว่าเป็นรากเหง้าของลักษณะเกณฑ์ทหารทั่วไป
ซึ่งใช้กันอยู่แทบทุกประเทศในยุโรปและเอเชียตลอดจนประเทศเราด้วยใน
บัดนี้ แต่ขอให้สังเกตว่าในกฎหมายที่กล่าวถึงนี้ มิได้มีกำหนดว่ารับราชการประจำ
กี่ปีหาไม่ได้ เป็นทหารเรื่อยไป ไม่มีกำหนดปลดเป็นกองหนุนอย่างใดเลย เป็น
แต่ว่าถ้าคนที่อายุเลยกำหนดแล้วในเวลาที่ยังออกกฎหมายก็รอดตัว หรือที่ยังเด็กอยู่
ก็ยังไม่ต้องเป็นจนถึงกำหนดอายุ ระเบียบการเรื่องปลดเป็นกองหนุนจะเกิดขึ้นต่อ
ภายหลังดอก

ในที่นี้จะต้องกล่าวไว้ว่า บางทีจะมีผู้สงสัยว่า เมื่อรับคนตามแต่อายุครบทุก ๆ
ปี แต่ไม่มีเวลาปลดตั้งนั้น คนในกองทัพนับมากขึ้นทุก ๆ ที่ไม่มีที่สิ้นสุดหรือ ใคร
สงสัยตั้งนั้นจึงเข้าใจเสียผิดว่าขณะนั้นเป็นเวลาสงคราม และการสงครามก็มีเรื่อยไป
เสมอ มิได้มีที่สิ้นสุดลงได้ตลอดเวลาตั้ง ๒๐ ปี ทหารที่ไปรบต้องเจ็บป่วยล้ม
ตาย นั้นแหละคือการปลดออก เพราะตายแล้ว หรือเจ็บจนทำการมิได้ ก็อยู่ในกอง
ทัพมิได้ต่อไป ความที่ทำการรบกันมากนั้น จนทหารที่เรียกเข้าทุก ๆ ปีนั้น มิได้

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

มากเกินไปแล้วล้นอัตราเลย ตรงกันข้ามไม่มีใครจะพอแก่การเสียซ้ำอีก เหตุฉะนั้น
กระทรวงกระลาโหมสมัยนั้น จึงมีต้องคิดถึงการเรื่องปลดเป็นกองหนุนเลย

การจัดกองทัพอย่างใหม่นั้นได้วางลงเป็นรูปได้แต่ปีพ.ศ. ๒๓๓๗ เพื่อให้
กองพันทหารรักษามืองต่าง ๆ (การันนาซิโอนาล) และกองพันทหารอาสาต่าง ๆ
ซึ่งยังมียทวินัยอันหละหลวมมาก เข้าสมทบติดต่อกันเกลียวกับกรมกองทหารชั้นเก่า
ซึ่งยังเหลืออยู่นั้น ได้ใช้วิธีนำกองพันทหารอาสาเข้าสมทบกับกองพันเก่า แล้ว
รวมกันเป็นกองซึ่งเรียกว่ากึ่งกองพล (เดมิบริกาต)

กองพัน ๑ มี ๕ กองร้อย ในจำนวน ๕ กองร้อยนี้ จัดเป็นกองทหารเกรนาเดียร์
สำหรับการขยายแถว ๑ กองร้อย กับภายหลังได้จัดให้เป็นทหารพรานสำหรับการ
ขยายแถวเหมือนกันอีก ๑ กองร้อย กองร้อย ๑ มีทหารระหว่าง ๖๕ กับ ๘๐ คน

ภายหลังเมื่อรัฐบาลเปลี่ยนเป็นเรียกนามว่า ดิเรกตัวร์ (ไดเรกตอรี) แล้ว
ได้ลดจำนวนกึ่งกองพลให้มัน้อยลง แต่ในกอง ๑ ให้มีจำนวนทหารมากขึ้น ถึง
๒ พัน ๗ ร้อย ต่อกึ่งกองพล แปลว่ากึ่งกองพลก็มีจำนวนทหารเช่นเดียวกับในกรม
หนึ่งครั้งก่อน แต่ไม่เรียกนามว่ากรม เพราะนามนั้นเคยใช้มาครั้งราชาธิปไตยเท่านั้น

นอกจากกึ่งกองพลทหารราบธรรมดา ยังมีกึ่งกองพลทหารราบชนิดเบาขึ้นอีก
รวมทั้งหมดมี ๒ ร้อย ๒๖ กอง เป็นทหารราบธรรมดา ร้อย ๕๖ กอง ทหารราบ
ชนิดเบา ๓๐ กอง ทหารราบชนิดเบาภายหลังเรียกตามภาษาฝรั่งเศสว่า "โวลติเยอร์"
มีลักษณะเป็นทหารแม่นปืน คือทหารทุกคนยิงปืนโดยลำพังได้อย่างแม่นยำ สำหรับ
ใช้ยิงในแถวขยาย ในกึ่งกองพล ๑ กอง มีกองทหารปืนใหญ่ซึ่งมีปืนชนิดที่เรียก
ว่าปืนประจำกรม ๔-๖ กระบอกประจำอยู่ด้วย

ทหารม้า นั้นแบ่งเป็นชนิดหนัก คือ กูร์าสเซียร์, คาร์บีเนียร์, กับชนิดเบา
คือ ฮูซาร์, ดรากูน, และทหารพรานม้า กรมทหารม้าชนิดหนักแบ่งเป็น ๔ กองร้อย
กรมทหารม้าชนิดเบาแบ่งเป็น ๖ กองร้อย กองร้อย ๑ มีทหาร ๑๗๐-๒๓๐ คน

ทหารปืนใหญ่ ในการสงครามของเรูปบลีคตอนต้น ได้แบ่งการที่เกี่ยวกับ

ระเบียบการทหาร

ตัวปืนใหญ่แท่นนั้นออกจากการบรรจุทุกลากชนปืนให้แยกกันเป็นคนละส่วน คือแยก
พลประจำปืนจากพลที่จับพาหะนะลากปืน แต่ภายหลังก็กลับผสมกันเข้าไปอีก แบ่ง
เป็นกองร้อย ๆ ในขั้นตอนการชนปืนใช้มีลากรถเกวียนธรรมดาซึ่งเกิดที่มา และ
ผู้ถูกเกณฑ์ต้องจัดคนขึ้นมาพร้อม ภายหลังปืนใหญ่ที่เรียกว่าประจำกรม คือประจำ
ชั้นอยู่กับทหารบนนั้นได้ยกเลิกเสีย จัดให้มีกรมทหารปืนใหญ่ชนิดเดินเท้า ๘ กรม
ชนิดขี่ม้า ๔ กรม กรม ๑ แบ่งเป็น ๕ กองร้อย กองร้อย ๑ มีปืน ๖ กระบอก กับ
มีกองพันพาหะนะประจำอยู่ในกรมทหารปืนใหญ่นั้นด้วยทุกกรม สำหรับทำการลาก
ชนปืนใหญ่ ไม่ต้องเกณฑ์เอาตามบุญตามกรรม

ทหารช่าง นั้นจัดเป็นกองพันประเภทการระเบิด ๖ กอง กองพันประเภทซ่อม
ค่ายสนามเพลาะ ๖ กอง

อนึ่งการโน้ตได้จัดตั้งกองขนาดใหญ่ขึ้นใหม่เรียกว่ากองพล (ดีวีชัน) ซึ่งมี
ทหารรวมอยู่ในราวหมื่นกับหมื่น ๒ พัน ทหารทุกเหล่ารวมกันอยู่ในกองพล คือ
ทั้งกองพลทหารราบธรรมดา ๔ กอง ทั้งกองพลทหารราบชนิดเบา ๑ กอง กรม
ทหารม้า ๑ หรือ ๒ กรม แล้วทหารปืนใหญ่ชนิดเดินเท้าหรือชนิดขี่ม้า ๑ กองร้อย

ภายหลังยังรู้สึกความจำเป็นที่จะรวมกองพลเข้าด้วยกันหลายกองให้เป็นกอง
ขนาดใหญ่ขึ้นไปอีก ในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ มอโรได้รวมกองพลต่าง ๆ ในกองทัพของ
ตนเข้าเป็นกองทัพน้อยอีกชั้น ๑ ในกองทัพน้อย ๑ กองนั้น มีจำนวนกองพลต่าง ๆ
กัน ทั้งนี้มอโรได้กระทำไปตามความเห็นและคำสั่งของโบนาปาร์ต ซึ่งได้เป็นกงสุล
ใหญ่ (เป็นนามศัพท์ของหัวหน้าผู้ปกครองประเทศฝรั่งเศสในสมัยนั้น) แล้ว

การจลาจลในประเทศฝรั่งเศส กระทำให้เปลี่ยนระเบียบการต่าง ๆ ไปอเนก
ประการ ตลอดจนการที่แบ่งชนชั้นต่าง ๆ ว่าเป็นพวกขุนนาง พวกพ่อค้า พวกชาวนา
ดังนี้ ก็เลืกหมดนับว่าเป็นพลเมืองเท่ากันหมด เพราะฉะนั้นนายทหารกับพลทหาร
ก็เป็นคนชั้นเดียวกัน ไม่ใช่ชื่อนายทหารเป็นพวกขุนนางพลทหารเป็นพวกชาวนา เหตุ
ฉะนั้นการบังคับบัญชาก็ต้องใช้อำนาจอย่างใหม่ ไม่ใช่จะถือตัวว่าเป็นนายโดย

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

ธรรมชาติในได้ นายทหารต้องแสดงตนให้เป็นอย่างอันดีแก่พลทหารในกิจการ
ทุกอย่างไป นายทหารรบก็ต้องเดินไปอย่างพลทหาร ต้องบรรทุกสิ่งของเครื่องใช้
ไปกับตนเองอย่างเดียวกับพลทหาร ชั่วแต่ นายพลและผู้บังคับกองพันเท่านั้นที่มาได้

การใช้วิธีเกณฑ์เสบียงอาหารตามพื้นเมือง ย่อมกระทำให้ลดจำนวนสรรพ
ภาระลงได้เป็นอันมาก แปลว่ากองทหารเดินไปมาได้คล่องแคล่วรวดเร็วขึ้นเป็นอัน
มาก ทหารฝรั่งเศสสมัยนั้นไม่ใช่เดินเลยด้วย ใช้เอนฟักแรมตามบ้านเรือน หรือ
มีละหนักเอนกลางแจ้งที่เดียว กระนั้นแต่ก็ไม่ต้องขนตามกองทหารไป การแต่งตัว
ทหารใช้เกณฑ์ให้พลเมืองในประเทศซึ่งเป็นข้าศึกออกเงินหาสิ่งของมาให้ เลยเกณฑ์
ให้ทำให้ดีเรียบร้อย จนพลทหารมักจะแต่งตัวดีกว่าในกองทัพปรัสเซียครั้งฟรีดริช
มหาราชมาก

นิสสัยและยุทธวินัยในหมู่ทหารนั้น ในปีต้นๆ ตั้งแต่เปลี่ยนการปกครอง
เป็นrepublikแล้วนั้น ต้องนับว่าไม่ดีและไม่เรียบร้อยอย่างยิ่ง ทหารพากันประพฤติ
การเกะกะตามอำเภอใจ นึกจะทำอะไรก็ทำ แล้วเขลกันเป็นพักเป็นพวกต่างๆ
มากมาย ทำร้ายร่างกายฆ่าฟันผู้บังคับบัญชาของตนเนื่อง ๆ

นายพลเช่น ฮช. ปิเชกูร, มอโร และอื่นๆ ซึ่งได้บังคับบัญชากองทัพฝรั่งเศส
ต่างๆ ในการสงคราม ได้พยายามจะปราบปรามและรักษายุทธวินัยให้เรียบร้อย แต่
ก็สำเร็จได้แต่เฉพาะผู้ทหารรักใคร่เท่านั้น

ต่อภายหลังเมื่อการดำเนินมาตามลำดับ บัญญาของชนชาติฝรั่งเศสได้บังคับ
ความฟุ้งส้านลงได้ บัญญาทำให้แลเห็นว่าการขาดยุทธวินัยเป็นสิ่งที่อาจให้ผลร้ายได้
เพียงใด แล้วยกข้อสงบกันลงเอง จนภายหลังมียุทธวินัยภายในโดยเคร่งครัด
คือทหารเองทุกๆ คนรู้สึกว่าการรักษายุทธวินัยเป็นสิ่งที่สมควร รู้สึกต้องการ
รักษายุทธวินัยให้ดีอยู่เอง ไม่ใช่เพราะกลัวทำตาม แต่ถ้าลับหลังก็ไม่ต้องระวัง
ไม่ทำหน้าไหว้หลังหลอกดังนั้นหาไม่ได้

ยุทธวิธี เมื่อได้เกิดการจลาจลขึ้นในประเทศฝรั่งเศสแล้ว และกองทัพ
ต่างประเทศได้รุกเข้ามาในดินแดน ทหารฝรั่งเศสซึ่งเรียกกันใหม่โดยเร็วพลัน หา

มีเวลา รับความฝึกหัดสั่งสอนอย่างใดไม่ เพราะฉะนั้นจึงยึดถือวิธีซึ่งมีผู้ประกาศ
แนะนำมานานแล้วว่า เป็นวิธีที่เหมาะสมแก่ไนสยฝรั่งเศส (ตามที่พวกเมนนิลตรังค์
กล่าวนั้น) และซึ่งปรากฏในการรบในประเทศอเมริกาเหนือว่าใช้เป็นประโยชน์ได้นั้น
มาใช้ ทหารฝรั่งเศสใหม่เหล่านี้ไม่สามารถจะทำการให้เป็นแถวเป็นแนวอย่างงดงาม
ได้เลยทีเดียว จึงได้กระจายกันออกไปทำการตามลำพังในแถวขยาย คงมีเหลือ
รวมกันไว้ภาค ๑ สำหรับเป็นกองหนุนอยู่ข้างหลังกับทหารม้า จัดเป็นแถวตอนชิด

แนวทหารในแถวขยายรุกเข้าไปหาข้าศึกซึ่งจัดเป็นแถวหน้ากระดาน ยิงข้าศึก
อย่างออกฤทธิ์ ข้าศึกถูกลูกกระสุนล้มตายมาล ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ใคร่เป็นอันตราย
เพราะไม่ได้ยู่ติดกันเป็นฟัด ข้อมขยายแถวออกเรียง ๑ แล้วก็ใช้ลักษณะภูมิประเทศ
เป็นที่กำบังด้วย

ครั้นได้ยิงกันจนเห็นว่าเป็นการรวมรในแนวข้าศึกแล้ว ทหารราบฝรั่งเศสซึ่ง
อยู่ในกองหนุนก็รุกขึ้นไปหาแนวแถวขยาย กองจัดเป็นแถวตอนอยู่ดั่งนั้น แล้วก็รวม
กันทั้ง ๒ ภาคเข้าประจันบานใช้ดาบปลายปืนแทงตลบบอนข้าศึกอย่างแข็งแรง ทหาร
ปืนใหญ่ฝ่ายตนก็ช่วยยิงในขณะนั้น ทหารม้าช่วยเข้าประจันบานด้วย

เมื่อข้าศึกซึ่งจัดเป็นแนวยาวบาง ซึ่งสำหรับใช้แต่ในการต้านทานด้วยกำลัง
กระสุนอย่างเดียว ถูกยิงรวมแล้วข้าศึกก็เข้าประจันบานดังว่ามาแล้ว ก็เป็นแตก
พ่ายกระจัดกระจายโดยทัณฑ์วันทุกที่

อนึ่งการจัดให้มีกองพลซึ่งรวมทหารทุกเหล่าอยู่ด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ขึ้นนั้น มีคุณมากอย่างยิ่ง เพราะทำให้ทหารทุกเหล่าทำการติดต่อกัน ช่วยอุดหนุน
ซึ่งกันและกัน ต่างเหล่าต่างก็นับว่าทำการได้ถนัดและแข็งแรงยิ่งขึ้นกว่าเก่าเป็นอันมาก
แต่เมื่อว่าถึงกองทัพขนาดใหญ่แล้วการยังดำเนินไม่สู้ดี เพราะมีข้อบกพร่องสำคัญ
ที่ขาดกองทหารราบขนาดใหญ่ อย่างกองพลทหารราบโดยเฉพาะ และกอง
ทหารม้าขนาดใหญ่ เช่นกองทหารม้าโดยเฉพาะ สำหรับที่จะใช้เป็นกองหนุน

ในกองทัพซึ่งมีจำนวนหลายกองพลรวมกันนั้น มีกองทหารปืนใหญ่อะหลั้ย
ขึ้นตรงต่อแม่ทัพ นอกจากปืนใหญ่ประจำกองพล นับว่ากองปืนใหญ่อะหลั้ยขึ้น

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

เป็นป็นใหญ่สำหรับหนุ่ได้ ส่วนสำหรับกองหนุ่ทหารรบนั้น แม่ทัพได้ใช้วิธีเอาทหารมาจากกองพลต่างๆ แล้วกรวมจัดเป็นกองพลทหารรบโดยเฉพาะชั้น จัดเป็นกองพลน้อย ๓ กองบ้าง เป็นกองพลใหญ่ ๒ กองบ้าง ส่วนทหารม้ามักจะกระจายอยู่ตามกองพลต่างๆ เสมอ ไม่ใคร่จะได้ชักมารวมเลย มีแต่บางครั้งบางคราว เช่นนายพลซิมเมอร์เป็นแม่ทัพกองทัพซิมเมอร์และมาส (พ.ศ. ๒๓๔๐) ได้นำกรมทหารม้าต่าง ๆ มารวมกันเข้าจัดเป็นกองพลทหารราบโดยเฉพาะ กองพลทหารราบ กองพลทหารม้า

โบนาปาร์ต ในการทัพในประเทศอิตาลี (พ.ศ. ๒๓๓๕-๒๓๔๐) ได้ยกทหารม้าออกจากกองพลหมด รวมกันเข้าเป็นกองหนุ่ใหญ่ ตนเองใช้ให้ทำการในเวลาที่เหมาะสม

ขบวนรบ ของทหารทุกเหล่ารวมกันนั้น ได้วางระเบียบเปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กน้อยตลอดเวลา ๕ ปี ในปีแรก ๆ แห่งสงครามของเรปบลิกฝรั่งเศส กองทหารจัดเป็น ๒ แนว แนวหน้าขยายแวงหมดมีแต่ทหารรวมกันอยู่ที่ธงไชยสำหรับรักษาธงนั้นเล็กน้อย ในแนวที่ ๒ ต่างกองพันต่างจัดเป็นแถวตอนตั้งห่างกัน ทำหน้าที่แนวช่วย

ขบวนรบเช่นนี้ต้องนับว่ายืดหยุ่นมาก แต่ก็ใช้ทำการไปได้สำเร็จด้วยความกล้าหาญวีรเวียงของทหารฝรั่งเศส ซึ่งเข้าใจชัดว่าคนทำการป้องกันบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ในไม่ช้านัก ก็ได้เลเห็นความบกพร่องของขบวนรบนี้ทั่วกัน ไม่เฉพาะแต่ในฝ่ายฝรั่งเศสเอง ฝ่ายข้าศึกก็เลเห็น แล้วได้จัดการต่อสู้ให้เหมาะ คือแนวแถวขยายของฝรั่งเศสนั้น ทำการคล่องแคล่วและรวดเร็วแนวหน้าฝ่ายข้าศึกเสมอ แต่เมื่อรบชนะแล้วทหารฝรั่งเศสก็เลยละเลิงใจเกินไป ออกวิ่งไล่ติดตามโดยไม่มีนึกถึงการถือซึ่งกันและกันให้เป็นระเบียบเรียบร้อยทีเดียว ยิ่งเชื่อนำว่าตนชนะแล้วยิ่งไล่ติดตามอย่างไม่เรียบร้อยมาก กรวณพอดูกแนวที่ ๒ ที่ ๓ ของข้าศึกตั้งยิงปืนพร้อมกันออกไปสัก ๒-๓ ครั้ง ฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งวิ่งเลอะเทอะเป็นอลหม่านนั้น ก็มักจะ

ร บัขบการทหาร

ต้นตอใจเพราะไม่ได้นึกได้ฝันว่าจะมีข้าศึกบังอาจยื่นต่อสู้อยู่อีก และอารามที่ตกใจนั้นเลยมักจะกลีบกลายเป็นวังหนัแตกกระจัดกระจายโดยเร็ว การชนะแล้วกลับเป็นแพ้ดังนี้ออกจะมีบ่อยขึ้นทุกที กรมกองทหารมักจะหลุดจากมือผู้บังคับบัญชา ตรงกับศัพท์ที่พูดกันอย่างสามัญว่า “เอาไว้ไม่อยู่”

ครั้นนายพลฝรั่งเศสเห็นข้อบกพร่องในขบวนรบที่ใช้มาตั้งนั้นแล้ว จึงได้จัดการแก้ไข คือจัดวางทหารเป็นหลายแนว รวมการรบในแถวขยายกับรบด้วยแถวตอนเข้าด้วยกัน ในกองพัน ๑ ต้องมีกองร้อยทหารราบหนักเบาสังกัดอยู่สำหรับออกทำการรบขยายแถว ส่วนตัวกองพันคงจัดเป็นแถวตอนอยู่ แล้วกองพันต่างๆ จัดขบวนแบ่งกันเป็น ๓ แนว แนวที่ ๓ มีทหารม้าและปืนใหญ่ประจำอยู่ด้วย ทำหน้าที่เป็นกองหนุนโดยแท้ สำหรับปิดป้องแก้ไขเหตุอันตรายอันจะพึงมีมา

อนึ่ง เมื่อการที่โกรธกรวเรียบเรียงแก้ไขทหารทำการเป็นเครื่องจักร เป็นลูกตาแต่อย่างเดียวนั้นค่อยเบาบางลงแล้ว ก็มาเกิดรู้สึกกันขึ้นว่าที่บังคับใช้ ให้ทหารยิงโดยลำพังยิงในแถวขยายแต่อย่างเดียวนั้นยังไม่เป็นการสมควร เพราะการยิงพร้อมกันจากแถวชิดก็มีลักษณะที่เป็นประโยชน์มากอยู่ จึงได้กลับมาแก้ไขแถวกระดานขึ้นใหม่อีกในขบวนรบฝรั่งเศส คือมีแถวขยายอยู่ข้างหน้า แล้วมีแนวกองพันจัดแถวหน้ากระดาน แล้วจึงถึงแนวกองพันจัดแถวตอน

เช่นในการรบที่ทาลิเยนโต (พ. ศ. ๒๓๐) กองทหารต่าง ๆ (๓ กองพัน) ซึ่งอยู่ในแนวที่ ๑ ได้จัดกองพันกลางเป็นแถวหน้ากระดาน กองพันทางปีก ๒ ข้างจัดแถวตอน ในการรบที่มาเรงโก (พ. ศ. ๒๓๔๓) กองพลเคอะเซซ ซึ่งเข้าตีกองระวังน้ำฝ่ายอาสเตรียมในบังคับบัญชาชั้นนั้น ได้จัดขบวนเป็นรูปขั้นบรรได ทหารม้าหน้าจัดตั้งอยู่ที่ปีกของแนวหน้าไม่ให้อยู่ข้างหลัง เพราะแนวที่ ๑ ไม่ต้องการทหารเหล่านัช่วย มีทหารราบจัดเป็นแถวตอนอยู่ทางปีกแล้ว ปืนใหญ่นั้นไม่กระชากกันตั้งตลอดแนวรบอย่างแต่ก่อน คงรวมเข้าในที่เหมาะเป็นแห่งเป็นกองขนาดใหญ่ ๆ มีปืนมากกระบอก สำหรับการตั้งทหารม้าซึ่งเข้าประจำบาน ทหารราบใช้วิธีจัดเป็นรูป ๔ เหลี่ยมจัตุรัส (การ)

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

สรุปความว่า ในระหว่างเวลาสงครามของเรูปบลิกได้ค่อยคิดค่อยทำระเบียบ ขบวนการบลิก ซึ่งเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงคิดเพิ่มเติมและใช้เป็นประโยชน์เต็มที่ นับแต่ปีพ.ศ. ๒๓๔๘ เป็นต้นไป และเป็นแบบอย่างใช้กันต่อมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ บัอมค่ายสนามได้ใช้กันมากในสมัยนี้ ได้เลิกการใช้แนวที่ติดต่อกันเป็นฟัด ยึดยาวนานเสีย เปลี่ยนเป็นใช้ทำบัอมค่ายสนามเป็นแห่งๆ ให้ยังช่วยกันได้ และวาง เรียงรายไปเป็นแนวยาวมากเหมือนกัน เพราะการวางทหารรายตามแนวยาวในทางยุทธ ศาสตร์นั้นยังใช้กันอยู่เป็นอันมาก บัอมค่ายสนามนี้มักทำไว้ก่อนเวลาที่ต้องใช้นาน วันมาก และทำอย่างแน่นหนาแข็งแรง

วิชาบัอมค่ายถาวรก็ได้ดำเนินไปสู่ความเจริญมาก ถึงแม้ว่าโดยที่มี การสงคราม อยู่เสมอๆ ไม่ใคร่มีเวลาสร้างบัอมถาวรใหม่ก็จริง แต่ก็ได้แก้ไขบัอมเก่าให้ดีขึ้น เป็นอันมาก อนึ่งเพราะปืนใหญ่ดีขึ้น การตั้งบัอมด้วยวิธียิงปืนใหญ่ทำลายนั้นก็ได้ ใช้มากขึ้น การล้อมมักกินเวลาน้อยเข้า

มูลเหตุที่กองทัพฝรั่งเศสทำการสงครามได้ชัยชนะในสมัยนั้นนับตั้งต่อไป

๑) ทหารมีความรู้สึกรักบ้านเกิดเมืองนอนจริง แล้วและตั้งใจทำการป้องกัน การรักษากันเมืองรักษาความอิสระภาพของตน

๒) ได้เกิดมีนายพลอันฉลาดไหวพริบนั่นขึ้นหลายนาย

๓) กองทัพเดินไปมาได้รวดเร็วคล่องแคล่ว เพราะใช้วิธีเกณฑ์เสบียง ตามพื้นเมือง

๔) กองทัพทำการอย่างแตกหักและไม่รีรอ พยายามทำการไปให้ถึงที่สุดให้ ช่างได้ ความมุ่งหมายที่สุดนั้นก็คือการทำลายข้าศึก

๕) มีระเบียบวิธียุทธอย่างใหม่

วิธีดำเนินการสงคราม (ยุทธศาสตร์) และวิธีดำเนินการรบ (ยุทธวิธี) อย่างใหม่นี้ ใช่ว่าจะมีแต่คุณอย่างเดียวก็นำไม่ มีโทษอยู่บ้างเหมือนกัน

เช่นการที่กองทัพฝรั่งเศสต่าง ๆ ต้องแยกย้ายกันเดินไปห่าง ๆ กันมาก เพื่อ ให้สะดวกในการเกณฑ์เสบียงนั้น ก็แปลว่าทำร้ายการวางกองทหารรายตามแนวยาว

ระเบียบการทหาร

อย่างเก่านั้นเอง เป็นแต่ว่าของฝ่ายฝรั่งเศสเป็นแนวยาวซึ่งเลื่อนที่ไป ส่วนแบบ
เก่าซึ่งฝ่ายข้าศึกใช้เป็นแนวยาวซึ่งอยู่กับที่

อนึ่งการที่ให้ทหารเกณฑ์สเบียงจากราษฎรนั้น มักทำให้ทหารขาดยุทธวินัย
และชวนจะกลายเป็นกระทำโจรกรรมอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้นในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๓๕-๒๓๔๐ นายพลโบนาปาร์ตจึงได้จัดการ
ใหม่เจ้าหน้าที่สำหรับการเกณฑ์สเบียงนี้โดยเฉพาะแต่เริ่มแรกทีเดียว ไม่ให้ทหาร
ทุก ๆ คนต่างคนต่างทำ ไซ้แต่เท่านั้นต่อมายังได้ใช้ระเบียบนี้ คือเกณฑ์บ้าง
รับจากคลังสเบียงบ้าง ซึ่งกระทำให้สามารถรวบรวมทหารไว้ติดกันเป็นปีกแผ่นได้
เช่นในเวลาการทัพที่เมืองมันโตว่าปี พ.ศ. ๒๓๓๕-๒๓๔๐

การที่แบ่งกำลังทหารของฝรั่งเศสออกเป็นหลายกองทัพมาก บางที่ตั้ง ๑๕ กอง
ทำให้กำลังกระจัดกระจาย แล้วแต่ละข้าศึกได้แต่อย่างอ่อน ๆ ไม่มีความคิดที่จะ
รวมกำลังเข้าให้มากต่อข้าศึกให้แรงในทางที่สำคัญ หลักของยุทธศาสตร์ที่ว่าชนะใน
ยุทธบริเวณหนึ่งซึ่งสำคัญโดยเฉพาะทำให้ชนะทั่วไปนั้น ยังแลไม่เห็นทีเดียว

ต่อมาเมื่อโปเลียนได้เป็นอิมเพอเรอร์แล้ว และทำการเองโดยสิทธิ์ขาดตั้งแต่
ปี พ.ศ. ๒๓๔๘ จึงได้เห็นยุทธศาสตร์อย่างวิเศษแท้จริงและยุทธวิธีอย่างดีที่สุด

ฝ่ายกองทัพของประเทศอื่นในทวีปยุโรปภาคตะวันตกนั้น เป็นกองทัพซึ่งมี
ทหารรับจ้างประจำอยู่ ขาดความรู้สึกนํ้าใจของตนที่จะต้องป้องกันบ้านเกิดเมืองนอน
ทำอไร้ทำไปโดยเสียไม่ได้ ไม่คล่องแคล่วว่องไว จึงไม่สามารถจะต้านทานกองทัพ
ของเรูปulikฝรั่งเศสอันมีทหารที่แข็งแรงคล่องแคล่ว และโดยที่ในขั้นต้นใช้วิธี
หาสเบียงตามพื้นเมืองเท่านั้น เลยสามารถจะเดินไปได้ โดยมีต้องมีฐานทัพเลย
เช่นมีตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๓๓๕ กองทัพฝรั่งเศสในบังคับบัญชาดุมูรีเยซตั้งอยู่ใกล้
เมืองวัลมี แล้วได้ทราบข่าวข้าศึกโอบอ้อมปีกไปและจะเข้าตีทางข้างหลัง กองทัพ
ฝรั่งเศสก็กระทำกลับหลังหันทำการรบนํ้าไปหากรุงปารีส ซึ่งตนมีนํ้าที่ป้องกัน
โดยไม่มีความหวาดหวั่นประการใด

ในสมัยเปลี่ยนแปลง

อนึ่งฝรั่งเศสมีขนบธรรมเนียมซึ่งคล่องแคล่วพลิกแพลงได้ง่าย ได้เหมาะแก่ภูมิประเทศทุกชนิด มีกำลังยิ่งอย่างแรง และสามารถรวมกำลังเป็นปึกแผ่นเข้าคลุมบอนโดยแรงได้ด้วย กองทัพเช่นนี้ไปสู่กับกองทัพซึ่งใช้ขนบธรรมเนียมบรรทัด อันอึดอัด หักไม่ไป แล้วมีทหารรับจ้างหากินเข้าทำการให้แก่ใคร ๆ แม้ต่างชาติต่างเมืองก็แก้ได้ดังนั้น กองทัพฝรั่งเศสจะไม่หะนะและกองทัพอื่นจะไม่แพ้หลุดลุ่ยอย่างไรได้

เมื่อประเทศต่าง ๆ ในยุโรปภาคตะวันตก ได้ต่อสู้กับกองทัพของเรูปulik เป็นเวลาหลายปี เห็นชัดว่าไม่สามารถจะรบชนะได้แล้ว จึงต้องไปเชิญให้ประเทศรัสเซีย ซึ่งมีกองทัพอันใช้ทหารชาติเดียวกันแท้ มียุทธวิธีของตนเอง และมีแม่ทัพอย่างดีคือชวอรรือฟออกมาต่อสู้ ชวอรรือฟได้ทำการสงครามกับกองทัพเรูปulik ฝรั่งเศสในประเทศอิตาลีในปี พ. ศ. ๒๓๔๒ ได้ชัยชนะอย่างแข็งแรง

ตั้งแต่กองทัพเรูปulik ทำการสงครามมายังนี้ได้แพ้เลย พินาศแพ้แก่กองทัพชวอรรือฟครั้งนี้เป็นครั้งแรก

ตัวอย่างอันดีในทางยุทธศาสตร์ซึ่งปรากฏในการสงครามของเรูปulik ก็คือการทัพของนายพลโบนาปาร์ตในประเทศอิตาลีปี พ. ศ. ๒๓๓๕—๒๓๔๐ กราว ๑ และในปี พ. ศ. ๒๓๔๑ อีกครั้ง ๑ ตัวเราจะได้บรรยายโดยย่อต่อไปนี้

ตอนที่ ๒๓

การทัพของโบนาปาร์ตในประเทศอิตาลี

ปี พ. ศ. ๒๓๓๕—๒๓๔๐

เราได้กล่าวมาแล้วว่าในปี พ. ศ. ๒๓๓๕ ประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปภาคตะวันตก มีอาสเตรียและปรัสเซียเป็นหัวหน้า ได้เริ่มทำสงครามกับเรูปulik ฝรั่งเศส เพื่อบังคับให้กลับเปลี่ยนการปกครองเป็นอย่างราชาธิปไตยตามเดิม ครั้นมาในปี พ. ศ. ๒๓๓๘ ประเทศอาสเตรียมีควมอดโรยอยากจะเลิกการรบ เริ่มเจรจาจะทำสัญญาเลิกสงคราม แต่ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ยอมทำตามความประสงค์ของอาสเตรียอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เพราะฉะนั้นเป็นอันทำสัญญามิได้ ตกลงในปี พ. ศ. ๒๓๓๘ ทำการสงครามต่อไป

(แผนที่หมายเลขที่ ๒-๓-๕)

การทัพของโบนาปาร์ต

ดิเร็กต์วาระ (ไดเรกตอรี) ซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศฝรั่งเศสในขณะนั้นได้ตั้งใจ จะทำการสงครามอย่างแข็งแรง จัดกองทัพ ๓ กองซึ่งกำหนดว่าให้รุดไปยังกรุงเวียน คือ ทางปีกซ้ายมีกองทัพอันขนานนามว่ากองทัพชามบระและมาส์ ในบังคับบัญชายูร์ดัง กลาง มีกองทัพอันขนานนามว่ากองทัพไรน์และโมสัลในบังคับบัญชามอโร ทางปีกขวามี กองทัพซึ่งขนานนามว่ากองทัพอิตาเลียในบังคับบัญชาโบนาปาร์ต ความประสงค์ของ ดิเร็กต์วาระจะให้ยูร์ดังและมอโรทำการอย่างแข็งแรง โบนาปาร์ตมีหน้าที่เพียงคุมเชิง เท่านั้น แต่โดยที่โบนาปาร์ตมีปัญญาสามารถหักเหหลบ เลยกระทำให้การ สงครามทางดินของตนกลับกลายเป็นได้ผลสำคัญที่สุด

ในประเทศอิตาเลียนั้นมีกองทัพฝรั่งเศสอยู่แต่เดิมแล้ว ๒ กอง คือกองทัพ อัลปี (อยู่ตามภูเขาอัลปี) ในบังคับบัญชาเคลเลอร์มันน์ มีทหารหมื่น ๕ พัน—๒ หมื่น มีหน้าที่รักษาทางช่องเขาต่าง ๆ ระหว่างดินแดนปีเอมอนต์กับประเทศฝรั่งเศส กับ กองทัพอิตาเลียในบังคับบัญชาโบนาปาร์ตมีทหารประมาณ ๓ หมื่น ๒ พัน—๓ หมื่น ๖ พัน ซึ่งเดิมนายพลเชแวร์ได้เป็นผู้บังคับบัญชามา

นายพลโบนาปาร์ตขณะนั้นเมื่ออายุ ๒๗ ปีเท่านั้น แต่รู้ภูมิประเทศในประเทศ อิตาเลียและดินแดนรีวิเอราดี เพราะได้ไปในการทัพปี พ. ศ. ๒๓๓๖ กับทั้งทราบ อาการของกองทัพอิตาเลียว่าเป็นอย่างไรแน่ รู้จักนิสัยนายทหารผู้บังคับบัญชา

อนึ่งก่อนไปเป็นแม่ทัพนั้น โบนาปาร์ตได้ทำการอยู่ในกระทรวงกระลาโหม ได้บังคับบัญชาการ โนติผู้เป็นเสนายดี จึงทราบเหตุการณ์ทั่วไปได้ดี

เวลาก่อนเริ่มการทัพในปีนั้น กองพล ๔ กองซึ่งขึ้นอยู่ในกองทัพอิตาเลียนั้น ตั้งอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

กองพลลาฮาร์ปทหาร ๘ พัน อยู่ระหว่างเมืองซาโวน่ากับโวลตรัส กองพล มัสเซนน่าทหาร ๘ พัน ๕ ร้อย อยู่ที่เมืองซาโวน่า กองพลโอเยโรทหาร ๘ พันอยู่ที่ เมืองโลอาโน กองพลเชรริเยร์ทหาร ๘ พันอยู่ที่เมืองออร์เมอา กองพลทหารม้าสีแดง เก็ดทหาร ๔ พัน อยู่ในแนวที่ ๒ รวมทหารทั้งหมดประมาณ ๓ หมื่น ๒ พัน—๓ หมื่น ๖ พัน ปืนใหญ่ ๖๐ กระบอก

ในประเทศอิตาลี

(ตามที่เรียกนามกองพลต่าง ๆ นั้น คือเรียกตามนามผู้บัญชาการกองพลทั้งสี่)

ทหารราบซึ่งเข้าในกองทัพโบนาปาร์ต^๕ เป็นทหารอย่างดีและคุ้นเคยแก่การสงครามแล้วทั้งสี่ ทหารม้ามีน้อย แต่มีม้าอย่างเร็วอดโรยมาก ปืนใหญ่มีเครื่องปืนแล้ว แต่มีทหารประจำปืนอย่างดีที่สุด การคลังและการฝ่ายสมุห์บัญชีทั้งปวงนับว่าไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยเลย จนกระทั่งนายทหารชั้นนายพลก็เกือบจะไม่ได้เงินเดือนเลย ถึงกระนั้นก็ดีทหารทั้งปวงไม่มีความท้อถอยเลย ตรงกันข้ามเห็นว่าถ้าได้รุกไปแล้ว คงได้รับสมบัติของข้าศึกมาใช้เป็นประโยชน์ ให้ตนพ้นความลำบากได้ โดยฉับพลัน

หลังกองทัพคือที่ฐานทัพอันอยู่ณตำบลโคสตีเค็นต้าและฟิโนเตรัน^๖ ยังมีกองพลขนาดเล็กอยู่ ๒ กอง คือกองพลมัลควาร์ต^๗ และกองพลการ์นีเยร์ (ทหารประมาณ ๑ พัน) ตั้งอยู่เป็นกองหนุนในทางยุทธศาสตร์ ป้องกันรักษาทางติดต่อระหว่างเมืองนิชซากับเมืองซาวัว^๘ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งคลังเสบียง ทางเดินอันนี้เลียบตามชายทะเลกลางทวีป

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๘ โบนาปาร์ตไปถึงเมืองนิชซาซึ่งขณะนั้นเป็นที่ตั้งของกรมบัญชาการกองทัพ แล้วและยกกรมบัญชาการไปให้ใกล้ทหารเข้าโดยทันที คือยกไปอยู่ที่ตำบลอัลเบ็งก้าก่อน แล้วเลื่อนไปยังเมืองซาวัว

กองทัพอัลป์ในบังคับบัญชาเลอแมร์มันน์ (หมื่น ๕ พัน—๒ หมื่น) ตั้งอยู่ตามเทือกภูเขาอัลป์ แต่ช่องเขาซึ่งตัดเบร็นหาร์คน้อยไปจนถึงโคสตีอาร์เจนเตร่า เพราะฉะนั้นนำแนวกองทัพอิตาลีกับกองทัพอัลป์มาการเป็นเส้นมุมข้อศอกได้ฉากกัน วางตามเทือกเขาอาเปนีนและเทือกเขาอัลป์

ฝ่ายข้าศึกมีกองทหารปีเอะม็อนเต^๙ ในบังคับบัญชาตุลลาโอิสต้า (ทหาร ๒ หมื่น) อยู่ทางปีกขวาประชันเข้ากับกองทัพเลอแมร์มันน์ กลางมีกองทหารเอสเตรียกับปีเอะม็อนเตผสมกัน ๒ หมื่นตั้งอยู่ที่เมืองเซวาและโมนโดว์ที่แนวแม่น้ำดานาโร ทางปีกซ้ายมีทหารในบังคับบัญชาโบติเยอ (เอสเตรีย) ซึ่งเป็นแม่ทัพบังคับบัญชาทั่วไปด้วยในตัว

การทัพของโบนาปาร์ต

นั้น กระจัดกระจายเป็นกองเล็กกองน้อยอยู่ตามเชิงเขาอาเปนนิน ที่ต้นแม่น้ำ
บอร์มีดานและที่ช่องแคบบ็อคเค็ตต์ ส่วน ๑ กับอีกส่วน ๒ อยู่ที่ฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำโปใน
ดินแดนลอมบาร์เดีย

กองทัพเอสเตรียและปิเอมอนเต้ผสมรวมกำลัง ๕ หมื่น (คือนับแต่ทางคัน
กลางและด้านซ้าย) ได้ตั้งรกรากเป็นแนวยาวมีระยะกว่า ๔๐๐ กิโลเมตร ส่วนทหาร
ของโบนาปาร์ตมีกำลังประมาณ ๓ หมื่นตั้งรวมกันอยู่ในระยะ ๔๕ กิโลเมตร

ยุทธบริเวณนี้ มีแม่น้ำโปอยู่กลางแบ่งออกไป ๒ ภาค คือภาคเหนือและ
ภาคใต้ ภาคเหนือกว้างใหญ่มั่งคั่งสมบูรณ์และมีพลเมืองมากกว่าในภาคใต้ พื้นที่
มีอาการราบ แต่มีลำน้ำแยกของแม่น้ำโปมากหลายไหลคั่นขวางเป็นแนว ๆ ไข่
เป็นแนวต้านทานข้าศึกซึ่งจะรุกเข้าไปจากทางตะวันตกได้ทั้งสิ้น แม่น้ำโปเองเป็นเครื่อง
กีดขวางอันสำคัญ ซึ่งมีป้อมถาวรรายอยู่ตามริมน้ำนั้นตลอดด้วย ภาคใต้มีอาการ
เป็นเขา มีแต่พื้นที่อันแคบยาวตามฝั่งอ่าวเยนัวซึ่งเรียกว่าริวีเอรานั้นเท่านั้นเป็นที่ราบ
จากฝั่งทะเลไปยังลุ่มน้ำโปนั้นมีถนนที่ดีหลายสาย คือจากเมืองนิชซ่าไปโคนี จากเมือง
ซาโวน่าไปเมืองเครสโกและเมืองอาเลสซานเดรีย กับจากเมืองเยนัวไปเมืองอา
เลสซานเดรียถนนตามริมฝั่งทะเลจากเมืองนิชซ่าไปเยนัวนั้นบางแห่งนำทะเลขึ้นถึง

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้รับคำสั่งให้ทำการรุก โบนาปาร์ตต้องข้ามเขาอาเปนนิน
ที่บัสซาเวสเตรียไป แล้วก็ยึดดินแดนลอมบาร์เดีย เกดแลร์มันน์ได้รับคำสั่ง
ให้จัดการล่อลวงเหนี่ยวรั้งให้กองทัพปิเอมอนเต้ ในบังคับบัญชาคูกอไอส์ตาคองอยู่
ที่นั่น

ส่วนโบลีเชอนั้น มีน้ำที่รุกเข้าไปในเขตริวีเอร่า แล้วและตีกองทัพฝรั่งเศส
ของโบนาปาร์ตให้ถอยไปอยู่หลังแนวแม่น้ำวาร์ เพราะฉะนั้นคอลลิชงบังคับบัญชา
ด้านกลางกับทหารของโบลีเชอส่วน ๑ ในบังคับบัญชาอาร์จงโตจะต้องรุดลงไปที่ทางใต้
ไปยังเขาอาเปนนิน ส่วนโบลีเชอจะคุมทหารไปทางช่องแคบบ็อคเค็ตต์ผ่านเมืองเยนัว
เข้าไปในริวีเอร่า ในขณะนั้นให้อาร์จงโตยึดช่องเขาต่าง ๆ ทางตะวันตก

ในประเทศอิตาลี

แผนสงครามอันนับว่ายากเขลากลัก กองทัพแบ่งออกเป็น ๓ ภาคซึ่งต้องทำการต่างหากกัน ไม่ได้รวมกำลังเข้าให้มาจริงในทางรุกรานใดทางหนึ่งเลย

ฝ่ายโบนাপาร์ตได้ตกลงใจที่จะตีฝ่ากลางกองทัพฝ่ายข้าศึกซึ่งตั้งกระจายรายเป็นแนวยาวนั้น แล้วเข้าตีคอลลีหรือโบลีเยอซึ่งในขณะนั้นจะแยกจากกันไปคนละทาง เพราะคอลลีซึ่งบังคับบัญชากองทัพของปิเอม็อนเต้ กับเอาสเตรียผสมกันมีฐานทัพอยู่ที่เมืองโตรีโน ฝ่ายกองทัพเอาสเตรียแต่ในบังคับบัญชาโบลีเยอมีฐานทัพอยู่ที่เมืองมีลาโน

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๕ โบลีเยอຍกมายังช่องแคบบ็อคเก็ตต์แล้ว ฝ่ายอาร์ຈອງโตนั้ทหารจัดแบ่งเป็นหลายขบวนเดินไปยังเมืองมอนเต้ น็อคเต้จะไปยังซาโวน่า ทหารทั้ง ๒ กองมีจำนวนไม่เกินหมื่น ๒ พัน เพราะทหารอื่นๆ ยังขึ้นมาไม่ทัน

ในขณะนั้นโบนাপาร์ตคิดรวมทหาร ๒ หมื่น ๒ พัน จะออกจากเมืองซาโวน่าและฟิโนเล่ข้ามเขาอาเปนนิน เดินผ่านไประหว่างอาร์ຈອງโต่กับคอลลี เพื่อเข้าตีต่างหากกัน ได้สั่งให้กองพลเชรูเบร์รี่อยู่นำกองทหารคอลลี ส่งทหารถึงกองพล ๑ ไปยังเมืองโวลตรั้เพื่อรั้งโบลีเยอไว้ ให้หนทางที่สุดที่จะเป็นได้ แล้วถอยไปยังซาโวน่า

ทหารนอกจากนั้นโบนাপาร์ตคุมขกไปทางเหนือ ตั้ทหารของอาร์ຈອງโต่แตกเป็นขบวนๆ ไป คือทั้มอนเต้ น็อคเต้ตั้งวันที่ ๑๑ และที่ ๑๒ เมษายน ที่มีลเลขไม่วันที่ ๑๓ เมษายน ที่โคโล้วันที่ ๑๔ เมษายน แล้วในวันนั้นเองยึดได้ซาโต่คือสเชเรีย

โบลีเยอต้องถอยออกจากกริวเอร์่าไปรวมกำลังอยู่ที่เมืองอิกควี่ ฝ่ายทหารปิเอม็อนเต้ถอยไปยังเซว่า ในลุ่มน้ำคานาโร กองทัพ ๒ กองแยกจากกัน และได้เสียทหารหมื่นคนเสียปืนใหญ่ ๕๐ กระบอก ฝ่ายฝรั่งเศสยึดทางข้ามเขาอาเปนนินไว้ในเดือนกันโดยแน่นอน ทหารก็มีความร่นแรงมาก เพราะได้รับชนะแต่ขั้นต้น

คราวนี้โบนাপาร์ตได้ตกลงใจที่จะปล่อยกองทหารเอาสเตรียไว้ก่อนเพื่อรวมกำลังไปตีคอลลี ได้วางกองพลลาฮาร์ปไว้ ในลุ่มน้ำบอร์มีตาเพื่อป้องกันทางถอยของตนเอง และคุมเชิงกองทัพเอาสเตรีย ตนเองคุมทหาร ๒ กองพลเดินผ่านช่องแคบมีลเลขโม้ และขอบเขตเขาโต่ตามเลองทหารปิเอม็อนเต้ไป ได้เรียกองพลเชรูเบร์รี่ ซึ่งได้

การทัพของโบนาปาร์ต

ให้อยู่คุมเชิงในลุ่มน้ำออร์เมอในตอนต้นนั้นมาสมทบและให้ ไปยังซาน มิเกลอันเป็น
ที่ซึ่งคอลลิคังมันอยู่หลังแนวแม่น้ำคูร์ซาริยา เซอร์เรียร์ ได้แบ่งทหารข้ามแม่น้ำไป
เล็กน้อย โดยมีได้จัดการลาดตระเวนหรือป้องกันรักษาตนให้ดี คอลลิเห็นได้ที่
ที่ทหารฝรั่งเศสกำลังแบ่งกันอยู่ ๒ ฝ่ายแม่น้ำ ก็ออกตีต้นขบวนฝรั่งเศส ออกจะ
เป็นอลหม่านแต่โบนาปาร์ตเองคุมทหารมาถึงทัน คอลลิก็เลยถอยไปยังเมืองโมนโคว์
โบนาปาร์ตยกตามไปเข้าดีโดยแข็งแรงณวันที่ ๒๑ เมษายน คอลลิก็ถอยไปยัง
เครสต์โค และขอทำสัญญาหยุดรบ ยกดินแดนปิเอะมอนเต้ที่กองทัพโบนาปาร์ต
ตีได้แล้วนั้นให้แก่ฝรั่งเศส กับยอมให้ข้ามแม่น้ำไปดีที่เมืองวาเล็นซ่า (ภายหลังได้
ทำสัญญาเลิกสงครามกับชาวปิเอะมอนเต้ที่เดียว ณวันที่ ๒๓ พฤษภาคม มีข้อความ
ตามที่ตกลงกันเมื่อหยุดรบนั้น) โบนาปาร์ตเลยเปลี่ยนทางส่งกำลังใหม่เดินทางเมือง
โตรโนไปยังช่องเขามองต์เซนีส ซึ่งทำให้สั้นเข้ากว่าทางเดิมครึ่ง ๑

ในระหว่างเวลา ๑๔ วันเท่านั้น โบนาปาร์ตได้ปราบปรามข้าศึกพวก ๑
ราบคาบแล้ว

ขณะที่โบนาปาร์ตไปต่อสู้กับกองทัพคอลลินี้ ฝ่ายเอสเตรียนิงเฉยมิได้ทำ
อะไรเลย ครั้นได้ทราบถึงการหยุดรบระหว่างกองทัพฝรั่งเศสกับปิเอะมอนเต้ ฝ่าย
เอสเตรียนิงก็ไปยึดเมืองวาเล็นซ่า และตั้งอยู่ที่แม่น้ำโปหลังเมืองนี้ โบนาปาร์ต
ยกตามไปและให้ต้นขบวนไหล่ออกไปให้ฝ่ายเอสเตรียนิงเห็น เพื่อเป็นการล่อลวง
ทำเป็นทีว่าจะข้ามแม่น้ำตรงนี้ และยังฝ่ายเอสเตรียนิงทราบข่าวว่าฝ่ายปิเอะมอนเต้ได้
ยอมตามสัญญาว่าให้กองทัพฝรั่งเศสข้ามน้ำได้ตรงนี้ ก็เลยถอยข้ามไปทางฝั่งซ้าย
แม่น้ำโป

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสนั้นรวมกำลังกันทั่วอเลรา วันที่ ๖ พฤษภาคมแม่ทัพคุม
ทหารเกรนาเดียร์ ๓ พัน กับทหารม้าพัน ๕ ร้อย ออกเดินไปตามฝั่งขวาแม่น้ำโปโดย
ฉับพลัน กับได้จัดนายทหารเสนาธิการและทหารม้าส่วน ๑ ให้ไปรวบรวมเรือแพ
ที่จะพบตามลำน้ำ โบนาปาร์ตเองรีบเดินตัดทางตรงไปยังเมืองเปียเซ็นซ่า ไปถึง

ในประเทศอิตาลี

ณวันที่ ๑ และตีได้เมืองนั้นซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโป จักรการชนกองทหารล่องน้ำข้ามไปยังฝั่งซ้าย ชัยได้กองรักษาค้นฝ่ายเอาสเตรียลออกไป แล้วการข้ามน้ำก็เป็นอันพ้นอันตราย กองทัพทั้งกองผ่อนกันข้ามไปเป็นลำดับจนหมด โบลีเยอลอยจากแนวแม่น้ำโปและลอยจากแนวแม่น้ำติชีโน ส่งทหาร ๑ กองไปยังเมืองปาเวียเพื่อต้านทานข้าศึก กองทหารนี้ไปประทะกับกองพลสาธารณวันวันที่ ๘ พฤษภาคมที่ตำบลฟอมบิโอ รมกันแล้วฝ่ายเอาสเตรียต้องลอยไปยังปิซซีเกิดโตเน แต่โบลีเยยกมาเองทั้งกองทัพ ประทะกับสาธารณวันที่ตำบลโคโคเนโอและเข้าตีโดยฉับพลัน แต่ฝ่ายฝรั่งเศสคงต้านทานได้ โบลีเยอเลยลอยไปเมืองโลดี

ถ้าหากว่ากองทัพฝรั่งเศสได้ข้ามแม่น้ำโปไปโดยเร็วคงจะทันตีกองทัพเอาสเตรียให้แยกแยะออกเป็น ๒ ภาคได้ เพราะในขณะที่โบลีเยอลอยจากแม่น้ำโปผ่านแม่น้ำติชีโนไปนั้นเดินให้ข้างแก่ข้าศึก แต่กองทัพฝรั่งเศสไม่มีเครื่องข้ามน้ำพอ จึงทำการข้ามโดยรวดเร็วมิได้

วันที่ ๘ พฤษภาคมโยนาปาร์ตยกทัพไปยังเมืองโลดี กองทัพเอาสเตรียได้ตั้งมั่นหลังแนวแม่น้ำอิดดา แต่เมืองกัสซาโนถึงเมืองปิซซีเกิดโตเน มีเมืองโลดีอยู่ย่านกลางแนว กองระวังหลังยึดอยู่ในเมืองโลดีทางฝั่งขวา แต่ก็ถูกฝ่ายฝรั่งเศสตีถอยกลับไปยังฝั่งซ้ายโดยฉับพลัน แล้วโยนาปาร์ตคุมขบวนทหารเกรนาเดียร์รุกตรงเข้าไปที่สะพาน ฝ่ายเอาสเตรียระดมยิงด้วยปืนใหญ่ แต่ฝรั่งเศสก็ตีสะพานได้และตีฝ่ากลางตัดแนวรบเอาสเตรียออกเป็น ๒ ซีก โบลีเยอเลยลอยไปยังแนวแม่น้ำมินชีโอ ลอยไปได้ โดยเร็วเรียบร้อย

โยนาปาร์ตหยุดทำสัญญากับตุลผู้ครองเมืองปาร์มา และกับตุลผู้ครองเมืองมอเตนะ แล้วเข้าไปยึดเมืองมีลาโนเพื่อจัดรัฐบาลใหม่ในประเทศที่ตีได้ กับทั้งจัดฐานทัพชั่วคราวด้วย วันที่ ๒๕ พฤษภาคมออกติดตามกองทัพเอาสเตรียต่อไป โบลีเยออยู่หลังแนวแม่น้ำมินชีโอ ซึ่งเป็นแนวต้านทานอันมั่นคง มีบ้อมเป้สกเยราและบ้อมเมืองมันโตวาเป็นกำแพงแรงอยู่ด้วย แนวนี้ยาวประมาณ ๓๖ กิโลเมตรนับจาก

การทัพของโบนาปาร์ต

แม่น้ำโปไปถึงทะเลสาปการ์ดา วันที่ ๒๕ พฤษภาคมกองทัพฝรั่งเศสทำการล่องลงไปทางบ้อมเปสคเยว่า แต่แท้ที่จริงพยายามข้ามแม่น้ำที่ตำบลบอร์เกตโต ฝ่ายเอสเตรียทำที่ต้านทานเล็กน้อยแล้วก็ถอยไปหลังแนวแม่น้ำอาดีเจ กองทัพฝรั่งเศสยกตามไปยึดได้เมืองเวโรนา และเข้าล้อมบ้อมเมืองมันโตวา ซึ่งเป็นการจำเป็นจะต้องทำให้ได้ก่อนที่จะรุกต่อไป แนวต้านทานภายนอกตกมาในมือฝรั่งเศส เมื่อประมาณวันที่ ๑๕ มิถุนายน

โบนาปาร์ตจัดการตั้งล้อมบ้อมมันโตวาโดยมั่นคงแข็งแรง แล้วก็จัดการเรื่องทางส่งกำลัง ซึ่งผ่านประเทศอิตาลีเลียบตอนเหนือตลอด ทั้งได้ยกกำลังไปขู่ทางดินแดนเมืองโรม เพื่อมิให้สงครามออกมามีทางส่งกำลัง และได้ทำสัญญากับเจ้าผู้ครองเมืองน้อยใหญ่ต่าง ๆ ในประเทศอิตาลีด้วย

การที่โบนาปาร์ตได้ประเทศอิตาลีเลียบตอนเหนือครั้งนี้ ทำสำเร็จโดยรวดเร็ว ประดุจเดียวกับเจ้าออยเจนชาวอียิปต์ในปี พ. ศ. ๒๒๔๕

ฝ่ายเอสเตรียพยายามช่วยเมืองมันโตวาครั้งที่ ๑

โบลีเยอได้ถูกถอดจากตำแหน่งแม่ทัพ รัฐบาลเอสเตรียตั้งวุรม์แสร้มมาเป็นแม่ทัพแทน นำทหารมาเพิ่มเติมด้วยจากกองทัพทางแม่น้ำไรน์เป็นจำนวน ๒ หมื่น ๕ พัน โบนาปาร์ตได้ร้องขอให้วุรม์แสร้มและมอโรซึ่งเป็นแม่ทัพในย่านกลาง และปีกซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศสนั้นให้รีบรุกไปโดยเร็ว แต่ท่านทั้ง ๒ นั้นก็หารุกไม่ จึงทำให้ฝ่ายเอสเตรียแยกกำลังมาเพิ่มเติมทางอิตาลีได้ดังนี้

วุรม์แสร้มมาถึงเมืองตริเอนต์ราวกลางเดือนกรกฎาคม มีจำนวนทหารในบังคับบัญชา ๖ หมื่น ไม่นับทหารที่รักษาอยู่ในบ้อมมันโตวาซึ่งมีจำนวนหมื่นคน

กองทัพฝรั่งเศสลงมียู่ ๔ กองพลตามเดิม กับกองพลทหารม้าอีก ๑ กอง และกองพลหนุนอย่างย่อ ๒ กองพลนั้น ๕ พันได้ล้อมเมืองมันโตวาอยู่ ทหาร ๒ หมื่น ๒ พันเป็นกองป้องกันมิให้ข้าศึกยกมาช่วยตีกระหนาบหลังกองล้อม ตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลชาโล่ เมืองวิโรลี เวโรนา และนืออาโก ทหารม้าและกองหนุนอยู่ที่คัสเตลโนโว และที่โรแวร์เนลล่า

ในประเทศอิตาลี

วูรมัแสร์รูกมาในประเทศอิตาลีเป็น ๓ ทาง ทางขวาขบวนที่ ๑ มีทหาร
หมื่น ๖ พัน ในบังคับบัญชาครวือสดาโนวิช ออกจากตำบลร็อกคาคันโไฟมาทางตะวันตก
แห่งทะเลสาปการ์ดา มุ่งมายังชาโลและเบร์เซีย มีน้ำที่ตัดทางส่งกำลังและทางถอยของ
กองพลฝรั่งเศสทางเหนือ คือระหว่างกองทัพกับเมืองมีลาโน ย่านกลางมีขบวนหลวง
ในบังคับบัญชาวูรมัแสร์เองกำลัง ๒ หมื่น ๖ พัน รุกลงมายังเมืองริโวดีระหว่างแม่น้ำ
อาดีเจกับทะเลสาปการ์ดา ทางซ้ายขบวนที่ ๓ ในบังคับบัญชาเม็สซารือสกำลัง ๕ พัน
เดินทางฝั่งซ้ายแม่น้ำอาดีเจผ่านตำบลบัสซาโนไปยังเมืองวิเซนซ่า

ระหว่างขบวนเอเชียตเรียทั้ง ๓ มีเครื่องกีดขวางอย่างหนักแน่น แปลว่าติดต่อกัน
กันมิได้ทีเดียว เพราะฉะนั้นอาจถูกตีที่ละขบวน ขอนเป็นข้อบกพร่องสำคัญมาก

วันที่ ๒๕ กรกฎาคมฝ่ายเอเชียตเรียออกเดินมา แล้วในวันนั้นกองพลฝรั่งเศส
ของมัสเซน่าซึ่งอยู่ที่ริโวดีถูกวูรมัแสร์เข้าตีโดยฉับพลัน ถอยลงมายังเมืองคัสเตลโนโว
กองพลไซเรต์ถูกตัดถอยจากชาโลมายังเดเซนซาโน กองทหารเอเชียตเรียได้เมืองเบร์เซีย

พอโบนาปาร์ตได้ทราบการที่ข้าศึกยกมาดังนี้ ก็ตกลงทำการอย่างกล้าหาญ สั่ง
ให้เลิกการล้อมเมืองมันโตวา ทั้งปืนใหญ่หนักลงในแม่น้ำมินชีโอ

กองพลเชรูเบร์ถอยไปยังเมืองมาร์คาเรียและเคิร์โมน่า ซึ่งเป็นทางถอยทาง
เดียวที่ยังเหลืออยู่ โอเยโรรับคำสั่งให้ถอยจากเลนืออาโกมายังโรแวร์แบ็ตตาและโก
อีโต้ วันที่ ๓๑ กรกฎาคมโบนาปาร์ตมีทหาร ๓ กองพลซึ่งรวมกันอยู่ที่ฝั่งขวาแห่งแม่น้ำ
มินชีโอ มีทางข้ามอยู่ในมือฝรั่งเศสรักษามั่นคงทุกแห่ง ส่วนกองพลที่ ๕ อยู่ข้างน้ำ
ในทางที่ถอย ฝ่ายวูรมัแสร์นั้นตรงกันข้าม มีกองทัพซึ่งแตกแยกเป็น ๒ ภาค คือ
ภาค ๑ อยู่ที่ชาโลและเบร์เซีย อีกภาค ๑ เข้าไปในมันโตวาโดยสะดวกไม่มีใครต้านทาน

โบนาปาร์ตเห็นว่าตนอยู่ในย่านกลางระหว่างข้าศึก ๒ ภาคเป็นการเหมาะ จึง
คิดรุกไปตีครวือสดาโนวิชเสียก่อน ให้กองพลไซเรต์ไปตีตำบลชาโลกลับคืนให้ได้
ช่วยนายพลกิเยอซึ่งตั้งรักษาอยู่ในตึกอันหนึ่งมีทหารอยู่ด้วย ๔ ร้อยเท่านั้น สั่งให้
กองพลมัสเซน่าซึ่งอยู่กลางยกไปยังโลนาโต้และปอนเตซานมาร์โค ส่งกองพลโอเยโร

การทัพของโบนาปาร์ต

ทางซ้ายไปยังมอนเตคยาโรและเบร์เซย์ กองทหารฝรั่งเศสได้ต่อสู้กับกองทหาร
เอสเตรียหลายครั้ง แล้ววันที่ ๔ สิงหาคมกองทหารเอสเตรียก็ถอยไปยังเมืองกาวาร์ ได้
กองทัพฝรั่งเศสได้ทางส่งกำลังข้างเหนือกลับคืน

ระหว่างนี้วูร์มแซร์เข้าในเมืองมันโตวาเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม อีกสักหน่อยก็ได้ทราบ
ว่าควีออสดาโนวิชเสียที่แก์ซัสสิก จึงมีคำสั่งไปให้พยายามรุกออกมาอีก ตนเองคุม
ทหารออกจากมันโตวาไปข้ามแม่น้ำมินชีโอที่บอร์เก็ตโต และเดินไปหากองทัพฝรั่งเศส
ควีออสดาโนวิชพยายามรุกตามคำสั่ง และขบวน ๑ ได้มาถึงโลนาโตเพื่อติดต่อกับ
วูร์มแซร์ แต่กองพลมัสเซน่าได้เข้าตี ทหารเอสเตรียจัดขบวนรบเป็นเส้นบรรทัด
อันยาวบางอ่อนแอตามแบบเก่า ฝ่ายกองพลฝรั่งเศสตรงกันข้ามมีแนวแถวขยายไป
ข้างหน้า แล้วมีแถวตอนเป็นปีกแผ่นตามไปเข้าตีข้าศึกโดยแข็งแรง ตัดผ่านแนว
เอสเตรียออกเป็น ๒ ซีก ทหารเอสเตรียก็ถอยเป็นอลหม่านไปยังตำบลเดเซนซาโน
และทางทะเลสาปการ์ดา ควีออสดาโนวิชเลยถอยกลับไปอีก

ในขณะนี้กองพลโอเยโร ซึ่งได้ตั้งมั่นที่เมืองคัสติลโยเน ได้รับตำแหน่งกอง
ระวังหน้าของวูร์มแซร์

วันที่ ๕ สิงหาคมกองหลวงของวูร์มแซร์จึงยกมาถึง โบนาปาร์ตรวมกองพล
โอเยโรและกองพลมัสเซน่าเข้าด้วยกัน ปล่อยให้กองพลไซเรต์คุมเชิงกองควีออสดา
โนวิชอยู่ แล้วก็ให้กองพลเชรูเรียร์ออกจากมาร์คาเรียไปยังคัสติลโยเน และเข้าตี
ที่มั่นเอสเตรียทางหลัง

วูร์มแซร์ตั้งคร่อมถนนระหว่างเมืองมันโตวากับเบร์เซย์ ปีกขวาอยู่บนที่สูงชัน
หมู่บ้านซอลเฟรีโน ปีกซ้ายขึ้นหมู่บ้านเมโคเล่และบ้อมค่ายสนามซึ่งได้ทำขึ้นในที่
กองทัพเอสเตรียมีกำลังประมาณ ๓ หมื่นซึ่งแบ่งเป็น ๒ กองพล จัดขบวนรบเป็น ๒
แนวเส้นบรรทัดตามเคย มีแนวหน้าเป็นจำนวนทหารเล็กน้อย กองทัพฝรั่งเศสมีจํ
นวนทหาร ๒ หมื่น ๒ พัน แบ่งเป็น ๓ กองพลทหารราบและ ๑ กองพลทหารม้าได้
ออกรุกจากคัสติลโยเน โอเยโรเป็นด่านขวา มัสเซน่าเป็นด่านซ้าย คิเดเมนคุมกอง
หนุน ฝ่ายเชรูเรียร์รุกรมาจากมาร์คาเรียมายังกิดีซโซโล

ในประเทศอิตาลี

โบนาปาร์ตสั่งโอเยโรคุมด่านขวาเข้าตีด่านซ้ายของฝ่ายเอสเตรีย กองรบในด่าน
ขวานี้ในบังคับบัญชานายพลแอร์กีเยมีทหารเกรนาเดียร์ ๓ กองพันปืนใหญ่ ๑๒ กระบอก
ทหารม้า ๑ กองพลน้อย ยกไปยังตำบลเมโคเล่ถึงในขณะที่จะรุกริเยร์มาถึงและรุก
ออกจากกิตีซโซโล่เข้าตีหลังฝ่ายเอสเตรีย การที่ฝรั่งเศสเข้าตีพร้อมกันทั้ง ๒ ทาง
นี้ได้ผลตัวอย่างประเสริฐ ข้าศึกเกิดเป็นอลหม่าน โบนาปาร์ตจึงสั่งให้กองพล
โอเยโรและมัสเซนาร์รีบรุกขึ้นไปทั้งหมดโดยเร็วพลัน ตีกองทัพเอสเตรียแตกกระจาย
ถอยหนีไปยังตำบลบอร์เกตโต โอเยโรไล่ตามข้าศึกไปตรงหลัง ฝ่ายมัสเซนาร์อ้อม
ขึ้นไปทางเหนือหน้าตามลำน้ำมินชีโอ ไปยังบ่อมเป้สกเยร์ วูร์มแซร์เห็นท่าจะถูกตัด
ทางถอยเข้าไปในที่โรล เลยรีบถอยไปในมณฑลที่โรลนั้นโดยทันที

ฝ่ายฝรั่งเศสกลับตั้งล้อมเมืองมันโตว่าและยึดแนวเดิมสำหรับป้องกันกองล้อม
คือที่มั่นที่ชาโล่, ริโวลี, เวโรน่า, และเลอนิอาโก

การต่อสู้กันในตอนนั้นกินเวลา ๑๐ วันเท่านั้น ฝ่ายเอสเตรียเสียทหาร
หมื่น ๓ พันปืนใหญ่ ๗๖ กระบอก

การที่วูร์มแซร์ และครือสคาโนวิชได้กระทำไปนับว่าชาญฉลาดและไม่ติดต่อกันเลย

ถ้าจะตั้งความมุ่งหมายแต่อย่างเดียว คือการช่วยเมืองมันโตว่าก็จะง่ายกว่ามาก
แล้วรวมกำลังยกไปทางตะวันออกแห่งทะเลสาปการ์ตา ส่วนทางตะวันตกแห่งทะเลสาป
และทางบัสซาโนนั้นควรส่งกองล่อลวงไปแต่เล็กน้อย ถ้าเช่นนั้นเมื่อได้สมทบกับ
กองทหารรักษาเมืองมันโตว่าแล้ว วูร์มแซร์ก็จะมีกำลังถึง ๖ หมื่นสามารถทำการรุก
ต่อไปได้

ในขั้นต้นโบนาปาร์ตได้กระจายกำลังไว้มาก เพราะฉะนั้นถึงแม้ฝ่ายเอสเตรียทำ
ตามแผนการสงครามซึ่งได้ใช้นั้น ก็ยังอาจทำการสำเร็จได้ แต่จำเป็นต้องรีบ
ไปรวมกำลังกันโดยเร็ว คือวูร์มแซร์ควรจะไปข้ามแม่น้ำมินชีโอที่เป้สกเยร์หรือที่บอร์
เกตโตแล้วรุกรตามมัสเซนาร์ไปยังโลนาโต

ครือสคาโนวิชเล่าก็เดินเข้าและกระจายกำลังออกเป็นระยะถึง ๒๕ กิโลเมตร จึง
ได้ทำการช่วยกันในระหว่างขบวนต่าง ๆ ไม่ได้ทีเดียว ฝรั่งเศสตีแตกเป็นกอง ๆ ไป

การทัพของโบนาปาร์ต

ส่วนวิธีดำเนินการของโบนาปาร์ตนั้นนำพิสวงชมเชย ได้รับรวมกำลังทหารซึ่งตั้งแยกย้ายกันอยู่เป็นระยะถึง ๑๒๐ กิโลเมตรนั้นเข้าเป็นปึกแผ่นแล้วจัดการป้องกันทางถอยและทางส่งกำลังของตนโดยทันที ส่งเชรุริเยร์ไปยังแนวแม่น้ำอลโยทางใต้ นำค่อนั้นไปปรับบกไปตีครือสตาโนวิช และเพื่อความประสงค์จะรวมกำลังถึงกับยอมเลิกการล้อมเมืองมันโตว่ากับทั้งปืนใหญ่หนัก เมื่อได้ตีครือสตาโนวิชแตกไปแล้ว ได้มาตีวูร์มแซร์โดยแข็งแรง จัดการเข้าตีทางน้ำและทางหลังพร้อมกันอย่างงดงามที่สุด

ในวิธีดำเนินการของโบนาปาร์ตตอนนั้น เห็นได้ว่ายังก่อแบบเก่าอยู่มาก คือการกระจายกำลังในชั้นต้น การระวังทางส่งกำลังจัดเกินไป จนกระทั่งในเวลาสำคัญที่สุดยังส่งกองพลเชรุริเยร์ไปรักษาทางส่งกำลังเสีย แล้วแยกทหารกองเล็กกองน้อยรักษาทางข้ามแม่น้ำมินชีโอทุก ๆ แห่ง แต่กองนั้น ๆ ก็มิได้ต้านทานใครได้และไม่สามารที่จะต้านทานได้ กับถึงแม้ในการรบคัสติลโยเนนั้นก็ดูยังคล้ายการรบในยุคก่อนอยู่มาก คือกองที่เข้าตีในทางสำคัญนั้นมีทหารเกรนาเดียร์ ๓ กองพันทหารม้า ๑ กองพลน้อยปืนใหญ่ ๑๒ กระบอกเท่านั้น ยังไม่เห็นการรวมกำลังให้มากไปยังในตำบลที่เข้าตีแตกหักนั้นเลย

ฝ่ายอาสเตรียยกมาช่วยเมืองมันโตว่าครั้งที่ ๒

ในขณะที่มีเหตุการณ์เชิงกล่าวมาแล้วนี้ กองทัพบูร์ดังและมอโรต้องถอย ดิเรกตัวระมีความวิตกกล่าวว่า วูร์มแซร์จะไปสมทบกับอาร์ชดัคคาร์ล ซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำ ดานหุบ ซึ่งอาจทำให้มอโรถึงที่อับจน จึงมีคำสั่งให้ โบนาปาร์ตรุกเข้าไปในที่โรล เพื่อต่อสู้กับวูร์มแซร์ แต่การรุกรนี้จะทำได้ต่อในเดือนสิงหาคม เมื่อโบนาปาร์ตจะมีทหารถึง ๔ หมื่น ไม่นับส่วนที่ล้อมมันโตว่าอยู่

ข้างฝ่ายอาสเตรียก็เกรงจะเสียเมืองมันโตว่า โสไฟครก็สราตจึงมีคำสั่งให้วูร์มแซร์ยกไปช่วยอีกเป็นครั้งที่ ๒ วูร์มแซร์แบ่งทหารเป็น ๒ กองทัพน้อย กอง ๑ มีกำลัง ๒ หมื่น ๕ พัน มีหน้าที่รักษามณฑลที่โรล อีกกอง ๑ มีกำลัง ๓ หมื่นแบ่งเป็น ๓ กองพลจะพยายามยกเข้ามาในอิตาเลียอีก

ในประเทศอิตาลี

ตามแผนการสงครามซึ่งเสนาธิการของวุรม์แสร์ได้คิดนั้น จะรุกรณมาตามลุ่มน้ำ
เบอร์นต้า รวบรวมกำลังที่บัสซาโน จัดเมืองนี้เป็นฐานทัพ แล้วยกไปทำการใน
แนวแม่น้ำอาดีเจตอนใต้ พยายามช่วยเมืองมันโตว่า

ในขณะเดียวกันโบนาปาร์ตตกลงจะรุกเหมือนกัน วางกลเม็ดไว้ที่แนวแม่น้ำ
อาดีเจกำลัง ๓ พัน กับให้ซาฮูเกต์ล้อมมันโตว่าอยู่ ตนเองคุมทหาร ๓ กองพลยก
ไปยังมณฑลที่โรล

วันที่ ๑ กันยายนวุรม์แสร์ยกลงมาทางลุ่มน้ำเบอร์นต้า จัดทหารเป็น ๓ ขบวน
ฝ่ายโบนาปาร์ตยกขึ้นไปตามฝั่งซ้ายแม่น้ำอาดีเจ พร้อมด้วยกองพลโอเชโรและกองพล
มัสเซน่า ฝ่ายกองพลโรวัวส์ไปตามลุ่มน้ำคเยเสทางฝั่งขวานอกแห่งทะเลสาปการ์ด้า
แต่ขบวนทั้ง ๒ มีการติดต่อกันด้วยเรือเล่นในทะเลสาป

อีกไม่ช้านัก กองระวังน้ำฝรั่งเศสก็ประทะกับกองรักษาด่านกองทัพเอาสเตรีย
ที่รักษามณฑลที่โรล ต่อสู้กันที่สะพานชาร์ก้าและตำบลเชร์ราวัลเล่ ฝ่ายฝรั่งเศสชนะ
ฝ่ายเอาสเตรียถอยไปยังเมืองโรเวเรโต วันที่ ๔ กันยายนกองทัพฝรั่งเศสเข้าตีกองทัพ
เอาสเตรียในที่นั้น ขับไล่ออกจากเมืองไป ผ่านช่องแคบไปยังที่มั่นที่ตำบลคัลเลียวโน
ที่มั่นนั้นมั่นคงแข็งแรงมาก ทางขวาตเวกเขามันบ้อมตั้งอยู่สามารถยิงกราดตลอดช่อง
แคบซึ่งกว้างเพียง ๘๐ เมตรเท่านั้น ปีกทั้ง ๒ ข้างยันกับเขาใหญ่ ซึ่งเข้าใจว่าไม่มี
ใครจะปืนขึ้นได้ทีเดียว โบนาปาร์ตสั่งให้ปืนใหญ่ตั้งยิงช่องแคบ ให้ทหารราบ
ขยายแถวปืนขึ้นไปบนเขาทั้ง ๒ ข้าง ขึ้นไปถึงสันเขาแล้ว ก็ยิงตัดแถวข้าศึกได้สบาย
พอข้าศึกติดโรยระส่ำระสาย ก็จัดแถวตอนทหารราบเข้าทางน้ำที่มั่นได้ แล้ว
ทหารม้าจึงตามเข้าไปวังขับไล่ตีข้าศึกต่อไป วันที่ ๕ กันยายนกองทัพฝรั่งเศสเข้า
เมืองตริเอนตี กองพลโรวัวส์ยึดที่มั่นที่เมืองลาวิส เพื่อระวังกองทหารที่แตกแล้ว
นั้นต่อไป และเพื่อระวังทางถอยไปยังรีวาและเบร์เซียว

วันที่ ๖ กันยายนโบนาปาร์ตนำกองพลโอเชโรและกองพลมัสเซน่ากับกองหน
ทหารม้าเลี้ยวไปทางขวาตามวุรม์แสร์ไปในลุ่มน้ำเบอร์นต้า แม่น้ำที่พเอาสเตรียไปถึงบัส
ซาโนแล้ว แต่รั้ง ๆ รอ ๆ อยู่ให้เป็นการเสียเวลา วันที่ ๗ กันยายนกองระวังน้ำฝรั่งเศส

การทัพของโบนาปาร์ต

เสด็จออกกระวังหลังเอาสเตรียแตกที่ตำบลปริโมตาโน เวลาค่ำไปถึงเมืองซิสโมน
วันที่ ๘ โบนาปาร์ตยกไปยังบัสซาโนประทะกับวูร์มส์ซึ่งมีกำลัง ๒ กองพลเท่านั้น
เพราะกองพลที่ ๓ ซึ่งได้ส่งไปยังเวโรนา นั้น ได้เรียกกลับแล้วก็จริงแต่ยังกลับมาไม่ทัน
ยังอยู่ที่มอนเตแบลโล

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้เริ่มรบกัน และการรบไม่แตกหักอยู่นาน ลงท้ายวูร์มส์
แพ้ ถอยไปยังวิเช็นซ่าเสียทหารเป็นเชลยศึก ๔ พัน

เพราะฉะนั้นถึงเมื่อเรียกกองพลที่ ๓ มาสมทบแล้ว ก็คงมีทหารเพียง
หมื่น ๖ พันเท่านั้น และเป็นทหารซึ่งรู้สึกท้อถอยมากด้วย วูร์มส์แยกไปยังแม่น้ำ
อาดีเจ และยึดได้เมืองและนิอาโก เพราะเคราะห์ดีเกิดมีความยุ่งเหยิงขึ้นทางฝ่าย
ฝรั่งเศสเลหะหยุดอยู่ที่นั่นหนอยหนึ่ง

โบนาปาร์ตพยายามจะรีบเดินไปให้เร็วกว่า ส่งโอเบโรตรงไปยังและนิอาโก
แล้วให้มัสเซน่าไปข้ามแม่น้ำอาดีเจที่รองโค และส่งกองระวังนำของตนไปยังซังกิ
เน็ตโต เพื่อไปถึงทางไปเมืองมันโตวาก่อนฝ่ายเอาสเตรีย ฝ่ายนายพลซาฮูเกต์ผู้บัญชา
การกองล้อมบ้อมได้รับคำสั่งให้ บองกันรักษาทางข้ามลำธารต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ระหว่าง
และนิอาโกและมันโตวา

แต่เกิดเสียที่ที่กองระวังนำของมัสเซน่าหาเดินตรงไปยังซังกิเน็ตโตไม่ได้ โพล
ไปทางอื่น เลยไปปะทะกับปีกของขบวนทหารเอาสเตรีย ถูกตีหยุดอยู่เดินไปมิได้
นายพลซาฮูเกต์ยกมาตั้งมั่นที่ตำบลคัสเตลลาโร แต่ก็มีไคระวังสพานข้ามแม่น้ำติโดเน่
ตำบลวิลลิมเป็นตำแหน่งปีกขวาของตนให้แข็งแรงพอ วูร์มส์เห็นได้ทีก็จัดกองระ
วังนำมาตีล่อวงซาฮูเกต์ทางน้ำ กองหลวงเลยไปทางซ้าย ข้ามสะพานที่วิลลิมเป็นตำแหน่ง
แล้วเลยเข้าไปในเมืองมันโตวาวันที่ ๑๒ กันยายน

วูร์มส์แบ่งทหารรักษาเมืองมันโตวาสมทบกับตน รวมมีทหารประมาณ
๒ หมื่นแล้วพยายามจะต่อสู้ในสนามต่อไป วันที่ ๑๕ ตั้งมั่นที่ตำบลลาฟาโรวิต้า โบ
นาปาร์ตก็มาถึงและเข้าตี

ในประเทศอิตาลี

กองทัพฝรั่งเศสมีทหาร ๓ กองพล กองพลซาฮูเกต์เป็นปีกขวาอยู่ที่ทางจากโร
แวร์แบลล่า กองพลมัสเซน่าเป็นด้านกลางเดินไปทางดุคัสเตลลี กองพลโอเยโร
เป็นปีกซ้าย

เมื่อได้รบกันสักหน่อย ฝ่ายเอสเตรียก็พ่ายแพ้ถอยเข้าไปในเมืองมันโตว่า
ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสได้เข้าล้อมตามเดิม

ฝ่ายเอสเตรียเสียทหาร ๒ หมื่น ๗ พัน ในจำนวนนี้เป็นขเลยศีกเสียหมื่น
๘ พันตาย ๓ พันถูกกระสุนเจ็บป่วย ๖ พัน เสียปืนใหญ่ ๑๕ กระบอก ธงไชย ๒๒ คัน
ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหาร ๑ พัน ๕ ร้อย เป็นขเลยศีกเสียพัน ๔ ร้อยตายพัน ๘ ร้อย
ถูกกระสุนเจ็บป่วย ๔ พัน ๓ ร้อย

การต่อสู้คราวนี้กินเวลา ๑๔ วัน ผลสำหรับฝ่ายเอสเตรียต้องนับว่าร้ายมาก
ตั้งใจจะไปช่วยเมืองมันโตว่า กลายเป็นไปทำให้ลำบากขึ้น เพราะเดิมจำนวนทหาร
ในเมืองนั้นจนอกเท่านั้น แปลว่าเสบียงพร่องเร็วเข้า ตั้งแต่เริ่มเข้าเข้าไปอยู่ในเมือง
แล้วได้ ๒ อาทิตย์ ทหารก็ต้องเริ่มกินเนื้อม้า เห็นได้ว่าบ้อมจะต้านทานอยู่มิได้
นาน แล้วการที่จะหวังให้มีกองทหารมาช่วยจากภายนอกก็เป็นการยาก เพราะทหาร
ของเอสเตรียที่มีเหลืออยู่ในสนาม มีแต่ทหารของคาวิโตวิชหมื่น ๓ พัน กับของ
ควอสคาโนวิช ๒ พันเท่านั้น

แต่ว่าเหตุการณ์ทั่วไปเป็นทางดีแก่เอสเตรียในขณะนี้ ด้วยอาร์ชดยุกคาร์ลได้
รบชนะฝรั่งเศสที่ใกล้เมืองวูร์ซบูร์ก แล้วในประเทศอิตาลีบุคคลชาวอิตาลีที่
สำคัญในทางปกครองบ้านเมืองก็ออกสู้รบเพื่อฝรั่งเศสขึ้น เอสเตรียจึงตกลงจะยกทำ
สงครามต่อไป

เอสเตรียพยายามช่วยเมืองมันโตว่าครั้งที่ ๓

การที่อาร์ชดยุกคาร์ลได้รบชนะในเยอรมันทำให้เอสเตรียมีประสงค์จะได้ไย
ชนะในประเทศอิตาลีเหมือนกัน จึงได้พยายามรวบรวมทหารขึ้นอีก เรียกทหาร
ใหม่เข้ารับราชการอีกเป็นอันมาก ในปลายเดือนตุลาคมในดินแดนฟรีอูลีและใน
มณฑลที่ไรต์มีทหารรวมทั้งหมดถึง ๕ หมื่น

การทัพของโบนาปาร์ต

เอสเตรียกะแผนการสงครามจะไปช่วยเมืองมันโตว่าอีก กำหนดให้กองทัพแบ่งกันเดินไป ๒ ทาง คือ กอง ๑ มีกำลัง ๒ หมื่น ๘ พัน ๗ ร้อย ในบังคับบัญชาอัลวินซี ซึ่งได้รวบรวมกำลังพร้อมที่เมืองฟริอูลีฝั่งซ้ายแม่น้ำเปียเวเนวันที่ ๓๐ ตุลาคมนั้น เดินผ่านบัสซาโนไปยังเวโรนา อีกกอง ๑ มีกำลังหมื่น ๕ พัน ในบังคับบัญชาดาวิโดวิช เดินจากตรีเอนต์ลงไปตามลำน้ำอาดีเจ แล้วไปสมทบกับกองทหารที่มาจากฟริอูลีที่เวโรนากะให้กองทัพ ๒ เริ่มรุกเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน

ฝ่ายโบนาปาร์ตนั้นถึงแม้ได้รับกำลังเพิ่มเติมมาจากประเทศฝรั่งเศส ๑๒ กองพันก็จริง แต่ทหารในกองทัพมีอาการเจ็บป่วยเป็นไข้ ซึ่งเกิดจากที่ล้อมรอบเมืองมันโตว่ามีอาการอดโรยมาก เพราะฉะนั้นมีจำนวนทหารที่ใช้การได้รวมทั้งหมด ๔ หมื่นพันเท่านั้นจะรุกเข้าไปในที่ไรลก็มีประโยชน์น้อย เพราะเอสเตรียได้รับชนะในทางยุทธบริเวณที่สำคัญ แล้วจะห้อมล้อมมันโตว่าซึ่งมีทหารฝ่ายข้าศึกรักษาอยู่ถึง ๒ หมื่น ๓ พันไว้ข้างหลังก็เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง จึงตกลงต้องตั้งล้อมเมืองมันโตว่าอยู่อย่างเดิมรอคอยเหตุการณ์ต่อไป

กองทัพฝรั่งเศสตั้งอยู่ดังนี้ กองพลไวบัสส์อยู่ที่เมืองตรีเอนต์และที่แม่น้ำลาวิส ได้ขับไล่ดาวิโดวิชไปจากบริเวณนี้แต่วันที่ ๕ กันยายน กองพลมัสเซน่าอยู่ที่แนวแม่น้ำเบร์นัค กองพลโอเยโรอยู่ที่เมืองเวโรนาและทางใต้แม่น้ำอาดีเจ กองพลทอนของมัลควาร์ตก็อยู่ที่เดียวกันนี้ กองพลทหารม้าในบังคับบัญชาคุมาสส์อยู่ระหว่างแม่น้ำออดต้ากับมินซิโอ รวมทหารที่กล่าวมานี้เป็นจำนวน ๓ หมื่น ๒ พัน กองล้อมเมืองมันโตว่าในบังคับบัญชาคิสเมนมีกำลัง ๕ พัน

ครั้นโบนาปาร์ตได้รับข่าวถึงการที่ฝ่ายเอสเตรียออกรุกมาอีก จึงตกลงจะจัดการป้องกันมิให้กองทัพเอสเตรียทั้ง ๒ สมทบกันได้ ได้ให้คิสเมนคงอยู่ที่มันโตว่า แล้วสั่งให้ไวบัสส์คุมทหาร ๑ หมื่นออกตีดาวิโดวิช ตนเองคุมทหาร ๒ หมื่น ๓ พันยกไปยังบัสซาโน

วันที่ ๒ พฤศจิกายน ดาวิโดวิชออกจากเมืองนอยฮมาร์คต์ ไปยังแม่น้ำลาวิส ในขณะที่เดียวกันไวบัสส์รุกรจากแนวแม่น้ำลาวิสไปยังนอยฮมาร์คต์ ทั้ง ๒ ฝ่าย

ในประเทศอิตาลี

ได้ต่อสู้กันหลายครั้ง ฝ่ายเอสเตรียออกจะได้เปรียบ แล้ววันที่ ๓ พฤศจิกายน ดาวิดวิชรวมกำลังที่แนวแม่น้ำอาดีเจ เพื่อจะทำการรบแตกหัก แต่โอบัวส์ถอยไปยังเมืองตรีเอนต์ แล้วในเวลากลางวันที่ ๔ เลยถอยไปยังเมืองคัลเลียวโน ฝ่ายเอสเตรียไล่ติดตาม วันที่ ๖ ที่ ๗ ฝ่ายเอสเตรียเข้าตีโอบัวส์ที่นั่นที่คัลเลียวโน หลายครั้ง แต่ฝ่ายฝรั่งเศสยังต้านทานไว้ได้ ลงท้ายฝ่ายเอสเตรียถอยมาก โอบัวส์เลยต้องถอยไปยังเมืองริโวลี มาถึงเมื่อวันที่ ๘ คงมีทหารเหลืออยู่ ๕ พัน เท่านั้น วันที่ ๙ ได้รับกำลังเพิ่มเติมจากกองล้อมเมืองมันโตวา มีทหารเพิ่มขึ้น เป็น ๘ พัน

ณวันที่ ๘ ดาวิดวิชรุกมายังเมืองโรเวเรโต และทั้ง ๆ ที่มีกำลังอยู่ถึงหมื่น ๕ พันมากกว่าโอบัวส์เท่า ๑ และอัลวินชีได้สั่งแล้วสั่งเล่าให้รบเข้าตีข้าศึกที่ริโวลี ดาวิดวิชก็หยุดนิ่งเฉยเสียหลายวัน ถึงแม้จะไม่อาจเข้าตีฝ่ายฝรั่งเศส เพราะเข็ดการเข้าตีที่คัลเลียวโน เห็นว่าตีฝ่ายฝรั่งเศสในที่มั่นแข็งแรงนั้นยากนัก อนึ่งโอบัวส์แกล้งทำให้ข่าวเลื่องลือไปว่ามีทหารมาช่วยตนมากด้วย แท้จริงนายพลมัสเซน่าไปยังที่ตั้งโอบัวส์แต่คนเดียวเท่านั้น ไม่ได้นำทหารไปด้วยหาได้

วันที่ ๔ อัลวินชีมาถึงแนวแม่น้ำเบร์นต้า แบ่งเดินมาเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวาในบังคับบัญชาควีอัสดาโนวิชถึงบัสซาโน ขบวนกลางในบังคับบัญชาอัลวินชีเอง ขบวนซ้ายในบังคับบัญชาโปเรวราถึงฟอนตานีวี่ ได้จัดการส่งกองทหารย่อม ๆ ไปทางฝั่งขวาแม่น้ำเบร์นต้า แล้วก็คอยดาวิดวิชอยู่

มัสเซน่าถอยจากบัสซาโนไปยังวิเซนซ่า วันที่ ๕ พฤศจิกายน โบนาปาร์ตนำกองพลโอเชโรมาสมทบกับพลมัสเซน่า แล้วก็รุกไปเข้าตีอัลวินชีที่บัสซาโนเมื่อวันที่ ๖

การรบได้เป็นไปตามแนวยาว ๑๔ กิโลเมตร และรบกันตลอดวันแต่เข้าจนค่ำ ไม่ได้ผลแตกหักแก่ฝ่ายใด

ขณะนี้โบนาปาร์ตได้รับข่าวไม่ดีจากโอบัวส์ จึงรู้สึกว่ตนออกไปไกลจากแม่น้ำอาดีเจมากนัก และถ้ามีความจำเป็นจะต้องไปช่วยโอบัวส์โดยเร็ว ก็จะไปหาได้ไม่ จึงจัดการใหม่สั่งให้โอบัวส์พยายามต้านทานอยู่ที่ริโวลีนานที่สุดที่จะเป็นได้ ตนเองถอยไปยังเวโรน่าข้ามแม่น้ำอาดีเจไปยังฝั่งขวา วางแต่กองระวังหลังไว้ทางฝั่งซ้าย

การทัพของโบนาปาร์ต

อัสวินซิตามโบนาปาร์ตไปช้า ๆ เติบระยะ ๕๖ กิโลเมตรใน ๕ วันไปถึงวิลล่าโนว่าต่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน กองระวังนำไปถึงตำบลเวโรเน็ตต้า

โบนาปาร์ตเห็นชัดว่าดาวโดวิชนิ่งเฉยไม่ทำอะไรแล้ว จึงเรียกทหารมารวมกันที่เวโรน่าเป็นกำลัง ๒ หมื่น คงให้ทหารอยู่ที่นั่นโตว่าและรีโวลีแห่งละ ๔ พันเท่านั้น ตั้งใจจะเข้าตีอัสวินซิงนับว่าเป็นข้าศึกสำคัญนั้นเสียก่อน

วันที่ ๑๒ โบนาปาร์ตเข้าตีอัสวินซิงที่นั่นตำบลคัลดีเอโร และในขั้นต้นทำการได้เปรียบ แต่ครั้นกองหลวงฝ่ายอาสเตรียมมาถึงตำบลโบนิฟาซิโอ เข้าตีกองทัพฝรั่งเศสทางปีกทั้ง ๒ ข้าง ฝ่ายฝรั่งเศสต้องถอย ความมืดได้ช่วยฝ่ายฝรั่งเศสไม่ได้ถูกข้าศึกติดตามตี แต่ถึงอย่างนั้นคงเสียทหารมากกว่าฝ่ายอาสเตรียม

โบนาปาร์ตตกอยู่ในที่ลำบากใช่น้อย ทางนำมีกองทัพอัสวินซิงประชิดอยู่มีกำลังถึง ๒ หมื่น ๕ พัน ทางเหนือในระยะเดิน ๒ วันมีกองทหารดาวโดวิชกำลังหมื่น ๖ พัน กับทางหลังก็มีเมืองมันโตว่าซึ่งมีข้าศึกรักษาอยู่ถึง ๒ หมื่น ๓ พัน ฝ่ายฝรั่งเศสที่ล้อมอยู่มีกำลัง ๔ พันเท่านั้น

ไม่ว่าเวลาใดดาวโดวิชอาจตีโอบัวส์แตกลงมา หรือวูร์มแซร์อาจตีออกมาจากบ้อมมันโตว่า เลยมาตีหลัง ครั้นจะเลิกการล้อมและถอยไปหลังแนวแม่น้ำมินชีโอก็แปลว่าให้โอกาสให้ข้าศึกรวมกำลังกันได้หมด จะมีทหารถึง ๖ หมื่น อาจเสียผลที่ได้มาแล้วทั้งสิ้น ตลอดจนถึงต้องถอยกลับไปในริวีเอราก็เป็นไปได้

โบนาปาร์ตจึงวางแผนการสงครามอย่างฉลาดกล้าหาญที่สุด อาศัยระยะการตามนี้ไสยของข้าศึก คือเห็นแล้วว่าดาวโดวิชไม่รุกต่อมาและวูร์มแซร์ก็นิ่งเลิกรบกวนกองล้อมบ้อมเสียช้า ข้างอัสวินซิงก็หาได้ไล่ติดตามในวันที่ ๑๒ และ ๑๓ ไม่ จึงคิดวางทหารไว้ในกองล้อมเพียงครึ่งจำนวนเดิม แปลว่าให้พอเป็นฉากบังอยู่เท่านั้น อีกถึง ๑ ให้คิดเมนคุมมายังเวโรน่า ตนเองคุมทหารกองพลโอเยโรและกองพลมัสเซน่า กับทหารที่เรียกมาจากโอบัวส์ ๒-๓ กองพัน ยกไปข้ามแม่น้ำอาดเจที่ตำบลรอนโค แล้วเลยไปตัดทางส่งกำลังระหว่างกองทัพอัสวินซิงกับเมืองวิเช็นซ่า มุ่งไปยังตำบลโบนิฟาซิโอและวิลล่าโนว่า

ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ถ้าหากว่าอัลวินซิกเข้าตัวเวโรนแล้วเลยไปสมทบดาวิดวิช การที่โมนาปาร์ต
คิดทำก็จะเสียหาย แต่โมนาปาร์ตทราบแล้วว่าอัลวินซิกไม่สามารถทำการแตกหักเช่นนั้น
ได้ แล้วทราบว่าฝ่ายเอสเตรียเป็นห่วงเรื่องทางส่งกำลังยิ่งนัก เพราะฉะนั้นเมื่อ
กองทัพฝรั่งเศสไหลมาทางปีกโดยไม่รู้ตัว กองกระทำฝ่ายเอสเตรียโดยหวังมี
ฉะนั้นก็ควรได้รบกัน ซึ่งฝรั่งเศสมีทางได้เปรียบกว่าการเข้าตีทางน้ำ ที่ทำไม่สำเร็จมา
๒ ครั้งแล้ว

การที่ไปข้ามแม่น้ำที่ตำบลรอนโค่นั้นทำให้กองทัพฝรั่งเศสเข้าไปในที่ลุ่มระหว่าง
ฝั่งซ้ายแม่น้ำอาดีเจและลำธารอัลโปเน มีทางเดินข้ามที่ลุ่มหนองน้ำแต่ตามสพานเป็น
แห่ง ๆ เท่านั้น แต่ที่จริงถ้ากองทัพฝรั่งเศสไปข้ามที่ตำบลบาเรโด ซึ่งอยู่ห่างจาก
รอนโคทางใต้ลงไปเป็นระยะเพียง ๓ กิโลเมตรเท่านั้น ก็จะไม่ต้องผ่านหนอง
และคงตัดทางส่งกำลังฝ่ายเอสเตรียได้เหมือนกัน และโอบไปข้างหลังได้มากเข้า
ยิ่งดีเสีย

ผู้เขียนพงศาวดารบางคนกล่าวว่าโมนาปาร์ตตั้งใจจะไปรบตามสพานนั้น เพราะ
เหตุว่าการรบที่ช่องแคบ ย่อมจะทำให้ฝ่ายเอสเตรียไม่สามารถให้กำลังมากให้เป็นประ
โยชน์ได้ ทหารฝรั่งเศสซึ่งมีจำนวนน้อยแต่กล้าแข็งจะสามารถสู้ทหารเอสเตรียซึ่งมี
จำนวนมากได้สะดวก

แต่ตามความที่ว่ามีผู้ไม่เห็นด้วยเป็นอันมาก กล่าวว่าโมนาปาร์ตตั้งใจจะเอาตัว
รอดด้วยการยกไปตีทางล่อยของฝ่ายข้าศึกโดยเร็วพลัน ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นถ้าถูกเห็นข
วร้ายเสียเวลาเสียแต่ต้น (ในช่องแคบย่อมเห็นขวร้ายง่าย) ข้าศึกก็จะมีเวลาเตรียมตัวทัน
การที่ฝรั่งเศสทำก็จะไม่สำเร็จโดยง่ายหรือไม่สำเร็จเลย

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายนเวลาพลบ กองพลมัสเซน่าและกองพลโอเยโรออกเดิน
ไปตามฝั่งขวาแม่น้ำอาดีเจโดยอาการเงิบส่งคุ่มไปยังรอนโค เวลา ๑ ทุ่มโอเยโรข้าม
แม่น้ำไปก่อน ข้ามตามสพานซึ่งได้จัดทำขึ้น แล้วก็เดินไปยังตำบลอาร์โคเล มัสเซน่า
ข้ามแม่น้ำตามไปแล้วเลี้ยวไปทางซ้ายไปยังตำบลบิโอนเด เพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกข้าม
จากตำบลเบลฟิออเรติปอร์ซีเล เวลา ๓ โมงเช้าวันที่ ๑๕ ได้เริ่มการรบ ทหารของ

การทัพของโบนาปาร์ต

โอเชโรต้องเดินไปเป็นระยะ ๑ กิโลเมตร ในเขตรัฐข้าศึกกระตุนยิงอย่างแรง เพื่อไป
ข้ามลำธารอัลโปเนที่อาร์โคเล ฝ่ายเอสเตรียมีทหารขี้อยู่ที่อาร์โคเล ๒ กองพันปืนใหญ่
๒ กระบอกเท่านั้น แต่เพราะภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มยาก ฝ่ายฝรั่งเศสขยายแถวออกมาก็ได้
จึงทำให้ฝ่ายรับได้เปรียบ โบนาปาร์ตสั่งให้ฮูโกนำทหารแบ่งไปข้ามแม่น้ำด้วยแพซึ่งที่
ตำบลอัลบาเรโด แล้วเลยข้ามไปที่อาร์โคเลทางฝั่งตรงกันข้ามแห่งลำธารอัลโปเน
แต่ในขณะที่คอยกองโอบซึ่งยังเดินอยู่นั้น จะให้ทหารขึ้นทูลกระสุนอยู่เฉย ๆ หา
ได้ไม่ จึงได้ให้เข้าตีข้าศึกที่สะพานหลายครั้ง ครั้งหนึ่งโบนาปาร์ตเองก็ตรงไปชนำ
ทหารเข้าไปเอง แต่ฝ่ายเอสเตรียก็ตีบดออกมาทุกครั้ง ภายหลังฝ่ายเอสเตรีย
ได้กำลังเพิ่มเติมมาเลยออกตีโต้ตอบด้วย แต่เคราะห์ดีในขณะนั้นฮูโกไปถึงอาร์โคเล
และหักเข้าไปในหมู่บ้านได้ ฝ่ายเอสเตรียก็เลยถอยไปยังตำบลโบนิฟาซิโอ ทาง
ฝ่ายมัสเซน่าเล่าการก็ดำเนินไปไม่สู้ดีเหมือนกัน รวบรวมความว่าโบนาปาร์ตทำการ
ในวันนั้นไม่ได้ผลดี เพราะถึงแม้ว่าตีอาร์โคเลได้แล้วก็จริง แต่ข้าศึกรู้ตัวเสียแล้ว
และรู้ทางเดินของฝรั่งเศสว่าจะไปยังวิลล่าโนว่านั้นด้วย

โบนาปาร์ตเลยสั่งให้ทหารถอยกลับไปทางฝั่งขวาแม่น้ำอาดีเจ แล้วเวลา ๒ ข้าม
มีคำสั่งไปให้ฮูโกถอยกลับไปทางฝั่งขวาเหมือนกัน

อัลวินซีไม่ถือโอกาสที่โบนาปาร์ตถอยไปนี้ เพื่อเข้าตีเวโรนา และ
ไม่ให้กองหลวงข้ามแม่น้ำไปที่ตำบลเซวิโอไปตีหลังกองทัพฝรั่งเศสตามที่ได้เตรียมการ
ข้ามน้ำไว้แล้วแต่วันที่ ๑๕ เป็นการที่น่าปลาตอย่างยิ่ง ดูอัลวินซีรู้สึกครั่นคร้าม
โบนาปาร์ตเสียเหลือเกิน ทั้ง ๆ ที่โบนาปาร์ตทำการไม่สำเร็จผลในวันที่ ๑๕ นี้และ
นับว่าเป็นฝ่ายแพ้ได้นั้น

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายนเป็นวันที่ ๒ แห่งการรบที่อาร์โคเล การดำเนินไปดุจเดียวกับ
วันก่อน แต่คราวนี้อัลวินซีเป็นฝ่ายรุก รุกไปตามทางช่องแคบข้ามหนอง เลย
ไปรบกันอยู่ในช่องแคบนั้นไม่ได้เปรียบเสียเปรียบซึ่งกันและกัน อัลวินซีทำผิดอย่าง
เดียวกับโบนาปาร์ตอีก ที่ไปตามทางในหนอง ไม่ไปนอกหนอง โปวีเวรามีน้ำที่คูล
ทหาร ๖ กองพันรุกไปจากบิโออนเต มิตร็อฟสกีคุมทหาร ๑๔ กองพันรุกรจากโบนิฟาซิโอ

ในประเทศอินเดีย

ไปอาร์โคเล่ ซึ่งฝ่ายเอสเตรียได้กลับเข้ายึดไว้แล้วตั้งแต่เมื่ออยู่โลกลอยไป ขบวน
ทั้ง ๒ นี้ต้องไปรวมกันที่รองโค ครั้นได้ขับไล่ฝรั่งเศสไปพ้นแนวแม่น้ำอาดีเจ แล้ว
ทหารทั้งปวงที่เหลืออยู่ในกองทัพเอสเตรียอีกนั้น จึงจะไม่ข้ามแม่น้ำที่ตำบลเชวิโอ
ไปในบังคับบัญชาโฮเซนชอลแลร์น

ฝ่ายโบนาปาร์ตรับข่าวว่าทางกองกิลแมนที่เวโรนาและทางไวบวร์สการเจียบสงบอยู่
ก็ตกลงใจจะรุกอีกเหมือนกัน ไปในทางเดิมเหมือนกับเมื่อวันก่อน มัสเซนนำรุกไป
ยังเบลฟอว์เรดีปอร์ซีเล โอเยโรรุกไปยังอาร์โคเล ในที่นี้จะคิดทำสะพานแพลอบ
ข้ามลำธารอัลโปเน แต่โดยที่น้ำเชือนนัก เลยทำไม่สำเร็จ

มัสเซนนำตีทหารเอสเตรียที่รูกมาตรงหน้าตนนั้นให้กลับถอยไปได้ แต่ที่อาร์โคเล
การดำเนินไปไม่สู้ดี มิตร็อฟสกีไม่สามารถรุกไปถึงรองโคได้จริง แต่ฝ่ายฝรั่งเศส
ก็ตีอาร์โคเลหาได้ไม่ ตกลงโบนาปาร์ตเสียเปรียบยิ่งกว่าวันก่อนอีก เพราะ
อาร์โคเลอันเป็นที่สำคัญคงอยู่ในมือข้าศึก ฝรั่งเศสไม่ได้ดีได้เสีย พอถึงเวลาค่ำมืด
โบนาปาร์ตก็ให้กองพลมัสเซนนำและโอเยโรถอยกลับไปยังฝั่งขวาแม่น้ำอาดีเจอีก ตกลง
ใจแน่นอนว่ารุ่งขึ้นจะรบใหม่

การรบอย่างอกุญฐในวันที่ ๑๖ ไม่ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอันใดในภายนอก
แต่ใจทหารและผู้บังคับบัญชาในตอนปลายแห่งการรบผิดกับในตอนต้นมาก ทหาร
ฝรั่งเศสเคยแก่การรบมากแล้วชอบรบ ยิ่งได้รบยิ่งดีขึ้นอีกเหมือนหรือจะว่าอัมหิต
ขึ้นทุกทีก็ได้ ฝ่ายทหารเอสเตรียเป็นทหารใหม่โดยมาก ยิ่งรบนานเข้าก็ยิ่งมีความ
ห่อถอยมากขึ้นทุกที อัลวินซีเองก็ห่อถอยด้วย เพราะดาวิโดวิชหยุดนิ่งเฉยไม่โผล่มา
ช่วยเลย ส่วนโบนาปาร์ตคงพยายามตัดหลังกองทัพเอสเตรียอยู่นั้น ไม่ลดหย่อน
อัลวินซีเลยรู้สึกแฉะใจเสียว่าข้าศึกคงจะทำการสำเร็จ เลยเลิกความคิดที่จะไป
ช่วยเมืองมันโตว่าเสียแต่วันที่ ๑๖ แล้ว และถึงแม้ว่าได้สั่งให้มิตร็อฟสกีรุกไปอีกในวัน
ที่ ๑๗ และส่งทหารม้าไปเพิ่มเติมให้อีก ๒ กองร้อยก็จริง แต่ทั้งนี้สำหรับกำบังรั้งเหนี่ยว
ฝ่ายฝรั่งเศสให้กองทัพของตนไว้ตากอยเท่านั้น

การทัพของโบนาปาร์ต

โบนาปาร์ตเห็นชัดว่าการที่จะเข้าตีอาร์โกเล่ตรงหน้าเป็นการยากนัก จึงสั่งการสำหรับวันที่ ๑๗ ให้โอเยโรไปข้ามลำธารอัลโปเน่ที่สะพานซึ่งทำขึ้นที่อัลบาเรโด เข้าตีฝ่ายเอสเตรียทางซ้ายของข้าศึกพร้อมกับเวลาที่มัสเซน่าเข้าตีทางหน้า ให้กองทหารที่รักษาเมืองและนิอาโก้ทำการช่วยโอเยโร โดยอาการรุกไปยังอัลเบราโด

เวลาเช้าตรู่วันที่ ๑๗ กองทัพฝรั่งเศสข้ามแม่น้ำอาดีเจ้ไปอีก สะพานที่รองโคชาด กองที่ข้ามไปก่อนเลยถูกกองระวังนำฝ่ายเอสเตรียเข้าตี แต่ปืนใหญ่ฝรั่งเศสซึ่งยังอยู่ทางฝั่งขวาได้ยิงข้าศึกช่วยทหารราบ ได้แก้ไขต่อสะพานใหม่สำหรับเวลา ๓ โมงเช้า และทหารฝรั่งเศสรุกได้ต่อไป

มัสเซน่าทำการได้ผลดี ตีกองทหารเอสเตรียถอยไปและจับเป็นเชลยศึกได้ ๑ กองพลน้อย แต่คงตีสะพานที่อาร์โกเล่ไม่ได้อยู่นั่นเอง ฝ่ายโอเยโรประทะกับทหารเอสเตรีย ๔ กองพัน ซึ่งมีตรีออฟสกีส่งไปต้านทาน ฝ่ายเอสเตรียอยู่ในที่มั่นอันเหมาะสมมากเลยต้านทานฝ่ายฝรั่งเศสอยู่ได้ จนกระทั่งทหารม้า ๑ หมวดซึ่งโบนาปาร์ตส่งลุยหนองไปนั้นไหลออกมาทางปีก เป้าแตรเอะอะแข่งแรงและกองรักษาเมืองและนิอาโก้มาใกล้แล้ว โอเยโรเข้าตีอีกครั้ง ๑ ฝ่ายเอสเตรียจึงถอย โอเยโรเลยตีหมู่บ้านอาร์โกเล่ได้ มีตรีออฟสกีถอยไปยังตำบลโบนิฟาซิโอ ในขณะนั้นกองทัพออสเตรียกำลังรีบถอยจากคัลดีเอโรไปยังวิลล่าโนว่า

ในขณะที่มีการรบวันนั้น ดาวิโดวิชได้ตกลงเข้าตีที่มั่นของไวบวร์ส ได้และจับได้ฝ่ายฝรั่งเศสถอยมายังตำบลมุสโด้เล็งโก้ ในเวลากลางวันฝรั่งเศสถอยไปยังกัสเตลโนโว เปิดทางให้ดาวิโดวิชไปเมืองมัตเตวาคี เวลาค่ำโบนาปาร์ตได้ทราบถึงการที่ไวบวร์สแพ้ พอเป็นขณะที่อัลวินชิตถอยไปแล้ว จึงตกลงจะยกไปต่อสู้กับดาวิโดวิช สั่งให้โอเยโรรุกไปตามลำน้ำอาดีเจ้ทางฝั่งซ้ายไปทางเหนือ ให้มัสเซน่าไปตามฝั่งขวาไปยังวิลล่าฟรังคา ให้ไวบวร์สถอยมายังเมืองนี้

ฝ่ายดาวิโดวิชไม่ได้ลี้คิดตามไวบวร์สเลย ยกกลับไปยังที่มั่นที่ริโวลี และได้ทราบข่าวถึงการที่อัลวินชิตถอยไป แล้วโบนาปาร์ตยกมาหาตน เลขนํากองทัพถอยจากที่มั่นริโวลีเมื่อวันที่ ๒๑ ไปทางเหนือแม่น้ำอาดีเจ้ แต่ได้รับคำสั่งจากอัลวินชิตให้รุก

ในประเทศอิตาลี

เพราะอัลวินซิเอง ในวันที่ ๒๑ นั้นกลับมาขีตที่นั่นที่กัลลีโอโรตามเดิม และส่งกอง
ระวังนำไปยังเวโรนา

ดาวิโดวิชกลับขีตที่นั่นที่วโวลีใหม่ วันที่ ๒๑ ถูกมัสเซนน่าเข้าตีจากวิลลาฟรังค่า
และโอเชโรก็ข้ามจากฝั่งซ้ายแม่น้ำอาดีเจ โผล่มาทางหลัง ให้กองระวังนำขีตเนินเปรี่
ในขณะที่ฝ่ายอาสเตรียลอยหนีจากมัสเซนน่าไปยังที่นั่น ดาวิโดวิชรวบรวมกำลังเข้าด้วย
ความลำบากที่ตำบลอลาล่า แล้วก็ถอยไปโรเวเรโต

ครั้นอัลวินซิได้ทราบถึงเหตุการณ์ที่เป็นไปในกองดาวิโดวิชก็เลยถอยไปยังแนวแม่น้ำ
เบรินต้า

ฝ่ายวูร์มส์แล้วนั้นหยุดนิ่งไม่ได้ทำอะไรเลยตลอดเวลาไม่ได้พยายามที่จะต้อออกมา
จากที่ตนถูกล้อมอยู่นั้นเลย แท้จริงในระหว่างเวลาแต่วันที่ ๑๕ ถึงวันที่ ๒๑ พฤษ
จิกายนอาจทำได้โดยง่ายก็ไม่ทำ ต่อวันที่ ๒๓ จึงรุดออกมา แต่ทหารฝรั่งเศสได้มา
จากเวโรนามาช่วยกองล้อมแล้ว การที่ทำได้ไม่สำเร็จ

วันรุ่งขึ้นมันโตว่าถูกล้อมประชิดยิ่งเข้าไปอีก ทหารฝรั่งเศสที่มีหน้าที่ป้องกันการ
ล้อมก็ไปตั้งในแนวเดิม

ตามเหตุการณ์ที่มานั้นเห็นได้ว่า อัลวินซิเป็นนายพลที่มีไหวพริบดีกว่าวูร์มส์แล้ว
ที่ลงท้ายทำการไม่สำเร็จผล ก็เพราะวิตก ถลึงถูกตัดทางส่งกำลังเกินไปเท่านั้น

ฝ่ายโบนาปาร์ตได้สังเกตเห็นอย่างหลักแหลมมากในการรบคราวนี้ เพราะ
ที่จริงอยู่ในที่ลำบากที่สุดรบแพ้เป็นหลายครั้งติด ๆ กันในขั้นต้น คือที่บัสซาโนกับ
ที่กัลลีโอโร แต่ก็ไม่มี ความย่อท้อเลย ตรงกันข้ามยิ่งแพ้ยิ่งแข่งแรงหนักขึ้น ได้ทำ
แผนการรบแสดงความคิดอย่างดีสำหรับการรบที่อาร์โคเลนั้น แต่จำเป็นต้องถือว่าเลือก
ที่ข้ามแม่น้ำไม่เหมาะสมเลย ไปเลือกข้ามที่รองโคจนทำให้การดำเนินชักช้า ถ้าข้ามที่
อัลบาเรโตเสียแต่ต้น การคงสำเร็จโดยเร็วเป็นแน่

อนึ่งในการรบที่อาร์โคเลนั้น ใช้ยุทธวิธีต่างกันถึง ๓ วัน วันที่ ๑๕ ตีข้ามนำแล้ว
มียูโกโปโอบตีปิด วันที่ ๑๖ ตีข้ามนำและพยายามข้ามลำธารอัลโปเน่ทางปีกของฝ่าย
อาสเตรียแต่ทำสพานไม่สำเร็จ วันที่ ๑๗ ตีถึง ๒ ฟากลำธาร มีการล่อลวงอย่างดี
เลกทำอรรสำเร็จได้ ในวันที่ ๓ บ

การทัพของโบนาปาร์ต

การรบที่อาร์โกเล่ ๓ วันนั้น เป็นสิ่งน่าพิศวงที่สุดและเป็นตัวอย่างอันดีแห่ง
การรบเป็นสิ่งที่เลื่องลือมาก สมควรที่ทหารทุกคนควรพิจารณาไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน
เอาสเตรียพยายามช่วยเมืองมันโตว่าครั้งที่ ๕

ในกรุงเวียนนาได้นับไม่ว่า กองทัพเอาสเตรียแตกพ่ายแพ้ ตรงกันข้ามนับว่าทำการ
เกือบจะสำเร็จ เพราะฉะนั้นถ้าเตรียมการให้ดียิ่งขึ้น แล้วรุกไปคงทำการสำเร็จได้
จึงได้สั่งทหารไปเพิ่มเติมกองทัพออสเตรียเป็นจำนวน ๔ หมื่น ๕ พัน แล้วให้เริ่มทำ
การรุกรานใหม่โดยเร็ว

กองทัพฝรั่งเศสก็ได้รับทหารเพิ่มเติมมาเหมือนกันเป็นจำนวน หมื่น ๒ พัน ๖ ร้อย
คน กับทั้งเมื่ออากาศเย็นลงการโรคภัยไข้เจ็บก็เบาบาง โบนาปาร์ตจึงมีทหารรวมหมด
ไม่นับพวกที่จำไปประจำรักษาม้อมและเมืองต่าง ๆ นั้น เป็นจำนวน ๕ หมื่น ๘ พัน
๖ ร้อย

อนึ่งได้เปลี่ยนผู้บังคับบัญชาชั้นสูงบางคน ยูแบร์ตเป็นผู้บัญชาการกองพลแทน
ไวบัส เซอร์เรย์รับบังคับบัญชากองล้อมเมืองมันโตว่า วิคตอร์รับบังคับบัญชากองพล
ของเซอร์เรย์ต่อไป ดูกะเข้าบังคับบัญชากองพลทหารม้า ก็ได้จัดกองพลขึ้นใหม่
๑ กองในบังคับบัญชาเรย์มีทหาร ๕ พัน ร้อย ตั้งรักษาช่องเขามณฑลที่ไรลแต่เบร์เซย์
ถึงชาโล่ กองทหารนอกจากนั้นอยู่ที่เดิม คือกองพลยูแบร์ต (หมื่น ๒ ร้อย)
อยู่ตามแนวแต่บูสโสถึงโกถึงรีโวลี มีกองระวังนำอยู่ที่ตำบลมาค่อนนำแต่ลล่าโคโรน่า
กองพลมัสเซน่า (๔ พัน ๘ ร้อย) อยู่ตามแนวแต่เมืองเวโรน่าถึงบูสโสถึงโก มีกองระวังนำ
อยู่ที่ซารมิเคลริมแม่น้ำเอ็ชส์ กองพลโอเยโร (๔ พัน ๘ ร้อย) อยู่ตามแนวแต่เลนอากโก
ถึงเวโรน่า มีกองระวังนำอยู่ที่ตำบลเบวิคัลลา กองพลวิกตอร์ (พัน ๘ ร้อย) อยู่
ที่ตำบลคัสเตลนูโอโวและโกอีโต ดูกะอยู่ที่วิลล่าฟรังกามีทหารม้า ๖ ร้อย กองล้อม
เมืองมันโตว่าในบังคับบัญชาเซอร์เรย์มีทหารหมื่น ๒ ร้อย ลานนี้อยู่ในดินแดนของสัง
ฆราชามีทหาร ๔ พัน

โบนาปาร์ตเองไปอยู่ในดินแดนของสังฆราชา เพราะสังฆราชคดกลงจะเริ่มทำ
สงครามกับฝรั่งเศสในเดือนมกราคม ลานนีส์แบ่งทหารมาให้กองพลโอเยโร ๒ พัน

ในประเทศอิตาลี

เพราะฉะนั้นกองทัพสนามฝ่ายฝรั่งเศสมีกำลัง ๓ หมื่น ๖ พัน ๕ ร้อย กองทัพตั้งอยู่ในแนวอันยาวเพียง ๔๐-๕๐ กิโลเมตรเท่านั้นเพราะฉะนั้นสามารถจะรวมกำลังกันเข้าในที่ใดที่หนึ่งภายใน ๒ วันเสมอ

อัลวินชีได้รับคำสั่งให้เริ่มทำการรุกอีกในต้นเดือนมกราคม เวโรเตอร์เสนาธิการของอัลวินชีได้กะแผนการสงคราม ว่าให้กองหลวงรุกออกจากที่โรมมีกำลัง ๒ หมื่น ๘ พัน ในบังคับบัญชาอัลวินชีเองรุดลงไปตามลุ่มน้ำอาดเจ ในขณะเดียวกันให้บาสาลิชคุมทหาร ๖ พันไปทำการล้อมทางเมืองเวโรนา ให้โปรเวร่าคุมทหาร ๘ พันไปยังเมืองและนืออาโก สำหรับล้อมด้วย กับทั้งติดต่อและช่วยขุดรื้อในบ้อมมันโตว่าด้วย

แผนการสงครามนี้จะนับว่าดีไม่ได้เลย เพราะกองหลวงเดินไปในหมู่เขาซึ่งมีหิมะ (สโน) ลงเต็ม (ขณะนั้นเป็นระดุนาว) และอาจถูกฝ่ายฝรั่งเศสตั้งรับเหนี่ยวรั้งไว้โดยง่าย ทางไปจากฟริอูลีไปยังแม่น้ำอาดเจสควกลกว่ามาก เพราะพอข้ามแม่น้ำแล้วกองทัพก็จะออกในที่ราบ อนึ่งการที่ใช้ทหารทำการล้อมต่าง ๆ เป็นจำนวนถึงหมื่น ๘ พัน คือ ๑ ใน ๓ ของกำลังทั้งหมดนั้น เป็นการไม่สมควรเลย

ถึง วันที่ ๘ มกราคม โปรเวร่าออกจากเมืองปาโดวา แล้ววันรุ่งขึ้นประทะและขับไล่กองรักษาด่านของกองพลโอเชโรไปยังเมืองและนืออาโก ต่อนั้นไปในเวลา ๕ วันแต่วันที่ ๘ ถึงวันที่ ๑๓ ก็ยืนนิ่งอยู่เฉย ๆ หาทำอะไรไป โบนาปาร์ตก็เข้าใจชั้ตัวว่ากองข้าศึกที่มาจากและนืออาโกนั้นมิได้ตั้งใจทำการให้แตกหัก วันที่ ๑๒ โบนาปาร์ตมาจากเมืองโบโลนิอาถึงเมืองและนืออาโก สั่งให้ลานีสแบ่งทหารมาเพิ่มกองพลโอเชโร ๒ พัน ดังว่ามาแล้ว

ในวันที่ ๑๒ นั้นเองบาสาลิชยกมาถึงซานมิเกล แต่กองระวังน้ำของมัสเซนน่าตีขับไล่กลับไปยังเมืองวิเซนซ่า เพราะฉะนั้นข้าศึกทางนั้นก็เข้ามาไม่ได้

เวลาบ่ายวันที่ ๑๓ โบนาปาร์ตได้รับข่าวว่ายูแบร์ตต้องถอยจากที่มั่นที่โคโรนา เพราะมีข้าศึกรุกรมเป็นกำลังมาก โบนาปาร์ตก็นึกเดาความคิดของฝ่ายข้าศึกรู้แผนการสงครามได้ทันที รีบจัดการป้องกันตามนั้น

การทัพของโยนาปาร์ต

วันที่ ๑๐ มกราคม อัลวินชีวงทหารไว้ในบังคับบัญชาमितร็อฟสกี ๓ พัน ๖ ร้อย
ในลุ่มน้ำวาลชูกาน่าสำหรับให้ติดต่อกับบายาลิช และวางทหารอีก ๒ พันร้อย พักไว้
ที่คณนาแม่น้ำคเยเส^๑ ตนเองคุมทหาร ๒ หมื่น ๗ พัน ๕ ร้อยแบ่งเป็น ๖ ขบวนรุกคืบ
มาตามลำน้ำอาดเจ^๒ ทหาร ๕ ขบวนอยู่ทางฝั่งขวา ขบวน ๑ อยู่ทางฝั่งซ้ายให้มุ่งหมาย
ไปยังเมืองอาลา^๓ ขบวนนี้หน้าที่ป้องกันปากของกองทัพและติดต่อกับบายาลิชด้วย
ขบวนในบังคับบัญชาลิไต้ย^๔ และขบวนในบังคับบัญชาโคโบลัส (รวม ๕ พัน ๒ ร้อย)
มีหน้าที่รุกผ่านเมืองเฟร์ร่าไปตีมาค่อนนาแต่ลล่าโคโรน่าทางน้ำ ขบวนในบังคับบัญชา
ลูซิยาน (๔ พัน ๕ ร้อย) มีหน้าที่รุกโอบทางขวา ตามลาดตะวันตกแห่งมอนเตบัลโด^๕
ขบวนเอออีอัสโคย^๖และขบวนของร้อยสี่สี่ (หมื่น พัน ๓ ร้อย) รวมในบังคับบัญชา
ควือสตาโนวิช^๗ ไปทางซ้ายเลียบฝั่งแม่น้ำ

วันที่ ๑๑ ขบวนทั้งปวงออกเดินพร้อมกัน หิมะทำให้การเดินทางยาก ยิ่ง
ขบวนของลูซิยานด้วยแล้ว ยิ่งติดขัดมากเลยเล่าหลัง วันที่ ๑๒ ขบวนลิปไต้ยและ
ขบวนโคโบลัสไปถึงโคโรน่า ซึ่งมีทหารของยูแบร์ตรักษาอยู่ ๓ พัน โคโบลัสเข้าตีทันที
แต่ลิปไต้ยหาเข้าช่วยไม่ เพราะมีคำสั่งแม่ทัพว่าอย่าให้เริ่มรบจนกว่าขบวนลูซิยาน
จะมาถึงแนวเดียวกัน ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานอยู่ได้ด้วยกำลังอันน้อยตลอดวัน แล้ว
เวลากลางคืนก็ถอยไปยังที่สูงใกล้เมืองรีโวล์ เพราะยูแบร์ตเห็นชัดว่าข้าศึกมีกำลังมามาก
ที่สูงใกล้เมืองรีโวล์นี้ได้เคยเป็นสนามรบ ในการรบเล็กน้อยระหว่างทหารเอาสเตวีย
กับทหารฝรั่งเศสหลายครั้งแล้ว เป็นที่สูงอันเกิดขึ้นด้วยสันมอนเตมานิโยเน
แผ่กว้างออกไป ส่วนสันมอนเตมานิโยเนนั้นเป็นสันแยกของเทือกมอนเต
บัลโดอีกที่ ๑ ที่สูงนี้มีรูปประดุจพระจันทร์ครึ่งซีก ซีกตัดอยู่ติดกับแม่น้ำอาดเจ^๘
พื้นที่บนที่สูงนี้ไม่สม่ำเสมอเลย ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีอาคารสูงขึ้นไป จนกลาย
เป็นเขาคงอยู่บนที่สูงนั้นอีกชั้น ๑ เรียกว่าเขาดรอมบาโลรา^๙ ซึ่งไปต่อกับ
สันมอนเตมานิโยเนตรงที่ศาลเจ้าซานมาร์ โคตั้งอยู่ แต่ตัดขาดจากเทือกมอน
เตบัลโด ด้วยมีแม่น้ำแยกของแม่น้ำอาดเจชอตส์โฮล์^{๑๐} ไหลขึ้น ทางใต้มีมอนเต
ปิโปโลตั้งเป็นผาชันอยู่ริมแม่น้ำอาดเจ ทางฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำที่ตรงนั้นนั้น ลาด

ในประเทศอินเดีย

มอนเตปีสเตรโลเข้ามาติดแม่น้ำและไหลลงเป็นตาข่ายเหมือนกัน ฉะนั้นแม่น้ำตรงนี้
ไหลไปในช่องเขาแคบมาก เรียกว่าช่องแคบลูส์

ถนนซึ่งเลียบริมฝั่งขวาแม่น้ำอาดีเจมาแต่ทางเหนือ พอมาถึงตำบลอินคานาล
(เหนือริโวลี) ก็เลี้ยวหักไปทางตะวันตกขึ้นไปบนที่สูงในหุบเขาอันแคบ แล้วไปผ่าน
เมืองริโวลีทางตะวันตกเลียบเชิงมอนเตปีโปโล เลี้ยวลงจากที่สูงผ่านตำบลโปเวซาน
และปีสเตรงโกไปกลับเตลนูโอโวและไปเมืองเวโรนา

ถนนซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสยึดครองนั้นนับว่าสะดวกในทางรับมาก เพราะฝ่ายรุกจะเข้าตี
ทางใดก็ได้ คงต้องมาตามถนนซึ่งลำบากกันดารเป็นใหญ่สนามเดินไม่ได้ แม้แต่ทหารราบ
ก็เดินยาก ในระยะซึ่งมีหิมะตกพันหล่นจัดนั้น

เช้าวันที่ ๑๓ ยูเบิร์ตยึดหมู่บ้านตรอมบาลอรา และตั้งใจจะตั้งมั่นอยู่ ณ ที่นั้นแต่ครั้น
ปรากฏว่าขบวนลูซิยานจะโอบปีก จึงถอยไปยังคัสเตลนูโอโว เวลาบ่ายยูเบิร์ต
ได้รับคำสั่งจากโบนาปาร์ตให้ยึดอยู่บนที่สูงให้จงได้ จึงกลับไปยึดที่เดิมโดยฉับพลัน

วันที่ ๑๔ อัลวินซิกกลงจะเข้าตียูเบิร์ตให้แตกหัก สั่งให้ลีปไตย์ตีหมู่บ้านตรอม
บาลอรา ให้โคโบลิสและอ็อคส์ไคย์ตีเขาชะง่อนเขาเมาร์โคกับริโวลี ให้ลูซิยานรุก
ผ่านอเฟฟไปยังมอนเตปีโปโลแล้วเข้าตีทางหลัง ฝ่ายควีอัสตาโนวิชนั้นเมื่อได้เขาซาน
มาร์โคแล้วให้ส่งขบวนของร้อยสี่สี่ขึ้นไป ตามถนนจากอินคานาลไปยังริโวลีช่วยในการ
ตีด้วย ปืนใหญ่ให้ตั้งยิงทางฝั่งซ้ายแม่น้ำอาดีเจ ช่วยการที่ทหารราบเข้าตี ส่วน
ขบวนของวูคส์โซวิชให้ไปตีฝั่งช่องแคบลูส์ด้วย

ตามทิวามัน เป็นอันเห็นได้ว่าฝ่ายอาสเตรียคิดจะแยกย้ายกันเข้าตียูเบิร์ตซึ่ง
มีกำลังหมื่นนั้น เป็นหลายทาง ทางน้ำมีทหารเข้าตี หมื่น ๒ พัน ๗ ร้อย (อ็อคส์ไคย์
โคโบลิส ลีปไตย์) ลูซิยานจะกุมทหาร ๔ พัน ๕ ร้อยเข้าตีทางหลังขบวนของร้อยสี่สี่
(๗ พัน ๘ ร้อย) อาจช่วยในการเข้าตีได้ด้วย ถ้าผ่านช่องแคบมาได้ ฝ่ายทหารของ
วูคส์โซวิชนั้นจะไปทางอื่นที่เดียว แปลว่าในจำนวนทหาร ๒ หมื่น ๘ พัน จะได้ทำการ
เข้าตีข้าศึกโดยแน่นอนเพียง หมื่น ๘ พัน เท่านั้น แล้วก็เป็นทหารราบล้วนมีปืน
ใหญ่ภูเขาไปด้วยเพียง ๒-๓ กระบอก ทหารม้าไม่มีเลย ถ้าการเข้าตีนี้ทำได้ไป

การทัพของโบนาปาร์ต

โดยเร็วพลันก่อนยูแบร์ต์ได้รับทหารเพิ่มเติมมา ก็ยังอาจสำเร็จได้ แต่ฝ่ายเอสเตรียทำการช้า ๆ ใน ๔ วันเดินเป็นระยะ ๑๗ กิโลเมตรเท่านั้น

ฝ่ายโบนาปาร์ตนั้นตรงกันข้ามหาเฉื่อยช้าจริงหรือไม่ พอได้ทราบแต่วันที่ ๑๑ เมื่อยังอยู่ที่เมืองโบโลเนอว่าข้าศึกถูกรุกมา ก็รีบเดินทางมาวันที่ ๑๒ มาถึงเมืองเวโรนา และในกลางคืนวันที่ ๑๓ ไปยังริโวลี ล่วงหน้ากองพลมัสเซน่าซึ่งสั่งให้ไปช่วยยูแบร์ต์ทันที สั่งให้กองพลเรย์รียกไปทางเดเซนซาโนและคัสเตลนุโอโวไปยังออร์ซาเท ทหารที่ส่งไปช่วยทั้งนี้อาจไปถึงได้ ในเวลาเช้าวันที่ ๑๔ ก่อนนั้นให้ยูแบร์ต์ยึดมั่นไว้ให้จงได้ เมื่อได้รวมกำลังพร้อมแล้วโบนาปาร์ตจะมีทหารที่สนามรบเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๒ พัน

กองพลยูแบร์ต์จัดขบวนรบนำเมืองริโวลี ปีกซ้ายยันหมู่บ้านเลอชูอานเน ปีกขวาจดศาลเจ้าซานมาร์โก ทหาร ๓ กองพันเข้ายึดบ้อมค่ายที่ตำบลลออสเตรีย ซึ่งถนนตรงช่องแคบจะขนมาซึ่งที่สูงนั้นก็มีกองทหารล้อม ๆ อยู่ตามสนามเพละที่ลาดวันตกแห่งมอนเตปีโปโล และทางฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำอาดีเจที่คอสซ่า

ครั้นเมื่อฝ่ายเอสเตรียเข้าตี ทหารฝรั่งเศสไม่สามารถจะต้านทานไว้ได้ เพราะมีกำลังน้อยนัก ปีกซ้ายถูกข้าศึกเข้าตีอย่างแข็งแรง และถูกไล่ออกโดยโอบด้วยก็ถอยลงไป ออัสโคโยและโคโบลิสตีทหารฝรั่งเศสลงมาจากสันเขาตรงซานมาร์โก ชั่วแต่ต้านกลางเท่านั้นสามารถต้านทานเขาศึกอยู่ได้ แต่เมื่อปีกทั้ง ๒ ข้างถอยลงไปแล้ว ก็ต้องถอยตามไปด้วย ขณะนี้เป็นเวลา ๔ โมงเช้ากองพลน้อยต้นขบวนกองทหารของมัสเซนามาถึง โบนาปาร์ตส่งทหาร ๓ กองพันไปช่วยปีกซ้ายทันที อีก ๓ กองพันจะส่งไปช่วยปีกขวา แต่ส่งไปมิได้เพราะจำเป็นต้องส่งไปยังตำบลฟีฟาริ ไปต่อสู้กับขบวนลูซิญานซึ่งโผล่มาทางข้างหลัง

ทางปีกซ้าย พอได้ทหารช่วยก็รุกขึ้นไปขับไล่ฝ่ายเอสเตรียลงจากที่มั่นเดิมได้แต่ทางปีกขวายฝ่ายเอสเตรียคงรุกต่อมา รุกเขย่งไปทางซ้ายเพื่อเปิดทางให้คว็อสตาโนวิช ซึ่งตั้งกองที่รักษาบ้อมลออสเตรียแตกแล้วนั้นโผล่ขึ้นมาบนที่สูงได้ พอทหารรบ ๑ กองพันและทหารม้า ๑ กองร้อยของคว็อสตาโนวิชออกจากช่องแคบเริ่มจัดขบวนรบแล้ว

ในประเทศอิตาลี

ยูเบิร์ต^๑กับเสนาธิการ^๒ชอแบร์^๓เชร์^๔ก็นำทหารเกรนาเดียร์^๕ ๒-๓ กองร้อยตรงเข้าคลุมบอนและทหารพราน^๖ ๑ กรมก็ช่วยเข้าตีด้วยอย่างแข็งแรง ทหารเอสเตรียแตกถอยและดันกันกลับลงไปในช่องแคบ เบียดทับกันขลุกขลัก กับทั้งถนนในช่องแคบก็มีรถกระสุนปืนใหญ่^๗ก็คว้างอยู่ด้วย เลยเกิดอลหม่านยิ่งใหญ่มาก ทหารของควีออสตาโนวิช^๘เลยแตกกระจัดกระจายไปตามลุ่มน้ำอาดีเจ

ฝ่ายออสเตรีย^๙โดยโคโบลิส^{๑๐}กรุมมาจากเขาคีทหารฝรั่งเศสเข้ามา แต่ในขณะที่รูกันแถวทหารเอสเตรียแตกแยกออกไป ลาซัลลี^{๑๑}จึงคุมทหารฮูซาร์^{๑๒}ฝรั่งเศส ๒๐๐ คนวิ่งเข้าประจันบาน ทหารเอสเตรียก็ถอยหนีเกิดความตกใจเป็นประมาณ วิ่งเตลิดเปิดเปิงเลยพาขบวนลี้ภัย^{๑๓}โดยถอยหนีไปด้วย

ในขณะที่การรบกับขบวนลูซิยาน^{๑๔}ถึงที่สุดลงเหมือนกัน ในขั้นต้นลูซิยานตีทหารฝรั่งเศส ๓ กองพัน^{๑๕}ซึ่งไปต้านทานนั้นแตกไปโดยง่าย แต่กรีน^{๑๖}ฝรั่งเศสได้ไชยชนะทางคั่นกลางแล้ว ก็แบ่งทหารไปต่อสู้ลูซิยาน ๖ กองพันกับปืนใหญ่ ๖ กระบอก แล้วกองพลเรย์ก็ไหลมาจากทางออร์ซา เข้าตีลูซิยานทางหลัง กองทหารเอสเตรียถูกจับเป็นเชลยศึกเกือบหมด ตัวลูซิยานเองหนีไปได้กับนายทหาร ๒-๓ คน

ฝรั่งเศสได้ไชยชนะทั่วสนามรบ โบนาปาร์ต^{๑๗}เตรียมจะออกไปติดตามตีอัลวินซีและควีออสตาโนวิช แต่ในเวลาเที่ยงได้รับข่าวว่าโปรวเระ^{๑๘}ซึ่งหยุดหนึ่งอยู่นำเมืองเลนนิอาโก^{๑๙} ๕ วันนั้น ได้ทำสะพานข้ามแม่น้ำที่ตำบลอังกิอาร์^{๒๐}แล้วเดินไปยังมันโดวา โบนาปาร์ตจึงมอบให้ยูเบิร์ต^{๒๑}และเรย์^{๒๒}จัดการติดตามอัลวินซี ตนเองคุมทหารกองพลมัสเซนา^{๒๓}ออกมาออกเดินไปในค่ำวันนั้นเอง ผ่านโรนาร์^{๒๔}ไปถึงมันโดวา ทหารฝรั่งเศสในกองพลมัสเซนาได้เดินในคืนก่อนเป็นระยะ ๒๐ กิโลเมตร ได้ทำการรบตลอดวันในวันที่ ๑๔ แล้วยังเดินกลับไปมันโดวาอีกเป็นระยะ ๔๖ กิโลเมตร คู่มือการไม่รู้จักหนัดเหนื่อยเลย เช่นเดียวกับแม่ทัพของตน

วันที่ ๑๕ มกราคม อัลวินซี^{๒๕}เข้าตีทหารฝรั่งเศสทั่วไวล^{๒๖}อีก แต่ทหารเอสเตรียหิวโหยและเหนื่อยน้อยนัก เลยทำการอ่อนแอไม่แข็งแรงพอฝ่ายฝรั่งเศสออกตี

การทัพของโยนาปาร์ต

ได้ตอบกลับลอยหนีไปทางเหนือ ผู้บังคับบัญชาไม่สามารถเห็นเขว้างได้ด้วยประการใด
ต่อไปถึงตำบลอาวิโอ แล้วอัลวินจึงรวบรวมทหารที่เหลือเข้าเป็นปีกแผ่นดินได้

ฝ่ายโปริเวร่า เมื่อข้ามแม่น้ำมาและได้ตีกองทัพฝรั่งเศสที่รองโคถอยมาแล้ว
วันที่ ๑๔ ได้เดินไปยังตำบลโนการ่า เข้าวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๖ พันมาถึงตำบลซานจิออร์
จิโอ และเตรียมเข้าตีหาโตในตำบลนั้น เวลากลางวันวันนั้นสู้รบเสร็จสั่งให้ทหารใน
มันโตว่าเตรียมการออกจากบ้อมในวันรุ่งขึ้น แล้วพอถึงเวลา ๑๑ หกก็คุมทหาร ๓ พัน
ออกเดินไปยังตำบลลาฟาไวรีต้าและซานอันโตนิโอ

โปริเวร่าส่งทหารไปช่วย ๒ พัน ทหารนอกนั้นลงคุมไว้ที่ตำบลซานจิออร์จิโอ
ในขณะนั้นโยนาปาร์ตมาถึง กับโอเยโรก็นำทหารมา สู้รบเสร็จถูกตีกลับเข้า
ไปในเมืองมันโตว่า โปริเวร่าถูกตีปัดลงไปทางใต้ ถูกล้อมรอบแล้วเลยยอมเป็น
ขเลขศึก

เมื่ออัลวินซีได้ทราบว่โปริเวร่าข้ามแม่น้ำอาดีเจไปแล้วก็ต้องการจะรุกมาอีก แต่
ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานแข็งแรง เห็นเป็นการไม่สำเร็จเลยทิ้งทหารไว้รักษาที่โรล ๘ พัน
นอกนั้นคุมข้ามลุ่มน้ำวาลซูกาน่าไปยังลุ่มน้ำเบร์นต้า เพื่อกำบังเมืองฟรีอูลี

วันที่ ๒๕ มกราคม โยนาปาร์ตสั่งให้มัสเซนาร์ุกไปจากเวโรม่าผ่านวิเซนซา
โอเยโรรูกจากและนืออาโก้ไปยังเมืองปาโดว่าให้ ไปฉีกแนวแม่น้ำเบร์นต้าพร้อมกัน อัลวิน
ซีเลยต้องถอยไปหลังแนวแม่น้ำเปียเว

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ที่กลัดเลโก้นี้ แล้วรุ่งขึ้นรูกไปเมืองทวีเอนต์

ฝ่ายวุรมัสนัเห็นว่ไม่มีทางที่จะหวังให้ ใครมาช่วยมันโตว่าได้แล้วก็เลยยอมแพ้
ณวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ฝรั่งเศสยอมให้วุรมัสนัเองกับนายทหารในกรมบัญชาการและ
ทหารรวม ๑ ร้อยเป็นใหญ่ ๑ กระบอกกลับไปบ้านเมืองได้ ทหารนอกนั้นต้อง
เป็นขเลขศึก

เมื่อมันโตว่ายอมแพ้แล้ว โยนาปาร์ตได้คุมทหาร ๖ พันแยกไปในดินแดนของ
สังฆราช เพื่อกำบังให้สังฆราชทำการสงครามกับฝรั่งเศส ทำการสำเร็จผลโดย
รวดเร็ว

ในประเทศอิตาลี

โบนาปาร์ตได้กระทำการอย่างว่องไวรวดเร็ว จึงได้ผลสำเร็จชนะเอาสเตรีย
อีกคราว ๑ ข้อสำคัญได้เดาทางความผิดของฝ่ายเอาสเตรียได้ถูกต้องอย่างรวดเร็วพลัน
แล้วก็รวบรวมทหารเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๒ พันที่รีโวล์ ครอบครองฝ่ายเอาสเตรียซึ่ง
กระจายกำลังกัน และเข้ามารบกับโบนาปาร์ตเมื่อมีกำลังเพียง หมื่น ๙ พัน ๒ ร้อย
เท่านั้น เสร็จการรบตอนนั้นแล้วโบนาปาร์ตก็ไม่หยุดพัก กลับไปยังมณฑลอีกทันที ครอบ
ครองอูร์มส์และโปริเวรา เลยได้ล้อมมณฑลอีกที่เดียว

การที่จะเอาความมั่งคั่งของข้าศึกให้ตก แล้วและทำการต่อสู้อย่างรวดเร็วพลัน
ดังนี้เป็นการยาก แต่เป็นการจำเป็นที่สุดใครทำได้ก็แปลว่าเป็นแม่ทัพดี การที่จะ
ทำเป็นหรือไม่เป็นแล้วแต่อุปนิสัยแท้ จะเรียนขึ้นให้ ได้ยากที่สุด

ข้างฝ่ายเอาสเตรียนั้นแพ้เพราะเหตุต่อไปนี้

- ๑) เลือกทางรุกของกองหลวงไม่ถูก ที่เหมาะสมมาจากฟรีอูล์
- ๒) แบ่งทหารไปทางที่ไม่สำคัญเป็นจำนวนมากเกินไป
- ๓) ทำการเลื่อยช้า ไม่แข็งแรง
- ๔) มีทหารไม่ดี เป็นทหารใหม่ที่ไม่ได้รบความฝึกหัดเลยตั้งครั้ง

โบนาปาร์ตรุกเข้าไปในมณฑลคาร์นิเรีย

ครั้นโบนาปาร์ตได้รับทหารเพิ่มเติมมาจากกองทัพที่อยู่ทางแม่น้ำไรน์ คือ
กองพลแบร์นาด็อตต์และกองพลเดสมาส์ รวมมีกำลังทั้งหมด ๙ หมื่น ๖ พัน และทหาร
ก็มีใจอีกเพิ่มว่าแรงมาก จึงตกลงรุกต่อไป

กองทัพเอาสเตรียได้มีกำลังเพิ่มเติมขึ้นเป็น ๖ หมื่น และรัฐบาลตั้งให้อารชตุค
การด์ ซึ่งเป็นนายพลดีที่สุดในของเอาสเตรียในขณะนั้น มาเป็นแม่ทัพ แต่คงนับว่าอยู่
ในที่ลำบาก เพราะมีกำลังน้อยกว่าฝ่ายฝรั่งเศส แล้วทหารไม่ได้รับความฝึกหัดพอ
ทั้งมีน้ำใจไม่สู้ดี อนึ่งกองทัพตั้งแยกกันอยู่ด้วย คือ ภาค ๑ อยู่ในที่โรล อีกภาค ๑
ตั้งอยู่ที่แนวแม่น้ำดีลูอาแม่น้ำโด มีแนวรักษาด่านอยู่ที่แม่น้ำเปียเว

โบนาปาร์ตแบ่งทหารออกเป็น ๒ กองทัพน้อยเหมือนกัน กองทัพที่ ๑ มีทหาร
๔ กองพล คือกองพลมัสแซน่า กับแบร์นาด็อตต์ ก็เออและเชจูเรียกับทั้งกองหนุนทหารม้า

การทัพของโบนาปาร์ต

รวมกำลังประมาณ ๔ หมื่น รวมพลที่แนวแม่น้ำเปียเว และจะทำการในบังคับบัญชา โบนาปาร์ตเอง กองทัพที่ ๒ มีทหาร ๓ กองพล เป็นจำนวนทหารประมาณ ๒ หมื่น รวมพลที่แม่น้ำลาวิส ในบังคับบัญชายูเบิร์ต มีหน้าที่ทำการในที่โรล วิกตอร์และคิลเมน มีหน้าที่คุมทหารกองหนุนป้องกันทางข้างหลังของกองทัพ

การสงครามจะดำเนินไปในยุทธบริเวณใหม่ คือในเทือกเขาอัลป์ ฝ่ายฝรั่งเศสมุ่งหมายตีเมืองวิลลาซ เดโอเบ็นและกรุงเวียน

ระหว่างวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์กับวันที่ ๑๐ มีนาคมกองระวังน้ำทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่อสู้กันหลายครั้ง วันที่ ๑๐ มีนาคมกองทัพฝรั่งเศสเริ่มรุก โบนาปาร์ตคุมทหาร ๓ กองพล รุกไปตรงหน้าแห่งที่มั่นของอาร์ชดั๊ก ให้มัสเซน่ารุกไปโอบปีกขวา เลยทำให้ฝ่ายเอาสเตรียต้องถอยจากแนวต้านทานไปทุก ๆ แนว

วันที่ ๑๒ มีนาคม กองทัพฝรั่งเศสข้ามแนวแม่น้ำเปียเว วันที่ ๑๖ ข้ามแนวแม่น้ำอัลบาเม้นได้ก่อนหน้าข้าศึก อาร์ชดั๊กถอยไปหลังแนวแม่น้ำอิซอนโซ อีกไม่ช้า กองทัพฝรั่งเศสก็ข้ามแนวนั้นได้ และตีได้เมืองกราตส์ค่า ฝ่ายมัสเซน่าคงเดินโอบ เรื่อยไปได้ต้นน้ำอิซอนโซแล้ว และยึดสันเขาทาร์วิส

ส่วนอาร์ชดั๊กเมื่อถอยจากแนวแม่น้ำอิซอนโซแล้ว ได้แบ่งทหารออกเป็น ๒ ภาค ภาค ๑ กับกองสเบียงให้ถอยไปยังสันเขาทาร์วิส เลยไปประทะกับกองพล มัสเซน่าซึ่งต่อสู้ทางหน้า แล้วยังถูกกองพลกิเยอตามตีไปข้างหลังอีก เลยถูกจับเป็น ชเลยศักทั้งกอง อีกภาค ๑ นั้นถอยไปหลังเทือกเขาและไปยังเมืองกลาเก้นฟูร์ต สมทบกับกองทหารที่ยกมาช่วยจากกองทัพที่อยู่ทางแม่น้ำไรน์

โบนาปาร์ตรวบรวมกองทัพที่เมืองวิลลาซ

ในระหว่างนี้ยูเบิร์ตได้รุกไปในที่โรล ข้ามแม่น้ำลาวิสได้ยึดเซ่นและบรัก เซ่น วันที่ ๒๑ มีนาคมหยุดฟังข่าวคราวโบนาปาร์ต ในขณะนั้นพลเมืองที่โรลก็ถูก เป็นขบถต่อเอาสเตรียทั้งหมดด้วย วันที่ ๕ เมษายน ปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ได้รับข่าวจาก โบนาปาร์ตแล้วว่ากำลังเดินตามลุ่มน้ำเคราไปสมทบกับกองทัพโบนาปาร์ตที่วิลลาซ

ในประเทศอิตาลี

ในต้นเดือนเมษายน โบนาปาร์ตออกเดินทางจากวิลลาซ จะไปกรุงวีน ขับไล่ทหารอาร์ชดยุกคาร์ลตลอด วันที่ ๒ ที่ ๓ เมษายนที่กองทหารเอสเตรียแตกที่เมืองเคียร์นสไตน์และนอยฮมาร์คต์ แล้ววันที่ ๗ ไปถึงซังต์มิเชล ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงวีนเพียง ๑๗๐ กิโลเมตรเท่านั้น ทั้ง ๒ ฝ่ายพร้อมที่จะทำสัญญาหยุดรบ เพราะอาร์ชดยุกเห็นว่าไม่มีทางสู้ได้ และไม่มีคามหวังว่าจะได้ทหารมาช่วยอีกด้วย

ฝ่ายโบนาปาร์ตเพราะรู้สึกว่าการทัพมอโรทางแม่น้ำไรน์ยังไม่สามารถจะรุกไปในลุ่มน้ำดานฮูปได้ อีกประการ ๑ ทางส่งกำลังซึ่งยาวมากนั้น ไม่สู้มีทหารรักษาพอเพียง

วันที่ ๗ เมษายน ได้ทำสัญญาหยุดรบกัน แล้วในปลายเดือนนี้ได้หยุดรบทางเบลเยียมและที่แม่น้ำไรน์ด้วย

วันที่ ๑๗ ตุลาคมปี พ.ศ. ๒๓๔๐ ได้เซ็นสัญญาเลิกสงครามที่เมืองคัมโปฟอร์มิโอ ตามสัญญา^๕ เอสเตรียยกเบลเยียมกับดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์และเกาะโยเนียนให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส กับยอมรับให้มีรัฐบาลชิสอัลป็นขึ้นใหม่ (คือรวมดินแดนมีลาโน, มอเดนาและโบโลเนีย) ส่วนฝรั่งเศสยอมให้เอสเตรียปกครองดินแดนเวเนเชีย, ฟรีอูลีและคัลมาเทีย

เมื่อพิจารณาการทัพของโบนาปาร์ตทุก ๆ ครั้ง จะเห็นได้ว่าการทัพ ปี พ.ศ. ๒๓๓๕ - ๒๓๔๐ นี้ มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากทั้งเป็นตัวอย่างอันดีมากที่สุด โบนาปาร์ตใช้กำลังอันน้อยทำการได้ผลมากมาย

ในทางยุทธศาสตร์ การที่โบนาปาร์ตได้กระทำไปนับว่าเป็นตัวอย่างอันดีทั้งในทางวิธีรับวิธีรุกเป็นคราว ๆ ไป และทำตามเหตุการณ์ที่ต่าง ๆ กันทุกคราว

ในทางยุทธวิธี เพราะกองทัพฝรั่งเศสจัดแบ่งเป็นกองพลซึ่งมีทหารทุกเหล่ารวมกัน ใช้วิธียุทธใหม่ และทหารมีความกล้าหาญทำการรวดเร็วว่องไว ฝ่ายฝรั่งเศสจึงรบชนะฝ่ายเอสเตรียได้เสมอ ถึงแม้ในขณะที่มีกำลังน้อยกว่าก็ชนะ

แต่ยังไม่แลเห็นชัดว่าโบนาปาร์ตได้แสดงวิธีแปลกลาตอันใดที่เป็นของตนแท้ การเช่นนี้จะได้เห็นชัดต่อในภายหลัง เมื่อทำการสงครามในเวลาเป็นเอมเปอเรอร์แล้ว

เมื่อได้ทำสัญญาเลิกการสงครามกันที่คัมโปฟอร์มิโอแล้ว การสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปก็สงบ เว้นแต่ประเทศอังกฤษเท่านั้นไม่ยอมเลิกสงคราม เพราะอังกฤษรบทางทะเลได้เปรียบเสมอ กองทัพเรือฝรั่งเศสมีกำลังน้อยสู้ไม่ใคร่จะได้

รัฐบาลฝรั่งเศสจึงเกิดความคิดที่จะไปทำร้ายประเทศอังกฤษทางเมืองขึ้น (โกลี) คิดการไปตีประเทศอียิปต์ (ประเทศราชขึ้นตุรกี) แล้วและไปตีอินเดียต่อไป วันที่ ๑๕ พฤษภาคมปีพ.ศ. ๒๓๔๑ โบนาปาร์ตคุมทหาร ๓ หมื่น ๒ พันบรรทุกเรือ ๓ ร้อยลำ ออกไปจากประเทศฝรั่งเศสไปยึดเกาะมาลต้า แล้ววันที่ ๑ กรกฎาคมไปถึงเมืองอเล็กซานเดรีย (อียิปต์) หลบหนีกองทัพเรืออังกฤษในบังคับบัญชาเนลสันไปได้ แล้วขึ้นบกยึดเมืองอเล็กซานเดรีย ชาวอียิปต์ต้านทานแต่เล็กน้อย (แผนที่หมายเลขที่ ๔)

ต่อไปได้ยกกองทัพไปยังเมืองโคโร (เมืองหลวงอียิปต์) พวกมาเมลุกซึ่งปกครองอียิปต์อยู่ในขณะนั้น จัดทหารออกมารับ หมื่น ๕ พัน รบกันที่ตำบลเชเบรียสส์ ฝรั่งเศสชนะโดยง่าย

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ได้รับกันอีกครั้ง ๑ ที่น้ำปรัมมิคใกล้เมืองโคโร พวกมาเมลุกแพ้ เสียทหารตายถึง ๘ พัน ฝรั่งเศสเลยได้เมืองโคโรและอียิปต์ตอนเหนือตลอด

แต่ในขณะนั้นเนลสันแม่ทัพเรืออังกฤษ คุมกองทัพเรือเข้าตีกองทัพเรือฝรั่งเศสที่อ่าวอานูเกียร์ กองทัพเรือฝรั่งเศสแพ้ เรือรบเป็นอันตรายหมด

คราวนี้ฝ่ายตุรกีตกลงกระทำการสงครามกับฝรั่งเศส เพื่อป้องกันประเทศอียิปต์

โบนาปาร์ตได้จัดส่งนายพลเคอะเซซ ไปตีอียิปต์ด้านใต้ ได้รับไล่ข้าศึกไปจนถึงเมืองอิสซุอาน ตีได้ตลอด

ในระหว่างนี้โบนาปาร์ตเองคุมทหารไปโจมตีทะเลซีเรีย (ของตุรกี) เพื่อจะไป
ป้องกันมิให้กองทัพตุรกียกมาในอียิปต์ ได้รับชนะกองทัพตุรกีที่เมืองกาซา และไป
ตามตีทหารตุรกีที่ถอยหนีไปในที่เมืองยัฟฟาอีกโดยข้าศึกไม่รู้ตัว ได้เมืองยัฟฟา
และเสบียงอาหารที่ส่งสมไว้เป็นอันมากแต่ในกองทัพเกิดมีกาฬโรคขึ้น จึงยกไป
ยังเมืองบอมบะดิงค์กระเซาะ เขาล้อมบอมบะดิงค์อยู่เป็นเวลา ๖๒ วันแต่ทำการไม่สำเร็จ
เพราะกองเรือรบฝรั่งเศสซึ่งขนปืนใหญ่จะมาส่งให้ไว้ ในการตีเมืองนี้ ถูกเรือรบอังกฤษ
ตีแตกกระจัดหายหรือจับได้ ไปเสีย

ตุรกีส่งกองทัพในบังคับบัญชาเจ้าเมืองดามัสโคสมาสู้รบ ได้ต่อสู้กับกองทหาร
ฝรั่งเศสต่าง ๆ ลงท้ายมาล้อมกองพลฝรั่งเศสในบังคับบัญชาเคิลแบร์ โบนาปาร์ต
ต้องยกไปช่วย และตีแตกถอยไป

ในขณะนั้นกองทหารอังกฤษมารบกวณให้ต้องเลิกการล้อมบอมบะดิงค์ โบนาปาร์ต
เลยพากองทัพกลับไปในอียิปต์ มารบกับกองทัพตุรกีอีกกอง ๑ ซึ่งส่งมาทางเรือมา
ขึ้นบกที่อียิปต์ กองทัพตุรกีพ่ายแพ้ ในจำนวนทหารหมื่น ๘ พันที่ขึ้นบก หนี
กลับไปได้ ๓ พันเท่านั้น นอกนั้นตายหรือเป็นเชลยศึกหมด ในขณะนั้นมีการยุ่ง
เหยิงในประเทศฝรั่งเศสเอง เพราะในระหว่างที่โบนาปาร์ตไม่อยู่นี้ ในยุโรปได้
รบกันอีก คืออาอสเตรีย, รัสเซีย, อังกฤษกับเมืองเล็กเมืองน้อยในเยอรมันและ
อิตาลีได้รวมกันรบกับเรปบลิกฝรั่งเศสอีก ฝ่ายฝรั่งเศสออกจะเสียทีมาก เห็น
ในประเทศอิตาลีชาวอริโอฟแม่ทัพรัสเซียได้ทำการรบชนะโดยเร็วพลัน (ดังที่จะได้
บรรยายต่อไปในมาตราน่า) ในประเทศฝรั่งเศสเลยเกิดความไม่พอใจกันมาก เห็น
ว่าโบนาปาร์ตคนเดียวจะกู้ประเทศได้ จึงเรียกกลับจากอียิปต์

ฝ่ายในอียิปต์นั้นให้เคิลแบร์อยู่บังคับบัญชาแทนต่อไป โบนาปาร์ตลงเรือออก
จากอียิปต์ ในวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๔๒ ต้องหลบหนีเรือรบอังกฤษซึ่งคอย
ไล่จับอย่างกวาดขัน รอดมาได้มาขึ้นบกที่ตำบลซังต์ราฟาเอล

ส่วนเคิลแบร์นั้น เห็นว่าชาวเมืองอียิปต์ ไม่พอใจในการที่ฝรั่งเศสมาปกครอง
ก็จัดการจะพากองทัพกลับ แต่นายพลเรืออังกฤษไม่ยอมว่าจะกลับก็ต้องยอม

เป็นขลุ่ยเล็กเสียก่อน เกิดแบร์ โกรธเลยเข้าตีกองทัพตุรกีซึ่งขอมอีกเป็นจำนวน ๕ หมื่นที่เฮลิโอโพลิส กองทัพตุรกีแตก กับชาวเมืองโคโรเธกเป็นขมในเวลาที่รบกันนั้น แต่เคิลแบร์ปราบปรามได้ อีกไม่ช้านักเคิลแบร์ถูกชาวอียิปต์คนหนึ่งฆ่าตาย เดอะเซซก็เหมือนกัน แล้วในขณะเดียวกันนั้นโอบัสผู้บังคับบัญชาทหารฝรั่งเศสซึ่งรักษาเกาะมาดากัสการ์ยอมแพ้แก่กองทัพเรืออังกฤษซึ่งล้อมไว้

นายพลอังกฤษแอเบอร์ครอมบ์คุมทหารขนบกลที่อาบูเคียร์ เมื่อนายพลฝรั่งเศสซึ่งทำหน้าที่แม่ทัพในอียิปต์แทน รวมกำลังอยู่ที่โคโรแห่งหนึ่ง กับทอเลอซานเดรียอีกแห่ง ๑ กองทหารทอเลอซานเดรียต่อต้านทหารอังกฤษไว้ได้

คราวนี้กองทัพตุรกีขมอีกเป็นจำนวน ๓ หมื่น ๔ พัน ชกไปยังโคโร ทหารฝรั่งเศสที่โคโรมีเพียงหมื่น ๔ พันเท่านั้น นายพลเบ็ลลิอาร์ด์ผู้บังคับบัญชาเลขขอมแพ้ โดยตกลงกันว่าฝ่ายซัสสิกยอมให้ทหารฝรั่งเศสกลับไปบ้านเมืองได้

เมื่อกองอยู่ที่ทอเลอซานเดรีย แต่ถูกตีกระหนาบ ๒ ข้าง (อังกฤษข้าง ๑ ตุรกีข้าง ๑) เลยยอมแพ้ดังเดียวกับเบ็ลลิอาร์ด์

ตามความมานะ เห็นได้ว่าการที่ฝรั่งเศสส่งกองทัพไปยังประเทศอียิปต์นั้นไม่มีประโยชน์อะไรเลย เสียทหารเจ็บป่วยล้มตายเปล่า ๆ นักเลงพงษาวดารเล่าว่า การที่ฝรั่งเศสไปตีอียิปต์นั้น เป็นความคิดของโบนาปาร์ตจะไปเสียจากประเทศฝรั่งเศสชั่วคราว เพื่อให้ชาวฝรั่งเศสรู้สึกได้ว่า เมื่อตนไม่อยู่ใครจะทำสงครามต่อสู้กับประเทศอื่นในยุโรปให้ได้ดีไม่ได้ ทั้งการภายในของฝรั่งเศสยังยุ่ง โบนาปาร์ตยังไม่มีโอกาสจะขึ้นสูงได้เต็มที่ อยู่ไปอาจเสียหายไปเปล่า ๆ เสียซ้ำ เพราะสมัยเรูปถิกลตอนต้นนั้นประหารชีวิตกันง่ายเต็มที่ เลยไปเสียที่คิดว่า แล้วก็คิดไปทำการให้ทรูหว่าให้ชาวฝรั่งเศสเห็นชัดว่า แม้ว่าโบนาปาร์ตไปทางไหน ก็เกิดเรื่องช้อลื่อนามฝรั่งเศสอย่างวิเศษเสมอ

การที่โบนาปาร์ตคิดทั้งนี้ก็สำเร็จจริงตามคาดหมายทุกประการ พอโบนาปาร์ตไปแล้วทางยุโรปก็เกิดรบกันอีก และฝรั่งเศสเสียที่เรือรบทีเดียว ภายในบ้านเมืองก็ยุ่งเหยิง ชาวเมืองพากันร่ำร้องว่าโบนาปาร์ตคนเดียวจะกู้เมืองได้ ขอให้กลับมา

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓

พอโยนาปาร์ตกลับมากำจัดการเปลี่ยนระเบียบการปกครองประเทศใหม่ เล็ก
ดิเรกตัวระเสี่ย ให้มีผู้ปกครองที่เรียกว่ากงซุล ๓ คน (จำอย่างประเทศโรมัน
ครั้งเก่าแก่ที่มีกงซุลเป็นหัวหน้าพเนกปกครองนั้น) คน ๑ เรียกว่ากงซุลใหญ่ (เปร์มิเยร์
กงซุล) โยนาปาร์ตเองเป็น มีกงซุลรองอีก ๒ คน แปลว่าโยนาปาร์ตได้ขึ้นเป็น
ใหญ่ที่ ๑ ในประเทศแล้ว แต่ยังไม่ม้ออำนาจเต็มที่ทีเดียว บ้านเมืองยังสมมุติว่าเป็น
เรูปบลีคอยู่

ในส่วนทางการเมืองการสงครามรัฐบาลใหม่ก็รับมรดกของรัฐบาลเก่าซึ่งทำอยู่ไว้นั้น โยนา
ปาร์ตได้มีจดหมายไปถวายเอมเปอเรอร์เอาสเตรียและพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ขอเลิก
สงคราม แต่ไม่สำเร็จเพราะประเทศทั้ง ๒ ไม่ยอมเลิก ฝ่ายเอมเปอเรอร์ปอล
ประเทศรัสเซีย ไม่พอพระทัยในการรบที่ได้เป็นไปในปีพ.ศ. ๒๓๔๒ ซึ่งกองทัพ
รัสเซียรบชนะในอิตาลี แต่แพ้ในประเทศสวิส เพราะเอาสเตรียไม่อุดหนุน
โยนาปาร์ตเห็นเป็นทางลัดจัดการส่งทหารรัสเซียที่ฝรั่งเศสได้มาเป็นขเลยศึกนั้น คน
ไปถวาย ให้เครื่องแต่งกายและอาวุธใหม่ไปเต็มทีด้วย ประเทศรัสเซียออกจากเจ้าพวก
ประเทศที่รวมกันเป็นข้าศึกของฝรั่งเศส เป็นอันจะต้องต่อสู้แต่กับประเทศเอาสเตรีย
และประเทศอังกฤษ กับเมืองเล็กเมืองน้อยที่ประเทศทั้ง ๒ ให้เงินอุดหนุนนั้น

ได้ทำการสงครามกันต่อไป เรียกว่าการทัพ ปี พ.ศ. ๒๓๔๓

ยุทธบริเวณของการทัพคราวนี้ เช่นเดียวกับในปีพ.ศ. ๒๓๓๕ และมีแนว
ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน

ฝ่ายเอาสเตรียได้กลับตีได้ลุ่มน้ำไปในปีพ.ศ. ๒๓๔๒ และมาตั้งทัพอยู่ที่
เทือกเขาอาเปินนี้อย่างในต้นปีพ.ศ. ๒๓๓๕ มีทางส่งกำลัง ๓ ทางคือทางจากโลว์โนผ่าน
มิลาน, แบริเชียไปเวโรนา, ทางจากโลว์โนผ่านเคร์โมน่า, ไปเวโรนา, ทางจาก
อนดีสซานาเวโรนาไปเอาสเตรียทางฝั่งขวามือน้ำไป ๑ แม่น้ำโปเองซึ่งสหภาพทำข้ามอยู่ใน
มือเอาสเตรียตลอดจนให้เส้นทางส่งเสบียงเครื่องใช้ ได้สะดวก แม่น้ำแยกของ
แม่น้ำไปต่าง ๆ ให้เป็นแนวตั้งทัพที่ปลอดภัย

ฝ่ายฝรั่งเศสในอิตาลีมีกำลังน้อยนัก อยู่ในดินแดนวิเอรารอบเมืองเยนัว
คูอาการออกจะต้องถอยไปหลังแม่น้ำวาร์เสียซ้ำ

กำลังทหารฝรั่งเศสรวมกันหมด ซึ่งจะใช้ทำการรบในสนามทันทีได้เป็น
จำนวน ๒ แสน ๕ หมื่น กับกองชุดใหญ่ได้ออกประกาศให้เรียกทหารใหม่เข้าประจำ
การอีกแสนคน

โดยที่รัฐบาลมีคณับถือมาก และได้จัดการภายในวลาบโดยเร็ว จึง
สามารถหาเงินหาคนได้ง่าย ทหารทั้งปวงแบ่งเป็น ๓ กองทัพ คือ ๑) กองทัพ
สำหรับทำการในเยอรมันในบังคับบัญชามอโรมีนำที่รุกเข้าไปในลุ่มน้ำดาเนียล ๒) กอง
ทัพมัสเซนในประเทศอิตาลี มีกำลังประมาณ ๔ หมื่นม้านาทบองกันดินแดน
เขตรเย็นรักยาบอมเขวไวไวให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ กับแบ่งแม่น้ำวาร์ไว้ทั้งต่อ
สู่หน่วงเหนี่ยวทำให้กองทัพเอเชียต้องเสียกำลังเสียเวลา ๓) กองทัพซึ่งเรียกว่า
กองทัพหนูน ซึ่งกองชุดใหญ่จัดขึ้นใหม่ภายในประเทศ มีกำลังประมาณ ๖ หมื่น
จะให้ไปช่วยในยุทธบริเวณทางใดก็ได้แต่เหตุการณ์ ในการจัดกองทัพหนูนนี้ได้ให้
พวกนายทหารพลทหารที่ทำการปราบปรามขบถในดินแดนเองเด (ภายในประเทศ
ฝรั่งเศสเอง) เสร็จแล้วนั้น กับทั้งที่เตรียมว่าจะส่งไปเพิ่มเติมกองทัพในเอียปต์
แต่มิได้ส่งไป ให้เป็นโครง รับคนใหม่เข้าประจำให้เต็ม

ฝ่ายข้าศึกประเทศอังกฤษมีกองทัพเรืออยู่ในอ่าวเยนัว สำหรับช่วยอุดหนุน
กองทัพเอเชียซึ่งทำการรบในทางนี้ กับมีกองทหารบกอยู่ที่มาอง ซึ่งจะใช้
ข้ามไปช่วยในประเทศอิตาลีได้ และจ่ายเงินอุดหนุนประเทศพวกเด็ยเป็นอันมาก

เอเชียมีทหาร ๒ กองทัพ กองทัพ ๑ อยู่ในเยอรมันในบังคับบัญชา
บารอนฟอนไกรย มีนำที่ยกไปยังแม่น้ำไรน์เพื่อต่อสู้กับกองทัพมอโร อีกกองทัพ ๑
อยู่ในประเทศอิตาลีมีกำลังแสน ๒ หมื่น ในบังคับบัญชาเมลาส มีนำที่ไปตี
เมืองเยนัว ตีหักแนวแม่น้ำวาร์แล้วและรุกเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสทางตัวนอก
เกือบได้

นี่คือกำลังทั่วไปทั้ง ๒ ฝ่าย แต่จะได้บรรยายความละเอียดเฉพาะในการ
ทัพที่ดำเนินไปทางยุทธบริเวณอิตาลี เพราะฉะนั้นจะต้องบรรยายกำลังและที่ตั้ง
กองทหารทั้ง ๒ ฝ่ายในประเทศอิตาลีให้ละเอียด

กองทัพมัสเซนาตั้งอยู่ตั้งต่อไปนี้ กองปีกขวาในบังคับบัญชามิโอลิส มี
กำลังระหว่าง ๗ กับ ๘ พัน ตั้งรักษาเมืองเบนัว กองกลางในบังคับบัญชาซุลต์ มี
กำลังระหว่างหมื่นกับหมื่น ๒ พัน บ้องกันสันเขาอาเป็นเนินที่ช่องเขาคลาติโบเน
และช่องเขาลาบ็อคเค็ตต้า กองปีกซ้ายในบังคับบัญชาซุเซต์ มีกำลังระหว่าง
หมื่น ๓ พันกับหมื่น ๔ พัน แยกตั้งอยู่ที่ช่องเขาโคลติเต็นต้าที่เมืองนิซซาและที่แนว
แม่น้ำวาร์ กับมีกองอิสระไปตั้งอยู่ห่างไกลทางปีกซ้าย มีกำลัง ๔ พันในบังคับ
บัญชาธูโรรักษาช่องเขามองต์เซนีส์

กองทัพมัสเสนานี้ได้ต้านทานกองทัพอาสเตรียไว้ จนกระทั่งกองทัพหนูนจะ
ได้ยกมาช่วย ก่อนเริ่มรบแม่ทัพได้จัดการเพิ่มเติมยักย้ายทหารเพื่อวางระเบียบให้
เรียบร้อย แก่การยุ่งซึ่งได้เกิดขึ้นเป็นผลของการที่รบแพ้ ในปีพ.ศ. ๒๓๔๒

ส่วนกองทัพหนูนนั้น ได้จัดขึ้นโดยมหาชนทั่วไปในประเทศฝรั่งเศสหรือ
ประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรปไม่ทราบเรื่องชัดเจน ได้ให้ทำเป็นที่ว่าเตรียมการต่าง ๆ
ที่เมืองคียองจนคนสืบข่าวลับของข้าศึกพากันไปดูแน่น ให้คนหนุ่มที่ยังมิได้หัดทหารเลย
หรือทหารเก่าแก่ที่เจ็บป่วยทรุดโทรมมาเดินยุ่มย่ามหลอกลให้ดู พวกคนสืบข่าวกลับ
หัวเราะเยาะ และบอกไปยังรัฐบาลที่ไซมว่ากองทัพนี้เหลวไหลไม่น่ากลัวเลย

ระหว่างที่ทำการหลอกลเช่นนั้น แท้จริงกองชุดใหญ่ได้จัดทหารเป็นกองพลอย่าง
ดีขึ้นใหม่ถึง ๔ กอง กอง ๑ มาจากมณฑลเบร์ตาญ กองพลที่ ๒ มาจากมณฑล
นอร์มันดี กองพลที่ ๓ จัดอยู่ที่ปารีส กองพลที่ ๔ มาจากฝรั่งเศสบ้านกลาง เป็น
พวกที่เตรียมจะส่งไปอียิปต์

ทหารทั้ง ๔ กองพลนี้ เดินไปยังประเทศสวิสซ่า ๆ เพิ่มเติมการต่าง ๆ ไป
พลาง กำหนดว่าจะไปหนุนกำลังกองทัพมอโรที่แม่น้ำไรน์ แต่ภายหลังกลายเป็น
ยกไปในอิตาลี และมอโรก็ต้องแบ่งทหารของตนให้แก่กองทัพนี้ด้วยอีก ๒ หมื่น
กองทัพหนูนเลยมีกำลัง ๖ หมื่น

ปืนใหญ่สำหรับ กองทัพนี้ ได้จัดอยู่ต่างหากที่เมืองเบซังซอง, บริอ็องซอง, และออกโซน กระสุนก็เตรียมในเมืองที่กล่าวมานี้ ส่วนเสบียงทหาร, สบียงม้า และเครื่องใช้ อันเตรียมไว้ที่เมืองลียงเป็นทีสำหรับจะส่งไปประเทศอียิปต์

ในเรื่องจัดกองทัพหนูนี้นี้ มีผู้กล่าวว่า มูลเหตุนี้ ก็ตามกฎหมายกงซูล ใหญ่จะทำหน้าที่แม่ทัพหาได้ไม่ แต่โปนาปาร์ตย่อมต้องการทำสงครามเป็นกำลัง เพราะรู้สึกตนว่าทำได้ดีกว่าผู้อื่น จึงคิดจัดกองทัพหนูนี้นั้น แล้วตนเองจะพาไป สมทบกับกองทัพมอโร และเลยรวบรวมการบังคับบัญชาในกองทัพมอโรมาเข้าใน มือตน ทำการรุกตรงไปทางลุ่มน้ำดานหยูบไปตีกรุงวินที่เดียว แต่ครั้งมอโรทราบ ความเข้าก็หายอมไม่ ไม่ยอมให้ส่งกองทัพหนูนี้นี้ไปที่เดียวบอกว่าไม่จำเป็น ทั้งนี้ เพราะมอโรเป็นผู้ใหญ่กว่าโปนาปาร์ตมากเลยไม่ชอบที่จะให้เด็กไปสอน โปนาปาร์ต ไม่สมความประสงค์ก็เลยพากองทัพหนูนี้นี้ไปทางอิตาลีเลย และมีคำสั่งให้มอโรแบ่ง ทหารของตนมาเพิ่มจำนวนทหารในกองทัพหนูนี้นี้ ซึ่งในตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาล เลย ทำการรุกไปทางอิตาลี ซึ่งเป็นทางอ้อมไม่ใช่ทางตรง

อย่างไรก็ดี การที่กงซูลใหญ่สามารถจัดกองทัพหนูนี้นี้ด้วยความว่องไวและ สามารถ ทำการไปโดยไม่มีใครรู้สึกเช่นนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ปลาตและน่าชมเชยอย่างยิ่ง กองทัพเอเชียเตรียมที่อยู่ในอิตาลี มีจำนวนแสน ๒ หมื่นนั้น แบ่ง เป็น ๙ กองพล กองพลต่าง ๆ รวมกันเป็นกองทัพน้อยมีจำนวน ๓ กอง คือกองทัพ ที่ ๑ มีทหาร ๕ หมื่น มีทหารมารวมอยู่เกือบหมดและปืนใหญ่หนักด้วย มีหน้าที่ รักษาดินแดนปิเอะมอนเตและตรวจทางช่องเขาในเทือกภูเขาอัลปี บารอนเมลาสคุม ทหารอีก ๒ กองทัพน้อยรวมจำนวน ๑ หมื่น เป็นทหารรบแทบทั้งสี่เตรียมจะเดิน ไปตามลุ่มน้ำบอร์มีตา เพื่อตั้งยานกลางกองทัพมีสเสนักที่เทือกเขาอาเปินนั้น หวัง ใจจะตีกองทัพฝรั่งเศสให้แยกจากกันถอยไป ๒ ทาง ถอยไปยังเยนัวกาล ๑ ไปยังแม่น้ำเวจกัล ๑

ตามที่ว่ามาแล้วนี้ ก็สามารถจะแลเห็นและเปรียบเทียบแผนการสงครามของ แม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้

ฝ่ายเอสเตรีย ถือว่าตนเองกำลังมากกว่า จึงต้องการรุกทั้ง ๒ ทาง ให้ กองทัพในประเทศอิตาลีบุกก่อน เข้าล้อมเมืองเยนัว และเข้าไปในประเทศ ฝรั่งเศส ครั้นฝ่ายฝรั่งเศสตกลงจะวังทางนั้นมากแล้ว กองทัพในเยอรมันจึงจะเริ่มบุกไป ทางเมืองบาเซล แล้วตีเอาประเทศสวิต

ฝ่ายฝรั่งเศส กองพลใหญ่กำหนดให้กองทัพในประเทศอิตาลีคงตั้งรับ ต่อ สู่เหนียววังชาสกีที่มีความบอบช้ำอดโรย แล้วกองทัพในประเทศเยอรมันจึงจะข้าม แม่น้ำไรน์ไป โอบปีกซ้ายกองทัพโคียร์บักไปยังเมืองอูล์มและราตส์บอน ในขณะที่ กองทัพหนุนจะเข้าทำการ จะไปช่วยกองทัพมอโรสำหรับพร้อมกันรุกตรงไปยัง กรุงเวียน หรือข้ามเขาอัลป์และเข้าไปในประเทศอิตาลีโดยฉับพลัน ไปตีหลังกองทัพ เมลาส ก็แล้วแต่เหตุการณ์

การทัพได้เริ่มต้นในเขตรัฐเวโรนาเมืองเยนัว วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๓ ฝ่ายเอสเตรียเริ่มรุก เมลาสคุมทหาร ๗ หมื่นเดินไปตามลุ่มน้ำเบอร์มีดาและคานา โร แล้วเข้าตีทางเดินข้ามเขาอาเปนนินต่าง ๆ พร้อมกันทุกแห่ง นายพลเอลสันนิช บังคับบัญชากองด่านขวาต่อสู้กับชูเชต์ นายพลอ็อตต์บังคับบัญชากองด่านซ้ายมีกำลัง ๒ หมื่น ๕ พันยกตรงไปยังเมืองเยนัว เมลาสเองบังคับบัญชากองกลางต่อสู้กับซุลต

มัสเซนามิได้เห็นว่าฝ่ายเอสเตรียจะเริ่มรบเร็วดังนี้ เพราะฉะนั้นยังไม่ได้เตรียม การพร้อมเพรียง แนวกองทัพฝรั่งเศสจึงขาดกลางตรงขาไว่น่า ทหารประมาณ หมื่น ๕ พันกับหมื่น ๘ พัน ถอยไปยังเมืองเยนัวพร้อมกับมัสเซนามิแม่ทัพ ฝ่าย ทหารนอกจากนั้นถอยไปยังแนวแม่น้ำวาร์ ในบังคับบัญชาชูเชต์ กองพลใหญ่ได้แสดงความ ประสงค์ไว้เดิมว่าอยากให้มีมัสเซนามิรวบรวมกำลังไว้ให้มากที่สุดที่เยนัว ให้มีทหารตั้ง ๒ หมื่น ๕ พันหรือ ๓ หมื่น เพื่อจะได้ตั้งขู่ทางส่งกำลังของฝ่ายเอสเตรีย ในขณะที่ เอสเตรียคิดจะรุกเข้าไปในดินแดนฝรั่งเศส ก็จะได้รุกไปมิได้ แต่นั่นแหละน่าจะ ถามว่าถ้ามัสเซนามิทำเช่นนั้นจริงจะได้ชื่อไรมาเลยยังทหารพอ เพราะภายหลังมัสเซนามิ ทหารเพียงกึ่งจำนวนเท่านั้นเท่านั้น ถูกล้อมอยู่ในเขตรัฐเยนัว ก็เกือบอดตาย

ฝ่ายมัสเซน่านั้นเมื่อถูกตีแตกแยกเป็น ๒ ภาคแล้ว และตนไปอยู่ที่เยนัว ก็มีความประสงค์จะจัดการติดต่อกับซุเซตอีกให้จงได้ จึงแบ่งทหารไว้บังคับบัญชาออกเป็น ๒ กอง กอง ๑ ในบังคับบัญชาซุสมีกองพลการ์ตันน์และกองพลกาซาน อีกกอง ๑ ในบังคับบัญชามิโอลิสมีกองพลการ์โนต์และกองพลสปิตาล ให้มิโอลิสรุกออกไปทางตำบลบิซาโฟ (ตัวนอก) เพื่อล่อให้ฝ่ายเอสเตรียไปทางนั้น มิโอลิสตีกองทหารเอสเตรียซึ่งกันมาอยู่ที่ตำบลมอร์นตีแตก ขับไล่ไปหลังแนวเขาอาเปนนินได้หลายสิบกพัน ๕ ร้อย เมื่อทางซารุกออกไปตั้งแล้ว วันที่ ๘ เมษายนมัสเซนาก็จัดการให้รุกออกไปทางซ้ายทางโปเซเวราโดยเร็ว จัดแบ่งทหารเป็น ๒ ขบวน คือ ขบวน ๑ ในบังคับบัญชาซุสยกไปในเขามุ่งไปตำบลสัสเซลล์โล่ อีกขบวน ๑ ในบังคับบัญชาของมัสเซนาเองไปตามชายทะเลทางโวลตรและซาไวน่า

ขบวนทหารฝรั่งเศสซึ่งมีกำลังน้อย ไปประทะกับข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่ามาก เพราะเมลาสได้รวมกำลังทหารเข้าทางนี้เป็นจำนวนถึง ๔ หมื่น และกำลังจะเดินเข้าไปหาเมืองเยนัว กองพลฝรั่งเศสได้ทำการรบอย่างแข็งแรง แต่ไม่สามารถต่อสู้กับข้าศึกซึ่งมีกำลังมากนั้นให้เป็นผลสำเร็จได้ ขบวนที่ไปทางชายทะเลต้องหยุดลงเดินต่อไปไม่ได้ มัสเซนาเลยเกิดมีความคิดจะนำขบวนนี้ตีฝ่าข้าศึกไปสมทบกับขบวนของซุสแล้วรวมกันตีฝ่าข้าศึกไปสมทบกับซุเซต

ครั้นเมื่อได้สมทบกันเป็นกองใหญ่แล้ว จึงจะกลับไปช่วยมิโอลิสที่เยนัวต่อไป

แต่ว่าทหารมีความเหน็ดเหนื่อยมาก เลยเกิดการยุ่งเหยิง มัสเซนาก็ไม่สามารถดำเนินการไปตามความคิดนี้ได้ ทำการรบต่างนาๆ อันหาประโยชน์มิได้ต่อไปอีกหลายวัน แล้ววันที่ ๑๔ เมษายนต้องกลับไปเยนัวตามเดิม ได้ทหารเอสเตรียเป็นขเลยศึกไปด้วยถึง ๔ พัน แต่คงไม่มีผลอันใด เพราะหาได้เปิดทางให้ตนออกจากที่ล้อมไม่ได้

ฝ่ายซุเซตก็พยายามจะตีฝ่าเข้าไปทางซาไวน่า เพื่อติดต่อกับมัสเซนา แต่ทำการไม่สำเร็จเหมือนกัน ต้องถอยไปยังแนวแม่น้ำวาร์

ตั้งแต่นั้นไปมัสเซนนำลูกล่อมประชิดอยู่ในเขนัว กองทหารฝ่ายเอสเตรียใน
 บังคับบัญชาออตต์เป็นผู้ล่อม ชูเซตพยายามต้านทานเอลสันิตซ์อยู่ที่แนวแม่น้ำวาร์
 ณวันที่ ๓๐ เมษายนฝ่ายเอสเตรียได้พยายามเข้าตีเมืองเขนัวอย่างแข็งแรง แต่
 ไม่สำเร็จถูกตีกลับออกมา มัสเซนไม่นั่งเฉยเฉย คงพยายามทำการรบกวนข้าศึก
 รอบบริเวณเป้อม คอยตีบดให้กองล่อมต้องออกไปห่างเป้อม เพื่อมิให้เข้าล่อมชิดได้
 ทหารของมัสเซนนำรวมกันอยู่ในที่กลาง ฝ่ายข้าศึกอยู่เป็นวงรวม เป็นแนวยาว
 การติดต่อระหว่างกองต่าง ๆ ในฝ่ายเดียวกันเป็นการยาก ฉะนั้นฝ่ายฝรั่งเศส
 ได้เปรียบอยู่

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม มัสเซนนำลูกออกไปรบกับข้าศึกทำอันตรายข้าศึกได้มาก
 วันที่ ๑๓ รุกอีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้ชุดที่ถูกอาวุธเลวตกไปเป็นขเลยศึกอยู่ในมือ
 ของฝ่ายเอสเตรีย วันที่ ๑๖ ทหารรักษาเมืองชาไวน์ยอมแพ้แก่ข้าศึก เลยทำ
 ให้มัสเซนนำลูกล่อมประชิดแน่นกว่าเดิม ฝ่ายฝรั่งเศสก็ต้องรบกับข้าศึกซึ่งร้ายกว่า
 ชาวเอสเตรียมาก คือต่อสู้ความอดอยาก เพราะถูกเอสเตรียในบังคับบัญชาออตต์
 ล่อมอยู่ทางบก กองทัพเรืออังกฤษในบังคับบัญชาเคตล่อมอยู่ทางทะเล ทหารฝรั่งเศส
 ๒ หมื่นกับชาวเมือง ๑ แสน ย่อมจะใช้เสบียงที่มีอยู่ในเมืองหมดไปโดยเร็ว วัน
 ที่ ๒๐ พฤษภาคมไม่มีอะไรเหลือในคลังเสบียงแล้ว ทหารไม่ได้อาหาร ชาวเมือง
 ก็จะลุกเป็นขบถอยู่แล้ว แต่มัสเซนาก็ยังไม่ยอมแพ้ ต่อวันที่ ๔ มิถุนายนจึงรู้สึกจำ
 เป็นแก่ที่จะยอมออกจากเขนัวไป ตามที่ข้าศึกขังแจะยอมให้ออกไปโดยดีไม่นับ
 ว่าเป็นขเลยศึก เป็นแต่ให้ยอมยกเมืองเขนัวให้เท่านั้น มัสเซนนำตกลงออกจากเขนัว
 ได้ทำหน้าที่ของตนตามคำสั่ง คือต่อสู้เหนียววังให้ฝ่ายเอสเตรียต้องอดโรยเสียกำลัง
 ให้มากนั้น เต็มตามความสามารถ

ในระหว่างเวลาที่กล่าวมานี้ ฝ่ายชูเซตได้พยายามป้องกันแนวแม่น้ำวาร์ ตั้ง
 แต่เทือกเขาถึงทะเล ตำบลสำคัญที่สุดในแนวนี้คือทิสพานซึ่งตั้งลอรอง ซึ่งมีบ้อม
 ก่ายหัวสะพานตั้งอยู่นั้น ฝ่ายเอสเตรียได้พยายามเข้าตีหลายครั้งหลายคราว แต่
 ฝ่ายฝรั่งเศสได้ยิงปืนใหญ่เล็กต้านทานอย่างแข็งแรงที่สุด และส่งขบวนทหารราบ
 ออกตีโต้ตอบด้วย ฝ่ายเอสเตรียทำการไม่สำเร็จสักครั้งเดียว

การที่มัสเซนาและชูเซตได้พยายามทำการต่อสู้มาตลอดเวลา ๒ เดือนนี้ นับว่า
เป็นตัวอย่างอันดีในทางยุทธวิธี และในความกล้าหาญของทหาร มัสเซนาเสียทีในทาง
ยุทธศาสตร์แต่ต้นมือ คือถูกข้าศึกรุกมาโดยมิทันรู้ตัว แนวของตนเลยขาดกลาง
ทหารแตกแยกออกเป็น ๒ ภาค แล้วต่างภาคต่างมีกำลังน้อยกว่าข้าศึกซึ่งมารบนั้นมาก
ถึงกระนั้นก็ดิมัสเซนาและชูเซต กลับทั้งทหารในบังคับบัญชามิได้ ขื่อต่อแตกคั่นหรือยอม
แพ้โดยเร็วเลย กลับกระทำการต่อสู้ในทางรับอย่างแข็งแรง มิได้ตั้งรับอยู่เฉย ๆ ด้วย
ได้ออกตักข้าศึก เป็นการโต้ตอบเสมอ ๆ ทำให้ข้าศึกต้องเสียกำลังและเหน็ด
เหนื่อยมากที่สุด การรบเมื่อเรามีกำลังมากไปทุ่มเทตีข้าศึกนั้น ยังนับว่าไม่ใช่การ
ยากนัก พอจะทำให้เป็นผลสำเร็จได้โดยง่าย ส่วนการรบเมื่อทราบแน่แล้วว่าเรามีกำลัง
น้อยกว่าเป็นอันมาก แต่ก็ควรรบอย่างแข็งแรงหวังประโยชน์แต่เพียงให้ข้าศึกต้อง
อิดโรยถอยกำลังเท่านั้น นั้นแหละเป็นการรบซึ่งต้องการทหารที่กล้าแท้จริง จึงจะ
ทำได้

ในระหว่างที่มัสเซนาและชูเซตพยายามเหนี่ยวรั้งข้าศึกไว้ทางประเทศอิตาลีละนั้น
มอโรได้คุมกองทัพรุกไปทางประเทศเยอรมัน และกองทัพหนุนได้ข้ามเขาอัลป์

มอโรมีทหารแสน ๓ หมื่น ในจำนวนนี้ได้แยกทหาร ๓ หมื่นไปตั้งรักษาบ้อม
ต่างๆ ตามแม่น้ำไรน์รวมในบังคับบัญชาเลอซูร์บ กับทั้งรักษาทางข้ามเขาที่ซึ่งตัดกอดธารด์
และที่ซึ่งเปลี่ยนรวมในบังคับบัญชามงเซย์

ทหารนอกจาก ๓ หมื่นที่เข้ามาแล้ว มอโรแบ่งออกเป็น ๔ กองทัพน้อย คือ
กองทัพ ๑ อยู่ทางขวาที่เมืองซัพฟ์เฮาส์ในบังคับบัญชาเลอซูร์บ กองทัพหนุนอยู่ที่เมือง
บาสส์ลในบังคับบัญชามอโรเอง กองทัพกลางอยู่ที่เมืองนอยไบ์รสาชในบังคับบัญชาซังต์
ซีร์ กองทัพซ้ายอยู่ที่เมืองสเตราสส์บูร์กในบังคับบัญชาซังต์ซูซาน

กองชุดใหญ่เร่งให้มอโรรุก เพราะฉะนั้นวันที่ ๒๕ เมษายนมอโรจึงให้ทหาร ๓ กอง
ทัพรุกข้ามสะพานที่สเตราสส์บูร์ก, นอยไบ์รสาชและบาสส์ล ทำอาการจะตัดด้านซ้ายของ
กองทัพเอเชียเรียในบังคับบัญชาไคร์ย ที่ตั้งอยู่ตามแนวฝั่งแม่น้ำไรน์อันตรงกันข้าม

จากคอนเสตันซังสตราสบูร์ก ส่วนกองทัพขวานั้นให้รุกข้า ๆ ไปยังลุ่มน้ำกินซิกไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์ ย้อนไปรบกวาดล้างชาวฝ่ายอาสเตรีย และล่อให้ข้าจะเข้าตีทางนั้น (การที่มอโรให้ทหารทางขวาของตน กลับย้อนไปรบกวาดล้างทางด้านขวาข้าศึกนี้ เป็นของชอบกลอันหนึ่ง)

วันที่ ๒๘ ชังต์ชูซานลอย แล้วมาข้ามแม่น้ำไรน์กลับมาทางฝั่งซ้ายที่สตราสบูร์ก เพราะไม่อยากจะเดินให้ข้างแก่ข้าศึก ไปข้ามแม่น้ำกลับไปทางฝั่งขวาใหม่ที่นอยไมร์สาช แล้วไปตั้งอยู่หน้าเมืองไฟร์บูร์กแทนชังต์ชูร์

ส่วนชังต์ชูร์กับมอโรเดินตามฝั่งขวาแม่น้ำไรน์ ไปจนถึงซัพฟ์เฮาส์ ในขณะที่เลอซูร์บข้ามแม่น้ำไปแล้ว ชังต์ชูซานไปสมทบกับกองอื่น ๆ ในวันที่ ๑ พฤษภาคม ความมุ่งหมายของมอโรในขณะนี้ จะปิดกองทัพอาสเตรียไปเสียจากเทือกเขาอัลป์

ได้สั่งให้เลอซูร์บไปตีคลังเสบียงของข้าศึกที่เมืองสแต็ททากาซ ตนเองคุมทหารเดินไปยังตำบลเอ็งเก้น ประทะกับโคร์ยที่นี้ ตีถอยไป แต่ในขณะนั้นมอโรหาได้รวมกำลังไว้เป็นปีกแผ่นไม้ ชังต์ชูร์อยู่หลังลงไปและมัวช่วยกองทัพเลอซูร์บอยู่ มอโรจึงไม่สามารถทำการให้ได้ผลแตกหักลงไปคราวนี้

โคร์ยถอยไปยังเมืองเมือส์เคียร์ช รัชบังสะคุมทหารปีกซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศสออกไปตีกองทัพอาสเตรียได้ ไซยชนะอีก แต่ชังต์ชูร์ซึ่งอยู่ในระยะไม่ไกลนัก นิ่งเฉยเสียไม่ช่วย ว่าไม่ได้รับคำสั่ง จึงไม่ได้ผลเต็มที่อีก

วันที่ ๖ พฤษภาคม ชังต์ชูร์ไปพบกองทัพอาสเตรียกำลังข้ามแม่น้ำดานฮุยบที่เมืองซิกมาริงเก้น อาจตีให้แตกเลวียดได้ แต่มอโรไม่ไปอุดหนุน กลับสั่งให้ชังต์ชูร์ถอยมาสมทบกับตนเลยไม่สำเร็จอีก

โคร์ยเปลี่ยนความคิดอย่างไรชุนมากกลับข้ามแม่น้ำดานฮุยบอีก ไปยังเมืองมิเบราซ เพื่อกำบังคลังเสบียง ชังต์ชูร์เข้าตีข้าศึกได้ ไซยชนะอีก กองทัพอาสเตรียเลยเข้าไปอยู่ในเขตรบ้อมเมืองอูลม์

ในขณะนั้นคาร์ โนต์เสนาบดีกระทรวงมหาดมอโรให้แบ่งทหาร ๒ หมื่น ๕ พันไปเข้าในกองทัพหนุน

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓

ครั้นกองทัพมอโรทั้งกองไปถึงหน้าเมืองอูลม์ ซึ่งตั้งชรั้อออกมาเห็นว่าควรจะตี
ที่นั่นโดยทันที แต่มอโรไม่เห็นด้วย วางกองทัพตั้งชุขานไว้น่าเมืองอูลม์ แล้ว
คุมทหารนอกจากนั้นไปเมืองเอากส์บูร์ก

ไครยเห็นได้ทีที่ถูกรุกออกตีซึ่งตั้งชุขาน (วันที่ ๑๕ พฤษภาคม) ทางเมืองแอร์บาช
แต่ซึ่งตั้งชรั้อกลับมาช่วยทัน ฝ่ายเอสเตรียเลยกลับเข้าไปยังเขตรเมืองอูลม์

มอโรกลับมาแต่ทำการร้าง ๆ รอ ๆ ขอบกล ข้ามไปฝั่งซ้ายและไปฝั่งขวา ยก
ไปทำท่าจะไปที่เอากส์บูร์กอีก แต่ลงท้ายรวมกำลังระหว่างแม่น้ำอิลแลร์กับแม่น้ำเลซ
หันหน้าไปหาแม่น้ำดานฮุยบ แล้วก็หยุดนิ่งเฉยเฉย ๆ คอยฟังข่าวทางอิตาเลียว่าจะ
เป็นอย่างไร

ซึ่งตั้งชรั้อและซึ่งตั้งชุขานต้องไปจากกองทัพเพราะวิวาทกับมอโร ความเห็นไม่
ลงรอยกันเลย

ในต้นเดือนพฤษภาคมกองพลทั้ง ๔ ซึ่งจะรวมกันเป็นกองทัพหนูนั่น ได้ไปถึง
เชิงเขาอัลป์ กองชุดใหญ่ออกจากปารีสไปถึงที่ตั้งกองทัพเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม

กองทัพเริ่มออกเดินข้ามเขาอัลป์ ทางขวามือกองอิสระ คือนายพลรุโรคุม
ทหาร ๕ พัน ไปยังมอนด์เซนีสเพื่อต่อลงฝ่ายเอสเตรีย นายพลชาบรังคุมกอง
ปีกขวาข้ามเขาทางซึ่งตั้งแบร์นฮาร์ดน้อย โบนาปาร์ตเองคุมกองหลวงข้ามเขาทางซึ่งตั้ง
แบร์นฮาร์ดใหญ่ แล้วกองทหารที่มาจากกองทัพมอโรในบังคับบัญชามงเซย์เป็นกอง
ปีกซ้ายข้ามเขาทางซึ่งตั้งก็อดชารด์

กองหลวงต้องเดินตามทางในหมู่เขาเป็นระยะประมาณ ๒๒๕ กิโลเมตร และ
ในระยะ ๑๕ กิโลเมตรมีเส้นทางเดินอย่างแคบสำหรับลาดเดินเรียงตัวไว้เท่านั้น กองทั้ง
วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ลานนี้ซึ่งคุมกองระวังนำข้ามสันเขาไป หลังกองระวังนำกองพล
ต่าง ๆ เดินไป ทหารบนต้องช่วยตกเป็นใหญ่ด้วย

วันที่ ๒๐ กองชุดใหญ่เองข้ามซึ่งตั้งแบร์นฮาร์ด ยกไปพบกองทหารหยุดอยู่หน้าบ้อม
บาร์ด เบียดแน่นกันอยู่ในลุ่มน้ำโครามัลเตอา ฝ่ายฝรั่งเศสได้พยายามเข้าตีบ้อมหลาย
ครั้งแต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะผู้บังคับทหารในบ้อมต่อสู้อย่างแข็งแรง ตกลงต้องให้

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓

ทหารราบและทหารม้าเดินอ้อมไปตามทางพรวนเดินไปทางอัลบาเรโด ส่วนปืนใหญ่ได้
พาผ่านบ้อมไปในเวลากลางคืน ใช้หญ้าและฟางปูถนนและห่อหุ้มล้อกันเสียงดัง

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ลานีสต์ได้เมืองอิวีรอา และกองทัพหนุนก็ไล่เข้าไป
ในเขตร์ ปิเอะมอนเต้

เมลาสปลาบใจอย่างที่สุด แท้จริงได้ทราบมานานแล้วว่าฝ่ายฝรั่งเศสทำการ
อะไรอย่างหนึ่งอยู่ทางข้างหลังตน แต่เข้าใจว่าเป็นการล่อลวงเท่านั้น ความที่ตกใจเลยไม่
ทราบจะทำอะไร ปล่อยให้ทหารฝรั่งเศสเดินเรื่อยมาจนถึงแนวแม่น้ำออร์ โค้ทางคิวัสโซ

ก่อนนั้นเมลาสยังไม่เชื่อว่าโบนาปาร์ตมาด้วยกับกองทัพหนุน แต่ที่คิวัสโซ
โบนาปาร์ตได้สแดงตนให้ฝ่ายอาสเตรียมเห็นถนัด เป็นอันไม่มีข้อสงสัยต่อไป

คราวนี้เมลาสจึงสั่งรวมกำลัง แต่ยังเดาไม่ถูกเลยว่ากองทัพหนุนจะเดินไป
ทางไหนแน่

โบนาปาร์ตเกลี้ยให้กองระวังนำเดินไปทางเมืองโตรีโน แต่กองหลวงนั้นหัน
กลับเดินไปยังเมืองโนวารา ข้ามแม่น้ำติชีโนโดยฉับพลันที่ตูร์บิโก้ในวันที่ ๑๓ พฤษภาคม
แล้ววันที่ ๒ มิถุนายนเข้ายึดเมืองมีลาโน

โบนาปาร์ตสั่งรวมกองปีกซ้ายในบังคับบัญชามอแซย์ที่มีลาโน แล้วก็จัดการ
ยึดประเทศลอมบาร์เดียอย่างมั่นคง ถือแนวแม่น้ำติชีโน จับได้กองระวังหลังของ
ฝ่ายอาสเตรียมข้ามแม่น้ำคเยเส้ไป ฝ่ายฝรั่งเศสยึดเมืองเบร์เซียและเคิรโมน่า

ครั้นได้จัดดินแดนมีลาโนเป็นฐานที่ทัพชั่วคราว และจัดการติดต่อกับกองทัพ
มอโรทางประเทศสวิสเป็นการเรียบร้อยแล้ว โบนาปาร์ตเริ่มจัดการไปต่อสู้กับเมลาส
ต่อไป วางทหารไว้ที่แม่น้ำติชีโน ๒ กองพลให้หันหน้าไปทางตะวันตก อีก ๒ กองพล
ที่แนวแม่น้ำคเยเส้หันหน้าไปทางตะวันออก กับมีกองหนุนอยู่ที่มีลาโนให้ช่วยอุดหนุน
ไปทั้ง ๒ ทาง ตามองคุมทหารนอกจากนั้นไปทางฝั่งขวามือไป เพื่อตัดทาง
ส่งกำลังของกองทัพเมลาสให้ขาดหมดแน่นอน คือโบนาปาร์ตจัดกองทัพรุกมีทหาร
๓ หมื่น ซึ่งแบ่งเป็น ๓ กอง กองที่ ๑ ในบังคับบัญชาลานีสต์เป็นกองระวังนำมีทหาร
ราบ ๓ กองพลน้อยทหารม้า ๑ กองพลน้อย กองที่ ๒ ในบังคับบัญชาวิกตอร์

มีทหารราบ ๒ กองพล (การ์ตันน์ และซัมบาร์ลัค) กับทหารม้าในบังคับบัญชาเคลแลร์มันน์ ๑ กองพลน้อย กองที่ ๓ ในบังคับบัญชาเคอะเซซมีทหารราบ ๒ กองพล (บูเคต์ และมอนนิเยร์) กับยังมีทหารม้าหนุนขึ้นตรงต่อกองทัพในบังคับบัญชามูร์ราต์ และมีทหารกองหนุนเป็นกองขนาดย่อมอยู่กับกงซุลใหญ่ คือทหารรักษาตัวกงซุล มีทหารราบ ๒ กองพันทหารม้า ๒ กองร้อย

วันที่ ๖ ลานน์สค์คุมกองระวังนำข้ามแม่น้ำไปที่ตำบลเบลจีโอโยโส รุ่งขึ้นมูร์ราต์ตามไป แล้ววันที่ ๘ กองทัพข้ามไปอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำไปทั้งกอง ลานน์สค์เดินไปยังเมืองตอร์โตน่า วันที่ ๙ พบกองทัพออตต์ซึ่งเมลาสถอนมาจากการล้อมเมืองเขินัวและสั่งให้ไปยังเปียเซนซ่าเพื่อรักษาทางลอยให้มั่นคง กองทหารทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่อสู้กันที่ตำบลมอนเตแบ็ลโล

ออตต์เข้าใจแน่ว่าตนต้องต่อสู้แต่กับกองระวังนำของข้าศึกเท่านั้น เห็นว่าคงตีแตกโดยง่าย แต่หลังกองทหารของลานน์สค์ยังมีกองทหารของวิกตอร์เดินมา กองพลที่ ๑ ของกองหนุนมาช่วยกองทหารของลานน์สค์ในเวลาที่เหมาะสม เลยตีฝ่ายเอสเตรียแตกพ่ายแพ้ เสียทหารเจ็บป่วยล้มตาย ๓ พันเป็นขเลยศึก ๕ พัน

ในขณะที่กองทัพหนุนตั้งอยู่ที่แม่น้ำไปกับแม่น้ำติชีโนต่อกัน มีสะพานที่เมืองปาเวีย, เบลจีโอโยโสและเปียเซนซ่า สามารถจะไปยึดช่องแคบสะตราแต็ลล่า ซึ่งทางลอยของฝ่ายเอสเตรียทางฝั่งขวาแม่น้ำไปผ่านไปแล้วมีทางเดี่ยวนั้น หรือสามารถตีปีกข้าศึก ถ้าหากข้าศึกจะลอยทางฝั่งซ้ายโดยอาการพยายามตีข้ามแนวแม่น้ำติชีโน

ระหว่างวันที่ ๑๐ ถึง ๑๑ ได้จัดการต่าง ๆ ในกองทัพให้เรียบร้อย แล้ววันที่ ๑๒ รุกไปยังเมืองตอร์โตน่า วันที่ ๑๓ โผล่ออกในทุ่งราบมาเร็งโก วันที่ ๑๔ มีการรบที่ มาเร็งโก ดังจะได้พยายามบรรยายต่อไปนี้

มัสเซน่าได้ยอมยกเมืองเขินัวให้แก่ข้าศึกแต่วันที่ ๔ มิถุนายนแล้วและเอลสันดซ์เลิกการตีแนวแม่น้ำวาร์ ฉะนั้นเมลาสได้รวบรวมกำลังกองทัพของตนที่เมืองอาเล็สซานเดรีย หลังแนวแม่น้ำบอร์มีตา ได้ตั้งทหารไว้รักษาม้อมต่าง ๆ รวมเป็นจำนวน ๒ หมื่น ๕ พัน กองทหารรวมอยู่ในมือคน ๔ หมื่น เมลาสมิหนทางทำการได้ ๓

ประการ คือ ๑) รุกมาทำการรบเพื่อให้ได้ทางถอยกลับคืนและเปิดทางส่งกำลังทางฝั่ง
ขวาแม่น้ำโป ๒) ลอดข้ามน้ำตื้นเพื่อความสะดวกอย่างเดียวกัน ๓) ทำ
สงครามในวิธีรับใช้เขี้ยวเป็นฐานทัพมีกองทัพเรืออังกฤษเป็นผู้ส่งเสบียง

เมลาตกลองจะทำอย่างที ๑ และเตรียมออกรบกับกองทัพฝรั่งเศสเมื่อกองทัพนั้น
มาถึงน้ำตน

กองทหารฝรั่งเศสในบังคับบัญชาวิกตอร์ได้ไปถึงมาแรงโก และตั้งมั่นในแนว
แม่น้ำฟอนดาโนเน รวบรวมทหารมาไว้ทางปีกซ้ายและมีกองซัดดาทัพอยู่ที่ตำบลปิเอตรา
บูโอน่า กองทหารในบังคับบัญชาลานีสตั้งอยู่หลังกองวิกตอร์เป็นแนวที่ ๒ อยู่ที่
สะปิเน็ตตา จะเรียกว่าเป็นกองหนุนชั้นที่ ๑ ก็ได้ หลังลงไปอีกมีกองเดอะเซซเป็น
กองหนุนชั้นที่ ๒ อยู่หน้าตำบลซานจือเลียโน

ในขณะที่เขาไปตั้งมั่นตามที่ว่ามานี้ ฝ่ายฝรั่งเศสไม่เห็นข้าศึกต่อสู้อย่างมากมาย
และกองลาดตระเวนที่ส่งไปยังเมืองอาเล็สซานเดรียก็ไม่เห็นข้าศึก โบนาปาร์ตเลย
เข้าใจว่าข้าศึกถอยหนีไปแล้วนึกว่าไปอยู่ในเขตรูวีเอราเขี้ยว จึงส่งเดอะเซซคุม
ทหาร ๑ กองพลไปยังเมืองโนวี เพื่อสืบข่าวข้าศึก โบนาปาร์ตเองก็คิดจะไปทางนั้น
แต่ไปเกิดติดขัดขึ้นด้วยน้ำในแม่น้ำสะครีเวียขึ้นมากท่วมฝั่ง จึงยังไปไม่ได้

เวลาเช้าวันที่ ๑๔ มิถุนายน ฝ่ายอาสเตรียรुकออกมาจากอาเล็สซานเดรียโดย
ลับพลัน ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ทันรู้ตัวทีเดียว

ฝ่ายฝรั่งเศสยังมีได้จัดขบวนรบโดยเรียบร้อย แต่ตามแนวแม่น้ำมีทหารรักษา
พอที่จะต้านทานข้าศึกในขั้นต้นได้ ส่วนกองทหารที่อยู่ข้างหลังอีก ๒ ชั้นนั้น เป็น
กองหนุนซึ่งแม่ทัพอาจใช้ไปทำการตามแต่จะเหมาะสมกับเหตุการณ์

ฝ่ายอาสเตรียรุกออกมาเป็น ๓ ขบวน คือกระบวนซ้ายเดินมายังตำบลคัส
เตลเชรีโอโต จะเข้าตัดด้านขวาของฝรั่งเศส ขบวนกลางเดินตรงมาทางมาแรงโก
ขบวนขวาเดินมายังสะดอร์ติลโยน่า กองหนุนเดินตามขบวนกลาง กองทหารอาสเตรีย
เดินมาช้าๆ เพราะฉะนั้นถึงแม้วิกตอร์ไม่รู้ตัวในขั้นต้นก็จริง แต่มีเวลาเตรียมการ
ทัน การรบเริ่มที่หมู่บ้านปิเอตราบูโอน่า กองระวังนำอาสเตรียตีหมู่บ้านนี้ได้ คราว

นี้ขบวนต่าง ๆ จัดเป็นแนวรบ ดูตามขบวนรบเห็นได้ว่าจะแบ่งกำลังแต่น้อยเข้าดี ๒
ทางก่อน คือทางมาเร่งโก้ค้ำด้านกลางของฝรั่งเศส กับทางคัสเตลเชรีโอโล่ดีปีกขวา
กองทัพบกทหารฝรั่งเศส

ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานอย่างแข็งแรงทางด้านกลาง กองพลการ์ดินน์และกองพล
ซัมบร็ล็คพยายามป้องกันตำบลมาเร่งโก้ และแนวแม่น้ำฟอนตาโนเน่อย่างอุกฤษฏ์
ฝ่ายเอสเตรียได้เข้าประจันบานแต่ถูกขับไล่กลับไปหลายครั้ง

ส่วนทางขวานั้น กองทหารของลานเน่ส์ ขึ้นมาต้านทานขยายขบวนรบต่อแนว
วิกตอร์

ตามทิวามันเห็นได้ว่าในขั้นต้นยังนับว่าฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบ แต่ฝ่าย
เอสเตรียเห็นว่าใช้กำลังแต่น้อยยังไม่สำเร็จ ก็ทุ่มเทกำลังมาเป็นอันมาก มีทหาร
ถึง ๓ หมื่น ปืนใหญ่ ๒ ร้อยกระบอก ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารหมื่น ๕ พัน ปืนใหญ่ ๔๐
กระบอกเท่านั้น เพราะฉะนั้นฝ่ายเอสเตรียได้ตำบลมาเร่งโก้และคัสเตลเชรีโอโล่
แล้วเลยรวมกันรุกตีทหารฝรั่งเศสไปทั้งแนวทีเดียว วิกตอร์และลานเน่ส์รับพลางถอย
พลางไปตามถนนทางไปเมืองคอร์ทอน่า

ฝ่ายเอสเตรียได้แนวที่มั่นหมด ฝ่ายฝรั่งเศสถอย ขณะนี้เป็นเวลาเที่ยง ดู
อาการเหมือนกองทัพอังกฤษถึงซึ่งปราไชชแล้ว

ในขณะนี้กองชุดใหญ่มาถึงสนามรบ ส่งทหารราบ ๒ กองพันในกองรักษาตัว
กองชุดไปทางขวา ๖ ร้อยเมื่รถจากกองของลานเน่ส์ กองพันจัดแถวการเรียงต้านทานข้าศึก
ซึ่งโอบปีกมานั้น เห็นยวรงค์ไว้ได้พอให้กองทหารของลานเน่ส์และวิกตอร์ถอยไปเป็น
ลำดับโดยเรียบร้อย และมีเวลาดังตัวทัน

กับได้ส่งกองพลน้อยในบังคับบัญชาการร์รา ชังด์ ชีร์จากกองพลมอนนิเยร์ ไปยัง
คัสเตลเชรีโอโล่ เพื่อกั้นทางไปเมืองชาโล่ ชูปีกซ้ายเอสเตรีย และป้องกัน
ให้ทหารฝ่ายฝรั่งเศสถอยได้สะดวก

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๓

ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อถึงเวลาบ่าย ๓ โมงยังคงปรากฏว่าฝ่ายเอเชียเตรียมรบชนะ
อยู่นั่นเอง ฝ่ายฝรั่งเศสทยอยเรื่อยไปที่เดียว จนเกือบออกจากที่ราบมาเร่งโกไป
หมดแล้ว ยังคงยึดอยู่แต่ตำบลชานจูเลียโนเท่านั้น และข้าศึกก็กำลังพยายามจะ
เข้าตีแย่งที่มั่นที่สุดนั้นอยู่แล้ว

ฝ่ายเอเชียเตรียมเชื่อว่าตนชนะแล้ว จนเมลาสกลับไปยังเมืองอาเลิสซานเตรียม
ให้ตระหนักรวมวัดเพื่อแสดงความยินดีในการรบชนะ ส่วนกองทหารเอเชียต่าง ๆ
เลิกจากขบวนรบจัดเป็นแถวตอนเดินทางเพื่อทำการไล่ติดตาม

แต่ในขณะนั้นเดอะเซซ ซึ่งโบนาปาร์ตส่งไปยังเมืองโนวันนั้น ไปตามทางได้
ยินเสียงปืนใหญ่ยิงกึกก้องอยู่ทางมาเร่งโก นิกสงไสยก็รีบพาทหารกองพล ๑ คือ
กองพลบูเตต์กลับมายังทุ่งมาเร่งโก มาถึงเวลาบ่าย ๔ โมงเห็นชัดว่าฝ่ายฝรั่งเศสแพ้แล้ว
แต่ยังเห็นมีหนทางที่จะทำการแก้ตัวกลับให้มีชัยชนะได้ จึงให้ปืนใหญ่ประจำกอง
พลบูเตต์ ๑๒ กระบอกตั้งยิงสวนตัดแถวตอนของฝ่ายเอเชียลงไป พอข้าศึกตกใจ
ระส่ำระสาย ก็ให้ทหารบกกองพลบูเตต์รุกออกตีทันที จัดขบวนรบเป็นหลายแนวซ้อน
กัน แนวละกองพลน้อย ในขณะที่เข้าตีนั้นเดอะเซซเองถูกกระสุนถึงแก่ความ
ตาย แต่ทหารฝรั่งเศสกลับได้ชัยชนะ ทหารเอเชียแตกถอยเป็นอลหม่าน
เพราะถูกตีในขณะที่จัดเป็นขบวนแถวตอนเดินทาง และตีลงมาทางหัวขบวน ทหาร
เอเชียจัดขบวนรบไม่ทัน เพราะการตั้งกองทำไม่ได้ตามแบบ อนึ่งกองพล
ทหารม้าในบังคับบัญชาเคลเลอร์มันน์ ได้เข้าตีขบวนทหารเอเชียทางข้างด้วยพร้อม
กับเวลาที่ทหารราบตีทางหน้า ทำให้ออลหม่านใหญ่เลยตั้งตัวไม่ติดทีเดียว ขบวนขาด
จากกันเป็นท่อน ๆ และกองทหารหลายกองวางอาวุธยอมตัวเป็นขเลยศึก นอกจาก
นั้นถอยกระจัดกระจายไป ทหารฝรั่งเศสกลับได้ที่มั่นต่าง ๆ ซึ่งต้องทิ้งถอยมานั้น
หมด เวลา ๔ โมงกองพลคาร์ดินัลเข้ายึดตำบลปีเอตราบูโอน่าซึ่งยึดอยู่เมื่อตอนเช้าแล้ว
ถูกขับไล่ไปนั้น

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓

ฝ่ายเอสเตรียเสียหายในการรบครั้งนี้เจ็บป่วยล้มตาย ๔ พัน เป็นขเลยศึก ๔ พัน ฝ่ายฝรั่งเศสเสียหายเจ็บป่วยล้มตาย ๖ พัน เป็นขเลยศึก ๑ พัน

วันที่ ๑๖ มิถุนายน เมลาสเห็นว่าหมดความหวังที่จะทำการเปิดทางถอยหรือทางส่งเสบียงของตนได้ ก็ฝรั่งเศสปิดทางหลังเสียได้มั่นคงแล้ว ไม่สามารถต่อสู้ได้ต่อไป เลยตกลงเช่นสัญญาหยุดรบ ยกประเทศอิตาลีตอนเหนือตลอดไปจนถึงแนวแม่น้ำมินชีโอให้แก่ฝ่ายฝรั่งเศส สัญญาเรียกว่าสัญญาอาเลส์ซานเดรีย

กองทัพหนุนในบังคับบัญชาโบนาปาร์ต ได้ทำการถึงผลสำเร็จโดยรวดเร็วที่สุด แต่สำหรับการทั่วไปยังไม่เป็นประโยชน์พอ เพราะทางอิตาลีเป็นยุทธบริเวณซึ่งไม่สำคัญ ยุทธบริเวณสำคัญอยู่ทางลุ่มน้ำดานหุบ ซึ่งมอโรยังทำการรั้ง ๆ รอ ๆ อยู่ ไม่ได้ไชยชนะอย่างแตกหักจริง ๆ ฝ่ายเอสเตรียก็ไม่หวาดหวั่นพอที่จะยอมทำสัญญาเลิกสงครามโดยเร็ว

มอโรนั้น เมื่อกองทัพหนุนได้ข้ามเขาอัลป์ไปแล้ว จึงได้คิดไปตัดทางถอยของกองทัพไครีย โดยวิธียกไปข้ามแม่น้ำดานหุบทางตะวันออกแห่งเมืองอูลม์

กองทัพเลอชูร์ยกไปข้ามแม่น้ำที่เมืองเฮ็สเซเค็คต์ ได้ให้ทหารม้าเข้าประจันบานอย่างแข็งแรงขับไล่เข้าศึกไปได้ กองทัพข้ามแม่น้ำไปสำเร็จเรียบร้อย

ไครียเลยยกกองทัพถอยจากอูลม์ ไปยังเมืองนอร์ตลิ่งเก็น

มอโรข้ามแม่น้ำดานหุบกลับมาอีก ยกไปยังแนวแม่น้ำอัสาร์และเข้ายึดเมืองมุนเชิน ได้ส่งมอลิเตอร์ไปยึดดินแดนที่โรลด้วย เพื่อป้องกันปีกขวาของกองทัพฝรั่งเศส

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ทั้ง ๒ ฝ่ายตกลงกันเช่นสัญญาหยุดรบที่เมืองพาร์สคอร์ท แล้วก็จัดการพุดจากันที่เมืองดูเนวิลต์ในเรื่องจะทำสัญญาเลิกสงคราม แต่ฝ่ายเอสเตรียไม่ยอมตกลงอย่างใด กล่าวว่าเพราะไม่มีผู้แทนประเทศอังกฤษไปพุดจาด้วย แต่แท้ที่จริงนั้นก็เพราะรู้สึกว่ายังมีได้แพ้นถึงที่อับจน ยังมีทางต่อสู้ได้ต่อไป ที่เช่นสัญญาหยุดรบนั้น ก็สำหรับถ่วงเวลาให้เตรียมการต่อสู้ได้ต่อไปให้ดียิ่งขึ้นเท่านั้น

กงสุลใหญ่เห็นว่าพุดจากันเสียเวลานานแล้วไม่ได้ผลอันใด ก็สั่งให้เริ่มการรบใหม่ในระดุนาว

ฝ่ายฝรั่งเศสมีกองทัพ ๕ กอง คือกองทัพมัคโดนาลต์อยู่ในดินแดนพวก
กริชอง (ระหว่างสวิสกับที่โรล) ชู่จะเข้าตีทางที่โรล กองทัพมอโรและบรุนอยู่
๒ ข้างเทือกเขาอัลป์ในแนวเดียวกัน มอโรอยู่ที่แม่น้ำอินน์มีกำลังแสน ๓ หมื่น
บรุนอยู่ที่แม่น้ำมินซิโอมีกำลังแสน ๑ หมื่น กองทัพโอเชโรอยู่ทางปีกซ้ายของกองทัพ
มอโร คู่มเชิงข้าศึกซึ่งกำลังเรียกทหารใหม่ในดินแดนชะวาเบีย กองทัพมูรัตกำกับ
ประเทศอิตาลีเย่านกลาง มีทหารเกรนาเดียร์ฝรั่งเศสหมื่น ๑

ฝ่ายอาสเตรียมีทหาร ๘ หมื่น ในบังคับบัญชาอาร์ชดั๊กโยฮันน์อยู่ที่แม่น้ำอินน์
ทหาร ๒ หมื่นในบังคับบัญชานายพลฮิลเลอร์อยู่ที่โรล ทหาร ๘ หมื่นในบังคับบัญชา
เบลล์การ์ต์อยู่หลังแนวแม่น้ำมินซิโอ ทหาร ๑ หมื่นอยู่ในดินแดนโรมะนีอ้า (ดินแดน
ของสังฆราชา)

มอโรตั้งอยู่ในที่มั่นอันแข็งแรง คือเป็นที่สูงซึ่งมีลาดชันและเป็นป่าโดยมาก
มีทางขึ้นมา ๒ ทางเท่านั้น คือรวมกันมาจากมุนเซ่นทั้ง ๒ ทาง แต่แยกกันที่แนวแม่น้ำ
อินน์ ทาง ๑ ไปทางทิศใต้ผ่านเอแบร์สแบร์ก อีกทาง ๑ ผ่านที่โล่งเตียนรอบ
โฮเฮนลินเด็นไปทางเหนือ

พื้นที่จากชายที่สูงนั้นไปจนถึงแม่น้ำอัสาร์เป็นที่ลุ่มและเป็นหนองมาก ทั้งมี
คลองและลำธารไหลผ่านมาก เป็นที่กั้นการ

อาร์ชดั๊กโยฮันน์มีประสงค์จะโอบปีกที่มั่นนั้น เพื่อไปตัดทางส่งกำลังของกอง
ทัพมอโร

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ได้วางทหารไว้ที่แม่น้ำอินน์ ๒ หมื่น แล้วคุมทหาร
นอกจากนั้นข้ามแม่น้ำตามสะพาน ๓ สะพาน คือที่ตำบลเบรอันเนา, นอยเอือตติง และ
มูฮัลดอร์ฟ เพื่อเดินขึ้นไปตามลำน้ำอัสาร์ไปโอบปีกขวาของทัพมอโร

ฝ่ายมอโรนั้นเข้าใจว่าจะไม่ต้องต่อสู้กับข้าศึกทางด้านขวา จึงได้ส่งกองทหาร
ทางด้านซ้ายของตนออกไปข้างหน้า เป็นระยะประมาณ ๘๕ กิโลเมตร ไปทางมูฮัลดอร์ฟ
ส่วนด้านขวาก็ให้รุกออกไปทางเอแบร์สแบร์ก ไปสัก ๕๐ กิโลเมตรจากด้านกลางซึ่ง
ตนบังคับบัญชาเอง

อาร์ชดั๊กโยฮันน์ ได้ความลำบากมาก ในขณะที่เดินในที่ลุ่มทางกันดานนั้น และเมื่อทราบถึงการที่ กองทหารฝรั่งเศสออกเดินไป เห็นว่าตนเองจะไปถึงบ้านชาว ฝ่ายฝรั่งเศสได้โดยยาก ทั้งเกรงตนเองจะถูกตัดจากทหารที่อยู่ที่บ้านน้ำอินน์ จึงหยุด และเปลี่ยนเป็นเข้าตัดด้านซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศส แบ่งทหารเป็น ๓ ขบวน ขบวน ๑ เข้าตีทางลำน้ำแยกของแม่น้ำอีเสน อีกขบวน ๑ เดินตามทางจากมูร์ลคอร์ฟ อีก ขบวนเดินทางสะพานที่ตำบลโครบูร์ก ด้านซ้ายของมอโรต้องถอย แต่ถอยมา โดยเร็วปรือ

อาร์ชดั๊กโยฮันน์ยินดีที่ได้กระทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสถอย จึงออกไล่ติดตามเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวาเดินขึ้นไปตามลำน้ำอีเสน ขบวนกลางเดินไปตามทางไปโฮเฮนลิน เด็น ขบวนซ้ายเดินไปตามทางในป่า

มอโรคิดปล่อยให้ข้าศึกเข้ามาในป่าต่อสู้กับทหารฝรั่งเศสเป็นลำดับ จนกระทั่งได้ต่อสู้กันติดพันมากแล้วเมื่อใด จึงจะให้ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานเหนี่ยวรั้งหัวขบวน กองทัพข้าศึกไว้ในช่องแคบ (ถนนในป่า) แล้วตนเองจะนำกองต้านกลางจากถนน ทางไปเอแบร์สแบร์กไปยังถนนทางไปโฮเฮนลินเด็น แปลว่าเข้าตีหลังฝ่ายเอาสเตรีย ล้อมกองทัพเอาสเตรียเข้าไว้ในช่องแคบ และทำลายเสีย

ได้สั่งการไปตามความคิดนี้ แล้วตนเองคุมทหารไปจัดขบวนรบที่ทุ่งโฮเฮน ลินเด็นที่ชายเนินสูงน่าหมู่บ้านต่าง ๆ แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาค ๑ หันหน้าไปทางลำน้ำ อีเสน อีกภาคหนึ่งหันหน้าไปหาถนน ปืนใหญ่และทหารม้าให้ ไปอยู่กลางระหว่าง กองทั้ง ๒ นี้ ได้มีคำสั่งไปยังวิซบิงส์และเคอะคัง ซึ่งอยู่ทางถนนอันไปยังทิสไต ให้ยกไปยังถนนอันไปทางทิสเหนือ

ขบวนกองหลวงของฝ่ายเอาสเตรีย ได้พยายามที่จะออกมาในทุ่งโฮเฮนลินเด็น แต่ออกมาไม่ได้ หลุดเข้าไปอยู่ในป่าสน ได้มีการต่อสู้ตลบบอนกับฝ่ายฝรั่งเศส ในบ้านนั้น ไม่ช้าปรากฏว่าฝ่ายเอาสเตรียเริ่มจะระส่ำระสาย มอโรจึงสั่งให้เนย์เข้า ประจันบาน บอกว่าวิซบิงส์และเคอะคังอยู่ข้างหลังเอาสเตรีย

เนย์เข้าประจันบานทางน้ำ กรูซิเข้าทางบก ขับไล่เข้าไปในช่องแคบ ทหารรวม
ฝ่ายเอสเตรียไปชนกับปืนใหญ่และทหารม้าฝ่ายคนเลกย่งใหญ่

ในขณะนั้นริชบิงสะได้รับคำสั่งแล้ว ก็ไม่ลอยเตอะกั๋ง ออกเดินไปยังตำบล
ซังต์คริสต็อฟ ได้พบขบวนซ้ายของฝ่ายเอสเตรีย ส่งให้กองพลน้อยตรูเอต์เข้าต่อสู้กับ
ข้าศึกแต่กองเดียว เพราะเชื่อว่าเตอะกั๋งคงจะมาช่วย ตนเองเข้าไปในป่าจนถึง
มัสเต้นเบ็คต์ตัดผ่านขบวนเอสเตรียตรงกลาง ให้ทหารกรม ๑ กันข้าศึกไว้ทาง ๑
ตนเองนำทหารอีก ๑ กรมตีทหารเอสเตรียอีกทาง แตะลงไปชนกองสรรพการะ

อีกไม่ช้าทหารข้าศึกนำริชบิงสะกร้องขึ้นโดยตั้งว่า “พวกฝรั่งเศสมา” แปลว่า
เนย์มาอีกทาง ๑ เนย์กับริชบิงสะเลยสรว่มกอดซึ่งกันและกันโดยความยินดี

ฝ่ายเอสเตรียเสียทหาร ๒ หมื่น ปืนใหญ่ ๘๗ กระบอก เกวียน ๓ ร้อยเล่ม
มอโรออกรุกต่อไปข้ามแม่น้ำอินน์ อารชตุคได้ต่อสู้เหนียวรังกองเลอชูรบ
ไว้ที่ซัลซ์บูร์กหน้อยหนึ่ง แต่กองเตอะกั๋งไปข้ามแม่น้ำซัลซาโอบปักข้าศึก อารชตุค
ต้องถอยไป ในขณะนั้นรัฐบาลเอสเตรียได้ตั้งอารชตุคคาร์ลมาเป็นแม่ทัพ แต่เป็น
การหลาไปเสียแล้ว ไม่สามารถจะป้องกันมิให้ฝรั่งเศสรุกต่อไปได้ กองทัพมอโร
รุกไปข้ามแม่น้ำเทรานน์ แม่น้ำเอินน์ส์ และไปถึงน้ำกรุงวินท์เดียว

ฝ่ายเอสเตรียจึงตกลงยอมเลิกรบเลย ได้เซ็นสัญญาเลิกรบกันที่เมืองสไตแอ์
วันที่ ๒๕ ธันวาคม

ในขณะที่ยมอโรทำการตั้งว่ามาแล้วนั้น โอเยโรรุกไปยังเมืองนุร์นแบร์ก ได้
ต่อสู้กับกองทหารฝ่ายข้าศึกซึ่งจัดขึ้นใหม่ในชะวาบียันน์ที่เมืองเอเบราซ แต่ต่อไป
ต้องตั้งรับอยู่ที่แนวแม่น้ำราดูอิตส์ เพราะข้าศึกมีกำลังมากยกมาในบังคับบัญชานายพล
เกลเนา สัญญาหยุดรบที่สไตแอ์ทำให้โอเยโรอดไป ไม่ต้องต่อสู้ข้าศึกซึ่งมีกำลัง
มากกว่านั้น

ฝ่ายมัคโดนาลด์ ได้เดินตามทางข้ามเขาสะปลูเก้นไป ทั้ง ๆ ในเวลาหนาวจัดและมี
หิมะตกมาก และรุกไปยังเมืองตรีเอ็นท์ เพื่อโอบปักข้าศึกซึ่งอยู่นวนแม่น้ำมินชีโอ

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓

ฝ่ายบูรณในประเทศอิตาลี มีข้าศึกตั้งอยู่ข้างน้ำในแนวอันมั่นคงที่แม่น้ำมินซิโอ เป็นแนวยาวประมาณ ๓๕ หรือ ๔๐ กิโลเมตร ปีกขวายันทะเลสาปการ์ดา ปีกซ้ายยันบ้อมมันโตว่า

บูรณมีความประสงค์จะข้ามแม่น้ำ ๒ แห่ง ตั้งให้กองพลตบองค์กับชูเซตข้ามที่ตำบลป็อชโซโล่ ต่อสู้กับข้าศึกอย่างอุกฤษฏ์ ที่ป็อชโซโล่ได้แล้วกลับเสียแก่ข้าศึก กลับไปกลับมาถึง ๖ ครั้ง ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารตรงนี้ ๖ พัน ในวันรุ่งขึ้นมอโรคุมทหารข้ามแม่น้ำที่ตำบลมอนซัมบาโนโดยสะดวก

เมื่อข้ามไปแล้วบูรณรุกไปยังแนวแม่น้ำอาดีเจ ให้มอโรคุมทหารไปยังเมืองตรีเอนต์ ข้าศึกในบังคับบัญชาเลาคอนซึ่งอยู่ในที่โรลถูกฝ่ายฝรั่งเศสตีจนาบ ๒ ข้างเลยยอมแพ้

บูรณทำสัญญาหยุดรบที่เมืองเตรวิโซ

ฝ่ายอาสเตรียมกับฝรั่งเศสได้ตกลงกันทำสัญญาเลิกสงครามที่เมืองตูเนวิลเลอาสเตรียมยอมยกดินแดนทั้ง ๒ ข้างแม่น้ำไรน์ ดินแดนเบลเยียม และดินแดนทางฝั่งขวาแม่น้ำโปและแม่น้ำอาดีเจ ให้แก่ฝรั่งเศส

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๓ นี้ ถ้าดูในทางยุทธศาสตร์ทั่วไปแล้ว เห็นได้ว่าในตอนต้นก่อนหยุดรบครั้งแรกนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสทำการได้ผลดีมาก เพราะได้จัดกองทัพหนุนขึ้นอีกกอง ๑ โดยที่ข้าศึกไม่รู้เลย ยกออกเพิ่มกำลังในเวลาที่เหมาะสม ข้าศึกไม่ทันรู้ตัวก็ได้ผลดีโดยฉับพลัน ถ้ากองทัพหนุนได้ไปทำการทางยุทธบริเวณแม่น้ำดานฮุยซึ่งเป็นทางสำคัญเพราะเป็นทางตรงไปกรุงเวียนน์แล้ว ฝ่ายอาสเตรียมยอมแพ้ โดยเร็ว แต่โดยที่เกิขลุกลั่นกลับมอโร โบนปาร์ตต้องนำกองทัพหนุนไปทางอิตาลี ซึ่งทำให้การทัพในยุทธบริเวณทางอิตาลีสำเร็จโดยเร็วก็จริง แต่ก็ไม่ได้ผลที่สุด เพราะฝ่ายอาสเตรียมหาบยอมทำสัญญาเลิกสงครามไม่ ต่อภายหลังเมื่อกองทัพมอโรรุกไปทางยุทธบริเวณแม่น้ำดานฮุยจนถึงหน้าเมืองเวียนแล้ว จึงได้ผลสำเร็จอาสเตรียมยอมทำสัญญาเลิกสงคราม

ข้อนี้แสดงให้เห็นชัดว่าการรวมกำลังไปให้มากในทางที่เหมาะสม แล้วรบชนะในทางนั้นสำคัญเพียงใด รบชนะในทางที่ไม่สำคัญยังไม่มีประโยชน์พอ ต้องรบชนะในทางที่สำคัญการสงครามจึงจะถึงผลที่สุดได้ นี่คือหลักอัน ๑ ในทางยุทธศาสตร์

ถ้านึกถึงการทัพในยุทธบริเวณทางอิตาลีโดยเฉพะแล้ว ในทางยุทธศาสตร์การที่โปนาปาร์ตนำกองทัพนูนข้ามเขาอัลป์ลงไปทางหลังกองทัพเอสเตรียนั้นเป็นการงดงามอย่างยิ่ง ไปยึดดินแดนทางข้างหลังจนสำเร็จเรียบร้อยแล้วจึงรุกไปตีข้าศึกรบได้ชัยชนะแล้ว ก็เสร็จการทัพทำการสำเร็จผลทันที การที่ทำไปดังนี้นับว่าไม่มีที่ติทีเดียว

ในทางยุทธวิธีผู้บังคับบัญชาชั้นสูงฝ่ายฝรั่งเศสได้แสดงการอุดหนุนซึ่งกันและกันเป็นตัวอย่างอันดีที่สุด ที่มอนเตแบลโลวิกตอเรียก็ไปช่วยลานีสที่มารังโก้ เดอะเซซหวนกลับมาช่วยกองทัพ โดยมีได้รับคำสั่งเลย ถือการที่ได้ยินเสียงปืนใหญ่เท่านั้นเป็นหลัก เคลแล้วมีแม่ทัพทหารม้าเข้าช่วยกองพลบูเตต์ โดยมีได้รับคำสั่ง ทั้งนี้เป็นตัวอย่างอันดีว่า ผู้บังคับบัญชากองทัพ กองพล ต้องพยายามทำการอุดหนุนซึ่งกันและกันเสมอ และต้องทำการเองโดยไม่รอฟังคำสั่งได้ ถ้าเห็นว่าการนั้นจะเป็นประโยชน์ตรงกับคามมุ่งหมายของแม่ทัพใหญ่

ฝ่ายเอสเตรียรบชนะแล้วกลับแพ้ที่มารังโก้เพราะกลับจัดแถว ตอนเดินทางเร็วเกินไป ในการไล่ติดตามภายในสนามรบจะจัดตอนเดินทางไม่ได้เป็นอันตราย ต้องติดตามไปคงเป็นขบวนรบจึงจะได้

ความเห็นในวิธีดำเนินการสงครามของโปนาปาร์ต ที่ทำมาแล้วจนเสร็จการทัพปี

พ. ศ. ๒๓๔๓

การที่โปนาปาร์ตได้ทำมาแล้วแต่ต้นจนเสร็จการทัพครั้งนี้ยังมิได้แสดงความสามารถของตนให้เห็นได้เต็มที่เลย

ในทางยุทธศาสตร์ยังใช้แบบเก่าที่ผู้อื่น ๆ ใช้กันอยู่ในสมัยนั้นเสียซ้ำ มิได้ทำการแปลกของตนเอง เช่นในปี พ. ศ. ๒๓๓๕ เมื่อตั้งรับฝ่ายเอสเตรียอยู่ในเมืองมันโตว่าในครั้งแรกนั้น ตั้งรายตามแนวยาวเท่าที่เดียว ทำการตามแบบเก่าตามสมัยของตนแท้ แต่พอการทำเช่นนั้นไม่เป็นผลสำเร็จข้าศึกตีฝ่าแนวมาได้ โปนาปาร์ตก็ทิ้งแบบเก่าทันที ทำการให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ด้วยความคิดของตนเอง

ระเบียบการทหารรัสเซีย

ในปี พ. ศ. ๒๓๔๓ โบนาปาร์ตถูกมอโรกิดขวาง จึงทำการฝึกทางยุทธศาสตร์
ใช้กำลังถาโถมมาในยุทธบริเวณที่ไม่สำคัญ

ในทางยุทธวิธีนอกจากการที่แนะนำให้มอโรจัดรวมกองพลเป็นกองทัพน้อยอีก
ที่ ๑ นั้น ยังมีให้เห็นระเบียบการอันใดที่นับว่าแปลกใหม่และเจริญดีกว่าก่อนอัน
สำคัญจริง ได้เห็นแล้วว่าโบนาปาร์ตเป็นแม่ทัพอย่างดี ทำการรวดเร็วแข็งแรงเท่านั้น

เข้าใจว่าในตอนนั้น โบนาปาร์ตยังกำลังพิจารณาตรึงรองคุณลักษณะของทหาร
เหล่าต่าง ๆ และยังทดลองหาหนทางที่ใช้ทหารเหล่าต่าง ๆ ทำการในสนามรบให้ดี
ที่สุดนั้นอยู่ ต่อภายหลังตั้งแต่การทัพใน พ. ศ. ๒๓๔๘ เป็นต้นไป จึงจะได้วิธี
ของโบนาปาร์ตแท้

เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงแบ่งการทัพต่าง ๆ ที่โบนาปาร์ตกระทำเมื่อ
ยังเป็นแต่โบนาปาร์ตอยู่นั้นมากล่าวไว้ในมาตรานี้เป็นส่วน ๑ ต่างหากจากการทัพของ
เอมเปอเรอร์นโปเลียน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า และในการทัพที่จะกล่าว
ต่อไปนั้นจะได้เห็นวิธีดำเนินการของบุรุษอาชานัย อันเป็นแม่ทัพวิเศษที่สุด หากเปรียบเทียบ
มิได้ ไม่ว่าจะหยิบยกจากชาติใดหรือสมัยใด จะได้เห็นโดยประจักษ์แจ่มแจ้ง
เพราะนโปเลียนเป็นเจ้าแผ่นดินเองเป็นแม่ทัพเอง ไม่มีใครจะกีดขวางหรือทำให้
ติดขัดได้อย่างหนึ่งอย่างใดเลย

มาตรา ๑๑

การทหารของชาวรัสเซียในยุคเอมเปรีสส์คาซาร์นาที่ ๒

ตอนที่ ๒๕

ระเบียบการทหารรัสเซียในยุคเอมเปรีสส์คาซาร์นา

ในคราวสงคราม ๗ ปี กองทัพรัสเซียได้ทำการต่อสู้กับกองทัพปรัสเซียใน
บังคับบัญชาฟรีดริชมหาราช ซึ่งแปลว่ากองทัพที่ดีที่สุดในยุโรปสมัยนั้น และได้
ต่อสู้ได้เปรียบดีกว่ากองทัพอื่น รบชนะก็หลายครั้ง จนถึงกับได้เข้ายึดกรุงเบอร์ลิน
ฟรีดริชมหาราชได้ความเดือดร้อนจากกองทัพรัสเซียยิ่งกว่าจากกองทัพอื่นหมด

ในยุคเอมเปรีส์ศักราชหน้า

พอเ็นในขณะที่กองทัพรัสเซียกำลังทำสงครามอยู่อย่างดั้นนั้น เอมเปรีส์เอลิซาเบธสิ้นพระชนม์ลง มีการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใหม่ เอมเปอเรอร์เปเตอร์ที่ ๓ ขึ้นเสวยราช พระองค์ทรงนับถือฟรีดริชมหาบรมกษัตริย์ จนถึงกับเล่ากันว่า เอาพระรูปมาตั้งบูชา เพราะฉะนั้นทรงสั่งเลิกการสงครามโดยทันทีและทรงจัดการในกองทัพตามอย่างการในกองทัพปรัสเซียทุกสิ่งทุกอย่าง

แต่เอมเปอเรอร์เปเตอร์ที่ ๓ เสวยราชอยู่นานไม่ทันเต็มปีก็สิ้นพระชนม์ แล้วเอมเปรีส์ศักราชหน้าที่ ๒ ขึ้นเสวยราชสืบต่อไป

ทรงสั่งเลิกการจำอย่างไม่เข้าเรื่องนั้นเสีย ใช้ระเบียบที่เปเตอร์มหาบรมกษัตริย์ได้ทรงวางไว้ ที่เอมเปรีส์เอลิซาเบธได้ทรงทำต่อ กับได้เพิ่มเติมการต่าง ๆ ซึ่งปรากฏแล้ว ในการสงครามว่าสมควรเพิ่มเติมขึ้น

ในการสงคราม ๑ ปี นายพลรัสเซียหลายคนได้รับความชำนาญในทางสงคราม เลยสามารถทำการเป็นแม่ทัพได้ดี เช่นรุมิเยนเซฟ, ปาเนน, ชูวอริอฟ, เป็นต้น

การสงครามนี้ทำให้รัฐบาลรัสเซียตกลงวางระเบียบการเรียกคนเข้าเป็นทหารใหม่ ทุก ๆ ปี ๆ ละครั้ง เป็นแบบแน่นอน ไม่ใช่เรียกตามบุญตามกรรม ต้องการเมื่อใดก็เรียก ดังทำมาแต่ก่อน

กับได้ตกลงวางระเบียบว่าในเวลาสงครามไม่ควรจะจัดกรมกองทหารขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นการไม่เรียบร้อย ตกลงว่าให้ใช้วิธีเดิมทหารเข้าในกรมกองซึ่งมีอยู่แล้วให้มีจำนวนมากขึ้น

อนึ่งเวลาที่กองทัพประจำออกไปทำการสงครามในสนาม ต้องจัดกองทัพหนุนขึ้นใหม่ สำหรับทำการป้องกันรักษาภายในราชอาณาจักร คือรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน รักษาทางสิ่งกำลังจากฐานทัพ และสำหรับฝึกหัดทหารใหม่ส่งไปเพิ่มเติมในกองทัพสนามนั้นด้วย

การเรื่องระเบียบในกองทัพได้จัดวางเป็นระเบียบเรียบร้อย ตามตัวอย่างซึ่งรุมิเยนเซฟได้จัดการในคราวสงคราม ๑ ปี

ระเบียบการทหารรัสเซีย

แต่ที่ ได้มีการเจริญมากที่สุดนั้นคือในทางยุทธวิธี กองทัพรัสเซียใช้ทหารที่เป็นชาวรัสเซียแท้ รู้จักรักษาดินบ้านเมืองแน่นอน เพราะฉะนั้นนายพลผู้บังคับบัญชาสามารถใช้วิทยุยุทธอย่างดี ๆ ได้สะดวก

ในทางฝึกหัดสั่งสอนอบรมทหารก็ได้ดำเนินการไปสู่ทางเจริญมากขึ้น และได้วางระเบียบยุทธวินัยในกองทัพรัสเซียเป็นรากเงาแน่นอนในสมัยนี้

ทหารรัสเซียใช้การได้ ดุจนมดเกตุตั้งแต่ได้จัดให้มีทหารพรานขึ้น ทหารพรานนี้ใช้ในการยิงปืนในแถวขยาย ยิ่งโดยลำพังทีละคน หรือบางทีที่อยู่ติดกันเป็นคู่ บางทีที่อยู่ติดกันเป็นหมู่ ๆ หมู่ละ ๑๕ ถึง ๓๐ คน เวลาจะยิงบังคับให้เล็งโดยแน่นอนเสมอ

กองทหารพรานเช่นนี้ได้เกิดขึ้นในกองทัพของป้านั้นในขณะซึ่งไปทำการสงครามในประเทศฟินแลนด์นั้นก่อน แล้วต่อมาได้จัดให้มีทั่วประเทศรัสเซีย

ในเวลารบทหารรัสเซียจัดแถวหน้ากระดานซึ่งทหารยืนซ้อนกัน ๓ ชั้น หรือจัดเป็นแถว ๔ เหลี่ยมจัตุรัส (คารา) ขนาดใหญ่และขนาดย่อม บางทีก็จัดเป็นแถวตอน แล้วแต่เหตุการณ์ ได้มีการพยายามฝึกหัดทหารให้ยิงปืนแม่นยำเร็ว กับทั้งให้ใช้ดาบปลายปืนแทงข้าศึกได้ผลจริง

ซูวอร์อฟแม่ทัพวิเศษของรัสเซีย ได้จัดการฝึกหัดสั่งสอนทหารอย่างดีมาก วางแบบระเบียบการรบอย่างดี

ได้ชี้แจงว่าไม่ให้ถึงแต่การยิงแต่อย่างเดียว ให้ถึงการใช้ดาบปลายปืนเข้าแทงนั้นให้มาก แต่ที่จะเลิกการยิงเสียหรือไม่ฝึกหัดให้ดั้นนั้นก็ไม่ได้ ได้กำหนดว่าในเวลารบทหารคน ๑ ต้องมีกระสุนประจำกายไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ นัด

ซูวอร์อฟได้กล่าวถึงวิธีจัดแถวในเวลารบดังต่อไปนี้

“การรบในสนาม ถัรบกับทหารยุโรปซึ่งได้รับความฝึกหัดดีแล้ว ต้องจัดแถวหน้ากระดาน รบกับพวกแขกซึ่งรุกเข้ามาเป็นกลุ่ม ๆ ต้องจัดคารา วางรายกันหลาย ๆ อัน กับมีพวกฝรั่งเศสเกิดใช้วิธีจัดเป็นแถวตอนเข้ารบกับชาวเยอรมัน ถ้าเราจะต้องรบกับชาวฝรั่งเศสนั้น เราก็จะต้องจัดเป็นแถวตอนเหมือนกัน ”

ในยุคเอมเปรีสส์คาธารีน

ตามที่มานั้น เห็นชัดว่าชาวรัสเซียมีความประสงค์สำคัญ ว่าจะให้จัดแถวให้
เหมาะสมกับเหตุการณ์ อย่ายึดแบบตายตัว

ทหารม้ารัสเซีย ได้ดำเนินไปสู่ความเจริญมาก เพราะความพยายามของรูมิ
แยเนเชฟ ได้ห้ามมิให้ทหารม้ายังป็นบนหลังม้า บังคับให้เข้าประจำบานอย่างแข็งแรง
ใช้อาวุธฟันแทงตลอดบนรบกับข้าศึก

อนึ่งรูมิแยเนเชฟได้ให้ทหารม้าถอดเกราะออกเสียและกล่าวว่า

“เกราะนั้น เมื่อก่อนยังมีได้ใช้อาวุธยิง ก็ยังนับว่ามีประโยชน์อยู่บ้าง แต่ใน
สมัยนี้ประโยชน์น้อย บางที่จะช่วยป้องกันร่างกายได้เป็นครั้งเป็นคราวชั่วจิตใจหนึ่ง ๆ
แต่ต้องทนน้ำหนักร่างกายอยู่ตลอดชีวิต เลิกเสียทำให้ทหารได้ความสดวกสบาย
ข้าพเจ้าได้สั่งให้ถอดเสียเสมอ ไม่เห็นมีผลร้ายอย่างใด”

เอมเปรีสส์คาธารีนที่ ๒ ทรงเห็นชอบด้วย ฉะนั้นเมื่อทรงตั้งให้รูมิแยเนเชฟเป็น
ผู้บังคับบัญชาทหารม้าทั่วไป จึงมีกระแสรับสั่งให้เลิกประเภททหารม้าซึ่งเรียกว่าทหาร
ม้าชนิดหนักนั้นเสียทีเดียว

ปะติโยมกินเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม ก็เห็นชอบด้วยตามนั้นและได้
กล่าวว่า ทหารม้าชนิดตราสุนเป็นดีที่สุด เพราะอาจใช้ทำการอย่างทหารราบก็ได้
อย่างทหารม้าก็ได้

ได้ให้กรมทหารม้าตราสุนซึ่งมีอยู่เดิมแล้ว เพิ่มจำนวนอัตราทหารให้มากขึ้น
เป็นกรมละ ๑๐ กองร้อย กับจัดกรมทหารตราสุนขึ้นใหม่อีก ๕ กรม เพิ่มจำนวนกรม
ทหารสุขาวขึ้นเป็น ๑๑ กรม

อนึ่งสำหรับการหาไม้มาใช้ในกรมทหาร ได้วางระเบียบการเกณฑ์เข้ามาขึ้น กับทั้ง
ได้จัดกองร้อยหนุ่นขึ้น สำหรับทำหน้าที่ปลูกหัตไม้ใหม่ให้ใช้การทหารได้ แล้วจึงส่ง
ไปตามกรมกองทหารม้า ส่วนในเวลาสงครามกองร้อยหนุ่นนี้หัตคนและไม้สำหรับส่ง
ไปเพิ่มเติมในกองทัพนาม

ระเบียบการทหารรัสเซีย

อีกประการหนึ่งได้เพิ่มจำนวนกรมทหารอาสาให้มากขึ้น

ในทันจะต้องขออธิบายเรื่องอาสาว่ามาจากอะไร เกิดขึ้นอย่างไร ไว้พอเป็นเลา เพราะคนโดยมากไม่มีใครจะเข้าใจเห็นเป็นแจกเป็นอะไรต่ออะไรไปหลายอย่าง

แท้ที่จริงนั้นเรื่องเป็นดังนี้ ในประเทศรัสเซียได้เคยมีระเบียบบังคับขั้นต่ำเป็น ทาย ฟังได้เล็กน้อยเมื่อปี พ. ศ. ๒๔๐๔ คือ ๕๐ ปีเศษมานเอง และการที่ว่า เป็นทายไม่ใช่เป็นทายเพราะกู้เงินอย่างทัมในเมืองเรานั้นหาไม่ได้ รัฐบาลนั้นมากถือ คนที่เป็นทาสติดอยู่กับที่ดินที่เดียว เป็นต้นที่นาคลองรังสิตแห่ง ๑ มีคนทำนาอยู่เท่าใด คนเหล่านั้นก็เป็นทาสประจำอยู่ติดกับที่แห่งนั้น และลูกหลานเกิดมาเท่าใดก็ประจำเป็น ทาสติดอยู่กับที่นั้น ใครเป็นเจ้าของพื้นที่นั้นก็เป็นเจ้าของเป็นนายของคนเหล่านั้นด้วย ถ้าชายที่ใดคนหนึ่งไปคนที่ซอกติดกันได้ทาสด้วย แปลว่าทาสเท่ากับเครื่องมืออันหนึ่ง ซึ่งติดอยู่กับที่ดิน และผู้เป็นนายจะใช้ให้ทำอะไรหรือจะใช้อำนาจลงโทษประการใดได้ หมด เมื่อการเป็นดังนี้คนจำพวกทาสก็ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนมากเป็นธรรมดา

อนึ่งประเทศรัสเซียในสมัยแต่พวกมองโกลมาตีแล้วและกลับรบขับไล่ออกไป ได้ตลอดมาจนเวลาเร็ว ๆ นี้ คือแต่ร้อยปีที่ ๒๐ ถึงร้อยปีที่ ๒๕ แห่งพุทธศักราชนั้น มี เขตแดนทางตะวันออกและทางใต้ติดต่อกับดินแดนพวกมองโกลและพวกแขกตุรกีแต่ เขตแดนไม่ได้ขีดขึ้นลงไปแน่นอนว่าเส้นใด เป็นการรว ๆ อยู่ คราวนี้พวกทาสที่ เดือดร้อนมักหนีไปจากนายตน แล้วจะไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามเขตแดน ทำมาหากินด้วย การควบคุมกันเข้าไปปล้นสะดมในดินแดนของพวกมองโกลและพวกแขกตุรกี ค่อย รวมกันเข้าที่ละเล็กละน้อยจนกลายเป็นพวกมาก แล้วโดยที่ต้อทำการต่อสู้ป้องกัน ชีวิตตนอยู่เสมอ เลขสันักัดในการรบมาก เป็นนักรบขึ้นเองด้วยความชำนาญ แล้วสอนต่อ ๆ กันไปถึงบุตรหลาน เมื่อเกิดเป็นพวกมากจนทุกทีแล้ว ก็เลยมีที่ ดินแดนซึ่งนับว่าเป็นของพวกตน ตั้งทำไร่นาทำมาหากินตามสบาย ใครจะมาแตะ ต้องก็มีได้ เพราะต่อสู้เข้มแข็งนัก เอยวงตนเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่เจ้าแผ่นดินรัสเซีย หรือแก่ผู้ใด เลือกหัวน้าของตัวเองทุก ๆ หมู่บ้าน และมีหัวน้ารวมเป็นพวกใหญ่ เป็นพวก ๆ ด้วย

ในยุคเอมเปรี๊สศักราช

ภายหลังเจ้าแผ่นดินรัสเซียเห็นว่าพวกคาสักนั้นมีประโยชน์ คือ อยู่ตามเขตรแดน แล้วสามารถป้องกันมิให้พวกแขกต่าง ๆ เข้ามารบกวนได้ ไม่เปลืองกำลังทหารของรัฐบาล จึงทำความตกลงกับพวกคาสักนั้น เป็นอันยอมว่าเป็นบุคคลจำพวกหนึ่งต่างหากซึ่งมีการอยู่กันระเบียบการปกครองของตนเองเป็นพิเศษ รัฐบาลรัสเซียยอมรับไม่เข้าไปยุ่งวุ่นวายเกาะเกาะอย่างใด เป็นแต่ให้พวกคาสักยอมตัวว่าเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดินรัสเซียและช่วยในการป้องกันเขตรแดนหรือจัดเป็นกองทหารไปช่วยในการสงครามต่าง ๆ ด้วยเท่านั้น ก็เป็นการตกลงกัน จน

ภายหลังเมื่อประเทศรัสเซียแผ่เขตรแดนออกไปเป็นลำดับจนทางใต้ตกทะเลดำ ทางตะวันออกเข้าไปในทวีปเอเชียจนจดแดนประเทศจีน พวกคาสักก็เลื่อนไปอยู่ตามเขตรแดนตลอด มีอยู่คงที่เดิมบ้าง จนบัดนี้มีคาสักเป็นหลายพวกหลายเหล่า เรียกนามตามทำเลที่ตั้งอยู่ เช่น คาสักคอน อยู่ตามแม่น้ำคอน คาสักอูราล อยู่ตามแม่น้ำอูราล คาสักคูบาน อยู่ตามแม่น้ำคูบาน เมลเชลเคคาเซีย คาสักอาบูร อยู่ตามแม่น้ำอาบูร ดังนี้ เป็นต้น

คาสักพวกหนึ่งที่เคยเป็นพวกใหญ่มีกำลังและอำนาจมากคือพวกคาสักในมณฑลรัสเซียยอม ได้ถูกเลิกเลย เพราะเซคมัน (หัวหน้า) ชื่อนั้นเขาจะเป็นขบถไปเข้ากับคาร์ลที่ ๑๒ ประเทศสวีเดน ในขณะที่กระทำสงครามต่อสู้กับเปเตอร์มหาราช

พวกคาสักไม่ต้องเสียภาษีอากรแก่รัฐบาลอย่างใดเลย แต่ว่าต้องจัดพวกตนเข้าประจำกรมทหาร ซึ่งรัฐบาลกำหนดว่าให้มีเท่านั้นกรม จำนวนทหารเท่านั้นคน เวลาเข้าประจำการทหาร ต้องหาฆ่ามาเอง จัดเครื่องแต่งตัวเอง ต้องเลี้ยงตัวเอง

แต่มาในภายหลัง ๆ รัฐบาลก็รวบรวมเข้าทุกที่ เช่น หัวหน้าก็มีได้ ให้เลือกใช้ตั้งด้วยอำนาจรัฐบาล แต่เวลาเข้าเป็นทหารรัฐบาลก็อุดหนุนมากสิน คือ จ่ายอาวุธให้ จ่ายเงินให้ซ่อมม้าและอื่น ๆ

ตามที่ว่ามูลเหตุของพวกคาสักมาโดยย่อดังนี้ ก็จะเห็นได้ว่าพวกคาสักเป็นชาวรัสเซียนั่นเองหาใช่คนอื่นคนไกล และในทางทหารนั้นก็รู้จักทำการรบและมีวิธีรบ

ระเบียบการทหารรัสเซีย

โดยอาศัยความชำนาญสืบต่อกันมา ไม่มีการฝึกหัดอย่างแบบฝึกหัดทหารธรรมดา
หาได้ ทำการไปโดยอาศัยความคุ้นเคยความไหวพริบส่วนตัวเป็นอันมาก เป็น
ทหารที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ทหารที่ได้รับความฝึกหัดดี

เมื่อได้อธิบายเรื่องคำสั่งพอให้รู้เค้าตื้นแล้ว จึงจะได้อธิบายท้องเรื่องของ
มาตรฐานต่อไป

การใช้ทหารคำสั่งในสมัยเอมเปรีสส์คาธาร์นา ที่ ๒ นั้น เห็นกันว่าไม่ควรจะแยก
เป็นกองย่อยมากนัก ต้องรวมไว้ให้เป็นปึกแผ่นและให้มีทหารม้าธรรมดาชนิดตราคุณ
ไปสมทบอยู่ด้วย ตั้งให้นายทหารม้ากองทัพบกระจำไปเป็นผู้แนะนำและบังคับบัญชา
เพราะนายทหารในพวกคำสั่งเองยังไม่มีใครมีวิชาความรู้พอ

อนึ่งถ้าใช้กองทหารคำสั่งกับทหารม้าตราคุณเล็กน้อยไปทำการอิสระแล้ว มัก
ให้มีทหารพรานไปช่วยอุดหนุนด้วย

ซุวอร์อฟได้กล่าวถึงวิธีใช้ทหารคำสั่งในการรบว่า

“ต้องวางทหารคำสั่งไว้หลังทหารรบ ให้มีหน้าที่ออกไล่ติดตามตีซ้ำศึกในขณะ
ที่ซ้ำศึกต้องถอยไป

เวลาจัดขบวนรบ ให้คำสั่งซึ่งเข้าในขบวนนั้น แบ่งกันเป็นกองย่อย ๆ ตั้ง
อยู่หลังขบวนหรือทางปีก แล้วแต่ภูมิประเทศ ครั้นแนวซ้ำศึกต้องถอยออกไปให้
คำสั่งออกไล่ติดตามโดยทันที คำสั่งทำการไล่ติดตามตันทัน เพราะมีม้าที่ ฝึกแก้เร็ว
ที่สุด และจับเชลยศึกเก่งอย่างยิ่ง”

ปืนใหญ่ของรัสเซียในคราวการสงคราม ๑๒ ปีนั้นว่าเลวมาก เพราะฉะนั้นเมื่อ
เสร็จสงครามนั้นแล้ว ต้องเปลี่ยนแบบปืนใหญ่ใหม่ วางระเบียบการยิงกระสุน
ปรายและการยิงโค้ง

อนึ่งการสงคราม ๑๒ ปีทำให้รู้สึกความจำเป็นที่จะมีกองหนุนปืนใหญ่ขึ้น ทั้งจัด
กองขนกระสุนดินปืนเครื่องอาไหล่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น กับได้วางระเบียบการ
ส่งกระสุนปืนใหญ่เพิ่มเติมในสนามรบนั้นด้วย

ในยุคเอมเปรี๊สศาธารีน่า

ระเบียบการจัดขบวนรบของทหารหลายเหล่ารวมกันได้ค่อย ๆ ถัดจัดเปลี่ยน
แปลงให้ดีขึ้นตามลำดับ ข้อสำคัญได้พยายามทำให้เหมาะกับเหตุการณ์ เช่น ให้
เหมาะกับวิธีรบของข้าศึกเป็นต้น และเหมาะกับภูมิประเทศเสมอ

ความเห็นของนายทหารผู้ใหญ่ ในสมัยนั้นในเรื่องนี้ปรากฏชัดเจนที่สุดในคำสั่ง
ของซูวอร์อฟ เป็นคำสั่งให้แก่กองทัพ ซึ่งเรียกว่ากองทัพนครเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก และ
กองทัพนครคูบเน (เพราะทำการรบอยู่ในดินแดนนั้น ๆ) คำสั่งลงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม
๒๓๒๑ มีใจความว่า

“ ขบวนรบจะเป็นอย่างไรนั้นต้องแล้วแต่แม่ทัพหรือผู้บังคับบัญชาจะสั่งจัดขึ้น ใน
ที่รบเปลี่ยนเมื่อรบกับทหารที่ได้รับความฝึกหัดตามแบบแผนอันดีมาแล้ว ควรจัด
เป็นแนวเส้นบรรทัด เช่นในการรบกับปรัสเซียที่แล่วมา เมื่อรบกับพวกทหารที่ไม่
ได้รับความฝึกหัดเป็นแบบเป็นแผน เช่นในการรบกับพวกแขกคูร์ก็ควรจัดเป็นคาระ
และแถวตอน

การนั้น ให้วางเป็น ๒ แนวสลับกันอย่างตาหมากรุกให้การต่าง ๆ ชิงช่วย
กันได้ ”

นำขบวนรบนั้นย่อมมีทหารพรานขยายแถวอยู่อีก แต่เป็นอิสระไม่นับเข้าใน
ขบวนรบทีเดียว เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดให้แจ่มแจ้งขบวนรบของรัสเซียเป็นดังนี้ นำที่
เดียวมีทหารพรานกระจายอยู่ มิได้กระจายอยู่เป็นแถวขยายเช่นเราเข้าใจบัดนี้ อาจ
รวมกันอยู่เป็นพวก ๆ หรือเป็นหมวดห่าง ๆ กันก็ได้ แล้วแต่ภูมิประเทศ

หลังนั้นเล็งมามีทหารราบ จัดเป็นแถวหน้ากระดานหรือคาระ

ทหารม้า ก้อนรบ ตั้งอยู่ระหว่างการต่าง ๆ ข้างหลังแนว หรือตั้งทางปีก

หลังแนวทหารราบ

ทหารปืนใหญ่ประจำกรมอยู่ในคาระทหารราบ ส่วนปืนใหญ่ซึ่งรวมเป็นกองของ
คนต่างหากไปตั้งในที่มั่นอันเหมาะในการยิงปฏิบัติการตามคำสั่งตรงจากผู้นำทัพ

กองหนุนมีทหารเป็นจำนวน ๑ ใน ๖ หรือ ใน ๘ ของทหารทั่วไป

ระเบียบการทหารรัสเซีย

ในเวลารบ ทหารพรานซึ่งเดินไปนำขบวนรบเริ่มยิงก่อน ต่อไปทหารราบและปืนใหญ่ในกองรบก็ยิงเหมือนกัน แต่ยิงได้ต่อเมื่อมีคำสั่งก็มีกำหนดว่าในหมู่ทหารราบหมู่ ๑ ให้ทหารยิงปืนเองโดยลำพังได้ ๔ คน สำหรับหมายยิงนายทหารผู้บังคับบัญชาฝ่ายข้าศึก ส่วนปืนใหญ่ม้าให้ออกไปข้างหน้า และตั้งยิงเองตามแต่จะเห็นสมควร

การยิงปืนของทหารราบนั้น ยิงพลาถเดินพลาถ ยิงอยู่ไม่นานแล้วแถวตอนหรือแถวการเร่เข้าประจันบาน ให้ดาบปลายปืนแทงคลุมบอนที่เดียว

ทหารม้านั้นบังคับว่าให้ทำการโดยรวดเร็ว และเวลาเข้าประจันบานต้องให้ควมม้าห่อเต็มท่ที่เดียว แล้วเข้าฟันแทงข้าศึก ทหารม้าตราสุนั้นต้องให้ลงจากม้ารบอย่างทหารราบได้ด้วย

เมื่อรบชนะข้าศึกถอย ต้องให้ไล่ติดตามอย่างแข็งแรงที่สุด ทหารม้าไปนำทหารราบตามไป ถ้าทหารม้าไปประทะกับทหารราบฝ่ายข้าศึก ไปต่อไปมิได้ ให้ทหารราบฝ่ายเราช่วยเข้าตี

การเดินทัพมีระเบียบดังนี้ ข้างหน้าที่เดียวมีทหารม้าชนิดเบาไปเป็นกองทหารม้าอิสระ แล้วถึงกองระวังกำขนาดใหญ่เป็นกองระวังนำของกองทัพทั้งกอง แล้วยังมีกองระวังนำของขบวนต่าง ๆ (คือกองทัพเดินไปหลายขบวน) แล้วจึงถึงขบวนต่าง ๆ ของกองหลวง ข้างท้ายมีกองระวังหลัง ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมสรรพการด้วย ในขบวนกองหลวงนั้นทหารราบอยู่ต้นและปลายขบวน ทหารม้าและปืนใหญ่อยู่กลาง

กองทหารม้าอิสระซึ่งไปข้างหน้านั้นทำหน้าที่ป้องกันกองทัพโดยอาการสืบสวนที่ตั้งทางเดินข้าศึกให้ทราบแน่ชัด จนข้าศึกไม่สามารถมาตีขบวนทหารของฝ่ายตนโดยไม่รู้ตัวได้ เป็นอันขาด ถ้าว่าป้องกันนั้นต้องเข้าใจเสมอว่าแปลว่าป้องกันมิให้ข้าศึกเข้ามาทำอันตรายโดยมิทันรู้ตัว ไม่ใช่ป้องกันมิให้เข้ามาเลย

กองทหารม้าอิสระทำการอย่างดีเสมอ ไปโดยมิเหลียวหลังไม่คิดถึงทางส่งกำลังส่งเสบียงเลย แล้วกระจายออกเป็นแนวขวานแนวกว้างกว่าหน้าแถวของกองทัพนมาก

ในยุคเอมเปรีส์คาร์ลีน่า

เวลาพักผ่อน ในสนามจัดตั้งรูปเป็นขบวนรบ

และทหารม้าอยู่หลังทหาร

ราบเสมอ

ยุทธวินัย ของทหารได้วางลงเป็นระเบียบเรียบร้อยมาก รุมิแยเนเซฟบังคับว่า
ต้องอบรมพลทหารให้ มีอาการกิริยาเรียบร้อยของอาจสมควรแก่ยศทหาร ให้ประพฤติด
ตนให้ดี มีอัธยาศัยอ่อนโยน และให้รักความสะอาดเสมอ

นายทหารต้องรู้จักข้อพลทหารได้บังคับบัญชาของตนจงทุกคน รุมิแยเนเซฟ
เองรู้จักโดยมาก ทั้งนี้ทำให้ มีการค้นเคียวรักใคร่ซึ่งกันและกัน ในกองทัพของรุมิ
แยเนเซฟทหารมีความสุขสบาย การทบทวนหามาตร กับทั้งได้จัดการเรื่องเครื่องแต่ง
กายให้เรียบร้อยสวทกกับทหาร ไม่ต้องทาผงขาว (แบบ ปรัสเซียและใช้กันทั่วยุโรปใน
สมัยนั้น) และไม่ต้องทาเครื่องประกอบเครื่องแต่งกาย (เข็มขัด กระเป๋ากะสุน ฯ) ให้
ขาวอยู่เสมอ

ปะติโยมกิน ซึ่งเป็นสนามดีกระลาโหม ก็มีความเม่นเข้มแข็งด้วยกัน บังคับ
ให้นายทหารสอดส่องในความสุกซุกของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาเสมอ ชี้แจงว่าเป็น
ทหารนั้น แปลว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ ถึงนายพลก็ถือทหารนั้นเอง

การที่ให้นายสอดส่องดังนี้ และจัดการเรื่องเครื่องแต่งกายให้สวทก ทำให้
พลทหารสบายใจขึ้นเป็นอันมาก ทั้งไม่ถูกเมียนต์ในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วย เลยมี
น้ำใจดีเข้มแข็งขึ้นทุกที

แต่บุคคลซึ่งได้กระทำให้ทหารมีนิสัยดีจริงโดยคำสั่งสอนแนะนำของตนมาก
กว่าผู้อื่นนั้น ก็คือชูวอร์อฟ ซึ่งได้เคยรับราชการเป็นพลทหารมาเองเป็นเวลาถึง ๘ ปี
รู้จักใจและความคิดของพลทหารดีที่สุดใน รู้จักพูดกับทหารให้เป็นที่เข้าใจกันได้ชัดเจน
พลทหารเห็นชูวอร์อฟเป็นคนเช่นเดียวกับตนแท้ เข้าใจกันพวกเดียวกัน เพราะ
ฉะนั้นมีความรักใคร่นับถืออย่างยิ่ง

ชูวอร์อฟสั่งสอนให้ทหารมีความกล้าหาญ และมีความไหวพริบตอบโต้หาอันมี
ขึ้นให้ได้เสมอ เช่นถ้าถามอะไรตอบว่า “ไม่ทราบ” เป็นโกธที่สุดและลงโทษ

ระเบียบการทหารรัสเซีย

เสมอ ผู้ที่ยอมแพ้แล้วห้ามไม่ให้ทหารทำการข่มเหงให้เลียดูให้ด้ กับชาวบ้าน
ชาวเมืองซึ่งไม่ให้ทหารเข้าสักแต่อยู่ในดินแดนซึ่งไปทำสงครามนั้น ห้ามขาดมิให้ทหาร
รังแกกดขี่

ซูวอร์อฟกล่าวว่า “อาจตีเมืองได้ด้วยความเมตตากรุณาได้ง่ายกว่าด้วยอาวุธ อย่า
รังแกชาวบ้านเพราะเขาเป็นผู้ให้เข้าให้หน้าแก่เรา ปลงใจยอมถวายชีวิตแก่พระมหาก
ษัตริย์เถิด ถ้าไม่ตายเสียยังมีชีวิตอยู่ ก็มีไชยและยศศักดิ์ ถ้าตายพรตก็จะ
อ่อนวอนพระเจ้าให้” (พูดตามศาสนาคริสต์)

ในสมัยซึ่งถือกันว่าผู้น้อยต้องทำตามผู้ใหญ่เสมอไม่ว่าสิ่งผิดสิ่งถูก ซูวอร์อฟ
ตรงกันข้าม ยอมให้ผู้น้อยเถียงหรือชี้แจงความเห็นแก่ผู้ใหญ่ได้ แต่ให้ทำโดย
เรียบร้อยสุภาพสองต่อสอง ไม่ใช่ต่อนำทหารกำนัน เพราะถ้าเถียงในที่ประชุมก็
จะกลายเป็นก่อการกำเริบ กับได้กล่าวเสริมความไว้ว่า “การอธิบายพูดมากนั้นเป็น
นิสัยของเด็กรักเรียน ไม่แสดงว่ามีคุณวุฒิหรือความสามารถจริง คุณวุฒิหรือความ
สามารถเห็นได้จากการที่ปฏิบัติทำจริงนั้นเท่านั้น”

ในคราวไปทำสงครามในประเทศโปแลนด์ ซูวอร์อฟสั่งให้นายทหารผู้บังคับบัญชา
ชั้นรองทำการตามความคิดของตนเองให้เด็ดขาดเสมอ กล่าวว่า “ห้ามขาดมิให้คอย
ถามผู้ใหญ่ ให้ผู้บังคับกองต่างคนต่างทำการปราบปรามในเขตร์ของตนโดยแข็งแรง
ถ้าโง่เลอะจะมีโทษ”

การฝึกหัดสั่งสอนทหาร พอเอมเปรีสส์คาซาร์น่าได้เสด็จขึ้นเสวยราชแล้ว ก็
ได้ทรงตั้งกรรมการทหารให้พิจารณาเลบด้างแก่ไขข้อบกพร่องในทางยุทธวิธี และวาง
ข้อบังคับใหม่สำหรับวิธีจัดการและปกครองในกองทัพ

ได้วางหลักลงว่า ให้ฝึกหัดสั่งสอนแต่เฉพาะในสิ่งซึ่งจะต้องกระทำในการ
สงคราม ไม่ให้ทหารต้องทำการใด ๆ ในเวลาฝึกหัดธรรมดาหรือประลองยุทธ์ ซึ่งเห็น
ว่าจะเป็นการสรวยงามเท่านั้น ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงการในกรมเสนาธิการให้ดีขึ้น
และให้มีการประลองยุทธ์มากขึ้น ห้ามมิให้ผู้บังคับการคิดแก้ไขฝึกหัดเองเช่น
แต่ก่อน

ในยุคเอมเปรีส์สาธารณรัฐ

แบบฝึกหัดทหารราบลงวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๐๖ บังคับว่าในเวลาเข้าแถวให้ทหารมีอาการสงบเรียบร้อยแต่ไม่ใช่แข็งตึง ให้จัดแถวเรียบไปข้างหน้า คือให้คนที่ไปข้างหน้าเป็นหลักเสมอไม่ถอยลงไปข้างหลัง แล้วกำหนดระยะต่อระหว่างแถว ๓ ก้าว

รูมิแยแนเชฟสั่งสอนทหารว่า ในการที่จะให้ได้ชัยชนะแก่ข้าศึกนั้น ต้องไปหาและประทะกับข้าศึกในสนาม แล้วเข้าตีโดยแข็งแรง ฝ่ายรุกย่อมนี้กว่าจะชนะได้อยุ่เสมอจนถึงที่สุด ฝ่ายรับนั้นต้องมีความกลัวหวาดหวั่นอยู่เสมอ ยิ่งข้าศึกรุกมาแรงยิ่งหวาดหวั่นมาก

การที่รูมิแยแนเชฟได้จัดทำไปต่าง ๆ ทั้งการที่ได้ไปรบในคราวสงคราม ๑๖ ปี สอนให้ซุวอรรอฟมีความคิดลึกซึ้งในเรื่องการฝึกหัดสั่งสอนทหาร แต่เมื่อยังเป็นผู้บังคับกรมทหารราบอยู่นั้น ซุวอรรอฟได้วางระเบียบการฝึกหัดสั่งสอนทหาร ให้เดินไปมาได้รวดเร็ว ให้จำไว้ว่าการยิงจากแถวขี้นได้ผลน้อย กับการรบชนะมิได้แล้วแต่ใครมีกำลังจำนวนทหารมาก สำคัญอยู่ที่ใจทหาร

สิ่งที่ทหารจะต้องรู้ตามระเบียบของซุวอรรอฟนั้นไม่มากมายนัก ทั้งล้วนแต่เป็นสิ่งที่เข้าใจง่ายและชัดเจน ซุวอรรอฟเองเป็นธุระดูแลทหารทุกคนตามที่กล่าวไว้ว่า “ทหารต้องผ่านมือฉันเองทุกคนและฉันได้บอกว่ามีความรู้พอแล้ว ไม่ต้องเรียนอะไรอีก แต่ขออย่าให้ลืมสิ่งที่เรียนแล้วก็แล้วกัน” ทั้งนี้ทำให้ทหารเชื่อในตนเอง เลยเป็นรากเหง้าของความกล้าหาญ

ซุวอรรอฟกล่าวอีกว่า ทหารชอบการฝึกหัด ถ้าการฝึกหัดนั้นเป็นเรื่องเป็นราว” หมายความว่าให้ทหารเองรู้สึกว่าการที่ทำไม่ประโยชน์จริง จำเป็นจริง

ตามคำของซุวอรรอฟ ทหารต้องปฏิบัติตนประดุจเวลาสงครามเสมอ “ถึงในเวลาสงบศึกทหารก็อยู่ในสงคราม” “ลำบากเวลาฝึกหัด สบายในเวลาการทัพ สบายเวลาฝึกหัดลำบากในเวลาการทัพ” หมายความว่าหัดเสียให้เคยแก่ความลำบากแต่ในเวลาสงบศึกจนเจนแล้ว ถึงเวลาสงครามทหารก็จะไม่รู้สึกลำบากอันใด

ระเบียบการทหารรัสเซีย

เพราะฉะนั้นตามคำสั่งฝึกหัดของซุวอรรอฟจึงมีการเดินทางไกล อย่างไกลจริง และเดินโดยเร่งรีบ เดินทางกันดาร การเข้าตีบ้อมค่าย การข้ามน้ำลุยตามท่าข้ามหรือ วายข้าม การฝึกหัดในเวลากลางคืน เวลาฝนตก เวลาหนาวจัด การเข้าประจัน บานและเดินผ่านแถวผ่านกันไม่ใช่ไปหยุดนำกัน ย่อมมีอยู่เสมอ ๆ

ซุวอรรอฟกล่าวว่า “การฝึกหัดของฉันทัน ไม่ใช่ว่าทำวันทบทวนแบบอาวูต เริ่ม ต้นก็ทำการหั้น แล้วการเดินทางต่าง ๆ แล้วจึงทำทำยิง หัดให้บรรจบปืนเร็ว แล้ว ก็ทำการแทงด้วยดาบปลายปืน”

“ใครตอบหลัง ประหารชีวิตทันที ถ้าขึ้นไปข้างบนโดยลำพัง ๒ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง ถึง ๑๐ ชั่วโมง”

“การรอให้คนอื่นมาช่วย การกลัวอันตราย และสิ่งอื่นที่ตนเองเดิยวกันที่ทน ชอบฟังถึง เป็นของสำหรับผู้หญิง ซึ่งจะลงจากแท่นสูงก็กลัวขาหัก กับทั้งสำหรับ ให้ผู้ที่เกียจคร้าน หรือผู้รักความสุข หรือผู้โง่ตามอด ได้มีโอกาสใช้วิธีรับ ซึ่งจะ ทำไปดีหรือไม่ดี ก็เล่ากล่าวกันได้ว่ารับโดยกล้าหาญ”

เมื่อซุวอรรอฟพบกับเอกอรรคราชทูตเอเชียเตรียก่อนที่จะไปกรุงเวียน ในขณะ ที่ซุวอรรอฟได้รับหน้าที่ไปเป็นแม่ทัพเอเชียเตรียต่อสู้กับฝรั่งเศสนั้น ได้กล่าวว่า

“ทำการสงครามในวิธีตั้งรับไม่ดี สู้รุกไม่ได้ ฝรั่งเศสขึ้นอยู่ ฝ่ายเอเชียเตรีย นอน ฝรั่งเศสเข้าตี ฝ่ายเอเชียเตรียบรรจุปืน พองังนกลประทับบนชั้นเล้ง ฝรั่งเศส ก็ให้รีนเฟรสกี (เป็นคำภาษาอิตาเลียหมายความว่าของดื่มที่เย็น ในที่นี้หมายถึง ความว่าเข้าคลุมบอนใช้อาวุธแทง ซึ่งฝรั่งเศสเรียกว่าอาวุธเย็น) มีส่วนสามต่อหนึ่ง มากับฉันทันเถิด จะทำให้ดู ให้มีพยานเห็นจริงทีเดียว”

ในเรื่องรวบรวมกำลังซุวอรรอฟได้กล่าวไว้ว่า “จะไปตีข้าศึกต้องรวมกำลังทหาร ให้มาก ถอนแนวรักษาด้านแนวรักษาทางส่งกำลัง เมื่อตีแตกแล้ว จึงค่อยจัดทัพ ใหม่ตามเหตุการณ์ และไล่ติดตามตีให้กระจัดกระจาย” ใน ๒-๓ คำเท่านั้นซุวอรรอฟวาง หลักยุทธศาสตร์ยุทธวิธีอย่างถูกต้องที่สุด

ในยุคเอมเปรียสส์การ์ธิน่า

ในเรื่องการถอย ชูวอว์ฟไม่ยอมฟังใครพูดถึงเสียๆ เพราะเกลียดที่สุด
คำว่าทิ้งรับ ต้องใช้พูดเป็นภาษาฝรั่งเศสเสมอ กล่าวว่คำเหล่านี้ในภาษารุสเซียไม่มี

“ในการรบ ต้องมุ่งไปยังที่แห่งใดแห่งหนึ่งแต่แห่งเดียว และลึมนักถึงการ
ถอย ความเร็วทั้งทำการโดยข้าศึกไม่รู้ตัว แทนจำนวนทหารมากได้ เมื่อรุกเข้า
ตีโดยแรงทำให้การรบเสร็จเร็วพลัน การเข้าหักเอาเมืองหรือบ่อนดีกว่าล้อมตี”

“การรบชนะข้าศึกในเวลากลางคืน แสดงความสามารถของผู้นำทัพ ว่าไม่
ให้จะทำการพอให้หรรษา ทำหวังประโยชน์มั่นคงจริง ส่วนการที่จะเขียนรายงาน
ให้เพราะนั้นทำภายหลังเมื่อใดก็ได้”

ชูวอว์ฟเป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนในวิชาทหารอย่างกว้างขวาง เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่

“นายพลจำเป็นต้องหาความรู้ใส่ตัว อ่านหนังสืออยู่เสมอมิได้ขาด นายพล
ต้องมีความอดทน นายร้อยต้องมีความกล้าหาญ พลทหารต้องมีความร่าเริง”

ครั้งหนึ่งมีผู้ถามชูวอว์ฟว่า หนังสือตำราอันใดเป็นดีที่สุดที่สุดในสมัยนั้น และ
แม่ทัพใดดีที่สุด แล้วผู้ถามได้ออกนามตำราและแม่ทัพต่าง ๆ แต่ชูวอว์ฟสับัดหน้าทุก
ครั้งแล้วกระซิบบอกว่า “ยูลิวส เซซาร์ ฮันนิบาล โบนาปาร์ต ตำรายาประจำบ้าน
และหนังสือเรื่องคนครวดี”

ความมุ่งหมายที่พูดดังนี้ คือ ที่จะรู้วิธีการทหารให้ดีขึ้นต้องเรียนและพิจารณา
วิธีการของแม่ทัพวิเศษ ส่วนการอ่านหนังสือตำราต่าง ๆ นั้นมีประโยชน์แก่ตนเอง
กับอ่านตำรายา ถ้าตรวจโรคไม่เป็น แล้วจะใช้ยาถูกต้องอย่างไรได้ ส่วนหนังสือเรื่อง
คนครวดีนั้น เป็นหนังสืออ่านเล่นซึ่งกำลังอ่านคิดกันมากในขณะนั้น การอ่านตำรา
ทหารซึ่งในสมัยนั้นใครต่อใครพากันแต่งขึ้นเป็นอันมาก ชูวอว์ฟเห็นมีประโยชน์
เท่ากับอ่านหนังสืออ่านเล่นเหมือนกัน

ในคำที่ชูวอว์ฟกล่าวว่นั้นน่าปลาตมากอยู่ ที่ได้นับโบนาปาร์ตเข้าในหมู่แม่ทัพ
วิเศษด้วย เพราะในขณะที่พูดนั้น โบนาปาร์ตเพิ่งได้แสดงตนในการทัพใหญ่คราวเดียว
คือการทัพปี พ.ศ. ๒๓๓๕-๒๓๔๐ ในอิตาลี ทั้งนี้ทำให้เห็นได้ว่าชูวอว์ฟเข้าใจ

การทัพของซวอริวฟ

การทหารลัทธิจริงเพียงใด
ปาร์ตตามที่เล่าพูดกันเท่านั้น
แม่ทัพใหญ่ต่อไป

เป็นแต่ได้ทราบข่าวถึงวิธีกระทำการสงครามของโบนะ
ก็เล็งเห็นแล้วว่าผู้^๕มีความสามารถพิเศษ จะเป็น

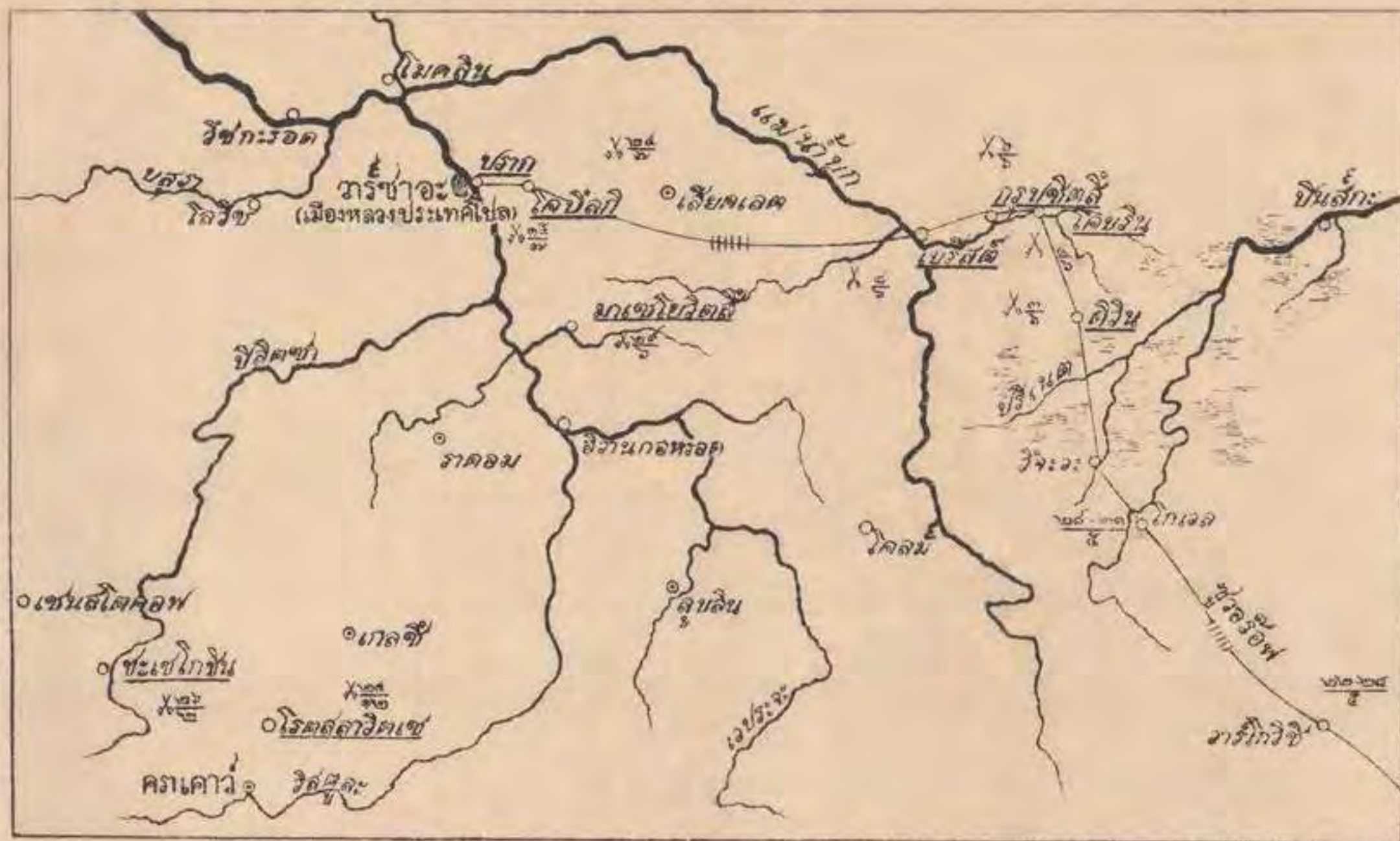
เพื่อจะแสดงวิธีกระทำการสงครามของกองทัพรัสเซียในสมัยนี้ จะได้บรรยายการ
ทัพของซวอริวฟในคราวสงครามในประเทศโปแลนด์ พ.ศ. ๒๓๓๗ กับการทัพในอิตาลี
ปี พ.ศ. ๒๓๔๒ โดยย่อ

ตอนที่ ๒๖

การทัพของซวอริวฟในประเทศโปแลนด์ พ.ศ. ๒๓๓๗

ในปีพ.ศ. ๒๓๓๖ ประเทศรัสเซียและปรัสเซียได้พร้อมกันแบ่งแยกดิน
แดนของโปแลนด์โดยมากไปเป็นของตนเสียเป็นครั้งที่ ๒ ในพงษาวดารเรียกว่าการแบ่ง
ประเทศโปแลนด์ครั้งที่ ๒ (๒) (ใจความของพงษาวดารตอนนั้นคงมีว่าประเทศโปแลนด์มีการยุ่ง
เหยิงในทางปกครองต่าง ๆ ไม่สามารถต้านทานประเทศที่ใกล้เคียง ประเทศรัสเซีย
ปรัสเซียและออสเตรียจึงพร้อมกันแบ่งดินแดนโปแลนด์ไปเป็นของตนเสียเป็น ๓ คราว
ประเทศโปแลนด์เหลือดินแดนน้อยลงไปทุกที ในที่สุดถึงครั้งที่ ๓ เลยหมดทีเดียว)

เมื่อแบ่งครั้งที่ ๒ นี้ ก็ทำให้ดินแดนโปแลนด์น้อยเต็มที่แล้ว ทั้งยังถูก
กำหนดมิให้มัททหารได้มากกว่าหมื่น ๕ พันด้วย ทหารนอกนั้นให้ปล่อยเสียให้หมด
การที่เป็นดังนี้ทำให้ชาวโปแลนด์มีความขุ่นเคืองเจ็บแค้นเป็นอย่างยิ่ง ทหารในกองทัพ
มาดาไลน์สกีจำนวน ๒-๓ พันไม่ยอมออกจากกรมกองไป นายพลรัสเซียอิงเกิลสโตร์ม
ซึ่งเป็นผู้คุมทหารรัสเซียยึดอยู่ในตำบลต่าง ๆ ในดินแดนโปแลนด์และลิทวา ส่งกอง
ทหารขนาดย่อมไปต่อสู้กับมาดาไลน์สกี มาดาไลน์สกีเลยยกไปทางเซตส์แดน
ปรัสเซีย ไปปล้นคลังทหารของฝ่ายปรัสเซียที่เมืองโซลเดา แล้วกลับมาในประเทศ
โปแลนด์ ข้ามแม่น้ำวิสตุลไปเมืองคราเคว วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๓๓๖ คอสตุชโก
บุคลลชาวโปแลนด์ผู้มีชื่อเสียงได้ไปยังเมืองคราเคว และยกธงเป็นขบวนการต่อพระเจ้า

แผนที่แสดงทางเดินกองทัพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

(พิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก)

ในประเทศโปแลนด์

แผ่นดินโปแลนด์ ขณะนั้นมาคาณิสก์กำลังเดินไปยังเมืองคราเคว มีกองทหารรัสเซียในบังคับบัญชานายพลเดนิซอฟไล่ตามไป กองทหารโลกุมทหารราบ ๒ กองพลน้อย กับทหารม้าซึ่งเป็นทหารอาษาชั้นใหม่ และปืนใหญ่ ๑๖ กระบอก ได้ยกออกมาจากคราเควมาสมทบกับมาคาณิสก์ แล้วก็ได้รบชนะกองทหารรัสเซียอีกกอง ๑ ในบังคับบัญชาทหารม้าของเดนิซอฟที่ตำบลร็อตชลาวิตเซ เดนิซอฟรีบยกไปช่วยแต่ไม่ทัน กองทหารโลกุลบดอยเข้าไปในค่าย อันมีเครื่องป้องกันแข็งแรงใกล้เมืองคราเควขึ้นเสียแล้ว

ข่าวเล่าลือถึงชัยชนะครั้งนี้ ทำให้ชาวเมืองวาร์ซาวะ (เมืองหลวงโปแลนด์) มีความชื่นชมมาก และในวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๙ ชาวเมืองก็ถูกเป็นขบถขึ้น ในเมืองวาร์ซาวะมีทหารรัสเซียอยู่ ๔ พัน เรียกว่าเป็นผู้ช่วยพระเจ้าแผ่นดินโปแลนด์รักษาความสงบเรียบร้อย และโดยที่นายพลอิงเกิลสโตมมิได้จัดการเตรียมการอย่างใดเลย ทหารรัสเซียถูกพวกขบถเข้าทำร้ายโดยมีที่มั่นอยู่ตายเสียหลายคน ทหาร ๑ กองพัน อยู่ในวัดไม่มีอาวุธ ถูกฆ่าตายทั้งกอง

ทหารรัสเซียพยายามต้านทานอยู่ในเมืองวาร์ซาวะ ๒ วัน แล้วตีฝ่าเข้าสกัดออกมาจากเมืองได้ ไปยังเมืองโลวิซ นายพลอิงเกิลสโตมมิได้รวบรวมทหารเข้ามาไว้ในเมืองได้ ๑ พัน ส่วนทหารรัสเซียที่ตายเสียในเมืองวาร์ซาวะนั้นเป็นจำนวนตั้ง ๔ พัน

วันที่ ๑๒ เกิดการขบถขึ้นในดินแดนลิตวา กองทหารรัสเซียที่รักษาเมืองวิลนา ถูกฆ่าฟันและเข้าสกัดจับไปได้โดยมาก

ครั้นข่าวร้ายเหล่านี้ไปถึงกรุงเปโตรกราดแล้ว รัฐบาลรัสเซียจึงจัดการรวบรวมทหารที่ยังเหลืออยู่ ทั้งจัดการป้องกันรักษาเขตแดนตะวันตก ได้ตั้งให้นายพลเรปนินเป็นแม่ทัพใหญ่ในดินแดนลิตวาและโปแลนด์ให้นายพลแฟร์เส็นไปแทนนายพลอิงเกิลสโตมมิ ส่วนในมณฑลโวลินกับโปโดเลียทางทิศใต้ ให้จอมพลรูมิแยนเชฟเป็นแม่ทัพใหญ่ อนึ่งปรัสเซียก็ได้ส่งกองทหาร ๑ หมื่นมาปราบปรามพวกขบถด้วยเหมือนกัน

ในประเทศโปแลนด์และลิตวา มีทหารนับทั้งของรัสเซียและปรัสเซียรวมกันเป็นจำนวนระหว่าง ๖ หมื่น ๔ พันกับ ๖ หมื่น ๗ พัน ได้ตกลงทำการร่วมกัน ส่วนรูมิแยนเชฟ

การทัพของชาวร็อฟ

มีทหารประมาณ ๕ หมื่น แต่ทหารนี้กำหนดว่าสำหรับใช้ไปรบกับแขกตูร์กซึ่งกำลังทำสงครามอยู่กับประเทศรัสเซียในเวลานั้นด้วย ภูมิเยนเซฟเป็นแม่ทัพใหญ่ทั่วไป ส่วนทหารในมณฑลโวลันโปโคเลีย ๕ หมื่นนั้น ขึ้นในบังคับบัญชาชาวร็อฟ.

ฝ่ายพวกโปล์มีกำลังมากบั่นน้อยบั่นเป็นคราวๆ มากที่สุดมีถึง ๗ หมื่น ในลิตวาพวกโปล์มีกำลังหมื่น ๘ พัน ทหารรัสเซียในบังคับบัญชาเรปินมีจำนวนระหว่าง ๒ หมื่น ๓ พันกับ ๒ หมื่น ๕ พัน ทั้งๆ ที่มีกำลังมากกว่าตั้งนี้เรปินก็ไม่สามารถปราบปรามพวกโปล์ให้ราบคาบ ได้รับชนะกองทัพโปล์บ่อยๆ หลายครั้ง แต่ชนะทางนี้ ก็คงโผล่ขึ้นใหม่ทางโน้นอยู่เสมอๆ

ในขั้นต้นคอซตุชโกใช้วิธีทำการซึ่งเหมาะสมกับเหตุการณ์ คือใช้วิธีทำสงครามหุยมหิwm แบ่งแยกทหารเป็นหมู่เล็กกองน้อยกระจายกันไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ทำให้ทหารรัสเซียอดโรยด้วยการรบกวนตีทางข้างหลัง นอกจากนั้นได้รวมทหารไว้เป็นกองหลวงในบังคับบัญชาตนเอง ๑ กอง นับว่าเป็นกองหนุนของพวกกองย่อย กองหลวงตั้งในที่มั่นอันมีป้อมค่ายป้องกันแข็งแรง ภายหลังเมื่อกองหลวงได้มีกำลังมากขึ้นถึง ๒ หมื่น ๖ พัน จึงได้เดินเข้าไปในดินแดนโปล์ ไปตั้งมั่นและล้อมที่ตำบลเซเชโกซีนี้ วันที่ ๗ มิถุนายน กองทหารเดนิซอฟกับกองทหารปรัสเซียรวมกันขึ้นในบังคับบัญชาพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซีย ได้เข้าตีกองทหารของคอซตุชโกในที่นี้ จับได้ออกไปจากที่มั่นได้ แต่ผลของการรบไม่แตกหัก เพราะพวกโปล์ยังสามารถเดินไปยังเมืองวร็ซวาได้

วันที่ ๒๖ มิถุนายนพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซีย (ทหาร ๓ หมื่น ๕ พัน) กับแฟร์เส็น นายพลรัสเซีย (ทหารหมื่น ๒ พัน) เข้าล้อมเมืองวร็ซวา แต่ผู้บัญชาการทั้ง ๒ ไม่ปรองดองกัน จึงทำการไม่ได้ผล ส่วนในประเทศโปล์ทั่วไปก็มีการขบถกำเริบหนักขึ้นทุกที่ กองย่อยต่างๆ จับได้กองสเบียงของฝ่ายปรัสเซีย และมารบกวนกองล้อมเมืองอยู่ทางหลังด้วย วันที่ ๗ กันยายนทหารปรัสเซียเลิกล้อมเมืองวร็ซวา แฟร์เส็นก็เลิกบ้าง ยกกองทหารเดินไปทางเหนือมาแห่งแม่น้ำวิสตุลละ เพื่อจะข้ามไปทางฝั่งขวา และไปสมทบกับเรปินในดินแดนลิตวา ใครๆ พากันเข้าใจว่าจวนระดูหนาวก็จะต้องหยุดการรบกัน

ในประเทศโปแลนด์

ในขณะที่รัฐมนตรีแชนเซฟเคาพระประสงค์ของเอมเบร์สส์การรื้อน้ำถูกต้อง ก็ในวันที่ ๑๕ สิงหาคมเอมเบร์สส์รับสั่งให้ส่งคนถือหนังสือไปบอกให้รัฐมนตรีแชนเซฟส่งทหารไปในประเทศโปแลนด์ แต่หนังสือยังไม่ทันไปถึง รัฐมนตรีแชนเซฟได้สั่งการเองเสร็จ ให้ชวอริออฟคุมทหารไปปราบปรามพวกขบถโดยเร็วที่สุดที่จะไปได้

วันที่ ๒๖-สิงหาคม ชวอริออฟคุมทหาร ๕ พันออกจากเมืองเนม็รอฟ ส่งให้กองทหารในบังคับบัญชามาร์กัอฟและกองทหารบุคสเกฟเดนมามาสมทบกับตนตามทาง วันที่ ๑ กันยายนไปถึงเมืองวาร์โกวิช เดินทางเป็นระยะ ๒๗๐ กิโลเมตร ใน ๕ วัน เดินทางทุกวันไม่หยุดพักเต็ม ๒๔ ชั่วโมงเลยจนครึ่งเดียว ที่วาร์โกวิชหยุดซ่อมแซมเกวียนสรรพการและจัดการเพิ่มเติมเสบียงอาหารอยู่ ๒ วัน แล้ววันที่ ๕ ออกเดินไปยังเมืองโกเวล เรียกกองทหารตามทางเข้าสมทบกับตน จนรวบรวมมีกำลังหมื่นพัน ปืนใหญ่ ๑๖ กระบอก วันที่ ๘ กันยายนชวอริออฟไปถึงโกเวล เดินทางเป็นระยะ ๑๒๕ กิโลเมตรภายใน ๕ วัน

คราวนี้จะเดินทางจากโกเวลไปเมืองเบร์สส์ที่เดียวก็เป็นการยาก เพราะระหว่างเมืองเบร์สส์กับป็นสกะมีกองทหารโปแลนด์ ๒ กองในบังคับบัญชาเชรากัอฟสกีและโมกรานอฟสกีตั้งอยู่ ชวอริออฟออกจากโกเวลวันที่ ๑๑ กันยายนไปยังตำบลว็อวะและดีวิน เพื่อไปตีกองทหารโปแลนด์ทั้ง ๒ นั้น วันที่ ๑๕ กันยายนจับกองทหารโปแลนด์ที่ดีวินทั้งหมดเป็นจำนวนทหารร้อยห้าสิบกับร้อย จากดีวินทหารม้าแยกไปยังตำบลโกบรินไปทำลายกองทหารโปแลนด์มีกำลัง ๕ ร้อย โดยอาการเข้าคืออย่างฉับพลันไม่ทันรู้ตัว

วันที่ ๑๘ กันยายน ชวอริออฟไล่กองทหารโปแลนด์ในบังคับบัญชาเชรากัอฟสกีที่ตำบลกรุปซิตส์ ได้ต่อสู้กัน กองทหารโปแลนด์ถอยไปยังเมืองเบร์สส์ ไปสมทบกับกองโมกรานอฟสกี เสียทหารในสนามรบ ๓ พัน

ชวอริออฟให้ทหารพัก ๘ ชั่วโมง แล้วก็ออกเดินทางจากกรุปซิตส์ไปพักแรมอยู่ในระยะ ๕ กิโลเมตรจากเมืองเบร์สส์ ได้เดินต่อไปในเมื่อทำการรบแล้วนั้นเป็นระยะอีก ๓๐ กิโลเมตร

การทัพของชาวอริอ

ที่เมืองเบรสต์ฝ่ายโปแลนด์ทหารหมื่น ๖ พัน ชาวอริอมี ๘ พันเท่านั้น
วันที่ ๑๕ กันยายนชาวอริอนำทหารออกเดินจากที่พักแรมเวลา ๘ โมง วันที่ ๒๐ รุ่งเช้า
เข้าตีกองทหารโปแลนด์ ทำการต่อสู้กันอย่างอกุญฐิตตลอดเวลา ๖ ชั่วโมง กองทัพฝ่าย
รัสเซียชนะ ฝ่ายโปแลนด์ถอยหนีไป เสียปืนใหญ่ ๒๘ กระบอก ธงไชย ๒ คัน
ทหารตกเป็นเชลยศึก ๕ ร้อย

ที่เมืองเบรสต์ ชาวอริอต้องหยุดอยู่ ๑ เดือน เพราะจะรุกต่อไปอีกยังเมือง
วาร์ซาวะก็เป็นการนำกล้วอันตราย มีข้าศึกกระหนาบอยู่ทั้ง ๒ ข้างทางเดิน ทางขวา
ข้าศึกอยู่ที่แนวแม่น้ำบุก ทางซ้ายกองทหารในบังคับบัญชาคอซุซโกอยู่ที่แนวแม่น้ำ
เวประ ครั้นถึงวันที่ ๑๔ ตุลาคมแฟร์เสน ซึ่งได้ข้ามแม่น้ำวิสตุลไปได้แล้วนั้น ได้
ไปรบชนะคอซุซโกที่ตำบลมาเซโยวิตส์ และจับตัวได้มาเป็นเชลยศึก จึงเป็น
อันหมดอันตรายทางซ้าย

ชาวอริอจึงตกลงรับยกไปยังเมืองวาร์ซาวะโดยทันที อ้างพระนามเอมเปร์รอสั่ง
ให้แฟร์เสนและเดร์เฟลเดินซึ่งคุมทหารอยู่ที่เมืองเบียลอสต็อก มาสมทบกับคนที่
วาร์ซาวะ การที่เดร์เฟลเดินเดินมานั้นเอง เป็นการป้องกันทางเดินของกองทัพ
ชาวอริอทางขวาอยู่ในตัวด้วย

ทหารรัสเซียเดินเข้าไปหาวาร์ซาวะจาก ๓ ทิศ เป็น ๓ กองต่างกันมุ่งไปยังเมือง
ปรากะซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำวิสตุล (วาร์ซาวะเองอยู่ฝั่งซ้าย) เป็นเมืองแยกของเมือง
วาร์ซาวะ ส่วนกองทหารฝ่ายข้าศึกซึ่งอยู่ทางแม่น้ำบุกนั้นถอยไปยังเมืองวาร์ซาวะ
วันที่ ๒๗ ตุลาคมชาวอริอตามทหารขบวน ๑ ของกองนี้ ที่ตำบลโกบีลกี เลยกตีแตก
ย่อยยับ แล้วในวันที่ ๓๑ ได้รวบรวมทหารทั้งปวงณะค่ายใกล้ตำบลนี้ได้ทหารเป็นจำนวน
๓ หมื่น ในจำนวนนี้เป็นทหารม้าหมื่น ๒ พัน

ชาวอริอตกลงใจจะเข้าตีเมืองปรากะ ตั้งแต่วันที่ ๓๐ ชาวอริอพร้อมด้วย
นายพลและนายทหารเสนาริการได้ ไปลาดตระเวนตรวจภูมิประเทศ แล้วก็ได้จัด
เตรียมบรรดาเครื่องมือสำหรับเข้าตีเมืองไว้พร้อมเสร็จในค่าย วันที่ ๓ พฤศจิกายน
เตรียมการพร้อมเพรียงแล้วจึงให้ทหารเข้าไปตั้งค่ายประชิดเมืองทีเดียว

ในประเทศโปแลนด์

ที่เมืองปรากนั้นมีสะพานข้ามแม่น้ำคิตตอกับเมืองวาร์ซาวะ ๒ สะพานมีบ้อมค่ายป้องกันอย่างแข็งแรง มีหลุมพรางและเครื่องกีดขวางต่าง ๆ อยู่เป็นแนวรอบนอก แล้วมีเชิงเทินบ้อมค่ายซึ่งเป็นชนิดชั่วคราว หลังนั้นยังมีที่ตั้งปืนใหญ่แยก ๆ กัน ๔๓ แห่ง ปืนใหญ่นั้นยิงข้ามเชิงเทิน ในที่ซึ่งแนวบ้อมค่ายเป็นมุมยื่นออกมาข้างนอกนั้นได้ทำให้อาการมั่นคงแข็งแรงมาก แนวด้านทานตะวันออกและตะวันตกเป็นที่สำคัญ เพราะเข้าทางนี้อาจไปยึดสะพานได้โดยง่าย ในบ้อมค่ายมีปืนใหญ่ร้อย ๔ กระบอก ส่วนทหารรักษามีจำนวน ๓ หมื่น

ในเวลากลางคืนวันที่ ๓ พฤศจิกายนทหารรัสเซียได้ทำที่ตั้งปืนใหญ่ขึ้นสำหรับปืน ๘๖ กระบอก แล้ววันที่ ๔ ได้ยิงปืนใหญ่ตลอดวัน ส่วนการเข้าตีกำหนดเวลากลางคืนวันที่ ๕ พฤศจิกายน

สำหรับการเข้าตีได้แบ่งทหารเป็น ๘ ขบวน ขบวนของขบวนทุกขบวนมีทหารแม่นปืนกับคนงานชนเครื่องมือต่าง ๆ นำไป และทุกขบวนมีกองหนุนเหล่าทหารราบทหารม้าลงจากม้าและทหารม้าขี่ม้า ๒-๓ กองร้อย

เวลา ๑๐ โมงทหารต้องเตรียมตัวพร้อมเสร็จ เมื่อจุดพลุขึ้น ๓ ดอกเป็นสัญญาณก็ให้เริ่มเข้าตีพร้อมกัน

ตามคำสั่ง ขบวนที่ ๔ มีหน้าที่ทำการล่อลวงทางด้านที่บ้อมค่ายแข็งแรงที่สุด ขบวนที่ ๑ และที่ ๕ เข้าตีไปหาสะพาน ขบวนที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๖ อดหนุน ๒ ขบวนนั้น ขบวนที่ ๘ มีหน้าที่เข้าตีทางใต้ ช่วยขบวนที่ ๑ ตัดข้าศึกจากสะพาน

ซูวอร์อฟสั่งให้เริ่มการเข้าตีแต่ก่อนสว่าง เพื่อให้เข้าไปได้ง่ายในเวลามืดข้าศึกยังไม่ได้เฝ้า แต่ให้ทำการเสร็จต่อในเมื่อสว่างแน่แล้ว เพื่อสะดวกในทางบังคับบัญชา ซูวอร์อฟได้จัดการบำรุงน้ำใจทหาร คือได้เรียกประชุมนายทหารผู้ใหญ่แข็งแรงปลุกน้ำใจให้กล้าหาญแข็งแรง ก็ได้มีการตรวจพล แล้วซูวอร์อฟแข็งแรงสั่งสอนปลุกใจพลทหารอีกชั้น ๑ ในเวลาค่ำก่อนที่จะเข้าตีเมือง ในกองร้อยทุกกองได้อ่านคำสั่งของแม่ทัพให้ทหารฟังทวน ๓ ครั้ง ในคำสั่งนั้นลงท้ายกล่าวว่า “อย่าคิดว่ายากไป ถ้าไม่จำเป็นอย่ายิงเลย ให้แทงและไล่ข้าศึกด้วยดาบปลายปืน ทำการให้

การทัพของซุวอรัฟ

ว่องไวรวดเร็วกล้าหาญอย่างชาวรัสเซียแท้ ให้กลางน้ำแล้วอย่าให้ใครล่าจากผู้
นำเลย อย่าล่าจากนายทหารเลย ต้องนับว่าข้าศึกอาจมีทุกทาง ในบ้านเรือนอย่า
เข้าไป ข้าศึกซึ่งยอมแพ้แล้วอย่าทำอันตราย อย่าฆ่าคนที่ไม่มีอาวุธ อย่ารบกับผู้หญิง
อย่าแตะต้องเด็ก ในพวกเรา ใครถูกฆ่าตายขอให้ขึ้นสวรรค์ ใครรอดอยู่
"ไชโย ไชโย ไชโย"

ครั้นถึงเวลากำหนด ขบวนต่างๆ ก็ออกเดินไปโดยเจียบสังกัดเดินเร็วขึ้นทุกที่ๆ
เพราะฉะนั้นไปถึงข้าศึกในขณะที่ข้าศึกไม่รู้ตัวเลย ขบวนที่ ๑ และที่ ๒ ในบังคับบัญชา
ลาสซี้และแควร์เฟลเดินตีได้เชิงเนินโดยง่าย ทหารม้าโปแลนด์พยายามจะกีดขวางขบวน
ลาสซี้ แต่ทหารม้ารัสเซีย ๒ กองร้อยข้ามคูเข้าไปแล้ว ตีทหารม้าโปแลนด์ไปโดย
ฉับพลัน ไม่ช้าทหารปืนใหญ่รัสเซียก็เข้าไปในบ้อมได้ ตามหนทางที่ทหารราบ
ได้ทำขึ้นให้ แล้วปืนใหญ่เริ่มระดมยิงที่ตั้งปืนใหญ่ของฝ่ายโปแลนด์จากทางหลัง

ขบวนที่ ๕ ถูกต้านทานมากกว่าขบวนอื่น แต่การที่มัวต้านทานขบวนที่ ๕ นี้เอง
ทำให้ขบวนที่ ๕ ในบังคับบัญชาทอร์มาซอฟข้ามเชิงเนินเข้าไปโดยง่าย แล้วเข้าไปในตัว
เมือง ไปยึดสะพานข้ามแม่น้ำ พบกับขบวนที่ ๑ ที่สะพาน พวกโปแลนด์ถูกตัดจากสะพาน
แล้วขบวนที่ ๖ ก็เข้าไปในตัวเมืองปรากฏได้โดยเร็ว ขบวนที่ ๗ ในบังคับบัญชาเดนิซอฟ
ซึ่งมาทางทิศใต้ เลียบแม่น้ำวิสตุลละ เข้ายึดที่ตั้งปืนใหญ่ ตีทหารโปแลนด์ ๓-๔ พัน
จากสะพาน แล้วไล่เข้าไปในที่แคบ ซึ่งถูกปืนใหญ่ยิงอย่างฉกรรจ์

ทหารรัสเซียไม่ข้ามไปยังเมืองวาร์ซาวะ กลับทำลายสะพานเสียชำ แฉกเชิงเนิน
รอบนอกเมืองนั้นฝ่ายรัสเซียยึดได้ภายในชั่วโมงครึ่งนับแต่เริ่มเข้าตี เวลา ๓ โมงเช้า
ยึดได้ตัวเมืองปรากฏโดยแน่นอน ทหารเริ่มฆ่าฟันทหารข้าศึกอย่างร้ายแรงและฆ่าฟัน
พลเมืองด้วย ทั้งๆ ที่ซุวอรัฟห้ามไว้ ในคำสั่งแล้วนั้น ได้ความว่ามีกรมทหารซึ่ง
อยู่ในเมืองวาร์ซาวะเมื่อครั้งพวกโปแลนด์เข้าทำอันตรายทหารรัสเซียโดยไม่ทันรู้ตัวนั้น ไป
ในการเข้าตีเมืองปรากฏครั้งนั้นด้วย ทหารเหล่านั้นย่อมมีความเจ็บแค้นยิ่งนัก จึงไม่
สามารถระงับใจไว้ได้ทีเดียว

ในประเทศโปแลนด์

เมื่อตีเมืองปรากะได้แล้วละกัน ทหารโปแลนด์เริ่มระดมยิงเมืองวาร์ซาวะอย่างร้ายแรง

ฝ่ายโปแลนด์เสียทหารซึ่งถูกอาวุธตายและจมน้ำตายในแม่น้ำวิสตุลาระหว่าง ๕ พัน กับ ๑ หมื่น ถูกอาวุธเจ็บป่วยหมื่นพันถึงหมื่น ๓ พันรวมทั้งสิ้นประมาณหมื่น ๓ พัน เสียปืนใหญ่ร้อย ๔ กระบอก

ฝ่ายรัสเซียเสียทหารตาย ๓-๔ ร้อยถูกอาวุธเจ็บป่วยประมาณ ๒ พัน ภายใน ๒๔ ชั่วโมงเมืองวาร์ซาวะได้ส่งผู้แทนราษฎรมาหาชาวรัสเซียเพื่อขอความกรุณา ชาวรัสเซียสแดงน้ำใจอันดี ประกาศยกโทษพวกขบถหมดในพระนามของ เอมเปริสส์ แล้ววันที่ ๑๐ พฤศจิกายนมีการแห่ชาวรัสเซียเข้าในเมือง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายนทหารโปแลนด์ในบังคับบัญชาวาระเจ็ดสก็ซึ่งยังเหลืออยู่นั้นได้ยอมแพ้เป็นขเลสลักที่เมืองราโดสซ์เซ่ วันที่ ๒๒ พฤศจิกายนชาวรัสเซียบอกไปยังนายพล เรปนินว่า “ การทัพเสร็จแล้วประเทศโปแลนด์ทุกที่ พวกขบถไม่มีเหลือแล้ว ”

ชาวรัสเซียได้กระทำการทัพนั้นเสร็จใน ๓ เดือน นับว่าเป็นการรวดเร็ว และทั้งแม่ทัพพลทหารได้ออกกำลังอย่างแข็งแรงน่าปลาต ชาวรัสเซียมีจำนวนทหารน้อยแต่เดินอย่างเร็วดีข้าศึกไม่ให้ทันรู้ตัวเลยได้ผลร่าวกกับมีจำนวนมาก แต่ว่าถึงแม้ชาวรัสเซียทำการโดยเร็ว และปลงใจแต่ต้นว่าจะไปตีในที่สำคัญที่ใจกลาง คือที่เมืองวาร์ซาวะก็ดี ชาวรัสเซียได้รับรุกไปตามบุญตามกรรมโดยไม่ดูน่าดุหลัง ได้จัดการป้องกันทางเดินนั้นคงแล้วจึงรุกไป ชาวรัสเซียได้ทำการโดยรับผิดชอบเองสำหรับผลที่ได้เลยทำให้นายพลเรปนินซึ่งเป็นแม่ทัพอันมีหน้าที่ทำการในประเทศโปแลนด์โดยแท้ นั้น กำลังเปล่าไม่ทันได้ทำอะไรเลย

ส่วนการเข้าตีเมืองปรากะนั้นเล่าก็เป็นตัวอย่างอันดีในทางยุทธวิธีอันหนึ่ง

การทัพของชาวร็อฟในอิตาลี พ.ศ. ๒๓๔๒

ตามที่กล่าวมาแล้วในมาตรา ๕ เมื่อเสร็จการทัพปี พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๐ และทำสัญญาเลิกสงครามกันที่คัมโปฟอร์มิโอแล้ว ประเทศอิตาลีได้กลายเป็น
 รูปบดแตกแยกย้ายกันอยู่ต่างๆ พึงคำแนะนำรูปบดฝรั่งเศสซึ่งได้บังคับให้พระเจ้าแผ่นดิน
 ดินประเทศซาร์ดิเนียทั้งดินแดนปิเอมอนเตไปอยู่ที่เกาะซาร์ดิเนีย ประเทศสวิส
 ก็ตกไปเข้าพวกฝรั่งเศส ให้ทหารช่วยฝรั่งเศสถึงหมื่น ๘ พัน

ฝ่ายประเทศเอาสเตรียมีความละอายในการที่รบแพ้มาแล้ว แต่ยังไม่ยอมว่า
 หดทางต่อสู้ได้ทีเดียว ยังพยายามจะสองเกราะหูก่ออีกทีหนึ่ง จึงได้ทำไมตรีสันติ
 กับประเทศอังกฤษซึ่งคงเป็นข้าศึกใหญ่ของฝรั่งเศส และไม่ได้ยอมเลิกสงครามด้วย
 เพราะอังกฤษรบแต่ทางทะเลและได้เปรียบอยู่เสมอ คอยกว่นประเทศอื่นในยุโรป
 ให้รบกับฝรั่งเศส กับทั้งทำไมตรีกับประเทศรัสเซียอีกด้วย จะพร้อมกันทั้ง ๓ ประเทศ
 ทำการสงครามกับฝรั่งเศส เอาสเตรียมีทหารที่ฝึกหัดแล้วออกรบได้เป็นจำนวน
 ๒ แสน ๕ หมื่น

เอมเปอเรอร์ปอลแห่งประเทศรัสเซียสัญญาจะส่งทหารมาช่วย ๘ หมื่นในบังคับ
 บัญชาจอมพลชาวร็อฟ ซึ่งฝ่ายเอาสเตรียขอมาเป็นแม่ทัพบังคับบัญชาทหารเอาสเตรีย
 ทางยุทธบริเวณในอิตาลี

ในขณะนั้นโปนาปาร์ตกับทหารฝรั่งเศสอย่างดี ๔ หมื่นไปติดอยู่ที่อียิปต์ ไกลจาก
 ยุโรป และจะกลับมาก็ไม่ได้ เพราะนายพลเรืออังกฤษเนลสันได้ตีกองทัพเรือฝรั่งเศส
 แยกทำลายเสียหมดแล้วในการรบที่อาบูเกียร์

การสงครามได้เป็นไปในยุทธบริเวณหลายทาง ในขั้นต้นฝ่ายเอาสเตรียรัสเซีย
 อังกฤษมีทหาร ๕ หมื่นอยู่ที่แม่น้ำดานฮูบในบังคับบัญชาอาร์ชดยุกคาร์ล ทหาร
 ๒ หมื่น ๕ พันอยู่ในดินแดนสวิส ทหาร ๒ หมื่น ๖ พันอยู่ในที่โรลในบังคับบัญชาเบลล์
 การ์ด ทหาร ๘ หมื่น ๕ พันอยู่ที่แนวแม่น้ำอาดีเจ ในบังคับบัญชาไคริช

การทัพของชาวอริอโฟในอิตาลี

ฝ่ายฝรั่งเศสมีกองทัพ ๔ กอง กอง ๑ แบ่งเป็น ๒ ภาคอยู่ในฮอลันดส์และแนวแม่น้ำไรน์ ในบังคับบัญชาบรุนและแบร์นาค็อต กอง ๑ อยู่ในเมืองสตราสบูร์กในบังคับบัญชาบูร์ดอง กอง ๑ อยู่ในสวิสในบังคับบัญชาแมสเซนน่า กอง ๑ อยู่แนวแม่น้ำอาดีเจในบังคับบัญชาเซแรร่ กับมีกองทหารรักษาประเทศอิตาลีตอนใต้ อีกกอง ๑ ในบังคับบัญชาแม็คโดนาลด์

แต่ในต้นเราจะบรรยายแต่เฉพาะการรบในอิตาลีเท่านั้น เพราะฉะนั้นจะพูดถึงกำลังทั้ง ๒ ฝ่ายในอิตาลีให้ละเอียดต่อไป

(ตาม)

ในปลายเดือนมีนาคมปี ๒๓๕๑ ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารในอิตาลีประมาณแสน ๒ หมื่น คืออยู่ในกองทัพในบังคับบัญชาเซแรร่ ๕ ถึง ๖ หมื่นคน ตั้งอยู่ทางตะวันตกแห่งแนวแม่น้ำอาดีเจ ระหว่างลำนํ้าคเยเต้และมินชีโอ อยู่ในกองแม็คโดนาลด์ ๓ หมื่น ๖ พันถึง ๔ หมื่นตั้งอยู่ในดินแดนประเทศเนโปลี นอกจากนั้นกระจายกันรักษามุมต่าง ๆ

การทัพของซวอว์ออฟ

ข้างฝ่ายเอสเตรียรัสเซีย มีทหารเอสเตรียในบังคับบัญชาไครยอยู่ที่แนวแม่น้ำอาคเจ้ ๓ หนึ่ง ๕ พัน แล้วมีทหารรัสเซียมาช่วย ๓ หนึ่ง กับยังมีทหารเอสเตรียรักษาบ่อนและเมืองต่างๆ อยู่ในดินแดนคาร์นเซีย และคาร์นีโอเลียอีก รวมในจำพวกนี้ ๒ หนึ่ง ๓ พัน

ก่อนที่ซวอว์ออฟมาถึงกองทัพนั้น ไครยก็คิดจะคงตั้งรับอยู่จึงวางทหารไว้ที่เมืองเวโรน่า ๒ หนึ่ง ที่เมืองละนีอาโก ๒ หนึ่ง ที่อาร์โคเล ๔ พัน กับทั้งตอนปลายน้ำและเหนือ (เหนือเวโรน่าขึ้นไป) ของแม่น้ำอาคเจ้ คือทางปากทั้ง ๒ ข้างนั้นข้างละ ๔ พัน

เซแรรี่ได้รับคำสั่งให้รุก เพราะฉะนั้นวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๓๔๑ ได้ข้ามแม่น้ำมินชีโอ แล้ววันที่ ๒๖ เข้าตีฝ่ายเอสเตรียที่ละนีอาโกและเวโรน่า แต่ไม่ได้ผลอันใด เฉพาะแต่ที่บัสเตรังโก ได้ขับไล่ฝ่ายเอสเตรียไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำอาคเจ้ และได้ยึดที่สูงที่เมืองริวีกี เซแรรี่ควรจะหาโครงการที่ได้เปรียบเอสเตรียตรงนี้ รุกผ่านแนวไปแต่ก็หาทำไม่ กลับไปมีประสงค์จะข้ามแม่น้ำอาคเจ้ที่ละนีอาโกให้จงได้ ส่งทหารไปทางเมืองนั้น ๕ กองพล เดินไปมีน้ำแนวกว้าง ๑๒ กิโลเมตร การเดินครั้งนี้แปลว่าเดินหันข้างให้ข้าศึก เดินจากเหนือไปใต้และได้จัดให้เชรูเรียร์ไปตั้งป้องกันทางเดินทางซ้าย โดยอ้อมการข้ามแม่น้ำอาคเจ้ไปที่ตำบลโปโล แต่เชรูเรียร์ถูกฝ่ายเอสเตรียตีกลับมา เสียทหารมาก

ฝ่ายไครยได้รวมทหารมามากที่เวโรน่า ไม่ทราบว่าจะเซแรรี่เดินไปทางใต้ ตกลงใจจะรุกร้างเพื่อเข้าตีฝรั่งเศส เข้าวันที่ ๕ เมษายน ๒๓๔๒ ไครยจัดทหารออกเดินจากเวโรน่าเป็นหลายขบวน แยกกันเดินเข้าไปตามแบบสมันั้น ขบวนขวามุ่งไปยังตำบลอาซาโน ขบวนกลางมุ่งไปยังมะนีอาโน ขบวนซ้ายมุ่งไปยังป็อชโซ่ หลังขบวนกลางมีกองหนุนเดินตามไปด้วย เพราะฉะนั้นในทางไปมะนีอาโนมีทหารเอสเตรียรวมกันประมาณ ๔ หนึ่ง

ครั้นเซแรรี่ได้รับข่าวว่าฝ่ายเอสเตรียรุก จึงหยุดการเดิน เตรียมจะไปตีฝ่ายเอสเตรียในวันที่ ๕ นั้น เซแรรี่เข้าใจว่าจะประทะกับทหารเอสเตรียอย่างน้อยหนึ่ง ๗ พัน ในบริเวณวิลล่าฟรังคาและชอมมา คัมปะนีอัว จึงส่งกองพลเชรูเรียร์กองพล

ในอิตาลี

มองตริชาร์ดและกองพลกาตริไปยังบริเวณนั้น รวมในบังคับบัญชามอโร ส่งกองพล
วิกตอร์และเกอร์นิเยร์ผ่านปือชโซไปยังเวโรนา เพื่อจะไปป้องกันมิให้ฝ่ายอาสเตรีย
ส่งกำลังไปช่วยทหารทางวิลล่าฟรังคาได้

เหตุการณ์ทั้งนี้ทำให้มีการรบซึ่งเรียกว่าการรบที่ม่อนอาโน ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายประ
ทะและต่อสู้กันเป็นแห่ง ๆ หลายแห่ง กองทัพฝรั่งเศสเสียทหาร ๘ พันปืนใหญ่ ๑๘
กระบอก ฝ่ายอาสเตรียเสียทหารประมาณ ๖ พัน

วันที่ ๖ ที่ ๘ เมษายนเซแรร่ถอยกลับไปหลังแนวแม่น้ำมินชีโอ และถอยต่อไป
อีก ไปหลังแนวแม่น้ำอลโย ได้ส่งทหารไปเพิ่มเติมกองรักษาบ้อมเป้สคเยร่าและมัน
โตว่า ในกองทัพนามจึงคงเหลือกำลัง ๒ หมื่น ๘ พันเท่านั้น เมื่อไปตั้งอยู่หลังแนว
แม่น้ำอลโยแล้ว เซแรร่ก็คอยให้กองทัพมัลโคนาลด์มาสมทบกับตน

ไครบจัดวางแนวรักษาด้านทางฝั่งซ้ายแม่น้ำมินชีโอ วันที่ ๑๕ เมษายนเมลาส
ซึ่งได้รับหน้าที่เป็นผู้บัญชาการทหารอาสเตรียแต่ทั่วไปนั้นมาถึงกองทัพ และมีคำสั่ง
ให้จัดทหารหมื่น ๒ พันไปล้อมบ้อมเป้สคเยร่าและมันโตว่า วันที่ ๒๗ เมษายนซุวอร์อฟ
มาถึงตำบลวาเลจิโอ และเข้ารับหน้าที่แม่ทัพบังคับบัญชาทหารอาสเตรียและรัสเซีย
รวมกัน

ซุวอร์อฟออกประกาศแก่ชนชาวอิตาลีทั้งปวงชักชวนให้พวกนั้นต่อสู้กับการ
จลาจล กับทั้งจัดนายทหารรัสเซียไปประจำตามกรมกองทหารอาสเตรีย เพื่อให้
ฝึกหัดในวิธีเข้าคลุมบอนด้วยดาบปลายปืน

แผนการสงครามของซุวอร์อฟในขณะนั้น คือจะรีบยึดดินแดนลอมบาร์เดีย
และปิเอมอนเต้โดยฉับพลัน ไม่นึกถึงทหารฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในประเทศอิตาลีตอน
กลางและตอนใต้ ต่อนั้นไปจะบุกรุกเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสตอนใต้ แล้วตรงไป
กรุงปารีส เพื่อจัดการให้ราชวงศ์บูร์บองได้ขึ้นเสวยราชตามเดิม

ในขณะนั้นกองทหารอาสเตรียในบังคับบัญชาเคิลเนาได้ข้ามไปทางฝั่งขวาแม่น้ำโป
และกองทหารวุคัส โซวิชกับปาดิราชะยกลงมาจากที่ โรมาตามลุ่มน้ำคเยสเส่และอลโย
กองทัพฝรั่งเศสเลยถอยไปหลังแนวแม่น้ำออดต้า

การทัพของชาวอริอ็อ

วันที่ ๑๕ เมษายน ชาวอริอ็อได้สั่งให้กองทัพข้ามแม่น้ำมินชิโอและเดินไปยังแม่น้ำอลโยแบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวาในบังคับบัญชาไคริยมีกองพลเอสเตรียของอ็อตต์และกองพลรุษเซียของบาภิราทีโอนให้ไปยังเบร์เซีย ขบวนกลางในบังคับบัญชาเมลาสมิททหารเอสเตรีย ๓ กองพลกับกองพลรุษเซีย ๑ กองเดินไปยังคยาร์ ขบวนซ้ายในบังคับบัญชาโฮเฮนชอลแลร์นไปยังเมืองเคิร์โมน่า ทหารเอสเตรียส่วน ๑ ให้คงอยู่ทางหลังที่แนวแม่น้ำมินชิโอ

ครั้นเข้ายึดเมืองเบร์เซียได้แล้ว ได้ให้ ไคริยมิททหารที่คงอยู่ที่แนวแม่น้ำมินชิโอนั้น ไปทำการล้อมเมืองมันโตวาและเบสคเยร์ ส่วนบาภิราทีโอนได้รับคำสั่งให้เดินไปยังแม่น้ำอลโยเป็นกองระวังหน้าของกองทัพ ขณะนี้อากาศไม่ดีฝนตกมากถนนลื่นเดินไม่สะดวกจึงทำให้การเดินช้า กับเมลาสได้ให้ทหารของตนหยุดพักเสียวัน ๑ ที่แม่น้ำเมลล่าโดยมิได้รับอนุญาตจากชาวอริอ็อนั้นด้วย

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศส เมื่อได้ถอยไปหลังแนวแม่น้ำอ็อตต้าแล้ว ได้ไปตั้งเป็นแนวยืดยาวแต่ทะเลสาปโคโมถึงแม่น้ำโปเป็นระยะตั้งร้อยกิโลเมตร เซอร์เรียอยู่ทางปีกขวาแต่เล็กโคถึงเตร็ชโซ่ กองพลเกิรนีเยร์อยู่ด้านกลางที่คัสซาโน ด้านขวาแต่โลดีถึงปีซซีเกิดโตนมีกองพลวิกตอร์และกองพลลาบัสซีแยร์รักษาอยู่

ชาวอริอ็อได้ตกลงจะตีผ่านแนวข้าศึกอันยืดยาวนี้ สั่งให้ โรเสนแบร์กรุกไปยังแบร์กาโม ให้เมลาสรุกไปยังเตร็วิลโยกับให้จัดกองทหารขนาดย่อมในบังคับบัญชาเช็คเค่นคอร์ฟสำหรับติดต่อกับโฮเฮนชอลแลร์น วันที่ ๒๕ เมษายนกองทัพชาวอริอ็อไปถึงแนวแม่น้ำอ็อตต้า มีกำลัง ๕ หมื่นรวมอยู่ระหว่างตำบลเตร็วิลโยกับคาปริโน บาภิราทีโอนมีหน้าที่เข้าตีสะพานที่เล็กโค่ทางปีกซ้ายกองทัพฝรั่งเศสก่อนผู้อื่น ได้ตีสะพานแล้วให้ข้ามไปทางฝั่งขวาแม่น้ำอ็อตต้า และเดินลงไปทางใต้เข้าตีกองทหารที่รักษาทางข้ามที่อื่น ๆ ทางข้างหลัง

วันที่ ๒๖ บาภิราทีโอน ซึ่งมีกองทหารในบังคับบัญชามีโลราโดวิชเข้าไปหนุนด้วยเข้าตีสะพานที่เล็กโค่ ส่วนกองทหารอื่นๆ ยังคงอยู่ ในวันนั้นเองมอโรได้รับคำสั่งให้เป็นแม่ทัพฝรั่งเศสแทนเซแรร์ ซึ่งรัฐบาลเรียกไปทำการทางอื่น มอโรสั่งให้

ในอิตาลี

ทหารฝรั่งเศสรวมกำลังกันในระหว่างวาปรีโอกับคัสซาโน ในเวลากลางคืนวันที่ ๒๖ กองพลออตต์และกองพลซ็อฟท์กับทหารคาสส์ของเดนิซอฟ ได้ข้ามแม่น้ำที่ตำบล เจริ้วสือโอ โดยสะพานเรือซึ่งทำขึ้น แล้วพอรุ่งเช้าวันที่ ๒๗ เมลสก็คุมทหาร ๒ กองพลเข้าตีบ้อมค่ายนำสะพานที่คัสซาโน กับวุคส์โซวิชทำสะพานที่ตำบลบริวอิโอ

ในการรบที่ตำบลวาปรีโอและเมืองคัสซาโน ฝ่ายเอสเตรียรุสเสียทหาร ๒ หมื่น ๕ พัน ๕ ร้อย มอโรรวมทหารได้ หมื่น ๕ ร้อยเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงต้อง ถอย เสียทหารเป็นอันมาก ส่วน ๑ ถอยไปยังเมืองมีลาโน อีกส่วน ๑ ถอยไป ยังตำบลเมเดสนาโน ระหว่างเมืองมีลาโนกับโลดี

บาทราโทนตีสะพานที่เล็กโคไม่สำเร็จจนแล้ว เลยต้องมาข้ามแม่น้ำที่บริวอิโอ วันที่ ๒๘ เมษายน กองทัพเอสเตรียรุสเขี่ยกไปยังเมืองมีลาโน ที่ตำบล แวร์เดริโอ ได้ประทะและรบกับกองทหารในบังคับบัญชาเชรูเรียร์ จับได้ทหาร ฝรั่งเศสเป็นขเลยศึก ๓ พันคน

กองทัพฝรั่งเศสเสียทหารในการรบวันที่ ๒๖ ที่ ๒๗ ที่ ๒๘ โดยอาการตาย และถูกอาวุธเจ็บป่วย ๒ พัน ๕ ร้อย ถูกจับเป็นขเลยศึก ๕ พัน กับเสียปืนใหญ่ ๒๗ กระบอก ฝ่ายเอสเตรียรุสเสียเสียทหารประมาณ ๒ พัน

ผลของการที่รบชนะใน ๓ วันนี้ คือกองทัพเอสเตรียรุสเข้ายึดได้เมืองมีลาโน ในวันที่ ๒๘ และได้ทำลายรูปปลัซซัสอัลป็นเสีย

มอโรถอยจากมีลาโนไปยังแนวแม่น้ำติชีโน ไปรวมกำลัง ๒ หมื่นอยู่ระหว่าง เมืองโนวาราและปาเวีย พยายามป้องกันเมืองโครีโน ส่งทหารไปรักษาเมืองนั้น ๓ พัน ๕ ร้อย ในบังคับบัญชาฟิโอเรลล่า มอโรเห็นว่าที่จะรักษาแนวแม่น้ำติชีโนเป็นการยาก จึงถอยไปตั้งอยู่ที่เมืองอาเล็สซานเดรียในวันที่ ๑ เมษายน มีแนวแม่น้ำไปตั้งอยู่ทาง ซ้าย แม่น้ำดานาโรบังทางหน้าและปีกขวา มีที่มั่นอย่างแข็งแรงอยู่ตรงกลางบนเทือก เนินที่ซานซัลวาโตร์

การทัพของชาวอริอ

ที่นั่นสำคัญมากในทางยุทธศาสตร์ เพราะหนทางจากแม่น้ำโป แม่น้ำตานาโร และแม่น้ำบอร์มีตา กับทั้งทางไปเมืองอัสตีไปเมืองโครีโนและไปริวีเอราเบนัวไปเมืองนิซซา รวมกันที่ตรงนี้

ส่วนสำหรับการติดต่อกับกองทัพมัลโคนาลด์นั้น มีกองทหาร ๔ พันในบังคับบัญชาเปรีนิยองตั้งอยู่ที่เยนัว มองต์ริชาร์ดอยู่ที่เมืองมอเตนะและเฟร์รารา กับมีกองทหารของโกลท์เชร์ตั้งอยู่ในดินแดนทสกานา

ฝ่ายชาวอริอได้คิดว่าจะให้กองทหาร ๒ หมื่นในบังคับบัญชาไคร์ยทำการป้องกันทางส่งกำลัง แต่โฮฟฟ์ก็สร้างตมึคำสั่งให้ตีเมืองมันโตว่าให้จงได้ เพราะฉะนั้นชาวอริอเลยต้องแยกทหารอื่นออกไปทำการป้องกันทางส่งกำลังอีก ๒ หมื่น ซึ่งนับว่าเป็นการทอนกำลังของตนลงไป

เมื่อได้พักในเมืองมีลาโน ๓ วันแล้ว และได้สั่งให้ทหาร ๕ พันในบังคับบัญชาโฮเซนซอลแลร์น เข้าล้อมเมืองปิซซีเกิดติดต่อกับทหาร ๔ พัน ๕ ร้อยล้อมบ้อมใจกลางเมืองมีลาโน ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสยังคงยึดอยู่ กับทั้งได้จัดการรักษาทางส่งกำลังเสร็จแล้ว ชาวอริอคุมทหารข้ามไปทางฝั่งขวาแม่น้ำโป ขบวนขวามือทหารรัสเซียหมื่น ๗ พันไปยังเมซาโนคอร์ติ ขบวนซ้ายมือทหารเอสเตรียหมื่น ๗ พันไปยังเปียเซนซา กองพลออตตักก็ได้รับคำสั่งให้อยู่ที่ปาร์มาเพื่อคุมเชิงกองทหารฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในเมืองมอเตนะ ส่วนวุคัสโซวิชซึ่งชาวอริอได้ส่ง ให้ป้องกันทางส่งกำลังอยู่ทางแม่น้ำติชีโน และได้รุกเข้าไปจนถึงลุ่มน้ำโครากับยึดได้บ้อมบาร์ดแลวันนั้น ได้รับคำสั่งให้กลับมาสมทบกับกองหลวง เพราะปรากฏว่าทางนั้นฝรั่งเศสไม่มีกำลังอย่างใด

อนึ่งในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม มีทหารรัสเซียมาสมทบกับกองทัพในอิตาลีอีก ๘ พัน กับในวันที่ ๒๐ นี้ฝ่ายเอสเตรียรัสเซียยึดได้เมืองตอร์โตน่า กองทหารฝรั่งเศสเข้าไปอยู่ในบ้อมใจกลางเมือง และบาภิราทีโอนียึดได้เมืองโนวี

ในขณะนั้นชาวอริอเห็นว่าชาวเมืองเข้ากับฝ่ายตนแน่นนอน จึงเริ่มจัดกองทหารปิเอะม่อนเต้ขึ้นรับคนอาษาเข้าประจำการ แต่รัฐบาลเอสเตรียไม่พอใจ ห้ามมิให้จัดกองทหารเหล่านี้ สั่งให้รับชาวปิเอะม่อนเต้ที่อาษาเป็นทหารเข้าบรรจุในกรมทหารเอสเตรีย

ในอิตาลี

ซูวอร์อฟได้รับข่าวอันไม่จริงว่าทหารฝรั่งเศส ทั้งเมืองวาล์นซ์ไปแล้ว และ กองทัพมอโรลอยไปหลังเทือกเขาอาเปนนิน ซูวอร์อฟนึกว่าจริงก็สั่งให้ โรสส์แบร์ก คุมทหารรัสเซียเข้าไปยึดเมืองวาล์นซ์ ทำให้เกิดมีการรบที่ตำบลบัสส์นีอันน่าณวัน ที่ ๑๒ ซึ่งเป็นผลไม่ดีสำหรับฝ่ายรัสเซีย ได้เสียทหารพัน ๒ ร้อย และปืนใหญ่ ๒ กระบอก วุคัสโซวิชพยายามข้ามแม่น้ำที่ตำบลคาซาเลแต่ก็ไม่สำเร็จเหมือนกัน ซูวอร์อฟติดถึงโรสส์แบร์ก จึงคิดยกกองหลวงไปยังซาเล แต่ครั้นทราบแนวฝ่าย ฝรั่งเศสมิได้ไล่ติดตามก็เลยตั้งอยู่ที่เดิม วันที่ ๑๖ ไก่คุมทหารของโฮเฮนชอลแลร์น กลับมาสมทบกับกองหลวง เพราะตีได้บ้อมใจกลางเมืองปัสซีเก็ดโตแนแล้ว ส่วน ตัวโฮเฮนชอลแลร์นเองไปเป็นผู้อำนวยการตีบ้อมใจกลางเมืองมิลาน

ในขณะนั้นข่าวว่ามัคโดนาตต์ตีการรบในอิตาลีข้างใต้จะข้ามมาทางเหนือไม่ได้ อีกนาน แต่มอโรจะได้รับกำลังเพิ่มเติมจากประเทศฝรั่งเศส กับทั้งกองทัพฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในสวิสจะรุกเข้ามาในอิตาลีเหนือ ซึ่งมีพยานดูเหมือนจะเป็นความจริง เพราะกองทหาร ในบังคับบัญชาเจ้าโรอิงถูกกองทหารฝรั่งเศส ในบังคับบัญชาเลอซูร์บตีแตกทางเขตรแดนสวิส ซูวอร์อฟจึงสั่งให้ โฮเฮนชอลแลร์นคุมทหารไปหนุนเจ้าโรอิง และตนเองเปลี่ยนวิธีทำการใหม่

ซูวอร์อฟมีความกังวลในการที่จะรักษาทางเดินระหว่างดินแดนสวิสกับอิตาลี จึงตกลงจะยกกองทัพกลับไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโป ส่งกองทหารไปทางเมืองโครีโนว่า จะตีหวังว่าจะทำให้มอโรออกมาจากที่มั่นอันแข็งแรงที่อาเลส์ซานเดรีย

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม กองทัพซูวอร์อฟเดินไปยังเมฆาโนคอร์ดีและคามเบีย เพื่อข้ามไปฝั่งซ้ายแม่น้ำโป มีบากราทิโอนเป็นกองระวังหลัง

แต่ฝ่ายมอโรเล่าก็ตกลงใจจะออกจากอาเลส์ซานเดรียไปยังริวีเอราเอนัว ส่ง กองพลวิกตอร์ไปยังแนวแม่น้ำบอร์มีตา กับให้กองพลเกรนิเยร์ตามไปด้วยเพื่อป้องกันหลัง

ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายได้ประทะกันที่ซานจิอิลีโยโน แต่ฝ่ายฝรั่งเศสรีบถอยเลยไป ยังริวีเอราทางเมืองโครีโน วิกตอร์รับคำสั่งให้ไปอยู่ที่เอนัวเพื่อหนุนเปรีนิยอง ส่วน มอโรเองตั้งลงในริวีเอราระหว่างตำบลโลอาโนกับชาร์ซานา

การทัพของซุวอริออฟ

ซุวอริออฟวางทหารไว้คุมเชิงกองทัพอโรหมันพัน ตนเองคุมทหารนอกจากนั้นแบ่งเป็น ๒ ขบวน ออกเดินทางวันที่ ๒๓ ตามฝั่งซ้ายแม่น้ำโปไปยังเมืองโตรีโนไปถึงในวันที่ ๒๖ ชาวเมืองเปิดประตูเมืองรับ ส่วนกองทหารฝรั่งเศสของฟีโอเรลล่าเข้าไปอยู่ในบ้อมใจกลางเมือง ซุวอริออฟได้อาวุธซึ่งอยู่ที่แนวเชิงเทินรอบนอกเมืองปืนใหญ่ ๔๐๐ กระบอกปืนเล็ก ๒ หมื่นทั้งได้เสบียงเครื่องใช้ต่าง ๆ ของฝ่ายฝรั่งเศสเป็นอันมาก

ภายในเวลา ๕ อาทิตย์ ซุวอริออฟได้ขึ้นแดนลอมบาร์เดียเกือบหมด ได้เดินทางเป็นระยะ ๔๐๐ กิโลเมตร ได้ยึดเมืองหลวงปิเอมอนเต และเข้าไปอยู่ในระยะประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตรจากเขตรแดนฝรั่งเศส

เมื่อได้เข้าอยู่ในเมืองโตรีโนตั้งนี้แล้ว ซุวอริออฟมีประสงค์จะรุกต่อไปโดยเร็ว ซุวอริออฟไม่เห็นด้วยในการที่จะมัวล้อมตีบ้อมอิตาเลียต่าง ๆ แม้บ้อมอย่างใหญ่เช่นมันโตวาก็ไม่เห็นสำคัญ แต่รัฐบาลเอาสเตรียบังคับให้จัดการตีบ้อม เพราะฉะนั้นก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องกระจายกำลังทำการที่ ไม่มีประโยชน์จริงในทางยุทธศาสตร์

ในที่นี้ต้องขอบรรยายว่าความประสงค์ของฝ่ายรัสเซียกับเอาสเตรียไม่ตรงกันเลย ฝ่ายรัสเซียมีความประสงค์อย่างเดียวที่จะปราบปรามทำลายเรปูบลิกฝรั่งเศส ให้ประเทศฝรั่งเศสกลับเป็นราชาธิปไตยดั้งเดิม ข้างฝ่ายเอาสเตรียมีความประสงค์จะได้ดินแดนในอิตาเลียเหนือกลับคืนเป็นข้อใหญ่ใจความ เพราะฉะนั้นจึงกะหนทางทำการไปคนละทางที่เดียว ฝ่ายเอาสเตรียคิดใช้กำลังรัสเซียให้เป็นประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ไม่อยากให้รัสเซียทำการสำเร็จแตกหักได้ข้อใดเสีย ซุวอริออฟเป็นนายทหารรัสเซียแต่ทำหน้าที่แม่ทัพของเอาสเตรียฟังคำสั่งเอาสเตรีย เลยต้องทำการไม่ตรงกับความเห็นและประโยชน์ของบ้านเมืองของตนอยู่เสมอ ๆ เป็นการลำบากอย่างยิ่ง ยากที่จะทำการสงครามไปให้เต็มความสามารถของตนได้

วันที่ ๔ มิถุนายนกองทหารเอาสเตรียรัสเซียตั้งอยู่ดังนี้ กองหลวงของซุวอริออฟอยู่ที่เมืองโตรีโน มีกองทหารของวุคัสโซวิชออกไปอยู่ที่เมืองเวรา กองทหารของ

ในอิตาลี

ไฟรลัซอยู่ในเมืองโคนี รวมทั้งหมด ๒ หมื่น ๕ พัน สำหรับการป้องกันทางสวิส มีกองทหารต่าง ๆ รวมกำลังทั้งหมดหมื่น ๖ พัน ในบังคับบัญชาอัลดริก ที่เมืองอาเลสซานเดรีย เมืองตอร์โตนา และสำหรับป้องกันทางข้ามเขาอาเปนนีนมาจากเขนัวมีทหารหมื่น ๔ พัน อีออตคุ่มทหาร ๑ พัน ๔ ร้อย อยู่ที่เรจจิโอและมอเดเน่าเพื่อระวังช่องเขาทางแม่น้ำเทรบเบีย เรโนและตาโว เป็นการป้องกันกองทัพมัคโดนาลด์ ใคัรยคุ่มทหาร ๒ หมื่นล้อมเมืองมันโตวา เกลเนาคุ่มทหาร ๔ พัน ๕ ร้อย เป็นกองระวังน้ำอยู่ที่เฟร์รารา เบลดการ์คคุ่มทหาร ๘ พัน ๒ ร้อย เดินจากโคโมผ่านเมืองมีลาโนและปาวีมายังเมืองอาเลสซานเดรีย

นอกจากนี้ยังมีทหารกำลังเดินมาสมทบกับกองทัพอีก ๒ พัน กับตามล้อมและเมืองต่าง ๆ ต้องมีทหารรักษาอีกรวมหมื่น ๒ พัน รวมทั้งหมดที่เดียวซุวอริออฟมีกำลังประมาณแสนหมื่น ๔ พัน

ที่โครีโนซุวอริออฟมีทหาร ๑ ใน ๓ ของกำลังทั้งหมดซึ่งดูเป็นการกระจายกำลังโดยไม่สมควรเลย แต่จำเป็นต้องนึกถึงว่าซุวอริออฟอยู่ที่โครีโนนั้น ต้องเตรียมรับข้าศึกถึง ๓ ทาง คือข้าศึกอาจมาจากสวิสจากรีวีเอราและจากอิตาลีได้ ข้อนีเองทำให้ต้องกระจายกำลัง

ซุวอริออฟมีความประสงค์จะรุกไปตีมอโรในรีวีเอรา แต่ได้รับข่าวว่ากองทัพมัคโดนาลด์กำลังยกมาในอิตาลีตอนกลาง

กองทัพมอโรซึ่งมีกำลัง ๒ หมื่น ๕ พัน นั้น ในขณะที่อยู่ในรีวีเอรา ยึดทางข้ามเขาต่าง ๆ ในเทือกเขาอาเปนนีน ด้านซ้ายอยู่ที่ตำบลรีวีเอราต่อไปแน่แท้ กองพลเกิรนิเยร์ กองพลลาโปอีป และกองพลลาบัสซิชีแบร์เป็นด้านกลางอยู่ที่เขนัว วิกตอร์เป็นด้านขวาอยู่ที่ตำบลรีวีเอราดีเลวันเต้

มัคโดนาลด์มาอยู่ในดินแดนทสกาน่าแล้ว ออกจากอิตาลีได้แต่ในต้นเดือนพฤษภาคม แต่มีการติดขัดเดินมาด้วยความลำบาก เพราะพลเมืองลูกเป็นขบถต่อพวกเรปบลิก จึงเดินช้ามาก เดินมาถึงเมืองฟิเรนเซ (ฟลอเรนซ์) เป็นระยะ ๔๐๐ กิโลเมตร ใน ๑๘ วัน

การทัพของซวอริออฟ

วันที่ ๕ มิถุนายน มัคโดนาลด์ติดต่อกับกองทัพมอโรแล้วที่ตำบลซาร์ซาน่า (คือ ติดกับกองทหารเปรีนิยอง) ข้างฝ่ายกองทัพอาสเตรียรุสเซียนั้น เบลล์การ์ดเดินมายัง โคโม โสเฮนซอลแลร์นตีได้บ้อมใจกลางมีลาโนแล้วเลยไปยังแม่น้ำมินชีโอ ส่วน กองหลวงของซวอริออฟไปถึงโตรีโนแล้ว แต่ในเมืองโตรีโนนั้นยังมีกองทหารฝรั่งเศส อยู่ในบ้อมใจกลาง

ถ้ามัคโดนาลด์ถูกละเลยไปทางเมืองโบโลนิอันเมืองมอเตนะ ซึ่งเป็นทางเดินของ กองขวานั้น คงจะประทะแต่กับทหารข้าศึกเพียง หมื่น ๒ พัน ในกองของเคัสเนนและ อ็อตตี เมื่อตีแตกไปแล้ว มัคโดนาลด์ก็ควรจะไปสมทบกับมอโรได้ โดยไม่สู้ยากลำบากอันใดนัก

เวลานั้นเป็นเวลาสำคัญที่สุดของการสงคราม เป็นเวลาเหมาะที่จะทำการให้ แตกหักลงไป แต่เพื่อที่จะใช้เวลาให้เหมาะสมขึ้นให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ขึ้น ต้อง รู้จักราศาของเวลาไม่ปล่อยทิ้งให้ล่วงเลยไปเปล่า มัคโดนาลด์หาความสามารถในทาง นั้นไม่ จึงหยุดนิ่งไม่ทำอะไรเสียถึง ๒ อาทิตย์

มัคโดนาลด์สามารถจะไปสมทบกับกองทัพมอโรได้ ๒ ทางคือ ๑) ไปยังริวีเอรา เดินเลียบฝั่งอ่าวเจนัว ทางนี้ถนนไม่ดีไม่สะดวกแก่การเดินทางของปืนใหญ่และกอง สรรพการะกับทั้งการที่จะใช้เสบียงอาหารตามพื้นเมืองก็เป็นการยาก ๒) ทางเมือง มอเตนะ ปาร์มา และเปียเซนซ่า เป็นทางที่สะดวก

มัคโดนาลด์เลือกทางที่ ๒ แล้วต่อไปก็จะไปสมทบกองทัพมอโรในลุ่มน้ำ ไปซึ่งข้าศึกก็อยู่ นับว่าเป็นการที่ไม่มั่นคงและผิดแบบวิธีกระทำการสงคราม

วันที่ ๘ มิถุนายนมัคโดนาลด์ออกเดิน วันที่ ๑๒ ตีข้ามได้โสเฮนซอลแลร์นและ เคัสเนนถอยไปทางฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำโปเลียทหาร ๒ พัน ๒ ร้อยและปืนใหญ่ ๑๒ กระ บอกด้วย ไครัยทำลายสะพานที่ตำบลคาซาลมัจจิโอเร ซึ่งเป็นทางที่ตนอาจติดต่อกับฝั่งขวาแม่น้ำไปได้ทางเดียว ทั้งนี้เพราะความตกใจเกรงข้าศึกจะไปตีถ้ายเดียว ไม่นึกถึงว่าตนอาจต้องไปสมทบกับกองทัพซวอริออฟนั้นเลย

ในอิตาลี

มัลคินาเลต์วังกองพล โอลิวิเยร์ไวท์มอเดเน่า วางมอตร์ริชาร์ดซึ่งคุมทหาร
หมื่น ๒ พันไว้ที่ระหว่างตำบลคอร์ตากับคอร์เรจีโอ ตนเองคุมทหาร ๓ กองพลไปยังปาร์
มา วันที่ ๑๕ ข้ามแม่น้ำอาร์ดาไป และกองระวังนำมิกาลัง ๓ พัน ไปถึงตำบลฟือเร็นชู
โอล่า

วันที่ ๘ มิถุนายน ชูวอริออฟแลเห็นเหตุการณ์แจ่มแจ้งแล้ว จึงตกลงรวมกำลัง
ที่อาเล็สซานเดรีย ให้ โคม์คุมทหาร ๔ พันกับทหารอาษา ๓ พันอยู่ล้อมตีบ้อมใจกลาง
เมืองโตรีโน

วันที่ ๑๐ มิถุนายน ชูวอริออฟออกจากโตรีโนไปถึงวิลล่าเนอว่าเวลา ๕ หุ้มและเวลา
บ่าย ๒ โมงวันที่ ๑๑ ไปถึงอัสตี ได้เดินเป็นระยะ ๕๐ กิโลเมตร ในเวลาไม่เต็ม ๒๔
ชั่วโมง รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ เวลาบ่าย ๒ โมงไปถึงอาเล็สซานเดรีย รวมทหารได้เดินเป็น
ระยะ ๑๐๐ กิโลเมตร ใน ๒ วันครึ่ง

ในทันชูวอริออฟได้จัดการรวมกำลัง สั่งให้ ไคเยเลิกการล้อมเมืองมันโตว่าส่ง
ปืนใหญ่หนักไปยังเวโรนา แล้วคุมทหารมาสมทบกับชูวอริออฟที่อาเล็สซานเดรียหรือ
ที่เปียเซนซ่า

ในบริเวณใกล้อาเล็สซานเดรียชูวอริอฟรวมกำลังทหารราบได้ ๔๕ กองพัน
ทหารม้า ๒๕ กองร้อยกับทหารคาสสิก ๕ กรมรวมทั้งหมด ๓ หมื่น ๔ พันคน

วันที่ ๑๓ ชูวอริอฟได้รับข่าวแน่นอนว่ามัลคินาเลต์เดินมายังลุ่มน้ำโป กับทั้งได้
ตีกองโฮเซนซอลแลร์นแตก จึงตกลงจะเดินต่อไปเพื่อประทะกับมัลคินาเลต์ แต่
ต้องจัดการรักษาทางหลังเสียให้เรียบร้อยก่อน จึงสั่งให้เบลล์การ์ดคุมทหารอยู่ที่อา
เล็สซานเดรีย เป็นจำนวน หมื่น ๔ พัน ๕ ร้อย สั่งให้จัดกองระวังหลังอันแข็งแรงไป
อยู่ในเทือกเขา (กันมอโร) ที่วาเล็นซ่าและที่บัสสินอนำให้ทำบ้อมค่ายนำสะพานแล้ว
ให้นำปืนใหญ่เข้าตั้งในบ้อมปาเวียและปัสซิกัตโตเน่ การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำบอร์มา
และตานาโรทำให้ชูวอริอฟติดรออยู่ที่อาเล็สซานเดรีย ๒ วัน

วันที่ ๑๕ มิถุนายนเวลา ๔ หุ้มกองทัพชูวอริอฟ (ทหารราบ รุสเซีย ๒๒ กองพัน
ทหารคาสสิก ๔ กรม ทหารราบอาสเตรีย ๕ กองพัน ทหารม้าอาสเตรีย ๑๘ กองร้อย

การทัพของชาวเรือ

รวมทั้งหมด ๒ หมื่น ๔ พันคน) ออกเดินไปแบ่งเป็น ๒ ขบวน ขบวนซ้ายทหารเอา
สเตรีย ขบวนขวาทหารรัสเซีย เวลาเย็นวันรุ่งขึ้นกองทัพไปถึงตำบลคัสเตจจิโอ
เดินเป็นระยะ ๔๕ กิโลเมตร ใน ๒๔ ชั่วโมงนับทั้งการพักด้วย ส่วนกองระวังนำซึ่งไป
ถึงสะตราเค็ตล่าได้เดินเป็นระยะ ๖๐ กิโลเมตร ที่คัสเตจจิโอได้ส่งสรรพากรหนัก
ไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโปหมด กองทัพข้ามสะพานที่เมฆาโนคอร์ติซึ่งมีบ้อมค่ายกำบังหัว
สะพาน วันที่ ๑๗ กองหลวงรับคำสั่งให้ออกเดินเวลา ๑๐ โมง ให้ไปยังตำบลซานจิโอ
วันนี้ ส่วนกองระวังนำให้ไปยังแนวแม่น้ำเทรบเบีย คือให้เดินไป ๒๕ กิโลเมตร
ในระยะที่ข้าศึกทั้ง ๒ ฝ่ายอาจประทะกันได้ เพราะมีคโตนาลด์กำลังเดินมายังแนวแม่น้ำ
เทรบเบียเหมือนกัน

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายยังกระจายยึดตามหลัก (คือหมายความว่าแต่หัวขบวนมาหา
ปลายขบวน) มากอยู่ ไม่ได้รวมกำลังเป็นปีกแผ่น

ในวันก่อนคือวันที่ ๑๖ อ็อตต์ (๕ พัน ๕ ร้อย) ถอยไปหลังแนวแม่น้ำคิโดเน่
กองระวังนำในบังคับบัญชาบากราทีโอนกอง ๑ คาลเลอร์กอง ๑ (รวม ๘ พัน) อยู่ที่สะตรา
เค็ตล่าห่างจากแม่น้ำเทรบเบีย ๑๕ กิโลเมตร กองหลวงคือกองพลไฟร์ลิกกองพล
แฟร์สเตอร์กองพลโปอาโลและกองพลชวียก็อฟสกี (รวมหมื่น ๒ พัน) อยู่ที่คัส
เตจจิโอในระยะ ๓๐ กิโลเมตรจากแม่น้ำเทรบเบีย ทหารรวมทั้งหมดนั้น ๒ หมื่น ๖ พัน
แต่ในเวลากลางวัน วันที่ ๑๗ จะรวมกันได้ทันทีที่แม่น้ำเทรบเบียเพียงหมื่น ๘ พัน ทหาร
นอกจากนั้นจะไปถึงต่อเวลาเย็น

ส่วนทหารของมัคโดนาลด์นั้น ในวันที่ ๑๖ ตั้งอยู่ดังนี้ วิกตอร์ (๗ พัน) อยู่ที่
เปียแซนซ่า ซาลม์.คอมบร็อล์ฟสกีและรัสเซีย (รวมหมื่น ๒ พัน) อยู่ที่แม่น้ำนุรา ห่าง
จากวิกตอร์ ๑๔ กิโลเมตร วาทรินกับทหาร ๕ พัน อยู่ที่ฟ็ออเร็นซูโอล่าห่าง ๒๕ กิโลเมตร
โอลิวีเยร์และมองต์วีซาร์ดีกับทหารหมื่น ๕ พันอยู่ที่คาร์ ปิและมอเดเนน่าห่าง ๑๐๐ กิโลเมตร

เมื่อขบวนยาวทางลึกลงมาจนเช่นนี้ มัคโดนาลด์ควรจะให้ตั้งขบวนหยุดจะได้
ร่นรวมกำลังกันเข้า แต่มัคโดนาลด์อยากไปข้างหน้าให้เร็ว มีคำสั่งไปยังกองข้างหลังให้
รับขบวนมาสมทบและให้เดินเร็วขึ้นอีก แล้วให้กองนำข้ามแนวแม่น้ำคิโดเน่ในวันที่ ๑๗
ที่แนวแม่น้ำนั้นในวันนั้นมัคโดนาลด์อาจรวมทหารได้หมื่น ๘ พัน

การทัพของซูวอร์อฟ

วันที่ ๑๙ เวลาเช้า มัคโดนาลด์คิดจะตีออกตีให้แตกก่อนซูวอร์อฟมาถึง จึงเริ่มเข้าตีด้วยกำลังที่มีอยู่ทั้งหมด สั่งให้มองต์ริชาร์ดและโอลิวีเยร์รับมาสมทบ มัคโดนาลด์ไม่ได้นึกไม่ได้ฝันเลยว่าซูวอร์อฟจะสามารถเดินมาโดยรวดเร็วเช่นที่ได้กระทำมา แท้จริงการที่ซูวอร์อฟเดินจากอาเล็คซานเดรียขึ้นรวดเร็วอย่างแปลกปลาด ทั้งนี้เพราะซูวอร์อฟรู้จักบังคับน้ำใจทหารให้ทำตามความประสงค์ของตนได้เสมอโดยแน่นอน ด้วยทหารรักใคร่นับถืออย่างยิ่ง

ข้างฝ่ายซูวอร์อฟเมื่อได้ทราบว่ายึดอยู่ในที่นั่นแล้วอันตราซ ก็ได้สั่งให้ทหารทั้งปวงรีบเดินไปช่วยโดยเร็ว เวลาเที่ยงแล้วเมลาสมาถึง เต็มกำลังทหารอาสาเตรียมเป็น ๘ พัน สู้กับฝรั่งเศสหมื่น ๖ พัน ซูวอร์อฟเองนำทหารคาสักและทหารม้าอาสาเตรียมรับมือไปยังสนามรบ

ยึดถอยไปยังซานจิโอวันนี เวลาบ่าย ๓ โมงมัคโดนาลด์สั่งให้วิกตอร์เข้าตีโดยแตกหักทางหน้า ให้ชาลส์คุมกองพลน้อยเข้าตีทางขวาของวิกตอร์ ให้รัสเคตีไปทางปอนเต้ติโดเน่ ให้คอมบรีอฟสกีตีทางซ้ายไปยังตำบลโมเตซิอาน

ฝรั่งเศสกำลังจะเข้ายึดที่ตั้งปืนใหญ่ฝ่ายอาสาเตรียมอยู่แล้ว และคอมบรีอฟสกีก็กำลังจะตัดทางถอย เป็นขณะที่น่ากลัวอันตราซอย่างยิ่ง แต่ซูวอร์อฟมาถึงพร้อมด้วยทหารม้า ส่งทหารม้าอาสาเตรียมและทหารคาสักส่วนหนึ่งเข้าประจันบานกับขบวนทหารของคอมบรีอฟสกีโดยลับพลัน ทหารคาสักอีกส่วน ๑ เข้าตีปีกขวาของฝรั่งเศส อีกไม่ช้าทหารราบกองระวังนำรัสเซียก็มาถึง ซูวอร์อฟสั่งให้รุกเข้าตลบบอนแห่งด้วยดาบปลายปืนทันที ไม่ให้มัวยิงให้เสียเวลา ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายต่อสู้กันอย่างอกุญฐ์ แล้วคอมบรีอฟสกีถูกขับไล่ถอยกลับไปหลังแนวแม่น้ำติโดเน่ แต่วิกตอร์และชาลส์ยังคงยึดอยู่ที่หมู่บ้านเมฆาโน่ ทหารม้าเข้าประจันบานครั้งที่ ๒ กองพลวิกตอร์แตกกระจายเกือบรวมกันไม่ติด ถอยไปรวมกำลังทางฝั่งตรงกันข้ามแห่งแม่น้ำติโดเน่ ถึงเวลาค่ำมืดแล้ว และทั้งภูมิประเทศก็รกนักจึงไม่สามารถจะทำการไล่ติดตามตีได้ ทหารฝ่ายอาสาเตรียมรัสเซียหมื่น ๕ พัน รบชนะทหารฝรั่งเศสหมื่น ๘ พัน หักก่อนรบนั้นทหารรัสเซียอาสาเตรียมยังได้เดินเป็นระยะถึง ๘๐ กิโลเมตร ในเวลา ๓๖ ชั่วโมง

ในอิตาลี

เมื่อหยุดการรบแล้ว กองทัพฝรั่งเศสถอยไป ๑ กิโลเมตร ไปยังแม่น้ำเทรบเบีย
มัลโตนาลดี ก็คิดว่าจะเข้าตีใหม่ในวันที่ ๑๕ เมื่อโอลิวีเยร์และมองต์ริชาร์ดมาสมทบ
แล้ว ในเวลานั้นกองทัพ ๒ หนึ่งอยู่ที่แม่น้ำนูเรระยะห่าง ๑ วัน ทหารของ

มัลโตนาลดีตั้งอยู่ที่ กองหลวงอยู่ที่ฝั่งขวาแม่น้ำเทรบเบีย ชาลมีอยู่ที่ซานนิคอลลี
ตอมบรียอฟสกีอยู่ที่คาซาเลจิโอ ทหารม้า ๒-๓ กองร้อยอยู่ที่กราติยาโน แนวรักษาด่าน
อยู่แต่ซานติเมนโต ถึงคัมเปร์โมลโต กำลังรวมทั้งหมดประมาณ ๒ หมื่น ๒ พัน
เมื่อโอลิวีเยร์และมองต์ริชาร์ดมาถึงจะมีกำลัง ๓ หมื่น ๓ พัน ปืนใหญ่ ๑๒ กระบอก

กองทัพรัสเซียอาสาเตรียมตั้งที่นี่ กองหลวงอยู่ที่การาเม็ลโล่และบอร์โกโนโว
กองทหารอาสาเตรียมอยู่ทางด้านซ้าย กองทหารรัสเซียอยู่ทางด้านขวา บากราติโอน
อยู่ที่เบร์โน ออดด์อยู่ที่ถนนไปเปียเช็นซ่า แนวรักษาด่านอยู่ที่แม่น้ำติโดเน

วันที่ ๑๔ มิถุนายน ชูวรียอฟออกคำสั่งในการเข้าตีข้าศึก ให้ขบวนที่ ๑

(มีกองระวังนำของบากราติโอนกองพลช่วยถือฟอสกัททหารตรากูนอาสาเตรียม ๑ กรมทหาร
คาสัค ๒ กรม) มีน้ำที่ข้ามแม่น้ำติโดเนแล้วไปข้ามแม่น้ำเทรบเบียที่รวิลต้า รุกไป

ยังซานจิออร์จิโอที่แม่น้ำนูเร ขบวนที่ ๒ มีกองพลรัสเซียในบังคับบัญชาแฟร์สเตอร์

(ทหารราบ ๑ กองพัน ทหารคาสัค ๑ กรม ทหารม้าอาสาเตรียม ๖ กองร้อย) มีน้ำที่รุกไป
ยังแม่น้ำเทรบเบียผ่านกราติยาโน แล้วเดินจากแนวแม่น้ำเทรบเบียไปยังอวาการี

ที่แม่น้ำนูเร ขบวนที่ ๓ มีกองพลออดด์ (๖ กองพัน ทหารคาสัค ๑ กรม ทหารม้า
ฮุซาร์ ๖ กองร้อย) มีน้ำที่อ้อมเปียเช็นซ่าทางใต้ นำกองทหารรักษาเมืองนั้นเข้า

สมทบแล้วรุกรูไปยังปอนเตนูเร กองหนุนมีกองพลไฟร์สลิช (๘ กองพัน) มีน้ำที่
เดินตามกองพลออดด์ไปก่อน แล้วภายหลังเปลี่ยนเป็นตามขบวนกลาง เตรียม

พร้อมที่จะช่วยด้านขวา รวมทั้งหมดในกองทัพมีทหารราบ ๓๐ กองพัน ทหาร
คาสัค ๔ กรม ทหารม้า ๒๔ กองร้อย ให้ โรสเนแบร์กรวมบังคับบัญชาขบวนที่ ๑

ที่ ๒ เมตาสบังคับบัญชากองพลออดด์และกองหนุน

ได้สั่งไว้ว่าเมื่อถึงเวลาอันสมควร ให้กองพลทุกกองจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว
เว้นระยะห่างจากกัน ๓ ร้อยก้าว กรมทหารม้าทุกกรมจัดเป็น ๒ แนว แนวนำ ๒

กองพัน แนวที่สอง ๑ กองพัน (กองพัน คือ ๒ กองร้อย)

การทัพของชาวร็อฟ

ทหารรับคำสั่งให้^๑ ไล่ดาบปลายปืนเป็น^๒ พันและออกเดินทางเวลา ๔ โมงเช้า เพื่อจะติดต่อกับทหารทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโป ได้ทำสะพานเรือที่ตำบลปาร์ปานิเช่ กำลังซึ่งรวมมากที่สุดและเป็นทหารรัสเซียโดยเฉพะนั้นอยู่ทางปีกขวา ซึ่งคาดคะเนว่าเป็นทางสำคัญ เพราะมอโรอาจะยกมาช่วยได้

เวลาบ่าย ๓ โมง บากราทีโอนประทะกับกองพลคอมมูร็อฟสกีที่คาซาลิจิไอ์^๓ ชาติก็ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำเทรบเบีย บากราทีโอนจึงตีขับไล่ไปทางฝั่งขวา ได้ธงไชย ๑ คัน ปืนใหญ่ ๒ กระบอก ขลุ่ยสี ๖ ร้อย กราวนิกเตอร์และรัสเซียได้ยกมาช่วย เพราะฉะนั้นทั้ง ๒ ฝ่ายมีกำลังเท่ากัน ทหารรัสเซียข้ามแม่น้ำเทรบเบียและหยุดพักแรม กรีนรุ่งสว่างจึงกลับมาจากทางฝั่งซ้าย เพราะเห็นว่าการที่ออกไปอยู่ข้างน้ำมากทางฝั่งขวาในภูมิประเทศซึ่งรกเป็นเกาะไม่สมควร

กองพลออดต^๔ ตีขับไล่กองพลชาลัม^๕ ไป แล้วเมื่อกองพลโอลิวิเยร์^๖ และมองต์ริชาร์ด^๗ มาหนุนในเวลาเย็น ออดต^๔ ก็ยังขับไล่ไปได้ แต่กองพลหนุนของโพร์ฮิลิชต้องเข้าช่วยด้วย

การรบไม่เป็นผลแตกหัก แล้วในเวลาตีกลางปีกซ้ายของฝ่ายรัสเซียเอเชียเตรียได้มีการรบกันในลุ่มน้ำเทรบเบีย แต่ไม่ใหญ่โต ในไม่ช้าต่างฝ่ายต่างถอยในวันรุ่งขึ้น คือวันที่ ๓ แห่งการรบ ชาวร็อฟนี้ก็จะได้ทหารเพิ่มเติมมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโป ส่วนมัคโดนาลด์ก็คิดว่าจะใช้กองพล วาตริน ทั้งคอยให้กองลาไปอู่ และทหารจากกองทัพมอโรให้มาช่วยด้วย

วันที่ ๑๕ มิถุนายน ชาวร็อฟได้^๘ รับทหารเพิ่มเติมมาเป็นทหารราบ ๕ กองพัน ทหารม้า ๖ กองร้อย ซึ่งได้ส่งไปช่วยปีกทั้ง ๒ ข้าง คำสั่งสำหรับวันนั้นคงตามเดิมเหมือนวันก่อน แต่ได้กำชับให้เมลาตส่งกองหนุนไปตามขบวนแฟร์สเตอร์ มัคโดนาลด์ได้ตกลงใจจะรุกเหมือนกัน ส่งคอมมูร็อฟสกี รัสเซีย และวิกเตอร์รวมทหารหมื่น ๔ พันไปตีปีกซ้ายของชาวร็อฟไปยังคาซาลิจิไอ์^๓ ให้โอลิวิเยร์และมองต์ริชาร์ด^๗ (หมื่นพัน) ตีด้านกลาง ให้วาตรินและชาลัม^๕ (๗ พัน) ตีด้านซ้าย

ได้เริ่มรบเวลา ๔ โมงเช้า กองทัพมัคโดนาลด์พยายามโอบปีกกองทัพชาวร็อฟทั้ง ๒ ข้าง เพราะฉะนั้นนำแถวยาวออกเป็นระยะถึง ๑๕ กิโลเมตร

ในอิตาลี

พอซูวอร์ฟเห็นคอมบร็อฟสกี้เริ่มทำการโอบปึก ก็ได้ส่งบากราทีโอนไป
ต่อสู้ ที่ระหว่างบากราทีโอนและซวียก๊อฟสกี้ จึงเกิดว่าง กองพลรัสเซียและ
วิกตอร์ รุกเข้าไปในที่ว่างนั้น โรสส์แบร์กเลยถูกล้อมรอบข้าง แต่บากราทีโอน
ได้ตัดคอมบร็อฟสกี้แตกลอยไปโดยเร็ว แล้วก็กลับมาช่วยซวียก๊อฟสกี้ รวมกำลัง
กันต่อสู้กลับออกไปทางฝั่งขวาแม่น้ำเทรบเบีย คอมบร็อฟสกี้หาได้ช่วยพวก
ฝ่ายตนไม่

ทางใต้ลงไปกองพลโอลิวิเยร์ ได้ให้หมู่บ้านซานนิคอลล่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเทรบเบีย
แต่ครั้นเวลาจะออกมาจากหมู่บ้านนั้นก็ถูกทหารม้าอาสเตรียเข้าตีทางหลังเลยกลับถอย
ลงไปยังแม่น้ำ กองพลมองต์ ริชาร์ดถูกแฟร์สเตอร์และลิชเต็นสไตน์ตีลอยไป

เวลาบ่าย ฝ่ายฝรั่งเศสต้องถอยไปหลังแนวแม่น้ำเทรบเบียทุกกอง แต่
ซูวอร์ฟก็ไม่สามารถจะไล่ติดตามได้ เพราะทหารมีความเมื่อยเหนื่อยเหลือเกิน
ทั้ง ๒ ฝ่ายได้ยิงปืนใหญ่ซึ่งกันและกันอยู่จนมืด กองทัพทั้ง ๒ พักแรมอยู่ ๒ ชั่วโมง
แม่น้ำเทรบเบีย แนวรักษาด่านยืนอยู่ห่างจากกัน ๓๐ กิโลเมตรเท่านั้น

ซูวอร์ฟเอง ซึ่งมีอายุ ๗๐ ปีแล้ว เกือบไม่ได้ลงจากม้าเลยตลอด ๓ วัน
มีความเหน็ดเหนื่อยมาก แต่ถึงกระนั้นก็คิดเมื่อเรียกนายทหารผู้ใหญ่มาประชุมในเวลาค่ำ
ได้แสดงความยินดีให้พรในการที่ได้รับชนะครั้งที่ ๓ และกล่าวว่า "พรุ่งนี้เราจะสอน
มักโดนาลด์ ให้รู้จักกลัวเป็นครั้งที่ ๔" สั่งให้เตรียมพร้อมที่จะเข้าตีในเวลา ๑๑ โมง

ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารหมื่น ๔ พันเศษใน ๓ วัน ฝ่ายอาสเตรียรัสเซีย
เสียทหารประมาณ ๖ พัน

มักโดนาลด์เรียกประชุมนายทหารผู้ใหญ่เหมือนกัน และในที่ประชุม
ได้ตกลงจะถอย เพราะเสบียงอาหารหมดแล้ว ทหารเจ็บป่วยล้มตายมาก จน
ชั้นนายพลก็ถูกอาวุธหลายคน (มักโดนาลด์เอง วิกตอร์ รัสเซีย ชาลส์ โอลิวิเยร์)
แล้วก็ไม่ได้ข่าวจากลาโปอีบหรือมอโรเลซ ทางฝ่ายข้าศึกกองทหารโฮเซนชอลแลร์น
และเกิลเนา ยกมาทางหลังด้วยแล้ว

การทัพของซุวอริอ์

ในกลางคืนวันที่ ๑๕ กองทัพมัคโดนาลด์เริ่มถอยไปยังแนวแม่น้ำนูเว

เวลาค่ำวันนั้น ซุวอริอ์ได้ข่าวว่ากองทหารในกองทัพมอโรมาทางหลัง มา
อยู่ที่ไวเกร่าและคัสเตจจิโอแล้ว

วันที่ ๒๐ แต่เช้าตรู่ ได้รับข่าวว่าฝ่ายฝรั่งเศสถอย กองทัพเอสเตรียรัสเซีย
จึงออกไล่ติดตาม ทหารเอสเตรียในบังคับบัญชาเมลาสเป็นขบวนซ้ายไปยัง
เปียเซ็นซ่า ทหารรัสเซียในบังคับบัญชาโรสเนแบร์กเป็นขบวนขวาไปยังซานจิออร์จิโอ
ที่ซานจิออร์จิโอกองระวังหลังฝรั่งเศสในบังคับบัญชาวิกตอร์ถูกตีและวิ่งหนีเป็นอลหม่าน
เมลาสได้พบทหารฝรั่งเศสซึ่งเจ็บป่วยถึง ๕ พันที่เปียเซ็นซ่า และจับเชลยศึกได้ ๒ พัน
จึงวางกองพลโพริธลิซทั้งกองไว้ ณ ที่นั้น ฝ่ายเอสเตรียเลยไม่สามารถไล่ติดตาม
ต่อไปโดยแข็งแรง

วันที่ ๒๑ มัคโดนาลด์รวมกองทัพหลังแนวแม่น้ำตาโร

ในวันนั้นกองทัพซุวอริอ์ไปถึงแม่น้ำอาร์ต้า ซุวอริอ์จึงสั่งให้หยุด สั่งให้
กองทหารของอ็อตต์โฮเซนซอลแลร์น และเคิลเนาไล่ติดตามต่อไป

รวมทั้งในการรบ ๓ วันและในเวลาถอย มัคโดนาลด์เสียทหารหมื่น ๖ พัน
หรือ ๘ พัน กองเหลือทหารหมื่น ๔ พันเท่านั้น

วันที่ ๒๓ ซุวอริอ์คุมกองทัพออกจากแนวแม่น้ำอาร์ต้ากลับไปอาเล็สซานเดรีย
มีบากราติโอนเป็นกองระวังนำ ซึ่งไปถึงสระตราแต่ล่าช้าในวันที่ ๒๔

ฝ่ายมอโรคุมทหารหมื่น ๔ พัน มาตีกองทหารของเบลล์การ์ดที่ตำบลซานจิอู
เลียโนในวันที่ ๒๐ เบลล์การ์ดต้องถอยมาหลังแนวแม่น้ำบอร์มีตาเสียทหาร ๒ พัน
มอโรไม่มีเครื่องมือทำสะพานข้ามแม่น้ำบอร์มีตา แต่ก็ได้รับข่าวว่าซุวอริอ์ยก
กลับมายังอาเล็สซานเดรียด้วย จึงเลยถอยกลับไปในริวีเอรา วันที่ ๒๕ ซุวอริอ์
ไปถึงคัสเตลนูโอโว รีบส่งทหารม้าทั้งหมดไปไล่ติดตามมอโร ส่วนกองระวังนำ
ของบากราติโอนให้ไปยังเมืองโนวี กองหลวงอยู่ที่แนวแม่น้ำออร์บา

การที่ซุวอริอ์ได้ทำการต่อสู้กับมัคโดนาลด์สำเร็จได้ผลอย่างน่าปลาตนี้ เป็น
เพราะมัคโดนาลด์ทำการผิดมาก คือ ๑) เสียเวลามาก ๒) กระจายกำลังก่อนเข้ารบ
๓) ในเวลารบไม่ได้รวมกำลังเป็นก้อนใหญ่ในแห่งใดแห่งหนึ่งไปมัวคิดโอบปึกทั้ง ๒ ข้าง

ในอิตาลี

มอโรเล่า ก็ออกมาช่วยขำเกินไป ถ้าออกมาในลุ่มน้ำไป ๓ วันก่อน ชูวอริออฟ
คงต้องหยุดอยู่ที่แม่น้ำติโคเน่

ชูวอริออฟทำการรวดเร็วและแข็งแรงน่าพิศวง ถ้าชูวอริออฟได้ให้กองทหาร
โฮเฮนชอลแลร์นและเกิลเน่ไล่ติดตามไปให้ไกลอีก กองทัพมัคโดนาลด์คงเป็น
อันตรายยิ่งกว่านี้ ฝ่ายเบสส์การ์ดนั้นเสียที่เพราะกระจายกำลังทหาร หาได้รวม
กันไว้เป็นปึกแผ่นไม่ ส่วนไครยไม่ทำตามคำสั่งชูวอริอฟทีเดียว ไม่มาสมทบตาม
ที่ชูวอริอฟสั่ง เพราะไครยได้รับคำสั่งจากเอมเปอเรอร์เอาสเตรีย ไม่ให้ทั้งการ
ล้อมเมืองมันโตว่าไปทำการอย่างอื่นเป็นอันขาด

ฝ่ายเอาสเตรียถือแบบเก่าแก่ ไม่หายทีเดียว แท้จริงถ้าชูวอริอฟแพ้มัคโดนาลด์
แล้ว อย่างไรก็ต้องเลิกการล้อมเมืองมันโตว่า ถ้าไครยได้ทำตามคำสั่งชูวอริอฟแล้ว
กองทัพมัคโดนาลด์คงแตกย่อย ในการทำงานนี้ทำให้ชูวอริอฟมีกำลังน้อย
ไม่พอแก่การ ที่รบชนะนั้นก็ด้วยความสามารถของชูวอริอฟเองเท่านั้น การรบครั้งนี้
แสดงให้เห็นชัดว่าความสามารถของแม่ทัพคนเดียว อาจทดแทนกำลังทหารหลาย
พันคนได้

ทหารของมัคโดนาลด์ที่เหลืออยู่ไปในดินแดนทสคาน่า จัดการส่ง
สรรพภาระหนักไปกับเรือรบ แล้วเดินไปตามทางริมทะเล ไปสมทบกับกองทัพ
มอโรในริวีเอรา เลยไปเป็นด้านขวาของกองทัพมอโรในบังคับบัญชาซังต์ซีร์ เพราะ
มัคโดนาลด์เองกลับไปกรุงปารีส

เมื่อชูวอริอฟกลับมาแล้ว ได้จัดการเข้าล้อมบ้อมใจกลางเมืองตอร์โตน่า
ใหม่ เพราะได้เลิกเสียเมื่อมอโรยกมา ชูวอริอฟมีความประสงค์จะรุกไปต่อสู้กับ
มอโร ก่อนที่มัคโดนาลด์มาสมทบ แต่รัฐบาลเอาสเตรียไม่ยอมฟังถึงการรุกอย่าง
หนึ่งอย่างใดเลย ให้ตีบ้อมตอร์โตน่า, อาเลสซานเดรีย, โคนี, มันโตว่าให้ได้เสียก่อน

ชูวอริอฟต้องปฏิบัติตาม ใช้ทหารรวมถึง ๕ หมื่น ๕ พันทำการล้อมบ้อมต่างๆ
ทหารนอกจากนั้นกับทหารที่ได้เพิ่มเติมมาจากประเทศสวิสและรัสเซีย รวมเป็นจำนวน
๕ หมื่น มีหน้าที่บังคับการล้อมไม่ให้มัคโดนาลด์ หรือมอโร หรือทหารฝรั่งเศสทางเขาอัลป์
รุกรมทำอันตรายได้

การทัพของซุวอริอ์ฟ

ป้อมกลางใจเมืองอาเล็สซานเดรียยอมแพ้ในวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ป้อมมันโตว่า
ยอมแพ้ในวันที่ ๒๘ ป้อมแซร์ราวัลเล่ยอมแพ้ ในวันที่ ๕ สิงหาคม

ในขณะนั้นฝรั่งเศสวางแผนการสงครามใหม่ กำหนดว่าให้ข้ามปีโอนเนต์
คุมทหาร ๓ หมื่น ๒ พันมายังทางข้ามเขาอัลปีต่าง ๆ ทางตะวันตก แล้วเตรียมจะส่ง
ทหารลงมาจากสวิสเป็นการล้อมวงด้วย กองทัพมอโรเดิม ซึ่งได้ทหารเพิ่มเติมมา
เป็นกำลัง ๕ หมื่น และมียูเบิร์ตต์มาเป็นแม่ทัพแทน มีน้ำที่รุกไปยังอาเล็สซานเดรีย
ทหารที่มาเพิ่มเติมกองทัพในริวีเอรานั้นคือกองพลเดมวน กับทั้งมอโรซึ่งได้รับ
ตำแหน่งใหม่ไปบังคับบัญชากองทัพที่แม่น้ำไรน์นั้น ก็ตกลงว่าจะอยู่ช่วยยูเบิร์ตต์
ต่อไปก่อน เพราะยูเบิร์ตต์เป็นคนใหม่ยังไม่ทราบภูมิประเทศและเหตุการณ์เลย

ยูเบิร์ตต์ได้รับคำสั่งให้รุกออกมาโดยเร็ว เพื่อช่วยทหารในป้อมมันโตว่า
แต่ป้อมยอมแพ้เสียก่อนยูเบิร์ตต์เริ่มทำการ

วันที่ ๕ สิงหาคม ยูเบิร์ตต์ออกมาจากริวีเอรา วันที่ ๑๔ รวมกำลังที่เทือก
เนินใกล้โนวี ซึ่งสูงกว่าที่ตั้งค่ายกองทหารซุวอริอ์ฟ ซุวอริอ์ฟมีทหารราบหมื่นพัน
ทหารม้าหมื่น ๒ พัน ไรย์และเบลล์การ์ดีมีทหารรวม ๒ หมื่น ๗ พันซึ่งมาจากมันโตว่า
ตั้งอยู่ทางขวา ที่ตำบลฟราสโซนารา ซุวอริอ์ฟเองคุมทหาร ๕ พัน ๔ ร้อยตั้งอยู่ที่
ป็อซโซโล่ฟอร์มิกาโร เมลาสมี่ทหารหมื่น ๔ พันตั้งอยู่ทางซ้ายที่ริวัลต้า นอก
จากนั้นที่ตอร์ โตนามีทหารกองล้อมและกองป้องกันการล้อมรวมหมื่น ๓ พัน ๕ ร้อย
ยูเบิร์ตต์ ไม่ได้คิดเลยว่าจะมาประทะกับกองทัพซุวอริอ์ฟทั้งหมด เดว่าคงจะมาพบ
แต่กองป้องกันการล้อมเมืองตอร์ โตน่าเท่านั้น จึงดการเข้าตีไว้ ฝ่ายซุวอริอ์ฟ
ตรงกันข้ามตกลงจะรุก แต่ต้องการจะล่อให้ข้าศึกลงมาในที่ราบ ที่มั่นของฝรั่งเศส
นั้นยาวประมาณ ๖ กิโลเมตร เมืองโนวีซึ่งอยู่กลางมีทหารรักษา ๓ กองพัน ข้างขวา
ตามแนวแม่น้ำสะกรีเวีย กองพลวาตรินตั้งอยู่มีกำลัง ๔ พัน ๕ ร้อย ดอมบร็อล์ฟสกี
มีทหาร ๒ พันเข้าล้อมตีเมืองแซร์ราวัลเล่ กองพลลาบัสซีแยร์ และกองพลน้อย
คอลลีรวมกำลัง ๗ พัน ๕ ร้อยอยู่ใกล้โนวี กองหนุนในบังคับบัญชาเกเรนมี ๓ พัน
อยู่หลังโนวี ส่วนทหารขบวนซ้ายในบังคับบัญชาเปรีนียองหมื่น ๘ พันอยู่ที่บัสตูราน่า

ในอิตาลี

รวมทั้งสิ้นประมาณ ๓ หมื่น ๕ พัน (รวม ๕๘ กองพันม้า ๓๒ กองร้อยปืนใหญ่ ๔๐ กระบอก) ที่มั่นซึ่งฝรั่งเศสยึดอยู่นั้นแข็งแรงมากทางน้ำ ปีกขวาเป็นที่สำคัญ เพราะทางถอยที่สะดวกที่สุดไปตามลุ่มน้ำสะครีเวียอยู่ทางนี้ จากปีกซ้ายก็มีทางถอยเหมือนกันเป็นทางไปยังกาวิ

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พอรุ่งสว่าง ชูวอร์ธอฟก็สั่งให้ ไกรยและเบลล์การ์ด (๒ หมื่น ๑ พัน) เข้าตีค้ำหน้าซ้ายแห่งที่มั่นข้าศึก ในขณะที่เข้าตีนี้ยูเบิร์ตถูกลูกกระสุนถึงแก่ความตาย ดกลมอโรนั่นเองเข้าทำหน้าที่แม่ทัพต่อไป ในขั้นต้นไกรยทำการได้เปรียบ แต่ครั้นถึงเวลา ๒ โมงเช้า เพราะบากราทีโอนไม่เข้าช่วยทางซ้าย เลยถูกฝรั่งเศสตีโต้ตอบ ต้องถอยออกมา เวลา ๓ โมงเช้าบากราทีโอนกับมิโลราโดวิช เข้าตีโนวัง ๓ ครั้งแต่ข้าศึกต้านทานไว้ได้ เมื่อเข้าตีครั้งที่ ๓ แล้ว ฝ่ายรุกเลยถอยตลอดแนว ทั้ง ๆ ที่แตรเฟลเดินได้ลุ่มทหารไปช่วย

ในขณะนี้ได้หยุดรบกันพัก ๑ ชูวอร์ธอฟเห็นว่าที่เพื่อกเนนมีทหารฝรั่งเศสรักษามากนัก จึงสั่งให้เมลาสเข้าตีปีกขวาข้าศึกเวลาเที่ยง ให้ไวเสนแบร์กไปอยู่ที่รีวัลตา

คำสั่งนี้ไปถึงเมลาสในขณะที่ออกเดินไปแล้ว เพราะเข้าใจว่ารบชนะแล้ว ข้าศึกถอยจึงคิดติดตามไปตามลุ่มน้ำสะครีเวีย เมลาสเข้าตีปีกขวาของฝรั่งเศสทางแซร์ราวัลเล่โดยแข็งแรง เวลาบ่าย ๔ โมงได้เริ่มการรบกันใหม่ตลอดแนว กองพล ๒ กองรุกจากแซร์ราวัลเล่เกือบจะไปทางหลังแห่งปีกขวาฝรั่งเศส ในด้านกลางได้ตีได้โนวี่ เลยทำให้ฝ่ายเอาสเตอร์บรุสเซียได้ผลสำเร็จ เวลาบ่ายฝรั่งเศสถอยไปหมด ที่ปัสตูราน่าได้มีการยิงใหญ่ เพราะปืนใหญ่ก็ดทางทหารรบถอยไปไม่ได้ เกิดเบียดเสียดเบียดค้ำแย่งทางกัน ฝ่ายเอาสเตอร์บรุสเซียได้ ปืนใหญ่ของฝรั่งเศสหมด กับในที่นี้เองจับได้นายพลกรูซีและเปรีนิยองเป็นขเลยศิก ทหาร ๑ กองพันทั้งกองและกองพลคอลลีทั้งกองทีเดียว ทหารของซังต์ซัวร์บางส่วนถอยไปยังกาวิโดยอาการเรียบร้อยได้ ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารเจ็บป่วยล้มตายหมื่น ๒ พัน

ระเบียบการทหาร

(๑-๓ ของกองทัพ) ฝ่ายเอสเตรียรุตเซียเสียทหาร ๘ พัน การที่เสียทหารมาก
ดังนี้เพราะเหตุว่า ทิมนของฝรั่งเศสแข็งแรงมากเข้าดียวที่สุด แล้วฝ่ายเข้าตี
ทำการไม่พร้อมเพรียงกัน ทำคนละที่เพราะขาดความสามัคคี

ในวันรุ่งขึ้นฝ่ายเอสเตรียรุตเซียได้เริ่มออกติดตาม แต่วันที่ ๑๗ ก็ต้องงด เพราะ
ไม่มีสัตว์ต่างสำหรับบรรทุกสรรพภาระไปในเขาได้ และกองทัพก็มีขนมปังสำหรับ
๒ วันเท่านั้น การสเบียงเป็นน้ำที่ของเอสเตรียจัด เพราะฉะนั้นเมื่อมิได้เตรียม
การไว้ให้พร้อม ก็เลยทำให้ซุวอรรอฟไม่สามารถทำการสำเร็จผลถึงที่สุดได้

ซุวอรรอฟถอยไปยังเมืองอัสดี เพราะทราบว่ามีทหารของชาmpiโอนแน็ค โผล่มา
ทางช่องเขาอัลป์ที่มอนต์เบแนัวร์และซังต์แบร์นาร์คน้อย กับทั้งได้ทราบข่าวว่า
เจ้าโรอ็องแตสเตราชรบแพ้ในสวิสด้วย ได้รีบได้รับคำสั่งให้คุมทหาร ๑ หมื่นไปช่วย
กองทหารในสวิส แต่ไม่ช้าก็ได้เรียกกลับมาสมทบกับกองทัพ

วันที่ ๒๗ ในค่ายที่อัสดีซุวอรรอฟได้รับข่าวว่า รัฐบาลเอสเตรียกับรุตเซียตกลง
วางแผนสงครามใหม่ ซึ่งกำหนดว่าให้ซุวอรรอฟคุมทหารรุตเซียออกจากอิตาลีไป
ในสวิส สมทบกับกองทัพรุตเซียในบังคับบัญชาริมสกีคอร์ดชาก็อฟ ซึ่งอยู่ในสวิส
มาแต่ต้นมือ แล้วและรุกเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสทางฝรั่งเศสองเต

มีกองทัพเอสเตรียในบังคับบัญชาอาร์ชดัคคาร์ลอยู่ทางปีกขวาในเยอรมัน กอง
ทัพเอสเตรียในบังคับบัญชาเมลาสอยู่ทางปีกซ้ายในอิตาลี

วันที่ ๘ กันยายนซุวอรรอฟยกไปยังวาเลินซ่าและเกรสโค แต่ได้ทราบข่าวว่า
มอโรออกมาจากกริวเอร์อีก เพื่อจะมาล้อมเมืองตอร์โตน่า จึงกลับมาที่เดิม มอโร
ก็ถอยกลับไปอีก วันที่ ๑๑ บ้อมใจกลางเมืองตอร์โตน่ายอมแพ้ ซุวอรรอฟก็ออก
เดินไปยังเบ็ตลินโฮนา

ในเวลาต่ำกว่า ๕ เดือน ซุวอรรอฟได้ยึดอิตาลีเหนือตลอดหมดจนบ้อมต่างๆ
ด้วย กองทัพฝรั่งเศส ๓ กองถูกตีพ่ายแพ้ และถ้าซุวอรรอฟไม่ถูกฝ่ายเอสเตรีย
ขัดขวางต่าง ๆ อยู่เสมอแล้ว คงทำการได้ผลสำเร็จยิ่งกว่านั้นมาก

ในยุคนโปเลียน

เราจะไม่กล่าวถึงการที่ซูวอว์ฟลุมทหารรัสเซียเดินฝ่าเขาอัลป์ไปในสวิส ซึ่งได้
ทำไปโดยอาการอย่างกล้าหาญและไม่เห็นแก่ชีวิตหรือความเหนื่อยยาก แสดงความ
สามารถของทหารรัสเซียและแม่ทัพอย่างดีที่สุด

การทัพของซูวอว์ฟ ๒ ครั้งซึ่งบรรยายมานี้ แสดงให้เห็นคุณวุฒิของกองทัพ
รัสเซียในยุคนโปเลียนนี้เขากาเทรีนาที่ ๒ พอเพียงอยู่แล้ว

มาตรา ๑๕

ยุคนโปเลียน

ตอนที่ ๒๘

ระเบียบการทหารในยุคนโปเลียน

ในการทัพซึ่งได้กระทำไปในสมัยเปลี่ยนแปลง ตามที่ได้บรรยายมาแล้วใน
มาตรา ๑ นั้น นโปเลียน โบนาปาร์ตยังหาได้แสดงความสามารถของตนในทางการสงคราม
เต็มที่ไม่ว่าในทางยุทธศาสตร์ ตั้งแต่ครั้งการทัพในอิตาลี ปี พ.ศ. ๒๓๓๘—๒๓๔๐
แล้ว นโปเลียน โบนาปาร์ตได้แลเห็นความบกพร่องของแบบทำการในสมัยนั้น แล้วก็
ละทิ้งเสีย ออกแบบใหม่ของตนเอง ในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ โบนาปาร์ตทำการได้อย่างยิ่ง
ในอิตาลีก็จริง แต่รากเงาของแผนการสงครามที่ได้ดำเนินไปนั้นไม่ถูก ด้วยมีผู้อื่น
ขัดขวาง แต่ความผิดก็ไม่พ้นจากนโปเลียนไปได้หมด

ในทางยุทธวิธี ความคิดของนโปเลียนเองแท้ยังมีได้แสดงปรากฏเลย นอก
จากความแข็งแรงไม่ย่อท้ออันน่าปลาด ซึ่งนโปเลียนสามารถชักจูงให้ทหารของตน
แสดงได้ ในทางวิชาแท้ยังมีได้มีสิ่งแปลกประหลาดใจ

ต้องการเวลาสำหรับที่จะได้พิจารณาการที่ได้เห็นได้ทำมาแล้ว ก่อนที่จะคิด
วางแผนใหม่ ต้องการอำนาจเต็มที่สำหรับดำเนินการตามแบบใหม่ให้สำเร็จไปได้

ความเบื่อง่ายทั่วไปในการรบซึ่งทำกันมานานหลายปีแล้ว กับทั้งข้อเสีย
เกียรติยศของแม่ทัพใหม่ ทำให้นโปเลียนได้ทั้งเวลาและอำนาจที่จำเป็น

ระเบียบการทหาร

ตั้งแต่เสร็จการสงครามปี พ.ศ. ๒๓๔๓ แล้ว ได้มีการสงบศึกในยุโรป และการที่นโปเลียนได้เป็นพระราชราชาแห่งชาวฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ ทำให้ นโปเลียนสามารถจัดกองทัพฝรั่งเศสใหม่ได้ตามใจ และต่อไปใช้กองทัพนั้นทำการ สงครามตามความดำริของตน

ตั้งแต่เวลานั้นไปนโปเลียนได้แสดงความสามารถเต็มที่ ให้แลเห็นได้ว่าตนเป็น บัรุษอาชานัย เป็นแม่ทัพอย่างวิเศษแท้ เพราะฉะนั้นเราจึงนับตั้งยุคใหม่แต่วันที่ นโปเลียนได้เป็นเอมเปอเรอร์เป็นจอมทัพของทหารฝรั่งเศส เรียกว่ายุคนโปเลียน

พระประสงค์ของเอมเปอเรอร์ ใหม่มีอยู่ว่า จะคงใช้ระเบียบที่เป็นมาแล้วแต่ ครั้งเรูปบลิก แต่จัดการให้แน่นอนมันคงยิ่งขึ้นและให้เข้มคเข้มกำลังเข้ากว่าเดิม ในทางจัดกองทัพจะใช้วิธีที่ปรากฏชัดแล้วว่าเป็นประโยชน์แน่ในเวลาสงคราม วาง ระเบียบในทางยุทธวิธีให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น

การรวมทหารประจำอยู่ที่ค่ายสำหรับการฝึกหัด ทำให้นโปเลียนสามารถจัดการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้โดยง่าย ให้พระองค์เองได้รู้จักคุ้นเคยกับทหาร กวดยุทธ วินัยให้แน่นขึ้นในทางที่ชอบ ใช้ระเบียบการวางวัดต่าง ๆ เพื่อทำให้ทหารมีน้ำใจที่แนบแน่น และจงรักภักดีมั่นคง สรุปความให้กองทัพพร้อมเพรียงที่จะทำการได้ตามความมุ่งหมาย อันกว้างขวางของเอมเปอเรอร์

ในการสงครามปีต้น ๆ นับแต่นั้นไปนโปเลียนได้เป็นเอมเปอเรอร์แล้วนั้น ระเบียบ การของนโปเลียนได้นำมาซึ่งผลสำเร็จเห็นประจักษ์ว่าดีเพียงใด กองทัพฝรั่งเศส ได้ทำให้ทวีปยุโรปทั้งทวีปต้นต้นพิศวงในวิธีจัดการของตน ในความสามารถทาง ยุทธวิธี และในการที่มีน้ำใจดีอย่างวิเศษ ซึ่งเป็นไปด้วยความฝึกหัดสั่งสอนและ เพราะรบชนะมากนั้นด้วย

จำจะต้องบรรยายระเบียบการตามแบบของนโปเลียนให้ละเอียด เพราะระเบียบ นี้เลยเป็นแบบอย่างของกองทัพในยุโรปทั่วไป เช่นเดียวกับกองทัพปรัสเซียเคยเป็น แบบในยุคฟร็ดริชมหาราชนั้น

โนบุคนโปเลียน

วิธีรับคนเข้าเป็นทหาร

กฎหมายการเกณฑ์ทหารของบูร์ตังยังคงใช้อยู่ต่อไป

ในสมัยที่โนโปเลียนเป็นเอมเปอเรอร์แล้ว แต่โดยที่จำนวนคนเข้าเป็นทหารใหม่ ในปีหนึ่ง ๘ หมื่น ไม่เพียงพอ เพราะมีการสงครามอยู่เสมอไม่หยุดหย่อน จึงได้ใช้วิธีเรียกคนเข้าเป็นทหารล่วงหน้า ๑ ปี คือคนที่จะต้องเข้าเป็นทหารในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ดังนี้ เรียกเสียแต่ต้นปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ โนโปเลียนเตรียมจะทำการสงครามกับเอเชีย และไม่อยากจะเรียกทหารมาจากประเทศสเปน จึงตกลงเติมจำนวนคนที่เรียกเข้าเป็นทหารในปี ๑ เป็นแสนคน ต่อนั้นมีประกาศว่าให้นับจำนวนนี้เป็นจำนวนประจำต่อไปเสมอ ใช้แต่เท่านั้นคนที่ถึงกำหนดเป็นทหารในปี พ.ศ. ๒๓๕๕, ๒๓๕๖, ๒๓๕๗, ๒๓๕๘ และได้จับฉลากฟันการเกณฑ์ไปแล้วนั้น ก็ต้องถูกเรียกเข้าเป็นทหารอีก แต่ให้เลือกไว้เพียง ๒ หมื่นคนต่อ ๑ ปีที่พ้นมาแล้ว^๕ คือรวมทั้งหมดแสน ๖ หมื่น

การที่ใช้อำนาจโดยแรงดังนี้ทำให้ได้จำนวนทหารใหม่มากก็จริง แต่ทำให้พลเมืองมีความไม่พอใจเป็นอันมาก เกิดมีการหนีราชการมากขึ้น

ความอดโรยแห่งกองทัพเพราะการสงครามอันติดต่อยืดยาวในประเทศสเปน และข้อสำคัญการที่กองทัพไปละลายเสียในประเทศสเปน ทำให้เอมเปอเรอร์โนโปเลียนต้องจัดการอีกอย่าง ๑ ซึ่งนับว่าเป็นการลำบากสำหรับพลเมือง คือได้เรียกกรมทหารที่เคยมีหน้าที่รักษาการอยู่ในเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศฝรั่งเศสเองนั้น ไปทำการในกองทัพสนาม ใช้พวกการ์ดนาซิโอนาลมาทำการรักษาในเมืองแทน

ตามประกาศวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๕ การ์ดนาซิโอนาลแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ชั้นนั้นเรียกนามว่าบาน (Ban) ตามคำเก่าซึ่งเคยใช้แต่ครั้งคาร์ลมหาราชเจ้าแผ่นดินพวกฝรั่งเศส^๕ ชั้นที่ ๑ มีพลเมืองซึ่งมีอายุแต่ ๒๐ ถึง ๒๖ แต่มิได้ถูกเกณฑ์เป็นทหารในกองทัพนั้นเข้าประจำ ชั้นที่ ๒ ใช้พลเมืองซึ่งมีอายุแต่ ๒๖ ถึง ๔๐ ชั้นที่ ๓ ใช้พลเมืองซึ่งมีอายุแต่ ๔๐ ถึง ๖๐ ที่ประชุมเซนาตยกคนชั้นที่ ๑ ให้แก่รัฐบาล ใช้การได้อย่างทหารธรรมดาทันที

ระเบียบอาหารทหาร

เพราะฉะนั้นจึงได้จัดคนการัดนาซีโอนาล ๑๐๐ กองหอร์ตตะ (เรียกตามอย่างกรุงโรมันและในกองหอร์ตตะ ๑ มีคนพันคน) ขึ้นเป็นกรมทหาร ๘๕ กรม จัดการปกครองฝึกหัดสั่งสอนอย่างทหารธรรมดาทันที

หน้าที่ของทหารเหล่านี้แท้จริงสำหรับรักษาการภายในอาณาเขตรัฐฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ครั้งถึงเวลาการทัพในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ นโปเลียนขาดทหารในกองทัพสนามไม่มีพอเลยนำพวกการัดนาซีโอนาลชั้นที่ ๑ นี้ไปทำการในกองทัพสนามด้วย และก็ได้ทำการรบได้อย่างเรียบร้อยแข็งแรง ดินแดนอันกว้างขวางซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสต้องปกครอง เพราะเหตุที่ได้ขยายอาณาเขตร้อกไปมาก กับทั้งการสงครามที่ทำติดต่อกันไปตลอดไม่หยุดหย่อนในยุทธบริเวณหลายทาง กระทำให้ต้องมีจำนวนทหารประจำการอยู่เสมอมากมาย ซึ่งเป็นการลำบากสำหรับราษฎรทั่วไปอย่างยิ่ง แต่การทั้งหลายได้ทำให้ลำบากแก่การคลังของบ้านเมืองเท่ากับที่น่าจะคาดหมายไม่ เพราะแต่เริ่มการมหาจลาจลแล้วมา ได้ใช้วิธีหาเสบียงอาหารอย่างใหม่ คือเกณฑ์ตามพลเมืองที่กองทัพตั้งอยู่หรือเดินผ่านไป ทำให้กองทัพฝรั่งเศสซึ่งทำการสงครามในทางรุกเสมอ นั้นสามารถใช้เสบียงอาหารของใช้ ในต่างประเทศ ไม่ต้องใช้ของตนเอง แล้วเมื่อรบชนะประเทศใดเมืองใดก็บังคับให้ออกเงินให้แก่กองทัพเป็นจำนวนมาก ๆ ซึ่งทดแทนเงินรายจ่ายในการสงครามได้ดี

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๒ ฝรั่งเศสมีทหารรวมทั้งหมดเป็นจำนวนทหารราบ ๔ แสน ๔ หมื่น ๘ พัน ทหารม้า ๖ หมื่น ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ มีทหารราบ ๔ แสน ๘ พัน ทหารม้า ๔ หมื่น ๕ พัน ภายหลังนั้นมีจำนวนทหารเพิ่มมากขึ้นโดยรวดเร็วจนถึง ๖ แสน ในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๕ กองทัพมีทหารราบพันกองพันนับจำนวนคน ๘ แสน ทหารม้า ๔ ร้อยกองร้อยนับจำนวนคนแสนหนึ่งกับยังมีทหาร ปืน ใหญ่และทหารช่างอีกแสนหนึ่ง รวมทั้งหมดนับจำนวนทหารได้ตั้งล้าน เฉพาะชาวฝรั่งเศสแท้ นอกจากนั้นยังมีทหารที่ประเทศซึ่งเป็นมิตรได้ช่วยและได้ทำการสงครามด้วยกันกับทหารฝรั่งเศสอีกเป็นอันมาก

ในยุคนโปเลียน

ในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ประเทศบาเวเรีย วูร์เต็มแบร์ก ซัคโซเนีย ปอร์ตุกาล กับทั้งชาวโปแลนด์และอิตาลี ได้จัดทหารมาช่วยกองทัพฝรั่งเศสรวมทั้งหมดตั้งแสน ส่วนในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ กองทัพของนโปเลียนซึ่งข้ามเขตรแดนรุสเซียเข้าไปมีจำนวนทหาร ๖ แสนนั้น กว่าครึ่งเป็นทหารชาวต่างประเทศไม่ใช่ฝรั่งเศส เมื่อนโปเลียน เสียทหารในประเทศรุสเซียเกือบหมดกองทัพแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ยังสามารถ จัดทหารออกรบได้เป็นจำนวนถึง ๕ แสน ๕ หมื่น แต่ครั้งถึงปี พ.ศ. ๒๓๕๗ เมื่อการ สงครามมาถึงดินแดนฝรั่งเศสแท้ ทหารออกจะบกพร่องมากรวบรวมได้ ๓ แสนเท่านั้น

วิธีการทหาร เมื่อได้ทำสัญญาสงบศึกเสร็จการสงครามปี พ.ศ. ๒๓๔๓ แล้ว กองพลใหญ่ได้ใช้เวลาที่สงบศึก ๓ ปีนั้นสำหรับจัดการในกองทัพให้ดำเนินไปดียิ่งขึ้นใน ทางยุทธวิธี ขณะนั้นยังมีทหารเก่าแต่ครั้งราชาธิปไตยอยู่ในกองทัพด้วย ซึ่งได้รับความ ฝึกหัดตามแบบวิธีขบวนรบเส้นบรรทัด ส่วนทหารรูปแบบลิกซึ่งมีป็นอยู่นั้นเล่า ก็ได้รับความฝึกหัดต่าง ๆ กัน เพราะผู้บังคับบัญชาต่างดำเนินการฝึกหัดตามใจของตน ความจำเป็นที่จะต้องวางระเบียบการฝึกหัดสั่งสอนให้เหมือนกันทั่วไป กับทั้งความ ประสงค์จะกวาดให้ยุทธวิธีในกรมทหารต่าง ๆ ให้เคร่งครัดยิ่งขึ้นในทางที่ชอบ ทำให้นโปเลียนคิดการเรียกทหารมารวมอยู่ในค่าย ซึ่งจัดขึ้นในตำบลต่าง ๆ เป็นการประจำ รวมเป็นจำนวนมาก เพื่อให้นโปเลียนอำนวยการฝึกหัดสั่งสอนได้เองโดยสะดวก

ค่ายประจำเหล่านี้ได้จัดใหม่ขึ้นตามประกาศลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๖

นโปเลียนมีความมุ่งหมายจะไปตีประเทศอังกฤษ เพราะฉะนั้นกองทัพฝรั่งเศส เกือบทั้งหมด ได้ไปอยู่ที่ใกล้ฝั่งทะเลในมณฑลนอร์มันดีในค่าย ๓ แห่ง คือที่ใกล้ เมืองบูตอญแห่ง ๑ ที่ใกล้เมืองอามเบสอเทสแห่ง ๑ ที่ใกล้เมืองมอเดรีบลแห่ง ๑ ในค่ายเหล่านี้กองทัพได้รับระเบียบจัดการใหม่อย่างดี ได้รับความฝึกหัดในทางยุทธ วิทยาดี และได้รับความฝึกฝนอบรมจนทหารมีน้ำใจอันกล้าแข็ง ซึ่งนำมาแห่งไชยชนะ ในภายหลัง และทำให้เอมเปอเรอร์แม่ทัพเกือบได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในยุโรปทั่วไป ในค่ายนั้นมียุทธวิธีซึ่งทำตามแบบเดียวกันหมด ทำด้วยไม้หรืออิฐตามแต่จะสะดวก เป็นที่กว้างขวางสบายแก่ร่างกายและอิริยาบถ ทหารมีเตียงนอนทุกคนและมีที่นอน

ระเบียบการทหาร

ซึ่งบรรจุฟางภายในนั้นก็ได้เปลี่ยนอยู่เสมอ ผู้บังคับบัญชาดูแลในความสะอาดอย่าง
แข็งแรง

(ต้องอธิบายว่าทหารในสมัยนั้นและก่อนนั้นตามธรรมดาต้องอาศัยอยู่ตามบ้าน
เรือนพลเมืองเบียดเสียดแออัดกันมาก และอยู่ในเมืองหรือหมู่บ้านซึ่งมีการโสโครก
มาก เพราะฉะนั้นการอยู่ค่ายจึงนับว่าสบายอย่างยิ่ง)

นายทหารหรือพลทหารก็ดื่มได้อยู่ว่างเปล่าเลย มีการทำเสมอและทำไปด้วย
ยินดีสนุกสนานตามนิไสยฝรั่งเศส ทำการปราบดินดาบหญ้าสำหรับใช้เป็นสนามฝึกหัด
ปราบเนินทรายให้เรียบ ไข่น้ำในหนองออกให้แห้ง ถมคลอง และทำที่ตั้งปืนใหญ่
การฝึกหัดชุดสนามเพลาะนั้นนับว่าเป็นของสำคัญมาก

ภายหลังนโปเลียนได้บังคับว่าให้ทหารมีเครื่องมือชุดดินไปกับตนเสมอ เช่น
เมื่อก่อนเริ่มสงครามปี พ.ศ. ๒๓๕๒ กองทัพน้อยทุกกองได้รับเครื่องมือชุดดิน
หมั้นขึ้นต่อ ๑ กอง กองทัพฝรั่งเศสมีความสามารถในการชุดสนามเพลาะยิ่งกว่ากองทัพ
อื่น ๆ หมดในสมัยนั้น

นโปเลียนได้ชักจูงให้กรมกองทหารตั้งใจแข่งขันกันทางที่ดี คืออวดฝีมือกัน
ว่าใครจะทำการต่าง ๆ ได้ดีกว่ากันอยู่เสมอ

ทหารมีความพอใจในความเป็นไปของตน มีอาหารที่อิ่มและเป็นประโยชน์
แก่ร่างกายรับประทาน มีงานทำไม่ว่างเปล่า ทั้งสามารถดูแลและการบรรเทาเรื้อร
ในทะเลซึ่งมีเนื้อ ๆ ได้ ทหารเลยเพลินไม่รู้สึกลำบากของยุทธวินัยอันเคร่งครัด
ทหารมีความเชื่อฟังคำสั่งนายทหารและรู้สึกตนว่าสามารถจะทำอะไรได้ทุกอย่าง ไม่มีใคร
ร้องทุกข์หรือบ่นอย่างใดเลย ตำนานประจำกรมเกิดขึ้นเป็นลำดับตลอดจนตำนาน
ของกองพลกองทัพ ทั้งความสามัคคีระหว่างทหารในกรมเดียวกัน กองพลเดียวกัน กอง
ทัพเดียวกัน ก็เกิดขึ้นทุกที การรักษากายภายในและการรักษาฟันที่ค่ายทำอย่างเคร่งครัด
แข็งแรงที่สุด ราวกับในเวลาสงครามต่อหน้าศัตรู ทหารได้เห็นแต่การเตรียมรบทั้ง
ทางบกทางทะเลอยู่เสมอ ทั้งไม่มีการอื่นนอกจากการฝึกหัดสั่งสอนในทางรบที่จะมาคาด
คัมกำลังความคิด ทหารเลยยอมตัวปลงใจในราชการเต็มที่ ทหารใหม่ฝึกหัดสำเร็จได้

ในยุคนโปเลียน

โดยรวดเร็ว ฝ่ายนายทหารสัญญาบัตรซึ่งเคยไปรบมามากชำนาญด้วยการที่ทำได้ ยังรู้สึก
ความบกพร่องของตนในทางตำราและพยายามค้นคว้าอ่านเรียน เมื่อกองทัพฝรั่งเศส
ได้ไปอยู่ในค่าย ในที่ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนอันดีวิเศษตั้งนั้นแล้ว ก็เกิดมีความสามารถ
ทำการในสนามยุทธได้ โดยคล่องแคล่วเรียบร้อยมาก

ทหารราบ นโปเลียนได้จัดการเปลี่ยนแปลงสำหรับทหารราบหลายอย่าง เช่น
ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ได้จัดตั้งกองร้อยทหารราบชนิดหนึ่งเรียกตามภาษาฝรั่งเศสว่า
โวลติเยอร์ (Voltigeurs) ขึ้นหลายกอง ใช้สำหรับการยิงปืนโดยเฉพา ส่วน
กองร้อยเกรนาเดียร์นั้นได้แยกออกจากกรมและกองพันซึ่งเดิมรวมประจำอยู่ นำมารวม
กันเข้าเป็นกรมและเป็นกองพลเกรนาเดียร์ล้วนต่างหาก ซึ่งมักใช้ให้อยู่ในกองหนุน
ในขบวนรบ เช่นเดียวกับทหารรักษาองค์ ใจความที่ให้ทหารรักษาองค์ที่ดีหรือ
เกรนาเดียร์ที่ดีไว้ในกองหนุนนี้ เพราะยอมเข้าใจว่า กองหนุนนั้นอยู่ในมือของแม่ทัพ
สำหรับใช้แก้ไขเหตุการณ์อันไม่ดีที่จะเกิดขึ้นแก่กองทัพตน เช่นข้าศึกมาตีปีก
หรือโอบตีหลังตั้งนี้ ก็จะได้ส่งกองหนุนไปต้านทานมิให้เสียที่ได้ หรือเมื่อทหารอื่น
เข้าตีข้าศึกแล้วยังไม่สามารถจะทำการให้สำเร็จไปได้ บางทีกลับไปอ่อนกำลังลงจะ
ต้องถอยออกมาเสียข้างตั้งนี้ แม่ทัพก็ส่งกองหนุนขึ้นไปช่วย พาทหารที่รบอยู่เดิม
ไปสู่ชัยชนะให้จึงได้ น้ำที่ของกองหนุนสำคัญตั้งนี้ เป็นกองที่จะทำให้แพ้หรือชนะ
เพราะฉะนั้นแม่ทัพที่ฉลาดจึงยอมเก็บกองทหารที่ดีที่สุดไว้ในกองหนุนเสมอ และ
ถ้าไม่จำเป็นแท้แล้วไม่ใคร่ยอมใช้ กองหนุนของตนให้หมดไป ทหารรักษาองค์
หรือเกรนาเดียร์ยอมเลือกแต่คนที่ดีแท้ทั้งนายและพลเข้าประจำ จึงได้เป็นแบบเก็บ
กองทั้งสอง ๒ นี้ไว้ในกองหนุน ตำนานของการที่ทำได้เป็นทหารรักษาองค์เป็นเกียรติ
ยศใหญ่อันมีมูลตั้งนี้ และเป็นแบบทั่วไปในประเทศยุโรป ไม่ใช่เพราะมีเครื่อง
แต่งตัวงามหาไม่ได้ การแต่งตัวงามนั้นก็เพื่อจะแสดงว่าทหารรักษาองค์เป็นทหารที่ดี
ที่ไว้ใจได้ จึงให้แต่งตัวงามและแปลก ให้เห็นปรากฏแก่คนทั่วไป แต่ถ้าใครไม่ดี
จริงเป็นแต่แต่งตัวงามเปล่าๆแล้ว ก็เท่ากับแต่งตัวหลอกลวงคนทั้งโลก น่าอับอายที่สุด

ระเบียบการทหาร

เวลานี้เราพยายามทำการจัดการให้กองทัพของเราดำเนินตามอย่างยุโรป แต่เรายังจะทำไปจัดไปโดยไม่รู้ทราบไม่เข้าใจว่ารากเงามูลเหตุเดิมของเขาเป็นอย่างไร สักแต่ว่าเขาทำก็ทำบ้าง

การที่ทำอะไรโดยไม่มีเหตุไม่ได้สิ่งผลนั้น เป็นของไม่ดี เราก็ตราบอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงได้พยายามเขียนพงษาวดารนี้ เพื่อให้นายทหารของเรามีโอกาสพิจารณามูลเหตุของการต่าง ๆ เลี้ยวบ้าง ไม่ใช่ทำไปตามบุญตามกรรม

นโปเลียนได้เปลี่ยนนามศัพท์ที่เรียกว่ากองพลทหารราบกลับเป็นเรียกว่ากรมตามเดิมในเมื่อได้เป็นเอมเปอเรอร์ขึ้นแล้ว ครั้นมาในปีพ.ศ. ๒๓๕๑ ได้จัดให้กรมทหารราบมีกองพันประจำ ๔ กอง กับกองพันหนุนอีก ๑ กอง กองพันมีทหาร ๘๕๐ คน แบ่งเป็น ๖ กองร้อย (กองร้อยฟิวซิลีเยร์ซึ่งแปลว่าผู้ยิงปืนนั้นเอง ๔ กอง กองร้อยเกรนาเดียร์ ๑ กอง กองร้อยโวลติเยร์ ๑ กอง) กองพันหนุนนั้นสำหรับอยู่คงที่ตั้งเดิม เป็นกองทหารประจำท้องที่ ในเวลาสงครามจัดการฝึกหัดทหารส่งไปเพิ่มเติมในกรมของตน ซึ่งไปทำการรบในดินแดนต่างประเทศนั้น

ทหารราบฝรั่งเศสมีประเภทและอาการต่าง ๆ กันมาก นโปเลียนชอบให้มีเครื่องหมายประจำกรมต่าง ๆ ให้เห็นแปลกกัน โดยอาการที่มึนตามพิเศษหรือมีน้ำที่พิเศษหรือมีเครื่องแต่งกายพิเศษ นโปเลียนเป็นธุระละเอียดลออในเรื่องการแต่งตั้งทหารเท่ากับการฝึกหัด ที่ว่ามึนตามเป็นประเภทต่าง ๆ กันนั้นจะแสดงให้เห็นได้ชัดเมื่อพิจารณาการทัพในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ในปีนั้นมีทหารราบทั้งหมด ๑ แสน ๕ หมื่นคน จัดเป็น ๑๖๘ กรม แล้วเป็นกองอิสระ กองพัน และกองร้อย อันมีน้ำที่พิเศษต่าง ๆ นานาๆ เอนกประการ คือเป็นกรมทหารราบธรรมดา ๑๒๐ กรม กรมทหารราบชนิดเบา ๓๒ กรม ทหารต่างชาติ ๒๓ กรม กับ ๒ กองพัน กองอิสระ ๔ กอง กองพันทหารเมืองขึ้น (โคโลนี) ทหารปืนเขาแม่นปืน ทหารช่าง ทหารช่างรบเปิด (นับเข้าในหมู่ทหารราบเพราะเดินเท้าด้วยกัน) กองร้อยทหารกองหนุนประจำท้องที่

ยุทธวิธีของทหารราบได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงมาก นโปเลียนแลเห็นประโยชน์ของการยิงพร้อมกันจากแถวชิด เพราะฉะนั้นถึงแม้จะให้จัดขบวนรบเป็นแถวขยาย

ในยุคนโปเลียน

ซึ่งมีแถวตอนเป็นแนวช่วยก็จริง แต่ได้สั่งให้กองพันในแนวช่วยบางกองจัดแถวหน้ากระดาน สำหรับทำการยิงพร้อมกัน แถวตอนได้ใช้มากขึ้นอีก บางที่จัดเป็นแถวตอนขนาดใหญ่จนเกินไป เช่นจัดทหารทั้งกองพลเป็นรูปกองพันจัดแถวหน้ากระดานตั้งซ้อนกันเป็นคืบๆ แถวตอนเช่นนี้ได้ใช้ ในการรบที่อัลบูแฟร์ที่ปะโรดีโนที่วาเตอร์โล

แต่การจัดแถวตอนอันใหญ่โตเช่นนี้ใช้น้อยครั้ง ตามธรรมดา มักใช้แถวตอนกองพันตั้งกองเล็กโดยมาก สำหรับต่อสู้กับทหารม้าใช้จัดแถวคาเร บางที่ก็ใช้แถวคาเรในการต่อสู้กับทหารราบบ้างในเวลาตั้งรับ เวลารบกับทหารม้าก็ยังพร้อมกันเป็นลำดับที่ละแถวคือแถวที่ ๑ ยิงก่อน แล้วแถวที่ ๒ แล้วแถวที่ ๓

เมื่อฝรั่งเศสได้รับชนะหลายหนหลายครั้งแล้ว ประเทศอื่นก็จัดการจำอย่างตามไปทุกประการ

ในประเทศปรัสเซีย เมื่อได้รับแพ้ันโปเลียนอย่างร้ายแรงในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ แล้ว และเมื่อได้มีการทำสัญญาเลิกสงครามที่เมืองทิลสิตแล้ว นโปเลียนได้กำหนดให้ปรัสเซียมีทหารได้เพียง ๒ หมื่น ๔ พันคนเท่านั้น ชาร์นฮอร์สต์เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม จึงออกความคิดจะจัดการบำรุงให้มีทหารอยู่ในกองหนุนให้มาก สำหรับถ้าถึงเวลาสงครามเข้าจริงเรียกทหารกองหนุนมาทำการรบได้เป็นจำนวนมาก เพิ่มเติมทหารประจำการซึ่งจำเป็นต้องมีจำนวนแต่น้อยนั้น

กองทัพปรัสเซียแบ่งออกเป็นกองพล ๆ ซึ่งมีทหารทั้ง ๓ เหล่ารวมกันและมีจำนวนทหารเป็นกำหนดแน่นอนเสมอ คือทหารราบ ๕ หรือ ๑๐ กองพัน ทหารม้า ๒ หรือ ๔ กองร้อย ปืนใหญ่ ๕ กระบอก กองพลต่าง ๆ รวมกันเข้าเป็นกองทัพน้อยอีกชั้น ๑ ในกองพัน ๑ มีทหารระหว่าง ๘ ร้อยกับพันคน จัดเป็น ๔ กองร้อย ในกองร้อย ๑ มี ๒ หมวด หมวดแบ่งเป็นหมู่ กองพัน ๓ กอง (คือกองพันมูสเคเตอร์ ๒ กอง ฟิวซิลียร์ ๑ กอง) รวมเป็น ๑ กรม

ตามแบบฝึกหัดปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ในกองพันทหารอื่นเป็น ๓ แถวซ้อนกัน มีแถวหน้ากระดาน แถวตอน สำหรับใช้ในการรบ ส่วนการขยายแถวนั้น ใช้แถวที่ ๓

รเบียบการทหาร

ในหมวดทุก ๆ หมวดออกไปทำการนั้น แยกออกไปจากหมวดของตน แถวที่ ๓ ของหมวด ๒ หมวดรวมกันเข้าเป็น ๑ หมวดในแถวขยาย

นอกจากทหารราบ ยังมีกองทหารพรานอีกด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๗ ได้มีกฎหมายกำหนดว่าคนชาติปรัสเซียเชื้อทุกคนต้องเป็นทหารไม่ว่าเป็นคนชั้นใดอย่างไร ลูกขุนนาง พ่อค้า ชวนา เหมือนกันหมด ทหารแบ่งเป็นพวกประจำการ และจำพวกลันด์แวร์^๑ชั้นที่ ๑ และที่ ๒

มีการเรียกคนที่อายุครบตามกำหนดมาเข้ารับราชการทุก ๆ ปี ถ้ามีจำนวนคนที่อายุครบมากกว่าอัตราที่จะรับได้ มีการจับฉลากกันว่าใครจะเข้าประจำการใครจะพ้นไป

ผู้ที่เข้าประจำการต้องรับราชการอยู่ในกรมทหาร ๓ ปี แล้วปลดไปอยู่ตามภูมิลำเนา แต่คงสังกัดกรมของตนเป็นกองหนุนของกรมนั้นมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดเป็นลันด์แวร์^๒ชั้นที่ ๑ มีกำหนด ๗ ปี (เมื่อมีสงครามขึ้นเรียกพวกในลันด์แวร์^๓มาจัดขึ้นเป็นกรมกองใหม่ไปทำการรบ ส่วนในเวลาสงบศึกมีกำหนดเรียกมาฝึกหัดเป็นครั้งเป็นคราว) แล้วปลดเป็นลันด์แวร์^๔ชั้นที่ ๒ มีกำหนด ๗ ปี (ในเวลาสงครามใช้รักษาการในมณฑลของตน)

รเบียบเกณฑ์ทหารอย่างนี้ คือรากเงาของรเบียบลักษณะเกณฑ์ทหารที่เลยใช้กันทั่วไป จนกระทั่งเราได้นำมาใช้เหมือนกันดังปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘

ขอให้สังเกตจงดีว่ารเบียบ^๕นี้ผิดกับรเบียบที่เคยใช้กันมาแล้ว ที่มีกำหนดให้รับราชการประจำ ๓ ปีเท่านั้น แล้วก็ปลดเป็นกองหนุน ตามที่ทำกันมาแต่ก่อน แม้รเบียบที่ใกล้ชิดที่สุดคือกฎหมายของบูร์ดิงในประเทศฝรั่งเศส ก็ไม่มีกำหนดปลดห้ามได้^๖ ที่ประเทศปรัสเซียคิดการปลด^๗ขึ้น เพราะเหตุว่าถูกบังคับให้มีคนประจำน้อย ถ้าเรียกคนประจำการครบจำนวนแล้วและไม่ปลด ก็เรียกเต็มอีกไม่ได้เท่านั้นเอง ถ้าปลดออกไปแล้วเรียกใหม่ได้ จำนวนคนประจำการมิได้มากกว่าข้อความที่บังคับนั้นเลย แปลว่าประเทศปรัสเซียอาจผลัด เปลี่ยนคนเข้ามาฝึกหัด เป็นทหารทยอยกันไปจนเป็นจำนวนมากที่สุดได้ แต่ต่อไปแล้วจะว่าอะไรไม่ได้ เพราะหาได้มีคนประจำการอยู่ในกองทัพเกินกำหนดไม่ มูลเหตุของรเบียบ^๘นี้เกิดจากการโง่ จึกเลียงความบังคับ

ในยุคนโปเลียน

ของข้าศึก แต่ภายหลังมาประเทศอื่น ๆ ได้ใช้กันทั่วไป เพราะว่าเป็นประโยชน์ในการที่สามารถมีทหารประจำไว้ได้น้อยในเวลาสงบศึก ซึ่งทำให้ไม่ต้องเปลืองเงินมากเกินไป แล้วถึงเวลาสงครามอาจมีทหารมากมายทีเดียว หรือมีทหารมากแล้วในเวลาสงบศึก แต่ในเวลาสงครามยังมีได้มากขึ้นอีกหลายเท่า เช่นในปรัสเซียประเทศเยอรมันมีทหารประจำในเวลาสงบศึก ๘ แสน แต่ในเวลาสงครามเมื่อระดมคนกองหนุนเต็มที่แล้วมีทหารหลายล้าน

ในประเทศเอสเตรีย แต่เดิมกำหนดให้ทหารรับราชการตลอดชีวิต ครั้นมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้เปลี่ยนเป็นกำหนด ๑๔ ปี การเป็นทหารเป็นการบังคับ (คือไม่ใช่มารบจ้างตามใจสมัคร) แต่ก็ไม่ใช่เกณฑ์ทั่วไป กำหนดเฉพาะคนชนดินนั้นจำพวกนั้นจึงจะต้องเป็นทหาร การใช้ทหารรับจ้างเลิกในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ อนึ่งตามอย่างปรัสเซียได้จัดใหม่ลันด์แวร์ขึ้นด้วยแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๑ และคนจำพวกลันด์แวร์นั้นในขณะสงครามเตรียมสำหรับจะใช้จัดขึ้นเป็นกองพันที่ ๔ และที่ ๕ เพิ่มในกรมทหารราบทุกกรม

กรมทหารราบนั้นในเวลาสงบศึกแบ่งเป็น ๓ กองพัน กองพันละ ๖ กองร้อย (รวม ๑๘ กองร้อย เป็นพวกเกรนาเดียร์ ๒ กองร้อย ฟิวซิลิเยร์ ๑๖ กองร้อย)

นอกจากกรมทหารราบยังมีกองพันทหารพรานอีก ส่วนการจัดแถวนั้นคือใช้จัดทหารขึ้นซ้อนกัน ๓ ชั้น อนึ่งในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ได้รวมกองพลหลายกองพลเข้าเป็นกองทัพน้อย ในเวลารบกองพันใช้แถวหน้ากระดานและแถวตอนชิดกับแถวขยายประกอบกัน

ในประเทศรัสเซีย คงใช้วิธีรับทหารด้วยระเบียบการเกณฑ์ซึ่งใช้มาแต่ครั้งเปเตอร์มหาราช และมีข้อยกเว้นมากที่สุด

กำหนดเวลารับราชการนั้นนับได้ว่าตลอดชีวิต แต่ภายหลังมา คือในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ จึงได้มีกำหนดว่าให้รับราชการ ๒๕ ปี ในปีพ.ศ. ๒๓๕๕ กรมทหารรัสเซียแบ่งเป็น ๓ กองพัน (กองพันสำหรับไปการทัพ ๒ กอง กองพันหนุนกองอยู่ที่ฐานทัพ ๑ กอง) ส่วนในกองพัน ๑ นั้นมีจำนวนทหารพันคนแบ่งเป็น ๔ กองร้อย

ระเบียบการทหาร

มีทหารราบธรรมดา (มุสเคเนตรีและเกรนาเดียร์) ทั้งทหารพรานด้วย อนึ่ง ยังมีวิธีให้เรียกทหารที่ภาษารุสเซียเรียกว่าอโปลเซนียาแปลว่าทหารรักษาเมือง คือ กำหนดให้บรรดาพลเมืองทั้งปวงซึ่งมิได้เข้ารับราชการทหารนั้น อยู่ในจำนวนอโปลเซนียานี้ มีการเรียกเข้าฝึกหัดเป็นเวลานาน้อย ๆ วันบางครั้งบางคราว แล้วต่อมาการสงครามอย่างใหญ่จึงเรียกเข้ารับราชการ ใช้ในการรักษาการภายใน รักษาทางส่งกำลังและฐานทัพดังนี้ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ได้จัดวิธีรวมกรมต่าง ๆ เข้าเป็นกองพล ส่วนกองทัพน้อยก็จัดให้เป็นการมีประจำอยู่เสมอ ไม่ใช่จัดขึ้นตามบุญตามกรรมแต่เฉพาะในเวลาสงคราม

ในเวลารบกองพันใช้แถวหน้ากระดานและแถวตอน ขบวนรบเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์เช่นแล้วแต่จะต้องรบกับข้าศึกอย่างไรเป็นต้น ไม่ได้เหมือนของปรัสเซียหรือของฝรั่งเศสทีเดียว

ในประเทศอังกฤษ ยังคงใช้ระเบียบจ้างคนเข้าเป็นทหารตามเดิม ทั้งวิธียุทธและขบวนรบคงใช้อยู่อย่างเดิมทั้งสิ้น

ทหารม้า ในการสงครามของเรูปบลัคกองทัพฝรั่งเศสมีทหารม้าน้อยกว่าฝ่ายข้าศึกเสมอ และทหารม้านั้นก็แยกกันประจำอยู่กับกองพลผสมต่าง ๆ มิได้รวมเป็นกองใหญ่เลย นโปเลียนได้เลเห็นความบกพร่องข้อนี้โดยเร็วพลัน เพราะฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ เมื่อแนะนำให้มอโรจัดทหารเป็นกองทัพน้อยหลายกองขึ้นนั้น ได้สั่งให้แยกทหารม้าจากกองพลผสม มารวมกันเข้าเป็นกองพลทหารม้าล้วนหลายกอง การรบชนะที่มาแรงโก้ ปี พ.ศ. ๒๓๔๓ นั้นก็เอาไพร่พลที่กองพลทหารม้าของเคลเลอร์ม็อนน์ได้เข้าทำการโดยแข็งแรง ตั้งแต่นั้นมานโปเลียนเลยพยายามที่จะรวมทหารม้าเข้าเป็นปีกแผ่นใหญ่ ๆ เสมอ ในกองทัพน้อยซึ่งมีกองพลอันผสมเหล่าทหารราบกับปืนใหญ่อยู่ด้วยกันแล้วนั้น ก็มีกองพลทหารม้าเข้าประจำอยู่ด้วย แล้วยังมีกองพลทหารม้าล้วนรวมกันเข้าเป็นกองทัพน้อยทหารม้าโดยเฉพาะอีกหลายกอง และกองทัพน้อยทหารม้า ๑ กองมีจำนวนทหารมาก ๆ เช่นในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ มีถึง ๔ หมื่นคน

ในยุคนโปเลียน

นโปเลียนได้กวาดการฝึกหัดทหารม้าในเวลาสงบศึกมาก และทหารม้าแบ่งเป็นหลายประเภทคือ คูรัสเซียร์ ตรีกุน อุลาน สุซาร์ กับทหารพรานขี่ม้า

ถึงแม้ว่านโปเลียนได้พยายามในการฝึกหัดทหารม้ามากเพียงใด ก็ยังไม่สามารถจัดการฝึกหัดส่วนบุคคลให้จริงจังจนเป็นผลสำเร็จให้ทหารม้าทำการคล่องแคล่วเท่ากับทหารม้าของฟรีดริชมหาราชนั้นได้

นโปเลียนเองรู้สึกดีในความบกพร่องแห่งทหารม้าของตน เมื่อต้องทำการรบกับประเทศซึ่งมีทหารม้าดีกว่า เช่นทหารม้ารัสเซีย ทหารม้าเอสเตรีย ก็เลยถือเอาจำนวนที่มารวมกันเป็นปีกแผ่นนั้นเข้าแก้ความบกพร่องในส่วนบุคคล ความประสงค์ให้เป็นปีกแผ่นมากดังนี้เลยทำให้ชอบใช้ทหารคูรัสเซียร์มากกว่าทหารอย่างอื่น ในการรบ นโปเลียนใช้จำนวนและปีกแผ่นเข้าถมเอา ไม่ได้เห็นความคล่องแคล่วความไหวพริบอย่างทหารม้าที่ใช้ดิลิตซ์นั้นเลย ถ้าทหารม้าได้กระทำให้ข้าศึกพ่ายแพ้ ได้จริงเมื่อใด ฝ่ายตนเองก็เสียทหารล้มตายเป็นอันมากเสมอ เพราะเหตุที่เข้าเป็นจำนวนมากติดกันเป็นปีกแผ่นใหญ่โตนั่นเอง

อนึ่งนโปเลียนมิได้มีนายพลทหารม้าที่มีคุณวุฒิดีจริงสักคนเดียว จึงไม่ใคร่ให้นายพลผู้บังคับบัญชาทหารม้าทำการเป็นอิสระรับผิดชอบเต็มที่ มักจะสั่งการในเรื่องที่ตั้งทหารม้าและการใช้ทหารม้าเข้ารบเสียเองเสมอ ๆ แต่ว่าการที่คนคนเดียวจะดูการในสนามรบอันกว้างใหญ่ให้ตลอดทั่วถึงทุกสิ่งทุกอย่างไป ย่อมเป็นการยากที่สุด เพราะฉะนั้นมีการที่ทหารม้าเข้ารบในเวลาที่ไม่เหมาะสมเนื่อง ๆ บางทีก็เข้าไปตายเสียเปล่า บางทีเป็นเวลาเหมาะสมก็ยิ่งเสีย

นโปเลียนรู้จักใช้ทหารม้าให้เป็นประโยชน์ ในทางยุทธศาสตร์ดีกว่าฟรีดริชมหาราช (การที่ว่าใช้ ในทางยุทธศาสตร์นี้หมายความว่านอกสนามรบ) คือให้ทหารม้าชนิดเบาออกไปข้างหน้าแล้วบังคับการเดินของฝ่ายตนมิให้ข้าศึกแลเห็นและทราบ ส่วนทหารม้าฝ่ายตนสืบข่าวคราวข้าศึกได้ละเอียด

อนึ่งการใช้ทหารม้าเป็นจำนวนมากทำการไล่ติดตามไปนอกสนามรบ ก็ได้มีปรากฏในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๕ และปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ทำให้เป็นผลสำเร็จดี ข้าศึก

ย่อยยักรวมกันไม่ติดทีเดียว

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ นโปเลียนได้ ำ้ทหารม้าเป็นฉากบังการเดินของกองทัพซึ่งเดินไป
ยังเมืองอูลม์ ลงท้ายกองทัพอาสาเตรียมในบังคับบัญชาแม่ทัพคือยอมแพ้เป็นขเลยศึกทั้งกอง
แต่กิจการของทหารม้าโนโปเลียนนั้นว่าน่าพิสงวนั้น คือการไล่ติดตามกองทัพ
ปรัสเซียซึ่งรบแพ้แล้วที่เมืองเยนาและเอาเออร์สเตดต์ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๙ ทหารม้า ๖
กองพลในบังคับบัญชามารัดยักไปยังเมืองไวมาร์ ได้ตัดทางถอยของทหารปรัสเซีย
ภาค ๑ ซึ่งกำลังจะเดินไปยังเมืองนั้น แล้วบ้อมเออร์ฟวร์ตซึ่งมีทหารรักษาดัง ๕ พันได้
ยอมแพ้แก่มารัด เมื่อขณะทีทหารม้าฝรั่งเศสได้กินเสียมิให้บลูเชร์และวีนิงก์ (นายพล
ปรัสเซีย) มาช่วยจากเมืองมัคเดบูร์กได้ ก่อนนั้นไปได้ตักองระวังนำของฝ่ายปรัสเซีย
แตกที่ตำบลเซสเดนิคค์ ตัดทางเดินของทหารปรัสเซียมิให้ไปกรุงเบอร์ลินได้ เลย
กระทำให้อโฮเฮนโลเฮกับทหารราบหมื่น ๖ พันทหารม้า ๖ กรมปืนใหญ่ ๖๔ กระบอก
ต้องยอมแพ้เป็นขเลยศึกที่เมืองเปิร์นชเลา นอกจากนั้นกองพลน้อยทหารธูซาร์ใน
บังคับบัญชาลาซดส์ได้ออกจากเปิร์นชเลาไปบังคับให้บ้อมสเตดต์ยอมแพ้ (บ้อม
นั้นมีทหารรักษา ๖ พันปืนใหญ่ ๑๖๐ กระบอก) ในที่สุดมารัดยักได้รับชนะบลูเชร์
ที่วีสมาเร แล้วไล่ติดตามไปจนถึงคูแบ็ค ในที่นั้นบลูเชร์กับทหาร ๒ หมื่นปืนใหญ่
ร้อยกระบอกยอมแพ้เป็นขเลยศึก ผลของการที่ทหารม้าได้กระทำไปครั้งนั้นแปลว่า
ฝรั่งเศสได้ทำลายกองทัพปรัสเซียเสียจนสิ้นเชิง ยึดได้กรุงเบอร์ลินและประเทศปรัสเซีย
เช็ดตกอยู่ในกำมือของโนโปเลียน เป็นผลที่น่าพิสงวอย่างที่สุด

ครั้นมาถึงการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ทหารม้าได้แสดงความบกพร่องหลายอย่าง ข้อ
สำคัญมิได้มีความฝึกหัดดีพอที่จะทำการในสนามอยู่ตลอดเป็นเวลาอันยืดยาวนั้นได้ไม่
สามารถทนความลำบากเหน็ดเหนื่อยของการเดินทัพ ไม่สามารถต่อสู้กับพวกคาสัก
และทหารอาษาฝ่ายปรัสเซียซึ่งทำสงครามหุยมหุยม เข้าล้อมรอบกองทัพโนโปเลียน
ซึ่งอยู่ในมัสควะ ทหารม้าฝรั่งเศสจะเข้าประจันบานกับกองเหล่านี้อย่างแข็งแรงเท่าใด
ก็หาประโยชน์มิได้ เพราะพอทหารม้าฝรั่งเศสตั้งแถวจะเข้าตี พวกคาสักก็กระจาย
หายสูญไปหมดในทิศทางต่างๆ กัน ครั้นทหารม้าฝรั่งเศสหยุดตั้งพักแรมเมื่อใดพวก

ในยุคนโปเลียน

คาสักก็มารบกันอีกทันที

ไม่ว่าทหารฝรั่งเศสจะทำการหาเสบียงหรือทำการอย่างใด ๆ พวกคาสักคงทราบและมารบกันเสมอ เพราะฉะนั้นทหารม้าฝรั่งเศสได้รับความลำบากอย่างยิ่ง ทั้งคนทั้งม้าตายเสียเพราะความอดหยากอดโรยนั้นมากกว่ามาก

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ทหารม้าซึ่งนโปเลียนจัดขึ้นใหม่ นับว่าอ่อนแออย่างยิ่ง จนจะทำการเป็นอิสระมิได้ทีเดียว นโปเลียนเลยไม่มีใครจะทราบที่ตั้งและความมุ่งหมายของฝ่ายข้าศึก หรือเมื่อรบชนะแล้วก็ไม่สามารถทำการไล่ติดตามตีให้พินาศยับหายเหมือนกับที่เคยทำมาในปีก่อน ๆ ฝ่ายทหารม้าของอาอสเตรีย รัสเซีย ปรุสเซีย และอื่น ๆ นับว่าทำการดีมากในระหว่างเวลาสงครามของนโปเลียน

ทหารปืนใหญ่ การสงครามของเรูปลิคได้ทำให้การปืนใหญ่เจริญขึ้นมากอยู่ เรูปลิคฝรั่งเศสต้องสังหารราชทูตโดยรวดเร็ว และความต้องการมีปืนใหญ่ให้มาก ทำให้มีผู้คิดจัดการทำเครื่องและสิ่งของที่ใช้กับปืนใหญ่ให้ดียิ่งขึ้นหลายอย่าง เช่น คิดใช้เครื่องทำดินปืนให้ทำได้เร็วขึ้น คิดการหล่อปืนและเจาะลำกล้องให้ดีขึ้นดังนี้ เป็นต้น แต่การที่ทำโดยรีบร้อนเลยเกิดมีปืนใหญ่ต่าง ๆ นา ๆ หลายอย่างมีขนาดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นในจำพวกปืนใหญ่สนาม

ในทางจัดการและวิธีใช้ปืนใหญ่ในสนาม การสงครามของเรูปลิคให้ผลดีมาก นโปเลียนเป็นผู้เริ่มจัดการให้มีกองหนุนปืนใหญ่ขึ้น ทั้งได้เริ่มใช้วิธีรวบรวมปืนใหญ่เข้าเป็นปึกแผ่นมีจำนวนปืนมาก ๆ สำหรับระดมยิงในทางสำคัญในเวลาที่เหมาะสม ปืนใหญ่เลยเป็นผู้ตัดสินการรบคือทำการให้รบชนะหรือแพ้ เพื่อให้ปืนใหญ่ไปมาได้เร็วเข้า นโปเลียนได้เลิกการขนปืนใหญ่ด้วยพาหะนะที่ว่าเหมาะจึงมาได้จัดให้มีพาหะนะประจำขึ้นเป็นกองพาหะนะสำหรับขนปืนใหญ่ก่อน แล้วภายหลังก็เลยรวมปืนคนประจำปืนและพาหะนะเข้าด้วยกัน จัดเป็นกองร้อยปืนใหญ่ต่าง ๆ

เมื่อได้จัดให้มีกองร้อยปืนใหญ่สนาม ซึ่งสามารถใช้ม้าลากปืนใหญ่ไปมาในสนามรบได้โดยสะดวกแล้ว ก็เลยไม่มีความจำเป็นที่จะมีปืนใหญ่ประจำกรมทหารรบต่อไป เลยนำปืนเหล่านั้นมาจัดเป็นกองร้อยปืนใหญ่ชนิดเบา

รเบียบการทหาร

นโปเลียนรู้สึกเห็นประโยชน์ของกองปืนใหญ่ม้าเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น
ได้จัดให้มีเพิ่มเติมขึ้นเป็นจำนวน ๑ ใน ๕ ของปืนใหญ่สนามทั่วไป

ภายหลังปี พ.ศ. ๒๓๕๘ หลักของการปืนใหญ่ซึ่งนโปเลียนวางลงไว้ได้ดำเนิน
สู่ความเจริญต่อไป คือเพื่อให้ปืนใหญ่สนามไปมาได้สะดวกยิ่งขึ้นสำหรับการ
เคลื่อนที่ในเขตรักระสุนขาศึก ได้ทำล้อของรถลากปืนนั้นให้ใหญ่ขึ้น จัดเครื่อง
ติดต่อพ่วงปืนกับรถนั้นให้ดีขึ้น (ให้เลี้ยวได้คล่องแคล่วและง่าย) ตัวล้อก็ทำให้
เบาลง ได้ทำหีบบรรจุกระสุนวางบนคันล้อรถลากปืน ได้ทำรถบรรทุกกระสุนขึ้น
อย่างเร็วเรียบร้อยและลากไปมาได้คล่องแคล่วรวดเร็วเท่ากับตัวปืน สำหรับใช้แทนเกวียน
ขนกระสุนตามแบบเดิมซึ่งอึดอัดมาก

เมื่อได้ทำรางปืนและรถบรรทุกกระสุนให้ดีขึ้นแล้ว เลยสามารถจะให้คนประจำ
ปืนนั่งไปบนรางปืนและรถบรรทุกกระสุนในระยะไกล เป็นเริ่มต้นของวิธีที่ใช้ทั่วไป
ในปัจจุบันนี้

ในส่วนตัวปืนสนามเองไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร จนถึงเวลาที่ได้เกิด
มีปืนซึ่งมีเกลียวอยู่ในลำกล้องนั้นขึ้น ได้ใช้ปืนสนามเป็น ๒ ขนาดทั่วไป คือขนาด
ลูกกระสุนหนัก ๑๒ ปอนด์และขนาดลูกกระสุนหนัก ๖ ปอนด์ ปืนเฮาวิตเซอร์อย่าง
เก่าได้เลิกเสีย ใช้ปืนเฮาวิตเซอร์อย่างใหม่ซึ่งยาวกว่าเฮาวิตเซอร์อย่างเก่า

เมื่อการหล่อลูกกระสุนทำได้ดีขึ้นแล้ว เลยใช้ลูกกระสุนเป็น ๒ ชนิด คือ
ลูกกระสุนตันและลูกกระสุนกลวงในซึ่งมีดินรเบิดบรรจุอยู่ เมื่อยิงไปแล้วกระแทก
ดินก็แตกออก ดินภายในระเบิดออก ๑ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ นายพลอังกฤษชื่อ
ชเรปเนลได้จัดทำลูกกระสุนขึ้นอีกอย่าง ๑ เป็นรูปกระบอกกลมปลายเรียวมน บรรจุ
ลูกกระสุนปรายขนาดย่อมบนกับดินปืนลงในภายในลูกกระสุนใหญ่อีกที ๑ มีขนาดอยู่
ที่หัวกระสุนสำหรับกระทำให้ลูกกระสุนนั้นแตกออกในอากาศ เป็นรากเงาให้มีผู้คิดเพิ่ม
เติมต่อมาจนเป็นกระสุนชรีปเนลซึ่งเราใช้อยู่บัดนี้และรู้จักกันอยู่แล้ว แต่เป็นขั้นต้น
เริ่มคิดเท่านั้น

ส่วนปืนใหญ่สำหรับใช้ ในการล้อมตีบ้อมและปืนประจำบ้อมนั้นก็คงใช้ของเดิม
นั่นเอง ไม่ได้เปลี่ยนแปลง

ในยุคนโปเลียน

ในทางยุทธวิธีของปืนใหญ่ ก็แสดงให้เห็นว่ามีความเจริญขึ้น ในการรบที่
พรอยส์ซิชไอยเลาปี พ.ศ. ๒๓๕๐ กองทัพรัสเซียได้จัดตั้งปืนใหญ่เป็น ๓ กองขนาดใหญ่
กอง ๑ มีปืน ๘๐ กระบอก แล้วในตอนท้ายแห่งการรบเคานต์ลูทวิชซ็อฟได้นำปืนใหญ่
มี ๓ กองร้อย ควบจากปีกขวาไปยังปีกซ้ายตั้งปืน ๓๖ กระบอกที่หมู่บ้านเอกลาเป
ระตมยิงกองทัพน้อยดาวุสตัด ซึ่งเข้ายึดทางถอยของฝ่ายรัสเซียได้แล้วนั้น แตะถอย
ไป เลยทำให้กองทัพรัสเซียกลับรุกตีฝ่ายฝรั่งเศสถอยไปได้

นโปเลียนรู้สึกดีว่าฝ่ายรัสเซียรู้จักใช้ปืนใหญ่เป็นประโยชน์จริง จึงได้จำอย่าง
ไปทำบ้างในการรบที่ฟรีดแลนด์ ในปีเดียวกันนั้นเอง ปืนใหญ่ฝรั่งเศส ๓๐ กระบอกใน
บังคับบัญชาเซนาโรมองต์ได้ยิงทำอันตรายอย่างอุกฤษฏ์แก่ทหารของบากราทิโอน แล้ว
ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ในการรบที่วากีรามา กองปืนใหญ่ ๑๒๔ กระบอกในบังคับบัญชาลอริส
โตนและตรูโอด ได้ระดมยิงกันกลางกองทัพเอเชียซึ่งเตรียมการทหารรบเข้าตี

การจัดกองทหารขนาดใหญ่ให้สะดวกในยุทธวิธี เมื่อก่อนเริ่มการสงครามปี

พ.ศ. ๒๓๔๓ กองชุดใหญ่ได้จัดให้มีอโรเป็นผู้นำกับบัญชากองทัพที่แม่น้ำไรน์ซึ่งมีจำนวน
ทหารถึง ๑ แสนนั้น ให้แบ่งทหารออกเป็น ๔ กองทัพน้อย ให้แยกทหารม้าจาก
กองพลทหารราบรวมจัดเป็นกองพลทหารม้าต่าง ๆ ขึ้น

เมื่อได้ทดลองการจัดนี้ในการสงครามปี พ.ศ. ๒๓๔๓ ปรากฏดีว่าเป็นประ
โยชน์ดีแน่แล้ว จึงเลยมีกองทัพน้อยเป็นการประจำสำหรับเวลาสงคราม กองทัพ
น้อย ๑ กองมีจำนวนกองพลต่าง ๆ กันระหว่าง ๒ กับ ๕ ส่วนกองพลมีอัตราคงที่
อยู่เสมอ ชั้นต้นมีกองพลน้อย (บริเกต) ๒ กอง ภายหลังมี ๓ กอง

ในการที่กองทัพน้อยกองใดจะมีทหารมากหรือน้อยเพียงใดนั้น แล้วแต่หน้าที่
การซึ่งจะต้องกระทำไป จะต้องการความอิสระมากหรือไม่ (ความอิสระในที่นี้หมายถึง
ความว่าทำการสำเร็จด้วยกำลังของตนเองไม่ต้องมีทหารอื่นช่วย) กับทั้งเป็นการ
แสดงว่านโปเลียนไว้วางใจแม่ทัพผู้ใดมากหรือน้อยด้วย กองทัพน้อยมีทหารม้า ๑ กองพล
ใหญ่หรือ ๑ กองพลน้อยประจำอยู่ด้วย ทหารม้านอกจากนั้นนโปเลียนชอบรวมเข้า

ระเบียบการทหาร

ด้วยกันเป็นกองทหารม้าขนาดใหญ่ เช่นในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ในกองทัพน้อยของเจ้าออยเจนซึ่งมีทหารราบ ๘ หมื่น ๘ พันคน มีทหารม้า ๒ กองพลน้อยเท่านั้น แต่ในกองทัพใหญ่รวมทั้งหมดมีกองทัพน้อยทหารม้าล้วนถึง ๔ กอง กอง ๑ มีทหารถึง ๔ หมื่น

อนึ่งนโปเลียนจัดการให้มีกองปืนใหญ่หนุนขนาดใหญ่ คือเป็นปืนใหญ่ซึ่งแยกจากกองพลและกองทัพน้อยมาขึ้นอยู่ในมือแม่ทัพใหญ่ทีเดียว สำหรับใช้ทำการตามความประสงค์ของแม่ทัพใหญ่ การที่ทำเช่นนั้นปรากฏว่าเป็นประโยชน์มาก เช่นในการรบที่วากรัมปี พ.ศ. ๒๓๕๒ และในการรบที่บะโรต์ในปี พ.ศ. ๒๓๕๕

สำหรับความมั่นคงของกองทัพ และเพื่อให้ม้าของอุปโลกบริโกลไปด้วยพร้อมเพรียงได้จัดให้มี

- ก) กองพันทหารพาหุชนะ เริ่มจัดขึ้นเมื่อปี พ. ศ. ๒๓๕๐ สำหรับควบคุมสเบียง
- ข) กองร้อยทหารปิงขนมบั้ง (คือทหารสรรพภาระจำพวกเกียกกาย)
- ค) กองร้อยทหารพยาบาล มีเครื่องสำหรับตั้งที่พยาบาลไปพร้อมด้วย เริ่มจัดขึ้นเมื่อปี พ. ศ. ๒๓๕๒

ในการสงครามปี พ. ศ. ๒๓๕๕ กองสรรพภาระของกองทัพฝรั่งเศสมีเกวียนขนขนมบั้งแห่งพัน ๕ ร้อยเกวียน เกวียน ๑ มีม้าเทียม ๔ ม้า คนกำกับ ๒ คน ในเกวียน ๑ บรรทุกขนนมบั้งสำหรับทหาร ๑ กองพันใช้ได้เป็นเวลา ๓ วัน กับยังมีรถม้าเดี่ยวบรรทุกขนนมบั้งแห่งสำหรับ ๑ วันประจำไปกับกองพันทุกกองด้วย เกวียนขนาดใหญ่ขึ้นหนักมากนัก เพราะฉะนั้นไปไม่ไคร่กับกองทัพ รถม้าเดี่ยวใช้เป็นประโยชน์ได้มากกว่า ในการสงครามปี พ. ศ. ๒๓๕๖ สรรพภาระใช้รถม้าเดี่ยวขนโดยมาก

กองทัพน้อยรักษากองก็เป็นกองหนุนใหญ่ของกองทัพ

ในคราวสงครามเรปุลิก นายพลต่าง ๆ ได้จัดให้ทหารม้าไปกับตนเป็นผู้บงการรักษาดินเรียกว่า " กีด " (Guides) ครั้นโบนาปาร์ตจะไปอิตาลีได้จัดเพิ่มเติมขึ้นอีกใช้ทั้งทหารม้าและทหารราบเป็นทหารรักษาดิน ภายหลังเมื่อได้เติมกองร้อยปืนใหญ่ม้าขึ้นอีก ๑ กองในจำนวนนี้ เคยสามารถใช้เป็นกองหนุนใหญ่ของกองทัพได้ พวกกีดนี้

ในยุคนโปเลียน

เองเป็นรากเงาของกองรักษาตัวกงซูล ซึ่งได้ทำการรบตีที่มาแรงโก้ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ต่อ ๆ มาจำนวนทหารพวกนั้นมากขึ้นทุกที ในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๘ กองทหารรักษาองค์ของเอมเปอเรอร์มีทหารถึง ๕,๗๗๕ แล้วภายหลังเลยเป็นกองทัพน้อยอัน ๑ มีกำลังตั้งแสนคน มีทหารทุกเหล่ารวมกันตลอดจนทหารช่าง และมีกองสเบียงต่างหาก การที่ได้ไปเช่นนั้นนี้ใช้ว่าจะคิดถึงการรักษาพระองค์เอมเปอเรอร์ได้อย่างเดียวก็หาไม่ ย่อมมีความผิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) เมื่อรู้สึกความจำเป็นที่จะต้องมียกกองหนุนอันอยู่ในมือของแม่ทัพใหญ่ ซึ่งปรากฏในสงครามยุคนั้นว่ามีประโยชน์มากอย่างถึงนั้น ก็ย่อมแลเห็นว่าต้องใช้ทหารอย่างดีที่สุดเข้าอยู่ในกองหนุน

๒) จำเป็นจะต้องยกกองทหารซึ่งรับราชการมานาน และได้มีความชอบต่างๆ ในเวลาสงครามอันติดต่อกันยืดยาวหลายปี

กองทหารรักษาองค์เป็นกองทัมทหารอันเลือกเฟ้นแล้วอย่างดีที่สุด ใครได้เข้าประจำในกองนั้นนับว่าเป็นเกียรติยศใหญ่ เพราะฉะนั้นความสามัคคีในหมู่ทหารรักษาองค์ และความรู้จักรักษากฎเกณฑ์ของตนนับว่ามีอย่างเต็มที่ อาจไว้วางใจได้อย่างมั่นคง

ทหารรักษาองค์เป็นทหารที่ดีที่สุดเป็นตัวอย่างแก่ทหารอื่นทั่วไป เป็นทหารที่ได้นำธงไชยของตนไปสู่ไชยชนะมาหลายหนหลายครั้ง และมียุทธวินัยได้อย่างเคร่งครัดที่สุด นโปเลียนรักทหารรักษาองค์มาก รู้จักโดยเฉพาะแทบทุกคน และนับเท่ากับญาติ

ในขณะที่ได้รับคำสั่งมากที่สุดปานใด กองรักษาองค์ก็รักษารเบียบให้เรียบร้อยอยู่เสมอ นโปเลียนไม่ใคร่ส่งทหารเหล่านั้นเข้าทำการรบ หวงนัก แต่ครั้งมาในตอนท้ายเมื่อคราวรบที่วาเตอร์โลอันเป็นการรบครั้งที่สุดนั้น นโปเลียนได้ส่งทหารรักษาองค์เข้ารบทั้งกอง แล้วทหารรักษาองค์ก็ถึงซึ่งความพินาศพร้อมกันกับเอมเปอเรอร์ของตนในการรบคราวนี้

ระเบียบการทหาร

ทหารที่จะรับเข้าในกองรักษาองค์นั้นก็ต้องได้รับราชการมาแล้วระหว่าง ๘ กับ ๑๒ ปี
ได้ไปในการทัพแล้ว มีความชอบ ทั้งนี้อายุอย่างน้อย ๑,๘๓ เมตร

หน้าที่นายทหารเสนานิการ ในการสงครามแบบลี้ค นายทหารประจำกรมบัญชา
การต่าง ๆ กับทั้งพวกนายทหารช่างแผนที่ ซึ่งได้จัดขึ้นแต่ครั้งหลุยส์ที่ ๑๔ เป็นผู้ทำ
หน้าที่นายทหารเสนานิการ ในสมัยกรุงซุลได้เพิ่มจำนวนนายทหารเสนานิการขึ้นอีกมาก
ในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๓๕ กองทัพฝรั่งเศสมีนายทหารเสนานิการอย่างดีหลายคน ล้วน
เป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนมีความรู้อย่างดีทั้งในทางตำราและทางความชำนาญ ต่อئ้นมาได้ลดจำ
นวนให้น้อยลงและมีกำหนดไม่ให้เป็นนายพันได้เลยด้วย เพราะฉะนั้นนายทหารชั้น
หน้บที่มีคุณวุฒิดีก็พากันออกจากจำพวกเสนานิการไปทำการอื่น เพื่อให้เลื่อนยศขึ้น
ไปได้เร็ว

ภายหลังนโปเลียนต้องการนายทหารเสนานิการที่ดี ๆ ก็หาไม่ได้ เลยเสียใจ
ในการที่ได้จัดรอนั้นเป็นอันมาก

นายทหารช่างแผนที่นั้นคงมีต่อมาตลอดรัชกาลเอมเปอเรอร์นโปเลียน แต่ทำ
การเฉพาะในเรื่องสำรวจแผนที่เท่านั้น

กรมบัญชาการกองทัพใหญ่ เมื่อนโปเลียนได้เป็นเอมเปอเรอร์แล้ว ได้กลับ
ตั้งตำแหน่งคอนเนตาบเลขึ้นใหม่ให้องชาซอันมีนามว่าหลุยส์ โบนาปาร์ตเป็น และมี
วิชคอนเนตาบเลซึ่งแบร์ซีเยร์เป็น ตำแหน่งคอนเนตาบเลนี้จะแปลออกเป็นภาษาไทย
ก็ยาก ใจความก็แปลว่าผู้บังคับบัญชานายทหารที่อยู่ในกรมบัญชาการกองทัพใหญ่ทั่วไป
วิชคอนเนตาบเลนั้นก็แปลว่าคอนเนตาบเลรอง หน้าที่ของคอนเนตาบเลนั้นต้องนั่งอยู่
ด้วยในขณะที่เอมเปอเรอร์ทรงราชการกับเสนาบดีกระทรวง

อนึ่งตำแหน่งจอมพล (มาเรชาล) ก็ได้ให้กลับมีขึ้นอีก ตั้งใหม่ในยุคนั้น ๑๘ นาย
(เป็นพิเศษ ๔ นาย ประจำการ ๑๔ นาย) ภายหลังตำแหน่งคอนเนตาบเลนั้นได้เลิก
เสีย ใช้ตำแหน่งใหม่แทนซึ่งเรียกว่านายพลใหญ่ในกองทัพ (le Major Général de
l'Armée) เป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นสำหรับแบร์ซีเยร์ ซึ่งนโปเลียนรักใคร่มาก เพราะ
ทำการไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย และรู้จักเข้าใจความคิดของนโปเลียนดีนัก

ไทยคนไปเยือน

นำที่นายพลใหญ่นี้ก็แปลว่าเสนาธิการใหญ่ตามที่เราเข้าใจกัน หรือจะเรียกว่า ปลัดทัพบกก็ตาม เพราะรวมการทั้ง ๒ อย่าง

กรมบัญชาการกองทัพในคราวสงคราม ปี พ. ศ. ๒๓๔๘ จัดตั้ง^๕ นายพลใหญ่ ในกองทัพมีผู้ช่วยอยู่ ๒ นาย นาย ๑ เรียกว่าเสนาธิการ (Chief d'état-major) มีหน้าที่ รับรายงานผู้บังคับบัญชาชั้นแม่ทัพรองในเรื่องจำนวนทหาร ทั้งเหตุการณ์ที่เป็นไป และการดำเนินราชการภายในกรมกอง อีกนาย ๑ เรียกว่าสารวัตรใหญ่ในที่พัก ดูแล การทหารจะพักตามบ้านเรือนต่างๆ การลาดตระเวนสืบข่าวข้าศึก การนำทหารเดิน ให้ถูกทาง ส่วนการมีหนังสือไปมาสั่งการแก่แม่ทัพรองต่างๆ คงอยู่ในหน้าที่นายพล ใหญ่ซึ่งรับสั่งตรงจากเอมเปอเรอร์ทั้งสิ้น

นอกจากนั้นในกรมบัญชาการยังมีนายพล และนายทหารประจำอยู่กับพระองค์ เอมเปอเรอร์เป็นนายทหารรับใช้อีกหลายนาย สำหรับจัดการในเรื่องการสเบียง มี ขกบัตร์ทัพบก กับมีจเรการปืนใหญ่, จเรการช่าง สำหรับดูแลสั่งการในเรื่องนั้นๆ

การเลื่อนยศ การบำเหน็จรางวัล และเบี้ยบำนาญ

การเลื่อนยศนั้น ใช้วิธีเลื่อนตามลำดับอาวุโสและวิธีเลือกพันตามความชอบ ปันกัน

ในที่นี้ต้องขอบรรยายเรื่องการเลื่อนยศนี้ว่า ในกองทัพต่างประเทศได้คิดกัน มามากเป็นปัญหาใหญ่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเป็นระเบียบดีจริง เพราะไม่ใช่ของที่จะ ทำได้ง่ายๆ เลย ตกลงมีระเบียบอยู่ ๔ อย่างซึ่งมีคุณและโทษต่าง ๆ กัน

๑) เลื่อนยศตามอาวุโส คือกำหนดตามอัตราว่ามีนายพลได้เท่านั้นคน นายพัน เอกได้เท่านั้นคน ฯลฯ สมมุติว่ามีนายพันตรีได้ร้อยคน กราวณัฒนายพันตรีเลื่อน ยศสูงขึ้นหรือออกจากราชการหรือตายคือนายพันตรีขาดอัตราลง ๑ คน จึงตั้งนาย ร้อยเอกขึ้นเป็นนายพันตรีได้ และตั้งนายร้อยเอกที่มีอาวุโสสูงสุดขึ้นเป็นเสมอ

ระเบียบนี้มีคุณเห็นว่าเป็นการยุติธรรมได้แน่นอน คือผู้บังคับบัญชาจะลำเอียง อย่างหนึ่งอย่างใดมิได้ เพราะไม่มีทางเลือก ใครแก่กว่าก็เลื่อนไปก่อน แต่มีโทษ ร้ายกาจที่สุดที่คนซึ่งอุปนิสัยดี แต่อ่อนอาวุโสอาจต้องรอ ไม่ได้เลื่อนยศเป็นเวลานาน

ระเบียบการทหาร

เดิมที ตามตัวอย่างที่เข้ามาแล้วก่อนนายพันตรีชาดอัคราตลง ๑ คน คราวนี้ต่างว่ามีนายร้อยเอกอยู่ ๒ ร้อยคน (นายร้อยเอกต้องมีจำนวนมากกว่านายพันเป็นธรรมดา) นายร้อยเอกที่อาวุโสนับแต่ที่ ๑ ถึงที่ร้อยล้วนเป็นผู้ที่ไม่เปรื่องปราด ฉลาดเฉพาะไปฉลาดแต่คนที่ ๑๐๑ แต่คนนี้จะเลื่อนเป็นนายพันตรีได้ต่อเมื่อนายร้อยเอก ๑๐๐ คนที่แก่กว่าตนได้เลื่อนยศไปแล้ว หรือออกนอกราชการ หรือตาย ขอให้หนักดูเถิดว่าอาจต้องคอยนานเท่าใด

อนึ่งเมื่อใช้ระเบียบอย่างเดิมาแล้ว นายทหารจะไม่ต้องมีความพยายามหรือกระตือรือร้นทำราชการให้ดี ทำเพียงเสมอตัวก็พอ เพราะอย่างไรเมื่อถึงเวลาคงได้เลื่อนเอง กระตือรือร้นไปก็เหนื่อยเปล่าใช้ว่าจะได้เลื่อนเร็วขึ้นก็หาไม่

ระเบียบบางประเทศก็ใช้อยู่เต็มทีจนบัดนี้ เช่นทราบว่าในกองทัพเรืออังกฤษและกองทัพบกเยอรมันใช้ดังนี้ แต่มีข้อเพิ่มที่ว่าผู้ที่ไม่มีความสามารถแล้วขวางหน้าคนอื่นที่ดีกว่า ก็บังคับให้ออกจากราชการเสียทีเดียว แปลว่าเป็นการหนักสำหรับผู้ที่ต้องออกอยู่บ้าง ทั้งจะนับว่าเป็นยุติธรรมเพียงเท่าที่เดียวมิได้ อาจหาว่าผู้บังคับบัญชาเกลี้ยให้ออกได้อยู่เสมอ

๒) เลื่อนยศตามความเลือกพัน คือผู้บังคับบัญชาเห็นว่าใครมีความสามารถ มีคุณวุฒิมีความชอบ ก็เลื่อนยศให้ตามอัตราที่ว่าง แต่อัตรากำหนดคนนั้นคงต้องมีเสมอทุกกองทัพ ไม่ใช่ว่านี้จะให้เป็นนายพันตรีขึ้นมา ๘ ร้อยคนก็ให้เป็นได้นั้นหา มิได้ จะเอาเงินที่ไหนมาให้ เพราะการจ่ายเงินคลังย่อมจำกัดมีกำหนดให้จ่ายเพียงเท่านั้นเท่านั้นไม่ใช่จ่ายได้ตามใจ วิธีนี้มีคุณแก่นายทหารได้รับบำเหน็จตามความชอบ ความสามารถของตน ไม่มีคนโกงเขลาถดถอยคนดีให้ต้องรอ แต่มีโทษที่นายทหารอาจเห็นไปว่าไม่ยุติธรรม เพราะธรรมดาคนมักเห็นว่าตนของตนเองดีกว่าผู้อื่นเสมอ

๓) เลื่อนตามอัตราว่าง คือกำหนดว่าในกรมหนึ่งกองหนึ่งมีนายพันได้เท่านั้นคน นายร้อยเอกเท่านั้นคน นายร้อยโทเท่านั้นคน เมื่ออัตรานายร้อยโทว่างในกรมใด นายร้อยตรีในกรมนั้น ก็เป็นนายร้อยโทได้ ๑ คน ในยศอื่นก็เช่นเดียวกัน วิธีนี้คล้ายกับวิธีเลื่อนตามอาวุโสนั่นเองมีคุณและโทษเช่นเดียวกัน ผิดกันแต่ว่าไม่ต้อง

ในยุคคนโปเลียน

รอตอแนวกันทั้งกองทัพ เช่นสมมุติว่าในกรมทหารมหาดเล็กมีอัตรานายร้อยโทว่างลง นายร้อยตรีในกรมนั้นก็ได้นับเป็นนายร้อยโท ถึงเมื่อนายร้อยตรีในกรมทหารราบที่ ๑๑ มีอาวุโสสูงกว่าก็ไม่เกี่ยวข้องกัน ส่วนราบ ๑๑ ก็ราบ ๑๑ ทหารมหาดเล็กก็ทหารมหาดเล็ก เกิดมีโทษใหญ่ที่นายทหารตามกรมกองต่าง ๆ ได้เลื่อนยศไม่สม่ำเสมอ ในกรมใดมีอัตราว่างลงบ่อยก็ได้เลื่อนยศกันไปเร็ว กรมใดอัตราไม่ว่างก็คอยกันงก โทษนี้เลยทำให้มีระเบียบที่ ๔ ดังต่อไปนี้

๔) เลื่อนตามกำหนดเวลา คือเป็นนายร้อยตรี ๔ ปีแล้วเป็นนายร้อยโท เป็นนายร้อยโท ๔ ปี แล้วก็เป็นนายร้อยเอกดังนี้ ระเบียบสำหรับกันไม่ให้เลื่อนเร็วเกินไป เป็นระเบียบที่คิดสำหรับแก้ความบกพร่องของระเบียบที่ ๓ มากกว่าอื่น

ที่ไว้กันอยู่โดยมากก็ คือระเบียบเลื่อนตามอาวุโสกับระเบียบเลือกพื้นประกอบกัน คือพยายามเลื่อนตามอาวุโสให้มากที่สุดที่จะเป็นได้ แต่ถ้าเห็นว่าใครมีความสามารถจริง แต่ยังต่ำอาวุโสก็เลื่อนข้ามผู้ที่มีอาวุโสสูง ไม่ต้องให้รอ นโปเลียนก็ใช้ระเบียบนี้

การสงครามทำให้มีการเลื่อนยศเร็ว เพราะอัตราว่างลงมาก ๆ ด้วยนายทหารเจ็บป่วยล้มตาย ในกองทัพคนโปเลียนนั้นนายทหารหนุ่มอยู่ในยศสูง ๆ มาก เพราะมีการรบอยู่เสมอ หรืออีกนัยหนึ่งกองทัพที่เริ่มจัดขึ้นใหม่ย่อมมีการเลื่อนยศเร็ว เพราะมีนายทหารน้อยอัตราว่างทั้งสิ้น เช่นในกองทัพเรานี้แต่เริ่มจัดการวางรูปใหม่มาจนบัดนี้เป็นเวลายังไม่ถึง ๒๐ ปี ต้องนับว่าเลื่อนยศเร็วที่สุด ถึงกับได้เป็นนายพันตรีกันภายใน ๔ ปี ๕ ปีก็มี ทั้งนี้เพราะเหตุใด เพราะมีนายทหารน้อยอัตราว่างมาก

ส่วนในการบำเหน็จอย่างอื่นสำหรับความชอบนั้น นโปเลียนได้จัดให้มี กระบี่ เกียรติยศ แตรเงิน เกียรติยศ (รูปตุ๊กตารบ) ทอง ขวาน ดาบ ของบำเหน็จเหล่านี้ ใครได้แล้วก็ได้เงินเดือนเพิ่มขึ้นด้วย

อนึ่งในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ กองทัพใหญ่ได้สร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์เลเยองคอนเนอรัน ซึ่งผู้รับมีความชอบธรรมที่จะได้บำเหน็จบำนาญต่อไปด้วย

ครั้นเมื่อเป็นเอมเปอเรอร์ขึ้นแล้ว นโปเลียนให้บรรดาศักดิ์ต่าง ๆ อีกด้วย คือบรรดาศักดิ์ปรีนซ์ (ซึ่งไม่ใช่แปลว่าต้องเป็นเชื้อพระวงศ์ห้ามได้) เป็นเทือกสมเด็จ

ระเบียบการทหาร

เจ้าพระยา) คือ, เคนต์, บารอน, เซวาลิเยร์, ซึ่งมีที่ดินกับเงินทองประกอบกับบรรดาศักดิ์นั้นด้วย เช่นเดียวกับศักดินาของเรา ซึ่งเดิมแปลว่าให้ที่นาทำนนั้นไร่ประกอบกับบรรดาศักดิ์ แต่บัดนี้คงเหลือแต่เลขเป็นเครื่องหมายเกียรติยศ

ยุทธวินัย นับว่าเคร่งครัดในทางที่ชอบเป็นการพอดี การที่สามารถจะได้เข้าไปประจำในกองรักษารองค์ ทำให้ทหารพยายามรักษาความประพฤติให้ดี นโปเลียนรู้จักยุให้ทหารพยายามแข่งขันซึ่งกันและกันในทางที่ดี รู้จักผูกพันทหาร การตรวจตราสุขทุกข์ตลอดจนสิ่งเล็กน้อย ความปรีชาสามารถอันวิเศษของตน ซึ่งทำให้เชื่อได้ว่าจะรบชนะเสมอ ทั้งนี้รวมกันทำให้ทหารทั้งปวงนับถือบูชาและรักใคร่เอยเมเปอเรอร์อย่างยิ่ง

นิสสัยอันดีและความจงรักภักดีของทหารมิได้เสื่อมคลาย แม้ในเวลาถึงความลำบากอย่างแสนสาหัส เอยเมเปอเรอร์นโปเลียนทรงระมัดระวังในการเลือกนายทหารอย่างที่สุด นับว่าตรวจตราอย่างเคร่ง นายทหารต้องรับราชการนาน รู้จักและปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีจึงจะได้เลื่อนยศ เว้นเสียแต่ถ้ามีความชอบพิเศษในสนามรบจึงจะได้เลื่อนทันที ในชั้นแต่แรกพาขึ้นไป ไม่มีการเรียงลำดับตามอาวุโสเลย ต้องทำความชอบให้ปรากฏจึงจะได้รับบำเหน็จ

เอยเมเปอเรอร์ทรงบังคับบัญชาการเองทุกอย่าง การงานทั้งปวงรวมอยู่ในพระหัตถ์เอยเมเปอเรอร์ ทำให้ผู้บังคับบัญชาชั้นรองไม่มีใครรู้จักทำการได้ โดยรับผิดชอบเอง

จอมพลต่าง ๆ ทำการได้เองน้อยคนที่สุด โดยมากไม่มีอิสระแก่ตนและขาดความรู้ในทางดำริ เพราะฉะนั้นถ้าทำการอยู่กันนโปเลียนก็ทำได้ดี ถ้าไม่นับนโปเลียนเมื่อใดมักจะเกิดความเสมอ

การสเบียง การส่งสเบียงให้แก่ทหารนั้น ในเวลาสงครามส่งจากคลังสเบียงซึ่งตั้งเตรียมไว้พร้อมแต่ก่อนเริ่มสงคราม ทั้งใช้การหาสเบียงด้วยการเกณฑ์ในพื้นเมืองด้วยประกอบกัน ผลักที่เกิดขึ้นในเวลาภายหลังว่า "การสงครามต้องเลี้ยงการสงคราม" ได้แพร่หลายยิ่งออกไปเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นการติดขัดที่เดินห่างจากคลังสเบียงไม่ได้ ซึ่งเคยทำให้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีเสียไปหมดนั้น ก็หายไปทันที

ในยุคนโปเลียน

กองทัพสามารถจะรุกไปข้างหน้าได้โดยกล้าหาญ ใช้เสบียงอาหารในพื้นที่เมือง เราจึงได้เห็นการเดินของนโปเลียนที่นำทหารมาก ๆ เดินไปพร้อมกันอย่างรวดเร็ว เช่นการเดินไปยังเมืองอุล์ม ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ เดินไปยังกรุงเวียนในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ และปี พ.ศ. ๒๓๕๒

นโปเลียนพิจารณาเลียบตลอดในเรื่องการจัดฐานทัพ และเรื่องทางส่งกำลัง ฐานทัพชั่วคราว และได้จัดให้มีกองหนุนยุทธศาสตร์สำหรับป้องกันรักษาฐานทัพและทางส่งกำลังเหล่านี้

ตามธรรมเนียมประจำกายมิไปกับตัวทหารสำหรับเวลา ๔ วัน นอกจากนั้นยังขนขนมปังแห้งสำหรับใช้ได้ ๔ วันตามติดกองทหารไปที่เดียว

ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ตรวจตราอย่างกวาดขัน มิให้ใช้เสบียงประจำกายเปลืองไปในเวลาธรรมดาเลย ให้ใช้แต่ในเวลาทำการรบ หรือในที่กันดาร คือเมื่อหาเสบียงอย่างอื่นมาใช้ไม่ได้แล้วเท่านั้น ถ้าใช้เสบียงประจำกายพร่องไปเมื่อใดก็ให้รีบเพิ่มเติมให้เต็มทีโดยเร็วที่สุดที่จะเป็นไปได้

เมื่อทหารพักแรมตามบ้านเรือนราษฎร ราษฎรเจ้าของบ้านต้องจัดเสบียงเลี้ยงทหาร มีกำหนดว่าพลเมืองคน ๑ ต้องเลี้ยงทหารคน ๑ การพักแรมกลางแจ้งใช้ต่อเมื่อจำเป็นเท่านั้น

ของกินสำหรับทหารและม้าซึ่งเกณฑ์จากราษฎรนั้น มีกำหนดแน่นอนว่าทหารคน ๑ จะได้เนื้อเท่าใด, ข้าวเท่าใด, ผักเท่าใด, เหล้าเท่าใด, มิให้ทหารเรียกได้ตามใจเลย ในเรื่องหญ้าม้าก็เหมือนกัน มีกำหนดแน่นอนว่าใครได้เท่าใด เป็นกฎหมายอย่างมั่นคง

ยุทธวิธีของนโปเลียน เริ่มต้นแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๘ เราได้เห็นยุทธวิธีของนโปเลียนอันเป็นทางความคิดของพระองค์เองแท้และเป็นตัวอย่างอันดีที่สุด เป็นแรกเริ่มที่เราได้เห็นหลักการรบชนะและแพ้ในแง่ใดแห่งหนึ่ง ซึ่งเอปมินนดัสได้วางไว้ และอาณาจักรโรมันหาราชกรูมาซโคเนียได้ใช้เป็นผลอันวิเศษในสมัย ๒ พันปีล่วงมาแล้ววันนั้น ใช้ปรากฏขึ้นในสนามรบของชาติใหม่ ยุทธวิธีของนโปเลียนคล้ายคลึงกับยุทธวิธีของอาณาจักรโรมัน แม้ทัพวิเศษชาติโบราณมากกว่าผู้อื่น

ร่ายการทหาร

ไม่มีความคล่องแคล่วพลิกแพลง ไม่มีความคิดอันแผดงอกโดยบัดนี้
เช่นในยุทธวิธีของฮันนิบาล ซึ่งได้ทำไปโดยความจำเป็นเพราะฮันนิบาลต้องใช้ปัญญา
หรือจะเรียกว่าความโง่งก็ได้ เข้าต่อสู้กับข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่า นโปเลียนไม่จำ
เป็นต้องใช้ความโง่งเช่นนั้น เพราะกองทัพของพระองค์ย่อมดีกว่า แข็งแรงกว่า
กองทัพของข้าศึกเสมอ นโปเลียนพยายามอย่างเดียว คือทุ่มเทกำลังเข้าตีโดย
เร็วแรงจนทำให้ข้าศึกขวัญหาย แล้วก็เลยพ่ายแพ้เสียทหารและสิ่งของเครื่องใช้ ใน
กองทัพมากที่สุดในเวลาที่เร็วที่สุด ให้ฝ่ายนโปเลียนเองต้องเสียกำลังและแรงน้อยที่สุด

เราเห็นได้ในการทัพของนโปเลียนว่าพระองค์โปรดทำการเดินทหารนอกสนาม
รบ นำให้กองทัพของพระองค์ไปอยู่ในที่ที่เหมาะสมเป็นการขู่ว่าจะต้องตัดทางถอย
ของฝ่ายข้าศึก ส่วนในสนามรบนั้นทรงจัดการเข้าตีในวิธีอย่างง่าย ๆ ตรง ๆ แต่ตีโดย
แข็งแรง ส่วนผู้ที่เป็นข้าศึกของนโปเลียนนั้นตรงกันข้าม มักใช้การเดินไปมาหลุกหลิก
อยู่ยากในสนามรบด้วย ซึ่งทำให้เสียประโยชน์ของตนเอง

เพื่อจะให้หลักการรวมกำลังให้มากในทางที่สำคัญ นโปเลียนต้องทิ้งหลักจัด
ขบวนรบเป็นเส้นบรรทัดนั้นเสีย ใช้วิธีจัดขบวนรบใหม่ ซึ่งเป็นทางให้รวมกำลังในทาง
ที่สำคัญได้จริง เพื่อจะให้สำเร็จความประสงค์อันนี้ ต้องมีกองหนุนอันแข็งแรง
สำหรับจะส่งเข้าทุ่มเทรบในเวลาที่เหมาะสม

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ เมื่อกระทำสงครามกับข้าศึกซึ่งนับว่ารบแข็งคือกองทัพรัสเซีย
ก่อนการรบที่เอาสเตอร์ลิซ นโปเลียนได้สั่งให้กองทัพน้อยของซูลต์และของแบร์นา
คืออดีตจัดขบวนรบดังนี้ ในกองพลน้อยทหารราบทุกกอง ให้กรม ๑ จัดแนวกองพัน
แถวหน้ากระดานเรียงกันแล้วกรมที่ ๒ จัดแถวตอนกองพันตั้งอยู่ทางปีกภายนอกของแนว
กองพันกรมที่ ๑ ปืนใหญ่ให้ตั้งระหว่างกรมทหารราบและทางปีก ๒ ข้างเป็นกองข้อม ๆ
นำขบวนรบที่แนวทหารแม่นปืนขยายแถวอยู่

กรมที่ ๓ จัดแถวตอนอยู่ข้างหลังในระยะร้อยก้าวเป็นกองหนุน ส่วนทหาร
ม้าให้จัดเป็นจำนวน ๑ กองร้อยหรือ ๑ กองพันตั้งอยู่หลังขบวนของกองพลน้อยทหาร
ราบทุกกอง สำหรับออกไล่ติดตามหรือต่อสู้กับพวกคาซัค

ในขณโปเลียน

แบร์เซียร์เขียนจดหมายถึงซัดตัว เมื่อจัดขบวนดังนี้ ท่านสามารถจะยัง
ข้าศึกได้จากแถวหน้ากระดานพร้อมกัน และเข้าประจันบานเป็นแถวตอน

การบนันดำเนินไปดังนี้ กองทัพน้อยซึ่งอยู่ในกองรบเริ่มรบตลอดแนว รบ
กันไปหลาย ๆ ชั่วโมง จนกว่านโปเลียนเองจะเล็งเห็นชัดว่าสมควรจะเข้าตีแตกหักใน
ทางใดแน่ และมักจะมีการตีล่อลวงในทางที่สำคัญเหมือนกันแต่ไกลจากที่ซึ่งนโปเลียน
เองได้เลือกแล้วว่าจะรวมกำลังเข้าตี เพื่อให้ข้าศึกเชื่อแน่ว่าจะตีทางโน้น ส่งกองหนุน
ไปเสีย แล้วนโปเลียนจึงจัดการเข้าตีในทางที่เลือกนั้น ก่อนเข้าตีนำปืนใหญ่มาตั้ง
รวมระดมยิงอย่างแข็งแรงก่อน แล้วทหารราบกองหนุนจึงขึ้นไป พร้อมกับ
ทหารม้า ซึ่งช่วยอุดหนุนทหารราบในขณะที่เข้าตี และถ้าทหารราบเข้าตีได้ ไซยชนะ
ทหารม้าเลยได้ติดตามให้ ได้ผลแตกหักยิ่งขึ้น

ในทางยุทธศาสตร์ การที่นโปเลียนได้กระทำไปเริ่มต้นแต่ปีพ.ศ. ๒๓๔๘ ทำให้
น่าปลาตว่าใช้เครื่องมืออย่างกว้างขวางใหญ่โต รู้จักสังเกตเหตุการณ์ดียิ่งนัก และ
รู้จักใช้เหตุการณ์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนได้เสมอ ใช้วิธีกระทำสงครามแปลก
เปลี่ยนต่าง ๆ นานา ๆ ถือการที่เกี่ยวกับน้ำใจทหารเป็นสำคัญยิ่งกว่าการทางกาย

นโปเลียนไม่พยายามที่จะรบชนะในยุทธบิเวณทุกทางไปเลย กำหนดว่ายุทธ
บิเวณใดเป็นทางสำคัญแท้ แล้วก็รวมกำลังทหารไปทางนั้นให้มาก ในยุทธบิเวณ
ซึ่งไม่สำคัญใช้ทหารแต่น้อย ถึงจะแพ้ก็ช่าง

สรุปความก็ใช้หลักการรบชนะในเฉพาะทางใดทางหนึ่ง คือรวมกำลังให้มาก
ในที่สำคัญที่สุดในเวลาที่เหมาะที่สุดของการสงครามเพื่อให้รบชนะในที่นี้ ทั้งในทาง
ยุทธวิธีและทางยุทธศาสตร์

ถึงแม้ว่านโปเลียนยอมยกย้ายใช้วิธีต่าง ๆ นานา ๆ เอนกประการในทางยุทธศาสตร์
และยุทธวิธีก็จริงอยู่ แต่ก็ยังสามารถยึดหลักสำคัญ ที่นโปเลียนไม่ละทิ้งเลยนั้น
มากล่าวได้ดังต่อไปนี้

๑) การจัดวางกองทัพในทางยุทธศาสตร์ก่อนเริ่มสงครามนั้น ย่อมจัดวางตามแนว
ฐานทัพ ซึ่งโค้งโอบอ้อมข้าศึก ให้เป็นการขู่ปีกและหลังของฝ่ายข้าศึก ไม่ว่าข้า
ศึกจะยกมาทางใด

ระเบียบการทหารในชุมชนโปเลียน

๒) ใช้เดินอย่างรวดเร็วให้เป็นประโยชน์ ให้ข้าศึกไม่ใคร่รู้ตัวทันและเตรียมการต่อสู้ไม่ทันการ

๓) พยายามเริ่มทำการก่อน และทำการรุกเสมอ

๔) ให้ทหารรวบรวมกันอยู่เป็นปึกแผ่น เลิกการวางทหารตามเส้นแนวยาว (คอร์ตคอนซิสเต็ม)

๕) ไม่ส่งทหารมีจำนวนเท่า ๆ กันไปทุกทาง ย่อมพยายามรวมกำลังเข้าให้มากที่สุด ในยุทธบริเวณที่สำคัญ และในที่สุดที่สำคัญในสนามรบ

๖) ทหารราบที่ดี, ทหารม้าที่ดี, ปืนใหญ่ที่ดี, ใช้รวมกันมาก ๆ ให้เป็นปึกแผ่นเสมอ

๗) หาผลที่สุดของการสงครามด้วยการรบแตกหัก และถ้ารบชนะแล้วต้องทำการไล่ติดตามโดยแข็งแรง เพื่อให้ข้าศึกถึงซึ่งความพินาศโดยมีน้ำใจย่อท้อจนสุดกำลัง และเสียทหารเครื่องใช้ ให้หมดสิ้นด้วย

๘) โดยที่มีกองหนุนอันเป็นกำลังแข็งแรง กระทำให้การเข้าตีจริงจังในตอนท้ายของการรบได้ผลแตกหัก

๙) พยายามยึดทางส่งกำลังของข้าศึกและทางลอบ ไม่ใช่เพราะมีความประสงค์จะให้ข้าศึกต้องรีบถอยไปเสียก่อน ดังที่ทำการมาแต่ก่อน มีความประสงค์จะให้ข้าศึกต้องยอมแพ้เป็นขเลยศึกหรือต้องรบในอาคารที่ลำบากที่สุด

ตามที่ว่ามานี้เป็นหลักวิธีกระทำการของนโปเลียน ที่ใช้เสมอไม่ว่าจะมีเหตุการณ์อย่างใด ๆ การลอบปลงชีวิตย่อมขึ้นยอมเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ วิธีย่อຍຍຍຍຍຍຍຍຍຍเหลือจะพรรณนา แต่หลักทั้งนี้ยอมคงคงท่อยู่เสมอ

ต่อมาแม่ทัพทั้งปวงก็ย่อมจะพยายามยึดหลักของนโปเลียนนี้ทำตามตลอดมาจนครบเท่าทุกวันนี้ ใครทำได้จริงก็ดี ใครทำไม่ได้ก็ถึงซึ่งผลร้ายและแสดงตนว่าไม่มีความสามารถเลย

ต่อไปนี้จะได้บรรยายการทัพของอิมเพอเรอร์นโปเลียนต่าง ๆ โดยย่อ เริ่มต้นแต่การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ตลอดไปจนถึงการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ซึ่งเป็นที่สุดนั้น

ตอนที่ ๒๕

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ในยุทธบริเวณเยอรมัน

เวลานับแต่เลิกการสงครามปี พ.ศ. ๒๓๔๓ แล้วมา โบนาปาร์ตได้ใช้เป็น
ประโยชน์เพื่อจัดการต่าง ๆ ให้ตนมีอำนาจมั่นคงในประเทศฝรั่งเศส กับได้นำรูปแบบลัทธิ
ต่าง ๆ ซึ่งไปจัดตั้งขึ้นนอกประเทศฝรั่งเศสนี้มาเข้าสมทบกับรูปแบบลัทธิฝรั่งเศส

(แผนที่มีหมายเลขที่ ๖)

วันที่ ๒ สิงหาคมปี พ.ศ. ๒๓๔๕ โบนาปาร์ตได้รับตำแหน่งเป็นกงสุลใหญ่ตลอด
ชีวิต แล้ววันที่ ๑๔ พฤษภาคมปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ได้เป็นเอมเปอเรอร์ฝรั่งเศส

อนึ่งโบนาปาร์ตได้เป็นประธานาธิบดี ในรูปแบบลัทธิสวิตเซอร์แลนด์ปี พ.ศ. ๒๓๔๕
แล้ว ครั้นวันที่ ๒๖ พฤษภาคมปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ได้กระทำการราชาภิเษกเป็นพระเจ้า
แผ่นดินอิตาลี ดินแดนปาร์มา ปิเอมอนเตและรูปแบบลัทธิกูรียา (เชนัว) ก็ให้มา
สมทบขึ้นแก่ประเทศฝรั่งเศส รูปแบบลัทธิสวิสและรูปแบบลัทธิบาตาวี (เนเดอร์ลันด์)
ก็กลายมาเป็นประเทศราชขึ้นแก่ฝรั่งเศสเป็นลำดับ

เมื่อประเทศอื่น ๆ ที่เคยรวมกันเข้าต่อสู้กับฝรั่งเศส เห็นประเทศนั้นมีกำลัง
ใหญ่โตมั่นคงขึ้นทุกที ก็เกิดมีความวิตกเป็นกำลัง ประเทศอังกฤษจึงเริ่มทำสงคราม
ก่อนผู้อื่นแต่ในปี พ.ศ. ๒๓๔๖

ฝ่ายอังกฤษได้ยึดเกาะมาลตาแต่ในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ และได้ได้กองทัพ
ฝรั่งเศสออกจากอียิปต์ในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ ครั้นเมื่อทำสัญญาเลิกสงครามกันที่เมือง
อาเมียงส์ อังกฤษออกจากอียิปต์ แต่เกาะมาลตานั้นคงยึดไว้เสีย หาได้กัน
ให้แก่พวกไนต์เซนยอนยารูชะเลมซึ่งเป็นเจ้าของเกาะนั้นไม่ เรื่องที่ทู่มเดียวกัน
ในข้อนี้ เลยยกขึ้นเป็นเหตุทำการสงครามกันอีก

วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๖ กองทัพน้อยฝรั่งเศสในบังคับบัญชามอร์ทิเยร์
เข้ายึดดินแดนอันโนแวย์ ซึ่งเป็นดินแดนส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ
ประเทศต่าง ๆ ในเยอรมันเลยถูกฝรั่งเศสบีบกระหนาบอยู่ ๒ ข้าง คือในสวิสทางใต้กับ
ในอันโนแวย์ทางเหนือ

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘

ต่อนั้นมากงซุลใหญ่ได้คิดจะกระทำการอย่างเชซาร์และพระเจ้าวิลเลียมกรุงนอร์มันดี ก็จะได้ยกกองทัพข้ามทะเลไปตีเกาะอังกฤษ ได้จัดการรวบรวมกองทัพตามชายทะเลในค่ายหลายแห่ง ที่ใกล้บุลลอญที่อุเคิร์ซต์, คอมเปียน, ซังต์มาโล, และบาโยน กองทัพเรือขนาดใหญ่จะเป็นผู้ป้องกันให้ชนทหารข้ามไปได้ โดยสะดวก

เมื่อประเทศอังกฤษเห็นว่าอันตรายจะมีมาแก่ตนละนี้ จึงคิดชวนประเทศอื่นรวมกันเข้าต่อสู้กับฝรั่งเศสเป็นคราวที่ ๓ มีประเทศเอสเตรีย, รัสเซีย, สเวเดน, เข้าในหมู่ที่รวมกันนี้ ประเทศนาโปลี (เนเปอลส์), ปรุสเซีย, และสวิสสแดงตนเป็นกลาง คุรุฟรีสส์บาวาเรียก็เหมือนกัน แต่ประกาศว่าถ้าฝ่ายเอสเตรียเข้ามาในดินแดนบาวาเรียจะเปลี่ยนเป็นเข้ากับนโปเลียน

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๔๘ ได้คิดวางแผนการสงครามกันที่กรุงเวียน ตกลงว่าจะส่งทหารออกรบรวมกันทั้งหมด ๕ แสน เอสเตรียจัด ๓ แสน รัสเซียแสน ๘ หมื่น อังกฤษยอมให้เงินแก่ประเทศสัมพันธมิตรกำหนดว่าในปี ๑ เป็นจำนวนเงินล้านแสน ๒ หมื่น ๕ พันปอนด์ต่อทหารแสนหนึ่ง กับทั้ง ๑ ใน ๔ ของจำนวนเงินปีอีกด้วยสำหรับในการระดมคนและเตรียมรบและจะช่วยในการสงครามด้วยกองทัพเรือของตน

ตามแผนการสงคราม กองทัพมีจำนวนทหารแสน ๘ หมื่นเป็นทหารรัสเซียและเอสเตรียผสมกันจะทำการในลุ่มน้ำดานหุบ อีกกองทัพมีจำนวนทหารเอสเตรียแสน ๔ หมื่น ๒ พันจะทำการในอิตาลี กองทัพที่ ๓ ทหารเอสเตรีย ๕ หมื่น ๓ พันเข้ายึดดินแดนที่โรสและฟอรากแบร์กและทำนาคที่เป็นกองติดต่อดะหว่างกองทัพในอิตาลีกับกองทัพในลุ่มน้ำดานหุบ

กองทัพทั้ง ๓ จะต้องรุกเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสพร้อมกัน ผ่านดินแดนสวิสและฝรั่งเศสองเต

นอกจากทหาร ๓ แสน ๘ หมื่นซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ยังมีทหารรัสเซีย สเวเดน อังกฤษ รวมกัน ๔ หมื่นจะรุกจากสดีราลซันด์ ไปในดินแดนอันโนแวย์ กับทหารอังกฤษและรัสเซียรวมกันจะลงเรือจากเกาะคอร์ฟู ไปขึ้นบกที่เมืองนาโปลีร่วมกับกองทัพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงนาโปลีรุกไปในลุ่มน้ำโป

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

อนึ่งถ้าประเทศรัสเซียตกลงมาเข้ากับหมู่ประเทศที่รวมกันรบกับนโปเลียนครั้งนี้แล้ว ก็จะส่งกองทัพไปในดินแดนฮอลแลนด์ หรือไปยังแม่น้ำไรน์

ถ้าหากว่ากองทัพทั้งหลายทั้งปวงได้ไปถึงที่ต่าง ๆ ตามที่กำหนดในเวลาที่เหมาะสม ถึงแม้ว่าจะยังกับปัญหาให้คิดแล้ว นโปเลียนก็คงจะได้รับความลำบากไม่น้อย แต่ตามความจริงหา เป็นเช่นนั้นไม่

ทหารรัสเซียขบวนแรก ซึ่งมีน้ำที่จะไปทำการในลุ่มน้ำดานฮูบนั้น พังเดินมาถึงเขตแดนรัสเซียเท่านั้น การสงครามก็ได้เริ่มเสียแล้ว

อนึ่งรัสเซียมิได้จัดทหารไปเท่าจำนวนที่กำหนด เพราะต้องจัดกองทหารขนาดใหญ่ส่งไปทางเขตแดนปรัสเซีย เพื่อจะบังคับให้ ปรัสเซียมาเข้าทำการด้วย แต่ปรัสเซียก็นิ่งเฉยเสีย

ฝ่ายประเทศอังกฤษได้เร่งเร้าให้ เริ่มทำการสงครามเร็ว ๆ ก็ผู้ที่ทำการได้โดยเร็วก็คือประเทศเอเชียเทรียประเทศเดียว เลยกลายเป็นประเทศเอเชียเทรียเริ่มทำการสงครามกับนโปเลียนตัวต่อตัว

วันที่ ๘ กันยายนกองทัพเอเชียเทรียมีทหาร ๘ หมื่นข้ามแม่น้ำอินน์ และรุกเข้าไปในดินแดนบาวาเรีย หวังใจว่าจะใช้กำลังบังคับให้ คูร์ฟูร์สต์ บาวาเรียต้องมาเข้ากับฝ่ายตน หรือมิฉะนั้นก็จะยึดอาวุธของกองทัพบาวาเรียเสีย ตามความจริงไม่สำเร็จประสงค์ทั้ง ๒ ประการ กองทัพบาวาเรียถอยไปเมืองบามแบร์กหลังแนวแม่น้ำไมน์

กองทัพเอเชียเทรียเดินไปจนถึงแนวแม่น้ำอัลแล้ว ก็หยุดคอยทหารรัสเซียซึ่งจะมาสสมทบ ในขณะที่ในดินแดนเทโรลมีทหารเอเชียเทรียอยู่ ๓ หมื่น ๒ พัน ในอิตาลีเสีย ๕ หมื่น ๕ พัน

เอเชียเทรียได้จัดทหารไปทางยุทธบริเวณที่สำคัญเป็นจำนวน ๘ หมื่นเท่านั้น แล้วก็มีอาร์ชดัค แฟร์ดินันด์ ซึ่งยังหนุ่มมากเป็นแม่ทัพ มีนายพลมีศักดิ์เป็นเสนาธิการกองทัพ ซึ่งรับรับสั่งตรงจากเอมเปอเรอร์ แปลว่าเป็นตัวแม่ทัพจริง อาร์ชดัค นั้นสักแต่มีนามว่าเป็นแม่ทัพเท่านั้น

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘

การที่แยกอำนาจ ไม่มีใครเป็นผู้รับผิดชอบแต่ผู้เดียวให้แน่นอนดังนี้ ทำให้เกิดการยุ่งเหยิงต่อไปอีกเป็นอันมาก

พอนโปเลียนได้ทราบว่าอาสเตรียได้รวมเข้ากับประเทศอังกฤษและรัสเซีย เพื่อทำการสงครามกับตน ก็เลิกลความคิดที่จะข้ามไปตีประเทศอังกฤษนั้นเสีย ตก ลงจะไปปราบปรามพวกสัมพันธมิตร ของอังกฤษเสียก่อน การที่อาสเตรียได้เข้า บิดประเทศบาวาเรียเป็นเหตุให้เริ่มการสงครามได้ทันที

นโปเลียนวางแผนการสงครามดังต่อไปนี้ จะคุมกองทัพขนาดใหญ่รุกเข้าไป ในดินแดนเยอรมัน เพื่อรวมกำลังทั้งหมดเข้าตีกองทัพอาสเตรีย แล้วจึงไปต่อสู้กับ กองทัพรัสเซียต่อไป ในขณะที่ฝ่ายกองทัพในบังคับบัญชาหมัสเซน่า (๓ หมื่น) ซึ่งอยู่ใน อิตาลีเวลานั้นให้ทำการรบ จนกว่าจะได้มีทหารไปเพิ่มเติม หรือถ้ามีการรบชนะ ทางยุทธบริเวณสำคัญแล้วจึงจัดการรุกต่อไป ให้ซังต์ ชวร์ คุมทหารซึ่งอยู่ในดินแดน นาโปลีมาสมทบกับหมัสเซน่า

กองทัพใหญ่ของนโปเลียนนี้มีกองทัพน้อยสังกัดตามอยู่ ๑ กอง กับทั้งกอง หนุนทหารม้าและกองทหารรักษาคองค (ทหารราบ ๑๕๘ กองพัน, ทหารม้า ๒๒๕ กอง ร้อย, ปืนใหญ่ ๓๔๐ กระบอก) รวมจำนวนทหารทั้งหมดประมาณ ๒ แสน ๒ หมื่น ๕ พันคน

ก่อนออกเดินทัพนั้นกองทัพน้อยอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ กองทัพที่ ๑ ของแบร์นาโดตต์ (หมื่น ๑ พัน) อยู่ที่ฮันโนเวอร์ กองทัพที่ ๒ ของมาร์ม็องต์ (๒ หมื่น) อยู่ที่อูเทรชต์ กองทัพที่ ๓ ของลาวัสส์ อยู่ที่อามเบลอปัส กองทัพ ที่ ๔ ของซูลต์ อยู่ที่บูโลญ กองทัพที่ ๕ ของดานน์สอยู่ที่อาร์ราส์ กองทัพ ที่ ๖ ของเนย์ อยู่ที่ม็องเตอ็รอย กองทัพที่ ๗ ของโอเบโรอยู่ในมณฑลเบริตาญ

ในปลายเดือนสิงหาคมนโปเลียนมีรับสั่งให้ กองทัพน้อยต่าง ๆ รีบออกเดินไป ยังแนวแม่น้ำไรน์ ยังมีได้ประกาศสงคราม และห้ามมิให้ หนังสือพิมพ์ ลงข่าว กราวด์ทหารเดินเลย

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

วันที่ ๒๕ กันยายนกองทัพน้อยต่างๆ ได้มารวมกำลังกันที่แนวแม่น้ำไมน์และแม่น้ำไรน์ในตำบลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ กองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ตั้งที่เมืองวูร์ซบูร์ก และเมื่อได้สมทบกับทหารบาเวเรียซึ่งอยู่ที่บามแบร์กนั้นแล้ว รวมมีกำลัง ๖ หมื่น เป็นกองด่านซ้าย กองทัพที่ ๓ ที่ ๔ ตั้งที่เมืองมันน์ไฮม์ และเมืองสไปซ์แอร์ เป็นกองกลาง กองทัพที่ ๕ ที่ ๖ กับกองรักษารองและกองหนุนทหารมาตั้งอยู่ที่เมืองเคมและเลาเตร์บูร์กเป็นกองด่านขวา ส่วนกองทัพที่ ๗ นั้นจะมาถึงต่อ ๒ อาทิตย์ ภายหลังและจะเป็นกองหนุนใหญ่ของกองทัพใหญ่

ตามที่ว่ามานี้เห็นได้ว่าทหารฝรั่งเศส ๒ แสน เตรียมพร้อมที่จะไปต่อสู้กับทหารอาสเตรียม ๘ หมื่น

นโปเลียนตกลงใจจะส่งกำลังอันใหญ่หลวงนี้ไปยังทางส่งกำลังของข้าศึก ซึ่งแปลว่า จะต้องให้ กองทัพใหญ่กระทำการเลี้ยวขวา เดินไปยังแนวแม่น้ำดานฮุยไปยังท่าเลระหว่างเมืองเรเก็นสบูร์กกับเมืองโคเนาเวอร์ธ ยึดทางส่งกำลังของข้าศึก ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยซึ่งเป็นทางไปโบเฮเมียขึ้นไปตามทาง กรันซังแม่น้ำดานฮุยไปแล้วก็ ยังจะต้องยึดทางไปกรุงเวียนนาและไปที่ไรลอีกเท่านั้นที่จะเป็นการสำเร็จตามประสงค์

ความคิดทั้งนี้จะสำเร็จได้ ถ้าฝ่ายอาสเตรียมคงตั้งอยู่ที่แนวแม่น้ำอัลเลอร์ ไม่ถอยไปเสีย แปลว่าจำเป็นจะต้องหลอกลวงให้ ฝ่ายอาสเตรียมคิดว่าจะถูกตีทางนำทางบาชวาร์ช วาลต์ เพราะฉะนั้นนโปเลียนจึงสั่งให้ กองหนุนทหารมาในบังคับบัญชาบูว์เต้ กับกองทัพน้อยของลาเนสส์ ยกไปทางลุ่มน้ำอาตและลุ่มน้ำกินซิก เก็บรวบรวมเสบียงอาหารให้มากทำให้ข่าวเลื่องลือไปว่า กองทัพใหญ่ทั้งกองเดินตามหลังมา

ในขณะนั้นทหารรัสเซียขบวนต้นในบังคับบัญชาคูทซ์ซอฟ มีจำนวนทหาร ๕ หมื่น ๖ พันมาถึงกรุงเวียนนา ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง กองทหารรัสเซีย ๖ หมื่นในบังคับบัญชาบุคสเกฟเคนกำลังรวมพลกันอยู่ที่แนวแม่น้ำวิสตุละ

ในเวลาก่อนออกเดินทหารฝรั่งเศสได้รับเครื่องแต่งกายใหม่ทั้งสำหรับ กระสุน ๕๐ นัดต่อปืนเล็ก ๑ กระบอก สบียงอาหารสำหรับ ๘ วัน เป็นขนมปังสดสำหรับ ๔ วัน ขนมปังแห้งสำหรับ ๔ วัน

ที่แนวแม่น้ำไรน์แต่เมืองบาเสิลถึงเมืองไมนซ์ ได้จัดตั้งฐานทัพใหญ่ ได้เรียก กองพันที่ ๓ ของกรมทหารทุกกรมในกองทัพใหญ่มารวมกันอยู่ที่นั่น แล้วให้ ทหารที่เรียกใหม่ ๘ หมื่นเข้าบรรจุในกองพันเหล่านั้น จัดเป็นกรมกองชนใหม่อีก กับ ยังได้จัดกองหอร์ตตะทหารการคณาซิโอนาลชนใหม่อีก กองพันน้อยที่ ๗ ของโอเยโร ก็จะมาในที่นี้

ที่ฐานทัพได้เตรียมเสบียงอาหารมากมาย และเครื่องใช้ทุกสิ่งทุกอย่างตั้งคลัง และโรงพยาบาล ที่เมืองสตราสบูร์กได้จัดทำขนมปังแห้งเป็นจำนวนมาก

แผนการสงครามของนโปเลียนนั้น ค่อยคิดค่อยทำเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปตาม เหตุการณ์ ไม่ใช่วางลงตายตัวเสียแต่ต้นมือทีเดียวหามิได้ วันที่ ๑๘ กันยายนนโปเลียน มีลายพระหัตถ์ ไปยังมูว์ราต ให้ตรวจตราให้ทราบชัดว่าฝ่ายอาสเตรียได้มายังเมืองอูล์ม และโคเนาเวอร์ธแล้วหรือ หรือว่าทหารบาเวเรียยังอยู่ในเมืองนั้น ๆ ครั้นถึง วันที่ ๒๐ หรือ ๒๑ กันยายนจึงได้ทราบความแน่ชัด ว่าฝ่ายอาสเตรียยกออกมายัง แนวแม่น้ำอัลเลอร์ ที่วันโปเลียนได้เปลี่ยนแก้ไขแผนการสงครามนี้มีพยานชัด อยู่ในข้อความที่นโปเลียนเขียนไว้เองเรียกว่า “ เรื่องการเดินทางของกองทัพใหญ่ ” ลง วันที่ ๒๒ กันยายน ในข้อความนี้ได้กำหนดการที่จะกระทำไปล่วงหน้าไว้ ๒๕ วัน ดังต่อไปนี้

นามแม่ทัพ	นามเมืองต่าง ๆ ที่กำหนดให้ ไปถึงในเดือนตุลาคม			
	วันที่ ๓	วันที่ ๖	วันที่ ๙	วันที่ ๑๖
แบร์นาดอตต์	วูชบวร์ก	อันสบาซ	นูเรนแบร์ก	เวเกินสบูร์ก
มาร์มองต์	วูชบวร์ก	อันสบาซ	นูเรนแบร์ก	เวเกินสบูร์ก
ดาวส์ต์	มันน์ไฮม์	แมร์เกนต์ไฮม์	อันสบาซ	คิตพร์ต
เนย์	เซลส์	คราลส์ไฮม์	ไวส์เสินบวร์ก	อิงโกลสตัดต์
ลานน์ส์	สตราสบูร์ก	กมุנד	นอร์ดลิ่งเกน	นอยบวร์ก
ชูลท์	ลันเตา	อาเลน	โคเนาเวอร์ธ	

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

การที่อ้อมโอบไปยังท่าเลระหว่างเรเก็นสบูร์กและโคเนาเวอร์ธนั้นสแดงให้เห็น
ได้ว่า นโปเลียนมิได้คาดหมายว่า เมื่อฝ่ายอาสเตรียมได้ทราบถึงการเดินของฝ่าย
ฝรั่งเศสก็จะคงอยู่ที่เมืองอูล์ม ครั้นเมื่อปรากฏว่าฝ่ายอาสเตรียมคงตั้งนิ่งอยู่ แปลว่า
ไม่จำเป็นจะต้องอ้อมไกลดังที่คิดไว้ จึงได้สั่งเปลี่ยนแปลงในที่ ๒๔ กันยายน
ให้ กองทัพใหญ่เดินไปหาแม่น้ำดานฮุยบ ตรงระหว่างเมืองโคเนาเวอร์ธกับนอยบูร์ก
กำหนดว่าการเดินต้องแล้วเสร็จในวันที่ ๘ ตุลาคม ตามการที่เป็นจริงกองทัพน้อย
ทั้งปวงได้ข้ามแม่น้ำดานฮุยบไปในระหว่างวันที่ ๗ กับที่ ๘ ตุลาคม

วันที่ ๒๕ กันยายน มูราต กับลานีสส์ข้ามแม่น้ำไรน์ตามสะพานที่ตำบลเคฮ์ล
แล้วก็ยกไปยังช่องแคบในป่าชวาร์ชวัลด์ ทำการล่อลวงให้ข้าศึกระวังไปทางนั้น กอง
ทัพน้อยต่าง ๆ นอกจากนั้นออกเดินวันที่ ๒๖ กันยายน กองปีกขวาไปทางเมือง
คาร์ลส์รุเฮและโคเนาเวอร์ธเลียบเชิงเขาอัลป์ในชวาเบีย ทำหน้าที่เป็นกองระวังหน้าของ
กองทัพใหญ่ในตัว เมื่อได้สมทบกับมูราต และลานีสส์ ด้วยแล้วเลยมีกำลังทหาร
๖ หมื่นอยู่ทางนี้ และนโปเลียนเองเสด็จทางนี้ กองกลางออกจากมึนน์ไฮม์ไปยัง
นอยบูร์ก กองปีกซ้ายออกจากวูร์ชบูร์กมุ่งหมายไปยังเรเก็นสบูร์กก่อน ภายหลัง
เปลี่ยนเป็นไปยังอิงโกลสตัดต์ ออกเดินต่อวันที่ ๒ ตุลาคมภายหลังกองอื่นหมด

ยังเดินไกลแม่น้ำดานฮุยบเข้าไป นำแถวของกองทัพใหญ่ก็แคบสั้นเข้าไปทุกที
ในขั้นต้นน้ำแนวกว้างเป็นระยะ ๒๐๐ กิโลเมตร ครั้นถึงวันที่ ๓ ตุลาคมน้ำแนว
กองทัพจากลูดวิกส์บูร์กไปถึงอันสบาซ ผ่านตำบลดาลและอิงเกิ้ลฟิงเกิน เป็นระยะ
ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร วันที่ ๗ ตุลาคมอยู่ระหว่างโคเนาเวอร์ธกับอิงโกลสตัดต์เป็น
ระยะ ๖๐-๗๐ กิโลเมตร

ในขณะที่เดินไปหาแม่น้ำดานฮุยบนั้น กองทัพใหญ่ของนโปเลียนมีทางส่ง
กำลังมาจากฐานทัพที่เมืองฟรังค์ฟูร์ตและไมนซ์ ครั้นเมื่อได้ทำการขั้นต้นเสร็จ คือ
กองทัพอาสเตรียมที่อูล์มยอมแพ้แล้ว จึงเปลี่ยนทางส่งกำลังมายังทางตรงจากสตราสส์
บูร์กมามุนเช่น (มิวนิค)

วันที่ ๕ ตุลาคมกองทัพใหญ่ฝรั่งเศสอยู่ในแนวแคโตะเด็ลไฮม์ถึงไวส์เส็นบูร์ก และเตรียมการรบที่ใกล้ฮอร์ดิงเก้น ฝ่ายนายพลมัลคัมมิได้ป้องกันทางแม่น้ำดานฮุยบเลย เพราะหลงเชื่อในการล่อลวงทางบาชวาร์ชวัลด์ คิดแน่วแน่ว่าจะไปเปลี่ยนกองจะมาตีแนวแม่น้ำอัลเลร์ทางน้ำ เลยนึกว่ากองทัพหลวงของฝรั่งเศสนั้นเป็นกองทัพท้าย ครั้นกองทัพหลวงนั้นเดินไปยังเมืองสตูดต์การ์ต จึงนึกขึ้นได้ว่าอาจถูกตีทางข้างขวา จึงจัดการรวมกำลังกองหลวงของตนไปไว้ระหว่างเมืองอูล์มกับอัลเลร์ไฮม์ ส่วนทางหลังนั้นเชื่อเสียว่ามีดินแดนของเมืองอันสбахไบร์รอยท์ ซึ่งเป็นกลางไม่เข้ากับใคร กำลังอยู่พอแล้ว

ต่อถึงวันที่ ๕ ตุลาคม มัลคัมมิจึงเข้าใจว่ากองทัพฝรั่งเศสมิได้เดินมายังแนวแม่น้ำอัลเลร์เดินไปยังแนวแม่น้ำดานฮุยบทางตอนใต้มาจากเมืองอูล์มลงไป จึงตกลงใจจะรักษาแนวแม่น้ำดานฮุยบแต่เมืองอูล์มถึงกุนสบูร์ก (เป็นแผนสงครามที่ ๒) ในวันนี้เองคืนไมย์แอร์ ซึ่งคุมทหาร ๒ หมื่นห้าพันที่ป้องกันทางส่งกำลังระหว่างกองทัพกับกรุงเวียนและรักษาที่ข้ามแม่น้ำดานฮุยบต่างๆอยู่นั้นได้รับข่าวถึงการเดินของแบร์นาค็อตต์ จึงวางกองทหารขนาดย่อม ๆ ไว้ที่อิงโกสตัดด์และนอยบูร์ก แล้วตนเองข้ามแม่น้ำดานฮุยบเดินไปตามทางไปเมืองมุนเซ่น

วันที่ ๖ ตุลาคมกองพลฝรั่งเศสในบังคับบัญชาของตาม เข้ายึดได้สะพานที่มุนสแตร์

ฝ่ายมูราตยึดได้เมืองโคเนาเวอร์ธในเวลาเช้าวันที่ ๗ จึงข้ามแม่น้ำดานฮุยบซุลต์ข้ามตามไปคาบัสต์และมาร์ม็องต์ข้ามที่นอยบูร์ก ลานน์สข้ามณวันที่ ๘ ที่มุนสแตร์เนย์คงอยู่ทางฝั่งซ้ายเพื่อตรวจตราดูฝ่ายอาสเตรียมและกันหนทางซึ่งจะไปยังโบเฮเมีย

ครั้นมัลคัมมิได้รับข่าวจากโคเนาเวอร์ธ ในวันที่ ๗ จึงตกลงจะรวมกำลังซึ่งมากกว่าเข้าตีทหารฝรั่งเศสซึ่งข้ามแม่น้ำดานฮุยบมาแล้ว (เป็นแผนที่ ๓) ให้กองระวังนำม้าทหาร ๘ พันในบังคับบัญชาเฮ็ฟเฟินแบร์กออกเดินไปยังตำบลแวร์ดิงเก้น

ในอุทธรณ์บริเวณเยอรมัน

กรันได้ทราบว่าข้าศึกข้ามแม่น้ำดานฮุยมาเป็นกำลังมากมาย มัคค์ก็เปลี่ยนความคิดใหม่อีก ตกลงจะถอยไปยังเอากัสบูร์กและแนวแม่น้ำอินน์ (เป็นแผนที่ ๕) สั่งให้ คันทไมซ์แอร์ถอยไปยังแม่น้ำอินน์ ไปสมทบกับคูทซ์ฮอฟ ให้ เอ็ฟเฟ่นแบร์กเดินไปยังซุสมาร์สเฮาส์แทนที่กำบังการที่กองทัพจะเดินถอย

วันที่ ๘ ตุลาคมมูราตกับลานเนสเข้าตีกองระวังน้ำในบังคับบัญชาเอ็ฟเฟ่นแบร์กที่ตำบลแวร์ตงเกิน ตีแตกกระจัดกระจาย

นโปเลียนได้คิดไว้ว่าจะรวมกำลังกองหลวงฝรั่งเศสในมุมระหว่างแม่น้ำอิลแลร์กับแม่น้ำดานฮุย หันหน้าไปทางเมืองอูล์ม ให้ แบร์นาโดตตีซึ่งข้ามแม่น้ำไปตั้งใกล้สตัดต์ เมื่อวันที่ ๙ นั้น ยกไปยังเมืองมุนเช่น ไล่ทหารเอาสเตรียซึ่งตั้งรักษาอยู่นั้นไปเสีย แล้วไปตั้งอยู่หลังแนวแม่น้ำเอ็สซาร์ คูมเชิงคูทซ์ฮอฟซึ่งยกกองทัพมากองระวังน้ำถึงแนวแม่น้ำอินน์เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม

วันที่ ๙ ตุลาคม ในขณะที่กำลังถอยไปทางเอากัสบูร์ก และไปถึงตำบลบูร์เกาแล้ว มัคค์ได้รับข่าวถึงการรบที่แวร์ตงเกินและการรุกของฝรั่งเศส จึงเกิดมีความคิดขึ้นใหม่อีกว่าจะข้ามแม่น้ำที่กุนซ์บูร์กไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุย ตีปล้นกองทัพเนย์ แล้วถอยไปยังโบเฮเมีย (แผนที่ ๕) วันที่ ๙ เวลาเย็นเนย์ตีกองระวังน้ำของฝ่ายเอาสเตรียทางฝั่งซ้ายแตก แล้วก็เข้ายึดได้สะพานที่กุนซ์บูร์ก มีความประสงค์จะจัดการติดต่อกับกองทัพใหญ่ฝรั่งเศสที่อูล์มทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุย

มัคค์เลยต้องเปลี่ยนแผนการสงครามอีก ตกลงจะรวมกำลังที่อูล์มแล้วเดินจากนั้นผ่านนอร์ดลิงเกินไปโบเฮเมีย (แผนที่ ๖) การที่จะกระทำไปตามความคิดนี้ต้องเลื่อนไปทำต่อวันที่ ๑๑ เพราะกองทัพมีความเหน็ดเหนื่อยอดโรย เดินไปเดินมาหลายวันแล้วต้องการพัก

นโปเลียนคิดว่านายพลมัคค์ถูกต้านทานทางเหนือและทางตะวันออกแล้ว อาจไปทางใต้ ไปที่โรล ฝ่ายคูทซ์ฮอฟเล่าก็เข้าใกล้เข้ามาทุกที จึงส่งแบร์นาโดตตีไปยังมุนเช่น ดาวูดไปยังค้ำเอา เพื่อด้านทาน หันหน้าไปทางตะวันออก มาร่วมตั้งอยู่ที่เอากัส

บุรุษ ชุลตักกำลังเดินไปเม้มมึงเกิน เพื่อขีตททางซึ่งจะไปทีโรต เนย์, ลานนัส, มูราต, รุกไปยังเมืองอูลม์ นโปเลียนเองไปยังมุนเซ่น เพื่อจะให้ อยู่ใกล้กองทัพรุสเซีย ส่วนการบังคับบัญชาทหารที่ใกล้อูลม์นั้นมอบให้ มูราต ซึ่งแจ้งว่าอาจมีการรบทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุยบ

มูราต มีความประสงค์จะรวมกำลังให้มาก จึงสั่งให้ เนย์ ข้ามมาทางฝั่งขวา เลยเป็นการเปิดทางข้างฝั่งซ้ายให้ มัคคัลลอยไปโบเฮเมียได้ แต่เนย์ ไม่ทำตามคำสั่ง มูราต เต็มที่ กองทั้งกองพลคูปองต์ กับทหารม้าตราครุฑซึ่งให้ ลงจากม้าไว้ ทางฝั่งซ้าย เพราะเห็นว่าเป็นการไม่สมควรที่จะเปิดทางส่งกำลังของกองทัพ การที่เนย์ ได้ปฏิบัติไปดังนี้ ช่วยแผนการทัพของนโปเลียนในตอนนั้นให้ คงเป็นผลสำเร็จได้ ไม่เสียหายละลายเปล่า

ในวันที่ ๑๑ กองทัพนโปเลียนแยกกันตั้งอยู่ที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ดาวุสต์, แบร์นาด็อตต์กับทหารบาวาเรียรวมด้วยกัน ๙ หมื่นอยู่ที่มุนเซ่น ทหาร ๒ กองพลในกองทัพเนย์กับมูราตและลานนัส รวม ๖ หมื่น ๘ พันอยู่นำเมืองอูลม์ ชุลตักกำลังคุมทหาร ๒ หมื่นพันไปเม้มมึงเกิน กองรักษารองและม้ามองต์รวม ๒ หมื่น ๙ พันอยู่ที่เอากส์บูร์กเป็นกองหนุนซึ่งอาจหนุนได้ทั้งทางตะวันตกตะวันออก กองพลคูปองต์กับทหารม้า ๒ กองพลอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ กรมบัญชาการกองทัพใหญ่อยู่ที่เอากส์บูร์ก

วันที่ ๑๑ คูปองต์คุมทหาร ๖ พันคนออกเดินไปยังเมืองอูลม์ตามที่ได้รับคำสั่งแล้วที่ตำบลลยาสลาซ (หรืออาลเบ็คค์) ได้ประทะกับกองระวังนำฝ่ายเอาสเตรียมีกำลัง ๒ หมื่น ๕ พันซึ่งเริ่มออกเดินจะไปโบเฮเมีย เพื่อจะปิดบังกำลังอันน้อยของตน คูปองต์ทำการประจวบตนเป็นกองระวังนำของกองทัพคือเข้าตีฝ่ายเอาสเตรีย การรบดำเนินไปจนถึงเวลาค่ำ ฝ่ายฝรั่งเศสจับเชลยศึกได้ถึง ๖ พัน การที่คูปองต์ได้ทำการรบโดยแข็งแรงเสียทหารถึง ๒ พันทำให้อารัฐู้คแพร่ดินนั้นดีและมัคคัลเข้าใจแน่ ว่ากองทัพใหญ่ฝรั่งเศสเดินมาถึงคูปองต์ แปลว่าทางไปอาลเบ็คค์และนอร์ต์ถึงเกินไปเสียแล้ว เลยเลิกการที่จะตีตัดไปโบเฮเมีย ถอยกลับไปยังเมืองอูลม์

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

วันที่ ๑๒ กันยายนมัลกัตตกลงจะหยุดอยู่ที่อูลม์ เพื่อรอเหตุการณ์ต่อไป (แผนที่ ๑) แต่อาร์ชบิชอปแห่งค็อนสตันซ์และนายพลทั้งปวงพากันไม่ยอมเห็นด้วย ชัยแจงว่าคูป้องกันได้ถอยไปเพราะฉะนั้นแปลว่าตามความจริงฝรั่งเศสทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยหาได้มีกำลังมากไม้มิการโต้เถียงกันยืดยาว แล้วตกลงว่าวันที่ ๑๓ จะยกไปยังโบเฮเมียตามฝั่งซ้ายใหม่ คือทำตามแผนการสงครามที่ ๖ นั้นเอง แต่มีเปลี่ยนแปลงในวิธีแบ่งขบวนเดินบ้าง (แผนที่ ๘)

เช้าวันที่ ๑๓ แวร์เน็คคัมมุนาท์คุมทหารหมื่น ๖ พันเป็นกองระวังนำเดินไปยังไฮเดินไฮม์ รัชมน้ำที่คุมทหารหมื่น ๘ พันกับกองหนุนปืนใหญ่และกองสรรพการะตามไป เจ้าชาร์ลเซนต์แบร์กมุนาท์คุมทหารหมื่น ๘ พันไปทำการล้อมวงทางแม่น้ำอัลเลอร์และทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุยแล้วถอยไปยังไฮเดินไฮม์ เบ็ลลาซิมมุนาท์คุมทหาร ๕ พันมุ่งไปยังที่โรลซันไปตามลำน้ำอัลเลอร์ ผ่านแม่น้ำมิงเก้น แล้วต้องทำลายสะพานข้ามแม่น้ำอัลเลอร์เสียตามทาง เพื่อให้กองทัพฝรั่งเศสหนักว่ากองทัพเอสเตรียทั้งกองจะถอยไปยังที่โรล

วันที่ ๑๓ ตุลาคมกองทัพเอสเตรียเริ่มถอยไปจากอูลม์ แวร์เน็คคัมมุนาท์คุมทหารฝรั่งเศสตามทางกองพันเดียวเท่านั้น จับไล่เสียโดยง่าย แล้วเวลาค่ำไปถึงตำบลแอร์เบร์ชติงเก้น ทั้งนั้นเพราะเนย์รวมกำลังทหารมาขังแม่น้ำดานฮุยหมด รัชซึ่งกำหนดว่าจะออกเดินตามแวร์เน็คคัมมุนาท์ในเวลาเที่ยงนั้น ได้รับคำสั่งในขณะที่จะเริ่มออกเดินให้เปลี่ยนเป็นไปยังเฮ็ลลิงเก้น เพื่อกำบังกองทัพจากทหารฝรั่งเศสซึ่งอาจมาจากฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุย เวลาประมาณ ๑ ใน ๓ ของกองทหารในบังคับบัญชาวิชไปถึงเฮ็ลลิงเก้น

ในระหว่างวันนั้นมัลกัตได้รับข่าวว่าคนเดินหนึ่งสือของนโปเลียน ๘ คนได้ไปยังสตูลตการ์ต ชัยแจงว่ากรุงปารีสได้เกิดจลาจลขึ้นอีก และทหารอังกฤษได้ขึ้นบกที่เมืองบูโลญ คนสอดแนมซึ่งนโปเลียนส่งไปหามัลกัตได้ยืนยันว่าชาวทั้งนั้นเป็นชาวจริง เพราะฉะนั้นมัลกัตเลยตกลงใจว่าการเดินไปมาของกองทหารของนโปเลียนต่างๆ นั้นแปลว่าจะถอยไปยังแม่น้ำไรน์เท่านั้นเอง เลยจะอยู่ที่อูลม์ต่อไปไม่ถอย ส่วนกองทหารที่ออกเดินไปแล้วได้รับคำสั่งให้กลับมา (แผนที่ ๘)

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๘

ฝ่ายนโปเลียนได้ตกลงจะเข้าต่อสู้ทางตัวนอกในวันที่ ๑๔ ตุลาคม สำหรับการนี้รวบรวมทหารระหว่างแม่น้ำดานูบกับแม่น้ำอัลเลอร์ คือกองทัพมูราต, ลานน์ส, เนย์, และมาร์มองต์ ส่วนชุดซึ่งอยู่ที่แม่น้ำเลซ เพื่อตรวจตราดูทางไปทีโรลนั้น ให้รुकไปตามฝั่งซ้ายแม่น้ำอัลเลอร์ ดาวุธซึ่งอยู่ที่เอากส์บูร์กมีหน้าที่เป็นกองติดต่อยกหว่างกองปีกขวาในบังคับบัญชานโปเลียนเอง กับกองปีกซ้ายในบังคับบัญชาแบร์นาค็อดต์

เช้าวันที่ ๑๔ นโปเลียนเข้าล้อมค่ายน้ำสาพานข้ามแม่น้ำที่อูล์ม ซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำดานูบ เนย์รุกไปทั้ง ๒ ข้างแม่น้ำดานูบไปตีสาพานที่เอ็ลซิงเก็น

รัชยังมีทันได้รับคำสั่งให้กลับมายังเมืองอูล์ม จึงคงเดินต่อไปทางโบเฮเมีย เนย์เข้าตีตีสาพานที่เอ็ลซิงเก็น แล้วก็เข้าตีเทอกเนินเอ็ลซิงเก็น กองรัชก็ถูกกองพลในกองทัพเนย์กอง ๑ เข้าตีที่ตำบลลึงเกเนา รัชเสียบปืนใหญ่หมดแตกถอยกลับไปอูล์ม

ทางฝั่งขวาแม่น้ำดานูบลานน์สเข้าตีได้ล้อมค่ายน้ำสาพานที่อูล์ม ทหารของซาร์ตเช่นแบร์กต้านทานอย่างอ่อนแอ ถึงแม่ได้มีการรบที่เอ็ลซิงเก็นและที่ลึงเกเนา แล้วก็ตี มัคคียคงเชื่อว่าฝ่ายฝรั่งเศสจะถอย ยืนยันว่าต้องคงคอยดูเหตุการณ์ต่อไปไม่ยอมทำตามความเห็นนายพลทั้งปวง ซึ่งว่าควรถอยไปโบเฮเมียหรือทีโรล

ค่ำวันที่ ๑๔ อีริชชุกเฟรตน์นัค ไปจากอูล์ม ไปกับทหารม้า ๑๒ กองร้อย และไปทางใกล้ลึงเก็น ส่วนกองทัพนั้นเข้าอยู่ในบริเวณล้อมค่ายเมืองอูล์ม

ในกลางคืนวันที่ ๑๔ นโปเลียนสั่งให้เนย์ยึดเทอกเนินเหนือเมืองอูล์ม ให้ ลานน์สข้ามไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานูบไปตั้งอยู่ในที่ซึ่งเนย์ตั้งอยู่เดิมทางตัวนอกแห่งเมืองอูล์ม ระหว่างตีเบออุเนเตร์ชาตฝั่งแก่นกับตำบลฮาสดาซ ให้มาร์มองต์รักษา บัอมน้ำสาพานทางฝั่งซ้าย

เช้าวันที่ ๑๕ ลานน์สกับเนย์เข้าตีเทอกเนินมิเชลส์แบร์กซึ่งตกแต่งด้วยบัอมค่าย เป็นที่สูงยิ่งเมืองได้สวดก และตีได้หมื่น

เวลากลางคืนนโปเลียนบอกให้มัคคียอมแพ้เป็นขเลยศึก มัคคียตกลงต่อที่ที่ ๑๘ เมื่อเห็นว่าไม่มีทางอื่นจะทำได้ มัคคียได้ร้องขอว่าทหาร ๒ หมื่น ๖ พัน กับปืน

ในยุทธบริเวณเข้มนัน

ใหญ่ ๕๗ กระบอจะยอมเป็นขเลขศึกต่อเมื่อในวันที่ ๒๖ ไม่มีทหารเอาสเตรียหรือรัสเซียมาช่วยเลย ถ้ามีใครมาช่วยให้หนีไปเลี่ยนปล่อยพวกที่อยู่ในเมืองอุลมันถอยไปได้พร้อมทั้งอาวุธและสรรพภาระ นโปเลียนตกลงตามนี้

วันที่ ๑๕ ชุดสุดท้ายได้เริ่มมิงกัน เยลลาซิชซึ่งอยู่ใกล้ ๆ เลียร์บอยไปที่โรลที่เดียว ชุดสุดท้ายเดินผ่านอ้อซเส้นเข้าเส้นมายังบิเบราช เพื่มาตั้งอยู่ทางปีกซ้ายของกองทัพใหญ่

ตามความที่ตกลงกันกับมัลคี่ นโปเลียนจะต้องให้ทหารคงอยู่ที่อุลมันจนกว่าจะถึงกำหนดวันที่ ๒๖ แต่ถึงกระนั้นก็ได้ส่งมูรัต ไปไล่ติดตามตีกองทัพแวร์เน็ค เพื่อที่จริงแวร์เน็คจะสามารถจะถอยไปยังโบเฮเมียโดยง่าย แต่ครั้งนี้ได้ทราบเหตุการณ์ที่เป็นไปในวันที่ ๑๔ ได้ตกลงจะยกกลับไปช่วยมัลคี่ ในวันที่ ๑๕ จะเข้าตีกองทัพฝรั่งเศสทางหลัง ครั้นมาถึงตำบลเนเรนชเตเตนในวันที่ ๑๖ เปลี่ยนความคิดจะกลับถอยไปโบเฮเมียใหม่แต่เป็นการพ้นเวลาเสียแล้ว ทหารม้าของมูรัตเข้าล้อมรอบข้างเลียวอาวุธยอมตัวเป็นขเลขศึกในวันที่ ๑๗ ตุลาคม

ขั้วแต่อาวุธที่ถูกเผร็ดนั้นได้กับทหารม้าที่ไปช่วยและทหารม้าของแวร์เน็ค ซึ่งได้เรียกเข้าสมทบตามทางเท่านั้น ถอยไปยังโบเฮเมียได้

นโปเลียนถึงผลสำเร็จแห่งการทัพตอนนี โดยมิต้องทำการรบใหญ่

การทัพตอนต้นในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ นี้เหมือนกับการทัพในอิตาลีในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ นโปเลียนส่งกองทัพไปยังทางสกัดกั้นของข้าศึกทั้ง ๒ คราว ในปีพ.ศ. ๒๓๔๓ ใช้ดินแดนลอมบาร์เดียซึ่งเข้าไปยึดแบ่งจากข้าศึกเป็นฐานทัพ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ ใช้ดินแดนบาวเรียซึ่งเข้าไปยึดแบ่งจากข้าศึกเหมือนกันเป็นฐานทัพ เมลาสในปีพ.ศ. ๒๓๔๓ ยังได้ทำการรบใหญ่ แพ้แล้วจึงจัดการเจรจาเรื่องยอมแพ้ ฝ่ายมัลคี่มิได้ชอบชอบเชอความไฝ่ฝันของตนมากกว่าสังเกตความเป็นจริง เปลี่ยนจากแผนการสงครามอัน ๑ ไปหาอีกอัน ๑ ไม่พยายามทำการไปให้แข็งแรงจริงจังอย่างเดียว กระจายกำลังทหารมากจนจนตอนท้ายในเวลาสำคัญที่สุดไม่สามารถนึกถึงการรบต่อสู้ได้เลยทีเดียว

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๘

การเดินทางของนโปเลียนตกอยู่ในระหว่างน้ำกล้วอันตรายอยู่วัน ๑ คือ เมื่อคราวที่รวมกันที่อาลเบ็คเมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคมนั้น ฝ่ายเอสเตรียสามารถตัดไปโบเฮเมียได้และที่แก้ไขไว้ได้ก็โดยที่เนย์ได้ทำการดี ทำเองไม่ได้ทำตามคำสั่ง เป็นการนำปลาตที่สุดว่าในการรบครั้งนั้นทหารเอสเตรีย ๒ หมื่นไม่สามารถต่อสู้กับทหารของคูปองต์ ๖ พันได้ แล้วการที่ในระหว่างวันที่ ๑๒ ที่ ๑๓ ฝ่ายเอสเตรียไม่ได้จัดการลาด จะตระเวนอย่างกว้างขวางทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ ซึ่งสามารถจะทำให้เห็นชัดว่าตนจะถอยไปโบเฮเมียได้โดยง่ายนั้น ยิ่งเป็นการปลาตใหญ่น่าพิศวงที่สุด

เราได้กล่าวมาแล้วว่าน้ำแนวของกองทัพใหญ่ได้แคบเข้ามาเป็นลำดับในเวลาเดินจากแม่น้ำไรน์มาหาแม่น้ำดานฮุยบ ในขั้นต้นกว้าง ๒๐๐ กิโลเมตร ลงท้ายเหลือ ๖๐ กิโลเมตร แต่ครั้นข้ามแม่น้ำดานฮุยบไปแล้ว กำลังออกจะกระจัดกระจาย ทั้งนี้เป็นเพราะต้องรักษาทางส่งกำลังทางฝั่งซ้าย และต้องเตรียมพร้อมที่จะรบได้ ทั้งกับคูตูซอฟและกับมัลคทั้ง ๒ ทางข้างฝั่งขวา แต่โดยที่นโปเลียนมีกำลังมากกว่าข้าศึกถึง ๓ เท่า จึงสามารถทำการไปโดยเรียบร้อยไม่มีอันตรายตลอด เว้นแต่ในขณะระหว่างวันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ ซึ่งกล่าวมาแล้วเท่านั้น

ส่วนฝ่ายเอสเตรียนั้นเสียทีก็เพราะเหตุที่มีหัวน้ำซึ่งเป็นคนที่ชอบไฟเย็น ไม่สามารถทำการแตกหักอย่างใดเลย

วันที่ ๒๐ ตุลาคมกองทัพมัลคียอมเป็นขเลยศึกโดยแน่นอน นโปเลียนหยุดพักอยู่ที่แนวแม่น้ำเก็ช ๔-๕ วัน เพราะทหารได้ทำการมาแล้วมากมาย ได้เดินเป็นระยะระหว่าง ๑๐๐ กับ ๔๐๐ กิโลเมตร ใน ๒ เดือน มีความเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา กับนโปเลียนได้จัดการทำฐานทัพชั่วคราวที่เอาคส์บูร์ก หงกองเครื่องใช้สำหรับปืนใหญ่ไว้ ๑ กองกับได้ย้ายกองทัพโอเฮโรจากแม่น้ำไรน์มายังที่นี้ ส่งกองทัพเนย์ ไปในที่โรลเพื่อระงับความตื่นเต้นของพลเมืองในดินแดนนั้น และกำบังปีกขวาของกองทัพใหญ่ในขณะที่ถูกไปถูกรุ่น

ที่แนวแม่น้ำอินน์คู่หูซอฟกับทหารรัสเซียและเอสเตรียรวม ๖ หมื่น ๕ พันตั้งอยู่ แต่กรีนกองทัพอังกฤษเข้าไปใกล้ ก็ถอยไปหลังแม่น้ำเทิร์น

วันที่ ๒๖ ตุลาคมกองทัพอังกฤษฝรั่งเศสรวมกำลังที่แนวแม่น้ำอัสส์และเดินไป ยังแนวแม่น้ำอินน์ วันที่ ๒๘ ยึดได้ทางข้ามต่าง ๆ ที่แม่น้ำอินน์ ไม่มีข้าศึกต้านทาน

นโปเลียนยึดเมืองเบิราเนา และเพื่อที่จะให้เดินต่อไปได้สะดวกได้ จัดฐานทัพชั่วคราวที่ ๒ ที่แนวแม่น้ำอินน์ มีที่มั่นคงอยู่ที่พัลเซา แซร์ดิง เบิราเนาและวัลส์บูร์ก วางทหารเบาเร็วและฝรั่งเศสไว้รักษามืองเหล่านี้ ตั้งคลังเสบียง โรงพยาบาลและให้ ลอริสโตนเป็นผู้บังคับบัญชาทั่วไปตลอดจนการปกครองบ้านเมือง รักษาฐานทัพรักษา ทางส่งกำลังและทำการติดต่อกับโอเยโร ตรวจตราระวังข้าศึกในโบเฮเมียทางเหนือ และซัลซ์บูร์กทางใต้ แบร์เนาติดต่อรับคำสั่งให้ ไปยังซัลซ์บูร์ก ภายหลังเปลี่ยนเป็น ไปอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ เพื่อคุมเชิงข้าศึกทางโบเฮเมีย

เมื่อกองทัพอังกฤษได้ถูกข้าศึกต้านทานประการใดในแนวแม่น้ำอินน์ดังนั้น ก็เลยเดินต่อไปมุ่งไปกรุงเวียน นโปเลียนเองหยุดอยู่ที่เมืองเบิราเนาหลายวัน ส่วนทหาร นั้นในระหว่างวันที่ ๒๘ กับวันที่ ๓๑ เดินจากแม่น้ำอินน์ ไปยังแม่น้ำเทิร์น แบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนมีกองระวังนำกองพลทหารม้า ๒ กอง ๆ พลทหารราบ ๑ กอง ขบวนขวามือ กองทัพที่ ๒ เดินจากซัลซ์บูร์กผ่านเมืองลามบาซเลียบเชิงเขาโอบอ้อมแนวแม่น้ำแยก ทางขวาของแม่น้ำดานฮุยบซึ่งเป็นแนวต้านทานได้ทั้งสิ้นนั้นไปตลอด ขบวนกองหลวง อยู่กลางมีกองทัพที่ ๓ ที่ ๔ และกองรักษากองเดินตามทางจากเบิราเนาไปยังเมืองเว็ลส์ แบ่งแยกเดินตามกันเป็นตอน ๆ ระยะต่อเท่ากับระยะเดิน ๑ วัน ขบวนซ้ายมีกองทัพ ที่ ๕ ของลานน์ส์ กองพลคุ้มครองจากกองทัพที่ ๖ ของเนย์และกองพลคุมองโฆจากกอง ทัพที่ ๒ ของมาร์ม็องต์ เดินเลียบลำน้ำดานฮุยบไปเมืองลินซ์

ตามลำแม่น้ำดานฮุยบได้จัดกองเรือลำเลียง มีเรือ ๑๕๐ ลำบรรทุกเสบียงอาหาร สำหรับกองทัพ เพื่อจะได้ ให้ทหารไปทำการได้ทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำ

กองทัพอังกฤษยึดแนวแม่น้ำเทิร์นและแม่น้ำเอ็นซ์ โดยข้าศึกมิได้ต้านทาน เหมือนกัน นโปเลียนได้จัดกองทัพขึ้นใหม่อีกกอง ๑ ในบังคับบัญชามอร์ทิเยร์รวมกอง

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๘

พลุดูปองต์กองพลกาซางกองพลดุมองโซ แล้วส่งไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ เพื่อ
จะตัดทางถอยของกองทัพคูตูซอฟ

วันที่ ๕ พฤศจิกายน ที่ตำบลอัมสเค็ตเต็น ได้มีการรบต่อสู้กันอย่างอกุฏฏีระ
หว่างกองระวังนำฝรั่งเศส และกองระวังหลังรัสเซีย

วันที่ ๘ ฝ่ายฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองซังต์ โพลเต็น แต่คูตูซอฟข้ามแม่น้ำดานฮุยบ
ที่เมืองเกรมส์ไปได้ แล้วเผาสะพานเสีย

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน คูตูซอฟทราบว่ากองทัพมอร์ทิเยร์เดินไม่เป็นปึกแผ่น ท้าย
ขบวนล่าห่างจากหัวขบวนมาก จึงนำทหารของตนรุกไปต่อสู้ และที่ตำบลคัวร์เรนสไตน์
ใกล้เมืองเกรมส์ ได้ตีกองพลกาซางแตกกระจายทีเดียว นโปเลียนเลยสั่งให้กองทัพ
มอร์ทิเยร์กลับมาทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุยบตามเดิม

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายนกองทัพฝรั่งเศสเข้ายึดได้กรุงเวียน โดยไม่มีใครต่อสู้ไม่ต้อง
ยิงปืนสักนัดเดียว แล้วมูราต ไปยึดสะพานข้ามแม่น้ำดานฮุยบที่ใกล้กรุงเวียนได้ด้วย
กลอุบาย

ครั้นคูตูซอฟได้ทราบเหตุการณ์ทั้งนี้ ในวันนั้นเองก็ได้ทิ้งทหารที่ถูกอาวุธและมี
อาการเจ็บป่วยไว้ที่เกรมส์ ตนเองคุมทหารรีบไปยังเมืองชนาอิม สั่งให้ปากีราทิโอนคุม
ทหาร ๖ พันไปทำหน้าที่กองกระหนาบอยู่ที่เมือง ฮอลล่าบรูนน์-โซนกักราเบ็น มูราตคิดจะ
คุมทหารไปยึดเมืองนี้เสียก่อนแต่ทำการไม่ทัน จึงตกลงคอยให้ทหารราบมาสมทบ
แล้ววันที่ ๑๖ พฤศจิกายน จึงได้คุมทหาร ๔ หมื่นไปตีปากีราทิโอน ซึ่งได้ต่อสู้ต้านทาน
อย่างแข็งแรงที่สุดแล้วถอยไปได้โดยเรียบร้อย กองทัพรัสเซียถอยพันไปได้ วันที่ ๑๘
ไปถึงเมืองบรูนน์ แล้วจากนั้นถอยไปโดยสบายไปยังเมืองโอลมุตซ์ เพื่อสมทบกับกอง
ทหารในบังคับบัญชาบูกชโฮเฟเต็นซึ่งมาจากรัสเซีย

ที่กรุงเวียนนโปเลียนจัดฐานทัพชั่วคราวที่ ๓ ตามแนวแม่น้ำดานฮุยบวางกอง
ทัพมอร์ทิเยร์ ซึ่งมีกำลังอดโรยจากการรบที่คัวร์เรนสไตน์นั้น ให้รักษาดูฐานทัพใหม่นี้

ในขณะนั้นกองทัพ ๒ ฝ่ายตั้งอยู่ดังต่อไปนี้ ฝ่ายฝรั่งเศส เน้นกับกองพลของกอง
ทัพที่ ๖ หนึ่งกองและทหารเบาเวียอยู่ในที่โรล กองทัพที่ ๓ โอเยโรอยู่ที่เอากัสบูร์ก

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

และที่แนวแม่น้ำเลซ ลอริสโตนอยู่ที่แนวแม่น้ำอินน์ มอร์ทเยร์อยู่ที่กรุงวีน มาร์มองต์
คุมกองทัพที่ ๒ อยู่ที่บุรคคุดทางมาจากอิตาลี ดาวด์คุมกองทัพที่ ๓ อยู่ที่เพรสส์บูร์ก
ตรวจตราทางมาจากฮุงกาเรีย เบร์นาด็อตต์คุมกองทัพที่ ๑ อยู่ที่อิกเกลาตรวจตราคุมเชิง
ข้าศึกทางโบเฮเมีย นโปเลียนเองคุมกองทัพที่ ๔ ที่ ๕ กองรักษาองค์และกองหนุน
ทหารม้าตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เมืองบรุนน์ เตรียมจะติดตามกองทัพรัสเซียไปยังโอลมุตซ์
สามารถจะเรียกกองทัพที่ ๑ และที่ ๓ มาสมทบกับกองหลวงได้ ด้วย

ฝ่ายเอเชียเตรียรัสเซียรวมพลที่โอลมุตซ์มีทหารประมาณ ๘ หมื่นอาร์ชดัคเฟร็ด
นั้นกับทหารเล็กน้อยอยู่ในโบเฮเมีย อาร์ชดัคโยฮันน์อยู่ในที่โรล อาร์ชดัคคาร์ลซึ่งได้
คุมกองทัพไปทำการยุทธในประเทศอิตาลีและทำการมีผลสำเร็จได้ไชยชนะ แต่
โดยที่ทางยุทธบริเวณสำคัญฝรั่งเศสได้เปรียบมาก รัฐบาลเอเชียเตรียจึงสั่งให้กลับไป
ในฮุงกาเรีย เพื่อทำการขู่จะตัดทางส่งกำลังของฝรั่งเศส ประเทศปรัสเซียทำที่เตรียม
จะเข้าสมทบกับฝ่ายข้าศึกของฝรั่งเศส แปลว่าขู่จะตัดทางส่งกำลังจากทิศเหนือ

เหตุนี้เองทำให้ นโปเลียนต้องใช้ทหารทำการป้องกันทางส่งกำลัง และฐานทัพ
เป็นจำนวนมากมาย เป็นการตัดรอนกำลังของตนเองที่ใช้ทหารเข้าทำการรบกับข้าศึกให้
เป็นจำนวนมากมิได้

การรักษาทางส่งกำลังนับว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดในทางยุทธศาสตร์ ยากที่จะแก้
ให้ตกได้ แม้นโปเลียนเองก็แก้ไม่ตก คงต้องใช้ทหารเปลืองมากนักในการนี้

ในเดือนพฤศจิกายนตอนปลาย เหตุการณ์บังชี้ตัวให้ฝ่ายเอเชียเตรียรัสเซีย
รอกการรบแตกหักอยู่อีกสัก ๓ อาทิตย์ เพราะประเทศปรัสเซียได้ตกลงว่าจะเข้าด้วย
แล้ว แต่เตรียมกองทัพยังไม่พร้อมเพียง กับอาร์ชดัคคาร์ลนั้นก็ยังกำลังเดินมาจาก
อิตาลีอยู่ แต่เอมเปอเรอร์อาเล็กซานเดอร์ที่ ๑ กรุงรัสเซียทรงเห็นว่ากำลังเพียงพอ
แล้ว อยากรีบตีกองทัพนโปเลียนให้ถึงซึ่งปราชัยอย่างแตกหักโดยเร็ว ซึ่งทรงเห็นไป
ว่าจะกระทำได้โดยง่าย เพราะมีข่าวเล่าลือว่านโปเลียนมีทหารอยู่ที่บรุนน์ระหว่าง ๓ กับ
๔ หมื่นเท่านั้นและทหารมีอาการอดโรยมาก

ตามความคิดทั้งนี้ จึงตกลงว่าจะยกไปยังเมืองบรุนน์ ออกเดินทางวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน

จักายน มีความมุ่งหมายไปค้นโปเลียนให้แตกพ่าย แต่การที่จะทำไปให้สำเร็จผลได้หรือไม่นั้น ฝ่ายเอเชียเตริยรัสเซียเองก็มีความสงสัยกันอยู่เป็นอันมาก เช่นกุฑูซ็อฟเป็นต้นไม่เห็นชอบด้วยในการรุกรานนั้นเลย

ฝ่ายนโปเลียนนั้นแท้จริงต้องประสงค์ให้มีการรบแตกหักเสียก่อนที่ฝ่ายข้าศึกจะรวมกำลังกันได้มั่นคง แต่โดยที่พระองค์ไม่สามารถจะรวบรวมทหารเข้าในสนามรบกว่า ๖ หมื่น ๕ พัน—๘ หมื่น จึงเป็นการเหมาะกว่าที่จะคอยอยู่กับที่ไม่รุกต่อไป เพราะถ้ายิ่งรุกไปอีกก็ต้องทิ้งทหารรักษาทางส่งกำลังอีก แปลว่าจะรวมกำลังในสนามรบได้น้อยลงไปอีก นโปเลียนเกลียดทำให้ข้าวเล้าลือไปว่าพระองค์อยู่ในที่ลำบากมาก หวังว่าฝ่ายข้าศึกคงจะรีบรุกรมา คงจะได้ทำการรบกันณะที่นั่นที่ (ลำธาร) โกัดต์บาซ

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายนกองทัพเอเชียเตริยรัสเซียมีกำลัง ๗ หมื่น ๒ พัน ๕ ร้อย ออกจากค่ายโอลซาน เดินไปทางตะวันตกเพื่อรุกไปตีกองทัพฝรั่งเศสแบ่งเป็น ๖ ขบวน กองด้านขวาบุกซโอฟเต็น (รวมขบวนวิมปีเฟนและขบวนเคาน์ต์ลันเจโรน) มีทหารราบหมื่น ๘ พัน ๘ ร้อย ๕๐ ทหารม้า ๕ ร้อย กองกลางกุฑูซ็อฟ (มีขบวนของประชีบีเชฟสกี) รวมทหารหมื่น ๓ พัน ๘ ร้อย กองด้านซ้ายลิชเต็นสไตน์ (รวมขบวนของโคโลวราตและโฮเฮนโลเฮ) มีทหารราบ ๒ หมื่น ๒ พัน ๕ ร้อย ทหารม้า ๑ พัน ๖ ร้อย กองหนุนแกรนด์ดุคคอนสตันตินปาโวลวิชมีทหาร ๔ พัน ๕ ร้อยคน

ทหารเดินไปเป็นระเบียบเรียบร้อยถึงกับสั่งให้เดินก้าวเท้าพร้อมกัน แล้วมีคำสั่งให้กองด้านขวาเดินถ้ำออกไปข้างหน้าให้มาก สำหรับเมื่อประทะกับข้าศึกจะได้ตีตัดปีกซ้ายของข้าศึก

วันที่ ๒๘ กองระวังนำของบาภิราทีโอนจับได้กองพลน้อยทหารม้าฝรั่งเศสแล้วยังได้มีการรบระหว่างทหารม้าทั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งฝ่ายเอเชียเตริยรัสเซียได้เปรียบ ทั้งนี้ทำให้ฝ่ายนี้ยังมีความมั่นใจหนักขึ้นว่าคงได้ชัยชนะแน่

ตามรับสั่งนโปเลียน ทหารฝรั่งเศสถอยลงไปหมด ไม่ต้านทานให้แข็งแรงเลย

ฝ่ายเอเชียเตริยรัสเซียตกลงแน่นอนว่าจะทำการตามแผนซึ่งนายพลเอเชียเตริยเวย์โรเตร์ได้แนะนำ คือจะยึดทางถอยของกองทัพฝรั่งเศส โดยวิธีโอบปีกขวาตัด

ในยุทธบริเวณเยร์มัน

จากกรุงวีน แผนการรบนี้ไม่ถูกต้องกับเหตุการณ์เพราะว่า

๑) นโปเลียนมิได้มีทางถอยแต่เฉพาะไปกรุงวีนทางเดียว มีทางถอยและทางส่งกำลังอีกทาง ๑ คือจากบรุนน์ไปอิกเกิล, พัสเซา ได้ขนส่งเสบียงเครื่องใช้จากกรุงวีนไปยังตำบลนั้นแล้ว

๒) ต้องทำการซ้ำ ซึ่งเป็นทางให้เวลาให้นโปเลียนเพิ่มเติมกำลังของพระองค์ได้มากขึ้น

ถ้ารุกไปดีโดยตรง นับว่าเหมาะแก่เหตุการณ์เฉพาะในคราวนี้มากกว่า เพราะจะไม่เสียเวลา จะทำการแข็งแรงได้โดยรวดเร็ว

แม่ทัพฝ่ายอาอสเตรียรัสเซียได้มีคำสั่งให้ อาร์ชดยุกเฟรเดอริคซึ่งอยู่ในโบฮีเมียและแอมสเตอร์ดัมซึ่งอยู่ที่เกดิง รุกออกมาจากทางนั้นเพื่อเป็นการล่อลวง ส่วนอาร์ชดยุกการลินันดูเป็นการลมนักถึงเสียทีเดียว เพราะไม่ได้กล่าวถึงว่าอะไร แท้จริงถ้าให้รุกตีกองทัพบารมอนด์ออกมา จะทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสต้องส่งดาวุสต์ไปช่วยมารมอนด์ ไม่สามารถจะให้ดาวุสต์มาสมทบกับกองหลวงในสนามรบได้

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายนกองทัพรุสเซียอาอสเตรียเริ่มจัดการเดินทัพขึ้นข้างให้ข้าศึกในระยะที่ใกล้ประชิดกับกองทัพบฝรั่งเศส ได้เดินไปตามหนทางเกวียนในป่าซึ่งเป็นโคลนไปหมดด้วย เดินอยู่ถึง ๓ วัน ทหารเหน็ดเหนื่อยอย่างยิ่ง แต่ผลของการเดินนั้นก็ใช้เวลา ๑ วันที่ ๑ ธันวาคมกองทัพรุสเซียอาอสเตรียไหล่ออกไปประชิดที่มั่นฝรั่งเศสทางหน้า ในตำบลที่ห่างจากถนนใหญ่จากเมืองโอลมุตซ์ลงไปทางใต้ ๔ กิโลเมตรเท่านั้นเอง ไม่ได้โอบปีกตัดทางถอยของกองทัพบฝรั่งเศสเลย เป็นการเข้าตีตรงปีกซึ่งผิดกับโอบปีกมาก

วันที่ ๒ ธันวาคม มีการรบที่เอาสเตอร์ลิทซ์

ที่มั่นของฝ่ายฝรั่งเศสในการรบครั้งนี้ มีปีกซ้ายยันกับปลายเทือกเขาซังแนกมา จากเทือกเขาโบฮีเมีย กับทั้งยันกับเขามอซึ่งมีนามว่าซันโตน ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสได้จัดการตกแต่งด้วยบ้อมค่ายสนามมีปืนใหญ่และทหารประจำอย่างแข็งแรง ตามแนวหน้ามีแม่น้ำธารอันมีนามว่า ไกล์ดบาซไหลผ่านตลอดมีหมู่บ้านรายอยู่ตามลำธารนี้หลาย

หมู่ คือหมู่บ้านกรีซโควิตซ์, ปอนโควิตซ์, โซโคลนิตซ์, และเตลันนิตซ์ ปีกขวาจด
หนองซึ่งในระดูหนาวมีน้ำลึก

ที่มั่นทั้งอันตั้งคร่อมอยู่บนถนนไปเมืองบรุนน์ และยึดไปทางขวาพอที่จะบังทาง
ไปกรุงเวียนและทางมาจากประเทศซุงกาเรียได้ด้วย

ฝ่ายเอเชียเรียรุสเข้ามาตั้งขบวนรบลงนำที่มั่นฝรั่งเศส ปีกขวาจดหมู่เขา
ด้านกลางอยู่บนที่สูง (เขาขอรอบ) อันมีนามว่าปรัตเซน, ปีกซ้ายจดลำธารเอาเยสต์
กองทัพฝรั่งเศส มีกำหนดจัดขบวนรบดังนี้ กองทัพที่ ๕ ของลานีสส์เป็น
ด้านซ้าย มีทหารราบ ๒ กองพล ทหารม้า ๑ กองพล ตั้งคร่อมถนนไปเมืองบรุนน์
ทหารราบต่างกองพลต่างจัดเป็น ๒ แนว ด้านกลางมีกองทัพของซุลต์ประจำ มีทหาร
ราบ ๒ กองพล ทหารม้า ๑ กองพลตั้งอยู่หลังหมู่บ้านกรีซโควิตซ์และปอนโควิตซ์ กอง
พลทหารของเลอกรองด์ เป็นกองพลที่ ๓ ของกองทัพที่ ๕ ตั้งอยู่หลังหมู่บ้านโซโคลนิตซ์
และเตลันนิตซ์มีกองพลของฟรีอังค์จากกองทัพที่ ๓ ซึ่งกำลังรีบเดินมาจากเมืองไรเกิร์น
กับทั้งกองพลทหารคารากูนของบูร์ชีเยร์สำหรับอุดหนุนอีกด้วย กองพลทหารราบ ๒ กอง
กับกองพลทหารม้าที่กล่าวถึงนี้รวมกันเป็นด้านขวาได้บังกับบัญชาจอมพลดาวัสต์ กอง
ทัพของแบร์นาด็อตต์เป็นกองหนุนอยู่ในแนวที่ ๒ มีหน้าที่หนุนกองที่จะออกตีโต้ตอบทาง
ที่สูงปรัตเซน ตั้งอยู่หลังปีกซ้ายของกองทัพที่ ๕ ทหารม้าของมูราตตั้งอยู่ขวาถนน
ใหญ่ สำหรับ จะออกทำการในที่ราบระหว่างกองทัพที่ ๑ และที่ ๕ ในที่สุดมีกอง
หนุนใหญ่ตั้งอยู่เป็นแนวที่ ๓ มีทหารเกรนาเดียร์กองพลอุดีโนต์ ๑๐ กองพัน ทหารรักษา
องค์ ๑๐ กองพัน และทหารปืนใหญ่ทหารม้าของกองรักษากองทัพพร้อม เมื่อจะกล่าว
สรุปความก็แปลว่ากองทัพใหญ่ฝรั่งเศสแบ่งเป็น ๕ กองทัพน้อยกับกองหนุนทหารม้า
กองทัพน้อยทุกกองมีทหารราบ ๒ กองพล ทหารม้า ๑ กองพล กองทัพ ๑ เป็นด้านซ้าย
อีกกอง ๑ เป็นด้านกลาง อีกกอง ๑ เป็นด้านขวา กองที่ ๕ เป็นกองหนุนในแนวที่ ๒
อยู่หลังกองที่จะออกตีโต้ตอบ กองที่ ๕ เป็นกองหนุนใหญ่

ขบวนรบของฝ่ายรุสเซียเอเชียเรียมีอาการดังต่อไปนี้ มีกองระวังนำ ๒ กอง
กอง ๑ อยู่ที่ทางไปเมืองบรุนน์ อีกกอง ๑ ไปทางเอาเยสต์ ด้านขวาในบังกับบัญชาบา

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

กรีทไอออนคร่อมถนนใหญ่ไปเมืองบรูนน์หลังกองระวังน้ำที่ ๑ ด้านกลางในบังคับบัญชา มิโธราโดวิชตั้งอยู่บนที่สูงปรัดเช่น ด้านซ้ายมีกำลังรวมมากที่สุดแบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนที่ ๑ ที่ ๒ ต่างมีทหารราบขบวนละ ๑๘ กองพัน ขบวนที่ ๓ มี ๒๔ กองพัน มีกำหนดให้เดินไปยังหมู่บ้านโซโคลนิตซ์และเต็ลสันิตซ์ เพื่อโอบปีกขวา กองทัพฝรั่งเศสและยึดทางถอยของฝ่ายฝรั่งเศส บุคชโฮฟเดินเป็นผู้บังคับบัญชาด้านซ้าย

ส่วนทหารม้าหน้าที่ทำการรบในที่ราบระหว่างด้านขวากับด้านกลาง คือตรงกับ กองทหารม้าฝรั่งเศสที่เดียว กองหนุนใหญ่มีทหารรักษาองค์ มีกำหนดออกเดินจากเมืองแอัสแตร์ลิตซ์แล้วอยู่ข้างหลังของกองรบ

ในการที่ฝ่ายเอเชียรุตเซียได้จัดขบวนรบที่วามัน ก็เพื่อประสงค์จะโอบปีกขวาฝ่ายฝรั่งเศส แต่จะคงต้านทานทหารฝรั่งเศสทางด้านซ้ายของเขา ด้านขวาของตนไว้ด้วย ทำไปโดยมิได้รู้สึกว่าการที่ทำเช่นนั้น แปลว่าด้านขวากับด้านซ้ายของตนจะแยกห่างกันออกไปทุกที่ทำให้ด้านกลางอ่อนแอที่สุด ไข่แต่เท่านั้นครั้นถึงเวลาทำการจริงเข้าแล้ว ก็ไม่จัดการลาดตระเวนทางหน้าด้านกลางเลยด้วย ซึ่งเป็นการบกพร่องอันทำให้มีผลร้ายดังจะได้เห็นชัดต่อไป

นโปเลียนเล็งความผิดของข้าศึกได้ถูกต้องแต่ต้นมือ แล้วก็เตรียมจะทำการรบด้วยวิธีรับและรุกได้ตอบ จะปล่อยให้ฝ่ายเอเชียรุตเซียทำการไปตามใจก่อน จนกระทั่งด้านกลางของข้าศึกอ่อนแอ แนวรบยืดออกไปมากเกินไปเหตุแล้ว จึงจะตีโต้ตอบออกไปทางด้านกลาง ตีด้านกลางของข้าศึกให้แตกโดยฉับพลัน และผ่าตัดกองทัพอข้าศึกให้ขาดแยกออกไปเป็น ๒ ซีก

ตั้งแต่วเวลาข้ามถนนโปเลียนได้จัดให้กองทัพด้านกลางของตน ซึ่ง จะทำการตีโต้ตอบนั้นออกไปอยู่น่าลำธาร โดยข้าศึกไม่รู้สึกเลย เพราะมีหมอกกลบหนาทึบจนการกำบังตาในตัวด้วย

ฝ่ายกองทัพเอเชียรุตเซียก็เริ่มออกเดินไปตามกำหนด ขบวนของด้านซ้ายทั้ง ๓ เดินลงไปในที่ราบแล้วเข้าตีข้าศึกทางหน้าหมู่บ้านเต็ลสันิตซ์และโซโคลนิตซ์ ทั้ง ๒ ฝ่ายเริ่มทำการรบซึ่งกันและกันไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบ ทหารฝรั่งเศสต้านทานฝ่ายเอเชียรุตเซียซึ่งเข้าตีนั้นไว้ โดยแข็งแรง

เวลา ๓ โมงเช้า นโปเลียนเห็นว่าถึงเวลาที่เหมาะสมแล้ว จึงให้จอมพลซูลต์รับคุมทหารด้านกลางรุกขึ้นไปบนที่สูงปรัดเซ่น ซึ่งมีทหารข้าศึกรักษาอยู่น้อย ทหารม้าก็นำไปทำการลาดตระเวนโดยใกล้ชิด กองพลทหารราบทั้ง ๒ เดินตามไปโดยเร็ว จัดเป็น ๓ แนวซ้อนกัน ในแนว ๑ มีกองพันจัดแถวตอนเดินเรียงเคียงกัน มีระยะเคียงระหว่างกองพันพอที่จะจัดแถวนำกระดานได้ทันทีโดยไม่ต้องขยายระยะ ทหารฝรั่งเศสได้ที่สูงปรัดเซ่นโดยฉับพลัน ทหารเอเชียเติร์กซึ่งมีอยู่ในที่นั้นถูกเข้าตุ้มบอนแทงแตกถอยไปทันที ด้านกลางของขบวนรบฝ่ายข้าศึกก็เปิดออก กองพลทหารราบฝรั่งเศสทั้ง ๒ ซึ่งได้ไชยชนะ จึงเปลี่ยนทิศหันหน้าเลี้ยวไปทางขวา เข้าตีหลังขบวนด้านซ้ายของฝ่ายเอเชียเติร์กซึ่งมี ๓ ขบวนนั้น ได้รูกองไปทางเอเชียเติร์กและตีทหารในบังคับบัญชาบุกซโฮฟเดินแตก ฝ่ายจอมพลแบร์นาดีออตต์ คุมกองทัพของตนตามซูลต์ไป แล้วก็จัดขบวนบนที่สูงในที่ซึ่งซูลต์จัดขบวนรบอยู่เดิมขึ้น กองรักษาองคัลก็เดินตามกองทัพแบร์นาดีออตต์ไป

ระหว่างนี้กองทัพที่ ๕ ซึ่งอยู่ทางด้านซ้ายของขบวนรบฝรั่งเศสได้ต้านทานทหารในบังคับบัญชาบักราทโฮนและทหารม้ารัสเซียซึ่งเข้าตีนั้นไว้เป็นสามาร ในไม่ช้าก็ถอยออกไปในที่ราบได้ มีกองทหารม้าของมูรัตช่วยทางขวา กองพลทหารราบทั้ง ๒ ในกองทัพที่ ๕ นี้ต่างจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว ในแนว ๑ มีกองพันแถวตอนตั้งเรียงกันเว้นระยะเคียงพอที่จะจัดแถวนำกระดานได้โดยฉับพลัน เมื่อทหารม้าข้าศึกเข้าประจันบานเมื่อใดก็จัดแถวคาเร ชับไล่ทหารม้ากลับออกไป แล้วก็เปลี่ยนจัดแถวตามเดิมต่อไป ในที่สุดมูรัตจัดขบวนรบทหารครากูและกูร์สเชียร์ ๔ พันคน นำเข้าประจันบานตีทหารม้าข้าศึก ซึ่งล่าถอยออกไปทันที

แต่เวลา ๕ โมงเช้าไปกันนับว่าฝรั่งเศสรบชนะทั่วไปหมด ทางปีกขวาของฝรั่งเศสทหารรัสเซียไม่สามารถจะข้ามลำธารโกลด์บาชไปได้ เลยลงไปติดอยู่ในที่ลุ่ม มีทหารฝรั่งเศสล้อมยิงอยู่โดยรอบ ทางด้านกลางบรรดาทหารที่ฝ่ายเอเชียเติร์กเสียพยายามส่งขบวนเพื่อปิดช่องว่างในขบวนรบซึ่งขาดกลางนั้น ก็ถูกตีแตกกลับไปหมด เลยเปิดโล่งไปจนถึงเอเชียเติร์ก ทางด้านซ้ายของฝรั่งเศสทหารม้าฝรั่งเศสรบได้ไชย

ในยุทธบริเวณเยอรมัน

ขณะทหารม้าข้าศึก ส่วนจอมพลดานน์ส ก็คุมทหารติดตามบาทินีโอนไปทางถนนไปเมืองโอลมุดซ์

เอนเปอเรอร์ นโปเลียนทรงจัดการต่อไป เพื่อให้ข้าศึกแพ้จนยับเยินโดย กับพลัน ให้ทหารเข้าตัดด้านซ้ายฝ่ายข้าศึกจนแตกทำลายเกือบหมด ที่เหลือบ้างก็ถอยไปบนน้ำแข็งในหนองและทะเลสาบซึ่งมีอยู่ทางนั้น ได้ตามตีด้านขวาให้ถอยไปทางไปมณฑลโมราเวีย สั่งให้ดาวิสตีรับคุมทหารไปตามทางไปสูงกาเรีย เพื่อตัดทางถอยของกองทัพข้าศึกซึ่งแตกย่อยยับไปนั้น

ในการรบที่เอาสเตอร์ลิตซ์นั้นฝ่ายเอาสเตรียรัสเซียเสียทหารถูกอาวุธเจ็บป่วยล้มตายหมื่น ๕ พัน เป็นขเลยศีก ๒ หมื่น เสียธงไชย ๔๕ คันปืนใหญ่ ๑๘๖ กระบอก รถเกวียนพาหะนะ ๔ ร้อย ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารตาย ๘ ร้อย ถูกอาวุธเจ็บป่วยระหว่าง ๗ พัน กับ ๘ พัน

การรบครั้งนี้เป็นอย่างแตกหักแท้ ฝ่ายเอาสเตรียรัสเซียไม่สามารถทำการรบต่อไปโดยทันที ต้องขอหยุดรบแล้วเอาสเตรียเลยตกลงยอมทำสัญญาเลิกสงครามซึ่งได้เซ็นกันที่เมืองเพรสส์บูร์ก เอาสเตรียออกจากหมู่ประเทศซึ่งตั้งตนเป็นข้าศึกกับนโปเลียน ยอมละดินแดนเวเนตเซีย, ฟรีอูลี, อีสเตรีย, และคัลมาเทียซึ่งเป็นเจ้าของอยู่นั้น ให้ดินแดนเหล่านั้นมาเข้าสมทบกับประเทศอิตาลี ซึ่งแปลว่าของฝรั่งเศสนั่นเอง เพราะนโปเลียนเป็นพระเจ้าแผ่นดินอิตาลีอยู่ในตัว ยกดินแดนฟอร์อาร์ลแบร์กให้แก่บาวาเรีย ดินแดนชวาเบียให้แก่ประเทศสวิตเต้มแบร์ก กับทั้งให้เงินแก่ประเทศฝรั่งเศส ๑๐๐ ล้านฟรังก์วง.

ส่วนประเทศรัสเซีย, อังกฤษ, สเวเดนยังไม่ยอมเลิกสงคราม

การรบที่เอาสเตรียลิตซ์นี้ตามทางการของนโปเลียนซึ่งได้กระทำไปทุกสิ่ง นับว่าเป็นตัวอย่างอันดีที่สุดในทางยุทธวิธี เป็นแบบอย่างต่อมาจนทราบเท่าทุกวันนี้

ส่วนในยุทธบริเวณทางอื่นนั้น ในอิตาลีมีสเซนน่าเป็นแม่ทัพคุมกองทัพตั้งอยู่ที่แนวแม่น้ำอาดีเจ ในกองทัพมีกองพลทหารราบ ๕ กอง กองพลทหารม้า ๓ กอง เพื่อจะปิดบังการที่ตนมีกำลังน้อยมีสเซนน่าจึงทำการรุก เริ่มรุกเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๕-๕๐

ตีสหพันธ์เมืองเวโรนาได้ โดยข้าศึกมิทันรู้ตัว วันที่ ๒๘ ได้ทราบถึงการที่กองทัพเอาสเตรียที่อุลม์ยอมแพ้เป็นขเลยศึกแล้ว วันที่ ๒๙ จึงออกเดินต่อไป วันที่ ๓๐ เข้าตีกองทัพอาร์ชดยุคคาร์ลที่มั่นที่คัลลือเอโร ทหารฝรั่งเศสได้ทำการรบอย่างกล้าแข็ง แต่ก็ไม่สามารถจะตีที่มั่นได้ ฝ่ายเอาสเตรียเสียทหารมากมายก็จริงแต่ก็ยังคงต้านทานอยู่ได้

อีก ๒-๓ วันภายหลังนั้นการรบแพ้ทางยุทธบริเวณในเยอรมันทำให้อาร์ชดยุคคาร์ลต้องถอย มัสเซน่าตามไป เข้าไปในเยอรมันเลยเป็นกองทัพที่ ๔ ของกองทัพใหญ่ฝรั่งเศส แต่ก็มิได้ทำการรบสำคัญอย่างใด

ในระหว่างนั้นนายพลฝรั่งเศสก็ออกซังตซ์เข้าล้อมเมืองเวเนดเซีย กองทหารเอาสเตรียในบังคับบัญชาดยุคเดอะโรอัง ซึ่งถูกกองทัพใหญ่ฝรั่งเศสได้ออกมาจากดินแดนที่โรลเข้าไปอาไศรยในเมืองนั้น เลยถูกบังคับให้ยอมแพ้เป็นขเลยศึก

ทางเหนือประเทศที่รวมกันเป็นปรบักษ์ต่อฝรั่งเศสยังไม่ได้ทำอะไร เพราะเตรียมการไม่พร้อมเพียงใดทัน พอเริ่มจะทำการก็พอมีการรบที่เอาสเตรียลิตซ์ซึ่งเป็นผลแตกหักทำให้เลิกการทัพในปีนี้เสีย

แต่ว่าทางทะเลกองทัพเรืออังกฤษได้ไชยชนะอย่างหรรษา คือ ในการรบที่ตราฟาลกัว เลยกระทำให้ฝ่ายอังกฤษมีอำนาจใหญ่ในทะเลเต็มที่ คู่เคียงกับฝรั่งเศสมีอำนาจใหญ่ทางบก

ตอนที่ ๓๐

การทัพปี ๒๓๔๕-๒๓๕๐

ในประเทศปรัสเซีย และ ประเทศโปแลนด์

ได้กล่าวมาแล้วว่าในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ ประเทศปรัสเซียได้เตรียมที่จะเข้าทำการต่อสู้กับนโปเลียนด้วย แต่พอเตรียมการพร้อมก็พอมีการรบที่เอาสเตรียลิตซ์ ฝรั่งเศสรบชนะอย่างแตกหัก ทำให้ฝ่ายปรัสเซียรอชงักไปยังไม่เริ่มการรบ

แต่ประเทศอังกฤษ, รัสเซีย, สเปนยังคงเป็นปรบักษ์กับฝรั่งเศสอยู่ ทั้ง ๒ ฝ่ายได้พยายามเจรจากันเรื่องจะเลิกสงครามแต่ก็ไม่มีผลสำเร็จลงได้ ประเทศ

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

อันรวมกันเป็นมิตรทั้ง ๓ นั้นจึงได้พยายามจัดการให้ปรัสเซียมาเข้ากับฝ่ายตนต่อไป ได้เตือนถึงคำมั่นสำคัญของฝ่ายปรัสเซียที่จะช่วย กับทั้งแสดงให้เห็นว่า นโปเลียนยังคงหาอำนาจต่อไป มีความดำหรืออย่างใหญ่หลวง เช่นได้จัดการชักนำให้ประเทศต่าง ๆ ซึ่งอยู่ตามแนวแม่น้ำไรน์รวมกันเข้าเป็นสมาคมอย่างที่อังกฤษเรียกว่า คอนเฟเดอเรชั่น นโปเลียนเองเป็นผู้ปกป้องรักษาเป็นหัวหน้าของสมาคมประเทศที่รวมกันขึ้นใหม่นี้ตั้งขึ้นเป็นต้น กับทั้งได้บอกให้ทราบว่าในการเจรจาถึงสัญญาเลิกสงครามระหว่างฝรั่งเศส กับประเทศทั้ง ๓ ฝรั่งเศสได้กล่าวว่าจะยกประเทศอันโนแวย์ร์ลัตต์คืนให้แก่อังกฤษ กับประเทศอันโนแวย์ร์นี้ฝรั่งเศสยกให้แก่ปรัสเซียในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ เป็นการล่อใจมิให้เข้าช่วยทำการเป็นปรปักษ์แก่นโปเลียน

ประเทศปรัสเซียย่อมมีความรู้สึกอันถูกต้องว่า ควรต้องคิดอ่าน หนัวยวัง บำบัดการที่ประเทศฝรั่งเศสมีอำนาจมากขึ้นทุกที ๆ อันเป็นทางไม่ดีสำหรับความสุขของประเทศตน ในข้อนี้รัฐบาลปรัสเซียก็คิดถูก แต่ว่าเลือกเวลาเริ่มทำสงครามไม่เหมาะสมเลย เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๕ นั้นเป็นเวลาที่เราเร็วเกินไปหรือช้าเกินไปก็ได้ทั้ง ๒ ประการเร็วเกินไป เพราะในขณะนั้นกองทัพของประเทศซึ่งเป็นพวกเดียวกับปรัสเซียยังอยู่ห่างไกลมาก ยังไม่พร้อมเพรียงกันเลย ข้างฝ่ายฝรั่งเศสนั้นเล่าตรงกันข้าม มีทหารเป็นจำนวน แสน ๘ หมื่น รวมกันเตรียมพร้อมอยู่ในดินแดนฝรั่งเศสเนี่ย, ช้าเกินไปเพราะว่าถ้าไหน ๆ จะตกลงทำการสงครามกับฝรั่งเศสแล้ว ควรกระทำเสียแต่ปีกลายก่อนการรบที่เอาสเตอร์ลิตซ์ ส่งทหารแสนคนลงมาทางหลังกองทัพนโปเลียน ซึ่งจะทำให้กองทัพฝรั่งเศสเดือดร้อนใช้น้อย

แต่นั้นแหละในขณะนั้นเองกรุงเบอร์ลินมีพระนางอันงาม ซึ่งมีพระไทยร้อนจัด ทรงมีเสียงในกิจราชการมาก เพราะพระเจ้าแผ่นดินนั้น ทรงพระปรีชาสามารถมากก็จริงแต่พระไทยอ่อน มีหม้ออำมาตย์ราชเสวกซึ่งมีความคิดฝันในทางผิด ต้องการให้กระทำการสงครามเป็นกำลัง มีพลเมืองซึ่งรู้สึกอิจฉาริษยาว่าฝรั่งเศสทำการรบชนะวิเศษนัก มีพลเมืองบางคนทำการหมิ่นประมาทต่อราชทูตของนโปเลียน มีหนังสือพิมพ์

หลายฉบับซึ่งกล่าวจุดขึ้นไปในทางให้กระทำสงคราม มีนายพลเสนาบดข้าราชการผู้ใหญ่
มากมายร้องขอโดยโธ่จ้งให้เริ่มสงคราม วิชาในการที่ฝรั่งเศส รัชชณะไม่รู้จัก
คุณวุฒิของทหารฝรั่งเศส คณะจิตรในไชยชนะของทหารปรัสเซียแต่ครั้งฟร็อดริช
มหาราช ล้มเลิกและไม่รู้สักข้อความอันสำคัญว่าทหารปรัสเซียมีอาการคงที่อยู่มาก
เปลี่ยนแปลงดำเนินสู่ความเจริญดีให้เหมาะสมสมัย ยังคงทำการรบอย่างกรังรบ
ที่روسส์บาซ และล่อมั่นว่าการที่ไ้รบชนะฝรั่งเศสครั้งนั้น ยังคงเป็นพยานชัดว่า
ทหารปรัสเซียรบชนะทหารฝรั่งเศสได้โดยง่ายเสมอ ไม่รู้สึกเสียทีเดียวว่าทหาร
ฝรั่งเศสครั้งนั้นกับครั้งโน้นผิดกันอย่างไร ได้รับความฝึกหัดอบรมแปลกกว่าเดิม
อย่างใด คือความคิดเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปในสมัยเปลี่ยนแปลงซึ่งได้บรรยายมา
ในมาตรา ๘ แล้วนั้น ยังไม่มาถึงกองทัพปรัสเซียเลยในขณะที่จะเริ่มทำสงครามกับ
นโปเลียนครั้งนั้น ต่อเมื่อรบแพ้แล้วจึงรู้สึก

บัดนี้จำเป็นต้องบรรยายถึงยุทธบริเวณของการสงครามครั้งนั้นเสียก่อน

ยุทธบริเวณอยู่ในดินแดนซึ่งติดต่อกับทะเลเหนือและทะเลบัลติกมีลุ่มน้ำเวสส์
เอลเบ, โอเดร์, วิสตุลละและเนมมันอยู่ในบริเวณนี้ ทางเหนือฝั่งทะเลทั้ง ๒ ซึ่งออกนามมา
แล้วนั้นเป็นเขตร ทางตะวันตกมีแม่น้ำไรน์แต่เมืองไมนซ์ถึงเมืองเวสส์ลเป็นเขตร
เขตรทางใต้ คือแม่น้ำไมนซ์ และเทือกเขาโบเฮเมีย เขตรตะวันออกคือ แม่น้ำเนมมัน

ตำบลที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ ในยุทธบริเวณนี้ คือ กรุงเบอร์ลิน, เมืองม็ก
เด็บวร์ก, วิตเตินแบร์ก, สเปนเดอ, สแตตติน, คัสตรีน, คันซิก, วาร์ชวะ, ธอร์น, เกอ
นิกส์แบร์ก, เป็นเมืองบ้อมทั้งสี่

แนวต้านทานของฝ่ายปรัสเซียในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๕ คือ แนวแม่น้ำ
เวสส์, รุงแกร์วัลด์ (ป่า), แม่น้ำชาเล่, แม่น้ำเอลเบ, แม่น้ำโอเดร์, แม่น้ำวิสตุลละ,
แนวต้านทานของกองทัพปรัสเซียในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ คือ ในขั้นต้นแนวแม่น้ำวิสตุลละกับ
แม่น้ำแยกจากแม่น้ำนั้น เช่นแม่น้ำอูร์ก, แม่น้ำนาเรฟ, แม่น้ำบูก, แม่น้ำโอโมเลฟ ต่อ
ไปมีแนวต้านทานที่แม่น้ำเปร์เกิล และเนมมัน

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ในส่วนทางดำเนินการสงครามนั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ นโปเลียนอาจเลือกได้ ๓ ทาง ซึ่งเป็นทางจากฐานทัพไปยังกรุงเบอร์ลินที่มีจุดหมายอันสำคัญทั้ง ๓ ทาง คือทางซ้ายถนนจากเมืองเวสท์ฟาเลินผ่านเมืองมัคเคินบูร์กไปกรุงเบอร์ลิน ทางกลางถนนจากเมืองไมนซ์ผ่านเมืองฟรังค์ฟวร์ตไปกรุงเบอร์ลิน ทางขวาถนนจากเมืองบามแบร์กไปไลพ์ซิก แล้วสมทบกับทางกลางในที่นี้

(แผนที่หมายเลขที่ ๗)

เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงจัดการล้อมลงในทางที่ ๑ ที่ ๒ เพื่อให้ข้าศึกหลงระวังป้องกันทางโน้น แล้วทรงคุมกองทัพไปตามทางที่ ๓ ซึ่งเป็นการโอบปีกซ้ายกองทัพปรัสเซีย

ส่วนในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ นั้นมีหนทางดำเนินการสงคราม คือทางจากวาร์ซาวะไปเมืองเคอนิกส์แบร์ก ทางจากเมืองชอร์นผ่านเมืองไฮสส์แบร์กไปเคอนิกส์แบร์ก ทางจากเมืองมารีเนอว์เดร์ผ่านเมืองไฮล์เลาและฟรีดลันด์ไปเคอนิกส์แบร์ก ทางจากดันซิกผ่านเมืองทิลลิตไปเคอนิกส์แบร์ก

ภูมิประเทศในยุทธบริเวณนี้มีอาการเป็นทุ่งราบ เป็นทรายและเป็นที่ลุ่มหนองทั้งเป็นป่าบางแห่ง ไม่มีเทือกเขาใหญ่เลย

ส่วนกำลังทั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อกันนั้น มีอาการเปรียบเทียบได้ดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๕ ประเทศปรัสเซียกระทำการสงครามกับฝรั่งเศสโดยสันติโดยผู้เดียว ไม่รอกอยให้ประเทศสัมพันธมิตรมาช่วย จึงเริ่มทำการเสียก่อนเช่นเอาสเตอร์ในปีก่อน ทั้งนี้เพราะเชื่อมั่นในความกล้าหาญของทหารปรัสเซียและในยุทธวิธีซึ่งมีเป็นแบบมาแต่ครั้งฟรีดริชมหาราช ประเทศปรัสเซียได้ชักชวนและบังคับให้ประเทศซัคโซเนีย เฮสเสินและแบร์กันชไวท์ (บรุนสวิค) เข้าทำการด้วยกับตน รวมพลเมืองของประเทศเหล่านั้นทั้งหมด ๑๒ ล้าน มีทหารรวมประมาณ ๓ แสน

ส่วนประเทศอังกฤษ สเปน เดนมาร์ก และรัสเซียนั้นอยู่ห่างไกล ไม่สามารถจะส่งกำลังมาทำการในการทัพนี้ได้

ข้างประเทศฝรั่งเศสมีทหารถึง ๖ แสน มีเงินทองมั่งคั่งสมบูรณ์เพราะได้จัดการเรื่องเก็บภาษีอากรวางเป็นระเบียบใหม่เรียบร้อยแล้ว น้ำใจคนทั้งประเทศก็คุ้นเคยแก่การสงคราม และมีความร่าเริงเชื่อมั่นในทหารของตนเพราะรบชนะมานานแล้ว อนึ่งประเทศฝรั่งเศสได้ให้ประเทศต่าง ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นสมาคม อันเรียกสมาคมประเทศแถบลุ่มน้ำไรน์ส่งทหารออกทำการสงครามด้วย เลยนับได้ว่าฝ่ายฝรั่งเศสมีพลเมืองรวมหมดทั้งชาติฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี ถึง ๔๐ ล้าน

ส่วนกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งได้ทำการรบแท้ ๆ นั้นมีจำนวนดังต่อไปนี้

กองทัพฝรั่งเศสซึ่งทำการสงครามคราวนี้ ก็คือกองทัพใหญ่ซึ่งทำการรบชนะที่เอเชียแตร์ลิตชานเอง เมื่อก่อนเริ่มรบกองทัพยังอยู่ในเยอรมัน แต่ได้ถอยมาทางตะวันตกเป็นลำดับ กองทัพใหญ่แบ่งออกเป็น ๖ กองทัพน้อย ในกองทัพน้อย ๑ กอง มีกองพลใหญ่ทหารราบ ๒ หรือ ๓ กองพล มีกองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กองพลและกองหนุนปืนใหญ่ กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชาจอมพลแบร์นาด็อตต์มีกำลังทหาร ๒ หมื่น กองทัพที่ ๓ ในบังคับบัญชาจอมพลคาวัสส์ต์มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๗ พัน กองทัพที่ ๔ ในบังคับบัญชาจอมพลชุลล์มีกำลังทหาร ๓ หมื่น ๒ พัน กองทัพที่ ๕ ในบังคับบัญชาจอมพลลานน์ส์มีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๒ พัน กองทัพที่ ๖ ในบังคับบัญชาจอมพลเนย์มีกำลังทหาร ๒ หมื่น กองทัพที่ ๗ ในบังคับบัญชาจอมพลโอเยโรมีกำลังทหาร หมื่น ๗ พัน นอกจากนั้นในกองทัพใหญ่ยังมีกองหนุนทหารม้าซึ่งมีกำลัง ๒ หมื่น ๘ พันในบังคับบัญชามูราต์ กับทั้งกองรักษาพระองค์ เจมเปอเรอร์ซึ่งรวบรวมกันอยู่ที่เมืองเมอดอง แต่จะยกไปยังเมืองวูร์ซบูร์กโดยเร็ว รวมทหารที่จะทำการรบทั้งหมด แสน ๗ หมื่น ๕ พันคน กองทัพได้ตั้งรวมพลกันอยู่ตามโนน ด่านขาวอยู่ที่เมืองไบยร์อิช ด่านกลางอยู่ที่เมืองบามแบร์ก ด่านซ้ายอยู่ที่เมืองชไวน์ฟูร์ต กับยังมีกองทัพที่ ๘ ในบังคับบัญชามอร์เกเบร์กำลังรวบรวมกำลังรับคนเข้าประจำกรมกองอยู่ที่เมืองไมนซ์ สำหรับจะนำที่กองทัพหนุนต่อไปด้วย

อนึ่งกองฝึกหัดทหารใหม่ของกรมทหารต่าง ๆ ก็ตั้งเรียงรายอยู่ตลอดแม่น้ำไรน์ จัดการรับคนใหม่สำหรับ ๒ ปีเข้าประจำการทำการฝึกหัดต่างๆ เพื่อไป

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

เพิ่มเติมจำนวนทหารในกรมของตน ๆ ได้ และกองเหล่านี้เลยทำหน้าที่ป้องกันฐานทัพในตัวด้วย ตรงกับคำว่ากองรักษาทัพแท้ ซึ่งนายทหารของเราจะยังไม่ได้ ฝึกฝนถึงหรือยังแต่ไม่เห็นว่าเป็นอย่างไรเลย เพราะในประเทศเรายังมิได้จัดขึ้นเลย

ฝ่ายกองทัพปรัสเซียนั้น มีอาการที่จะกล่าวต่อไปนี้ได้จัดแบ่งออกเป็น ๒ กองทัพต่างหากกัน กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชาตุคเบร์นัคไวท์ (บรุนสวิค) มีจำนวนกองพลใหญ่ทหารราบ ๕ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๔ กอง มีกำลังทหารรวมทั้งหมด ๖ หมื่น ๖ พันคน กับมีกองระวังน้ำซึ่งมีจำนวนทหารหมื่นคนในบังคับบัญชาตุคไวมาร์ และกองกระหนาบหรือกองปีกขวารวมทหารมณฑลเวสต์ฟาเลียเป็นจำนวน หมื่น ๙ พันในบังคับบัญชานายพลรูเชล กองทัพที่ ๑ รวมพลที่เมืองมัคเดบูร์ก แล้วเดินไปยังเมืองแอร์ฟวร์ต ตั้งมั่นหลังเทือกเขาธูริงเก้น พระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียเองเสด็จกับกองทัพที่ ๑ นี้

กองทัพปรัสเซียที่ ๒ มีจำนวนทหารปรัสเซีย ๓ หมื่น ซึ่งมาจากมณฑลซ็เลเซียนกับทหารซัคโซเนีย ๒ หมื่น จัดเป็น ๔ กองพลใหญ่ทหารราบ ๓ กองพลใหญ่ทหารม้า ทั้งรวมในบังคับบัญชาเจ้าโฮเฮนโลเฮเป็นแม่ทัพรวมพลตั้งอยู่ที่เมืองเยน่า มีกองระวังน้ำอยู่ที่เมืองซาลเฟลด์ในบังคับบัญชาเจ้าหลุยส์ กับมีกองกระหนาบหรือกองปีกซ้ายอยู่ที่เมืองชไลส์ในบังคับบัญชานายพลเทออดอร์

รวมทหารทั้ง ๒ กองทัพแสน ๕ หมื่นคน กับยังมีกองทัพหนุนรวมทหารหมื่น ๕ พัน อยู่อีกกอง ๑ ตั้งรักษาแนวแม่น้ำเอลเบ้ ในบังคับบัญชาเจ้าประเทศสวีตเด็มแบร์ก เป็นกองหนุนยุทธศาสตร์

แผนการสงครามของแม่ทัพใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น มีปรากฏดังนี้

ฝ่ายปรัสเซียเข้าใจเชื่อมั่นว่าตนเตรียมพร้อมก่อน ถือว่ากองทัพฝรั่งเศสยังกระจัดกระจายกันอยู่ หวังว่าตนจะสามารถเข้าตีข้าศึกได้โดยมีทันรู้ตัว

เมื่อได้รวบรวมกองทัพพร้อมเสร็จในต้นเดือนตุลาคมหลังแนวธูริงแกร์วาลด์แล้ว ก็ให้กองปีกขวาก่อออกไปเพื่อติดต่อกับเจ้าผู้ครองเมืองเฮ็สเซินคัสเซิล ซึ่งได้จัดทหารอย่างคืบ ๒ หมื่นและสัญญาว่าจะอุดหนุนเข้าด้วยกับฝ่ายปรัสเซีย

ต่อนั้นไปคิดจะรุดออกตามทางช่องแคบในรูริงแกร์วัลด์ แล้วก็รุดไปยังแม่น้ำไมน์ รวมกันเป็นปีกแผ่นโผล่เข้ากลางแนวกองทัพฝรั่งเศสซึ่งยังกระจัดกระจายอยู่ ฝ่ายปรัสเซียมิได้ทราบเหตุการณ์ทางกองทัพฝรั่งเศสเลย ไม่ทราบว่าจัดการอย่างใดบ้าง เพราะฉะนั้นเมื่อได้ออกเดินไปเริ่มทำการในวันที่ ๕ ตุลาคมก็ประทะกับกองทหารฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งกำลังจะเริ่มทำการรุดนั้นทุกทางไป เลยต้องเลิกความคิดในการที่จะรุดเปลี่ยนเป็นทำการตั้งรับโดยทันควัน ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เตรียมการในทางรับไว้เลย

นโปเลียนได้พยายามเต็มที่ที่จะมิให้ ฝ่ายปรัสเซียทราบ เหตุการณ์ทางฝ่ายฝรั่งเศสเลย ให้ถือว่าตนได้เปรียบที่อยู่ตลอดจนถึงเวลาเริ่มรบ พระองค์เสด็จอยู่กรุงปารีส และรั้งกองรักษาองค์ไว้ที่เมอตองนานที่สุดที่จะเป็นได้ ในระหว่างนั้นกองทัพน้อยต่าง ๆ ได้รวมกำลังกันในลุ่มน้ำไมน์ แบ่งเป็นหมู่ใหญ่ ๓ หมู่อยู่ที่เมืองโคบูร์ก เมืองไค์นาซและเมืองไบร็อบซ์ ในเมืองทั้ง ๓ นี้ได้จัดตั้งกลังสเบียงเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำป้อมค่ายสนามป้องกัน แล้วให้กรมกองทหารวางกองรังฐานทัพไว้ในที่เหล่านี้

กองทัพฝรั่งเศสเตรียมจะแยกกันรุดไป ๓ ขบวนไปตามทางไปเมืองไลป์ซิกโดยปีกซ้ายกองทัพปรัสเซียซึ่งตั้งมั่นอยู่หลังแนวรูริงแกร์วัลด์ เพื่อหลอกลวงข้าศึก นโปเลียนมีรับสั่งให้ทำเป็นที่จัดการรวบรวมกองทัพ ที่เมืองเวสเซิลในบังคับบัญชาพระเจ้าแผ่นดินฮอลแลนด์ ประกาศว่ามีกำลัง ๘ หมื่น ทำให้ศุภเบรียนซ์ไวท์ (บรุนสวิคค์) มีความกังวลไปในทางปีกขวาของตน แต่ที่จริงกองทัพฝรั่งเศสจะทำการทางปีกซ้ายของข้าศึก

ในขณะเดียวกัน เพื่อจะตรวจตราคุมเชิงประเทศเอาสเตรีย นโปเลียนได้จัดทหารรักษาแนวแม่น้ำอินน์อย่างแข็งแรง ใช้กรมทหารฝรั่งเศสและกรมทหารบาวาเรียไปตั้งอยู่ที่เมืองพัสซา, แชรติง, เบิรนา, และค็ูฟส์ไตน์

ถ้าจะสรุปความแล้วแผนการสงครามของฝ่ายฝรั่งเศส ก็คือจะทำกับศุภเบรียนซ์ไวท์ (บรุนสวิคค์) เช่นเดียวกับที่ทำมาแล้วกับมัคส์ ในปีก่อน คือให้วิธีเดินทัพโดยปีกซ้ายของตนตัดทางส่งกำลังของข้าศึก แต่มิให้ข้าศึกทำอันตรายแก่ทางส่งกำลังของฝ่ายฝรั่งเศสเองได้

มีการ ๒ อย่างอันจะได้นำมาซึ่งผลสำเร็จ คือความปัดป้องมิคขัดและความรวดเร็ว

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

อนึ่งจะต้องกล่าวไว้ว่าในปี พ. ศ. ๒๓๔๘ ถึงปี พ. ศ. ๒๓๔๙ ก็ดี กองทัพซึ่งมีกำลังน้อยกว่าได้ช่วยให้กองทัพซึ่งมีกำลังมากกว่าทำการได้สะดวกด้วยอาการที่เดินเข้ามาใกล้เขตรแดนโดยมิได้คิดนำลึงค์ให้รอบคอบ

กองทัพฝรั่งเศสเดินโดยรวดเร็ว ตรงกันข้ามกับฝ่ายเยอรมันซึ่งเดินช้าและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ในขณะที่ขบวนทหารฝรั่งเศสทั้ง ๓ พร้อมเพรียงที่จะทุ่มเทเข้าตีปีกซ้ายของกองทัพปรัสเซียแล้วนั้น แม่ทัพปรัสเซียยังลังเลเดินไปมาเล็กน้อย เสียเวลาเป็นอันมาก วิธีทำการซึ่งผิดกันในทางยุทธศาสตร์อย่างไร ก็จะได้เห็นผิดกันในทางยุทธวิธีในสนามรบเหมือนกัน ทางฝ่ายฝรั่งเศสใช้ยุทธวิธีซึ่งไม่ยุ่งยาก ที่รวดเร็ว ที่สะดวก ฝ่ายเยอรมันใช้ยุทธวิธีซึ่งยืดยาวลุ่มลึกตามความคิดนักปราชญ์ หรือว่าโดยจริงก็คือถือแบบมากเกินไป

บัดนี้จะได้บรรยายถึงการทัพตามซึ่งได้ดำเนินไป

ในต้นเดือนตุลาคมกองทหารปรัสเซียต่าง ๆ ได้เข้าประจำตามตำบลต่าง ๆ ซึ่งกล่าวมาแล้ว กองทัพที่ ๑ อยู่ที่เมืองแอร์ฟวร์ตมีกองปีกขวาอยู่ที่ไอส์นาซ และกองระวังหน้าอยู่ที่รูริงเกอวัลด์ กองทัพที่ ๒ อยู่ที่เมืองเยน้า มีกองระวังหน้าอยู่ที่ซาลเฟิลด์ กองปีกซ้ายอยู่ที่ชไลซ์ แปลว่าฝ่ายปรัสเซียแบ่งเป็นหมู่ใหญ่ ๒ หมู่ มีหมู่ย่อยอยู่ทางปีกทั้ง ๒ ข้าง ได้จัดการลาดตระเวนทางน้ำ แล้วเตรียมการออกเดินไปยังแม่น้ำไมน์ในวันที่ ๕ ถึง ๑๐ ตุลาคม แต่ก็มีคำสั่งเลไม่แน่ใจลงไปไม่ได้แท้จริงอยู่เสมอ

ในขณะที่เดียวกันนั้นฝ่ายฝรั่งเศสรวมกันเป็น ๓ หมู่อยู่ที่เมืองไมยร์บวร์ค บามแบร์ก และชไวบวร์คเตรียมจะออกเดินเป็น ๓ ขบวน

กองทัพหนุนของฝรั่งเศสอยู่ที่ไมนซ์ กองทัพหนุนของฝ่ายปรัสเซียอยู่ระหว่างมักเดิบวร์กกับวิตเตินแบร์ก

เหตุการณ์เป็นอยู่ดังนี้จนวันที่ ๔ ตุลาคม นโปเลียนจึงสั่งให้ทหารของพระองค์ออกเดิน

ขบวนขวามี่กองทัพชุดและเนียร์รวม ๒ กองทัพ เดินตามกันมีระยะต่อห่าง
จากกันเท่ากับระยะเดินครึ่งวัน ออกเดินจากไบร์ธส์ วันที่ ๕ ไปถึงตำบลโฮฟ
วันที่ ๑๐ ถึงเฟิลาเอ็น วันที่ ๑๖ ไปถึงเกราและเอามา

ขบวนกลางมีกองทหารม้าของมูรัต ซึ่งมีทหารราบ ๑ กองพลใหญ่เดินตาม
ไปสำหรับอุดหนุนด้วยนั้น เดินไปนำเป็นกองระวังหน้าของกองทัพใหญ่ทั่วไป แล้ว
มีกองทัพแบร์นาตอตต์และกองทัพคาวัตต์เดินตามกันมีระยะต่อ ๑๒-๑๖ กิโลเมตร
แล้วในที่สุดมีกองรักษากองทัพเป็นกองหนุนของกองทัพใหญ่ทั่วไป ขบวนนี้ออกจากโคโร
นาขณะวันที่ ๘ ไปยังชาร์บูร์กถึงชไลซ์วันที่ ๕ นายพลปรัสเซียเทาเอนต์ขึ้นพยายาม
ต้านทานอยู่หน่อยหนึ่ง แต่แล้วก็ถอยไปเพราะเห็นว่าฝ่ายฝรั่งเศสมีกำลังมากกว่ามาก
ไปถึงเอามาเมื่อวันที่ ๑๒ สมทบกับขบวนขวา และเอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จมาตั้ง
ที่ว่าการกองทัพใหญ่ลงในที่นี้

ขบวนซ้ายมีกองทัพลานีสและกองทัพโอเชโรรวม ๒ กอง วันที่ ๕ ออกเดิน
จากโคบูร์กไปซาลเฟิลด์ วันที่ ๑๐ จอมพลลานีสซึ่งนำกองทัพของตนเดินไปข้างหน้า
ประทะกับกองระวังหน้าของกองทัพปรัสเซียที่ ๒ ในบังคับบัญชาเจ้าหลุยส์ ซึ่งหาบถอย
ไปเสียโดยเร็วไม่ กลับจัดขบวนรบออกต้านทาน ตั้งขบวนในที่ที่ไม่เหมาะ ปีกซ้าย
จดแม่น้ำซาเลและเมืองซาลเฟิลด์ แต่ปีกขวาถอยไม่มีอะไรกำบัง แล้วมีช่องแคบ
อยู่ข้างหลังด้วย จอมพลลานีสเข้าตัดทางข้างหน้ากับทางขวาของฝ่ายปรัสเซียพร้อม
กัน ๒ ทาง กองทหารปรัสเซียฝ่ายแพ้อยู่โดยเร็ว เสียปืนใหญ่ ๒๐ กระบอก และล่าถอยไป
เป็นอลหม่าน เจ้าหลุยส์เองถูกแทงสนพระชนม์ในสนามรบในขณะที่ทหารม้าเข้าประ
จันบาน เมื่อรบชนะดังนั้นแล้วขบวนซ้ายฝรั่งเศสก็เดินต่อไป ถึงเยนาเมื่อวันที่ ๑๒

ตามที่ว่ามานั้นเห็นได้ว่ากองทัพฝรั่งเศสออกเดินจากลุ่มแม่น้ำไมน์ เดินไปโดย
รวดเร็ว โอบปีกซ้ายกองทัพปรัสเซียไปได้แล้ว แนวการเดินทางที่ ๑ เป็น
เส้นคู่กับเทือกเขาชูริงเก็น เส้นที่ ๒ จากเยนาไปเกรา เส้นที่ ๓ จะให้เห็นต่อไปว่าตั้ง
เป็นเส้นคู่กับแม่น้ำซาเล แต่เยนาถึงเนามบูร์กเป็นการโอบเข้าไปทางหลังกองทัพปรัสเซีย
เข็ญมากเข้าทุกที่ ๆ

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ในระหว่างนี้ทางกองทัพปรัสเซียเห็นว่ากองทัพฝรั่งเศสรุกไปทางปีกซ้ายของตนโดยรวดเร็ว จึงจัดการรวมกำลังระหว่างเมืองไวมาร์และเยน้าในเดือนวันที่ ๑๑ แล้วภายหลังเกรงว่าจะถูกตัดจากแนวแม่น้ำเอลเบ้ จึงถอยไปตามฝั่งซ้ายแม่น้ำซาลเล กองทัพที่ ๑ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินเสด็จอยู่ด้วยออกเดินก่อน ไปยังเมืองอุเนสตรูตจัดทหาร ๓ กองพลวางไว้ที่นามบูร์กเพื่อกำบังช่องทางตรงนั้น อีก ๒ กองพลจะเดินไปจนถึงอุเนสตรูต

เจ้าโฮเฮนโลเฮ้กับกองทัพที่ ๒ และนายพลรูเชลซึ่งบังคับบัญชากองปีกขวาของกองทัพที่ ๑ คงตั้งมั่นอยู่ที่ไวมาร์และเยน้า เพราะฉะนั้นกองทัพปรัสเซียแบ่งออกเป็น ๓ ตอนซ้อนกันสำหรับการถอยกลับไปยังแนวแม่น้ำเอลเบ้ ไม่ได้ निकได้ฟันฟันไปเลยซึ่งได้ไปตั้งมั่นอยู่ทางปีกซ้ายของฝ่ายปรัสเซียแล้วนั้น จะรุกต่อไปเพื่อโอบตีหลัง

ตามความจริงในขณะนั้นกองทัพฝรั่งเศสตั้งแนวเป็นเส้นคู่กับแม่น้ำซาลเล จอมพลดาวิสต์อยู่ที่ตำบลนามบูร์ก จอมพลแบร์นาด็อตอยู่ที่ดอร์นบูร์ก เอ็มเปอเรอร์อยู่ที่เยน้า สั่งให้กองทัพน้อย ๕ กองมารวมกัน ณ ที่นี้ ระหว่างนี้ทหารม้าของมูราตส์รุกไปทางเมืองไลป์ซิก

นี่คือเหตุการณ์ซึ่งเป็นไปในวันที่ ๑๓ ตุลาคม

นโปเลียนเข้าพระทัยว่ากองทัพปรัสเซียทั้งกองรวมกันอยู่ที่ ๆ สูงละเยน้า จึงเตรียมจะกระทำการรบ แล้วเพื่อจะตีจากทางหลัง จึงสั่งให้จอมพลดาวิสต์และจอมพลแบร์นาด็อตข้ามแม่น้ำซาลเล ให้คงทำการโอบรอบใหญ่ต่อไป เดินไปยังไวมาร์และอโพลด์า

ในขณะทำการเดินทัพตามความคิดนี้ ได้มีการรบที่เยน้าและเอาเออร์สแต่คือการรบครั้งที่ ๑ นั้น เป็นไประหว่างหมู่ใหญ่ของกองทัพฝรั่งเศสกับกองทัพปรัสเซีย ในบังคับบัญชาเจ้าโฮเฮนโลเฮ้ การรบครั้งที่ ๒ เป็นไประหว่างกองทัพน้อยในบังคับบัญชาดาวิสต์กับกองทัพปรัสเซียซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงบังคับเอง ในขณะ

ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นเดินไปหากันประทะกันโดยมิได้ตั้งใจ จอมพลดาวุสค์กำลังเดินไปจากแคมป์
บุร็กไปไวมาร์ และพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียกำลังนำทหารไปอนุสตรุด กองทัพน้อย
ของแบร์นาตอตต์อยู่ที่คอร์นบุร็ก ระหว่างสนามรบทั้ง ๒ และมีได้เข้าในการรบทางใดเลย
จอมพลดาวุสค์ได้เรียกให้ไปสมทบ และถึงกับยอมให้เป็นผู้บังคับบัญชารวมทั้ง ๒
กองทัพแต่แบร์นาตอตต์ก็ไม่ยอมไป ถือว่ามีเกียรติอย่างอื่นตามรับสั่งเอมเปอเรอร์

กองทัพปรัสเซียทั้ง ๒ ซึ่งได้รวมกันในวันที่ ๑๒ ได้กลับแยกกันออกไปอีกใน
วันที่ ๑๓ เลยต้องไปทำการรบในสนามรบแยกต่างหากกัน

การรบครั้งที่ ๑ คือที่เยน้า

เจ้าโฮเฮนโลเฮ ซึ่งคุมทหารตั้งอยู่ที่เมืองนี้ เข้าใจเสียว่ามีข้าศึกอันจะต่อ
สู้กับตนได้เพียง ๑ กองทัพน้อยเท่านั้น คือกองทัพน้อยซึ่งข้ามแม่น้ำซาลเลที่ซาลเฟลด์
แล้วและเดินเลียบลงไปตามลำแม่น้ำนั้นไปยังอโพลต้า ผ่านระหว่างเยน้ากับไวมาร์
เพราะฉะนั้นโฮเฮนโลเฮ จึงตั้งกองทหารของตนบนที่สูงเหนือคัมป์เบลเลนดอร์ฟ หันหน้าไป
ทางทิศใต้ ข้างแม่น้ำนั้นมีชอกเขาอันมีนามว่ามูสธาลซึ่งมาเปิดกว้างต่อกับที่ราบลุ่มน้ำ
ซาลเลที่เมืองเยน้า ปีกขวายันแม่น้ำอัลม์และต่อไปจนถึงเมืองไวมาร์ ปีกซ้ายยัน
กับเมืองเยน้า ตามที่มั่นมีหมู่บ้านตั้งเรียงรายอยู่หลายหมู่บ้านมีป่าดงเป็นหย่อม ๆ
ด้วย ข้างหลังมีทางล่อยอยู่ ๒ ทาง คือไปใต้ปักษิทาง ๑ ไปแอร์ฟวร์ตทาง ๑ เหนือเมือง
เยน้ามียาอยู่อัน ๑ มีนามว่าลันด์กร้าเฟินแบร์ก ซึ่งเป็นที่สูงแลจากนั้นเห็นตลอด
ลุ่มน้ำ ฝ่ายปรัสเซียควรระวังทหารรักษาไว้ให้มากให้มั่นคงจึงจะถูก แต่ก็หาทำไม่

ในสนามรบเช่นนี้ เจ้าโฮเฮนโลเฮได้จัดขบวนรบดังนี้ ด้านกลางอยู่ระหว่าง
คัมป์เบลเลนดอร์ฟกับค็อสโปด้า ด้านขวาซึ่งมีทหารของนายพลรูเชลประจำอยู่นั้น
ตั้งอยู่ที่ไวมาร์ ด้านซ้ายในบังคับบัญชานายพลไฮล์ด์ซึ่งรักษาแนวลำน้ำซาลเล
ระหว่างเยน้ากับคอร์นบุร็ก รวมทหารในกองทัพปรัสเซียประมาณ ๑๑ หมื่น

เวลาค่ำวันที่ ๑๓ นโปเลียนได้เขาลันด์กร้าเฟินแบร์ก แล้วเลยพักแรมอยู่ในที่
นั้นกับกองทัพน้อยของตนและกองรักษาพระองค์ เวลาเช้าวันที่ ๑๔ ได้จัดให้

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ทหาร ๕ กองทัพน้อยมารวมกันจัดเป็นขบวนรบสำหรับรุกรมมีอาการดังต่อไปนี้ ด้านซ้ายมีกองทัพน้อยของโอเบโรซึ่งมีกองพลทหารราบ ๒ กอง กองพลทหารม้า ๑ กอง ด้านกลางมีกองทัพน้อยของลานเนสซึ่งมีกองพลทหารราบ ๒ กอง กับกองพลทหารม้า ๑ กอง ด้านขวามีกองทัพน้อยของซูลต์ซึ่งแบ่งเป็นกองพลเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว กองทัพน้อยของเนย์ซึ่งยังอยู่ข้างหลังยังไม่มาถึงสนามรบจะเป็นกองหนุนในแนวที่ ๒ แล้วกองรักษาพระองค์จะเป็นกองหนุนใหญ่ อนึ่งทหารม้าของมูราตซึ่งสั่งให้รับมาจากโลบส์กก็จะได้เข้าทำการรบในตอนท้ายเหมือนกัน รวมทหารในกองทัพฝรั่งเศสประมาณแสนคน และแนวขบวนรบซึ่งเป็นเส้นคู่กับแม่น้ำชาเล็นมีอาการได้ฉากกับแนวขบวนรบฝ่ายปรัสเซีย

ได้เริ่มการรบกันในเวลาเช้ามืดและมีหมอกกลงนามาก กองทัพของลานเนสเริ่มออกเดินก่อน กองพลซูลต์เดินไปยังตำบลโคลส์วิตซ์ และกองพลกาซานเดินไปไปยังคอสโปด้า ในระหว่างนี้จอมพลซูลต์ออกเดินจากโลบส์เค็ดต์ และจอมพลโอเบโรไปในซอกเขาบูฮ์ทาล กองพลทุกกองจัดขบวนรบเป็น ๒ แนว ซึ่งมีระยะต่อ ๒๐๐ เมตร มีปืนใหญ่และทหารขยายแถวยิงปืนไปข้างหน้า

ปืนใหญ่ได้ระดมยิงหมู่บ้านคอสโปด้าและโคลส์วิตซ์โดยแรงแล้วทหารราบก็เข้าตีและตีได้ โดยลับพลัน

กองทัพฝรั่งเศสได้ทำเลที่ตั้งจัดขบวนรบอย่างใหญ่ต่อไปได้ โดยสะดวก

กองทัพปรัสเซียมีความประหม่าตกใจ จึงให้ด้านซ้ายรีบเปลี่ยนทิศแนบลงไปข้างหลังให้หันหน้าไปทางทิศ แนวขบวนรบเลยเป็นมุมข้อศอก จอมพลซูลต์ลงเท้าที่ด้านซ้ายนั้นขับไล่ถอยแยกไปจากด้านกลาง ถอยไปทางหากทางคอร์นบูร์ก

เจ้าโฮเซนโลเฮ้จัดแนวขบวนรบใหม่ข้างหลังลงไป

บัดนี้เป็นเวลา ๔ โมงเช้า นโปเลียนพอพระทัยในการที่ได้เปรียบมาเพียงนั้นแล้ว จึงมีรับสั่งให้ระบับการเข้าตีไว้ที่หนึ่ง รอให้กองทัพน้อยมารวมรวมในขบวนรบพร้อมกัน

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๔๕-๕๐

ในขณะนั้นจอมพลเนย์มาถึงเขมร มีความเร็วร้อนอยากจะทำการรบโดยเร็ว จึงนำกองผสมกอง ๑ ซึ่งมีกองพันทหารเกีรนาเดียร์ ๑ กอง กองพันทหารราบชนิดเบา ๑ กอง ทหารพราน ๑ กอง กองพลน้อย รับขึ้นไปปลดเขาสัตว์ที่ราเฝ้าแบร์ก ออกมาทางซ้ายของกองทัพที่ ๕ และเดินทางไปยังหมู่บ้านเฟียร์เซฮันไฮลิเก้น เลยกลับเริ่มมีการรบกันอีกต่างฝ่ายต่างแย่งหมู่บ้านกัน ตีโต้กันกลับไปกลับมา จอมพลเนย์กับทหารที่ตามมาแล้วกองเด็กรบกับทหารในกองทัพปรัสเซียเกือบทั้งหมด แต่อีกไม่ช้านักจอมพลตานั้นก็ช่วยอุดหนุน แล้วรวมกันตีโต้หมู่บ้านเฟียร์เซฮันไฮลิเก้นได้โดยแน่นอน

ในขณะเดียวกันนั้นจอมพลซูลต์ก็รุกต่อไป ชูจะตีปึกกองทัพปรัสเซีย ฝ่ายจอมพลโอเชโรออกมายังถนนจากเมืองไวมาร์ชูจะตีทางขวา

ในที่สุดด้านกลางของกองทัพปรัสเซียก็ไม่สามารถต้านทานทหารกองที่ ๕ ที่ ๖ ของฝ่ายฝรั่งเศสได้ เลยกอบไปเป็นอลหม่าน ไปทางไวมาร์

ขณะนั้นกองทหารของรัสเซียซึ่งเดิมเป็นปึกขวา แล้วเปลี่ยนทำหน้าที่กองหนุน ในบัดนี้ โผล่ขึ้นมา

นายพลรัสเซียก็ไม่ว่ากองทัพฝ่ายตนถึงซึ่งประโยชน์เสียแล้ว และตนควรจะจัดการป้องกันให้ลอบไปได้โดยสะดวกคือทำหน้าที่กองระวังหลัง กลับจัดขบวนเข้าทำการรบอย่างแตกหักเลยถูกทหารม้าของมูรัตซึ่งเพิ่งมาถึงสนามรบในขณะนั้นตีแตกยับเยินไป กองทัพปรัสเซียเลยยังกระจัดกระจายใหญ่กลุ่มกันไม่คิดที่เดียว

ถึงเวลาบ่าย ๔ โมงการรบถึงที่สุดแล้ว ฝ่ายปรัสเซียพ่ายยับเยินทุกทาง วังหนีแตกเปิดเปิงไปตามถนนหนทางต่าง ๆ โดยไม่มีระเบียบเรียบร้อยเลย ได้เสียทหารถูกอาวุธเจ็บป่วยล้มตายเป็นสนามรบเป็นจำนวนหมื่น ๑ พัน ถูกจับเป็นเชลยศึก ๒ หมื่น เสียปืนใหญ่ ๒ ร้อยกระบอก ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหาร ๔ พันเท่านั้น

กองทัพปรัสเซียแตกทำลายไปกอง ๑ แล้ว คราวนี้จะต้องบรรยายถึงอีกกอง ๑ ว่าทำอย่างไรบ้าง

ได้กล่าวมาแล้วว่าในวันที่ ๑๑ กองทัพในบังคับบัญชาของพระเจ้าแผ่นดินเองได้ออกจากไวมาร์เดินไปนามบูร์ก ได้เดินไปได้ประมาณ ๒๔ กิโลเมตร แล้วหยุดพักแรม

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

อยู่ที่เมืองเอาเออร์สเค็คท์ วันที่ ๑๔ ได้ออกเดินต่อไป แต่พอข้ามลำธารที่เมืองเอาเออร์สเค็คท์นั้น กองระวังน้ำก็ประทะกับกองระวังน้ำฝ่ายฝรั่งเศส คือกองระวังน้ำของกองทัพที่ ๓ ซึ่งอยู่ที่เนมบูร์กในวันที่ ๑๓ แล้วออกเดินต่อไปแต่ในเวลาเช้ามืดวันที่ ๑๔ เพื่อจะไปตีหลังกองทัพปรัสเซียตามรับสั่งเอมเปอเรอร์นั้นไปเถียน

สนามรบของการรบครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นการรบในระหว่างกองทัพที่ ๑ ปรัสเซียกับกองทัพน้อยที่ ๓ ของฝรั่งเศสนั้น คือพื้นที่ระหว่างที่มัน ๒ แห่ง อันตั้งอยู่ ๒ ผังลำธารเอาเออร์สเค็คท์ ที่มันของฝรั่งเศสซึ่งทำการรบในขั้นต้นและเปลี่ยนเป็นรุกรายหลังนั้นมีปึกชายันแม่น้ำอัลม์ ปึกชายันหมู่บ้านสปีดแบร์ก ด้านกลางอยู่ที่หมู่บ้านฮัสเสนเฮาเสน ที่มันทางฝ่ายปรัสเซียซึ่งทำการรุกรายก่อนและภายหลังเปลี่ยนเป็นรับนั้น มีปึกชายันแม่น้ำอัลม์ มีลำธารกั้นอยู่ทางน้ำ ปึกชายันหมู่บ้านลิสคอร์ท กับมีชาโดเอ็ลคาร์ตส์แบร์กที่เป็นที่ป้องกันอยู่ทางหลัง พื้นที่กล่าวโดยทั่วไปนับว่ารกรกรกระ แต่พอที่ทหารเหล่าต่าง ๆ จะทำการรบได้ ไม่ติดขัด

กองทัพซึ่งต่อสู้กันมีอาการต่อไปนี้ กองทัพฝรั่งเศสมีกำลังทหาร ๒ หมื่น ๘ พัน จัดแบ่งเป็น ๓ กองพลใหญ่ทหารราบและ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า กองพลใหญ่ทหารราบทั้ง ๓ ในบังคับบัญชาฟรีอังค์ เดอเมอรังค์และเดออะกูแดงมีฉายาว่าไม่รู้จักตาย เพราะรบแข็งแรงนัก กองทัพปรัสเซียมีกำลังทหาร ๕ หมื่น ๔ พัน จัดแบ่งเป็น ๕ กองพลใหญ่ทหารราบกับกองพลใหญ่ทหารม้า ๔ กองเป็นจำนวนทหารม้าถึงหมื่น ๒ พัน ในจำนวนทหารราบนั้นใน ๒ กองพลมีนายทหารที่ได้ออกเป็นกองหนุนแล้วเรียกเข้ามารับราชการนั้นเป็นพัน ไม่ใช่ทหารประจำการ แปลว่าเป็นพวกที่มีความสามารถอ่อน

กองระวังน้ำทั้ง ๒ ฝ่ายได้ประทะกันโดยไม่รู้ตัวที่หมู่บ้านฮัสเสนเฮาเสน

จอมพลดาวุสตัดจัดการเข้ายึดหมู่บ้านนี้โดยกับพลัน เลยให้เป็นที่ตั้งด้านหน้าได้อย่างแข็งแรง ในขั้นต้นได้ยิงปืนใหญ่ขับไล่กองระวังน้ำปรัสเซียซึ่งเป็นทหารม้า ๖ ร้อยคน ในบังคับบัญชาบลูเชร์นั้นไป แล้วได้ให้กองพลกูแดงจัดขบวนรบกองพลเด็วาก่อน กองพลน้อยที่ ๑ อาไซรบหมู่บ้านวาทหารกรม ๑ เป็นต้นขว้างกรดม ๑ เป็นต้นซ้าย

(กองรบ) กองพลน้อยที่ ๒ ตั้งรวมอยู่หลังต้นขาของกองพลที่ ๑ (กองหนุน) สำหรับป้องกันทางขวาซึ่งรู้สีกว่าข้าศึกน่าจะระดมเข้าตี กับจอมพลดาวสุตได้จัดวางกองร้อยทหารปืนใหญ่เป็นจำนวนปืน ๑๐ กระบอกและทหารราบอีกกรมหนึ่งตั้งเป็นแถวตอนกองพันจัดแถวหน้ากระดานไว้ทางขวานด้วย

กองพลปรัสเซีย ๑ กองออกจัดขบวนรบตรงหน้ากองพลฝรั่งเศสซึ่งว่ามานี้ ทหารม้าปรัสเซียในบังคับบัญชาบลูเชร์พยายามจะโอบปีกขวาฝรั่งเศส แต่ทหารราบฝรั่งเศสได้จัดการเป็นกองพัน ๆ แล้วยิงต้านทานทหารม้าไว้ได้เป็นสามาร ๒ ฝ่ายต่างยิงกัน ฝ่ายฝรั่งเศสให้ทหารขยายแถวอาโศรยที่กำลังอยู่แล้วยิงไป ฝ่ายปรัสเซียยิงพร้อมกันจากแถวหน้ากระดาน

ต่อเนื่อกองพลฝรั่งเศสขึ้นไปจัดขบวนรบ และตามที่สังเกตเห็นว่าฝ่ายปรัสเซียคงตีหนักมาทางขวาก็ขึ้นไปจัดขบวนรบทางขวาเป็นด้านขวา ให้กองพลกุเดรวรวบรวมกันทั้งหมดเป็นด้านซ้ายอยู่ที่หมู่บ้านฮัสเสนเฮาส์ ข้างฝ่ายปรัสเซียก็ได้จัดกองพลของวาร์เตนสเลเบินมาในกองรบพร้อมกับฝ่ายฝรั่งเศสจัดกองพลฝรั่งเศสขึ้นมา ต่างฝ่ายได้สู้รบซึ่งกันและกันอย่างอกุศลธู แต่ก็ไม่มีใครกล่าวได้เปรียบเสียเปรียบอย่างใด คงเสมอกันอยู่

คราวนี้กองพลมอริสฝรั่งเศส กองพลโอริ่งซ์ฝ่ายปรัสเซีย ต่างเพิ่มเติมเข้ามาในแนวรบของฝ่ายตนพร้อมกัน แปลว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างมีทหาร ๓ กองพลเข้าอยู่ในกองรบแล้ว แต่กองพลปรัสเซียนี้มีจำนวนทหารมากกว่ากองพลของฝรั่งเศส แล้วฝ่ายปรัสเซียยังมีทหารม้าช่วยอุดหนุนอยู่ถึงหมื่น ๒ พัน ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารม้าชนิดเบา ๒-๓ กรมเท่านั้น

ทหารม้าปรัสเซียอันมีจำนวนมากซึ่งอยู่ในบังคับบัญชา เจ้าวิลเฮล์ม ได้เข้าตีปีกซ้ายฝรั่งเศส จึงเข้าประจันบานกองพลมอริสในขณะที่กองพลนั้นกำลังจัดขบวนรบ แต่กองพลฝรั่งเศสรีบจัดแถวกระโดดวิ่งไล่และสามารถตีทหารม้าได้ถึงหมื่น ๒ พันนั้นถอยกลับออกไปได้

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ก่อนนั้นไปกองพลฝรั่งเศสทั้ง ๓ ก็ได้รวบรวมอยู่ด้วยกันบนที่สูง ที่นั้นของฝรั่งเศสยังคงอยู่ในมือทหารฝรั่งเศสโดยแน่นอน ข้าศึกได้เข้าตีก็ครั้งก็ถูกขับไล่ไปทุกคราว เสียทหารเจ็บป่วยล้มตายมาก เพราะฉะนั้นถึงแม้ฝ่ายปรัสเซียยังมีทหารอยู่ในกองหนุนอีกถึง ๒ กองพล การรบก็ยังได้กลับมาเป็นหลัง คือฝรั่งเศสเปลี่ยนเป็นทำการรุก ทหารปรัสเซียกลายเป็นทำการรับ

กองพลฝรั่งเศสทั้ง ๓ อาศัยยุทธการปืนใหญ่ช่วยยิงระดมข้าศึกอย่างแข็งแรง ได้ยกออกไปข้ามลำธารและรุกไล่กองทัพปรัสเซีย ซึ่งถอยไปทางไวมาร์ และจัดกองพลทั้ง ๒ ในกองหนุนและทหารม้าออกมาทำบังทหารซึ่งเป็นกองรบเดิมแล้วอัดไว้มากจนต้องถอยไปนั้น

การถอยคงเป็นไปตามระเบียบเรียบร้อยก่อน แต่พอเมื่อถอยไปมิได้เท่าใด กองทัพน้อยที่ ๑ ของฝรั่งเศสก็โผล่มาที่เือกเนินที่โอโพลด์ และในขณะเดียวกันนั้น ทหารปรัสเซียก็ได้รับข่าวถึงการที่กองทัพของเจ้าโฮเซนโลแยรบแพ้แล้วนั้น ทั้งได้พบทหารกองทัพนั้ซึ่งวิ่งหนีกระจัดกระจายมาด้วย เลยทำให้ทหารปรัสเซียมีความตื่นตกใจเป็นกำลัง เกิดวิ่งกระจัดกระจายทั้งระเบียบหมด รีบถอยหนีไปยังเมืองแอร์ฟวร์ตและเชอัมเมอร์ดา

กองทัพของพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียเสียทหารที่เอาแอร์สตัดต์ ถูกอาวุธบาดเจ็บล้มตายหมื่นคน ถูกจับเป็นเชลยศึก ๓ พัน เสียปืนใหญ่ ๑๑๕ กระบอก

กองทัพดาวิดเสียทหารหมื่นคน แต่การที่ดาวิดสามารถนำทหารที่มกล้นน้อยกว่าต้านทานต่อสู้กับทหารที่มีจำนวนมากกว่าได้เป็นผลสำเร็จครั้งนี้ เป็นการนำพิศวขมเชยที่สุด เล่ากันว่าในขั้นต้นเมื่อดาวิดกลับไปยังเอมเปอเรอร์โนโปเลียนว่าตนประทะกับกองทัพพระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียทั้งกองนั้น เอมเปอเรอร์ไม่ทรงเชื่อ เพราะเขาพระไทยว่ากองทัพปรัสเซียรวมอยู่ด้วยกันที่เยน่านั้น กลับกริ้วรับสั่งให้ไปบอกดาวิดว่าท่านจอมพลที่จะทำลายเห็นทหารข้าศึกมากไปตั้ง ๒ เท่าเสียแล้ว และไม่มีรับสั่งให้ส่งทหารไปช่วยเลย จนลงท้ายทรงทราบความจริงโดยแน่ชัดแล้ว จึงมีรับสั่งให้กองทัพที่ ๑ รีบไปช่วย ไปถึงสนามเมื่อฝ่ายปรัสเซียเริ่มถอยแล้ว

ในการรบที่แม่น้ำและเอาแอร์สตัดคั้น ฝ่ายปรัสเซียเสียทหาร ๑ ใน ๓ ของจำนวนทหารทั้งหมด และเสียอาวุธเครื่องใช้ต่างๆ เป็นอันมาก

อนึ่งฝ่ายปรัสเซียมิได้เตรียมการเรื่องถอยไว้อยู่ กองทัพก็เลยถอยไปตามบุญตามกรรม ในวันที่ ๑๔ เวลาค่ำรวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่ ๒ หมู่ คือที่แอร์ฟวร์ตหมู่ ๑ ที่เชื่อมแม่น้ำหมู่ ๑ รุ่งขึ้นวันที่ ๑๕ เจ้าโฮเฮนโลเฮซึ่งได้รับบังคับบัญชาทหารทั่วไป นำทหารออกเดินไปเมืองมัคเดบูร์ก แบ่งกันเป็น ๒ ทาง ขวาของสารีทาง ๑ ซ้ายทาง ๑

ในวันที่ ๑๕ นั้นเองนโปเลียนได้ส่งมูราตและเนย์ไปยังเมืองแอร์ฟวร์ตจอมพลทั้ง ๒ นี้ได้บังคับให้ทหารรักษาบ้อมเมืองแอร์ฟวร์ตยอมแพ้ยกบ้อมให้ เลยได้บ้อมกับทหารบ้วยเจ็บบ้างอยู่ในที่นั้น ๖ พันทหารที่ไม่เจ็บบ้วยถูกจับเป็นเชลยศึก ๕ พัน และอาวุธสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นอันมาก ชุลตได้เดินไปยังนอร์ตเฮาส์และมัคเดบูร์ก ได้ตามกองทัพปรัสเซียไป แบร์นาค็อดต์เดินไปยังอัลเล่แล้ววันที่ ๑๗ พบกองทัพหนุนฝ่ายปรัสเซียในบังคับบัญชาเจ้าวูร์ตเต้มแบร์ก ฝรั่งเศสเข้าตีฝ่ายปรัสเซียแตกถอยไปยังเมืองมัคเดบูร์ก ดาวิต, ลานน์ส, และโอเยโรได้หยุดพักวันหนึ่งแล้วก็เดินตรงไปยังแนวแม่น้ำเอลเบ้แยกกันข้ามแม่น้ำในที่ต่าง ๆ กับในขณะที่ดาวิตเดินไปนั้นได้จัดการยึดได้บ้อมวิตเต็นแบร์กด้วย

ทั้งนี้เห็นได้ว่านโปเลียนได้ทรงจัดการส่งกองทหารซึ่งรวมกันทำการรบในสนามรบแล้วนั้นแยกไปในทิศต่างๆ เพื่อยึดตำบลสำคัญในยุทธบริเวณให้ทั่วถึง ได้ปล่อยบรรดานายทหารชาติซัคโซเนียที่จับได้เป็นเชลยศึกนั้นกลับบ้านเมือง เลยสามารถเกลี้ยกล่อมให้ประเทศซัคโซเนียกลับเข้ากับฝ่ายตนได้ แล้วได้ตั้งฐานทัพชั่วคราวขึ้นใหม่ที่แอร์ฟวร์ต วางกองทหารรักษาอย่างมั่นคง ให้นายพลคลาร์คเป็นผู้บังคับบัญชา จัดการติดต่อระหว่างเมืองแอร์ฟวร์ตกับเมืองไมนซ์ เมืองไอเสนاخและเมืองฟรังค์ฟวร์ต ให้เป็นทางส่งกำลังอันตรง เลิกทางส่งกำลังเป็นทางอ้อมตามดินแดนฟรังโกเนีย ซึ่งใช้ชั่วคราวสำหรับการโอบปีกกองทัพซัคเซีย ภายหลังเมื่อได้บ้อมวิตเต็นแบร์กแล้วยังได้จัดฐานทัพชั่วคราวในที่นั้นอีกแห่ง ๑ และใช้เป็นที่ยึดมั่นในการเดินทัพต่อไป

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ฝ่ายกองทัพปรัสเซีย ได้รวบรวมกรมกองทหารที่ยังคงเหลืออยู่นั้นเข้าด้วยกันที่เมืองมัคเดบูร์ก จัดการวางระเบียบให้เรียบร้อยแล้วออกเดินจากแนวแม่น้ำเอลเบ่ไปยังแนวแม่น้ำโอเดอร์แบ่งแยกเป็น ๓ ขบวน คือ มีกองกระหนาบอยู่ทางขวา ขบวนทหารราบอยู่กลาง ขบวนทหารม้าอยู่ทางซ้าย มีกองระวังหลังในบังคับบัญชาพลูแซร์

ส่วนเอมเปอเรอร์นั้นได้เสด็จเข้าในกรุงเบอร์ลินพร้อมด้วยมูราต กองทัพดาวุธกองทัพโอเยโรและกองรักษาพระองค์ จอมพลลันนีสต์ได้ออมสปานเตา จอมพลเนย์และจอมพลชูลต์ตั้งกองทัพอยู่นำเมืองมัคเดบูร์ก จอมพลแบร์นาค็อตต์เป็นกองติดต่อดังอยู่ระหว่างทหารที่นำมัคเดบูร์กกับทหารกองทัพลันนีสต์

เพื่อจัดการไล่ติดตามและตัดทางถอยของกองทัพปรัสเซีย มูราตเดินไปยังเมืองเซฮ์นวิกซ์ กองทัพลันนีสต์เดินตามมูราตไปเพื่ออุดหนุน แบร์นาค็อตต์เดินตามไปเป็นตอนที่ ๓ ในทางเดียวกัน ฝ่ายชูลต์เดินตามหลังทางเดียวกับกองทัพปรัสเซีย เนย์คงอยู่นำเมืองมัคเดบูร์ก จอมพลดาวุธเดินไปหาแนวแม่น้ำโอเดอร์

มูราตประทะกับกองกระหนาบของฝ่ายปรัสเซียที่เซฮ์นวิกซ์ เข้าตีแตกกระจายโดยฉับพลัน กองหลวงฝ่ายปรัสเซียจึงเดินขึ้นไปทางเหนือคิดว่าจะหนีไปทางสเด็ตตัน แต่มูราตกับลันนีสต์เดินไปตามทางเส้นคู่ เดินเร็วกว่า เพราะฉะนั้นสามารถโอบทางหน้าและหลังได้ที่เมืองเปร์นซ์เลา กองทัพปรัสเซียเลขวางอาวุธยอมแพ้เป็นขเลขศึก

แต่ว่ากองระวังหลังในบังคับบัญชาของพลูแซร์เลียงหนีไปได้ ทหารม้าของมูราตกับกองทัพของชูลต์และแบร์นาค็อตต์ รีบตามไปโดยเร็ว พลูแซร์พยายามที่จะไปยังเมืองมัคเดบูร์ก แต่ไม่สำเร็จ เลยเปลี่ยนเป็นถอยไปยังเมืองลูแบ็คซ์ กองทัพที่ ๑ และที่ ๔ ของฝรั่งเศสเข้าตีโดยฉับพลัน เลยต้องวางอาวุธยอมแพ้เป็นขเลขศึกเหมือนกัน

ทหารม้าชนิดเบารัสเสสไปได้เมืองสเด็ตตัน เมืองมัคเดบูร์กก็ยอมแพ้ต่อจอมพลเนย์

ภายในเวลา ๘ อาทิตย์นั้นโปแลนด์ได้ทำการสงครามกับฝ่ายปรัสเซียถึงผลสำเร็จยึดดินแดนของปรัสเซียตลอดไปจนถึงแนวแม่น้ำโอเดอร์

ตามที่ว่ามานี้เป็นอันเห็นได้ว่าประเทศปรัสเซียกำลังและอำนาจ แต่ประเทศอื่นซึ่งเป็นสัพพันมิตรยังคงมีกำลังอยู่บริบูรณ์ นโปเลียนยังจะต้องทำการสงครามต่อไป พระเจ้าแผ่นดินปรัสเซียหนี ไปยังเมืองเคอนิกส์แบร์กมีดินแดนเหลืออยู่ในราชอาณาจักรเล็กน้อย แต่ฝ่ายประเทศรัสเซียยังมีได้เสียหายอย่างใดเลย ประเทศอังกฤษและประเทศสเวเดนก็เช่นเดียวกัน เพื่อจะทำการสงครามให้ถึงผลสำเร็จจริงและมีให้ประเทศเหล่านี้ทำการหักเหิมต่อไปได้ ในภายหน้า จำเป็นที่นโปเลียนจะต้องรบกับ ๓ ประเทศนั้นให้แตกหักลง

เอมเปอเรอร์นโปเลียนออกประกาศที่กรุงเบอร์ลินห้ามมิให้ประเทศและเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นมิตรกับฝรั่งเศสทำการค้าขายอย่างหนึ่งอย่างใดกับประเทศอังกฤษเป็นอันขาด ทั้งนี้เพื่อจะตัดรอนกำลังของประเทศอังกฤษซึ่งพลเมืองอยู่ได้ด้วยการค้าขาย

เพื่อจะทำความเสียหายให้แก่ประเทศรัสเซีย นโปเลียนส่งกองทัพไปจนถึงแนวแม่น้ำวิสตุลละ เตรียมพร้อมที่จะตีกองทัพรัสเซียที่เขตแดนของประเทศนั้นเองทีเดียว

ในการทัพตอนนี้ ซึ่งนับว่าต่างหากกับการทัพเมื่อรบกับประเทศปรัสเซียนั้น ประเทศฝรั่งเศสกับอิตาลีและสมาคมประเทศแถบลันโนนั้นร่วมกันเป็นฝ่ายหนึ่งมีพลเมืองรวมทั้งหมดถึง ๔๐ ล้าน เงินใช้สอย ๘ ร้อยล้าน กับยังได้เรียกเงินค่าปรับจากประเทศปรัสเซียอีกร้อยล้าน และเงินค่าใช้สอยของประเทศนั้นอีกปีละร้อยล้าน

อีกประการหนึ่งนโปเลียนได้จัดการยุบให้ประเทศตุรกีเริ่มทำการสงครามกับประเทศรัสเซียทางดินแดนบัลข่านและริมทะเลดำ ทำให้ประเทศรัสเซียต้องส่งทหารไปทางนั้นถึง ๖ หมื่น

ส่วนข้างอีกฝ่าย ๑ นั้นมีประเทศปรัสเซียซึ่งกลายเป็นมณฑลอันหนึ่ง มีทหาร ๒ หมื่น ๕ พันเท่านั้น ประเทศรัสเซียมีพลเมือง ๔๐ ล้าน มีทหาร ๔ แสน ประเทศอังกฤษเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเป็นกำลังกล้าหาญแข็งแรงมาก มีทหารบกซึ่งจะมาทำการรบได้บ้าง แต่ใช้วิธีระมัดระวังไม่ให้เสียกำลังของตนอย่างหนึ่งอย่างใด ประเทศสเวเดนซึ่งเป็นแต่ผู้ช่วยเล็กน้อยมิได้ทำการอะไรที่สำคัญ

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ระหว่างประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อกันทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งมาแล้ว^๕ มีประเทศเอสเตรียอยู่กลางและประกาศตนว่าเป็นกลางไม่เข้ากับใคร แต่จัดการสะสมกำลังทหารของตนอย่างแข็งแรงมาก

ส่วนกองทัพซึ่งจะทำการรบซึ่งกันและกันนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสมีกองทัพใหญ่ที่มีรูปเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว คือรวมกองทัพน้อยที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ กับกองทหารม้าหนุนในบังคับบัญชามูราตและกองทหารรักษาพระองค์ กองทัพน้อยทุกกองมีกองพลใหญ่ทหารราบ ๒ กองหรือ ๓ กอง ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่หรือกองพลน้อยกับทั้งมีปืนใหญ่ประจำกองทัพต่างหากนอกจากที่ขึ้นอยู่กับในกองพลทหารราบทหารม้าขึ้นด้วย

รวมทหารในกองทัพใหญ่เป็นจำนวนประมาณ แสน ๖ หมื่น เพื่อป้องกันฐานทัพและทางส่งกำลัง เอ็มเปอเรอร์ได้ทรงจัดวางกองทัพน้อยที่ ๘ ไว้ในประเทศอันโนแวร์ ในบังคับบัญชาจอมพลมอร์ทีย์เยร์ มีหน้าที่รักษาปากน้ำแม่น้ำเวสแตร์และแม่น้ำเอลเบ กับยังได้จัดกองทัพน้อยที่ ๙ ขึ้นใหม่ในมณฑลซิลเซีย ในบังคับบัญชาเจนยโรมมีหน้าที่ทำการตีบ้อมต่าง ๆ ในมณฑลนั้น ภายหลังได้จัดกองทัพน้อยที่ ๑๐ ขึ้นอีกในบังคับบัญชาจอมพลเลอะเฟบเวอร์อะสำหรับการล้อมบ้อมตันซิก ส่วนกองทหารซึ่งมีหน้าที่ระวังเหตุการณ์อยู่ในประเทศฝรั่งเศส ประเทศฮอลแลนด์และประเทศอิตาลีเราไม่กล่าวถึง เพราะเป็นการป้องกันรักษาภายใน

ในเดือนพฤศจิกายนพุทธศักราช ๒๓๔๕ กองทัพใหญ่ออกเดินรุกไปยังแนวแม่น้ำวิสตุละ ในแนวนำมีกองทัพน้อยของดาวิด โอเยโร และตานน์สรวม ๓ กองรวมทหารประมาณ ๘ หมื่น ในแนวที่ ๒ มีกองทัพน้อยของชูลต์ เนย์และแบร์น่าติดต่อกับทั้งกองทหารม้าหนุนและกองทหารรักษาพระองค์รวมจำนวนประมาณ ๘ หมื่นเหมือนกัน

ในขณะเดียวกันนั้นทางฝ่ายซึ่งเป็นข้าศึก มีกองทัพน้อยปรัสเซียในบังคับบัญชานายพลเลสตัดอก เป็นทหารปรัสเซียซึ่งยังมีเหลืออยู่กองเดียว ได้ตั้งรวมกำลังในบริเวณเมืองธอร์น กองทัพปรัสเซียกอง ๑ มีกำลังประมาณ ๕ หมื่น ๕ พันซึ่งแบ่งเป็น ๔ กองพลใหญ่ตามระเบียบจัดอย่างไปจากที่เคยใช้ ในประเทศฝรั่งเศสแต่ครั้ง

สมัยเริ่มต้นของเรูปลิก(คือมีทหารทุกเหล่ารวมกันในกองพลนั้น) อยู่ในบริเวณ
เมืองวาร์ชาวะ ในบังคับบัญชานายพลเป็นนิกเส้น กองทัพรัสเซียอีกกอง ๑
มีกำลังประมาณ ๔ หมื่น แบ่งเป็น ๔ กองพลเหมือนกัน ในบังคับบัญชานายพล
บุคชโฮฟเดิน เดินตามกองทัพที่ ๑ มาอยู่ห่างเป็นระยะเดิน ๓-๔ วัน กับยังมีทหาร
อีก ๒ กองพลเป็นกองหนุนในบังคับบัญชานายพลเอสเส้นกำลังจัดการรวบรวมกำลังกัน
อยู่ที่แนวแม่น้ำเนมัน นอกจากนั้นเอมเปอเรอร์อาเล็กซานเดอร์ประเทศรัสเซียยังได้มี
รับสั่งเรียกทหารจากกองทัพซึ่งยกไปต่อสู้กับตุรกีนั้นมาอีกส่วน ๑ ด้วย

ยุทธบริเวณมีทเลบัลติกเป็นเขตรทางทิศเหนือ แม่น้ำเนมันเป็นเขตรทางทิศ
ตะวันออก แม่น้ำบุคเป็นเขตรทางทิศใต้ แม่น้ำวิสตุลเป็นเขตรทางทิศตะวันตก
ได้บรรยายลักษณะภูมิประเทศมาแต่ในชั้นต้นแล้ว

ส่วนหนทางความคิดของแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีพระ
ประสงค์จะตีเมืองเคอนิกส์แบร์ก เมืองนี้จึงเป็นที่มุ่งหมายอันสำคัญ นายพลเป็นนิกเส้น
มีความมุ่งหมายจะกำบังเมืองนี้

การที่ฝ่ายฝรั่งเศสต้องกระทำในชั้นต้น คือต้องข้ามแม่น้ำวิสตุลแล้วก็จะเดิน
ไปหากองทัพรัสเซีย ถือโอกาสที่กองทหารรัสเซียต่าง ๆ ยังกระจายกันอยู่มากยัง
มิได้รวมติดเป็นปีกแผ่นนั้น เพื่อทำการตีให้แตกย่อยยับเป็นกอง ๆ ไป ครั้นทำการ
เท่านั้นสำเร็จแล้วก็นับว่ามีชัยชนะและจะยึดที่สำคัญต่าง ๆ ในยุทธบริเวณต่อไป

นี่คือแผนการสงครามของนโปเลียนกล่าวโดยกว้าง จะบรรยายความละเอียด
ดังต่อไปนี้

เมื่อกองทัพใหญ่ได้เดินเข้าไปใกล้แนวแม่น้ำวิสตุลแล้วก็ได้เริ่มทำการรบ
ฝ่ายรัสเซียทำที่จะต้านทานป้องกันมิให้ข้าศึกข้ามแม่น้ำวิสตุล แต่ภายหลัง
เกรงจะเสียที่ถอยไปยังแนวแม่น้ำนาเว

กองทัพที่ ๓ ฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองวาร์ชาวะในวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน แล้วกองทัพ
ที่ ๕ ก็ตามไปยังที่เดียวกัน กองทัพทั้ง ๒ นี้ข้ามแม่น้ำแล้วตั้งในเมืองปราคะ ซึ่งเป็น
เมืองหน้าของเมืองวาร์ชาวะนั้น

ในประเทศprusเซียและประเทศโปแลนด์

จอมพลเนย์ข้ามแม่น้ำวิสตุลที่เมืองธอร์น แล้วจอมพลแบร์นาคืออดอล์ฟคุมกองทัพบกของตนข้ามในที่เดียวกัน

กองทัพที่ ๔ ในบังคับบัญชาซูลต์ ไปถึงแม่น้ำที่เมืองปลอตส์กะ จัดการทำสะพานข้ามแม่น้ำที่ตรงนั้น กองทัพที่ ๗ ตามไป

กองทัพprusเซียที่ ๑ ถอยไปหากองทัพที่ ๒ และกองทัพทั้ง ๒ รวมกันตั้งมั่นหลังแนวแม่น้ำอูกระ ด้านขวาคร่อมทางจากปลอตส์กะมาปุลตึสกะ ด้านซ้ายอยู่ทางชอร์โนโวกรมบัญชาการกองทัพอยู่ที่ปุลตึสกะ

กองทัพฝรั่งเศสออกรุกต่อไปเป็น ๓ ขบวนคือ ขบวนซ้ายกองทัพที่ ๖ และที่ ๑ เดินจากธอร์นไปสตีราสมุร์ก ขบวนกลางกองทัพที่ ๔ และที่ ๗ เดินจากปลอตส์กะผ่านปลอนส์กะไปยังปุลตึสกะ ขบวนขวากองทัพที่ ๓ และที่ ๕ เดินจากเมืองวาร์ชวะมีกองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุนเดินตามไปด้วย

วันที่ ๒ ธันวาคมนโปเลียนสั่งให้จอมพลดาวูดข้ามแม่น้ำนาเรฟในที่ซึ่งแม่น้ำนั้นต่อกับแม่น้ำอูร์ก จอมพลดาวูดทำการสำเร็จส่งทหารข้ามไปทางฝั่งขวาได้แล้วก็วางสะพานเรือ แต่ขณะนั้นเกิดเป็นเวลาหนาวจัดหิมะตกมากกองทัพฝรั่งเศสจึงยังไม่สามารถทำการต่อไปได้ต้องรอคอยอยู่

วันที่ ๗ ธันวาคม เมื่ออากาศกลับดีขึ้นแล้ว นโปเลียนจึงสั่งให้กองทัพข้ามแม่น้ำนาเรฟและอูกระ และเข้าตีรบกวอนท์มันฝ่ายprusเซีย

กองทัพที่ ๓ ซึ่งเป็นกองนำหน้าที่ทำการรบนั้นทำการสำเร็จเรียบร้อย กองทัพprusเซียถอยไปทางเมืองนาเซิลสกะ

ต่อนั้นไปกองทัพที่ ๓ กองทัพที่ ๗ กองทหารรักษาพระองค์ และกองทหารม้าหนุนก็เดินเลยไปไกล่ล้อมนั้น กองทัพที่ ๕ เดินไปปุลตึสกะและเพื่อจะทำการติดต่อรหว่างขบวนทั้ง ๒ นี้ได้จึงให้กองพลกูดังจากกองทัพที่ ๓ เดินไปยังนาเซิลสกะและไปปุลตึสกะ เดินไปตามทางระหว่างกลาง

ฝ่ายนายพลเบ็นนิกเสนได้ถอยไปยังปุลตึสกะ รวมกำลังไปไว้ ๔ หมื่น ๓ พัน ได้ตั้งมั่นในบริเวณนั้น ส่วนทางไกล่ล้อมนี้ทั้งทหารไว้เพียง ๒ กองพลเท่านั้น

เพราะฉะนั้นในวันที่ ๒๖ ธันวาคม จอมพลดานน์สมีกำลังกองพลทหารราบ ๓ กอง

กรทัพ ปี พ.ศ. ๒๓๔๕-๕๐

กองพลทหารม้า ๒ กองเป็นจำนวนทหารประมาณ ห้าหมื่น ๘ พัน ประทับทหารรัสเซีย
๔ หมื่น ๓ พัน ฝ่ายทางไกลล้อมนั้นตรงกันข้าม ฝรั่งเศสมีกำลังมากกว่าฝ่ายรัสเซียมาก

ในวันที่ ๒๖ นั้นได้มีการรบที่ปุลตัสกะและที่ไกล้อมนั้นทั้ง ๒ แห่งพร้อมกัน กับ
ทางปีกซ้าย ของฝรั่งเศสจอมพลเนย์ ประทับกองทัพน้อยของ ปรุสเซีย ใน บังคับบัญชา
เลสเตอร์

ที่ปุลตัสกะจอมพลลาเนย์นำกองทัพอันที่ ๕ ออกมาตามถนนจากนาเซียลสกะ เห็น
ฝ่ายรัสเซียตั้งมั่นอยู่ ปีกซ้ายจดแม่น้ำนาเรฟตัวเมืองปุลตัสกะ ปีกขวาจดตำบลโมชิน
จอมพลลาเนย์จัดทหารเข้าตีที่มั่นข้าศึกทางน้ำโดยแข็งแรง ทั้ง ๒ ฝ่ายทำการรบซึ่งกัน
และกันเป็นสามารถจนกระทั่งเวลาเย็น กองพลกุดังมาถึงออกมาทางถนนจากไกล้อมนั้น
ก็อดตีปีกขวาที่มั่นรัสเซียในตัว เข้าตีที่มั่นทางปีกขวาแต่ทำการไม่ติดต่อกับกองทัพอัน
ที่ ๕ ฝ่ายรัสเซียเห็นได้จึงจัดทหารตีฝ่ากลางในที่ว่าง ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานเป็น
สามารถ กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเลยตั้งประจันกันอยู่จนเวลาค่ำ ในเวลากลางคืนกองทัพอัน
รัสเซียถอยไป

ในวันเดียวกันนั้นเชนวนกลางของฝรั่งเศสได้ตีทหารรัสเซีย ๒ กองพลที่ไกล้อม
นั้นแตกกระจาย จอมพลเนย์รับชนะกองทหารปรุสเซียที่โซลเดา

ทหารฝ่ายรัสเซียปรุสเซียเลบถอยไปหลังท่าเลทเลสาปและที่หนองต่างๆ ไปทาง
เมืองอวิส ทั้งปืนใหญ่ไว้ให้ฝ่ายฝรั่งเศส ๔๐ กระบอก กับทั้งทหารที่ถูกอาวุธ
เจ็บป่วยและสรรพภาระอีกเป็นอันมาก

ในขณะทำการรบต่างๆ ซึ่งว่ามาแล้วนั้นอากาศเต็มไปด้วย ทหารต้องเดินลุยหิมะ
และโคลนเป็นการลำบากมาก เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเลียบจึงตกลงหยุดรบจัดการพักผ่อน
หมู่บั้นวางกองทหารในที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้ กองทัพที่ ๕ อยู่ทางขวาในมุมระหว่างแม่น้ำ
วิสตุลและแม่น้ำบูก กองทัพที่ ๓ อยู่ในมุมระหว่างแม่น้ำบูกกับแม่น้ำนาเรฟ กองทัพ
ที่ ๔ อยู่ระหว่างแม่น้ำนาเรฟกับแม่น้ำอูกระ กองทัพที่ ๑ อยู่ระหว่างแม่น้ำอูกระกับ
แม่น้ำวิสตุล กองทหารรักษาพระองค์อยู่ในบ้อมค่ายสนามที่ปราคะ

กองทัพมีอาหารตั้งอยู่ในครึ่งซีกวงกลมรอบเมืองวารซาวะ ใช้สับียงอาหาร
จากเมือง

ในประเทศprusเซียและประเทศโปแลนด์

กองทัพที่ ๑ พักอยู่ที่แม่น้ำเมืองธอร์น กองทัพที่ ๕ อยู่ที่แม่น้ำเมืองเอลบิง กับมีทหารม้าชนิดเบาตั้งเรียงรายกำบังน้ำบริเวณที่พัก กองทหารม้าหนักอยู่ข้างหลังในลุ่มน้ำวิสตุละ ที่พักทั้งปวงอาศัยรบน้ำจากลำน้ำซึ่งไหลมารวมกันที่ใกล้วาร์ซาวะ กองทัพทุกกองมีบริเวณของตนต่างหาก มีที่ประชุมพล, มีคลัง, ที่พยาบาลสำหรับของตน ๆ ทุกๆ กอง

อยู่มาจนถึงวันที่ ๑๘ มกราคม ฝ่ายprusเซียก็เริ่มทำการรุกขึ้นโดยฉับพลัน เป็นนิกเส้นได้รับตำแหน่งเป็นแม่ทัพใหญ่ จัดวางทหารไว้ทางตำบลอัสโตรเลนกะ ๒ กองพล และอีกกองพล ๑ ในบริเวณทะเลสาปและหนอง เพื่อบังตาข้าศึกไว้ ทหารนอกจากนั้นรวม ๗ กองพลเป็นจำนวนประมาณ ๘ หมื่น นำออกเดินจากอริสไปทางปีกซ้ายของบริเวณที่พักของกองทัพฝรั่งเศส มีความมุ่งหมายจะตีกองทัพที่ ๑ ให้แตกโดยฉับพลันและรุกเล็ดลงไปถึงแนวแม่น้ำวิสตุละ ไปช่วยเมืองตันซิกซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสล้อมอยู่ แล้วทำให้หันไปเกลี้ยต่อถอยไปยังแนวแม่น้ำโอเดร์

ในขณะนั้นจอมพลเนย์กำลังเดินทางตรวจภูมิประเทศเพื่อหาเสบียงอาหาร ไปพบกองทัพprusเซียเข้าที่แม่น้ำพัสซาร์ก็จึงบอกเหตุสำคัญแก่กองทัพฝรั่งเศส กองทัพทั้งปวงก็เตรียมรบทันที จอมพลแบร์นาค็อดต์รวมกำลังทหารซึ่งอยู่ใต้บังคับบัญชาของตน คือทหารราบ ๓ กองพล, ทหารม้า ๒ กองพลที่ตำบลโมฮ์รุ่งเกิน วันที่ ๒๕ มกราคม ได้ทำการต่อสู้ต้านทานกองระวังน้ำฝ่ายprusเซียและตีกลับถอยไปได้ แต่ถึงกระนั้นก็รู้สึกว่าตนมีกำลังน้อยกว่าข้าศึกมาก จึงถอยไปยังที่มั่นที่โอิสเต้ โรเดิ้ลแล้วถอยไปยังโดเปา และถอยต่อไปอีกยังสตัสบูร์ก ซึ่งไปถึงเมื่อวันที่ ๓๐

กองทัพprusเซียรุกตามกองทัพแบร์นาค็อดต์ไป แปลว่าเข้าไปในท่ามกลางระหว่างกองทัพฝรั่งเศสทางใต้และทะเลบอลติกทางเหนือ

เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงจัดการรวบรวมกำลังทหารกองทัพที่ ๖ ที่ ๔ ที่ ๗ กับทั้งกองทหารม้าหนักในบริเวณมลาเว รวมกองทัพที่ ๓ ที่ปัสตุสละ สั่งให้กองทัพที่ ๕ ป้องกันรักษาทางอัสโตรเลนกะและตรวจตราแนวแม่น้ำนาเรฟ แล้วมุ่งหมาย

จะนำกองทัพไปยังหลังกองทัพรัสเซียตัดทางส่งกำลังระหว่างกองทัพกับฐานทัพ และ
ตีไปถึงทะเลบอลติก วันที่ ๓๑ มกราคมนำแนวกองทัพฝรั่งเศสแผ่จากตำบลโฮเฮน
สไตน์ ไปจนถึงออร์เติลสบูร์ก วันที่ ๑ กุมภาพันธ์กองทัพออกเดินเป็น ๓ ขบวน
ขบวนซ้ายกองทัพที่ ๖ เดินจากโฮเฮนสไตน์ ขบวนกลางกองทัพที่ ๔ และที่ ๘ กับ
กองทหารม้าหนุนและกองทหารรักษาพระองค์เดินไปยังพัสเสนไฮม์ ขบวนขวากองทัพ
ที่ ๓ เดินไปยังออร์เติลสบูร์ก

ได้จัดการบอกข่าวให้จอมพลแบร์นาตต์คัดทราบความมุ่งหมายของกองทัพใหญ่
และให้จัดการถอยทัพไปช้า ๆ ทำการติดต่อกับกองทัพเนย์

ในขณะนั้นกองทัพรัสเซียรุกมาถึงโอิสแตร์โรเต้และโลเบา ถ้ารุกไปอีกหนึ่ง
ก็จะถูกตัดหลัง

พลเอ็นายทหารซึ่งได้รับคำสั่งให้ ไปบอกข่าวแก่แบร์นาตต์นั้น ไปถูกพวก
คาซัคจับไปได้ เลยทำให้ฝ่ายรัสเซียรู้ตัวทราบความมุ่งหมายและที่ตั้งของกองทัพฝรั่งเศส
หมด เป็นนิกเส้นรู้สึกทันทีว่าตนเองเป็นอันตรายอย่างร้ายแรง จึงหยุดการรุก
และถอยไปยังยุงโกโว กองระวังหลังฝ่ายรัสเซียทำการรบต่อสู้กับกองระวังนำฝ่าย
ฝรั่งเศส กำบังให้กองทัพรัสเซียถอยไปได้โดยสะดวก

กองทัพรัสเซียใช้การเดินเวลากลางคืนด้วยจึงสามารถ ถอยไปยังลันด์ส์แบร์ก
และเลยไปยังตำบลไอย์เลา ได้จัดการยึดที่มั่นในตำบลนั้นเพื่อจะทำการรบ เพราะ
เห็นว่าจะถอยเรื่อยไปข้าศึกก็คงไล่ตามทันในเวลาเดิน กับทั้งมีประสงค์จะคงบังเมือง
เคอนิกส์แบร์กอยู่ด้วย

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์กองทัพรัสเซียตั้งมั่นบนเทือกเนินสูงซึ่งอยู่หลังตำบลไอย์เลา
ทั้งได้ยึดตัวเมืองและป่าช้าเป็นที่มั่นย่อยข้างหน้าด้วย

เวลาเย็นวันที่ ๗ จอมพลชุดต้นนำกองทัพของตนออกมาถึงทันก่อน พร้อมด้วย
ทหารม้าของมูราต ได้เข้าตีตัวเมืองไอย์เลาโดยแข็งแรง ตีได้

เอมเปอเรอร์นโปเลียนรีบเสด็จมายังกองระวังนำ เห็นกองทัพรัสเซียจัด
ขบวนเตรียมรบพร้อม จึงรีบทรงจัดการให้กองทัพฝรั่งเศสขึ้นมาจัดเตรียมการเข้าตีที่
มั่นฝ่ายข้าศึก

ในประเทศprusเซียและประเทศโปแลนด์

ฝ่ายprusเซียมีทหาร ๘ กองพลเป็นจำนวนประมาณ ๘ หมื่น ๒ พัน กับยังมีทหารprusเซียมาทันสมัยสมทบในเวลาเย็นอีก ๘ พัน เพราะฉะนั้นนับได้ว่าเป็นนิคมเส้นมีกำลังประมาณ ๘ หมื่น ได้จัดขบวนรบมีกองรบเป็น ๒ แนวแบ่งทหารอยู่ในกองรบ ๕ กองพล อีก ๒ กองพลรวมเป็นกองหนุน ในกองพลทุกกอง กรมทหารต่างกรมจัดกองพัน ๑ เป็นแถวหน้ากระดานอีก ๒ กองพันเป็นแถวตอนตั้งอยู่หลังปีก ๒ ข้างแห่งกองพันซึ่งจัดแถวหน้ากระดานนั้น ทหารม้าอยู่ทางปีกและทางหลัง ทหารปืนใหญ่แบ่งแยกกันตั้งเป็นหลายกองตลอดแนว ปีกซ้ายของขบวนรบยื่นหมู่บ้านแซร์ฟัลเด็น ปีกขวายื่นหมู่บ้านชโลตต์เต็น ศูนย์กลางอยู่ตรงหลังเมืองไอย์เลา

กองทัพฝรั่งเศสมีกำลังประมาณ ๕ หมื่น และดำเนินกองทัพนับซึ่งจะได้ตามกองทหารprusเซียมานั้นด้วยก็เป็น ๖ หมื่น กองทัพฝรั่งเศสนั้นกระทำการเดินทัพมาเป็น ๓ ขบวน เพราะฉะนั้นในขั้นต้นเมื่อเริ่มรบไปเลยก็มีแต่ทหารขบวนกลางเท่านั้น คือกองทัพซุลต์, กองทัพโอเยโร, กองทหารม้าหนุนและกองทหารรักษาพระองค์ ได้ให้กองทัพซุลต์แบ่งกันจัดขบวนรบทางขวาและซ้ายแห่งเมืองไอย์เลา กองพลซังต์ฮิแลร์ยึดไปทางขวา เพื่อยึดหมู่บ้านโรเซเนน เพราะฉะนั้นเมื่อกองทัพโอเยโรขึ้นมาจัดขบวนรบ ได้จัดลงในระหว่างกองพลซังต์ฮิแลร์กับกองพลในกองทัพซุลต์อีก ๒ กองซึ่งอยู่ทางซ้าย กองทหารม้าหนุนและกองทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุน

ในขณะเดียวกันนั้นไปเลยก็ได้มีรับสั่งให้กองทัพดาวุตซึ่งเป็นขบวนขวารับเดินมาในเวลากลางคืนเพื่มาออกที่ทางจากบาร์เต็นสไตน์ ไปแซร์ฟัลเด็น ที่ปีกซ้ายกองทัพprusเซีย

ได้มีรับสั่งไปยังจอมพลเนย์ซึ่งเป็นขบวนซ้ายให้ยกมาทางชโลตต์เต็น อันอยู่ทางปีกซ้ายของข้าศึกก่อนไปทางหลังเสียด้วยซ้ำ

เอมเปอเรอร์ทรงมุ่งหมายจะใช้ทหารขบวนกลางตีตรงข้าศึกไว้ทางหน้า จนกว่ากองโอบปีกข้าศึกทั้ง ๒ ข้างจะมาถึง

ในวันที่ ๓ นี้กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งประชันกันอยู่ขวางเส้นทางดำเนินการสงครามคือขวางทางจากลันด์ส์แบร์กไปยังเมืองเคอนิกส์แบร์กและคงตั้งนั่งอยู่เช่นนี้ตลอดคืน

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ได้เริ่มการรบกันแต่เวลาเช้ามืด เริ่มด้วยการยิงปืนใหญ่

อย่างแข็งแรง ฝ่ายรัสเซียจัดแนวซ้อนกันมาก เพราะฉะนั้นทหารเป็นอันตรายด้วย
กระสุนปืนใหญ่มากกว่าฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งกระจายออกเป็นแนวยาวบาง ทั้งรู้จัก
อาวุธยุทโธปกรณ์ประเทศเป็นที่กำบังได้ดีกว่าด้วย

เป็นนิกเส็นรู้สึกรำคาญในการรบกันเช่นนี้ ทั้งเห็นว่าฝ่ายตนเสียกำลังโดยไม่มี
ประโยชน์ด้วย จึงเริ่มจัดทหารเข้าตีปีกซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศส แต่ทำการไม่สำเร็จถูกตี
ปัดกลับออกไป ในขณะที่จอมพลดาวุตต์มาถึงแซร์พัลเลน จึงจัดการเข้าตีปีกซ้ายศึก
ทางนั้น

กองทัพรัสเซียแบะปีกลงไปรับเลยมีแนวเป็นมุมข้อศอก เอ็มเปอเรอร์โนไปเลียน
มีพระประสงค์จะถือโอกาสที่รบชนะบ้างแล้วเช่นนี้เพื่อทำการเข้าตีอย่างแตกหัก จึง
มีรับสั่งให้กองทัพโอเยโรและกองพลซังต์ฮิแลร์รุกขึ้นไป แต่ทหารฝรั่งเศสถูกหิมะ
ตกลงมาเข้าหูเข้าตาเลยพลาดจากที่หมายทางเดิน เดินไปไม่ตรงทาง เข้าไปในเขตร
ที่ปืนใหญ่วิเศษยิงได้อย่างฉกาจถูกระสุนเป็นอันตรายเป็นอันมากเลยต้องถอยกลับ
มายังที่เดิม

เอ็มเปอเรอร์โนไปเลียนทรงส่งกองทหารม้าหนุนขึ้นไปยังให้ทหารราบถอยลงมา
ตั้งตัว และเพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายรัสเซียไล่ติดตามมาได้ด้วย ทหารม้ารุกขึ้นไปเป็น
จำนวน ๔๐ กองร้อยในบังคับบัญชามูราต ทหารม้าเหล่านี้เข้าตลุมบอนกับทหารราบ
ข้าศึก ตีกันกลางของขบวนรบข้าศึกแตกแยกออกไป

ขณะนั้นทหารเกิรนาเดียร์ฝ่ายรัสเซียเป็นจำนวน ๔ พันรุกรมมายังป่าช้า แต่ทหาร
รักษาพระองค์ ๓-๔ กองพันได้ขึ้นไปต้านทานทางน้ำโดยจับพลัน ทหารม้าฝรั่งเศสมาตี
ทางหลัง ทหารรัสเซียเลยแตกกระจัดกระจาย ที่ถูกจับเป็นเชลยศึกก็มาก

ฝ่ายจอมพลดาวุตต์คงทำการต่อไปโดยเรียบร้อยดีได้หมู่บ้านแซร์พัลเลนและ
ใกล้เคียงเข้าสการ์ตัน แต่กองทัพรัสเซียมาถึงสนามรบ แล้วเดินผ่านหลังกอง
ทัพรัสเซียจากปีกขวาไปปีกซ้ายไปช่วยด้านซ้ายฝ่ายรัสเซียได้ทัน การรบทางนั้นเลย
นับว่าจบลง

จอมพลเนย์มาถึงสนามรบเหมือนกัน เข้ายึดหมู่บ้านชโมดิตเต็นซึ่งอยู่ทาง
ปีกขวาของฝ่ายรัสเซีย และถ้ากองทัพฝรั่งเศสรบได้ชัยชนะแล้ว คงจะได้ตีซ้ำเดิม

ในประเทศprusเซียและประเทศโปแลนด์

ทางหลังให้ข้าศึกกระจัดกระจายรวมกันไม่ติดหรือต้องยอมเป็นขเลขศึกโดยมาก

แต่การหาเป็นไปเช่นนั้นไม่ ถึงแม้ว่าฝ่ายprusเซียได้เสียทหารมากมายถึง ๓ หมื่นก็ดี ก็ยังคงต้านทานอยู่ได้ ขบวนการคงตั้งอยู่เป็นปีกแผ่นไม่กระจัดกระจาย ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารมากเหมือนกันและหมดกำลังด้วย จึงไม่สามารถเข้าตีให้แตกหักได้ นับว่าการรบไม่แพ้ชนะกัน

พอถึงเวลากลางคืนเป็นนิกเส่นอาโศรยความมืดพาทหารถอยไปทางเมืองเคอนิกส์แบร์ก กองทัพฝรั่งเศสออกเดินตามไป แต่กองทัพมีอาการอดโรยยิ่งนักจนเอมเปอเรอร์โน้ไปเลี่ยนทรงเห็นว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องหยุดพักตามหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง

เพราะฉะนั้นจึงมีรับสั่งให้กองทัพถอยมายังแนวแม่น้ำพัสซาร์เก้ ให้กองทัพที่ ๑ ตั้งอยู่ทางซ้าย กองทัพที่ ๔ อยู่กลาง กองทัพที่ ๓ อยู่ขวา ต่างกองมีบริเวณของตนเป็นรูปสี่เหลี่ยมเขตรากว้าง ๓๒ กับ ๔๐ กิโลเมตร กองทัพที่ ๖ ซึ่งเสียทหารน้อยที่สุดในการรบที่ไฮล์เส เป็นกองระวังนำไปตั้งอยู่ที่เมืองกุตส์ตัตต์ กองทหารรักษาพระองค์และกองหนุนอยู่ข้างหลังในบริเวณไอส์แตร์ไรต์และในลุ่มน้ำวิสตุละ

ได้จัดการเพิ่มเติมกำลังและเสบียงอาหารในกองทัพ ทั้งจัดการติดต่อกับกองทัพที่ ๕ ซึ่งอยู่ที่เมืองวาร์ซาวะในบังคับบัญชาหมสเซน่า กับทั้งกำบังกองล้อมเมืองตันซิก ซึ่งจอมพลเลอะเฟบเวอร์จะเป็นผู้บังคับบัญชา ในที่สุดบ้องกันกองทัพเจ้าเยโรมซึ่งทำการตีบ้อมต่าง ๆ ในมณฑลซิลิเซียขึ้น

กองทัพคงตั้งคอยเวลาระดมทหารมาบรรจบ (สปริง)

ในระหว่างเวลาซึ่งหยุดรบตลอดระดุนานนั้น กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายได้ต่างจัดการเพิ่มกำลังของตน

กองทัพprusเซียเพิ่มกำลังขึ้นเป็นจำนวนแสน ๔ หมื่น ส่วนกองทัพฝรั่งเศสมีกำลังแสน ๕ หมื่นคงแบ่งเป็น ๖ กองทัพน้อยตามเดิมกับทั้งกองหนุนทหารม้าและกองทหารรักษาพระองค์ กองทัพนี้ตั้งพักอยู่ในระหว่างแม่น้ำวิสตุละและแม่น้ำพัสซาร์เก้ แบ่งกันตั้งให้สวดกในการพักแต่ให้รวมกำลังกันได้โดยรวดเร็ว การล้อมตีเมืองตันซิกถึงผลสำเร็จโดยเรียบร้อย ฝ่ายฝรั่งเศสเลยได้เครื่องใช้และเสบียงอาหารเป็นอันมาก

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๕-๕๐

กับทั้งได้ข้อมันเป็นทมิฬลงในทางส่งกำลัง ซึ่งผ่านกรุงเบอร์ลิน ทิ้งผ่านประเทศเยอรมันตลอด มีกองทัพหนูนอนมีกำลังแสน ทำหน้าที่ป้องกันทางส่งกำลังนี้

พอถึงต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๐ เอมเปอเรอร์ก็ไปเปลี่ยนก็ได้ทรงจัดการให้กองทหารต่างๆ ยกออกจากที่พักรวมกันตั้งอยู่ในค่ายแห่งหนึ่งเตรียมที่จะเริ่มทำการรบต่อไป แต่ยังมีทันลงมือทำการ ฝ่ายรัสเซียก็เริ่มทำการก่อนแต่ในวันที่ ๕ มิถุนายน เป็นนิกเสนได้จัดการสร้างค่ายซึ่งมีเชิงเทินป้องกันอย่างแข็งแรงขึ้นที่เมืองไฮล์สแบร์กสำหรับจะใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทำการรบได้สะดวกทั้ง ๒ ฝ่ายแม่น้ำอัลเล วันที่ ๕ มิถุนายนได้จัดการล่อลวงให้กองทัพของเบอร์นาด็อตต์, ชุลต์, และดาวุตต์, ต้องคงอยู่กับที่ แล้วคุมทหารโดยมากรวมกันไปที่กองทัพเนย์ จอมพลเนย์ต้านทานเป็นสามารบ เป็นนิกเสนเห็นว่าถ้าจะทำการไม่สำเร็จก็เลยถอยไปรวมกำลังอยู่ที่ไฮล์สแบร์ก

(แผนที่หมายเลขที่ ๘)

คราวนั้นไปเปลี่ยนเริ่มทำการรุก ให้ทหารข้ามลำน้ำพัสซาร์เกท์ได้เป็นและรุกไปเป็น ๓ ขบวนไปทางค่ายของฝ่ายรัสเซีย

ในไม่ช้าก็ค้นขบวนทหารฝรั่งเศสก็ประทะกับฝ่ายข้าศึก มูรัตซึ่งเป็นกองระวังนำมีกองทัพชุลต์อุดหนุนนั้นเริ่มการรบโดยด่วน ทหารฝรั่งเศสตีทหารรัสเซียซึ่งอยู่นอกค่ายอย่างเร็วแรงไล่กลับเข้าไปในค่ายหมด แต่ต่อนั้นไปไม่สามารถทำอันตรายแก่ฝ่ายรัสเซียได้เพราะมีกำลังน้อยกว่ามาก ฝ่ายรัสเซียคงต้านทานอยู่ในค่าย ต่อวันรุ่งขึ้นเมื่อจอมพลดาวุตต์ขึ้นไปทางปีกขวา ฝ่ายรัสเซียเกรงจะเสียทีและถูกตัดจากเมืองเคอนิกส์แบร์ก จึงได้จัดการถอยไปตามฝั่งขวาแม่น้ำอัลเล ไปยังเมืองบาร์เต็นสไตน์และซิปเบินไบต์ เอมเปอเรอร์ก็ไปเปลี่ยนทรงจัดทหารม้าไล่ตามข้าศึกไปตามลำน้ำพระองค์ทรงคุมกองทัพไปยังไอย์เลา คือเข้าไปใกล้ทางเมืองเคอนิกส์แบร์ก เป็นอาการที่จะเข้าขวางระหว่างกองทัพรัสเซียกับเมืองนั้น

วันที่ ๑๔ มิถุนายนขบวนขวาของฝรั่งเศส คือกองทัพของจอมพลลันน์ส์ไปถึงเมืองโดมเนา ขบวนกลางในบังคับบัญชาไปเปลี่ยนเองมีกองทัพน้อย ๓ กอง คือของมอร์ทเบร์, เนย์, และเบอร์นาด็อตต์กับทั้งกองทหารรักษาพระองค์และทหารม้าส่วน ๑ ไปถึงเมืองไอย์เลา ขบวนซ้ายคือกองทัพของชุลต์และดาวุตต์กับทั้งทหารม้าอีกส่วน ๑ รวมในบังคับบัญชามูรัต เดินไปทางเมืองเคอนิกส์แบร์ก

ในประเทศprusเซียและประเทศโปแลนด์

ในขณะนั้นเป็นนิกเส้นได้รับคำสั่งให้ป้องกันเมืองเคอนิกส์แบร์กไว้ให้จงได้ เพราะฉะนั้นจึงจัดการวางสะพานหลายสะพานข้ามแม่น้ำอัลเลที่บริเวณเมืองฟรีดลันด์ แล้วก็ข้ามจากฝั่งขวามายังฝั่งซ้าย ครั้นได้ทราบข่าวจากกองระวังน้ำของตนว่ากองทัพจอมพลลานน์ส์มาโดยลำพังแยกจากกองทหารฝรั่งเศสอื่นๆ เป็นนิกเส้นก็จัดการจะเข้าตีให้แตกฉาน แต่จอมพลลานน์ส์รู้จักใช้วิธีหลอกลวงเข้าศึกทำให้แลดูเหมือนกำลังของตนมากกว่าที่มีจริง แล้วรีบหลอกลวงไปยังเอมเปอเรอร์โนโปเลียน นโปเลียนก็เสด็จรีบไปช่วยพร้อมด้วยกองทหารรักษาพระองค์และกองทัพน้อย ๓ กอง โดยที่กองทัพที่ ๕ ของจอมพลลานน์ส์ได้จัดการเหนี่ยวรั้งเข้าศึกอย่างฉลาดและทั้งข้อสำคัญที่ฝ่ายprusเซียทำการล่าเหยื่อประมาณ เมื่อจัดขบวนรบแล้วก็หยุดนิ่งเสียเฉย ๆ โดยที่แลไม่เห็นว่ายหยุดอยู่ทำไม ทั้งนี้ทำให้กองทัพฝรั่งเศสสามารถรวมกำลังกันได้ทัน จัดขบวนรบแล้ว เวลาบ่าย ๔ โมงได้เริ่มการรบซึ่งเร็วกว่าการรบที่ฟรีดลันด์

สนามรบตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำอัลเล ซึ่งเป็นเขตรของสนามรบนั้นทางวันออกในหัว ทางเหนือสนามรบแผ่ไปจนเลยเมืองไฮน์ริชสคอร์ท ทางตะวันตกมีเทือกเนินซึ่งยืดยาวจากไฮน์ริชสคอร์ทไปถึงโพสเซนนั้นเป็นเขตร ทางใต้ติดต่อกับป่าชอร์ตลัค

ที่มั่นของฝ่ายฝรั่งเศสยึดตามแนวเทือกเนินระหว่างโพสเซนกับไฮน์ริชสคอร์ท ปีกขวายันป่าชอร์ตลัค ปีกซ้ายเปิดเป็นทุ่งราบใหญ่สะดวกในการรบของทหารม้า ด้านกลางและภายในที่มั่นมีที่กำบังสำหรับทหารบกกองรบและกองหนุนได้ดี อนึ่งแนวที่มั่นนี้ล้อมทางทั้ง ๒ ทางซึ่งไปจากไอย์เลาไปเคอนิกส์แบร์ก

ฝ่ายprusเซียนั้นแลเมื่อออกมาจากฟรีดลันด์แล้วได้จัดขบวนรบเป็นเส้นคู่กับลำน้ำซึ่งอยู่ข้างหลัง ขอนี้นับว่าเป็นข้อบกพร่องอันสำคัญ ปีกทั้ง ๒ ข้างยันกับลำน้ำซึ่งเป็นคูเข้ามา และมีกองปืนใหญ่ซึ่งตั้งทางฝั่งขวาป้องกันอยู่ด้วย แนวที่มั่นแบ่งออกเป็น ๒ ภาคเพราะมีห้วยมูลโฟลสส์ผ่ากลาง ซึ่งทำให้มีความลำบากในการติดต่อระหว่างทหารในด้านกลางกับด้านซ้าย ทางถอยของกองทัพprusเซียอยู่ที่ปีกซ้ายคือทางเมืองฟรีดลันด์

กองทัพรัสเซียแบ่งเป็น ๗ กองพลกับกองทหารรักษาพระองค์ด้วยรวมจำนวนทหาร ๗ หมื่น ๕ พัน กองพล ๒ กองเป็นด้านซ้ายตั้งคร่อมทางจากไอย์เลาและมีห้วยแบ่งกันจากด้านอื่นตั้งมาแล้ว กองพลอีก ๒ กองเป็นด้านกลาง ๒ กองพลเป็นด้านขวาตั้งคร่อมทางไปเมืองเคอนิกส์แบร์ก กองรักษาพระองค์เป็นกองหนุนอยู่ที่ฟรีดลันด์ ส่วนทหารอีกกองพล ๑ นั้นอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำอัลเล่ สำหรับป้องกันหลัง

กองทหารต่าง ๆ ในกองทัพฝรั่งเศสนั้นมาถึงสนามรบเป็นลำดับกันไป รวมจำนวนทหารทั้งหมดประมาณ ๘ หมื่น กองทัพเนย์เป็นด้านขวาอยู่นำโพสเซนเนที่ทางจากไอย์เลา กองทัพมอร์ทีย์เป็นด้านซ้ายยึดไฮน์วิชดอร์ฟและตั้งคร่อมทางไปเคอนิกส์แบร์ก ระหว่างกองทัพทั้ง ๒ นี้กองทัพลานีสตั้งเป็นด้านกลางและตั้งอยู่แต่ก่อนและเมื่อทหารในด้านทางปีก ๒ ข้างมาถึงแล้วก็รวมกำลังชิดกันเข้าหากกลาง กองทัพวิกตอร์เป็นกองหนุนแนวที่ ๑ อยู่หลังกองทัพเนย์ กองรักษาพระองค์เป็นกองหนุนใหญ่

เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงตรวจตราภูมิประเทศและที่ตั้งของกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว จึงตกลงพระทัยที่จะเข้าตีให้แตกหักทางปีกซ้ายของฝ่ายรัสเซีย เพราะเมื่อขณะทางนั้นแล้วก็จะได้ทางถอยของกองทัพข้าศึก และข้าศึกมีทางถอยหนีแห่งเดียวด้วย จึงทรงสั่งการให้ด้านกลางและด้านซ้ายของพระองค์คงต่อสู้ข้าศึกไว้พอเป็นการตรึงอย่าให้เลิกถอนทหารไปได้ ให้จอมพลเนย์คุมทหารรุกขึ้นไปยังฟรีดลันด์

ได้จัดกองทหารปืนใหญ่ซึ่งมีปืนหลายสิบกระบอกตั้งยิงเตรียมการเข้าตีก่อน ปืนใหญ่ฝรั่งเศสได้ยิงปืนใหญ่ฝ่ายรัสเซียจนอดโรยต้องหยุดยิงต่อสู้มิได้ต่อไป แล้วจึงยิงทหารราบให้บอบช้ำ แล้วกองพลทหารราบฝรั่งเศสของมาร์ชด์และบัสซงได้รุกตรงไปยังฟรีดลันด์ มีกองพลของคูปองต์จากกองทัพที่ ๑ ตามขึ้นไปช่วยด้วย ทหารราบฝรั่งเศสเข้าตีทหารรัสเซียแตกถอยและยึดได้เมืองฟรีดลันด์

ทหารม้าซึ่งอยู่ในกองทัพเนย์ได้ด้านทานขับไล่ทหารม้ารัสเซียไปเสีย แล้วก็ช่วยเข้าตีพร้อมกับทหารราบด้วย

ครั้นจอมพลเนย์รับชนะที่ฟรีดลันด์ตั้งนานแล้ว นโปเลียนจึงมีรับสั่งให้ด้านกลางด้านซ้ายของกองทัพฝรั่งเศสรุกเข้าตีข้าศึกพร้อมกัน ฝ่ายรัสเซียแตกถอยไป

ในประเทศปรัสเซียและประเทศโปแลนด์

ยังแนวแม่น้ำอัลเล่ ฝ่ายฝรั่งเศสได้ไชยชนะตลอดแนว ฝ่ายรัสเซียเสียทหาร
ถูกกระสุนล้มตายเจ็บป่วยกับทั้งจมน้ำตายในแม่น้ำอัลเล่ด้วยรวม ๒ หมื่น ๕ พัน เสีย
ปืนใหญ่ ๔๐ กระบอก ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารเจ็บป่วยล้มตายประมาณ ๙-๘ พัน

ไชยชนะที่ได้ ในสนามรบที่ฟรีดแลนด์ เป็นไชยชนะอันแตกหักในการ
สงครามด้วยทีเดียว ฝ่ายฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองคอนิกส์แบร์กและรุกไปจนถึงแนวแม่น้ำ
เนมันซึ่งเป็นเขตรแดนรัสเซีย ฝ่ายรัสเซียร้องขอหยุดรบ แล้วอีกไม่ช้านักก็เลย
ได้ทำสัญญาเลิกสงครามกันที่เมืองทิลสิต

ตามสัญญานี้เป็นการตกลงว่าประเทศฝรั่งเศสกับประเทศรัสเซียจะเป็นมิตรอัน
สนิทกันต่อไปทำการประกอบกัน ส่วนประเทศปรัสเซียถูกรับโทษหนัก นโปเลียน
ได้แยกดินแดนเวสต์ฟาเลียออกจากประเทศนั้น จัดเป็นประเทศอิสระขึ้นให้
น้องของตนคือเจ้าเยโรมเป็นพระเจ้าแผ่นดิน กับทั้งแยกดินแดนทางฝั่งซ้ายแห่ง
แม่น้ำเอลเบ้รวมทั้งเมืองมกเดบูร์กด้วย แยกมณฑลโปแลนด์คือมณฑลโปแลนด์, วาร์ซาวะ
และดันซิกมาจัดขึ้นเป็นแกรนด์ดัชชีวาร์ซาวะ แปลว่าอาพลเมืองของประเทศปรัสเซีย
เสีย ๕ ล้าน แล้วยังบังคับให้เสียค่าปรับในการแพ้สงครามเป็นจำนวนเงิน ๖ ร้อย
ล้านฟรังก์ ซึ่งสำหรับสมัยนั้นและเทียบกับกำลังประเทศปรัสเซียขณะนั้นนับว่าเป็น
จำนวนเงินมากมายเหลือคณ

ตอนที่ ๓๑

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ในประเทศเอเชียเตเรีย

สัญญาเลิกสงครามในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ซึ่งได้ทำกันที่เมืองทิลสิตนั้น ทำให้
อำนาจของประเทศฝรั่งเศสแผ่ไปทั่วทวีปยุโรป และนับว่าเป็นขณะที่ชะตาของพระ
เจ้านโปเลียนขึ้นสูงสุด แต่ผลอันนี้หาได้ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีความมั่นคงยิ่งขึ้นไม่
เป็นการตรงกันข้ามทำให้อ่อนแอลงกว่าเดิม เพราะมีดินแดนแผ่กว้างออกไปเกินเหตุ
เกินธรรมชาติ แล้วกระทำให้เอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนมกใหญ่ไผ่สูงเกินเหตุไปด้วย
เลยไม่รู้สึกลพพอใจได้เลย ยิ่งได้มากก็ยิ่งอยากได้ต่อไปอีก

ในไม่ช้าก็เกิดมีการสงครามในประเทศสเปน ซึ่งทำให้ประเทศฝรั่งเศสเสียกำลังอย่างอุกฤษฏ์และเป็นต้นเหตุให้โนโปเลียนถึงความล้มเหลว ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๕๑ โนโปเลียนประทับอยู่ที่กรุงมาดริด ทรงหมกมุ่นไปในเรื่องการทำงานในแหลมสเปนและกำลังทหารก็ไปอยู่ทางนั้นโดยมาก ฝ่ายประเทศอาสเตรีย ที่ได้รับถึงซึ่งปราไชยในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ แต่ยังคงหวังว่าจะแก้ตัวได้เสมอขึ้น เห็นได้ว่าเป็นเวลาเหมาะที่จะทำการแก้เผ็ด รัฐบาลอาสเตรียถูกรัฐบาลอังกฤษยุยงต่าง ๆ แล้วยกเล็งเห็นว่าชาวเยอรมันทั้งปวงพากันมีความเบื่อหน่ายขุนเคื่องโนโปเลียนเป็นอันมาก ทั้งการที่กองทัพฝรั่งเศสรบแพ้ทหารอังกฤษหลายครั้งในแหลมสเปนนั้นด้วย ทำให้ประเทศอาสเตรียเกิดความฮึกเหิม อีกประการหนึ่งรัฐบาลอาสเตรียได้พยายามรวบรวมกำลังกองทัพไว้เป็นจำนวนมากมายจนไม่เหมาะสมกับกำลังทรัพย์ที่มี เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการแตกหักอย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะเหตุทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วนี้ ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๑ รัฐบาลอาสเตรียจึงรีบจัดเตรียมกองทัพยิ่งขึ้น ฝ่ายกระทรวงต่างประเทศก็พยายามจัดการล่อลวงสกอตให้โนโปเลียนพอใจไม่มีความสงสัย และจัดการหามิตรที่จะเข้าทำการสงครามด้วยในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๕๒ อาสเตรียรู้สึกว่ามีอาการพร้อมเพรียงจะเริ่มการทัพได้ และเหตุที่ทำการสงครามอื่น ๆ ก็ไม่มีอะไรนอกจากจะแก้ตัวกลับคืนดินแดนซึ่งต้องเสียไปแล้วในภายหลังนั้นเท่านั้น

ประเทศอาสเตรียเตรียมจะทำการสงครามตามเขตร์แดนของตนทุกทิศ เพราะฉะนั้นยุทธบริเวณจึงแผ่กว้างตลอดประเทศเยอรมันประเทศโปแลนด์ประเทศอิตาลี แบ่งออกได้เป็น ๓ ยุทธบริเวณต่างหากกัน ตามนามประเทศซึ่งกล่าวมานี้

ต่อไปเราจะกล่าวถึงแต่เฉพาะการรบในยุทธบริเวณเยอรมันซึ่งเป็นยุทธบริเวณสำคัญ ยุทธบริเวณนี้ อยู่ในลุ่มน้ำดานหุบ ทางเหนือมีรูริงเกอวัลด์และเทือกเขาโบเฮเมียเป็นเขตร์ เขตร์ทางตะวันตกคือแม่น้ำเล็ชซึ่งเป็นฐานทัพของกองทัพฝรั่งเศส นั้น เขตร์ทางใต้คือเทือกเขาอัลป์ เขตร์ทางตะวันออกคือเขตร์แดนรัสเซีย แม่น้ำดานหุบแบ่งยุทธบริเวณนี้ออกเป็น ๒ ซีก และตัวลำน้ำเองซึ่งไหลจากตะวันตกไปตะวันออก

ในประเทศเอาสเตรีย

นั้น เป็นเส้นทางสำคัญที่สุดในยุทธบริเวณ ดินแดนด้านเหนือของลำน้ำมีอาการ
ไม่มั่งคั่งและทางเดินก็น้อย ไม่สะดวกสำหรับการที่กองทัพขนาดใหญ่จะทำการรบ
ดินแดนด้านใต้แห่งลำน้ำนั้นตรงกันข้ามมั่งคั่งบริบูรณ์ดี มีทางเดินมาก สะดวกในการ
ไปมาของกองทัพทุกประการ

(แผนที่หมายเลขที่ ๕)

ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานูบมีแม่น้ำแยก คือ แม่น้ำอัลตมูส, นาบ, เรเกิน, ซึ่งเป็น
ลำน้ำย่อย ๆ ทางฝั่งขวามีแม่น้ำแยกคือแม่น้ำเลช, อัสเตร, อินน์, เทราน์, เอ็นนส์และราบ
ซึ่งกองทัพเอาสเตรียจะได้ใช้เป็นแนวต้านทานเป็นชั้น ๆ ไป

ทางใหญ่ไปวันผ่านเฮ็ลล์สบูร์ก, มุนเช่น, เบิราเนาและลินซ์ จะเป็นทางดำเนิน
สงครามอันสำคัญของกองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย นโปเลียนจะได้นำกองทัพรุกไปตามทางนี้
เพื่อตีกรุงเวียน ส่วน ๑ ของกองทัพเอาสเตรียจะได้ถอยไปตามทางนี้เพื่อบังกรุงนั้น

เส้นทางขวางซึ่งไปจากแม่น้ำดานูบไปหาเทือกเขาอัลป์จะได้ใช้เป็นทางติดต่อ
ระหว่างกองต่าง ๆ ที่สำคัญก็คือทางจากเมืองพัสเซียไปซาร์บวร์ก ทางจากเรเกินสบูร์ก
ไปมุนเช่น และทางจากโดเนาเวอร์ธไปเฮ็ลล์สบูร์ก

ตำบลที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์คือกรุงเวียน ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายอันสำคัญของฝ่าย
ฝรั่งเศส กับทั้งเมืองอูล์ม, เฮ็ลล์สบูร์ก, มุนเช่น, เบิราเนา, พัสเซีย, โดเนาเวอร์ธ,
อิงโกลสตัดต์, เรเกินสบูร์ก, ลันต์สชุตซ์ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นตำบลที่มีคนมาก เป็นที่มี
สะพานข้ามแม่น้ำ ที่ยึดมั่นในการเดินทัพ ที่รวมทางหลายทาง

ในยุทธบริเวณซึ่งกล่าวบรรยายมานี้ กองทัพใหญ่ของฝ่ายฝรั่งเศสและเอาสเตรีย
จะได้ต่อสู้กันและมีแม่ทัพซึ่งนับว่ามีคุณวุฒิดีที่สุดในสมัยนั้น ทำการรบซึ่งกัน
และกัน คือ อาร์ชดัคคาร์ลเป็นแม่ทัพฝ่ายเอาสเตรีย เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเป็น
แม่ทัพฝ่ายฝรั่งเศส

การทัพครั้งนี้เรียกว่าทำกันอย่างเต็มฝีมือ จึงเป็นตัวอย่างอันดีแท้ในวิธีการทำ
การสงคราม

ในส่วนกำลังและทุนของประเทศซึ่งจะทำการสงครามกันครั้งนี้ ฝ่ายฝรั่งเศสย่อมมี
ประเทศอิตาลี, สมาคมประเทศตามลำแม่น้ำไรน์, แกรนด์ดัชชีซาร์ซาวะและประเทศรุสเซีย

เป็นมิตรทำการด้วย แต่ประเทศรัสเซียนั้นทำการอย่างเสียไม่ได้ ทำไปแต่พอมิให้ผิดสัญญา มิได้เข้าด้วยโดยเต็มใจเลย เพราะฉะนั้นนับได้ว่าฝ่ายฝรั่งเศสมีกำลังพลเมืองเป็นชาติฝรั่งเศส ๔๐ ล้านชาติอิตาลี ๒๐ ล้าน เยอรมันและโปแลนด์ ๒๐ ล้าน มีเงินในคลังของกองทัพ ๓๐๐ ล้าน เป็นเงินค่าปรับซึ่งได้จากประเทศซึ่งรบแพ้ก่อนมาแล้วในหนหลัง ทางฝ่ายเอเชียเตรียมมีประเทศอังกฤษเป็นมิตรและช่วยออกเงินเลี้ยงทหาร กับทั้งมีประเทศสเปนและปอร์ตุกาลทำการรวมกันต่อสู้กับฝรั่งเศสอยู่ทางทิศใต้ เป็นการเหนี่ยวกำลังฝรั่งเศสไปเสียทางตรงกันข้ามอย่างร้ายแรง แปลว่ามีกำลังพลเมือง ๖๐ ล้าน มีทรัพยากรสมบัติของประเทศอังกฤษเป็นทุน และกองทัพเรืออังกฤษเป็นกำลังอันเข้มแข็งช่วยอยู่อีกด้วย เพราะฉะนั้นจะนับว่ากำลังทั้ง ๒ ฝ่ายไม่เสมอกันนั้นไม่ได้

ประเทศทั้ง ๒ ต่างจัดกองทัพสนามของตน คือ ประเทศเอเชียเตรียมการล่วงหน้ามาหลายปีแล้ว มีทหารประมาณ ๓ แสน ซึ่งอาร์ชดยุกคาร์ลจัดแบ่งเป็นกองทัพน้อย ๑๑ กอง ในจำนวนนี้เป็นกองทัพสนาม ๕ กอง กองทัพหนุน ๒ กอง กองทัพน้อยทุกกองมีจำนวนทหารระหว่าง ๒ หมื่น ๕ พันกับ ๓ หมื่นจัดเป็น ๒ หรือ ๓ กองพลใหญ่ ซึ่งแบ่งเป็น ๒ หรือ ๓ กองพลน้อย กองพลน้อยแบ่งเป็น ๒ กรมกรมละ ๓ กองพัน กองพัน ๑ มีทหาร ๑ พัน กองทัพน้อย ๑ กองจะไปทำการในดินแดนโปแลนด์จากมณฑลกาลิตเซีย ในบังคับบัญชาอาร์ชดยุกแฟรดินันด์ อีก ๒ กองทัพจะไปทำการในประเทศอิตาลีในบังคับบัญชาอาร์ชดยุกโยฮันน์ กองทัพน้อย ๔ กองจะรวมกันทำการในลุ่มน้ำดานฮูบในบังคับบัญชาอาร์ชดยุกคาร์ล หลังกองทัพสนาม ๓ แสนคนนั้น ยังมีทหารคันด์เวียร์ซึ่งจัดอย่างการคันด์เวียร์ของฝรั่งเศสเป็นจำนวน ๒ แสนสำหรับทำการป้องกันบ้านเมืองภายในพร้อมด้วยทหารอาษาชาวสูงกาเรีย ในเดือนมีนาคม พ. ศ. ๒๓๕๑ กองทัพเอเชียต่างจัดการชุมพลตามเขตรแดนทางยุทธบริเวณซึ่งตนจะไปกระทำการ อาร์ชดยุกแฟรดินันด์ชุมพลที่เขตรแดนโปแลนด์ อาร์ชดยุกโยฮันน์ชุมพลที่เขตรแดนอิตาลี ฝ่ายอาร์ชดยุกคาร์ลนั้นในขั้นต้นชุมพลในโบเฮเมีย ๖ กองทัพ ที่หลังแนวแม่น้ำอินน์ ๒ กองทัพ ซึ่งดูเป็นการแสดงความมุ่งหมายจะรุกทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮูบ แต่ภายหลังอีกไม่ช้านักก็เปลี่ยนความคิดกลายเป็นตั้งอยู่ในโบเฮเมียแต่ ๒ กองทัพ ยก

ในประเทศเอสเตรีย

มารวมกันที่หลังแนวแม่น้ำอินน์ ๖ กองทัพ ซึ่งแสดงความมุ่งหมายจะรุกทางฝั่งขวา
แม่น้ำดานฮูบ อนึ่งนอกจากกำลังที่กล่าวบรรยายมาแล้วนี้ ฝ่ายเอสเตรียยังมีกอง
อิสระเป็นจำนวนทหาร ๒ หมื่น ซึ่งมีหน้าที่ยกเข้าไปในดินแดนที่โรลเพื่อช่วยพลเมือง
ชาวที่โรลถูกเป็นขบถต่อฝรั่งเศส

ข้างฝ่ายฝรั่งเศสเอมเปอเรอร์นโปเลียนก็ได้จัดการเตรียมการ เพื่อมิให้ถูก
ข้าศึกจู่โจมโดยมิทันรู้ตัว ได้ออกประกาศเรียกทหารใหม่ประจำปี พ. ศ. ๒๓๕๓
แล้วเรียกคนที่ไม่ถูกเกณฑ์ ในปีก่อน ๆ นั้น ให้เข้าประจำการรับความฝึกหัดตามที่รวม
พลต่าง ๆ เพื่อไว้ส่งไปเพิ่มเติมจำนวนคนในกองทัพสนามต่อไป แล้วได้เตรียมจัด
กองทัพสนามในเยอรมันสำหรับต่อสู้กับอาร์ชดัคคาร์ล ในบริเวณนี้มีกองทัพฝรั่งเศส
ซึ่งขนานนามว่ากองทัพแม่น้ำไรน์ ตั้งอยู่แต่เดิมแล้วในบังคับบัญชาจอมพลดาเวต์ แบ่ง
เป็น ๔ กองพลใหญ่ทหารราบ และ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า เลบจัดให้กองทัพนั้น
เป็นกองทัพน้อยที่ ๓ ในกองทัพใหญ่ให้รวมพลอยู่ที่เหนือเมืองเรเกินส์บูร์ก กองทัพ
ที่ ๒ ในบังคับบัญชาจอมพลอูติโนต์ และภายหลังเปลี่ยนเป็นจอมพลลันนัสเป็นผู้
บังคับบัญชามีกองพลใหญ่ทหารราบ ๓ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง รวมพลที่แนว
แม่น้ำเลิซในบริเวณเมืองเอากส์บูร์ก จัดกองทัพที่ ๔ ขึ้นในบังคับบัญชาจอมพล
มัสเซน่า มีทหารราบ ๔ กองพลใหญ่ ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่ รวมพลในบริเวณ
เมืองอูล์ม ที่แนวแม่น้ำอัลเลอร์ นอกจากกองทัพน้อยทหารฝรั่งเศสแท้ ๓ กองนี้
ยังมีทหารของสมาคมประเทศแถบลันน้ำไรน์ คือทหารบาวาเรีย ๓ กองพลใหญ่จัดเป็น
กองทัพที่ ๗ ในบังคับบัญชาจอมพลเลอะเฟบเวอร์อะ ทหาร Wurtemberg รวมจัดเป็น
กองทัพที่ ๘ ในบังคับบัญชานายพลวังคัมม์ ทหารซัคโซเนียเป็นกองทัพที่ ๕ ในบังคับ
บัญชาจอมพลแบร์นาค็อดต์ ส่วนชาวเฮ็สเซินและบาเดินนั้นสมทบเข้าในกองทัพ
ชาติอื่น ๆ อีกประการหนึ่งกองทัพใหญ่มีทหารม้าหนุน เป็นจำนวนม้าหมื่น ๒ พันใน
บังคับบัญชาจอมพลเบ็สตีแยร์ส ในที่สุดมีกองทหารรักษาพระองค์ซึ่งเรียกกลับมา
จากประเทศสเปนมาเป็นกองหนุนใหญ่ของกองทัพสนามในเยอรมัน

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๒

ประมาณวันที่ ๑๐ เมษายน พ. ศ. ๒๓๕๒ ซึ่งเป็นเวลาเริ่มการสงครามนั้น ทหารบาเวเรียตั้งอยู่ที่แนวแม่น้ำอิซาร์ กองทัพน้อยอื่น ๆ กำลังรวบรวมพลกันอยู่ตามตำบลซึ่งกล่าวมาแล้วที่แนวแม่น้ำดานฮุยบ, เล็ช, และอิซาร์ ในขณะที่เดียวกันเจ้าออยเจนรวบรวมพลเป็นกองทัพในอิตาเลีย เจ้าโปนิอาต็อฟสกีรวบรวมพลเป็นกองทัพในประเทศโปแลนด์ ฝ่ายประเทศรัสเซียจัดทหารมาอยู่ที่เขตรแดนระหว่างหมื่น ๕ พันกับ ๒ หมื่นซึ่งนับว่าเป็นจำนวนน้อยกว่ากำลังที่อาจจะทำได้นั้นมาก และได้ทำการช่วยเหลืออุดหนุนโดยเต็มใจเลย

สรุปความว่าในยุทธบริเวณที่สำคัญ คือ ในลุ่มน้ำดานฮุยบนั้นในเวลาเริ่มสงคราม ฝ่ายเอเชียเตรียมมีทหารแสน ๘ หมื่นกับปืนใหญ่ ๕ ร้อยกระบอก ซึ่งได้จัดเตรียมล่วงหน้ามานานแล้ว ตั้งแยกกันอยู่เป็น ๒ หมู่ คือ ที่โบโฮเมียและที่หลังแนวแม่น้ำอินน์ ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารชาติฝรั่งเศสและเยอรมันเป็นจำนวนแสน ๔ หมื่นกับปืนใหญ่ ๕ ร้อยกระบอกซึ่งเพิ่งจะเริ่มจัดมา ยังกระจัดกระจายกันอยู่ที่เรเกินส์บูร์ก เอ็กส์บูร์กและอูลม์ มีแนวทหารบาเวเรียอันอ่อนบางตั้งกำลังอยู่ที่แนวแม่น้ำอิซาร์

คราวนี้จะต้องพิจารณาถึงความมุ่งหมายของแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายและตรวจดูแผนการสงคราม

ฝ่ายเอเชียเตรียมพร้อมก่อน จึงต้องการจะเอาไสรพยากรณ์ที่ได้เปรียบในข้อนี้ ทำการรุกในประเทศเยอรมัน, โปแลนด์, อิตาลีทั้ง ๓ ทางพร้อมกัน ในประเทศเยอรมันมีแผนการสงคราม ๒ อย่างตามที่พิจารณากันอยู่ในกรมบัญชาการกองทัพ แผนที่ ๑ ซึ่งตกลงกันในต้นระดุนาวคาบรอนนั้น ว่าจะใช้ทหาร ๖ กองทัพน้อยรุกทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ คือ จะรุกรอกมาจากโบโฮเมียโดยฉับพลัน ตีกองทัพน้อยของคาซุต ให้แตก แล้วเดินลงไปตามลุ่มน้ำไมน์ รุกไปยังเมืองไมน์ซ์ ยุให้พลเมืองเยอรมันลุกเป็นขบถขึ้น ในขณะที่เดียวกันนั้น กองทัพน้อย ๒ กองซึ่งจะตั้งอยู่หลังแนวแม่น้ำอินน์ จะคอยระวังป้องกันมิให้ข้าศึกไปทางกรุงเวียนนาได้

ในประเทศเอาสเตรีย

แผนการสงครามอันนี้ ถ้ากระทำไปโดยแข็งแรงและเริ่มทำเสียแต่ในเดือน
มินาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ก็อาจมีทางสำเร็จผลอันได้ แต่ต้องการความตกลงเด็ดขาด
ความแข็งแรง และความรวดเร็ว ซึ่งมีใช้ลักษณะที่กองทัพเอาสเตรียจะสามารถแสดง
ได้ แม้ทัพเอาสเตรียมีวรัวเสียเวลาจนละเลยโอกาสไปเสีย อีกไม่ช้าอาร์ช
ดยุคคาร์ลก็ทราบว่าจะมพลดาเหตุได้จัดการรวมกำลังที่แนวแม่น้ำไมน์ ในบริเวณเมือง
บามแบร์กติดต่อกับเรเกินส์บูร์ก แล้วได้ทราบว่ายังมีกองทหารอื่น ๆ กำลังรวม
กำลังกันที่เฮาส์บูร์ก, ที่อุลม์ เลยเกิดความวิตกว่าถ้าเมื่อตนเข้าไปสู้รบติดพันอยู่
ในลุ่มน้ำไมน์แล้ว กองทัพข้าศึกอาจรวมกำลังกันทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุยบแล้ว และ
รุกมาทางหลังปีกซ้ายของตน ข้ามสะพานที่เรเกินส์บูร์ก, โคเนาเวอร์ธและอิงโกลสตัดต์
แล้วทำการตัดทางส่งกำลังเช่นกระบวนที่มารังโก, ที่อุลม์, ที่เยนา

เพราะฉะนั้นอาร์ชดยุคก็ตั้งแผนการสงครามที่ ๑ คิดจะทำการตามแผนที่ ๒ ซึ่ง
ดูเป็นการมั่นคงดีกว่า แต่เป็นการลำบากที่ต้องการเวลาสำหรับเตรียมการนานมาก

แผนการสงครามที่ ๒ นี้ คือ จะวางทหารไว้ในโบเฮเมียเพียง ๒ กองทัพเท่านั้น
อีก ๔ กองทัพยกมารวมกับทหารที่อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุยบ แล้วรวมเป็นทหาร
แสน ๕ หมื่น ซึ่งจัดเป็น ๖ กองทัพ จะนำกองทัพใหญ่นี้รุกไปข้ามแม่น้ำอินน์และ
แม่น้ำอิซาร์ ต่อกองทหารฝรั่งเศสต่าง ๆ ให้แตกกระจัดกระจายในขณะที่ยังกำลังเตรียม
การอยู่ แล้วไปยึดที่มั่นที่แนวแม่น้ำเลิซ ในขณะนั้นกองทัพ ๒ กองที่อยู่ในโบเฮเมีย
จะได้ต้านทานจอมพลดาเหตุ และพยายามทำการติดต่อกับกองทัพใหญ่ จะใช้แม่น้ำ
ดานฮุยบเป็นทางดำเนินการสงคราม และกองทัพเอาสเตรียจะข้ามไปมาทำการทาง
ฝั่งโน้นบ้างฝั่งนี้บ้างแล้วแต่เหตุการณ์ แผนการสงครามที่ ๒ นี้ถ้าทำเสียแต่เนิ่น ก็อาจ
เป็นผลสำเร็จได้ดีเหมือนกัน เพราะในขั้นต้นฝ่ายเอาสเตรียได้เปรียบมากด้วย
เตรียมพร้อมก่อน แต่โดยที่อาร์ชดยุคเริ่มทำการต่อวันที่ ๑๐ เมษายนเท่านั้น จึงยอม
เป็นการเข้าไปเสียแล้ว

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒

อย่างไรก็ดีการสงครามครั้งนั้นนับว่าเกิดขึ้นโดยที่เอมเปอเรอร์นโปเลียนไม่รู้พระองค์เลยต้องทำการรบในชั้นต้น ทำการตามข้าศึก คือ คอยดูว่าฝ่ายอาสเตรียทำอย่างไรแล้วก็รีบป้องกัน ได้ทรงสั่งการล่วงหน้าได้แต่พอเป็นเลา ๆ ว่าถ้าในวันที่ ๑๐ เมษายน ฝ่ายอาสเตรียยังมิได้ข้ามแม่น้ำอินน์แล้ว ให้กองทัพรวมกำลังกันที่เรเกินส์บูร์ก ถ้าข้ามมาแล้วให้รวมกำลังกันที่เอาก์ส์บูร์ก หลังแนวแม่น้ำเล็ช

ได้ทรงคิดว่าภายหลังจากการรบเป็นรุก ตีกองทัพอาร์ชดยุกให้แตกฉาน แล้วเดินต่อไปยังกรุงเวียน ตามแนวแม่น้ำดานฮุยบ จนสรรพภาระไปตามลำน้ำนั้น แปลว่ากรุงเวียนเป็นที่มุ่งหมายสำคัญของฝ่ายฝรั่งเศส ทางดำเนินการสงคราม คือ ทางจากสตึราสส์บูร์กไปกรุงเวียน ผ่านอูล์ม เอาก์ส์บูร์ก เบิราเนา ฐานทัพอยู่ที่แนวแม่น้ำเล็ช ส่วนฐานทัพชั้นต้นของฝ่ายอาสเตรียนั้นอยู่ที่แม่น้ำเทราน์

ในต้นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๕๒ กองทัพอาสเตรียในบังคับบัญชาอาร์ชดยุกคาร์ลรวบรวมกำลังกันหลังแนวแม่น้ำอินน์ในระยะพอสมควร ส่วนกองทัพ ๒ กองในโบเฮเมียนั้น ตั้งรวมอยู่ที่เขตแดนทางออกจากโบเฮเมีย ในบังคับบัญชาจอมพลเบลล์การ์ด

ในขณะเดียวกันนี้กองทัพบาเวเรียรักษาแนวแม่น้ำอิซาร์อยู่ กองทัพดาวูดรวมกำลังระหว่างบามแบร์กกับเรเกินส์บูร์ก กองทัพวูร์ดเต็มแบร์กอยู่ที่ไรน์ กองทัพมัสเซน่าและอูดีโน้ตรวมกำลังกันในบริเวณเอาก์ส์บูร์ก เอมเปอเรอร์นโปเลียนยังเสด็จอยู่ที่กรุงปารีส เสนาธิการใหญ่อยู่ที่สตึราสส์บูร์ก ครั้นเริ่มแรกรับข่าวว่าข้าศึกออกเดิน เสนาธิการใหญ่ไปยังโคเนาเวือร์ช และทำหน้าที่เป็นแม่ทัพบังคับบัญชากองทัพใหญ่ชั่วคราว มีคำสั่งให้จอมพลดาวูดรวมกำลังทั้งหมดที่เรเกินส์บูร์ก ซึ่งไม่ถูกใจจอมพลดาวูดเพราะมีความเห็นว่าควรจะรวมที่อิงโกลสตัดต์ ตามคำสั่งของเสนาธิการใหญ่นี้กองทัพฝรั่งเศสมีอาการแบ่งแยกเป็น ๒ ภาคห่างจากกันเป็นระยะวัดตามเส้นตรง ๓๕ กิโลเมตร ระหว่างกลางมีแม่น้ำหารบาเวเรียอันอ่อนแอตั้งอยู่

วันที่ ๖ เมษายน อาร์ชดยุกคาร์ลออกประกาศแก่ทหารว่าจะเริ่มทำการสงครามแล้วก็ส่งออกเดินทีเดียว

ในประเทศเอสเตรีย

เหตุการณ์นับว่าเป็นไปในทางได้เปรียบแก่ฝ่ายเอสเตรียทุกอย่าง กองทัพฝรั่งเศสตั้งแยกกันอยู่ เอมเปอเรอร์โนโปเลียนยังมีได้เสด็จมายังกองทัพ แบร์ทิเยร์ เสนาธิการใหญ่ก็ทำการอย่างลุล่วง แต่อาร์ชดยุกคาร์ลหาสามารถจะถือโอกาสซึ่งเหมาะทำการไปให้ เป็นผลดีแก่ฝ่ายตนโดยรวดเร็วไม่ กองทัพเอสเตรียมีอาการที่เหนื่อยช้าและถูกสรรพภาระอันมากมายใหญ่โตถ่วงหลังด้วย เลยเดินช้าเหลือเกิน เมื่อเริ่มการทัพไปแล้ว ๘ วัน กองทหารเอสเตรียเดินไปได้เป็นระยะ ๘๘ กิโลเมตร เท่านั้น อย่างไรก็ดีในวันที่ ๑๐ เมษายน กองทัพเอสเตรียซึ่งแบ่งเป็น ๓ ขบวนเดินมาถึงแนวแม่น้ำอินน์ ขบวนขวามี ๒ กองทัพน้อยเดินมายังเมืองเชร์ดิง ขบวนกลางมี ๓ กองทัพเดินมายังเบิราเนา ขบวนซ้ายมี ๑ กองทัพเดินมายังมูฮัลไฮม์ กับทางปีกขวาปีกซ้ายมีขบวนย่อย ๆ เดินมาอีกด้วย

กองทัพข้ามแม่น้ำอินน์ โดยไม่มีข้าศึกต้านทาน และเดินต่อไปยังแนวแม่น้ำอัสาร์ วันที่ ๑๖ มาถึงแนวแม่น้ำนี้คงแบ่งเป็น ๓ ขบวนตามเดิม ขบวนขวามาถึงดิงโกลฟิง ขบวนกลางถึงลันด์ส์ฮูต ขบวนซ้ายถึงไมส์บูร์ก ที่ลันด์ส์ฮูตทหารบาวาเรีย ๑ กองพลได้พยายามต้านทานอย่างแข็งแรง แต่ก็ไม่สามารถต้านทานข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่ามากนักไว้ได้ กองทัพบาวาเรียก็เลยถอยไปยังแนวแม่น้ำอาเบ็นส์และไปในป่าดัวร์นบูช เมื่ออาร์ชดยุกตีกองทัพบาวาเรียถอยไปตั้งแล้วจึงวางทหาร ๒ กองทัพน้อยไว้ทางนี้เพื่อต่อสู้ต่อไป ให้เดินไปยังแนวแม่น้ำอาเบ็นส์ ทหารนอกจากนั้นตั้งใจจะนำเลี้ยวไปทางขวาไปยังเมืองเคลไฮม์ โดยความมุ่งหมายจะตัดกองทัพดาวิตจากกองทัพฝรั่งเศสอีกภาค ๑ ตีกองทัพดาวิตโดยเฉพาให้แตกฉาน แล้วข้ามแม่น้ำดานฮูบไปติดต่อกับกองทัพในโบเฮเมีย ซึ่งจะได้ออกมาแล้วรวมกำลังกันเป็นจำนวนแสน ๕ หมื่นรุกไปยังแม่น้ำไรน์ วันที่ ๑๕ เมษายนกองทัพเอสเตรียออกเดินไปเป็นระเบียบดังต่อไปนี้ กองทัพน้อย ๑ กองอยู่ขวาไปตามทางจากลันด์ส์ฮูตไปเรเกินส์บูร์ก กองทัพน้อยอีก ๓ กองไปเป็นทางกลางจากโรฮ์ร์ไปเคลไฮม์ ในที่สุดทางซ้ายกองทัพน้อย ๒ กองคุมเชิงอยู่ที่แนวแม่น้ำอาเบ็นส์ กอง ๑ อยู่ทางไปเมืองมาร์นบูร์ก อีกกอง ๑ อยู่ทางไปเมืองนอยสตัดต์

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๒

ในขณะนั้นกองทัพฝรั่งเศสยังแยกเป็น ๒ ภาค จอมพลดาวูดอยู่ที่เรเกินส์บูร์ก มีกำลัง ๕ หมื่น จอมพลมัสเซน่าเดินจากอูล์ม ไปถึงเอาก์ส์บูร์กสมทบกับจอมพล อูดีโนต์ในที่นั้นรวมเป็นทหารอีกภาคหนึ่ง ๕ หมื่นคนเหมือนกัน อยู่ห่างจากดาวูด ๓๕ กิโลเมตร ระหว่างกลางหมู่ทั้ง ๒ นี้มีทหารบาวาเรียอยู่หลังแนวแม่น้ำอาเบ็นส์ระหว่าง อาเบ็นส์แบร์กและซีเกินบูร์ก กับหลังแนวทหารบาวาเรียที่อิงโกลสตัดส์มีทหาร ๖ พันตั้งอยู่ในบังคับบัญชานายพลวังคัมม์

เหตุการณ์เป็นไปในทางดีสำหรับฝ่ายอาอสเตรียทุกประการ ขณะนั้นเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้รับข่าวการทัพทางโทรเลข จึงเสด็จรีบออกจากกรุงปารีสในวันที่ ๑๒ วันที่ ๑๗ เสด็จมาถึงโตเนาเวือร์ททงเล็งเห็นความมุ่งหมาย ของอาร์ชดัค จึงรีบทรงสั่งการให้รวมกำลังกองทัพชิดเข้ามาหาศูนย์กลาง จอมพล ดาวูดม้านำทหารของตนเดินหันข้างให้ข้าศึกเป็นระยะ ๓๒ กิโลเมตรจากเรเกินส์บูร์ก มายังอาเบ็นส์แบร์กเดินระหว่างลำน้ำกับขบวนใหญ่ของกองทัพอาอสเตรีย จอมพล มัสเซนามีหน้าที่เดินหันข้างให้ข้าศึกเหมือนกันเป็นระยะ ๔๘ กิโลเมตร จากเอาก์ส์บูร์ก มายังฟ็อล์ฟเพินไฮม์ แต่ว่าการเดินของกองนี้ไม่น่ากลัวอันตรายเท่าการเดินของกอง ทัพดาวูด เพราะข้าศึกอยู่ห่างทางเดินมากกว่า และมีแนวแม่น้ำอาเบ็นส์ขึ้นกำบัง ทางเดินด้วย

ตามคำสั่งกองทัพทั้ง ๒ จะต้องออกเดินแต่วันที่ ๑๘ แต่จอมพลทั้ง ๒ ต้องจัด การรวบรวมกองพลต่าง ๆ ในกองทัพของตนก่อน สามารถออกเดินได้ต่อวันที่ ๑๙

ในวันที่ ๑๙ นี้ จอมพลดาวูดออกเดินแต่เข้ามิดจัดแบ่งทหารเป็น ๔ ขบวน ขบวนที่ ๑ คือกองสรรพการะ เดินตามทางดีเป็นถนนกลมหินเรียกว่าทางเมืองอ็อบบาช เลียบฝั่งแม่น้ำดานฮูบ ขบวนที่ ๒ มีกองพลใหญ่ทหารราบ ๒ กอง กองพลใหญ่ ทหารม้าครุสเซียร์ ๑ กองเดินตามทางระหว่างหมู่บ้านผ่านเกบราซิง, โพซิง, ทอยเกิน ขบวนที่ ๓ มีกองพลภูเขและฟรีอังก์ กับกองพลน้อยทหารม้าชนิดเบาเดินผ่านไวเซน โลเอ, ซาลเฮาเป็ค, โอแบร์เฟ็คคิง ขบวนที่ ๔ เป็นกองกระหนาบมีกองพลใหญ่ทหาร ม้าของมองด์บรั๊กกับทหารราบ ๑ กรม เดินทางไกลข้าศึกที่สุดผ่านลูกเคนไปอินท์ และคินซ์ลิ่ง

ในประเทศเอสเตอร์

ขบวนทั้ง ๔ นี้ออกไม่พร้อมกัน ให้เดินเป็นรูปขั้นบันไดลดกันลงมา ขบวน
ปีกขวาอยู่หน้าที่สุด ขบวนปีกซ้ายล่าลงไปหลังที่สุด

อาร์ชดยุคคาร์ลเริ่มออกเดินไปเคลไฮม์ ในวันเดียวกันนี้ แนวน้ำมีกำลัง ๔ กอง
ทัพน้อยแบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวาเดินตามถนนจากลินด์ส์ฮุต์ ไปเอ็กกัมมูฮัล ขบวน
กลางเดินจากลึงก์ไควด์ ไปชาลเฮียปต์ ขบวนซ้ายเดินจากโรธร์ผ่านเฮ้าส์นไปทอยเก็น
อาร์ชดยุคเองคุมกองหนุนตามขบวนกลางไป

ตามกำหนดทางเดินของกองทัพทั้ง ๒ ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ก็สามารถที่จะแล
เห็นได้ว่ากองทัพอาร์ชดยุคกับกองทัพดาวูดจะต้องประทะกัน แต่ว่าเพราะเหตุที่
จอมพลดาวูดออกเดินแต่เช้ามืด ฝ่ายอาร์ชดยุคออกเดินต่อ ๓ โมงเช้า จึงไปประทะ
กันต่อที่ทอยเก็น คือกองพลเอสเตอร์ในขบวนซ้ายประทะกับกองพลฝรั่งเศสใน
บังคับบัญชาซังต์ ฮีแลร์ซึ่งอยู่ท้ายขบวนที่ ๒ ของฝรั่งเศส กองพลฟร็องต์ซึ่งอยู่ท้าย
ขบวนที่ ๓ ได้มาจัดขบวนรบทางซ้ายของกองพลซังต์ ฮีแลร์ แล้วกองกระหนาบตั้ง
ขบวนรบซ้ายของกองพลฟร็องต์อีกที่ ๑ ทำการต่อสู้กับฝ่ายเอสเตอร์เป็นระเบียบดังนี้
กองพลกูตังและมอรั๋งซึ่งอยู่ข้างนำในขบวนที่ ๒ นั้นไปถึงที่รวมพล ซึ่งนโปเลียนทรง
กำหนดให้เสียแต่ก่อนเริ่มรบ จึงได้จัดขบวนรบที่ทางจากอาเบ็นส์แบร์กไปเรเกินส์บูร์ก
จอมพลดาวูดตั้งตำแหน่งทหารเอสเตอร์นำตนอยู่ได้ และจัดการให้ทหารของตน
ไปสมทบกับกองทัพใหญ่สำหรับโดยเรียบร้อย แสดงความสามารถและความแข็งแรง
ของตนให้ปรากฏชัดไม่ผิดกับที่เคยเป็นมาในหนหลัง

ฝ่ายอาร์ชดยุคตรงกันข้าม นำกองหนุนของตนมาถึงที่สูงกรุปแล้วก็แสดงความ
ระมัดระวังเกินไปไม่ส่งทหารเข้าตีให้แตกหัก

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ นโปเลียนเสด็จมาถึงกองทัพ มีรับสั่งให้ดาวูดคุมทหาร
กองพลฟร็องต์และซังต์ ฮีแลร์ ตั้งตำแหน่งอาร์ชดยุคอยู่ที่ทอยเก็น ส่วนกองพล
มอรั๋งและกูตังนั้นมอบให้จอมพลลานน์สพร้อมด้วยกองพลทหารม้าคริสเชียร์ จัดเป็น
กองทัพน้อยขึ้นใหม่อีกกอง ๑ สำหรับเป็นด่านซ้ายของกองทัพใหญ่ซึ่งจะได้จัดขึ้นใหม่
เฉพาะคราว ให้ทหารวู้ดเต็มแบร์กในบังคับบัญชาวังคัมม์เป็นด่านกลาง กองพลทหาร

บาวเรีย ๒ กองในบังคับบัญชาเลอะเฟบเวอร์จะเป็นด้านขวา เมื่อโนบิเลียนได้จัด
กองทัพและขบวนรบขึ้นใหม่โดยฉับพลันดังนี้แล้ว จึงสั่งให้ขบวนรบนั้นรุกขึ้นไปทาง
สันคัสซูต เพื่อจะตัดอาร์ชดัคคาร์ลให้ขาดจากกองทัพน้อยเอสเตรีย ๒ กองซึ่ง
อยู่ทางซ้ายและตั้งอยู่ที่ชเก็นบูร์กและที่มารีนบูร์กนั้น ในขณะที่เดียวกันให้มัสเซน่าเดิน
จากฟีเฟนไฮเฟน โอบปีกซ้ายของกองทัพน้อยทั้ง ๒ นั้น และตัดทางถอยโดย
เขายคัลลันคัสซูต

ดาวุตทำการล่อลวงด้านหน้าอาร์ชดัคสำหรับ โนบิเลียนได้ให้ที่มั่นที่ไรฮ์ ที่
อาร์นไฮเฟน และที่เคียร์ชเตอร์ฟ รุกไปถึงลำน้ำลาแบร์ที่รอดเต็นบูร์ก มัสเซนามาถึง
โมสบูร์กที่แนวแม่น้ำอัสาร์ กองทัพน้อยด้านซ้ายของเอสเตรีย ๒ กองถอยไปทาง
คัลลันคัสซูต ส่วนอาร์ชดัคคงอยู่ในบริเวณเอ็กกมูฮัล

วันที่ ๒๑ เอ็มเปอเรอร์โนบิเลียนทรงนำกองทัพลานนีส์และกองทัพบาวเรียเข้าตี
ขับไล่กองทัพน้อยเอสเตรียทั้ง ๒ ไปยังคัลลันคัสซูต ในขณะที่มัสเซน่าข้ามแม่น้ำอัสาร์
ที่โมสบูร์กไปตั้งขวางทางถอย กองทัพเอสเตรียทั้ง ๒ กลับข้ามน้ำอัสาร์มาในเขต
กระสุนฝรั่งเศส เสียปืนใหญ่มากกระบอก และเสียทหารเป็นชเลยศึกมากกับทั้ง
สรรพภาระด้วย แล้วเลยถอยไปยังแนวแม่น้ำอินน์ ในขณะที่จอมพลดาวุต ซึ่ง
ได้รับทหารมาเพิ่มเติมไป ๒-๓ กองพลและทหารม้า ๑ กองพล ออกรุกตีกองใหญ่
ฝ่ายเอสเตรีย ถือโอกาสที่ฝ่ายเอสเตรียถอยไปรวมกำลังกันข้างหลังระหว่าง
เอ็กกมูฮัลกับเรเก็นสบูร์กนั้น ขกออกจากทอยเกินแบ่งทหารเป็น ๓ ขบวน คือขบวน
ซ้ายกองพลฟรีอิงค์ เดินตามเทือกเนินที่ได้หมู่บ้านพาวัง ขบวนขวากองพลซังต์ยิแลร์
เดินตามลุ่มน้ำลาแบร์ ตีได้หมู่บ้านเชิร์ลิ่ง จอมพลดาวุตเลยเดินไปถึงถนนระหว่าง
เรเก็นสบูร์กกับคัลลันคัสซูต ไปพบกองทัพน้อยเอสเตรีย ๒ กองยึดหมู่บ้านโอแบร์ ได้ซึ่ง
สะละอุนเตอร์ ได้ซึ่งตั้งอยู่ มีกองรบอยู่นำแนวหนทาง ปีกซ้ายจดลำน้ำลาแบร์กับ
ข้างหลังกองทั้ง ๒ นั้นที่ถนนระหว่างเรเก็นสบูร์กกับเอ็กกมูฮัลกองทัพน้อยเอสเตรียอื่นๆ
รวมกันตั้งอยู่

ในประเทศเอาสเตรีย

ทั้งนี้แปลว่าเหตุการณ์เป็นไปเช่นเดียวกับในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๕ ก็ออกไปเลียน
เองกับกำลังฝรั่งเศสอันเป็นจำนวนมากกรุกกรั่นกองทัพฝ่ายข้าศึกอันมีกำลังน้อย ฝ่าย
คาวัตต์ทหาร ๑ กองทัพน้อยประทะกับกำลังกองใหญ่ของฝ่ายข้าศึก ในครั้งนั้นจอมพล
คาวัตต์ก็แสดงตนว่าเป็นผู้มีความสามารถและเคราะห์ดีเช่นเดียวกับครั้งในสนามรบที่เอา
แอร์สเค็คต์ ได้สั่งให้กองทัพของตนจัดขบวนรบนำหมู่บ้านโอแบร์และอุนแดร์ไว้ซึ่ง
แล้วยิงปืนใหญ่ต่อสู้กับฝ่ายเอาสเตรียอย่างแข็งแรง ทำให้ฝ่ายเอาสเตรียวิตกกันว่า
ฝรั่งเศสมีกำลังมากกว่าที่แลเห็น เลยริงรออยู่จนถึงเวลาค่ำ จึงทำให้ต้องเลิกรบ
กันไปเอง

ณวันที่ ๒๑ นั้นนับว่าฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบอีก อัครทูตเสียดทางส่งกำลังจาก
กรุงเวียนแล้ว และอาจตกในที่น้ำกลั้วอันตรายอย่างยิ่ง แต่พอเฝ้าฝ่ายเอาสเตรียได้เมือง
เรเกินส์บูร์กในวันนั้น เพราะจอมพลคาวัตต์ทหารไว้รักษา ๑ กรมเท่านั้น ได้ต่อสู้
ต้านทานข้าศึกอันมีกำลังมาก และรุกรมทาง ๒ ฝ่ายแม่น้ำจนกระสุนหมดสิ้นแล้วไม่
สามารถต่อสู้ต่อไปได้ จึงจำเป็นต้องยอมแพ้เป็นขเลขศึก การที่ได้เรเกินส์บูร์ก
ดังนี้ทำให้ อัครทูตกลับได้ทางลอบไปยังโบเฮเมียในขณะเดียวกับที่หนีไปเลียนได้ทาง
ลอบไปกรุงเวียน

วันที่ ๒๒ เวลาเช้ากองทัพน้อยต่าง ๆ ตั้งอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ด้านซ้าย
ของฝ่ายเอาสเตรียซึ่งมีกองทัพน้อย ๒ กอง อันมีอาการอดโรยรวนเรเพราะรบแพ้มา
๒ วันแล้วนั้น กำลังลอบไปไม่จริงไปหลังแนวแม่น้ำอัสาร์ ด้านกลางมีกองทัพน้อย
๔ กองอยู่กับอัครทูตการระหว่างเอ็กกมูสกับเรเกินส์บูร์ก ด้านขวามีกองทัพน้อย
๑ กองซึ่งมาจากโบเฮเมียอยู่ที่เรเกินส์บูร์ก ส่วนกองทัพน้อยจากโบเฮเมียอีกกอง ๑
นั้นอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานฮุยบ

ข้างฝ่ายฝรั่งเศส เอมเปอเรอร์หนีไปเลียนเสด็จอยู่นาเมืองลันด์สบูตกับกองทัพ
ถนัดศึกกองทัพมีสเซนาและกองทัพมาวเวีย จัดให้ทหารกองทัพน้อยในบังคับบัญชา
จอมพลเบ็สลิแยร์สได้ติดตามกองทัพเอาสเตรียทั้ง ๒ ซึ่งได้แตกลอบไปแล้วนั้น ทหาร
นอกจากนั้นทรงคุมไปยังเอ็กกมูสเพื่อช่วยจอมพลคาวัตต์ ซึ่งคงตั้งประชันกับกองทัพ

ใหญ่ฝ่ายเอสเตรียอยู่ที่หมู่บ้านโอแบร์และอุนเตอร์ไลชลิงตั้งมาแล้ว การทัพไป
เลียนยกไปช่วยทั้งนี้ทำให้เกิดมีการรบซึ่งเรียกว่าการรบที่เอ็กกมูฮัล

อาร์ชดยุคคาร์ลได้วางทหารไว้ที่เอ็กกมูฮัล ๒ กองทัพน้อย กองทัพทั้ง ๒ นั้นตั้งมั่น
โดยอาการดังนี้ ด้านขวาซึ่งมีห้วยกำบังอยู่ข้างหน้าอาไซรบหมู่บ้านโอแบร์และอุนเตอร์
ไลชลิง ตั้งแนวเป็นเส้นกุ่มับถนนจากเรเก็นสบูร์กและเป็นเส้นมุมฉากกับด้านอื่น ๆ
ด้านกลางอยู่หลังเอ็กกมูฮัล ด้านซ้ายอาไซรบหมู่บ้านและเทือกเนินร็อคคิง มีเส้น
แนวเป็นเส้นตั้งกับถนนจากเรเก็นสบูร์ก หลังกองทัพทั้ง ๒ นั้นอาร์ชดยุคยังมีทหารอีก
๔ กองทัพน้อย ซึ่งคิดไว้ว่าจะทำการเดินรุกไปที่ปีกซ้ายและค้ำหลังกองทัพฝรั่งเศส
คือให้ทหารขบวน ๑ เดินไปยังอ็อบบาซ อีกขบวน ๑ ไปยังไพซิง อีก ๒ กองทัพกอง
ไว้ใกล้เรเก็นสบูร์ก โดยที่จัดการเช่นนี้อาร์ชดยุคทำให้กำลังของตนกระจัดกระจาย
ขบวนที่ไปยังอ็อบบาซและไพซิงนั้นจะไม่ได้ทำประโยชน์อันใด ส่วนกองทัพ ๒ กองซึ่ง
อยู่ที่เอ็กกมูฮัลนั้นจะถูกข้าศึกอันมีกำลังมากกว่าเข้าตี

จอมพลดาวิดจัดการล่อลวงด้านหน้าฝ่ายเอสเตรียอยู่ได้ตลอดเวลาเข้าจนกระทั่ง
เอมเปอเรอร์นโปเลียนยกมาทางถนนจากลันด์สฮูต นโปเลียนให้ทหารจัดขบวนรบเป็น
ลำดับกันไปตามที่มาถึงก่อนถึงหลัง และขบวนรบเลยมีอาการดังต่อไปนี้ กองทัพ
จอมพลดาวิดเป็นปีกซ้ายทหารเบาเร็วและวูร์ดเต็มแบร์กเป็นด้านกลาง กองทัพ
ลานน์ส์เป็นด้านขวากองทัพอูติโนต์และมัสเซน่าเป็นกองหนุน กว้างด้านหน้าของขบวนรบ
นี้ประมาณ ๖ พันเมตร

เวลาเที่ยงกองทัพฝรั่งเศสจัดขบวนรบเสร็จ และในขณะที่กองทัพน้อยเอสเตรีย
๒ กองเดินเลียบขึ้นไปตามฝั่งขวาแม่น้ำดานฮุย พบแต่ทหารม้าชนิดเบาเล็กน้อย
กองทัพเอสเตรียอีก ๒ กองซึ่งอยู่ที่เอ็กกมูฮัลถูกฝ่ายฝรั่งเศส ๕ กองทัพน้อยเข้าตีพร้อม
กันโดยฉับพลัน จอมพลดาวิดเข้าตีไลชลิง ทหารเบาเร็วรุกไปยังเอ็กกมูฮัล
จอมพลลานน์ส์รุกไปยังร็อคคิง ปืนใหญ่ยิงเตรียมการทหารราบเข้าตีเสียก่อนทุกทาง
แล้วทหารราบจึงรุกเข้าตี ทหารม้าก็ขึ้นไปในที่ว่างระหว่างระยะเคียงทหารราบ เข้าประ
จันบานรบตลุมบอนกับทหารม้าเอสเตรียซึ่งออกมากำบังการถอยของทหารราบฝ่ายตน

ในประเทศเอาสเตรีย

พอถึงเวลาค่ำฝรั่งเศสก็ได้ไชยชนะ อารัฐก็ถอยไปตามสะพานข้ามแม่น้ำ
ดานฮุบและไปตามทางไปโบเอเมีย ในวันรุ่งขึ้นรวบรวมทหารที่มั่นตำบลชาล
พยายามจัดการในกองทหารให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

นโปเลียนให้ดาตุ้ตามอารัฐไป ส่วนพระองค์เองเริ่มนำทหารเป็นกำลัง
กองใหญ่เดินไปยังกรุงเวียน

ในภาคต้นของการทัพนั้นฝ่ายเอาสเตรียเสียทหาร ๒ หมื่นเป็นใหญ่ร้อยละหก
ในการทัพตอนนั้นนโปเลียนทำไปโดยเดาแท้ๆ ไม่ทราบเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึก
พอเลย ในขั้นต้นไม่ทราบว่าข้าศึกจะเริ่มรบ ยังมีทันได้รวมกำลังทหารของตนให้
เป็นปีกแผ่น ครั้นข้าศึกรุกเข้ามาแล้วก็จัดการแก้ไขโดยต้องจัดกองทัพใหญ่ขึ้นโดย
ฉับพลันจับโน้นชนนี้ แต่ก็ยังไม่ทราบว่ากำลังอันมากของข้าศึกอยู่ทางไหนแน่ เดา
ว่าคงอยู่ใกล้ทางเดินไปกรุงเวียนเพราะเป็นทางสำคัญ เลยนำกำลังของตนเป็นอันมากไป
รบกับข้าศึก ซึ่งมีกำลังน้อยพล่อยให้ จอมพลดาตุ้คนเดียวต้องต้านทานกองทัพใหญ่ฝ่าย
เอาสเตรีย เป็นการนำกลฉ้ออันตรายอย่างยิ่ง ที่ทำการสำหรับปลดปล่อยไปไม่ได้ไม่ถึงซึ่ง
ปราไชยอย่างร้ายแรงและข้าศึกต้องถอยไปนั้น ก็อาโศรยที่ทำการโดยรวดเร็วอย่างยิ่ง
ไม่รีรอๆ นั้นอย่าง ๑ อาโศรยความสามารถของจอมพลดาตุ้ก็อย่าง ๑ กับข้อสำคัญ
ที่สุดอาโศรยความกล้าหาญอดทนของเหล่าทหารฝรั่งเศส ซึ่งทำการโดยไม่ย่อท้อเลย

ฝ่ายเอาสเตรียหาได้มีความตกลงแน่นอน ความรวดเร็วหรือความกล้าแข็ง
ทันกันไม่ จึงทำการไม่สำเร็จ ทั้งๆ ที่เหตุการณ์ให้เปรียบแก่ตนทุกประการ
อย่างไรก็ดีไม่ควรแม่ทัพผู้ใดจะทำการโดยเดาอย่างนโปเลียนในครั้งนั้นเลย
คงจะเป็นอันตรายเสียมากกว่าได้ไชยชนะ

ในระหว่างนี้มีการสำคัญๆ เกิดขึ้นในยุทธบริเวณอื่น ฝ่ายเอาสเตรียทำการได้
ผลดี แต่ทำการได้ผลทางยุทธบริเวณซึ่งไม่สำคัญก็ยอมไม่สู้มีประโยชน์อันใดนัก
เพราะไชยชนะซึ่งฝรั่งเศสได้ทางยุทธบริเวณสำคัญยอมแลกผลอันดีนั้นเสียหมดโดย
เร็วพลัน

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒

ในประเทศอิตาลีอาร์ชดยุคโยฮันน์คุมทหารกองทัพที่ ๔ ที่ ๕ (๕ หมื่น) กับทหาร
คันต์เวียร์ตามหลังไปอีก ๒ หมื่น ได้ออกไปจากลุ่มน้ำอิซอนโซโดยฉับพลัน เข้าตี
ฝ่ายฝรั่งเศสโดยมีทันรูตัวที่เมืองอูดิเน่

เจ้าออยเจนต้องถอยมารวบรวมกำลังกัน กองระวังนำฝรั่งเศสถูกข้าศึกตีแตก
ถอยที่เมืองปอร์เตโนเน แต่เจ้าออยเจนเห็นว่าตนมีทหารรวมพร้อมอยู่ด้วยกันถึง
๕ กองพล และออกรำคาญในการที่จะปล่อยให้ข้าศึกรุก จึงหยุดตั้งมั่นที่น้ำแนว
แม่น้ำลิเวนชาที่ตำบลซาซเล่ เลยถูกข้าศึกเข้าตีกระจัดกระจาย ถอยไปยังแม่น้ำ
เปียเว (๑๖ เมษายน)

ในขณะนั้นโปเลียนจัดให้นายพลมัคโดนาลด์ไปเป็นแม่ทัพรองทางอิตาลีช่วย
เจ้าออยเจน และรวบรวมกองทัพคุมถอยไปยังแนวแม่น้ำอาดีเจ้ได้ โดยเรียบร้อย
ในขณะนั้นมัคโดนาลด์ไปตรวจแนวรักษาด่านก็เห็นว่าฝ่ายอาสเตรียเริ่มถอย ก็เตาได้
ทันทีตะโกนออกโดยดั่งว่า “ นี่ฝ่ายเราชนะในเบร์มัน ” แล้วคุมทหารรีบยกติดตาม
ข้าศึกไป ข้ามแนวแม่น้ำเปียเว

ต่อนั้นโปมัคโดนาลด์ได้รับคำสั่งให้ไปป้องกันปีกของกองทัพและไปสมทบรวม
บังคับบัญชาทหารของมาร์มองต์ ซึ่งมาจากมณฑลคัลมาเทีย ทหารที่รวมกันนั้นเข้ายึด
เมืองตรีเอสต์, โลบาชและรุกไปถึงเมืองกร๊าช

ฝ่ายเจ้าออยเจนคุมทหารรุกไปทางมณฑลคารินเธีย ตีได้เมืองทาร์วิส ตีอาร์ชดยุค
ถอยไปทางกร๊าช ตีกองทหารของเบ็ลลาซิซที่เลโอเบ็นแตก แล้วครั้นเมื่อมัคโดนาลด์
มาสมทบเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน เลยขับไล่อาร์ชดยุคโยฮันน์เข้าไปในซุงกาเรีย แล้วไป
สมทบกับกองทัพใหญ่ที่เมืองรบก่อนการรบที่วากักราม

ในประเทศโปแลนด์อาร์ชดยุคเฟร็ดริค (๓ หมื่น ๘ พัน) รบชนะเจ้าโปนิอาต็อฟสกี
(หมื่น ๕ พัน) ที่โคลัวร์ชวาระ (วันที่ ๑๕ เมษายน) เจ้าโปนิอาต็อฟสกีข้ามไปทางฝั่งขวา
แม่น้ำวิสตุลละ แล้วในขณะที่ฝ่ายอาสเตรียไปล้อมเมืองธอร์น ได้เดินเลียบตาม
ฝั่งขวาขึ้นไปในมณฑลกาลิเซีย ยุให้ชาวโปแลนด์ในมณฑลนั้นลุกเป็นขบถ แล้วขู่จะตี
เมืองคราเคว

ในประเทศเอสเตรีย

ข้างฝ่ายเอมเปอเรอร์นั้นไปเลียนนั้น เมื่อได้ทำการเป็นผลสำเร็จในตอนต้น
แห่งการทัพสกนั้นแล้ว ก็ได้ทรงจัดการที่จะนำกองทัพเดินไปตามลุ่มน้ำดานฮูบ ได้
ให้เดินในขั้นต้นเป็น ๓ ขบวน คือ จอมพลเบ็สสิแยร์สคุมกองทัพน้อยเอสเตรีย
ทั้ง ๒ ขงแยกอยู่ต่างหากนั้น ไปทางนี้เบัวนาและเว็ลส์ มีกองทัพลานส์กองทหาร
รักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุนเดินตามไปข้างหลัง ทางซ้ายกองทัพที่ ๔ เดินเลียบ
แม่น้ำไปยังพัสซา ทางขวากองทหารบาวาเรียเดินทางจากเมืองมุนเชินไปยังวิสเสร์
บูร์กและซัลซ์บูร์ก

ในขั้นแรกกองทัพเดินช้าๆ เพราะเมื่อขณะที่ล่อยไปจากเรเกินส์บูร์กนั้น อาร์ชดัคคาร์ล
ไปหยุดอยู่ที่นั่นเมืองซามก่อน อยู่จนวันที่ ๒๘ จึงล่อยเข้าไปในโบเฮเมียโดยแน่นอน
ก่อนไปกองทัพฝรั่งเศสก็เดินเร็วขึ้น ได้มีการรบกันที่นอบฮมาร์คต์ คือ นายพลฮิลเลอร์
ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพน้อยเอสเตรียทั้ง ๒ ขงล่อยไปต่างหากนั้นกลับรุกออกมา
จอมพลเบ็สสิแยร์สจึงรบต้านทานไว้ แล้ววันที่ ๓ พฤษภาคมมีการรบกันที่เมืองเอแบร์ส
แบร์กและลำน้าเทราน์ กองระวังหลังของฝ่ายเอสเตรียตั้งขวางอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำ
น้ำสพาน กองทหารฝรั่งเศสเข้าตีขับไล่ข้ามแม่น้ำไปโดยฉับพลัน แล้วกองพลน้อยฝรั่งเศส
๑ กองซึ่งได้ติดตามไปต้องไปทำการรบอย่างอกุญฐ์ตามถนนภายในเมืองเอแบร์ส
แบร์ก ฝรั่งเศสได้ไชยชนะแต่เสียทหารเจ็บป่วยล้มตายมาก

ก่อนนั้นกองทัพฝรั่งเศสคงเดินไปยังกรุงเวียน เอมเปอเรอร์นั้นไปเลียนทรงเกรง
ว่าข้าศึกจะตีรบกวนทางหลัง จึงทรงจัดแบ่งให้กองทัพน้อยเดินตามกันเป็นตอน ๆ
กองทัพที่ ๒ และที่ ๔ กับทั้งกองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุนเป็นตอนที่ ๑
ไปถึงกรุงเวียนก่อน กองทัพที่ ๓ และที่ ๘ ในบังคับบัญชาจอมพลดาวูดเป็นตอนที่ ๒ อยู่ที่
ดินชั้ตรวจตราตามแนวลำน้าดานฮูบ จอมพลแบร์นาค็อดต์คุมทหารซีกโซเนียตรวจ
ตลอดเขตโบเฮเมีย เรื่อกองพลใหญ่ฝรั่งเศส ๑ กองเข้าสมทบกับตนแล้วไปตั้งอยู่
ที่พัสซา นับว่าเป็นตอนที่ ๓ กับในระหว่างนี้กองทหารบาวาเรียเตรียมจะเข้าไปในที่ไวล

ในการที่นั้นไปเลียนมิได้นำกองทัพรวมกันไปทั้งหมดทำแยกแยะตั้งนี้ ก็เพื่อ
ป้องกันข้าศึกให้ได้ทุกทาง มิให้ข้าศึกมาตัดทางส่งกำลังได้

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒

กรุงวีนทำที่จะต้านทาน แต่พอทหารโวลติเยอร์ฝรั่งเศสเข้าไปยึดเขตเมือง
ที่เรียกว่าปราแตร์ ได้แล้ว ทหารเอสเตรียก็เลยออกจากกรุงวีนไปหมด

นโปเลียนเสด็จเข้ากรุงวีนเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ในขณะที่อาร์ชดยุคคาร์ลกำลัง
รวบรวมทหารอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำดานูบในแนวเดียวกับกรุงวีน และจัดการตรวจตรา
ป้องกันสะพานถาวรที่ข้ามแม่น้ำดานูบทุกแห่ง ทำอาการต้านทานมิให้ฝรั่งเศสข้าม
แม่น้ำดานูบขึ้นไปทางเหนือได้

ฝ่ายออสเตรียก็ไปเลียนก็มีพระประสงค์จะข้ามแม่น้ำไปให้จงได้ เพราะ
ถ้ายังมีได้ตั้งกองทัพใหญ่ของเอสเตรียให้แตกกระจายครบใจ รัฐบาลเอสเตรียก็ย่อม
ไม่ยอมเพื่อยุติรบนั้น การเสียเมืองหลวงยังไม่เป็นข้อสำคัญอันใด จะตั้งเมืองใด ๆ
ขึ้นเป็นเมืองหลวงใหม่เมื่อไรก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่กำลังต่อสู้อยู่อีกหรือไม่เท่านั้น

นโปเลียนมีรับสั่งให้จัดการหาที่ทำสะพานสำหรับทหารข้ามแม่น้ำในบริเวณใกล้
กรุงวีน เพราะที่ตรงนี้เป็นที่เหมาะตามทางยุทธศาสตร์ ถ้าจะข้ามทางเหนือข้าม
ไป (ดวันตก) ก็จะเป็นการปล่อยกองทัพอิตาลีของเอสเตรียให้สามารถไปสมทบ
กับกองทัพอาร์ชดยุคคาร์ลได้ ถ้าจะข้ามทางใต้ลงไป (ดวันออก) ก็จะทำให้ทางส่งกำลัง
ยัดขาวออกไปอีกมาก ซึ่งเป็นการลำบากและน่ากลัวอันตราย อนึ่งเสบียงอาหาร
เครื่องใช้ต่าง ๆ ในกรุงวีนย่อมมีอยู่มาก ถ้าจะทิ้งไปเสียก็เป็นการน่าเสียดายที่สุด

ในบริเวณใกล้กรุงวีนมีที่ข้ามน้ำซึ่งเหมาะอยู่ ๒ แห่ง คือที่ตำบลนุสส์ดอร์ฟเหนือ
ขึ้นไปจากกรุงวีนไม่กี่กิโลเมตรนัก กับที่ตำบลเอแบร์สดอร์ฟไปทางใต้ลงไปสู่มูล
จอมพลตานน์ส ได้รับคำสั่งให้พยายามจัดการข้ามน้ำที่นุสส์ดอร์ฟ มัสเซน่าที่เอแบร์ส
ดอร์ฟ ลานน์สเริ่มทำการก่อนแต่ทำการไม่สำเร็จเพราะข้าศึกมาต้านทานแข็งแรงแต่
ก็เป็นการช่วยให้มัสเซน่าทำการได้ง่ายเข้า เพราะข้าศึกมีวรวมกำลังมาต่อสู้กับลานน์ส
ภูมิประเทศที่เอแบร์สดอร์ฟที่มัสเซน่าทำการข้ามน้ำนั้นแม่น้ำแยกเป็น ๓ แคว คือมี
แควใหญ่ ๒ แควกว้าง ๔๘๐ เมตร ๑ แคว ๒๔๐ เมตร ๑ แคว มีเกาะหาดทรายขึ้น
อยู่ในระหว่างกลาง ถัดแควที่ ๒ ไปมีเกาะใหญ่อันมีนามว่าโลบ์เอา แล้ว
มีแควที่ ๓ กว้าง ๑๒๐ เมตร ในที่นี้โดยเหตุที่แม่น้ำแบ่งเป็นหลายแควและมี

ในประเทศเอสเตรีย

อาการกว้างมากด้วย น้ำจึงไหลไม่สู้เชียวนัก แล้วการที่มีเกาะก็เป็นการสะดวกในการทำสะพานเป็นอันมาก เกาะโลบ์เอานี้^๕อาจใช้เป็นทั้งรวมพลและยึดเป็นที่กำบังนำช่องแคบได้ดีกับยังมีลำห้วยช่อขวาหัด ซึ่งแยกทางฝั่งขวาของแม่น้ำ อันสามารถจะให้เป็นทั้งทำสะพานเรือวางในน้ำเสร็จในที่ห่างจากข้าศึก แล้วและนำไปยังที่ข้ามและตัวแม่น้ำดานฮุยบได้โดยสะดวก

วันที่ ๑๗ พฤษภาคมเมื่อมีสัชนาจัดการเตรียมการพร้อมแล้ว จึงได้วางสะพานที่แกวใหญ่เป็นสะพานเรือ ๙๐ ลำ กองพลทหารราบ ๒ กอง กองพลมอลีตอร์และบุเดต์กับกองพลทหารม้าของลาซัลล์ยกข้ามไปยังเกาะโลบ์เอและยึดเกาะนั้นได้

วันที่ ๒๐ ได้ทำสะพานข้ามแกวเล็กระหว่างเกาะโลบ์เอและฝั่งซ้าย ทำในที่ซึ่งเหมาะสมแล้วกองทหารฝรั่งเศสก็เดินข้ามไปยังฝั่งซ้าย ตลอดเวลาแต่เริ่มทำการข้ามน้ำมาจนขณะนั้นได้พบกับทหารเอสเตรียแต่ในจำพวกกองระวังน้ำต่างๆไม่พบกองใหญ่ อีร์ชตุคคาร์ล^๕ตั้งอยู่บนเทือกเขาบิชามแบร์กคงหยุดนิ่งไม่กระตุกกระคิก ปล่อยให้กองพลมอลีตอร์^๕เข้าตั้งในหมู่บ้านอิสแบร์น กองพลบุเดต์^๕เข้าตั้งในหมู่บ้านเอสส์ลิ่ง แล้วกองทหารม้าของลาซัลล์^๕ตั้งในระหว่างกองพลทหารราบทั้ง ๒ ^๕กรณรุ่งขึ้นวันที่ ๒๑ เมื่ออีร์ชตุคคาร์ลเห็นว่ากองทัพลฝรั่งเศสกำลังคิดฟันในการข้ามน้ำและแยกกันอยู่ ๒ ฝั่งแม่น้ำ จึงยกกองทัพลงมาจากเทือกเขาโดยลับพลัน แบ่งทหารเป็น ๕ ขบวนล้วนมีกำลังอันแข็งแรงเดินแยกกันมาก่อนแล้วมารวมกันที่หมู่บ้านทั้ง ๒ ซึ่งกล่าวมาแล้ว ขบวนทั้ง ๕ นั้นจำนวนทหารรวมทั้งหมด ๘ หมื่นกับปืนใหญ่ ๓ ร้อยกระบอก อนึ่งอีร์ชตุคคาร์ลได้เลือกเวลาเข้าตีในขณะที่น่าในแม่น้ำไหลมาแรง (อย่างกระดูน้ำของเรา) ซึ่งทำให้สะพานของฝรั่งเศสต้านทานได้โดยยาก

ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารอยู่ในแนวซึ่งจะทำการรบได้แต่เฉพาะ ๓ กองพล ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นเท่านั้น กับมีทหารกองพลเลอะกรังด์ และกองพลทหารม้าของนายพลเอ็สปาญมาอุดหนุนภายหลัง แปลว่ามีกำลังรวมทั้งหมด ๒ หมื่น ๓ พันเท่านั้น ในขณะที่ทำการรบกันอยู่ทหารฝรั่งเศสยังข้ามไปได้อีก ๙ พัน เป็นอันว่าในวันที่ ๒๑ นี้ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารทำการรบทั้งหมด ๓ หมื่นกับปืนใหญ่ ๕๐ กระบอก ทหารของฝรั่งเศสตีมาก คือมีหมู่บ้านทั้ง ๒ ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นที่ยึดมั่นต้านทาน และระหว่างหมู่บ้านมี

คุ้ยตลอดไปเป็นที่กำบังได้ดี ทมึนนั้นเลยมีอาการราวกับแนวบ้อม กว้างประมาณ ๒ พัน
เมตร ปีกทั้ง ๒ มีแม่น้ำดานหุบเป็นที่กำบัง และในระหว่างหมู่บ้านอีสแบร์นกับแม่น้ำ
นั้นมีโรงเก็บของกำแพงรอบเป็นแนวกัน ระหว่างหมู่บ้านอีสแบร์นกับแม่น้ำมีโรงนา
เป็นที่กำบังเช่นเดียวกัน ทมึนนั้นถ้าได้ตกแต่งด้วยบ้อมค่ายสนามอีกด้วยแล้วจะมี
อาการแข็งแรงที่สุด ข้าศึกไม่สามารถตีแตกได้เลย

อย่างไรก็ตามสเซนน่าได้เข้ายึดหมู่บ้านอีสแบร์นพร้อมด้วยกองพลมอลิคอร์ มี
กองพลเลอะกรังค์อยู่ข้างหลังเป็นกองหนุน จอมพลตานน์สได้เข้ายึดหมู่บ้านอีสแบร์น
พร้อมด้วยกองพลบูเคต์ ทหารมาเป็นด้านกลาง การที่จัดขบวนรบเช่นนี้นับว่าผิดแบบ
แต่เป็นการเหมาะสมกับภูมิประเทศ

กองทหารของอาร์ชดั๊กเข้าตีหมู่บ้านทั้ง ๒ โดยเชี่ยวชาญในเวลาบ่าย ๓ โมง กับใน
ขณะเดียวกันนั้นฝ่ายเอสเตรียได้จัดแพไฟ, ลำต้นไม้, เรือบรรทุกหินและของหนักต่างๆ
ให้ลอยลงมาตามลำน้ำ เพื่อให้หน้าอันเชี่ยวชาญพัฒนาโคนสพานของฝรั่งเศสแตกทำลาย
สพานซึ่งฝรั่งเศสได้ทำขึ้นโดยรับตัวนั้นก็ทำลายลงเป็นแห่ง ๆ หลายครั้งหลายคราวแก่
แล้วหักอีกกระทำให้ทหารเดินข้ามได้อย่างช้าเต็มที่ ถึงกระนั้นก็ดีทหารฝรั่งเศสคง
สามารถต้านทานอยู่ในแนวหมู่บ้านทั้ง ๒ นั้นได้ เมื่อถึงเวลาค่ำฝรั่งเศสยังคงยึดมั่น
อยู่ไม่ถอย และเพราะมืดลงแล้วก็ต้องหยุดการรบกันไปชั่วคราว

เอมเปอเรอร์นั้นไปเลียบทรงจัดทหารกองพลซังต์ซัวร์ข้ามสพานไปหนุนจอมพล
มัสเซนน่า กับให้กองพลซังต์อีแลร์, ชาร์ โรและคลาปาเฮอร์ด ของกองทัพตานน์ส
ขึ้นไปตั้งมั่นทางซ้ายของหมู่บ้านอีสแบร์น และส่งกองพลทหารม้าคูร์สเซียร์ของนังสุติ
ขึ้นไปช่วยกองพลทหารม้าซึ่งอยู่แล้วเดิมอีกกอง ๑ ในที่สุดให้กองพลเคอะมองด์และ
กองทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุนใหญ่

กองทหารต่าง ๆ ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นทั้งหมดรวมเป็นกำลัง ๖ หมื่นคนกับปืนใหญ่
ร้อย ๕๐ กระบอก ต่อสู้ต้านทานกับทหารฝ่ายเอสเตรีย ๘ หมื่นซึ่งมีปืนใหญ่ ๓ ร้อย
กระบอก นอกจากนั้นนั้นโปเลียนยังสามารถจะเรียกกองทัพบาวูตซึ่งอยู่ที่เอแบร์สตัดอร์ฟ
มาช่วยอีกได้

ในประเทศเอสเตรีย

ในวันที่ ๒๒ ได้เริ่มรบกันอีกแต่เช้ามืด อารัฐคุกเข่าต่อก่อน ฝ่ายฝรั่งเศสต้านทานเป็นสามารภ แล้วนโปเลียนมีรับสั่งให้ทหารออกรุกบ้าง คือให้มัสเซน่าคุมทหาร ๓ กองพลอยู่ในหมู่บ้านอีสแบร์น กองพลบูเตต์คงอยู่ในหมู่บ้านเอิสส์ลิ่ง แล้วให้ทหาร ๓ กองพลในกองทัพลานน์สร์รุกออกไปทางด้านกลางของฝ่ายข้าศึก เพราะด้านนั้นนับว่าเป็นที่อ่อนแอที่สุดของฝ่ายเอสเตรีย ซึ่งได้รวมทหารไปอยู่ทางปีก ๒ ข้างมากสำหรับการตีหมู่บ้านทั้ง ๒ นั้น จอมพลลานน์สร์รุกไปโดยเรียบร้อยและอาจเข้าตีข้าศึกได้ผลสำเร็จ แต่ยังมีทหารเข้าตีก็ได้รับรับสั่งเอมเปอเรอร์นโปเลียนให้หยุดแล้วให้ถอย ทั้งนี้เพราะเหตุว่าสภาพได้หักลงอีกและหักอย่างร้ายแรงเหลือที่จะแก้ไขได้โดยเร็ว เลยทำให้กองทัพดาวุตต์ไม่สามารถข้ามแม่น้ำได้ ทั้งกองกระสุนหนุนของฝ่ายฝรั่งเศสก็ติดข้ามมิได้ นโปเลียนทรงเกรงว่าจะเกิดขาดกระสุนขึ้นในเวลาที่ยทหารกำลังทำการรบอย่างอกุญฐ์จึงเลยมีรับสั่งให้ถอยมายังแนวหมู่บ้าน ครั้นเวลาค่ำก็เลยให้ถอยกลับมาอยู่ในเกาะโล๊บบ์เอาที่เดียว

ในขณะที่ลานน์สร์ถอยมาแล้ว ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายยังได้ทำการรบกันต่อไปอย่างเข้มแข็งในวิธีเข้าตีและต้านทานรักษาหมู่บ้าน หมู่บ้านเอิสส์ลิ่งถูกข้าศึกตีได้แล้วฝรั่งเศสตีกลับคืนกลับไปกลับมาถึง ๓ เที้ยว ลงท้ายได้ยิงปืนใหญ่กันอย่างอกุญฐ์ ฝรั่งเศสเสียทหารถูกกระสุนเจ็บป่วยล้มตายมากมาย จอมพลลานน์สร์และนายพลซังต์ฮิแลร์ถึงแก่ความตายในสนามรบ

ครั้นถึงเวลากลางคืนทหารฝรั่งเศสก็ถอยกลับมายังเกาะโล๊บบ์เอา นับว่าทำการรบถึงซึ่งปราชัย เสียพระนามและพระเกียรติยศของเอมเปอเรอร์นโปเลียนอย่างยิ่ง มหาชนในประเทศเยอรมันพากันอีกเหิมยินดี แต่แท้จริงยังไม่ถึงคราวที่เคราะห์ร้ายจะมีมาแก่กองทัพฝรั่งเศส นโปเลียนยังจะได้ทรงทำการแก้พระองค์ได้

เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงเรียกทหารถอยเข้ามาในเกาะโล๊บบ์เอาแล้ว ก็ได้ทรงพยายามจัดการเพิ่มเติมตกแต่งกองทัพ ได้จัดทหารใหม่มาจากประเทศฝรั่งเศส เป็นกองพันๆ มาเติมเข้าในกรมต่าง ๆ ซึ่งเสียทหารเจ็บป่วยล้มตายไปแล้วนั้น ก็ได้จัดการเดินกองทัพกองพลต่างๆตามทางยุทธศาสตร์ ให้กองทัพแบร์น่าติดต่อกองพลบาวาเรีย อันมีกำลังมาก ๑ กอง กองทัพอิตาเลียกับทั้งกองทัพซึ่งมาจากมณฑลอัลมาเทียทั้งปวงนั้นคงมารวบรวมอยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๒

อนึ่งไปเยือนทรงจัดการป้องกันทางสงก้าง ให้วังคัมมัททหารวัดเต็มแบร์ก
ตั้งอยู่ที่เมืองซังต์ โพลเต็น กองทัพบาเรียนอกจากกองพลซังกล่าวถึงข้างบนแล้ว
ตั้งรักษาแนวแม่น้ำอินน์และแม่น้ำอิซาร์ ในที่สุดได้จัดทหารเข้ารักษาเมืองเอาก์สบูร์ก
และเมืองกับตำบลต่าง ๆ ตามแนวแม่น้ำเล็ชอย่างมั่นคงแข็งแรง

เพื่อจะจัดการเรื่องข้ามน้ำตรงเกาะโลบ์เอาให้เป็นการแน่นอน ได้ทรงจัดการทำ
สะพานอย่างมั่นคงแข็งแรง มีเสาไม้กรายกำบังมีไหม้สิ่งต่าง ๆ มากระทบสะพานได้ อนึ่ง
ที่หัวสะพานท้ายสะพานทั้ง ๒ ฝ่ายแม่น้ำได้ทำบ่อมคายสนามกำบัง จัดปืนใหญ่ชนิดหนัก
ขนวางบนหลังยิงตามแนวฝั่งแม่น้ำ ส่วนสำหรับการข้ามไปยังฝั่งซ้ายนั้น ได้จัดเลือก
ที่ข้ามใหม่อยู่ทางใต้มาจากหมู่บ้านเอิสส์ลิง ตรงกับตำบลโกริสส์เอ็นแซร์สคอร์ฟ
เตรียมสะพานไว้ที่เกาะโลบ์เอาหลายสะพานสำหรับทอดข้ามแม่น้ำแควเล็กได้หลายแห่ง

ฝ่ายกองทัพเอเชียเตรียก็ได้จัดการตกแต่งเพิ่มเติมกำลังเหมือนกัน อาริชตุคได้
เรียกกองทหารที่แยกย้ายอยู่มาสมทบกับกองทัพใหญ่ แต่ว่าวิธีจัดการไม่สู้คล่องแคล่ว
รวดเร็วเท่าที่เอมเปอเรอร์จะไปเยือนทรงจัด เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาสำคัญกองทัพน้อย
หลายกองยังหาได้มาสมทบไม่ ส่วนกองทหารของฝ่ายฝรั่งเศสมาถึงสนามรบพร้อมมูล

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายต่างจัดการต่าง ๆ ตามที่วางแผนมาแล้วนี้ตลอดเดือนมิถุนายน

ครั้นถึงต้นเดือนกรกฎาคมกองทัพฝรั่งเศสรวมกำลังกันที่เกาะโลบ์เอาโดยนับพลัน
มีทหารรวมแสน ๕ หมื่น และในจำนวนนี้เป็นทหารม้า ๒ หมื่น ๖ พันปืนใหญ่สนาม
๔ ร้อย ๕๐ กระบอก ปืนใหญ่ประจำที่ร้อยกระบอกจัดแบ่งเป็น ๖ กองทัพน้อย และ
ยังมีกองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุนอีกต่างหากด้วย

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๐)

กองทัพเอเชียเตรียคงตั้งประชันน้ำอยู่ ตามลำห้วยรูสส์บาซและบนเทือกเขา
บิชมแบร์ก มีกำลังเท่า ๆ กับกองทัพฝรั่งเศส คือทหารแสน ๔ หมื่น ปืนใหญ่สนาม
๔ ร้อยกระบอก แบ่งเป็น ๖ กองทัพน้อยและมีกองหนุนอีกต่างหาก

เวลาวันที่ ๔ กรกฎาคมเอมเปอเรอร์ไปเยือนมีรับสั่งให้ทหารเริ่มข้ามแม่น้ำ
ดานหุบ ในวันก่อนได้จัดทหารไปทำการล้อมวงข้าศึกทางสะพานเก่า ให้ข้าศึกวิตก
ไปทางนั้น อาริชตุคก็ส่งกองทัพออกเดินไปทางนั้นจริง ๆ แต่ภายหลังรู้สึกขึ้นมา
ว่าถูกหลอกเลยกลับเข้าไปในที่มั่นตามเดิม

ในประเทศเอสเตรีย

ในวันที่ ๔ นั้นเองฝ่ายฝรั่งเศสได้วางสะพาน ๔ สะพานพร้อมกันทางใต้ น้ำ จากตำบล
โกริสส์เอ็นแซร์สคอร์ต ให้ปืนใหญ่หนักร้อยกระบอกตั้งยิงในขณะนั้นเป็นการกำบัง
เหนือขบวนข้าศึก แล้วให้เตรียมการที่จะวางสะพานอีก ๓ สะพานด้วย

เวลาเช้าวันที่ ๕ กองทัพฝรั่งเศสได้ข้ามไปยังฝั่งซ้ายเกือบหมดแล้ว เริ่มจัด
ขบวนซึ่งเป็นขบวนเตรียมรบสำหรับให้จัดขบวนรบแท้ ๆ นั้นได้โดยสะดวก ขบวน
เตรียมรบนี้จัดเป็น ๓ แนว ปีกซ้ายจดแม่น้ำดานฮุยบปีกขวาอยู่ในทุ่งราบใหญ่ (แปลว่า
ข้าศึกตกเหมือนกัน เพราะจะซ่อนเร้นเข้ามามิได้ เข้ามาก็เป็นต้องแลเห็น) แนวที่ ๑
มีกองทัพมัสเซน่า, อูติโนต์และดาเวต์รวม ๓ กอง กองทัพต่างๆ มีกองพลใหญ่ทหารราบ
๓ หรือ ๔ กอง กองพลต่างจัดขบวนเป็น ๒ แนว ในแนว ๑ กองพันจัดแถวตอนชิด
ตั้งเรียงเคียงกัน กองพลทหารม้าของลาซัลซึ่งอยู่ในกองทัพมัสเสนานั้นทำหน้าที่
ป้องกันปีกซ้าย กองพลทหารม้าของมอนด์รังซึ่งอยู่ในกองทัพดาเวต์ทำหน้าที่ป้องกัน
ปีกขวา ในแนวที่ ๒ มีทหารซีกโซเนียของแบร์นาค็อตต์, กองทัพคัลมาเทียและกองทัพ
อิตาเลียในบังคับบัญชาเจ้าออยเจนรวม ๓ กองเหมือนกัน ในแนวที่ ๓ มีทหารบาวาเรีย
ในบังคับบัญชาเวร์เค้, กองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุน

ขบวนเตรียมรบกว้างด้านหน้า ๖ กิโลเมตรเท่านั้น มีคุณลักษณะที่ทหารรวมกัน
เป็นปีกแผ่อยู่ในมือของแม่ทัพใหญ่โดยแน่นอน

ในขณะเดียวกันนั้นอาร์ชดั๊กจัดทหาร ๖ กองทัพน้อยตั้งเรียงรายกันตามแนวที่มั่นด้าน
ขวามี ๓ กองทัพตั้งอยู่บนเทือกเขาบิชามแบร์กมีหมู่บ้านสคัมแมร์สคอร์ต, เกราสคอร์ต,
และอาเคร์คลาเป็นที่ยึดมั่นต้านทาน ด้านซ้ายมี ๓ กองทัพเหมือนกันตั้งอยู่หลังแนว
ลำห้วยรุสส์บาซแต่หมู่บ้านวากีรามถึงฮมาร์คกร้าฟนอยซ์เด้อล ที่ว่างกลางระหว่างด้าน
ทั้ง ๒ มีทหารเกิร์นนาเคียร์และกองทหารม้าหนุนรักษาอยู่

ต่อนั้นไปนโปเลียนมีรับสั่งให้กองทัพใหญ่ออกเดินไปในสนามรบเพื่อจัดการขยาย
ขบวนรบแท้ กับทั้งเพื่อให้ไปถึงระยะที่จะต่อสู้กับกองทัพเอสเตรียได้ถนัด เวลา
เที่ยงทหารออกเดินจากขบวนเตรียมรบแยกห่างกันออกไปเป็นรูปพัดค้ำจี้ว กองทัพ
ในแนวที่ ๒ แทรกขึ้นไปในระยะเคียงระหว่างกองทัพในแนวที่ ๑ ค่อยๆ แทรกเข้า

ไปเป็นลำดับตามที่กองในแนวที่ ๑ เดินแยกเปิดช่องให้แล้วเมื่อใด ครั้นถึงเวลา ๑ ชั่วโมง การจัดขบวนรบแล้วเสร็จ กองทัพฝรั่งเศสยึดออกเป็นแนวได้เส้นคู่กับกองทัพ อาสเตรียมีระยะกว้างด้านหน้า ๑๔ กิโลเมตร

กองทัพน้อยต่าง ๆ ในกองทัพฝรั่งเศสตั้งเรียงเคียงกันเป็นลำดับดังนี้ กองทัพ ดาวูด้อยู่ขวาที่สุดตรงกับหมู่บ้านมาร์ลกราฟน้อยซึ่งเดือลในท่มันฝ่ายซ้ายศึก ถัดมาถึง ทัพของอูติโนต์อยู่ตรงหมู่บ้านเบาแมร์สคอร์ท แล้วถึงกองทัพออยเจนอยู่ตรงหน้าหมู่บ้าน วากีรัม แล้วกองทัพแบร์นัตตออตต้อยู่หน้าเนินอาเคร์คลา ในที่สุดกองทัพมัสเซนอยู่ ซ้ายที่สุดแต่ซ้ายเส้นปรุนถึงคากีรัม กองหนุนตั้งอยู่หลังกลางขบวนรบมีทหาร บาวาเรีย, กองทัพที่ ๑๑, กองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนุน

ขบวนรบของฝรั่งเศสมีอาการเป็นมุมซึ่งยอดยื่นออกไปหาซ้ายศึกกองหนุนอยู่ภายในมุม ส่วนขบวนรบของฝ่ายอาสเตรียนั้นตรงกันข้ามเป็นมุมซึ่งยอดหักเข้าไปข้างใน เป็นมุมซึ่งด้านซ้ายโอบขบวนรบฝรั่งเศส แปลว่าตรงกลางที่ยอดนั้นเป็นที่อ่อนแอที่สุด

เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง (๑ ชั่วโมงในยุโรปในต้นเดือนกรกฎาคมคือกลางระดูล่อนพระ อาทิตย์ยังไม่ตกยังเป็นเวลาบ่ายอยู่ ในยุโรปพระอาทิตย์ตกไม่ลงเวลาแล้วแต่ระดูล่อนมีกลางวันมากตัววันขึ้นเร็วตกช้า ระดูล่อนตรงกันข้าม) เมื่อกองทัพจัดขบวน รบพร้อมแล้วเอมเปอเรอร์ก็ไปเปลี่ยนจึงมีรับสั่งให้เข้าตีหมู่บ้านเบาแมร์สคอร์ท, วากีรัม และอาเคร์คลา อูติโนต์, เจ้าออยเจนและแบร์นัตตออตตรุกขึ้นไป แต่ทำการเข้าตี ไม่สำเร็จ เพราะมิได้ใช้ปืนใหญ่ยิงเตรียมการเข้าตีเสียให้ดีกว่าก่อน ทำการรื้อร่อน เกินไป ทหารราบต้องถอยกลับมาที่เดิมพอถึงเวลามืดลงกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเลิกตั้งพัก ในสนามประชันน้ำกัน

รุ่งขึ้นวันที่ ๖ กรกฎาคมอาร์ชดยุกเริ่มรุกร่อน ให้ด้านขวาและด้านซ้ายของตน เข้าตีพร้อมกัน ด้านขวาพยายามตีโอบตัดกองทัพฝรั่งเศสจากแม่น้ำดานฮูป

เอมเปอเรอร์ก็ไปเปลี่ยนทรงจัดการต้านทานจับไล่ด้านซ้ายอาสเตรียกลับถอย ออกไปก่อน เพราะด้านซ้ายนั้นได้เข้าตีก่อน ก็ได้ตรงนำทหารม้าคูร์สเซียร์กับทหาร ม้ารักษาพระองค์ ๒ กองพลไปหนุนจอมพลดาวูดแล้วเสด็จกลับมายังด้านกลาง ทอด

ในประเทศเอาสเตรีย

พระเนตรเห็นกองทัพน้อยเอาสเตรีย ๓ กองกำลังลงมาจากเทือกเนิน เดินโอบต้งนำ
จะไปยึดสะพานของฝ่ายฝรั่งเศส จึงมีรับสั่งให้มัสเซนาเดินหันข้างให้ข้าศึกเพื่อไปต้าน
ทานข้าศึกทางนั้น ให้ปืนใหญ่ร้อยกระบอกขึ้นมาจัดรวมกันตั้งยิงในบริเวณที่มัสเซนา
อยู่เดิม เพื่อมิให้ข้าศึกวางเปล่าในขบวนรบ ทั้งเป็นการกำบังให้มัสเซนาเดินหันข้าง
ไปได้โดยสะดวกไม่ถูกข้าศึกยิงทำลาย และเป็นการยิงต้านกลางของข้าศึกให้อึดโรย
เตรียมให้ทหารราบเข้าตีด้วย แปลว่าปืนใหญ่ทำการ ๓ อย่างพร้อมกัน

เมื่อได้ทรงจัดการต้านทานข้าศึกในขั้นต้นแล้วดังนี้ จึงทรงเตรียมการที่จะรุก
เข้าตีบ้าง มีความมุ่งหมายจะตีต้านกลางของข้าศึกตรงวากีรัม และให้ด่านปึกตีโอบ
ปึกทางหมารัคกราฟน้อยซึ่งเดือดด้วย

การตีต้านกลางซึ่งปืนใหญ่ร้อยกระบอกได้ยิงเตรียมให้แล้วนั้น ทรงมอบให้มัส
โคนาลด์เป็นผู้กระทำ ใช้ทหารราบ ๓ กองพลของกองทัพอิตาลี ทหารราบนี้จัดเป็น
แถวตอนขนาดใหญ่ เดินตรงไปยังวากีรัมมีทหารม้ากูร์สเชียร์ของนังชุตีและทหารม้า
รักษาพระองค์ช่วยอุดหนุน ได้เข้าตีต้านกลางเอาสเตรียแตกโดยฉับพลัน แต่เสีย
ทหารเจ็บป่วยล้มตายมาก

ส่วนการเข้าตีต้านปึกและโอบปึก ซึ่งได้ทรงมอบให้จอมพลดาวุตต์เป็นผู้กระทำ
นั้น ถึงซึ่งผลสำเร็จเต็มที่ จอมพลดาวุตต์ได้ให้ปืนใหญ่ ๖๔ กระบอกตั้งยิงที่
ตรงปลายแนวขบวนรบเอาสเตรีย แล้วจัดแบ่งทหารราบเป็น ๒ ภาค ภาค ๑ มีกำลัง
๒ กองพลเข้าตีทางหน้าของด้านซ้ายเอาสเตรีย อีกภาค ๑ มีกำลัง ๒ กองพลเหมือนกัน
เข้าตีปึก จัดขบวนรบเป็นเส้นขวางได้ดั่งกับแนวขบวนรบเอาสเตรียทีเดียว กองทหาร
ม้า ๔ กองได้เข้าประจันบานช่วยทหารราบด้วยตีโอบทางหลัง

จอมพลดาวุตต์ได้หมุ่บ้านหมารัคกราฟน้อยซึ่งเดือดและขับไล่ทหารเอาสเตรียถอย
ลงไปเท่ากับพิ้นขบวนรบลงไป แล้วเอมเปอเรอร์ก็ไปเสียนก็สั่งให้กองทัพรุกเข้าตีลุม
บอนพร้อมกันทั้งแนว

อาร์ชดยุคคาร์ลเห็นไม่มีหนทางจะได้ไชยชนะ ก็สั่งให้กองทัพเอาสเตรียถอย
ไปจากที่นั้น แต่ถอยไปโดยเรียบร้อยไม่มีการอลหม่าน มีทหารม้าออกมากำบัง
การถอย และมีปืนใหญ่หรือเครื่องใช้อย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่ฝ่ายฝรั่งเศสเลย

ทั้ง ๒ ฝ่ายเสียทหารเท่า ๆ กัน คือระหว่าง ๒ หมื่นกับ ๒ หมื่น ๕ พัน เพราะฉะนั้นนับได้ว่าการรบครั้งนี้ซึ่งผู้จดหมายเหตุขนานนามว่า การรบที่วากีรัม ไม่มีผลแตกหักเป็นการก้ำกึ่งกัน ไกลจากผลที่ฝรั่งเศสได้เมื่อคราวรบที่แอสแตร์ลิตซ์ ที่เยนาหรือที่ฟรีดลันด์เป็นอันมาก

อัครราชทูตแบ่งทหารถอยไป ๒ ทางพร้อมกัน คือทางโบเฮเมียและทางโมราเวียด้วย ทำในโปเลียนไม่ทรงแลเห็นได้ชัดว่าข้าศึกจะถอยไปทางไหนแน่ และไม่ทรงทราบอยู่หลายเวลา ได้จัดให้มารมอนด์กับดาวิตต์ตามไปทางโมราเวียมีทหาร ๔ หมื่น ๕ พัน ให้มัสเซน่าคุมทหาร ๓ หมื่นไปทางโบเฮเมีย แล้วพระองค์เองคุมทหารอีก ๓ หมื่น คงตั้งอยู่ที่ไวลเคิร์สดอร์ฟ ระหว่างทางทั้ง ๒ คอยจนกว่าจะได้ทราบว่าข้าศึกถอยทางไหนแน่

ฝ่ายอัครราชทูตเมื่อถอยไปถึงแนวแม่น้ำชายาแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ข้างหลังใช้แนวลำน้ำกำบังยึดเป็นแนวต้านทาน ตั้งทำนองทำอาการจะต่อสู้

ได้เกิดมีการรบขึ้นที่ตำบลชนาอิมระหว่างทหารเอาสเตรียกับทหารฝรั่งเศสกองทัพมารมอนด์ ซึ่งได้เปลี่ยนทางจากทางไปโมราเวียมายังตำบลชนาอิม แล้วกองทัพมัสเซน่าซึ่งมาจากเมืองฮอลลาบรูนนั้นก็ได้ขึ้นไปอุดหนุนมารมอนด์ด้วย

ในระหว่างที่รบกันนั้นอัครราชทูตขอหยุดการรบ เอ็มเปอเรอร์ก็ไปเยือนขอมตกลงทันทีเพราะทรงรู้สึกว่าคุณพระเคราะห์ ไม่ใคร่จะดีเหมือนแต่ก่อน จำจะต้องผ่อนผันอ่อนโยนไว้ดีกว่า

ส่วนเอาสเตรียที่ขอหยุดการรบและเลยยอมทำสัญญาเลิกสงครามนั้น ก็เพราะรู้สึกว่าการเสียเปรียบตลอดมา ถึงยังมีได้แพ้แตกหักลงไปทีเดียว ก็แต่ไม่เห็นทางที่จะมีชัยชนะได้ ถ้าขึ้นคือหนักไปอาจถึงปราไชยร้ายแรงและเลยล้มจมอย่างประเทศปรัสเซียซึ่งปรากฏมาแต่ตาในเร็ว ๆ นี้ สู้อโอกาสที่ยังไม่แพ้ทีเดียว ขอเลิกสงครามเสียแต่เนิ่นจะเป็นผลดีกว่า อย่างไรก็ไม่ถึงล้มจม

สัญญาเลิกสงครามได้กระทำกันที่กรุงเวียน เอาสเตรียยกดินแดนมณฑลกาลิตเซีย, ซิลซบูร์ก, ตรีเอสต์, อีสเตรีย, คาร์นีโอล่า และส่วน ๑ ของมณฑลโครอาเทียรวมพลเมือง ๓ ล้านครึ่ง ให้แก่ฝรั่งเศสกับยอมเสียเงินค่าปรับประมาณ ๒ ร้อยล้านฟรังก์

ในประเทศเอเซีย

ผู้ใดที่อ่านเรื่องการสงครามครั้งนี้โดยอาการตรึงตรองอย่างละเอียดจะต้องได้เห็น
ได้ว่านโปเลียนทำการโดยเดา ทำการอย่างกล้าๆ ตลอด ในขั้นต้นไม่ได้คิดว่าจะต้อง
กระทำการสงคราม เพราะฉะนั้นหาได้เตรียมการไว้โดยพร้อมเพรียง เช่นที่เราเคยเห็น
ในการทัพคราวก่อน ๆ นั้นไม่ ครั้นข้าศึกเริ่มรุกโดยมีทันรู้ตัว ก็ต้องทำการบัดบังไป
โดยที่ไม่ทราบว่าจะศึกอยู่ที่ใดจัดการอย่างใดแน่ การลาดตระเวนนับว่าล้มเหลว ใน
ตอนต้นนโปเลียนเดาผิดไม่ทราบว่าอาร์ชดยุกคาร์ลรวมกำลังมากไว้ทางไหน รวมกำลัง
ของพระองค์ไปผิดทางดังที่บรรยายมาแล้ว ภายหลังนโปเลียนนำกองทัพไปยังกรุงเวียน
นาโดยไม่ทราบชัดว่าข้าศึกรวมกำลังอยู่ทางไหน จะเดินมาทางไหนแน่ มีระวังทางหลังจน
จัดการขำมน้ำไปโดยมีกำลังน้อย มิได้รวมทหารให้มากในสนามรบตามแบบเลย เกิด
เสียที่เมื่อขำมน้ำไปแล้วจนต้องถอย ซึ่งเป็นการเสียชื่อเสียงมาก เมื่อรบชนะที่วากีรัม
แล้วก็ไม่ทราบว่าข้าศึกถอยไปทางใดแน่ คือมีการไม่ทราบตลอดไป ซึ่งเป็นของน่าปลาต
แต่แท้จริงอธิบายได้โดยง่าย ที่เป็นดังนี้เพราะทหารม้าฝรั่งเศสคราวนี้ทำการไม่สำเร็จ
ประโยชน์ที่เดียว ทหารม้าที่ดีได้รับความฝึกหัดดีทั้งมีความคุ้นเคยในการสงคราม
ไปจับบ่วงล้มตายในการทัพครั้งก่อน ๆ เสียแทบหมด ทหารที่ใช้คราวนี้เป็นทหารใหม่
ไม่มีเวลาฝึกหัดให้ดีจริงไม่มีความชำนาญ เลยทำการไม่สำเร็จผลที่เดียว นี่ความสำคัญ
ของทหารม้าเห็นกันได้ชัดเช่นนั้น การลาดตระเวนใกล้ ๆ ไม่สำคัญใช้ทหารราบทำก็ได้
แต่การลาดตระเวนทางไกลนอกสนามรบคือลาดตระเวนทางยุทธศาสตร์ เพื่อทราบว่า
ข้าศึกรวมกำลังอยู่ในยุทธบริเวณทางใด เดินมาทางไหน ถอยไปทางไหน ในข้อนี้ใช้
ทหารราบไม่ได้ ไปถึงข้าศึกได้ก็กลับมาบอกข่าวไม่ทัน จำเป็นต้องใช้ทหารม้าแท้

แต่ถึงมีข้อตำหนิตอนกำลังดังนี้ก็ดี นโปเลียนยังคงกระทำการไปให้บรรลุถึง
ผลสำเร็จได้ เพราะพระปัญญาสามารถและความแข็งแรงว่องไวของพระองค์ ทำผิด
ไปแล้วรู้สึกเร็วและจัดการแก้ไขโดยฉับพลัน ไม่มีการงงวยตลกประหม่า หรือช้า ๆ รัว
รอ ๆ เลย มีขีติขมานะอยู่เต็มทีเสมอ เมื่อทำการไม่สำเร็จในขณะที่ขำมน้ำครั้ง
แรกแล้วนั้น ก็ไม่ทรงย่อท้อยังได้จัดการรวมกำลังโดยว่องไวจนมีกำลังมากกว่าข้าศึก
ในสนามรบที่สำคัญจึงได้

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

การข่มขืนและการรบที่วากีรามับได้ว่าทรงจัดไปอย่างงดงามที่สุดเหมาะกับภูมิประเทศเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึกฝ่ายตน เป็นตัวอย่างอันดีที่สุดในทางยุทธวิธี สมควรที่นายทหารทุกคนจะพิจารณาไตร่ตรองดูให้ถ้วนถี่

ฝ่ายอาร์ชดยุคคาร์ลนั้นเล่าก็ได้แสดงความสามารถมาก ทำการโดยใช้ความคิด สุขุมและระมัดระวัง มิได้ทำการเหลวไหลตามบุญตามกรรมเลย ทำให้หนีไปเสียไม่ได้ความลำบากมากอยู่ ที่บกพร่องสำคัญก็คือทำการเลื่อยขี้เหล็กไม่มีว่องไวทันพระเจ้าหนีไปเสียไม่ได้ ถ้าอาร์ชดยุคคาร์ลได้ทำการสงครามสู้กับผู้อื่นไม่ใช่สู้กับหนีไปเสียแล้ว คงจะได้มีชื่อเสียงว่าเป็นแม่ทัพอันดีอย่างยิ่งผู้หนึ่งเป็นแน่

ตอนที่ ๓๒

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

การทัพในสเปนตอนต้น

บัดนี้เราจะได้บรรยายถึงการสงครามซึ่งกองทัพฝรั่งเศสได้กระทำไปในยุคคนโปเลียนภายในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล จะบรรยายแต่โดยย่อเพราะแท้จริงไม่สู้สำคัญนัก แต่บรรยายไว้พอให้ผู้อ่านทราบการทัพในยุคคนโปเลียนทุก ๆ คราวไป แต่ในตอนรบในประเทศปอร์ตุกาลในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ นั้น จะได้บรรยายละเอียดหน่อย เพราะเป็นตัวอย่างอันดีอยู่บ้างในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาลนี้ได้กระทำไปตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ไปจนถึงปี พ.ศ. ๒๓๕๗ คนโปเลียนมิได้ทรงนำทัพเองตลอดเวลาหาไม่ได้ และทำกันเรื่อยไปทั้งในเวลาทำการสงครามในทางทิศอื่นแห่งทวีปยุโรป

เริ่มต้นที่จะเกิดเหตุขึ้นคือในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ คนโปเลียนเรียกร้องให้พระเจ้าแผ่นดินแห่งประเทศปอร์ตุกาลเข้าทำการปิดสินค้าอังกฤษด้วย ตามประกาศที่กรุงเบอร์ลินซึ่งเราได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินปอร์ตุกาล (พระเจ้าแผ่นดินยังอ่อนพระชนม์) ไม่ยอมตกลง แต่กลัวอำนาจคนโปเลียน จึงเลยยึดประเทศอังกฤษเป็นที่พึ่งขอกำลังมาต่อสู้กับฝ่ายฝรั่งเศสป้องกันดินแดนปอร์ตุกาล

ยูโนต์นายพลฝรั่งเศส ได้รับคำสั่งให้คุมทหารไปยังกรุงลิสบอน (เมืองหลวง
ปอร์ตุกาล) โดยฉับพลัน รีบเดินไปโดยเร็ว ไปถึงกรุงลิสบอนมีทหารตามทันไป
ถึงพร้อมกับตนพัน ๕ ร้อยคนเท่านั้น แต่พระเจ้าแผ่นดินและราชสำนักปอร์ตุกาล
หนีไปประเทศบราซิล ซึ่งเป็นประเทศราชของปอร์ตุกาล ยูโนต์เลยยึดกรุงลิสบอนจัด
การรวบรวมกำลังทหารและปล่อยทหารกองทัพบปอร์ตุกาลเสีย

คราวนี้พระเจ้าแผ่นดินไปเลียนอ้างว่าจะต้องส่งทหารไปช่วยยูโนต์ในกรุงลิสบอน ทั้งจะ
ไปตีบ่อนจิบรอลตาร์ซึ่งเป็นของอังกฤษนั้น เลยส่งทหารเข้าไปในประเทศสเปน
ถึง ๔ หมื่น

พระเจ้าคาร์ลที่ ๔ กรุงสเปนตกพระไทย เลยเสด็จหลบหนีจากกรุงมาดริด
ไปในมณฑลอันดาลูเซียทางใต้ ฝ่ายราชทูตทางเหนือเข้าใจว่าพระเจ้าแผ่นดินหนีทั้ง
เมืองให้ฝรั่งเศสอย่างพระเจ้ากรุงปอร์ตุกาลก็เกิดความโกรธเคือง ลูกเป็นขบถขึ้น
เลยทำให้พระเจ้าคาร์ลที่ ๔ ยอมลาออกจากราชสมบัติ ยกราชสมบัติให้แก่พระราช
โอรสแฟร์ดินันด์

คราวนี้เกิดมีผู้ยุยงให้ไปเลียนจัดการขับไล่ราชวงศ์บูร์บอง ซึ่งครองราชสมบัติ
ในกรุงสเปนสืบต่อกันมานั้นออกเสียทีเดียว ตั้งพระญาติวงศ์ของนโปเลียนเองขึ้น
เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

ได้จัดแต่งคนไปชักชวนพระเจ้าแฟร์ดินันด์มาจนถึงเมืองบายอนน์ในประเทศฝรั่งเศส
(วันที่ ๒ พฤษภาคม) แล้วแฟร์ดินันด์ก็เลยต้องตกลงทำพิธีคืนราชสมบัติถวาย
พระราชบิดา แล้วคาร์ลที่ ๔ มอบราชสมบัติให้แก่โยเซฟ โบนาปาร์ต พระอนุชาของ
นโปเลียน

ฝ่ายทางกรุงมาดริดมีผู้คุมทหารปราบปรามพลเมืองอยู่
เมื่อชนชาติสเปนทราบถึงการละราชสมบัตินี้ ก็เกิดลุกเป็นขบถกันขึ้นทั่วไป
กองสงบอยู่ในตำบลที่มีทหารฝรั่งเศสตั้งอยู่เท่านั้น ทหารประจำการในกองทัพสเปนก็
พากันหนีเกือบหมด แล้วไปเข้าในพวกขบถ

นับได้ว่าฝ่ายฝรั่งเศสมียุทธบริเวณในแหลมสเปน ๓ ทาง คือสเปนตอนกลาง ๑
ในปอร์ตุกาล ๑ กับในดินแดนอารากอนกับคาตาลุนย่า ๑

การสงครามในประเทศสเปนและโปรตุเกส

ในประเทศสเปนพวกขบถฝ่ายเหนือถูกฝรั่งเศสตีแตกกระจัดกระจายที่เมืองโลกร็อนโย และที่เมืองวัลตาโดลิด

(ฉ.ท.บ.)

จอมพลเบ็สตีแยร์สคุมทหารออกจากเมืองบัวร์โกสรุกไปตีทหารสเปน ๒ หมื่น ๘ พัน ในบึงคัมบัสญาเบตีกและเกิร์กอร์โฮ้ เดอะลา กูเอิสต้า ตีแตกออกจากกันที่เมืองเมดินา เดอะ ริโอเซโก่ เลยเปิดทางไปกรุงมาดริดได้

ทางใต้นายพลดูปองตต์ได้เมืองคอร์โดบา แต่ไม่สามารถจะรุกไปถึงเมืองคาดีซ เพราะพวกขบถกีดขวางเกาะกะ และต้องกลับถอยมายึดช่องแคบซีเออร์รา มอเรน่า กองทัพเรือฝรั่งเศสอยู่ที่เมืองคาดีซถูกข้าศึกล้อมและไม่มีใครไปช่วย เลยต้องยอมแพ้เป็นขเลยศึก (มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๑)

พวกขบถเมืองกรานาดาหมื่น ๕ พันคนในบึงคัมบัสญาเรตังรุกตรงไปทางเหนือ ไปทางเมืองฮานอน พวกขบถมณฑลอันดาลูเซีย ๒ หมื่นในบึงคัมบัสญาคัสตัสโยส รุกขมตามลำน้ำกวาตาลควีร์

นายพลฝรั่งเศสคูปองต์สามารถจะตี ๒ พวกนี้ให้แตกต่างหากกันคนละที่ได้ แต่ไปเฉื่อยชาเสีย เข้าใจว่าข้าศึกน่าตนมักำลังมาก เลยขอร้องให้นายพลเวเตลมาช่วย พอเวเตลออกเดินจะมาช่วย เรดิงเห็นได้ทีเลยข้ามแม่น้ำกวาดาลควีร์ไป นายพลเวเตลเห็นทำไม่ดีย้อนกลับไปเมืองไบเล่ และเดินต่อไปตามเทือกเขาจะไปดีเรดิง เรดิงกลับเข้าไปยึดเมืองไบเล่ ได้ตัดฝักกลางระหว่างกองทหารฝรั่งเศสทั้ง ๒ นั้น

คูปองต์ต้องการจะตีเปิดทางไปสมทบกับเวเตล ได้เข้าตีที่มั่นของพวกซบถ แต่ไม่สำเร็จ เสียใจหนักเลยเริ่มเจรจากาที่จะยอมแพ้ ขณะนั้นเวเตลได้ยื่นเสียงปืนถ้อยกมา และอาจตีกระหนาบหลังทำให้ข้าศึกถูกลบ ๒ ข้างพ่ายแพ้อย่างที่มาแรงโกได้ แต่เวเตลหากคิดเช่นนั้นไม่ กลับกลายเป็นไปเห็นด้วยในการยอมแพ้ ทหารฝรั่งเศส ๒ หมื่นเลยยอมแพ้แก่พวกสเปน แล้วพวกสเปนก็นำตัวไปส่งณะประเทศฝรั่งเศส ตามที่สัญญาไว้ นำตัวไปขังไว้ที่เกาะคาเบร์รา ดายเสียด้วยความอดอยากโดยมาก ที่คงเหลืออยู่ได้กลับมายังบ้านเมืองต่อไป พ.ศ. ๒๓๕๗ การที่ทหารฝรั่งเศสยอมแพ้เป็นขเลยศึกครั้งนั้นทำให้เป็นที่เลื่องลือใหญ่ตลอดทวีปยุโรป

ในประเทศสเปนเองนับว่าเป็นการไม่มีผู้ใดกำบังกรุงมาดริดจากพวกซบถ โยเซฟ โบนาปาร์ตต้องถอยมายังเมืองมีรันด้า กองทัพฝรั่งเศสถอยมาอยู่แนวแม่น้ำเอโบร์

ในประเทศปอร์ตุกาล ทหารอังกฤษมาขึ้นจากเรือที่ปากน้ำมอนเดโก บูโนต์ ออกจากกรุงลิสบอนเดินตรงไปหากองทัพอังกฤษ รบแพ้ที่วีมีเออีไรต้องถอยมาอยู่ในแนวตอร์เรส เวตราส ซึ่งเป็นแหลมยื่นระหว่างทะเลกับแม่น้ำทาโย (ทากูส) กองทัพอังกฤษมาล้อมไว้ ทหารฝรั่งเศสเลยต้องเซ็นสัญญายอมแพ้ อังกฤษนำไปส่งณะประเทศฝรั่งเศส ไปทางทะเลขึ้นที่ท่าลาโรเชลล์

ในดินแดนอารากอน นายพลฝรั่งเศสเลอะเฟบเวอร์อะเดส์โนเอ็ดดัสต์ชาวอารากอนแตกนำเมืองซารากอสซ่า แล้วเข้าล้อมเมืองนั้นครั้งที ๑ ฝรั่งเศสพยายามเข้าตีชิงเมือง แต่แพ้ชาวอารากอนเลยเลิกทัพถอยไปณะวันที่ ๔ สิงหาคม

นายพลฝรั่งเศสคูเอสม์ตีได้เมืองบาร์เซโลน่า ได้รับรพพยายามรักษาทางส่งกำลังอยู่ทุก ๆ วันเป็นเวลาหลายวัน แต่ลงท้ายพวกซบถก็ล้อมไว้ในเมืองได้

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

นายพลฝรั่งเศสมองเซียร์ก็ไปยังเมืองวาเลนเซีย แต่ถูกพวกขบถต้านทานที่แนวเมืองคูเอ็นกา เลยต้องถอยกลับไปยังแนวแม่น้ำเอโบร

คราวนี้ราชทูตสเปนตั้งที่ประชุมว่าการบ้านเมืองซึ่งเรียกว่าฮุนตานนั้น วางแผนการสงครามจะตีโอบปีกกองทัพฝรั่งเศสทั้ง ๒ ข้างทางเมืองบิลบาโอและบัมโปโลนา แล้วล้อมให้ยอมแพ้

ได้จัดทหารขึ้น ๔ กองทัพ ทางซ้ายเบียดกับลาโรมาอยู่ออยู่ในมณฑลอัสตูเรีย (๔ หมื่น ๕ พัน) กลางคัสตันโยสอยู่ที่บูร์โกส (๔ หมื่น ๒ พัน) ทางขวาปาตาฟ็อกซ์อยู่ที่ตูเดลา (หมื่น ๘ พัน) กับมีกองทัพที่ ๔ เป็นกองหนุนใหญ่

พระเจ้าโนเลียนเสด็จมายังเมืองวิตอเรีย (พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๕๑) ตั้งแผนการสงครามปล่อยให้พวกสเปนเริ่มทำการตามความมุ่งหมายไปก่อน แล้วจะตีฝ่ากลางให้แตกออกเป็น ๒ ซีก และตีทำลายที่ละภาค

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายนโนเลียนตีด้านกลางของฝ่ายสเปนแตกที่บูร์โกส วันที่ ๑๑ จอมพลวิกตอร์ตีพวกสเปนแตกทางขวาที่เอสปิโนซา วันที่ ๒๓ จอมพลลานั้นส์ตีข้าศึกแตกทางซ้ายที่ตูเดลา ต่อไปทางขวาโนเลียนส่งซุลต์ไปทางบูร์โกส ให้ไปล้อมกองเบียดทางเหนือ ทางซ้ายมองเซียร์ (เข้าทำการแทนลานั้นส์ซึ่งมีอาการป่วย) ได้ล้อมปาตาฟ็อกซ์ไว้ในเมืองซารากอสสา

โนเลียนทรงคุมทหารตีข้าศึกแตกที่ตำบลโซโมซีเอร์รา เลยเปิดทางไปกรุงมาดริดได้ ปล่อยให้โยเซฟพระอนุชาไปจัดการต่างๆ ในหน้าที่พระเจ้าแผ่นดินสเปนต่อไป

ในขณะนี้พระเจ้าเอมเปอเรอร์โนเลียนทรงทราบว่ากองทัพอังกฤษซึ่งมาขึ้นบกในปอร์ตุกาล เดินมายังเมืองซาลามันคา ทางหลังกองทัพซุลต์ จึงทรงวางวิกตอร์ไว้ที่กรุงมาดริด พระองค์เองคุมทหารเดินไปข้างหลังโดยเร็ว เพื่อจะตีกระหนาบกองทัพอังกฤษระหว่างซุลต์กับพระองค์ แต่มีวีรแม่ทัพอังกฤษทราบความเสียก่อนทันเลยรีบถอยไปลงเรือที่ตำบลลาโครุนยาได้

โยเซฟเข้าไปยังกรุงมาดริดในวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๑

ขณะนั้นเองเมื่อเรอร์นโปเลียนต้องเสด็จกลับไปกรุงปารีสเพราะประเทศอาสเตรียเริ่มจะก่อการวิวาทและเลยทำสงครามคราวปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ซึ่งได้บรรยายมาแล้วนั้น

วิกตอร์จึงเป็นผู้ระวางความสงบเรียบร้อยต่อไป ได้รับพระหัตถ์สัณโษที่ตำบลอุเคิลส (ต้นน้ำแม่น้ำทาโย)

ในอารากอน ลานน์ส์ไปบังคับบัญชาการล้อมเมืองซารากอสสาครั้งที่ ๒ กุมภาพันธ์ เข้าถึงเมืองในวันที่ ๒๗ มกราคม ต้องตีบ้านเรือนเป็นลำดับไปเป็นหลังๆ ต่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ จึงตีเมืองได้ทั่ว พลเมืองล้มตายถึง ๕ หมื่น ๔ พันคน เป็นการล้อมตีเมืองและรักษาเมืองอย่างปลาตที่สุด ล้อมอยู่จนบัดนี้

นายพลกัวโยของซังต์ ชีร์เดินข้ามเขาเปเรเนแล้วไปรบชนะเรดิ้งที่ตำบลคาร์เดอเดบ แล้วไปช่วยให้ดูเอสส์ออกจากบาร์เซโลน่าได้ ตีขับไล่พวกสเปนถอยอลหม่านไปทางเมืองตาร์ราโกน่า

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ในขั้นต้นซุลต์ข้ามแม่น้ำมินโฮไปแล้วไปตีได้เมืองโอปอร์โต (ในปอร์ตุกาล) เลยลงจะตีดินแดนในแถบนั้นเพื่อตั้งขึ้นเป็นประเทศ ๑ ต่างหากตนเองจะเป็นเจ้าแผ่นดิน มัวเหลวไหลเรื่อยจนเซอร์อาร์เธอร์เวลล์สละลี่ยนายพลอังกฤษยกมาตีโดยฉับพลัน ต้องทิ้งปืนใหญ่รับถอยไปสมทบกับเนย์ในมณฑลอัสตูเรียส คราวนี้พอจัดกองทัพเป็นระเบียบเรียบร้อยลงได้โดยที่เนย์ช่วยนั้นแล้ว ก็ทิ้งเนย์เสีย เดินไปเมืองซามอรา ทำให้เนย์ซุ่มเคืองเลยคุมทหารของตนถอยไปยังมณฑลกาลิเซีย (ในสเปน) ไม่ยอมทำการด้วยกับซุลต์

วิกตอร์ก็จะช่วยซุลต์ จึงรุกไปยังเอสเดรมาดูรา เพื่อให้กองทัพอังกฤษหันมาทางตน ได้ตีพวกสเปนแตกที่ตำบลเมเคิลลิน แล้วกลับมายังแนวแม่น้ำทาโย

เวลถึงต้นแม่น้ำทัพอังกฤษเลิกการไล่ตามตีซุลต์ ก็ถอยไปกรุงมาดริด

บุรีตั้งเสนาธิการใหญ่ของกองทัพในสเปน จึงจัดกองทัพขึ้น ๒ กอง กอง ๑ อยู่ทางเหนือคือกองทัพน้อยของซุลต์, เนย์, มอร์ที่เข้าร่วมในบังคับบัญชาซุลต์ ให้รุกไปยังซาลามันคา อีกกอง ๑ ในบังคับบัญชาวิกตอร์ มีกองทัพน้อยของวิกตอร์ เซบัสเทียนและเดส์โซลส์เดินไปทางแนวแม่น้ำทาโย

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

กองทัพนี้ไปพบกับกองทัพอังกฤษที่ตำบลดาลาเวร่า ฝ่ายฝรั่งเศสมิได้จัดการลาดตระเวนที่มั่นของฝ่ายข้าศึกให้ละเอียด เข้าตีตามบุญตามกรรมตี ๓ วันก็ไม่สำเร็จ ในวันที่ ๓ นั้นเข้าตีที่ทุ่งซึ่งเป็นที่สำคัญที่สุดในที่มั่นนั้น เกือบจะสำเร็จอยู่แล้ว แต่โยเซฟมีคำสั่งให้กองทัพถอยเสีย

แต่ในขณะนั้น ชูลต์ได้คุมกองทัพรุกออกไป ฝ่ายอังกฤษจึงรีบถอยไปยังเมืองบาดาโฮซ ซึ่งเป็นทางถอยอันมั่นคง

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ โยเซฟได้รับทหารเพิ่มเติมมา นโปเลียนประทานอนุญาตให้ยกกองทัพไปรบในดินแดนอันดาลูเซีย เพื่อจะให้ทหารเหล่านั้นไปใกล้เขตประเทศปอร์ตุกาล

นโปเลียนมีพระประสงค์จะขับไล่กองทัพอังกฤษ โดยอาการส่งมัสเซนน่าเข้าไปในปอร์ตุกาลทางเมืองซิดาเด โรดรีโก แล้วให้ชูลต์รุกทางบาดาโฮซ

ชูลต์ได้เป็นแม่ทัพใหญ่ในกองทัพซึ่งไปรบในอันดาลูเซีย วางทหารกระจายมากเกินไป เลยไม่สามารถทำการโดยรวดเร็วแข็งแรงได้ จัดให้เซบัสเทียนินิไปทางเมืองมูร์เซีย ให้วิกตอร์ไปล้อมตีเมืองคาสซึ แต่ทหารรักษาเมืองนั้นออกรุกรบจนเสมอ ทั้งทหารบ้อมจิบราลตาร์ก็มารบจนด้วย เลยทำการไม่สำเร็จ

ชูลต์ได้รับคำสั่งให้ช่วยกองทัพซึ่งไปทำการในปอร์ตุกาล แต่จัดการเข้าล้อมเมืองบาดาโฮซเท่านั้น ไม่รวมกำลังกองทัพเข้าเลย ได้ตีกองทัพข้าศึกซึ่งจะมาช่วยเมืองบาดาโฮซนั้นแตกไป และในขณะนั้นก็ได้ยินเสียงปืนใหญ่ที่แนวตอร์เรสเวดีราส ซึ่งแปลว่ามัสเซนน่ารบกับเวลลิงตัน แต่ชูลต์ก็ไม่ยกไล่ติดตามข้าศึกไป คงล้อมเมืองบาดาโฮซและตีได้ ในวันที่ ๑๑ มีนาคมปี พ.ศ. ๒๓๕๓

การทัพในปอร์ตุกาล

การทัพในปอร์ตุกาลปี พ.ศ. ๒๓๕๓ นี้เป็นตัวอย่างของการทำสงครามในวิธีรับอย่างอื่นหนึ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ นี้ เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงทำสัญญาเลิกสงครามกับอาอสเตรียแล้ว ก็มีพระประสงค์จะให้กำลังขับไล่กองทัพอังกฤษซึ่งอยู่ในปอร์ตุกาลให้ถอยกลับลงทะเลไป จึงทรงจัดกองทัพซึ่งเรียกว่ากองทัพปอร์ตุกาลนั้นขึ้นในบังคับบัญชามัสเซน่า เราจะได้บรรยายถึงการที่กองทัพนี้ได้กระทำไปอย่างละเอียดหนอย เพื่อเป็นทางให้ผู้อ่านพิจารณาไตร่ตรองได้สะดวก

ประเทศปอร์ตุกาลนี้มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ภูมิประเทศมีอากาศสูงต่ำต่าง ๆ มาก บางแห่งเป็นเขาอันมีลาดอย่างชันเป็นพาที่เดียว มีลแวกอันลึก มีทุ่งราบน้อย ๒-๓ แห่งเท่านั้น แต่พื้นดินในที่ราบคืออย่างยิ่งทำการเพาะปลูกได้อย่างงดงามที่สุด การเดินทัพในประเทศนี้นับว่าลำบากมาก การสรรพการะติดขัดดุกลดอย่างยิ่ง ในบางแห่งนับว่าใช้รถเกวียนไม่ได้เลย

ตำบลสำคัญคือกรุงลิสบอนซึ่งอยู่ที่ปากน้ำแม่น้ำทาโย, เมืองโอปอร์ โตซึ่งอยู่ที่ปากน้ำแม่น้ำคูโร เมืองคูอิงบราซึ่งอยู่ที่แม่น้ำมอนเตโก เมืองอาบรันเตสและซันตาเรมอยู่ที่ลำนํ้าทาโย เมืองอัลเมอิดาและซิดาเด โรดริโกซึ่งอยู่ที่ทางไปจากเมืองซาลามันคาไปกรุงลิสบอน เมืองเอลวาสและบาตาโฮซซึ่งอยู่ที่ทางจากเมืองเซวิลยา

แนวเส้นลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญในยุทธบริเวณ คือแนวแม่น้ำมินโฮทางเหนือ แนวแม่น้ำคูโรกับแม่น้ำแยงของแม่น้ำทางซ้ายคือลำอาเกต้าและโคอา แนวแม่น้ำมอนเตโก แม่น้ำทาโย แม่น้ำกวาดยานา

ระหว่างลำน้ำต่าง ๆ ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ มีเทือกเขาซึ่งแบ่งแยกลุ่มน้ำต่าง ๆ จากกันเป็นที่กีดขวางอันใหญ่หลวงมาก ในจำพวกเทือกเขาเหล่านี้ที่สำคัญมีนามว่าเซซีเอร์ราตัลโคบ้า ระหว่างแม่น้ำมอนเตโกและคูโร เขาเซร์ราตา เอิสเตรลลาระหว่างแม่น้ำมอนเตโกกับทาโย

เส้นทางเดินทัพที่มีอยู่ คือทางจากกรุงลิสบอน ๔ ทางไปยังโอปอร์ โต, ซาลามันคา, มาดริดและเซวิลยา เป็นทางเดินสำคัญในประเทศปอร์ตุกาลนี้ กับยังมีทางเดินซึ่งเวดถึงต้นแม่น้ำอังกฤษได้จัดทำขึ้นในเวลาเริ่มการทัพ ซึ่งผ่านเมืองอาบรันเตส ติดต่อระหว่างลุ่มน้ำทาโยฟากเหนือกับฟากใต้

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

การเข้าตีประเทศปอร์ตุกาลนั้นเข้าได้ ๔ ด้าน คือ ทางเหนือด้านแนวแม่น้ำมินโฮ ทางซึ่งซุลต์ได้นำทหารเข้าไปในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ทางตัวนอกเฉียงเหนือด้านแม่น้ำคูโร ตรงกับเมืองซาลามันกา ซึ่งเป็นทางที่มัสเซน่าจะได้พยายามนำทัพเข้าไปในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ซึ่งกล่าวถึงใน ทางตัวนอกทางช่องแคบลุ่มน้ำทาโบ ซึ่งเป็นทางที่บูโนต์ได้นำทหารเข้าไปในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ทางตัวนอกเฉียงใต้ ด้านแม่น้ำกวาดยาน่าซึ่งมีกองทัพในมณฑลอันดาลูเซียทำอาการว่าจะเข้าไปในปี พ.ศ. ๒๓๕๓

ในยุทธบริเวณที่บรรยายมานี้เอมเปอเรอร์นโปเลียนคิดทำการเข้าตีกองทัพอังกฤษ เวลถึงต้นรู้สีกว่าจะถูกฝรั่งเศสมาตีแน่ จึงได้เตรียมการต้านทานอย่างแข็งแรง ให้เงินซึ่งรัฐบาลอังกฤษส่งมาให้ โดยไม่มีความเสียคายนั้น เพื่อจัดกองทัพอังกฤษ อันมีจำนวนทหาร ๓ หมื่น ให้มีอาหารพร้อมมูลทุกสิ่งทุกอย่าง จัดทหารปอร์ตุกาลเข้าสมทบช่วยด้วยอีก ๒ หมื่น ให้เงินเดือนจากรัฐบาลอังกฤษแล้วให้นายทหารอังกฤษบังคับบัญชา กับยังจัดทหารอาษาขึ้นอีกเป็นจำนวน ๓ หมื่นให้นายทหารปอร์ตุกาลซึ่งให้นายทหารอังกฤษทำหน้าที่แทนเสียแล้วนั้นไปทำการบังคับบัญชา นอกจากนั้นยังได้ประกาศไปว่าร้องให้ราษฎรปอร์ตุกาลทั้งปวงทำการสู้รบกับศัตรูตามกำลังความสามารถ จะทำการได้ด้วยประการใดก็ให้ทำไป มีการตัดทางส่งกำลัง ลอบตักองสเบียงตั้งขึ้นเป็นต้น เพราะฉะนั้นนับได้ว่าแม่ทัพอังกฤษมีทหารประจำการ ๕ หมื่นทหารอาษา ๓ หมื่น และยังมีพวกราษฎรถืออาวุธอีกเป็นอันมาก

การส่งเสบียงเครื่องใช้ขึ้นเรือรบอังกฤษเป็นผู้จัดการขนส่งทางทะเล ซึ่งกองทัพเรืออังกฤษมีอำนาจเป็นเจ้าของเป็นใหญ่เต็มที่

สรุปความว่าเวลถึงต้นมีกำลังและเครื่องใช้สำหรับทำการสงครามพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง

ข้างฝ่ายเอมเปอเรอร์นโปเลียนนั้นเล่าก็ได้ตั้งพระทัยจะกระทำอย่างแข็งแรงในประเทศปอร์ตุกาล แต่ทรงคาดคะเนกำลังและจำนวนทหารของเวลถึงต้นผิด ทรงนับแต่ทหารอังกฤษ ๓ หมื่นเท่านั้น ทรงเห็นไปเสียว่าทหารปอร์ตุกาลนั้นทำอะไรไม่ได้ ข้อที่คาดคะเนผิดในชั้นต้นนั้นเองเป็นมูลเหตุที่จะให้การทัพครั้งนี้ ไม่เป็นผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

ได้ทรงตั้งให้จอมพลมัสเซน่าเป็นแม่ทัพใหญ่ ซึ่งจะกระทำการรุก แต่มัสเซน่า
 ในขณะนั้นมีอายุมากแล้ว มีอาการเหน็ดเหนื่อยและป่วยด้วย เพราะฉะนั้นจะไม่
 สามารถทำการรุกรากว่าลำบากให้ตลอดไปได้ กองทัพฝรั่งเศสในบังคับบัญชามัสเซน่า
 นี้ ได้จัดให้มีกองทัพน้อยขึ้นอยู่ ๓ กองกับทั้งกองทหารม้าหนุนอีกกอง ๑ คือมี
 กองทัพที่ ๒ ในบังคับบัญชานายพลเรย์นเยร์มีกำลัง ๒ กองพลใหญ่ทหารราบและทหารม้า
 ชนิดเบา ๒-๓ กรมเป็นจำนวนทหาร ๒ หมื่น กองทัพที่ ๖ ในบังคับบัญชาจอมพล
 เนย์มีกำลัง ๓ กองพลใหญ่ทหารราบและทหารม้า ๑ กองพลน้อยเป็นจำนวนทหาร ๒ หมื่น
 ๗ พัน กองทัพที่ ๘ ในบังคับบัญชายูโนต์มีกำลัง ๒ กองพลใหญ่ทหารราบเป็นจำนวน
 ทหารระหว่างหมื่น ๕ พันกับหมื่น ๖ พัน กับกองทหารม้าหนุนในบังคับบัญชามองต์บรัง
 มีจำนวนม้า ๖ พันม้า รวมทหารในกองทัพใหญ่ทั้งหมด ๖ หมื่น ๕ พันคน ล้วนเป็น
 ทหารที่ดีแต่มีจำนวนน้อยไปสำหรับหน้าที่อันยากซึ่งจะต้องกระทำ กับมีเครื่องใช้ไม่
 เพียงพอ มีเงินน้อย สเบียงน้อย พาหะนะไม่เพียงพอ กับจะต้องทำการในภูมิประเทศ
 ซึ่งขาดสเบียงของใช้ทุกอย่าง จะหาอะไรตามพื้นเมืองไม่ได้เลย

เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงเล็งดูการจากระยะที่ไกล เข้าพระทัยว่าได้ทรงจัด
 การพร้อมมูลทุกอย่างแล้ว แต่ในไม่ช้าก็จะได้ทรงรู้สึกว่าการคิดผิดมาก

เมื่อมัสเซนามาถึงยุทธบริเวณแล้ว ได้เห็นความลำบากต่าง ๆ ประจักษ์แก่ตา
 ของตน ก็พยายามจะชักช้าไม่เริ่มการทัพ รอวันเวลาที่สุกที่จะเป็นไปได้ แต่นโปเลียน
 ทรงเร่งเร้าให้รีบทำการ จึงตกลงวางแผนการสงครามดังต่อไปนี้

ในขั้นต้นจะเข้าล้อมตีเมืองช็ูดาต โรครีโก้และเมืองอัลเมอิดาเสียก่อน เมื่อ
 ได้เมืองทั้ง ๒ นี้แล้วยึดถือเมืองทั้ง ๒ เป็นหลักทำการรุกต่อไปทางเมืองวิเซอ ซึ่ง
 เป็นที่กองทัพอังกฤษตั้งอยู่ จะตีไล่ให้กองทัพอังกฤษถอยไป แล้วจะพยายามตีเมือง
 คูอิงบร่าและแนวแม่น้ำมอนเตโก้ ค่อนั้นไปหวังว่าจะรุกไปยังกรุงลิสบอนได้โดย
 ทัพมิได้ทราบ และมีได้นักฝันเลยว่าที่แนวตอร์เรส เวตราสฝ่ายข้าศึกได้ทำป้อมค่าย
 สนามไว้อย่างแข็งแรง คิดว่าเมื่อตีกองทัพอังกฤษแตกตกทเลไปแล้ว จะเข้าตีกรุงลิส
 บอนได้โดยหักโหมในทันควัน เชื่อว่ากองทัพฝรั่งเศสในอันดาลูเซียในบังคับบัญชา

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

ซุลต์คงจะทำการช่วยด้วย โดยวิธีรุกออกจากเซวิลเข้ามาตีเมืองบาตาโฮชและเอลวาส แล้วก็รุกรมาประชิดกรุงลิสบอนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำทาโบ

แผนการสงครามอันนี้จะไปด้วยความประมาทไม่ทราบเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึกแท้จริง เดว่าข้าศึกมีกำลังน้อยกว่าที่เป็นจริง แล้วก็ตั้งความหวังในความอดทนของ กองฝ่ายตนซึ่งอยู่ห่างไกลมาก ไซ้แต่เท่านั้นเมื่อลงมือดำเนินการ ก็ทำไปอย่างไม่ แข็งแรง คือแม่ทัพเองก็ไม่สู้รู้กัน แล้วผู้บังคับบัญชาชั้นรองลงไปยังมีใครทำการ ตามคำสั่งแม่ทัพอีกด้วย ไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้พอแก่การ เพราะฉะนั้นการดำเนิน ไปถึงผลสำเร็จมิได้เป็นอันขาด

ฝ่ายเวลถึงต้นนั้นตรงกันข้าม มีเครื่องมือของใช้พอแก่ความมุ่งหมาย ซึ่งตนตั้งขึ้น มิได้มีความคิดที่จะคุกเขลงในความสามารถของฝ่ายข้าศึกเลย กลับ จะเห็นเป็นเข้มแข็งยิ่งไปกว่าความจริงเสียซ้ำ เพราะฉะนั้นจัดการระมัดระวังต่าง ๆ เป็นอเนกประการ วางแผนการสงครามในวิธีรับดังต่อไปนี้

เมื่อตรวจดูทางที่ข้าศึกอาจเข้าตีประเทศปอร์ตุกาลได้ทั้ง ๔ ด้าน ก็รู้ดีกว่าการ รบสำคัญน่าจะมาจากซาลามันคา ก็มีถาวรูกอย่างฉเพาะเป็นการอุดหนุนมา ทางบาตาโฮช ทางด้านอื่นคงไม่มีข้าศึกมาเลย เพราะฉะนั้นจึงจัดการตักแต่งบ้อม คุประคูหอรบที่เมืองโรตรีโก และอัลเมอิดากับทั้งที่เมืองบาตาโฮชและเอลวาสให้ มั่นคงแข็งแรง ตนเองคุมทหารอังกฤษ ๒ หมื่นทหารปอร์ตุกาลหมื่น ๕ พัน ตั้งอยู่ที่ เมืองวิเซอเป็นระยะ ๓ วันจากเมืองโรตรีโกและอัลเมอิดา วางทหารอังกฤษ ๖ พัน ทหารปอร์ตุกาล ๑ หมื่นที่เมืองเอลวาสในบังคับบัญชานายพลฮิลล์ ทางด้านอื่นอีก ๒ ด้าน วางทหารอาษาเรียงรายไว้เป็นกรม ๆ

ต่อขึ้นไปก็เตรียมถอยไปนำกองทัพมัสเซน่า ไซ้แนวแม่น้ำโคอา, อากเต้า, ซิเอร์ราคัลโคบ้าและมอนเตโกเป็นแนวกำบังต้านทานเป็นชั้น ๆ ไป แล้วจะจัดการทำ ลายบ้านเรือนสเบียงอาหารไปตลอดในบริเวณข้างทางที่ตนถอย มิให้กองทัพข้าศึก ซึ่งจะรุกรตามมาหาไพร่พลของไซ้ ในพื้นที่ได้เสียให้อุตตายเอง ในที่สุดจะนำกองทัพ เข้าไปอยู่ในแนวบ้อมค่ายสนามอันแข็งแรงซึ่งได้จัดทำขึ้นที่กรุงลิสบอน และบ้อม

ค่ายสนามนี้ได้กระทำขึ้นโดยที่ข้าศึกหรือพลเมืองปอร์ตูกาลหรือแม่ทัพทหารในกองทัพขอ
ตนเองก็ไม่ทราบข่าวคราวเลย

แผนการสงครามอันนี้เมื่อได้ทำไปโดยแน่นอนทำตามลำดับไม่พลิกแพลงเลย
ก็กระทำให้เวลลิงตันได้ผลสำเร็จในปี พ. ศ. ๒๓๕๓

เมื่อมัสเซน่าไปถึงกองทัพของตนในต้นเดือนพฤษภาคม ก็เลเห็นชัดว่าการ
งานมิได้เป็นไปตามที่ตนเข้าใจ เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนรับสั่งบอกไว้ว่าจะมีทหาร
๘ หมื่น แท้จริงมี ๖ หมื่น ๕ พันเท่านั้น มัสเซน่าได้รับคำสั่งแจ้งว่าข้างหลังกองทัพ
ตนจะมีกองทัพน้อยต่าง ๆ อุดหนุนอยู่เป็นแนวที่ ๒ แต่ตามความจริงกองทัพน้อยทั้งนี้
มีการทำอยู่ในดินแดนสเปนญเดิมมือไม่สามารถอุดหนุนมัสเซน่าได้เลย ในที่สุดได้
สัญญากันว่ามัสเซน่าจะได้รับเงินและเครื่องใช้ต่าง ๆ เพียงพอ ตามความจริงหา
อะไรไม่ มีแต่ความขัดสนเดือดร้อนตลอดไป

ถึงกระนั้นก็ตามมัสเซน่าได้พยายามจัดการรวบรวมเสบียงอาหารตามแต่จะหาได้ใน
พื้นเมือง และในขณะที่เป็นระdur้อนจัดอยู่นั้น ได้จัดการเข้าล้อมตีเมืองโรตรีโก
และอัลเมอิด้าไปพลาง เพื่อมิให้เสียเวลาเปล่า การล้อมตีเมืองโรตรีโกนั้นได้เริ่ม
กระทำในเดือนมิถุนายน กองทัพน้อยที่ ๖ เป็นกองทหารที่ทำการ และถึงแม้ว่าทหาร
ฝรั่งเศสได้รับความลำบากต่าง ๆ แสนสาหัสก็ได้คงทำการไปจนถึงผลที่สุด เมืองโรตรี
โกยอมแพ้เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม คราวนี้กองทัพที่ ๖ ก็ได้รับคำสั่งให้ไปล้อมตีเมือง
อัลเมอิด้าต่อไป เริ่มแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม ส่วนกองทัพที่ ๘ เดินเข้าไปใกล้เพื่อ
อุดหนุนกองทัพที่ ๖ วันที่ ๒๗ สิงหาคมกระสุนปืนใหญ่ที่ฝ่ายฝรั่งเศสยิงเข้าไป ได้ทำ
ให้เกิดไฟไหม้ขึ้นในเมืองหลายแห่ง ลูกกระสุนนัด ๑ ไปตกลงยังโรงคลังเก็บดินปืน
ดินปืนระเบิดขึ้นโดยแรงเลยทำให้กำแพงส่วนหนึ่งพังลงไปด้วย ทหารรักษาเมืองตาย
๕ ร้อย ที่เหลืออยู่เลยยอมแพ้

มัสเซน่าจึงจัดการตกแต่งเมืองทั้ง ๒ ให้เป็นหลักที่มั่นของกองทัพฝ่ายตนเพื่อ
ทำการต่อไป วางทหารไว้รักษาเมืองทั้ง ๒ แห่ง ๆ ละ พัน ๒ ร้อย พยายามรวบรวม
เสบียงอาหารอีก และจัดกองหนุนใหญ่ของกองทัพขึ้นในบังคับบัญชานายพลการ์ดันน์

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

มีจำนวนทหาร ๓ พันเท่านั้น แต่เอาไพร่บ้อมทั้ง ๒ ๕ แล้วให้ทำการระวังรักษาทางส่งกำลังของกองทัพ

ในต้นเดือนกันยายนเมื่อความร้อนค่อยบรรเทาลงแล้ว มัสเซนนำรวบรวมกองทัพแล้วเริ่มทำการรุกในวันที่ ๑๖ กันยายน ได้เดินรุกไปเป็น ๓ ขบวน มีกองระวังนำสำหรับทั้งกองทัพใหญ่ นำไปในบังคับบัญชานายพลตัวของมีกำลัง คือทหารม้าของมองต์บรังและทหารราบ ๑ กองพลใหญ่ ส่วนขบวนทั้ง ๓ นั้นเดินไปรวมกันที่เมืองเซโลริโค ซึ่งทำให้มีอาการว่าอาจไปทางฝั่งขวาหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำมอนเดโกก็ได้ทั้ง ๒ ทาง เลยทำให้แม่ทัพอังกฤษออกมีความสงสัย ภายหลังมัสเซนนำตกลงเลือกเดินทางฝั่งขวาเพราะพื้นที่บริบูรณ์กว่า เดินรุกไปยังเมืองวิเซอูไปถึงเมื่อวันที่ ๑๘ รวบรวมกำลังกองทัพให้เป็นปีกแผ่นแล้วก็รุกต่อไปทางเมืองคูอิงบร่า ตามกองทัพอังกฤษซึ่งถอยไปโดยอาการอันเรียบร้อยมั่นคง ทั้งอพยบครอบครัวพลเมืองไปด้วยตลอดทาง และให้กองระวังหลังต่อสู้ต้านทานฝ่ายฝรั่งเศสไปพลางด้วย

ครั้นถึงวันที่ ๒๕ กันยายนกองทัพอังกฤษหยุดตั้งมั่นนำเมืองคูอิงบร่า ตั้งในที่มั่นอันแข็งแรงอย่างยิ่งเรียกว่าที่มั่นคัมบัสซาโค แสดงอาการจะรบต่อสู้กับกองทัพฝรั่งเศส การที่เวลลิงตันตกลงทำดังนี้เพราะทราบว่ารัฐบาลและมหาชนอังกฤษไม่เข้าใจวิธีของเวลลิงตัน แล้วก็แสดงความไม่พอใจอย่างยิ่งในการที่เวลลิงตันถอยและทิ้งบ้านเมืองโดยมิได้รบต่อสู้กับข้าศึก เวลิงตันเลยตกลงจะรับรบกองทัพฝรั่งเศสเสียที่หนึ่ง กระทำให้ต้องหยุดการรุกรอง เป็นโอกาสจะได้ทำไรเวลาหลายวันและจัดการอพยบครอบครัวพลเมืองปอร์ตุกาลได้สะดวกเรียบร้อย หรือบางทีถ้าเคราะห์ดีก็อาจรบชนะทำให้การที่ฝรั่งเศสเข้าตีประเทศปอร์ตุกาลนั้นถึงที่สุดลงในแนวแม่น้ำมอนเดโกนั่นเอง

วันที่ ๒๖ กองทัพน้อยของเนย์และเรย์นียร์มาถึงที่มั่นคัมบัสซาโค แลเห็นอังกฤษตั้งมั่นเป็นอาการยังไม่เรียบร้อยไม่เต็มตลอดแนว ดูเป็นการไม่แน่ใจว่าจะหยุดตั้งมั่นหรือไม่ หลอว์ดฮิลล์ผู้บัญชาการทหารทางใต้พียงนำกองทหารมาถึง พียงจะได้สมทบกับกองใหญ่ฝ่ายตน นายพลฝรั่งเศสทั้ง ๒ เห็นว่าควรจะรีบเข้าตีทหารอังกฤษ

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

ถึงแม้ว่าที่มั่นของข้าศึกมีมั่นคงแข็งแรงดังนั้นก็ ได้ทั้งได้ละทิ้งโอกาสอันดี มาเสียแล้ว มัสเซนาก็ตกลงใจจะเข้าตีในบัดนี้ให้จงได้ ส่งกองทัพที่ ๖ เข้าทางขวากองทัพที่ ๒ เป็นด้านซ้าย ให้กองทัพที่ ๘ เป็นกองหนุน แต่ทหารฝรั่งเศสเข้าตีเท่าใด ๆ ก็หาเป็นการสำเร็จผลไม่ ถึงแม้ทหารจะกล้าแข็งเพียงใดก็ไม่สามารถเข้าเอาอันชั้นขึ้นไปก่อนข้าศึกได้ ทั้งไม่สามารถต้านทานกระสุนซึ่งทหารอังกฤษยิงสาดลงมาโดยเร็วแรง ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหาร ๔ พันซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมากสำหรับกองทัพที่ได้ทำการล้อมตีเมืองแล้วมากมามีทหารเหลือ ๔ หมื่น ๕ พันเท่านั้น

คูหาทางฝรั่งเศสจะเสียทีและจะต้องเลิกทัพถอยอยู่แล้ว แต่พื่อนทหารม้าของมองต์บรังไปพบทางอยู่ข้างด้านขวา ซึ่งจะทำให้สามารถเดินโอบปีกที่มั่นข้าศึกได้ แล้วและไปโผล่ออกทางหลังกองทัพอังกฤษได้ในทุ่งเมืองคูอิงบร่า มัสเซนาก็จัดการให้ทางที่หาได้ทันที กล่าวทำการให้กองทัพเดินหันข้างให้ข้าศึกทั้งกองไปตามทางนั้น เพลิดเพลินเห็นว่าถูกโอบปีกก็ถอยไปหลังแนวแม่น้ำมอนเดโกทันที และเลี้ยวไปทางกรุงลิสบอน

กองทัพฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองคูอิงบร่า พบเสบียงอาหารในคลังมากพอใช้ แต่ทหารรับเข้าแย่งชิงไปเสียหมดโดยเร็วเพราะอดอยากมานานแล้ว มิได้คิดเก็บไว้ในกองสเบียงสำหรับเป็นกำลังต่อไปนั้นเลย มัสเซนาก็ให้ทหารที่บวยจับไว้ในเมืองคูอิงบร่า แล้วก็นำกองทัพออกเดินตามกองทัพอังกฤษต่อไป กองทัพอังกฤษนั้นถอยไปเป็น ๓ ขบวน กองใหญ่ไปทางกลาง คือ ทางเลอริอ้า กองขวาไปตามฝั่งทะเล กองซ้ายไปยังโธมาร์อาบรันเตสแล้วเลี้ยวลำนน้ำทาโย ให้ชนสรรพการะของกองทัพไปตามลำน้ำนั้น

วันที่ ๖ ตุลาคมกองระวังนำฝรั่งเศสไปถึงเมืองเลอริอ้า แต่เมื่อกองทัพฝรั่งเศสรุกเข้าไป ทางส่งกำลังของตนก็ขาดสูญ เมืองคูอิงบร่าซึ่งได้ทิ้งทหารจับบวยไว้นั้น ก็ถูกทหารอาษาปอร์ตุกาลตีกลับคืนไป แต่มัสเซนาก็คงมีความประสงค์จะไปให้ถึงลิสบอนให้จงได้ ครั้นถึงวันที่ ๑๐ ตุลาคมเห็นกองทัพอังกฤษหายเข้าไปหลังแนวบ้อมค่ายสนามตอร์เรส เวตราส ฝ่ายฝรั่งเศสต้องหยุดขงกันที่กีดขวางอันใหญ่โตอันนี้ ซึ่งมีได้นักได้พลเลขวามี

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

แนวชั้นที่ ๑ นั้นนับว่าดีที่สุดในระดูหนาวฝนตกมากน้ำขึ้นเต็มในลำน้ำทั้ง ๒ ทำให้เป็นเครื่องกีดขวางอันสำคัญในตัว แนวชั้นที่ ๑ นั้นยาวประมาณ ๔๘ กิโลเมตร

แนวชั้นที่ ๒ ยาวประมาณ ๓๖ กิโลเมตรยึดไปตามเทือกเนินสูงซึ่งตกแต่ให้แข็งแรงยิ่งขึ้น ผ่านมาตำบลมาฟรา และมาช่องแคบเบเซลาร์ พนทาลาปากและชั้นลึกยิ่งกว่าที่แนวที่ ๑ อีก บ้อมและสนามเพลาะซึ่งกระทำขึ้นนั้นก็ยิ่งแข็งแรงพิศดารขึ้นไปอีก ในที่สุดหลังแนวนี้ยังมีแนวที่ ๓ คือเป็นแนวบ้อมและสนามเพลาะรอบอ่าวซึ่งด้อยเลียง ซึ่งจะใช้เป็นที่พักทหารลงเรือในขณะที่จำเป็น กองเรือรบอังกฤษตั้งอยู่ในอ่าวนี้และมีเรือมากพอสามารถรับทหารอังกฤษลงเรือทั้งหมดได้ในคราวเดียว แลมหทหารปอร์ตุกาลอีกเป็นจำนวนมาก

กองเรือรบนั้นเองเป็นผู้ส่งเสบียงให้แก่ทหารบกและพลเมืองลิสบอน และยังส่งทหารขึ้นไปประจำปืนใหญ่และทำการป้องกันปากแนวด่านทานนั้นอีกด้วย

โดยที่เวลลิงตันได้จัดการอย่างละเอียดพิศดารดังนี้ เห็นได้ชัดว่าจะไม่สามารถถึงซึ่งประโยชน์อย่างร้ายแรงได้เลย

การทำบ้อมและสนามเพลาะนั้นใช้ราษฎรซึ่งกวาดต้อนอพยบครอบครัวมานั้นเองเป็นผู้ทำ มีนายทหารอังกฤษควบคุมดูงาน แล้วให้เงินของรัฐบาลอังกฤษเป็นค่าจ้าง แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลอังกฤษยอมเสียเงินเท่าไรเสียไปไม่ต่อต้านกับเวลลิงตันเลย

๒ ส่วนแอมเปอเรอร์นั้นไปเลียนนั้นตรงกันข้าม กำลังเกิดทรงดำริกิจการที่จะไปทำสงครามในประเทศสเปนเสียอยู่แล้ว จึงส่งทหารอุดหนุนมายังกองทัพมัสเซน่าแต่เล็กน้อย

เมื่อมัสเซน่าได้ตรวจตราทัมนั้นของอังกฤษตลอดแล้ว ก็แลเห็นชัดว่าจะตีให้แตกไม่ได้ จึงตั้งกองทัพลงน้ำทัมนั้นก่อน แล้วภายหลังถอยมาที่แนวระหว่างเมืองซันตาเรมและโธมาร์ นี่ก็ถึงและเป็นกังวลแต่ในการที่จะหาเสบียงให้ทหารพออยู่ได้เท่านั้น คอยจะให้กองทัพใต้ของซุลต์มาช่วย หรือจะให้มีการขลุกลักขึ้นภายในกรุงลิสบอน หรือให้ไปเลียนส่งทหารมาช่วยตามที่ได้ขอไป

แต่ทหารที่来帮助ก็ได้มา ๑ กองพลเท่านั้น กองทัพซุลต์ได้ความลำบากมากได้แต่เมืองบาดาโฮซเท่านั้น ในกรุงลิสบอนการก่อกองเสบียงเรียบร้อยดีตลอด

กองทัพฝรั่งเศสเกือบจะอดอาหารตายอยู่น้ำกองทัพอังกฤษซึ่งมีเสบียงอาหาร
พร้อมมูลบริบูรณ์ทุกอย่าง ได้ตั้งมั่นอยู่ตั้งถึง ๕ เดือน จนเห็นแน่ที่ไม่มีทาง
แก้ไขอย่างใด ตกลงมีสเซนน่าต้องถอย

การถอยนี้มีสเซนน่าจัดการทำไปโดยรวดเร็วและแสดงความสามารถมาก วันที่ ๔
มีนาคมส่งกองสรรพการและทหารซึ่งเจ็บป่วยไปก่อน จัดการเกลี้ยกระทำให้ชาว
เล้าลือไปว่าตนจะคุมกองทัพข้ามแม่น้ำทาโยไปทางฝั่งซ้าย และการล่อลวงนี้ทำให้เห็น
จริงถึงกับได้ทำสหพันธกับแม่น้ำด้วย เวลถึงต้นแม่น้ำอังกฤษคงหยุดหนึ่งอยู่ในแนว
ป้อมค่าย แต่เตรียมการที่จะรักษาลำน้ำโดยแข็งแรง

วันที่ ๕ มีนาคมเวลาค่ำกองทัพฝรั่งเศสเริ่มถอย เนย์ล่องนำไปยึดเมืองเลอ
วีอาพร้อมด้วยกองทัพที่ ๖ ฝ่ายกองทัพที่ ๙ ที่ ๒ ที่ ๘ เดินเรียงกันตามไป วันที่ ๖
กองทัพฝรั่งเศสกำลังถอยอยู่เต็มที่แล้ว แม่น้ำอังกฤษจึงได้รู้สึกว่ามีข้าศึกเริ่มถอย นำ
กองทัพอังกฤษออกจากที่มั่นเพื่อเริ่มการไล่ติดตาม แต่เดินช้าระวังมิให้เสียตัวอย่าง
ใดอย่างหนึ่ง ตั้งแต่เลอวีอาไปจอมพลเนย์บังคับกองระวังหลังทำการกำบังกองทัพ
ทั้งกอง ได้ต่อสู้กับฝ่ายอังกฤษตามแบบการรบของกองระวังหลังที่ตำบลปอมบาล
เรดินฮาและคอนเดอฮา

แต่ฝ่ายมีสเซนน่าเองก็ไม่มีความสะดวกจะออกไปจากปอร์ตูกาลทีเดียว ไม่
อยากทำขอมว่าตนแพ้ มีความมุ่งหมายจะถอยไปยังเมืองคูอิงบรายด์แนวแม่น้ำ
มอนเดโก และรอคอยทหารเพิ่มเติมอยู่ณที่นั้น แต่ทหารพากันเร่ร้องไม่ยอม
หยุด ทั้งแม่ทัพรองมีจอมพลเนย์เป็นต้น ไม่ยอมทำการตามคำสั่ง เลยต้องถอย
ไปทางเซโลริโก แล้วหยุดยั้งแนวแม่น้ำอาเกต้า คราวนี้ทราบข่าวว่าเวลถึงต้นไป
อยู่ทางใกล้เมืองบาตาโอซ เลยคิดจะช่วยทหารฝรั่งเศสรักษาเมืองอัลเมอิดาอยู่แต่
ถูกทหารอาษาปอร์ตูกาลล้อมนั้น จึงเข้าตีทหารอังกฤษซึ่งกันทางอยู่ที่ตำบลฟูเอน
เต้ส เดอะ อ่อนโยไร ทำการไม่ได้ผลสำเร็จ มีสเซนน่าเลยต้องออกจากปอร์ตูกาล
ถอยไปยังเมืองชาลามันเก้

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

ในการทัพล่วงก่อน ๆ เราได้เห็นวิธีที่นโปเลียนแสดงความสามารถเตรียมการ และดำเนินการสงครามในทางรุก เช่นในปี พ. ศ. ๒๓๓๘ ปี ๒๓๔๓ ปี ๒๓๔๘ ปี ๒๓๕๕ เราได้เห็นนโปเลียนจัดการรวมกำลังทหารให้มากแต่ต้นมือ ให้มีทหารที่มีคุณสมบัติ ทั้งเตรียมทำการก่อน ทำตามใจตน ให้ข้าศึกต้องคอยปิด ได้จัดการรักษาฐานทัพ ให้ บรรดาคลังและที่รวมกำลังต่างอยู่ในที่กำบังจริง แล้วถ้าเสียที่ก็ให้ถอยมาหาฐานทัพได้ ต่อไปนโปเลียนรีบนำทหารไปหากองทัพข้าศึกโดยฉับพลัน เข้าตีโดยแข็งแรงหรือ พยายามปิดทางส่งกำลังของข้าศึก เมื่อทำการสำเร็จในขั้นต้นแล้ว ก็รุกต่อไป โดยอาการระมัดระวังทางส่งกำลังของฝ่ายตน ใช้วิธีส่งกองทหารไปขับไล่ข้าศึกซึ่ง อยู่ทางปีกไปเสีย และจัดให้มีที่ยึดมั่นแน่นนอนข้างหลัง จัดวางฐานทัพชั่วคราว ในที่สุดเราขอมองจะเห็นได้ว่านโปเลียนลงระวางการติดต่อในระหว่างกองทัพน้อยต่าง ๆ มิ ให้กองใดกองหนึ่งถูกข้าศึกเข้าตีโดยฉับพลันได้เลย การที่นโปเลียนทำทั้งปวงนี้ คือหลัก สำคัญของการทำสงครามในวิธีรุก นับเป็นแบบได้ ไม่ว่าจะทำสงครามที่ใดมีเหตุ การณ์อย่างไร

ครั้นเมื่อมาพิจารณาการทัพในปี พ. ศ. ๒๓๕๓ นี้ เราอาจได้ความรู้ในทางการวิธีรับ เรนเห็นได้ว่า เวลถึงต้นได้ตระเตรียมการในยุทธบริเวณอย่างรอบคอบที่สุด ได้ตั้งกองข้อมต่าง ๆ ให้แข็งแรงจริง ได้ตั้งกองแนวต้านทานซึ่งตนจะยึด จัดทาง ส่งกำลังข้างหลังให้แน่นนอน จัดการทำลายบ้านเรือนเสบียงอาหารเสบียงเงินให้มีเป็น ประโยชน์แก่ข้าศึกได้ ก็ได้จัดสร้างข้อมค่ายอันแข็งแรงขึ้นข้างหลังเป็นหลักยึดมั่น สามารถต้านทานฝ่ายรุกอยู่ได้ ไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อได้จัดการตั้งเขตยุทธบริเวณตั้งมั่นแล้ว ก็ได้รวบรวมกำลังทหารเข้าเป็น ปีกแผ่นธงเหลืองไว้แต่สองระวางหน้าเท่านั้น เขตแดน วางกองใหญ่ไว้ในระยะ ๓ วันข้าง หลัง เพื่อมิให้ข้าศึกมาทำการรบกวนเข้ารบติดพันโดยมิทันรู้ตัว ครั้นเมื่อข้าศึกรุก เข้ามาแล้วก็ได้ ขยับข้อมตามเขตแดนต้านทานตั้งรอนกำลังข้าศึกเสียแต่ขั้นต้น แล้ว ตนเองคุมทหารถอยไปเป็นลำดับ ระวางระเบียบให้เรียบร้อยมั่นคง มิให้ข้าศึกติด พัง ดัดแยกแยก หรือบังคับให้ทำการลำบากได้เลย ปล่อยให้แต่กองระวางหลัง ทำการรบต้านทานบ้างตามสมควรในที่มั่นซึ่งเหมาะ

การที่ทำเป็นระเบียบเช่นนั้น เลขาพาทองทัพฝ่ายรุกเดินไปไกลจากฐานทัพเข้า
ทุกที่ เข้าไปในที่ซึ่งปราศจากเสบียงอาหารแล้วก็มีราษฎรถืออาวุธล้อมอยู่โดยรอบรบ
กวนอยู่ทุกทาง ครั้นกองทัพอังกฤษถอยไปถึงแนวคอร์เรส เวตรัส ก็เข้าตั้งมั่น
ภายในป้อมสนาม คือในที่ซึ่งข้าศึกตีมิได้ทีเดียว

ในไม่ช้าความอดหยากอดโรยก็บังคับให้กองทัพซึ่งรุกเข้ามาต้องถอยไปเอง
เวลถึงต้นได้สแดงหลักของการทำสงครามในวิธีรับอย่างดีที่สุด
แต่ในทันที่เราจะต้องกล่าวไว้ให้ชัดเจนว่าการทำสงครามในวิธีรับนั้น ถึงทำ
สำเร็จก็นับว่าเป็นการเสมอตัวเท่านั้น คือข้าศึกเข้ามาแล้วก็ต้องถอยไป แต่ฝ่าย
เรามีได้ทำลายข้าศึกให้กระจัดกระจายหรือตีบ้านตีเมืองของเขาได้ ผลของการที่
นโปเลียนใช้วิธีรุกเป็นอย่างไร และผลของการที่เวลถึงต้นใช้วิธีรับเป็นอย่างไร
ก็จะรู้สึกได้อยู่ในตัวแล้ว อนึ่งการที่จะถอยไปเรื่อยปล่อยให้ข้าศึกรุกเข้ามาๆ เช่นนั้น
มักไม่เป็นที่พอใจของรัฐบาลหรือราษฎรเลย อาจเป็นเหตุให้เป็นการยุ่งเหยิงต่างๆ
เพราะฉะนั้นไม่ควรที่บุคคลซึ่งเป็นทหารจะหลงเชื่อไปว่าทำการรับดีกว่าการรุกรุ่นเลย

การรบในประเทศสเปนต่อ

เมื่อกองทัพมัสเซน่าได้ถอยมาจากปอร์ตุกาลแล้ว ก็ทำให้กองทัพซุลต์ ใน
อันดาลูเซียอยู่ในที่ซึ่งข้าศึกอาจตีได้เมื่อใดๆ ซุลต์คุมทหารไปช่วยเมืองบาดาโฮซ
ซึ่งเวลถึงต้นจะมาตีคน ได้ต่อสู้กับฝ่ายอังกฤษที่ตำบลลาอัลบูเอรา ถึงซึ่งปราชัย

แต่ในขณะนั้นมาร์มอนด์รับตำแหน่งแม่ทัพแทนมัสเซน่า เลยไปสมทบกับซุลต์
เบเรสฟอร์ดเป็นผู้บังคับบัญชาทหารอังกฤษซึ่งล้อมตีเมืองบาดาโฮซต้องถอย เมือง
บาดาโฮซคงเป็นของฝรั่งเศส คราวนี้แม่ทัพฝรั่งเศสทั้ง ๒ หากรวมกันอยู่และพร้อม
กันไปตีกองทัพอังกฤษไม่ กลับแยกกันออกไปอีก

นโปเลียนสั่งให้ซุลต์ ไปตีเมืองวาเลินซา ให้กองทัพรักษาพระองค์กลับไป
ปารีส มาร์มอนด์เลยต้องยกไปยังเมืองซาลามันคาเพื่อกำบังกรุงมาดริด

เวลถึงต้นเห็นได้ทีเลยมาตีเมืองโรดริโก ได้จากฝรั่งเศส แล้วอีกไม่ช้าก็ตี
บาดาโฮซกลับคืนได้ด้วย

การสงครามในประเทศสเปนและปอร์ตุกาล

ในปี พ. ศ. ๒๓๕๕ โยเซ็ฟกลับเป็นแม่ทัพใหญ่ใหม่ มีบูร์ตั้งเป็นเสนาธิการใหญ่ ฝรั่งเศสทราบข่าวว่าฝ่ายอังกฤษกำลังยกไปตีมาร์ม็องต์ที่ซาลามันคา แม่ทัพใหญ่จึงสั่งให้ซุลต์ยกเข้าไปในปอร์ตุกาล ซุลต์ไม่ยอมทำตาม อังกฤษเลยตีได้เมืองซาลามันคา มาร์ม็องต์ถอยไปแล้วพยายามต้านทานกองทัพอังกฤษที่อาราปเลส แต่ตนเองถูกอาวุธป่วยไป โคลิเซลขึ้นทำหน้าที่แม่ทัพแทน

โยเซ็ฟรีบคุมทหารกองทัพลางไปช่วยเลยทำให้อังกฤษงดการตี ฝ่ายฝรั่งเศสถอยไปได้

เวลลิงตันคงตามกองทัพมาร์ม็องต์ไปจนถึงวัลลาโดลิด ตีฝรั่งเศสแตกถอยไปแล้วคุมทหารมากรุงมาดริด

โยเซ็ฟทิ้งเมืองหลวงถอยไปยังเมืองวาเลนเซีย ซุลต์ถอยจากอันดาลูเซียมาสมทบกับโยเซ็ฟในที่นี้

กองทัพทั้ง ๒ นี้รวมกันยกไปยังแม่น้ำทาโยตอนต้นน้ำ กลับเข้ากรุงมาดริด เพราะเวลลิงตันยกกองทัพไปทางเหนือ ด้วยโคลิเซลคุมกองทัพมาร์ม็องต์เข้ามาเกาะกะอยู่ทางนั้นอีก

โยเซ็ฟยกจากมาดริดตามเวลลิงตันไป ที่ซาลามันคากองทัพฝรั่งเศส ๓ กอง คือ กองทัพลาง กองทัพอันดาลูเซียและกองทัพปอร์ตุกาลเดิมได้รวมกัน บูร์ตั้งคงตั้งความมุ่งหมายจะตัดทางมิให้กองทัพอังกฤษถอยกลับไปในปอร์ตุกาลได้ แต่ซุลต์ทำการหละหลวมปล่อยให้หลุดพ้นถอยไปได้ทางโรดริโก

ในปี พ. ศ. ๒๓๕๖ นโปเลียนสั่งให้กองทัพฝรั่งเศสทั้งกรุงมาดริดถอยไปยังแนวแม่น้ำเอโบร ไปยังวัลลาโดลิด แล้วถูกข้าศึกขับไล่ไปยังเมืองบูร์โกส และที่เมืองวิตอเรียกองทัพฝรั่งเศสถูกกองทัพอังกฤษตีแตก

นโปเลียนเรียกโยเซ็ฟโบนาปาร์ตกลับไปประเทศฝรั่งเศส ส่งซุลต์ซึ่งเดิมเรียกไปยังประเทศเยอรมันนั้น กลับมาเป็นแม่ทัพใหญ่ในสเปน

ซุลต์พยายามล้อมตีเมืองซานเซบัสเทียน แต่ก็ไม่สำเร็จ กองทัพฝรั่งเศสเลยถอยไปหลังแนวแม่น้ำบิสโซอา นโปเลียนเรียกทหารจากกองทัพหมื่น ๕ พันเพื่อไปป้องกันกรุงปารีส

ในปี พ. ศ. ๒๓๕๓ ชุลตึงซึ่งไปหาไชยที่เมืองออร์เซช ถอยจากทางเมืองบอร์
โคช ไปยังทางเมืองทูลูส แล้ววันที่ ๑๑ เมษายนทำการรบอีกครั้ง ๑ (เราจะได้บรรยาย
ต่อไปในตอนว่าด้วยการทัพในประเทศฝรั่งเศสปี พ. ศ. ๒๓๕๓)

ก่อนนั้นไปก็เลยหยุดการรบ

ถ้าจะกล่าวสรุปความถึงการสงครามในประเทศสเปนแล้ว ก็คงมีอยู่ว่า ในชั้น
ต้นอาโศรยการเป็นมิตรกับสเปน ฝรั่งเศสส่งทหารไปได้ถึงมณฑลอันดาลูเซีย
การที่ให้ พระเจ้าแผ่นดินสเปนลาออกจากราชสมบัติทำให้เกิดขบถขึ้นทั่วไปในประเทศ
นั้น คูปองต์ยอมแพ้พวกขบถที่ไบเลน กองทัพฝรั่งเศสถอยมายังแนวแม่น้ำเอโบร

นโปเลียนเสด็จไปนำทัพเองได้ไชยชนะที่นั่น นำโยเซฟเข้าไปส่งที่กรุงมาดริด
ได้ แล้วพระองค์เองต้องเสด็จกลับไปทำสงครามกับอาสเตรีย

ชุลตึงปล่อยให้ข้าศึกตีโดยฉับพลัน กองทัพฝรั่งเศสตั้งอยู่ในสเปนได้ด้วย
ความลำบาก

คราวนั้นนโปเลียนทำการสงครามกับอาสเตรียเสร็จ มีเวลาว่างก็คิดจัดการตี
กองทัพอังกฤษอย่างแข็งแรง แต่มัสเซน่าทำการไม่สำเร็จโดยที่ชุลตึงไม่อุดหนุน

อีกไม่ช้าเวลถึงต้นทำให้ โยเซฟต้องออกจากมาดริดไปวาลเลนซ่า แต่โยเซฟ
กลับไปรวมกำลังได้ กลับมามาดริดมีอาการแข็งแรงขึ้นกว่าเก่า

แต่เป็นเวลามาถึงปี พ. ศ. ๒๓๕๖ แล้ว นโปเลียนเองรบแพ้มาเป็นลำดับ
จนต้องถอยเข้าประเทศฝรั่งเศส เกิดเรียกทหารจากกองทัพสเปนไปที่ละน้อยจนหมด

ใจความก็คือถ้ากองทัพน้อยของฝรั่งเศสแยกห่างออกจากกันไปเมื่อใด เวลถึง
ต้นก็เดินเข้าในระหว่างกลางที่ทะเลกอง ถ้าฝ่ายฝรั่งเศสรวมกันเป็นปีกแผ่นเมื่อใด
เวลถึงต้นก็ถอยกลับเข้าในประเทศปอร์ตุกาล

การทัพในประเทศรัสเซีย ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

สัญญาเลิกสงครามที่เมืองทิลสิตได้กระทำให้ระงับการศึกระหว่างประเทศฝรั่งเศสและสมาคมประเทศยุโรปต่าง ๆ ซึ่งได้รวมกันขึ้นเพื่อรบกับฝรั่งเศสเป็นครั้งที่ ๓ นั้น ได้วางความสงบเรียบร้อยระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศรัสเซีย คืองดจากการเป็นปรปักษ์ซึ่งกันและกันกลับกลายเป็นสัมพันธมิตร

แต่ในเวลาที่ทำสัญญานั้นเองฝ่ายรัสเซียรู้สึกละอายในการที่ตนเป็นฝ่ายแพ้เป็นอันมาก แล้วนโปเลียนก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นผู้มีไชยแท้ ในการแบ่งทวีปยุโรปกันครั้งนั้น ก็ทรงกำหนดดินแดนว่าเป็นส่วนของพระองค์นั้น มากกว่าที่เป็นส่วนทรงยกถวายให้เอมเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์ประเทศรัสเซีย เอมเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์มิได้ปลงพระทัยว่าจะเป็นมิตรจริง ๆ ของนโปเลียน ทรงรู้สึกขุ่นเคืองอยู่ในพระทัยมาก เพราะนโปเลียนนั้นเป็นบุคคลสามัญเกิดเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นเพราะความสามารถในทางรบราฆ่าฟันสูงขึ้นทันตาเห็น บรรดาเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายในยุโรปยอมพากันเกลี้ยศขังทั่วไป มีความกลัวแต่ไม่มีความนับถือ เอมเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์ทรงนับว่านโปเลียนเป็นคู่แข่งกับพระองค์เสียมากกว่าเป็นมิตร ที่ตกลงทำมิตรไมตรีก็เป็นการทำไปโดยเสียไม่ได้เท่านั้น เพราะเหตุทั้งนี้ นับว่ามีมูลรากที่จะเกิดวิวาทกันต่อไปในกาลภายหน้านั้นอยู่แล้ว

ความแค้นแหย่งไม่ปรองดองระหว่างเอมเปอเรอร์นโปเลียนและอเล็กซานเดอร์เกิดปรากฏชัดขึ้นทุกที่เป็นลำดับนับแต่ปี พ. ศ. ๒๓๕๒ เป็นต้นมา ในปีนั้นนโปเลียนได้ทรงจัดการอย่างกับพระชายาอันมีพระนามว่าโยเซฟิน เพราะขาดพระโอรสผู้สืบสันตติวงศ์ แล้วมีพระประสงค์จะได้พระชนินิษฐาของเอมเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์มาเป็นพระชายา พระเจ้ากรุงรัสเซียไม่ยอม ทำอาการหมิ่นประมาทว่าจะยกน้องให้แก่บุคคลอย่างนโปเลียนอย่างไรได้ นี่เป็นข้อบาดหมางเบื้องต้น นโปเลียนเลยขอพระบุตรของเอมเปอเรอร์เอาสเตรียมาเป็นพระชายา ต่อขึ้นไปยังมีเหตุต่างๆ อีกหลายอย่าง คือ

การทัพในประเทศรุสเซีย ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

นโปเลียนได้จัดดินแดนโปแลนด์ซึ่งริบจากปรัสเซียและแอสเตรียขึ้นมารวมตั้งขึ้นเป็นประเทศราช เรียกว่าแกรนด์ดัชชีวาร์ซาวะ เป็นทางให้ฝ่ายรุสเซียไหวไปว่าคงจะคิดยึดดินแดนโปแลนด์ ซึ่งตกไปอยู่กับประเทศรุสเซียขึ้นมารวมแล้วเลยยกเป็นประเทศโปแลนด์เป็นแน่ กับในขณะที่นโปเลียนทำการแบ่งเขตประเทศและเมืองต่าง ๆ ในยุโรปใหม่นั้น ได้ขับไล่ตุ๊กประเทศโอดเค้นบูร์ก (ในเยอรมันทางเหนือ) ซึ่งเป็นพระญาติวงศ์ของเอมเปอเรอร์ออสเตรียออกจากบ้านเมือง แล้วให้ค่าเสียหายแต่เล็กน้อยไม่พอแก่การ ในที่สุดการปิดสินค้าอังกฤษมิให้เข้ามาในประเทศต่าง ๆ ซึ่งเข้ากับนโปเลียนนั้น ทำให้รุสเซียขาดประโยชน์มากนัก ฝ่ายรุสเซียจึงระการเรืองขึ้น ออกจะเปิดมากกว่าปิด เป็นข้อให้นโปเลียนช่นเคืองมาก

เหตุทั้งปวงที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุซึ่งหยิบยกขึ้นได้เป็นสิ่งที่แท้ที่จริงก็ไม่ให้เหตุสำคัญเหลือเกินถึงกับจะตกลงกันไม่ได้ เหตุสำคัญอยู่ที่ความแข่งขันกันใจระหว่างเอมเปอเรอร์ออสเตรียกับเอมเปอเรอร์นโปเลียนนั่นเองเป็นใหญ่ ต่างองค์ต่างรู้สึกตัวอีกองค์ ๑ เป็นผู้ที่ดีขวางมิให้แผ่อำนาจเกียรติยศเกียรติคุณออกได้เต็มที่

ประเทศทั้ง ๒ ต่างเริ่มเตรียมการสะสมกำลังมาแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๒ แล้ว ฝ่ายประเทศรุสเซียกลับฟังคำแนะนำของรัฐบาลอังกฤษมากขึ้นทุกที ในปีปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๔ คงรู้สึกกันชัดว่าประเทศรุสเซียกับฝรั่งเศสจะต้องทำสงครามกันแน่ ทั้ง ๆ ที่ยังมีได้ประกาศสงคราม

บัดนี้เราจะพิจารณากำลังของประเทศทั้ง ๒ ประเทศฝรั่งเศสในขณะนี้มีประเทศต่าง ๆ ในสมาคมประเทศแถบน้ำไรน์ (แปลว่าประเทศต่าง ๆ ในเยอรมันโดยมาก) ประเทศอิตาลี อิตาลีเรีย คัลมาเทีย แกรนด์ดัชชีวาร์ซาวะ รวมอยู่กับตนด้วย รวมพลเมืองในประเทศทั้งปวงนี้เป็นจำนวน ๖๐ ล้าน

นอกจากนั้นประเทศฝรั่งเศสยังเป็นสัมพันธมิตรกับประเทศสวิต ดันฮาร์ก, ประเทศปรัสเซีย, ประเทศแอสเตรีย, ได้คิดจะจัดการให้ประเทศสเวเดน และประเทศตุรกีเข้าด้วยแต่หาสำเร็จไม่ ในทางทุนทรัพย์เงินรายได้ของฝรั่งเศสเวลานั้นตั้งพันล้านฟรังก์ แล้วนโปเลียนยังมีเงินค่าปรับในการศึกซึ่งได้จากประเทศ

การทัพในประเทศรุสเซีย

ต่าง ๆ อีก แล้วในพระคลังมีทองนอนคลังอยู่ถึงร้อยล้านฟรังก์ สรุปความว่าฝ่ายฝรั่งเศสมีกำลังมั่งคั่งสมบูรณ์มาก แต่เสียเปรียบในเรื่องทหารเป็นต่างชาติต่างภาษามากมาย คือ นอกจากกองทัพน้อยฝรั่งเศสแท้ มีกองทัพน้อยอิตาลี, บาวาเรีย, รัสเซียเต็มแบร์ก, ซักโซเนีย, เวสต์ฟาเลีย, โปแลนด์, กับยังมีทหารเป็นกรม ๆ ต่างชาติ เช่นกรมทหารสเปน, สวิส, ดันหมาร์ก, รวมความว่ามีทุกชาติทุกภาษาจนเกือบจะไม่ทราบว่าเป็นอะไร สมกับที่ชาวรุสเซียเรียกว่ากองทัพสิบสองภาษา

แปลว่ากองทัพใหญ่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ทหารมีนิสัยต่าง ๆ กัน มีความคิดต่าง ๆ กัน ใช้แต่เท่านั้นจะต้องไม่ลืมว่าประเทศรุสเซียและแอสเตรีย นั้นมิได้เต็มใจทำการด้วยกันไปเสียเลย ทำไปโดยขัดมิได้เท่านั้น

เพราะฉะนั้นกองทัพอันใหญ่หลวงซึ่งเอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงนำเข้าไปตีประเทศรุสเซียนั้น มีอาการและสิ่งที่จะประกอบความแตกฉานติดไปในตัวด้วยแต่ต้นมือแล้ว

ข้างฝ่ายรุสเซียมีกองทัพต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนทหารน้อยกว่าแต่เป็นทหารชาติเดียวกันทั้งสิ้น พูดภาษาเดียวกัน และมีความคิดอย่างเดียวกัน

ในทางยุทธวิธีนับว่าฝ่ายรุสเซียจัดสนมาก จนกระทั่งพอเริ่มการสงคราม เอมเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์ก็ต้องใช้กระดาษออกแจกจ่ายแทนเงินเป็นจำนวนมาก แต่ประเทศรุสเซียมีสัมพันธมิตรซึ่งมั่งคั่งแข็งแรง เช่นประเทศอังกฤษอุดหนุนด้วยยุทธวิธี แล้วทางทิศใต้ประเทศสเปนและปอร์ตุกาลล์กำลังทหารฝรั่งเศสไปอยู่เสียทางตรงกันข้ามเป็นอันมาก

คราวนี้เมื่อเราพิจารณาภูมิประเทศซึ่งจะเป็นยุทธบริเวณในการทัพครั้งนี้ เรา ก็จะเห็นได้ว่ามียุทธบริเวณต่างหากกัน ๒ อันภายในประเทศรุสเซีย คือมียุทธบริเวณเหนือ ซึ่งติดต่อกับดินแดนปรัสเซีย และอยู่ระหว่างทะเลบอลติกกับที่ซึ่งเป็นลุ่มเป็นหนองในมณฑลปาลาเลสเซีย อีกยุทธบริเวณ ๑ เป็นยุทธบริเวณทิศใต้ ติดต่อกับประเทศแอสเตรีย และอยู่ระหว่างภูมิประเทศลุ่มหนองซึ่งว่ามาแล้วนั้นกับเขตรัฐเตดำ

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๑, ๑๒, ๑๓)

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

นโปเลียนเลือกยุทธบริเวณเหนือเป็นทางดำเนินการสงคราม เพราะมีตำบล
ที่มุ่งหมายสำคัญ คือกรุงมัสควะและกรุงเปโตรกราดอยู่ในบริเวณนี้ กับจะได้จัดการ
ตั้งฐานทัพในประเทศปรัสเซียได้ด้วย ดีกว่าตั้งฐานทัพในประเทศเอัสเตรีย เพราะ
ประเทศปรัสเซียเป็นประเทศซึ่งนโปเลียนได้ตีได้ปราบปรามราบคาบอยู่ในมือแท้ ส่วน
ประเทศเอัสเตรียเป็นแต่ประเทศสัมพันธมิตร และนโปเลียนยังเอาใจอยู่ด้วย
ในขณะนั้น

ยุทธบริเวณทางเหนือนี้ ยังแบ่งออกเป็น ๒ ภาค มีอาการต่างกัน

ในภาคตะวันตก คือแต่เขตแดนไปถึงเมืองสโมเลนสกะ ในมณฑลลิตวา
และคูร์ลันด์ ภูมิประเทศมีอาการเป็นป่าและหนองมาก มีลำน้ำลำห้วยใหญ่เล็ก
ต่าง ๆ เป็นอันมาก พื้นที่ไม่บริบูรณ์ เพราะฉะนั้นมีหมู่บ้านน้อยและอยู่ห่าง ๆ กัน
เสบียงอาหารที่ราษฎรสะสมไว้นั้นไม่มีใครจะมี

ในภาคตะวันออก คือตั้งแต่พ้นสโมเลนสกะแล้วไป ภูมิปรกตเปลี่ยนใหม่
เป็นที่เจริญในทางเพาะปลูก มีเสบียงอาหารบริบูรณ์เปรียบเหมือนที่อื่น ๆ ในประเทศ
ฝรั่งเศสหรือเยอรมัน

เพื่อที่จะไปยังกรุงมัสควะ ต้องเดินผ่านยุทธบริเวณทั้ง ๒ ภาค

เพื่อไปกรุงเปโตรกราด ผ่านภาคตะวันตกเท่านั้น คือภาคที่ไม่บริบูรณ์ เหตุ
ฉะนั้นกองทัพรัสเซียจึงไม่ถอยไปหากรุงเปโตรกราด เพราะจะไม่สามารถหาเสบียง
อาหารในพื้นที่เมืองได้พอ กับมีอันตรายที่อาจถูกตีบดลงอ่าวฟินแลนด์ด้วย

กรุงเปโตรกราดและมัสควะเป็นตำบลสำคัญที่สุดในยุทธบริเวณ แต่กรุง
มัสควะนั้นไปถึงง่ายกว่ากรุงเปโตรกราดและสำคัญกว่าด้วย เพราะเป็นใจกลางของ
ประเทศรัสเซียแท้

ตำบลสำคัญในทางยุทธศาสตร์นอกจากนี้ คือ เมืองวิลนา, สโมเลนสกะ, วิก้า,
มินสกะ, มะกิลียอฟ, กาตุก้า ฯลฯ

หนทางดำเนินการสงครามมีอยู่ ๓ ทาง คือทางเหนือจากทิลสิตไปวิก้าแล้วไป
เปโตรกราด ทางกลางจากกือฟโนไปวิลนา, สโมเลนสกะ, มัสควะ, ทางใต้จากโกรตโน
ไปนอวะกอรุตัก, มินสกะ, มะกิลียอฟ, กาตุก้า

การทัพในประเทศรัสเซีย

ระหว่างทางทั้ง ๓ นี้ มีทางขวางซึ่งจะใช้เป็นทางเดินติดต่อระหว่างกองทัพได้อีกหลายทาง จะกล่าวแต่ที่สำคัญ คือ ๑) จากคูนาบูร์กไปวิลนา, ลิดา, สโลนิม, เบเรซีสกเก, ๒) จากครีตซาไปวิลเยกเก, มินสเก, เนสไวจ. ๓) จากวิเท็บสเกไปออร์ชาและมะกิลียอฟ

เส้นลักษณภูมิประเทศซึ่งกองทัพรัสเซียจะได้ใช้เป็นแนวต้านทานนั้นเป็นแนวลำน้ำโดยมาก เพราะในรัสเซียแถบนี้หาแม่น้ำที่ออกเขาไม่ ลำน้ำที่สำคัญ คือแม่น้ำเนมัน เป็นแนวเขตรแดนแต่เมืองโกรดโนไปจนตกลทะเล แม่น้ำเบเรจีน่าซึ่งक्रमอยู่บนทางดำเนินการสงครามไปยังมัสกวะทั้ง ๒ ทาง แม่น้ำเนมียประและด्वิน่าตวันตกซึ่งมีต้นน้ำอยู่ใกล้กัน มีที่ว่างระหว่างต้นน้ำของแม่น้ำทั้ง ๒ นี้เป็นพื้นที่ไม่สู้กว้างนัก นับว่าเป็นช่องแคบ (สำหรับกองทัพขนาดใหญ่) ๒ ข้างช่องแคบนี้เมืองวิเท็บสเกตั้งอยู่ข้าง ๑ กับเมืองสโมเลนสเกตั้งอยู่อีกข้าง ๑

นี่คืออาการของยุทธบริเวณซึ่งกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายจะได้กระทำสงครามซึ่งกันและกัน เอมเปอเรอร์นั้นไปเยือนได้ทรงเริ่มเตรียมกองทัพแต่ในปี พ. ศ. ๒๓๕๔ ครั้นในปลายปีนี้ได้ทรงจัดลงระเบียบดังต่อไปนี้

มีกองทัพน้อยทหารราบ ๘ กองอยู่ในแนวที่ ๑ คือ จะใช้สำหรับทำการยุทธต่อสู้กับข้าศึกแตกหัก กับกองทัพน้อยทหารม้า (คือเป็นทหารม้าล้วน) ๔ กอง กับทั้งกองทหารรักษาพระองค์ แล้วยังมีกองทัพน้อยต่างประเทศ (คือของประเทศสัมพันธมิตร) อยู่ทางปีก ๒ ข้าง มีกองทัพน้อยหนุนสำหรับป้องกันรักษาทางหลัง ๒ กอง

กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชาจอมพลดาวูดมีทหารราบ ๕ กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่ เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๖ หมื่น ๕ พันทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย กองทัพน้อยอยู่ในเยอรมันมานานแล้ว ได้รับคำสั่งให้เดินไปยึดแนวแม่น้ำโอเดร แม่น้ำวิสตุละเป็นลำดับ ทำหน้าที่กำบังการรวบรวมกองทัพอื่น ๆ

กองทัพที่ ๒ ในบังคับบัญชาจอมพลอูคิโนต์มีกองพลใหญ่ทหารราบฝรั่งเศส ๒ กอง กองพลใหญ่ทหารราบสวิส ๑ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๓ หมื่น ๒ พันทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย ออกเดินจากเมืองมุนส์เตร์ ไปยังแม่น้ำเนมันตามทางผ่านกรุงเบรลิน

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

กองทัพอที่ ๓ ในบังคับบัญชาจอมพลเนย์มีกองพลใหญ่ทหารราบฝรั่งเศส ๒ กอง
พลใหญ่ทหารราบบูร์ตเต้มแบร์ก ๑ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวน
ทหารเดินเท้า ๓ หมื่น ๕ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย รวมพลที่เมืองไมนซ์ เดินทางนั้น
ผ่านแอร์ฟวร์ตไปยังแนวแม่น้ำเนมัน

กองทัพอที่ ๔ จัดจากประเทศอิตาลีในบังคับบัญชาเจ้าออยเจนมีกองพลใหญ่
ทหารราบฝรั่งเศส ๒ กอง กองพลใหญ่ทหารราบอิตาลี ๑ กอง กองพลใหญ่
ทหารรักษาพระองค์ ในอิตาลี ๑ กอง กับกองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวน
ทหารเดินเท้า ๓ หมื่น ๘ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย ออกเดินทางจากเมืองเวโรนา ผ่าน
ดินแดนที่โรล เข้าไปในประเทศบาวาเรีย สมทบกับกองทัพอที่ ๖ แล้วเดินทางไปยัง
เมืองโกล์เกา จากนั้นไปแนวแม่น้ำเนมัน

กองทัพอที่ ๕ จัดขึ้นในดินแดนโปแลนด์ ในบังคับบัญชาโปเนียตอฟสกีมีกองพลใหญ่
ทหารราบ ๓ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๓ หมื่น ๖ พัน
ทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย เป็นทหารชาติโปแลนด์โดยมาก รวมพลที่เมืองวาร์ซาวะ

กองทัพอที่ ๖ ใช้ทหารชาติบาวาเรียในบังคับบัญชานายพลกุวียองซังต์ซีร์ มีกองพล
ใหญ่ทหารราบ ๒ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๒ หมื่น ๕
พัน ทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย รวมพลที่เมืองไบร์ชชิ่ง แล้วไปสมทบกับกองทัพอิตาลี

กองทัพอที่ ๗ ใช้ทหารชัคโซเนียในบังคับบัญชานายพลเรย์นิเยร์ มีกองพลใหญ่
ทหารราบ ๒ กอง กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๒ หมื่น ๔ พัน
ทหารม้า ๒ พัน ๔ ร้อย รวมพลที่เมืองโกล์เกา แล้วเดินทางไปยังวาร์ซาวะทางเมืองกาลิช

กองทัพอที่ ๘ ในบังคับบัญชาเยอรมันพระเจ้าแผ่นดินประเทศเวสต์ฟาเลีย เป็น
ทหารชาติเวสต์ฟาเลีย จัดเป็น ๒ กองพลใหญ่ทหารราบและ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า
จำนวนทหารเดินเท้าหมื่น ๘ พัน ทหารม้าพัน ๒ ร้อย รวมพลที่เมืองมัคเดบูร์ก

การทัพในประเทศprusเซีย

นอกจากกองทัพน้อย ๘ กองยังมีกองทหารรักษาพระองค์และกองทหารม้าหนัก กองทหารรักษาพระองค์นั้นก็เป็นกองทัพน้อยอัน ๑ มีทหารราบ ๓ หมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๓ พัน ๘ ร้อย

กองทหารม้าหนักนั้นจัดแบ่งเป็นกองทัพน้อยทหารม้า ๔ กองมีจำนวนม้า ๓ พัน ๕ ร้อยทุกกอง

ทางปีกของกองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ข้าง มีกองทัพน้อยอีก ๒ กอง ซึ่งจะทำการทางด้านนอกของยุทธบริเวณ ทางปีกซ้ายข้างทิศเหนือมีกองทัพที่ ๑๐ ในบังคับบัญชา มัคโดนาลด์ แบ่งเป็นกองพลใหญ่ชาติprusเซีย ๒ กอง กองพลใหญ่ฝรั่งเศส ๑ กอง เป็นจำนวนทหารราบ ๓ หมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๓ พัน (ทหารม้าแยกกันขึ้นในกองพลใหญ่ผสมกับทหารราบ ไม่ได้จัดเป็นกองพลต่างหาก)

ทางปีกขวา ข้างทิศใต้ มีกองทัพน้อยทหารเฮาส์เตรียมไว้ในบังคับบัญชาเจ้า ชวาร์เซินแบร์ก (ชาวเฮาส์เตรียม) แบ่งเป็น ๓ กองพลใหญ่ทหารราบ และ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า เป็นจำนวนทหารเดินเท้า ๒ หมื่น ๔ พัน ทหารม้า ๖ พัน

ในที่สุดข้างหลังกองทัพใหญ่ มีกองทัพหนุน ๒ กอง คือ กองทัพที่ ๙ และ ที่ ๑๑ ในบังคับบัญชาวิกตอร์และโอเยโร มีหน้าที่ป้องกันรักษาทางส่งกำลัง ซึ่งผ่านตลอดประเทศเยอรมัน

รวมจำนวนทหารของนโปเลียนทั้งหมด ๖ แสนคน ทหาร ๔ แสน ๒ หมื่นเป็นกองทัพซึ่งจะทำการยุทธ์และจะรุกเข้าไปในประเทศprusเซีย เป็นทหารราบ ๓ แสน ทหารม้า ๑ หมื่น ทหารปืนใหญ่ ๓ หมื่น ปืนใหญ่พันกระบอกกว่า และเป็นผู้ช่วยพลรบ ๒ หมื่น กับยังมีกองสฟานตามไป ๖ กอง กับทั้งกองสเบียงกองสรรพการะมากหลาย

ในเดือนมิถุนายน ปีพ.ศ. ๒๓๕๕ กองทัพอันใหญ่หลวงนี้รวมกำลังกันอยู่หลังแนวแม่น้ำวิสตุละ มีเสบียงอาหารเครื่องใช้เตรียมไว้พร้อมตามบ่อนและเมืองต่าง ๆ ในประเทศprusเซียภาคตะวันออก

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

ตามที่ได้บรรยายมาแล้ว^๕ คือเป็นกำลังของฝ่ายรุก ข้างฝ่ายรับนั้นเล่ามีกำลัง
ตั้งแบ่งกันอยู่เป็น ๓ แผ่น หรือ ๓ กองทัพใหญ่ คือ

กองทัพใหญ่ฝ่ายตะวันตกที่ ๑ ในบังคับบัญชาบาร์โคลย์เดอะ ทอลล์มีกองทัพน้อย
ทหารราบ ๖ กอง กองทัพน้อยทหารม้า ๓ กอง เป็นกำลังทหารราบ ๑๕๐ กองพัน
ทหารม้าธรรมดา ๑๓๔ กองร้อย ทหารคาสิก ๗๒ กองร้อย นับจำนวนทหารประมาณ
แสน ๓ หมื่น กองทัพน้อยทหารราบทุกกองแบ่งเป็นกองพลใหญ่ ๒ กอง วิตต์เกิน
สไตน์บัญชาการกองทัพที่ ๑ บะกะวูท — กองทัพที่ ๒ ทูชกือฟฟ์ — กองทัพที่ ๓
ชวาลอฟ — กองทัพที่ ๔ แกรนด์ดยุกคอนสตันติน — กองทัพที่ ๕ ด็อคตูรอฟ —
กองทัพที่ ๖ อูวาร์อฟฟ์บังคับบัญชากองทัพน้อยทหารม้าที่ ๑ กือร์ฟฟ์ — กองทัพที่ ๒
ปาเลน — กองทัพที่ ๓

กองทัพใหญ่ฝ่ายตะวันตกที่ ๒ ในบังคับบัญชาเจ้าบาคีราทีโอน มีกองทัพน้อย
ทหารราบของนายพลราเยฟสกี และนายพลบารัสตินรวม ๒ กอง กับทั้งกองพล
ทหารราบที่ ๒๗ ในบังคับบัญชา นายพลเนเวเรฟสกี และกองทัพน้อยทหารม้าที่ ๔
ในบังคับบัญชา นายพลซีเวอร์ส เป็นจำนวนทหารในกองทัพใหญ่ที่ ๒ นี้ รวม ๖ หมื่นคน
กองทัพใหญ่ที่ ๓ อันมีนามว่ากองทัพมณฑลโวลีน ในบังคับบัญชา นายพลทอร์มาชอฟ
มีกองทัพน้อยทหารราบ ๓ กอง ในบังคับบัญชา นายพลคาเม็นสกี มาร์กือฟฟ์ และซัค
เค็น กับทั้งกองทัพน้อยทหารม้า ๑ กอง เป็นจำนวนทหาร ๔ หมื่น กองทัพใหญ่ทั้ง ๓ นี้
ตั้งอยู่ตามเขตรแดนประชันน้ำกับกองทัพฝรั่งเศส

นอกจากนั้นประเทศรัสเซียยังมีกองทัพซึ่งอยู่ในฟินแลนด์ตั้งอยู่ทางปากขวาที่สุด
ในบังคับบัญชา นายพลสไตน์ไฮล์ และกองทัพใหญ่มณฑลมอลดาเวีย ซึ่งเดิมเตรียม
สำหรับทำการรบกับตุรกี แต่เมื่อได้ทำสัญญาเลิกสงครามกับตุรกีแล้ว ก็เป็นอันนำ
มาใช้รบกับฝรั่งเศสได้ด้วย กองทัพนี้มีกองทัพน้อย ๔ กอง และมีกองหนุนอีก ๑ กอง
รวมทหาร ๖ หมื่น ในบังคับบัญชา นายพลเรอิชะกือฟ

ในที่สุดทางข้างหลังในตำบลต่าง ๆ ภายในราชอาณาจักรยังมีกองทัพหนุนตั้งอยู่
สำหรับการอุดหนุนเพิ่มเติมกองทัพสนามอีก

การทัพในประเทศรัสเซีย

รวมกำลังของประเทศรัสเซียทั้งหมดเป็นจำนวนทหารประมาณ ๔ แสน

ในทวีปยุโรปแต่ไหนแต่ไรมายังไม่เคยมีจำนวนทหารในกองทัพ ซึ่งจะกระทำการต่อสู้ซึ่งกันและกันมากมายเหมือนครั้งนี่ย

ต่อไปนี้เราจะต้องพิจารณาแผนการสงครามของนโปเลียนและของแม่ทัพฝ่ายรัสเซีย

ในขั้นต้นออสเตรียและรัสเซียไปเลียนทรงพยายามจะหลอกลวงข้าศึก เพื่อจะได้รวมกองทัพมาที่แนวแม่น้ำเนมันได้ โดยสะดวก และจะรอไม่เริ่มการสงครามจนถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นเวลาเหมาะในทางดินฟ้าอากาศ แล้วตามพื้นแผ่นดินจะมีหญ้าขึ้นดกใช้เป็นอาหารม้าได้

ส่วนทางดำเนินการสงครามนั้นนโปเลียนทรงกำหนดไว้นานแล้ว คือ จะทรงนำกองทัพไปยังเมืองวิลนาและไปมัสกวะต่อไป เพราะฉะนั้นจึงทรงรวบรวมทหารมาไว้ตรงทางนี้โดยมาก

อนึ่งเมื่อทรงทราบที่ตั้งกองทัพฝ่ายข้าศึกพอเป็นเลาแล้ว ก็ได้ทรงกะการจะนำกองทัพตัดผ่านแนวกองทัพรัสเซียอันตั้งยึดเป็นแนวยาวตลอดเส้นเขตรแดนนั้น ให้แตกออกเป็น ๒ ซีก

ในทางการเมืองออสเตรียและรัสเซียไปเลียนทรงดำริจะจัดตั้งประเทศโปแลนด์ให้กลับมีขึ้นใหม่ แต่ภายหลังถึงคพระดำรินี้ เพราะมีทางติดขัดต่าง ๆ ความมุ่งหมายอันสำคัญของพระองค์ ก็คือจะกระทำให้รัฐบาลรัสเซียต้องพึ่งบังคับบัญชาของพระองค์ โดยแน่นอนเหมือนกับเวลาเมื่อแรกทำสัญญาเลิกสงครามที่ทิลลิตแล้วใหม่ ๆ เมื่อสำเร็จประสงค์ตั้งนั้น ก็เท่ากับพระองค์ ได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทวีปยุโรปทั่วไป

ข้างฝ่ายรัสเซียนั้น ในขั้นต้นดูไม่มีแผนสงครามวางลงแน่นอน เพราะในหมู่ผู้มีอำนาจและมีเสียงออกจะทู่เถียงกันต่าง ๆ นา ๆ มาก รัฐบาลรัสเซียได้จัดทำป้อมค่ายสนามขึ้นที่เมืองคริสชา ในท่าเลซังแม่น้ำดวีนาควันตกโค้งเกือบเป็นขอ

และบ้อมกำยนี้้อยู่ตามทางถอยของกองทัพใหญ่ฝ่ายตะวันตกที่ ๑ แล้วก็ทำบ้อมสนาม
น้ำสพานตรงเมืองบอริซอฟด้วย อยู่ในทางถอยของกองทัพใหญ่ฝ่ายตะวันตกที่ ๒ ทั้ง
นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ทราบแน่ชัดว่าฝ่ายฝรั่งเศสจะรุกหนักไปทางไหน คิดว่าถ้า
นโปเลียนรวมกำลังยกเข้าตีกองทัพใหญ่ที่ ๑ ก็ให้กองนั้นถอยไปยึดที่มั่นในบ้อม
ค่ายที่คริสซ่า แล้วให้กองทัพใหญ่ที่ ๒ รุกขึ้นมาตีข้างและหลังของข้าศึก ถ้านโปเลียน
รวมกำลังเข้าตีกองทัพใหญ่ที่ ๒ ก็ให้กองนั้นถอยไปหาบอริซอฟ ให้กองทัพใหญ่
ที่ ๑ รุกไปตีข้างและหลัง แต่ถ้านโปเลียนไม่ทำตามความคิดทั้ง ๒ อย่างที่ว่ามาแล้ว
กลายเป็นรวมกำลังตีผ่ากลางระหว่างกองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายรัสเซียจะควรทำอย่างไร
นั้นหาได้คิดไว้ไม่ พอไปเยือนไซบีเรียที่ ๓ นี้เข้าจริงก็เลยยุ่งโกลาหล

แต่ลงในตอนท้ายภายหลัง เมื่อกองทัพฝรั่งเศสรุกเข้าไปในประเทศรัสเซีย
ได้มากแล้ว จึงเป็นการตกลงกันว่าจะทำการสงครามในวิธีรับอย่างที่เราจะตั้งทำใน
ประเทศปรัสเซีย คือจะถอยทัพไปนำเอมเปอเรอร์ไปเยือนเรื่อย ถอยให้เป
รเบียบเรียบร้อย ให้แต่กองระวังหลังรบด้านทานพอสมควร ทำลายบ้านเรือน
เสบียงอาหารตามพื้นที่ เพื่อมิให้ข้าศึกใช้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ภายหลังครั้น
นโปเลียนรุกเลยไปจนไกลจากฐานทัพ โกลาหลที่จะส่งทหารมาหนุนได้มากแล้ว
และพอประจวบถึงเวลาฤดูหนาวซึ่งจะเป็นการช่วยฝ่ายรัสเซียมาก เอมเปอเรอร์
อเล็กซานเดร์จึงจะกลับรุกอย่างแข็งแรง ขับไล่ข้าศึกออกไปนอกประเทศ

ความคิดอันนี้เป็นของบาร์โคลย์ เดอะ ทอกลีลิดจะกระทำแต่ต้น แต่มีคนเห็น
ด้วยน้อยที่สุด เอมเปอเรอร์อเล็กซานเดร์ก็ไม่เห็นด้วย และยังเจ้าบากราที่โอน
แม่ทัพกองทัพใหญ่ที่ ๒ ด้วยแล้วไม่เห็นชอบเลย กลับหาว่าบาร์โคลย์ เดอะ ทอกลี
เป็นขบถเกลียดทำการให้แพ้ข้าศึก คนชาวรัสเซียโดยมากก็ไม่เห็นด้วย จึงเลย
เป็นการขลุกขลักทำอย่างโน้นบ้างอย่างนี้บ้างไม่แน่นอนลงไปได้เลย ต่อภายหลัง
เมื่อเห็นว่าไม่มีทางอื่นจะทำได้ จึงตกลงทำการตามนี้โดยแน่นอนและเป็นผลสำเร็จ
ดีในที่สุด

การทัพในประเทศรัสเซีย

ในกองทัพรัสเซียขาดผู้บังคับบัญชาอำนวยการทัพทั่วไปอันสัทธิชาติ เอ็มเปอเรอร์อเล็กซานเดอร์เองไม่ทรงพระปรีชาในทางพิไชยสงคราม แต่เข้าพระทัยว่าทรงชำนาญดี เลยฟังคนโน้นทีคนนี่ยี่ แต่ไม่ปล่อยอำนาจให้ผู้หนึ่งผู้ใดสัทธิชาติจริง นับว่าเป็นการลำบากอย่างยิ่ง

นโปเลียนเสด็จออกจากซังต์คลูด (ใกล้กรุงปารีสมีพระราชวังเป็นที่ประทับนอกพระนคร) เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๕ เสด็จผ่านตลอดประเทศเยอรมันอย่างผู้มีไชยผู้คนบนอบประจบประแจงตลอดไป หยุดประทับที่เมืองเดรสเดน ๒-๓ วันเพื่อให้บรรดาพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าผู้ครองเมือง ในยุโรปย่านกลางทั้งหมดมาเฝ้าชมบุญแล้วเสด็จต่อไป วันที่ ๓ มิถุนายนเสด็จถึงเมืองชอร์นซึ่งกำหนดให้เป็นที่ตั้งกรมบัญชาการทัพใหญ่ในชั้นแรก

ในระหว่างนี้กองทัพฝรั่งเศสได้เดินไปยังเขตแดนรัสเซีย จัดแบ่งเป็นขบวนใหญ่ ๓ ขบวน ขบวนที่ ๑ มีกำลังทหาร ๒ แสน ๒ หมื่นคน มีกองทัพน้อยทหารราบที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และกองทัพทหารม้าที่ ๑ ที่ ๒ อยู่ในขบวนนี้กับทั้งกองทหารรักษาพระองค์ด้วย จะทำการในบังคับบัญชาของเอ็มเปอเรอร์เอง เดินไปยังเมืองเคอนิกส์แบร์กแล้วไปก๊อฟโนและรวมกำลังกันหลังป่าวิลโกวิชก็

ขบวนที่ ๒ มีกองทัพน้อยทหารราบที่ ๔ และที่ ๖ กับกองทัพทหารม้าที่ ๓ รวมทหาร ๘ หมื่น ในบังคับบัญชาเจ้าออยเจน เดินมาจากมาริยามปลจะไปยังเมืองเปร์นนี้ ซึ่งอยู่ห่างจากก๊อฟโน ๑๐-๒๐ กิโลเมตร

ขบวนที่ ๓ มีกองทัพน้อยทหารราบที่ ๕ ที่ ๗ ที่ ๘ กับกองทัพทหารม้าที่ ๔ รวมทหารประมาณ ๘ หมื่น ในบังคับบัญชาเฮโรมพระเจ้าแผ่นดินเวสต์ฟาเลีย กำลังเดินไปเมืองโกรดโน

ทางปีกซ้ายที่สุดมีกองทัพมัคโดนาลด์ ทางปีกขวาที่สุดมีกองทัพชาร์เซ่นแบร์ก
เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน กองทัพฝรั่งเศสกำลังกระทำการเดินทัพในทางยุทธศาสตร์ (คือภายนอกสนามรบ) แบ่งกันไป ๕ ทาง มีแนวกว้างประมาณ ๒๔๐ กิโลเมตร มีรูปเป็นขั้นบรรไดลดจากซ้ายมาขวา คือกองที่อยู่ซ้ายที่สุดขึ้นไปทางซ้ายสุดมากที่สุด แล้วหล่นกันลงมาเป็นลำดับ

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

ในขณะที่เดียวกันนี้กองทัพรัสเซียตั้งอยู่ดังจะกล่าวต่อไป

กองทัพน้อยที่ ๑ ของวิตต์เกินสไตน์มีทหาร ๒ หมื่น ๕ พัน อยู่ใกล้เมืองรัสเซีย
นี้ กองทัพน้อยที่ ๒ ของบะกะวุทมีทหาร ๒ หมื่นอยู่ที่เมืองวิลโกมร์ กองทัพที่ ๕
ของแกรนด์ดยุกคอนสตันตินมีทหาร ๒ หมื่น ๕ พันอยู่ที่เมืองวิลนา และกรมบัญชาการ
กองทัพใหญ่กับทั้งเอมเปอเรอร์อาเล็กซานเดอร์เองก็อยู่ในที่นี้ กองทัพน้อยที่ ๓ ของ
ทุชกอฟมีทหาร ๒ หมื่นอยู่ที่โนวียโตรก กองทัพน้อยของชวาลอฟมีทหารหมื่น ๕ พัน
อยู่ที่โอลกีนิก กองทัพน้อยที่ ๖ ของด็อกตูรอฟมีทหาร ๒ หมื่น ๕ พันอยู่ที่ลิดา
แปลว่ากองทัพใหญ่ที่ ๑ รัสเซียซึ่งมีจำนวนทหารรวมแสน ๓ หมื่นคนนั้น ตั้งรายเป็น
แนวยาวบางตลอดเส้นเขตรแดนไม่มีกองหนุนอยู่ข้างหลังเลย ข้าศึกสามารถจะตัด
ผ่าให้แยกออกตรงแห่งใดแห่งหนึ่งโดยง่าย กองทัพใหญ่ที่ ๒ ตั้งรายข้างเหนือและ
ข้างใต้ของเมืองวิลโกวิสกะ แปลว่าต่อแนวจากกองทัพที่ ๑ ให้ยาวลงไปอีกทางทิศใต้
มีทางเคราะห์ดีสำหรับฝ่ายรัสเซียอยู่หน่วยที่กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ตั้งลึกเข้าไป ห่างจาก
ตัวเส้นเขตรแดนเป็นระยะเดินหลายวัน ฉะนั้นกองทัพฝ่ายรุกไม่สามารถจะตีหรือ
โอบได้โดยเร็วพลันแต่ต้นมือ

ในขณะที่กล่าวถึงนี้ยังมีได้มีการประกาศสงคราม กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายพร้อม
อยู่แล้ว จัดเรียบร้อยแล้ว ยืนประชันนํ้ากันอยู่แล้ว แต่รัฐบาลต่างฝ่ายต่างรีรอ
ไม่อยากจะเป็นผู้ประกาศสงครามก่อน คอยเกี่ยงให้อีกข้าง ๑ ประกาศก่อน ในที่สุด
นโปเลียนตกลงประกาศสงคราม ประกาศเป็นคำสั่งกองทัพใหญ่ แล้วเอมเปอเรอร์
อาเล็กซานเดอร์ก็โปรดให้ออกคำสั่งเช่นเดียวกัน

คราวนั้นนโปเลียนเสด็จไปลาดตระเวนตรวจการด้วยพระองค์เองตามแนวแม่น้ำ
เนมัน ส่วนกองทัพฝรั่งเศสซึ่งเดิมตั้งกำบังอยู่หลังป่าวิลโกวิสกันนั้น ก็รุกออกไป
เดินไปตามลำน้ำจนถึงเมืองก็อฟโน การทัพได้เริ่มต้นแต่บัดนั้นไป

การทัพในประเทศรัสเซีย

วันที่ ๒๓ มิถุนายนเวลาค่ำ เมื่อเสด็จกลับจากการลาดตระเวนแล้ว นโปเลียน
มีรับสั่งให้จัดการทำสะพานข้ามแม่น้ำแนมันด้วยเครื่องทำสะพานซึ่งมีไปกับกองทัพ ทำ
เป็นสะพานเรือ ให้ทหารโวลติเยอร์ ๖ ร้อยคนจากกองพลมอรัซด์ว่ายข้ามน้ำไปทางฝั่งขวา
ไปตั้งกำบังรักษาการทำสะพาน การทำสะพานแล้วเสร็จเวลา ๕ ทุ่ม กองทัพได้เริ่มข้าม
แม่น้ำไปแต่เช้าเมื่อวันที่ ๒๔ จนตลอดวัน ฝ่ายรัสเซียมิได้ต่อสู้ต้านทานประการใดเลย

คราวนั้นนโปเลียนก็ตั้งความมุ่งหมายที่จะตัดผ่านแนวกองทัพรัสเซียให้ขาดออก
แล้วและรวมกำลังทำลายกองทัพใดกองทัพหนึ่งเสียก่อน ได้เสด็จรีบไปยังเมืองวิลนา
พร้อมกับกองระวังน้ำในบังคับบัญชามูรัต และกองทัพดาวุตเป็นกองรบ กองทหาร
รักษาพระองค์เป็นกองหนุน ให้กองทัพที่ ๒ และที่ ๓ ข้ามแม่น้ำวเลียแล้วเดินไปทาง
ทิศเหนือ ตามกองทัพน้อยที่ ๑ ที่ ๒ ของฝ่ายรัสเซีย

ครั้นเมื่อเอมเปอเรอร์อาเล็กซานเดอร์ ได้ทรงทราบว่ากองทัพฝรั่งเศสรุกมาแล้ว
ก็มีรับสั่งให้กองทัพน้อยรัสเซียทั้งปวงถอยไป เดินหมายไปยังคริสชา กองทัพน้อย
ต่างๆ ซึ่งอยู่ทางขวาสามารถทำการตามรับสั่งนี้ได้โดยสะดวก แต่สำหรับกองทัพน้อย
ที่ ๔ ที่ ๖ และกองทัพใหญ่ที่ ๒ ซึ่งอยู่ทางซ้ายนับว่าเป็นการลำบากมาก

วันที่ ๒๘ นโปเลียนเสด็จเข้าเมืองวิลนา ข้าศึกยังมิได้รับต้านทานอย่างใดเลย
จึงทรงสั่งให้มูรัตคุมทหารม้ากับทหารราบ ๓ กองพลจากกองทัพดาวุต ไปยังสเวนชยานี
ซึ่งเป็นทางที่ทหารหมู่ใหญ่ฝ่ายรัสเซียรวมกันถอยไปนั้น ให้จอมพลดาวุตคุมทหารราบ
ในกองทัพของตนซึ่งยังเหลืออยู่อีก ๒ กองพลพร้อมด้วยทหารม้า ๓ กองพลใหญ่ครึ่งไป
ยังเมืองมินสกะ ให้พยายามตีบรรดากองทหารรัสเซียซึ่งยังอยู่ทางใต้ของแนวกองทัพ
ฝรั่งเศสในทางนั้น และซึ่งกำลังพยายามจะเดินไปยังคริสชานันให้แตกกระจัดกระจาย
อย่าให้ไปสมทบกับหมู่ใหญ่ฝ่ายตนได้

วันที่ ๓๐ มิถุนายน เจ้าออยเจนคุมทหารของตน ๘ หมื่นข้ามแม่น้ำแนมันที่
เมืองเปร์นัน แล้วเดินมุ่งไปยังโนวีอีโตรก พระเจ้าเซโรมตีได้เมืองโกรคโนและเดิน
มุ่งไปยังนอวากรอดัก

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

เพราะเหตุที่ต้องเดินเหินเหนื่อยมากในตอนนั้น ประกอบกับมีพายุและฝน
ตกใหญ่ในดินแดนลิตวาในวันที่ ๒๕ จนทำให้ถนนหนทางเป็นโคลนไปหมดนั้น ใน
กองทัพฝรั่งเศสเกิดมีการเสียม้าเป็นจำนวนมากมาย และทหารก็ล่าลงไปอยู่ข้างหลัง
กองทัพเป็นจำนวนมาก ทั้งเกิดมีคนทำการฉกชิงวิ่งราวและทำโจรกรรมอยู่ในดินแดน
เขตรีกองทัพเป็นอันมาก ตั้งแต่เริ่มการทัพก็มีทหารล่าซึ่งกลายเป็นโจรไปนั้นตั้ง ๓ หมื่น
แล้ว เพราะฉะนั้นเอมเรอร์นโปเลียนจึงหยุดประทับนั่งอยู่ที่เมืองวิลนา เพื่อรวบรวม
ขบวนทหารต่างๆ เข้าให้ติดกันเป็นปึกแผ่นเสียก่อนที่จะดำเนินการสงครามต่อไป
เตรียมการที่จะให้มูรัตไปตั้งอยู่ระหว่างกลุโบโกเยกับวิเดยกะ ให้กองทัพที่ ๓ ไป
อยู่ที่สเวนชียานี ให้กองทัพที่ ๒ ไปอยู่ระหว่างลำน้ำสเวนตะกับตำบลวิดซ์ ให้กองทัพ
ที่ ๑๐ ของมัคโดนาลต์ไปอยู่ที่ปะนิเยเว

ในระหว่างนี้ดาวิดต้องเดินไปยังเมืองมินสกะ พยายามกันกองขวางอยู่ระหว่าง
หมู่ทหารรัสเซียทางทิศเหนือและหมู่ทหารรัสเซียทางทิศใต้ วันที่ ๓๐ ดาวิดอยู่ที่ออก
มียาน่า วันที่ ๕ กรกฎาคมอยู่ที่โวโลยีน วันที่ ๘ ไปถึงมินสกะ

แต่ว่ากองทัพน้อยทางปีกซ้ายของกองทัพใหญ่ในบังคับบัญชาบาร์โคลย์ได้ไป
สมทบกับกองทัพน้อยอื่น ๆ ที่เมืองดริสซาสำหรับ ได้รับเดินไปข้างหน้ากองทหาร
ฝรั่งเศสโดยด่วน เพราะฉะนั้นมีเหลืออยู่ทางข้างใต้กองทัพดาวิดแต่กองทัพใหญ่ที่ ๒
ของบากราทีโอน ซึ่งถอยไปทางสโตนิม แล้วไปยังนอวะกอรูตัก ตั้งความ
มุ่งหมายจะไปยังโวโลยีนแต่ถูกฝรั่งเศสสกัดทางที่ตรงนี้ เลยถอยผ่านเมืองมัวร์ไปยังเมือง
เนสวิจ แล้วในวันที่ ๕ ที่ ๑๐ ที่ ๑๑ กรกฎาคมหยุดตั้งอยู่ที่เมืองเนสวิจ

เจ้าออยเจนไปถึงโนวียโตรัก แล้วก็รุกต่อไปยังสเมอร์โกน ไปถึงเมื่อวันที่
๑๒ กรกฎาคม วันที่ ๑๔ ออกเดินไปหาแนวแม่น้ำดวึน่าผ่านตำบลเบเรซีโน เพื่อ
จะไปอยู่ในแนวเดียวกับมูรัต แต่เจ้าออยเจนสามารถนำไปกับตนได้แต่เฉพาะกอง
ทัพที่ ๔ เท่านั้น ส่วนกองทัพที่ ๖ ทหารเหินเหนื่อยและป่วยเจ็บมาก ล่าอยู่ข้าง
หลัง เลยเดินไปยังวิลนาและตำบลกลุโบโกเย

การทัพในประเทศรัสเซีย

พระเจ้าเยโรมออกจากโครดโนไปยังนอวะกอรอดัค ซึ่งไปถึงณวันที่ ๘ กรกฎาคม แล้วออกตามบากราทีโอนไปทางเมืองมีร์ กองระวังนำของเยโรมรบกับกองระวังหลังของฝ่ายรัสเซียที่ฝ่ายรัสเซียแตกถอยที่เมืองมีร์นี้

ในขณะเดียวกันนี้ ชวาร์เซ่นแบร์กอยู่ราวสโตนิม นโปเลียนมีพระประสงค์จะเรียกมาสมทบกับกองทัพใหญ่ และจะให้กองทัพที่ ๑ ไปทำการแทน แต่ว่ากองทัพใหญ่ที่ ๑ ฝ่ายรัสเซียในบังคับบัญชาทอร์มาซอฟ ซึ่งมีกำลังประมาณ ๔ หมื่น ได้เริ่มทำการรุกในยุทธบริเวณทางโน้น กองทัพทหารเอัสเตรียและกองทัพที่ ๑ เลยต้องอยู่ต่อสู้อยู่ทางสโตนิมทั้ง ๒ กอง

ในระหว่างที่มูราตคุมเชิงทหารรัสเซียซึ่งอยู่ที่ตริสซา และเอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จอยู่ที่วิลนา กับกองทหารรักษาพระองค์ ทรงจัดการบ้านเมืองในมณฑลลิตวาอยู่นั้น กองทหารฝรั่งเศสบางกองคงทำการต่อสู้กับบากราทีโอน ซึ่งในวันที่ ๕ กรกฎาคมตั้งอยู่ที่เนสวิตงกล่าวมาแล้วนั้น

ในขณะนั้นเองจอมพลดาวุตต์อยู่ที่มินสกะ พระเจ้าเยโรมอยู่ที่มีร์ แม่ทัพทั้ง ๒ ยังคงมีความหวังว่าจะล้อมทำลายกองทัพใหญ่ที่ ๒ ฝ่ายรัสเซียเสียได้ แต่ในขณะนั้นนโปเลียนไม่พอพระทัยในวิธีทำการของพระเจ้าแผ่นดินกรุงเวสต์ฟาเลีย (เยโรม) เพราะทรงเห็นว่าทำการเฉื่อยช้าเหลือเกิน จึงมีรับสั่งติเตียนไปและให้ขึ้นในบังคับบัญชาจอมพลดาวุตต์เป็นการลงโทษด้วย พระเจ้าเยโรมมีความขุ่นเคือง เลยทิ้งกองทัพเสีย ฝ่ายจอมพลดาวุตต์รับร้อนที่จะรวบรวมกองทัพเยโรมมาขึ้นในบังคับบัญชาของตน แต่ครั้นได้สมประสงค์แล้วก็หาทำการให้แข็งแรงไม่ รัว ๆ รอ ๆ อยู่ บากราทีโอนก็ถอยไปยังเมืองโบบรุษสกะ จอมพลดาวุตต์จึงเดินไปยังตำบลอิกูเมนแล้วจากนั้นไปเมืองมะกิลียอฟ ให้ทหารเวสต์ฟาเลียและทหารโปแลนด์ไปสมทบกับตนที่มะกิลียอฟ ให้แต่กองทัพทหารม้าที่ ๔ คงเดินไปทางโบบรุษสกะ

ตามที่กะการเดินทัพเช่นนั้น แปลว่าดาวุตต์เลิกความคิดที่จะล้อมกองทัพบากราทีโอน เพราะออกจะเป็นความคิดที่มักใหญ่ใฝ่สูงเกินไป เหตุว่าบากราทีโอนมีทหาร

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

ถึง ๒ หมื่น อยู่กลางหมู่ทหารฝรั่งเศสซึ่งมีทหารน้อยกว่า ตกลงจอมพลดาут์พยายามแต่จะเห็นยวรงค์มิให้กองทัพใหญ่ที่ ๒ ของฝ่ายรัสเซียข้ามแม่น้ำเนียประไปได้ โดยเร็ว และให้ต้องเดินหลักไปคนละทางห่างจากกองทัพใหญ่ที่ ๑ ออกไปทุกที่เท่านั้น

จอมพลดาут์ไปถึงมะกิลียอฟวันที่ ๒๐ กรกฎาคม วันที่ ๒๓ บากีราทียอนเดินขึ้นไปตามฝั่งขวาแม่น้ำเนียประจะไปยังมะกิลียอฟ ไปประทะกับกองทัพดาут์ตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลซัลตานอฟกะ จึงเข้ารบโดยแข็งแรงเพื่อจะตีฝ่าข้ามแม่น้ำตรงนี้ หรือบางที่จะสำหรับกำบังการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำซึ่งสั่งให้เริ่มทำทางหลังของตนก็เป็นได้ ดาут์รบต้านทานเข้าศึกเป็นสามรถตีขับไล่เข้าศึกไป บากีราทียอนเลยข้ามแม่น้ำเนียประเดินไปทางเมืองมะสตีสลาวด์แล้วเลยไปสโมเลนสกะ สมทบกับบาร์โคลยได้สำเร็จในที่นั้น

ตามที่ว่ามานี้เห็นได้ว่าการที่ฝรั่งเศสคิดกีดกันทำอันตรายแก่กองทัพใหญ่ที่ ๒ ของฝ่ายรัสเซียนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ ไม่สำเร็จเพราะเกิดมีการแก่งแย่งขึ้นระหว่างเยอรมันและดาут์ แล้วไม่สำเร็จเพราะดาут์ไม่มีกำลังพอ ถูกแบ่งกำลังในกองทัพแยกไปทางอื่นเสียมาก ดาут์จะทำการไปโดยลำพังหาได้ไม่ ต้องไปรอทำการพร้อมกับเยอรมัน กับไม่สำเร็จเพราะพื้นที่ภูมิประเทศไม่ให้ ระวังไกลมากและทางดำเนินการสงครามก็ยาวมาก

คราวนี้จะต้องกลับไปพิจารณาการที่เมืองวิลนา นโปเลียนสิ้นความหวังที่จะทำอันตรายแก่บากีราทียอนตามความคิดขั้นต้นนั้นให้สำเร็จได้ แต่ยอมทรงทราบว่ากองทัพรัสเซียที่ ๒ ต้องเดินแยกห่างจากกองทัพที่ ๑ ไปไกลมาก ต้องเดินอ้อมไปยัดยาวกว่าจะไปสมทบกันได้ จึงมีพระประสงค์จะถือโอกาสนี้ เพื่อไปทำการรบกับบาร์โคลยซึ่งคงตั้งมั่นอยู่ในค่ายที่ดริชชานันเสียก่อนที่จะได้กองทัพใหญ่ที่ ๒ ไปสมทบ

นโปเลียนเสด็จออกจากวิลนาวันที่ ๑๖ สิงหาคมถึงกลุโบโกเย่ณวันที่ ๑๘ สั่งรวมกองทหารต่าง ๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้ให้เข้าชิดกันเป็นปีกแผ่น คือกองทัพที่ ๒ ที่ ๓

การทัพในประเทสรุสเซีย

เป็นด้านซ้าย กองพล ๓ กองของกองทัพที่ ๑ กองทัพทหารม้าของมูรัต ๒ กองและ กองทหารรักษาพระองค์เป็นด้านกลาง เจ้าออยเจนคุมกองทัพที่ ๕ ที่ ๖ เป็นด้านขวา กับมีกองทัพทหารม้าของกรูซีไปตั้งอยู่ที่ออร์ชา สำหรับทำการติดต่อดะหว่างกลุโบโกเย กับมะกิลียอฟ คือระหว่างนโปเลียนกับดาวุต

เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีพระประสงค์จะโอบค้ำที่คริสธาไปทางซ้ายของข้าศึก โดยอาการนำกองทัพเดินไปทางปอล็อตสกะ และวิเท็บสกะ เพื่อตัดกองทัพรุสเซีย จากเมืองสโมเลนสกะ และจากมณฑลบัลแกเรียใต้แห่งประเทศรุสเซีย

นโปเลียนทรงคุมกำลังทหารตั้งอยู่กลางระหว่างทหารรุสเซียซึ่งแยกกันอยู่เป็น หมู่ใหญ่ ๒ หมู่ ได้เปรียบที่สามารถใช้เส้นทางภายในรวมกำลังตีข้าศึกทางโน้นที่ ๑ ทางนี้ที่ ๑ ส่วนข้าศึกนั้นเล่ารวมกันเข้าไม่ได้

กำหนดจะกระทำการตามความคิดใหม่นี้ในวันที่ ๒๒ หรือที่ ๒๓ กรกฎาคม

แต่ในระหว่างนี้ฝ่ายรุสเซียเองรู้สึกว่าตนอยู่ในที่ลำบากอันตราย เอมเปอเรอร์ อาเล็กซานเดรเสด็จไปจากกองทัพไปยังกรุงมัสควะ เพื่อจัดการชักนำให้ราษฎรมีน้ำใจ รุสสิกรักบ้านเมืองมากขึ้น และให้ออกแรงช่วยในการสงคราม ทั้งจัดหาเพิ่มเติม ขึ้นอีกด้วย ส่วนบาร์โคลย์ถอยจากค่ายคริสธาในวันที่ ๑๘ เดินขึ้นไปตามฝั่งขวาแม่น้ำ ดวีน่าไปทางเหนือ

เมื่อนโปเลียนทรงเริ่มทำการในวันที่ ๒๒ กองทัพรุสเซียได้เดินผ่านเมือง ปอล็อตสกะไปแล้ว และกำลังเดินไปเมืองวิเท็บสกะ

กองทัพที่ ๒ ของฝรั่งเศสคงตั้งอยู่นำเมืองปอล็อตสกะ ข้ามแม่น้ำที่ตรงนี้ และจัดการลาดตระเวนทางฝั่งขวา ส่วนกองทหารนอกจากนั้นเดินไปยังตำบลเบเชโก วิตซี ได้ทำการลาดตระเวนจากที่นั้น คงได้ความว่ากองทัพรุสเซียถอยไปแล้วแน่

วันที่ ๒๕ เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงนำทัพไปทางเมืองวิเท็บสกะผ่านออสโตรฟโน กองทัพแบ่งเดินเป็นตอน ๆ มูรัตกับกองระวังหน้าเป็นตอนที่ ๑ เจ้าออยเจนกับทหารในบังคับบัญชาของตนเป็นตอนที่ ๒ กองทหารรักษาพระองค์เป็นตอนที่ ๓ แล้วกองพล ๓ กองของกองทัพที่ ๑ กับทั้งกองทัพที่ ๓ และกองทัพที่ ๖ เดินตามกันไปเป็นลำดับ แต่กองทัพที่ ๖ เดินห่างล้าอยู่ข้างหลังมาก

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

ที่ออสโตรีฟโน้กองระวังนำฝรั่งเศสซึ่งมีกำลัง ๑ กองพลใหญ่ทหารม้ากับทหารราบ ๑ กรม ประทะกับกองทัพน้อยที่ ๔ ฝ่ายรัสเซีย ซึ่งทำหน้าที่เป็นกองระวังหลังของบาร์โคลย์

ได้รับกันครั้งที่ ๑ ในวันที่ ๒๕ นำเมืองออสโตรีฟโน้ แล้วยังได้รับกันครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๖ ในท่าเลพื้นเมืองออสโตรีฟโน้ไปแล้วนั้นอีก ฝ่ายรัสเซียทำการรบเพื่อประสงค์จะเห็นขั้ววังฝ่ายฝรั่งเศสไว้ ให้กองใหญ่ฝ่ายรัสเซียสามารถยึดที่มั่นอันแข็งแรงที่ลำนํ้าลูเซสได้โดยสะดวกเรียบร้อย

วันที่ ๒๗ กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายประชันนํ้ากัน ดูเป็นที่จะมีการรบขนาดใหญ่ ฝ่ายรัสเซียมีทหารแสนคน ฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารแสน ๒ หมื่น ๕ พัน

บาร์โคลย์ได้ตกลงจะทำการรบในที่เพื่อกำบังทางเดินติดต่อกับเมืองวิเท็บสกะทางออร์ชา สำหรับจะให้กองทัพของบากราติโอนมาสมทบกับตนได้โดยสะดวก แต่ในวันที่ ๒๗ นั้นเองบาร์โคลย์ได้รับข่าวว่ากองทัพใหญ่ที่ ๒ ฝ่ายรัสเซียจะไม่มาสมทบทางออร์ชา ได้ไปทางสโมเลนสกะแล้ว การที่จะรบก็ไม่มีประโยชน์ต่อไป กองทัพรัสเซียถอยต่อไป ถอยในเวลากลางคืนโดยอาการเรียบร้อยและเงียบสงัด ถอยไปสโมเลนสกะ แต่ได้ทำการล่อลวงเป็นที่ว่าจะถอยไปทางกรุงเปโตรกราด จนกองระวังนำฝรั่งเศสได้หลงตามไปทางนั้น เมื่อไปถึงเลียบทรงทราบข่าวศึกถอยก็รีบสั่งให้ทหารฝรั่งเศสรีบติดตามไปโดยเร็วก่อน แต่ภายหลังทรงเห็นว่าทหารเกิดขาดอัตราลงเป็นอันมาก เห็นว่าการตามไม่มีประโยชน์ ประกอบกับอากาศร้อนจัดเสบียงอาหารก็หาไม่ใคร่ได้ ทรงตกลงให้กองทัพหยุดที่เมืองวิเท็บสกะ

การดำเนินความคิดในทางทำอันตรายแก่กองทัพของบาร์โคลย์ซึ่งเป็นการต่อสู้ในทางยุทธศาสตร์คราวที่ ๒ นั้น ก็ไม่ถึงผลสำเร็จเต็มที่ได้อีกเช่นเดียวกับที่คิดจะทำกับกองทัพบากราติโอนเป็นครั้งที่ ๑ นั้น กองทัพฝรั่งเศสได้รุกเข้าไประมาดขึ้น คือได้ดินแดนมาอยู่ในอำนาจมากขึ้นจริง แต่กำลังฝ่ายกองทัพรัสเซียยังมีบริบูรณ์เต็มที่หาได้ถูกทำลายประการใดไม่ กองทัพรัสเซียทั้ง ๒ ถอยไปหาทำเลที่ตั้งกองหนุนของตน แปลว่าจะกลับมีกำลังมากขึ้นอีกได้โดยง่าย

การทัพในประเทศรัสเซีย

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสนั้นตรงกันข้าม เดินห่างจากฐานทัพออกไปทุกที แล้วก็มีจำนวนทหารลดน้อยถอยลงโดยรวดเร็วอย่างน่ากลัวอันตราย ตั้งแต่เวลาที่ข้ามแม่น้ำเนมัน แล้วมาจนถึงบัดนี้เสียทหารสูญหายไปแสน ๕ หมื่นแล้ว

เมื่อไปเยือนตกลงหยุดกองทัพที่แนวเมืองวิเท็บสกะแล้วนั้น จึงทรงวางกองทหารดังต่อไปนี้ พระองค์เองประทับอยู่กับกองทหารรักษาพระองค์ที่ตัวเมืองวิเท็บสกะ จอมพลดาวุตคุมด้านขวาตั้งอยู่ตามแนวแม่น้ำเนียประเทศิมะกิลียอฟ, ออร์ชา, และคูบรีอฟ น้ำ มุราตคุมด้านกลางตั้งอยู่ในช่องว่างระหว่างแม่น้ำเนียประเทศิมะกับควีนา คืออยู่ที่ตำบลรุคนิยะ เจ้าออยเจนคุมด้านซ้ายอยู่ตามลำน้ำควีนาแต่ตำบลสุราจนถึงไปลือตสกะ ทางปีกซ้ายกองทัพที่ ๑๐ อยู่หน้าเมืองวิก้า ทางปีกขวาเรย์นเยร์กับชวาร์เซ่นแบร์กอยู่ที่สโตนิม ข้างหลังกองทัพที่ ๕ รักษาแนวแม่น้ำเนมัน กองทัพที่ ๑๑ รักษาแนวแม่น้ำวิสตุละ กองทัพฝรั่งเศสตั้งอยู่เช่นนี้ในปลายเดือนกรกฎาคม

กองทัพซึ่งรวมกันอยู่ในย่านกลางต้องหยุดพัก เอ็มเปอเรอร์ก็ไปเยือนจึงทรงคิดจะให้กองซึ่งอยู่ทางปีก ๒ ข้างทำการรบ เพื่อพยายามขับไล่ข้าศึกไปเสียจากทางปีกนั้นๆ ให้กองทัพพื้นฐานทัพอันกว้างออก เป็นการมั่นคงขึ้น

ทางปีกซ้ายจอมพลมัคโดนาลด์ทำการล้อมเมืองวิก้า จอมพลอูดีโนต์คุมทหารข้ามแม่น้ำควีนาที่ไปลือตสกะ แล้วก็รุกไปตามทางไปกรุงเปโตรกราดจนถึงตำบลยาคุโบโว วันที่ ๓๐ กรกฎาคมกองทัพน้อยที่ ๑ ฝ่ายรัสเซียยกมาตีกองทัพอูดีโนต์ในที่ทำการรบไม่แตกหักลงไป แต่จอมพลอูดีโนต์ถอยลงไปหลังแม่น้ำดริสซา กองระวังน้ำของกองทัพรัสเซียติดตามมาโดยกองหลวงมิได้อุดหนุน กองทัพอูดีโนต์หันกลับไปตีกองระวังน้ำรัสเซียนั้นแตกกระจาย

คราวนี้ในวันที่ ๑ สิงหาคม กองพลทหารฝรั่งเศสกอง ๑ ทำการอย่างเลินเล่อเช่นเดียวกับกองระวังน้ำรัสเซีย คือยกติดตามตีข้าศึกไปโดยลำพังไม่มีใครหนุนหลังเลยถูกฝ่ายรัสเซียตีแตกเหมือนกัน

เมื่อได้รับกันต่าง ๆ ตามที่วามมาแล้วนี้ จอมพลอูดีโนต์ถอยไปยังไปลือตสกะรับทหารจากกองทัพที่ ๑ เพิ่มเติมกองของตน รวมมีทหาร ๓ หมื่น ๕ พัน เลยทำการรักษาแนวแม่น้ำควีนาต่อไป แต่คงไม่มีกำลังพอที่จะทำการขับไล่กองทัพน้อยรัสเซียของวิตต์เกินสไตน์ให้ถอยไปเสียให้ไกลสมพระประสงค์ของนโปเลียนนั้นได้

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

ทางปีกขวากองทัพใหญ่ที่ ๓ ฝ่ายรัสเซียได้ทำการรุก ตีได้เมืองโกบริน ซึ่ง
กองระวังนำของกองทัพที่ ๑ ฝรั่งเศสรักษาอยู่เดิม แต่ตามท้าวมาแล้วกองทัพ
อาสเตรียซึ่งได้รุกไปจนถึงเนสวิตซ์แล้วนั้น ได้ถอยกลับไปยังสโลนิม สมทบกับกอง
ทัพที่ ๑ และรวมกันต้านทานทอร์มาซอฟไว้ได้ แต่จะทำการหักโหมขับไล่ทอร์มาซอฟ
ให้ถอยไปก็หาได้ไม่

ระหว่างนั้นไปเปลี่ยนใช้โอกาสเวลาที่กองทัพพักอยู่นั้น เพื่อจัดการวางระเบียบ
ในกองทัพให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น รวบรวมทหารที่ล่าหลัง เพิ่มเติมเสบียงและกระสุน คือ
เตรียมการให้พร้อมมูลทุกประการ

กองทัพรัสเซีย ซึ่งได้รวมกันแล้วที่สโมเลนสก็จัดการเช่นเดียวกัน ทั้ง
๒ ฝ่ายก็คิดจะเริ่มทำการรุก

ฝ่ายรัสเซียเริ่มออกรูก่อน ในวันที่ ๗ สิงหาคมได้ออกเดินแบ่งเป็น ๓ ขบวน
เดินมุ่งไปยังตำบลลิโอสโนและรุดนียะ คือรูกมาหาด้านกลางของกองทัพฝรั่งเศส
ครั้นกองระวังนำฝ่ายรัสเซียรูกมาจนได้ทำการรบกับข้าศึกเป็นผลดีมีชัยชนะแล้ว อยู่
ดี ๆ ก็หยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่รูกต่อไปหรือไม่ถอย

คราวนี้เอมเปอเรอร์ก็เปลี่ยนก็รูกบ้าง เริ่มในวันที่ ๑๐ สิงหาคม รวบรวมกำลัง
กองทัพฝรั่งเศสเข้าเป็นปีกแผ่นทางด้านขวาที่ตำบลราชสโนมีกำลังแสน ๑ หมื่น ๕ พัน
แล้วก็ข้ามแม่น้ำเนียไปในวันที่ ๑๔ ไปอยู่ทางปีกซ้ายของฝ่ายรัสเซีย โดยที่ฝ่าย
นั้นไม่รู้สึกรู้สีก่อนนั้นไปกองทัพฝรั่งเศสรวมกันเดินไปยังเมืองสโมเลนสจัดเป็น ๓
ขบวน มุร่าตคุมทหารม้า ๓ กองทัพน้อยเป็นกองระวังนำของกองทัพทั่วไป ขบวน
หลวงมีทหารกองทัพที่ ๓ ที่ ๑ และที่ ๔ กับทั้งกองทหารรักษาพระองค์ต่างเดินเป็น
ตอน ๆ ตามกันไป ทหารกองทัพที่ ๕ เป็นขบวนขวา ทหารกองทัพที่ ๔ เป็นขบวน
ซ้าย ขบวนทั้ง ๒ นี้เดินห่างจากขบวนกลางเป็นระยะประมาณ ๘ กิโลเมตร ที่
ตำบลกราสโนเยพบกองพลทหารรัสเซียตั้งคุมเชิงอยู่ ทหารฝรั่งเศสเข้าล้อมและสู้รบ
ฆ่าฟัน แต่ฝ่ายรัสเซียก็ถอยไปได้โดยไม่ถึงความพินาศ

วันที่ ๑๖ สิงหาคมกองทัพฝรั่งเศสไปถึงเมืองสโมเลนส

การทัพในประเทศรัสเซีย

บาร์โคลย์แม่ทัพฝ่ายรัสเซียได้ให้กองทัพน้อยที่ ๑ ฝ่ายรัสเซียรับถอยมาโดย
ตัวนมารักขาเมืองสโมเลนสกะ กองทัพนี้ได้ออกสู้กองทัพใหญ่ฝรั่งเศสในวันที่ ๑๖
แต่ไม่มีผลแตกหักประการใด รุ่งขึ้นวันที่ ๑๗ กองทัพใหญ่ฝ่ายรัสเซียทั้งกองกลับม
ยังสโมเลนสกะแล้ว ได้ตั้งมั่นทางฝั่งขวาแห่งแม่น้ำเนียบระเพื่ออุดหนุนทหารที่รักษา
เมืองสโมเลนสกะ

นโปเลียนมีพระประสงค์จะตีเมืองให้ ได้ด้วยกำลังทหารราบและปืนใหญ่สนาม
เมืองนั้นกำแพงอิฐล้อมรอบโดยมั่นคง มีป้อมรายตามกำแพงด้วย นับว่ามันคงมาก
เพราะฉะนั้นเมื่อฝ่ายฝรั่งเศสเข้าตีโดยแข็งแรงก็ได้ขับไล่แนวรักษาด่าน ของข้าศึกกลับ
เข้าไปในกำแพงหมดและยึดได้ทำเลนอกกำแพงตลอด แต่ต่อนั้นไปฝ่ายฝรั่งเศสไม่
สามารถจะทำอะไรได้ จะพยายามเท่าใดก็ไม่สามารถข้ามกำแพงเข้าไปได้ ฝ่ายฝรั่งเศส
เสียชีวิตทหาร ๖ พันหรือ ๗ พัน แต่ฝ่ายรัสเซียเสียมากกว่าอีก แล้วในเวลากลาง
คืนฝ่ายรัสเซียถอยออกจากเมืองไป เฝ้าเมืองเสียด้วย

วันที่ ๑๘ กองทัพฝรั่งเศสเข้าในเมืองสโมเลนสกะ แต่เมืองนั้นกลายเป็นเมือง
ร้างเสียแล้ว บ้านเรือนหักพังทำลาย ไม่มีชาวเมืองหรือเสบียงอาหารอย่างหนึ่ง
อย่างใดเหลืออยู่เลย

กองทัพรัสเซียเดินถอยต่อไป และในขณะนั้นนับว่าจบการทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๕
ภาคที่ ๑ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ตอน คือตอนที่ ๑ แต่แนวแม่น้ำเนมันถึงวิลนา ตอน
ที่ ๒ แต่วิลนาถึงวิเท็บสกะ ตอนที่ ๓ แต่วิเท็บสกะถึงสโมเลนสกะ

ต่อนี้ไปก่อนที่จะกล่าวถึงการทัพภาคที่ ๒ จำจะต้องกล่าวถึงกองทหารทางปีก
๒ ข้าง คือทางปีกขวาของฝรั่งเศสกองทัพที่ ๑ ของฝ่ายฝรั่งเศส (ทหารซัคโซเนีย)
กับกองทัพเฮาสเตเรียได้สมทบกันที่สโลนิม แล้วก็รุกไปหากองทหารรัสเซีย ซึ่ง
ตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลละครระเคาหลังเมืองโกบรินเข้าไป วันที่ ๑๒ สิงหาคมได้มีการรบ
กัน การรบไม่แตกหักลงไปทีเดียวแต่ก็นับว่าเป็นผลดีสำหรับฝ่ายฝรั่งเศส ทหาร
รัสเซียถอยไป เพราะฉะนั้นนับได้ว่าปีกขวาของกองทัพฝรั่งเศสพันอันตรายข้าศึกจะ
ไม่สามารถรบกวนได้

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

ทางปีกซ้ายของฝรั่งเศส มีทหารกองทัพที่ ๒ และที่ ๖ อยู่ที่บริเวณใกล้ ไป
ลือตสละในบังคับบัญชาจอมพลอดิโนต์ ประชันกับกองทัพน้อยฝ่ายรัสเซียในบังคับ
บัญชาวิคตอร์สไตน์ วันที่ ๑๖ สิงหาคมได้มีการรบกันที่แนวลำน้ำปะโลตะ รุ่งขึ้นยัง
คงรบกันต่อไปอีก และจอมพลอดิโนต์เตรียมจะสั่งให้ถอยไปหลังแนวแม่น้ำควินาอยู่
แล้ว แต่ตนเองถูกอาวุธเลยต้องออกจากตำแหน่งบังคับบัญชา นายพลกัวียองซึ่งตั้ง
ขึ้นแทนที่และไม่ถอยคงต้านทานอยู่

วันที่ ๑๘ ซึ่งตั้งกลับคิดทำการรุกเสียซ้ำ แกล้งทำเป็นที่ว่าเริ่มถอย เพื่อ
มิให้ข้าศึกทราบความมุ่งหมายของตนได้เลย แล้วครั้นถึงเวลาที่เหมาะสมกลับรุกออก
ไปโดยแข็งแรง ให้ทหารซึ่งข่มไว้ในลุ่มน้ำปะโลตะอันมีอาการลักฝั่งลงไปมากนั้น
โผล่ออกไปโดยฉับพลัน ออกคืบคานกลางของฝ่ายรัสเซียโดยอีกเทิม ฝ่ายรัสเซีย
เลยแตกถอยและปีกซ้ายของกองทัพใหญ่ ฝรั่งเศสก็นับว่าพันธมิตรรายเช่นเดียวกับปีก
ขวาเป็นอันข้าศึกไม่สามารถรบกว่นได้

เมื่อการทัพได้ดำเนินมาจนถึงเพียงนี้เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงเห็นว่าระดุกาล
ก็ล่วงเข้าไปหาหนาวมาก และกองทัพรัสเซียก็คงถอยไปเรื่อย ออกจะถึงเลพระไทย
จะรุกต่อไปในภูมิประเทศอันแปลกใหม่กว้างขวางมากนั้นก็ดีหรือไม่รุกไปดี ก็มีผู้
ออกความเห็นกันมากกว่าควรจะหยุดพักตามหมู่บ้านเสียครั้ง ๑ จนตลอดฤดูหนาว ครั้น
ถึงฤดูร้อนจึงทำการรุกต่อไป

แต่เอมเปอเรอร์นโปเลียนตกลงพระทัยจะรุกต่อไปทันที เป็นอันเริ่มทำการ
ซึ่งเรียกว่าการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ภาคที่ ๒

แต่เริ่มต้นมาจนบัดนี้นับว่าการดำเนินไปไม่แตกหัก ฝ่ายฝรั่งเศสได้พื้นที่ดิน
แดนมากจริง ได้รุกเข้าไปในประเทศของข้าศึกเป็นระยะไกลมาก แต่ได้เสียทหาร
ลงไปมากมาย จนกำลังกองทัพลดถอยน้อยลงเป็นหนักหนา

ฝ่ายกองทัพรัสเซียนั้นกระทำการถอยเรื่อยไปก็จริง แต่ไม่ได้ถึงซึ่งปราไชย
อย่างร้ายแรงหรือเสียหายอย่างใด ถอยไปหากองหนุนและได้ทหารเพิ่มเติมมากขึ้น
ทุกวัน สดแสดงอาการกิริยาว่าพร้อมที่จะทำการสู้รบอย่างแตกหัก แต่ยังไม่หาที่มั่นอัน

การทัพในประเทศรัสเซีย

เหมาะสมอยู่ ในขณะที่ถอยไปจากสโมเลนสกันนั้น ได้เดินไปตามทางไปกรุงเปโตรกราดก่อนเพื่อเป็นการหลอกลวงฝ่ายข้าศึก แล้วและไปให้ไกลจากแนวแม่น้ำเนียประด้วย เพราะด้านขวาของฝรั่งเศสอาจจะข้ามแม่น้ำนั้นไปโดยฉับพลันแล้วและตัดทางถอยของกองทัพรัสเซียซึ่งจะไปยังกรุงมัสกวะ ครั้นเมื่อเดินไปตามทางไปกรุงเปโตรกราดเป็นระยะประมาณ ๑๒ หรือ ๑๖ กิโลเมตร ก็ไปถึงตำบลลูบิโนแล้ว จึงเปลี่ยนทำการเดินให้ข้างแก่ข้าศึกจากถนนเปโตรกราดไปยังถนนมัสกวะ จัดให้หมอกองกระหนาบอันมีกำลังแข็งแรงมาตั้งอยู่ที่เนินวาลูที่นำข้างนำลูบิโน เพื่อกำบังการเดินให้ข้างนั้น

วันที่ ๑๕ สิงหาคมกองทัพที่ ๓ ฝรั่งเศสในบังคับบัญชาจอมพลเนย์เป็นกองระวังนำได้เข้าตีกองกระหนาบฝ่ายรัสเซียโดยแข็งแรง และมีกองทัพที่ ๑ ช่วยอุดหนุนด้วย

กองทหารรัสเซียต้องถอยจากที่นั้น แต่ถอยต่อเวลา ๔ ชั่วโมง เมื่อกองทัพใหญ่ได้ทำการเดินเปลี่ยนจากถนนเปโตรกราดไปยังถนนมัสกวะสำเร็จเดินถอยไปตามถนนมัสกวะโดยเรียบร้อยแล้ว ในการรบนี้ทั้ง ๒ ฝ่ายเสียหายบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมากทางฝ่ายฝรั่งเศสเสียนายพลกูดังผู้บัญชาการกองพลด้วย ๑ นาย

บาร์โคลย์ เดอะ ทอลลิ่งนำกองทัพใหญ่ฝ่ายรัสเซียถอยต่อไป ได้หยุดยัดที่มั่นต่าง ๆ หลายแห่ง จัดขบวนรบทำที่เหมือนจะสู้รบ แต่ครั้นกองทัพฝรั่งเศสเริ่มจัดการจะเข้าตี ก็ถอยต่อไปอีกดังนี้หลายหนหลายครั้ง

วันที่ ๒๕ สิงหาคมฝ่ายรัสเซียตั้งแม่ทัพใหญ่ขึ้น คือให้คูตูซอฟรวมเป็นผู้บังคับบัญชาทั่วไป ซึ่งแต่เดิมมายังหาได้มีไม่

คูตูซอฟนำกองทัพไปหยุดหลังแนวแม่น้ำคาโลซา ณะที่มั่นตำบลบะโรดีโน กองทัพฝรั่งเศสได้เดินตามไปแบ่งเป็น ๓ ขบวน คล้ายกับเมื่อเดินไปยังเมืองสโมเลนสกันนั้น กองระวังนำในบังคับบัญชามูราตมีกองทัพทหารม้า ๒ กอง ขบวนกลางมีกองทัพที่ ๑ กองทัพที่ ๓ และกองทหารรักษาพระองค์ ขบวนขวามีกองทัพทหารม้าที่ ๔ กับกองทัพทหารราบที่ ๕ ขบวนซ้ายมีกองทัพทหารม้าที่ ๓ และกองทัพทหารราบที่ ๔

ปี พ. ศ. ๒๓๖๕

ขบวนข้างทั้ง ๒ นั้นอยู่ห่างจากขบวนกลางประมาณ ๘-๑๒ กิโลเมตร

เพื่ออุดหนุนกองทัพซึ่งรุกไปพร้อมกับทั้งสำหรับรักษาทางส่งกำลังด้วยนั้น ได้จัดให้กองทัพที่ ๕ ในบังคับบัญชาจอมพลวิกตอรัมาอยู่ที่สโมเลนสกะ แบ่งทหารเป็นด้านขวาตั้งอยู่ที่มะกิลียอฟ ด้านกลางตั้งอยู่ที่สโมเลนสกะ ด้านซ้ายอยู่ที่วืเท็บสกะ กับได้เรียกทหารจากกองทัพที่ ๑๑ เป็นจำนวน ๑ กองพลมาตั้งอยู่ที่วืลน่า กับเรียกทหารจากประเทศฝรั่งเศสและประเทศอิตาลีมาเพิ่มเติมอีกด้วย

การที่ได้จัดให้มัททหารรักษาทางข้างหลังรักษาทางส่งกำลังตั้งว่ามาแล้วนั้น ก็น่าจะเป็นการมั่นคงเพียงพอได้ แต่ภายหลังเกิดปรากฏขึ้นว่าหาเพียงพอไม่ ทางส่งกำลังคงขาด ข้ำศึกยึดได้อยู่นั่นเอง ทั้งนี้เกิดจากเหตุที่เอมเปอเรอร์โนไปเยือนเสด็จอยู่ในกรุงมัสคโวะนานเกินไป ดังจะได้บรรยายต่อไป

อย่างไรก็ดีในวันที่ ๒๔ สิงหาคมกองทัพฝรั่งเศสไปถึงเมืองวืแยสมา แล้ววันที่ ๓๑ ออกเดินต่อไปยังเมืองกัจตสกะ วันที่ ๔ กันยายนเดินไปยังตำบลบะโรดีโน วันที่ ๕ กันยายนประทะกับกองทัพรัสเซีย ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในที่นี้

การเดินจากสโมเลนสกะไปจนถึงบะโรดีโนกินเวลาประมาณ ๑๘ วัน เดินเป็นระยะประมาณ ๒๖๐ กิโลเมตร นับปานกลางวัน ๑ ประมาณ ๑๔ กิโลเมตรเศษ

ขบวนทหารฝรั่งเศสทั้ง ๓ โพล่ออกไปหาที่มั่นฝ่ายรัสเซียเป็นระเบียบดังนี้ ขบวนซ้ายไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำมัสคโวะ ขบวนกลางไปตามถนนที่เรียกว่าสายใหม่จากสโมเลนสกะไปมัสคโวะ ขบวนขวาไปตามถนนสายเก่าจากสโมเลนสกะไปมัสคโวะ

กองระวังนำฝรั่งเศสพบที่มั่นย่อยของฝ่ายรัสเซีย ซึ่งบังที่มั่นใหญ่อยู่ ทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสไม่สามารถลาดตระเวนตรวจที่มั่นใหญ่ฝ่ายข้าศึกได้ ที่มั่นย่อยนั้น คือบ้อมสนามอันมีนามว่าชวาร์ดีโน เป็นบ้อมดินมีปืนใหญ่ประจำอยู่ ๕ กระบอก บ้อมตั้งอยู่บนเทือกเนินระหว่างห้วย ๒ ห้วย ซึ่งมีน้ำไหลไปลงแม่น้ำคาโลซาทั้ง ๒ ห้วย บ้อมนี้มีทหารรักษาอยู่ และมีกองระวังหลังของฝ่ายรัสเซียอุดหนุนอยู่ข้างหลังด้วย กองระวังหลังนี้มีกำลังหมื่น ๕ พันในบังคับบัญชาบาภิราทิโอน

นโปเลียนมีรับสั่งให้กองพลกองบึงสดีบ้อมนี้ให้จงได้

การทัพในประเทศรัสเซีย

นายพลกองบังคับการยิงปืนใหญ่ก่อน แล้วทหารราบ ๔ กรม ก็ลงไปในห้วยและขึ้นไปทางฝั่งโน้นยิงทหารรัสเซียด้วยปืนเล็ก เมื่อยิงพอสมควรแล้ว ได้รวมกันเข้าเป็นแถวตอนหลายแถวและรุกขึ้นไป ตีฝ่าแนวข้าศึกกับโอบปีกทั้ง ๒ ข้าง ด้วยดีได้บ้อมนั้น ในการรบเข้าตีบ้อมครั้งนั้นฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารระหว่าง ๔ พัน กับ ๕ พัน ฝ่ายรัสเซียเสียทหารระหว่าง ๖ พันกับ ๗ พัน กองระวังหลังฝ่ายรัสเซีย ถอยไปหากองหลวง ฝ่ายฝรั่งเศสก็สามารถแลเห็นที่มั่นมะโรดีโนได้ตลอด

ปีกขวาของที่มั่นนั้นขนแม่น้ำสควะ ปีกซ้ายจดป่าอุทิส้า ตามน้ำที่มั่นทาง ด้านขวามีฝั่งแม่น้ำคาโลซาอันสูงชันนั้นเป็นเครื่องกีดขวาง กับทางใต้หมู่บ้านมะโรดีโน ลงไปมีห้วยเซมิโยนอฟสกีเป็นเครื่องกีดขวาง ที่มั่นยาวจากปีก ๑ ถึงอีกปีก ๑ ประมาณ ๘ พันเมตร

น้ำที่มั่นซึ่งว่ามานี้หมู่บ้านมะโรดีโนตั้งอยู่ ฝ่ายรัสเซียให้ทหารพรานรักษาพระองค์ ๑ กรมมาตั้งรักษาอยู่ในตำบลนั้น

ตามแนวที่มั่นมีบ้อมค่ายสนามเพลาะต่าง ๆ เป็นที่ยึดมั่นต้านทานอย่างแข็งแรง คือทางด้านขวามีสนามเพลาะหลายอัน ที่ถนนใหญ่มีบ้อมสนามซึ่งมีนามว่ากอริก (อยู่ เหนือหมู่บ้านมะโรดีโน) ต่อไปที่ด้านกลางมีบ้อมสนามใหญ่ตั้งอยู่บนยอดเนินซึ่งสูง ที่สุดในทำเลนั้น มีปืนใหญ่ประจำบ้อมนี้ ๒๑ กระบอก ในที่สุดทางด้านซ้ายซึ่งเป็นด้าน อ่อนแอที่สุด มีสนามเพลาะรอบบริเวณหมู่บ้านเซมิโยนอฟสกี ซึ่งฝ่ายรัสเซียได้ เพลเสียเพราะมันดีเรอไม่ทน กับยังมีสนามเพลาะ ๓ อันอยู่ข้างหมู่บ้านนี้ระหว่าง ห้วยทั้ง ๒

บ้อมและสนามเพลาะทั้งหลายนี้ ล้วนแต่เป็นอย่างทำขึ้นบัดยบันเป็นเชิงเทิน ดินอันเป็นดินอ่อนด้วย ไม่สู้สูงใหญ่นัก และมีลาดซึ่งไม่ชัน แต่ถึงกระนั้นก็ยังคง เป็นที่กำบังสำหรับทหารที่อยู่บ้อมและสนามเพลาะเหล่านั้น และเป็นเครื่องหมายให้ ฝ่ายรัสเซียทราบได้ชัดว่าจะต้องต้านทานโดยแข็งแรงในแห่งหนตำบลใด

ภายในที่มั่นการเดินทางไปมาติดต่อ หรืออุดหนุนซึ่งกันและกันนับว่าเป็นการสะดวก ตลอดทุกทาง ก็มีที่กำบังเป็นที่อาศัยสำหรับทหารแนวที่ ๒ และกองหนุนด้วย

ปีกขวานับว่ามีแม่น้ำมัสควะป้องกันอยู่โดยมั่นคง แต่ปีกซ้ายนั้นข้าศึกสามารถ
จะโอบได้ โดยง่ายเมื่อเข้าไปในป่าอุทิส้า ซึ่งเป็นป่าที่ทหารสามารถเดินเข้าไปได้
จอมพลดาวุตได้ขอร้องอนุญาตต่อเอมเปอเรอร์ไปเสียว่าจะเข้าไปโอบปีกข้าศึกทางนั้น
แต่่นไปเลียนหาทางอนุญาตไม่

ข้างหลังของที่มีน้ำทางถอยอยู่ ๒ ทาง คือถนนไปมัสควะสายเก่าและสายใหม่
กับมีเกือกเดินซึ่งสามารถจะใช้เป็นที่มั่นแนวที่ ๒ อันเป็นเส้นคู่กับแนวที่มั่นที่ ๑ นั้นได้
กองทัพรัสเซียสามารถจะไปรวบรวมกำลังกันณะที่มั่นแนวที่ ๒ นั้นได้ ถ้าต้องถอยจาก
ที่มั่นข้างน้ำ

ที่มั่นที่ปะโรดีโนมีอาคารตั้งบรรยายมานี้และเป็นที่มั่นสำคัญในทางยุทธศาสตร์เพราะ
ตั้งคร่อมถนนซึ่งไปยังกรุงมัสควะทั้ง ๒ สาย

กองทัพรัสเซียตั้งอยู่ในที่มั่นมีอาคารตั้งต่อไปนี้

ด้านขวาในบังคับบัญชามิโลราโดวิชตั้งอยู่แต่แม่น้ำมัสควะถึงถนนไปกรุงมัสควะ
มีทหารราบ ๒ กองทัพน้อยซึ่งต่างกองตั้งจัดเป็น ๒ แนว กับมีกองทัพทหารม้าตั้งอยู่
เป็นแนวที่ ๓ อีกด้วย การที่รวมทหารเป็นจำนวนมากไว้ในทำเลซึ่งมั่นคงตั้งนั้นนับว่า
เป็นการไม่ถูกต้อง ทางนี้มีฝั่งแม่น้ำคาโลซาเป็นเครื่องกำบังดีตั้งมาแล้ว ไม่จำเป็น
ต้องใช้ทหารมากให้เปลืองเปล่า ๆ

ด้านกลางในบังคับบัญชาบาร์โคลย์ตั้งอยู่แต่ถนนใหญ่ไปจนถึงหมู่บ้านเชมิโยนอฟ
สกี มีทหารราบ ๒ กองทัพน้อยกับกองทัพทหารม้า ๑ กอง มีบ่อนสนามใหญ่เป็น
ที่บิคมั่น

ด้านซ้ายในบังคับบัญชาบาเกวาทิโอนมีทหารราบ ๑ กองทัพน้อยกับกองพลอิสระ
๑ กองและกองทัพทหารม้า ๑ กอง บิดหมู่บ้านเชมิโยนอฟสกีกับสนามเพลาะข้างน้ำ
๓ อัน

ทางสุดปีกซ้ายข้ามมีถนนไปกรุงมัสควะสายเก่า มีกองทหารอิสระ ๑ กองกับ
ทหารอาษาชาวเมืองมัสควะ

การทัพในประเทศสุสเซีย

กองหนุนอยู่ข้างหลังในห้วยตาดาริโนโวและห้วยปชาเรโว มีกำลังกองทัพน้อย
ทหารราบ ๑ กองกับกองทหารรักษาพระองค์และปืนใหญ่หนักหลายสิบกระบอก

รวมจำนวนทหารทั้งหมดประมาณแสน ๔ หมื่นคน

เมื่อกองทัพฝรั่งเศสมาถึงน้ำที่มั่นแล้วก็ได้จัดขบวนรบต่อไป

เมื่อทหารฝรั่งเศสได้ล้อมสนามชวาร์ดีโนแล้ว เอมเปอเรอร์นโปเลียนก็

สามารถจะทรงลาดตระเวนตรวจที่มั่นของข้าศึกด้วยพระเนตรของพระองค์เองได้ ได้
ทรงเห็นชัดว่าที่สำคัญในที่มั่นซึ่งจะต้องรวมกำลังเข้าตีโดยแข็งแรงนั้นคือทางด้านซ้ายของ
ข้าศึก เพราะฉะนั้นสำหรับการเข้าตีที่มั่นฝ่ายรัสเซีย จึงมีรับสั่งให้จัดขบวนเตรียมรบ
ดังต่อไปนี้ ให้กองทัพที่ ๔ ซึ่งได้เดินมาเป็นขบวนซ้ายนั้นคงอยู่ทางถนนใหญ่ทางฝั่งซ้าย
แห่งแม่น้ำคาโลซาแต่กองเดียว ให้กองทัพที่ ๕ ซึ่งได้เดินมาเป็นขบวนขวาอยู่ที่ถนน
ไปกรุงมัสควะสกายเกา กองทัพต่าง ๆ นอกจากนั้นตั้งเรียงเคียงกันระหว่าง ๒ กองที่ว่า
มาแล้ว ตั้งทางขวาและซ้ายของบ้อมสนามชวาร์ดีโนทั้ง ๒ ข้าง ตั้งเต็นต์ของเอมเปอเรอร์
เองที่บ้อมสนามนั้น

ต่อนั้นไปเอมเปอเรอร์นโปเลียนยังได้ทรงตรวจตราที่มั่นของฝ่ายข้าศึกอีกหลาย
หนหลายครั้งดูเป็นการที่หนักพระทัยมาก ในที่สุดตกลงที่จะเข้าตี ๒ ทาง คือทาง
ด้านซ้ายและด้านกลางของข้าศึก จอมพลดาวูดและจอมพลเนยมน้ำที่เข้าตีด้านซ้าย
มีจอมพลยโนต์คุมกองทัพที่ ๘ เข้าอุดหนุนพร้อมด้วยกองทัพน้อยทหารมี ๓ กอง เจ้า
ออยเจนมีน้ำที่คุมกองทัพที่ ๔ เข้าตีด้านกลาง จะมีกองพลทหารราบ ๒ กองซึ่งนำมาจาก
จากกองทัพที่ ๑ ของดาวูดนั้นเป็นผู้อุดหนุนกับทั้งทหารม้า ๑ กองทัพน้อย เอมเปอเรอร์เอง
ทรงยึดกองทหารรักษาพระองค์และกองพลฟร็องต์ซึ่งแยกมาจากกองทัพที่ ๑ เหมือนกัน
ไว้ในพระหัตถ์สำหรับเป็นกองหนุนใหญ่ รวมจำนวนทหารฝรั่งเศสทั้งหมดประมาณ
แสน ๓ หมื่น

ในวันที่ ๖ ตลอดวันกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งประชิดกันอยู่ ต่างเตรียมการที่จะสู้รบกัน
ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายมีน้ำใจอีกเหิม ฝ่ายฝรั่งเศสอาศัยความรักการมีชัยชนะทั้งความเชื่อมั่น
ในคุณวุฒิและวาสนาของนโปเลียนเป็นที่อุ่นใจ ฝ่ายรัสเซียยึดถือในความรักชาติ
ศาสนาและความเชื่อมั่นในกุญช้อฟแม่ทัพของตน

ปี พ. ศ. ๒๓๕๕

การที่ทหารมีความเชื่อมั่นในแม่ทัพของตนตั้งนับว่าเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ
ที่อื่น ๆ เคยจะทำกา^๑รใหญ่โตไปให้^๒สำหรับนั้นเป็นการยาก ต้องอาศัย^๓รยกกำลังและ
ความนิยมของผู้อื่นที่จะทำการตามไปให้^๔ถึงผลสำเร็จจึงได้

การเดินสำหรับเริ่มรบได้ลงมือกระทำกันแต่เวลา ๓ บามในกลางคืนวันที่ ๖ นั้น
กองทัพฝรั่งเศสออกเดินจากที่ตั้งของตนในขบวนเตรียมรบ เพื่อเข้าไปให้^๕ใกล้ข้าศึก
แล้วจัดขบวนรบแต่เวลาประมาณ ๑๑ทุ่ม เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นได้อ่านประกาศราชกระแส
ของเอมเปอเรอร์^๖นโปเลียนให้ทหารฟัง แล้วปืนใหญ่หลายกองก็ได้เริ่มยิงเพื่อเตรียม
การให้ทหารรบเข้าตี

ทางด้านกลางเจ้าออยเจนส่งทหารรบเข้าตีหมู่บ้านบะโรดีโนและตีได้ ทางด้าน
ขวา (ของกองทัพฝรั่งเศส) จอมพลดาวุตให้ทหารรบทั้ง ๒ กองพลที่เหลืออยู่ในกอง
ทัพของตนรุกขึ้นไปและตีได้สนามเพละ ๑ อันในจำนวน ๓ นั้น การรบเกิดขึ้นไป
อย่างอุกฤษฏ์ ในที่นั้น จอมพลเนย์ก็ได้ส่งทหารรบเข้าตีบ้างเพื่ออุดหนุนจอมพลดาวุต
ทหาร ๒ ฝ่ายเปลี่ยนแปลงกันแพ้และชนะกลับไปกลับมาหลายครั้ง ในที่สุดทหารฝรั่งเศส
ตีทหารรัสเซียถอยพันห้วยที่อยู่ข้างนั้นไป เข้ายึดได้สนามเพละทั้ง ๓ อัน ใน
ขณะที่สำคัญกองพลทหารรัสเซียในบังคับบัญชาลาตอร์โมบุร์กได้ข้ามห้วยที่ ๒ ไปและ
ตีแถวทหารของฝ่ายรัสเซีย ๒ อันแตกถอย แต่ทหารรบฝรั่งเศสหาช่วยอุดหนุนทหารม้า
ฝ่ายตนไม่ ทหารม้าก็จำเป็นต้องถอยกลับมา การรบทางนี้ได้มีต่อไปโดยที่ต่างฝ่าย
ต่างใช้ ปืนใหญ่ยิงซึ่งกันและกัน ตั้งอยู่คนละฟากของห้วยเซมิโยนอฟสกี

ส่วนทางด้านกลางนั้นเมื่อเจ้าออยเจนตีได้หมู่บ้านบะโรดีโนแล้วก็ได้รุกไปยังบ้อม
สนามใหญ่ กองพลมอรัต์เข้าตีได้บ้อมสนามนั้นและพยายามจะตั้งรักษาอยู่ในนั้น

การที่วามันเป็นไปในเวลาแต่เช้ามืดจนถึง ๔ โมงเช้า การเข้าตีครั้งแรกของ
ฝ่ายฝรั่งเศสเป็นผลสำเร็จทั้ง ๒ ทาง และแนวหน้าแห่งขบวนรบรัสเซียแตกแยกหลาย
แห่งดูเป็นการเหมาะที่จะเข้าตีอย่างแตกหักให้ถึงที่สุดทีเดียว

จอมพลเนย์และเจ้าออยเจนทูลขอทหารหนุนจากเอมเปอเรอร์เพื่อจะได้รวมกำลัง
เข้าตีข้าศึกให้แตกพ่ายไปทีเดียว ทำให้ผลที่ชนะมาในขั้นแรกแล้วนั้นกลายเป็นผล

การทัพในประเทศรัสเซีย

ที่สุดที่เดียว แต่่นโปเลียนทรงตั้งเล จะเป็นเพราะทรงระวังมากเกินไป หรือเพราะไม่ทรงสบายตามที่เล่าต่อกันมาว่าวันนั้นเมื่อการประชนอยู่ด้วย หรือจะเป็นเพราะเสด็จอยู่ห่างไกลจากแนวรบ ยังไม่ทอดพระเนตรเห็นการปลอดโปรงก็เป็นได้ อย่างไรก็ดีมิรับสั่งแต่ให้กองพลฟร็องส์ไปหนุนกองรบ ยังทรงวังทหารรักษาพระองค์ไว้

การที่รังกำลังไว้ดังนั้นทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสไม่สามารถตีฝ่ายรัสเซียให้แตกย่อยยับไปโดยฉับพลัน ฝ่ายรัสเซียมีเวลาเตรียมการ ได้จัดเรียกลทหารจากด้านขวาซึ่งอยู่ทางแม่น้ำมัสควะและคาโลซานั้น ไปเพิ่มเติมอุดหนุนในด้านกลางและด้านซ้ายของตนแล้ว ดันทั้ง ๒ น้ออกตีโต้ตอบ กลับตีได้บ้อมสนามใหญ่คืนจากฝ่ายฝรั่งเศส ชับไล่กองพลมอริงค์ซึ่งตีได้และยึดอยู่นั้นออกไปเสียและจับนายพลผู้บัญชาการกองพลน้อยเป็นเชลยศึกได้คน ๑ ด้วย ทางด้านซ้ายบากราติโอนก็พยายามจะตีสนามเพละทั้ง ๓ กลับคืนเหมือนกัน แต่ทหารราบฝรั่งเศสรบต้านทานเป็นสามารบ ทหารม้าก็เข้าประจันบานกับฝ่ายรัสเซียซึ่งเข้าตีนั้นหลายครั้ง ปืนใหญ่ก็ระดมยิงอย่างอุกฤษฏ์ ทหารรัสเซียไม่สามารถจะแบ่งสนามเพละกลับคืนได้

ทางปีกขวาของฝรั่งเศส เข้าไปน้อติดอฟสกี (กองทัพที่ ๔) ประทะกับข้าศึก แล้วก็ได้ทำการรบได้เปรียบตีข้าศึกถอยไปตามถนนมัสควะสายเก่า ส่วนมูว์รัตและเนย์ซึ่งได้ต้านทานการตีโต้ตอบของบากราติโอนไว้ได้นั้น ได้ขอให้เอมเปอเรอร์ประทานกองหนุนไป นโปเลียนตกลง แต่ในขณะนั้นเกิดมีเสียงเอะอะขึ้นทางปีกซ้ายของฝรั่งเศส ปรากฏว่ากองทหารม้ารัสเซีย ๑ กองกับทหารกลาสิกในบังคับบัญชาปลาตีออฟข้ามแม่น้ำคาโลซานมาตีหลังขบวนรบฝรั่งเศส ทหารฝรั่งเศสขับไล่กลับไปได้อย่างง่ายดายว่าไม่มีอันคราขอย่างใด แต่ก็ทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสชกไป เอมเปอเรอร์นโปเลียนหยุดไม่ส่งกองหนุนไปอีก

ฝ่ายรัสเซียมีเวลาตั้งตัวใหม่โดยเร็วอยู่อีก เวลาบ่าย ๓ โมงฝ่ายฝรั่งเศสก็ต้องเริ่มทำการเข้าตีใหม่เป็นครั้งที่ ๓ นโปเลียนมิรับสั่งให้ด้านขวาด้านกลางเข้าตีอย่างครั้งก่อนอีก ปืนใหญ่จัดการยิงเตรียมการเข้าตีใหม่ และยังอย่างแข็งแรงที่สุด

ครั้นสังเกตุว่าทหารฝ่ายข้าศึกออกจะรวนเร มูวักตักสังหารเข้าประจันบานตีแนวกองรบ
ฝ่ายรุสเซียแยกแยะออกไปได้โดยแน่นอน ทหารคุร์สเซียฝรั่งเศสจำพวก ๑ เลี้ยว
ซ้ายและไปตีบ้อมสนามอันใหญ่จากทางหลัง การตีของค่ายกลางก็เป็นผลสำเร็จ
เหมือนกัน ทหารราบค่ายนั้นเป็นชนบทเชิงเทินของบ้อมสนามอันใหญ่ทางน้ำพร้อมกับ
ที่ทหารม้าเข้าทางหลัง

คราวนี้กองทัพรุสเซียเห็นว่าจะต้านทานอยู่ในแนวเดิมมิได้ จึงถอยไปยังเทือก
เนินข้างหลัง ซึ่งนับว่าเป็นที่มั่นแนวที่ ๒ ในสนามรบอันเดียวกันนั้น กองทัพรุสเซีย
หยุดจัดแถวจัดแนวในที่นั้น แล้วต่างฝ่ายต่างยิงปืนใหญ่ต่อกันและกันอย่างแข็งแรง
ถึงเวลาค่ำมีการรบก็เลิกไปเอง

รุ่งขึ้นเช้ากองทัพฝรั่งเศสก็เข้าตีกองทัพรุสเซียอีก เตรียมการไว้พร้อมแล้ว
แต่เวลากลางคืน แต่ว่าพอสว่างก็ปรากฏว่ากองทัพรุสเซียสูญหายไปหมดแล้ว หังมิได้
ละทิ้งขลุ่ยศึกเครื่องสาตราวุธหรือเครื่องใช้ไว้ให้แก่กองทัพฝรั่งเศสเลย เพราะฉะนั้น
ถึงแม้ว่าฝ่ายฝรั่งเศสได้สนามรบ อาจนับว่าเป็นฝ่ายมีชัยชนะจริง แต่กองทัพ
รุสเซียก็ได้ถอยไปโดยอาการเรียบร้อย ถอยไปเองไม่ได้ถูกตีแตก ได้เสียทหาร
๕ หมื่นก็จริงอยู่ แต่ฝ่ายฝรั่งเศสก็เสียถึง ๓ หมื่น กับทั้งกองทัพฝรั่งเศสอยู่ห่าง
จากกองหนุนและฐานทัพใหญ่ของคนเป็นระยะไกลมาก

ทางฝ่ายกองทัพรุสเซียนั้นเล่าในขั้นต้นก็ยังคิดจะทำการรบต่อไปในวันรุ่งขึ้น
เหมือนกันเพราะถือว่าตนไม่แพ้ ตรงกันข้ามตนได้ตั้งใจเป็นฝ่ายรับแต่ต้นมือ และ
ได้ทำการต้านทานฝ่ายฝรั่งเศสไว้ได้ก็แปลว่าทำการเป็นผลสำเร็จ แต่ครั้นตรวจตรา
ทหารบาดเจ็บล้มตายเข้าเห็นว่าเป็นจำนวนมากนัก คุทูซอฟแม่ทัพก็สั่งให้ถอยไปทาง
กรุงมัสกวะ เพราะคุทูซอฟเชื่อมั่นว่าการรักษากำลังกองทัพไว้ให้เป็นปึกแผ่นนั้นแหละ
เป็นข้อสำคัญที่สุด ถอยไปเสียดีกว่าที่จะต้านทานด้วยกำลังอันไม่เพียงพอ จะเป็น
การเปิดโอกาสให้ข้าศึกตีกระชายเสียเท่านั้น

กองทัพรุสเซียถอยเรื่อยไปจนเลยพ้นกรุงมัสกวะ มีกองระวังหลังคอยทำการรบ
หน่วงเหนี่ยวกองทัพฝรั่งเศสเพื่อให้รุกไปได้อย่างช้าที่สุดที่จะเป็นไปได้ คราวหนึ่งคุทูซอฟ

การทัพในประเทศสุสเซีย

ทำที่เหมือนจะหยุดตั้งรับอีกเพื่อรักษากรุงมัสควะ แต่ไม่ช้าก็ละทิ้งความคิดนี้ เดินผ่าน
กรุงมัสควะแล้วดอยไปตั้งมั่นอยู่ที่ทางไปเมืองวิเยซาน หลังแนวแม่น้ำมัสควะ ตรงที่
แม่น้ำปาครมาต่อกับแม่น้ำมัสควะนั้น

ข้างฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสเมื่อได้หยุดพักผ่อน ๒-๓ วันแล้ว ได้รุกตามข้าศึกไป
แบ่งเป็น ๓ ขบวนอย่างแต่ก่อน มีกองระวังน้ำในบังคับบัญชาฆูราต์นำไป วันที่ ๑๔
ก็ยกย่นไปถึงกรุงมัสควะ ซึ่งกลายเป็นเมืองร้างไปแล้ว ไม่มีเจ้าบ้านผ่านเมืองหรือ
พ่อค้าพาณิชเหลืออยู่เลย ราษฎรพลเมืองก็เกือบไม่มีเหลือเกลี้ยงหลบหนีไปหมด
ที่เดียว กองทัพฝรั่งเศสเข้ายึดกรุงมัสควะ แล้วพอถึงวันที่ ๑๕ ก็ยกย่นก็เกิดเพลิง
ไหม้อย่างใหญ่ ไหม้ตลอดเวลาวันที่ ๑๖ ที่ ๑๗ ที่ ๑๘ ไหม้ทั่วเมือง

พอเินเวลานั้นก็เกิดมีลมพัดจัดหนักด้วย เพราะฉะนั้นเพลิงจึงกำเริบมาก ฝรั่งเศส
พยายามดับเพลิงเท่าใดก็หาสำเร็จไม่ เป็นอันว่า ๑ ใน ๕ ของจำนวนบ้านเรือนต่างๆ
ไฟไหม้สูญไปหมด สเบียงอาหารเครื่องใช้ก็หมดไปในไฟ กองทัพฝรั่งเศสต้องตั้งพัก
ในเมืองซึ่งร้างและทำลายแล้ว จะหาอะไรในพื้นเมืองมิได้เลย

ระดูกาลก็ล่วงล้ำเข้าไปจนจะถึงหนาวอยู่แล้ว ถึงกระนั้นก็ดีเอนเปอเรอร์็นไป
เลี่ยนหาทรงคิดจัดการถอยออกไปเสียจากที่ซึ่งไม่มีสเบียงอาหารนั้นไม่ ไปมั่วทรง
เชื่อมั่นว่ารัฐบาลสุสเซียคงจะขอทำสัญญาเลิกรบแน่ ประกอบกับการที่เอนเปอเรอร์
อาเล็กซานเดรก็เกลี้ยล่อดวงทำเป็นที่ให้มีการเจรจาการศึกประหนึ่งว่าจะยอมเลิกรบ ทั้ง
ขณะนั้นอากาศก็ยังดีอยู่ยังไม่หนาว นโปเลียนเลยเสด็จอยู่ที่มัสควะถึง ๑ เดือน

ระหว่างนั้นกองทัพสุสเซียในบังคับบัญชาฆูราต์ก็พาทัพทั้งถนนไปเมืองวิเยซาน ยกไป
ยังถนนไปเมืองกาตุก้าถึงถนนสายใหม่หนที่ตำบลกราสโนปาคระ แปลว่าเดินหันข้างให้
ข้าศึกซึ่งอยู่ที่กรุงมัสควะ ใช้แนวแม่น้ำปาครมาเป็นเครื่องกำบัง เมื่อทำสำเร็จแล้วก็
แปลว่าฆูราต์สามารถติดต่อกับมณฑลบัลกันใต้ต่างๆ แห่งประเทศสุสเซีย ซึ่งเป็น
มณฑลมหังกังสมบูรณด้วยสเบียงอาหารนั้นได้โดยสะดวก แล้วมีหน้าเข้าไ้ไปตั้งอยู่
ในที่ขุ้ตัดทางส่งกำลังและทางถอยของกองทัพฝรั่งเศสด้วย

อีกไม่ช้านักคูหุซ็อฟก็ยกกองทัพเข้าใกล้กรุงมัสควะเข้ามา หยุดตั้งมั่นที่ตำบล
ตารูติโน หลังแนวแม่น้ำนาร่า

กองระวังน้ำฝรั่งเศสซึ่งมีทหารม้าของมูรัตและกองทัพที่ ๕ ประจำอยู่นั้น ใน
ชั้นแรกหาทราบหนทางความคิดของแม่ทัพฝ่ายรัสเซียไม่ ไม่รู้สักว่ากองทัพรัสเซียเดิน
เปลี่ยนที่ตั้งให้เป็นประโยชน์ ได้เปรียบในทางยุทธศาสตร์ จึงมิได้ทำการกีดกันอย่างใด
ต่อภายหลังเมื่อกองทัพรัสเซียมาตั้งลงที่ตารูติโนแล้ว จึงยกมาตั้งที่ตำบลวินโกโวอัน
อยู่ที่ถนนกาลูก้าเหมือนกัน ประชันมาอยู่กับกองทัพรัสเซีย

ทั้ง ๒ ฝ่ายมิได้ทำการรบซึ่งกันและกันอย่างใด ต่างตั้งใจจัดการวางระเบียบ
ในกองทัพของตนให้เรียบร้อยมั่นคง เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเปลี่ยนนั้นดูประจักษ์กับบรรทม
หลับไป และทรงไฟฝันไปในทางที่ว่าฝ่ายรัสเซียจะต้องร้องขอทำสัญญาเลิกสงคราม
เฉยปล่อยให้อฝ่ายรัสเซียเกล็ดหลอกทำเป็นที่ยอมเจรจาการเรื่องนี้ แต่แท้ที่จริงนั้น
คอยโอกาสเหมาะ คือให้ฝ่ายฝรั่งเศสต้องเริ่มถอย ก็จะกลับรุกตัวอย่างแรงทันที

ในระหว่างเวลาที่กองทัพฝรั่งเศสตั้งอยู่ที่กรุงมัสควะนั้น เอ็มเปอเรอร์อาเล็ก
ซานเดอร์ได้ทรงส่งทหารไปเพิ่มเติมในกองทหารซึ่งอยู่ทางปีก ๒ ข้างให้มีความแข็งแรงยิ่ง
ขึ้นแล้วและทำการรบกวนทางส่งกำลังของฝ่ายฝรั่งเศส ทางทิศเหนือกองทัพซึ่งอยู่ใน
ดินแดนฟินแลนด์ว่างการลง เพราะรัฐบาลรัสเซียได้ทำสัญญาเลิกสงครามกับประเทศ
สวีเดนแล้ว กองนั้นก็เลยมาสมทบกับกองทัพวิคตอร์เก็นสไตน์ ทางทิศใต้กองทัพซึ่งอยู่
ในดินแดนมอลดาเวียมาสมทบกับกองทัพใหญ่ตัววันที่ ๓ แปลว่าฝ่ายรัสเซียกลับ
มีกำลังมากขึ้นทั้ง ๒ ทาง สามารถรบกวนปีกและทางส่งกำลังของฝ่ายฝรั่งเศสได้

เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเปลี่ยนที่ตั้งอยู่ที่กรุงมัสควะเรื่อยไป ได้จัดระเบียบใน
กองทัพให้เรียบร้อย รวมมีกำลังทหาร ๑ แสน ปืนใหญ่ ๖ ร้อยกระบอก เอ็มเปอเรอร์
นั้นไปเปลี่ยนไม่อยากจะถอยจากกรุงมัสควะ เพราะทรงเห็นว่าจะเป็นการสแดงพระองค์ว่าแพ้

วันที่ ๑๘ ตุลาคมกองทัพรัสเซียในบังคับบัญชาคูหุซ็อฟเริ่มรุก ได้เข้าตีกอง
ระวังน้ำในบังคับบัญชามูรัตที่วินโกโวอย่างเร็วแรง ทำให้เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเปลี่ยน
ต้นบรรทมและมีรับสั่งให้กองทัพของพระองค์เริ่มออกเดิน

การทัพในประเทศรัสเซีย

กองทัพฝรั่งเศสออกจากกรุงมัสกัวแบ่งกันเป็น ๔ ตอนเดินทางตาม ๆ กันไปตามถนนไปเมืองกาตุก้าสายเก่า ซึ่งผ่านทางคารูติโนนั้น แต่เมื่อเดินทางไปสักหน่อยไม่ทันถึงคารูติโนก็เปลี่ยนทางเดินโดยฉับพลัน ย้ายไปยังถนนไปกาตุก้าสายใหม่ คือแสดงอาการจะโอบปีกซ้ายของกองทัพรัสเซียแล้วจึงไปเมืองกาตุก้า ในวันที่ ๒๓ ต้นขบวนไปถึงเมืองมาลียาโรสลาวิตส์ที่แม่น้ำดูจยะ ทหาร ๒ กองพันข้ามแม่น้ำไปตั้งอยู่ทางฝั่งตรงกันข้าม

ในขั้นแรกกองทัพรัสเซียหลงเชื่อนึกว่าเอมเปอเรอร์จะไปเปลี่ยนแม่ทัพพฤษภาคมเพื่อต่อสู้กับฝ่ายรัสเซียที่คารูติโน แต่ไม่ช้าก็รู้สึกแลเห็นความมุ่งหมายอันแท้จริงของฝ่ายฝรั่งเศส จึงออกเดินไปในทางซึ่งเป็นเส้นคู่กับทางเดินของฝรั่งเศส จากคารูติโนไปยังมาลียาโรสลาวิตส์วันที่ ๒๔ เข้าไปถึงมาลียาโรสลาวิตส์ ในขณะที่กองทัพฝรั่งเศสกำลังเริ่มจะออกเดินต่อไป ฝ่ายรัสเซียจัดขบวนรบกันทางเดินของฝ่ายฝรั่งเศสเลยเกิดมีการรบระหว่างกองทัพรัสเซียกับกองทัพน้อยที่ ๔ ของฝรั่งเศส ซึ่งทำการเฉพาะกองเดี่ยว เจ้าออยเจนแม่ทัพกองทัพน้อยที่ ๔ ตัดันพยายามจะตีกองทัพรัสเซียทางตรงนำให้จึงได้ แต่แท้จริงปรากฏว่ามีที่ข้ามน้ำได้ทางอื่นหลายแห่ง ซึ่งสามารถข้ามไปแล้วตีข้างข้างศึก ในที่สุดเมื่อได้ใช้ความพยายามอย่างแรงและเสียทหารลงไปเป็นอันมากแล้วกองทัพน้อยที่ ๔ จึงสามารถขับไล่ฝ่ายรัสเซียให้ถอยไปได้

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๕ เอมเปอเรอร์จะไปเยือนเสด็จไปยังสนามรบ ทรงสดพระทัยยิ่งนักที่เห็นทหารบาดเจ็บล้มตายมากมาย แล้วนายทหารชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ ก็พากันย่อท้อทั้งรู้สึกว่าการที่ถูกลาวุธบาดเจ็บนั้น ก็จะต้องทั้งเสียจะจัดการรักษาพยาบาลหรือพาไปด้วยกับกองทัพมิได้ นไปเยือนเลยเลิกการที่จะเดินทางไปยังกาตุก้า เพราะทรงเกรงว่าจะต้องทำการรบอย่างร้ายแรงอีก

ในขณะนี้กองทัพฝรั่งเศสสามารถจะถอยไปได้ ๓ ทาง คือ

- ๑) ไปตามถนนเมืองเมดินไปเมืองสโมเลนสกะ เป็นทางที่กองทัพยังมีได้ใช้เลย เพราะฉะนั้นคงจะยังมีเสบียงอาหารบริบูรณ์ตามข้างทาง
- ๒) ไปตามทางเมืองโมโจสกะ คือทางที่เดินมายังมัสกัวแล้วนั่นเอง

๓) ไปเหนือขึ้นไปให้มากผ่านเมืองวิเทิบสกะ

เอมเปอเรอร์ไปเสียนทรงตกลงจะถอยกลับตามทางที่มานั้นเอง เพราะจะไปทางที่ ๑ และที่ ๒ ก็ไม่ไว้พระไทย ด้วยกองปึกของฝ่ายรัสเซียทั้ง ๒ กำลังรุกเข้ามาเรื่อยแล้วการที่จะเดินไปตามทางซึ่งยังไม่เคยไป, ไม่รู้จัก, ในดินแดนซึ่งต่างภาษา, พูดกันก็ไม่เข้าใจนั้นนับว่าเป็นการยากนัก ตกลงให้กองทัพเดินไปยังเมืองเวเรยาและโมโจสกะ แบ่งเป็น ๔ ตอนเดินตาม ๆ กันในทางเดียวกัน ตอนที่ ๑ มีกองทหารรักษาพระองค์ ตอนที่ ๒ กองทัพเนย์ ตอนที่ ๓ กองทัพเจ้าออเบเจน ตอนที่ ๔ กองทัพดาวัต ตอนต่าง ๆ นั้นเดินไปอย่างช้ามาก เพราะมีทหารเจ็บไข้และถูกลูกกระสุนกับทั้งสรรพภาระและปืนใหญ่มากมายเป็นกรณวณ เดินเร็วไม่ได้ทีเดียว

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๔)

การที่กองทัพฝรั่งเศสต้องถอยไปทางเดียวกับที่มาเช่นนั้นเป็นการร้ายกาจสำหรับกองทัพนั้นอย่างยิ่ง จะหาเสบียงอาหารตามทางไม่ได้ทีเดียว เพราะใช้เมื่อเวลาเสียหายหมดแล้ว แปลว่าจะถึงพินาศฉิบหายเป็นแน่แท้ คูตูซอฟแม่ทัพรัสเซียได้มีความฉลาดไหวพริบก็นำมิให้กองทัพฝรั่งเศสเดินลงไปทางประเทศรัสเซียบ้างได้ ซึ่งเป็นที่มั่งคั่งสมบูรณ์นั้นได้ ข้อนี้เป็นความชอบอย่างออกอุญฐ์เท่ากับชนะแล้วทีเดียว เพราะกองทัพฝรั่งเศสจะทำอะไรไม่ได้ต่อไป มีแต่จะต้องละลายลงไปเองเป็นลำดับทุก ๆ วันไป

คูตูซอฟออกจะมีความเห็นว่าไม่ควรทำอะไรต่อไป ปล่อยให้กองทัพฝรั่งเศสถอยไปและละลายไปเองก็แล้วกัน ทหารรัสเซียก็จะต้องเสียชีวิตและกำลัง แต่รัฐบาลรัสเซียไม่เห็นด้วย ต้องการให้ไล่ติดตามตีและทำการรบให้ได้ ไซยชนะให้เป็นการหรรษา คูตูซอฟก็ทำตามแต่ทำเฉื่อย ๆ อย่างไม่สู้เต็มใจนัก

กองทัพรัสเซียใช้วิธีไล่ติดตามตามเส้นคู่ คือคูตูซอฟเองคุมทหารส่วนมากเดินไปทางปีกซ้ายของขบวนกองทัพฝรั่งเศส ต้นขบวนอยู่เสมอ ๆ กัน เตรียมพร้อมที่จะตัดขบวนฝรั่งเศสออกเป็นตอน ๆ ให้ขาดจากกันเมื่อมีโอกาสนั้นสมควร แล้วในขณะที่เดียวกันให้มิโลราโดวิชคุมทหารประมาณ ๒ หมื่นเดินตามกองระวังหลังของฝ่ายฝรั่งเศสไปตามทางที่กองทัพฝรั่งเศสเดิน กับทั้งยังมีพวกคาสักและทหารม้าไปคอยรบกวน

กองทัพในประเทศสุสเซีย

ขบวนทหารฝรั่งเศสอยู่ทางปีกขวาอีกด้วยตลอดเวลา แปลว่าขบวนของกองทัพฝรั่งเศสอันยืดยาวนั้นมีข้าศึกล้อมอยู่โดยรอบ ในไม่ช้าทหารฝรั่งเศสก็ขาดอัตราลงทุก ๆ ที่ และขาดลงเป็นจำนวนมากมายในเวลาที่รวดเร็ว เกิดมีทหารที่ล่าและจับไข้เดินตามกองทัพเป็นกลุ่มใหญ่ ทำให้การเดินนั้นลำบากยิ่งขึ้นทุกที

ครั้นเดินไปถึงเมืองโมไรส์กะกองทัพฝรั่งเศสก็สมทบกับกองป้องกันฐานทัพชั่วคราวแนวที่ ๑ และสมทบกับจอมพลมอร์ที่เยร์ซึ่งออกจากกรุงมัสควะภายหลังกองอื่น ได้รบเปิดทำลายเกรมลิน (คือพระราชวังซึ่งมีป้อมกำแพงล้อมรอบอย่างพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ) เสีย แล้วเดินตรงไปโมไรส์กะ

กองทัพคงถอยต่อไป มีว่ขบวนเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้นเป็นขบวนเดินนับทั้งหมดยาวตั้งร้อยหรือร้อยยี่สิบกิโลเมตร กองทัพได้เดินผ่านสนามรบที่บะโรตีโนไป วันที่ ๓ พฤศจิกายนถึงเมืองวิแยสมา ตอนที่ ๑ และที่ ๒ เดินผ่านเมืองนี้ไปโดยมิได้ประทะกับข้าศึก แต่ครั้นกองทัพที่ ๔ ซึ่งเป็นตอนที่ ๓ จะผ่านไป ก็ถูกทหารม้าของคูตูซอฟเข้าตีผ่ากลางแยกออกเป็น ๒ ซีก และฝ่ายสุสเซียเห็นว่าเป็นโอกาสเหมาะเลยรุกเข้ามายังทางเดินของกองทัพฝรั่งเศส พยายามจะตัดเจ้าออยเจนจากจอมพลดาวุต

ในขณะนั้นจอมพลเนย์หันกลับมาช่วยเจ้าออยเจนและเลยสมทบกันต้านทานกองทัพสุสเซีย จัดขบวนรบเป็นเส้นคู่กับถนนใหญ่ที่เมืองวิแยสมา เพื่อด้านทานคูตูซอฟซึ่งรุกรมมาจากทางทิศใต้ จอมพลดาวุตจัดขบวนรบเป็นเส้นตั้งกับถนนใหญ่เพื่อด้านทานมิโลราโดวิช ซึ่งมาจากทิศตะวันออก แปลว่าแนวรบของฝรั่งเศสมีอาการเป็นมุมข้ออก ๙๐ องศาทีเดียว

ความกล้าหาญของทหารฝรั่งเศสทำให้ฝ่ายสุสเซียไม่อาจเข้าตีแตกหักจริง เป็นแต่ยิงปืนใหญ่มาโดยแข็งแรง กองทัพฝรั่งเศสสามารถถอยต่อไปได้และจอมพลเนย์นำที่กองระวังหลังแทนจอมพลดาวุต เพราะกองทัพดาวุตเสียทหารอิดโรยมากในการรบที่วิแยสมานั้น

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

นโปเลียนเสด็จถึงเมืองคโรกะบูจวันที่ ๕ พฤศจิกายน เจ้าออชเจนถึงวันที่ ๖
จอมพลดาเวถึงวันที่ ๗ จอมพลเนย์ถึงวันที่ ๘ วันที่ ๙ หิมะเริ่มตก อากาศเปลี่ยน
เป็นระอุหนาวแต่โปรดลดลงไปเป็นอันมาก

ในขณะที่เดียวกันนี้กองทหารรัสเซียทางปีก ๒ ข้างได้เริ่มรุกไปโดยแข็งแรง ทาง
เหนือกองทัพฟินแลนด์มาสมทบกับกองทัพวิคตอร์เก็นสไตน์แล้วก็ยกมาสู่จะตีเมืองไปต็อตส
กะ วันที่ ๑๘ จอมพลซังต์ซาร์ถูกข้าศึกเข้าตีและหนี ด้านทานอยู่ได้ตลอดวัน แต่ครั้น
เห็นฝ่ายรัสเซียทำการจะตัดทางส่งกำลัง ก็เลยต้องทิ้งแนวแม่น้ำควินาถอยมายังตำบล
เลเบิล

ทางใต้กองทัพมอลดาเวียมาสมทบกับกองทัพทอร์มาซอฟ แล้วส่วน ๑ ของ
กองทัพรัสเซียซึ่งรวมกันเช่นด้านทานกองทัพซาร์เช่นแบร์กอยู่ อีกส่วน ๑ เดินมายัง
เมืองบอร์ซอฟท์แม่น้ำเบเรซีนา

ทั้งนี้แปลว่าในขณะที่ซึ่งกองทัพฝรั่งเศสกำลังทำการถอยอย่างลำบากอยู่นั้น ยังมี
ทหารข้าศึกตั้งจะตัดทางเดินอยู่รวมทั้ง ๒ ข้างตั้ง ๘ หมื่นคน

ถึงกระนั้นก็ดีกองทัพคงเดินไปยังสโมเลนสกะ จากคโรกะบูจเจ้าออชเจนรับ
คำสั่งให้เดินไปตามทางแยกทางขวา ซึ่งได้ใช้แล้วเมื่อเวลาไปมัสกวนั้น หวังกัน
ว่าจะหาเสบียงได้สะดวกขึ้น แต่ในขณะที่ข้ามแม่น้ำโวไปเกิดขัดขัดด้วยถนนหนทาง
เป็นโคลนเดินไม่ได้และข้าศึกก็รบกวนใหญ่ เลยต้องทิ้งปืนใหญ่และสรรพภาระเสีย
แล้วพาทหารกลับมาหาทางใหญ่ตามเดิม

กองทัพไปถึงสโมเลนสกะตามลำดับตอนในวันที่ ๙ ที่ ๑๐ ที่ ๑๑ ที่ ๑๒ ที่ ๑๓
พฤศจิกายน ในเมืองนี้ฝ่ายฝรั่งเศสได้จัดตั้งคลังเสบียงขึ้นไว้มีเสบียงอาหารประทังพร้อม
เจ้าพนักงานย่อมมีประสงค์จะจ่ายแก่ทหารให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งต้องการเวลานาน
พอสมควร แต่กองทัพฝรั่งเศสไม่มีเวลาจะหยุดให้นานได้ ทหารก็อดอยากมาก
ออกจะเกิดมีการยิงเหยียงเลยกลายเป็นทหารต้องอดตายอยู่น่ากลัวซึ่งเต็มไปด้วยเสบียง
และเสบียงนั้นลงท้ายก็กลายเป็นตกไปในมือข้าศึก

ในขณะที่กองทัพซึ่งเวลาออกจากมัสกวนี่กำลังแสนหนึ่งนั้น คงมีจำนวนทหาร
เหลือเพียง ๓ หมื่น ๖ พันเท่านั้น

การทัพในประเทศรัสเซีย

ที่สโมสรเลนินสโกไปเยือนได้ทรงพยายามที่จะจัดวางระเบียบในกองทัพให้เรียบร้อย แต่ก็ไม่มีเวลาจะทำให้สำเร็จต้องรีบให้เดินต่อไป เพราะคู่มือฟรุกใหญ่ เข้าตีโดยแข็งแรง กองทหารรักษาพระองค์ออกเดินวันที่ ๑๕ เจ้าออยเจนวันที่ ๑๕ จอมพลดาวูตวันที่ ๑๖ จอมพลเนย์วันที่ ๑๗

คู่มือฟรุกเดินตามในทางเส้นคู่ข้างใต้ต่อไป ที่ตำบลกรัสโนเยเห็นโอกาสเหมาะที่จะตีแยกขบวนกองทัพฝรั่งเศสออกเป็น ๒ ภาค จึงรุกเข้ามาระหว่างตอนที่ ๒ กับตอนที่ ๓ นโปเลียนทรงนำกองรักษาพระองค์หันกลับมา วันที่ ๑๗ ได้ทรงทำการรบกับคู่มือฟรุกจัดการให้เจ้าออยเจนและจอมพลดาวูตสามารถเดินต่อไปได้ แต่ส่วนจอมพลเนย์นั้นออกจะเป็นการถูกตัดขาดจริง เพราะยังอยู่ข้างหลังในระยะตั้งวัน กองทัพรัสเซียอยู่ขวางกลางระหว่างกองทัพฝรั่งเศสกองอื่นๆ และกองทัพเนย์ ใครๆ ก็พากันหมดหวังที่จะให้เนย์พ้นอันตรายได้ วันที่ ๑๘ เนย์มาประทะกับคู่มือฟรุก มีทหารที่จับได้ ๗ พันเท่านั้น คู่มือฟรุกมี ๕ หมื่น จอมพลเนย์ไม่ย่อท้อกลับเข้าตีฝ่ายรัสเซียโดยเร็วแรง ครั้นถูกขัดขวางกลับออกไป ก็หยุดตั้งมั่นทำป้อมที่จะพักแรม ต่อเมื่อถึงเวลามืดก็จึงออกเดินหนีไปหาแม่น้ำเนย์ประ เดินข้ามไปบนนั้นแข็ง แล้วเดินเลียบฝั่งแม่น้ำไปประมาณ ๕๐ กิโลเมตร มีคำสั่งรบกวาดไปตลอด และในวันที่ ๒๐ ไปสมทบกับกองทัพใหญ่ใต้เมืองออร์กา การที่จอมพลเนย์ได้ทำการสำเร็จไปครั้งนี้ นับว่าน่าพิศวงอย่างยิ่ง

วันที่ ๒๒ กองทัพฝรั่งเศสเข้าใกล้แม่น้ำเบเรซนาซึ่งจะต้องข้าม แต่นายพลเรอชีเชก็อพยพทหารรัสเซีย ๔ หมื่นมาถึงแม่น้ำนั้นเสียก่อนแล้ว และตั้งอยู่ทางฝั่งขวา กับวัดศักดิ์สิทธิ์ใต้ก็ลงมาจากทางเหนือเข้าใกล้ ปีกขวาของฝรั่งเศส เดินมาทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเบเรซนานั้น คู่มือฟรุกอยู่ข้างหลังที่ตำบลโคปัส

เหตุการณ์นับว่าเป็นไปอย่างร้ายกาจสำหรับกองทัพฝรั่งเศส ดูไม่มีหนทางที่จะรอดพ้นอันตรายไปได้เลย กองทัพฝรั่งเศสจะต้องข้ามแม่น้ำโดยวิธีใดวิธีหนึ่งในขณะที่มีกองทัพข้าศึกประชิดอยู่ถึง ๓ กอง กอง ๑ อยู่ข้างน้ำมีแม่น้ำขึ้นอยู่ กอง ๑ อยู่ทางปีกขวา แต่ยังมีอยู่ห่างหน่อย และมีจอมพลวิกตอร์คุมกองทัพนี้อยู่ ๕ กองทหาร

ที่เหลือจากกองทัพที่ ๒ และที่ ๖ ค่ายกันอยู่ อีก ๑ กองอยู่ข้างหลังหยุดอยู่ที่แนว
แม่น้ำเนียบประเพื่อให้ทหารได้พักผ่อน เพราะได้เดินและทำการเหนื่อยมามากแล้ว

เอมเปอเรอร์โนโปเลียนมีรับสั่งให้ทำการล่อลวงทางใต้เมืองบอร์ซออฟให้ซิชะก๊อฟ
หลงเชื่อว่ากองทัพฝรั่งเศสจะข้ามทางนั้น แต่แท้จริงกำหนดจะข้ามที่ตำบลสตูติเบนกะ
เหนือขึ้นไปมากอยู่ วันที่ ๒๕ เวลาค่ำเริ่มทำการ ก็ได้สร้างสะพานขึ้น ๒ สะพานสำหรับ
รถเกวียน ๑ สะพานสำหรับทหารราบ ๑ สะพาน ทหารช่างสะพานของฝรั่งเศสได้ทำการ
โดยแข็งแรงน่าชม

ถ้ากองทัพฝรั่งเศสมาถึงแนวแม่น้ำเบเรซีน่าก่อนนี้สัก ๒-๓ วัน การข้ามน้ำจะไม่
ลำบากเลย เพราะจะเดินข้ามบนน้ำแข็งได้ แต่ในขณะที่ยังไม่ถึงจริงนั้น พออากาศ
กลับอุ่นขึ้นน้ำแข็งละลาย เลยเกิดทำให้ต้องลำบากขึ้นอีกเป็นอันมากในขณะที่มี
ความลำบากอยู่รอบข้างแล้วนั้น

วันที่ ๒๖ เวลาบ่าย ๑ โมงเริ่มการข้ามแม่น้ำ จอมพลอูดีโนต์ข้ามก่อนพร้อม
ด้วยทหาร ๕ พันเป็นกองล่วงหน้า จอมพลวิกตอรัลคุมทหารตั้งมั่นอยู่ทางฝั่งซ้าย ถ้ายัง
การข้ามน้ำจากวัดค็เกินสไตน์ แปลว่าทหารฝรั่งเศสต้องเตรียมรบทั้งข้างน้ำและข้างหลัง

เป็นเคราะห์ดีอย่างยิ่งสำหรับกองทัพฝรั่งเศส ที่ลูทซ์ฮอฟหยุดนิ่งไม่ทำอะไร
และไม่กระดุกกระดิกทีเดียว เห็นไปว่าคนหมดน้ำที่ล้นปล่อยให้วัดค็เกินสไตน์
และซิชะก๊อฟเป็นผู้ทำลายข้าศึก แต่ทว่าทั้ง ๒ นี้ถูกหลอกหลงเชื่อเสีย นาย ๑ ถูก
เหนี่ยวรั้งค้ำกันไว้ นาย ๑ กองทัพฝรั่งเศสเลยรอดพ้นอันตรายไปได้ การข้าม
แม่น้ำเบเรซีน่าเป็นไปโดยเรียบร้อย ถึงแม้ว่าสะพานหักหลายครั้งก็จ้วงแต่ก็พอแก้ไข
กันได้

แต่กองทัพฝรั่งเศสต้องทิ้งสรรพภาระหมด กับทหารที่ล่าและอดโรยมิได้
ข้ามแม่น้ำไปนั้นก็มีเป็นอันมาก จนกระทั่งถึงแม่น้ำมิได้รอบแพ้ข้าศึกในทันทีนั้นว่า
กองทัพใหญ่ฝรั่งเศสถึงซึ่งความพินาศในทันที เพราะส่วนทหารที่ข้ามพ้นไปได้นั้น
น้อยกว่าที่มิได้ข้ามไปเป็นอันมาก

การทัพในประเทศรัสเซีย

ทหารที่เหลือข้ามไปได้เดินต่อไป ผ่านเชมบลินไปยังวิลนาโดยเร็วที่สุดที่จะ
ไปได้ เมื่อไปถึงสมอร์โกนแล้วเอมเปอ เรอร์นโปเลียนทรงละกองทัพเสด็จตรงไปยัง
ประเทศฝรั่งเศส เพื่อกำลั้งจัดกองทัพใหม่ ได้เสด็จไปแต่ในวันที่ ๕ ธันวาคม
ให้มูราตทำหน้าที่แม่ทัพใหญ่แทนพระองค์

ตั้งแต่นั้น^๕ไปนับว่าไม่มีการทัพแล้ว ทหารที่เหลือในกองทัพก็เดินต่อไปตาม
บุญตามกรรม มีพวกคาสักรบกวอยู่เสมอตลอดทางและถูกอากาศหนาวจัดด้วย
ได้ไปถึงวิลนาในวันที่ ๕ ธันวาคมแล้วก็รีบเดินต่อไปโดยรวดเร็ว เพื่อมิให้ ฝ่าย
รัสเซียตามทัน วันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ ไปถึงเคอนิกส์แบร์ก

เมื่อ ๖ เดือนก่อน^๕ทหาร ๔ แสนซึ่งเป็นทหารม้า ๘ หมื่นกับทั้งปืนใหญ่พัน
๒ ร้อยกระบอกได้ข้ามแม่น้ำเนมันไปในตำบลต่าง ๆ กัน โดยอาการอย่างเอะอะ
ดังดังเป็นที่เลื่องลือหือรือมาก ครั้นเวลาข้ามกลับทหารรักษาพระองค์^๕ขึ้นเก่า
เหลือพัน ๕ ร้อยคน ทหารรักษาพระองค์^๕ขึ้นใหม่ไม่มีเลย จำนวนทหารที่เหลือ
จากกองทัพน้อยต่าง ๆ ๑๔ กองได้รวมจัดขึ้นเป็นกองทัพที่มีกำลังเพียง ๔ หมื่นเท่านั้น
ทหาร ๓ แสนได้ตายไปเสียด้วยอาวุธหรือเพราะโรคภัยและความหนาว นอกจากนั้น
ตกไปเป็นขเลบศึกของฝ่ายรัสเซีย

ในการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๕ นี้กองทัพฝรั่งเศสถึงซึ่งความพินาศอย่างไม่มีคราวใด
จะเปรียบเทียบกับได้ในพงษาวดาร

กองทัพนั้นได้จัดขึ้นด้วยความตระเตรียมอย่างละเอียดพิสดาร ใช้ทรัพย์สิ้น
เป็นอันมาก แต่การเดินทัพในยุทธบริเวณและการรบในสนามหาได้ให้ผลดีแก่ฝ่าย
ฝรั่งเศสเช่นที่เคยเป็นมาแต่ก่อนไม่

เพราะเหตุที่ทางเดินการสงครามและทางส่งกำลังขัดยาวมากมายและการส่งเสบียง
เครื่องใช้นั้นลำบากมาก ทั้งการที่เข้าไปตั้งป้อมใหญ่โตจนออกจะเกินความสามารถของ
เอมเปอเรอร์นโปเลียน ทั้ง ๆ ที่เป็นแม่ทัพที่มีวิชาหลักแหลมที่สุดเช่นนั้น

อีกประการหนึ่งนโปเลียนปล่อยให้ฝ่ายข้าศึกหลอกลวงพระองค์^๕ได้ ในขณะ
ที่เสด็จอยู่ที่มัสคาอู ฝ่ายรัสเซียทำเป็นว่าจะเจรจาสงบศึก แต่แล้วก็ชักชวนให้ตั้งใจ

ปี พ.ศ. ๒๓๕๕

จะเลิกสงครามจริงเลย เอมเปอเรอร์นโปเลียนเคียดแค้นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖
มากในทางเจรจาการเมือง พังมาถูกหลอกหลงไปได้ ครั้น เลยเริ่มถอยจริงๆ
ต่อในต้นเดือนพฤศจิกายน คือภายหลังการที่เดินไปยังกาตุกัน แปลว่าเริ่มถอย
ต่อเมื่อถึงระดุนาวแล้ว

การทัพครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าอาจใช้วิธีรับให้ เป็นผลสำเร็จได้ แม้เมื่อ
ฝ่ายรุกมีกำลังใหญ่หลวง โดยที่ปฏิบัติการระมัดระวังให้ดีทำการให้เป็นระเบียบเรียบ
ร้อยมั่นคง อย่าตื่นและอย่าย่อท้อเสีย ใช้วิธีประคองกำลังกองทัพ ถอยไปให้เป็น
ระเบียบ พยายามเดินห่างจากที่ยึดมั่นและฐานทัพข้าศึกออกไปทุกที แต่การที่จะ
ทำเช่นนั้นทำได้แต่เมื่อภูมิประเทศเหมาะสำหรับการทำเช่นนั้น คือยุทธบริเวณกว้างใหญ่
ทางเดินขีดยาวและกันดาร ทั้งพลเมืองก็มีน้ำใจมั่นคงจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
ชาติศาสนา ไม่นึกถึงแต่ประโยชน์ตัว นึกถึงประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นประมาณ
ยอมทนความยากลำบากทุกสิ่งทุกอย่าง ตลอดจนถึงบ้านเรือนเผาเมืองหลวงเสีย
แล้วก็ยังไมย่อท้อและไม่เสียดาบ

ที่ประเทศรัสเซียสามารถกระทำให้ ข้าศึกถึงพินาศล้มหายได้ครั้งนี้ก็ด้วยความ
อดทน ไม่ยอมทำสัญญาเลิกรบ ไม่ยอมแพ้ นั่นแหละเป็นใหญ่ จะได้รับความลำบาก
อย่างไรก็ช่าง ทนกัดฟันจนข้าศึกต้องถอยไปเองจนได้ การที่ทำดังนี้ต้องมีใจ
หนักแน่นอย่างออกฤทธิ์ทั่วกัน ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาจนถึงราษฎร แต่ตามธรรมดา
นั้นคนพลเมืองไม่ว่าชั้นต่ำชั้นสูงไม่มีใครแข็งใจอยู่ได้ตั้งว่า มักจะพากันมีใจหวั่นไหว
รวนเรเสียโดยง่าย

ตอนที่ ๓๔

การทัพในประเทศซัคโซเนียปี พ.ศ. ๒๓๕๖

การทัพในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ นี้ เป็นการต่อเนื่องมาจากการทัพในประเทศ
รัสเซียปี พ.ศ. ๒๓๕๕ เป็นสงครามอันเดียวกันสู้รบกันต่อไปโดยที่ยังมิได้ทำสัญญา
เลิกสงครามประการใด เพราะฉะนั้นเหตุของการยุทธ์ ก็คือที่ได้กล่าวมาแล้วใน
ตอนที่ ๓๓ นั้นเอง

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ นโปเลียนได้ทรงนำกำลังอันใหญ่หลวงซึ่งได้พยายามสะสม
อยู่เป็นเวลานานนั้น เข้าไปรบพุ่งในประเทศรัสเซียแต่การก็หาถึงผลสำเร็จซึ่งมุ่ง
หมายนั้นไม่ เพราะชาวรัสเซียได้ต่อสู้ต้านทานอย่างแข็งแรง เพราะความยากลำบาก
ของการทัพคราวนั้นมากมายล้นพ้น กับทั้งเพราะนโปเลียนเองไปประทับอยู่ในกรุง
มัสคโวะนานเวลาเกินไปด้วย

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๕)

ความหนาวได้ช่วยทำลายกองทัพฝรั่งเศสถึงความพินาศทีเดียว ทหารที่เหลือ
ได้ถอยจากแนวแม่น้ำวิสตุละ แม่น้ำโอแคร์เป็นชั้น ๆ มา แล้วมาตั้งอยู่หลังแนว
แม่น้ำเอลเบ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๕ ทหารที่รอดพ้นอันตรายออกมาจาก
ประเทศรัสเซียได้นั้น ถอยจากเมืองเคอนิกส์แบร์กไปยังเมืองเอลบิง แล้วก็ถอย
ต่อไปยังเมืองมาร์บูร์กและเมืองโพเสน ที่เมืองนั้นในวันที่ ๑๗ มกราคมมูราตัมอบ
การบังคับบัญชากองทัพให้แก่เจ้าออยเจน เจ้าออยเจนจัดการนำทหารถอยต่อมา
ได้ ความลำบากยากแค้นเอนกประการ แต่ก็คงพยายามจัดการวางระเบียบใหม่ใน
กองทัพไปตามที่ทำได้ พอกองทัพฝรั่งเศสถอยออกจากดินแดนปรัสเซียกองทัพ
รัสเซียก็เข้ามายังดินแดนนั้นนับพลัน

เจ้าออยเจนได้จัดการวางทหารรักษาเมืองบ็อมต่าง ๆ เช่นบ็อมตันซิก, ชอร์น,
สปานเดา, สเต็ตติน, คูสตรินและโกทเต, ให้มีกำลังต้านทานได้อย่างแข็งแรง หวังว่า
ในภายหลังเมื่อจะคิดกลับตีแนวแม่น้ำวิสตุละใหม่จะได้กระทำได้โดยง่าย วันที่ ๒
มีนาคมเจ้าออยเจนนำกองทัพนับถึงแนวแม่น้ำเอลเบ ตั้งกรมบัญชาการกองทัพที่
เมืองไลพ์ซิกก่อนแล้วภายหลังย้ายไปยังเมืองมิกเตบูร์ก ได้จัดกองทัพขึ้นให้มี
กำลังประมาณ ๔ หมื่นพยายามเหนี่ยวรั้งต้นขบวนกองทัพรัสเซียไว้ ถอยกองทัพ
ใหม่ที่เอมเปอเรอร์นโปเลียนกำลังทรงจัดอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

นอกจากในทางการสงครามโดยเฉพาะ ในทางการเมืองก็มีเหตุอันจะนำมาซึ่ง
ผลไม่ดีต่าง ๆ แก่ฝรั่งเศสนั้นเกิดขึ้นในขณะนั้น คือประเทศปรัสเซีย ซึ่งได้ทำการเป็น

ไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสมาโดยจำใจ เสียไม่ได้นั้น ได้ละทิ้งไมตรีนั้นเสีย ไปเข้าข้างประเทศรัสเซีย กองทัพน้อยทหารปรัสเซียออกจากหมู่ทหารฝรั่งเศส ไปเข้าสมทบกับฝ่ายข้าศึก อนึ่งมหาชนในประเทศปรัสเซียและเยอรมันทั่วไปก็เกิดเกลียดชังประเทศฝรั่งเศสมากขึ้นทุกที มีสโมสรซึ่งตั้งความมุ่งหมายจะโฆษณาถึงความทุกข์ร้อนเสียหายซึ่งชาวเยอรมันได้รับจากฝรั่งเศสให้แก่คนทั้งปวงรู้สึก เคืองใจจนให้เกิดความเจ็บแค้น และคิดก่อกวนบ้านเมืองให้หลุดพ้นจากอำนาจฝรั่งเศส รัฐบาลปรัสเซียสามารถหาทุนรอนเครื่องใช้ได้ โดยสะดวกและรวดเร็ว มีกองทัพจำนวนทหารตั้ง ๘ หมื่นเข้าร่วมทำการเป็นข้าศึกต่อฝรั่งเศส

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ประเทศปรัสเซียขึ้นสัญญาเป็นมิตร ไมตรีทำการสงครามด้วยกันกับประเทศรัสเซีย วันที่ ๑๗ มีนาคมได้ประกาศสงครามแก่ประเทศฝรั่งเศส

ประเทศแอสเตรีย ซึ่งแต่ก่อนนั้นมาเข้ากับประเทศฝรั่งเศสอย่างแน่นอน ก็กลับปากแข็งขึ้น เปลี่ยนจากการเป็นประเทศสัมพันธมิตรกลับตั้งตนเป็นกลาง จะเป็นผู้ว่าความให้ปรองดองกันระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับข้าศึก กองทัพของซาร์เซินแบร์กที่หนีไปเสียได้พยายามระมัดระวังมิให้ต้องทำการหนักในการทัพซึ่งแล้วมานั้น ก็ผลจากกองทัพฝรั่งเศส ถอยไปทางมณฑลกาลิตเซีย มีกองทัพปรัสเซียไล่ตามไปพอเป็นพิธี

ทหารซัคโซเนียและโปแลนด์แยกจากทหารแอสเตรีย กองทัพที่ ๑ ถอยไปยังโกทเทกองทัพที่ ๕ ถอยไปยังเมืองวาร์ซาวะ แล้วถอยต่อไปทางเขตรแดนแอสเตรีย เลยไปติดกันอยู่ในบริเวณนั้น

นี่คือเหตุการณ์ทั่วไปสำหรับทั้ง ๒ ฝ่ายในเวลาเริ่มการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ประเทศฝรั่งเศสซึ่งมีแต่สัมพันธมิตรที่ไม่มั่นคง คือประเทศแอสเตรีย, บาวาเรียกับประเทศข้อม ๆ ในเยอรมัน จะกระทำการต่อสู้กับประเทศรัสเซีย, ปรัสเซีย, อังกฤษ, สเปน, ปอร์ตุกาล และอีกไม่ช้านักประเทศสเวเดนก็เข้าในพวกข้าศึกอีกด้วย

ให้แต่เท่านั้นทางฝ่ายประเทศที่รวมกันทำสงครามต่อฝรั่งเศสนั้นมหาชนพากันร่าเริงในการรบ เช่นเดียวกับน้ำใจทหารฝรั่งเศสในคราวสงครามของเรูปลิค รู้สึก

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ว่าเป็นการรบกับบ้านภูเมือง ข้างฝ่ายฝรั่งเศสกลับตรงกันข้ามพากันเหน็ดเหนื่อยเบื่อหน่ายในวิธีปกครองของเอมเปอเรอร์นโปเลียน ยังคงมีเหลืออยู่แต่ความรักเกียรติยศของชาติอันแหละเป็นเครื่องกำชุนใจ ความรุกรังไสยชนะซึ่งทหารฝรั่งเศสได้เคยมีมาแล้วกับทั้งความหวังว่าถ้าออกแรงอีกครั้ง ๑ เป็นครั้งสุดท้ายก็ยังอาจรักษาบ้านเมืองไว้ได้

ต่อไปเราจะพิจารณากำลังของผู้ที่จะทำการสงครามทั้ง ๒ ฝ่ายเพื่อเปรียบเทียบกัน

เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จกลับจากประเทศรัสเซียมาถึงกรุงปารีสแล้วได้ทรงเรียกร้องให้ที่ประชุมผู้แทนราษฎรจัดคนและเงินถวาย ตามสถานที่ตั้งกองร่มดเขตต่าง ๆ มีทหารใหม่ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ประจำอยู่แล้วรวมหมดแสน ๕ หมื่น เพราะได้เรียกทหารใหม่จำพวกนั้นเข้ามาเตรียมไว้เสียแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๕ แล้ว กับยังมีทหารพวกการคณาธิโอนาลกว่าร้อยโคฮอร์ตตะซึ่งเปลี่ยนจัดเป็นกองพัน และที่ประชุมเซนาตได้ประกาศสั่งให้ระดมสำหรับการศึกและได้จัดเข้าเป็นกรม ๆ อนึ่งที่ประชุมผู้แทนราษฎรอนุญาตให้เรียกคนอีกแสน จากจำนวนคนที่ครบอายุเกณฑ์ทหารแล้วแต่ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒, ๒๓๕๓, ๒๓๕๔, ๒๓๕๕ แต่จับฉลากยกเว้นไปยังมีได้เกณฑ์นั้น กับในที่สุดที่ประชุมก็อนุญาตให้เรียกคนที่จะครบอายุต่อไป พ.ศ. ๒๓๕๗ นั้นแต่บัดนี้ด้วย

ตกลงเอมเปอเรอร์นโปเลียนมีทหารที่จะใช้ทำการสงครามได้เป็นจำนวน ๕ แสน เพื่อจะให้มั่งเงินทุนทำสงคราม นโปเลียนริบสมบัติของเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ ถือเป็นสมบัติรวมของคนในเมืองและหมู่บ้านนั้น ๆ อย่างของสุขาภิบาลหัวเมืองของเราที่มีในสมัยนี้ เลยได้เงินประมาณ ๓ ร้อยล้านฟรังก์ กับยังมีเงินพระคลังข้างที่อีกร้อย ๖๐ ล้านฟรังก์

เงินและคนซึ่งกล่าวมาแล้วนี้อาจเป็นการเพียงพอสำหรับป้องกันรักษาประเทศฝรั่งเศสเฉพาะในเขตร์ของตนแท้ ๆ ได้ แต่ว่าในขณะนั้นกำลังทั้งนี้แผ่ออกไปในดินแดนซึ่งห่างไกล รักษาพื้นที่อันกว้างขวางนัก เลยไม่สามารถจะต้านทานฝ่ายข้าศึกให้รวมกันเข้าเกือบทั้งยุโรปเพื่อสู้รบกับฝรั่งเศสฝ่ายเดียว

ปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ทั้งฝ่ายสมาคมประเทศซึ่งรวมกันเข้าต่อสู้กับนโปเลียนนั้น พระเจ้าแผ่นดิน
ต่างเรียกคนนครรัฐเข้าเป็นทหารหมด แล้วตั้งอัตราเก็บเงินเป็นพิเศษสำหรับการ
สงคราม ประเทศอังกฤษส่งเงินและอาวุธมาช่วยประเทศอื่นเป็นจำนวนมากมา
เพราะฉะนั้นนับได้ว่าฝ่ายนี้มีกำลังทุนรอนใหญ่หลวงมาก รัฐบาลและแม่ทัพนายกอง
หารู้จักใช้ กำลังอันมากนี้ให้ เหมาะกับเหตุการณ์เท่าเทียมกับนโปเลียนไม่ ฉะนั้นใน
ตอนต้นแห่งการทัพคงมีกำลังมาทำการสู้รบจริงเป็นจำนวนน้อยกว่าฝ่ายฝรั่งเศส ครั้น
ในตอนปลายภายหลังการหยุดรบซึ่งตกลงกันที่เมืองนอยมาร์คตั้นนั้น จึงรู้สึกเหตุ
ผลที่ได้เสียหายมาแล้ว ได้พาประเทศเอ๊าสเตรียและเยอรมันต่าง ๆ เข้ากระทำ
สงครามในพวกตนด้วย เลยสามารถบีบคั้นกองทัพฝรั่งเศสให้ล่าถอยไป ด้วย
กำลังซึ่งมากกว่าเป็นอันมาก

พื้นที่ซึ่งเป็นยุทธบริเวณในการทัพคราวนี้ มีาเลบัตติกเป็นเขตรทางเหนือ เทือก
เขาโบเฮเมียเป็นเขตรทางใต้สำหรับในการทัพตอนต้น แม่น้ำดานฮูบเป็นเขตร
ทางใต้สำหรับการทัพในตอนที ๒ แม่น้ำไรน์เป็นเขตรทางตะวันตกและเป็นฐานทัพของ
ฝ่ายฝรั่งเศส แม่น้ำเนมันเป็นเขตรทางตะวันออก ยุทธบริเวณนี้นับได้ว่าตรงกับ
ยุทธบริเวณของการทัพปี พ.ศ. ๒๓๔๕-๒๓๕๐ ตำบลที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์
คือกรุงเบอร์ลิน, เมืองเบรสเตา, ปราก, ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของฝ่ายฝรั่งเศส กรุงเดรสเดน,
เมืองทอร์เกา, วิตเตินแบร์ก, มักเดบูร์ก, ซึ่งเป็นที่ยึดมั่นของฝ่ายฝรั่งเศส เมืองสแตตตัน
คูสตรีน, โกล์เกาท์เนวแม่น้ำโอเดร์, เมืองดันซิก, ธอร์น, มาร์ิน, แวร์เดร์
ที่เนวแม่น้ำวิสตุลละ

กองทัพฝรั่งเศสมีฐานทัพใหญ่อยู่ที่แม่น้ำไรน์ ฐานทัพชั่วคราวที่แม่น้ำเอลเบ
ระยะระหว่างฐานทัพทั้ง ๒ นี้ต้องนับว่าไกลอยู่ แต่ในขณะที่ฝรั่งเศสยังมีประเทศ
สัมพันธมิตรอยู่ทางข้าง ๆ ของทางส่งกำลังก็ยังนับว่าไม่น่ากลัวอันตราย ครั้นในตอน
ปลายแห่งการทัพเมื่อสัมพันธมิตร ได้ละทิ้งฝ่ายฝรั่งเศสเสียแล้ว นั้นแหละนับว่า
การที่มีระยะยาวระหว่างฐานทัพทั้ง ๒ เป็นการลำบากมาก

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

กองทัพรัสเซียและปรัสเซียใช้แนวแม่น้ำเนมันเป็นฐานทัพแล้วเลื่อนมายังแนวแม่น้ำวิสตุลและโอเดอร์เป็นลำดับ เมื่อเจ้าสเตรียเข้าทำการสงครามด้วยแล้ว ตั้งฐานทัพในดินแดนโบโฮเมีย

ทางดำเนินสงครามของฝ่ายฝรั่งเศสขึ้นจากเมืองไมนซ์ ผ่านแฟรงค์เฟิร์ต, ฟูลดา, แอร์เฟิร์ต, ไลพ์ซิกไปเดรสเดน

ข้างนำแนวแม่น้ำเอลเบ้เอมเปอเรอร์นโปเลียนใช้ทางดำเนินการรบ ๓ ทาง คือ ๑) ทางเหนือตามเส้นทางระหว่างวิตเตินแบร์กกับเบอร์ลิน ๒) ทางกลางตามเส้นทางระหว่างเดรสเดนกับเบร์สเลา ๓) ทางใต้ตามเส้นทางระหว่างเปียร์นากับปรากผ่านเปแตร์สวัลด์

เส้นทางทั้ง ๓ นี้เป็นเส้นทางในสำหรับนโปเลียนและเส้นทางนอกสำหรับฝ่ายตรงกันข้าม กองทัพฝ่ายโน้นมาจากเบอร์ลินกอง ๑ จากเบร์สเลากอง ๑ จากปรากกอง ๑ มารวมกันทั้ง ๓ ที่เดรสเดนแล้วรวมกันไปที่ไลพ์ซิก

ประเทศซึ่งอยู่ในยุทธบริเวณ คือประเทศซัคโซเนีย มณฑลซิลเซียและส่วน ๑ ของมณฑลบรันเดินบูร์ก ภูมิประเทศมีอาการมั่งคั่งสมบูรณ์ในขั้นต้น แต่ภายหลังก็ทรุดโทรมเพราะกองทัพหลายกองมารวมกันอยู่ในบริเวณนี้

กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายจัดแบ่งดังต่อไปนี้ คือกองทัพฝรั่งเศสแบ่งเป็น ๑๒ กองทัพน้อย ในกองทัพที่ ๑ และที่ ๒ ใช้ทหารที่เหลือมาจากรัสเซียเป็นโครงเดิมคนใหม่ปี พ.ศ. ๒๓๕๖ เข้าจนเต็มอัตรา กองทัพที่ ๑ มีกำลัง ๒ หมื่น ๔ พันอยู่ใต้บังคับบัญชาดาวิดก่อน ภายหลังเมื่อดาวิดได้รับคำสั่งให้ไปยังฮัมบูร์กเพื่อบังคับบัญชากองทัพน้อยที่แม่น้ำเอลเบ้ตอนใต้ น้ำ นายพลวังคัมม์ได้ เป็นผู้บังคับบัญชากองทัพที่ ๑ ต่อไป กองทัพที่ ๒ อยู่ใต้บังคับบัญชาจอมพลวิกตอร์มีกำลังเพียง ๕ พันในเวลาเริ่มการทัพ กองทัพที่ ๓ ใต้บังคับบัญชาจอมพลเนย์มีกำลัง ๓ หมื่น กองทัพที่ ๔ มาจากอิตาลีในบังคับบัญชานายพลแบร์ตรังด์มีกำลัง ๒ หมื่น ๒ พัน กองทัพที่ ๕ ใต้บังคับบัญชาจอมพลโลวิสตองมีกำลังหมื่น ๘ พัน กองทัพที่ ๖ ใต้บังคับบัญชาจอมพลมาร์ม็องต์มีกำลังหมื่น ๒ พัน กองทัพที่ ๑๑ ใต้บังคับบัญชาจอมพลแม็คโดนาลด์มีกำลัง

ปี พ. ศ. ๒๓๕๖

หมื่น ๘ พัน กองทัพที่ ๑๒ ได้บังคับบัญชาจอมพลอุทิศโน้มนำกำลังประมาณหมื่น ๘ พัน
เหมือนกัน กองทัพที่กล่าวมาแล้วทั้งหลายนี้มีกองพลทหารราบชั้นอยู่ ๓ หรือ ๔ กอง
กับกองพลทหารม้า ๑ กอง นอกจากนั้นยังมีทหารรักษาพระองค์เป็นทหารราบหมื่น
๕ พันทหารม้า ๔ พัน รวมทหารฝรั่งเศสทั้งหมดในเวลาเริ่มการทัพประมาณแสน ๖ หมื่น
กับปืนใหญ่ ๖ ร้อยกระบอก นับว่ามีปืนใหญ่เป็นส่วนมาก เพื่อแก้ความบกพร่อง
ที่ทหารราบล้วนเป็นพวกคนใหม่ซึ่งโดยมากยังไม่สู้จะคุ้นเคยกับการสงคราม และทหาร
ม้าก็มีจำนวนน้อยและกำลังอ่อน ในระหว่างที่ทำการสงครามกันอยู่แล้วเดินทางไปเยือน
ยังได้จัดทหารขึ้นอีก ๔ กองทัพน้อย คือกองทัพที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ ที่ ๑๔ ได้เข้ามาทำ
การรบเป็นลำดับตามที่กองใดจัดพร้อมเสร็จเมื่อใด อนึ่งนอกจากกองทัพสนามยังมี
ทหารอีกประมาณ ๕ หมื่น อยู่รักษาในเมืองบ้อมต่าง ๆ ตามแนวแม่น้ำวิสตุละและ
แม่น้ำโอแดร์

ฝ่ายประเทศที่เข้าสมาคมด้วยกันทำการรบกับนโปเลียนนั้นในขั้นต้นจัดกำลังมา
ทำการรบเพียงเสมอกับฝ่ายฝรั่งเศส

ทหารรัสเซียตั้งอยู่เป็น ๓ หมู่ คือทางซ้ายมีกำลังประมาณ ๒ หมื่นอยู่รอบเมืองวาร
ซาวะ กลางมีกองระวังนำทหารม้าหมื่น ๒ พัน มาทางเมืองเดริสเดนกับกองหลวงอยู่ที่
เบรสเลามีกำลัง ๓ หมื่น ทางขวามีกำลังทหารประมาณ ๒ หมื่น ยึดกรุงเบอร์ลินและ
ส่งกองระวังนำไปถึงเขตร์เมืองฮัมบูร์ก

นอกจากนี้ยังมีทหารประมาณ ๒ หมื่น แยกย้ายกันทำการล้อมบ้อมต่าง ๆ รวม
กำลังทหารรัสเซียทั้งหมดในเวลาเริ่มการทัพประมาณแสนคน

ฝ่ายปรัสเซียมีทหาร ๒ หมื่น ๔ พันอยู่ทางขวาที่กรุงเบอร์ลิน ๓ หมื่น ๖ พันอยู่
กลางในบังคับบัญชาบาโลเชอร์ตั้งอยู่รอบเมืองเบรสเลา ๒ หมื่นทำการล้อมบ้อม แล้ว
อีก ๔ หมื่นกำลังเกณฑ์เข้าประจำการและฝึกหัดอยู่ ได้เข้าสมทบกับกองพลต่าง ๆ เป็น
ลำดับไป รวมทหารปรัสเซียทั้งปวงซึ่งได้ทำการรบในการทัพตอนที่ ๑ แสน ๒ หมื่น

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ตามทิวามานจึงเห็นได้ว่าในปลายเดือนเมษายน พ. ศ. ๒๓๕๖ ทหารฝรั่งเศส ๒ แสน ๒ หมื่น จะได้รับกับทหารของประเทศสมาคมซึ่งกำลังเท่ากัน ในยุทธบริเวณซึ่งได้บรรยายมาแล้ว

อนึ่งจำจะต้องกล่าวไว้ว่าประเทศเฮาสเตรียในขณะจัดการสะสมกำลัง อีกไม่ช้าก็จะมีทหารตั้ง ๒ แสน เตรียมพร้อมที่จะใช้กำลังนี้ถ่วงน้ำหนักไปในทางที่ถูกใจตน

คราวนี้จะต้องกล่าวถึงความคิดของแม่ทัพนายกองทั้ง ๒ ฝ่ายว่ากำหนดจะใช้วิธีรบประการใด

แม่ทัพฝ่ายประเทศสมาคมมีความประสงค์จะปลดปล่อยประเทศเยอรมันออกจากใต้อำนาจนโปเลียน ถ้าทำการสำเร็จผลดี ยังมีความหวังต่อไปว่าจะทำการรบโดยแข็งแรงและขับไล่ฝ่ายฝรั่งเศสกลับไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์ ในขั้นต้นจะรุกทางซ้ายของตนก่อน เพื่อเข้าไปยึดดินแดนเฮาสเตรียเป็นหลัก และบังคับให้เฮาสเตรียต้องเข้าด้วยกับฝ่ายตน กับทั้งโอบปีกขวาของฝ่ายฝรั่งเศสด้วย

นโปเลียนมีพระประสงค์จะยึดอำนาจของพระองค์เหนือประเทศเยอรมันนั้นไว้ให้จงได้ และคงรักษาดินแดนที่ได้ตีได้มาแล้วนั้นไว้ไม่ละทิ้ง กับหวังว่าอาจสามารถจะกลับตีดินแดนที่ได้ขาดไปจากอำนาจแล้วนั้นกลับคืนอีกด้วย ทรงดำริว่าในขั้นต้นจะอุดหนุนให้เจ้าออยเจนคงตั้งอยู่ระหว่างเมืองมัคเคบูร์ก และวิตเตินแบร์ก ปล่อยให้ฝ่ายซัคส์รุกเลยเข้ามาทางเดรสเดนและซาลเฟลด์ แล้วจะนำกองทัพใหญ่ซึ่งจัดขึ้นใหม่รุกออกทางแอร์ฟูร์ต เดินหลังแนวแม่น้ำชาเล่ใช้แนวแม่น้ำนั้นเป็นเครื่องกำบัง ต่อไปจะไปสมทบกับเจ้าออยเจนทางนามบูร์กและไวส์เสนเฟลส์ แล้วย้อนกลับตีซัคส์มาทางไลป์ซิก พยายามตัดซัคส์ให้ขาดจากเดรสเดน

รวมความว่าในปลายเดือนเมษายนกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายเดินเข้าหากันต่างพยายามจะตัดทางส่งกำลังของฝ่ายตรงกันข้าม

วันที่ ๑๕ เมษายน เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จออกจากกรุงปารีส วันที่ ๑๗ เสด็จถึงเมืองไมนซ์ วันที่ ๒๖ เสด็จถึงแอร์ฟูร์ต ระหว่างนี้กองทัพฝรั่งเศสกำลังเดินไปเมืองไลป์ซิก จอมพลเนย์เป็นขบวนขวาออกจากแอร์ฟูร์ตไปก่อนผู้อื่นไปยึด

ปี พ. ศ. ๒๓๕๖

และรักษาทางข้ามแม่น้ำชาเล่ที่เมืองชาลเฟิลด์ เยน่าและคอร์นบูร์ก เพื่อป้องกันการ
เดินของกองอื่น ๆ

เจ้าออยเจนเป็นขบวนซ้ายมีกองทัพที่ ๕ และที่ ๑๑ เดินไปตามฝั่งซ้ายแม่
น้ำเอลเบ้จากมัทเตบูร์ก ผ่านฮัลเล่และเมอร์เซบูร์ก เพื่อไปสมทบกับกองใหญ่ที่ไลป์ซิก
ขบวนกลางคือกองหลวงมีกองทัพที่ ๔ และที่ ๖ กับทั้งทหารรักษาพระองค์ เดินจาก
แอร์ฟวร์ตไปยังไวมาร์และเนาม์บูร์ก วันที่ ๒๘ ต้นขบวนทหารฝรั่งเศสต่าง ๆ อยู่ที่
แนวเมืองเอาเออร์สเตดต์

ในขณะเดียวกันนั้นกองทัพใหญ่ฝ่ายประเทศสมาคมเข้าในกรุงเดรสเดน ข้าม
แม่น้ำเอลเบ้แล้วก็เดินต่อไป แบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวาเดินไปทางไลป์ซิก ขบวน
กลางเดินไปทางบอร์น่า ขบวนซ้ายเดินไปทางฮัลเตินบูร์ก

วันที่ ๒๙ จอมพลเนย์ข้ามแม่น้ำชาเล่ทางไคส์แห่งเมืองไวส์เสนเฟิลด์และเดิน
ไปหาเมืองนั้น ได้ประทะกับกองระวังนำฝ่ายข้าศึกในบังคับบัญชานายพลวินชินเก
โรเต้(รัสเซีย) มีการรบกันเป็นครั้งแรก ทหารใหม่ฝรั่งเศสทำการต่อสู้ได้อย่างเรียบ
ร้อยดี จอมพลเนย์ตั้งยัดมั่นอยู่ที่เมืองไวส์เสนเฟิลด์ วันที่ ๓๐ กองทัพใหญ่ฝรั่งเศส
เสกก็เข้าไปในเมืองนั้น

แต่่นไปเลยนได้ทรงคาดคะเนไว้ว่าจะทำการรบขนาดใหญ่ต่อทางฝั่งขวาแม่น้ำ
เอลเบ้ เพราะฉะนั้นมีรับสั่งให้ทหารเดินไปหาเมืองไลป์ซิก ทรงสั่งการเดินโดย
ลเอียดล่วงหน้าสำหรับวันที่ ๑ และที่ ๒ พฤษภาคมโดยไม่มีเตรียมว่าจะต้องสู้รบกับ
ข้าศึกเลย ทั้ง ๆ ที่ปรากฏว่ามีข้าศึกตั้งอยู่ที่ชเวนเคาและเพเกา

วันที่ ๑ พฤษภาคมกองทัพที่ ๓ ออกเดินจากไวส์เสนเฟิลด์ ที่ผ่านช่องแคบ
โพแซร์น่า ทำการรบอย่างแข็งแรงได้ชัยชนะนะ แต่จอมพลเบ็สลิแยร์สถูกลูกกระสุน
ปืนเล็กถึงแก่ความตาย กองทัพที่ ๓ เข้าในเมืองลุดเซ่นและยัดมั่น ณ ที่นั้น

เวลากลางคืนวันนั้นกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งอยู่มีอาการดังต่อไปนี้

ฝ่ายฝรั่งเศสกองทัพที่ ๓ อยู่ที่ลุดเซ่น กองทัพที่ ๖ อยู่ที่โพแซร์น่า กองทัพ
ที่ ๔ อยู่หลังโพแซร์น่า กองทัพที่ ๑๒ กำลังเดินจากเยน่าไปเนาม์บูร์ก กองทัพที่ ๕

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

อยู่ระหว่างแม่น้ำเอ็ลเบะกับไลพ์ซิก กองทัพที่ ๑๑ อยู่ที่โกล์มาร์ ครานสแตดต์ สรุปความว่ากองทัพของเจ้าออยเจนและกองทัพใหญ่ของเอมเปอเรอร์เองสมทบกันแล้วและกำลังเดินไปหาเมืองไลพ์ซิกทั้ง ๒ กอง กองทัพเจ้าออยเจนมีอาการย่ำแย่เป็นขบวนยาวไปทางถนนไวส์เสนเฟ็ลส์

ทางฝ่ายประเทศสมาคมนักรบในบังคับบัญชาวิคตอเรียน (รัสเซีย) อยู่ที่ชเวนเคา ด้านกลางซึ่งมีกองทัพของบลูเชร์ (ปรุสเซีย) กับทั้งกองหนุนทหารรัสเซียและปรุสเซียอยู่ที่เพเกา ด้านซ้ายคือกองทัพมิโลราโดวิช (รัสเซีย) อยู่ที่ไซตซ์

วันที่ ๒ พฤษภาคมเอมเปอเรอร์นโปเลียนมีรับสั่งให้กองทัพเดินต่อไปยังเมืองไลพ์ซิก ให้กองทัพที่ ๕ เข้าตีเมืองไลพ์ซิก พระองค์เองก็กำลังเสด็จไปยังกองทัพที่ ๕ ในขณะนั้นกองทัพประเทศสมาครุกออกมาจากชเวนเคาและเพเกาโดยฉับพลัน เข้าตีปีกขวาของฝรั่งเศสโดยเร็วแรง มีความประสงค์จะตีกองทัพฝรั่งเศสโดยมิทันให้รู้ตัวในขณะที่กำลังเดินอยู่ คัดทางส่งกำลังด้วยทหารม้าที่มีจำนวนมาก และบีดให้กองทัพฝรั่งเศสลงไปในที่ลุ่มที่หนอง ซึ่งมีอยู่ตามฝั่งซ้ายแม่น้ำเอ็ลสแต่ร์ระหว่างไลพ์ซิกกับแม่น้ำเอ็ลเบะ ฝ่ายประเทศสมาคมนักรบประมาณ ๕ หมื่น คือวิคตอเรียนอยู่ทางขวามือ ๒ หมื่น ๔ พัน บลูเชร์ด้านกลางมี ๒ หมื่น ๕ พัน มิโลราโดวิชทางซ้ายมีหมื่น ๒ พัน ทหารรักษาพระองค์รัสเซียและกองหนุนมีจำนวนหมื่น ๘ พัน ทหารม้าของวินซินเกโรเด์หมื่น ๓ พัน

เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีรับสั่งให้หยุดการเดินไปไลพ์ซิกโดยฉับพลัน แล้วให้กองทัพน้อยทั้งปวงกระทำขบวน จอมพลเนย์เป็นด้านกลางมีกำลัง ๓ หมื่น กองทัพที่ ๑๑ ของมัคโดนาลต์มีจำนวนทหาร หมื่น ๘ พันเดินจากมาร์ครานสแตดต์มาเป็นด้านซ้าย กองทัพที่ ๖ ของมาร์ม็องต์มีจำนวนทหารหมื่น ๒ พันเดินจากโพเชร์นมาเป็นด้านขวา กองทัพที่ ๔ ในบังคับบัญชานายพลแบร์ตรังค์เดินอยู่ทางปีกขวา กองทหารรักษาพระองค์มีจำนวนหมื่น ๕ พันเป็นกองหนุน รวมทหารฝรั่งเศสทั้งหมดมีจำนวนเท่า ๆ กับฝ่ายซัค

กองทัพที่ ๓ ของเนยซึ่งเป็นด้านกลางนั้นยึดหมู่บ้านโกริสส์เกอร์เซิน ไคลน์
เกอร์เซิน, ราฮ์เนา, คายาและสตาร์ชเคิล ซึ่งตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำอันย้อมซึ่งเปิดออกไป
บรรจบกับลุ่มน้ำโฟลสส์กราเบ็น หมู่บ้านโกริสส์เกอร์เซินตั้งอยู่ที่ขอบลุ่มน้ำทางทิศภาค
มา เพราะฉะนั้นใช้เป็นที่ตั้งกองข่อย หมู่บ้านราฮ์เนาและไคลน์เกอร์เซินอยู่ต่ำกว่ากลาง
ลุ่มน้ำเป็นที่มั่นแน่นหนา หมู่บ้านคายาและสตาร์ชเคิลอยู่ณะที่มั่นใหญ่เป็นที่ขี้นคัมด้าน
ทานกำบังเมืองลูตเซิน

การรบเริ่มเวลาเที่ยง กองทัพน้อยของบลูแซร์ซึ่งเป็นแนวที่ ๑ ของกองทัพฝ่าย
ประเทศสมาคม ได้ได้หมู่บ้านโกริสส์เกอร์เซิน และเมื่อกองทัพน้อยของยอร์คส์และ
วิคตอเรียสได้นั้นได้ขึ้นมาอุดหนุนด้วยแล้ว ก็ได้ไคลน์เกอร์เซินและราฮ์เนาอีกด้วย

การที่รบชนะได้ในขั้นต้นโดยรวดเร็วเป็นเพราะฝรั่งเศสถูกตีโดยมีทันรู้ตัว แต่
ครั้นจอมพลเนยซึ่งได้ตามเสด็จเอมเปอเรอร์นโปเลียนไปทางใต้ซีกแต่เช้านั้น ได้รับ
ควมมักกลับมายังกองทัพของตนแล้ว ก็ได้จัดการให้ทหารด้านทานอยู่ที่หมู่บ้านคายา
และสตาร์ชเคิลโดยแข็งแรง อีกไม่ช้ากองทัพที่ ๑๑ ก็ขึ้นมาช่วยทางซ้าย กองทัพที่ ๒
ขึ้นมาช่วยทางขวา เอมเปอเรอร์รับเสด็จมาพร้อมด้วยทหารรักษาพระองค์

เวลาบ่าย ๒ โมงบลูแซร์ทำการเข้าตีใหม่ ได้ไคลน์เกอร์เซินและราฮ์เนาซึ่ง
ทหารฝรั่งเศสติดกับคั้นได้แล้วนั้น และเลยตีได้หมู่บ้านคายาด้วย ดูเป็นที่จะตีด้าน
กลางฝ่ายฝรั่งเศสให้แตกย่อย

แต่ในขณะนั้นทหารรักษาพระองค์มาถึง ทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่ ๑๖ กอง
พันเข้าอุดหนุนด้านกลางแห่งขวบรอบ มีปืนใหญ่นำไป ๘๐ กระบอก กับมีทหาร
รักษาพระองค์ชั้นเก่าตามไปด้วย ๘ กองพัน ทหารทั้งนี้หมู่บ้านคายากลับคั้นได้และ
ทำลายทหารปรัสเซียในทันทีเสีย ทางด้านขวากองทัพที่ ๖ ได้ต้านทานการประจันบาน
ของทหารม้าซีกไว้ได้หมด ทางด้านซ้ายกองทัพที่ ๑๑ โอบปีกขวาของกองทัพประเทศ
สมาคม กับกองทัพที่ ๔ ก็เดินไปเป็นการโอบปีกซ้ายของซีกในทางยุทธศาสตร์ด้วย

การที่เข้าไปทั้งปวงนี้เป็นผลสำเร็จให้ไซยชนะแก่ฝ่ายฝรั่งเศส ซีกต้องถอย
เพราะทางกลางฝรั่งเศสก็ต้านทานอยู่เป็นสามารท ทางปีก ๒ ข้างกลับทำการโอบอีก ซีก
จึงถอยกลับไปยังเพเกา ยึดแนวแม่น้ำเอ็ลสแตร์เป็นที่ป้องกันกำบังตน หยุดเล็ก

การรุก

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ในการรบครั้งนี้ซึ่งเรียกว่าการรบที่ลุตเซ่น ทั้ง ๒ ฝ่ายเสียทหารข้างละประมาณ ๒ หมื่น แต่ได้ทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสแลเห็นหนทางความลิดของฝ่ายข้าศึกได้ชัดและทำให้ทหารใหม่มีความมั่นใจยิ่งขึ้นโดยที่ได้รับมีชัยชนะนะ ฝ่ายฝรั่งเศสไม่สามารถทำการไล่ติดตามอย่างแข็งแรงเพื่อให้ได้ผลแห่งชัยชนะอย่างเต็มที่ เพราะมีทหารม้าน้อย ฝ่ายข้าศึกตรงกันข้ามมีทหารม้ามาก เพราะฉะนั้นสามารถป้องกันให้กองทัพพลอยไปโดยเร็วร้อยไม่มีความอดทนและไม่ถึงซึ่งความพินาศ

วันที่ ๓ พฤษภาคมกองทัพฝรั่งเศสออกเดินทางทำศึกมุ่งไปกรุงเดรสเดน แบ่งกันรบเป็น ๓ ขบวน ขบวนซ้ายคือกองทัพที่ ๕ เดินทางไปยังเมืองไมส์สึเฟ่นผ่านัวร์เซ่น ขบวนกลางกองทัพที่ ๑๑ กองทัพที่ ๖ และกองทหารรักษาพระองค์เดินทางเมืองโคลดิทซ์ สาร์ธาและนือสเส่น ขบวนขวากองทัพที่ ๔ และกองทัพที่ ๑๒ เดินทางใช้ตัดผ่านอัลเตินบูร์ก, เพนิก, เคมนิทซ์และไฟรบวร์ค ทางปีกซ้ายเอมเปอเรอร์นโปเลียนมีพระประสงค์จะขู่กรุงเบอร์ลินจึงส่งจอมพลเนย์ ไปยังวิตเตินแบร์ก

วันที่ ๔ พฤษภาคมกองทัพฝรั่งเศสไปถึงหน้ากรุงเดรสเดน ใช้กองระวังนำขับไล่กองระวังหลังฝ่ายข้าศึกไป เริ่มแต่แนวแม่น้ำมุลเด

วันที่ ๕ พฤษภาคมข้าศึกถอยจากแนวแม่น้ำเอลเบ่ไปทางเมืองบิชโอฟเวร์ด้าและเบียดเซ่น นโปเลียนเสด็จเข้าในกรุงเดรสเดน รับสั่งเรียกพระเจ้าแผ่นดินกรุงซัคโซเนียมาอยู่กับพระองค์ แล้วเตรียมการรบต่อไป

กองทัพประเทศสมาคมหยุดอยู่ที่เบียดเซ่น จัดการวางระเบียบในกองทัพให้เรียบร้อยแล้วเตรียมจะรบใหม่ ได้ตั้งยดทมนั่นมีนามว่าทมนัไฮเคียร์ช ซึ่งมีชื่อเสียงมาแต่ครั้งการสงครามของฟรีดริชมหาราชแห่งประเทศปรัสเซีย ทมนันั้นมามีการเป็น ๒ แนวต่างหากกัน แนวที่ ๑ อยู่หลังแม่น้ำสเปร์ แนวที่ ๒ อยู่หลังลำธารเบลอสส์ ปีกซ้ายของแนวทั้ง ๒ นั้นเอกเขาโบเฮเมีย ปีกขวาจัดทำเล่ลุ่มหนอง ทมนัตั้งคร่อมถนนจากเดรสเดนไปเบรสเลา ซึ่งเป็นเส้นทางดำเนินการสงครามอันกลางของกองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย ทหารฝ่ายสมาคมประเทศตั้งขบวนรบในแนวที่ ๑ เป็นอาการดังนี้ ด้านซ้ายเจ้ากอร์เซกือฟคุมทหารประมาณ ๓ หมื่น ด้านกลางมิโลราโควิชคุมทหาร ๒ หมื่น ด้านขวาบลูแซร์คุมทหาร ๒ หมื่น ๕ พัน

ปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ทหารรักษาพระองค์และกองหนุนทหารม้าซึ่งรวมเป็นจำนวนประมาณ ๓ หมื่นตั้ง
อยู่หลังด้านกลางและตะมอยนั้นแนวที่ ๒

ทางปีกขวาบาร์ไคลย์ เดอะ ทอลลีคุมทหาร ๓ หมื่นตั้งกำบังกองทัพใหญ่ทาง
เมืองคลีกซ์และทางตะวันตกเฉียงเหนือ คือกำบังจากกองทัพเนย์

นโปเลียนทรงส่งกองทัพน้อยทั้งปวงไปยังเบ็ต์เซ่น และพระองค์เสด็จจาก
กรุงเวร์สเดินเมื่อวันที่ ๑๙ พร้อมด้วยทหารรักษาพระองค์ วันที่ ๒๐ ถึงระบะประทะ
กับข้าศึก แล้วก็ให้กองทัพจัดขบวนรบดังต่อไปนี้ กองทัพที่ ๑๒ เป็นด้านขวาในบังคับ
บัญชาจอมพลอูดีโนต์ กองทัพที่ ๖ และกองทัพที่ ๑๑ ในบังคับบัญชาจอมพลมาร์ม็องต
และม็อกโดนาลด์เป็นด้านกลาง กองทัพที่ ๔ ในบังคับบัญชาแบร์ตริงค์เป็นด้านซ้าย
กองทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุน ทางปีกซ้ายจอมพลเนย์ซึ่งเดิมจะเดินไปกรุง
เบอร์ลินนั้นได้รับคำสั่งให้คุมกองทัพที่ ๓ ที่ ๕ และที่ ๗ เลี้ยวขวามาตีปีกกองทัพฝ่าย
ประเทศสมาคม จอมพลเนย์มีกองทัพของบาร์ไคลย์กั้นอยู่นำตน

วันที่ ๑๕ พฤษภาคมนายพลแบร์ตริงค์มีประสงค์จะจัดการติดต่อดะหว่างด้านของ
ตนกับทหารในบังคับบัญชาจอมพลเนย์ จึงส่งกองพลของเปรีให้แยกเป็นอิสระออก
ไปจากกองทัพที่ ๔ กองพลนี้จัดการลาดตระเวนไม่ดีเลย ไปประทะกับทหารของบาร์
ไคลย์ ๓ หมื่นโดยมิทันรู้ตัว ถูกข้าศึกตีเป็นอันตายแต่ในขณะเดียวกันนั้นกองทหาร
ในบังคับบัญชาของยอร์คก็แยกออกจากกองของบาร์ไคลย์ แล้วไปประทะเข้ากับกอง
ทัพที่ ๕ ฝรั่งเศสถูกฝรั่งเศสตีแตก เป็นอันนับได้ว่าทั้ง ๒ ฝ่ายมีอาการเสมอกันไม่ได้
เปรียบเสียเปรียบซึ่งกันและกัน

เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงลาดตระเวนที่มั่นของข้าศึกด้วยพระองค์เองแล้ว
จึงทรงดำริจะทำการรบเป็น ๒ คราวใน ๒ วันต่างหากกัน ในวันที่ ๑ คือวันที่ ๒๐ พฤษภาคม
จะทรงตีแนวที่มั่นที่แม่น้ำสเปร์นั้น แล้ววันที่ ๒ คือวันที่ ๒๑ จึงจะทรงตีที่มั่น
ที่ลัธาร เพราะฉะนั้นทรงวางแผนการเข้าตีตามพระดำริน

วันที่ ๒๐ มีรับสั่งให้เริ่มรบต่อเวลาเที่ยง เพื่อให้ถึงเวลาค่ำมืดเร็วและต้อง
หยุดรบกันอยู่เองแล้ว และฝ่ายฝรั่งเศสมีโอกาสดำเนินการสำหรับวันที่ ๒ ต่อไปให้

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

เรียบร้อย กองทัพฝรั่งเศสใช้วิธีทางน้ำกับทางบกพร้อมกัน จอมพลอดิโนต์คุมทหารข้ามแม่น้ำขับไล่ทหารรัสเซียถอยลงไป ทำให้ข้าศึกมีความกังวลทางด้านซ้ายของตน จอมพลมัคโดนาลด์ซึ่งเป็นด้านกลางเข้าตีได้สะพานที่เมืองเบียด์เซิน และล้อมเมืองนั้น จอมพลมาร์ม็องต์ทำการช่วยด้วย ข้ามแม่น้ำตามสะพานไม้ทางใต้ลงไปหน่อย แล้วตีได้หมู่บ้านบูร์กและนีเคอร์ โคนา ทางด้านซ้ายของฝรั่งเศสนายพลแบร์ตรังต์ข้ามไปยึดฝั่งขวาแม่น้ำสปร แล้วจึงล้อมวงเหนี่ยวรั้งมิให้กองทหารในบังคับบัญชาบลูแซร์ไปเสียทางอื่น เพื่อให้ลูกจอมพลเนยซึ่งมาถึงเมืองคลิกซ์แล้วในวันนั้นเข้าตีป้อมได้โดยแน่นอนในวันรุ่งขึ้น

วันที่ ๒๑ กองทัพฝ่ายสมาคมประเทศได้ถอยไปยังที่มั่นแนวที่ ๒ แล้ว ด้านซ้ายและด้านกลางอยู่หลังลำธาร แต่ด้านขวายังยื่นออกมาข้างน้ำอยู่บนเทือกเนินไพรติลซ์ กองปีกขวากองทหารของบาร์โคลย์นั้นตั้งอยู่ที่โรงสีลม

เอมเปอเรอร์นั้นไปเปลี่ยนมีรับสั่งให้จอมพลอดิโนต์เข้าตีด้านซ้ายของข้าศึกแต่เวลา ๑๑ทุ่ม ครั้นเมื่อได้ทำให้ข้าศึกกังวลและส่งกองหนุนไปทางนั้นแล้ว จึงรวมกำลังของพระองค์ไปทางขวาของข้าศึก อนึ่งในทางนั้นจอมพลเนยขับไล่กองของบาร์โคลย์ถอยไปน้ำเตน แล้วก็เดินมุ่งไปยังบูร์เซินและตีได้หมู่บ้านไพรติลซ์ ซึ่งตั้งอยู่ทางปีกเกือบจะข้างหลังกองของบลูแซร์ บลูแซร์เสียดกอยู่ในที่น้ำกล้วอันตรายอย่างยิ่ง เพราะในขณะที่จอมพลเนยโอบปีกไปแล้วฉะนั้น กองทัพที่ ๔ ฝรั่งเศสก็เข้าตีทางน้ำอีกด้วย จอมพลมาร์ม็องต์ยังให้ปืนใหญ่ยิงทางปีกซ้ายอีก ถ้าหากว่าจอมพลเนยเดินโอบต่อไปอีกจนเข้าไปตรงหลังกองของบลูแซร์แล้ว กองนั้นเป็นต้องถึงความพินาศกระจัดกระจายหมดหรือต้องยอมเป็นเชลยศึก เพราะจะได้ถูกฝรั่งเศสล้อมโดยรอบ แต่ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ จอมพลเนยเดินมาแต่ไกลและได้รับคำสั่งจากเอมเปอเรอร์ไปเปลี่ยนว่าให้ยึดหอรบึงที่เบียด์เซินเป็นเครื่องหมายเดินตรงมา ก็ทำตามนั้นแต่ตามเครื่องหมายนั้นเป็นการเดินตรงเข้ามาทางปีกหาใช้โอบหลัง ทั้งนี้เพราะณไปเปลี่ยนทรงสั่งการแต่ไกลไม่ทรงทราบว่าเนยอยู่ตรงไหนแน่ จึงทรงตั้งทีศไม่ถูกแท้ เนยเองควรจะให้ความคิดแก้ไขคำสั่งของผู้บังคับบัญชาชั้นสูงให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นก็ต้องรู้สึกกว่าถ้าตน

โอบไปทางหลังจะทำประโยชน์ได้เต็มทีมากกว่า แล้วก็ทำไปไม่ต้องถือคำสั่งตรง
แนวเป็นศรีทนนไชย อย่างไรก็ดีเนย์หาโอบไม่กลับหยุดซังก บลู่แซร์เลยตีหมู่บ้าน
ไพร่ตักซังคนได้ชั่วคราวแล้วก็นำทหารของตนถอยไปโดยไม่ถึงซึ่งอันตราย

ถึงกระนั้นต้องนับได้แน่ว่าด้านขวาของฝ่ายสมาคมประเทศพ่ายแพ้แล้ว ขณะ
นั้นเป็นเวลาบ่าย ๔ โมง เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีรับสั่งให้ด้านกลางรุกหนักขึ้นไป
แล้วก็รวมกำลังเข้าตีโดยแตกหัก

กองทัพสมาคมประเทศทั้งที่มั่นของตนแล้วถอยไปเป็นระเบียบเรียบร้อยตามทาง
ไปเมืองไวส์เสนแบร์กและไปโลเบาเป็น ๒ ทาง ได้เสียทหารในการรบประมาณหมื่น
๕ พัน กองทัพฝรั่งเศสเสียทหารหมื่น ๓ พัน

การรบครั้งนี้ นับว่ายังไม่เป็นผลแตกหักแท้ ถ้าแม้ว่าจอมพลเนย์ได้โอบไป
หลังจริงและทั้งถ้าฝ่ายฝรั่งเศสมีทหารมามากจริงจะได้ผลดีแท้

แต่ทหารม้าฝรั่งเศสนั้นถึงแม้มีกำลังน้อยกว่าข้าศึกก็ยังได้พยายามทำการไล่ติดตาม
ตามเต็มความสามารถ ได้สู้รบกับกองระวังหลังฝ่ายข้าศึกหลายหนหลายครั้ง

วันที่ ๒๕ กองทัพฝรั่งเศสไปถึงแนวแม่น้ำโบแบร์ ฝ่ายประเทศสมาคมขอให้
หยุดรบ นโปเลียนตกลง เลยหยุดรบกันกำหนดว่าแต่วันที่ ๕ มิถุนายนไปจนถึงวันที่
๒๕ กรกฎาคม กำหนดเขตระหว่างกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายอยู่ตามแนวแม่น้ำโบแบร์และ
โอเดร์

การหยุดรบครั้งนี้ให้ผลร้ายกาจสำหรับฝ่ายฝรั่งเศส ถ้าฝรั่งเศสคงทำการต่อไป
ไม่หยุดเสีย ก็จะมีกำลังมากกว่าฝ่ายข้าศึกชนทุกที่ ๆ และทางฝ่ายข้าศึกนั้นก็มีการแก่ง
แย่งกันถึงกับฝ่ายรัสเซียก็อาจจะแยกจากฝ่ายปรัสเซีย และยกกลับเข้าไปในดินแดนโปแลนด์
แต่การหยุดรบให้เวลาให้ประเทศสมาคมกลับปรองดองกันเข้าได้อีก ให้จัดวางระเบียบ
ในกองทัพใหม่ และให้ส่งกำลังเพิ่มเติมในกองทัพที่ทำการรบอยู่นั้นอีกเป็นอันมาก

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

การหยุดรบซึ่งมาแล้วนี้เป็นเขตแบ่งระหว่างการทัพตอนที่ ๑ และที่ ๒ ตามกำหนดเดิมว่าจะหยุดจนวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ภายหลังได้เลื่อนต่อไปจนถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม พวกทูตานุทูตได้พยายามพูดจากันเพื่อทำสัญญาเลิกสงคราม แต่หาเป็นการสำเร็จไม่ เพราะนโปเลียนยังถือพระองค์ว่ามีกำลังมากอยู่ไม่ยอมที่จะทรงละทิ้งผลของการสงครามที่ได้ ไซยชนะมาในหนหลัง กับข้างฝ่ายประเทศเ้าสเตรียเลยตกลงเข้าในสมาคมกับประเทศรัสเซียและปรัสเซียทำการสงครามด้วย เพราะฉะนั้นในเวลาเริ่มการรบใหม่ กองทัพฝ่ายสมาคมประเทศตั้งอยู่ดังต่อไปนี้

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๖)

กองทหารรัสเซีย, ปรัสเซีย, สเวเดน, รวมกันเป็นจำนวน ๓ หมื่นคนอยู่ในดินแดนเม็คเคล่นบูร์กประชันกับทหารฝรั่งเศสในบังคับบัญชาจอมพลดาวุต กองทัพใหญ่ในบังคับบัญชาจอมพลแบร์นาค็อตต์ (เอาใจออกหากจากนโปเลียนไปเข้ากับฝ่ายข้าศึก) มีทหารรัสเซีย ๒ กองทัพน้อยทหารปรัสเซีย ๒ กองทัพน้อยทหารสเวเดน ๑ กองทัพน้อย รวมทหารราบ ๑๘๖ กองพัน ทหารม้า ๑๕๔ กองร้อย ปืนใหญ่ ๓๘๗ กระบอก รวมจำนวนทหาร ๕ หมื่นเรียกกันว่ากองทัพเหนือ ทำการอยู่ในเส้นตั้งแต่กรุงเบอร์ลินถึงเมืองวิตเดินแบร์ก มีน้ำที่บ่อกันกรุงเบอร์ลิน

กองทัพใหญ่อีกกอง ๑ ซึ่งมีนามว่ากองทัพซัคเซียในบังคับบัญชาจอมพลลูแซร์ ตั้งอยู่นำเมืองเบร็สเลา มีทหารราบ ๑๓๕ กองพัน ทหารม้า ๑๔๑ กองร้อย ปืนใหญ่ ๓๖๘ กระบอก, รวมจำนวนทหารประมาณแสนคน ม้า ๒ หมื่น

กองทัพหลวงของฝ่ายสมาคมประเทศอยู่ในดินแดนโบเฮเมีย ได้บังคับบัญชาเจ้าชาร์เชนแบร์ก มีกองทัพน้อยเ้าสเตรีย ๔ กอง กับทั้งกองระวังน้ำและกองหนุนซึ่งเป็นทหารเ้าสเตรียเหมือนกัน กองทัพน้อยรัสเซีย ๒ กอง และกองทหารรักษาพระองค์ของรัสเซียด้วย กองทัพน้อยปรัสเซีย ๑ กองกับกองทหารรักษาพระองค์ฝ่ายปรัสเซีย แบ่งเป็นทหารราบ ๒๒๔ กองพัน ทหารม้า ๒๕๘ กองร้อย ปืนใหญ่ ๕๐๐ กระบอกเศษ รวมเป็นจำนวนทหาร ๒ แสน ๓ หมื่น

ปี พ.ศ. ๒๓๕๖

นอกจากกองทัพซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น ฝ่ายประเทศสยามยังมีกองทัพหนุนอยู่ในดินแดนโปลซึ่งมีจำนวนทหาร ๖ หมื่น มีกองทัพน้อยเอเชียเตรียมซึ่งอยู่ที่เขตรแดนบาวาเรีย มีทหารทำการล้อมบ้อมต่าง ๆ อยู่รวมจำนวนตั้งแสน แล้วยังมีกรมกองทหารหนุนซึ่งกำลังจัดอยู่ในประเทศเอเชียและปรัสเซียอีกเป็นอันมาก

ข้างฝ่ายฝรั่งเศสนั้นเล่า กองทัพที่ ๔ ที่ ๗ ที่ ๑๒ รวมจำนวนทหาร ๙ หมื่น ในบังคับบัญชาจอมพลอูดีโนต์อยู่นำเมืองวิตเดินแบร์กที่ทางไปกรุงเบอร์ลินประชันอยู่กับกองทัพของแบร์นาต็อตต์ กองทัพที่ ๓ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๑๑ กับทั้งกองทัพทหารม้าที่ ๑ ที่ ๒ รวมจำนวนทหาร ๑ แสนในบังคับบัญชาจอมพลเนย์ อยู่ในมณฑลซิชเลเชียประชันอยู่กับกองทัพบลูแซร์ กองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๘ กับกองทัพทหารม้าที่ ๓ ที่ ๔ รวมจำนวนทหารประมาณ ๙ หมื่นตั้งอยู่ที่เมืองเบ็คเซ่น ประชันกับข้าศึกในโบเฮเมีย รักษาแนวแต่ซิดเทาลังแม่น้ำเอลเบ้ กองทัพที่ ๑๔ แบ่งกำลังรักษากรุงเดรสเตินและเมืองเปียร์นารวมจำนวนทหารหมื่น ๙ พันในบังคับบัญชาจอมพลกุวียองซังต์ซัวร์ เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเองเสด็จอยู่ที่เกอร์ลิตซ์พร้อมด้วยทหารรักษาพระองค์ ซึ่งมีจำนวนประมาณ ๔ หมื่น

การที่นโปเลียนได้ทรงจัดวางทหารตามที่บรรยายมานั้นนับว่าเป็นการงดงามเหมาะแก่เหตุการณ์ดีมาก ที่ตั้งของกองและระยะระหว่างกองทัพทั้ง ๓ ได้กำหนดให้ทำการต่อสู้กันทันได้สะดวกทุกด้าน ถ้ากองทัพเอเชียรุกออกมาทางฝั่งขวาแม่น้ำเอลเบ้ ก็จะต้องประทะกับกองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๘ ของฝรั่งเศสแต่เริ่มแรก แล้วกองทหารรักษาพระองค์จะมาช่วยได้ภายใน ๑ วัน ทำให้ฝรั่งเศสมีกำลังแสน ๒ หมื่น ทางซิชเลเชียจอมพลเนย์มีทหารสำหรับต่อสู้กับบลูแซร์แสนคน ทหารรักษาพระองค์ก็อยู่ไม่ไกลนัก เพราะฉะนั้นภายใน ๑ วันหรือ ๒ วัน ฝรั่งเศสก็อาจมีกำลังแสน ๔ หมื่นทางนั้น ทางกรุงเบอร์ลินจอมพลอูดีโนต์มีกำลัง ๙ หมื่นสำหรับต่อสู้กับข้าศึก ๘ หมื่น ทหารของข้าศึกได้บังคับบัญชาแบร์นาต็อตต์ ๘ หมื่นนี้เป็นทหารใหม่โดยมากไม่สู้ดี เพราะฉะนั้น

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

นับว่าฝ่ายฝรั่งเศสคงต้านทานได้โดยง่าย ในที่สุดถ้าหากว่าซาร์เซ่นแบร์กจะรุกรมาทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเอลเบ้ กองทัพที่ ๑ อาจไปจากเบ็ตต์เซ่นยังกรุงเทรียร์สเคินในวันเดียว รวมกับกองทัพที่ ๑๔ เป็นกำลัง ๕ หมื่น แล้วกองทัพที่ ๒ และที่ ๘ กับทั้งทหารรักษาพระองค์อาจไปถึงได้ภายใน ๔ วันทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสมีกำลังแสน ๔ หมื่น

ส่วนการที่ฝ่ายประเทศสมาคมนจะรุกรมาตีเมืองไลป์ซิกนั้น เอ็มเปอเรอร์โนโปเลียนทรงเห็นว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ ในขณะนี้ และรับสั่งว่าอยากให้ข้าศึกทำเช่นนั้นเสียอีก เพราะจะทรงสามารถทำให้ข้าศึกเองรู้สึกเสียใจโดยเร็ว

คราวนี้จะพิจารณาความคิดและแผนการสงครามของแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายสำหรับการทัพตอนที่ ๒

แผนการสงครามของฝ่ายประเทศสมาคมนั้น คือจะโอบล้อมกำลังของเอ็มเปอเรอร์โนโปเลียน ให้จำเป็นต้องรวมกันเข้าหมดในที่ใดที่หนึ่ง แล้วคราวนี้จะไปตีทางส่งกำลังทางหลังทั้งครั้งไว้ข้างหน้าด้วย ซึ่งอาจทำได้เพราะฝ่ายสมาคมนมีจำนวนทหารมากกว่า แล้วเอ็มเปอเรอร์โนโปเลียนก็จะไม่สามารถหาเสบียงอาหารมาเลี้ยงทหารได้ ในการโอบล้อมนั้นคิดว่าจะให้ฝ่ายตนรุกในทางที่โนโปเลียนมิได้เสด็จอยู่เอง แต่ถ้านโปเลียนเสด็จไปทางไหนเมื่อใดก็ให้ทางนั้นรับรอยโดยเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้กองหนุนของโนโปเลียนต้องเดินไปเดินมาจนเหน็ดเหนื่อยอดโรย กองทัพฝรั่งเศสก็จะลดกำลังลง และเมื่อถึงเวลาเหมาะฝ่ายตนก็จะได้รวมกำลังเข้าตีแตกหักให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี

แผนการสงครามอันนี้นับว่าช่างคิดและเหมาะสมกับเหตุการณ์อย่างยิ่ง

ข้างฝ่ายเอ็มเปอเรอร์โนโปเลียนทรงเกณฑ์กำลัง ๒ ฝ่ายหาถูกไม่ว่ามากน้อยกว่ากันเพียงใด ซึ่งเป็นการแปลกผิดกับที่เคยเป็นมาแล้วแต่ก่อน เดิมเคยทรงกะเม้นนักครั้นเมื่อคเนลิตเข้าพระไทยว่ากำลังข้าศึกน้อยกว่าที่มีจริงก็เลยทรงดำหริจะรุก ๓ ทางพร้อมกัน ทางเหนือจะให้จอมพลอูดีโนตีรุกไปกรุงเบอร์ลิน ให้กองพลซึ่งรักษาอยู่ในบ้อมเมืองนัคเดบูร์กออกจากบ้อมช่วยรุกด้วย ทั้งกองทัพดาวุต์ก็ให้รุกไปจากฮัมบูร์ก

ทางใต้พระองค์เองจะคุมทหารรุกเข้าไปในโบฮีเมีย ทางกลางให้จอมพลเนย์
รุกไปทางเบร็สเลา เพื่อเป็นการป้องกันหลังของกองที่จะยกไปในโบฮีเมียนั้น

เอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จไปยังกองทัพที่ ๘ ก่อน ครั้นเมื่อหมดกำหนดหยุดรบ
ก็เสด็จเข้าไปในโบฮีเมียกับทหารม้ารักษาพระองค์เพื่อลาดตระเวนภูมิประเทศและเหตุ
การณ์ฝ่ายข้าศึก ขณะนั้นได้ทรงรับข่าวว่ากองทัพซิเลเชียของฝ่ายข้าศึกไม่รอให้หมด
กำหนดหยุดรบ ได้รุกออกมาแล้วและขับไล่กองทัพที่ ๕ ที่ ๓ ฝรั่งเศสลงมาถึงแนวเม
น้ำโบแบร์ เอมเปอเรอร์นโปเลียนรีบเสด็จไปทางนั้นพร้อมด้วยทหารม้ารักษาพระองค์
และทหารม้ากองหนุนโดยทันที วันที่ ๒๑ สิงหาคมได้รับสั่งให้ทหารฝรั่งเศสทางนั้น
กลับรุกตลอดแนว กองทัพซิเลเชียถูกตีอย่างแรงเลยถอยไปหลังแนวแม่น้ำคัตซ์บาช
และไปยังเมืองเยาเออร์ เสียทหาร ๘ พัน แต่อีกไม่ช้านักนโปเลียนก็ต้องหยุด
การรุก เพราะได้ทรงทราบข่าวว่ากองทัพใหญ่ฝ่ายข้าศึกในโบฮีเมียได้รุกข้ามภูเขามา
ทางกรุงเดรสเดน ทรงเห็นชัดว่าพระองค์จำเป็นจะต้องเสด็จไปทางนั้น จึงทรงมอบให้
มัคโดนาลด์อยู่คุมกองทัพที่ ๓ ที่ ๕ ที่ ๑๑ ต่อสู้กับลูแซร์ พระองค์เองทรงนำทหารรักษา
พระองค์ทหารกองทัพที่ ๖ และทหารม้าหนุนกลับไปทางเดรสเดน

ครั้นเสด็จไปถึงก็เห็นจอมพลคูวียองซังต์ ชีร์กอยเข้ามาอยู่ในบ้อมค่ายที่เมือง
เดรสเดน นายพลวังคัมมอยู่เคอนิกสไตน์ จอมพลวิกตอร์อยู่ที่สโตลเบิน ส่วน
กองทัพใหญ่ของประเทศสมาคมนั้นจัดขบวนรบเป็นปีกแผ่นใหญ่โตอยู่น่ากรุงเดรสเดน

นโปเลียนได้ทรงดำริอยู่พักหนึ่งว่าจะข้ามแม่น้ำเอลเบที่เคอนิกสไตน์พร้อมด้วย
ทหารที่มีอยู่ทั้งหมด คือกองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๖ ทหารม้าหนุน ทหารรักษาพระองค์
รวมเป็นจำนวนประมาณแสน ๕ หมื่น แล้วรุกเป็นปีกแผ่นรวมกันไปยังทางส่งกำลัง
ของกองทัพใหญ่ฝ่ายข้าศึกในโบฮีเมีย พระดำหริอันนี้อาจเป็นผลสำเร็จได้ และถ้า
สำเร็จจะทำให้การสงครามดำเนินไปอีกอย่างหนึ่งทีเดียว แต่ในการที่จะเป็นผลสำเร็จ
นั้นต้องให้เดรสเดนต้านทานข้าศึกอยู่ ๔-๕ วันไม่ให้ข้าศึกตีได้ ทรงเห็นว่ากองทัพ
ที่ ๑๔ ซึ่งรักษากรุงนั้นไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานไว้ได้ตั้งวานี้

การทัพในประเภทชักโซเน่

เพราะฉะนั้นเอมเปอเรอร์โนโปเลียนทรงวางกองทัพที่ ๑ ไว้ที่เปียร์น่าแล้วทหารนอก
จากนั้นส่งตรงไปกรุงเดรสเดน เพื่อทำการรบกับกองทัพใหญ่ฝ่ายข้าศึกในที่นั้น การรบนี้
ได้เป็นไปในระหว่างเวลา ๒ วัน คือวันที่ ๒๖ และวันที่ ๒๗ สิงหาคม

เราจะต้องพิจารณารูปของสนามรบเสียก่อน กรุงเดรสเดนนี้นั้นตั้งริมแม่น้ำ
เอลเบ แล้วทางทิศใต้มีเทือกถึงเขาแนวที่สุดของเทือกเขาใหญ่โบฮีเมียล้อมอยู่
เทือกถึงเขานี้มีอาการเป็นซีกวงกลมลาดลงมาหาเมือง ทำให้ฝ่ายสมาคมประเทศใช้แนว
ยอดเป็นทิวเขานี้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งสูงกว่าทิวเขารังเศส บนทิวเขานี้ทหารรัสเซีย
ขึ้นมาเป็นด้านขวา ทหารปรัสเซียเป็นด้านกลาง ทหารออสเตรียเป็นด้านซ้าย
ขบวนรบของประเทศสมาคมมีอาการเป็นซีกวงกลมอันกว้างยาว ปีกทั้ง ๒ จุดแม่น้ำ
เอลเบเหนือมาจากเมืองข้างหนึ่ง ไหลมาจากเมืองข้างหนึ่ง แต่ในระหว่างด้านซ้ายกับด้าน
กลางนั้นมีความลึกอันมีนามว่าเพลาเอ็นคินอยู่ทำให้การติดต่อกันระหว่างด้านทั้ง ๒ นั้น
ลำบาก

ข้างฝ่ายฝรั่งเศสปีกของขบวนรบทั้ง ๒ ข้างก็จดแม่น้ำเอลเบเหมือนกัน ด้าน
กลางมี บัอมสนามหลายอันซึ่งโนโปเลียนได้มีรับสั่งให้ทำขึ้นสำหรับป้องกันกรุงเดรสเดน
นั้นถ้ายังอยู่ โดยที่บัอมสนามเหล่านี้เท่านั้นกองทัพฝรั่งเศสจึงสามารถตั้งอยู่ในที่มั่น
อันฝ่ายข้าศึกโอบและยิงได้จากที่สูง แล้วยังทำให้สามารถดำเนินการรบตามพระดำริ
ของเอมเปอเรอร์โนโปเลียนสำหรับวันที่ ๒๗ นั้นได้

เจ้าชาร์เลนแบร์กได้มาจัดขบวนรบอยู่นำกรุงเดรสเดนแต่เมื่อวันที่ ๒๖ มีกำลัง
มากอยู่แล้ว แต่ต้องการจะคอยให้กองปีกซ้ายในบังคับบัญชาเคิลเนา (ออสเตรีย)
มาถึงเสียก่อน ซึ่งทำให้เป็นการเสียเวลาไป ครั้นกองปีกซ้ายมาถึงเข้าที่ในแนว
เอมเปอเรอร์โนโปเลียนเสด็จมาถึงเดรสเดนพร้อมด้วยทหารที่มาช่วยนั้นแล้ว

แม้ทัพฝ่ายออสเตรียเกิดวิตกว่าจะทำการไม่สำเร็จจึงออกคำสั่งให้ถอย แต่
ก่อนที่คำสั่งจะไปถึงกองทหารต่าง ๆ ซึ่งเป็นจำนวนมากและตั้งเป็นแนวขีดยาวนั้น

ปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ได้เริ่มการรบกันเสียแล้ว ทหารรัสเซียรุกทางขวาระหว่างโกรัสส์การ์เต็น(สวนใหญ่) กับแม่น้ำเอลเบ่ ทหารปรัสเซียได้โกรัสส์การ์เต็นซึ่งทหารฝรั่งเศสรักษาอยู่เป็นจำนวนน้อย ทหารแอสเตรียตีได้ล้อมสนามอันกลางซึ่งอยู่ที่สวนเมย์ชินสกี ทางซ้ายกองทัพเคิลเนรุกออกมาทางถนนจากไฟรแบร์ก ขณะนี้เป็นเวลาบ่าย ๕ โมงแล้ว และเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้เสด็จเข้าในเครืสเตนกับทหารม้าและทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่า ทหารม้าได้รับคำสั่งให้ไปทางด้านขวา (ของฝรั่งเศส) ทางประตูไฟรแบร์ก ทหารรักษาพระองค์ไปอยู่ที่กำแพงเมืองหนันทหารกองทัพที่ ๑๑ การที่จัดไปทั้งนี้เป็นการพอเพียงที่จะต้านทานข้าศึกไว้ได้ แล้วอีกไม่ช้าทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่ ๔ กองพลก็ข้ามสะพานเข้าไปในเมือง จอมพลเนย์และจอมพลมอร์ทียะร์ต่างนำทหารรักษาพระองค์คนละ ๒ กองพลออกไปทางประตูไปปิลล์นิตซ์และเปียร์น่า เข้าตีข้าศึกโดยแข็งแรง ข้าศึกเลยถอยฝ่ายฝรั่งเศสได้ตำบลที่ข้าศึกตั้งได้เมื่อเช้านั้นกลับคืนหมด ข้าศึกกลับไปยังที่มั่นบนเทือกเขา

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๗ เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงเห็นว่าทางด้านกลางมีป้อมค่ายกำบังมั่นคงพอไว้ใจได้แล้ว ทรงดำหริจะตีทางปีก ๒ ข้างจึงทรงจัดขบวนรบดังต่อไปนี้ ด้านขวาในบังคับบัญชามัวร์มีทหารของกองทัพที่ ๒ สี่กองพลเป็นจำนวนทหาร ๒ หมื่น ม้าหมื่น ๒ พัน มีน้ำที่รุกไประหว่างแม่น้ำเอลเบ่กับลุ่มน้ำห้วยเพลาเอ็น ตีด้านปีกซ้ายของฝ่ายประเทศสมาคม ซึ่งมีห้วยลึกก็ติดกันไม่ติดต่อกับด้านกลางนั้น ด้านกลางมีกองทัพที่ ๖ และที่ ๑๔ ตั้งค่ายอยู่ในป้อมค่ายสนามระหว่างแม่น้ำไวส์เสร์ดซ์และโกรัสส์การ์เต็น ด้านซ้ายในบังคับบัญชาจอมพลเนย์มีทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่ ๔ กองพล กับทหารม้าของมังซูตี มีน้ำที่รุกไประหว่างโกรัสส์การ์เต็นกับแม่น้ำเอลเบ่ ทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่ากับกองปืนใหญ่หนุนอันแข็งแรงตั้งอยู่หลังกองทัพที่ ๖ รวมทหารทั้งหมดในกองทัพมีจำนวนแสน ๒ หมื่น

ฝ่ายประเทศสมาคมมีทหารแสน ๘ หมื่นจัดเป็นขบวนรบดังต่อไปนี้ ด้านขวาทหารรัสเซียในบังคับบัญชาวิตส์เก็นสไตน์ ตั้งอยู่ระหว่างตำบลโคบร์ดซ์และลือบ์นิตซ์

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

มีทหารรักษาพระองค์รัสเซียเป็นกองหนุนอยู่ที่โคธึน่า ด้านกลางทหารปรัสเซียกับ
ทหารเฮาส์เทรีย ๒ กองทัพน้อย ตั้งอยู่ระหว่างตำบลลือชบ์นิตซ์และเพิลาเอ็นผ่าน
เร็คคินิตซ์ มีกองหนุนอยู่ข้างละ ๒ กอง เป็นทหารปรัสเซีย ๑ กองทหารเฮาส์เทรีย ๑
กอง ด้านซ้ายกองทัพเกิดเนากับกองพลอิสระทหารเฮาส์เทรีย ๑ กอง

กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ จัดขบวนรบประชันน้ำกันอยู่ดังนี้ แล้วเอมเปอเรอร์โนไปเยือน
มีรับสั่งให้ด้านปีกทั้ง ๒ ของพระองค์รุกออกไป ทั้ง ๆ ที่ฝนกำลังตกหนัก

ทางขวาทหารราบของจอมพลวิกตอรรุกไประหว่างลุ่มน้ำเพิลาเอ็นและทางไปไฟร
แบร์ก ได้ตีหมู่บ้านโลบ์เท, เนาส์ลิตซ์และกอร์บิตซ์ ซึ่งเป็นที่ยึดมั่นของแนวรบ
ทหารเฮาส์เทรีย ทหาร ๑ กองพลเข้าตีหมู่บ้าน ๑ หมู่ กองพลที่ ๔ เป็นกองหนุน
ทหารม้าของมูราตส์รุกตามไปทางขวาของถนนไฟรแบร์ก และพยายามจะโอบปีกซ้ายฝ่าย
เฮาส์เทรีย ครั้นเมื่อโอบสำเร็จแล้วก็ตีปีกซ้ายโดยจับพลันพันทางโดยรวดเร็ว
ทหารเฮาส์เทรียถอยไปเป็นอลหม่าน ที่ตกเป็นเชลยศึกก็มาก แล้วทหารม้าฝรั่งเศส
ได้ปืนใหญ่หลายกระบอกด้วย

ทางซ้ายจอมพลเนย์เดินผ่านไปหลังตำบลโกร์สสการ์เตนแล้วก็ให้กองพลทั้ง ๔
จัดขบวนรบระหว่างตำบลกรูน่าและโคบรีตซ์ คือนั้นไปเข้าตีทหารรัสเซียจนต้องถอย
แปลว่าการเข้าตีทางปีกทั้ง ๒ ข้างเป็นผลสำเร็จแก่ฝ่ายฝรั่งเศส

ระหว่างนี้ทางต้นกลางต่างฝ่ายต่างยิงปืนใหญ่โดยแข็งแรง

เจ้าชัวร์เซินแบร์กเห็นว่าด้านปีกของตนทั้ง ๒ ต้องถอยลงไปแล้ว เกรงจะถูก
ตัดทางส่งกำลังจากโบเฮเมีย ก็ละทิ้งสนามรบถอยไปยอมให้ฝ่ายฝรั่งเศสเป็นผู้มีชัย

ในการรบที่เดรสเดินนี้ฝรั่งเศสเสียทหารระหว่าง ๘ พันกับหมื่น ฝ่ายประเทศ
สมาคมเสียทหารบาดเจ็บล้มตายหมื่น เป็นเชลยศึกหมื่น ๕ พันเสียปืนใหญ่ประมาณ
๔๐ กระบอก

ผลของการมีชัยชนะครั้งนี้ควรจะได้สำหรับฝรั่งเศสอย่างยิ่งขึ้น เพราะว่ากองทัพที่ ๑
ฝรั่งเศสตั้งอยู่ที่เปียร์น่า หลังด้านขวาของฝ่ายประเทศสมาคมและที่ทางถอยอันสำคัญ
ของฝ่ายนั้น แต่พอเย็นมีเหตุการณ์ติดขัดต่าง ๆ ซึ่งทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสไม่สามารถได้ผล
ตามที่

ปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ตามความเป็นจริงการดำเนินไปดังนี้ ทหารฝ่ายประเทศสยามลอบไป ๓ ทาง คือทางไปเปแตร์สวัลด์, ไปอัลเต็นแบร์ก, และไปไฟรบวร์ก ทหารฝรั่งเศสก็ได้ติดตามไปทั้ง ๓ ทาง มูราตได้ติดตามทางขวา, มาร์ม็องต์ทางกลาง, จอมพลกูวียอง ซังต์ซัวร์และทหารรักษาพระองค์ขึ้นใหม่ทางซ้าย ในขณะที่เดินติดตามนี้เอมเปอเรอร์ นโปเลียนทรงละทิ้งกองทัพ เสด็จกลับเข้ากรุงเคิร์สเดนเสีย จะเป็นด้วยเพราะได้ทรง รับข่าวไม่ดีจากอูตีโนต์หรือเพราะมีอาการไม่ทรงสบายอย่างใดอย่างหนึ่ง คราวนี้การไล่ ติดตามซึ่งควรจะเป็นไปโดยแข็งแรงนั้นก็กลับมีอาการน้อยเฉื่อยชา เฉพาะแต่นายพล วังคัมม์เท่านั้นทำตามคำสั่งซึ่งได้รับ นำทหารกองทัพที่ ๑ ของตนตามทหารข้าศึกไป ทางเปแตร์สวัลด์โดยแข็งแรง และตามเข้าไปในโบเฮเมียจนถึงลุ่มน้ำเทปลิตซ์

จอมพลมาร์ม็องต์และซังต์ซัวร์หาเดินไปโดยเร็วไม่และพอไปถึงแนวสันเขาก็กหยุด เสีย เหตุนี้ทำให้มีอันตรายเกิดขึ้นแก่ทหารฝรั่งเศสที่เมืองคูล์มเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม

วังคัมม์ตั้งยัดมั่นที่คูล์มซึ่งเป็นที่พักทางลอบสำคัญของผู้ข้าศึกไปยังอัลเต็นแบร์ก และเทปลิตซ์ เลย์ต้องรบกับขบวนซ้ายและขบวนกลางของฝ่ายข้าศึกทั้ง ๒ ขบวน

ถึงแม้ว่าถูกข้าศึกอันมีกำลังมากกว่าเป็นอันมากเข้าตีดังนี้ วังคัมม์ก็ยังพยายามต้านทาน เป็นสามารถ จนกระทั่งวันที่ ๓๐ เกิดเคราะห์ร้ายพเอินให้กองทัพน้อยปรุสเข้าในบังคับบัญชาใกล้ชิด ซึ่งไปหลงอยู่ในหมู่เขาระหว่างถนนไปเปแตร์สวัลด์และอัลเต็นแบร์ก นั้นไหลออกมาทางข้างหลังกองทัพฝรั่งเศสในขณะที่กำลังรบกันอยู่ วังคัมม์เห็นว่าตน ถูกล้อมรอบทุกทางก็พยายามตีฝ่าแนวข้าศึก แต่ไม่สามารถทำการให้เป็นผลสำเร็จได้ เพราะข้าศึกมีกำลังมากกว่ามาก วังคัมม์เสียปืนใหญ่หมด และตนเองก็ถูกจับเป็น ชเลบส์ก แต่ทหารที่เหลือก็ยังตีฝ่าแนวทหารใกล้ชิดเข้าหมู่เขาไปได้ การรบที่คูล์ม ทำให้ฝรั่งเศสเสียทหารบาดเจ็บล้มตายระหว่าง ๕ พันกับ ๖ พันถูกจับเป็นชเลบส์ก ๑ พัน เสียปืนใหญ่ ๕๐ กระบอกเศษ การที่ทหารฝรั่งเศสไปเป็นอันตรายลงครั้งนี้ลบล้างผล ที่ได้ ไซยชนะที่เคิร์สเดนและทำให้ฝ่ายสยามประเทศมีใจขึ้นเป็นอันมาก

คราวนี้จะต้องย้อนกลับไปพูดถึงเหตุการณ์ที่แนวแม่น้ำคัตซ์นา

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ในขณะที่เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงมอบให้มัคโดนาลด์คุมทหารกองทัพบที่ ๓ ที่ ๕ ที่ ๑๑ อยู่ทางนั้น ได้มีรับสั่งให้ทำการรุกต่อไป เพื่อมิให้ข้าศึกรู้สึกลัวว่าพระองค์เองเสด็จไปทางอื่นแล้ว

วันที่ ๒๖ สิงหาคมจอมพลมัคโดนาลด์จึงรุกไปหากองทัพบที่เลเชียได้จัดส่งทหาร ๒ กองพลไปทางขวาก่อน ให้รุกทางฝั่งขวาแม่น้ำโบแบร์ ๑ กองพล ทางฝั่งซ้าย ๑ กองพล เพื่่อมุ่งหมายตีเมืองเฮียร์ชแบร์กซึ่งมีกองทหารขนาดย่อมของปรัสเซียรักษาอยู่แปลว่าแยกกระจายกำลังไปทำการอันไม่สำคัญพอเลย

ต่อไปมัคโดนาลด์เองคุมทหารกองทัพบที่ ๕ และที่ ๑๑ ออกจากโกลด์แบร์กไปยังเฮาแอร์ แล้วสั่งให้กองทัพบที่ ๓ พร้อมด้วยทหารม้าของเซบัสเทียนเดินไปออกทางลิกนิตซ์ ทางปีกซ้ายของฝ่ายปรัสเซีย

การรุกรบวงนั้นกว้างขวางนัก ยากที่จะทำให้เรียบร้อยพร้อมเพรียงกันได้แล้วอากาศก็ไม่ดีด้วยในเวลานั้น

บลูเชร์จัดทหารส่วน ๑ ต้านทานมัคโดนาลด์ไว้ทางน้ำแล้วนำทหารส่วนมากทุ่มเทไปทางกองทัพบที่ ๓ ฝรั่งเศส ทหารฝรั่งเศส ๑ กองพลน้อยซึ่งรุกออกข้างน้ำมากและข้ามแนวแม่น้ำวูเด็นเดอไนส์เส้ ไปนั้นประทะกับข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่ามาก แล้วก็ถูกตีแตกยับเยิน ทหารม้าฝรั่งเศสเข้าประจันบานหลายหนก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ปืนใหญ่ก็จมโคลน ความอลหม่านก็เกิดขึ้นในกองทัพบฝรั่งเศส จอมพลมัคโดนาลด์ต้องถอยมาหลังลุ่มน้ำโบแบร์ มายังเลอเว่นแบร์กและบุนซ์เลา กองพลบูโชต์ซึ่งได้รับคำสั่งให้ไปยังเฮียร์ชแบร์กทางฝั่งขวาเกิดขาดตอนจากทหารอื่นโดยที่เกิควมตื่นตระหนกขึ้น ถูกกองทัพบที่เลเชียทั้งหมดเข้าล้อมและต้องวางอาวุธยอมเป็นเชลยศึกทั้งกองพล

วันที่ ๓๐ สิงหาคมทางซัคเซียฝรั่งเศสต้องถอยละทิ้งพื้นที่ให้ข้าศึก เสียปืนใหญ่ร้อยกระบอก ทหารบาดเจ็บล้มตายหรือเป็นเชลยศึกหมื่นคน แล้วทหารที่เหลือออกจากแถวก็เป็นจำนวนถึงหมื่น ในกองทัพบยังมีทหารเหลืออยู่ ๕ หมื่นเท่านั้น ในทางน้ำใจทหารฝรั่งเศสก็เกิดความย่อท้อ ข้างฝ่ายโน้นตรงกันข้ามมีความมั่นคงขึ้น

ในขณะที่เดียวกันนี้การดำเนินสงครามทางเบอร์ลินก็ไม่เป็นผลที่ดี

ปี พ.ศ. ๒๓๔๖

เอมเปอเรอร์นโปเลียนได้มีรับสั่งให้อูติโนตร์ถูกไปทางกรุงเบอร์ลิน พอหมดกำหนดหยุดรบก็ให้คุมกองทัพที่ ๔ ที่ ๑ ที่ ๑๒ และกองทหารม้าหนุนรุกไปที่เดียว รวมจำนวนทหารประมาณ ๖ หมื่น ๕ พัน

จอมพลอูติโนตร์มีทหารฝ่ายข้าศึก ๕ หมื่นในบังคับบัญชาแบร์นาโดตต์ ตั้งอยู่นาตุน

นโปเลียนมีพระประสงค์จะให้กองทัพดาวุตต์ออกจากฮัมบูร์กและทหาร ๑ กองพลออกจากมัคเดบูร์กไปช่วยด้วย

วันที่ ๒๑ สิงหาคมจอมพลอูติโนตร์ถูกไปตามคำสั่งไปยังเทรียร์บั้นตีได้ตำบลนัมปลัน แล้วถูกรุกไปหาที่มั่นของข้าศึกที่รูส์ลสдорฟ แบ่งทหารเป็น ๓ ขบวนซึ่งมีระยะห่างจากกันประมาณ ๘ กิโลเมตร กองทัพที่ ๔ เป็นขบวนขวาเดินไปยังบลังเค่นเฟ็ลเด์ กองทัพที่ ๑ เป็นขบวนกลางออกจากกวัตส์ตอคคัมมิงไปโกริสส์เบเร็น กองทัพที่ ๑๒ เป็นขบวนซ้ายเดินไปยังอาห์เร็นสдорฟ ขบวนทั้ง ๓ ต่างประทะกับข้าศึกโดยไม่มีอาการติดต่อซึ่งกันและกัน ขบวนทางปีก ๒ ข้างมีการรบแต่เล็กน้อย ส่วนขบวนกลางถูกข้าศึกตีแตกที่โกริสส์เบเร็น กองทัพใหญ่ทั้งกองก็เลิกลอยไปยังวิตเตินแบร์ก ไปถึงณวันที่ ๓๐ เสียทหารหมื่น ๒ พันปืนใหญ่ประมาณ ๑๕ กระบอก

เมื่อปรากฏว่ามีการเสียหายที่คุลมที่แม่น้ำคัทซ์บาซและที่โกริสส์เบเร็นดังนี้แล้ว เอมเปอเรอร์นโปเลียนจึงทรงจัดการดังต่อไปนี้ ส่งจอมพลเนย์ไปยังวิตเตินแบร์กให้ทำการแทนอูติโนตร์ จัดทหารรักษากรุงเดรสเดน ๓ กองทัพน้อย คือกองทัพที่ ๑ ซึ่งจัดเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นใหม่ที่เดรสเดนนั้นเองในบังคับบัญชาเคานต์โลโบ กองทัพที่ ๒ ที่ให้ตั้งที่ทางไปไฟรแบร์ก กองทัพที่ ๑๔ ซึ่งให้ตั้งที่ทางไปเปแตร์สวัลด์ แล้วณวันที่ ๓ กันยายนได้รับเสด็จไปยังกองทัพมัคโดนาลด์ ซึ่งได้ถอยมาจนถึงแม่น้ำแซน ทรงหวังว่าจะได้มีการรบกับกองทัพซีเลเซีย

ฝ่ายบลูแซร์พอทราบว่านโปเลียนเสด็จมาก็จัดการถอยตามที่ได้ตกลงวางแผนกันไว้ ทำลายที่ข้ามน้ำต่างๆ เสียสิ้นด้วย ทั้งให้กองระวังหลังทำการรบต้านทาน กองหลวงถอยไปกำบังหลังแนวต้านทานในภูมิประเทศ

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ในขณะเดียวกันนั้นกองทัพใหญ่ในโบฮีเมียก็กลับรุกออกมาอีกทำการเอะอะทางเปียร์น่า เอ็มเปอเรอร์ก็ไปเลียนเสด็จกลับไปกรุงเดรสเดน พาทหารรักษาพระองค์ไปด้วย ให้มัคโดนาลด์คงอยู่ที่เบ้าต์เซิน ส่งกองทัพที่ ๖ ไปยังเคอนิกส์บวร์ค การเดินไปเดินมาทั้งนี้ทำให้ทหารฝรั่งเศสเหน็ดเหนื่อยทรุดโทรม

ระหว่างนั้นจอมพลเนย์ได้รับคำสั่งให้เดินจากวิตเตินแบร์กไปยังบาร์ธ เพื่อรุกไปยังกรุงเบอร์ลินจากนั้น แปลว่าจะเดินหันข้างต่อน้ำซัคส์ วันที่ ๕ กันยายนเนย์เริ่มทำการ ลอบเดินออกจากวิตเตินแบร์กสำเร็จไปถึงชายน้ำ รุ่งขึ้นเดินไปยูเดร์บอก แต่ว่ากองทัพน้อยทั้ง ๓ กองในบังคับบัญชาเนย์นั้นเดินตามกันเป็นขบวนยืดยาว แบ่งเป็น ๓ ตอนซึ่งเว้นระยะต่อห่างจากกันหลายชั่วโมง

คราวนี้ไปประทะกับกองทัพน้อยปรัสเซียซึ่งขณะนั้นเดินเนวิตซ์ ซัคส์ก็ทางอยู่ข้างน้ำ แล้วในขณะเดียวกันกองทัพแบร์นาค็อดต์ทั้งกองรุกรมยังปักชายของฝรั่งเศส

จอมพลเนย์จัดขบวนรบเป็นมมข้อศอกหันหน้าหาซัคส์ทั้ง ๒ ทาง แต่เนย์มีกำลังเพียง ๕ หมื่น เท่านั้น ซัคส์มี ๘ หมื่น แล้วทหารฝรั่งเศสที่เข้าในการรบครั้งนี้ก็ยังไม่คุ้นเคยแก่การสงครามด้วย ฝ่ายฝรั่งเศสเสียเปรียบทุกประการ ทหารซัคโซเนียซึ่งอยู่กับฝรั่งเศสทั้งอาวุธเสียแล้วก็ร้องตะโกนว่า “ใครหนี่รอดได้หนี่ไป” กองทัพทั้งกองก็แตกถอยไปในไม่ช้าก็ถอยไปยังทอร์เกา วันที่ ๘ มาถึงเมืองนั้นเหลือทหาร ๓ หมื่น ๒ พัน ได้เสียทหารไป หมื่น ๕ พัน ปืนใหญ่ ๒๐ กระบอก

ในการรบที่เดินเนวิตซ์ฝรั่งเศสถึงซึ่งปราชัยเป็นครั้งที่ ๔ นับแต่เริ่มการทัพตอนที่ ๒ มา

ตามที่กล่าวมาแล้ว ในระหว่างนี้กองทัพใหญ่ฝ่ายประเทศสมาคมในโบฮีเมียได้ข้ามเขาออกมาอีกเพื่อช่วยบลูเชร์ เอ็มเปอเรอร์ก็ไปเลียนเสด็จกลับจากเบ้าต์เซินคุมทหารไปสู้รบกับกองทัพโบฮีเมีย กองทัพนั้นถอยไปทันทีตามวิธีซึ่งได้กำหนดไว้และถอยพ้นไปได้ วันที่ ๑๒ นโปเลียนเสด็จกลับเข้ากรุงเดรสเดน

เวลานี้เหตุการณ์ในกองทัพฝรั่งเศสเป็นดังนี้ มีกำลังลดถอยลงกว่าเดิมมาก ทหารได้ถูกอาวุธบาดเจ็บล้มตายหรือออกไปจากแถวด้วยความเหน็ดเหนื่อย, หน้หาย

หรือกลายเป็นโจร รวมจำนวนถึงแสน จอมพลเนย์อยู่ที่หอเกมมัทหาร ๓ หมั่น ๒ พัน จอมพลมัคโคมาลต์อยู่ที่สโตนเป็นที่แม่น้ำเวสนิตซ์มีกำลัง ๕ หมื่นต้องถอยมาจากเบ้าตั้นเซ่นละทังแนวแม่น้ำสเปร์ จอมพลซังต์ชร์อยู่ที่เปียร์นา จอมพลวิกตอร์อยู่ที่ไฟรบวร์ก กองหนุนอยู่ที่เดรสเดน กองทัพทหารม้าที่ ๖ ได้รับคำสั่งให้ไปยังโกร์สเสนไฮน์ เพื่อติดต่อระหว่างเดรสเดนกับทอร์เกา และเพื่อป้องกันการไปมาตามลำน้ำเอลเบ้ จอมพลโอเบโรรักษาทางถอยมิกองทัพที่ ๙ เป็นกำลัง

วันที่ ๑๕ ที่ ๑๖ เมื่อกองทัพใหญ่ในโบเฮเมียได้เริ่มรุกอีกแล้ว เอมเปอเรอร์นโปเลียนจึงทรงรวมกำลังกองทัพน้อยหลายกองและรุกเข้าไปในโบเฮเมีย แต่โดยที่อากาศไม่ดีเดินลำบากยิ่งนักและที่มั่นของข้าศึกก็แข็งแรงเหลือเกิน เลยทำการอย่างใดมิได้ ต้องถอยมาตั้งอยู่ที่เปียร์นา

ข้างฝ่ายประเทศสมาคมมีความฮึกเหิมยิ่งขึ้น จึงวางแผนการสงครามใหม่ คือจะรุกไปตัดทางส่งกำลังของฝ่ายฝรั่งเศสเริ่มทำการแต่ละวันที่ ๒๕ กันยายน

กองทัพหนุนซึ่งอยู่ในดินแดนโปแลนด์ผ่านหลังกองทัพซิเลเชีย แล้วเข้าไปในโบเฮเมียทางซิดเทา สมทบกับกองทัพใหญ่โบเฮเมียที่เทปลิทซ์ แล้วก็ร่วมกันรุกออกมาในซัคโซเนีย ทางโคโมเทา ไปยังเกมนิตซ์และไลพ์ซิก

กองทัพซิเลเชียเลี้ยวอ้อมไปทางขวาของตน แล้วไปสมทบกับกองทัพเหนือเตรียมการข้ามแม่น้ำเอลเบ้ แล้วก็เริ่มรุกรมาทางไลพ์ซิกเหมือนกันมาทางลุ่มน้ำมุลเดเมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงทราบว่าข้าศึกออกเดินมาดังนี้แล้วจึงทรงจัดการดังต่อไปนี้ ส่งกองทัพทหารม้าที่ ๖ ตรงไปยังไลพ์ซิก กับทั้งกองทัพทหารม้าที่ ๖ ซึ่งนำมาจากโกร์สเสนไฮน์มายังไมส์เสนนั้นก็ให้เดินจากไมส์เสนตรงไปไลพ์ซิก ส่งกองทัพที่ ๕ ที่ ๘ ที่ ๒ กับทั้งกองทัพทหารม้าที่ ๔ ที่ ๕ ในบังคับบัญชามูราตไปยังไฟรบวร์ก เพื่อตรวจและคุมดูทางจากโบเฮเมีย ให้จอมพลเนย์คงอยู่ที่ทอร์เกา เพื่อป้องกันลำน้ำเอลเบ้ ให้กองทัพที่ ๑ และที่ ๑๔ คงอยู่ที่เดรสเดน ในที่สุดพระองค์เองพร้อมด้วยกองทัพที่ ๓ และกองทัพที่ ๑๑ ประทับอยู่ในที่ท่ามกลางยุทธบริเวณ เพื่อจะได้ยกไปช่วยได้ไม่ว่าในทางใดเมื่อมีความจำเป็น กองทัพโอเบโรซึ่งเดิมอยู่ที่วูร์ซบูร์กนั้นได้เรียกมายังไลพ์ซิก

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

กองทัพเหนือและกองทัพทะเลเขียวของข้าศึกเริ่มรุกรมาใกล้ไลป์ซิกก่อน ตามที่
คิดตกลงกันไว้ เบร์นาตต์อดด์ข้ามแม่น้ำเอลเบที่รอสลาเวล บลูเชร์ข้ามที่วาร์เดินบวร์ค
แล้วทั้ง ๒ กองรุกรมาตามฝั่ง ๒ ข้างแห่งลำน้ำมูลเด

จอมพลเนย์ถอยไปยังออยเลินบวร์ค จอมพลมาร์ม็องต์รีบยกไปช่วยจากไลป์ซิก
นโปเลียนเองก็เสด็จมาสมทบกับจอมพลทั้ง ๒ นั้นพร้อมด้วยทหารที่อาจนำมาได้ ได้
ทรงดำริว่าจะยกกองทัพที่ ๑ และที่ ๑๔ ซึ่งรวมจำนวนทหาร ๓ หมื่นมาด้วย แต่ถึงด
เสียลงทั้งไวท์เคริสเตน

ในไม่ช้านโปเลียนก็ทรงนำทหารรุกรออกไปจากออยเลินบวร์ค แบ่งทหารเป็น
๓ ขบวน ขบวนละ ๑ หรือ ๒-๓ กองทัพน้อย ข้าศึกจัดการถอยตามเคย ส่วน
๑ ข้ามไปยังฝั่งขวาแม่น้ำเอลเบ อีกส่วน ๑ ข้ามไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำมูลเด

วันที่ ๑๑ ตุลาคมนโปเลียนหยุดอยู่ที่ตูแบ็น เห็นชัดว่าการที่หวังจะได้ทำการรบตี
ข้าศึกให้แตกนั้นไม่สำเร็จอีกครึ่ง ๑ เสด็จอยู่ที่ตูแบ็นจนวันที่ ๑๔ สั่งการแก่กอง
ทัพน้อยต่าง ๆ ให้เห็นยวรั้งให้การที่ข้าศึกรุกรวมกันเข้ามายังไลป์ซิกนั้นเป็นไปโดย
อาการช้าที่สุดที่จะเป็นได้

อีกไม่ช้านักชวาร์เซินแบร์กก็รุกรออกมามุ่งไปยังวาซเอา บลูเชร์เดินหันข้างไปยัง
ฮัลเลใช้แนวแม่น้ำมูลเดเป็นเครื่องกำบังและเบร์นาตต์อดด์ก็เดินตามไป เมื่อถึงฮัล
เลแล้วหันกลับเดินมาหาไลป์ซิก

วันที่ ๑๕ เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จกลับมายังเมืองไลป์ซิก จัดการรวบรวม
กองทัพน้อยทั้งปวงมายังเมืองนี้ เว้นแต่กองทัพที่ ๑ และที่ ๑๔ ถูกล้อมอยู่ในกรุง
เคริสเตนเสียแล้วมาไม่ได้

ขณะนั้นมีการรบที่ไลป์ซิก ระหว่างกองทัพฝรั่งเศสซึ่งรวมกำลังกันอยู่รอบเมือง
กับกองทัพของประเทศสมาคมซึ่งมาจากทางเหนือและทางใต้

ก่อนที่จะกล่าวถึงการรบครั้งนี้จะต้องบรรยายถึงภูมิประเทศซึ่งเป็นสนามรบเสีย
ก่อน เมืองไลป์ซิกตั้งคร่อมแม่น้ำเอลสแตร์ อยู่ทางใต้หน้าแห่งที่ซึ่งแม่น้ำไพลส์เสด็จ

ปี พ. ศ. ๒๓๕๖

กับแม่น้ำเอลสแตร์นั้นเล็กน้อย แม่น้ำทั้ง ๒ ซึ่งออกนามมานั้นแบ่งแยกเป็นหลาย
แควไหลไปในลุ่มน้ำซึ่งกว้างขวางและมีอาการลุ่มแฉะมาก เป็นเครื่องกีดขวางอันใหญ่
โต ขึ้นระหว่างที่ราบ ๒ อัน คือที่ราบลุ่มเช่นทางตะวันตกและที่ราบไต้ปักษิทางตะวันออก
ที่ราบไต้ปักษินี้มีอาการลุ่ม ๆ ดอน ๆ เล็กน้อย มีหมู่บ้านตั้งอยู่ในที่ราบเป็น
อันมาก เพราะฉะนั้นมีที่สำหรับทหารหลายแห่งหลายตำบล

กองทัพใหญ่ฝ่ายสมาคมประเทศซึ่งมาจากโบเฮเมียเข้าตั้งในที่มั่นอัน ๑ มีหมู่บ้าน
โกริสส์พ็อสส์น่า, กุลเด็นกือสส์และโครแบร์นรวม ๓ หมู่อยู่ในแนวนั้น ปีกซ้าย
อยู่ในมุมของแม่น้ำไฟลส์เส้และเอลสแตร์ต่อกัน ตรงสะพานโคลิตซ์ ที่มั่นนี้มีตำรา
ซึ่งไหลไปลงแม่น้ำไฟลส์เส้กำลังอยู่ข้างน้ำ

ประชันน้ำกับกองทัพใหญ่ฝ่ายข้าศึกและทางฝั่งตรงข้ามของกลุ่มนี้ มีวัดตั้งมั่น
บิชอปบ้านลีแบร์ตวัลด์วิซซ์, วัวซ์เอา และฮมาร์คเคิลแบร์ก ตั้งคร่อมหนทางต่าง ๆ
ซึ่งมาจากโบเฮเมีย

ทางเหนือจอมพลมาร์ม็องต์ตั้งมั่นที่ทางจากฮัลเลียมบ้านเมือคเคิร์นและออย
สตริตซ์ซ์ ปีกซ้ายจดแม่น้ำเอลสแตร์ ปีกขวาจดห้วย จอมพลเนย์กำลังมาจากคูเบน
และคอยกันอยู่ว่าจะมาถึงในไม่ช้า จะมาตั้งข้างขวาแห่งจอมพลมาร์ม็องต์

ที่ตัวเมืองไต้ปักษิเองนโปเลียนทรงวางกองทัพที่ ๔ ไว้และกองพลมาร์การอง

สำหรับการรบวันที่ ๑ นโปเลียนมีทหารแสนหมื่น ๕ พัน สำหรับต่อสู้กับ
ทหารของซาร์เช่นแบร์กแสน ๖ หมื่น มีทหาร ๕ หมื่น (รวมทั้งของเนย์) สำหรับ
ต่อสู้กับบลูเชร์ซึ่งมีทหาร ๖ หมื่น

วันที่ ๑๖ เวลาเช้า ๓ โมงนโปเลียนเสด็จไปประทับอยู่ณะโรมาน้อยส์ดอร์ฟ เป็น
ที่สูงอยู่หลังแนวขบวนรบแลเห็นได้ทั่ว ทอดพระเนตรเห็นกองทัพโบเฮเมียของข้าศึก
รุกรมาเป็น ๕ ขบวน ขบวน ๑ เข้าตัดด้านขวาฝรั่งเศสที่ฮมาร์คเคิลแบร์ก อีกขบวน ๑
เข้าตัดด้านกลางฝรั่งเศสที่วัวซ์เอา ขบวนที่ ๓ เข้าตัดด้านซ้ายฝรั่งเศสที่ลีแบร์ตวัลด์
วิซซ์ ขบวนที่ ๔ โอบปีกซ้ายฝรั่งเศสทางไซแพร์ตส์ไฮน์ ขบวนที่ ๕ โอบปีกขวา

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ฝรั่งเศสและเข้าตีสฟานที่โคลิตซ์ แปลว่าข้าศึกตีทางน้ำและโอบปีกทั้ง ๒ ข้างด้วย ซึ่งสามารถจะทำได้โดยไม่มีอันตรายเพราะมีกำลังมากกว่ามาก

ปืนใหญ่ของข้าศึกจัดรวมเป็นกองขนาดใหญ่กองละตั้ง ๕๐ กระบอกหลายกอง เดินมานำขบวนทหารราบ ซึ่งเข้าตีและยิงกระสุนมาต่อสู้กับปืนใหญ่ฝ่ายฝรั่งเศสอย่างแข็งแรง แล้วทหารราบข้าศึกก็รุกเข้าตีหมู่บ้าน ตีได้หмарค์เคิลแบร์ก ทหารฝรั่งเศสถอยลงมาแต่แนวคงยังไม่ขาดยังติดต่อกันอยู่ได้ ที่วาซเอามีการตีได้ดกกลับกันกันไปมา ๕ ครั้ง ลงท้ายคงอยู่ในมือฝรั่งเศส ที่ลีแบร์ตวัลด์วิชฝรั่งเศสต้านทานข้าศึกเป็นสามารถ

การดำเนินมาดังนี้จนถึงเวลาเที่ยง เอมเปอเรอร์็นไปเยือนทรงเห็นว่าต้านทานข้าศึกไว้ได้ทุกทางแล้ว จึงตกลงจะทำการรุกบ้าง จะรุกตีจากด้านกลางประกอบบกับทางปีก ทางด้านซ้ายจอมพลมัคโดนาลด์คุมทหาร ๓ กองพลรุกไปยังไซเฟิร์ตสไฮน์ เดินออกไปได้มากพอใช้และขับไล่ข้าศึกถอยลงไป ทางด้านกลางซึ่งเป็นทางที่จะเข้าตีแตกหัก เอมเปอเรอร์็นไปเยือนรวบรวมทหาร ๒ กองทัพน้อยเป็นปีกแผ่นอันใหญ่ แล้วรุกรอกออกไป มีปืนใหญ่ ๘๐ กระบอกนำไป ทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่เป็นกองช่วย ทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่าและทหารม้าของลาตูร์ โมบูร์กเป็นกองหนุน ทหารปืนใหญ่อยังทำอันตรายข้าศึกยับเยิน ทหารราบเข้าไปถึงที่มั่นข้าศึก ขับไล่ด้านปีกทั้ง ๒ ลงไปและโอบเข้าตีด้านกลางจากทั้ง ๒ ข้าง ขณะนั้นเป็นเวลาบ่าย ๓ โมง

กองหนุนของฝ่ายประเทศสมาคมนับมาช่วยด้านกลางแห่งขบวนรบฝ่ายตน ในขณะนั้นทหารราบกำลังจัดขบวนรบอยู่นั้น ทหารม้าเข้าประจันบาน เลยทำให้ทหารฝรั่งเศสต้องจัดแถวการ กองรบฝรั่งเศสคงต้านทานเป็นสามารถ และเมื่อเสร็จรบทหารม้าแล้วก็รุกรอกไปอีก ทหารม้าฝรั่งเศสในบังคับบัญชาบูราต์และเคลเลอร์มันน์เป็นจำนวน ๒ พันม้าเข้าประจันบานกับด้านกลางของข้าศึกซึ่งอัดโรยแล้ว ขบวนรบของประเทศสมาคมนั้นกำลังจะแตกแยกอยู่แล้ว แต่ทหารราบกองหนุนขึ้นมาช่วยทัน เลยทำให้การคงค้างไปยังไม่เป็นผลแตกหัก

ปี พ.ศ. ๒๓๕๖

เอมเปอเรอร์นโปเลียนตกลงพระไทยจะทำการให้ถึงที่สุดลงจงได้ และจะส่งทหารรักษาพระองค์เข้าตี แต่ในขณะนั้นทหารเอ้าสเตรียทางด้านซ้ายของข้าศึกได้สพานที่โคลิตซ์ ทหารรักษาพระองค์ซึ่งออกเดินไปแล้วก็ได้รับคำสั่งให้หยุดและไปช่วยทางโน้น ทหารรักษาพระองค์ไปถึงขับไล่ข้าศึกกลับออกไป แต่เวลาที่เหมาะสำหรับรบให้ถึงไชยชนะระลวงพ้นไปเสียแล้ว ฝรั่งเศสได้เข้าตีด้านกลางของข้าศึกที่กุดเดินกอสส์อีก แต่ข้าศึกได้กำลังเพิ่มเติมมาแล้วก็ต้านทานเป็นสามารถ เลยเป็นอันว่าแม่ฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบบ้างในวันนั้นก็จริง แต่การรบคงยังไม่แตกหักลงไปว่าอย่างไรแน่

ทางเหนือของเมืองไลป์ซิกบลูแซร์เข้าตีจอมพลมัคโดนาลด์ที่เมือกแคร์น ในขณะที่ยอมพลมัคโดนาลด์ยังคงคอยเนยอยู่นั้นมีทหารเพียง ๒ หมื่นเท่านั้น ข้าศึกมี ๖ หมื่น ถึงกระนั้นก็ยังคงต้านทานอยู่ได้จนถึงเวลาค่ำจึงถอยมาอยู่หลังลำน้ำพาร์เซโดยอาการเรียวร้อย

ทางตะวันตกแห่งไลป์ซิก กองทัพน้อยเอ้าสเตรีย ๑ กองเข้าตีตำบลนอกเมืองชอลินเค์เนา แต่กองทัพที่ ๔ ฝรั่งเศสได้ขับไล่ไปเสียได้ ยังคงจัดการให้ทางถอยห่างจากข้าศึก

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๗ ฝ่ายประเทศสมาคมได้กำลังเพิ่มเติมมาอีก คือกองทัพเหนือซึ่งมีกำลัง ๖ หมื่น และกองทัพน้อยของเบ็นนิกเสนกับกองทัพน้อยค็อลโลเรโด้ ซึ่งเดิมอยู่ที่นากรุงเตรัสเดน เป็นจำนวนทหารรวม ๕ หมื่น

กองทัพประเทศสมาคมเลยมีกำลัง ๓ แสนต่อสู้กับฝรั่งเศสแสน ๓ หมื่น

เอมเปอเรอร์นโปเลียนตกลงจะถอย แต่หาปรับถอยโดยเร็วในเวลากลางคืนไม่ ถอยช้าๆ ให้กองทัพทางใต้ถอยจากที่สูงว็ชเอามายังที่สูงโพร์บัสต์ไฮดาก่อน ส่วนกองทัพทางเหนือคงอยู่หลังแนวแม่น้ำพาร์เซ หลังกองทัพทั้ง ๒ นั้นมีสพาน ๑ อัน ซึ่งแคบและเดินไปถึงยาก แปลว่าเป็นช่องแคบเท่านั้น เป็นทางถอยทางเดียว

การทัพในประเทศซัคโซเนีย

ในวันที่ ๑๗ นั้นหาได้มีการรบอย่างใดไม่ วันที่ ๑๘ แต่เช้ามีคฝ่ายประเทศสมาคม
เริ่มรุก ทางใต้ด้านขวาของฝรั่งเศสซึ่งมีกองทัพโอเบโรและโปนีอาต้อฟสกีประจำอยู่
นั้นยึดโคลิตซ์ ด้านกลางมีกองทัพของวิกตอร์และโลริสตองยึดโพรบส์ต์ไฮด้า ด้าน
ซ้ายมีกองทัพมัคโดนาลด์ยึดซุกเคิลเฮ้าส์และไฮล์ชเฮ้าส์ ทหารรักษาพระองค์เป็น
กองหนุน

ทางเหนือจอมพลเนย์คุมกองทัพที่ ๓ ที่ ๖ ที่ ๗ ตั้งक्रम ๒ ผังแม่น้ำพาร์เซ ยึด
โกสลิทซ์, เซอเนเฟิลด์และเชลแลร์เข้าเส้น

ทางตะวันตกกองทัพที่ ๔ รุกออกจากลินเด็นาไปยังไวส์เสนเฟิลด์เพื่อป้องกัน
ทางถอย

ข้างฝ่ายประเทศสมาคมมีทหารรุกตามกองทัพฝรั่งเศสทางใต้นั้นมาเป็นหมู่ใหญ่
๓ หมู่ ๆ ละ ๖ หมู่ ในขณะที่เดียวกันกองทัพของแบร์เนาต์ออตต์และบลูแซร์รูกมา
ตามทางจากแม่น้ำตามกองทัพฝรั่งเศสทางเหนือ

พวกทหารฝรั่งเศสชนิดเบาพยายามหนียวิ่งด้านทานและถอยมาเป็นลำดับช้า ๆ
ด้านซ้ายของกองทัพฝรั่งเศสทางใต้ถอยพลางหันหน้าเปลี่ยนทิศใหม่ และตั้งลงระหว่าง
โพรบส์ต์ไฮด้าและสเคือตเติร์ดซึ ครองหมู่บ้านโพรบส์ต์ไฮด้าเลยเป็นมุมข้อศอก
ทหารรัสเซียและปรัสเซียเข้าตีโดยแข็งแรง มีทหารรักษาพระองค์ฝรั่งเศสรักษาหมู่บ้าน
นี้อยู่ ๔ กองร้อยกับมีปืนใหญ่ตั้งยิงอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ด้านทานซ้ายก็ไม่สามารถ ทาง
ด้านขวาฝ่ายฝรั่งเศสต้องถอยลงมาเล็กน้อย แต่กองทัพฝรั่งเศสทั้งกองคงด้านทาน
ซ้ายก็อยู่ในที่มั่นได้

ฝ่ายประเทศสมาคมเสียทหารหมื่น ๒ พัน แล้วเลยเลิกการตีทางใต้ ทางเหนือ
ก็เช่นเดียวกัน เลยกลายเป็นยิงปืนใหญ่กันอย่างเร็วแรงทั้ง ๒ ทาง ครั้นถึงเวลา
มืดค่ำก็เลิกรบกันไปเอง

ในการรบครั้งที่ ๒ นี้รวมทหารทั้ง ๒ ฝ่ายที่บาดเจ็บล้มตายประมาณ ๕ หมื่น

ในระหว่าง ๓ วันฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารบาดเจ็บล้มตาย ๔ หมื่น ฝ่ายประเทศ
สมาคม ๖ หมื่นรวมทั้ง ๒ ข้างเสียคน

เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีรับสั่งให้ลดยและยอมตกลงจะละทิ้งประเทศเยอรมันไม่พยายามยึดไว้ต่อไป ทหารฝรั่งเศสได้เริ่มถอยในเวลากลางคืนวันนั้น การถอยเป็นไปอย่างลำบากมาก มีการติดขัดต่าง ๆ เอนกประการ

วันที่ ๑๕ ทหารฝ่ายประเทศสมาคมนรกโกลด์เข้ามาทุกทาง และเกิดมีการรบกันอีกที่กำแพงเมืองที่เด็ว แต่ฝรั่งเศสคงถอยไปโดยเร็วร้อย คราวนี้พอเอนเกิดเหตุที่สะพานระเบิดเร็วเกินไป ท่อฝรั่งเศสเตรียมจะระเบิดเมื่อฝ่ายตนถอยเสร็จแล้ว แต่อย่างไรไประเบิดขึ้นเสียก่อนเวลา กองทัพฝรั่งเศสเลยเกิดอลหม่านทหารพากันวิ่งป่วนแล้วแต่ใครจะไปทางใด

กลางคืนวันที่ ๑๕ ทหารที่เหลือรวมติดกันอยู่เป็นกองทัพนอนพักแรมที่ลุดเซ่น วันที่ ๒๐ ที่ไวส์เสนเฟลส์ วันที่ ๒๑ เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงนำทหารเดินทางอ้อมไปถึงเมืองไฟร์บวร์ก วันที่ ๒๒ ถึงไวมาร์ วันที่ ๒๓ ถึงแอร์ฟวร์ต มีทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่ทำการป้องกันทางเดินเป็นกองระวังน้ำ ๒ กองพล กองระวังหลัง ๒ กองพล

ที่แอร์ฟวร์ตได้พยายามจะจัดกองทัพชั้นใหม่ให้เรียบร้อย ยังคงมีทหารถึงแสนแต่เข้าแถวได้ ๙ หมื่นเท่านั้น อีกไม่ช้าได้รับข่าวว่าประเทศบาวเรียเอาใจออกหากจากฝรั่งเศสไปเข้ากับสมาคมข้าศึกและมีกองทัพทหารเฝ้าเตรียมกับบาวเรียผสมยกมาอยู่ใกล้เมืองฟรังค์ฟวร์ตเพื่อกันทางถอยของฝ่ายฝรั่งเศส กองทัพฝรั่งเศสเดินไปหากองทัพนั้นผ่านไอเสนาซและฟูลด้า ประทะกับกองทัพข้าศึกในวันที่ ๓๐ ที่อาเนา นโปเลียนสั่งทหารประมาณหมื่น ๖ พันหรือหมื่น ๗ พันทำท่าจะเข้าตี แต่ครั้นเมื่อยิงปืนใหญ่โดยแข็งแรงแล้วก็เดินหลบผ่านไปอย่างครั้งที่เบเรซีน่า เป็นอันคงพาทหารที่เหลือให้พันอันตรายไปได้ และไปถึงเมืองโมนีซ์ในวันที่ ๔ พฤศจิกายน

นอกจากที่ฝ่ายฝรั่งเศสได้เสียทหารถูกอาวุธและจับไว้ด้วยโรคล้มตายในการทัพคราวนี้ ยังเสียทหารอีกแสน ๙ หมื่น ซึ่งนโปเลียนได้ทิ้งไว้ในบ้อมต่าง ๆ ตามแนวแม่น้ำวิสตุลและเอลเบ ทหารเหล่านี้ถูกข้าศึกอันมีกำลังมากกว่ามากเข้าล้อม ลงท้ายก็จำเป็นต้องยอมแพ้เป็นขเลยศึก

การทัพในประเทศซัคโซเนียปี พ.ศ. ๒๓๕๖

การทัพในซัคโซเนียปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ซึ่งต่อเนื่องกับการทัพในประเทศรัสเซียปี พ.ศ. ๒๓๕๕ นั้น เป็นผลร้ายสำหรับประเทศฝรั่งเศส ทำให้เสียดินแดนที่ดีได้มาแล้วด้วยกำลังอาวุธนั้นเกือบหมด กลับหุบเข้าไปในเขตรแดนเดิมของตนและเป็นการเริ่มต้นที่มหาราชาธิบดีของนโปเลียนจะอันตะระธาน

จอมพลคูวียองซังต์ซัวร์ได้กล่าวไว้ว่า เหตุสำคัญที่ฝรั่งเศสรบแพ้ครั้งนั้นคือ

๑) ในเวลาเริ่มการทัพ ฝ่ายฝรั่งเศสไม่มีทหารม้าพอที่จะทำการลาดตระเวน ไม่สามารถทราบข่าวคราวข้าศึกได้ละเอียดแน่นอนพอ และเมื่อรบชนะก็ไม่สามารถไล่ติดตามตีให้ข้าศึกกระจัดกระจายเต็มที่ได้

๒) การที่นโปเลียนยึดกรุงเตรีสเคนเป็นหลักสำคัญนั้นไม่ถูก ถ้ายึดมักเตบูร์กเป็นหลักจะดีกว่า เพราะมีเครื่องป้องกันแข็งแรงกว่า และข้าศึกซึ่งอยู่ในโบเฮเมียจะมาตีก็ยากกว่า

๓) เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนมิได้คิดจะขอมละทิ้งอำนาจเพื่อให้การทำสัญญาเลิกสงครามสำเร็จไปได้แล้ว การที่ไปขอมหยุดรบชั่วคราวตามสัญญาที่นอยฮมาร์คด์นั้นก็ไม้อาจมีประโยชน์แก่ฝรั่งเศสเลยมีแต่โทษ เพราะเปิดโอกาสให้ฝ่ายรัสเซียและปรัสเซียนำกำลังมาเพิ่มเติมได้อีกเป็นอันมาก แล้วมีหน้าซ้าชักชวนให้เฝ้าสเตรียเข้าทำการกับตนอีกด้วย

๔) ในการทัพตอนที่ ๒ นโปเลียนสั่งให้ทหารฝรั่งเศสรุกใน ๓ ทางซึ่งห่างจากกันมาก รุกไปต่อสู้กับกองทัพฝ่ายข้าศึกซึ่งมีกำลังมากกว่า จอมพลซังต์ซัวร์เห็นว่าควรรุกแต่ทางโบเฮเมียทางเดียวทำการรับตามแนวแม่น้ำเอลเบ

๕) ความเฉื่อยชาของเอมเปอเรอร์นโปเลียนเองทำให้เกิดอันตรายที่คลุม

๖) พวกเขาทำการสงครามหุ้มนหุ้มนของฝ่ายข้าศึกได้รบกวนทางส่งกำลังของฝ่ายฝรั่งเศสอยู่เสมอ

๗) การส่งเสบียงไม่เรียบร้อยเลย เพราะฉะนั้นทหารฝรั่งเศสอดโรยล้มตายเพราะความเหน็ดเหนื่อยและความอดอยาก

การทัพในประเทศฝรั่งเศสปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

การทัพในประเทศฝรั่งเศสปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖ นั้น ติดต่อกับสงครามคราวเดียวกันกับการทัพในประเทศรัสเซียปี พ.ศ. ๒๓๕๕ และการทัพในประเทศซัคโซเนียปี พ.ศ. ๒๓๕๖ เพราะฉะนั้นจึงมีต้นเหตุอันเดียวกัน

เมื่อพิจารณากำลึงของทั้ง ๒ ฝ่ายในการทัพคราวนี้ ก็จะเห็นได้ว่าในมกราคมปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ประเทศฝรั่งเศสหดเข้าไปมีแม่น้ำไรน์เป็นเขตรแดน ยังคงมีพลเมือง ๕๐ ล้านนับทั้งพลเมืองในอิตาเลียตอนเหนือซึ่งยังอยู่ในมือฝรั่งเศส แต่ครั้นเมื่อฝ่ายสมาคมประเทศได้เริ่มทำการทัพแล้วไม่ช้าก็ได้เข้ายึดมณฑลฝรั่งเศสทางตะวันออกตลอดฝ่ายฝรั่งเศสเลยไม่สามารถใช้กำลังเครื่องใช้ซึ่งมีอยู่ในมณฑลนั้น ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ในทางยุทธวิธีนั้นโปเลียนคงมีเงินอยู่ในพระคลังข้างที่ ๓ ล้านฟรังก์ซึ่งได้จับจ่ายใช้ในการทัพตอนต้น แล้วได้จัดการเพิ่มภาษีอากร อันเป็นหนทางทำให้ราษฎรซึ่งอดโรยอยู่แล้วมีความไม่พอใจเป็นอันมาก ส่วนในทางอาวุธและเครื่องประกอบการสงคราม การที่ได้จัดไว้ในประเทศฝรั่งเศสสมัยนั้นจัดสำหรับทำสงครามในทางรุกทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาจะต้องรับป้องกันเมืองเข้า ห้ามอาวุธและเครื่องใช้พอเพียงไม่มหาชนก็พากันไม่พอใจในการที่รบแพ้นั้นเป็นอันมาก พากันต้องการความสงบศึกทั่วไป หว่านเอ็มเปอเรอร์นั้นโปเลียนสามารถจะทำสัญญาเลิกสงครามโดยไม่ถึงกับเป็นการเสียเกียรติยศได้หลายครั้ง แต่ไม่ยอมทำเองเพราะมีความทงพระทัยมากเกินไป พวกคณะต่าง ๆ พากันพูดมากยิ่งยิ่ง ยิ่งเอ็มเปอเรอร์สั่งให้หยุดการประหุมนั้ผู้แทนราษฎรเสียด้วยก็ยังมีการบ่นความหุยังยิ่งหนักเข้า การแก่งแย่งกันเองทั้งนี้ เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายข้าศึกเป็นอันมาก ถึงในเวลาที่จะสู้ศึกแพ้ในสนามรบข้าศึกก็ไม่ท้อใจและลงท้ายทำให้ข้าศึกเข้าในกรุงปารีสได้

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

สัมพันธมิตรของฝรั่งเศสต่าง ๆ ก็มีใจออกหากไปตามกัน จนกระทั่งพระเจ้าแผ่นดินกรูนาโปลี ก็มูร่าตั้นเอง ยังไปเข้ากับฝ่ายข้าศึกของฝรั่งเศสได้ คงเหลือที่เป็นมิตรของฝรั่งเศสอยู่ก็แต่ประเทศกันหนาร์ลเท่านั้น ซึ่งมีได้ทำให้เป็นประโยชน์อันใด พลอยฉิบหายไปด้วยเท่านั้น

อย่างไรก็ดีที่ประชุมเซนาตตกลงยอมให้เรียกคนซึ่งจะครบกำหนดอายุในปีพ.ศ. ๒๓๕๗ เข้าเป็นทหารเสน ๖ หมื่น กับให้เรียกคนที่ครบกำหนดอายุมาในปีก่อน ๆ แล้วแต่ไม่ได้เข้ารับราชการนั้นอีก ๓ แสนกับยังให้ระดมทหารการเดินขีโอนาลอีก ๑๒๐ กองพัน เมื่อได้รับอนุญาตให้เรียกทหารได้เป็นจำนวนมากตั้งว่ามานี้ ถึงแม้ว่าการรับคนและหามาเป็นการลำบากเท่าใดก็ดี นโปเลียนยังคงจะสามารถทรงจัดกองทัพอย่างดีขึ้นได้ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๕๗ แต่การที่ฝ่ายประเทศสมาคมได้รุกเข้ามาตีเสียโดยเร็วนี้ทำให้ไม่มีเวลาพอ เลยต้องใช้ทหารที่เหลือจากการทัพคราวก่อนนั้นเองทำการรบต่อไป ได้ทหารใหม่เข้าเพิ่มเติมแต่เพียงเล็กน้อย และเพิ่มเติมเป็นลำดับไปในขณะที่รบกันอยู่ด้วยนั่นเอง

กำลังของฝ่ายฝรั่งเศสแยกกันอยู่เป็นหมู่ใหญ่ ๕ หมู่ดังนี้
(แผนที่หมายเลขที่ ๑๗)

ที่แนวแม่น้ำไรน์ มีทหารระหว่าง ๗ หมื่นกับ ๘ หมื่น ซึ่งกลับมาจากประเทศซัคโซเนีย ทหารเหล่านี้ขวัญหายเสียมากแล้วกับมีอาการเป็นไข้พิษมีสาโดยมาก โรคนี้เกิดมีชุกชุมใหญ่ในเมืองไมนซ์ เมืองเม็ตซ์ และเมืองอื่น ๆ ที่ทหารตั้งอยู่

ที่แนวแม่น้ำเอลเบ, วิสตุละและโอแดร์ มีทหารฝรั่งเศสเป็นกองรักษาอยู่ในบ้อมต่าง ๆ ซึ่งถ้ารวมกันเข้าก็จะเป็นกองทัพใหญ่ได้อัน ๑ แต่พวกเยอรมันที่เป็นขบถ (ต่อฝรั่งเศส) และกองทหารฝ่ายข้าศึก ล้อมทหารทั้งนี้อยู่เสียทุก ๆ แห่ง

ที่เมืองฮัมบูร์ก จอมพลดาวุตคุมทหาร ๒ หมื่น ๕ พันตั้งอยู่ ด้านทางทหารฝ่ายข้าศึกอันเป็นจำนวนมาก เลยมาทำการป้องกันดินแดนฝรั่งเศสหาได้ไม่

ในประเทศอิตาลีเจ้าออยเจนมีกองทัพเป็นกำลังประมาณ ๓ หมื่น

ที่เขापรีเรน จอมพลซุลต์และจอมพลชูเซตมีทหารรวมประมาณ ๘ หมื่น แต่ส่วน ๑ ถูกล้อมอยู่ในบ้อมต่าง ๆ ในแหลมสเปญจะมาทำการรบหาได้ไม่

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

นี่คือรูปของกำลังฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖ มีอาการเสียเปรียบอยู่ใน
ตัวเป็นเอกประการ เป็นต้นว่ากำลังน้อย อาวุธเครื่องใช้ไม่ดี ทหารพลน้อย ความ
เห็นมหาชนไม่เข้ากับรัฐบาล

ข้างฝ่ายสมาคมประเทศนั้นตรงกันข้าม พลเมืองประเทศรัสเซีย, ปรุสเซีย,
เฮาสเตเรีย, เชมน์, สเปนญ, ปอร์ตุกาล, สเวเดน, อังกฤษและส่วน ๑ ของประเทศอิตาลี
พร้อมเพรียงที่จะเข้าประจำในกองทัพต่าง ๆ อันใหญ่หลวง ซึ่งมารวบรวมกำลังกันที่
เขตรแดนฝรั่งเศส ในขณะที่ชนชาวฝรั่งเศสพากันย่อท้อทั่วไป พลเมืองในประเทศ
เหล่านั้น ๆ พากันว่าเริงอีกเหิม จะรุกรมกับประเทศฝรั่งเศสด้วยยินดี

ประเทศเชวมน์ออกเงินสำหรับการสงคราม ๒ ร้อย ๕๐ ล้าน อังกฤษออก ๒ ร้อย
ล้าน แปลว่าสำหรับเริ่มการทัพมีทุน ๔ ร้อย ๕๐ ล้านเสียแล้ว

ฝ่ายประเทศสมาคมมีอาวุธและเครื่องใช้มากมายนับไม่ถ้วน ชั่วแต่ประเทศ
อังกฤษเท่านั้นก็ได้ส่งปืนเล็กไปให้ประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนถึง ๕ แสนกระบอก เพื่อ
ให้ทหารกองหนุนและทหารลันด์เวียร์ (กองหนุนชั้นที่ ๒) ใช้ในการรบ

พระเจ้าแผ่นดินแห่งประเทศต่าง ๆ ในสมาคมได้เสด็จมาประชุมพร้อมกันที่เมือง
ฟรังค์ฟวร์ต แล้วก็จัดแบ่งกำลังของสมาคมดังต่อไปนี้

ที่แนวแม่น้ำไรน์ มีกองทัพใหญ่ ๓ กอง คือกองทัพเหนือจำนวนทหาร ๔ หมื่น
อยู่ที่เมืองเวสัล กองทัพซีกเลเซียจำนวนทหารประมาณแสน ๘ หมื่นรวมพลอยู่นำเมือง
ไมนซ์ กองทัพโบเฮเมียจำนวนทหารประมาณแสน ๘ หมื่น รวมพลที่ตรงแม่น้ำไรน์
วักเป็นขบวนตรงนำเมืองบาเสิล รวมทหารเหล่านี้ทั้งหมด ๓ แสน ๕ หมื่น

หลังกองทัพแนวที่ ๑ นี้ ยังมีแนวที่ ๒ ซึ่งเป็นกองทัพหนุนที่ยังกำลังจัดตั้งจะ
เสร็จ เป็นจำนวนทหารรวมประมาณแสน ๘ หมื่นมีน้ำที่จะไปเปลี่ยนทหารซึ่งล้ามือ
ต่าง ๆ ในเยอรมันซึ่งทหารฝรั่งเศสยังคงรักษาอยู่ เพื่อให้ทหารที่ล้ามืออยู่เดิมไปสมทบ
แนวที่ ๑ ในกองทัพของตนตามเดิมได้ ทหารที่ล้ามือเมืองต่าง ๆ และจะมาสมทบได้นั้น
รวมเป็นจำนวนตั้งแสน

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

กับในประเทศโปแลนด์และประเทศเฮาสเตรีย รัฐบาลรัสเซียและเฮาสเตรียยังกำลังรวบรวมทหารกองหนุนอยู่อีก ซึ่งจะเป็นจำนวนแสนคน จะได้มาเพิ่มเติมทดแทนทหารในแนวที่ ๑ ซึ่งจะเจ็บไข้ล้มตายลง

อนึ่งในประเทศอิตาลียังมีกองทัพทหารเฮาสเตรียเป็นจำนวน ๘ หมื่นในบังคับบัญชาจอมพลเบลล์การ์ดี ทหารชาวนาโปลิ ๓ หมื่นในบังคับบัญชามูราตจะได้นำเข้าช่วยทหารเฮาสเตรียจำพวกนี้

ในที่สุดทางปลายเทือกเขาปรีเนทั้ง ๒ ข้าง เวลถึงต้นมีทหารอังกฤษ, สเปน, โปรตุเกส, ทำการอยู่เป็นจำนวนแสนคน

รวมความว่าประเทศฝรั่งเศสมีทหารเข้าศึกเป็นจำนวน ๕ แสนล้อมอยู่โดยรอบตนเองมีแต่ทางเสียเปรียบทุกประการ มีกำลังลดถอยแต่จะต้องสู้รบกับทวีปยุโรปทั้งทวีป เพราะฉะนั้นอย่างไรก็ดีสิ้นไปเดือนสามารถทรงทำการรบไปได้หลายเดือนแล้วรบชนะเป็นหลายครั้งด้วยนั้น ต้องนับว่าเป็นการนำพิศวาทที่สุด

คราวนี้จะต้องกล่าวถึงภูมิประเทศในเขตรัฐซึ่งจะทำการยุทธต่อกันและกัน

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๘)

ประเทศฝรั่งเศสทั้งประเทศเป็นยุทธบริเวณ กับทั้งประเทศอิตาลีตอนเหนือแต่แม่น้ำอาดีเจถึงเขาอัลป์

ยุทธบริเวณแบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือทางตะวันออกเฉียงเหนือกองทัพเหนือ กองทัพซิชเลเชียกับกองทัพโบเฮเมียเดินจากแนวแม่น้ำไรน์ ซึ่งเป็นฐานทัพไปยังกรุงปารีสซึ่งเป็นที่ตั้งมุ่งหมาย ในตอนต้นแห่งการทัพกองทัพทั้ง ๓ นั้นเดินแยกตามเส้นทางดำเนินการสงคราม ๓ ทางต่างกัน และอยู่ห่างจากกันมาก แต่คงทำการในภาคแห่งยุทธบริเวณอันเดียวกันและภาคนี้นับแต่แม่น้ำไรน์มาจนถึงปารีส มีแนวเข้าดีเป็น ๒ ด้าน คือด้านเหนือและด้านตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคที่ ๒ แห่งยุทธบริเวณนั้นคือเขตรัฐแดนฝรั่งเศสทางตะวันออก คือแนวเข้าดีด้านที่ ๓ ทางลุ่มน้ำซาโอมาจากเขื่อนวามาหาดีของ และจากมากองไปยังวาลองซ์ มีเมืองลียงเป็นที่ยึดหมาย

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ภาคที่ ๓ แห่งยุทธบริเวณ คือดินแดนลอมบาร์เดีย และภาคนี้ยังภาคที่ ๔
อยู่ในตัว

ภาคที่ ๔ แห่งยุทธบริเวณรวมลุ่มน้ำอาดูร์และการ์อนน์ ตรงทางออกจากเขา
ปีเรเนภาคตะวันตก

จะพิจารณาภาคที่ ๑ แห่งยุทธบริเวณก่อน ส่วนภาคอื่นจะกล่าวถึงในขณะที่
บรรยายถึงการสงครามในภาคนั้น ๆ

ฐานทัพของฝ่ายสมาคมอยู่ที่แม่น้ำไรน์ ทางดำเนินการสงครามของกองทัพเหนือ
ออกจากเมืองเวสท์ฟาเลินเมืองลิเอิจ (ลูตซ์) นามูร์ อาเวสส์ ลาแฟร์ ๆ ล ๆ ผ่านข้าม
แม่น้ำเมือส, ซามบรี, อวส, เอสน์, ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสใช้เป็นแนวตั้งมั่นเป็นลำดับมา
ทางดำเนินการสงครามของกองทัพซิชเลเชียออกจากเมืองไมนซ์ ผ่านเมืองซาร์หลุยส์
เม็คซ์, แวร์คิง, ซาลองส์, ซัมแม่น้ำซาร์, โมเสล, เมือส, อาร์กอนน์และมาร์น์ ทางดำ
เนินการสงครามของกองทัพโบเฮเมียออกจากเมืองบาเสล ผ่านเมืองเวอะชุล, ดึงกระส
โซมองต์, ตรวียส์, และมองเตอะโร, ซัมเทือกเขาโหวสต์ (โวเกส) เทือกเขาไฟชีลส์
แม่น้ำโอบและแม่น้ำเซน ทางเหล่านี้เอง คือทางสำคัญในยุทธบริเวณ ส่วนตำบลสำคัญ
คือเมืองเม็คซ์, สตราสบูร์ก, ลิลล์, วาลังเซียนน์ส์, ลาแฟร์, ชวส์ซองส์, วิตรี, และบ็อม
อื่น ๆ ที่เขตรแดนกับทั้งเมืองนังซ์, ตรวียส์, ซาลองส์, ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายขั้นต้นของข้าศึก
กรุงปารีสเป็นที่มุ่งหมายสำคัญในการทัพครั้งนี้

ต่อไปจะต้องพิจารณาแผนการสงคราม แผนของสมาคมนี้ คือจะรุกทันที
เพื่อใช้กำลังจำนวนทหารอันมากให้เป็นประโยชน์ได้จริง ไม่ปล่อยให้เวลาให้มันไปเสีย
จัดกองทัพขึ้นใหม่ได้ ที่แม่น้ำไรน์กองทัพเหนือ ซึ่งมีการขบถ (ต่อฝรั่งเศส) ในประเทศ
ฮอลแลนด์เป็นการช่วยนั้น มีน้ำที่เริ่มรูก่อน และทำให้มันไปเสียมีความกังวลไปทาง
นั้น แล้วกองทัพซิชเลเชียและกองทัพโบเฮเมียจึงจะข้ามแม่น้ำพร้อมกัน กอง ๑ ใน
บริเวณไมนซ์ อีกกอง ๑ ตามสะพานที่เมืองบาเสล โดยที่ไม่ถือว่าประเทศสวิสเป็นกลาง

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ตามที่ประกาศไว้ขึ้น หรือยอมเสียเงินให้เป็นค่าทำขวัญ ต่อนั้นไปกองทัพทั้ง ๒ จะต้องรุดไปให้ร่วมกันทางต้นน้ำแม่น้ำไมน์ โดยโอบปีก ๒ ข้างของกองทหารฝรั่งเศส ซึ่งจะมีหน้าที่รักษาแนวเทือกเขาโหวสต์ แม่น้ำโมสส์, เมอส์, และอาร์กอนน์ ต่อไปฝ่ายสมาคมหวังจะรุดไปให้ไต่จนถึงปารีส และกลับให้ไปเลียนยอมทำสัญญาเลิกสงคราม

ฝ่ายโนเลียนนั้นได้ทรงวางแผนการป้องกันประเทศบ้านเมืองไว้หลายอย่าง ได้ทรงแบ่งเขตแดนออกเป็นด้าน ๆ ให้ทหารที่เป็นกองอยู่แล้วหล้อมาจากการทัพคราวที่แล้วมานั้นรักษาแนวรอบนอก จัดกองทหารหนุนขึ้นหลังแนวนั้นสำหรับช่วยอุดหนุนเพิ่มเติม ฉะนั้นที่แม่น้ำไรน์ จอมพลวิกตอรัมน้ำที่คุมทหารประมาณหมื่นพัน รักษาเมืองทลเฮลซ์สซ์และตั้งอยู่ที่สตราสบูร์ก จอมพลมาร์ม็องต์มีน้ำที่คุมทหารเท่ากับของวิกตอรัรักษาดินแดนพลซตั้งอยู่ที่ไมนซ์ จอมพลมัคโดนาลดมีน้ำที่รักษาแนวแม่น้ำไรน์ตอนปลายแต่โคเบลิ้นซ์ถึงปากน้ำ

ข้างหลังลงมาจอมพลเนย์จัดกองทัพหนุนที่เมืองเม็ตซ์และนังซี ในที่สุดทหารรักษาพระองค์ในบังคับบัญชาจอมพลมอร์ติเยร์ได้รับคำสั่งให้ขึ้นไปทางเหนือ ตามที่กองทัพฝ่ายข้าศึกทำการล่อลวงทางนั้น

เมื่อได้จัดการในขั้นต้นตั้งขึ้นแล้ว เอ็มเปอเรอร์โนโปเลียนได้ทรงวางแผนการสงครามหลายอย่าง แต่การที่กองทัพฝ่ายสมาคมได้รุดมาโดยเร็วพลัน เริ่มรุดแต่ปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ ผิดกับความคาดหมายของโนเลียน ทำให้แผนนั้น ๆ เสียบหมดใช้ไม่ได้

เมื่อได้กล่าวความนำมาถึงนี้แล้ว จะได้บรรยายการทัพตอนที่ ๑ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกองทัพเหนือกองทัพซเลเซียนและกองทัพโบเฮเมียขึ้น นับแต่ปลายเดือนธันวาคมจนถึงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์

กองทัพต่าง ๆ ตั้งอยู่ในที่ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ทางเหนือ กองทัพของนายพลวินซินเกร์เดิมมีกำลัง ๔ หมื่นเป็นกองทัพน้อยทหารราบ ๒ กอง กองทัพน้อยทหารม้า ๑ กองอยู่ในประเทศฮอลแลนด์ เตรียมจะตีดิน

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

แคนเบดเยียน (เป็นของฝรั่งเศสในขณะนั้น) หลังกองทัพมีกองทัพเยอรมันทำหน้าที่
ป้องกันทางฝั่งกำลัง ข้างฝ่ายฝรั่งเศสมีแต่กองพลอย่างย่อ ๒ กองพลเป็นทหารราบ
๑ กองพล, ทหารม้า ๑ กองพลกับทหารรักษาเมืองต่าง ๆ เท่านั้นประชันน้ำอยู่

กองทัพซีเลเซียมีกำลังอยู่ในแนวหน้าประมาณ ๕ หมื่น จัดเป็น ๕ กองทัพน้อย
ทหารรัสเซีย ๒ กอง, ทหารปรัสเซีย ๒ กอง กับยังมีกองทัพน้อยเยอรมัน ๒ กองอยู่ข้างหลัง
สำหรับป้องกันทางฝั่งกำลัง กองทัพนี้รวบรวมกำลังกันอยู่ที่แนวแม่น้ำไรน์ย่านกลาง
ทางเหนือและใต้เมืองไมนซ์ ข้างฝ่ายฝรั่งเศสมีจอมพลมาร์ม็องต์คุมทหาร ๑ หมื่น
ประชันน้ำอยู่

กองทัพโบเฮเมียมีกำลังแสน ๘ หมื่น, ปืนใหญ่ ๕๕๘ กระบอก แบ่งเป็นกอง
ระวังน้ำซึ่งมีทหาร ๒ กองพล แล้วเป็นกองหลวง ๖ กองทัพน้อย กองทัพ ๑ มีกองพล
ทหารราบหลายกอง กองพลทหารม้า ๑ หรือ ๒ กอง กับยังมีทหารราบ ๓ กองทัพน้อย
ทหารม้า ๓ กองทัพน้อย ปืนกองหนุนอีก แล้วมีกองทัพน้อยชั้นที่ ๒ สำหรับทำหน้าที่
รักษารูปร่าง กองทัพใหญ่อันนี้ตั้งอยู่ที่ซิดเม้นน์ไรน์ ตรงข้ามกับเมืองบาเสิล
ข้างฝ่ายฝรั่งเศสมีแต่จอมพลวิกตอร์คุมทหารหมื่นพันประชันน้ำอยู่

วันที่ ๓๑ ธันวาคมกองทัพใหญ่โบเฮเมียข้ามแม่น้ำไรน์ตามสะพานที่เมืองบาเสิล
เดินเข้าไปในเขตรัสวีล แบ่งเป็นหลายขบวน แล้ว ลี้วขวาเข้ามาในประเทศฝรั่งเศส
ทางเขตรแดนที่เทือกเขาบูร์ก ดันขวามุ่งไป บลฟอร์ต, โคลมาร์และสตราสบูร์ก
ด้านกลางมุ่งไปลังกระส ด้านซ้ายมุ่งไปติยอง ทหาร ๑ กองพลไปยึดเมืองเยเนวา

ในวันที่ ๓๑ นั้นเองกองทัพซีเลเซียก็ข้ามแม่น้ำไรน์ที่ทางเหนือหน้าแห่งเมืองไมนซ์
เดินไปยังแม่น้ำซาร์

เมื่อข้าศึกอันมีกำลังมากมายรุกเข้ามามีดังนี้ จอมพลวิกตอร์ก็ถอยออกจาก
มณฑลเอลซัสซ์ จอมพลมาร์ม็องต์ถอยมายังเม็ตซ์ จอมพลเนย์ถอยมายังนังซ์
ต่อไปจอมพลทั้ง ๓ ก็ต้องถอยละทิ้งแนวแม่น้ำโมสัล, แม่น้ำเมือสและแม่น้ำอาร์ก่อนนั้น
เป็นลำดับมา เพราะไม่สามารถต้านทานข้าศึกที่มีกำลังมากกว่ามาก ถอยเรื่อยมา

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

จนถึงแม่น้ำไมน์ มาทางซีกัลลียีร์และวิตรี กองทัพซิเลเชียรุกไล่มา ใช้แต่ทหาร
ในกองระวังนำของตนเท่านั้นทำการรบ

ส่วนกองทัพโบเฮเมียขึ้นพบแต่กับกองทหารรักษาพระองค์ในบังคับบัญชามอร์ท
เยร์ ซึ่งจัดเป็นทหารราบ ๒ กองพล, ทหารม้า ๑ กองพล ซึ่งได้ขึ้นไปทางเบลเยียม
เพราะกองเหนือล่องลงนั้น แล้วกลับมายังเมืองแรงส์และไปยังลังกระส์ เมื่อทราบข่าว
ว่าข้าศึกข้ามแม่น้ำที่มาเสล กองทหารของมอร์ทียะร์มีกำลังน้อยเกินไปไม่สามารถต้าน
ทานข้าศึกที่มีกำลังอันเป็นปีกแผ่นใหญ่โต เพราะฉะนั้นต้องถอยจากลังกระส์ไปยัง
ตรัวยส์ ในขณะที่กำลังถอยและถูกข้าศึกติดตามติดพันนั้น ได้หยุดทำการรบณะ
วันที่ ๒๕ มกราคม รบในวิธีรบของกองระวังหลังที่บาร์ซูร์โอบ ซึ่งทำให้ข้าศึกหยุดชงัก
หน้อยหนึ่ง แล้วทหารฝรั่งเศสถอยไปทางวังเคอวระ

วันที่ ๒๕ มกราคม ทหารฝรั่งเศสถอยมาตั้งอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

จอมพลมอร์ทียะร์มาอยู่ที่วังเคอวระตั้งว่ามาแล้ว เลยเป็นด้านขวาของกอง
ทัพใหญ่ฝ่ายฝรั่งเศส จอมพลเนย์อยู่ที่วิตรีมีทหารซึ่งจัดเป็น ๓ กองพลทหารราบ
กองพลละ ๘ พัน จอมพลมาร์ม็องต์อยู่ในที่เดียวกันพร้อมด้วยทหารหมื่น ๒ พันแบ่ง
เป็น ๒ กองพลทหารราบกับ ๑ กองพลทหารม้า จอมพลวิกตอร์ก็อยู่ที่วิตรี กองกอง
ทัพน้อยมีกำลังเท่า ๆ กับของมาร์ม็องต์ กองทัพของจอมพลทั้ง ๒ นี้เป็นด้านกลาง
ของกองทัพใหญ่ จอมพลมักโดนาลด์กับทหารประมาณ ๑ หมื่นเป็นด้านซ้าย เดิมอยู่นำ
กองทัพเหนือของข้าศึก แต่่นไปเปลี่ยนรับสั่งเรียกกลับมายังแม่น้ำไมน์และในวันที่ ๒๕
กำลังเดินจากเมซีเยร์สมาชาลองส์

ข้างฝ่ายสมาคม กองทัพเหนืออยู่ที่นามูร์กองทัพซิเลเชียและกองทัพโบเฮเมีย
ซึ่งเดิมอยู่ห่างกันเป็นระยะประมาณ ๓๒๐ กิโลเมตร ได้เดินเข้าใกล้กันเข้าทุกที ส่งข่าวติด
ต่อกันได้ทางนังซี แล้วเริ่มเข้าสมทบกันที่ต้นน้ำแม่น้ำไมน์ กองทัพซิเลเชียเดินทาง
จากนังซีไปตรัวยส์ผ่านขวงวิลล์ กองทัพน้อยที่ ๑ เป็นทหารรัสเซียในบังคับบัญชาซัคเค่น

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

อยู่ที่ตามมาร์คัง กองทัพที่ ๒ เป็นทหารปรุสเซียของยอร์กคัมเมนาเมือสที่ซังต์มื่อเอล กองทัพที่ ๓ ของอัลบูไฟเอฟอยู่ที่ยวงวิลด์ ทหารนอกจากนั้นยังอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำเมือส กับทหาร ๑ กองพลอยู่ที่ซังต์ดิชเชอร์ เพื่อป้องกันปีกขวาแห่งทางเดิน กองทัพโบเฮเมีย รุกทางโซมอนด์ชัวร์บาร์ วังเดอวระและตรัวส์แบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนขวามือกอง ทัพน้อยของเวร์เดและวิตต์เกินสไตน์รวม ๒ กองรูกจากเนฟซาไตไปยวงวิลด์ ขบวนกลาง มีกองทัพน้อยของจูไลซ์และกองทัพน้อยทหารวีรต์เต็มแบร์กอยู่ที่บาร์ชัวร์โฮบและโคกลอง เบย์เลสเดอชเอกกลิสส์มีกองหนุนอยู่ข้างหลังซึ่งยึดเมืองโซมอนด์และลังกระส ขบวน ซ้ายมีกองทัพน้อย ๒ กองเดินจากกียองไปตรัวส์ผ่านบาร์ชัวร์โฮบ

กองทหารทั้ง ๒ ฝ่ายตั้งอยู่เช่นนี้ในวันที่ ๒๕ มกราคม ขณะนั้นเอมเปอเรอร์ นโปเลียนเสด็จออกจากกรุงปารีส ทรงมอบให้เอมเปรีสส์สำเร็จราชการแผ่นดิน และให้พระอนุชาโยเซฟเป็นผู้ช่วย วันที่ ๒๖ เอมเปอเรอร์เสด็จถึงที่ตั้งกองทัพทวัตร กองทัพนี้แบ่งเป็นกองทัพน้อย ๕ กอง ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้ว ว่ากอง ๑ อยู่ที่วังเดอวระ ๓ กองอยู่ที่ทวัตร กองที่ ๕ กำลังเดินจากเมชีแยร์สมาชาลองส์ นโปเลียนนำทหารมาหนุน อีกข้างด้วย จัดขึ้นเป็นกองทัพที่ ๖ ในบังคับบัญชาเคานต์เชราร์ดี มีกำลังกองพล ทหารราบ ๒ กอง กองพลน้อยทหารม้า ๑ กอง ให้ตั้งที่แม่น้ำโฮบ ระหว่างด้านขวา กับด้านกลาง

เอมเปอเรอร์นโปเลียนเริ่มรูกต่อไปใช้ทหารที่มีอยู่ขึ้น ทรงนำทหารไปยังซังต์ดิ ชีเยร์ พระประสงคขึ้นต้นจะตีลงไปทางซังต์ดิชเชอร์, ยวงวิลด์, โซมอนด์ ไปยังลังกระส ทรง คาดหมายว่าจะประทะกับกองใหญ่ฝ่ายข้าศึกที่ลังกระสแล้วทำการรบกับกองนั้น วันที่ ๒๗ ได้มีการรบครั้งที่ ๑ ที่ซังต์ดิชเชอร์ กองพลทหารข้าศึกในบังคับบัญชาลันด์สโกยซึ่งแยก มาจากกองทัพซีเลเซียนนั้นถูกตีแตกกระจัดกระจายไป เอมเปอเรอร์นโปเลียนก็ทรง ทราบเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึกได้แน่นอน จึงทรงนำทหารรูกต่อไปทางเบรียนน ผ่านเอ็คลารอง และมอดี เบรียงค์ ทรงหวังว่าจะเข้าตีกองทัพซีเลเซียนโดยมีทันรู้ตัวในขณะที่กำลัง เดินอยู่ ทั้งคิดขัดด้วยกำลังข้ามแม่น้ำโฮบอยู่ด้วย และยังมีได้สมทบกับกองทัพ โบเฮเมีย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

จอมพลมาร์มองต์คงอยู่ที่ซังต์ดิซีย์เยร์สำหรับกำบังการเดินของฝรั่งเศส วันที่ ๒๕
นโปเลียนทรงนำทหารพล้อออกไปยังเมืองเบรียนน์ แต่บลูเชร์ทราบเรื่องเสียแล้ว
จึงได้จัดการรวบรวมทหารเข้าโดยเร็ว และให้กองทัพอัลซุฟิเอฟเข้ารักษาเมืองเบรียนน์
กับให้ทหารซึ่งอยู่ที่วงวิลล์มายังเบรียนน์ด้วย นโปเลียนคงสั่งให้ตีเบรียนน์ เพราะ
ทรงเห็นว่าถ้าได้เมืองนั้นแล้วจะสามารถกีดกันมิให้กองทัพซเลเชียรวมกำลังกันได้ แต่
ทหารรัสเซียของอัลซุฟิเอฟต้านทานอย่างแข็งแรง เมื่อได้รับกันอย่างอุกฤษฏ์แล้วฝ่าย
ฝรั่งเศสตีได้ซาโต แต่ทหารรัสเซียคงยัดอยู่ในเมือง บลูเชร์ทำการรวมกำลังสำหรับ
แล้วก็สั่งให้ทั้งเมืองเบรียนน์เสียและไปรวมกำลังกองทัพน้อยต่าง ๆ ณที่มั่นที่ทรานซัง
คร่อมถนนจากเบรียนน์ไปยังบาร์ซูร์ โอบ กับได้หาทางติดต่อโดยตรงกับกองทัพโบ
เฮเมียได้ด้วย

เอมเปอเรอร์นโปเลียนให้ทหารฝรั่งเศสตามกองทัพซเลเชียไป แล้วตั้งมั่น
ประชันน้ำกองทัพนั้น ทรงคิดว่าข้าศึกคงจะถอยต่อไปอีก

แต่ว่าตามความจริงนั้นในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์กองทัพซเลเชียได้รวมกำลังกันพร้อม
แล้ว ทั้งมีกองทัพน้อยจากกองทัพโบเฮเมียมาช่วยหลายกอง และกองทัพโบเฮเมีย
นั้นเองทั้งกองก็อยู่ข้างหลังในระยะไม่กี่กิโลนิก จึงกลับรุกออกมาเลยเกิดมีการรบ
ซึ่งเรียกว่าการรบที่ลาโรชียแยร์

ในการรบครั้งนี้กองทัพฝรั่งเศสจัดขบวนรบดังต่อไปนี้ กองทัพของเคานต์เยราร์ด
เป็นด้านขวามีทหารราบ ๒ กองพลกับทหารม้า ๑ กองพลน้อย นับตัวทหารราบ ๖ พัน
ทหารม้า ๖๔๐ กองพลทหารราบทั้ง ๒ นั้นจัดเป็น ๒ แนว ต่างกองพลจัดแนวกองพัน
ซึ่งจัดเป็นแถวตอนตั้งเรียงเคียงกัน กองพลน้อยทหารม้าอยู่ข้างหลังปีกซ้าย

กองทัพของจอมพลวิกตอร์เป็นด้านกลางมีทหารราบ ๒ กองพล ๆ ละ ๖ พัน
มีกองทัพน้อยทหารม้าหนุนอยู่ข้างหลัง ๒ กองเป็นจำนวน ๕ พัน ๖ ร้อยม้า กองพล
ทหารราบ ๑ กองยัดลาโรชียแยร์ อีกกองพล ๑ บิดปะดัดเมสนิล, โซเมสนิล, กับยัดเนิน
จิบริข้างหน้าเป็นที่มั่นย่อยอีกด้วย

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ขอมพลมารมองค์เป็นด้านซ้ายมีทหารราบ ๑ กองพล, ทหารม้า ๑ กองพล, ทหารราบ ๔ พัน, ทหารม้าพัน ๘ ร้อย ยึดลาเซสและมอร์วิลเยร์ส์

ทหารราบ ๓ กองพลกับทหารรักษาพระองค์ ๑ กองพลเป็นกองหนุนมีทหารราบ ๕ พัน ๗ ร้อย ทหารม้า ๔ ร้อย ตั้งอยู่หลังเมืองเบรียนน์ รวมทหารฝรั่งเศสทั้งหมด ทหารราบประมาณ ๒ หมื่น ๘ พัน, ทหารม้า ๕ พัน ปืนใหญ่ ๑๒๘ กระบอก

ที่มั่นซึ่งตั้งยึด คือหมู่บ้านลาโรธิแยร์, โซเมสนิล, ปะติต์เมสนิล, มอร์วิลเยร์ส์, ปีกขวายันแม่น้ำโอบ ปีกซ้ายยันป่าอ็องยู นับว่าเป็นที่มั่นซึ่งดีแต่ใหญ่ยาวเกินไปสำหรับ กองทัพฝรั่งเศสซึ่งมีกำลังน้อย

ข้างฝ่ายสมาคมนั้นกำลังและจัดขบวนรบดังต่อไปนี้ ปีกซ้ายจดแม่น้ำโอบ กองทัพของจูโลย์เป็นด้านซ้ายมีทหารราบหมื่น ๒ พัน ทหารม้าพัน ๕ ร้อย ด้านกลางซึ่ง ตั้งอยู่บนที่สูงด้านขวาของเมืองตรันน์ส์ มีกองทัพน้อยของซัคเค่นและอัลชูฟเฟอรวม กำลังทหารราบ ๒ หมื่น ทหารม้า ๖ พัน ๓ ร้อย ด้านขวาซึ่งยึดเอกลังสะมีกองทัพของ เจ้าประเทศสวีร์ตเด็มแบร์กทหารราบหมื่น ๒ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๕ ร้อย

ในขบวนรบนี้กองทัพน้อย ๒ กองซึ่งเป็นด้านกลา่งนั้นเป็นของกองทัพซีเลเชีย อีก ๒ กองซึ่งเป็นด้านปีกทั้ง ๒ ข้างนั้นเป็นของกองทัพโบเฮเมีย ทหารม้าของ วาซิลกีออฟเป็นจำนวน ๔ พัน ๔ ร้อยอยู่ที่ตีนลาดของที่สูงใกล้ตรันน์ส์ นำด้านกลางและ ด้านขวา มีน้ำที่บ่อกันรักษากองทัพทางปีกขวา กองทัพน้อยของเวร์เด์ทหารราบ หมื่น ๘ พัน, ทหารม้า ๓ พัน ๖ ร้อยเป็นกองอิสระ มีน้ำที่เดินออกไปตามถนนจากเมือง ชูเลนส์ แล้วไปตีปีกซ้ายของฝรั่งเศสทางลาเซสและโซเมสนิล ทางปีกซ้ายมีกองทัพ น้อยอิสระอีกกอง ๑ ในบังคับบัญชาคือลโลเรโดจะเดินมาจากวังเดอวระมาทำการทาง ฝั่งซ้ายแม่น้ำโอบ แต่กองนี้มาไม่ทัน เลยมิได้ทำการอย่างใด กองหนุนของฝ่าย สมาคมจัดเป็น ๒ ชั้นคือชั้นที่ ๑ มีทหารเกิรนาเดียร์ ๕ พัน ทหารครุสเซียร์รุสเซีย ๓ พัน เดินตามหลังด้านกลาง กองหนุนชั้นที่ ๒ มีทหารรักษาพระองค์เฮาส์เดรียและรุสเซีย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ตั้งอยู่ณะที่มั่นทราน มีกำลังทหารราบหมื่น ๒ พันทหารม้า ๔ พัน ๘ ร้อย รวมทหารของฝ่ายสมาคมทั้งหมด ไม่นับในกองคอลโลเรโดซึ่งมาไม่ทันนั้น มีทหารราบ ๕ หมื่นทหารม้า ๒ หมื่น ๖ พัน ปืนใหญ่ ๔๐๐ กระบอก

กำลังทั้ง ๒ ฝ่ายต่างกันมากดังนี้

สนามรบนั้นอยู่ณะที่ราบเมืองเบรียนน์ มีลำน้ำขนาดย่อมชื่อวูอาระเป็นเขตรัทางเหนือ ป้อมอรัลเชร์สเป็นเขตรัทางตะวันออก หลังที่มั่นทรานเป็นเขตรัทางใต้แม่น้ำโอบเป็นเขตรัตะวันตก ฝ่ายฝรั่งเศสตั้งมั่นอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ดังมาแล้ว ส่วนที่มั่นสำหรับเริ่มจัดขบวนรบ เพื่อรุกต่อไปของฝ่ายสมาคมนั้นอยู่ณะที่สูงตรันน์สและทางลงมาจากที่สูงนั้น มีถนน ๒ สายผ่านที่มั่นนั้นคือถนนไปปารีสซึ่งผ่านตรัวยส์อันเป็นทางดำเนินการสงครามของกองทัพซิเลเชีย กับถนนจากวิตรไปบาร์ซูร์เซน ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นทางติดต่อระหว่างลุ่มน้ำมาร์นกับลุ่มน้ำเซน

กองทัพ ๒ ฝ่ายซึ่งได้บรรยายกำลังมาแล้วได้รบกันในสนามรบนี้ บลูแซร์ตกลองจะเข้าตีเพื่อได้ใช้กำลังของตนที่มีมากกว่ามากนั้นให้ได้ประโยชน์ จะนำกองทัพรุกไปข้างหน้าแล้วและเข้าตีตรงหน้า จัดขบวนรบของตนเป็นเส้นคู่กับขบวนรบของข้าศึก

เอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนมิได้ทรงคิดว่ากองทัพฝ่ายข้าศึกทั้ง ๒ กองได้มารวมกันเตรียมการคุมเชิงกองทัพซิเลเชียแต่กองเดียว สำหรับถ้าเห็นมีโอกาศเหมาะเช่นข้าศึกเดินผิดทำอย่างใดก็จะได้เข้าตีให้แตก

แต่เมื่อไปเลี่ยนก็ทรงรู้สึกอยู่บ้างว่าทำทางของฝ่ายพระองค์ดูไม่สู้ดี ทรงเตรียมจะนำทหารถอยไปทางสพานเมืองเลสมองต์และไปยังตรัวยส์ พอเ็นพอถึงเวลาเที่ยงขณะที่หิมะกำลังตก ก็ได้ทรงรับข่าวว่ากองทัพข้าศึกกำลังเดินรุกรกลงมาจากที่มั่นมายังแนวขบวนรบฝรั่งเศส เวลาประมาณบ่าย ๑ โมงเริ่มการรบ ทางขวามือการยิงปืนใหญ่อย่างแข็งแรง ทางซ้ายได้ยิงเสียงปืนเล็กหนาแน่น

ทางด้านขวาของฝรั่งเศสกองทัพของจูโลย์ (ฝ่ายสมาคม) ได้ได้สพานยูเนี่ยนวิลสังทหาร ๑ ขบวนไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโอบ อีกขบวน ๑ ให้รุกรมาตามฝั่งขวา ทั้ง ๒

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ขบวนทำอาการจะตีสะพานเคียงวิลด์ แต่นายพลเชวาร์ดีต้านทานไว้ได้ การรบเลยสงบ
อยู่ในทางนี้

ทางด่านกลางกองทัพของซัคเค่นรูกมาเป็น ๒ ขบวนเหมือนกัน ตรงมายังลาโร
ธิแยร์ ^{๕๔} พื้นที่ลุ่มแฉะมาก ขบวนทั้ง ๒ ต้องทิ้งปืนใหญ่ไว้ข้างหลังครึ่งหนึ่งเพื่อถอนม้าม
เต็มช่วยลากปืนอีกครั้งหนึ่ง ทหารม้าของวาซิลีออฟฟ์เดินมากับขบวนของด่านกลางนี้
ทหารม้าฝรั่งเศสได้ออกประจันบานเพื่อพยายามยับยั้งข้าศึกไว้ แต่ทหารม้าซัคกลับ
ตีขับไล่เลยเสียปืนใหญ่ประจำกองทหารม้าแก่ข้าศึกด้วย

ทางด่านซ้ายของฝรั่งเศสเจ้าประเทศวุร์ดต์เต็มแบร์กมาจากเอคลังชะ โผล่ผ่าน
หนองออกมาและจัดขบวนรบนำลาจิเบอริ เข้าตีได้หมู่บ้านทันที แต่แล้วจอมพล
วิกตอร์ตีกลับคืนได้ เจ้าวุร์ดต์เต็มแบร์กได้ขอกองหนุนขึ้นมา แม่ทัพส่งทหารเกรินาเดียร์
และคุร์ัสเซียร์จากกองหนุนชั้นที่ ๑ มาให้

ทางปีกซ้ายกองทัพน้อยของเวรีเด มาจัดขบวนรบนำกองทัพจอมพลมาร์ม็องต์
แล้วตีขับไล่กองมาร์ม็องต์ออกจากมอร์วิลแยร์ส์และจากโซเมสนิลเป็นลำดับ เลखได้
เข้าไปตีคิบบาอังยู

เอมเปอเรอร์โนโปเลียนทรงวิตกกังวลทางถอย จึงรับทรงนำทหารราบ ๑ กองพลน้อย
ทหารม้า ๑ กองกับทหารปืนใหญ่ ๑ กองไปช่วยมาร์ม็องต์ แต่ทหารที่ไปหนุนนั้นก็ไม่มี
กำลังพอจะต้านทานข้าศึกได้ ข้าศึกตีแตกฉานและคงรุกเรื่อยมา

นี่คือการรบที่เป็นไปในขั้นต้น เอมเปอเรอร์โนโปเลียนทรงเห็นว่าพระองค์ถึงซึ่ง
ปราชัยเสียแล้ว ทรงยอมว่าข้าศึกมีกำลังมากกว่ามากจึงตกลงถอย เพื่อจะเตรียม
และกำบังการถอยทรงจัดการรูก่อนสำหรับให้ ข้าศึกต้องชกยับยั้งลงขณะหนึ่ง และทั้ง
ให้เป็นการล่อลวงมิให้ข้าศึกทราบว่าถอยด้วย ได้ทรงส่งทหาร ๑ กองพลจากกองหนุน
ไปยังลาโรธิแยร์ ทหารฝรั่งเศสกลับตีหมู่บ้านนั้นคืนได้ แต่ในไม่ช้าก็เสียไปอีก
ถึงกระนั้นก็ดีโดยการที่ได้ออกไปโดยฉับพลันนั้น ทำให้การถอยของกองทัพ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ดำเนินไปโดยสะดวกเรียบร้อยได้ ในขณะที่กองหลวงถอยไปตามสะพานเลสมองต์นั้น จอมพลมาร์ม็องต์ตั้งอยู่ในที่มั่นทางซ้าย เพื่อขู่ตีปีกขวาของข้าศึกซึ่งจะติดตาม กองหลวง แล้วภายหลังตนเองถอยไปยังสะพานรอสเนย์ ไปหลังแนวแม่น้ำลาวัรระ นายพลครุโตร์ ได้ใช้ปืนใหญ่ของกองรักษาพระองค์ยิงจุดหมู่บ้านลาโรชแยร์ให้เป็นไฟ ลูกปืนทำให้เป็นการกำบังการถอยด้วยเหมือนกัน กองทัพสามารถถอยไปได้โดยสะดวก ข้าศึกมิได้ติดตามรบกวน ฝ่ายสมาคมเป็นผู้มีชัยชนะนะ แต่เสียทหาร ๖ พันหรือ ๗ พัน ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารเท่า ๆ กัน ในจำนวนนั้นถูกจับเป็นเชลยศึกเสีย ๒ พัน ๔ ร้อย กับฝรั่งเศสเสียปืนใหญ่ ๖๐ กระบอก

การทัพไปเลียนรบแพ้ครั้งนี้ ในทางความรู้สึกและในน้ำใจคนย่อมเป็นผลใหญ่ หลวงมาก เพราะลบล้างความล้าลอว่านไปเลียนไม่รู้จักแพ้ขึ้นลงอย่างแน่นอน กองทัพ ฝรั่งเศสต้องถอยมายังดรัวส์ แล้วถอยต่อไปยังโนจังต์ซูร์เซินหลังแนวแม่น้ำแซน จอมพลมาร์ม็องต์ถอยผ่านรอสเนย์ ไปยังอาร์ชีซูร์เซินนี้หยุดตั้งมั่นละที่นั้น ฝ่าย สมาคมมิได้ทำการไล่ติดตามอย่างแข็งแรง มิได้พยายามจะยึดผลแห่งชัยชนะทำการ ไปถึงที่สุด

ตั้งแต่นั้นไปจนถึงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์การรบสงบ ซึ่งนับว่าเป็นเวลาเว้นคั่น ระหว่างตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ แห่งการทัพคราวนี้

เริ่มต้นแต่วันที่ ๕ กุมภาพันธ์นับว่าเข้าในตอนที่ ๒ แห่งการทัพ

ต่อจากการรบที่ลาโรชแยร์ ฝ่ายสมาคมหยุดตระเตรียมสำหรับดำเนินการ สงครามตามแผนใหม่ มีความร่าเริงที่ได้รับชนะจึงคิดจะรุกไปกรุงปารีสที่เดียวแบ่ง เป็นหมู่ใหญ่ ๒ หมู่ ซึ่งจะเดินไปตามลุ่มน้ำมาร์นและลุ่มน้ำแซน ฝ่ายสมาคมเชื่อว่า จะไม่ต้องเกรงขามกองทัพฝรั่งเศสต่อไป เข้าใจว่ากองทัพนั้นมีอาการกระจัดกระจาย ไม่รวมเป็นปีกแผ่น จึงตกลงจะให้ฝ่ายตนแยกกันเดินเพื่อความสะดวกในการหาเสบียง อาหาร อนึ่งการที่บลูเชร์จะเดินอ้อมขึ้นไปทางเหนือขึ้นหวังจะได้เรียกกองทัพของ ยอร์คค์, ลานเจโรนและไคลส์ต์ ซึ่งมาจากการล้อมบ้อมต่าง ๆ นั้นให้เข้ามาสมทบ กับตนได้ เพราะถ้าจะตั้งแยกย้ายกันไว้ในลุ่มน้ำมาร์นก็ดูน่ากลัวอันตราย

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

การเดินทางแยกของฝ่ายสมาคมจึงนับได้ว่าถูกต้องตามทางความคิด แต่วิธีดำเนินการต่อไปและที่ตั้งของกองทัพลัทธิฝรั่งเศสกระทำให้การเดินเช่นนั้นน่ากลัวอันตรายอย่างยิ่ง กองทัพลัทธิฝรั่งเศสนั้นในขณะนี้อยู่ที่ทางกลางระหว่างทางซึ่งฝ่ายสมาคมจะแยกกันเดิน คืออยู่ที่ทางจากโนจันต์ซูร์เซินผ่านโปรวังส์ ไปปารีส

กองทัพลัทธิเลเซียเริ่มออกเดินก่อนและเดินตรงไปยังเมืองชาลองส์ได้เมืองนี้ จับไล่กองทัพน้อยฝรั่งเศสในบังคับบัญชาแม็คโคเนลต์ซึ่งพึ่งมาถึงจากเมซีแยร์ส์นั้นให้ต้องถอยไปนำตน วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์กองทัพลัทธิเลเซียแบ่งเป็น ๔ ตอนเดินตามกันมาในลุ่มน้ำมาร์น์ เว้นระยะต่อห่างๆ กัน คือกองทัพอของซัคเค่นอยู่ที่ลาแฟร์เดอซูร์อาร์ร์ ประชันน้ำกับกองระวังหลังของแม็คโคเนลต์ กองทัพยอร์กคืออยู่ที่ซาโตเชียร์ร์ กองทัพอัลซุฟิเอฟอยู่ที่ซามโปแบร์ต์ กองทัพไคลส์ต์และกองทัพลัทธิเซวียอยู่ที่แวงด์ดูส์ใกล้เมืองชาลองส์ กองทัพโบเฮเมียในขณะนี้อยู่ทางซ้ายของกองทัพลัทธิเลเซีย ตั้งอยู่หลังเมืองตรัวยส์ กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ขาดจากกันติดต่อกันมิได้

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ นโปเลียนเสด็จอยู่ที่โนจันต์ซูร์เซิน ด้านขวาของพระองค์ในบังคับบัญชาमारมองต์อยู่ที่เซซันน์ ได้ทรงทราบข่าวถึงการที่กองทัพลัทธิเลเซียเดินแยกไม่ติดต่อกัน จึงทรงคิดจะไปตีทางปีกซ้ายของกองทัพนั้น ตัดผ่าให้แยกออกเป็น ๒ ภาค แล้วแบ่งตีให้แตกย่อยที่ละภาค

วันที่ ๘ นโปเลียนทรงนำทหารไปตามทางไปเมืองเอแปร์เนย์ ซึ่งเป็นทางติดต่อระหว่างลุ่มน้ำเซนและลุ่มน้ำมาร์น์ การเดินนี้มีเป้าหมายคือนั่นและหนองซังต์กองด์กำบังทางซ้ายศึก ทรงวางกองทัพที่ ๒ และที่ ๗ ไว้ที่ทางไปเมืองตรัวยส์กับทั้งกองทัพน้อยทหารม้าที่ ๕ ที่ ๖ ด้วย ในบังคับบัญชาจอมพลอูดีโนต์และวิกตอร์ กำหนดหน้าที่ให้ด้านทาน กองทัพใหญ่โบเฮเมียเต็มความสามารถ

เช้าวันที่ ๑๐ กองทัพลัทธิฝรั่งเศสเดินข้ามสะพานซังต์ปรีซ์ไปยังซามโปแบร์ต์ นายพลอัลซุฟิเอฟจัดขบวนรบและตั้งใจจะด้านทาน เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเลี้ยงทรงนำทหารเข้าตีทางหน้าและทางปีกทั้ง ๒ ข้างด้วยเพราะมีกำลังมากกว่าข้าศึก ทหารรัสเซียพ่ายแพ้บาดเจ็บล้มตายพัน ๒ ร้อยถูกจับเป็นเชลยศึกพัน ๘ ร้อย เสียปืนใหญ่ ๒๑ กระบอก กองทัพลัทธิฝรั่งเศสได้เข้าไปอยู่ในระหว่างตอนต่างๆ แห่งกองทัพลัทธิเลเซียแล้ว

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

นโปเลียนทรงวางจอมพลมาร์ม็องต์ไว้ที่เอโดงส์ เพื่อดำเนินงานข้าศึกซึ่งจะมาจาก
ชาลองส์ ทรงคุมทหารนอกจากนั้นแล้วย้ายไปยังม็องต์มีไรย เพื่อตีหลังกองทัพ
ซีกเค้นและกองทัพยอร์คส์ กองทัพทั้ง ๒ นั้นได้รับคำสั่งให้รวมกำลังกันที่ม็องต์มีไรย
ทหารรัสเซียเดินมาตลอดคืนมาถึงในเวลา ๑๑ โมงตั้งมั่นหลังห้วยลาโอิตเอป็น ทหาร
ปรัสเซียออกเดินต่อเวลาเช้าเลยมาถึงได้ต่อเวลาบ่าย เพราะฉะนั้นเอมเปอเรอร์นโป
เลียนจะได้สามารถตีทหารข้าศึกที่ละกอง ได้ทรงนำทหารของพระองค์มาตั้งอยู่นำเมือง
ม็องต์มีไรยหลังห้วยมาร์เซสแต่เวลาเช้ามืด

ก่อนจะไปจะบรรยายถึงการรบที่ม็องต์มีไรย กำลังทั้ง ๒ ฝ่ายและภูมิประเทศ
ในสนามรบเป็นดังนี้

กองทัพรัสเซียในบังคับบัญชาซีกเค้นซึ่งมาถึงก่อนนั้น รวมกองทัพน้อยทหาร
ราบ ๒ กอง กองทัพน้อยทหารม้า ๑ กอง กองทัพน้อยทหารราบแบ่งเป็น ๒ กองพลใหญ่
๑ กองพลใหญ่แบ่งเป็น ๓ กองพลน้อย รวมทหารทั้งหมดเป็นทหารราบ ๒๖ กองพัน
ทหารม้า ๒๔ กองร้อยทหารคาสส์อีกหลายกองร้อยปืนใหญ่ ๗๒ กระบอก กองทัพ
นี้จัดขบวนรบหลังห้วยลาโอิตเอป็น ด้านขวาอยู่ที่หมู่บ้านปะดิดัมอริง ด้านซ้ายอยู่ที่
หมู่บ้านลาโอิตเอป็น ทหารม้าออกมากำบังอยู่ข้างน้ำในทุ่งราบ ในกลางแนวที่มั่นมี
หมู่บ้านย่อมเลป็นโอชัวส์ตั้งอยู่อีกด้วย ที่มั่นคร่อมทางจากชาลองส์ไปปารีส

กองทัพของยอร์คส์ซึ่งมาถึงต่อเวลาบ่ายมาตามทางจากซาโตเชียร์นั้นมียทหารราบ
๔ กองพลใหญ่ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่ รวมทหารราบ ๓๐ กองพัน, ทหารม้า ๔๐ กองร้อย
แต่ทหารทั้งนี้มิได้ทำการรบหมด ชั่วแต่กองระวังนำซึ่งออกมาทางฟองเตอะเนลล์เท่านั้น
จะได้ทำการรบ

ในกองทัพฝรั่งเศสมีกองพลใหญ่ของกองทัพที่ ๖ ที่แยกมาจากจอมพลมาร์ม็องต์
๑ กอง กองพลใหญ่รักษาพระองค์ ๒ กอง ซึ่งรวมกันเป็นกองทัพในบังคับบัญชา
มอร์ทีเยร์ ส่วนหนึ่งของกองทัพเนย์และทหารม้ารักษาพระองค์กับกองพลทหารกอง
เกียรดิยศ

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

สนามรบรวมที่มั่นของกองทัพทั้ง ๒ ซึ่งประชันกันอยู่ คือที่มั่นห้วยลาโอ้ตเอเป็น
ที่มั่นมาร์เซส, และที่มั่นฟองเตอะเนลล์, มีห้วยปะคิตมอริงเป็นเขตรัดด้านใต้ ยึดขึ้นไป
ทางเหนือจนถึงตำบลโรซัวย์ ทางตะวันออกไปจนถึงมอญต์มิไรบ ทางตะวันตกไปจนถึง
ตำบลวิเยอซ์เมซองส์

พระประสงค์ของเอมเปอเรอร์นโปเลียนนั้น จะกีดกันมิให้กองทัพชักเคลื่อนไป
ยังมอญต์มิไรบได้ ส่วนนายพลรุสเซียนั้นก็ประสงค์ตรงกันข้ามจะตีฝ่าไปทางขวากลาง
ลุ่มน้ำ ไปมอญต์มิไรบ

กองทัพน้อยรุสเซีย ๑ กองที่ตั้งอยู่ณะที่มั่น ส่วนอีกกอง ๑ ข้ามลำธารเลป็น
โอชบัวส์ แล้วเดินไปทางมาร์เซสและปอมเมสโซน ที่มาร์เซสทหารรุสเซียประทะกับ
ความต้านทานของทหารฝรั่งเศส ซึ่งตนมิสามารถจะหักได้ แต่ส่วนที่ปอมเมสโซน
เข้าตีได้หมู่บ้าน เอมเปอเรอร์นโปเลียนยังคอยให้ทหารฝรั่งเศสมาพร้อมเพรียงกันอยู่
จึงเป็นแต่ต้านทานทหารรุสเซียไว้ กรันเมือกองพลของมิเชลมาถึง จึงให้ตั้งในมุม
ระหว่างถนนจากลาแฟร์เตและชาโตเชียร์รี เพื่อทำหน้าที่เป็นกองหนุนและคุมเชิงดูทหาร
ปรุสเซียในขณะเดียวกันนั้นสั่งให้กองพลฟรีอังต์รุกขึ้นไป แล้วให้ด่านขวาเข้าตีด้านซ้าย
ของขบวนรุสเซีย เพื่อแยกทหารรุสเซียจากทหารปรุสเซีย และบีบคั้นไปในลุ่มน้ำ
จอมพลเนย์คุมทหารรักษาพระองค์ ๔ กองพันในกองพลฟรีอังต์เป็นผู้ทำการเข้าตีและ
ตีได้ลาโอ้ตเอเป็น ทหารม้าฝรั่งเศสขยายแนวลงไปในที่รบทางปีกซ้ายของฝ่ายรุสเซีย

ระหว่างนี้กองทหารรุสเซียทางขวาทำการได้เปรียบบ้าง คือเมื่อเข้ายึดปอมเมส
โซนได้แล้ว ก็ได้ตีได้มาร์เซสต่อไป เอมเปอเรอร์นโปเลียนรับสั่งให้ทหารฝรั่งเศส
เข้าตีหมู่บ้านมาร์เซสนักลับคืน และโดยที่ทำการได้เปรียบทางถนนชาลองส์ เพราะ
ได้ให้เข้าตีหลังกองทหารรุสเซียทางขวานั้นด้วย กองนั้นเลยพ่ายแพ้ถอยหนีไปเป็น
อลหม่าน

ขณะนั้นทหารปรุสเซียไหลออกมาทางฟองเตอะเนลล์แต่กองพลของมิเชลต้านทาน
ไว้ ทหารปรุสเซียเห็นว่าจะช่วยแก้ไขอย่างใดมิได้ก็เลยถอยไปยังชาโตเชียร์รีในไม่ช้านัก

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสรบชนะที่มอติมิรอย ทหารรัสเซียถูกอาวุธบาดเจ็บล้มตาย ๓ พัน ถูกจับเป็นเชลยศึก ๔ ร้อยเสียปืนใหญ่ ๒๐ กระบอก ที่เหลือก็ต้องถอยไปด้วยความลำบาก ผ่านทุ่งนาเพื่อไปสมทบกองทหารปรัสเซียที่ชาโดเธียร์รี

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ไปเลียนทรงตามกองทหารข้าศึกซึ่งรวมกันแล้วขึ้นไป ทรงตีแตกอีกที่ตำบลเลส์กาเกเรตส์ ตีกองระวังหลังแตกที่ชาโดเธียร์รี ข้าศึกต้องถอยไปทางฝั่งขวามือน้ำมาร์น

วันที่ ๑๓ นโปเลียนได้ให้ทหารไล่ติดตามไปทางฝั่งโน้น

ระหว่างนั้นจอมพลมาร์ม็องต์คงตั้งมั่นอยู่ที่เอโดจส์ เพื่อป้องกันหลังของกองทัพ วันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ บลูแซร์หยุดหนึ่งอยู่ ต่อวันที่ ๑๓ จึงได้ตกลงใจที่จะเดินขึ้นมา ทำให้มาร์ม็องต์ต้องถอยไปทางมอติมิรอย

เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงทราบข่าวนี้ก็เสด็จกลับมา วันที่ ๑๔ บลูแซร์คงเดินมา กองทัพมาร์ม็องต์ถอยออกจากโวชามป์ส กองระวังนำข้าศึกเดินผ่านหมู่บ้านนั้นตามมา โพล้ออกมากัประทะเข้ากับกองทัพนโปเลียนซึ่งจัดขบวนรบอยู่แล้ว กองทัพที่ ๖ เป็นกองรบ ทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุน ทหาร ๑ กองพลซึ่งมาจากประเทศสเปนอยู่ทางปีกซ้ายของทหารปรัสเซีย ถึงแม้ว่าเดินอยู่ในระยะอันห่างก็จริงแต่คงทำให้ฝ่ายปรัสเซียกังวลทางโน้น ทหารม้าทั้งหมดรวมในบังคับบัญชากรูซี โอบปีกขวาทหารปรัสเซีย

กองระวังนำของบลูแซร์ถูกตีแตก บลูแซร์แลเห็นว่าทหารม้าฝรั่งเศสจะเข้าตีหลังด้วย ก็เลยสั่งถอย แต่ณะที่สูงขวงวิลด์กรูซีได้เข้าไปตัดส่วนหนึ่งของขบวนทหารปรัสเซียขาดไปได้ จับเชลยศึกได้ ๕ ร้อยคนปืนใหญ่ ๔ กระบอก นำขามโปแบร์ตกรูซีได้ทำการเช่นนั้นอีกครั้ง ๑ ได้เชลยศึกและปืนใหญ่อีก ในที่สุดเวลากลางคืนมาร์ม็องต์คุมทหารกองพลลากรังยะบุกรุกเข้าไปในเอโดจส์จับได้นายพลอูรูซ็อฟฟ์กับทหาร ๕ ร้อย

ในการรบที่โวชามป์ส ฝ่ายสมาคมเสียปืนใหญ่ ๑๕ กระบอก ธงไชย ๑๐ คัน เสียทหารเป็นเชลยศึก ๒ พัน ทหารบาดเจ็บล้มตาย ๑ พัน

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

การทัพตอนที่ ๒ นั้นนับว่าปลาดน้ำพิศวงมาก ภายใน ๕ วันแอมเปอเรอร์นั้นไปเยือน
ได้ไชยชนะ ๔ ครั้ง จับได้ขลุ่ยศึกเป็นอันมากส่งตัวไปยังกรุงปารีส ทำให้กองทัพ
ซีเลเชียบอบช้ำกระจัดกระจายไม่สามารถทำการอย่างใดได้ไปนานวัน ทั้งนี้เพราะใช้
ความคิดอันเหมาะสมและถูกต้องกับเหตุการณ์ จัดการเดินให้ลึกลับแนบเนียน กับทั้ง
ประกอบด้วยความกล้าแข็งของทหารและความบกพร่องทางฝ่ายข้าศึก ส่วนกองทัพ
ซีเลเชียนั้นต้องถอยไปหลังเมืองซาลองส์ จัดการรวบรวมกำลังใหม่รับทหารเพิ่มเติม
จากกองทัพเหนือ

ในระหว่างเวลาที่การดำเนินไปในลุ่มน้ำมาร์นตั้งว่ามานี้ กองทัพเหนือเดินจากนามูร์
มายังหัวสะพานซึ่งตั้งได้ คราวนี้ได้รับข่าวจากบลูแซร์เรียกร้องให้มาช่วย จึงได้ทั้งเมือง
ที่ตีได้เสียบมายังซาลองส์ ในขณะเดียวกันนั้นกองทัพโบเฮเมียได้ออกเดิน ในเมื่อ
นโปเลียนออกจากโนงต์ซัวร์เซิน เดินมาเป็นหลายขบวน ขบวนขวามือทหาร ๒ กองทัพ
น้อยเดินไปยังโนงต์ซัวร์เซิน ขบวนหลวงรวมกำลังทหารมากเดินไปยังซังสและมอง
เตอะโร ขบวนซ้ายมีแต่ทหารชนิดเบาและคาสกเดินไปยังยวนญีและมองตาร์จิส
กองหนุนเดินทางถนนใหญ่จากตรัวยส์ไปปารีส

จอมพลอูดีโนต์และวิกตอร์มีกำลังน้อยไม่พอที่จะต้านทานกองทัพโบเฮเมียได้
จึงถอยไปยังนังจิส แล้วไปยังแม่น้ำอ็แยร์รัส จอมพลแม็คโดนาลด์ซึ่งมาจากโมซ์
ได้เข้าสมทบด้วยในที่นี้ แล้วจอมพลทั้ง ๓ ก็ตั้งมั่นที่แนวแม่น้ำอ็แยร์รัสนี้พยายาม
กั๊บบังกรุงปารีส

กองทัพใหญ่ของฝ่ายสมาคมคงรุกต่อไป แต่ในไม่ช้าก็เกิดความระมัดระวัง
และเดินขั้วร้อมมาก เพราะได้ทราบข่าวถึงอันตรายซึ่งเกิดมีแก่กองทัพซีเลเชีย

การรบและการเดินทัพซึ่งได้บรรยายมานี้ รวมกันเป็นการทัพตอนที่ ๒ ซึ่งหมด
เขตร์เพียงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์

ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์กองทัพโบเฮเมียตั้งอยู่ดังนี้

ทางขวากองระวังนำในบังคับบัญชาปาเลนอยู่ที่นังจิส กองทัพน้อยของวิกตอร์เกิน
สไตน์อยู่ที่โปรวังส์กองหนุนอยู่ที่โนงต์ซัวร์เซินและเมร์ซัวร์เซิน ทางกลางกองทัพน้อย
ของเวร์เตซามแม่น้ำแซนที่เบร์ยซัวร์เซินและเดินไปยังค็อนน์มาร์อิงมองตัวส์ ทางซ้าย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

กองทัพน้อยของเจ้าผู้รื้อฟื้นแบร์กและจูไลย์รุกรมายังซังส ปองต์ซูร์อียอนน์และมองเตอะโร วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์กองระวังนำทั้ง ๓ ข้ามแม่น้ำแซน จอมพลอดิโนต์และวิกตอร์อยู่ณที่มั่นแม่น้ำอแยร์รัส

เอมเปอเรอร์นโปเลียนทรงได้ไชยชนะแก่กองทัพซิเลเชียแล้วก็มีพระประสงค์จะทำการยับยั้งกองทัพโบเฮเมียให้หยุด วันที่ ๑๕ เสด็จออกจากมอติม์รอยนำทหารผ่านลาแฟร์เตชูส์ยูอาร์ร์ชุกินส์ ใช้ทางคมนาคมอันหนึ่งซึ่งติดต่อรหว่างลุ่มน้ำแซนกับลุ่มน้ำมาร์นเป็นครั้งที่ ๓ วันที่ ๑๗ ทรงพบกองระวังนำในบังคับบัญชาเคานต์ปาเลนีมอร์มั่งคั่งแตกไปแล้วก็ส่งทหารแยกไป ๓ ทางที่มีข้าศึกมา ทางซ้ายส่งอดิโนต์ไปยังโปรวังส์ ทางกลางวิกตอร์และเชราร์ด์ประทะกับกองพลทหารบาวาเรียที่วิลยูอ์ไกล์ วิลลีเนอวะเลอะคอมตะ ทหารฝรั่งเศสตีทหารบาวาเรียหยุดยั้ง แล้วก็เลี้ยวไปยังมองเตอะโร ให้มัคโดนาลด์ไล่ตามทหารบาวาเรียไปทางด็อนน์มาร์อ็องมอติว์ส์และเบร์ยซ์ซูร์แซน ทางขวานายพลปาโยลเดินตามถนนเมอะลังไปทางมองเตอะโร ทหารรักษาพระองค์คงอยู่ที่นังจีส์เพราะเห็นดเห็น้อยอดโรยมาก ได้มาจากมอติม์รอยโดยรวดเร็ว เติ่นระยะ ๑๕๐ กิโลเมตรภายใน ๓๔ ชั่วโมง

ขบวนทหารฝ่ายสมาคมสดุดใจในการที่ถูกเข้าตีโดยฉับพลันดังนี้ เลยถอยไปยังแนวแม่น้ำแซน

นโปเลียนอยากจะให้วิกตอร์รุกไปถึงมองเตอะโรในวันที่ ๑๗ นั้นเอง เลยกรวดกราดใหญ่ในการที่ไปหยุดเสียที่มอติม์ญี่ แต่แท้จริงนั้นวิกตอร์คงจะไม่สามารถที่จะตีมองเตอะโรได้เป็นแน่ เพราะเจ้าผู้รื้อฟื้นแบร์กได้ตั้งอยู่ในที่นั้นมาหลายวันแล้ว และในวันรุ่งขึ้นก็ได้ต่อสู้ต้านทานอย่างแข็งแรงที่สุด

วันที่ ๑๘ ได้รบกันที่มองเตอะโร นโปเลียนมีพระประสงค์จะได้ตำบลนี้เพื่อข้ามไปทางฝั่งซ้าย ส่วนเจ้าผู้รื้อฟื้นแบร์กมีประสงค์จะยับยั้งการไล่ติดตามของกองทัพฝรั่งเศสไว้เพื่อให้เวลาให้กองทัพใหญ่ฝ่ายสมาคมรวบรวมกำลังกันได้

กองทัพของเจ้าผู้รื้อฟื้นแบร์กแบ่งเป็นกองระวังนำมีทหารราบ ๓ พัน ๒ ร้อย, ทหารม้า ๕ ร้อย กองหลวงมีทหารราบหมื่น ๒ พัน, ทหารม้า ๘ ร้อยซึ่งรวมจัดเป็นทหารราบ ๑๕ กองพัน, ทหารม้า ๘ กองร้อยและเป็นทหารราบ ๓ กองพลใหญ่, ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่ รวมจำนวนทหารทั้งกองระวังนำกองหลวง รามหมื่น ๕ พัน ม้า ๒ พัน ๓ ร้อย

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ข้างฝ่ายฝรั่งเศสสนไปเลียนมีกองทัพน้อย ๒ กอง คือกองทัพวิกตอรัมีจำนวนทหาร ๕ พันจัดเป็น ๒ กองพลใหญ่ กับกองหนุนทหารปารีสในบังคับบัญชาเยราร์ดมีจำนวนทหาร ๔ พัน ๕ ร้อยจัดเป็น ๒ กองพลใหญ่เหมือนกัน แต่ในจำนวนนี้เฉพาะแต่ต้นขบวนจะได้มาทันทำการรบ กับทางถนนเมอะลังมีนายพลปาโยลกับทหารราบ ๑ กองพลใหญ่ ๕ พันคน ทหารม้า ๑ กองพลใหญ่ พัน ๔ ร้อยม้า

เจ้าวุร์ดเต้มแบร์กตั้งอยู่ในที่มั่นรูปกึ่งวงกลมบนเทือกเนินชัวร์วิลล์ ปีกทั้ง ๒ ข้างยันแม่น้ำ ทางน้ำมีห้วยบังอยู่ส่วน ๑ กับมีหมู่บ้านวิลลารองเป็นที่ยึดมั่น หลังที่มั่นนั้นนับว่าไม่สะดวกสำหรับการถอย เพราะเป็นที่ชันลงไปหาแม่น้ำแซน แล้วก็ไปถึงช่องแคบอันยาวคือสะพาน ๒ อันข้ามแม่น้ำแซนและแม่น้ำยอนน์

ทำเลซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสจัดขบวนรบก่อนเข้าคั้น คือบนที่สูงซึ่งแลเห็นมองเดอะโรได้ตลอด ทางที่จะเข้าไปถึงข้าศึกให้สะดวกที่สุดคือทางถนนเมอะลัง

เจ้าวุร์ดเต้มแบร์กจัดขบวนรบเป็น ๒ แนวตามลำห้วยและยึดหมู่บ้านวิลลารอง ซึ่งมีทหารประจำอยู่ในนั้น ๓ กองพัน มีกองปืนใหญ่หลายกองตั้งอยู่ตามแนวน้ำ ทหารม้าอยู่ทางซ้ายคร่อมถนนเมอะลัง กองพลน้อย ๑ กองเป็นกองหนุนอยู่ที่ชาโตชัวร์วิลล์ กองพลน้อยอีกกอง ๑ อยู่ทางฝั่งซ้ายรักษาต้นทางถอย กับปืนใหญ่ ๒ กองอยู่ทางฝั่งซ้ายเหมือนกันป้องกันปีกทั้ง ๒ ข้าง ๆ ละกอง

การรบดำเนินไปกล่าวโดยย่อดังต่อไปนี้ เอมเปอเรอร์นไปเลียนส่งทหารออก ๒ ทาง คือทางถนนเมอะลังและถนนฟอร์จัส นายพลปาโยลไปถึงก่อนทางถนนเมอะลัง ขั้บไล่ข้าศึกออกจากป่าวาลังซ์ ไปหมดแล้วจัดขบวนรบนำด้านซ้ายของข้าศึก เริ่มยิงปืนใหญ่อย่างแข็งแรง จอมพลวิกตอรัออกทางถนนฟอร์จัส ในเวลาประมาณ ๓ โมงเช้า ทหาร ๑ กองพลเข้าตีวิลลารอง อีกกองพล ๑ จัดขบวนรบทางซ้ายส่งทหารแม่นปืนลงไปในห้วย ทหารฝรั่งเศสตีได้วิลลารอง แต่แล้วฝ่ายโน้นกลับตีคืนได้ คราวนี้ นายพลชาโตพยายามจะเล็ดลอดเข้าไปในมองเดอะโรตามชายเนิน

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ถึงเวลาบ่าย ๑ โมงเจ้าผู้รื้อฟื้นเต็มแบร์ก็ยังมีมันอยู่โดยเรียบร้อย

นายพลเยราร์ดมาถึงพร้อมด้วยกองหนุนทหารปารีส ซึ่งมีปืนใหญ่มาด้วย ๔๐ กระบอก นโปเลียนไม่พอพระทัยในจอมพลวิกตอร์ จึงรับสั่งให้เยราร์ดร่วมการ บังคับบัญชา เยราร์ดจัดปืนใหญ่ออกตั้งยิงเพื่อเตรียมการเข้าตี ทหารผู้รื้อฟื้นเต็มแบร์ก็จะ เข้าประจันบานตีปืนใหญ่ด้วยดาบปลายปืน แต่ถูกขับไล่กลับออกไป แล้วเวลาบ่าย ๒ โมงทหาร ๔ ขบวนได้รุกเข้าตีที่มั่นของข้าศึก ขบวน ๑ ได้วิไลถาวรโดยแน่นอน อีกขบวน ๑ เข้าไปในมอเตอโรเตรียมจะเข้ายึดสะพาน เจ้าผู้รื้อฟื้นเต็มแบร์ก็ตกลงจะถอย จะให้ทหารม้าถอยไปก่อน นายพลปาโยลเห็นได้ทีเข้าประจันบานรบตลุมบอนกับด้าน ข้ายของข้าศึกโดยแข็งแรง ขับไล่ข้าศึกถอยลงไปแล้วเข้าไปในมอเตอโรพร้อมกัน กับข้าศึก การถอยเป็นการยาก การไล่ติดตามเป็นไปอย่างเร็วแรง ฝ่ายผู้รื้อฟื้น เต็มแบร์ก็เสียทหาร ๓ พันบาดเจ็บล้มตายเป็นขเลยศึก ๓ พัน เสียปืนใหญ่ ๖ กระบอก ธงไชย ๔ คัน ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารประมาณ ๒ พัน

กองทัพฝรั่งเศสได้สะพานมอเตอโรแล้วก็ข้ามไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำแซนในวันที่ ๑๕ เอ็มเปอเรอร์โนโปเลียนทรงหวังว่าจะได้ตัดตีกองทหารฝ่ายข้าศึกบางกอง แต่เป็นการ พ้นเวลาไปเสียแล้ว กองทัพโบเฮเมียทั้งกองถอยไปรวมกำลังกันที่ตรัวยส์

นโปเลียนเสด็จตามไป พบข้าศึกตั้งอยู่ณที่มั่นน้ำเมืองตรัวยส์ ทรงนึกว่า จะได้มีการรบกันอีก แต่ชวาร์เซ่นแบร์ก็ระมัดระวังมาก ถอยหนีไปหลังแนว แม่น้ำโอบ

ระหว่างนี้กองทัพซิเลเชียจัดวางระเบียบใหม่เรียบร้อยแล้ว ได้มายังเมร์-ชัวร์-เซน เพื่อจะช่วยกองทัพโบเฮเมียถ้าหากว่ากองทัพนี้จะตกลงทำการรบนำเมืองตรัวยส์ กอง ระวังนำของกองทัพซิเลเชียได้รบกับทหารฝรั่งเศสที่เมร์-ชัวร์-เซน ครั้นเห็นว่าชวาร์เซ่น แบร์ก็ถอยไป บลูเชร์ก็ถือว่าตนมีอิสระที่จะไปทางไหนก็ได้ จึงเดินไปทางแม่น้ำมาร์น และแม่น้ำอูร์คก็หวังใจว่าจะเปิดทางเดินไปปารีสในทิศนั้นได้ แล้วประสงค์จะให้กอง

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ทัพน้อยของบูโลว์และวินชินเกรได้เข้าสมทบกับตนด้วย ได้ประทะกับกองทัพของ
จอมพลมาร์มอนด์และมอร์ทีย์เยร์ จับได้จอมพลทั้ง ๒ นิ่งไปหลังแนวแม่น้ำอูร์คค์

นโปเลียนเสด็จเข้าในเมืองตรวยส์เมื่อวันที่ ๒๔ และทรงฟังข่าวคราวถึงการเดิน
ของบลูแซร์อยู่ ครั้นทรงเห็นว่ากองทัพโบเฮเมียถอยไปเรื่อยไม่ยอมรบและไม่มีทาง
ที่จะตีได้ จึงทรงพระดำริจะยกไปทางหลังกองทัพซิเลเชีย ทำการอย่างที่ซามโปแบร์ค
อีกครั้ง ๑

๕๔ การทัพตอนที่ ๓ ซึ่งนับแต่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ ๒๕ เดือนเดือว
กันนั้น

เมื่อกองทัพซิเลเชียรู้สึกว่าคุณสามารถจะไปทำการโดยอิสระ ก็ออกจากกลุ่ม
น้ำโอบไปยังลุ่มน้ำมาร์นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว วันที่ ๒๗ ไปถึงนาลาแฟร์เตซุสบูอาร์ร์
วันที่ ๒๘ ถึงน้ำเมืองโมซ์ จอมพลมาร์มอนด์และมอร์ทีย์เยร์คุมทหารฝรั่งเศสประมาณ
หมื่น ๒ พันตั้งอยู่ที่แนวต้านทานตามลำน้ำมาร์นและอูร์คค์ ได้ทำลายสะพานเสียหมด
ตลอดไปจนถึงลันญ์

บลูแซร์ข้ามแม่น้ำมาร์นไม่ได้ จึงเดินขึ้นไปตามฝั่งซ้ายแม่น้ำอูร์คค์หาที่ข้าม
วันที่ ๑ มีนาคมกองทัพน้อยของโคลัสส์ซึ่งเป็นกองระวังน้ำพยายามจะรบข้ามแม่น้ำที่ลชี
- ชูร์- อูร์คค์ แต่ไม่สำเร็จถูกขับไล่ไป กองทัพซิเลเชียเลยเดินไปทางลาแฟร์เตมิลอง
พยายามจะเข้าใกล้กองทัพเหนือ ซึ่งอยู่ในบริเวณเมืองซัวส์ซองส์

ระหว่างนี้เอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จออกจากตรวยส์เมื่อวันที่ ๒๗ เพื่อจะเดินไป
ยังหลังกองทัพซิเลเชียเสด็จผ่านไปยังเซซันน์และไปถึงลาแฟร์เตโกเชร์เมื่อวันที่ ๑ มินา
คม แต่วันที่ ๓ มีนาคมไปกองทัพซิเลเชียตกอยู่ในอาการน่ากลัวอันตรายมาก ถูกข้าศึก
รบกวนทำให้โรคภัยและออกจะกระจัดกระจายด้วย ต้องทำการต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นผลดี
แก่ตนและเดินไปเดินมาอย่างรีบร้อนในเวลาอากาศไม่ดี ได้ทำการเดินไปทางซัวส์ซองส์
มีจอมพลฝรั่งเศสทั้ง ๒ ตามติดท้ายขบวนและเอมเปอเรอร์นโปเลียนอยู่ทางปีกขวาจะ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ตัดทางถอย แต่ในขณะนั้นวันขึ้นเกโรเดซึ่งคุมทหารจากกองทัพเหนือ ๑ กองทัพน้อยมาจากเมืองแรงส์มาอยู่ณะเมืองซัวส์ของสืทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเอสันนั้น ได้ทำสะพานขึ้นที่ตำบลมิสส์-ซูร์-เอสันเพื่อเดินติดต่อได้ทั้ง ๒ ฝากแม่น้ำ ในขณะที่เดียวกันเมืองซัวส์ของสืยอมแพ้แก่กองทัพน้อยซึ่งมาจากกองทัพเหนืออีกกองคือกองทัพของบูโลว์ซึ่งมาจากลาออง รวมเหตุการณ์ ๒ อย่างนี้ทำให้บูลูแชร์มีทางถอยได้สะดวก เลยพ้นอันตรายแต่นั้นไป กลับรวมทหาร ๒ กองทัพที่กล่าวถึงมานี้เข้าด้วยกันเป็นจำนวนทหาร ๕ หมื่นคน ทหารที่ตนนำมา ๕ หมื่นเหมือนกันเลยมีกำลัง ๑ แสน

ในที่นี้จะต้องกล่าวไว้ว่ามีผู้ปรับโทษทหารรักษาเมืองซัวส์ของสืซึ่งยอมแพ้ลงนั้นเป็นอันมาก ว่าทำให้หนีไปเลี่ยนเสียเปรียบข้าศึกใหญ่โต การที่ซัวส์ของสืยอมแพ้ลงในขณะนี้เป็นการณ์ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งนั้นแน่ แต่ข้อสำคัญที่บูลูแชร์กลับได้เปรียบขึ้นในทันควันไม่ใช่เพราะเมืองซัวส์ของสืยอมแพ้ เป็นเพราะกองทัพน้อยทั้ง ๒ จากกองทัพเหนือของฝ่ายสมาคมได้มาถึง ๒ ฝากแม่น้ำเอสันนั่นเอง ทำให้พระประสงค์ของเอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนไม่สำเร็จผล ถึงซัวส์ของสืไม่ยอมแพ้ก็คงไม่สำเร็จอยู่นั่นเอง

วันที่ ๔ มีนาคมบูลูแชร์จัดทหารของตน ๑ แสนนั้น ตั้งรักษาตามแนวแม่น้ำเอสัน จอมพลมอร์ติเยร์และมาร์ม็องต์คุมทหารระหว่างหมื่น ๕ พันกับหมื่น ๖ พันอยู่น่าเมืองซัวส์ของสื นโปเลียนทรงคุมทหาร ๓ หมื่นอยู่ที่ฟัสส์ ทั้งๆ ที่มีกำลังฝึกกันมากฉะนั้นเอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนยังทรงหวังจะตีบูลูแชร์ให้แตกได้ จึงทรงทำการสู้รบกับบูลูแชร์ต่อไป ในขณะที่จอมพลทั้ง ๒ เข้าตีเมืองซัวส์ของสือยู่ทางซ้าย นโปเลียนทรงจัดทหารเข้าตีสะพานที่แบร์รีโอบัคซึ่งอยู่น่าพระองค์ วันที่ ๕ ให้ทหารเข้ายึดเมืองแรงส์ วันที่ ๖ ทรงคุมกองทัพข้ามไปที่ฝั่งขวาแม่น้ำเอสันทางแบร์รีโอบัคและเดินตามทางไปเมืองลาออง ในระหว่างนั้นบูลูแชร์ให้ทหารส่วน ๑ ขันยัดที่ส่งเมืองคราอีวอนน์ในบังคับบัญชาวอรอนซ็อฟ แล้วคุมทหารที่เหลือออกจากนั้นไปกันทางที่จะไปลาออง เอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนทรงหยุดการเดินทางที่ตำบลคอร์เบนี เปลี่ยนนำแถวหันไปทางซ้าย เพื่อเข้าตีที่มั่นที่คราอีวอนน์ให้ได้เสียก่อน แล้วจึงจะเดินต่อไป

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ทมนนตงอยู่บนลูกเขวซึ่งแยกออกมาจากแผ่นเขวซึ่งสูง เขาตกลมนมอาการแคบ และตงอยู่กลางเป็นเขตรแบ่งระหว่างลุ่มน้ำเอสันกับตาเล็คต แนวน้ำที่มันอยู่หลังแนว เขาหลักใกล้หมู่บ้านออร์ตบัส มีถาวร ๒ อันซึ่งไหลลงแม่น้ำตาเล็คตอันหนึ่งลงแม่น้ำเอสันอันหนึ่งเป็นเขตรน้ำที่มัน ทางขึ้นไปน้ำที่มันชันมาก ตำบลคราอันนี้อยู่ที่มันใช้เป็นที่มันน้อย ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสได้แต่ในวันที่ ๖ ก่อนการรบใหญ่

หมู่บ้านออร์ตบัส อัสส์และวัลโซญอยู่ใกล้ที่มัน ปีกซ้ายจดแม่น้ำตาเล็คต ปีกขวาจดแม่น้ำเอสัน ภายในที่มันพนทมิอาการสูงลาดลงไปหาดลุ่มน้ำที่ละน้อย ทหารทุกเหล่าเดินได้สะดวก แต่แจ้งมากหาที่กำบังสำหรับกองหนุนไม่ได้ ข้างหลังที่มันยังมีแนวที่จะใช้เป็นที่มันได้อีกอันหนึ่ง ที่มันนี้เป็นเส้นได้คู่กับที่มันข้างน้ำ ส่วนภูมิประเทศซึ่งฝ่ายรุกระจะต้องเดินผ่านเข้าไปนั้นนับว่าเป็นการลำบาก เพราะด้านข้างทั้ง ๒ จะต้องลงไปในห้วย ด้านกลางอยู่บนที่สูงอันแคบ ทางเดินเข้าหาที่มันฝ่ายข้าศึกนับว่ากรุกระมากทุกทาง

กองทัพน้อยของวอรอนซ็อฟ ที่มาตั้งอยู่ณะที่มันอันนั้นแบ่งเป็น ๔ กองพล ทหารราบกับ ๑ กองพลทหารม้า รวมจำนวนทหารราบหมื่น ๖ พัน ทหารม้า ๕ พัน กองทัพน้อยของซัคเค่นอยู่ข้างหลังเป็นกองหนุนแต่อยู่ในระยะไกล

วอรอนซ็อฟได้จัดทหาร ๒ กองพลมาเป็นกองรบ กองพลที่ ๑ เป็นกองช่วย อีกกองพล ๑ เป็นกองหนุน ทหารม้าให้อยู่ทางปีกขวา เพราะภูมิประเทศสะดวกในการใช้ทหารม้า ปืนใหญ่จัดตั้งเป็น ๓ กอง อยู่ด้านกลาง ๑ กอง ทางปีกข้างละกอง กับยังมีปืนใหญ่หนุนอยู่อีกต่างหากด้วย

ระหว่างนี้กองทัพน้อยของบลูแซร์กองอื่นๆ ทำการเดินโอบกองทัพฝรั่งเศส ทหารม้าหมื่น ๒ พันในบังคับบัญชาวินซินเกรเด็พยายามจะตีปีกขวาฝรั่งเศส แต่หลงทางไปเสียเลยมิได้มาทำการตามความมุ่งหมาย

นโปเลียนทรงจัดขบวนรบสำหรับเข้าตีดังต่อไปนี้ จอมพลเนย์คุมทหาร ๓ กองพลเป็นด้านขวามีทหารรวม ๓ พัน ๔ ร้อย จอมพลวิกตอร์เป็นด้านกลางมีทหาร

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

๒ กองพลรวมทหาร ๕ หมื่น ๔ พันกับทั้งกองพลทหารม้าอีก ๒ กองเป็นจำนวน ๓ พัน ๕ ร้อยม้า นายพลนั้ชชุตีเป็นด้านซ้ายคุมทหาร ๒ พัน กองหนุนมีทหารราบ ๓ กองพล ทหารรักษาพระองค์และทหารม้า ๑ กองพล รวมทหารในกองทัพฝรั่งเศสทั้งหมดราบ ๒ หมื่น ๓ พัน ม้า ๖ พัน ๕ ร้อย

เอมเปอเรอร์โน้ไปเยือนมีพระประสงค์จะทำการตีทางปีกและตรงหน้าพร้อมกัน แต่ จอมพลเนย์ซึ่งมีหน้าที่ทำการตีปีกนั้นเริ่มการรบเร็วเกินไป เลยกลายเป็นทำการหาพร้อม กันไม่ จอมพลเนย์รุกขึ้นไปจากโวแค็ลร์เข้าตีหมู่บ้านอัสแตต์ไม่สำเร็จ

คราวนี้ด้านกลางเริ่มการรบ เข้าตีเออร์ตบัส ทหารรัสเซียทั้งหมู่บ้านนั้นและ เพลไฟเสีย จอมพลวิกตอร์รุกตามไป ข้ามไปที่เขาหัก แล้วก็เข้าไปจัดขบวนรบ บนที่สูงประชิดขบวนรบฝ่ายรัสเซีย ทั้ง ๒ ฝ่ายยิงปืนใหญ่ซึ่งกันและกันอย่างแข็งแรง ในระยะที่ใกล้

ในขณะเดียวกันนั้นจอมพลนั้ชชุตีพยายามจะขึ้นไปบนที่สูงเหมือนกันทางด้านซ้าย แต่ทหารม้าฝ่ายข้าศึกต้านทานไว้ได้

การรบเป็นไปตลอดแนว แต่ด้านขวาของฝรั่งเศสถูกตีปัดกลับออกมา ด้าน ซ้ายทำการไม่สำเร็จ ด้านกลางคงยดมั่นอยู่ในที่ซึ่งเข้าไปตั้งอยู่นั้นน้อยหนึ่ง แต่ ไม่เข้าทหารรัสเซียออกตีตลบอบนด้วยดาบปลายปืน ขับไล่ฝรั่งเศสกลับออกมาพัน แนวห้วย

เอมเปอเรอร์โน้ไปเยือนได้ให้ทหารม้าเข้าประจันบานเพื่ออุดหนุนทหารราบ แต่ ก็ไม่สำเร็จ แปลว่าการรบตอนต้นนี้เป็นผลไม่ดีสำหรับฝ่ายฝรั่งเศส

ตอนนี้ไปด้านกลางได้รับทหารราบเพิ่มเติม ๑ กองพล แล้วก็เข้าตีข้าศึกใหม่ นายพลโคลแบร์ตนำทหารม้ารักษาพระองค์ผ่านไปทางโรงนาเดส์ โรชส์ขึ้นไปกลางที่มั่นข้า ศัตรูได้ในขณะเดียวกันนั้นวอรอนซอฟได้รับคำสั่งจากบลูเชร์ให้ถอย จึงทิ้งที่มั่นถอยไป เอมเปอเรอร์โน้ไปเยือนส่งทหารม้าทั้งหมดไล่ติดตามกับทั้งปืนใหญ่หนุนรักษาพระองค์ ๖ กองร้อย ฝ่ายฝรั่งเศสได้ผลดีบ้างในการติดตามนี้

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

กองทัพฝรั่งเศสอยู่ที่ตำบลลังจาร์เดียง ส่วนทหารรัสเซียได้หยุดพักที่หา
วินญอง ๕ ชั่วโมง แล้วถอยต่อไปทางลาออง

ฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารในการรบที่ลาออง ๘ พัน ฝ่ายรัสเซียเสียทหาร ๓ พัน
เท่านั้น

เอมเปอเรอร์โนโปเลียนคงมีพระประสงค์จะรุกต่อไปยังลาออง เพราะฉะนั้น
วันที่ ๘ จึงเสด็จยกทัพตามกองทหารรัสเซียไปตามทางจากซัวส์ซองส์ไปลาออง สั่งให้
จอมพลมาร์ม็องต์รูกจากแบร์รีโอบัคไปทางจากแรงส์ไปลาออง

เวลาเช้าเมื่อวันที่ ๙ นโปเลียนสั่งให้ตีได้ช่องแคบเอตูว์ลล์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของกอง
ย่อยนำที่มั่นฝ่ายข้าศึกที่ลาออง แล้วก็เสด็จรุกรบขึ้นไปทางถนนจากซัวส์ซองส์ จอมพล
มาร์ม็องต์รูกมาจากทางแรงส์ กองทัพฝรั่งเศสแยกเป็น ๒ หมู่ ซึ่งต่างมีกำลังน้อย
มีที่ลุ่มและคั่นอยู่ระหว่างหมู่ทั้ง ๒ นั้นเป็นระยะห่างกันประมาณ ๑๒ กิโลเมตร เหตุการณ์
ของฝ่ายฝรั่งเศสเป็นเช่นนี้เมื่อมีการรบที่ลาออง

กองทัพน้อย ๖ กองของกองทัพซิเลเชียและกองทัพเหนือตั้งขบวนรบขวางได้
ฉากกับถนนซึ่งเป็นทางรุกของกองทหารฝรั่งเศสทั้ง ๒ ทาง

ด้านกลางยึดเมืองและเขาลาอองมีกำลัง ๑ กองทัพน้อย กองทัพน้อยอื่น ๆ
ตั้งอยู่ขวายซ้ายและในกองหนุน อนึ่งมีกองทหารออกมาตั้งรักษาอยู่ในหมู่บ้านคลาซี
อาร์คอง, เซอะมิลย์, น้ำที่มั่นใหญ่ขึ้นอีกด้วย

เอมเปอเรอร์โนโปเลียนทรงนำทหารรุกรบขึ้นไปในเวลาหมอกกลางจัดเป็นการกำบังดี
เลยมีการตีหมู่บ้านทั้ง ๒ นั้นกลับไปกลับมาหลายหนหลายครั้ง ในเวลาเย็นฝรั่งเศส
คงยึดไว้ ในมือได้แต่เฉพาะหมู่บ้านคลาซีเท่านั้น

ส่วนทางถนนจากแรงส์นั้น มาร์ม็องต์รูกมหารของตนเองอันมีกำลังน้อยรุกรบมา
แล้วก็เข้าตีได้หมู่บ้านอาร์ซี ซึ่งอยู่หน้าที่ยึดด้านซ้ายของข้าศึก ทำได้เท่านั้นแล้วก็ทำ
อะไรต่อไปอีกมิได้ ครั้นพอค่ำมีทหารรัสเซีย ๒ กองทัพน้อยรุกรบออกมาโดยฉับพลัน

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ดีทหารม้าฝรั่งเศสขับไล่ เข้าตลุมบอนกับทหารราบฝรั่งเศสทางถนนจากแรงส์ แบ่งได้
ปืนใหญ่หลายกระบอก จอมพลมาร์ม็องต์ถอยไปรวบรวมกำลังที่เฟลชีเอซ

นี่คือการที่เป็นไปในวันที่ ๑ แห่งการรบที่ลาออง

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ ทั้ง ๆ ที่จอมพลมาร์ม็องต์เสียทีไปแล้วนั้น เอ็มเปอเรอร์

นโปเลียนยังให้ทหารของพระองค์ซึ่งมีจำนวนเหลืออยู่หมื่น ๗ พันเท่านั้นเข้าดีทหารแสน
ซึ่งอยู่น่าตลุมบอนอีก แต่ว่าทหารฝ่ายสมาคมได้ต้านทานการรุกของฝรั่งเศสขึ้นต้นไว้ได้
แล้วก็กลับรุกเองบ้าง พยายามที่จะตีหมู่บ้านคลาซี ซึ่งด่านซ้ายฝรั่งเศสยึดมั่น
อยู่นั้น แต่นายพลชาร์บ็องดีเยร์ต้านทานรักษาหมู่บ้านโดยแข็งแรงเลยทำให้กองทัพ
ฝรั่งเศสพันอันตรายสามารถถอยไปทางซัวส์ซองส์ได้ โดยสะดวก

ที่ซัวส์ซองส์นโปเลียนได้ทรงรับทหารมาเพิ่มเติมบ้างและจัดระเบียบในกองทัพขึ้น
ให้เรียบร้อยใหม่

ได้ทรงรับข่าวว่าเมื่อวันที่ ๑๒ กองทัพน้อยของซังต์ปรีเอสต์ ซึ่งมาจากเยอรมัน
นั้นได้เข้าในเมืองแรงส์ จึงมีรับสั่งให้มาร์ม็องต์ไปตีกองทหารซังต์ปรีเอสต์ ณ วันที่ ๑๓
มาร์ม็องต์ทำการสำเร็จ ฝรั่งเศสกลับได้เมืองคืน

ในระหว่างเวลาที่เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จไปทำการอยู่ทางแม่น้ำเอสันดังว่ามา
แล้วนั้น กองทัพใหญ่โบเฮเมียของฝ่ายสมาคมได้เดินมาสู้รบกับจอมพลมัคโดนาลต์
และอูดีโนต์ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ในขณะที่นโปเลียนเสด็จไปจากเมืองดรัวยส์นั้น
จอมพลอูดีโนต์อยู่ที่บาร์ซูร์โอบมีทหารราบ ๒ หมื่นทหารม้า ๖ พัน จอมพลมัคโดนาลต์
อยู่ที่ลาแฟร์เตซูร์โอบมีทหารราบ ๓ พันทหารม้า ๔ พัน ๕ ร้อย ฝ่ายสมาคมเริ่มการรุก
กองทัพน้อยของเวอร์เดและวิตต์เกินส์ไตน์รวมทหารประมาณ ๕ หมื่นเข้าตีบาร์ซูร์โอบ
ณ วันที่ ๒๗ ในขณะที่เดียวกันนั้นกองทัพน้อยของเจ้าวอร์ดเต็มแบร์กและจูโลย์ รวม
ทหารราบ ๓ หมื่น ๖ พัน ทหารม้า ๖ พัน เข้าตีลาแฟร์เต จอมพลอูดีโนต์ต้านทานอยู่
สักครึ่งวัน แต่เห็นข้าศึกมีกำลังมากกว่ามากนัก ก็ถอนออกจากทหารซึ่งมาทำการรบนั้น

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ยังมีทหารอยู่ข้างหลังอีกหลายกองทัพน้อย จึงจำเป็นต้องถอยไปทางเมืองตรวียส์ จอมพลมักโดนาลด์ก็ต้องถอยจากลาแฟร์เตในคราวเดียวกัน ถอยไปทางบาร์ซูร์เซน

วันที่ ๕ มีนาคมจอมพลทั้ง ๒ ต้องทิ้งเมืองตรวียส์ และถอยไปยังโนจังต์ ตั้งชุมเชิงอยู่ เจ้าวาร์เซนแบร์กเกรงว่าไปเลี่ยนจะเสด็จไปเองหรือให้ โอเยโรไปตีทางหลัง จึงหยุดนิ่งรออยู่ที่ตรวียส์จนวันที่ ๑๓ มีนาคม ให้ทหารของตนผ่อนพักกับคอยฟังข่าวคราวจากบลูแซร์

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งนี้เรียกว่า ตอนที่ ๔ แห่งการทัพในประเทศฝรั่งเศส

คราวนี้มาถึงการทัพตอนที่ ๕ ซึ่งนับเวลาแต่วันที่ ๑๓ มีนาคมจนถึงวันที่ ๔ เมษายน พ. ศ. ๒๓๕๖

วันที่ ๑๓ มีนาคมในขณะที่เอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จอยู่ที่แรงส์ เจ้าวาร์เซนแบร์กเริ่มรุกใหม่ ขับไล่มักโดนาลด์ไปถึงเมืองโปรวังส์แต่ในวันที่ ๑๓

นโปเลียนรีบเสด็จไปยังแม่น้ำเซนโดยเร็ว ออกจากแรงส์ในวันที่ ๑๕ ให้ทหารเดินเป็น ๒ ขบวน ขบวน ๑ ไปยังชาลองส์ อีกขบวน ๑ ไปยังเอเปร์เนย์

จอมพลมอทิเยร์และมาร์ม็องต์คงอยู่ที่แม่น้ำเอสัน ประชันกับบลูแซร์ มีทหารราบหมื่น ๓ พัน ทหารม้า ๖ พัน

เอมเปอเรอร์นโปเลียนเองมีทหารติดไปกับบัญชาโดยตรง ๓ กองพลเป็นจำนวนทหารราบ ๑ หมื่นทหารม้า ๕ กองพลเป็นจำนวน ๖ พัน มีพระประสงค์จะไปสมทบกับจอมพลอูดีโนต์และมักโดนาลด์ ซึ่งมีทหารรวมกันเท่า ๆ กับของเอมเปอเรอร์เอง ขบวนที่ ๑ ฝรั่งเศสเดินจากชาลองส์ต่อไปยังปลังซี ขบวนที่ ๒ จากเอเปร์เนย์ไปอาร์ชีส์ซูร์โอม

เมื่อกองทัพใหญ่โบเฮเมียของฝ่ายสมาคมได้ทราบความทั้งนี้ก็รวมกำลังกันหมดที่อาร์ชีส์ซูร์โอบ

วันที่ ๑๘ เอมเปอเรอร์นโปเลียนข้ามแม่น้ำโอบที่ปลังซี แล้วเดินเลียบขึ้นไปตามฝั่งซ้าย เพื่อสมทบกับขบวนที่ ๒ วันที่ ๒๐ ที่ ๒๑ ได้ทรงทำการรบกับกองทัพ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ใหญ่โบเฮเมียของฝ่ายสมาคมที่อาร์ชชีซัวร์โอบ ทรงนำทหาร ๒ หมื่น ๘ พันเข้าตีทหาร
แสนหมื่น ๘ พัน ต้องแพ้เป็นธรรมดา และอาจเป็นอันตรายได้อย่างร้ายแรง แต่
ฝ่ายสมาคมทำการซบถยึดมาดากฝ่ายฝรั่งเศสเข้าตีแข็งแรง เลยทำให้กองทัพฝรั่งเศสรอด
ตัวไปได้อีกครั้ง ๑

เอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จถอยไปยังวितรี ตั้งพระทัยจะยกไปตีหลังของฝ่าย
สมาคม ตัดทางส่งกำลัง

วันที่ ๒๒ ทรงนำทหารข้ามแม่น้ำมาร์นที่ทำข้ามตรงฟรินญีคูร์ดี การที่ข้ามเช่นนั้น
เพราะที่วิตรีมีทหารข้าศึกรักษา และจะตีเอามิได้

วันที่ ๒๓ เสด็จถึงซังต์ดิซเยร์ระหว่างนั้นบลูแซร์เข้าใกล้กับชวาร์เซ่นแบร์ก แล้ว
กองทัพใหญ่ฝ่ายสมาคมทั้ง ๒ รวมเข้าสมทบกันที่ซ็อมม์บูยส์ ใกล้วิตรี คือตัดกองทัพ
ฝรั่งเศสจากปารีสทีเดียว จอมพลมอร์ติเยร์และมาร์มองต์ อยากจะไปสมทบกับ
เอมเปอเรอร์นโปเลียน จึงออกเดินจากฟิส์มส์ไปทางฮาโตเชียร์รี, มงต์มีไรย, เอโดัวส์
แต่ครั้นไปถึงซูดซังตะครวัชเห็นข้าศึกทั้งหมดรวมกันตั้งกันทางอยู่ วันที่ ๒๔ จึงถอย
ไปยังเซซันน์ กองระวังหลังถูกตีที่แฟร์ชามเปอะนอส เสียปืนใหญ่ ๒๔ กระบอก
ในขณะเดียวกันนั้นกองกระสุนปืนใหญ่และกองสเบียง ในบังคับบัญชานายพลบูโรดี
กับทหารการคณาซิโอนาลคุมไป ๓ พัน กำลังเดินจากแบร์แจร์สเลส์แวร์ดูส์ไปยังวิตรี
เพื่อสมทบกับจอมพลทั้ง ๒ แต่กองกระสุนและสเบียงนั้นตกเข้าไปในท่ามกลางกองทัพ
ฝ่ายสมาคม ได้พยายามต่อสู้ต้านทานอย่างกล้าหาญที่สุด แต่ก็คงตกไปในมือข้าศึก

ทหารฝ่ายสมาคมรวมกำลังกันเป็นจำนวนมาก เอ็มมิงเพราะได้ทำการเป็นผล
สำเร็จมากแล้ว กับทั้งอีกเหิมใจด้วยได้ทราบข่าวจากกรุงปารีสว่ามีคนไม่พอใจ
กันมาก จึงตกลงจะรุกตรงไปยังกรุงปารีสทีเดียว แบ่งทหาร ๑ กองทัพน้อยซึ่งเป็น
ทหารม้าโดยมากทหารราบชนิดเบาบ้าง ไปติดตามนโปเลียนคุมเชิงไว้

วันที่ ๒๕ จอมพลทั้ง ๒ ถอยจากเซซันน์ไปยังคลอมมิเยร์ส์ กองทัพฝ่ายสมา
คมทั้งกองตามหลังไป กับยังมีกองทหารฝ่ายสมาคมซึ่งอยู่ทางแม่น้ำเอสันมาทางปีกขวา

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

มากขึ้นทางที่ช่องแอมมอนด์เข็วอีก จอมพลทั้ง ๒ เลยถอยไปยังโปรวังส์ แล้วถอย
ไปปารีสทางนังจิส์และเมอะดั่ง

กองทัพโบเฮเมียและกองทัพซึเลเชียกรุงมา กองทัพ ๑ ทางเซซันน็อีกกอง
ทัพ ๑ ทางมอนด์มีไรช ประทะแต่กับทหาร ๑ กองพล คือกองพลของคอม
บั้งส์ ซึ่งถอยทางลาแฟร์เตซุสจัวร์, โมซ์, เกิลยะ, วิลด์ปาริชีส์, และบองดี วันที่ ๒๕
กองทัพของจอมพลทั้ง ๒ และกองพลคอมบั้งส์รวมกันที่ปารีส กองทัพใหญ่ฝ่าย
สมาคมทั้ง ๒ กองออกมาในทุ่งราบทางบองดี

ระหว่างนี้เอมเปอเรอร์นโปเลียนเสด็จไปทางหลังแห่งกองทัพฝ่ายสมาคม ทรง
นึกว่าทหารของฝ่ายนั้นตามพระองค์ไปทั้งหมด แต่ในไม่ช้าก็ทรงรู้สึกว่าการคิดจึง
หวนกลับหลังมาดีกองทัพฝ่ายข้าศึกที่ตามพระองค์ไปนั้นแตกที่ซังต์ดิสเซียร์ มาถึง
มอนด์เข็วเร่ดเมื่อวันที่ ๒๔ ถึงโคลลังกูร์ต์ วันที่ ๒๕ ทรงรับข่าวว่าฝ่ายสมาคมเข้ายึด
เมืองโมซ์แล้ว

พระองค์ทรงนำทหารตรงไปกรุงปารีส วันที่ ๓๐ กองทัพฝรั่งเศสมาถึงตรัวยส์เอม
เปอเรอร์นโปเลียนเองเสด็จไปกับกองระวังนำจนถึงวิลด์เนอวาลาร์เซอะเวค แล้วเสด็จ
ขึ้นรถไปยังฟองเตนโบิล รุ่งขึ้นวันที่ ๓๑ ในขณะที่กำลังจะเสด็จไปกรุงปารีสทรงพบ
ทหารของจอมพลทั้ง ๒ กำลังออกจากกรุงปารีส และได้ทรงทราบข่าวถึงการรบที่ปารีส

การรบที่ปารีสนี้ได้เป็นไปเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม การรบนี้เป็นไปที่เทือกเขาซึ่ง
อยู่รอบเมืองทางเหนือ ฝ่ายฝรั่งเศสตั้งมั่นรับอยู่บนเทือกเขานั้น ส่วนฝ่ายสมาคม
จัดขบวนรบในที่ราบสำหรับทำการเข้าตี

ฝ่ายฝรั่งเศสมีกองทัพน้อย ๒ กองของจอมพลมอร์ทีย์และมาร์ม็องต์ จอม
พลมาร์ม็องต์ตั้งมั่นอยู่ทางขวาของทมิ้นแต่มีองเดรียซุสบัวส์จนถึงบั้งแดงมีทหารราบ
๕ พันทหารม้า ๓ พัน ฝ่ายข้าศึกซึ่งจะเข้าตีทางนั้นคือกองทัพโบเฮเมียซึ่งมาจากโมซ์มี
กองทัพน้อย ๓ กองซึ่งมาจากลันญูและแม่น้ำมาร์นอยู่ทางปีกซ้ายส่วนจอมพลมอร์ทีย์
ตั้งมั่นอยู่ทางซ้ายของทมิ้นแต่มีบั้งแดงที่ซังต์อูอองมีทหารราบ ๕ พัน ทหารม้า ๒ พัน จะ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ต้องต่อสู้กับกองทัพซิเลเชียที่มาจากเลอบูร์เจต์, ซังต์เดอนีส, และขยายขอบวงจาก
คลองถึงแม่น้ำเซน วันที่ ๒๕ จอมพลทั้ง ๒ ได้พักแรมที่ซาร์ตองและซังต์มั่งเด
วันที่ ๓๐ ออกเดินแต่เวลารุ่งสว่างเพื่อไปยึดที่มั่นซึ่งว่ามาแล้ว ทหารม้าของมาร์ม็องต์จัด
ขบวนรบเป็น ๒ แนวระหว่างแวงแซนนี้ส์กับมองเต็รอยซุสบัวส์ ทหารราบจัดขบวนรบ
แต่มองเต็รอยซุสบัวส์ถึงบึงแดง ยึดหมู่บ้านมองเต็รอยซุสบัวส์, มาลัสซีส์, บันโญเลต์, ป่า
ไม้บรูเจอร์, ป่าไม โรเมงวิลล์ และหมู่บ้านบึงแดง, กองหนุนซึ่งมีกำลัง ๑ กองพลน้อย
เท่านั้นตั้งอยู่หลังค่านกลาง จอมพลมอร์ติเยร์ซึ่งจัดขบวนรบต่อไปยึดหมู่บ้านลาวิล
เล็ตต์และมองมาร์ตระ ทหารการันนาซีโอนาลหมื่น ๒ พันคนรักษากำแพงเมืองและรั้ว
หาคารภายในกรุงปารีส

ฝ่ายสมาคมจัดขบวนรบเต็มภูมิประเทศระหว่างแม่น้ำเซน และแม่น้ำมาร์น
กองทัพน้อย ๒ กองเดินมาทางขวาแม่น้ำมาร์น คูเมืองทหารในบึงคัมบ์ญานโป
เลียนเองทางนั้น กองทัพน้อยของกองทัพโบเฮเมียนอกจากนั้นรุกจากบองดีมาต์บึง
แดงและโรเมงวิลล์

ส่วน ๑ ของกองทัพซิเลเชียเข้าตีทางขวาของคลอง ตามทางจากเลอบูร์เจต์
และปะติตโปงต์ อีกส่วน ๑ ตีโอแบร์วิลล์เยร์สได้แล้วรุกไปยังมอนด์มาร์ตระและคลีซัล
กาเร็นน์

ฝ่ายสมาคมมีทหารประมาณแสน ๕ หมื่น ฝ่ายฝรั่งเศสมีระหว่าง ๒ หมื่น ๓ พัน
กับ ๒ หมื่น ๔ พัน เท่านั้น

การรบดำเนินไปดังนี้

ทหารรัสเซียเข้าตีบึงแดง แล้วขึ้นมาบนที่สูงโรเมงวิลล์ ก่อนที่มาร์ม็องต์มาถึง
คราวมาร์ม็องต์คุมทหารเดินขึ้นมาจัดขบวนรบแล้วขับไล่ฝ่ายรัสเซียลงไป ขณะ
ที่รบกันชั้นต้นนั้นขบวนของฝ่ายสมาคมกำลังเดินโอบรอบกรุงปารีส

ในไม่ช้าทหารรัสเซียขึ้นตีที่สูงใหม่ แต่ไม่มีทหารอุดหนุนพอจึงถูกขับไล่ไปอีก
เวลาเช้า ๕ โมงทหารฝรั่งเศสยังตั้งมั่นอยู่โดยเรียบร้อย

บาร์โกลปลอยให้ทหารพักสบาย ในขณะที่คอยขบวนอื่น ๆ อยู่ คราวนี้
ทหารรัสเซียขึ้นมาจัดขบวนรบ การเข้าตีก็เริ่มใหม่อีก ตีทั้งทางที่สูงและทางถนน
ปะติตโปงต์

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

ฝ่ายสมาคมจัดทหารเข้าในเขavnรบมากมาย โยเซ็ฟพระอนุชาของนโปเลียน ซึ่งเราได้กล่าวแล้วว่าเป็นผู้ช่วยผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่นั้น ได้ดูการรบอยู่แต่ไกล ๆ แล้วไม่ช้าก็ไปเสียดจกที่ซึ่งคอยู่นั้นเข้าในเมืองส่งคนไปบอกแก่จอมพลทั้ง ๒ ว่า อนุญาตให้ยอมแพ้ได้ ถึงกระนั้นก้ดจอมพลม้ามองค้ยังคงต่อสู้ต้านทานโดยแข็งแรง แต่ไม่ช้าก็ต้งยอมแพ้ต่อกำลังอันมาก ข้าศึกได้บ่งแดงแล้ว จะตีได้เบ็ดล้ วัลล้อยู่ในไม่ช้า ขบวนของฝ่ายสมาคมรุกเรื่อยเข้ามาทุกขบวน อีกไม่ช้าทหารใน กองทัพฝรั่งเศสที่เหลือคงถูกตีเข้าไปชนกำแพง ม้ามองค้เห็นว่าสมควรจะถอยการ ที่โยเซ็ฟอนุญาตให้ยอมแพ้นั้นได้แล้ว จึงตกลงทำสัญญาหยุดรบชั่วคราวกับฝ่ายข้า ศึก และคิดจัดการนำทหารออกจากกรุงปารีสต่อไป

วันที่ ๓๑ มีนาคมกองทัพฝรั่งเศสถอยไป เมืองหลวงของประเทศฝรั่งเศสตก ในเงื้อมมือของฝ่ายสมาคม

นโปเลียนรวบรวมทหารที่ยังมีเหลืออยู่ นั้น ที่แม่น้ำเอ็สซ็อนน์และที่ฟ็องเตน โบลิ รวมทหารได้ระหว่าง ๕ หมื่นกับ ๖ หมื่น คิดจะนำเข้าตข้าศึกซึ่งมีกำลัง ๒ แสน ที่รวมกันอยู่ในกรุงปารีสแต่จอมพลแม่ทัพรองต่าง ๆ ไม่ยอมรบอีกต่อไป มักโต นาลด์และเนย์เข้าเรียกร้องไห้นโปเลียนยอมละราชสมบัติ ม้ามองค้กำลังพูดจาอยู่ กับชาร์เลอแนแบร์ก และในขณะที่ม้ามองค้เองยังอยู่ที่ปารีสนั้น นายพลชั้นรอง บางคนก็ได้ชวนทหารทั้งที่มั่นไปเข้ากับฝ่ายสมาคม อำนาจของเอมเปอเรอร์นโปเลียน อันตระธานสูญหายแล้ว จึงตกลงละราชสมบัติ เจ้าในราชวงษับุร็องได้กลับมากรอง ราชสมบัติต่อไป การทัพปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖ ก็เสร็จสิ้นลง

เราได้บรรยายถึงการยุทธ์ทางบริเวณที่สำคัญมาตลอดแล้ว คือการยุทธ์ซึ่งเป็น ไปในระหว่างกองทัพสำคัญอันมีกรุงปารีสเป็นที่มุ่งหมาย และทำการสงครามได้ถึงที่สุด ลงนั้น แต่เพื่อจะให้เป็นการทั่วถึงตลอดจะต้องกล่าวถึงการยุทธ์ทางบริเวณอื่นๆ ไว้ โดยย่อ คือการยุทธ์ของกองทัพฝรั่งเศสที่ลียง ของกองทัพฝรั่งเศสที่ปัวเรเน และ ของกองทัพในอิตาลี

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

จะได้กล่าวถึงกองทัพฝอยก่อน ในขณะทีกองทัพใหญ่โบเฮเมียของฝ่ายสมาคมเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสนั้น ได้แบ่งกองพลทหารชนิดเบาในบังคับบัญชาเคานต์บูบนำ^๔ไปทางเมืองเยเนวาเพื่อขัด^๕เมืองลียงและเกรอะโนเบิลอะ การตีเมืองเยเนวานั้นสำเร็จได้โดยไม่มีใครต้านทาน ประเทศฝรั่งเศสอดโรยเสียทหารในการทัพก่อน ๆ มาเป็นอันมาก คงมีเหลือแต่ทหารใหม่และกองทหารร่มดะลสำหรับต่อสู้กับทหารฝ่ายสมาคม เมื่อเคานต์บูบนำ^๔ได้เยเนวาแล้วก็ได้ส่งทหารกอง ๑ ไปคุมเชิงทางซ้ายในลุ่มน้ำอาร์วะ ตรวจทางไปชามเบรีและเกรอะโนเบิลอะ ให้ทหารนอกจากนั้นยึดไปทางขวาเพื่อพยายามติดต่อกับกองทัพใหญ่ ตีได้เมืองบูร์ก^๔แล้วก็เดินมาหาเมืองลียง

จอมพลโอเยโร ได้รับตำแหน่งเป็นแม่ทัพกองทัพลียง เมื่อมาถึงที่เมืองนี้เห็นมีแต่ทหารใหม่พัน ๒ ร้อยคนเท่านั้นในบังคับบัญชานายพลมุสนิเยร์ กองทหารนี้ตั้งอยู่ณถนนจากเมืองบูร์ก^๔ เป็นเครื่องต้านทานทหารเอาสเตรียอยู่กองเดียวเท่านั้น

เคานต์บูบนำ^๔ปลาตใจที่เห็นมีทหารฝรั่งเศสต้านทานน้อยนัก สงสัยว่าจะเป็น การล่อลวงอย่างใดอย่างหนึ่ง เลยเดินมาอย่างช้าที่สุด การที่สงสัยและชักช้าดังนี้ ทำให้จอมพลโอเยโรเรียกทหารมาช่วยเพิ่มเติมได้ เมืองลียงเลิขรอดตัวไปคราวหนึ่ง

เมื่อทหารเอาสเตรียล่อยไป ทำให้มีเวลาที่จะจัดกองทัพที่แม่น้ำโรนขึ้นได้ แบ่งเป็น ๒ กองทัพน้อยต่างหากกัน กองทัพ ๑ ในบังคับบัญชาจอมพลโอเยโรกำกับเมืองลียง อีกกอง ๑ ในบังคับบัญชานายพลมาร์ซังด์กำกับเมืองเกรอะโนเบิลอะ กองทัพทั้ง ๒ มีกองพลทหารพันเมือง, ทหารการัดนาซีโอนาล, ทหารใหม่กับทหารที่มาจากคาตาลูญ่ามาช่วยเมืองลียงและที่มาจากอิตาเลียมาช่วยเมืองเกรอะโนเบิลอะ

ในไม่ช้านักจอมพลโอเยโรมีกองทัพซึ่งจัดแบ่งเป็นกองพลทหารราบ ๓ กอง กองพลทหารม้า ๑ กอง รวมทหารพลรบ ๒ หมื่น ๒ พัน

เฮมเปอรันโปเลียนมีรับสั่งให้ทำการรุกโดยเร็วที่สุดที่จะเป็นได้ ให้รุกไปทางหลังกองทัพโบเฮเมีย

ปลายปี พ. ศ. ๒๓๕๖

แต่ฝ่ายฝรั่งเศสหาไม่กำลังพอที่จะทำการตามความมุ่งหมายได้ไม่ กว่าจะรวมทหารได้ ๓ หมื่นสำหรับทำการรุก ฝ่ายสมาคมรวมกำลัง ๑ หมื่นที่ซาลองส์ และส่งไปทางเมืองลียง

ถึงกระนั้นก็ดี โอเยโรนำทหารออกเดินทางในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ แบ่งเป็น ๒ ขบวน ขบวน ๑ เดินไปนั่งดูอา อีกขบวน ๑ เดินไปทางมาคอง ในขณะที่เดียวกันมาร์ชังตร์ก็ออกไปข้างหน้าขับไล่ข้าศึกไปจนถึงใกล้เมืองเยเนวา

กองทัพของฝ่ายสมาคมเดินลงมาตามลุ่มน้ำซาโอในขณะเดียวกันนั้น มีกองพลมูบนำกับทั้งกองทัพน้อยอีก ๓ กอง ซึ่งต่างมีกำลังทหารราบ ๒ หรือ ๓ กองพลกับทหารม้า ๑ กองพล รวมทหารทั้งหมดเป็นจำนวนทหารราบ ๖ หมื่นทหารม้า ๒ พันในบังคับบัญชาเจ้าเฮสเสินชอมบูร์ก กองระวังน้ำของฝ่ายสมาคม ยึดเมืองมาคองในขณะที่โอเยโรส่งขบวนซ้ายของตนไปยังเมืองนั้น ได้มีการรบกัน ฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบก่อน แต่ภายหลังก็แพ้ต่อกำลังอันมากกว่า จอมพลโอเยโรถอยไปยังลิโมนีส์ต์ วันที่ ๑๔ ฝ่ายสมาคมทำการรบลาดตระเวน เลยเกิดรบกันขึ้นที่ตำบลซังต์ยอร์จส์ วันที่ ๒๐ มีการรบใหญ่ที่ลิโมนีส์ต์

ในการรบครั้งนี้จอมพลโอเยโรมีทหารราบ ๓ กองพล (กองพล ๑ มาจากสเปญมาถึงในเวลาที่ยุทธการอยู่แล้ว) กับทหารม้า ๑ กองพล วางตำแหน่งระหว่างลิโมนีส์ต์กับคซอง ด้านกลางที่คาร์คิลลี ด้านซ้ายที่ทางจากเคิลร์มอนด์ด้วยกองย่อยซึ่งตั้งอยู่ที่หอคอยซ์วันญี กองหนุนอยู่ที่ทางแยกไปมูแลงส์และเคิลร์มอนด์ ตรงทางเข้าหมู่บ้านใหญ่เวส

ฝ่ายสมาคมรวมกำลังกันหมดแล้วมีทหาร ๖ หมื่น จัดการเข้าตี ๓ ทาง คือทางถนนมาคอง ๑ ทางถนนมูแลงส์ ๑ ทางเลียบแม่น้ำซาโออันเป็นทางที่ใช้กำลังแต่น้อย ๑ แล้วยังคงมีทหารถึง ๑ กองทัพน้อยอยู่ในกองหนุน อยู่ที่ถนนมาคอง ได้ให้ด้านขวารุกอย่างแรงตีปีกด้านซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศส ที่มั่นของฝ่ายฝรั่งเศสนั้นกว้างยาวเกินกำลังทหารที่มีเพราะฉะนั้นไม่มีทหารพอที่จะรักษาโดยมั่นคง เมื่อด้านขวาเห็นว่าข้าศึกซึ่งเลียบแม่น้ำซาโอมานั้นเดินโอบปีกก็ถอย และไปหยุดลงที่เทือกเขาโรซคาร์ตองและ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ยูแซร์ ด้านกลางก็ถอยตามด้านขวาไปด้วย โอเยโรจัดทหารออกทำการรุกโดยแข็งแรง กลับตีได้ที่สูงที่ยูแซร์และโรซคาร์คองทั้ง ๒ อัน ส่งทหารออกไปถนนมาคองและเคิลร์มองต์

ทหารเอัสเตรียหยุดชงัก กองทัพฝรั่งเศสก็เลยถอยไปได้สะดวก
รุ่งขึ้นฝ่ายสมาคมเข้าในเมืองลิโมนเนสส์ โอเยโรถอยไปยังวาลังซ์ไปถึง
ณวันที่ ๒๓

ครั้นนายพลมาร์ชได้ทราบข่าวที่เป็นไปนี้ ก็ออกจากบริเวณเยเนวาถอยมา
ยังเกรอะโนเบิ้ลอะโดยเรียบร้อย เห็นยัวร์งข้าศึกตลอดมา

ในไม่ช้าการที่เป็นไปในกรุงปารีสก็ทำให้หยุดรบทางนี้ด้วย
โอเยโรทำสัญญาหยุดรบ แล้วก็ออกประกาศเรื่องการทำเอมเปอเรอร์นโป
เลียนต้องละราชสมบัติ และเจ้าในพระราชวงษ์บูร์บองกลับมาครองเมือง

นี่คือการที่เป็นไปในลุ่มน้ำโรนและลุ่มน้ำซาโอเน นับว่าเป็นการเล็กน้อยมิได้
ให้ผลสำคัญอันใดแก่การทัพ

คราวนี้จะไปบรรยายถึงการยุทธ์เข้าปีเรเน
ในเดือนมกราคม พ. ศ. ๒๓๕๖

เวลถึงคั่นแม่ทัพอังกฤษซึ่งเข้ามาในดิน
แดนฝรั่งเศสเมื่อได้ทำการรบที่วอเตอร์เลียนแล้วนั้น เตรียมจะทำการยุทธ์ต่อไปทั้ง ๆ
ที่พระเจ้าเฟร็ดริคที่ ๑ ได้กลับมากครองราชสมบัติในประเทศสเปนอีกแล้ว มีทหาร
ที่บังคับบัญชาอยู่ในมณฑลนาวาร์ ๑ หมื่น ๒ พัน ในมณฑลอารากอน ๔ หมื่น ๘ พัน
ยึดแนวบีตุสซังค์ยังปีเขตเคอะปอร์ต ไปจนถึงบิตาร์ ในเทือกเขาปีเรเนฝ่ายตะวันตก

จอมพลซุลต์บังคับบัญชากองทัพฝรั่งเศส วางด้านขวาที่เมืองบายอนนั้นด้านซ้าย
อยู่ในหมู่เขามัทหาร ๖ หมื่น แต่ในไม่ช้านักเอมเปอเรอร์นโปเลียนก็เรียกทหารไป
ทางอันเสีย ๓ กองพล กองเหลือทหาร ๔ หมื่น

ในยุทธบริเวณนี้ทั้งหมดมี ๓ แห่ง คือเมืองบอร์โดซ์ เมืองอายอง และ
เมืองบูตูส เพราะฉะนั้นทางดำเนินการสงครามก็มี ๓ ทาง แนวด้านทานของกอง
ทัพฝรั่งเศสนั้น คือแนวแม่น้ำบีตุสแล้วเลือนมายังทะเลสาบที่เมืองโป ทะเลสาบโอโล
รอง แม่น้ำอาดูร์และแม่น้ำการอนนั้นเป็นลำดับ

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

ในเดือนมกราคมมีแต่การรบเล็กน้อยเท่านั้น ครั้นถึงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์
เวลดิงตันรวมกำลังได้พร้อมแล้วก็เริ่มรุก ได้ทำการทางปีกซ้ายของฝ่ายฝรั่งเศสก่อน
เพื่อให้จอมพลซูลต์กังวลและส่งกองหนุนไปทางนั้น ครั้นเห็นว่าทางด้านขวาของฝรั่งเศสอ่อนกำลังลงแล้ว เวลดิงตันก็รุกรมทางนั้นโดยฉับพลัน ข้ามทะเลสาบทางปาก
น้ำที่ต่อกับทะเลใหญ่ เข้าล้อมเมืองบาย็อนน์ และขับไล่กองทัพฝรั่งเศสไปยังออร์
เรช กองทัพฝรั่งเศสรวบรวมกำลังและตั้งมั่นลง ณ ที่นั้น แล้วในวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
ทำการสู้รบอย่างใหญ่กับกองทัพอังกฤษ

ขบวนรบของกองทัพฝรั่งเศสนั้น มีปีกซ้ายจอร์เจสปีกขวาจดหมู่บ้านต่างๆ
ด้านขวาในบังคับบัญชานายพลเรย์มีทหาร ๒ กองพล ด้านกลางในบังคับบัญชา
นายพลเดร์ลองมีทหารอีก ๒ กองพล ด้านซ้ายในบังคับบัญชานายพลโกลิเชลมีทหาร ๒
กองพลเหมือนกัน กองหนุนมีทหารราบ ๑ กองพลน้อย ทหารม้า ๑ กองพลน้อย
รวมทหารฝรั่งเศสทั้งหมดเป็นจำนวนประมาณ ๓ หมื่น

ทหารอังกฤษถือว่าตนมีกำลังมากกว่ามากจึงรุกรมเป็น ๒ หมู่ต่างหากกัน หมู่ ๑
มาทางฝั่งซ้ายแห่งทะเลสาบ อีกหมู่ ๑ มาทางฝั่งขวาพยายามโอบปีกขวาของฝรั่งเศส

จอมพลซูลต์พยายามต่อสู้โดยแข็งแรง แต่ก็ต้านทานกำลังอันมากหาได้ไม่
ต้องถอยทิ้งที่นั่นไป ได้ถอยไปยังโซลต์เคอะนาวยส์ วันที่ ๒๕ มีนาคมยังถอยไปอีก
ไปยังซังต์เซอแวร์หลังแม่น้ำอาดูร์

ในการรบที่ออร์เรชนั้นทั้ง ๒ ฝ่ายเสียทหารเป็นจำนวนเท่าๆ กัน

เมื่อมาถึงซังต์เซอแวร์แล้ว จอมพลซูลต์จึงตกลงใจว่าจะยอมให้เมืองบอร์
โดซ์และอาของตกไปในมือข้าศึก จะนำกองทัพถอยไปยังตูลูส ถอยไปเป็นทางสั้นคู่
กับเขตร์แดน เห็นว่าการที่ทำเช่นนั้นก็มีประโยชน์หลายประการ คือ

๑) ถอยไปในภูมิประเทศซึ่งลำบากกันเหมาะสำหรับทำการเพียงแต่เห็นว
รังไม่ประสงค์เอาชัยชนะนะแตกหัก

๒) จะชักจูงกองทัพอังกฤษให้เดินห่างไปจากทะเลซึ่งนับว่าเป็นฐานทัพของฝ่าย
อังกฤษโดยแท้

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

๓) ตนเองเข้าไปใกล้กับกองทัพฝรั่งเศส ซึ่งถอยมาจากมณฑลอาราโกณ

ในประเทศสเปน ถอยทางปลายเขาปีเรเนซังตวันออก

เพื่อทำการตามความตกลงซึ่งสุดท้ายจะนำทหารเดินขึ้นไปตามลำน้ำอาตูร์ ไปยังโม
บูร์เกต์และราบัสตังส์ ให้กองระวังหลังทำการสู้รบต้านทานข้าศึกเป็นลำดับ แล้วถอย
ไปยังเมืองทูลูสทางทาร์บัส ซังต์โกตังส์ มาร์ตาระส์ และโนเอ

ระหว่างนี้ฝ่ายอังกฤษส่งทหาร ๑ ขบวนไปยังบอร์โดซ์ เข้าเมืองเมื่อวันที่ ๑๒
มินาคมแล้ววันที่ ๑๖ เริ่มรุกตามชุดต่อไป

วันที่ ๑๒ เมษายนกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายประทะกันแล้วมีการรบที่ทูลูส ดังจะบรรยาย
ต่อไป

กองทัพทหารอังกฤษและสเปนผสมกันแบ่งเป็น ๕ กองทัพน้อย คือกองทัพ
ของเบเรสฟอร์ดมีทหารราบหมื่น ๒ พัน ทหารม้าพัน ๒ ร้อย กองทัพของนายพล
ฮิลล์มีทหารราบหมื่น ๕ พัน ทหารม้า ๒ พัน ๕ ร้อย กองทัพของนายพลปีคตินมีทหารราบ
หมื่นทหารม้า ๓ พัน กองทัพน้อยทั้ง ๓ นี้จัดแบ่งเป็น ๒ กองพลทหารราบและ

๑ กองพลน้อยทหารม้า กองทัพน้อยที่ ๔ เป็นทหารสเปนในบังคับบัญชานายพลเฟรยเร
มีทหารราบหมื่น ๔ พันทหารม้า ๕ ร้อย กองทัพที่ ๕ เป็นกองหนุนมีทหารราบหมื่น ๔ พัน
ทหารม้า ๕ ร้อยเหมือนกัน รวมทหารในกองทัพใหญ่ทั้งหมด ราบ ๑ หมื่นพัน ม้า ๕ พัน

กองทัพฝรั่งเศสแบ่งเป็น ๓ กองทัพน้อย ต่างกองทัพแบ่งเป็น ๒ กองพล
ทหารราบ กับยังมีกองพลทหารม้า ๑ กองจำนวนม้า ๒ พัน ๔ ร้อย และมีกองพล
หนุนซึ่งมีทหารใหม่ประจำโดยมากรักษาเมืองทูลูสอยู่ รวมทหารทั้งหมด ๓ หมื่น

ที่มั่นของฝรั่งเศสตั้งกร่อมแม่น้ำการรอนน์ ทางฝั่งซ้ายมีหมู่บ้านนำเมืองซอ
ซังต์ซีเปรียง ซึ่งได้ตกแต่งด้วยค่ายคูสนามเพลาะแข็งแรงเป็นที่ยึดมั่นได้ดี ทางฝั่งขวา
นำแนวที่มั่นเลียบไปตามลำคลองก่อนแล้วไปตามเทือกเขาซึ่งบังเมืองทูลูส ทางเหนือ
มีนามว่าเทือกเขาลาวินต์ ที่มั่นทั้งอันมีอาคารเป็นเส้นกึ่งวงกลมอยู่ทางตะวันตกของเมือง

เวลถึงต้นจัตขบวนรบนำที่มั่นแล้วจัดการเข้าตีในตำบลต่างๆ ให้นายพลฮิลล์
เข้าตีซังต์ซีเปรียง แล้วให้นายพลปีคตินเข้าตีสะพานต่างๆ ที่ข้ามคลอง นายพลเฟรยเร
เข้าตีป้อมสนามปุยาด กองหนุนเดินตามหลังด้านกลาง กับทางปีกขวาที่สุดจอมพล

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

เบเรสฟอร์ดยังล่าหลังอยู่มามีทันเวลาเริ่มรบ ขบวนรบอันนั้นนับว่าไม่แน่นแฟ้น เพราะมีแม่น้ำการรอนน์แบ่งแยกออกจากกัน เป็น ๒ ซีก ถ้าเวลถึงต้นมิได้มีกำลังมากกว่ามากแล้ว อันตรายคงจะเกิดมีแก่ฝ่ายรุกเป็นแน่

ในขั้นต้นการรบดำเนินไปในทางที่นับว่าฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบ ทหารอังกฤษและสเปนซึ่งเข้าได้ถูกขับไล่กลับไปทุกทางและเสียทหารล้มตายมาก เวลากลางวันที่ยังแน่นแฟ้นคืออยู่

ขณะจอมพลเบเรสฟอร์ดมาถึงสนามรบ ได้ข้ามแม่น้ำแล้วที่ตำบลครวซ์โดราด แล้วเดินหันข้างให้เข้าศึกภายในสนามรบระหว่างแม่น้ำกับที่มั่นของฝรั่งเศส ทหารแบ่งกันเดินมาเป็น ๒ ขบวน ขบวนละกองพลมีกองพลน้อยทหารม้า นำ ปืนใหญ่ขึ้นต้องทิ้งไว้ข้างหลังเพราะพื้นที่ถูกฝนมากเป็นโคลนทำให้หนีไม่ได้ ทหารกองนี้เดินหันข้างผ่านที่มั่นฝรั่งเศสในระยะพันหรือพัน ๒ ร้อยก้าว เพราะฉะนั้นนับว่าวิธีดำเนินการของจอมพลเบเรสฟอร์ดครั้งนี้ทำอย่างกล้าหาญจนน่ากลัวอันตราย ทหารฝรั่งเศสใช้ ปืนใหญ่ยิงอย่างอุกฤษฏ์จากที่สูง แล้วชุดี่สี่ทหารราบ ๒ กองพลรุกลงไปจากที่มั่น คู่อการทหารอังกฤษจะถึงที่อับจนแน่ พอเ็นกองพลฝรั่งเศสออกไปไม่เหมาะและเคราะห์ร้าย นายพลผู้บัญชาการถูกอาวุธตาย เวลารุกไปก็ยังมีปืนใหญ่ของฝ่ายตนเองเสีย กับทั้งทหารอังกฤษก็ต้านทานอย่างไม่ย่อท้อ ทหารฝรั่งเศสกลับแพ้และถอยเลยแนวที่มั่นลงไปเสียซ้ำ วันที่ ๑๐ และวันที่ ๑๑ จอมพลชุดี่เข้ายึดมั่นอยู่ในเมืองทูลุส แต่ครั้นรุ่งขึ้นเกรงว่าจะถูกตัดทางถอย ก็ถอยไปยังกัสเตลโนดาร์

ในการรบที่ทูลุสฝ่ายฝรั่งเศสเสียทหารถูกอาวุธ ๓ พันเป็นชเลยศึก ๕ ร้อย ฝ่ายอังกฤษและสเปนเสียทหารประมาณ ๔ พัน ๕ ร้อย

วันที่ ๒๓ เมษายนถึง ๒ ฝ่ายได้ทำสัญญาหยุดรบกัน และวันที่ ๓๐ พฤษภาคมได้เซ็นสัญญาเลิกสงครามทางยุทธบริเวณนี้พร้อมกับทางอื่น ๆ

คราวนี้จะต้องกล่าวถึงการยุทธ์ ในอิตาลี ยุทธบริเวณทางนี้อยู่ในลุ่มน้ำโปมีกองทัพอยู่ ๓ กอง เจ้าออยเจนคุมทหารราบ ๓ หมื่น ๔ พันทหารม้า ๒ พัน ๘ ร้อย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ปืนใหญ่ ๖๖ กระบอกตั้งอยู่ที่แนวแม่น้ำอาดีเจแต่คัสตานีอาโรถึงรีโวลี จอมพลเบลล์
การคุมกองทัพเฮาสเตรียทหารราบ ๔๔ กองพันทหารม้า ๖๓ กองร้อยเป็นจำนวนคน
๘ หมื่นตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำอาดีเจ ทางใต้ของแม่น้ำไปมูราตพระเจ้าแผ่นดิน
ประเทศนาโปลีคุมกองทัพเดินมามีกำลัง ๒ หมื่น ๓ พัน ในขั้นต้นยังไม่ทราบกันว่าจะ
เข้ากับทางไหนแน่ แต่ไม่ช้าก็สังเกตเห็นว่าจะทำการรบเข้าด้วยกันฝ่ายเฮาสเตรีย เจ้า
ออยเจนก็ต้องถอยทัพมาหลังแนวแม่น้ำมินชีโอทันที มิฉะนั้นจะถูกโอบปีก ถอยมา
ตั้งปีกซ้ายอยู่ที่มอนซัมบาโนและเป้สคเขร่าปีกขวาอยู่ที่มันโตว่า

ทหารเฮาสเตรียรุกตามมาอย่างระมัดระวังช้า ๆ การเป็นมาคังนั้นจนถึงต้นเดือน
กุมภาพันธ์

คราวนี้เจ้าออยเจนตกลงจะทำการรบ เพื่อตีฝ่ายเฮาสเตรียให้ข้ามแม่น้ำอาดีเจ
กลับไป กับตั้งเพื่อป้องกันทางปีกขวาของตน ได้คุมทหารข้ามแม่น้ำมินชีโอที่โกอีโต
ในขณะเดียวกันนั้นฝ่ายเฮาสเตรียก็รุกมาเหมือนกันเป็น ๒ ขบวนมายังบ็อชโซโล่และ
มอนซัมบาโน เพื่อตีข้ามแม่น้ำมินชีโอ

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์กองทัพทั้ง ๒ ประทะกันโดยมีรัฐตัวในระหว่างที่ต่างฝ่ายต่างรุก
เปรียบเหมือนเดินผ่านกันไปแล้วกระทบไหล่ คราวนี้ต่างฝ่ายต่างหันหน้าเข้าหากัน
และเริ่มรบกันทันที

ต่างฝ่ายต่างเอาปีกข้าง ๑ ขันแม่น้ำมินชีโอ อีกข้าง ๑ ขันหมุ่บัน เมื่อได้ชนกัน
และรบกันอย่างเร็วแรงพัก ๑ แล้ว ฝ่ายเฮาสเตรียต้องถอย ทหารเก่า ๕ หมื่น
ถอยจากทหารใหม่ ๓ หมื่น

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ เจ้าออยเจนกลับมายังที่มั่นเดิมของตน ฝ่ายเฮาสเตรียเริ่มรุก
อีก แต่ก็ถูกตีบดออกไปอีก และทางขวาทหารชาวนาโปลีซึ่งมีทหารเฮาสเตรียไปช่วย
ด้วย ๑ กองทัพน้อยนั้นก็ถูกนายพลฝรั่งเศสเกิรนิเยร์ตีแตกที่แนวแม่น้ำตาโร และที่
เมืองปาร์มา

ถึงอย่างนั้นก็นับว่ากองทัพฝรั่งเศสอยู่ในที่นำกลัวอันตรายอย่างยิ่ง เพราะ
นอกจากกองทัพชาติทั้ง ๒ ซึ่งกล่าวมาแล้ว ยังมีกองทัพอังกฤษซึ่งมาทางเรือมาชน
บกที่ลิวอร์โนจะมาทำการสู้รบอีกด้วย

ปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖

วันที่ ๑๖ เมษายนเจ้าออยเจนได้ทราบข่าวถึงการที่เป็นไปทางปารีสแล้วก็ทำ
สัญญาหยุดรบ และนำทหารออกไปจากประเทศอิตาลี

การทัพในประเทศฝรั่งเศสปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ซึ่งได้บรรยายมานี้ ให้ผลร้าย
อย่างยิ่งแก่ประเทศฝรั่งเศส ต้องเสียดินแดนที่ได้ด้วยกำลังทหารแต่ครั้งการสงคราม
ของเรูปบลิกและการทัพต่าง ๆ ของนโปเลียนตลอดหมด กลับกลายเป็นมีเขตแดน
อย่างครั้งปี พ.ศ. ๒๓๓๕ แต่บัดนี้ว่าทหารฝรั่งเศสมิได้แสดงตนให้เสื่อมเสียชื่อเสียง
ซึ่งมีอยู่ว่าเป็นนักรบอันวิเศษเท่านั้นเลย เพราะในการทัพครั้งนี้ประเทศฝรั่งเศสได้ต่อ
ยุทธกับประเทศในทวีปยุโรปทั่วไปรวมกัน ได้มีกองทัพฝ่ายข้าศึกซึ่งเป็นจำนวนมาก
มาที่สุตบุกรุกเข้ามาในบ้านเมือง ส่วนประเทศฝรั่งเศสเองมีแต่ทหารที่แก่ๆ อันเหลือ
จากกองทัพของเอมเปอเรอร์เป็นจำนวนน้อยกับทหารใหม่ซึ่งเกือบจะยังไม่รู้จักใช้อาวุธ
นั้นเท่านั้น เป็นผู้ป้องกันดินแดนประเทศของตน ถึงกระนั้นก็ยังได้แสดงความ
มั่นคงจงรักภักดีและความมานะเข้มแข็งจนในราวันวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์มีอาการราวกับจะชนะ
ข้าศึกที่มีจำนวนมากนั้นได้ เอมเปอเรอร์นโปเลียนเองก็ถูกกลับทรงมีความคล่องแคล่ว
ว่องไวประดุจในปี พ.ศ. ๒๓๓๕ สำหรับการป้องกันดินแดนประเทศฝรั่งเศสครั้งนี้ได้
ทรงแสดงตัวอย่างความอดทนต่ออันตรายทั้งปวงให้ราษฎรและทหารเห็น ทั้งถึงจะแพ้
หรือเสียที่เท่าใดก็คงตั้งพระทัยมั่นจะทำการต่อไปไม่หมดความพยายาม เป็นตัวอย่าง
ในขัตติยะมานะดีที่สุด

การทัพนี้แสดงตัวอย่างอันดีในวิธีป้องกันบ้านเมืองทางรับ ประการที่ ๑ ในตอน
เริ่มแรกแห่งการทัพ จอมพลวิกตอร์ มาร์ม็องต์และเนย์ ซึ่งมีหน้าที่รักษาแนวเขตแดน
นั้น ได้รับนำกองทัพของตนที่มีกำลังน้อยถอยมาเสียจากหมู่ข้าศึกที่เป็นจำนวนมาก
เหลือต้านทาน ได้ถอยมายังวितร์เพื่อให้เอมเปอเรอร์นโปเลียนสามารถใช้กรมกอง
ทหารนั้น ๆ เป็นโครงที่จะตรอกคนใหม่, ทหารกองหนุน, และทหารการัดนาซีโอนาลเข้า
ประจำการจัดเป็นกองทัพขึ้นใหม่ได้ ถ้ากองพลทั้ง ๓ นั้นไม่ถอยและขันเข้าไปยึดอยู่ใน
บ้อมต่าง ๆ ตามเขตแดน คือบ้อมสตราสบูร์ก, ไมนซ์, และเม็ตซ์, เสียดังนี้ ข้าศึก
ก็กล้อมบ้อมนั้น ๆ ด้วยกำลังอันมาก เอมเปอเรอร์นโปเลียนก็จะไม่มีทหารเหลือ
สำหรับสู้รบ การสงครามคงจะจบเร็วกว่าที่เป็นจริงมากเป็นแน่

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ประการที่ ๒ เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนได้ทรงใช้ทางเดินติดต่อรหว่างลุ่มน้ำแซนและลุ่มน้ำมาร์น คือทางจากซังต์ดีซียีร์ผ่านเบรียนน์ไปบาร์ซูร์เซนอัน ๑ ทางจากโนจังต์ซูร์แซนผ่านชามโปแบร์ต์ไปเอแบร์แนย์อัน ๑ ทางจากลาแฟร์เตซูส์จัวร์ผ่านมอร์มังต์ไปมองเตอะโรนอัน ๑ ทั้งนี้โดยคลองแคลัวสำหรับนำทหารไปตีซัวร์แซนแบร์กและบลูแซร์คนละที่เป็นลำดับไป

ประการที่ ๓ ทั้ง ๒ ฝ่ายได้ใช้แนวลำนน้ำเป็นประโยชน์ในการรบมาก ลำนน้ำแซนและลำนน้ำมาร์นนั้นทหารทั้ง ๒ ฝ่ายใช้ลุ่มน้ำของแม่น้ำนั้น ๆ เป็นทางดำเนินการสงครามแล้วแม่น้ำเอสัน, โอบ, อีซอน, อีแบร์รส์ฝ่ายฝรั่งเศสได้ใช้เป็นแนวต้านทาน ที่แนวลำนน้ำและแนวทางต่างๆ คือแนวสำคัญในทางยุทธศาสตร์แห่งยุทธบริเวณนั้น นโปเลียนได้ทำสงครามในวิธีรับ ซึ่งแปลกกับที่เวลลิงตันหรือบาร์โคลย์ได้เคยทำมา แต่ก็ได้แสดงวิธีพิเศษอย่าง ๑ ซึ่งเป็นผลดีด้วยเหมาะสมกับความสามารถของพระองค์ และการเกือบจะสำเร็จได้ แท้จริงก็ได้เปรียบหลายครั้งหลายหน ที่ลงท้ายไม่เป็นผลสำเร็จก็เพราะกำลังผิดกันเหลือเกินนักเท่านั้น

ถ้าหากว่าที่กรุงปารีสในขณะนั้นได้มีการตกแต่งด้วยค่ายคูพอให้ต้านทานข้าศึกอยู่ได้เป็นเวลาพอสมควรแล้ว การเดินของกองทัพนโปเลียนไปตีหลังข้าศึกในขณะที่ยอมพลทั้ง ๒ ต้านทานอยู่ข้างน้ำคงทำได้สะดวก ฝ่ายสมาคมคงไม่อาจเดินจากแฟร์ชามเปอะนอสไปกรุงปารีส หรือถ้าขึ้นเดินไปจริงนโปเลียนคงตีหลังทางซังต์ดีซียีร์สำเร็จเป็นแน่

ตอนที่ ๓๖

การทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๘

เมื่อนโปเลียนได้ถูกบังคับให้ละราชสมบัติไปแล้วในต้นปี พ.ศ. ๒๓๕๗ นั้นประเทศต่างๆ ได้จัดให้เสด็จไปอยู่ที่เกาะเอลบาข้างฝั่งตะวันตกประเทศอิตาลี แล้วพระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีแห่งประเทศต่างๆ ได้ไปประชุมพร้อมกันที่กรุงเวียนเพื่อปรึกษากันจัดการแบ่งเขตประเทศต่างๆ ให้ลงรอยใหม่ เพราะผลของการสงครามครั้งเรูปบลีคและของนโปเลียนได้ทำให้แผนที่ประเทศยุโรปเปลี่ยนแปลงไปหมด

ปี พ.ศ. ๒๓๕๘

ครั้นมาเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๗ นโปเลียนเสด็จอยู่ที่เกาะเอลบ้า ได้ทรงทราบ
ว่าบรรดาชาวฝรั่งเศสทั้งปวงพากันไม่พอใจในหลุยส์ที่ ๑๘ หวังว่าวงษ์บูร์บอง ซึ่งกลับ
เข้ามาเสวยราชสมบัตินั้น

อนึ่งทรงทราบข่าวว่าประเทศต่างๆ หากกันอยู่ว่า การที่พระองค์เสด็จอยู่ในเกาะ
ที่ไม่ไกลจากฝั่งฝรั่งเศสนั้นเป็นการไม่เหมาะ น่าจะมีการยุงเหยิงขึ้นได้อีกในยุโรป
กำลังคิดว่าจะจัดส่งพระองค์ ไปไว้ณเกาะซังต์เฮเลน่ากลางมหาสมุทรแอตแลนติก

อีกประการหนึ่งมีข่าวว่าในการประชุมที่กรุงวีนนั้น ประเทศต่างๆ ไม่ปรองดอง
กันและพระเจ้าแผ่นดินกรุงรัสเซียและกรุงปรัสเซียได้เสด็จกลับพระนครด้วยความไม่
พอใจพระไทย ข่าวนี้ออกจะเกินกว่าความจริงอยู่บ้าง

อย่างไรก็ดีนโปเลียนทรงตกลงพระทัยว่าจะกลับมายังประเทศฝรั่งเศส เพื่อ
เสี่ยงเคราะห์คู่อีกครั้งหนึ่ง เสด็จลงเรือใบเล็กลอดผ่านเรือรบอังกฤษมาได้ ขึ้นบก
ที่อ่าวบูอองพร้อมด้วยทหารรักษาพระองค์ ๔๐๐-๕๐๐ เสด็จผ่านประเทศฝรั่งเศสไป
ตลอดโดยง่าย ทหารที่หลุยส์ที่ ๑๘ ส่งมาต้านทานกลับเข้ากับพระองค์ วันที่ ๒๐
มีนาคมเสด็จถึงกรุงปารีส กลับเป็นเอมเปอเรอร์ว่าราชการแผ่นดินขึ้นอีก

เมื่อการอันนี้ปรากฏไปในยุโรป ประเทศฝ่ายสมาคมล้มความแค้นแค้นซึ่งกัน
และกันนั้นทันที ประกาศสงครามอย่างเอาเป็นเอาตายแก่นโปเลียน ไม่ยอมฟังความ
ที่นโปเลียนจัดการพูดจาไกล่เกลี่ยประการใด ๆ

ฉะนั้นถึงแม้นโปเลียนเองจะไม่อยากรบก็ต่อรบ ประเทศอื่น ๆ นับว่าการที่
เสด็จกลับมานั้นเองเท่ากับประกาศสงครามในตัวแล้ว ต่างฝ่ายต่างเตรียมการกัน
ประเทศฝรั่งเศสโดยโดดเดี่ยวไม่มีประเทศใดเป็นมิตรเลย จะรบกับสมาคม
ประเทศในทวีปยุโรปทั้งหมด

ในราวันวันที่ ๒๐ มีนาคม มีกรมกองทหารประจำอยู่ในประเทศฝรั่งเศสตั้งต่อ
ไปนี้ ทหารราบร้อย ๒ กรม ๆ ละ ๒ กองพัน รวมจำนวนคน ๕ หมื่น ๑ พัน ทหารม้า ๕๗
กรม รวมเป็นจำนวนม้า ๒ หมื่น ๘ พัน เมื่อผสมกับทหารรักษาพระองค์ทั้งราบและม้า,
ทหารปืนใหญ่, ทหารช่าง, ทหารพาหะนะ, เข้าด้วยแล้วรวมจำนวนคนแสน ๕ หมื่น

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

นโปเลียนรีบทรงจัดการเพิ่มเติมกองทัพและเรียกระดมคนให้ได้ครบอัตราศึก
เต็มจำนวนกองพันในกรม ๑ จาก ๒ ขึ้นเป็น ๕ เรียกทหารที่ออกจากประจำการไปแล้ว
และคนใหม่สำหรับปี พ. ศ. ๒๓๕๘ เข้าประจำในอัตราที่ขาด กับได้สั่งตั้งการเดินขบวน
โอนาลขึ้นใหม่ ทั้งจัดการซื้อม้าและม้าเทียมลากจากทุกหนทุกแห่ง

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ กองทัพฝรั่งเศสมีจำนวนทหาร ๓ แสน ๖ หมื่น
ถึง ๑ แห่งจำนวนนี้อาจใช้รบได้ทันที ในเดือนกรกฎาคม นโปเลียนทรงกะว่าจะมีจำนวน
ทหารมากขึ้นอีกเท่า ๑

แต่การเมืองในประเทศฝรั่งเศสเองเกิดเป็นข้อขัดข้องขึ้นแก่การทหาร พวก
ที่ไม่พอใจจะให้หมิ่นกระษัตริย์เลยก็ออกจะชักกำเริบอยู่ในกรุงปารีส ส่วนทางมณฑล
บ้างได้และฝ่ายตะวันตกพวกที่นับถือวงษ์บูร์บองก็ลุกเป็นขบถ การรบกันเองกลางเมือง
ก็เกิดขึ้น คืออังกฤษแลเมเจวียงษ์บูร์บองเป็นหัวหน้าพวกนั้นที่ลุ่มน้ำโรน มาร์คัสเคอะ
ลาโรชชักเคอะแลงเป็นหัวหน้าในดินแดนวองเด

ประเทศฝรั่งเศสมีข้าศึกประชิดเขตรแดนทุกทางแล้ว ยังต้องทำการรบภายใน
ในอีกด้วย

เอมเปอเรอร์นโปเลียนจึงทรงจัดวางทหารตามเหตุการณ์จำเป็นดังต่อไปนี้ ได้
จัดกองทัพน้อยขึ้น ๙ กอง ในกอง ๑ มีทหารระหว่างหมื่น ๕ พันกับ ๒ หมื่นแบ่ง
เป็น ๓ หรือ ๔ กองพลใหญ่ทหารราบกับ ๑ กองพลทหารม้า กองทัพที่ ๑ ตั้งที่เมืองลิลล์
กองทัพที่ ๒ ที่วาลองเซียนน์ส์ กองทัพที่ ๓ ที่โมเบิฌ กองทัพที่ ๔ ซึ่งขนานนามว่ากองทัพ
แม่น้ำโมสล์อยู่ที่เมตซ์ กองทัพที่ ๕ อันมีนามว่ากองทัพแม่น้ำโรนอยู่ที่สตราสบูร์ก
กองทัพที่ ๖ อยู่ที่ลาออง กองทัพที่ ๗ อยู่ที่ลียงมีนามว่ากองทัพเทือกเขาอัลป์ กับยัง
ได้จัดกองทัพน้อยทหารม้าขึ้น ๔ กอง และกองทัพด่าน (สำหรับคุมเชิง) อีก ๔ กอง
คือกองทัพด่านที่บูรา, ที่วาร์, ที่ทูลูส, ที่บอร์โดซ์ สำหรับรักษาเขตรแดนวองเดได้ทรง
จัดกองทัพน้อยทหาร ๒ หมื่น ๕ พันในบังคับบัญชานายพลลามาร์คัส

นี่คือกองทหารฝรั่งเศสที่ใช้การในสนามรบและมีในขั้นต้นแห่งการทัพคราวนี้รวม
จำนวนทหารราบแสน ๖ หมื่น ทหารม้า ๓ หมื่น

ปี พ. ศ. ๒๓๕๔

ทหารนอกจากนั้นยังอยู่ในที่รับคนและฝึกหัดคนใหม่ หรืออยู่ในบ้อมต่าง ๆ
เป็นทหารรักษาบ้อม รักษาช่องด่านตามเขตรแดนประกอบกับทหารการคนาชิโอนาล

(แผนที่หมายเลขที่ ๑๕)

เราไม่กล่าวถึงกองทัพซึ่งจัดขึ้นในมณฑลปักไต้ ในบังคับบัญชาจอมพลกรูซี เพราะ
กองนี้ได้ทำการปราบพวกคู้ลอันกูเลมแตกกระจัดกระจายเสียโดยฉับพลัน แล้วก็เลย
เลิกกองทัพนั้นเสียเอาทหารไปใช้ในทางอื่น

คราวนี้จะต้องพิจารณากำลังของฝ่ายสมาคม กองทัพน้อยและกองทหารซึ่งได้
มาทำการยุทธ ในประเทศฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๖ นั้น ยังคงมีอยู่มีได้ทันยกเล็ก
ยังเป็นระเบียบเรียบร้อยมีเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมที่อยู่ เตรียมพร้อมที่จะออกเดินได้
เพราะฉะนั้นพอทราบข่าวว่าไปเยือนกลับมา ก็ส่งคำสั่งจากกรุงวินไป ๔ ทาง กองทัพ
รุสเซีย, ปรัสเซีย, อังกฤษ, แฮาสเตรีย และของประเทศเยอรมันทั้งปวงก็ออกเดินมายัง
เขตรแดนฝรั่งเศสทันที รวมจำนวนทหารทั้งหมดประมาณ ๑ ล้าน กำลังของฝ่ายประเทศ
สมาคมแบ่งกันวางดังต่อไปนี้

ในแนวที่ ๑ มีกองทัพใหญ่ ๕ กอง กองทัพใหญ่อังกฤษเนเดอร์ลันด์ผสม ใน
บังคับบัญชาคู้เวลลิงตัน มีกำลัง ๑ แสนมีหน้าที่ทำการในประเทศเนเดอร์ลันด์ กองทัพ
ใหญ่ปรัสเซียในบังคับบัญชาบลูเชอร์มีกำลังแสน ๓ หมื่น ๕ พันมีฐานทัพอยู่ที่โคเบลันซ์มี
หน้าที่ทำการที่แนวแม่น้ำเมือส์ กองทัพใหญ่รุสเซียในบังคับบัญชาบาร์ คลัยเคอะทอลลี
มีกำลัง ๒ แสน ๒ หมื่น ๕ พันมีหน้าที่เดินจากแม่น้ำโรนเข้ากลาง กองทัพใหญ่แฮาสเตรีย
บาวาเรียผสมในบังคับบัญชาเจ้าชวาร์เซินแบร์กมีกำลัง ๒ แสน ๕ หมื่นมีฐานทัพอยู่ที่
แม่น้ำโรนตอนเหนือ น้ำ กองทัพอิตาลีในบังคับบัญชานายพลเฟรมอนต์มีกำลัง
๑ หมื่น ๕ พันได้ไปทำการรบชนะมูรัต ซึ่งยกทัพขึ้นมาจะช่วยฝรั่งเศสในที่โตเล็น
ตีโน แล้วและจะมาตีเขตรแดนฝรั่งเศสทางเขาอัลป์

กองทัพใหญ่ทั้ง ๕ นี้ คือแนวที่ ๑ เท่านั้น ในแนวที่ ๒ ยังมีกองทัพหนุนอีก
หลายกอง ทำให้กำลังของฝ่ายสมาคมมีดังล้น

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ส่วนแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายมีแผนการสงครามดังต่อไปนี้ ฝ่ายสมาคมมีแผนการสงครามทั้งายกาย เชื้อมั่นในกำลังอันมากของตนจึงคิดรุกทุกทางตามแนวเขตร์แดนฝรั่งเศสแต่บาเสต์ถึงดุงเกิร์ก แล้วเดินมารวมกันที่กรุงปารีส กำหนดว่าวันที่ ๑ กรกฎาคมพ.ศ. ๒๓๕๘ จะเริ่มทำการ

ฝ่ายเอมเปอเรอร์โนโปเลียนนั้นอาจทรงทำการได้ ๒ อย่าง คืออย่าง ๑ ใช้วิธีรับคอยให้ข้าศึกมาตี จัดทหารเข้ารักษาในบ้อมต่าง ๆ แล้วรับทำการสร้างบ้อมค่ายรอบปารีสและลี้ยองให้เสร็จตามที่เริ่มทำอยู่แล้วนั้น ต่อไปยึดบ้อมค่ายทั้ง ๒ นี้เป็นหลักรักษาไว้ให้มั่นด้วยทหารส่วน ๑ นำทหารนอกจากนั้นเดินโอบอ้อมกองทัพฝ่ายข้าศึกพยายามเหนี่ยวรั้งให้ต้องเดินช้า ๆ ชูทางส่งกำลังของศัตรูตลอดไป ลงท้ายทำการรบใหญ่ที่กรุงปารีสให้เป็นการแตกหักลงไป ถ้าทำการอย่างนี้จะมีเวลาเตรียมการป้องกันได้สำเร็จเรียบร้อย แต่ก็เป็นการให้เวลาแก่ฝ่ายสมาคม ให้เตรียมการตีได้สะดวก ทั้งจะเป็นการละทิ้งดินแดนฝรั่งเศส เป็นจำนวนตั้ง ๑ ใน ๓ ให้แก่ข้าศึก

อีกอย่าง ๑ ทำการรุกโดยทันทีใช้กำลังเท่าที่มี แล้วรีบไปตีกองทัพฝ่ายสมาคมซึ่งอยู่ใกล้ที่สุด ตีให้แตกเสียโดยฉับพลัน ไซยชนะนั้นเองอาจให้ผลอย่างสำคัญใหญ่หลวงมาก อาจทำให้ฝ่ายสมาคมเกิดแก่งแย่งแตกจากกันก็ได้ ทำอย่างนี้มีประโยชน์ที่ดินแดนฝรั่งเศสจะไม่ถูกข้าศึกเข้ามาย่ำยี

เอมเปอเรอร์โนโปเลียนทรงตกลงทำการอย่างนี้ ซึ่งเหมาะกับธรรมชาติและอุปนิสัยของพระองค์ ทั้งเหมาะกับเหตุการณ์ในขณะนั้นมากกว่า

ทรงตกลงจะเข้าไปในประเทศเนเดอร์ลันด์โดยฉับพลัน ตีกองทัพปรัสเซียและกองทัพอังกฤษ ย่อมทรงทราบอยู่ว่ากองทัพทั้ง ๒ นั้นแยกทหารตั้งพักเป็นแนวยาวตามเขตร์แดน ทรงหวังว่าจะสามารถเข้าไปอยู่ระหว่างกลาง แล้วตีให้แตกที่ละกองต่างหากกันได้

บัดนี้จะต้องพิจารณาภูมิประเทศซึ่งจะเป็นยุทธบริเวณแห่งการทัพครั้งนี้

ยุทธบริเวณของการสงครามปี พ.ศ. ๒๓๕๘ รวมประเทศฝรั่งเศสทั้งประเทศ เพราะฝ่ายสมาคมมายังเขตร์แดนทุกทาง

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

แต่ภาคแห่งยุทธบริเวณเฉพาะที่เราจะพิจารณานั้น มีแม่น้ำไรน์เป็นเขตรทางเหนือ แม่น้ำอาร์กอนน์เป็นเขตรทางตะวันออก แม่น้ำเซนเป็นเขตรทางใต้ ทะเลเป็นเขตรทางตะวันตก

ในยุทธบริเวณนี้มีดินแดนเบลเยียมซึ่งเป็นทำเลทำการรบกันในตอนต้นแห่งการทัพ ดินแดนฝรั่งเศสภาคเหนือซึ่งเป็นทำเลที่รบกันในตอนที่ ๒

ในเขตรเบลเยียมนี้เล่าก็มีทำเลแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วน ๑ อยู่ใกล้ทะเล มีอาคารต่ำลุ่มมีแม่น้ำและคลองเกาะอยู่มาก อีกส่วน ๑ ครอบคลุม ๒ ฟากแม่น้ำเมือส์มีอาคารสูงๆ ต่ำๆ มากลำบากแก่การไปมา ส่วนที่ ๓ อยู่ระหว่างกลางแห่ง ๒ ส่วนซึ่งกล่าวมาแล้ว มีดินแดนระหว่างแม่น้ำซามบระและเมือส์เป็นที่สะดวกแก่การไปมาของกองทัพ

มีทางดำเนินการสงคราม ๓ ทางเหมาะแก่ส่วนแห่งทำเล ๓ ส่วน ทางที่ ๑ จากลิลล์ไปยังเมืองกังค์ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งกองทัพอังกฤษ ทางนี้ข้ามลำน้ำลำคลองซึ่งฝ่ายสมาคมสามารถใช้เป็นแนวต้านทานได้นั้นหลายแห่ง ทางที่ ๒ จากโมเบิซไปยังเมืองบรูกเซลล์ส์ ผ่านชาร์เลอรัยไปตามพื้นที่ระหว่างแม่น้ำซามบระและเอิสโคต์และผ่านตำบลคาตระบราส์ ซึ่งเป็นที่กองทัพอังกฤษและปรัสเซียกำหนดจะสมทบกัน ทางที่ ๓ ไปยังนามูร์เลียบตามลำน้ำเมือส์ ไปยังท่ามกลางที่พังกองทัพปรัสเซีย

เอมเปอเรอร์นั้นไปเลี่ยนจำจะต้องเลือกทางที่ ๒ จึงจะเหมาะแก่เหตุการณ์ ตำบลที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์ในเบลเยียม คือเมืองบรูกเซลล์ส์, กังค์, นามูร์, ชาร์เลอรัย, คาตระบราส์, ลินญี, และมอင့်ซังต์ยั้ง ฯลฯ

ส่วนประเทศฝรั่งเศสในภาคที่เป็นยุทธบริเวณในการทัพตอนที่ ๒ นั้น ผู้ที่จะรุกเข้าไปจะพบภูมิประเทศดังจะกล่าวต่อไปนี้ ในขั้นต้นพบแนวป้อม ซึ่งมีได้ตกแต่งไว้เต็มที มิได้มีปืนประจำเต็มที ไม่มีสเบียงคงคลังอยู่พอ มีแต่ทหารแก่ชราและทหารการคณาธิโอนารักษาอยู่ ต่อนั้นไปจะพบแนวแม่น้ำซอมม์ แม่น้ำอวส แม่น้ำเอสัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวต้านทานได้ แต่ฝ่ายฝรั่งเศสมิได้ใช้

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ในคราวนี้ เพราะมีกำลังน้อยผิดกับฝ่ายข้าศึกมากนัก ทางดำเนินการสงครามไปยังกรุงปารีส คือทางจากบรูกเซลล์ส์ ๒ ทาง ทาง ๑ ผ่านอาเวรอนส์, ซังต์กังแตง, คอมเปียน ซึ่งกองทัพปรัสเซียจะได้ใช้ อีกทาง ๑ ผ่านคามเบรี, เปร์รอนน์ ซึ่งกองทัพอังกฤษจะได้ใช้ ที่สำคัญในทางยุทธศาสตร์ คือเมืองบ็อมที่เซตต์แดน และกรุงปารีสซึ่งเป็น ที่มุ่งหมายสำคัญที่สุดสำหรับยุทธบริเวณทั่วไป กรุงปารีสนั้นทางด้านเหนือมีบ้อม ค่ายมีแม่น้ำเซนและคลองซังต์เดอนีสส์กับังดี ส่วนทางด้านใต้มีเครื่องป้องกันไม่สู้จะ แข็งแรง

คราวนี้จะได้กล่าวถึงวิธีการและที่ตั้งแห่งกองทัพทั้ง ๒ ฝ่าย ราววันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๘ กองทัพใหญ่อังกฤษแบ่งเป็น ๒ กองทัพย่อย และกองหนุนทหารราบกับกองหนุนทหารม้า กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชาเจ้าโอริงย์ แบ่ง เป็น ๕ กองพลใหญ่เป็นจำนวนทหาร ๓ หมื่น กองทัพที่ ๒ ในบังคับบัญชานายพลฮิลล์ แบ่งเป็น ๓ กองพลใหญ่และ ๑ กองพลน้อยมีกำลังทหาร ๓ หมื่นเหมือนกัน กองหนุนทหารราบได้บังคับบัญชาโดยตรงของเวลลิงตันแบ่งเป็น ๓ กองพลใหญ่และ ๑ กองพลน้อยมีกำลัง ๓ หมื่นเหมือนกัน กองหนุนทหารม้ามีกำลังประมาณหมื่น ๖ พัน รวมทหารในกองทัพใหญ่นั้นทั้งหมดประมาณแสน ๖ พัน ทหารมีเป็นหลายชาติคืออังกฤษ ฮอลแลนด์ เบลเยียม เยอรมัน แต่ล้วนเป็นทหารที่เคยแก่การรบ มันคงในยุทธวินัย มีผู้บังคับบัญชาที่ดี เหมาะแก่การรบในวิธีรบ ซึ่งเวลลิงตันได้ทำมาในประเทศ สเปนมากแล้ว และปรากฏว่าได้ผลดี

ณวันที่ ๑๕ มิถุนายน กองทัพน้อยทั้ง ๒ ตั้งพักตามแนวเซตต์แดนฝรั่งเศส มีกขวยันท์เลปป์กซ้ายอยู่ที่ฟราสส์-เลส์-กือสส์ลีสส์ และเจอะนัปป์ กรมบัญชาการและ ที่ชุมนุมพลของกองทัพที่ ๑ อยู่ที่อิช ที่ชุมนุมพลกองทัพที่ ๒ อยู่ที่นิเวดส์ส์, เบรินเลอะ คอมตะ และองเกียง ทหารม้าอยู่ในแนวที่ ๒ ในบริเวณกรัมมอนด์ กองหนุนทหารราบอยู่รอบกรุงบรูกเซลล์ส์

กองทัพใหญ่ปรัสเซียมี ๕ กองทัพน้อย กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชานายพล
ซีเด็นแบ่งเป็น ๔ กองพลทหารราบ ๑ กองพลทหารม้า มีกำลังทหารราบ ๒ หมื่น ๘ พัน
๒ ร้อย ม้า ๒ พัน ๘ ร้อย กองทัพที่ ๒ ในบังคับบัญชานายพลปรัสเซียแห่ง
เช่นเดียวกันมีกำลังทหารราบ ๒ หมื่น ๘ พัน ทหารม้า ๕ พัน ๔ ร้อย กองทัพที่ ๓ ในบับ
กบัญชานายพลธึลมันน์แบ่งเช่นเดียวกันมีกำลังทหารราบ ๒ หมื่น ๖ พัน ๔ ร้อย ทหาร
ม้า ๔ พัน ๘ ร้อย กองทัพที่ ๔ ในบังคับบัญชานายพลบูโลว์แบ่งเช่นเดียวกันมีกำลัง
ทหารราบ ๒ หมื่น ๘ พัน ม้า ๘ พัน ๒ ร้อย

รวมทหารในกองทัพปรัสเซียประมาณทหารราบแสน ๑ หมื่น ๑ พัน ม้า ๒ หมื่น ๒ พัน
รวมทหารทั้ง ๒ กองทัพประมาณ ๒ แสน ๓ หมื่น ๕ พัน ที่พักของกองทัพปรัสเซีย
ตั้งอยู่ดังนี้ กองทัพที่ ๑ ที่พักแต่ซาร์เลอะรวียถึงนามูร์ที่ชุมนุมพลที่ซอมเบร์ฟฟ์ ที่พักกอง
ทัพที่ ๒ อยู่ที่แนวแม่น้ำเมือสในบริเวณนามูร์ที่ชุมนุมพลอยู่ที่นามูร์ กองทัพที่ ๓ ที่พัก
ตามแนวเขตรันเดินฝรั่งเศสตามฝั่งขวาแม่น้ำเมือสที่ชุมนุมพลอยู่ที่อัสเซสส์ กองทัพ
ที่ ๔ เป็นกองหนุนพักอยู่รอบเมืองลิเอิจ (ลุตติช) กำหนดชุมนุมพลในเมืองนั้น
กองทัพฝ่ายสมาคมทั้ง ๒ ติดต่อกันที่คาตาระบราส์

กองทัพฝรั่งเศสแบ่งเป็น ๕ กองทัพน้อยทหารราบและ ๔ กองทัพน้อยทหารม้า
กองทัพที่ ๑ ในบังคับบัญชาเคานต์ครุเอต์แตร์ดองแบ่งเป็น ๔ กองพลใหญ่ทหารราบ
๑ กองพลใหญ่ทหารม้า มีกำลัง ๒ หมื่น กองทัพที่ ๒ ในบังคับบัญชาเคานต์เรย์แบ่งเช่น
เดียวกันมีกำลัง ๒ หมื่น ๘ พัน กองทัพที่ ๓ ในบังคับบัญชาเคานต์วังคัมม์แบ่ง
เป็น ๓ กองพลใหญ่ทหารราบ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า มีกำลังหมื่น ๖ พัน กองทัพ
ที่ ๔ ในบังคับบัญชาเคานต์เยราร์ดีมี ๓ กองพลใหญ่ทหารราบ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้า
มีกำลังหมื่น ๔ พัน ๖ ร้อย กองทัพน้อยที่ ๕ นี้เดิมจะใช้เป็นโครงสำหรับกองทัพ
ใหญ่ที่โมเสล แต่่นโปเลียนทรงเห็นว่าให้มาสมทบกับกองทัพใหญ่ทางเหนือดีกว่า
เพื่อเพิ่มกำลังทางนั้นให้ทำการเอาไชยชนะได้ ถ้ากองใหญ่ทางเหนือแพ้ข้าศึกกอง
ทัพที่เม็ตซ์คงต้องถอยอยู่เอง คงตั้งอยู่มิได้ เพราะจะถูกข้าศึกตีหลังโดยง่าย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

กองทัพอีกกอง ๑ ในกองทัพใหญ่ทางเหนือคือกองทัพที่ ๖ ในบังคับบัญชาเคานต์ โลโบ มี ๓ กองพลใหญ่ทหารราบ ๑ กองพลใหญ่ทหารม้าเป็นกำลังหมื่น ๒ พัน ๖ ร้อย กองทัพน้อยทหารม้าทั้ง ๔ นั้นต่างแบ่งเป็น ๒ กองพลใหญ่

ทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุนมีทหารราบ ๓ กองพลใหญ่ เป็นทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่า ๒ กองพล ชั้นใหม่ ๑ กองพลรวมทั้งหมดหมื่น ๒ พัน ทหารม้ามี ๒ กองพลใหญ่มีจำนวนม้า ๒ พัน ทหารปืนใหญ่ทหารช่างอีก ๒ พัน ๔ ร้อย รวมทหารรักษาพระองค์ทั้งหมดหมื่น ๘ พัน ๔ ร้อย

รวมทหารฝรั่งเศสในกองทัพใหญ่ฝ่ายเหนือประมาณแสน ๒ หมื่น คือกึ่งจำนวนทหารฝ่ายสมาคม ทหารปืนใหญ่เท่านั้นนับว่าแข็งแรงมีปืน ๓๕๐ กระบอก คือเป็นส่วน ๓ กระบอกต่อทหารพันคน

เวลาในวันที่ ๑๔ มิถุนายนกองทัพฝรั่งเศสตั้งอยู่ดังนี้ กองทัพที่ ๑ อยู่ที่โซลเรอะซัวร์ซามบระ กองทัพที่ ๒ อยู่ที่ฮามซัวร์เออระ ๒ กองนี้เป็นด้านซ้าย กองทัพที่ ๓ และที่ ๖ อยู่ที่โบมองต์เป็นด้านกลางมีทหารรักษาพระองค์อยู่ข้างหลังกับทั้งทหารม้าหนุนและกองกระสุนหนุน กองทัพที่ ๔ อยู่ที่ฟิลิปป์วิลล์เป็นด้านขวาพร้อมด้วยทหารม้าคุร์สเซียร์ ๑ กองพลใหญ่

วันที่ ๑๔ มิถุนายนเวลากลางคืนกองทัพฝ่ายสมาคมทั้ง ๒ พักสบายอยู่ในที่อันกว้าง อยู่ห่างจากเขตรแดนฝรั่งเศสประมาณ ๒๐—๒๔ กิโลเมตรเท่านั้น บลูแซร์อยู่ที่นามูร์ เวลถึงต้นอยู่ที่บรูกเซลล์ส์ เวลถึงต้นก็วิ่งไปทางลิลล์และดุงเคิร์ค เพราะณโปเลียนได้สั่งให้ทำการล่อลวงทางนั้น ในขณะที่เดียวกันกองทัพฝรั่งเศสรวมกำลังอยู่ในที่อันแคบหลังป่าโบมองต์ พร้อมทั้งจะรุกออกไปเป็นปีกแผ่นไปยังที่ซึ่งกำหนดสำหรับกองทัพฝ่ายสมาคมทั้ง ๒ จะสมทบกัน

เราเห็นได้ว่าในขั้นต้นการทัพคราวนั้นโปเลียนได้ใช้วิธีจัดการกองทัพอย่างดีและทั้งเห็นความสามารถสังเกตเหตุการณ์ในทางยุทธศาสตร์ให้ถูกต้องโดยเร็ว ได้ทำการ

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

จัดกองทัพขึ้นโดยข้าศึกมิรู้ แล้วไปรวมกำลังอยู่นำตำบลสำคัญที่สุดในยุทธบริเวณ และรุกไปยังตำบลนั้นก่อนที่ข้าศึกจะมาต้านทานได้ เช่นเดียวกับในปี พ. ศ. ๒๓๔๓ ก่อนการรบที่มาเร็งโก่ ในปี พ. ศ. ๒๓๔๘ ก่อนการรบที่เฮาสแตร์ลิตซ์ ในปี พ. ศ. ๒๓๕๒ ก่อนการรบที่วาภิราม

การยุทธ์ได้เริ่มต้นในเวลากลางคืนวันที่ ๑๔ ไปหาวันที่ ๑๕ มิถุนายน

กองทัพฝรั่งเศสได้มารวมกันในตำบลซึ่งกล่าวมาแล้ว ได้จัดการรวมพล (คือ กรือหาทัพ) อย่างคล่องแคล่วเรียบร้อย แล้ววันที่ ๑๕ แต่เช้ามีตอกเดินพร้อมกัน ไปทำการเดินทัพในทางยุทธศาสตร์แบ่งเป็น ๓ ขบวน ขบวนซ้ายมีกองทัพที่ ๑ และ ที่ ๒ เดินไปยังมาร์เซไนน์โอปองต์ และเมื่อข้ามแม่น้ำซามบระไปแล้วจะเดินไปยัง กือสส์ลีสส์ ขบวนกลางมีกองระวังนำนำกองทัพใหญ่ทั่วไป มีกองทัพน้อยทหารม้า ของนายพลปาโยล พร้อมด้วยทหารช่างและทหารเรือรักษาพระองค์ซึ่งมีน้ำที่ท่าสพาน ข้ามแม่น้ำซามบระ ทหารม้าแยกกระจายอยู่นำกองทัพประจุม้าน ใช้หมวดลาดตระเวนหมวดละ ๕๐ คนหลายหมวดแบ่งกันตรวจภูมิประเทศทั้งหมด แล้วมีกองทัพที่ ๓ และที่ ๖ กองทหารรักษาพระองค์และกองหนุนทหารม้า ขบวนกลางนี้เดินจากโบมองต์ ไปยังชาร์เลอรัย ขบวนขวามีกองทัพที่ ๔ ของเคานต์เบราร์ดกับกองพลใหญ่ทหารม้า ของมิโลต์เดินจากฟิลิปป์วิลล์ไปยังชาเตอเลต์ รูปของการเดินรวมกันคือขบวน ๓ ขบวนที่เว้นระยะเคียงห่างจากกัน ๑๒- ๑๖ กิโลเมตรเดินเข้าไปหาแม่น้ำซามบระ ลดระยะเคียงระหว่างกันนั้นลงไปเป็นลำดับ ขบวนทั้ง ๓ ควรจะได้ข้ามลำน้ำในที่ ๓ แห่ง พร้อมกัน แต่การหาเป็นเช่นนั้นไปได้ไม่ เพราะระยะที่ต้องเดินไม่เท่ากันและทางขวางในระหว่างเส้นทางเดินนั้นกันดารเลยติดต่อกันบอกข่าว ให้รู้กันมิใคร่จะได้ นั่น ด้วย ถึงกระนั้นก็ถึงขบวนทั้ง ๓ ต่างก็ได้ที่ข้ามโดยเร็ว ข้าศึกต้องถอยไป ฝ่ายฝรั่งเศสข้ามลำน้ำไป

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ราวเวลานั้นนายพลฝรั่งเศสโบมองต์ที่เป็นผู้บัญชาการกองพลผู้ ๑ กลับเอาใจออกหากจากฝ่ายตนหนีไปหาฝ่ายข้าศึกพร้อมด้วยเสนานิการของตน ทหารฝ่ายโน้นได้พาตัวไปหาบลูแซร์ที่นารูร์ทันที เลยไปบอกให้บลูแซร์ทราบเหตุการณ์ละเอียดลออดจนความมุ่งหมายของฝ่ายฝรั่งเศส การที่นายพลโบมองต์ประพฤตินั้นเป็นขบถตั้งนี้ทำให้ฝ่ายสมาคมมีทางได้เปรียบยิ่งขึ้นอีก

เมื่อข้ามแม่น้ำซามบระไปแล้ว กองทัพฝรั่งเศสได้แบ่งกันออกเป็น ๒ หมู่ใหญ่ หมู่ซ้ายมีกองทัพที่ ๑ และที่ ๒ กับทหารม้ากูร์สเซียร์ของเคลแลร์มันน์และทหารม้ารักษาพระองค์เดินไปยังกือสส์ลีส, ฟราสส์, และคาตระเบราส์ ก็ไปยังด้านซ้ายของกองทัพอังกฤษ ทหารหมู่ชั้นในบังคับบัญชาจอมพลเนย์ที่เพิ่งมาถึงกองทัพและได้รับหน้าที่ให้ขับไล่ข้าศึกไปนำตน เพื่อให้ตนเองไปจนถึงคาตระเบราส์ หมู่ใหญ่อีกหมู่ ๑ ซึ่งเป็นหมู่ขวามีกองทัพที่ ๓ และที่ ๔ กองทัพน้อยทหารม้าของปาโยลและของเอ็กเซลมังส์เดินไปยังเฟ็ลอรุส ก็ไปหากองทัพด้านขวาของกองทัพปรัสเซีย หมู่ชั้นในบังคับบัญชาจอมพลกรูซี เอ็มเปอเรอร์นโปเลียนเองอยู่ที่หน้าเมืองซาร์เลอรวีร์พร้อมด้วยกองทัพที่ ๖ ทหารม้ากูร์สเซียร์ของมิโลดกองทหารรักษาพระองค์และกองกระสุนหนุนอยู่ในตำบลรวมทางทั้ง ๒ เส้น พร้อมทั้งจะไปทางโน้นหรือทางนี้แล้วแต่เหตุการณ์

แต่จอมพลเนย์หาสามารถที่จะผ่านฟราสส์ไปได้ไม่ เพราะทหารเหน็ดเหนื่อยนักฝ่ายจอมพลกรูซีได้รับกับกองระวังหลังต่าง ๆ ของฝ่ายปรัสเซีย แล้วติดตามไปอย่างอ่อน ๆ ทำการรบที่จิลส์แล้วก็หยุดอยู่หลังเฟ็ลอรุส

ในระหว่างเวลานั้นทางฝ่ายปรัสเซีย บลูแซร์ได้ทราบข่าวคราวที่ฝรั่งเศสรุกแต่ วันที่ ๑๔ จึงได้มีคำสั่งให้รวมกำลังทันที กองทัพน้อยทุกกองต้องชุมนุมพลในกองของตนเองก่อน แล้วก็รวมกันไปทางขวาเพื่อติดต่อกับกองทัพอังกฤษ ที่รวมพลสำหรับกองทัพใหญ่ทั้งกองนั้นได้กำหนดให้ว่าจอมเบร์ฟฟ์ กองทัพที่ ๑ และที่ ๒ ไปรวมอยู่ที่นั่นแล้วณะค่ำวันที่ ๑๕ กองทัพที่ ๓ จะมาถึงในเช้ารุ่งขึ้น แต่กองทัพที่ ๔ จะมาถึงได้ต่อวันที่ ๑๗

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ทางฝ่ายอังกฤษยังสงบเงียบกันอยู่อย่างสบาย วันที่ ๑๕ เวลาค่ำพลอร์ดีเวลลิง
ขึ้นไปในการเดินรำที่เดอะเชสส์ริชมอนด์ ได้ทราบโดยแน่นอนณที่นั้นว่ากองทัพฝรั่งเศส
ได้เดินรุกรมา และได้มีการรบกับกองนำฝ่ายสมาคมบ้างแล้ว จึงได้ออกคำสั่งให้
กองทัพของตนเดินไปรวมกันที่คาตระเบราส์ การเดินนี้จะเริ่มได้ต่อวันที่ ๑๖ เท่านั้น ที่
คาตระเบราส์ก็มีแต่ทหารชาวฝรั่งเศสเป็นจำนวน ๑ กองพลอย่างอ่อนแอ ซึ่งมีน้ำที่ยืด
ต่ำบลอันสำคัญนี้และป้องกันให้คงติดต่อกับกองทัพปรัสเซีย จอมพลเนย์มีทหาร
๔ หมื่น ๕ พัน อาจเข้าตีคาตระเบราส์ได้ โดยง่ายในค่ำวันที่ ๑๕ ถ้าบังคับให้ทหารของตน
ใช้ความพยายามอีกสักหน่อย ถึงในวันที่ ๑๖ เวลาเช้าก็ยังสามารถจะตีได้โดยสะดวก

อย่างไรก็ดีถึงแม้การเดินเข้าผิดกับความมุ่งหมายอยู่บ้างคงต้องนับว่าในวันที่ ๑
แห่งการทัพนั้นไปเสียได้เปรียบ ได้ทำการไปโดยที่ข้าศึกมิทันรู้ตัว กองทัพปรัสเซีย
เดินมาให้ฝรั่งเศสตี ส่วนกองทัพอังกฤษรวมกำลังกันล่าไป ไม่สามารถจะเชื่อได้
แน่ว่าตำบลที่กำหนดเป็นที่ชุมนุมพลนั้นจะว่างจากข้าศึกหรือไม่

เช้าวันที่ ๑๖ เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเสียนมีรับสั่งให้หมู่กองทัพพาเข้ารุกรต่อไปยัง
ซอมเบร์ฟฟ์และคาตระเบราส์ พระองค์ทรงนำทหารกองหนุนตามจอมพลกรูซีไป แต่
การเดินนี้ได้ทำไปอย่างช้าและคู่มืออาการลงเลไม่แน่นอน ขบวนพาไปถึงที่ประทะกับ
ข้าศึกต่อราวเที่ยงและเริ่มการเข้าตีต่อเวลาระหว่างบ่าย ๒ โมงกับ ๓ โมง ขบวนซ้าย
ยังเดินช้ายิ่งกว่านั้นอีกไปถึงคาตระเบราส์ต่อเวล่าบ่าย ๒ โมง ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสทำ
การช้าและลงเลซึ่งผิดกับธรรมดาของทหารฝรั่งเศสนั้น ฝ่ายสมาคมตรงกันข้ามทำการ
อย่างแข็งแรงแน่นอน ซึ่งไม่เคยสดแดงในการสงครามก่อน ๆ

กองทัพน้อยปรัสเซีย ๓ กองมาตั้งมั่นอยู่หลังตำราลินญี่แต่เวลาเช้า ๔ โมงแล้ว
กองทัพที่ ๔ กำลังเดินมาตามทางจากเกมบลูซ์มายังซอมเบร์ฟฟ์

ฝ่ายอังกฤษได้ยกกองพลใหญ่ ๑ กองรีบมาตั้งที่คาตระเบราส์ หลังกองพลนั้น
กองทัพน้อยทั้งปวงของเวลลิงตันกำลังรีบเดินมายังที่ชุมนุมพล

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ได้อธิบายกันว่าที่ทหารฝรั่งเศสเดินขบวนในวันนั้น เพราะทหารเหน็ดเหนื่อย ด้วยทางเดินลำบาก เพราะนายพลผู้บังคับบัญชามีอาการลงเลไม่แน่ใจ เพราะการใน พแนกเสนาธิการจัดไม่เรียบร้อยไม่เขียนคำสั่งให้ชัดเจนพอและมีได้จัดการติดต่อระหว่าง ขบวนต่างๆ ให้รู้ข่าวคราวซึ่งกันและกันแน่นอน ในที่สุดว่าเพราะเอมเปอเรอร์ นโปเลียนเองอ่อนพระกำลัง กล่าวกันว่าเอมเปอเรอร์ได้ทรงม้าอยู่หลายชั่วโมงก็จริง แต่เสด็จไปเป็นระยะไม่ไกล เสด็จจากซาร์เลอรวีย์ไปเฟ็ลอรุสเท่านั้น แล้วก็เลย ประทับนั่งอยู่กับที่ในสนามรบตลอดเวลา ในปี พ.ศ. ๒๓๓๕ มีเหตุการณ์เช่นเดียวกัน ก่อนไปเสด็จอยู่ในระหว่างขบวนทหารฝ่ายข้าศึก ๒ ขบวน ขบวน ๑ เดินมาถึงเวโรนา อีกขบวน ๑ เดินมาถึงวิวาลี นโปเลียนเสด็จออกจากที่ตั้งกรมบัญชาการที่วิลล่าฟรังกา และควมม้าพระที่นั่งอย่างรวดเร็วไปยังทางที่ข้าศึกจะเข้าตีทาง ๑ ตรวจดูข้าศึก วางทหาร ให้เหมาะ สั่งการ แล้วเสด็จกลับย้อนทางมาและไปยังที่ข้าศึกเข้าตีอีกทาง ๑ ทรงจัดการต่อสู้ขับไล่ข้าศึกไปโดยแข็งแรง ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ นี้สามารถจะเสด็จไปที่ คาตระเบราส์แต่เข้านิดเพื่อสั่งการแก่ออมพลเนย์ให้เป็นการแน่นอนชัดเจน แล้วกลับมายังลินญีเพื่อเข้าตีทหารปรัสเซียได้ดีทีเดียว ถ้าได้เสด็จไปสั่งการเองเพื่อให้แม่ทัพ รອງรู้สึกพระประสงค์โดยแน่ชัดแล้ว การคงจะดำเนินไปสำเร็จตามพระดำริในทาง ยุทธศาสตร์อันงดงามนั้น เวลานั้นได้กระทำการดังที่เรารู้ว่านโปเลียนควรจะทรงทำนั้น คือได้รับควมม้าจากคาตระเบราส์ไปยังสี่ลมที่บรียะ เพื่อหารือกับบลูแซร์แล้วก็กลับไป บังคับบัญชาทหารของตนที่คาตระเบราส์ แม่ทัพนั้นไม่ควรจะไปโน่นไปนี่โดยไม่มีเหตุ จำเป็นนั้นเลย แต่ถ้ามีเหตุจำเป็นก็ต้องไปให้ได้

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๕ แล้วมา เอมเปอเรอร์นโปเลียนเกิดมีพระโรคติดพระองค์เพราะฉะนั้นไม่สามารถทรงใช้กำลังแรงของพระองค์ ให้เป็นประโยชน์เพียงพอเลย นี่เป็นเหตุอัน ๑ ที่ฝรั่งเศสแพ้อยู่แต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๕ นั้นมา

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ต่อไปเราจะพิจารณาการรบซึ่งได้เป็นไปในวันที่ ๑๖ คือการรบใหญ่ที่ลินญ์
กับทั้งการรบขนาดย่อมที่คาตระกูลบราส

นโปเลียนเสด็จถึงเฟลอรุสเวลาราวเที่ยง ทอดพระเนตรเห็นทหารปรัสเซีย
ยืนแน่นอยู่ที่เทือกเขาบริยะ ได้เสด็จขึ้นไปบนยอดสกีลมัน ๑ ซึ่งอยู่บนที่สูง ทรง
ตรวจสนามรบ แล้วกำหนดการเข้าตี

ที่มั่นสำคัญเพราะมีทางที่มารวมกัน ๔ ทางและที่มั่นนี้กำบังทางเหล่านั้นทั้ง ๔
ทางคือ ๑) ทางจากนิเวลล์ส์ผ่านคาตระกูลบราส อันเป็นทางติดต่อระหว่างกองทัพรัสเซีย
กับกองทัพอังกฤษ ๒) ทางจากวาระผ่านทิลล์ซึ่งอาจใช้เป็นทางถอยสำหรับกองทัพ
ปรัสเซีย ถ้าเมื่อยากคงติดต่อกับเวลลิงตันได้ในขณะที่ถอยไปนั้น ๓) ทางจาก
เกมบิลูซึ่งกองทัพที่ ๔ ปรัสเซียกำลังเดินมา ๔) ทางจากนามูร์ซึ่งเป็นทางดำเนินการ
สงครามอันสำคัญของฝ่ายปรัสเซีย

ความมั่นคงของที่มั่นนั้นอยู่ที่ลำธาร หมู่บ้านและเทือกเนินทางฝั่งซ้ายซึ่งผสม
กันพอดี

ในที่มั่นนี้บลูเชอร์ได้จัดขบวนรบดังต่อไปนี้ กองทัพที่ ๑ และที่ ๒ ตั้งอยู่หลัง
ซังต์อามังด์และลินญ์เป็นด้านขวาและด้านกลาง ในหมู่บ้านมีทหารรักษาอย่างแข็งแรง
ที่ซังต์อามังด์มีทหาร ๔ กองพัน ที่ลินญ์มี ๖ กองพัน หลังหมู่บ้านทั้ง ๒ นี้มี
ทหารในแนวช่วยอีกมาก กองทัพที่ ๓ เป็นด้านซ้ายอยู่หลังชอมเบร์ฟฟ์, ทองกรีนส์
ทองเกรอะเนลล์, กองหนุนอยู่ที่สกีลมันบริยะ ปืนใหญ่ตั้งในที่สูงและที่ซึ่งยื่นเป็นมุม
ออกไปข้างน้ำยังประสานกันไปยังทางที่จะมายังหมู่บ้านซึ่งฝรั่งเศสน่าจะเข้าตี โดยที่
ได้จัดการตั้งแม่ทัพปรัสเซียคาดหมายว่าจะสามารถต้านทานได้อย่างแข็งแรง หวังให้
อังกฤษมีเวลามาช่วยทางขวา แล้วหวังจะส่งด้านขวาซึ่งอังกฤษมาหนุนแล้วนั้นรุกออกไป
จากซังต์อามังด์ไปยังเฟลอรุส กองทัพน้อยปรัสเซียทั้ง ๓ ต่างมีกำลังประมาณ ๓
หมื่นรวมทั้งหมดเป็น ๕ หมื่น

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

กองทัพฝรั่งเศสซึ่งมาประชันน้ำอยู่นั้นแบ่งเป็น ๓ กองทัพน้อยคือกองทัพของ
วังคัมมีกำลังหมื่น ๖ พัน กองทัพที่ ๔ เบราร์ตมีกำลังหมื่น ๔ พัน กองทัพที่ ๖ ของ
เคานต์ โลโบมีกำลังหมื่น ๒ พัน กับกองทัพน้อยทหารม้า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ รวม
ม้า ๕ พัน ทั้งทหารราบและทหารม้ารักษาพระองค์รวมหมื่น ๘ พัน รวมทหารฝรั่งเศส
ทั้งหมด ๖ หมื่น ๕ พัน ราบ ๕ หมื่น ๔ พัน ม้าหมื่น ๕ พัน

ได้จัดขบวนรบดังต่อไปนี้ ด้านซ้ายมีกองทัพที่ ๓ และกองพลเบราร์ตซึ่งแยก
มาจากกองทัพที่ ๖ ออกมาจากเฟลอรุสและมาจัดขบวนรบนำซังต์อามังด์

ด้านกลางมีกองทัพที่ ๔ ซึ่งเมื่อออกจากเฟลอรุสแล้วก็ได้จัดขบวนรบนำลินญี่ ด้าน
ขวามีกองทัพน้อยทหารม้าของปาโยลและเอ็กเซลมังส์มีกองพลทหารราบหนุนอยู่ด้วยได้
จัดขบวนรบนำซอมเบร์ฟฟ์, ทองกรีนส์, และทองเกอร์อะเนลล์, มีน้ำที่ทำการล่อลวงเพื่oring
ด้านซ้ายฝ่ายปรัสเซียไว้ ทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุนอยู่น้ำเฟลอรุส กองทัพที่ ๖
นั้นยังอยู่ที่ซาร์เลอรวีร์ ได้รับคำสั่งให้รีบเดินมายังสนามรบ

เอมเปอเรอร์นโปเลียนมีพระประสงค์จะรุกเข้าตีทางปีกและทางกลางผสมกัน ขึ้น
ต้นจะตีหมู่บ้านซังต์อามังด์ ๒ หมู่ เพื่อแยกทหารปรัสเซียด้วยการตีตรง
กลาง นอกจากนั้นยังทรงหวังว่าจะได้ตีหลังด้วยโดยที่ใช้กองทัพที่ ๑ ซึ่งในขณะ
นั้นอยู่ที่ฟราสส์ และได้กำหนดไว้แล้วว่าเมื่อได้ช่วยหนุนให้จอมพลเนย์เข้ายึด
กาตระบราส์ได้แล้ว จะต้องเดินไปยังวันญูเลไปทางหลังของกองทัพปรัสเซีย

พระดำหริในทางยุทธวิธีของนโปเลียนซึ่งได้บรรยายมานั่งดงามน่าชม ทรง
เตรียมการทุกอย่างที่จะให้ ได้ ไซยชนะแก่ข้าศึกอย่างแตกหัก ทำการเช่นอย่าง
เฮาสแตร์ลิตซ์, เยน่า, ฟรีดแลนด์ แต่ครั้นถึงเวลาที่จะทำการให้เป็นไปตามพระดำหริ
นั้นก็หาได้ทำให้ดีสมกันไม่ ที่จะทำให้ดีได้นโปเลียนจะต้องเสด็จไปทอดพระเนตร
การเองมากกว่าที่ได้ทรงทำไป และเมื่อแม่ทัพรองเห็นพระองค์ก็จะมีความพยายาม
มาก

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

การรบเริ่มเวลาราวบ่าย ๒ โมงครึ่ง กองทัพที่ ๓ เดินไปยังซังต์อามังด์ กองพล
เยราร์ตั้งอยู่ทางปีกซ้ายที่สุด โอบปีกขวาปรัสเซียช่วยการที่วังคัมม์ตีปีกขวา

กองทัพที่ ๔ เดินไปยังลินญีเป็น ๓ ขบวน ทาง ๒ ตำบลนี้ปืนใหญ่ได้ยิงและ
เตรียมการเข้าตีก่อน แล้วทหารราบจึงรุกไป อาโศรยกการยิงของปืนใหญ่นั้นกำบังตน
ฝรั่งเศสได้ซังต์อามังด์และลินญี

คราวนั้นบลูแซร์ จึงส่งทหารจากกองหนุนขึ้นไปช่วยในตำบลทั้ง ๒ นั้น กับได้
ส่งทหารราบ ๑ กองพลกับทหารม้าส่วน ๑ ไปอยู่จะตัดปีกซ้ายฝรั่งเศสทางวันญูเล ฝ่าย
ปรัสเซียได้ซังต์อามังด์กลับคืนได้ แล้วฝรั่งเศสยังเสียลินญีไปครั้ง ๑ ต่อไปฝรั่งเศส
กลับรุก เลยในระหว่างเวลาแต่บ่าย ๒ โมงครึ่งจนถึงบ่าย ๕ โมงมีการแย่งหมู่บ้านกัน
กลับไปกลับมาหลายครั้งหลายหน การรบได้เป็นไปอย่างอุกฤษฏ์มาก

เวลาบ่าย ๓ โมงเอมเปอเรอร์นโปเลียนได้มีรับสั่งให้นายพันเอกฟอร์แบง—ยังของ
นำกระสุนไปยังจอมพลเนย์ ให้เร่งรีบส่งกองทัพที่ ๑ มาทำการตามพระประสงค์
นายพันเอกผู้นี้ต้องเดินทางเป็นระยะประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ซึ่งต้องการเวลา ๑
ชั่วโมงหรืออย่างมากก็เพียง ๑ ชั่วโมงกับ ๑๕ นาทีเท่านั้น แต่ได้ไปถึงและพบกับจอม
พลเนย์ต่อเวลาย่ำค่ำ เห็นได้ชัดว่าการติดต่อระหว่างหมู่บ้านใหญ่ทั้ง ๒ แห่งกองทัพไม่เรียบ
ร้อยเลย

เวลาบ่าย ๕ โมงทางซ้ายของขบวนรบฝรั่งเศสมีทหารอันเป็นขบวนใหญ่โผล่มา
จากวิลเฮร์ส-แบร์แวง นี่คือกองพลใหญ่ ๔ กองของกองทัพที่ ๑ ซึ่งตามคำสั่งควรจะไป
ยังบริยะ

ทหารฝรั่งเศสเกิดความสงสัย นายพลวังคัมม์นี่ถือว่าเป็นทหารข้าศึก เลย
หยุดการเข้าตีร้องขอทหารช่วย เอมเปอเรอร์นโปเลียนกำลังเตรียมจะส่งทหาร
รักษาพระองค์เข้าตีแตกหักทางลินญีก็หยุดการนั้น ส่งคนไปลาดตระเวนดูทหารกอง
ทัพที่ ๑ ซึ่งมานั้น

ฝ่ายปรัสเซียก็มีเวลาตั้งตัวได้ นอกจากนั้นกองทัพที่ ๑ ที่ถึงแม้เดินผิดทาง
มาแล้วนั้น ก็ยังนับว่าอาจมาช่วยทหารที่ทำการรบอยู่ในสนามรบที่ลินญีได้ ให้เป็น
ประโยชน์ แต่หาความช่วยเหลือ กลับไปหยุดเสียเพราะได้รับคำสั่งอันแน่นอนจาก

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

จอมพลเนย์เรียกกลับไปยังคาตระบราส์ใหม่ การที่จอมพลเนย์สั่งมาตั้งนั้นก็เพราะยังไม่เข้าใจพระประสงค์ของนโปเลียนแน่นอนว่าจะให้กองทัพที่ ๑ มาช่วยทำการตีกองทัพปรัสเซียให้แตกไปเสียก่อน ตัวจอมพลเนย์ไปเกิดต้องทำการรบขึ้นที่คาตระบราส์ก็นึกถึงแต่การตรงนำตน จึงสั่งให้กองทัพที่ ๑ กลับไปช่วยตน เลยกลายเป็นทหารของกองทัพที่ ๑ นั้ ๔ กองพลใหญ่ต้องเดินไปเดินมาระหว่างสนามรบทั้ง ๒ มิได้ทำประโยชน์ให้แก่ฝ่ายใดเลย

ข้างฝ่ายทางลินญี่ รวบรวมกำลังการรบลงดำเนินไปอย่างอุกฤษฏ์ ทางชาวฝรั่งเศสได้ซึ่งตั้งอามังด์ แต่ฝ่ายปรัสเซียคงยึดวันญูเลและซึ่งตั้งอามังด์-ลา เฮ หมู่บ้านลินญี่นั้นยึดอยู่ด้วยกันคนละครึ่งอย่างนั้น

นโปเลียนตกลงพระทัยจะทำการเข้าตีแตกหัก ทรงส่งกองหนุนของพระองค์ไปยังลินญี่ ฝ่ายปรัสเซียเห็นเป็นฝรั่งเศสเริ่มถอย จึงรวมกำลังเป็นอันมากไปทางขวาของตน เพื่อจะรุกออกมาตีด้านซ้ายของฝรั่งเศส แปลว่าลดทหารที่ด้านกลางลงเป็นอันมาก

นโปเลียนทรงส่งทหารรักษาพระองค์ ๑ กองพล ทหารราบของกองทัพที่ ๔ ทหารม้ารักษาพระองค์และทหารกูร์สเซียร์ของมิโลต์เข้าไปยังลินญี่โดยฉับพลัน การเข้าตีถึงผลแตกหัก ด้านกลางของปรัสเซียแตก บลูเชร์รับนำทหารม้าหลายกรมขึ้นมาช่วย ทหารกูร์สเซียร์ฝรั่งเศสเข้าประจันบานโดยแข็งแรง ม้าของบลูเชร์ถูกอาวุธล้ม บลูเชร์ตกลงมานอนอยู่ในหมู่ทหารฝรั่งเศสเป็นเวลา ๑๐ นาทีแต่หาไม่มีใครจำได้ไม่ ภายหลังบลูเชร์จับได้ม้าของพลทหารคน ๑ ได้ ขึ้นหนีไป

ขณะนั้นเวลา ๒ หุ่่ม ฝรั่งเศสได้ไชยชนะ กองทัพปรัสเซียถอย กองทัพน้อย ๒ กองถอยไปยังทิลลีและมอนด์ซึ่งตั้งกิเบิร์ต หยุดยึดที่มั่นหลังแม่น้ำแยงกของแม่น้ำดีลกองทัพน้อยที่ ๓ ถอยไปยังเกมบิลูซ์ไปสมทบกับกองทัพที่ ๔ ขณะนั้นเวลา ๒ ยามกองทัพที่ ๒ นั้หยุดยึดที่มั่นหลังแนวแม่น้ำออร์โน

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

กองทัพฝรั่งเศสพักแรมในสนามรบ ทหารม้ารุกไปยังนามูร์

ผลของการรบที่ลินญีนี้ยังไม่แตกหักพอ กองทัพปรัสเซียแม้แต่ยังไม่กระ
จัดกระจายเป็นแต่กำลังลดถอยลงไป ๒ หมื่น แล้วในค่ำวันนั้นเองก็ได้รับเติมมา
อีก ๓ หมื่น เพื่อให้ได้เปรียบจริง ในขณะนั้นกองทัพฝรั่งเศสต้องการไชยชนะที่
แตกหักกว่านี้

ในระหว่างที่รบกันอยู่ที่ลินญี จอมพลเนย์ทำการรบที่คาตระบราส์ จอมพลเนย์ได้
นำทหารเดินไปอย่างช้าและระมัดระวังซึ่งผิดกับธรรมดาของตน แล้วก็ไปถึงคาตระบราส์
ต่อเวลาบ่าย ๒ โมง ถ้ามีความคิดดีหรือได้รับคำสั่งให้ชัดเจนแน่นอนจริงแล้วอาจไป
ถึงได้แต่เช้า ๒ โมง ทหารที่ได้ไปด้วยนั้น คือกองทัพที่ ๒ และกองพลทหารม้าของ
ปรี กองพลทหารม้ารักษาพระองค์ กองพลทหารม้าคูร์สเซียร์ของเคลเลอร์มันน์กับ
กองทัพที่ ๑ ของเดร์ล่องอยู่ที่ฟราสันส์

เวลาบ่าย ๒ โมงที่คาตระบราส์มีทหารเนเดอร์ลันด์ ๑ กองพลในบังคับบัญชานาย
พลแบร์ปอนแซร์อันมีกำลัง ๘ พันรักษาอยู่ แต่ทหารอังกฤษต่าง ๆ ได้กำลังรับมาแต่
เข้ามาจากที่ต่าง ๆ มุ่งมายังตำบลนี้ ถ้าเนย์เข้าตีแต่เช้าทหารอังกฤษเหล่านี้จะไม่สามารถ
มาทันทำการรบด้วยเลย

ที่มั่นที่คาตระบราส์นี้เป็นลแวกเขาซึ่งเปิดออกจากตะวันตกเฉียงใต้ไปหาตะวันออก
เฉียงเหนือ ปีกขวามีป่าบอสซุต์กำบัง ปีกซ้ายยันหมู่บ้านปีเยร์มองต์ ที่มั่นตั้ง
คร่อมทางจากชาร์เลอรัวียไปบรูกเซลล์ล์ และบางที่ทางนี้ประจวบกับถนนจาก
นิเวลล์ล์ไปนามูร์ ข้อนี้ทำให้ที่มั่นอันนี้เป็นที่สำคัญ

จอมพลเนย์มาถึงเวลาบ่าย ๒ โมงแล้วก็จัดการยิงปืนใหญ่อย่างแข็งแรงก่อนและ
ทำแต่เท่านั้นไปจนบ่าย ๓ โมง ระหว่างนี้เวลาลิงตันมาจากบรูกเซลล์ล์ถึงคาตระบราส์เวลา
๔ โมงเช้า ได้ตรวจภูมิประเทศและสั่งการขึ้นต้น แล้วควมม้าไปยังสี่ลมบริยะ
เพื่อพบพูดหารือและสัญญากับบลูแซร์ ว่าเวลาเย็นจะนำทหารอังกฤษไปช่วย ๓ หมื่น
ครั้นกลับมาถึงคาตระบราส์ก็จัดการต้านทานการตีของจอมพลเนย์อันอ่อนแอไม่เร็วแรงนั้น

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ได้โดยง่าย เมื่อจอมพลเนย์ได้ยินเสียงปืนใหญ่ที่ลั่นแล้วจึงตกลงใจว่าตนจะต้องทำการให้แข็งแรงขึ้น จึงส่งทหารรุกไปยังที่มั่นข้าศึก กองพลบาเซอะลูต์เป็นด่านขวาเข้าตีหมู่บ้านปีแยร์มองต์ ด้านกลางกองพลพัวซ์เข้าตีแยร์ม็องคูร์ต์และรุกไปทางคาตระบราส์ ด้านซ้ายกองพลของเจ้าเยโรมเข้าตีชายป่าบอสซูต์ การตีทั้งนี้ถ้าได้ทำเสียแต่เนิ่นคงจะเป็นผลสำเร็จอย่างดีได้ แต่ในเวลาบ่าย ๓ โมงนั้นเวลถึงต้นมาอยู่ที่สนามรบแล้ว ต้นขบวนของกองพลทหารอังกฤษของเจ้าโอริ่งส์และของปีคตันกับทั้งกองทัพน้อยของคูคเบรอันซ์ไวก็เริ่มมาถึงแล้ว

ถึงกระนั้นก็ต่อจอมพลเนย์ยังทวีความพยายามขึ้นตามที่รู้สึกว่าจะข้าศึกต้านทานมากขึ้น ได้ส่งทหารคูร์สเชียร์ขึ้นไปช่วยทหารราบ ทหารม้าฝรั่งเศสผ่านแนวทหารอังกฤษไป แต่เมื่อถึงแนวช่วยก็ต้องกลับ

ในที่สุดทหารรักษาพระองค์อังกฤษมาถึง เวลถึงต้นมีกำลัง ๕ หมื่น

จอมพลเนย์สั่งให้กองพลฝรั่งเศสซึ่งเข้าไปทำการรบนั้นถอยออกมาและถอยไปยังฟราสันส์ เสียทหาร ๔ พัน ฝ่ายอังกฤษเสีย ๕ พันแต่เพราะมีกำลังมากกว่ามากจึงไม่รู้สึกเดือดร้อนในการที่เสียทหารไปมากกว่านั้น

ตามที่เราได้กล่าวมาแล้วว่ากองทัพที่ ๑ ฝรั่งเศสที่สามารถจะทำให้ฝ่ายตนได้ชัยชนะในสนามรบทางนี้หรือทางโน้น เดินเลวอยู่ในระหว่างสนามรบทั้ง ๒ โดยหาประโยชน์มิได้

เวลากลางคืนวันที่ ๑๖ กองทัพต่าง ๆ ตั้งอยู่ดังต่อไปนี้

ฝ่ายฝรั่งเศสเอมเปอเรอร์เสด็จอยู่ที่ลั่นญพร้อมด้วยกองทัพที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๖ และกองทัพทหารม้าที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ กับทั้งทหารรักษาพระองค์ จอมพลเนย์อยู่ที่ฟราสันส์พร้อมด้วยกองทัพที่ ๑ และที่ ๒ กับกองทัพน้อยทหารม้าที่ ๔

ฝ่ายสมาคมกองทัพปรัสเซียแยกเป็น ๒ หมู่ หมู่ ๑ อยู่ที่ม็องต์ซังต์กิแบร์ตมีกองทัพที่ ๑ และที่ ๒ อีกหมู่ ๑ อยู่ที่เกมบลูซ์มีกองทัพที่ ๓ ที่ ๔ กองทัพอังกฤษรวมกำลังกันที่คาตระบราส์ ในตอนเย็นทหารเป็นจำนวนกว่าครึ่งได้ไปถึงคาตระบราส์แล้ว

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ในทางยุทธศาสตร์กองทัพฝรั่งเศสมีอาการได้เปรียบ เพราะรวมอยู่ใกล้ชิดกัน เป็นปีกแผ่นดีกว่าฝ่ายสมาคม แต่ว่าในวันรุ่งขึ้นเหตุการณ์จะได้กลับเป็นตรงกันข้าม เพราะบลูแซร์ถอยไปยังวาระ ส่วนกรูซีกลับไล่ติดตามไปทางเกมบิลูซ์

วันที่ ๑๗ เอมเปอเรอร์เสด็จมายังสนามรบจากที่ประทับแรมที่เฟ็ลอรุส ต้องทรง คอยให้ได้รับข่าวจากลาดตระเวนและรายงานของจอมพลเนย์เสียก่อนแล้วจึงจะสั่งการ สำหรับการยุทธ์ต่อไปนั้นได้ ทั้งข่าวจากลาดตระเวนและรายงานจากจอมพลเนย์มา ล่ามมาก ต่อเวลาเช้า ๕ โมงกองทัพที่ ๖, กองทัพน้อยทหารม้าที่ ๓ และกองทหารม้า รักษาพระองค์จึงได้รับคำสั่งให้ ไปยังคาตระบราส์ทางมาร์เบส์ ไปช่วยทหารด่านซ้าย ซึ่งได้เริ่มทำการแล้วต่อไปคงอยู่ในบังคับบัญชาจอมพลเนย์

กองทัพที่ ๓ ที่ ๔ และกองทัพทหารม้าของปาโยลและเอ็กเซลมังส์อยู่ที่สนามรบ ดินญ์ต่อไปอีก ๔-๕ ชั่วโมง ออกเดินไปต่อเวลาบ่ายเพื่อไปไล่ติดตามกองทัพปรัสเซีย กองทัพเหล่านี้ในบังคับบัญชาจอมพลกรูซี ออกเดินไปสายนัก ลาดตระเวนอย่างเลว เลยไม่ทราบว่บลูแซร์ถอยไปทางใดแน่ เคาผิดแล้วเดินไปยังเกมบิลูซ์หาไปยังวาระไม่ และค่ำวันที่ ๑๗ เมื่อได้เดินไปสัก ๘ กิโลเมตรเท่านั้นก็หยุดเกือบไม่ทราบว่กองทัพปรัสเซียอยู่ที่ไหนเลยต่อกันไม่คิดทีเดียว

ส่วนกองทัพปรัสเซียนั้นในวันที่ ๑๗ นี้ได้เดินไปยังวาระ รวมกำลังกันและตั้ง มั่นคร่อมแม่น้ำดีล มีสะพานที่วาระและที่ลีมอลอยู่ในมือตน

ส่วนกองทัพอังกฤษนั้นได้เริ่มถอยแต่เช้าวันที่ ๑๗ เพราะได้ทราบว่บลูแซร์ถอย ไปยังวาระ กับทั้งทราบว่กองทัพใหญ่ฝรั่งเศสเดินมาหาตน กองทัพอังกฤษ ถอยผ่านเจอะนัปปี้ไปยังมอင့်ซังต์ย้ง ตั้งมั่นขณะที่เตรียมทำการรบในวิธีรับ เพื่อกำบัง เมืองบรูกเซลล์ส์และให้สมทบกับกองทัพปรัสเซียซึ่งสัญญาว่าจะช่วยนั้นได้ โดยสะดวก

กองทัพใหญ่ฝ่ายฝรั่งเศสในบังคับบัญชาเนโปเลียนเดินออกจากคาตระบราส์ตาม ทหารอังกฤษไป แล้วจัดขบวนรบนำปลั่งเซอะนัวต์ นำที่มั่นของอังกฤษ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ในเวลาบ่ายได้เกิดมีพายุใหญ่ในเบลเยียม ฝนตกใหญ่ ทำให้พื้นที่เปียกชุ่มทางเดินเป็นโคลนหมด กองทัพฝรั่งเศสยังกำลังเดินอยู่ในขณะที่ฝนตกนี้จึงได้รับความเดือดร้อนยิ่งกว่ากองทัพอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ในที่มั่นแล้วนั้นเป็นอันมาก

นี่คือเหตุการณ์ในเวลากลางคืนวันที่ ๑๗ คืนก่อนการรบที่วาเตรโล

เวลาเช้าวันที่ ๑๘ กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายมีอาการดังต่อไปนี้ ในที่มั่นมองต์ซังต์ยัก กองทัพอังกฤษมีกำลัง ๗ หมื่น ๕ พันแบ่งเป็น ๓ กองทัพน้อยและกองหนุนทหารม้า กองทัพฝรั่งเศสในบังคับบัญชาเอมเปอเรอร์โนโปเลียนตั้งประชันน้ำมีกองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๖ กองทัพทหารม้าที่ ๓ ที่ ๔ กับทั้งทหารราบและทหารม้ารักษาพระองค์รวมกำลัง ๖ หมื่น ๕ พันที่แม่น้ำดิลที่วาระและที่ลิมาลกองทัพน้อยปรัสเซีย ๔ กองตั้งอยู่มีกำลัง ๑ แสนที่เกมบลูซ์จอมพลกรูซอยู่กับทหารประมาณ ๓ หมื่น ๕ พัน

สังเกตได้ตามนั้นว่าฝ่ายสมาคมได้เปรียบไม่เฉพาะแต่ในทางจำนวนทหาร ได้เปรียบในทางยุทธศาสตร์ด้วย เพราะกองทัพของฝ่ายนั้นอยู่ในที่เหมาะกว่าหมู่ทหารฝรั่งเศสทั้ง ๒

สนามรบมีอาการดังจะกล่าวต่อไปนี้ ที่มั่นมองต์ซังต์ยักพร้อมทางไปบรูกเซลล์ส์ที่หน้าป่าชวญส์ เพราะฉะนั้นทั้งเมืองหลวงเบลเยียมและเป็นที่สำคัญในวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๘ เพราะเหตุนี้

แนวหน้าที่มั่นไปตามสันเทือกเนินซึ่งเป็นฝั่งซ้ายแห่งลำธารอัน ๑ คือ ลำธารลาสันซึ่งแยกจากแม่น้ำดิล ทางขึ้นไปยังที่มั่นทางน้ำมีอาการลาดอย่างอ่อนไปทางใต้ซึ่งเป็นการสะดวกสำหรับทหารอังกฤษยิงปืนใหญ่เล็ก ขาโตคูมองต์ทางขวาโรงนาเฮซังตะที่กลางบ้านลาเฮบ้านปาเปอะลือตต์บ้านสโมอังข้างซ้ายเป็นที่ยึดเหนี่ยวน้ำที่มั่น สามารถยับยั้งการเข้าตีขั้นต้นของฝ่ายรุก แนวที่มั่นเองอยู่บนสันเทือกเนินดังว่ามาแล้ว ด้านขวามีถนนนิเวลล์ซึ่งสูงมีคูเป็นที่ยึดมั่น กลางมีโรงนามองต์ซังต์ยักเป็นที่ยึดมั่น ปีกขวาเลียบตามทางจากโอเฮงไปเบรินลัดเลอด์ซึ่งเป็นทางขุดลึกลงไป ใช้เป็นสนามเพลาะได้ที่มั่นกว้างด้านหน้าประมาณ ๔ พันเมตร ทางปีกขวามีหมู่บ้านขนาดใหญ่เบรินลัดเลอด์และ

ปี พ.ศ. ๒๓๕๘

แมร์เบบีนกำบัง ปีกซ้ายไม่มีมือไรกำบังแต่อยู่ห่างมากและลำธารลึกมากตรงนั้น แล้ว
การที่จะเดินไปทางนั้น ต้องไปในที่ลุ่มและซึ่งทำให้นับปีกกันว่าอยู่ที่กำบังก็ได้ ภาย
ในที่นั้นการไปมาติดต่อสะดวกดีทุกทาง แล้วยังมีที่กำบังสำหรับแนวช่วยและกองหนุน
ด้วย หลังที่นั้นมีทางบกพร่องเพราะจดกับป่าชวญส์ ทางถอยไปในช่องแคบอันยาว
ซึ่งถ้ากองทัพอังกฤษแพ้และต้องถอยไปทางนั้นออกมากแล้วอันตรายมาก สำหรับด้าน
ปีกยังจะถอยได้ยากมาก เพราะอยู่ห่างจากช่องแคบนั้น แต่นั่นแหละการที่ทางถอย
ไม่สะดวกนี้มีผู้กล่าวเอะอะเกินไป แท้จริงบ้านนี้เป็นป่าไม้สูงแปลว่าเดินไปในระหว่าง
ลำต้นไม้ได้ กับมีทางข้อม ๆ อย่างเราเรียกกันในเมืองเราว่าทางเกวียนอยู่ในบ้านนั้น
หลายทาง

การที่อธิบายถึงที่นั้นนั้นมาโดยละเอียดมากดังนี้ เพราะที่นั้นนครยุทธวิธีมักนำ
ออกแสดงเป็นตัวอย่างเมื่อบรรยายถึงการที่ควรเลือกที่นั้นอย่างไร ที่นั้นนับว่าเป็นที่นั้น
อันมีทางดีมากซึ่งปรากฏในพงษาวดารการสงครามอัน ๑ ผู้อ่านซึ่งมันในยุทธวิธีคงแล
เห็นได้เองว่าเป็นเช่นนั้นจริง

น้ำที่นั้นของฝ่ายตั้งรับซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นมีที่นั้นซึ่งฝรั่งเศสใช้จัดขบวนรบก่อนเข้า
ตนั้นตั้งอยู่ กองทัพฝรั่งเศสได้จัดขบวนรบทางฝั่งขวาแห่งลุ่มน้ำเดียวกันนั้น น้ำปลั่ง
เซอะน้ำตกับทั้งบนเทือกเนิน ซึ่งภายหลังการรบครั้งนี้แล้วมาเรียกกันว่าเทือกเนิน
เบิ้ลล์อัลลียังชะ (แปลว่าไมตรีอันงาม)

ระหว่างนี้ทหารปรัสเซียอยู่ที่วาระ พุดจาติดต่อกับฝ่ายอังกฤษเตรียมทำการ
ผสมกันและจะเดินมาช่วย กรูซอยู่ทีเกมบลูซ์เกือบจะนับได้ว่าแยกขาดจากกองใหญ่
ของฝรั่งเศส เพราะในระหว่างเวลา ๒๔ ชั่วโมงได้ส่งคำสั่งไปถึงได้น้อยครั้งและคำสั่ง
นั้นก็ไปช้าไม่ทันเวลาทั้งสิ้น

ขบวนรบทั้ง ๒ ฝ่ายจัดตั้งต่อไปนี้ ฝ่ายอังกฤษจัดทหารประจำในซาโตคูมองต์
พัน ๘ ร้อยกับได้จัดการตักแต่งตักนั้นให้มันคงให้ต้านทานได้อย่างแข็งแรงที่สุด ใน
หมู่บ้านอื่น ๆ ก็วางทหารประจำตามสมควร ตามแนวที่นั้นจัดทหารเป็น ๒ ด้าน คือ

การทำพินในประเทศฝรั่งเศส

ด้านขวาและด้านซ้าย ด้านขวาอยู่ระหว่างถนนจากนิเวลล์ส์และถนนจากชาร์เลอรัวย์ มีทหารราบ ๒ แนว แนวหน้า ๑๕ กองพันแนวหลัง ๑๒ กองพัน ด้านซ้ายอยู่ทางตรงกันข้ามของถนนไปปารีสเซลล์ส์มีทหารราบเป็น ๒ แนวเหมือนกัน รวม ๒๔ กองพัน กองพันในด้านทั้ง ๒ ตั้งในที่กำบังแต่ไม่เห็น คือมีพื้นที่สูงหรือหญ้าและต้นเข้าสาเล็งอยู่ข้างหน้าสำหรับเวลารบก็ได้สั่งไว้ว่าให้ทหารนอนยิง เพื่อมิให้ถูกลูกกระสุนปืนใหญ่ของฝ่ายฝรั่งเศสมากนัก (การให้ทหารนอนยิงซึ่งเราเห็นเป็นของธรรมดาในบัดนั้นนั้น เป็นของแปลกสำหรับสมัยโน้นต้องสั่งกันพิเศษหาได้ใช้เป็นแบบไม่)

ทหารปืนใหญ่ตั้งรายตามแนวที่มั่นในที่ซึ่งเหมาะ หลังแนวทหารราบทั้ง ๒ มีทหารม้าตั้งอยู่เป็นแนวที่ ๓ คือ หลังด้านซ้าย ๑๗ กรม หลังด้านขวา ๕ กรม กองหนุนตั้งอยู่ที่หมู่บ้านมอต์ซึ่งตียังมีทหารราบ ๑๒ กองพันทหารม้า ๔-๕ กองร้อย ทางปีกขวามีกองอิสระตั้งรักษาเบิรนลัลเลอต์ เพื่อตรวจตราการในพื้นที่ทางบริเวณนั้น

ขบวนรบของอังกฤษนั้นนับว่าจัดเหมาะแก่ภูมิประเทศและเหตุการณ์ดี แต่กองหนุนมีกำลังน้อยไป และด้านขวามีทหารมากเกินไป เพราะฉะนั้นเมื่อฝ่ายฝรั่งเศสเข้าตีตรงศูนย์กลางและด้านซ้าย เวลถึงต้นจึงต้องชักทหารออกจากกองรบด้านขวามายังด้านซ้ายซึ่งเป็นการผิดระเบียบของยุทธวิธีอันดี

ข้างฝ่ายฝรั่งเศสนั้นจัดขบวนรบสำหรับเข้าตีดังต่อไปนี้

กองพลต่างๆ ของกองทัพน้อยที่ ๑ ทั้ง ๔ กองต่างจัดทหารราบเป็น ๒ แนวอยู่ทางขวาของถนนเป็นด้านขวา กองพลของกองทัพน้อยที่ ๒ ทั้ง ๓ กองจัดทหารราบเป็น ๒ แนวเหมือนกันอยู่ทางซ้ายของถนนเป็นด้านซ้าย ทหารม้าของนายพลยัคคีโนต์อยู่ทางปีกขวา กองพลทหารม้าของนายพลปิเรอยู่ทางปีกซ้าย หลังทหารราบทั้ง ๒ ด้านมีทหารม้าอยู่อีก คือหลังด้านขวามีทหารม้าของมิโลต์ หลังด้านซ้ายมีทหารม้าของเคลแลร์มันน์ ระหว่างกองพลทหารม้าทั้ง ๒ มีกองทัพน้อยที่ ๖ ตั้งอยู่พร้อมด้วยทหารม้า ๒ กองพล คือของโดมงและซูแบร์วี ในแนวที่ ๓ ซึ่งเป็นกองหนุนมีทหารราบรักษาพระองค์ ๓ กองพลใหญ่ จัดเป็นแถวตอนชิดยืนเรียงเคียงกันเป็นกรมๆ อยู่ทั้งทางขวาและซ้ายของ

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ถนน ทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ก็อยู่กับทหารราบ และข้างขวามือทหารม้ารักษา
พระองค์ ข้างซ้ายมือทหารม้าเก็นนาเลียร์และทหารม้าครากุนตั้งอยู่

ขบวนรบของฝรั่งเศสดูซับซ้อนและเบียดกันมาก ดูเป็นการสับสนวุ่นวายไปเสีย
เองยังไม่ทรงทราบเหตุการณ์ฝ่ายข้าศึกพอ ทรงระวังยัดทหารรวมไว้ในพระหัตถ์เป็น
ปีกแผ่นใหญ่เพื่อจะได้จัดการสู้รบได้ทุกทาง มิได้แยกทหารมอบให้ผู้บังคับบัญชา
ชั้นรองไปทำการตามหน้าที่เหมือนก่อน ๆ บางทีจะเป็นเพราะไม่ทรงไว้ใจนายทหาร
ชั้นรองก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามขบวนรบนี้ผิดกับขบวนรบของนโปเลียนที่เคยเห็นกันมา
แต่ก่อน

เอมเปอเรอร์นโปเลียนได้เสด็จขึ้นไปลาดตระเวนตรวจทัม่นของอังกฤษเองหลาย
หนหลายครั้ง ดูช่างไม่พอเพียงลงไปได้เลย ในที่สุดจึงทรงตกลงพระทัยว่าจะให้
ทหารเข้าตีซาโตคูมอนด์เป็นฐานล่อลวงก่อน ครั้นข้าศึกได้มั่งกั่งพลไปทางนั้นแล้ว จึง
จะเข้าตีข้าศึกตรงกลางโดยแข็งแรง เพื่อชู้ทางถอยอันสำคัญองข้าศึก กับจะตีด้าน
ซ้ายของข้าศึกด้วยเพื่อให้อังกฤษแยกไปจากฝ่ายปรัสเซีย

ข้างฝ่ายนายพลอังกฤษนั้นตั้งใจจะยึดมั่นตำแหน่งอยู่จนถึงที่สุดจนกว่าทหารของ
บลูเชร์ ๓ กองทัพน้อยจะได้ออกมาตีฝ่ายฝรั่งเศสทางข้างขวาและทางหลัง ส่วนกอง
ทัพที่ ๔ ปรัสเซียจะต้านทานกรู้อยู่ที่แนวแม่น้ำดีล

โดยที่ถนนและพื้นที่กลายเป็นโคลน เพราะฝนตกใหญ่ในวันวานดังว่ามาแล้ว
ฝ่ายฝรั่งเศสต้องคอยอยู่จนเช้า ๕ โมง ให้แห้งสักหน่อยแล้วจึงเริ่มการรบได้

การรบเริ่มด้วยการเข้าตีซาโตคูมอนด์ กองพลเจ้าเยโรมมีหน้าที่ทำการนั้น

ในขณะที่เดียวกันนั้นจอมพลเนย์ได้รวบรวมปืนใหญ่ ๔๐ กระบอกตั้งด้วยกันยิง
ที่มั่นอังกฤษเพื่อเตรียมการที่กองทัพที่ ๑ จะเข้าตีกลางและด้านซ้ายของข้าศึก การเข้า
ตีล่อลวงที่ซาโตคูมอนด์นั้นดำเนินไปไม่ถูกต้องกับพระประสงค์ของนโปเลียน เกิดมี
ความเข้าใจผิดกันขึ้น แท้จริงควรจะยิงและทำที่โอบปีกเท่านั้น แต่ทหาร ๓ กองพล
ของกองทัพที่ ๒ กลับไปรวมกันเข้าตีซาโตคูมอนด์จริง ๆ พยายามข้ามที่กีดขวางอัน

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

เหลือที่จะข้ามได้ เลยเสียกำลังอดโรยไปเปล่า ๆ โดยหาประโยชน์มิได้

อนึ่งในเวลาราวเที่ยงเมื่อออกไปเยือนจะให้สัญญาณให้เริ่มการเข้าตีกลางและด้านซ้ายของข้าศึกนั้น ฝ่ายฝรั่งเศสเห็นมีต้นขบวนทหารโผล่มาทางขวาของตนทางซีกตามแบร์ต กองพลทหารม้าของโดมงและชูแบร์ วังจึงได้รับคำสั่งให้ไปตรวจตรา และเห็นขบวนทหารข้าศึกเหล่านั้นไว้

อีกไม่ช้าก็ทราบชัดว่านั่นคือทหารกองทัพบกปรัสเซียของบูโลว์มีกำลัง ๓ หมื่น ซึ่งมิได้ทำการรบที่ลินญ์ อีก ๑ หรือ ๒ ชั่วโมงทหารเหล่านั้นจะมาถึงพร้อมคณะสนามรบ

ฝ่ายฝรั่งเศสยังสามารถจะหยุดการรบ ถอนทหารซึ่งเข้ารบแล้วกลับออกมาแล้วถอยไป แต่เอมเปอเรอร์นั้นไปเยือนทรงทราบอยู่ว่าทหารฝ่ายสมาคม ๖ แสนกำลังจะข้ามแม่น้ำไรน์ เพราะฉะนั้นถึงแม้ทหารปรัสเซียมาช่วยอังกฤษตั้งนั้นก็ดี ก็ยังมีทางได้เปรียบอยู่บ้าง นโปเลียนจึงคงจะทำการรบเสียเคราะห์คู่ให้ถึงที่สุด

เวลาบ่าย ๑ โมงมีรับสั่งให้จอมพลเนย์เริ่มทำการ จอมพลเนย์จัดทหารของตน ๔ กองพลใหญ่เป็น ๔ ขบวน เพราะเหตุที่ไม่เข้าใจคำสั่งจากนโปเลียนโดยแน่นอนชัดเจน ได้จัดให้กองพลต่างจัดแถวกองพันนำกระดานซ้อนกัน ๘ กอง คือ ๘ ชั้น การที่จัดแถวดังนี้ทำให้อุ้ยอ้ายเดินลำบาก และอาจเป็นอันตรายด้วยกระสุนปืนใหญ่ของข้าศึกเป็นอันมาก (แถวกว้างด้วยลึกด้วย) ส่วนทหารข้างฝ่ายตนเองทำการรบใช้อาวุธได้น้อยคน (พวกที่อยู่หน้าก็ดและบังพวกที่อยู่ข้างหลัง) อย่างไรก็ตามก็ตีกองพลที่ ๑ ได้รุกไปยังบ้านปาเปอะด็อดต์และลาเฮ กองพลที่ ๒ ที่ ๓ รุกไปยังถนนโอเฮงซึ่งซุกตีกลงไปนั้น กองพลที่ ๔ แยกกันออกเป็น ๒ ขบวนอีกชั้น ๑ ขบวน ๑ ไปยังลาเฮซึ่งตะอีกขบวน ๑ ไปยังศูนย์กลางของขบวนรบฝ่ายข้าศึก ปืนใหญ่นำนำกองพลไป รุกไปจนถึงปลายที่สูงทวีการยิงขึ้นเพื่อเตรียมให้ทหารราบเข้าตี ทหารม้าของมิโลต์ตามกองทัพน้อยที่ ๑ ไปทำหน้าที่แนวช่วย

ทั้งที่พื้นดินแฉะเดินลำบากและการจัดแถวไม่เหมาะสมตั้งนั้นก็ดี ทหารฝรั่งเศสคงรุกเข้าไปหาแนวทหารอังกฤษ ในขณะที่ปืนใหญ่ส่วน ๑ หยุดยิงเร็วเกินไป

เพราะจะตามอุดหนุนทหารราบขึ้นไปเลยไปจมโคลนอยู่ในห้วย ทหารม้าอังกฤษ ๑ กองพลน้อยเห็น โอกาสเหมาะก็ออกมาตามถนนและเข้าตลุมบอนใช้ดาบฟันทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศสทำให้ทหารปืนใหญ่กองนั้นกระจัดกระจาย และเกิดความยุ่งเหยิงติดต่อกันไปถึงขบวนทหารราบอันซ้ายนั้นด้วย

การรุกของฝ่ายฝรั่งเศสก็ซีก ส่วนทหารม้าอังกฤษนั้นถูกทหารม้าของมิโลต์เข้าประจันบานทางหน้า กับทหารม้าของยัคกีโนต์เข้าตีทางหลัง เป็นอันตรายล้มตายเกือบหมด แต่ความเสียหายแก่ฝรั่งเศสก็ไม่ลบลงไป กองทัพน้อยที่ ๑ คงไม่สามารถทำการเข้าตีให้พร้อมเพรียงเรียบร้อยต่อไปได้ ขบวนกลางได้ขึ้นไปบนที่สูงอันเป็นที่มั่นของอังกฤษ ขั้วไล่ทหารอังกฤษแนวนำลงไป แต่ทหารอังกฤษแนวที่ ๒ ก็เข้าโอบอ้อมโดยฝ่ายฝรั่งเศสไม่ทันรู้ตัวด้วย เพราะทหารอังกฤษนั้นเดิมนอนอยู่ในนาใช้ต้นเข้ากำบังแล้วถูกไฟลั่นขึ้นโดยฉับพลัน ทหารฝรั่งเศสถูกยิงอย่างฉกรรจ์และตนเองไม่สามารถขยายแถวออกยิงตอบได้ เลยต้องล่าถอยกลับลงมาหลังลำห้วยระหว่างนี้ทหารปรัสเซียเข้ามามากขึ้นทุกที ๆ เอ็มเปอเรอร์นั้นไปเดินได้ทรงส่งกองพลทหารม้าของโดมิงและซูแบร์วี่ไปต้านทานแต่ก่อนแล้ว ยังต้องทรงส่งเคานต์ โลโบนำกองทัพน้อยที่ ๖ ไปยึดที่มั่นตั้งรับน่าปลั่งเซอะนั้นด้วย เพื่อป้องกันปีกขวาของฝ่ายฝรั่งเศสกับทั้งทางส่งกำลังและทางถอย

นี่คือการรบตอนต้นซึ่งเป็นไปในระหว่างเวลา ๓ ชั่วโมง

เวลาบ่าย ๓ โมงจอมพลเนย์ได้กลับจัดขบวนทหารสำหรับเข้าตีขึ้นใหม่

เวลาลงคืนเห็นว่าฝ่ายฝรั่งเศสพยายามตีกลางและด้านซ้ายของตนเท่านั้น ก็เรียกทหารราบมาจากด้านขวา ๒๐ กองพันให้มาตั้งหลังตำบลที่ข้าศึกเข้าตี

การรบตอนที่ ๒ เริ่มต้น ขบวนที่ ๔ ของกองทัพที่ ๑ รุกขึ้นไปตีได้ลาเฮซังตะและปาเปอะลือตต์

กองพลต่าง ๆ ของกองทัพที่ ๒ คงตีหาโคตรกุมองต์ต่อไปแต่ตีไม่ได้เสียทหารเป็นอันมาก ลงท้ายเอ็มเปอเรอร์รับสั่งให้ยิงปืนใหญ่เผาหาโคตเสีย การรบทางนั้นเลยมีแต่การยิง กันด้วยปืนใหญ่

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ทางหลังของขบวนรบฝรั่งเศส เคนต์ โลโบถูกบุโลว์เข้าตีต้องค่อย ๆ ถอย
มา เอ็มเปอเรอร์็นไปเปลี่ยนสั่งทหารรักษาพระองค์กองพลคูเอส์มไปช่วย เลยสามารถ
ต้านทานฝ่ายปรัสเซียไว้ได้

เวลานี้ประมาณบ่าย ๕ โมง จอมพลเนย์คงยึดที่ตั้งเข้าตีได้นั้นไว้ได้ ขับ
ไล่ทหารอังกฤษซึ่งพยายามเข้าตีลาเฮซึ่งตะกลับคืนนั้นไปเสีย นโปเลียนจึงมีพระ
ประสงค์จะพยายามตีกองทัพอังกฤษให้แตกหักก่อนกองทัพน้อยอื่น ๆ ของบลูเชร์มา
ถึง มีรับสั่งให้ทหารม้าของมิโลต์ขึ้นไปบนที่สูง เพื่อช่วยทหารของจอมพลเนย์
ทหารม้าขับไล่ทหารอังกฤษไปน้ำตนและขึ้นไปบนที่สูงจะเข้าตีแนวช่วยอังกฤษ
ทหารอังกฤษจัดแถวคาเรเป็นกรม ๆ เอาปืนใหญ่กับทั้งพาหะนะลากเข้าไปไว้ภายในคาเร
แล้วก็ต่อสู้กับทหารม้าฝรั่งเศสด้วยกระสุนปืนเล็กซึ่งยิงโดยแน่นนอนแม่นยำ มิโลต์ต้อง
ถอยแต่ก็ได้กลับรวมพลเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นอีกภายในเขตรักระสุนข้าศึกนั้นเอง

เอ็มเปอเรอร์็นไปเปลี่ยนมีรับสั่งให้กองทัพทหารม้าที่ ๔ ขึ้นไปช่วยทหารม้าของ
มิโลต์ ทหารม้ารักษาพระองค์มีนำที่ขึ้นไปอุดหนุนอยู่ข้างหลัง แต่เลยยึดไว้ไม่อยู่
หลุดเข้าไปทำการรบด้วย ทหารม้าฝรั่งเศสรวม ๑ หมื่นควบเข้าไปหาแนวกองทัพ
อังกฤษ การประจันบานอันใหญ่หลวงนี้ทำให้แถวคาเรทหารอังกฤษแตกกระจายหลาย
แถว อังกฤษเสียปืนใหญ่ ๖๐ กระบอก แต่โดยที่ทหารราบมิได้หนุนตามขึ้นไป
ก็ไม่สามารถจะยึดทำเลซึ่งตีได้นั้นไว้ในมือตน และไม่สามารถขับไล่ทหารอังกฤษไป
ให้พ้นที่เดียว ทหารม้าอังกฤษหลายกรมในบังคับบัญชาพลอร์ดีอ็อกซบรีดจ์เข้าประ
จันบานกับทหารม้าฝรั่งเศสกลับขับไล่ถอยลงมา ทหารม้าฝรั่งเศสรวมพลกันแล้วได้
เข้าตีทหารราบอังกฤษอีกครั้ง ๑ แต่ในครั้งนั้นก็ไม่สามารถทำลายข้าศึกได้หมดสิ้นทีเดียว
อีกเหมือนกัน

ถ้าหากว่าทหารราบกองทัพที่ ๖ หรือทหารราบรักษาพระองค์ชั้นใหม่สามารถตาม
ทหารม้าซึ่งเข้าประจันบานนั้นขึ้นไปแล้ว ฝ่ายฝรั่งเศสคงได้ชัยชนะเป็นแน่ แต่ทหาร

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

๒ จำพวกนี้ไปอยู่เสียทางปลั่งเซอะนั้วต๋ ยังคงเหลือในกองหนุนแต่ทหารรักษาพระองค์
ชั้นเก่า ฝ่ายทหารปรัสเซียเต็มมาทุกที่ๆ ออกมาทางซังต์ลามแบร์ต ๒ กองทัพน้อย
และทางโอเฮงอีก ๑ กอง ทหารปรัสเซีย ๗ หมื่น ๕ พันมาสมทบกับทหารอังกฤษ ๗
หมื่น ๕ พัน

ถึงกระนั้นก็เดิเอมเปอเรอร์นโปเลียนยังไม่ยอมแพ้ เสด็จไปนำกองพลทหาร
รักษาพระองค์ชั้นเก่าเอง สั่งให้รุกไปยังลาเฮซังตรงกลางแนวขบวนรบอังกฤษ แต่
การที่กระทำทั้งนี้ล่าไปเสียแล้วและมีทหารเข้ากระทำการเป็นจำนวนน้อยนักด้วย

ทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่าถูกข้าศึกยิงล้มตายเป็นอันมากต้องถอยลงมายังเชิงเนิน
ฝรั่งเศสถึงซังปราชัยเสียแล้ว

ถึงเวลา ๒ หุ่ ฝ่ายอังกฤษเห็นว่าการที่ฝรั่งเศสเข้าตีก็หนๆ มากก็ไม่สำเร็จทั้งสิ้น
ทั้งรู้สึกอ่อนใจที่ทหารปรัสเซียมาช่วย จึงได้ออกตีโต้ตอบอย่างแตกหักทั้งแนว กองทัพ
ทั้งกองรุกออกมาเปลี่ยนจากวิธีรับเป็นวิธีรุก กลับตีโต้ตำบลที่ฝรั่งเศสเข้ายึดไว้นั้น
ฝรั่งเศสล่าถอยทุกทางไป

กองทัพที่ ๑ กระจัดกระจายยุ่งเหยิงมาก กองทัพน้อยที่ ๒ ถอยไปอย่างเร็วเรียบร้อย
ก่อน แต่ในไม่ช้าก็กระจัดกระจายเหมือนกัน

กองทัพน้อยที่ ๒ และทหารรักษาพระองค์ชั้นใหม่ถูกข้าศึกตียับเยินที่ปลั่งเซอะนั้วต๋

ทหารรักษาพระองค์ชั้นเก่าจัดแถวคาเรหลายอัน แล้วก็ยอมตายอยู่ในสนาม
รบไม่ถอย แต่ก็ไม่สามารถเห็นยวริงข้าศึกที่มั่งคั่งมากกว่ามากนักไว้ได้

ในที่สุดทหารราบ, ทหารม้า, ทหารปืนใหญ่, ปนกันวิ่งหนีเตลิดเปิดเปิงไปทาง
เจอะนั้วต๋ทั้งๆ ที่เป็นเวลาค่ำมืด

บลูแซร์และเวลลิงตันได้พบกันที่โรนาเบิ้ลล์อัลลียังชะ ได้พร้อมกันจัดส่ง
ทหารม้าปรัสเซีย ซึ่งยังมีได้ทำการรบเลย ไปติดตามทหารฝรั่งเศสทั้งๆ ที่เป็นเวลา
กลางคืน ทหารม้านี้ได้ไปตีเจอะนั้วต๋ ทำให้ทหารฝรั่งเศสถอยเปิดเปิงไปจนถึงเขตร
แดนประเทศของตนทีเดียว

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

นี่คือการรบที่วอเตอร์โล เคราะห์กรรม, จำนวนทหาร, ความอดทน^๕ คือดันของทหารอังกฤษและความแข็งแรงรวดเร็วของทหารปรัสเซียได้ชนะความกล้าหาญของทหารฝรั่งเศสและพระเจ้าสามารถของเอมเปอเรอร์^๖ ไปเลย

ฝรั่งเศสเสียทหาร ๒ หมื่น ๕ พัน ในจำนวนนั้นถูกจับเป็นเชลยศึก ๖ พัน เสียปืนใหญ่ ๒๕๐ กระบอก อังกฤษเสียทหารหมื่น ๓ พันหรือหมื่น ๔ พัน ปรัสเซียเสียทหาร ๑ พัน หรือ ๘ พัน

คราวนี้เราจะต้องพิจารณาว่าจอมพลกรูซี^๗ ไปทำอะไรอยู่ในเวลาที่มีการรบที่วอเตอร์โล^๘

วันที่ ๑๘ เวลาเช้ากรูซีอยู่ที่เกมบลูซ์ ซึ่งห่างจากลินญ์ ๘ กิโลเมตร ห่างจากวอเตอร์โลนับตามเส้นตรงระหว่าง ๒๔ กับ ๒๘ กิโลเมตร ได้ออกจากเกมบลูซ์ในเวลาสายแล้วเดินมุ่งไปยังวาระตามทหารปรัสเซียที่ถอยไปทางนั้น แต่ในการเดินนี้หาเดินทางซ้ายผ่านมอนด์ซังต์กิเบิร์ตและมุสตีเยร์ส ซึ่งจะทำให้เข้าใกล้กองใหญ่ฝ่ายตนนั้นไม่ไหลไปเดินตามทางสาร์ต—อะ—เวลแลง ซึ่งเลยทำให้คงมีระยะห่างจากกองใหญ่เท่าเดิมอยู่นั่นเอง

ที่สาร์ต—อะ—เวลแลงกรูซีได้ยินเสียงปืนใหญ่ในการรบที่วอเตอร์โลซึ่งอาจเปลี่ยนทางและพยายามเข้ามาใกล้สนามรบได้ แต่มัวไปหลงเชื่อรายงานของลาดตระเวนซึ่งบอกข่าวไม่ถูกต้องๆ และสงสัยความในคำสั่งอันไม่ชัดเจน คงรู้สึกวาทนมั้^๙ ที่จะต้องคงเดินไปยังวาระ เข้าใจคำสั่งซึ่งตนได้รับตั้งนั้น และคำสั่งนั้นก็เขียนไม่ดีทำให้อาจเข้าใจตั้งนั้นจริง ๆ ด้วย กรูซีเป็นแม่ทัพรอง เกรงว่าจะไปทำให้การซึ่งดำเนินตามความคิดแม่ทัพใหญ่นั้นเสีย เพราะตนไปเกิดแปลคำสั่งในทางที่หักหาญเกินไปกับเมื่อพิจารณาเวลาที่จะออกเดินและการที่ถนนเป็นโคลน กรูซีเห็นว่าตนจะไม่สามารถไปถึงสนามรบทันทำประโยชน์ได้ จึงเลยคงเดินไปยังวาระ ไปถึงที่นั่นเวลาบ่าย ๔ โมง พบทหารปรัสเซียกองทัพนั้^{๑๐} มีกำลัง ๒ หมื่น ๕ พันตั้งมั่นอยู่ทางฝั่งซ้ายลำน้ำดีล จึงเข้าตีและข้ามลำน้ำได้ แต่การที่ได้เปรียบฉะนี้^{๑๑} ก็ไม่มีประโยชน์เสียแล้ว เพราะกองใหญ่แพ้ที่วอเตอร์โลแล้ว

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ส่วนกองทัพน้อยที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ประชุมเขียนนั้นหลุดพ้นจากจอมพลกรูซี่ไปได้ทีเดียว
ได้ไปรวมกำลังกันในกลางคืนวันที่ ๑๕ ที่วาระและลิมาล แล้ววันที่ ๑๘ ออกจาก
นั้นแต่เวลา ๑๑ หุ้มแบ่งเป็น ๒ ขบวน ขบวนขวามีทหารกองทัพของซีเต็นแต่ขึ้นใน
บังคับบัญชาโดยตรงของบลูเชร์เดินไปทางโอเฮงไปยังปาเปอะลือดต์ ขบวนซ้าย
มีกองทัพบูโลว์และกองทัพเพียร์ชไปยังซังต์ลามแบร์ตและปลังเซอะนัวด์ กองทัพริล
มันคงอยู่ที่แม่น้ำดิลเพื่อเห็นยวริงข้าศึกซึ่งจะติดตามมา

การที่ฝ่ายปรัสเซียทำดังนั้นเป็นผลดีประการใดย่อมปรากฏอยู่แล้ว การนี้ได้
คำหวั่นโดยตลอดแล้วแล้วก็ทำได้ทำไปโดยแน่นอนรวดเร็วแข็งแรง ซึ่งในต้นรัชกาล
ของเอมเปอเรอร์นีโปเลียนย่อมเข้าใจกันว่าทหารของฝรั่งเศสเท่านั้นสามารถทำได้

อนึ่งจำจะต้องกล่าวว่าในระหว่างตลอดวันที่ ๑๘ นั้น จอมพลกรูซี่ได้รับคำ
สั่งจากกรมบัญชาการใหญ่ ๒ ฉบับเท่านั้น และคำสั่งนั้นก็เลื่อน ๆ ไม่แน่นอนว่ากระ
ไร ทำให้เข้าใจได้ว่ากรูซี่มีหน้าที่เดินไปยังวาระมากกว่าอย่างอื่น คำสั่งฉบับ ๑ เดิน
เสีย ๔ ชั่วโมงจึงได้ถึงซึ่งทำให้เห็นได้ชัดว่าทหารฝรั่งเศส ๒ หมู่่นั้นมิได้ติดต่อซึ่งกันและ
กันอย่างเรียบร้อยเลย

จอมพลกรูซี่สามารถมาถึงสนามรบวาเตร โลได้ ในวันที่ ๑๘ นั้น แต่จะมา
ถึงเมื่อเวลาใดมีอาการอย่างใดก็ยากที่จะทาย กองทัพน้อยปรัสเซียทั้ง ๓ ซึ่งได้
พยายามเดินมาอย่างรวดเร็วและต้องเดินเป็นระยะน้อยกว่า ยังมาถึงต่อบ่ายมากแล้ว
จอมพลกรูซี่อาจมาช่วยฝ่ายตนได้ ทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสชะงะ หรือหย่อนผลแห่ง
การแพ้ให้เสียหายน้อยลง แต่อาจพลอยมาถึงซึ่งปราไชยกระจัดกระจายไปด้วยเอง
เปล่า ๆ หรือถูกตีโดยมีทหารตัวกลางทางก็เป็นได้ เป็นของที่จะกล่าวลงไปเป็นแน่
ไม่ได้ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้นที่จะให้จอมพลกรูซี่กล้าตกลงใจเดินตามเสียงปืนใหญ่ที่ได้ยินเพื่อมา
ช่วยพวกตนฉะนั้น น่าจะทำได้ต่อเมื่อได้รับคำสั่งแน่ชัดกว่าที่ได้รับ หรือมีหน้าที่
อันบ่งไว้ให้แจ่มแจ้งกว่าที่เป็นจริง หรือมีฉะนั้นก็ต้องให้เกิดมีเทพยดาคนใจให้ทำ
การกล้าหาญขึ้นในทางที่ถูกซึ่งมักจะเกิดมีแต่ในเวลาเคราะห์ดี ไม่ใช่มีเสมอ ๆ

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ทหารฝรั่งเศสที่เหลือมาจากการรบที่วาเตรโลได้ถอยไปยังชาร์เลอรัว้ก่อนแล้ว
ถอยไปยังอาเวร็อนส์ไปยังลาออง

นโปเลียนเสด็จถอยไปกับกองทัพจนถึงลาออง แล้วก็ทรงละทิ้งกองทัพเสด็จ
กลับไปกรุงปารีสเพื่อจัดการป้องกันกรุงนั้น แต่พอเสด็จไปถึงปารีสแล้วไม่ช้านักที่
ประชุมผู้แทนราษฎรฝรั่งเศสก็บังคับให้พระองค์ลาออกจากราชสมบัติ จึงเลยเสด็จไป
ขอมให้นายเรือรบอังกฤษจับพระองค์และถูกส่งไปยังอยู่ที่เกาะซังต์เฮเลน่า จนสิ้น
พระชนม์ในที่นั้น ตามที่ทราบกันอยู่โดยมากแล้ว

ส่วนกองทัพฝ่ายสมาคมนั้น ได้ยกเข้าไป ในประเทศฝรั่งเศสตามทหารฝรั่งเศส
ซึ่งถอยหนี ครั้นทราบว่ามีการเปลี่ยนรัฐบาลที่กรุงปารีสแล้วก็รีบเดินไปยังเมืองนั้น
โดยเร็ว กองทัพปรัสเซียพร้อมที่จะรุกไปได้ก่อนผู้อื่น จึงจัดกองทัพน้อย ๑ กอง
แยกกันล้อมบ้อมต่างๆ ทหารนอกนั้นเดินไปได้ได้เมืองอาเวร็อนส์, กัส, เพื่อใช้เป็นฐาน
ทัพ แล้วก็เดินตรงไปปารีสทางคอมเปียญและวิลเบร์สคอตเตเรต์ส์ ทหารอังกฤษที่ได้
คามเบรีและเปร็อนน์ แล้วก็เดินตามทหารปรัสเซียไปเป็นระยะระหว่าง ๑ วันกับ ๒ วัน

กองทัพฝรั่งเศส คือทหารที่เหลือมาจากการรบที่วาเตรโลและทหารของจอม
พลกรูชี่ถอยเรื่อยมาถึงปารีสในวันที่ ๒๕ มิถุนายน

ได้ตั้งมั่นเป็นอาการดังนี้ กองทัพน้อยที่ ๑ ตั้งระหว่างลาวิลเล็คต์กับซังต์เดอเนส์
หลังคลอง ทหารม้าอยู่ที่บัสเดอบูลอญ ทหารรักษาพระองค์เป็นกองหนุน กองทัพ
น้อยที่ ๓ ที่ ๔ ไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเซนตั้งระหว่างอัสส์, มองต์รูจ, จังติลีย์ กองทัพนี้มี
กำลังประมาณ ๑ แสนอยู่ในบังคับบัญชาจอมพลดาวูด เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม

นี่คือเหตุการณ์ที่มีในวันที่ ๒๕ มิถุนายน รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นชั่วคราวได้เริ่มเจรจา
การศึกกับแม่ทัพฝ่ายสมาคม

แม่ทัพเหล่านี้เห็นว่าการอยู่เหิงภายในประเทศฝรั่งเศสเองช่วยตนยิ่งนัก ก็ทำ
การเดินทัพอย่างประมาทน่ากลัวอันตราย คือตกลงจะทำการ ซึ่งถ้านโปเลียนยังเป็น
แม่ทัพและชาวฝรั่งเศสยังคงต้องการทำการรบอยู่แล้ว คงนำมาซึ่งผลอันร้ายแรงสำหรับ
ฝ่ายสมาคมเป็นแน่

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

ก็อยู่ในขณะที่กองทัพอังกฤษมาถึงหน้ากรุงปารีสและหยุดตั้งลงทางเหนือห่างซังต์เดอเนส์นั้น ทหารปรัสเซียยกกำลังตนได้ตั้งยัดมันมา ๒ วันแล้วนั้นให้แก่ฝ่ายอังกฤษตนเองเดินอ้อมรอบปารีสทางทิศตะวันตก เพื่อไปตัดทางติดต่อระหว่างกรุงปารีสกับมณฑลฝรั่งเศสปีกใต้

วันที่ ๑ กรกฎาคม กองระวังนำปรัสเซียออกจากซังต์เดอเนส์ไปยังเลอะเป็คค์ผ่านอาร์จังเตอย ที่ได้สพานซึ่งหาได้ทำลายเสียไม่นั้น แล้วข้ามแม่น้ำเซนแล้วเดินไปยังแวร์ซายส์ และต่อไปยังลาครัวส์เดอะแบร์นทางถนนเวลีซ

กองหลวงปรัสเซียเดินตามไป แต่ห่างจากกองระวังนำมากเดินทางซังต์แฌร์เมงอ็องเลเยะ

ถึงแม้ว่าชาวฝรั่งเศสเวลานั้นเต็มไปด้วยความขือท้อ ก็ไม่สามารถละทิ้งโอกาสเสียได้ นายพลเอ็กเซลมังส์ไปประทะกองระวังนำปรัสเซียทางน้ำที่สูงที่บาแวร์เรียร์สกับทั้งฝ่ายฝรั่งเศสยังได้จัดทหารไปซุ่มทางข้างหลังที่ร็อกคังคูร์ต์ มีทั้งทหารราบทหารม้าทหารม้าธรร ๒ กรมซึ่งอยู่ในกองระวังนำปรัสเซียนั้น ถูกนายพลเอ็กเซลมังส์ตีแตกยับเยินที่วิลลาคุเบ็ลย์ แล้วยังกลับมาถูกทหารทางร็อกคังคูร์ต์ตีซ้ำเติมล้มตายเกือบหมด ทหารม้าฝรั่งเศสรุกต่อไปจนถึงเทือกเนินมาร์ลีประทะกับต้นขบวนกองทัพบลูเชร์ แต่ไม่มีทหารราบอุดหนุนตามไปตามที่ได้สัญญาไว้ ก็เลยต้องถอย

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ กรกฎาคมกองทัพปรัสเซียเดินต่อไป กองทัพน้อยยกกอง ๑ เดินไปยังเมอดองและเลส์มูลีโนซ์ อีกกอง ๑ ไปยังชาติยอง อีกกอง ๑ เป็นกองที่ ๓ ตั้งเป็นกองหนุนอยู่ที่แวร์ซายส์

ได้ตีขับไล่แนวรักษาด่านฝรั่งเศสเข้าไปและได้หมู่บ้านอัสส์

ต่อนั้นไปฝ่ายฝรั่งเศสไม่สามารถจะต้านทานให้เป็นประโยชน์ได้ผลดีอย่างไรได้

วันที่ ๓ กรกฎาคม ได้เซ็นหนังสือยอมยกกรุงปารีสให้กองทัพฝ่ายสมาคม ส่วนกองทัพฝรั่งเศสถอยไปยังแม่น้ำลัวร์

การทัพนับว่าจบลงเพียงเท่านั้น แต่เพื่อจะให้เป็นการทั่วถึงจำจะต้องกล่าวถึงการเดินทัพทางเขตรแดนฝรั่งเศสภาคอื่น ๆ ไว้บ้าง

ทางแม่น้ำไรน์ ฝ่ายสมาคมรุกจากมันน์ไฮม์มายังนังซี แล้วเดินต่อมายังชาลองส์, โมซ์, และลันญู, มิได้ประทะกับการต้านทานอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

การทัพในประเทศฝรั่งเศส

ในมณฑลเอลซัสส์กองทัพที่ ๕ ของฝรั่งเศสได้ทำการรบอย่างกล้าแข็งหลายครั้ง
ในบริเวณรอบสตราสบูร์ก แต่ก็มีกำลังอ่อนนักไม่สามารถสู้อยู่ในสนามได้ เลย
เข้าไปยึดมั่นอยู่ในบ้อม

กองทัพด้านทางบูร่าในบังคับบัญชาเลอซูร์บ์ต้านทานอยู่รอบเบลฟอร์ตโดยแข็งแรง
แต่ข้าศึกมีมากกว่ามากก็ทำอะไรมิได้ ถูกล้อมเข้าไว้ในบ้อมด้วยเหมือนกัน

กองทัพภูเขาอัลป์ในบังคับบัญชาจอมพลชูเซตต์ต้านทานอยู่โดยมั่นคง

กองทัพด้านที่วาร์ในบังคับบัญชาจอมพลบรุนต้องจำใจทำสัญญายอมแพ้แก่ข้าศึก
ชตาของประเทศฝรั่งเศสตกต่ำเต็มที่เสียในสนามรบวาร์เทร์โลแล้ว

การทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๘ นี้มีผลอย่างร้ายแรงสำหรับประเทศฝรั่งเศส

ความแก่งแย่งกันเองทำให้การทัพดำเนินดีไม่ได้ เมื่อเอมเปอเรอร์นโปเลียน
เสด็จมาจากเกาะเอลบามาถึงดินแดนฝรั่งเศสนั้น ใคร ๆ ก็พากันชื่นชมยินดีเข้าด้วย
ทั้งหมด แต่ครั้นนโปเลียนถึงซึ่งปรัสเซียแล้วไม่มีใครงอภาคดูพระภักตร์เสียซ้ำ ความ
ไม่มั่นคงเช่นนี้ไม่สามารถนำมาซึ่งผลดี

การรบก็ยังไม่ตามการเมือง ผู้บัญชาการกองพลใหญ่ทั้งคนหนึ่งไปหาข้าศึก ผู้บัญชา
การด้านของค่ายต่าง ๆ ในขบวนรบและแม่ทัพน้อยต่าง ๆ ได้แสดงอาการลังเลหลาย
หนหลายครั้ง เอมเปอเรอร์นโปเลียนเองก็มัวหมกมุ่นในทางการเมืองที่มีพระกำลัง
อ่อนด้วยพระโรคเบียดเบียน มิได้แสดงความแข็งแรงในพระอิริยาบถ มิได้ไป
ทอดพระเนตรที่สำคัญ ๆ ในการรบเองเช่นกับที่เคยทรงทำมาแต่ก่อน ๆ อนึ่งการที่
แบร์ซีเยร์ผู้ที่เคยเป็นเสนาธิการใหญ่ประจำพระองค์นโปเลียนเสมอมาได้ตามเสด็จใน
คราวนี้ ทำให้วิธีวางการในพแนกเสนาธิการไม่เรียบร้อยเลย ความบกพร่องในการคิด
ต่อระหว่างหมู่ทั้ง ๒ แห่งกองทัพใหญ่ การที่ฝนตกใหญ่ในวันที่ ๑๗ ความบกพร่องใน
ทางยุทธวิธีซึ่งเป็นไปที่วาร์เทร์โล ความฮึกเหิมฝ่ายข้าศึก และเคราะห์กรรมอันร้ายซึ่ง
ติดตามการงานข้างฝ่ายฝรั่งเศสตลอดเวลา เหล่านี้คือเหตุที่นำมาซึ่งอันตรายแก่กอง
ทัพฝรั่งเศส แท้จริงทหารฝรั่งเศสมิได้แสดงแต่ความบกพร่องอย่างเดียวในการทัพ
ครั้งนี้ ได้แสดงความกล้าหาญเหมือนกัน ๆ ทำการรบในขณะที่ตนมีจำนวนเป็นส่วน

ปี พ. ศ. ๒๓๕๘

๑ ต่อ ๒ ของข้าศึกแต่ก็ยังแข็งแรงไม่ย่อท้อ พระดำริในทางยุทธศาสตร์ของนโปเลียน
ก็นับว่างดงาม ในที่สุดไม่ควรล้มเสียว่าประเทศฝรั่งเศสซึ่งอึดโรยมากแล้วนั้นได้ทำ
การรบกับทวีปยุโรปทั้งทวีปอีกครั้งหนึ่ง

อีกประการหนึ่งจะจดเว้นเสียไม่กล่าวไม่ได้ ว่าการทัพในตอนตั้งแต่เริ่มต้นจน
ถึงการรบที่วอเตอร์โล่นั้น แสดงให้เห็นความสำคัญของน้ำที่เสนาธิการในกองทัพ จน
บัดนี้นักปราชญ์ทหารต่าง ๆ เป็นต่อนำออกบรรยายเนื่องในการยกตัวอย่าง เวลา
กล่าวสดดงน้ำที่นายทหารเสนาธิการนั้นเสมอ ๆ

ในบรรดากิจการซึ่งเกี่ยวกับการทหารอะไรจะอธิบายให้เข้าใจชัดได้ ยากไปกว่าน้ำ
ที่เสนาธิการเป็นไม่มี ฉะนั้นคนโดยมากแม้ที่เป็นทหารก็ยังไม่ใคร่เข้าใจแน่แท้ว่าน้ำ
ที่เสนาธิการนั้นเป็นอย่างไร บางคนเห็นเป็นสลักสำคัญหรือพิสดารเกินไป คือกล่าว
ง่าย ๆ เห็นไปเสียว่าเสนาธิการมีหน้าที่สอนผู้บัญชาการของตน ให้ทำการถูกต้องกับ
แบบวิธีดังนี้ บางคนก็เห็นไปเสียว่านายทหารเสนาธิการก็คือหัวหน้าเสมียนสำหรับดูแล
การมีหนังสือโต้ตอบไปมาเท่านั้น ความเห็นทั้ง ๒ อย่างนี้ผิดทั้งคู่ แท้ที่จริงจะไป
นับว่าเป็นตัวการเป็นผู้คิดเป็นผู้ตกลงแล้วก็บังคับให้ผู้บัญชาการปฏิบัติตามไปดังนั้นก็ถูกต้อง
หรือจะนับว่าเป็นแต่ผู้เขียนหนังสือให้ผู้บัญชาการก็ได้ แม้ทัพหรือผู้บัญชาการต้อง
เป็นผู้รับผิดชอบตกลงว่าจะทำการอย่างนั้นแล้วก็สั่งแก่ผู้บังคับบัญชาชั้นรองใต้ตนให้ปฏิบัติ
การเพื่อให้สมกับความประสงค์ที่ตนตกลง การที่แม่ทัพและผู้บัญชาการจะตกลงใจ
ทำอะไรลงไปอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ต้องทราบเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งฝ่ายตนฝ่ายข้าศึกโดย
รอบคอบก่อนแล้วจึงจะตกลงลงไปให้เหมาะได้ ถ้าตกลงไม่เหมาะก็ใช้ไม่ได้ เมื่อ
ตกลงแล้วยังจะต้องสั่งการถึงผู้ใต้บังคับให้เขาเข้าใจได้แจ่มแจ้งไม่คลาดเคลื่อน และ
ให้เขารับคำสั่งนั้นทันเวลา จะสั่งอะไรก็สั่งได้ทั้งนั้น แต่ถ้าสั่งให้เขาเดินย่ำรุ่งและ
คำสั่งไปถึงดอ่ยรุ่ง ๑๕ นาทีดังนี้ ก็เป็นอันพ้นวิไลยที่ผู้บังคับบัญชาชั้นรองจะทำการ
ตามคำสั่งได้ ก็การที่จะให้แม่ทัพผู้บัญชาการทราบเหตุการณ์ให้รอบคอบทั้งให้คำสั่ง
ไปถึงทันเวลาและได้รับเข้าใจแจ่มแจ้งนี้แหละเป็นหน้าที่ของเสนาธิการ การที่ฝรั่งเศส
ทำการไม่ได้ผลดีทั้งในวันที่ ๑๖ ที่ ๑๗ และที่ ๑๘ มิถุนายน ปีพ. ศ. ๒๓๕๘ นี้เพราะอะไร

เพราะทหารฝรั่งเศสไม่ทราบข่าวคราวข้าศึกดีพอ แม่ทัพรองไม่เข้าใจคำสั่งแม่ทัพใหญ่
คำสั่งเดินไม่ถึงผู้รับ, ทหารเดินไม่ติดต่อกัน คือไม่ใช่แต่ไม่รู้ข่าวข้าศึก ไม่รู้ข่าว
พวกกันเองด้วย ทั้งนี้เป็นความบกพร่องอันใหญ่หลวงของนายทหารเสนาธิการในกอง
ทัพฝรั่งเศส และความบกพร่องนั้นนำมาซึ่งความปราชัยอันร้ายแรงที่สุด

ถ้าผู้อ่าน^๕เรื่อง^๕อ่านแล้วตรึงตรองสักนิดก็หวังใจว่าจะแลเห็นได้ว่าหน้าที่เสนาธิการ
นั้นสำคัญเพียงใดแน่ ไม่ยกสูงหรือกดต่ำโดยใช่เหตุ

อนึ่งเมื่อจบเรื่องการทัพปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ดังนี้ แปลว่าจบการบรรยายการทัพ
ของนโปเลียนทั้งปวงหมด นโปเลียนเป็นแม่ทัพอันวิเศษที่สุดของชาติใหม่จะหา
ใครเปรียบเทียบมิได้ ภายหลังมามีแต่คนทำตามอย่าง แต่ที่ใครจะทำดีขึ้นไป
กว่านโปเลียนได้นั้นยังไม่มีเลย

นโปเลียนคือหลักใหญ่ของตำราพิชัยสงคราม เรื่องราวการสงครามที่นโปเลียน
ได้ทำคือตำรายุทธศาสตร์ยุทธวิธีซึ่งดีที่สุดในตำราอื่นๆ ทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงได้
พยายามกล่าวบรรยายการสงครามและการทัพซึ่งนโปเลียนเป็นผู้กระทำมาหมดทุกๆ ครั้ง
ทั้งในมาตรานี้และมาตราก่อน เริ่มแต่การทัพปี พ.ศ. ๒๓๓๕—๒๓๔๐ เป็นต้นมาจน
ถึงการทัพปี พ. ศ. ๒๓๕๘ นี้ แต่ได้กล่าวอย่างย่อมาก นับว่าพอรู้เค้ารู้หนทางเท่านั้น
ถ้าจะกล่าวละเอียดแล้วชั่วแต่การทัพคราว ๑ การรบคราว ๑ อาจเป็นสมุดเล่มใหญ่ๆ
ในตัวเองเสียแล้ว

คนไทยเราเสียเปรียบชาวยุโรปอยู่ที่ไม่มีหนังสือซึ่งเป็นประโยชน์จะอ่านได้พอ
ขาดเครื่องบำรุงความคิดอันสำคัญ คนเราจะเรียนความรู้จบในโรงเรียนได้นั้นไม่มี
เลย ไม่มีเวลาพอ ออกจากโรงเรียนแล้ว เป็นผู้ใหญ่แล้ว ก็ต้องเรียนไป อ่าน
หนังสือไป หากความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ ก็จะเดินทันโลกทันวิชาตามหน้าที่ของตนได้
เหตุฉะนั้นเรื่องที่ได้อธิบายนี้หวังใจว่านายทหารไทยจะได้ตั้งใจอ่านด้วยความพิจารณา
อ่านแล้วคิดต่อตรึงตรองดูเองให้ละเอียด จะได้เป็นประโยชน์แก่ตนและราชการ ถ้าจะ
อ่านแต่เฟินๆ ก็ไร้ประโยชน์เสียเวลาเปล่า

คำสั่ง

ผู้ที่มีความพยายามพอที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้แต่ต้นจนจบ อาจถามว่าเหตุใด
สมุคณจึงมาจบลงในยุคคนโปเลียน เพื่อตัดความสงสัยจึงขอชี้แจงไว้เสียให้เสร็จ
ดังต่อไปนี้

ขอท่านผู้อ่านจงระลึกว่าหนังสือนี้มีนามว่าพงษาวดารยุทธศิลป์ปะ ซึ่งผิดกับ
พงษาวดารการสงครามนั้นมาก

พงษาวดารการสงคราม คือ จดหมายเหตุหรือตำนานสีแดงว่าได้มีการศึกสงคราม
ครั้งนั้นคราวนั้น การดำเนินไปอย่างนั้น ๆ บรรยายความโดยตลอด

ส่วนพงษาวดารยุทธศิลป์ปะนั้น เป็นหนังสือสีแดงว่าในสมัยนั้นยุคนั้นรบเบียด
การทหารของชาตินั้นเป็นเช่นนั้น หลัก (Principe, Principle) ของยุทธศาสตร์
(Strategy) และของยุทธวิธี (Tactics) เป็นเช่นนั้น แล้วก็นำเอาการศึกสงครามบางครั้ง
บางคราวมาสีแดงเป็นพยานให้เห็นชัดว่าความที่กล่าววว่าหลักยุทธศาสตร์ยุทธวิธีเป็นอย่าง
นั้นอย่างนั้นเป็นความจริง ไม่ใช่แกเล้งกล่าวขึ้น

แปลว่าในพงษาวดารยุทธศิลป์ปะนั้นมิได้ตั้งใจจะสีแดงว่าปีนั้นมีการสงครามอันนั้น
วันนั้นการศึกเดินไปอย่างนั้น ให้เป็นการลเอียดพิศดารเรื่อยไป ประสงค์จะพูด
สรุปความ คือพูดความเห็นของผู้ที่ได้พิจารณาการสงครามต่าง ๆ เสร็จแล้ว และ
จับว่าในการครั้งนั้นใช้หลักอย่างนั้น การครั้งโน้นใช้หลักอย่างนั้น

ถ้าการที่จะพิจารณาจับหลักดังว่ามานี้ กระทำได้ต่อเมื่อเวลาล่วงผ่านไปแล้วนาน
ขอให้นึกเปรียบดูสักหน่อยว่าไม่ว่าในการใด ๆ ถ้าเราเป็นผู้ทำเองหรือเป็นผู้รู้เห็น
ในขณะที่กำลังกระทำ เราจะพิจารณาตัดสินให้ถ่องแท้ว่าการนั้นดีไม่ดีประการใดก่อน
ข้างจะเป็นการยาก อาจตัดสินผิด เราต้องมีเวลาตรึงตรองให้ลเอียดรอบคอบสักหน่อย
ยิ่งการเขียนพงษาวดารด้วยแล้วยิ่งต้องการเวลานานมาก ขึ้นรวบรัดพิจารณาตัดสิน
โดยฉับพลันก็อาจพลาดได้อย่างร้ายแรง

อีกประการหนึ่งหลักในวิธีจัดกองทัพ หลักสำคัญในยุทธศาสตร์และยุทธวิธีนั้น สมัยนี้ยังมีได้เปลี่ยนแปลงจนผิดรูปจากหลักครั้งยุคคนโปเลียนมาได้ ^๕ข้อนี้ผู้ทำการ เฝินๆ เห็นจะสับสนและร้องว่าไม่เห็นด้วยทันที คงจะค้านว่าอะไรมีหน้ามากกล่าวได้ว่าการรบ ในสมัยปัจจุบันนี้ ^๕เหมือนกับ การรบเมื่อร้อยปีมาแล้ว ข้าพเจ้าต้องขอยืนยันซ้ำว่า หลักนั้นคงเดิมแน่นอน แต่วิธีใช้หลักให้เหมาะกับเหตุการณ์นั้นแหละเปลี่ยนแปลง ไปเสมอ ไม่มีคงที่เลย ตัวหลักเองกับวิธีใช้หลักเป็นของต่างกัน จะเอาไปปนกันไม่ได้

เช่นหลักยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญอัน ๑ มีอยู่ว่า "ให้รวมกำลังอันมากเข้าณะ ที่เหมาะสมในเวลาที่เหมาะสม" ดังนี้ อาเล็กซานเดอร์มหาราชประเทศมาเซโดเนีย, ฟริตริช มหาราช, เอมเปอเรอร์นโปเลียน, ได้เคยยึดถือใช้มาแล้วฉันใด แม่ทัพสมัยนี้ ก็คงต้องยึดถือและใช้อยู่เหมือนกัน จะละทิ้งเสียไม่ได้เป็นอันขาด แต่การที่จะใช้ อูบายอย่างไรจึงจะให้ ^๕เป็นผลสำเร็จตามหลักนั้น นั้นเป็นอีกเรื่อง ๑ อูบายยอมใช้ ต่าง ๆ กันตามสมัยตามเครื่องมือตามเหตุการณ์ ในสมัยหรือในภูมิประเทศที่ไม่มีรถไฟ ทั้งถนนหนทางที่ ^๕ดกมันน้อย การรวมกำลังตามหลักนั้นในทางยุทธศาสตร์นับว่าเป็นการ ลำบากอยู่ ต้องอาศัยรถไฟให้ทหารเดินด้วยเท้าเดินบุกป่าฝ่าทุ่ง ต้องออกแรงได้ความ เหน็ดเหนื่อยมาก ทั้งกว่าจะรวมกันสำเร็จได้ก็ต้องการเวลานาน สมัยนี้มีทางรถไฟ ขึ้น ยิ่งในยุโรปภาคตะวันตกก็มีมากออกจะเต็มบ้านเต็มเมือง การรวมกำลังก็เป็นการง่าย สดวก ทั้งทำได้รวดเร็วในระยะที่ไกลๆ เห็นได้ว่าอูบายที่ใช้ทั้งความสดวกไม่สดวก นั้นต่างกันจริง ไม่เหมือนกันเลย แต่ตัวหลักนั้นคงเดิมไม่ใช่หรือ ใครจะปฏิเสธ ได้ว่าไม่ใช่หลักอันเดียวกัน

ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่อูบายมิใช่อยู่ที่หลักhamiได้

จึงลงความตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่าหลักที่ใช้ ในยุคคนโปเลียนยังคงใช้อยู่ใน สมัยนี้

แต่ส่วนอูบายที่จะให้การเดินทางไปสมหลักนั้นได้เปลี่ยนแปลงมากจริง เปลี่ยนแปลงเพราะอาวุธและเครื่องมือสำหรับประกอบการสงครามนั้นได้มีมากขึ้นและเจริญขึ้น เป็นเอกประการ อูบายก็ย่อมต้องเปลี่ยนตามไปเป็นธรรมดา

ในส่วนที่จะให้ทราบถึงการสงครามซึ่งทำกันภายหลังยุคนโปเลียนนั้น ข้าพเจ้า
จะได้พยายามเรียบเรียงเป็นเรื่อง ๆ ไป ในขณะที่มีเวลาว่าง จะไม่เข้าร่วมในสมุด
เล่มนี้ จะได้พิมพ์ต่างหากเป็นคราว ๆ ในโอกาสที่สามารถทำได้

ส่วนการเขียนสมุดพงษาวดารยุทธศิลป์นี้ ประสงค์ที่จะแสดงหลักต่าง ๆ
เนื่องในการทหารออกให้ปรากฏเท่านั้น เมื่อท่านผู้อ่านได้พยายามอ่านสมุดเล่มนี้ด้วย
ความพิจารณาไตร่ตรองจริง ๆ จนแลเห็นเข้าใจหลักที่ข้าพเจ้าพยายามจะแสดงนั้นได้
แล้ว ก็นับว่าได้ประโยชน์แก่ท่านสมกับความหวังของข้าพเจ้า ถ้าไม่สำเร็จดังว่า
ก็เป็นภาระจวนใจ และถ้าการที่เป็นเช่นนั้นเกิดจากสำนวนโวหารของข้าพเจ้าไม่แจ่มแจ้ง
พอ ก็ต้องขออภัยด้วย.

